

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació

Servei d'Arqueologia i Paleontologia
Serveis Territorials de Girona

Girona
Museu d'Arqueologia de Catalunya

museu etnològic del montseny
LA GABELLA
arbúcies

Dipòsit legal: GI-533-2010

ISBN: 978-84-8458-322-6

DESENES JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LES COMARQUES DE GIRONA

Arbúcies – Museu Etnològic del Montseny – La Gabella *28 i 29 de maig de 2010*

COMISSIÓ ORGANITZADORA

Susana Manzano
Arqueòloga del Servei d'Arqueologia i Paleontologia - Serveis Territorials de Cultura de Girona

Aurora Martín
Directora del Museu d'Arqueologia de Catalunya - Girona

Montserrat Mataró
Arqueòloga del Servei d'Arqueologia i Paleontologia - Serveis Territorials de Cultura de Girona

Josep M. Nolla
Catedràtic d'Arqueologia de la UdG

Museu Etnològic del Montseny - La Gabella

Ajuntament de d'Arbúcies
Àrea de Cultura

RESPONSABLES DE L'EDICIÓ DE LES ACTES

Joaquim Grau Salvà
Antonio Prados Muñoz

ÍNDEX

LES EXCAVACIONS A LA COVA DE L'ARBREDA DURANT LES CAMPANYES DE 2008 I 2009 17
Joaquim SOLER, Narcís SOLER, Bárbara MEDINA, Laura ROMERO, Alba SOLÉS, Xavier NIELL

LES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES AL TURÓ DE LA BATERIA. T.B. VIALS I T.B. PATRONAT BENÈFIC (GIRONA, GIRONÈS) 27
Rafel ROSILLO, Antoni PALOMO, Rafael DEHESA

TURÓ DE LA BATERIA – LAV 2009. INDÚSTRIA LÍTICA EN POSICIÓ SECUNDÀRIA 33
Anna Tarrés i Farrés

BAUMA D'EN NOGUER (ALBANYÀ, ALT EMPORDÀ): INTERVENCIÓ DE 2009 I LOCALITZACIÓ D'UN NOU JACIMENT ARQUEOLÒGIC. PRESENTACIÓ DELS MATERIALS DESCOBERTS I PRIMERA APROXIMACIÓ CRONOCULTURAL 37
Albert AULINES, Francesc Xavier MEDINA, Quim PLANAS, Joan ABAD, Montserrat AULINAS, Albert BRETCHA, Miquel Àngel CODES, Ton DOMÈNECH, Isabel FABREGAT, Jordi FERNÁNDEZ, Carles SERRA, Jordi SERRA, Àngel SERRAT, Marc SITJAR i Daniel VERGÉS

EXCAVACIÓ DEL JACIMENT DEL NEOLÍTIC MIG DE CAMPS DE MAS FIGUERES (AIGUAVIVA, GIRONÈS) 43
Elisenda MOIX EZQUERRA, Marina SÀNCHEZ RODRÍGUEZ

DUES NOVES PEDRES AMB GRAVATS RUPESTRES: FENALS D'ARO I PUIG ROMANÍ (CASTELL-PLATJA D'ARO, BAIX EMPORDÀ) 45
MIREIA PEDRO PASCUAL, ROBERTO GONZÁLEZ JIMÉNEZ

RESULTAT DE LES EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA SERRA DEL MAS BONET (VILAFANT, ALT EMPORDÀ) 51
Rafel ROSILLO, Antoni PALOMO, Robert GARCÍA, Rafael DEHESA, Josep TARRÚS, Àngel BOSCH

EL JACIMENT PREHISTÒRIC I LES TROBALLES D'ÈPOCA ROMANA DE MAS XIRGU (GIRONA, GIRONÈS) 61
Natàlia COLOMEDA FOLGADO, Maribel FUERTES AVELLANEDA, Estíbaliz MONGUILÓ CORTÉS, Dolors CODINA REINA, Rosa M. AMIGO COLÓN, Montserrat RIO CARRA, Eva ORRI

CAN GELATS (AIGUAVIVA, GIRONÈS): DEL NEOLÍTIC A LA TARDOANTIGUITAT 65
Anna AUGÉ SANTEUGINI, Dolors CODINA REINA, Marina SÁNCHEZ RODRÍGUEZ

RESULTATS PRELIMINARS DE LES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES AL PLA D'EN SERRA (SANT GREGORI, GIRONA) 69
David RIBA, Rafel ROSILLO, Antoni PALOMO

MONTBARBAT (LLORET DE MAR – MAÇANET DE LA SELVA, LA SELVA). CAMPANYES 2008 I 2009 75
M. V. VILÀ, M. C. BARRACHINA, V. GIRONÈS, G. MARQUÉS, S. MARTÍN, M. M. NEGRE

EL COMPLEX ARQUEOLÒGIC DEL JACIMENT IBÈRIC DE MAS CASTELLAR DE PONTÓS (ALT EMPORDÀ). LA CAMPANYA 2009 83
D. ASENSIO, E. PONS

CAMP DE L'YLLA (VILADAMAT, ALT EMPORDÀ) 93
Josep Mª NOLLA, Josep CASAS

MAS GUSÓ (BELLCAIRE D'EMPORDÀ) CAMPANYES DE 2008 I 2009 99
Josep CASAS i GENOVER

LES SITGES IBÈRIQUES DE SAUS II O CAMP D'EN DALMAU. CAMPANYA DE 2008 105
Josep CASAS i GENOVER

L'EXCAVACIÓ DEL CAMP DE SITGES DE TORRE VEDRUNA-SECTOR TRANSPORTS. GIRONA-VILABLAREIX (GIRONÈS) 109
Rafael DEHESA CARREIRA

ESTUDI PRELIMINAR DEL JACIMENT DEL CAMP GRAN (BÀSCARA, ALT EMPORDÀ) 113
Estíbaliz MONGUILÓ CORTÉS, Maribel FUERTES AVELLANEDA, Sílvia CALLAVÉ FELIPE

LES SITGES DE LA SERRA DE SANT ANDREU I DEL MAS VEDRUNA (CORNELLÀ DEL TERRI, PLA DE L'ESTANY) 117
Joan LLINÀS POL, Albert RONCERO IGLESIAS

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A MAS BOSCOSA (SARRIÀ DE TER, GIRONÈS) 119
Maribel FUERTES AVELLANEDA, Albert RONCERO IGLESIAS

INTERVENCIÓ AL JACIMENT ARQUEOLÒGIC DE CAN CUCA DINS LES OBRES DE CONSTRUCCIÓ DEL TERCER I QUART CARRIL PER CALÇADA ENTRE MAÇANET -NOU ENLLAÇ VILADEMULS - LA JONQUERA A L'AUTOPISTA AP-7 123
Didier JOLY

EL JACIMENT IBÈRIC I MEDIEVAL DE CAN CASTELLS (VIDRERES, LA SELVA) 125
Josep FRIGOLA TRIOLA, Albert RONCERO IGLESIAS

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CAMP DEL PLA DE SANT ESTEVE (VILADEMULS, PLA DE L'ESTANY) 129
Dolors CODINA REINA

EL CAMP DE SITGES IBÈRIC DE LA CARRETERA D'AIGUAVIVA (VILOBÍ D'ONYAR-RIUDELLOTS DE LA SELVA, LA SELVA). EXCAVACIÓ DE L'ANY 2009 133
Joan LLINÀS i POL

LES EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES EFECTUADES ALS ANYS 2008 I 2009 AL POBLAT IBÈRIC DE SANT SEBASTIÀ DE LA GUARDA 137
Josep BURCH, Antoni ROJAS i Jordi VIVO

EL POBLAT IBÈRIC DE SANT JULIÀ DE RAMIS 139
Josep BURCH, Jordi SAGRERA

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CENTRE DE TELECOMUNICACIONS DE ST. JULIÀ DE RAMIS (ST. JULIÀ DE RAMIS, EL GIRONÈS) 145
Elisenda MOIX i EZQUERRA

EL CASTELLOT DE BOLVIR (LA CERDANYA): OCUPACIONS CERETANA, IBEROROMANA I ALTMEDIEVAL. CAMPANYES DE 2008 I 2009 147
Jordi MORERA CAMPRUBÍ, Cira CRESPO CABILLO, Oriol MERCADAL FERNÁNDEZ, Oriol OLESTI VILA, Eduard SÁNCHEZ CAMPOY

ACTUACIONS ARQUEOLÒGIQUES EFECTUADES AL POBLAT IBÈRIC DE CASTELL (PALAMÓS, BAIX EMPORDÀ) ALS ANYS 2008 I 2009 159
Xavier AQUILUÉ, Elisa HERNÁNDEZ, Paula SANTAMARIA

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES A L'*OPPIDUM* DEL PUIG DE SANT ANDREU D'ULLASTRET, BAIX EMPORDÀ. CAMPANYES 2008 I 2009 169
Ferran CODINA, Aurora MARTIN, Rosa PLANA, Gabriel de PRADO

EL JACIMENT CAMP D'EN GOU/ GORG D'EN BATLLE (ULLASTRET, BAIX EMPORDÀ). CAMPANYA DE 2008 185
Rosa PLANA, Ferran CODINA, Aurora MARTIN

ÀREA RESIDENCIAL ESTRATÈGICA "SUD 01" (ROSES, ALT EMPORDÀ) 191
Dolors CODINA REINA, Jordi MERINO SERRA

DARRERES CAMPANYES D'EXCAVACIÓ AL POBLAT IBÈRIC DEL PUIG DEL CASTELL (CASSÀ DE LA SELVA, GIRONÈS). ANYS 2008 I 2009 195
Natàlia COLOMEDA FOLGADO, Maribel FUERTES AVELLANEDA, Jordi MERINO SERRA

LES FOSSES DEL CAMP D'EN PITU PORUSIA (BÀSCARA, ALT EMPORDÀ) 199
Sílvia CALLAVÉ FELIPE , Dolors CODINA REINA, Maribel FUERTES AVELLANEDA

OLIVET D'EN PUJOL 205
Josep CASAS i GENOVER

EXCAVACIONS A LA VIL·LA ROMANA DEL PLA DE L'HORTA 209
Lluís PALAHÍ GRIMAL, Anna COSTA SOLÉ

LA VIL·LA ROMANA DE VILABLAREIX 219
Lluís PALAHÍ i GRIMAL, Anna COSTA SOLÉ

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA VIL·LA ROMANA DE LA FONT DEL VILAR (AVINYONET DE PUIGVENTÓS, ALT EMPORDÀ) 229
Sílvia CALLAVÉ i FELIPE, Natàlia COLOMEDA i FOLGADO

PROSPECCIÓ ARQUEOLÒGICA ALS ENTORNS DEL MAS GUÀRDIES (PALAMÓS, BAIX EMPORDÀ) 233
Anna AUGÉ SANTEUGINI, Joan LLINÀS POL

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA CATEDRAL DE GIRONA. 237
Jordi SAGRERA

LES GUILLETERES D'ALL (ISÒVOL, CERDANYA): UNES POSSIBLES MINES D'OR AL·LUVIAL D'ÈPOCA ROMANA 241
J. MORERA, O. OLESTI, M. VILADEVALL

LA BÒBILA ROMANA D'ERMEDÀS, CORNELLÀ DEL TERRI (CAMPANYA DE 2008) 249
Joaquim TREMOLEDA, Pere CASTANYER, Iolanda PUIGDEVALL

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA VIL·LA ROMANA DE VILAUBA (2008-2009) 253
Pere CASTANYER, Rafael DEHESA, Joaquim TREMOLEDA

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A CAL BARRIER (LLÍVIA, LA CERDANYA) 259
Elisenda MOIX EZQUERRA

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A EMPÚRIES (L'ESCALA, ALT EMPORDÀ)
ALS ANYS 2008 I 2009 263
Xavier AQUILUÉ, Pere CASTANYER, Marta SANTOS, Joaquim TREMOLEDA

EL CAMP DE SITGES I EL FORN DEL CAMP DE L'ABADIA (AIGUAVIVA, GIRONÈS) 289
Marta ZABALA GARCIA, Marina SÁNCHEZ RODRÍGUEZ

ELS FORNS DEL BOSC DE LA TORRE DE BAC (FORNELLS DE LA SELVA, GIRONÈS) 293
Marta ZABALA GARCÍA, Marina SÁNCHEZ RODRÍGUEZ

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA PREVENTIVA A LA VIL·LA ROMANA DE LA QUINTANA.
SOLAR C/ QUINTANA - C/ TORROELLA (CERVIÀ DE TER, GIRONÈS) 299
Daniel PUNSETI, Judith CABRA

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CARRER DELS ALEMANYS, 5 DE GIRONA 303
Maribel FUERTES AVELLANEDA, Anna AUGÉ SANTEUGINI, Dolors CODINA REINA,
Carme MONTALBÁN MARTÍNEZ

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL COLLET DE SANT ANTONI (CALONGE, BAIX EMPORDÀ) 309
Xavier AGUELO MAS

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A L'ESGLÉSIA DEL MONESTIR DE SANT FELIU DE GUÍXOLS
(BAIX EMPORDÀ) 313
Antonio PRADOS MUÑOZ

EXCAVACIONS AL MONESTIR DE SANT FELIU DE GUÍXOLS (BAIX EMPORDÀ).
CAMPANYES 2008-2009 321
Jordi VIVO LLORCA

SANTA MARIA DE BELL-LLOC (SANTA CRISTINA D'ARO) 329
Lluís PALAHÍ GRIMAL

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CEMENTIRI ALT MEDIEVAL I LA CASA IBÈRICA DEL
CARRER DEL FORN, 33 DE PERALADA 341
Didier JOLY

EL JACIMENT TARDOROMÀ DEL CAMP DEL BOSC (BÀSCARA, ALT EMPORDÀ) 345
Isabel MUÑOZ OLMOS, Joan LLINÀS POL, Sílvia CALLAVÉ FELIPE

L'AUBERT (LA VALL D'EN BAS, LA GARROTXA): UN ASSENTAMENT RURAL DE L'ALTA EDAT MITJANA (SEGLES VIII-X D.C). 349
Cristian FOLCH IGLESIAS i Jordi GIBERT REBULL

INTERVENCIÓ A LA MURALLA DEL CARRER COMTE TALLAFERRO DE BESALÚ (LA GARROTXA) 355
Anna Maria PUIG GRIESSENBERGER

INTERVENCIÓ A L'ESGLÉSIA DE SANTA HELENA DE RODES (PORT DE LA SELVA, ALT EMPORDÀ) 359
Anna Maria PUIG GRIESSENBERGER

INTERVENCIONS AL POBLAT DE SANTA CREU DE RODES DURANT EL BIENNI 2008-2009 (EL PORT DE LA SELVA, ALT EMPORDÀ) 363
Montserrat MATARÓ i PLADELASALA, Imma OLLICH i CASTANYER, Anna Maria PUIG i GRIESSENBERGER

POBLAMENT MEDIEVAL I OCUPACIÓ DEL TERRITORI ALS CONTRAFORTS NORD OCCIDENTALS DEL CAP DE CREUS 371
Montserrat MATARÓ i PLADELASALA, Imma OLLICH i CASTANYER, Anna Maria PUIG i GRIESSENBERGER

MAS PAGÈS DE CALABUIG (BÀSCARA, ALT EMPORDÀ) 377
Joaquim GRAU SALVÀ

CONTROL ARQUEOLÒGIC DE LA DEMOLICIÓ DELS EDIFICIS 22 I 24 DEL CARRER VALLS VELLS D'OLOT (LA GARROTXA) 379
Mireia BASSOLS CASI

RESTES DE LA MURALLA MEDIEVAL AL CARRER DELS VALLS VELLS D'OLOT (LA GARROTXA) 383
Josefina SIMÓN

INTERVENCIONS A CASTELLÓ D'EMPÚRIES EL 2008 (ALT EMPORDÀ). LA BASÍLICA, LA SITJA DEL CARRER PRAT DE LA RIBA I EL REC DEL MOLÍ 387
Anna Maria PUIG GRIESSENBERGER

EL JACIMENT D'ÈPOCA MEDIEVAL I MODERNA DE CAN GORGALS VELL (SANTA COLOMA DE FARNERS, LA SELVA) 393
Cristian FOLCH IGLESIAS i Jordi GIBERT REBULL

EL FORN I EL CAMP DE SITGES MEDIEVAL DEL MAS COSTA (BÀSCARA, ALT EMPORDÀ) 399
Maribel FUERTES AVELLANEDA, Sílvia CALLAVÉ FELIPE

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA ALS HORTS DEL CARRER TALLAFERRO 2008 (BESALÚ, GARROTXA) 401
Natalia COLOMEDA FOLGADO, Josep FRIGOLA TRIOLA

CONTROL ARQUEÒLOGIC AL PONT VELL DE BESALÚ (BESALÚ, LA GARROTXA) 405
Marta ZABALA GARCÍA, Joan FRIGOLA TORRENT, Josep FRIGOLA TRIOLA

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA DE L'ANY 2009 A L'ERA D'EN XIUA (BESALÚ, LA GARROTXA): LA TORRE LARDERA 407
Joan FRIGOLA TORRENT

LA MURALLA MEDIEVAL I MODERNA DE BLANES (LA SELVA): DARRERES TROBALLES 413
Anna AUGÉ SANTEUGINI

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA PRÈVIA AL TRASLLAT DE LA CAPELLA DEL ROURE (CAMPRODON, RIPOLLÈS) 417
Jordi MERINO SERRA, Elisenda MOIX EZQUERRA

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CARRER DE LA CELLERA, 17 (FLAÇÀ, GIRONÈS) 421
Josep FRIGOLA TRIOLA

NOVES DADES SOBRE EL RECINTE EMMURALLAT DE LLAGOSTERA (GIRONÈS). L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA DE CAN CACIQUES 425
Joan LLINÀS i POL

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA TORRE DE LES HORES (PALAU-SATOR, BAIX EMPORDÀ) 431
Dolors CODINA REINA, Joan LLINÀS POL

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CARRER HOSPITAL, 10, DE PERATALLADA (FORALLAC, BAIX EMPORDÀ) 435
Joan LLINÀS i POL

LES CAMPANYES D'EXCAVACIÓ DELS ANYS 2008 I 2009 AL CASTELL DE SANT ISCLE (VIDRERES, LA SELVA) 441
Joan LLINÀS i POL, Josep CANYET i CASTELLÓ

SANT FELIU DE LA GARRIGA (VILADAMAT, ALT EMPORDÀ) 451
Bibiana AGUSTÍ FARJAS

ORDENACIÓ D'ACCESSOS A LA CARRETERA GI-644. EL FOSSAT MEDIEVAL D'ULLASTRET (BAIX EMPORDÀ). 455
Didier JOLY

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A L'ALA EST DEL MONESTIR DE SANTA MARIA DE VILABERTRAN (ALT EMPORDÀ) 457
Lourdes MORET PUJOL

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA PREVENTIVA A L'ENTORN DEL MONESTIR-PLAÇA DE L'ESGLÉSIA DE VILABERTRAN I PARATGE DE LA FONT DE L'ABAT RIGAU 463
Lourdes MORET PUJOL

EL CEMENTIRI DE SANT ESTEVE DE MARENYÀ (LA TALLADA D'EMPORDÀ) 467
Ferran CODINA, Neus COROMINA

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES AL CASTELL DE PALAGRET DURANT EL BIENNI 2008-2009 473
Ferran CODINA

L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA DUTA A TERME AL PATI I REBOST DEL MONESTIR DE SANT PERE DE RODES 483
Ainhoa PANCORBO, Lourdes MORET

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA EN UN SOLAR ENTRE EL CARRER DEL FORT I DE LES ESCOLES VELLES, (ULLASTET, BAIX EMPORDÀ) 493
Joaquim GRAU SALVÀ

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA CANÒNICA DE SANTA MARIA DEL ROURE, PONT DE MOLINS, ALT EMPORDÀ 497
Dolors CODINA REINA

PRIMERA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A L'ESGLÉSIA DE SANT MIQUEL DE PALOL SABALDÒRIA (VILAFANT, ALT EMPORDÀ) 505
Anna AUGÉ SANTEUGINI

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA A LA NECRÒPOLIS DE PALAU DE L'ABAT (VILA-SACRA, ALT EMPORDÀ) 511
Elisenda MOIX EZQUERRA

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CASTELL DE LES ESCAULES (BOADELLA D'EMPORDÀ, ALT EMPORDÀ) 517
Dolors CODINA REINA

DARRERA INTERVENCIÓ A L'ESGLÉSIA DE SANT MIQUEL DE CRUÏLLES (CRUÏLLES, BAIX EMPORDÀ) 521
Carme MONTALBÁN MARTÍNEZ

EXCAVACIÓ AL CLAUSTRE DE SANT MIQUEL DE FLUVIÀ (SANT MIQUEL DE FLUVIÀ, ALT EMPORDÀ) 525
Carme MONTALBÁN MARTÍNEZ

ESTUDI DE PARAMENTS DE LA MURALLA DE CORÇÀ. IMMOBLE DEL CARRER SANT SEBASTIÀ S/N (CORÇÀ, BAIX EMPORDÀ) 529
Daniel PUNSETI, Judith CABRA

ESTUDI HISTÒRIC I PROSPECCIÓ ARQUEOLÒGICA DEL MOLÍ DEL SENYOR (CASTELL D'EMPORDÀ-LA BISBAL D'EMPORDÀ) 533
Daniel PUNSETI, Judith CABRA

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A L'ESGLÉSIA DE SANTA MARIA DELS TURERS (BANYOLES, PLA DE L'ESTANY) 537
Xavier AGUELO MAS

TREBALLS ARQUEOLÒGICS AL CASTELL DE PALOL DE REVARDIT (PALOL DE REVARDIT, PLA DE L'ESTANY) 541
Xavier AGUELO MAS, Sergio IBÁÑEZ

NOVES DADES ARQUEOLÒGIQUES SOBRE L'ANTIGA SALA CAPITULAR (SEGLES XIII-XIV) DEL MONESTIR DE RIPOLL (RIPOLLÈS) 547
Natalia SALAZAR ORTIZ

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CARRER DE LA FONT DE BESALÚ 553
Joan FRIGOLA TORRENT

PROSPECCIÓ I EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA AL CENTRE D'AUTOTRANSFORMACIÓ DE L'AVE DE VILOBÍ D'ONYAR (VILOBÍ D'ONYAR, LA SELVA) 559
Josep FRIGOLA TRIOLA

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A L'ESGLÉSIA DE SANTA EULÀLIA D'ESTOLL (FONTANALS DE CERDANYA) 563
Elisa SEGUÉS, Carme SUBIRANAS, Mayte ROVIRA

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA PREVENTIVA A LA TORRE DE MONTFORT. RIELLS I VIABREA – ARBÚCIES (LA SELVA) 571
Gemma FONT i VALENTÍ

CASTELL DE ROCABRUNA 2008-2009 577
Bibiana AGUSTÍ FARJAS, Dolors CODINA i REINA

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL CASTELL DE MONTSORIU (ARBÚCIES-SANT FELIU DE BUIXALLEU, LA SELVA). CAMPANYES 2008-2009 581
Gemma FONT i VALENTÍ, Josep Mª LLORENS i RAMS, Joaquim MATEU i GASQUET, Sandra PUJADAS i MITJÀ, Jordi TURA i MASNOU

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL JACIMENT DEL CONVENT DELS MONJOS (PLANOLES, RIPOLLÈS): UN POBLAT MEDIEVAL AL PIRINEU (SEGLES XI-XII) 589
Cristian FOLCH IGLESIAS i Jordi GIBERT REBULL

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LES PLACES STA. MARIA I DELS HEROIS DE PUIGCERDÀ (CERDANYA) 2009 593
Jordi GUÀRDIA i FELIP, Carme SUBIRANAS FÀBREGAS, Òscar TRULLÀS I LEDESMA

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL MOLÍ DEL MAS XIBECA (BÀSCARA, ALT EMPORDÀ) 599
Sílvia CALLAVÉ FELIPE, Maribel FUERTES AVELLANEDA, Joaquim GRAU SALVÀ

ACTUACIÓ ARQUEOLÒGICA ALS CARRERS VOLTES, NOTARIA I FORN VELL (SANT FELIU DE GUÍXOLS, BAIX EMPORDÀ) 603
Natàlia COLOMEDA FOLGADO

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A QUATRE PONTS DE L'ANTIC CAMÍ RAL BARCELONA-FRANÇA AL SEU PAS PER VALLCANERA (SILS, LA SELVA) 607
Maribel FUERTES AVELLANEDA, Joan LLINÀS POL

DUES INTERVENCIONS AL NUCLI URBÀ DE SIURANA D'EMPORDÀ (ALT EMPORDÀ) 611
Josep FRIGOLA TRIOLA

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA PLAÇA DE CAMPDEMÀS (OLOT, GARROTXA) 617
Montserrat BUCH, Rafel ROSILLO

EXCAVACIONS AL PARC DE LA MURALLA DE SANT JOAN DE LES ABADESSES (RIPOLLÈS). 621
Didier JOLY

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL PALAU DE L'ABADIA
(SANT JOAN DE LES ABADESSES, RIPOLLÈS) 625
Joaquim GRAU SALVÀ

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL FORN D'OBRA DEL MAS VEÍ (VILAFANT, ALT EMPORDÀ) 629
Sílvia CALLAVÉ FELIPE, Maribel FUERTES AVELLANEDA, Olegas USACIOVAS

CEMENTIRI VELL DE BANYOLES (2008) 633
Bibiana AGUSTÍ

LA PLAÇA DEL PALLOL DE GIRONA. TROBALLES ARQUEOLÒGIQUES
DES DEL SEGLE I-II DC FINS AL SEGLE XIX-XX 639
Anna AUGÉ SANTEUGINI, Josep FRIGOLA TRIOLA

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA CASA SOLTERRA (GIRONA, GIRONÈS) 649
Josep FRIGOLA TRIOLA

RESULTATS DELS SONDEJOS REALITZATS A LA CAPELLA DE SANT BENET DEL MONESTIR DE
SANTA MARIA D'AMER (AMER, LA SELVA) 655
Rafael DEHESA CARREIRA

INTERVENCIONS A FIGUERES (ALT EMPORDÀ). LES MINES D'AIGUA DEL
CARRER PEP VENTURA I DEL MAS TORRENT 659
Anna Maria PUIG GRIESSENBERGER

CAL SENYOR PERE (MAS GINESTET) 665
Daniel PUNSETI, Judith CABRA

CASTELL DE ROCABRUNA 2008-2009 669
Bibiana AGUSTÍ FARJAS, Dolors CODINA i REINA

LES CAMPANYES DEL BIENNI 2008-2009 A LA CIUTADELLA DE ROSES (ALT EMPORDÀ) 673
Anna Maria PUIG GRIESSENBERGER

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A L'ESGLÉSIA DE SANT CLIMENT DE TALLTORTA, BOLVIR
(LA CERDANYA) REALITZADA ENTRE NOVEMBRE-DESEMBRE 2008. 683
Laia CREUS GISPERT

SEGUIMENT I EXCAVACIÓ A LA PLAÇA DEL CASTELL DE LLAGOSTERA I ENTORNS 691
Anna AUGÉ i SANTEUGINI

SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC A LA PLAÇA MAJOR, EL CARRER DELS BOUS I
EL CARRER MAJOR DE VERGES 695
Elisenda MOIX EZQUERRA

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL C/VOLTES-NOTARIA-FORNVELL-CALL I HOSPITAL
DE SANT FELIU DE GUÍXOLS (BAIX EMPORDÀ) MAIG-AGOST 2009 697
Almudena GARCÍA ORDÓÑEZ

INTERVENCIÓ AL CARRER AVELLANERS (FORNELLS DE LA SELVA, GIRONÈS) 703
Jordi MERINO SERRA, Elisenda MOIX EZQUERRA

ESTUDI HISTÒRIC I ARQUEOLÒGIC DEL MAS DEL FORN PETIT
(FONTETA-FORALLAC, BAIX EMPORDÀ) 707
Daniel PUNSETI, Judith CABRA

CAN CORTADA (BORRASSÀ, ALT EMPORDÀ). UNA PETITA CONSTRUCCIÓ
MILITAR DE LA GUÀRDIA CIVIL 713
Josep FRIGOLA TRIOLA, Ferran DÍAZ ÀGUILA

RESULTATS DEL CONTROL ARQUEOLÒGIC ALS CARRERS PARAIRERIA,
ESCRIVANIES I PLAÇA DE LA FONT (BANYOLES-PLA DE L'ESTANY) 715
Rafael DEHESA CARREIRA

EL PONT D'EN RUBAU (AIGUAVIVA, GIRONÈS) 719
Joan LLINÀS POL, Jordi MERINO SERRA, Marina SÁNCHEZ RODRÍGUEZ

ESTUDI D'IMPACTE SOBRE EL PATRIMONI HISTÒRIC I CULTURAL DINS EL
"PROYECTO DE TRAZADO Y CONSTRUCCIÓN DE LA AUTOVÍA DEL
NORDESTE A-2. BARCELONA-FRONTERA CON FRANCIA. TRAMO ORRIOLS-GARRIGÀS" 721
Emiliano HINOJO GARCÍA

ESTUDI D'IMPACTE SOBRE EL PATRIMONI HISTÒRIC I CULTURAL DINS EL PROJECTE DE
"LA POSADA EN MARXA DE LA PRESA DE COLOMERS (BAIX EMPORDÀ) 725
Emiliano HINOJO GARCÍA

ESTUDI HISTÒRICO-ARQUEOLÒGIC DEL MOLÍ DE GUALTA (GUALTA, BAIX EMPORDÀ) 729
Joan LLINÀS POL

PROSPECCIONS PRÈVIES A LA INSTAL·LACIÓ D'UNA PLANTA FOTOVOLTAICA ALS
ENTORNS DELS JACIMENTS DE MAS GUSÓ I PUIG MORAGUES
(BELLCAIRE D'EMPORDÀ, BAIX EMPORDÀ) 733
Joan LLINÀS i POL

PLA PARCIAL URBANÍSTIC DE L'ÀMBIT SAU 1 (BOADELLA D'EMPORDÀ, ALT EMPORDÀ).
PROSPECCIÓ ARQUEOLÒGICA 739
Joan LLINÀS POL, Jordi MERINO SERRA, Carme MONTALBÁN MARTÍNEZ

PROJECTE D'ACTUACIONS A LA ZONA DE LA PIA.
ESTACIÓ D'ESQUÍ I MUNTANYA DE LA MASELLA 743
Didier JOLY

PROSPECCIÓ ARQUEOLÒGICA DE LA RIBA DE L'ESTANY DE BANYOLES 2008-2009 745
**Àngel BOSCH, Ramón BUXÓ, Júlia CHINCHILLA, Xavier NIETO, Antoni PALOMO, Maria SAÑA,
Raquel PIQUÉ, Xavier TERRADAS, Josep TARRÚS**

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA LÍNIA D'ALTA VELOCITAT,
TRAMS RIUDELLOTS DE LA SELVA (LA SELVA) - FIGUERES (ALT EMPORDÀ) 753
JANUS S.L.

ESTUDIS D'IMPACTE SOBRE EL PATRIMONI CULTURAL (ARQUEOLÒGIC, PALEONTOLÒGIC I ARQUITECTÒNIC) PER A PROJECTES D'OBRA PÚBLICA A LES COMARQUES DE GIRONA (BIENNI 2008-09) 761
Francesc BUSQUETS, Montse FREIXA i VILA, Àlex MORENO

VILA ROMANA DEL PLA DE L'HORTA. INTERVENCIONS DE CONSERVACIÓ-RESTAURACIÓ 775
David Mallorquí Garcia

ADEQUACIÓ DEL JACIMENT DE LA TORRE DELS MOROS I DEL SEU ENTORN (LLAGOSTERA, GIRONÈS) 779
Anna AUGÉ SANTEUGINI, David MALLORQUÍ GARCIA

LES EXCAVACIONS A LA COVA DE L'ARBREDA DURANT LES CAMPANYES DE 2008 I 2009

Joaquim SOLER, Narcís SOLER, Bárbara MEDINA, Laura ROMERO, Alba SOLÉS, Xavier NIELL

INTRODUCCIÓ

La cova de l'Arbreda està situada al poble de Serinyà (Pla de l'Estany) en un indret conegut com el paratge del Reclau (figura 1) on també es troben diversos jaciments prehistòrics significatius. Per aquest motiu el 2008 aquest lloc va rebre la consideració de Bé Nacional d'Interès Cultural per part del Parlament de Catalunya.

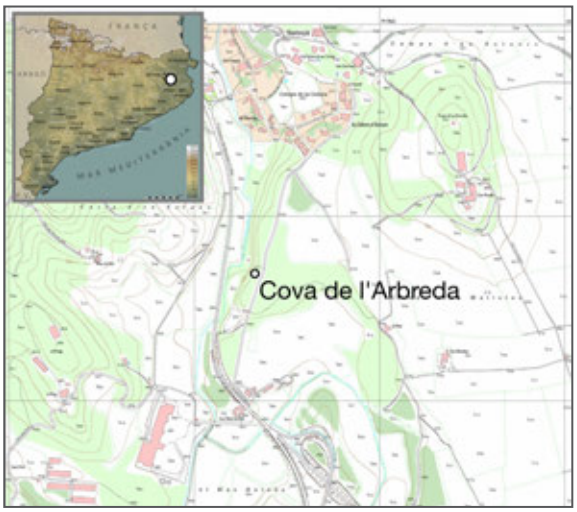

Figura 1. Mapa de situació de la cova de l'Arbreda.

En l'actualitat les intervencions es dirigeixen a obtenir més informació sobre el mode de vida de les comunitats neandertals que van poblar el nord-est de Catalunya durant el paleolític mitjà. Les campanyes són organitzades per la Universitat de Girona i compten amb el recolzament del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i el Consell Comarcal del Pla de l'Estany. En l'aspecte pedagògic, les excavacions completen la formació dels estudiants universitaris que hi participen així com la de centenars de persones que visiten el Parc de les Coves de Serinyà durant els mesos d'estiu.

Els resultats que presentem aquí són fruit de les dues últimes intervencions (anys 2008-2009). La de 2008 es realitzà entre el dilluns 30 de juny i el dissabte 2 d'agost. Els treballs es plantejaren com una continuació de campanyes anteriors (Soler *et al.* 2008) i consistiren en l'excavació dels nivells mosterians del sector Beta del jaciment. La campanya de 2009 va començar el 6 de juliol i, a diferència de l'anterior, es va haver d'estendre fins al dimarts 22 de setembre. Aquest allargament extraordinari fou degut a la necessitat de preparar la instal·lació d'una bastida. Durant el mes de juliol continuàrem l'excavació allà on l'havíem deixada l'any anterior, mentre que dedicàrem l'agost i el setembre a excavar amb un equip molt reduït una part del quadre E2 per permetre la construcció de la bastida. Aquesta instal·lació, que ha rebut el vistiplau de la Comissió de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya, servirà per protegir les seccions nord i est del jaciment i al mateix temps permetre-hi l'accés per mostrejar-la quan sigui necessari. Més important encara, la bastida s'ha dissenyat per protegir els excavadors d'eventuals despreniments de les esmentades seccions. S'ha pogut realitzar gràcies al suport tècnic del Consell Comarcal i al recolzament econòmic i administratiu del Departament de Cultura.

PROBLEMÀTICA ARQUEOLÒGICA

Des de fa anys l'excavació dels nivells corresponents al paleolític mitjà de l'Arbreda ha presentat la dificultat d'identificar amb total certesa la seva potència i extensió. D'una banda hi havia condicionats geològics que dificultaven la seva identificació i seguiment tals com la homogeneïtat del sediment, les alteracions químiques i la constant aparició de blocs. De l'altra, ni el material arqueològic ni la manera com apareixia tampoc ajudaven gaire perquè no identificàvem estructures evidents o canvis apreciables en la densitat de materials arqueològics. De fet les troballes apareixien de forma contínua i abundant durant tot el procés d'excavació. A més l'aparició simultània d'indústria lítica i de restes de grans carnívors, ocurrències *a priori* incompatibles, dificultaven la comprensió de la funció del jaciment.

Per sobreposar-nos a aquesta situació vam dissenyar una doble via d'actuació. La primera consistia excavar els quadres de forma tant regular com es fos possible amb l'esperança d'arribar en algun moment a un canvi significatiu. La segona consistia en netejar i regularitzar

Institut de Recerca Històrica, Universitat de Girona

les seccions de l'antic sondatge Corominas (sector Alfa) per tal de clarificar l'estratigrafia del jaciment. D'aquesta manera preteníem aconseguir una referència per tal d'excavar la resta de quadres d'una forma més previsible i raonada. Al final la construcció de la bastida va fer accelerar els treballs en aquest sector i ens ha permès assolir aquest objectiu aquest mateix any. D'ara en endavant creiem que l'excavació de l'Arbreda serà més senzilla.

Una altre problema a resoldre és el de la cronologia d'aquests nivells mosterians. En el cas del nivell I ja fa anys que sabem que té una datació relativament recent, tal com indica la presència de puntes de Chatelperron entre l'instrumental lític. Aquesta suposició ha estat confirmada gràcies a les datacions radiocarbòniques, que han donat una edat pel nivell pròxima als 40.000 anys (Bischoff *et al.* 1989). La resta de nivells, en canvi, són massa antics per datar-los radiocarbònicament i per això hem iniciat un programa de datacions pel mètode de les sèries de l'Urani amb la participació d'en Ramon Julià, de l'Institut Jaume Almera del Consell Superior d'Investigacions Científiques.

En resum, la correcta determinació de l'extensió i la cronologia dels nivells del paleolític mitjà de l'Arbreda és el que ha centrat la major part de la nostra atenció durant els darrers dos anys d'excavacions a l'Arbreda.

TREBALLS REALITZATS

La campanya de 2008 va començar amb l'aixecament del conjunt de lloses estalagmítiques que cobrien la major part de l'àrea d'excavació, cosa que a partir de llavors ha permès excavar amb normalitat el sector beta. Prèviament amb en Ramon Julià havíem recollit mostres d'estalagmita, tant de les lloses com d'algun dels blocs estructurals, per realitzar datacions radiomètriques.

Durant les dues campanyes hem intervingut als quadres B5, C3, C4, D3, D4, E0, E1, E2, E3 i E5. L'excavació dels quadres E0, E1 i E2, que es trobaven a una cota molt inferior a la de la resta, ha servit per regularitzar la secció del sector alfa. Mentre E0 i E1 han quedat conclosos, E2 encara es podrà excavar en el futur perquè la instal·lació de la bastida només ens va obligar a excavar-ne la meitat. La resta de quadres es van excavar sense cap contratemps.

La intervenció d'agost i setembre de 2009 es va restringir al quadre E2 i a facilitar la instal·lació de la bastida. Nosaltres esperàvem poder fonamentar el pilar sobre una formació estalagmítica basal que havia identificat Josep Maria Corominas al nord del sector. L'abundància de material arqueològic alentia en gran mesura els treballs i per això, a partir de la talla BE169, vam excavar només la part del quadre que havia de quedar afectada per la construcció. A l'excavar la talla BE180 vam arribar a l'esmentada concreció travertínica, que vam suposar prou sòlida com per fonamentar el pilar. Quedava pocs centímetres per sota d'allà on Josep Maria Corominas va abandonar el seu sondatge. Per contra els operaris van considerar que no era suficient i vam haver-la de rebentar i aprofundir encara més en el quadre E2 en una superfície molt reduïda fins a la cota de 9,60 metres (talla BE192). Pel camí van rebentar algunes planxes estalagmítiques més que vam donar a en Ramon Julià perquè intenti datar-les. Tot aquest tram final per sota de la talla BE180, bastant concrecionat, era molt pobre en material, encara que apareixen comptades restes de fauna i indústria lítica. Malgrat aquests treballs no vam arribar a cap bloc que pogués fonamentar amb seguretat el pilar va ser necessari de reomplir amb morter aquest sondatge. Un cop fet això ja es va poder procedir a la instal·lació de la bastida.

Pel que fa als aspectes metodològics directament relacionats amb l'excavació, cal dir que l'any 2008 vam introduir una nova modalitat de registre que ha comportat l'abandó dels històrics quaderns d'excavació. En el seu lloc hem adoptat unes agendes electròniques amb l'objectiu d'enregistrar de manera més ràpida, neta i controlada tant les troballes com altres observacions de l'equip d'excavació de cada quadre. Aquest canvi ha completat un procés que ja iniciàrem durant la campanya de 2007 amb la introducció d'una estació total per a la presa de coordenades. La combinació dels dos sistemes digitals ha accelerat els treballs de registre i ara permet treballar amb els resultats de l'excavació de forma molt més ràpida que abans.

DESCRIPCIÓ DEL CONTEXT GEOLÒGIC

Tal com hem dit, l'excavació dels quadres E0, E1 i E2 del sector Beta ha posat al descobert de nou la seqüència estratigràfica del tram inferior de l'Arbreda, que des del 1973 havia anat quedant emmascarada i finalment invisible per culpa del reompliment de sector

Alfa amb materials despresos de les seccions. Així doncs ara podem contrastar les nostres observacions amb les que es realitzaren durant els anys 70 i, fins i tot, completar-les en algun aspecte amb els resultats que ha proporcionat l'excavació de la resta del sector beta.

Tal com s'explica a Soler & Maroto 1986 a l'Arbreda es pot discriminar diversos estrats (figura 2). El primer correspon a un tram superficial o *terra rossa* (A). Es tracta d'unes argiles molt pures de color vermell fosc, ferruginoses, d'estructura poligonal. Contenen pocs blocs de travertí, alguns d'ells de dimensions mètriques. Aquí trobem materials d'època holocènica.

El segon tram correspon al reompliment pleistocènic (B), que està en contacte amb l'anterior mitjançant una superfície erosiva. Dins d'ell distingim una seqüència superior (B.1) i una seqüència inferior (B.2). La superior (B.1) conté la totalitat del paleolític superior i part del paleolític mitjà (nivell I). La inferior (B.2) correspon enterament al paleolític mitjà. Ambdues estan separades per un contacte erosiu situat aproximadament als 6,30 metres de fondària al sector Alfa. La seqüència inferior, a més, està alterada químicament d'una manera molt forta.

Les campanyes de 2008 i 2009 han fet evident que la seqüència inferior del segon tram (B.2) deu acabar als 9 metres de profunditat amb l'esmentada concreció que vam haver de rebentar. Per sota el sediment és cada cop més sorrós i fa pensar que ens trobaríem en un tercer tram (C) encara de difícil descripció.

La seqüència inferior (B.2) es pot dividir al seu torn almenys en dos estrats diferents. El superior (B.2.1) està format per argiles força pures més clares que no pas les suprajacents. Hi ha molt pocs rocs i hi abunden les taques grogues resultat de l'alteració per fosfats. Aquesta alteració ha desintegrat els travertins (i els que resten presenten un aspecte molt poc habitual, molt lleugers i amb l'exterior de textura sorrosa i corcada), així com també la fauna i la indústria lítica elaborada sobre roques dèbils (sílexs, sorrenques, calcàries). Només s'han conservat els objectes elaborats sobre quarsos i les quarsites i, en algun cas, roques filonianes. Tot plegat ha desfigurat i empobrit bastant aquest tram dels nivells mosterians per la part nord i est de la vora del sector alfa. No passa el mateix amb les parts occidental i meridional, que no han quedat gaire afectades (encara que tampoc no són riques). Sembla que aquesta alteració per fosfatació pot tenir l'origen en l'acumulació d'excrements (potser de quiròpters) perquè els sediments presenten un índex de fòsfor molt alt (Kabiri 1993). Potser a l'Arbreda es van infiltrar i van alterar el sediment de la mateixa manera que va succeir al jaciment rossellonès de la cauna de l'Aragó.

El segon estrat de la seqüència inferior (B.2.2) comença als 7,50 metres de profunditat i fins ara es desconeixia la seva base. A partir dels resultats de la campanya de 2009 nosaltres creiem que coincideix amb la concreció propera als 9 metres de profunditat que hem anat esmentant. Aquest estrat està constituït per sorres i conté blocs i rocs profundament alterats amb moltes concrecions. La indústria lítica i les restes de fauna són molt abundants i continuen corresponent al paleolític mitjà, encara que hi trobem diverses eines sobre còdol i políedres que ens fan pensar en un cronologia bastant antiga. Aquest segon estrat també està fortament alterat però ja no per fosfats sinó per algun fenomen que ha ennegrit tot l'estrat i ha generat un ambient ric en ferro, titani i amb febles quantitats de calci i manganès (Kabiri 1993). La fauna, ben conservada, ha agafat un aspecte vitri.

Les últimes campanyes han permès confirmar aquest esquema general i al seu temps detallar-lo gràcies a les excavacions minucioses. De fet hem observat com el segon estrat de la seqüència inferior (B.2.2), que va dels 7,50 als 9 metres metres es podria dividir al seu torn en dos estrats més. El primer (B.2.2.1) s'estendria des dels 7,50 metres fins a una densa línia negra, segurament a causa d'un alt contingut en manganès, que presenta pendent cap a l'est. Aquesta línia densa apareix al quadre D2 vora els 7,75 metres mentre que a l'extrem oriental d'E2 s'enfonsa fins als 8,10. Aquest primer estrat presenta encara alguns rocs de travertí. Per sota identifiquem un segon estrat (B.2.2.2) caracteritzat per concrecions gairebé constants que cal excavar amb certa contundència i la manca gairebé absoluta de travertins. Aquesta última part és extremadament ennegrida i, pel que fa la material arqueològic, extraordinàriament rica.

DESCRIPCIÓ DEL CONTEXT ARQUEOLÒGIC

A partir dels estrats que acabem de descriure i de la densitat d'objectes arqueològics podem descriure aquí per primer cop i de forma provisional els diversos nivells arqueològics que es troben compresos dins aquests estrats (figura 2). No parlarem dels nivells corresponents al paleolític superior, que ja han estat

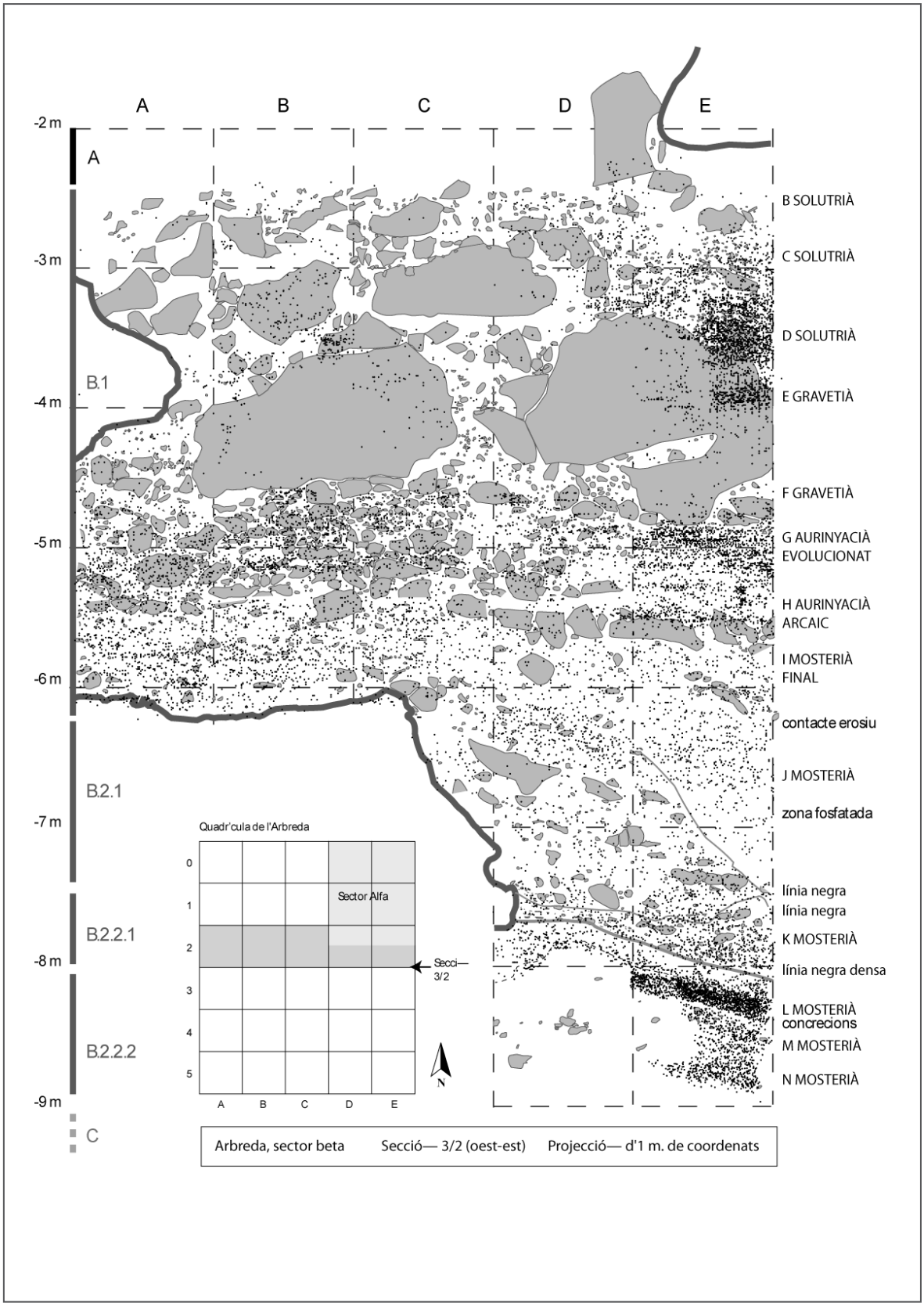

Figura 2. Indicació dels nivells arqueològics de la cova de l'Arbreda visibles en la secció 3/2.

descrits en altres llocs (Soler & Maroto 1987) sinó que farem referència exclusivament als corresponents al paleolític mitjà. El caràcter provisional d'aquest llistat és conseqüència de la poca àrea excavada (eminentment els quadres D2 i E2), que obliga a considerar el que explicarem a continuació amb certa prudència.

El nivell mosterià superior (l'anteriorment esmentat nivell I) ja ha estat descrit en diverses ocasions, encara que de forma parcial perquè fins fa poc no s'havia pogut excavar en la seva totalitat. El seu sostre es troba a uns 5,50 metres i la seva base s'ha de fer coincidir amb la superfície d'erosió de 6,30 metres. Aquest nivell I es disposa de forma lleugerament convexa i relativament densa en la seva part alta, mentre que per la part baixa es va dissipant de forma gradual fins a la superfície d'erosió de 6,30. De tota manera continua essent dens a la part occidental del sector Beta, on acaba abans, prop dels 6 metres, degut a l'aparició d'una àmplia concreció travertínica. Prop del seu sostre és ric i variat pel que fa a la indústria lítica, fauna i carbons (Maroto *et al.* 1996). A la part basal el seu caràcter canvia i l'espectre faunístic passa a ser dominat per l'ós de les cavernes i el conill.

Per sota el contacte erosiu de 6,30 metres i amb un fort pendent cap a l'est identifiquem un segon nivell mosterià, el nivell J. La seva densitat és similar a la de la part superior del nivell I però la seva fauna no té un caràcter tant antròpic. L'abundància de restes d'ós de les cavernes indica que aquests animals tingueren un paper important en la formació del nivell i que les ocupacions humanes deurien ser molt esporàdiques. En la seva part occidental el nivell està fortament alterada per la fosfatació, que en difumina la seva base.

La fosfatació fa que entre 6,75 i 7,50 trobem un tram molt pobre. El següent nivell clar, el nivell mosterià K, l'identifiquem a partir d'aquesta cota (on també comença el segon estrat de la seqüència inferior inferior B.2.2) i fins els 8 metres. La seva densitat és elevada i semblant a la dels nivells del paleolític superior. Com tots els estrats que estem descrivint, presenta un marcat pendent cap a l'est. Aquest nivell està alterat amb una coloració negra i acaba d'una forma molt neta amb una densa línia ferruginosa que aparentment té una elevada concentració de manganès.

A partir d'aquest moment trobem uns cinc centímetres de sorres roges molt estèrils i, sobtadament, apareix el nivell mosterià L, que és extraordinàriament dens. Està molt concrecionat però pot ser excavat amb les eines habituals, El sostre del nivell L varia molt segons on es mesura degut al fort pendent del nivell. Al límit entre D2 i E2 apareix als 8 metres de profunditat mentre que solament a un metre cap a l'est ja apareix a 8,15. Desapareix amb un tall estèril a 8,40 en aquesta part occidental.

Tot seguit apareix un altre nivell mosterià, M, i un darrer, el nivell N, la base del qual és la concreció que van haver de rebentar els operaris a 9 metres. Els dos nivells estan en contacte a través una franja rica en material arqueològic però que és menys densa que no pas els dos nivells, que queden ben individualitzats a les projeccions d'objectes coordenats (figura 2).

Cal dir que desconeixem la manera com es van acumular els nivells arqueològics però de ben segur que consisteixen en l'acumulació de múltiples ocupacions humanes i animals, a hores d'ara indistingibles. La multiplicitat d'ocupacions que han contribuït a formar cadascun dels nivells mosterians de l'Arbreda queda molt clara en el nivell L i infrajacents. Aquests nivells presenten una altíssima densitat d'objectes i s'observa molt poc sediment entre ells. Per explicar aquesta concentració a hores d'ara treballem amb la hipòtesi que una lleu circulació d'aigua hauria anat rentant les peces i enretirant el sediment fi. Aquests eventuals corrents lleugers d'aigua potser també serien els causants de la concreció general que mostren tots aquests nivells.

En qualsevol cas aquesta circulació d'aigua no sembla haver deteriorat en excés els nivells ja que, tret de les concrecions, les peces mostren un aspecte fresc. La indústria lítica encara és talladora i la fauna, tret d'alguns casos, no mostra signes d'estar rodada.

ESTUDI DE MATERIALS

Les campanyes de 2008 i 2009 han proporcionat 5840 objectes coordenats constituïts per indústria lítica, restes de fauna, plaquetes de sorrenca, carbons i altres. Els recomptes que oferim en aquesta comunicació estan calculats a partir de les troballes procedents del quadre E2, el qual il·lustra perfectament els resultats de les dues últimes campanyes perquè comprèn tota la seqüència intervinguda. També és el

que ha proporcionat el nombre més elevat d'objectes (53%). De tota manera cal prendre les xifres amb certa prudència perquè de fet E2 és un quadre reduït, primer per l'antic sondatge Corominas i actualment parcialment excavat.

Indústria lítica

El conjunt de restes lítiques analitzades comprèn la major part de les restes del quadre E2 (1370), entre les quals n'han aparegut 53 retocades (3,9%).

Un primer element que crida l'atenció en relació al conjunt lític és el seu caràcter polilitològic. El quars (77,2 %) representa la matèria primera principal per a la elaboració de la indústria lítica (66,4% dels retocats). En segon lloc trobem la quarsita (9,1% del total i 17,3% dels retocats), però cal matisar que es tracta d'un grup que des d'un punt de vista petrològic és força variat, tot i que en general es tracta de roques de gra bastant fi. El tercer lloc l'ocupen el sílex i les roques filonianes de textura porfírica, tant pel que fa a la totalitat de les restes lítiques recuperades (3,7% i 2,9% respectivament) com entre el conjunt dels retocats (3,9% i 9,6% respectivament). Hem documentat també altres roques silícies, en aquest cas jaspi i lidita, amb uns percentatges molt baixos (0,2% i 0,1% respectivament).

D'altra banda, també hi hem documentat roca calcària (2,8%), però aquesta no sembla haver servit per realitzar peces retocades. Trobem, tanmateix la presència de roques metamòrfiques com són cornianes (2,2%) i esquistos (0,9%), també sedimentàries com les sorrenques (0,4%) i finalment cristall de roca (0,3). En general, però, la representació d'aquestes matèries primeres és minsa, tot i que hem trobat algun retocat de corniana (1,9% dels retocats).

La preponderància del quars en el conjunt analitzat és un tret destacable però no nou ja que aquest fenomen ja havia estat observat en anteriors campanyes. Es tracta, a més, d'un recurs relativament abundant en l'entorn geogràfic del paratge del Reclau. La majoria de materials provenen dels dipòsits de conglomerats i graves pliocens localitzats a l'est del Pla d'Usall, al nord de Serinyà i a les valls del Ser i el Fluvià.

La conca lacustre de Banyoles i, en general l'àrea de Girona, és un entorn força deficitari en matèries silícies de bona qualitat per a la talla. Els treballs de caracterització i aprovisionament de matèries primeres lítiques realitzats (Ortega 2002) sobre els nivells del paleolític superior de la cova de l'Arbreda ho han posat de manifest. De fet, l'aprovisionament d'aquest tipus de litologies s'hauria de localitzar a l'àrea dels Pirineus, especialment al Pirineu Axial, així com al nord i nord-est dels mateixos (conca de Narbona-Sigean), ja en territori francès. Tanmateix, aquestes dades no es poden aplicar, de moment, als nivells mosterians que presentem, atès que no s'ha realitzat cap estudi aprofundit d'aprovisionament de recursos abiòtics dels nivells del paleolític mitjà a la cova de l'Arbreda. És d'esperar, però, que el comportament de les comunitats humanes que van habitar aquesta zona durant el paleolític mitjà, respongui a un tipus d'aprovisionament de matèries primeres lítiques de caire local/regional, com sembla habitual per a aquest moment.

En general, la indústria presenta una aparença molt homogènia i característica del període mosterià al que correspon. Es tracta, com hem vist, d'una indústria tallada sobre diversitat de materials (tot i que el quars tingui una presència veritablement destacable) i amb uns sistemes de talla dedicats a produir ascles, de mida i forma variades.

Un paràmetre destacable és el de la corticalitat de les restes lítiques recuperades. Aquesta és significativa en tant que és majoritàriament absent, és a dir, la majoria de peces no presenten restes de còrtex (76,8%). En els casos en què sí es documenta còrtex, majoritàriament té una presència marginal (14,4%), és a dir, menys del 25% de la superfície externa de la peça. Finalment, les peces amb un 50% de part cortical o més, són minoritàries (8,8%) i, a més, quan es tracta de còrtex dominant (més del 75% de la superfície) o total (100% de la superfície) sol tractar-se de fragments de còdol.

Així doncs, tenint present aquestes dades, sembla que la -primera fase de la cadena operativa lítica (decorticat dels nòduls i/o còdols), o bé no es produí en aquesta part del jaciment, o bé es va produir fora de l'assentament. En qualsevol cas, la dada resulta interessant, ja que si el decorticat es portava a terme en una altra zona de la cova o a les proximitats de la mateixa, potser es podria parlar de diferenciació dels espais de treball; mentre que si l'operació es produïa lluny de la cova, potser a les mateixes àrees d'aprovisionament, podria estar indicant un comportament previsor en l'aprovisionament i per tant una certa planificació econòmica.

En la composició tècnica de les restes lítiques recuperades destaca la presència d'ascles, com ja hem assenyalat, entre les quals hem documentat algunes de tipus *levallois*. També trobem ascles de dors natural. En general es tracta d'ascles de morfologia

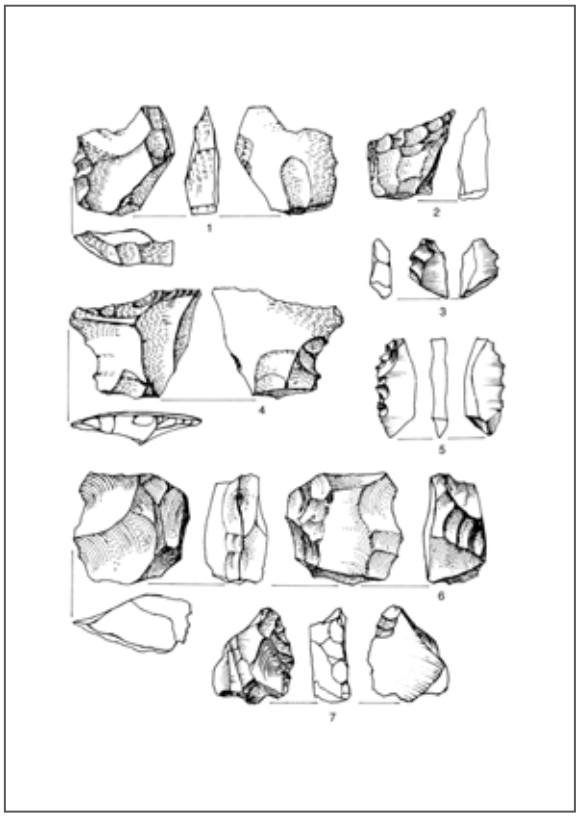

Figura 3. Indústria lítica de l'Arbreda (E2 BE168, nivell L). Denticulats.

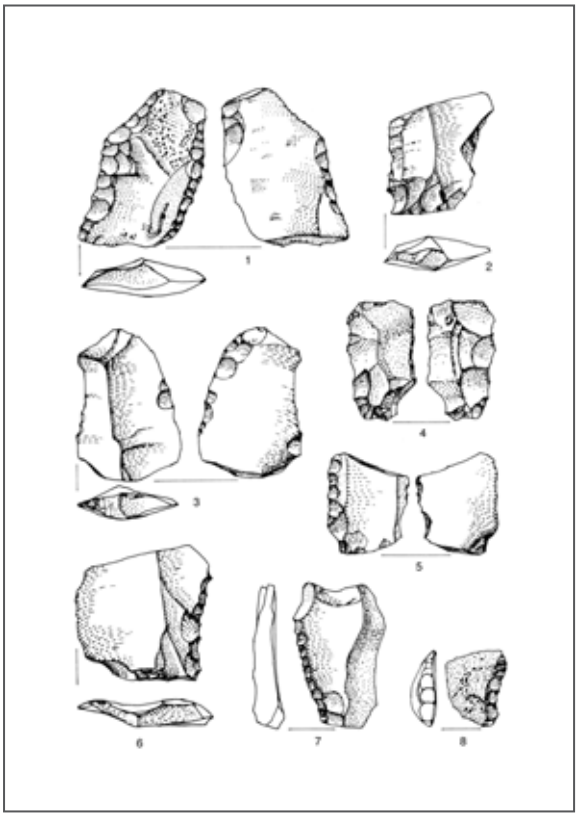

Figura 4. Indústria lítica de l'Arbreda (E2 BE168, nivell L). Rascadores.

ampla i plana, sovint amb una o dues extraccions prèvies longitudinals a l'eix tecnològic de la peça, segurament fruit d'una preparació intencionada per regularitzar la superfície d'extracció del nucli per tal de poder extreure aquest tipus de productes. La majoria d'aquestes ascles, que acostumen a correspondre a les de més grandària, han servit de suport per a la realització de peces retocades, ja siguin rascadores (74,7%), el grup majoritari entre els retocats, o denticulats (21,1%), entre els quals s'inclouen també les rascadores denticulades. De tota manera, el nombre de retocats és baix i poc variat i hi predomina el retoc simple profund directe (figures 3 i 4).

Els nuclis es troben poc representats (0,72%) i en general presenten superfícies tècnicament jerarquitzades, habituals del mètode *levallois*. També sovintegen els mètodes de talla discoïdal i els de caràcter més oportunista (figura 5).

Finalment, són molt abundants les restes de talla, especialment les ascles i fragments d'ascla de quars de mida petita (2-3 cm. de longitud). En molts casos és probable que siguin resultat de la baixa aptitud per a la talla del quars documentat, que habitualment presenta nombrosos plans de fissura.

La majoria de materials ha patit alteracions de tipus post-deposicional, sobretot a causa de l'acció de l'aigua que ha acabat precipitant importants quantitats de carbonat càlcic. En alguns casos aquestes alteracions han afectat la textura de les matèries primeres, especialment en el cas de les roques filonianes, calcàries, esquistos i sílex. En el quars, en canvi, no en resulta tan afectat.

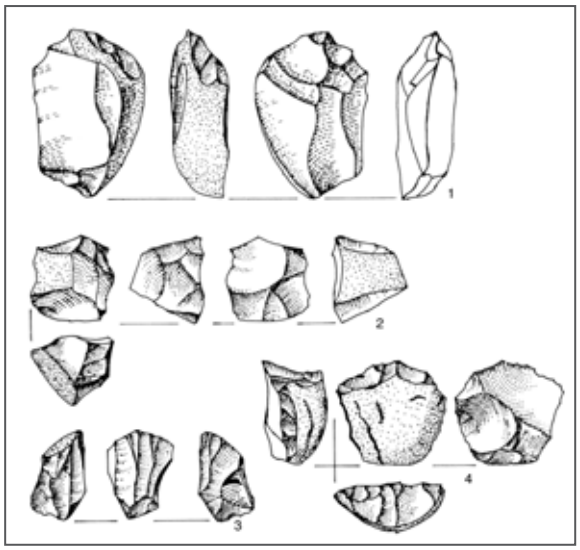

Figura 5. Indústria lítica de l'Arbreda (E2 BE168, nivell L). Nuclis.

Restes de fauna

L'estudi de les restes de fauna que presentem està realitzat sobre un total de 590 objectes apareguts al quadre E2. D'aquestes el 82,5% correspon a estelles, les quals són de molt difícil atribució taxonòmica.

Les espècies representades en la seqüència excavada són les següents: *Oryctolagus cuniculus*, *Lepus europaeus*, *Cervus elaphus*, *Equus hydruntinus*, *Equus ferus*, *Bos sp.*, *Bison priscus*, *Vulpes vulpes*, *Canis lupus* i *Ursus spelaeus* (figura 6). Cal tenir en compte que entre els coordenats determinats també s'hi compten restes accidentals de microfauna (especialment la musaranya) i de lagomorfs, èquids, carnívors i herbívors que no hem pogut atribuir a cap dels tàxons que acabem d'esmentar. Tret del bisó, aquest llistat no presenta excessives variacions respecte el que era habitual en les campanyes anteriors.

En nombre de restes els lagomorfs representen l'1,4% de la mostra determinada, el cérvol l'1,5%, l'ase i el cavall el 0,3% i el 0,2% respectivament. El gran bòvid és representat amb un 0,7% mentre que el bisó ho és en un 0,2%. Entre els carnívors, que són el grup més ben representat, cal tenir en compte el 8,6% d'ós de les cavernes, el 0,8% de llop i el 0,2% de guilla. Aquestes xifres il·lustren la tendència que s'observem a mesura que els nivells més profunds. D'una banda disminueix de forma progressiva el percentatge de lagomorfs (7,8% al 2005, 7,6% al 2006, 3,3% al 2007 i 1,4% al 2008 i 2009) i de l'altra apareixen cada cop més representades (encara que en nombre reduït) els grans herbívors. Igualment l'espectre dels carnívors es diversifica (ós, hiena, llop i guilla). Finalment, malgrat que l'ós de les cavernes sigui l'animal més ben representat, a l'igual que el que hem vist pels lagomorfs, el seu percentatge disminueix sensiblement.

Figura 6. Conjunt representatiu de la fauna recuperada durant les campanyes de 2008-2009. 1-3 *Ursus spelaeus*, 4-5 *Canis lupus*, 6 diàfisi rossegada pels carnívors, 7 *Bos sp.*, 8 *Bison priscus*, 9 *Capra pyrenaica*, 10 *Equus hydruntinus*, 11 *Cervus elaphus*, 12 estella concrecionada.

Tot plegat evidencia que ens trobem davant d'un conjunt faunístic de difícil interpretació. L'elevada presència de carnívors obliga a tenir-los en compte com a probables introductors d'una gran part de les restes d'herbívors. La seva actuació queda ben testimoniada sobre les restes òssies rossegades i amb marques de dentellades. Tot i això moltes altres restes són sens dubte aportades per les persones, tal com els estigmes de combustió i d'ús d'eines de pedra sobre els ossos deixa a entendre. Per tot plegat hem de considerar que la cova de l'Arbreda fou ocupada intermitentment per les persones i pels carnívors. Sens dubte aquests dos agents contribuïren a la formació del registre faunístic del jaciment, encara que avui en dia els resultats de les seves activitats siguin difícils de discriminar.

Pel que fa a la conservació de les restes, cal dir que la major part de les que hem recuperat estan molt concrecionades i moltes semblen tenyides per efecte de precipitacions de Ferro o Manganès. En alguns trams apareixen molt debilitades per la humitat, mentre que al fons de la seqüència mostren un aspecte vitrificat. Per tal de retirar-les amb més seguretat procurem seguir els consells que ens dóna l'equip de restauració del MAC-Girona (Laura Lara).

Restes humanes

Els últims dies de la campanya de 2009 al quadre E2 van proporcionar l'inesperada troballa de dues molars humanes quan excavàvem el fons del nivell N (talles de BE178 i BE179). A l'espera del seu estudi aprofundit, no podem assegurar encara que es tracti ni del mateix individu ni donar gaire més detalls morfològics o d'edat. Pel que fa a la seva conservació, les dues peces tenen l'esmalt molt desgastat i en

alguns indrets de la corona fins i tot inexistent. Les arrels també estaven parcialment trencades d'antic. Pel que fa a la seva conservació, les dues peces presentaven un aspecte vitri i estaven recobertes per concreció.

La revisió dels materials faunístics recuperats al fons del sondatge de Josep Maria Corominas (sector alfa) no ha proporcionat cap més peça que s'hi pugui relacionar. A falta de més precisions les classifiquem dins el grup dels homes de Neanderthal, fonamentant-nos en la cronologia que atribuïm a aquests nivells per raons tecnològiques i radiomètriques.

CONCLUSIONS PRELIMINARS

Les campanyes de 2008 i 2009 a la cova de l'Arbreda han permès completar el nostre coneixement sobre reompliment de la cavitat així com establir una seqüència provisional dels nivells arqueològics mosterians. També han confirmat la riquesa del mosterià antic. D'altra banda la campanya de 2009 ha proporcionat dues peces dentals humanes, segurament d'*Homo neanderthalensis* que encara estem estudiant.

Ni les troballes d'indústria lítica ni de fauna proporcionen indicacions precises sobre la cronologia d'aquests nivells. Per aquesta raó seran de capital importància els resultats radiomètrics que pugui proporcionar el mètode de les sèries de l'Urani. Actualment disposem de resultats provisionals que ens indiquen que els nivells J, L, M i N podrien ser més antics de 150.000 anys.

BIBLIOGRAFIA

BISCHOFF J., SOLER N., MAROTO J., JULIÀ R., 1996, Abrupt Mousterian/Aurignacian Boundary at c. 40 ka bp: Accelerator 14C dates from L'Arbreda Cave (Catalunya, Spain), *Journal of Archaeological Science*, 16, 563-576

KABIRI L., 1993, *Étude géologique des remplissages des Ramandils (Port-la-Nouvelle) et de l'Arbreda (Serinya)*, Tesi doctoral inèdita, París, Museum National d'Histoire Naturelle, Institut de Paléontologie Humaine, 210 pp.

MAROTO, J., SOLER, N., FULLOLA, J. M., 1996, Cultural Change between Middle and Upper Palaeolithic in Catalonia, Carbonell E., Vauqero M. (eds.), *The Last Neandertals, the First Anatomically Modern Humans: a Tale about the Human Diversity. Cultural Change and Human Revolution at 40 ka BP*, Capellades, 219-250.

ORTEGA I COBOS D., 2002, Mobilitat i desplaçaments dels grups caçadors-recol·lectors a inicis del paleolític superior a la regió pirinenca oriental, *Cypsela*, 14, 11-26.

SOLER I MASFERRER N., MAROTO I GENOVER, J., 1987, L'estratigrafia de la cova de l'Arbreda (Serinyà, Girona), *Cypsela*, 6, 53-66.

SOLER SUBILS J., SOLER MASFERRER N., SOLÉS COLL A., ROMERO TORRES L., 2008, Intervencions de 2006 i 2007 a la cova de l'Arbreda de Serinyà, *Novenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona (l'Escala-Empúries 6 i 7 de juny de 2008)*, volum 1, l'Escala, Museu d'Arqueologia de Catalunya, 51-56

LES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES AL TURÓ DE LA BATERIA. T.B. VIALS I T.B. PATRONAT BENÈFIC (GIRONA, GIRONÈS)

Rafel ROSILLO, Antoni PALOMO, Rafael DEHESA

RESUM

El treball que presentem a continuació recull els resultats obtinguts en dues intervencions realitzades al Turó de la Bateria. Conjuntament, han aportat dades de l'ocupació en moments del Bronze Inicial i en l'antiguitat en aquest punt arqueològicament privilegiat del municipi de Girona.

SITUACIÓ I MOTIVACIÓ DE LA INTERVENCIÓ

La situació de les intervencions es troba dins l'àmbit que comprèn el Pla Parcial Urbanístic Accés Nord localitzat al barri de Sant Ponç, en el marge esquerra de la vall del riu Ter, és a dir, al nord-oest del terme municipal de Girona. Aquest sector està limitat al nord per la rotonda de l'Hospital Trueta, al sud per edificacions que tenen l'accés pel camí de la font de l'Abat, a l'oest per la carretera de França i a l'est per l'Avinguda Tarradelles.

El Pla Parcial urbanístic Accés Nord va ser aprovat el 26 de maig de 2004. La superfície total que abasta és de 95.565m^2. Aquest planejament respon a la necessitat de L'Ajuntament de Girona a ordenar aquest sector de la ciutat.

Durant els inicis de les obres d'execució, es va reconèixer que l'espai que ocupa el Pla Parcial s'inclou dins la zona que abasta la fitxa d'inventari de jaciment arqueològic de: Puig d'en Roca III (Paleolític Inferior Arcaic), situat en el mateix Puig de les Bateries, afectat per l'esmentat planejament urbanístic. Per tal de no malmetre cap resta arqueològica es varen aturar les obres, subjectes des d'aquell moment a control arqueològic.

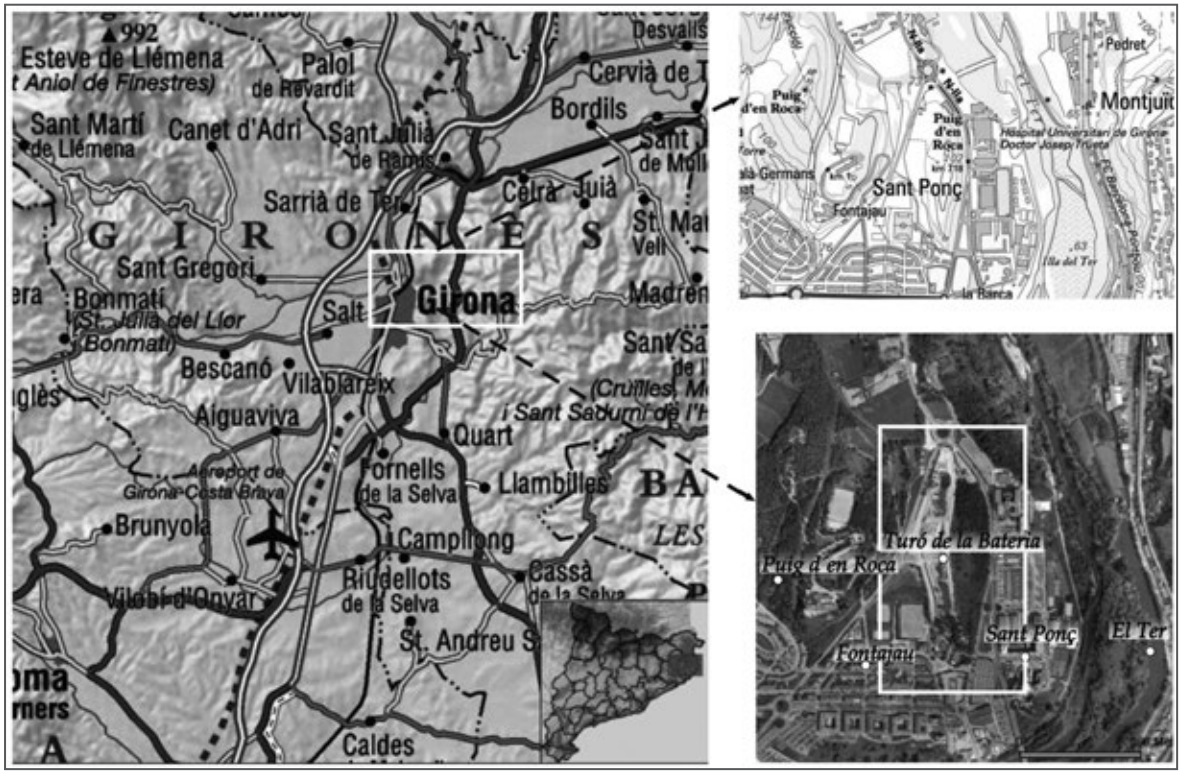

Figura 1. Situació.

Arqueolític Terra-Sub S.L.

El control, desenvolupat a partir del 5 de febrer de 2007 en el sector va permetre localitzar tota una sèrie d'evidències arqueològiques en una de les parcel·les que estava en construcció i de propietat de la Caixa, així com també en els vials que estaven en fase de construcció. A partir d'aquestes primeres evidències s'han realitzat en aquest indret diverses actuacions.

La primera intervenció es va realitzar dins la parcel·la propietat de la Caixa (P-7/9/11 APR) i va consistir en l'excavació parcial d'un jaciment en terrassa fluvial del Pleistocè Superior. Aquesta es va desenvolupar al llarg de la primera meitat del 2007[1].

Una segona intervenció, duta a terme l'estiu del mateix 2007, dins la parcel·la P-1/10 propietat de la cadena d'hotels IBIS[2]. En aquest cas parlem de restes amb una cronologia que abrasaria des de moments paleolítics (amb alguna resta aïllada) fins al Bronze Inicial.

Finalment i durant el 2008 es reprenen els treballs tant en relació a les evidències localitzades als vials de la urbanització com a la parcel·la P-5/13 propietat del Patronat Benèfic Santa Creu de la Selva. Els resultats d'aquesta darrera fase són els que es descriuen a continuació.

DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS I RESULTATS AL VIAL B

La fase inicial dels treballs fou la neteja i realització mecànica de diferents sondeigs dins les zones amb material arqueològic dispers localitzades durant la intervenció del febrer de 2007. Aquestes es trobaven a l'inici, al talús i a una zona adjacent del Vial B.

Vial B, Inici. Durant els treballs de neteja localitzem tant un nivell de ceràmica aparegut ja en la fase de revisió/prospecció com dues estructures negatives (E1 i E2).

Vial B, Zona adjacent. Per tal de comprovar l'entitat de les restes en aquest punt es va procedir a la neteja superior d'una acumulació de blocs i ceràmica feta a torn. Els primers indicis es corresponien a una estructura negativa (E3), seccionada recentment a la part nord.

Vial B, Talús. La neteja del talús ens permet tornar a localitzar tant l'estructura apareguda durant els treballs de 2007 (E5) com una segona, desconeguda fins ara més al nord (E4). Al pla que queda a l'est del talús es realitzen una sèrie de 12 sondeigs tots ells amb resultat negatiu.

Per tal d'avaluar l'entitat arqueològica del nivell amb material ceràmic a l'inici del vial B, realitzem manualment una rasa transversal al vial (est/oest) amb una llargada de 6,25m per 1,5m d'amplada. La seva fondària màxima és de 0,50m. Durant la seva excavació distingim dos nivells diferents. El primer nivell (Nivell A) està format per un sediment compost de llims de color marró clar, de textura flonja el qual conté carbonats en forma de nòduls d'entre 5 i 15cm. El material arqueològic recuperat dins aquest nivell es disposa de forma continuada, si bé la major part es concentra a les cotes més altes (dins els primers 30cm). Es tracta de fragments de ceràmica, restes de fauna i petits carbons. La ceràmica és en la seva totalitat feta a mà però presenta un alt grau de fragmentació i rodament, fet que impedeix una adscripció crono-cultural més enllà d'un context de prehistòria recent. Aquest nivell limita a la seva base amb un altre (Nivell B) format per llims carbonatats compactes de color groc clar. Tot i que aquest no ha estat excavat pel fet de trobar-se molt per sota de la cota afectada per la construcció del Vial B, no conté restes arqueològiques, si més no superficials.

La interpretació que fem d'aquests dos nivells és que es tractaria d'un paleo-canal o antic sòrab d'origen no antròpic que serviria de canal natural d'escorrentia de les aigües pluvials des de zones altes del Turó de la Bateria fins a cotes baixes properes al cabal del riu Ter. En aquest traspàs d'aigües s'arrossegaria el material arqueològic que trobem dins del nivell A. L'origen d'aquest material seria alguna zona propera a la descrita, que a hores d'ara ens és desconeguda si bé en altres intervencions a sectors propers s'han localitzat i excavat estructures negatives amb material ceràmic fet a mà amb característiques comparables als fragments recuperats a la rasa.

Pel que fa a les estructures, els resultats són els següents:

• Estructura 1 (TB Vials)

Estructura negativa, excavada en un nivell de llims carbonatats. Planta de tendència rectangular, rebaixada i seccionada en el seu límit est. Per la seva morfologia estriaríem parlant d'una fossa/cubeta de funció indeterminada. El seu rebliment consta de dues capes ben diferenciades ambdues amb abundant material ceràmic a torn. D'entre aquest material destaquen diversos fragments de ceràmica ibèrica comuna i pintada, fragments d'àmfora ibèrica i púnica nord-africana així com restes de ceràmica grisa de

la costa catalana i restes de macrofauna terrestre i material constructiu. La informació cronològica d'aquest conjunt giraria a l'entorn del s. II aC.

• Estructura 2 (TB Vials)
Estructura negativa, excavada en un nivell de llims carbonatats. Planta de tendència ovalada i possiblement rebaixada. Per la seva morfologia estriaríem parlant d'una fossa/cubeta de funció indeterminada. El seu rebliment consta d'una sola capa amb una quantitat significativa de carbons, dues zones properes al retall presenten lleus estigmes de rubefacció. Només s'ha recuperat un sol fragment de ceràmica feta a mà. L'escàs material recuperat impossibilita la seva adscripció crono-cultural.

• Estructura 3 (TB Vials)
Estructura negativa, excavada en un nivell de llims carbonatats. Planta de tendència circular, rebaixada i seccionada en el seu límit nord. En aquest cas parlem d'una fossa tipus sitja. El seu rebliment consta de dues capes ben diferenciades. El material ceràmic és escàs, malgrat això s'han recuperat diversos fragments de ceràmica a torn comuna de procedència africana, dos fragments d'àmfora tarraconense i fragments de ceràmica ibèrica comuna. El tipus de ceràmica, tot i ser escassa ens situaria cronològicament en moments Alt Imperials entre finals del segle I el segle II dC.

• Estructura 4 (TB Vials)
Estructura negativa, excavada en un nivell d'argiles color marró clar Planta circular rebaixada i seccionada en el seu límit oest. En aquest cas parlem també d'una fossa tipus sitja. El rebliment consta d'una sola capa, amb poc material ceràmic dins el qual trobem fragments de d'àmfora itàlica i diversos informes de ceràmica ibèrica comuna.

• Estructura 5 (TB Vials)
Estructura negativa, excavada en un nivell de llims carbonatats. De planta irregular de tendència ovalada. El seu rebliment consta de dues capes ben diferenciades, ambdues amb material ceràmic a torn d'entre les quals destaca un fragment de terra sigil·lada sudgàl·lica la qual donaria una cronologia que giraria a l'entorn del segle I dC.

DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS I RESULTATS A LA PARCEL·LA P-5/13 (PATRONAT BENÈFIC)

En el cas de la parcel·la P-5/13, la seva proximitat respecte les P-7/9/11 APR i P-1/10 fa que la metodologia aplicada ha estat dirigida en gran mesura a la detecció de restes pleistocenes i/o estructures negatives. És per això que inicialment es realitzen un conjunt de rases per localitzar nivells arqueològics semblants als apareguts al jaciment del Turó de la Bateria Excavació i seguidament un decapatge de la superfície per permetre determinar l'absència o presència d'estructures negatives en el subsòl com succeïa al sector de l'Hotel Ibis, i com ja hem vist en alguns trams del Vial B.

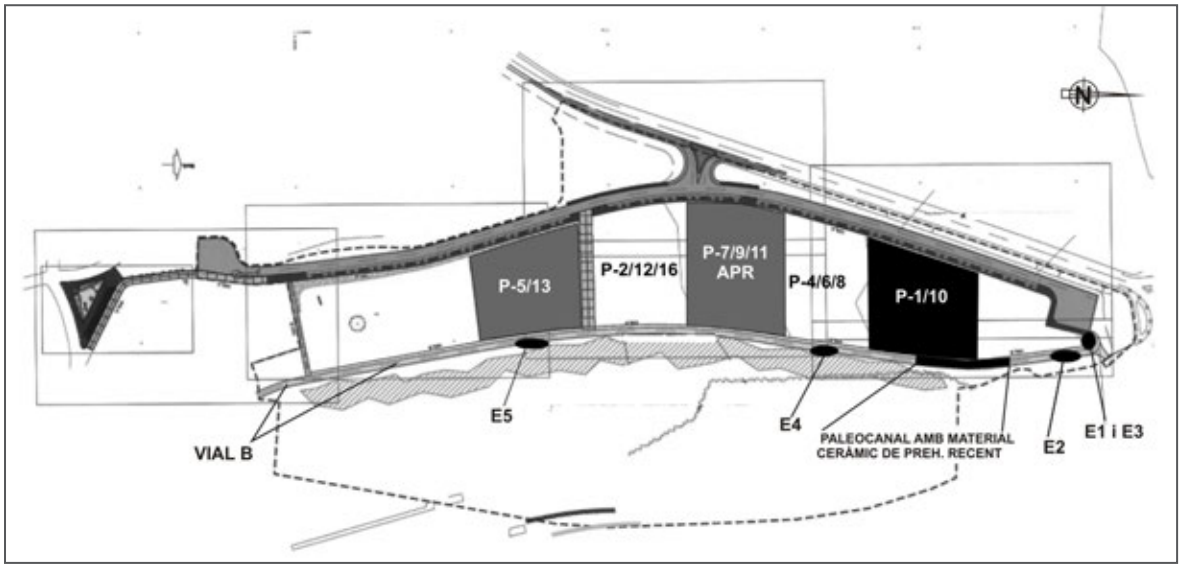

Figura 2. Situació estructures dins projecte.

En total es practiquen 4 rases amb una suma total entre elles de 145 metres, orientades tant est/oest com nord/sud. Aquestes tenen un resultat negatiu en tots els casos pel que fa a la presència de materials arqueològic de qualsevol tipus. Alhora permeten comprovar com els nivells documentats al TBEX són també absents en aquest sector.

En quant al decapatge mecànic els resultats són lleugerament diferents. Els treballs es realitzen mitjançant una màquina tipus tragella en la totalitat de la superfície afectada per la construcció de l'edifici. Fins rebaixar 30cm del subsòl geològic aquesta actuació posa al descobert dues estructures negatives ambdues molt rebaixades. La seva excavació en permet documentar les característiques següents.

Estructura 1 (TBPB)

Estructura negativa, excavada en un nivell de llims carbonatats de color groc. De planta circular, rebaixada i seccionada en el seu límit oest, per una rasa. Amb molt poca potència, el seu rebliment consta d'una sola capa composta per argiles i llims de color marró/vermell, de textura flonja i homogènia. Conté restes de fauna, petits carbons i un petit fragment de vora, de ceràmica feta a mà.

Tipus d'estructura: Fossa tipus sitja, fons pla i parets divergents.

Mesures: 1,75m de diàmetre per 0,34m de potència màxima.

Cronologia: El poc material recuperat impedeix una datació fiable. Únicament comptem amb un fragment de vora esvasada de menys de 5cm, amb impressions i de llavi aprimat. Per les seves característiques pertany a un recipient de mida mitjana/gran i podria quadrar amb contextos de prehistòria recent. S'han documentat estructures d'aquest tipus i de cronologia de bronze inicial a la zona. Concretament l'E/27 documentada al Turó de la Bateria/HOTEL IBIS (Parcel·la P-1/10). (Aguelo, Palomo, Colomeda, Garcia, Dehesa (2008)). Tot i que no les podem comparar estructuralment (l'E/27 és de secció troncocònica, però el poc perfil conservat de l'E/1 ens impossibilita saber-ne el tipus de secció) el tipus de ceràmica recuperada és similar en ambdues estructures. L'Estructura 1 hi podria tenir doncs, certa relació crono-cultural.

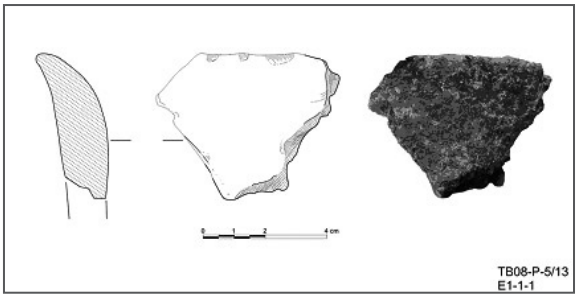

Figura 3. Fragment recuperat de l'E1.

Estructura 2. (TBPB)

Estructura negativa, excavada en un nivell de llims molt carbonatats de color vermellós. De planta circular es troba molt rebaixada. El seu rebliment, de poca potència consta d'una sola capa composta per llims de color marró/gris, de textura compacta i homogènia. No conté material de cap tipus.

Tipus d'estructura: Fossa tipus sitja, fons pla i parets divergents.

Mesures: 1,66m de diàmetre per 0,16m de potència màxima.

Cronologia: L'absència de material, impedeix la seva datació. Malgrat això
estructuralment és semblant a l'E1.

CONCLUSIONS

Un cop finalitzades ambdues intervencions dins l'àmbit que comprèn el Pla Parcial Urbanístic Accés Nord, podem arribar a les següents conclusions.

En quant als elements documentats al Vial B, aquests complementen el testimoni d'ocupació també durant l'antiguitat al Turó de la Bateria. Tot i que es tracta de restes puntuals (Estructures 1, 3 i 5) aquesta dada evidencia la presència d'una ocupació iberoromana, de la mateixa manera que succeïa al Turó de la Bateria/HOTEL IBIS. Cal tenir amb compte també que el material prehistòric i fora de context documentat dins el paleocanal del mateix Vial B, tindria una procedència al nostre entendre no molt llunyana al punt on es va realitzar la rasa. Observant la pendent cap al nord que segueix el còrrec es dedueix que els materials que conté provinguin d'una zona alçada i en direcció sud del turó.

En quant a les conclusions que es deriven de la intervenció a la parcel·la P-5/13, per un cantó permeten comprovar com el jaciment Pleistocè del TBEX no es projecta cap aquest sector del projecte urbanitzador i per tant el tenim localitzat dins les parcel·les P-7/9/11 APR ja excavades. Resten pendents de comprovació la parcel·la P-2/12/16 (al sud) i especialment la P-4/6/8 (al nord).

Per altra banda les dues estructures excavades dins P-5/13 amplien en extensió i en intensitat la ocupació en contextos de prehistòria recent d'aquest indret.
Per tot el que s'ha exposat més amunt i afegint-se al que ja sabíem d'aquest indret, creiem que cal remarcar la consideració del Turó de la Bateria com un enclavament excepcional per comprendre l'evolució històrica i la presència constatant des del Pleistocè fins a moments històrics i evidentment actuals de poblacions humanes dins el municipi de Girona.

BIBLIOGRAFIA

ROSILLO, R., PALOMO, A., GÓMEZ, B., VALLVERDÚ, J. 2008, Resultats de les excavacions del Turó de la Bateria Excavació (TBEX) (Girona). *XI JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LES COMARQUES DE GIRONA (Escala-Empúries)* VOL.1 pp. 31-43

AGUELO, X., PALOMO, A., COLOMEDA, N., GARCÍA S., DEHESA, R. 2008, La intervenció arqueològica al jaciment del Turó de la Bateria / Hotel Ibis (Girona, Gironès). *XI JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LES COMARQUES DE GIRONA (Escala-Empúries)* VOL.1 pp. 99-117.

NOTES

1) Es traca del Turó de la Bateria Excavació (TBEX). Rosillo R., Palomo, A., Gómez B., Vallverdú J. (2008).

2) Turó de la Bateria/HOTEL IBIS. Aguelo X, Palomo A., Colomeda N., García S., Dehesa R.(2008).

TURÓ DE LA BATERIA – LAV 2009. INDÚSTRIA LÍTICA EN POSICIÓ SECUNDÀRIA

Anna TARRÉS i FARRÉS

INTRODUCCIÓ

L'excavació del jaciment anomenat Turó de la Bateria es deu als treballs que es realitzaven a la zona per l'adequació del pou de sortida de la tuneladora de la LAV fets per les empreses ALDESA i COALVI. L'excavació es va realitzar entre desembre del 2008 i abril del 2009. Prèviament s'havien realitzat unes rases amb una màquina que ens van descobrir restes lítiques del paleolític inferior a la zona.

SITUACIÓ GEOGRÀFICA

Trobem el Turó de la Bateria al terme municipal de la ciutat de Girona. Entre Fontajau i la sortida cap a Sarrià de Ter. Hi ha propers tant el Turó de la Bateria com el del Puig d'en Roca, i es situa just al costat d'una zona esportiva pública anomenada Sant Ponç. És en aquest lloc on s'han realitzat les rases per fer la prospecció del terreny. Geològicament ens trobem a la segona terrassa del riu Ter on no hi havia hagut la troballa de restes paleolítiques fins aquesta excavació, sempre s'havien trobat entre la tercera i quarta terrassa. (Figura 1).

Figura 1. Mapa de situació

INTRODUCCIÓ HISTÒRICA

El pla de Girona forma part de la depressió de la Selva. Les sorres, llims i argiles del bloc enfonsat han estat recobertes per altres de fluvials i col·luvials del quaternari. Els fluvials donen lloc a les terrasses, ben desenvolupades al riu Ter. La prehistòria de Girona té en aquestes terrasses del riu Ter una bona representació de l'època axeuliana, de la qual daten els primers bifaços europeus (800.000 a 600.000 anys abans del present). Aquesta indústria és la més típica i característica del paleolític inferior, definida sobretot per la presència significativa de bifaços. A les comarques gironines els bifaços són rars, de moment. Les matèries primeres existents tampoc són les més idònies per fabricar-ne. Els humans d'aquest període són bàsicament els preneandertals (*Homo antecessor* i *Homo heidelbergensis*). Un jaciment on s'han trobat eines de pedra d'aquest moment és el Puig d'en Roca, excavat per Eudald Carbonell, Josep Canal i Rafael Mora. La majoria d'eines són fetes sobre còdol, però les restes sobre ascla també hi són representades. Aquesta indústria té interès tot i estar en posició secundària perquè es troba en un conjunt tancat, i procedeix d'una excavació, on la recollida de material és més exhaustiva. Hi ha a la zona jaciments una mica més nous, com el Puig d'en Roca III, situat al turó de la Bateria. Aquest jaciment és del final del paleolític inferior amb les primeres ocupacions neandertals i l'arribada de la talla levallois (100.000 a 90.000 abans del present).

RESULTATS

S'inicià l'excavació del Turó de la Bateria a la zona on hi havia els treballs de la LAV en el pou de sortida de la tuneladora perquè prèviament s'havien fet diverses

rases amb una màquina mixta i hi havien aparegut restes lítiques, sobretot alguns còdols tallats. A més amb les rases havíem determinat que semblava una estratigrafia invertida menys barrejada del que després comprovarem.

Es va començar a excavar al mes de desembre fent l'extracció del nivell superficial amb la mateixa màquina sota supervisió arqueològica.

Al gener vàrem poder començar l'excavació arqueològica del nivell II on sortien restes d'indústria lítica del paleolític inferior i mitjà. Quan ja arribàvem al nivell III, on també surt indústria lítica del paleolític mitjà i inferior, es va decidir continuar l'excavació amb la màquina ja que els nivells estaven en posició secundària i no semblava distingir-se cronològicament com havíem pensat amb l'estratigrafia de les rases. Això ho poguérem comprovar amb dos sondejos a mà.

Tot i el canvi de mètode, que no permeté recollir tot el material, seguia sortint força indústria lítica, per això es va repartir la zona neta en sectors, i es va veure com per sota el nivell III hi havia zones on sortien les graves, però en altres apareixien dos nivells ***in situ***, el IV i el V on hi havia taques de carbons i terra cremada que contenien algunes restes de ceràmica a mà (molt desfeta) i fauna. Sembla ser que eren nivells neolítics, tot i que no varen poder ser datats.

L'excavació a mà ens va permetre comprovar que la indústria lítica (choopers i choping tools) que van sortir tan al nivell II com al nivell III (amb l'excavació manual dels dos sondeigs) es trobava tot en posició secundària. La manca d'altres restes com fauna i llars, i la poca significació de les peces ja que es troben realitzades sobre quars i quarsita i estan molt concrecionades, no ens va permetre una datació més afinada.

Va ser amb aquesta informació i el consell del catedràtic de prehistòria de l'UdG, Narcís Soler i Masferrer, que es va procedir a l'excavació a màquina subdividint en sectors més petits el sector 1, que ja teníem net i acotat. L'excavació també es va realitzar per nivells amb la pala de neteja. Aquests treballs ens van descobrir una estratigrafia més complexa del que teníem fins aleshores amb dos nivells més. Aquests nivells no van sortir a tots els sectors, a vegades van aparèixer directament les graves estèrils o només un dels dos nivells, no sempre el mateix. (Figura 2).

Aquests dos nivells vàrem veure que es trobaven in situ ja que de les taques de carbons que hi van sortir, algunes amb argiles cremades i fauna, unes quantes eren estructures (E6 i E7) que foren excavades a mà. Probablement eren estructures de combustió o bé llars, però no feien més de 1m de diàmetre. Ni més de 60cm d'alçada.

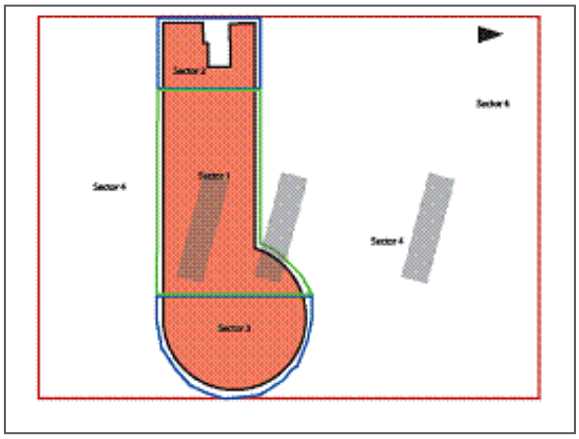

Figura 2. Mapa de sectors

Amb els materials lítics que vàrem recollir en l'excavació, tant a mà com a màquina, dels nivells II i III vàrem realitzar els percentatges tant de les matèries primeres com de la tipologia.

Pel que fa a la tipologia, el 23% de les peces són típiques del paleolític inferior (choopers i choping tools). (Figura 3). El 34% són útils més característics del paleolític mitjà, però gran part de denticulats, rascadores i osques (Figura 4) són sobre ascles molt grans atribuïbles també al paleolític inferior final (el 33% paleolític inferior i el 35% entre el paleolític inferior i el mitjà). També hi ha un alt percentatge de nuclis (17%) que poden ser tant del paleolític inferior com del mitjà. (Figura 5).

Pel que fa a les matèries primeres utilitzades per realitzar el útils veiem que en general són pobres (és a dir d'una qualitat que no permet útils molt destacats). Aquest fet ve donat per un alt percentatge en quarsos i quarsites (66%), i uns percentatges considerables en sorrenques i calcàries (19%). En canvi la corniana, les roques filonianes i el sílex hi són presents testimonialment amb un 5% de la matèria primera utilitzada, com també passa amb el pòrfir, el gres o el granit. Cal remarcar que gran percentatge del quars són nuclis, en canvi entre la posició secundària i l'excavació a màquina del NIII no ens hem trobat amb tantes ascles de quars.

Per tant, podríem dir que amb les tipologies esmentades i sumant-hi la poca qualitat de la matèria primera, podríem donar una cronologia que abastaria de finals del paleolític inferior amb certa tendència

a les formes del paleolític mitjà (nuclis discoïdals, ascles retocades, etc.). Cal tenir en compte, però, que l'excavació amb màquina no va permetre una recollida acurada de les restes lítiques de la mida d'ascles i per tant no podem saber si el paleolític mitjà era més representat del que el percentatge de peces recollides destaca.

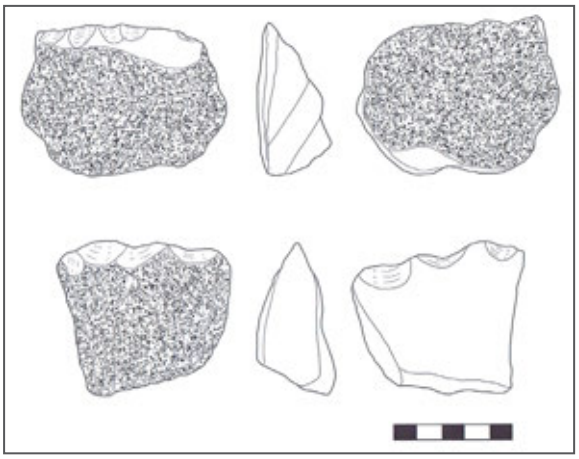

Figura 3. Chooper i chopping tool.

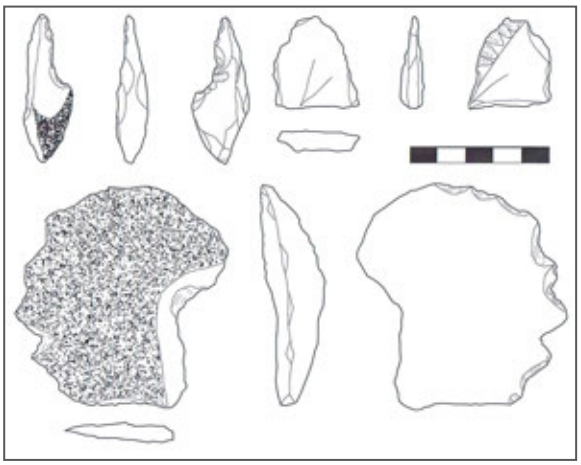

Figura 4. Rascadora, denticulat i denticulat amb osca.

Figura 5. Nuclis.

BIBLIOGRAFIA

CARLÚS, X.; LÒPEZ, F.J.; OLIVA, M.; PALOMO, A.; RODRÍGUEZ, A.; TERRATS, N.; LARA, C.; I VILLENA, N. (COOR), 2007: CABANES, SIRGES i TOMBES: Els paratges de Can Roqueta (Sabadell, Vallés) dels 1300 al 500 a.C. *Quadern d'Arqueologia* 4. Museu d'Història i Ajuntament de Sabadell Ed. Sabadell.

MANZANO, S.; AGUSTÍ, B. I COLOMEDA, N. 2004, Can Xac (Argelaguer, Garrotxa) Un poblat a l'aire lliure del bronze final. *TRIBUNA D'ARQUEOLOGIA 2003 – 2004*.

PONS, E.; MOLIST, M. I BUXÓ, R., 1994: Les estructures de combustió i d'emmagatzematge durant la protohistòria en els assentaments de Catalunya litoral. *Cota 0*, núm. 10. UVIC, 1994.

GARCIA, J., 2008: *El Paleolític inferior a Catalunya i al Rosselló*. Ed. IEC i Diputació de Girona Patronat Francesc Eiximenis. BCN.

OLIVA, M., 1949: Más hallazgos en la cueva de "Can Vicens" (Sant Julià de Ramis). *Annals IE Gironins*. Vol. 4. Girona.

RODÀ, I., 1974: Reseña de los hallazgos arqueològicos de los tèrminos municipales colindantes de Sant Julià de Ramis. *Revista de Girona 66*. Girona, 1974.

BAUMA D'EN NOGUER (ALBANYÀ, ALT EMPORDÀ): INTERVENCIÓ DE 2009 I LOCALITZACIÓ D'UN NOU JACIMENT ARQUEOLÒGIC. PRESENTACIÓ DELS MATERIALS DESCOBERTS I PRIMERA APROXIMACIÓ CRONOCULTURAL

Albert AULINES, Francesc Xavier MEDINA, Quim PLANAS, Joan ABAD, Montserrat AULINAS, Albert BRETCHA, Miquel Àngel CODES, Ton DOMÈNECH, Isabel FABREGAT, Jordi FERNÁNDEZ, Carles SERRA, Jordi SERRA, Àngel SERRAT, Marc SITJAR i Daniel VERGÉS

SÍNTESI

A finals de l'any 2009 els sotasignants vam dur a terme una intervenció arqueològica preventiva a la Bauma d'en Noguer sota la direcció d'un de nosaltres (A.A.) amb l'objectiu de comprovar si en aquesta cova -fins aleshores no documentada per a l'arqueologia- s'hi havien conservat evidències antigues d'ocupacions humanes (paleolític). Tot i que només vam excavar un petita part superficial situada uns quants metres davant la cova, l'excavació de 2009 va posar de manifest que la Bauma d'en Noguer no només no és estèril a nivell arqueològic sinó que, ben el contrari, presenta clares evidències atribuïbles a diversos períodes històrics i de la prehistòria recent. En concret, de més antic a més modern, aquestes restes arqueològiques es poden atribuir a algun d'aquests períodes: neolític antic epicardial, edat del bronze (mitjà/recent i final), ibèric, romà, edat mitjana, edat moderna i contemporània.

AGRAÏMENTS

Per dos motius comencem aquest article manifestant el nostre agraïment a totes les persones que han fet possible iniciar la nostra intervenció a la Bauma d'en Noguer: per la seva confiança incondicional a l'hora d'acompanyar-nos en un indret sense cap evidència arqueològica prèvia, per una banda, i, de l'altra, per suportar estoicament les dificultats inherents d'una excavació de l'estil de la Bauma d'en Noguer.

Joan Casademont Comas: propietari de la finca "La Parada" (Albanyà), dins la qual es localitza la Bauma d'en Noguer, per la concessió del permís corresponent.

Joan Casademont: fill de l'anterior, per donar també el seu vistiplau a la nostra intervenció a la Bauma d'en Noguer.

Susana Manzano Vilar: arqueòloga territorial de Girona, per haver-nos facilitat i concedit el permís del Departament de Cultura per a l'excavació de l'any 2009.

Montserrat Mataró i Pladelasala: arqueòloga territorial de Girona, per haver-nos facilitat i concedit el permís del Departament de Cultura per a l'excavació de l'any 2010.

Vicenç Campassol i Terrades: alcalde del municipi d'Albanyà, per haver-se informat i haver seguit amb interès els nostres treballs arqueològics a la Bauma d'en Noguer.

Jaume Fàbrega: del camp de l'Illa (Albanyà) i cap de l'Associació Esportiva de Caça d'Albanyà, per haver-nos acompanyat el 22 de novembre de 2008, des d'Albanyà tot passant pel coll de la Cirera, a la Bauma d'en Noguer.

Xavier Borruel: veí de Lliurona i membre del Consorci de l'Alta Garrotxa per haver-nos acompanyat a la Bauma d'en Noguer el 13 de desembre de 2008 des de Lliurona passant pel coll de la Cometa, ruta que actualment fem servir l'equip d'excavació.

Josep Tarrús i Galter: per haver-nos ajudat en la identificació global de la ceràmica de la Bauma (18 de febrer de 2010, al Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles).

Enriqueta Pons i Brun: per haver-nos ajudat en la identificació de la ceràmica de l'edat del bronze de la Bauma (10 de març de 2010, al Servei d'Arqueologia de Girona - Pedret).

Associació Arqueològica de Girona: és l'entitat que, des de la societat civil, ha promogut estratègica i econòmicament l'excavació de 2009 a la Bauma d'en Noguer. Agraïm el suport de les següents persones d'aquesta entitat: **Jordi Masbernat Saló**, **Enric Bach Vallmajor**, **Pere Canton Playà** i **Conxita Roca Martínez**.

Associació Arqueològica de Girona. Travessia de la Creu, 6, 1r, 1r – 17001 - GIRONA
Telèfons i e-mails de contacte: ulines@gmail.com / 610643777 - medi-2@hotmail.com / 626268200

Albert AULINES, Francesc Xavier MEDINA, Quim PLANAS, Joan ABAD, Montserrat AULINAS, Albert BRETCHA, Miquel Àngel CODES, Ton DOMÈNECH, Isabel FABREGAT, Jordi FERNÁNDEZ, Carles SERRA, Jordi SERRA, Àngel SERRAT, Marc SITJAR i Daniel VERGÉS
Desenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, Arbúcies, 2010, 37-42

L'INICI D'UNA NOVA AVENTURA ARQUEOLÒGICA

La primera vegada que ens vam plantejar excavar la Bauma d'en Noguer va ser l'any 2000. En aquell moment, un de nosaltres (A.A.) acabava d'obtenir la llicenciatura d'història i estava buscant indrets del període paleolític on poder emprendre una excavació estructural i continuada (Aulines, 2005). Per motius diversos, però, aleshores no vam iniciar els tràmits pertinents per promoure aquesta excavació concreta a la Bauma d'en Noguer. En un article publicat recentment hem detallat aquesta qüestió referent a l'origen i desenvolupament del nostre interès arqueològic per la Bauma d'en Noguer (Abad i Aulines, 2009b: 128-138). En aquest mateix article també exposem les tres hipòtesis (situació geogràfica, tipus de cavitat geològica i context arqueològic de l'Alta Garrotxa i de la vall de la Muga) que han motivat la nostra intervenció a la Bauma d'en Noguer (Abad i Aulines, 2009b: 123-127).

Aquesta nostra nova aventura arqueològica, ara entre Lliurona i Albanyà, s'emmarca en la línia de recerca iniciada l'any 1998 per dos de nosaltres (J.A. i A.A.) i la qual té per objectiu consolidar un jaciment arqueològic estructural on poder investigar i divulgar amb normalitat i continuïtat l'origen i l'evolució biològica i cultural de l'Homo sapiens durant el paleolític a la bioregió de Girona. En aquest context, la Bauma d'en Noguer és l'enèsim intent d'assolir aquest propòsit que, malhauradament, no s'ha pogut materialitzar en d'altres jaciments que hem descobert, investigat o excavat al llarg d'aquests darrers dotze anys en diferents zones del territori gironí: al Pla de Sant Gregori (Domeny, Pla de la Jueria, Pla d'en Serra), al Pla de l'Estany (El Terme, Sords, Mas La Torre o Mas Espiga), als cingles de Sant Roc d'Amer (Balma de la Xemeneia), a la vall mitjana del Ter (Can Gombis i Turó de la Bateria) o a l'Alt Empordà (Mas Vicenç) (Abad i Aulines 2003; 2004; 2007; 2008a; 2008b; 2009a; 2009b; Abad, Aulines i Canal, 2004; Abad, Aulines i Canton, 2006; Abad, Aulines i Garcia, 2008; Aulines, 2005; Aulines i Medina, 2010; Aulines et al. 2010).

SITUACIÓ GEOGRÀFICA DEL JACIMENT

La Bauma d'en Noguer pertany al terme municipal d'Albanyà (Alt Empordà). Té una altitud de 558 metres sobre el nivell del mar i està situada al bell mig dels cingles de La Parada, a la Serra de Lliurona, una cinglera molt emboscada i perdedora. Les seves coordenades geogràfiques són: 42º 17' 508''- 2º 42' 584''. L'accés a la cova és molt complicat (relleu abrupte i feréstec típic de l'Alta Garrotxa). És per això que una bona part de l'excavació del 2009 s'ha dedicat a obrir i adequar els diferents camins i corriols que, des de Lliurona i passant pel coll de la Cometa, porten finalment a la Bauma d'en Noguer.

LA INTERVENCIÓ PREVENTIVA DE 2009 I LA LOCALITZACIÓ D'UN NOU JACIMENT ARQUEOLÒGIC

La intervenció de 2009 a la Bauma d'en Noguer va tenir lloc entre l'1 d'octubre i el 31 de desembre de 2009. El mètode d'excavació va consistir en la realització d'una sèrie de sondejos a l'exterior de la cova. Vam actuar així per dues raons: en primer lloc, per no malmetre l'estat actual dels sediments de l'interior de la cavitat mentre no es disposi d'una visió global de tot el conjunt relacionat amb la cova; i, en segon lloc, perquè pensàvem que només una excavació a l'exterior ens podia permetre reconstruir la seqüència temporal de les ocupacions humanes que, potencialment, podien localitzar-se a la Bauma d'en Noguer.

Aquests sondejos ens van permetre constatar amb dades empíriques -cultura material- la presència humana a la Bauma d'en Noguer en èpoques anteriors a l'actual, per la qual cosa, un objectiu principal de la campanya es va acomplir amb escreix. Totes aquestes restes arqueològiques van aparèixer en nivells superficials i remoguts. No va ser possible establir una estratigrafia mínima o complerta perquè en el moment d'acabar la campanya encara no es va poder assolir la roca mare del tub càrstic.

ELS MATERIALS ARQUEOLÒGICS DESCOBERTS

Al llarg de la campanya es van recollir 796 elements arqueològics. La ceràmica, la fauna i la indústria lítica són les principals categories registrades. En menor proporció, també s'han identificat objectes de vidre, de metall, cinc restes malacològiques i un ocre.

Indústria lítica

Hi ha 76 objectes de pedra amb evidències de talla antròpica. La major part són de quars (60). La resta de matèries primeres són: lidita (9), sílex (4), esquist

(1) i calcària (1) i una quarsita. Excepte un nucli bifacial molt exhaurit i un ascle amb taló cortical, tots els objectes de quars són de dimensions molt reduïdes i completament no corticals. La de quarsita és una peça fragmentada polida i que possiblement es pot relacionar amb el neolític. Les quatre eines de sílex corresponen a pedres fogueres (fàcils d'identificar per la marca del metall en les extraccions). En no disposar de cap fòssil director, els atributs morfotècnics d'aquest registre lític no ens proporcionen prou pistes per esbrinar a quin període prehistòric concret poden pertànyer.

Fauna

Les restes faunístiques sumen 141 elements. En conjunt, aquestes restes faunístiques estan molt poc fossilitzades. A banda d'un molar (M1-M2 superior esquerra) que es pot atribuir a un Homo sapiens, s'han identificat com a mínim dues espècies més: la cabra i el porc senglar. Els principals elements anatòmics determinables són molars i mandíbules. La majoria de les restes, però, corresponen a ossos generalment llargs i dels quals no se n'ha pogut precisar el taxó. Altres elements anatòmics reconeguts són: fragments del crani, de l'omòplat, de costelles, de falanges i d'articulacions.

Ceràmica

S'han documentat 556 peces ceràmiques. És la categoria del registre arqueològic que més dades ha portat a l'hora de poder realitzar la primera aproximació cronocultural les ocupacions humanes a la Bauma d'en Noguer. La distribució temporal d'aquests objectes ceràmics és la següent: un del Neolític antic epicardial; 131 de l'Edat del Bronze (103 indeterminables; 8 del Bronze mitjà-recent; 8 del Bronze recent-final; 12 del Bronze final); 2 del període ibèric; 1 del segle X-XI; 14 fragments de teules; les restants 406 peces corresponen a les edats moderna i contemporània (segles XVII-XX): 339 fragments són de ceràmica vidriada del tipus Bisbal; 62 de la terrissa negra del tipus de Quart; 4 fragments de ceràmica policromada i, finalment, un fragment de brou català del segle XVII.

Vidre

De les 5 peces de vidre que hem localitzat, destaquen dues boques d'ampolla de fabricació artesanal i que probablement cal interpretar en el context de l'àrea de producció de la Forn del Vidre de La Jonquera.

Metall

Són 12 els objectes metàl·lics identificats a la Bauma d'en Noguer: una arracada d'època romana i, la resta, materials militars de finals del segle XVIII, entre els quals, dues bales de plom i un botó de coure pertanyents a un exèrcit de la República Francesa (vegis la web sobre La detection de metaux en Cevennes).

PRIMERA APROXIMACIÓ CRONOLÒGICA I CULTURAL

A partir de les diferents categories arqueològiques identificades en l'apartat anterior hem pogut establir la primera aproximació de la seqüència cronocultural de la Bauma d'en Noguer. De més modern a més antic, aquesta seqüència és la següent:

• Segles XVII al XIX: abundant ceràmica vidriada del tipus La Bisbal; presència important de terrissa negra del tipus de Quart; tres fragments de ceràmica policromada; un fragment d'un brou català del segle XVII; materials militars del segle XVIII (bales de plom i un botó de coure d'un exèrcit de la ***République française***).

• Segle X-XI: la vora d'un fragment de ceràmica.

• Època romana: una objecte de bronze de secció romboïdal que probablement és una arracada.

• Període ibèric: dos fragments de ceràmica comuna oxidada.

• Edat del bronze: 131 objectes dels quals 103 són informes. Els 28 restants sí presenten alguna forma la qual ens ha permès establir la següent divisió interna dins aquest període:

- Bronze final: presència de vores amb bisell (és un fòssil director d'aquest període); base i tapadora amb vora bisellada fragmentades d'una urna; fragment de colador de vas destinat al tracament de productes làctics; motlle fragmentat sobre sorrenca per fabricar alguna objecte metàl·lic espatulat; fragment d'un plat d'escudella carenada de tradició forània.

- Bronze mitjà/recent: fragment de nansa

d'apèndix de botó cilíndric del tipus 'ceràmiques de Polada'; olla de plat tancat amb vora impressa ungulada; ceràmica fragmentada amb decoració de dos cordons; vora impressa amb dues ungles.

• Neolític antic epicardial: un fragment de ceràmica que a la seva part externa presenta impressions realitzades amb petxina (*Cardium edule*) i a la seva vora dues incisions d'ungla. Possiblement també pertany a aquest període el fragment de quarsita polit.

CONTINUÏTAT DE LA RECERCA: LA CAMPANYA D'EXCAVACIONS DE 2010

Fins l'any passat, la Bauma d'en Noguer era estèril a nivell arqueològic. El nostre sondeig de 2009 ha capgirat del tot aquesta visió perquè hem localitzat les proves materials que demostren que aquesta cova ha estat ocupada pels humans en diverses èpoques al llarg del temps.

Després de demostrar l'existència d'ocupacions humanes antigues en aquesta cova i d'haver posat en moviment les bases estratègiques per poder-hi intervenir com a jaciment arqueològic estructural, a partir d'ara, la nostra línia de treball s'orienta, a nivell racional i emotiu, a assolir les següents fites: en primer lloc, consolidar la continuïtat de l'excavació al llarg dels propers anys; en segon lloc, localitzar restes arqueològiques del període paleolític; i, en darrer lloc, esbrinar, registrar i interpretar la seqüència temporal de les diverses ocupacions humanes al llarg de la prehistòria recent i de la història a la Bauma d'en Noguer.

BIBLIOGRAFIA

ABAD, J. I AULINES, A. (2003); Continuïtat i represa de la investigació i difusió del paleolític a les comarques gironines. *Quadern de Treball de l'Associació Arqueològica de Girona*. Número 11. Girona: Associació Arqueològica de Girona. Pàgs. 14-83.

ABAD, J. I AULINES, A. (2004); Activitats en el camp de la prehistòria per part de l'Associació Arqueològica de Girona entre 1998-2003. *Quadern de Treball de l'Associació Arqueològica de Girona*. Número 12. Girona: Associació Arqueològica de Girona. Pàgs. 9-179.

ABAD, J. I AULINES, A. (2007); *Jaciment arqueològic. Balma de la Xemeneia. Localització i intervencions arqueològiques (1983-2005)*. Girona: Associació Arqueològica de Girona.

ABAD, J. I AULINES, A. (2008a); Mas Vicenç (Pontós): un jaciment del paleolític a l'Alt Empordà. *Quadern de Treball de l'Associació Arqueològica de Girona*. Número 16. Girona: Associació Arqueològica de Girona. Pàgs. 23-30.

ABAD, J. I AULINES, A. (2008b); El paleolític a l'Alt Empordà l'any 2008. *Quadern de Treball de l'Associació Arqueològica de Girona*. Número 16. Girona: Associació Arqueològica de Girona. Pàgs. 60-66.

ABAD, J. I AULINES, A. (2009a); *Arrels profundes. Fragments del passat prehistòric a les comarques gironines*. Girona: Associació Arqueològica de Girona.

ABAD, J. I AULINES, A. (2009b); De cova geològica a cova arqueològica: hipòtesi de treball, sondeig arqueològic preventiu (octubre de 2009) i localització d'evidències antròpiques a la Bauma d'en Noguer (Albanyà, Alt Empordà). *Quadern de Prehistòria Catalana*. Número 17. Girona: Associació Arqueològica de Girona. Pàgs. 117-161.

ABAD, J., AULINES, A. I CANAL, J. (2004); Evidències d'antigues ocupacions humanes al Pla de l'Estany. *Revista de Girona*. Número 222. Girona: Diputació de Girona. Pàgs. 54-61.

ABAD, J., AULINES, A. I CANTON, P. (2006); Els primers grups humans de la bioregió de Girona. Trenta anys després del Puig d'en Roca. *Revista de Girona*. Número 243. Girona: Diputació de Girona. Pàgs. 36-40.

ABAD, J., AULINES, A. I GARCIA, J. (2008); Les ocupacions humanes més antigues de la Garrotxa dins *Història de la Garrotxa. Història de les comarques gironines*. Volum 5. Girona: Diputació de Girona. Pàgs. 41-50.

AGUSTÍ, B., ALCALDE, G., BURJACHS, F., BUXÓ, R., JUAN-MUNS, N., OLLER, J., ROS, M.T., RUEDA, J.M. I TOLEDO, A. (1987); *Dinàmica de la utilització de la Cova 120 per l'home en els darrers 6.000 anys*. Girona: Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Sèrie monogràfica nº 7.

ALCALDE, G., MOLIST, M. I TOLEDO, A. (1994). *Procés d'ocupació de la Bauma del Serrat del Pont (La Garrotxa) a partir del 1450 a.C*. Publicacions Eventuals d'Arqueologia de la Garrotxa. Número 1. Olot: Museu Comarcal de la Garrotxa.

AULINES, A. (2005); *De la universitat al carrer* dins Els cingles de Sant Roc d'Amer al paleolític. Aportacions d'ordre científic i social al patrimoni arqueològic de Catalunya (1981-2004). Tesi de llicenciatura. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili. 8 de febrer de 2005. Pàgs. 218-222.

AULINES, A. ET AL. (2010); *Intervenció arqueològica preventiva a la Bauma d'en Noguer (Albanyà, Alt Empordà) durant el període comprès entre l'1 d'octubre i el 31 de desembre de 2009*. Memòria de la intervenció arqueològica. Inèdit. 122 pàgs.

AULINES, A. I MEDINA, F. X. (2010); *Bauma d'en Noguer (Albanyà): primera aproximació cronocultural de les restes arqueològiques descobertes en la intervenció de l'any 2009*. Inèdit. 46 pàgs.

BAIG, M. (2007); L'impacte de la Reial Foneria de Sant Sebastià de la Muga sobre els boscos empordanesos a finals del segle XVIII. *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*. Volum II. Actes del Congrés sobre el paisatge. Figueres: Institut d'Estudis Empordanesos. Pàgs. 383-396.

BOSCH, A., BUCH, M., BUXÓ, R., CASADEVALL, J., MATEU, J., PALOMO, T. I TABERNERO, E. (1995); La cova de la Pólvora (Albanyà, Alt Empordà). Ocupació prehistòrica d'una cavitat en el Bassegoda. *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*. Número 28. Pàgss 12-19.

BOSCH, J. I SANTACANA, J. (2009); *Blat, metalls i cabdills. Catalunya del neolític a la iberització*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor.

CARBONELL, E. I PONS, E. (1986); *Els orígens de l'home a l'Empordà. Del paleolític als indiketes*. Figueres: Carles Vallès Editor.

CARRILLO, I. I MARTÍN, P. (2006); La gestió del patrimoni arqueològic a l'Espai d'Interès Natural de l'Alta Garrotxa dins *Patrimoni arqueològic i espais d'interès natural*. Treballs del Patrimoni Cultural número 5. Girona: Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona. Pàgs. 67-75.

MAROTO, J. (1993); La Cueva de los Ermitons (Sales de Llierca, Girona): un yacimiento del Paleolítico Medio final. *Espacio, Tiempo y Forma, Serie I, Prehist. y Arqueol*. Volum 6 Pàgs. 13-30.

MIRET, F. I GARCÍA, M. (1999); *Coves de l'Alta Garrotxa: catàleg espeleològic de l'Alta Garrotxa. Llevant del riu Borró (Alt Empordà i Garrotxa)*. Badalona: Grup d'Espeleologia de Badalona Cor de Maria.

MARTÍN, P. I TERRADAS, X. (2007); Noves excavacions arqueològiques als nivells del Paleolític mitjà antic a la cova 120. *Quadern de l'Associació Arqueològica de Girona*. Número 15. Girona: Associació Arqueològica de Girona. Pàgs. 55-66.

PONS, E. (1984); *L'Empordà. De l'edat del bronze a l'edat de ferro. 1100-600 a.C.* Girona: Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Sèrie monogràfica nº 4.

PONS, E. (1985); "La Fonollera". Deu anys d'investigacions arqueològiques. Papers del Montgrí. Número 4. Torroella de Montgrí: Museu del Montgrí i del Baix Ter. Pàgs. 1-95.

PONS, E. (1997); L'última etapa de l'edat del bronze a l'Empordà (850-700 a.C.): una relació del grup empordanès amb la població mailhaciana. Estat de la qüestió. *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. Volum XXXVI. Girona: Institut d'Estudis Gironins. Pàgs. 235-258.

SOLER, N. (2007); L'Empordà a l'antiguitat: de la prehistòria a la humanització del paisatge. *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*. Volum I. Actes del Congrés sobre el paisatge. Figureres: Institut d'Estudis Empordanesos. Pàgs. 159-177.

TARRÚS, J. (1985); El paratge del Reclau Viver (Serinyà). Del neolític antic al bronze final. *Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles*. Volum I. Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Pàgs. 239-262.

TOLEDO, A. (2000); La prehistòria dins *Història de l'Alt Empordà*. Girona: Diputació de Girona. Pàgs. 25-109.

VARIS AUTORS (1980); Els jaciments de La Caula (Boadella, Alt Empordà) dins *Butlletí de l'Associació Arqueològica de Girona número 3*. Girona: Associació Arqueològica de Girona. Pàgs. 49-50.

http://zebu30.unblog.fr/ - La detection de metaux en Cevennes

EXCAVACIÓ DEL JACIMENT DEL NEOLÍTIC MIG DE CAMPS DE MAS FIGUERES (AIGUAVIVA, GIRONÈS)

Elisenda MOIX EZQUERRA, Marina SÀNCHEZ RODRÍGUEZ

INTRODUCCIÓ

Els treballs de seguiment de les obres de construcció del TGV en el tram de Riudellots- carrer Joan Torró (Girona), iniciats la tardor del 2007 i adjudicats a Janus SL per Acciona Infraestructuras S.A., empresa constructora del tram, van permetre la troballa de diversos jaciments arqueològics, entre els quals el de Camps de mas Figueres. Aquest jaciment pertany al terme municipal d'Aiguaviva (Gironès) i està situat a uns 150 metres al sud-est del mas Abadia, al sud de la carretera que porta a d'Aiguaviva a l'autovia A-2.

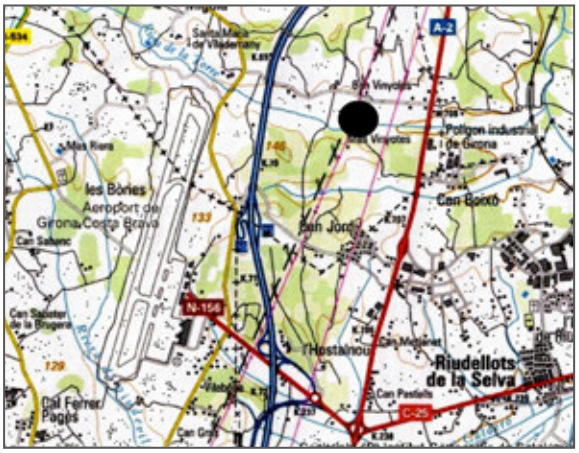

Figura 1. Mapa de situació del jaciment.

DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS

El jaciment va ser descobert el mes d'agost de 2008, quan l'arqueòloga Marina Sánchez feia el seguiment dels moviments de terres. Entre els dies 29 de setembre i 10 d'octubre de 2008 se'n portar a terme l'excavació arqueològica, que va permetre la delimitació del jaciment i la localització d'un total de 8 estructures negatives. La intervenció va ajudar a documentar-les i excavar-les.

A la zona on es va localitzar el camp de fosses no estava documentada prèviament l'existència de cap jaciment. L'antecedent més directe i proper seria el jaciment de Can Gelats situat al centre del traçat d'aquest mateix tram del TGV, que es va excavar durant l'octubre de 2008 sota la direcció d'Anna Augé i en el qual es van localitzar 17 estructures negatives que retallaven el subsòl natural. En aquest altre jaciment s'hi van identificar 3 sepulcres de fossa del neolític mig (4000/ 2500 aC), 12 sitges datades en època altmedieval i dues estructures de combustió de les quals no se'n sap la cronologia, ja que no van aportar cap resta de material ceràmic (Augé *et al.* 2009: 176-180).

Les estructures que es van localitzar als Camps de Mas Figueres estaven excavades en el terreny geològic format per argiles de matriu sorrenca i també pertanyien al neolític mig post-cardial. Cal esmentar que, en principi, es va atorgar provisionalment al jaciment una cronologia més moderna, de l'edat del Bronze (Augé *et al.* 2009: 180-182), que l'estudi més detallat del material arqueològic va permetre posteriorment rectificar. Les estructures documentades es varen dividir en tres tipologies: tres sitges, tres cubetes i dos forns.

Els dos forns eren fosses excavades en el subsòl, presentaven una planta circular i es caracteritzaven per tenir les parets de color vermell i una consistència molt dura, conseqüència de l'acció de cremar. Un dels forns presentava un diàmetre de 1,2 m i una profunditat de 0,36 m, i en el seu interior s'hi va trobar ceràmica i escòria de pedra volcànica. El segon forn, de la mateixa fondària, era lleugerament ovalat (1,2 m per 1,9 m) i presentava al fons diversos petits forats de pal, testimonis de la presència d'una estructura segurament feta amb un material perible com la fusta. Probablement, en aquests forns s'hi coïa ceràmica.

Les tres sitges presentaven una planta circular i estaven bastant arrasades. Tenien unes dimensions que oscil·laven entre 1 m i 1,6 m de diàmetre i conservaven entre 0,32 m i 0,42 m de profunditat. La seva funció principal era la d'emmagatzemar cereals. Pel que fa a les tres cubetes, finalment, presentaven unes formes més irregulars i de molt poca profunditat (entre 0,08 m i 0,20 m), i en desconeixem la funció.

El material ceràmic que va aparèixer en les diverses restes excavades d'aquest jaciment, exclusivament

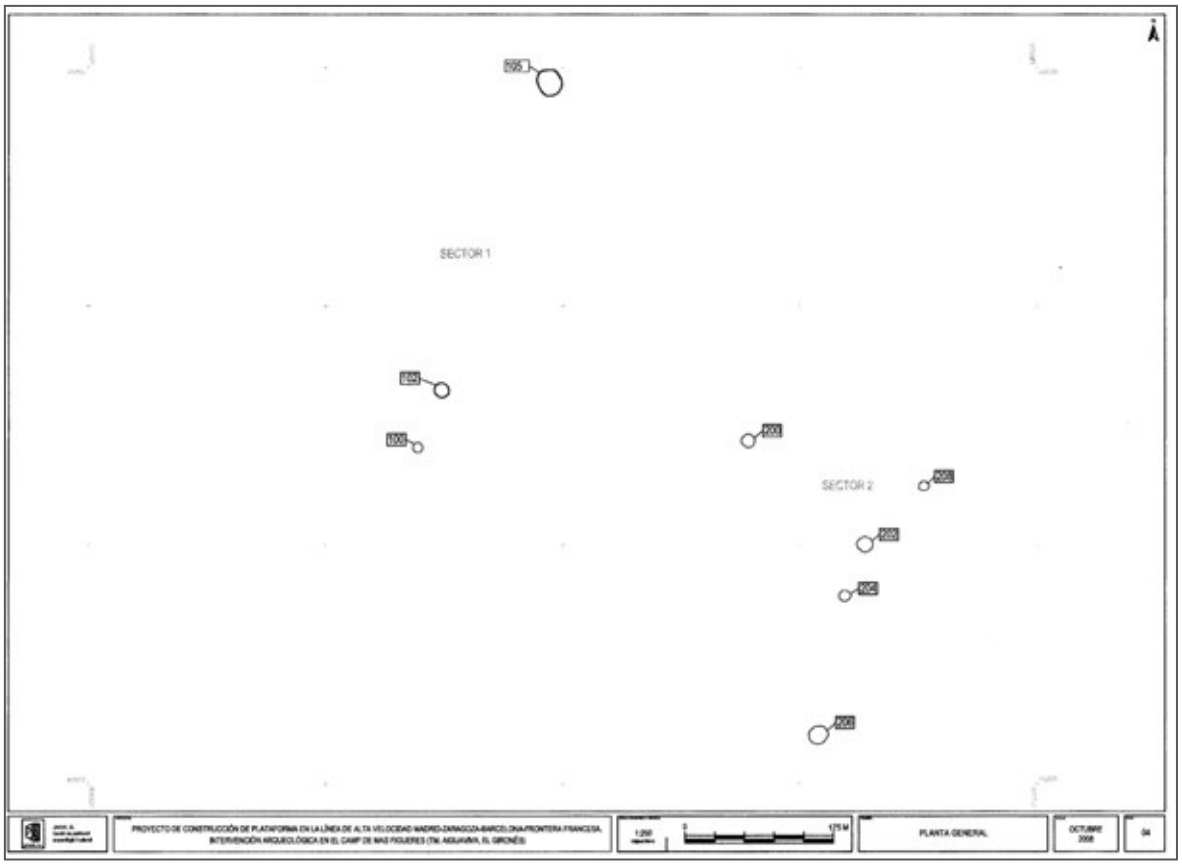

Figura 2. Planta general del jaciment

fragments de ceràmica[o] feta a mà, pertanyia al període neolític mig post-cardial.

Una de les dades més interessants que va aportar la troballa d'aquest jaciment, conjuntament amb el proper de Can Gelats, és que l'activitat humana i l'explotació agrícola d'aquest sector de la comarca es remunta al neolític, un període fins ara pràcticament desconegut a la zona. En aquest sentit, doncs, el jaciment pren una importància cabdal i ens permet parlar de la possibilitat de petites àrees de poblament properes al jaciment, que ara com ara desconeixem.

BIBLIOGRAFIA

AUGÉ, A.; LLINÀS, J.; MOIX, E.; SÀNCHEZ, M.; ZABALA, M. (2009), Prehistòria recent i antiguitat a Aiguaviva i Fornells de la Selva: les troballes arqueològiques a les obres del TGV, *Quaderns de la Selva*, 21, p. 175-194.

DUES NOVES PEDRES AMB GRAVATS RUPESTRES: FENALS D'ARO I PUIG ROMANÍ (CASTELL-PLATJA D'ARO, BAIX EMPORDÀ)

Mireia PEDRO PASCUAL, Roberto GONZÁLEZ JIMÉNEZ*

INTRODUCCIÓ

Presentem aquí dues noves roques amb gravats rupestres documentades durant el control arqueològic de les obres de desdoblament de la carretera C-31, al tram entre els municipis de Castell-Platja d'Aro i Palamós, el mes de maig del darrer any 2009.

D'una banda, la Pedra de Fenals d'Aro es posà al descobert al tram del traçat de l'obra proper a la parròquia de Santa Maria de Fenals i quedava afectada pel mateix. D'altra banda, la Pedra del Puig Romaní es troba a uns 200 m de l'anterior, molt propera al mateix traçat (fig.1). A continuació fem una descripció d'ambdues pedres segons les directrius d'inventari que per aquest tipus de jaciments fa l'autor especialista d'aquesta àrea geogràfica, Josep Tarrús (2002), a qui agraïm aquí les seves pertinents observacions. També a Pablo Martínez, responsable de la troballa de la Pedra del Puig Romaní; així com a les persones que han treballat amb nosaltres, Montse Piñeiro, Víctor Heredia, Jordi Chorén i Artur Agustí. Així mateix voldríem agrair la seva col·laboració als responsables de l'obra que ens han facilitat la nostra tasca i als professionals de Solumetrics i Quagga que ens han ajudat a fer la documentació exhaustiva d'aquests elements.

Pel que fa a la Pedra de Fenals d'Aro, la qual es trobava afectada pel traçat de l'obra, inclourem també un apartat sobre les mesures adoptades per al seu salvament i la seva documentació i reproducció en tres dimensions mitjançant el sistema d'aixecament amb escàner 3D.

A més a més, al paratge de la Sureda Plana (Calonge), també hem documentat un conjunt de

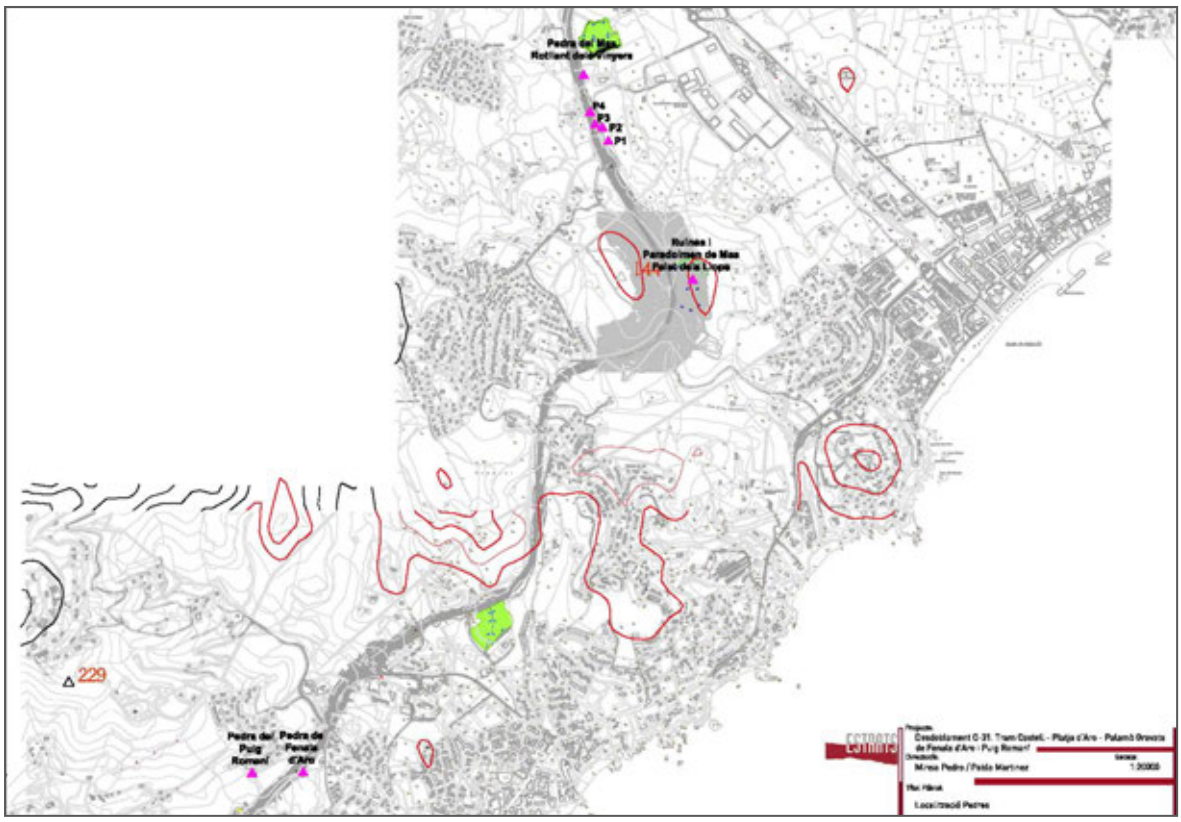

Figura 1. Situació de les estructures documentades durant les obres.

** ESTRATS, Gestió del Patrimoni Cultural S.L.*

roques granítiques que presenten vàries cassoletes aïllades i les quals també es trobaven afectades pel traçat de l'obra, entre els PK-319+500 – PK-319+650. Es tracta d'un conjunt que agrupa 4 roques granítiques (Pedres 1, 2, 3 i 4) i el bloc granític de Mas Rotllant de Vinyers, a uns 200 m, amb un conjunt molt nombrós, d'una cinquantena d'inscultures tipus cassoleta (Pedro, 2009).

PEDRA DE FENALS D'ARO (Castell — Platja d'Aro, Baix Empordà)

Nom: li donem aquest nom a partir dels mapes topogràfics a escala 1:25.000 i 1:10.000 de l'Institut Cartogràfic de Catalunya —ICC-. Aquesta pedra es troba en el paratge de Fenals d'Aro i molt propera a la parròquia de Santa Maria de Fenals.
Situació geogràfica: està situada a la part baixa del vessant sud-oriental del Puig Romaní, entre el Riudaura a l'oest i la riera de Fenals a l'est, els quals desemboquen a la Platja d'Aro. És l'extrem sud-oriental del massís de les Gavarres. Pertany al terme municipal de Castell — Platja d'Aro, comarca del Baix Empordà.

Figura 2. La Pedra de Fenals d'Aro.

Coordenades geogràfiques (*ED1950*): 31N 504793,490 (E/X) i 4630217,147 (N/Y).
Altitud: 42 m SNM.
Localització: entre el tram dels enllaços de Platja d'Aro centre i Platja d'Aro nord de la carretera C-31, en direcció a Calonge, just abans de Santa Maria de Fenals, PK 315 + 350.
Entorn geològic: serres paleozoiques granítiques del sud del massís de les Gavarres, formades per leucogranits de 2 miques del Carbonífer – Permià (Gl2m).

Història: el seu descobriment es deu als treballs de control arqueològic de les obres de desdoblament de la carretera C-31, al tram entre Platja d'Aro i Palamós. Es posà al descobert el dia 26 d'abril del 2009. Entre els dies 8, 11, 12 i 13 de maig, es procedí a l'excavació preventiva. Posteriorment es va portar a terme la seva documentació mitjançant un escàner tridimensional. A partir de l'arxiu proporcionat per aquest escàner es va generar un mecanitzat que reproduïa fidelment l'element. (fig.2 i 3).

Figura 3. Vista del procés d'escanejat en 3D i reproducció de l'estructura.

Estat de conservació: quan es posà al descobert aquesta roca, la seva superfície fou parcialment afectada per l'acció de la màquina excavadora, la qual la rascà i en llevà algunes parts. La roca va ser recoberta per terra quan es construí la carretera C-31 i just per sobre la seva superfície, hi hem documentat restes de formigó.
Descripció del suport: roca a l'aire lliure de granit, la qual aflora del mateix substrat geològic. Presenta un eix longitudinal nordoest-sudest d'uns 6 m per un eix transversal nordest-sudoest d'uns 4 m. L'eix longitudinal té una inclinació del 33,5% en sentit est-oest.
Tipus d'inscultura: cassoletes amb reguerons.
Ubicació dins del suport: ocupen la part superior de la roca, en part plana-horitzontal i en part amb una inclinació més pronunciada. Amida 3 per 3 m.
Forma i dimensions del conjunt: es tracta d'un conjunt gravat longitudinal, el qual s'ubica a la plataforma superior-central inclinada de la part més elevada de la roca. Amida 1,30 m en sentit nordoest-sudest per 0,50 m en sentit nordest-sudoest. Hi ha una cassoleta aïllada a l'angle est de la superfície superior plana-horitzontal. Entre aquesta i el conjunt, hi ha una superfície plana on la roca ha estat llevada per la

màquina i, en conseqüència, desconeixem si hi havia algun tipus de motiu entre ambdós. La distància és d'un metre.

Classe i nombre de gravats: la cassoleta aïllada fa 5 cm de diàmetre per 1,5 cm de profunditat màx. i es troba en un bon estat de conservació. El conjunt de cassoletes i reguerons es troba més erosionat i en la seva part superior està afectat per l'acció de la màquina, la qual n'ha malmès una part. Mesura 1,30 m de longitud per 50 cm d'amplada. Es tracta de 2 cassoletes de majors dimensions (12 cm de diàmetre màx. per 5 cm de profunditat) unides per un regueró més llarg i principal, del qual en surten alguns reguerons amb forma de braços que finalitzen en altres cassoletes. A la part superior, surt un braç que es bifurca fins 2 cassoletes i a l'altre costat, hi ha un braç i una cassoleta malmesos. A la part inferior surten 2 braços que finalitzen en 2 cassoletes.

Es tracta d'un motiu antropomorf.

Tècnica dels gravats: presenten una secció en U. Semblen fets per repicat (percussió directa amb una pedra-còdol). El tram central del regueró principal està afectat per una esquerda.

Cronologia relativa: atès que l'excavació d'aquest jaciment no ha aportat cap tipus de materials arqueològics, solament podem dir que la tipologia dels gravats és com la dels documentats als megàlits de l'Empordà, els quals s'associen cronoculturalment a un megalitisme antic, entre el neolític mitjà i el calcolític, però que perduren fins al bronze inicial (Tarrús 2002; Tarrús et al., 1998).

Relació amb altres jaciments: aquesta roca amb inscultures es troba dins la zona megalítica del sud del massís de les Gavarres, entre els termes municipals de Calonge — Romanyà de la Selva i Santa Cristina d'Aro. En un radi de 3 km hi ha la Pedra de les Goges i el paradolmen de Mas Palet dels Llops (inèdit); mentre que als 4 km trobem el conjunt cavitats de can Mont a Calonge (Toledo, 1990); finalment, en un radi d'entre 5 i 7 km hi ha els ben coneguts sepulcres de corredor de Mas Bouserenys, Puig Ses Forques (també amb un menhir), Cova d'en Daina i el menhir de la Murtra (Tarrús/Chinchilla 1992; Tarrús et al., 1990; Roqué et al., 1995).

Figura 4. La Pedra del Puig Romaní.

PEDRA DEL PUIG ROMANÍ (Castell — Platja d'Aro, Baix Empordà)

Nom: li donem aquest nom a partir dels mapes topogràfics a escala 1:25.000 i 1:10.000 de l'Institut Cartogràfic de Catalunya —ICC-. Aquesta pedra es troba al vessant sud-oriental del Puig Romaní.

Situació geogràfica: està situada a la part baixa del vessant sud-oriental del Puig Romaní, entre el Riudaura a l'oest i la riera de Fenals a l'est, els quals desemboquen a la Platja d'Aro. És l'extrem sud-oriental del massís de les Gavarres. Pertany al terme municipal de Castell — Platja d'Aro, comarca del Baix Empordà.

Coordenades geogràfiques (*ED 1950*): 31N 504601,725 (E/X) i 4630207,739 (N/Y).

Altitud: 59 m SNM.

Localització: entre el tram dels enllaços de Platja d'Aro centre i Platja d'Aro nord de la carretera C-31, en direcció a Calonge, just abans de Santa Maria de Fenals, PK 315 + 150.

Entorn geològic: serres paleozoiques granítiques del sud del massís de les Gavarres, formades per leucogranits de 2 miques del Carbonífer – Permià (Gl2m).

Història: el seu descobriment es deu als treballs de control arqueològic de les obres de desdoblament de la carretera C-31, al tram entre Platja d'Aro i Palamós. L'arqueòleg Pablo Martínez la localitzà durant el control arqueològic de tala d'arbres i desforestació entre els PK 315 i 316, el mes d'abril del 2009.

Estat de conservació: bo, malgrat que presenta líquens.

Descripció del suport: roca a l'aire lliure de granit. Presenta un eix longitudinal nord-sud d'uns 4,20 m per un eix transversal est-oest de 3,50 m. L'eix longitudinal té una inclinació al SE.

Tipus d'inscultura: cassoletes unides per reguerons (fig.4).

Ubicació dins del suport: ocupen la part superior plana-horitzontal de la roca.

Forma i dimensions del conjunt: el conjunt gravat amida 1,40 m longitudinalment, en sentit nord-sud, per 0,80 m transversalment, en sentit est-oest. Es tracta d'un petit rebaix més ampli al sud amb un bec vessador orientat a l'est, el qual té associades directament 3 cassoletes, mentre que hi ha 5 més unides a ell mitjançant reguerons. També hi ha 4 cassoletes aparentment aïllades.

Classe i nombre de gravats: el petit rebaix amb el bec vessador amida uns 40 per 25 cm per uns 5 cm de profunditat màx. El nombre total de cassoletes és de 12 cassoletes a simple vista. La de majors dimensions fa 16 cm de diàmetre màx. per 7 cm de profunditat; mentre que la més petita mesura 4 cm de diàmetre per 0,5 cm de profunditat.

Tècnica dels gravats: estan realitzats per repicat (percussió directa amb una pedra-còdol). Presenten una secció en U.

Cronologia relativa: atès que es tracta d'un jaciment arqueològic fins ara inèdit i on no s'ha dut a terme encara una intervenció arqueològica, solament podem dir que la tipologia dels gravats és com la dels documentats als megàlits de l'Empordà, els quals s'associen cronoculturalment a un megalitisme antic, entre el neolític mitjà i el calcolític, però que perduren fins al bronze inicial (Tarrús 2002; Tarrús et al., 1998).

Relació amb altres jaciments: aquesta pedra amb inscultures es troba dins la zona megalítica del sud del massís de les Gavarres, entre els termes municipals de Calonge — Romanyà de la Selva i Santa Cristina d'Aro. En un radi de 3 km hi ha la Pedra de les Goges i el paradolmen de Mas Palet dels Llops (inèdit); mentre que als 4 km trobem el conjunt cavitats de can Mont a Calonge (Toledo, 1990); finalment, en un radi d'entre 5 i 7 km hi ha els ben coneguts sepulcres de corredor de Mas Bouserenys, Puig Ses Forques (també amb un menhir), Cova d'en Daina i el menhir de la Murtra (Tarrús/Chinchilla 1992; Tarrús et al., 1990; Roqué et al., 1995).

LA DOCUMENTACIÓ I REPRODUCCIÓ DE LES ESTRUCTURES MITJANÇANT ESCÀNER 3D

Degut a la importància de les restes documentades i al fet que algunes de elles estiguessin afectades per la construcció de la carretera, va ser necessari que es portés a terme un procés de documentació exhaustiva de les mateixes abans de desmuntar-les o colgar-les definitivament. Concretament ens referim a les pedres números 3 i 4 de la Sureda Plana i a la Pedra de Fenals. Les dues primeres s'havien de desmuntar ja que quedaven afectades pel talús de la nova carretera. En canvi, en el cas de la Pedra de Fenals, es va poder fer un replanteig de l'obra per tal de no desmunta-la i que restés colgada sota la nova carretera (González, 2010)

L'actuació portada a terme amb aquestes estructures va consistir en l'escanejat de les mateixes amb un escàner 3D que permet la recollida de dades d'una manera no agressiva amb les restes i d'una forma molt més exhaustiva que qualsevol altre mètode clàssic de l'arqueologia. Responia a un doble objectiu. D'una banda es volien obtenir les dades necessàries per poder realitzar un còpia fidedigna de l'estructura en cas que fos necessari, com va passar en el cas de la Pedra de Fenals. El segon objectiu era el d'obtenir un model virtual de les estructures per tal de poder fer futures actuacions i investigacions, un cop aquestes haguessin desaparegut.

Les estructures es van escanejar en dues jornades de feina, ja que el procediment de captura de dades és molt ràpid, condició indispensable per al correcte desenvolupament de l'obra. Només cal col·locar uns punts de referència sobre les pedres i fer les escanejades suficients des de diferents punts de vista per tal d'assegurar la màxima captura de punts i que no quedin zones en ombra.

Un cop les peces han estat escanejades s'obté un núvol de punts que s'ha de tractar al gabinet per tal de crear el model virtual, sobre el qual es poden fer les medicions, estudis i investigacions a posteriori, o com en el cas, de la Pedra de Fenals, obtenir un arxiu-model susceptible de ser mecanitzat per mitjans mecànics. Aquesta va ser reproduïda amb fibres i silicones, donant-li un acabat final de manera manual per tal de conferir-li a la peça el seu aspecte original.

CONSIDERACIONS FINALS

La relació d'aquestes dues noves roques amb gravats rupestres amb la zona megalítica del sud del massís de les Gavarres ja l'hem donada amb la seva descripció anterior i a ella ens remetem.

Deixant de banda la seva finalitat, la polèmica rau en l'atribució cronocultural que en fem. Nosaltres apostem pels treballs de Josep Tarrús i els membres del GESEART (Tarrús, 2002; Tarrús et al., 1998). Trobem a Europa Occidental conjunts tancats d'època neolítica i calcolítica amb cassoletes i reguerons i antropomorfs. A l'Alt Empordà ens ho demostren l'assentament neolític de ca n'Isach (Palau-saverdera) i la cista amb túmul de la Vinya d'en Berta (Pau). Així doncs, les podem relacionar cronoculturalment a un megalitisme antic, entre el neolític mitjà i el calcolític, però que perduren fins al bronze inicial (Roqué et al., 1995; Tarrús et al., 1998; Tarrús 2002).

Volem també incidir en que el motiu antropomorf que presenta la Pedra de Fenals d'Aro presenta unes dimensions considerables, d'1,30 m de longitud, gens habituals al nordest peninsular, comparable amb el dels menhir dels Palaus (Agullana, Alt Empordà).

BIBLIOGRAFIA

GONZÁLEZ, R. 2010, *Intervenció arqueològica a les obres de desdoblament de la carretera C-31. Tram Castell-Platja d'Aro – Palamós (Castell-Platja d'Aro, Calonge i Palamós, Baix Empordà). Febrer 2010*. Sant Esteve de Palautordera, Estrats, Gestió del Patrimoni Cultural SL, informe inèdit.

PEDRO, M. 2009, *Intervenció arqueològica a les obres de desdoblament de la carretera C-31. Tram Castell-Platja d'Aro – Palamós (Castell-Platja d'Aro, Calonge i Palamós, Baix Empordà). Juny 2009*. Sant Esteve de Palautordera, Estrats, Gestió del Patrimoni Cultural SL, informe inèdit.

ROQUÉ, C.; PALLÍ, L.; TARRÚS, J.; CARRERAS, E. 1995, Aportacions al coneixement dels gravats prehistòrics dels massissos de les Gavarres i de Begur (Girona), *Estudis del Baix Empordà* 14, Homenatge a Lluís Esteva i Cruañas, 77-90.

TARRÚS, J. 2002, *Poblats, dòlmens i menhirs. Els grups megalítics de l'Albera, serra de Rodes i cap de Creus (Alt Empordà, Rosselló i Vallespir Oriental)*. Girona, Diputació de Girona.

TARRÚS, J.; CHINCHILLA, J. 1992, *Els monuments megalítics*, Girona, Quaderns de la Revista de Girona; 37.

TARRÚS, J.; BADIA, J.; BOFARULL, B.; CARRERAS, E.; PIÑERO, M. D. 1990, *Dòlmens i menhirs. 48 monuments megalítics del Baix Empordà, el Gironès i la Selva*. Figueres, Guies de Patrimoni Comarcal; 8.

TARRÚS, J.; BOFARULL, B.; CARRERAS, E.; GAY, P.; PIÑERO, M. D. 1998, Reflexions sobre els gravats rupestres prehistòrics de Catalunya: el cas de l'Alt Empordà, *Cypsela* 12, 119-134.

TOLEDO, A. 1990, *La utilització de les coves des del Calcolític fins al Bronze Final al NE de Catalunya (2200-650 aC)*. Facultat de Lletres, Universitat Autònoma de Barcelona, tesi doctoral inèdita.

RESULTAT DE LES EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA SERRA DEL MAS BONET

Rafel ROSILLO*, Antoni PALOMO*, Robert GARCÍA*, Rafael DEHESA*, Josep TARRÚS, Àngel BOSCH

RESUM

El treball que presentem a continuació recull els resultats obtinguts amb l'excavació del jaciment de la Serra del Mas Bonet. S'han documentat un total de 141 estructures negatives de tipologia i cronologia diverses. El gruix d'aquestes confirmen una ocupació important des del neolític epicardial al neolític final. De forma més testimonial, completen el conjunt diverses estructures que es poden adscriure al bronze inicial, a moments iberoromans i a época moderna i contemporània.

SITUACIÓ I ANTECEDENTS

El jaciment de la SERRA DEL MAS BONET es localitza al terme municipal de Vilafant (Alt Empordà) al sud de Figueres. Les restes arqueològiques s'han localitzat en els vessants oest i sud d'un petit turó que dóna nom al jaciment i que té les coordenades centrals següents: 495770,44E / 4677497,84N. Aquest espai tradicionalment ha estat emprat com a conreu de secà d'oliveres i cereals.

L'any 2008 l'espai va ser afectat pel Projecte Constructiu de la variant del tren convencional de Figueres de la línia Barcelona-Portbou. El control arquelògic del traçat que aniria des de l'actual estació de Vilamalla a la futura estació de Figueres va permetre localitzar el jaciment. El tram té una longitud de 4.500 metres, fixant el seu origen al P.K. 10+000 a les rodalies de l'estació de Vilamalla i el seu final a la nova estació de Figueres al P.K. 14+500[1].

L'altitud d'aquesta elevació gira a l'entorn dels 75 m fet que proporciona a l'emplaçament una visió privilegiada de la plana de l'Empordà. A uns 250 metres a l'oest, la Serra del Mas Bonet es troba regada pel riu Manol, l'afluent més important del riu Muga. La geologia local està formada per la formació pliocena NPg composta per l'alternança de graves, sorres (sorres arcòsiques), argiles i llims.

Un cop l'empresa promotora del projecte (COMSA) va habilitar la traça inicial retirant el nivell superficial de terra vegetal dels camps i desbrossant la vegetació existent, es va efectuar una prospecció sistemàtica tant de la superfície com de les terres producte del rebaix[2]. El resultat dels treballs de prospecció visual

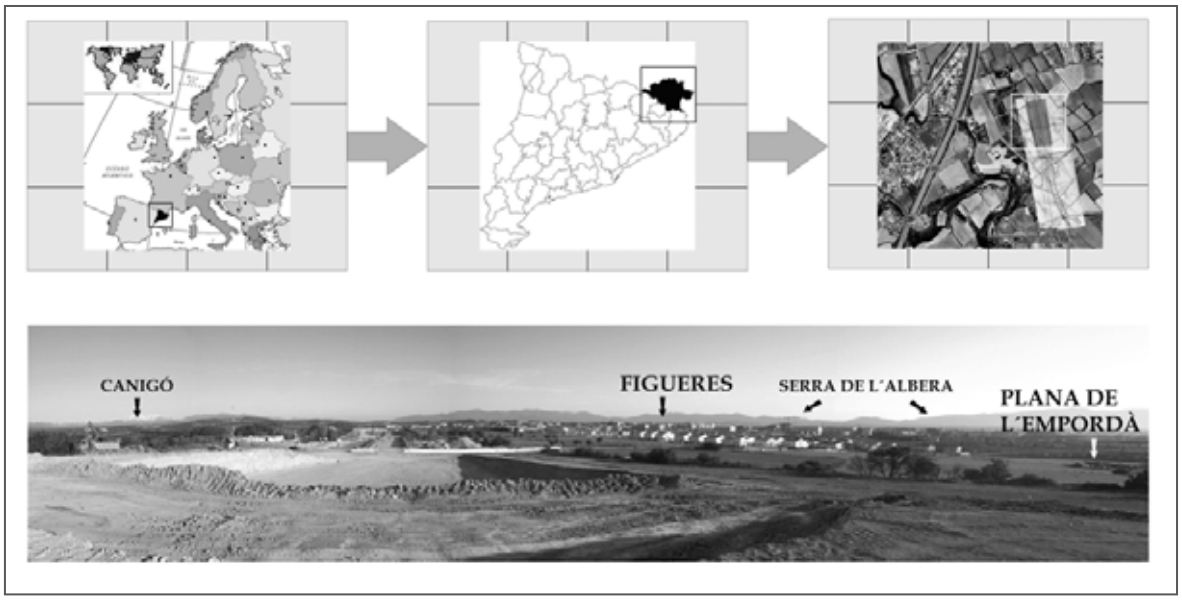

Figura 1. Localització.

** Arqueolític Terra-Sub*

foren la localització de diverses acumulacions de material ceràmic i lític d'origen prehistòric, així com nombrosos fragments de ceràmica de cronologia antiga provinents d'un retall seccionat en el moment inicial d'obertura de la traça. Atès que les dades permetien interpretar que les restes eren estructures negatives - molt presents en els jaciments emmarcats en cronologies de prehistòria recent tipus camps de sitges[3]-, es va realitzar un decapatge acurat de tota la superfície per tal de localitzat totes les restes existents. Ben aviat es constatà l'existència de desenes d'estructures negatives, les dades de les quals presentem a continuació de forma preliminar.

EL JACIMENT DE LA SERRA DEL MAS BONET

El decapatge dins aquest tram posà al descobert un total de 192 estructures totes elles negatives i excavades al subsòl geològic en una superfície de 2,5 Ha de les quals es van excavar un total de 141, atès que una bona part de les evidències arqueològiques eren d'època contemporània i relacionades amb els treballs agrícoles.

Les característiques formals de les estructures ens permeten definir 14 *fosses tipus sitja*, 11 *fosses tipus cubeta*, 4 *estructures de combustió*, i un conjunt de 43 fosses *indeterminades*, que per les seves característiques no n'hem pogut determinar una tipologia concreta.

Per altra banda trobem un total de 68 forats de pal, concentrats en diferents punts del jaciment. En alguns casos la distribució en planta d'aquestes acumulacions evidencien l'existència a la Serra del Mas Bonet d'estructures aèries amb plantes de tendència rectangular, circular i rectangular amb angles arrodonits.

Finalment, i amb un sol exemple, hem documentat una *estructura complexa* (Estructura 1). És un retall de grans dimensions a l'interior del qual es varen documentar un total de 23 subestructures. L'estructura 1 presenta dos espais o sectors ben diferenciats que hem anomenat sector nord (amb dos nivells arqueològics i 11 fosses tipus cubeta associades) i sector sud (amb cinc nivells arqueològics i 12 subestructures associades d'entre les quals destaquen diversos forats de pal i tres estructures de combustió).

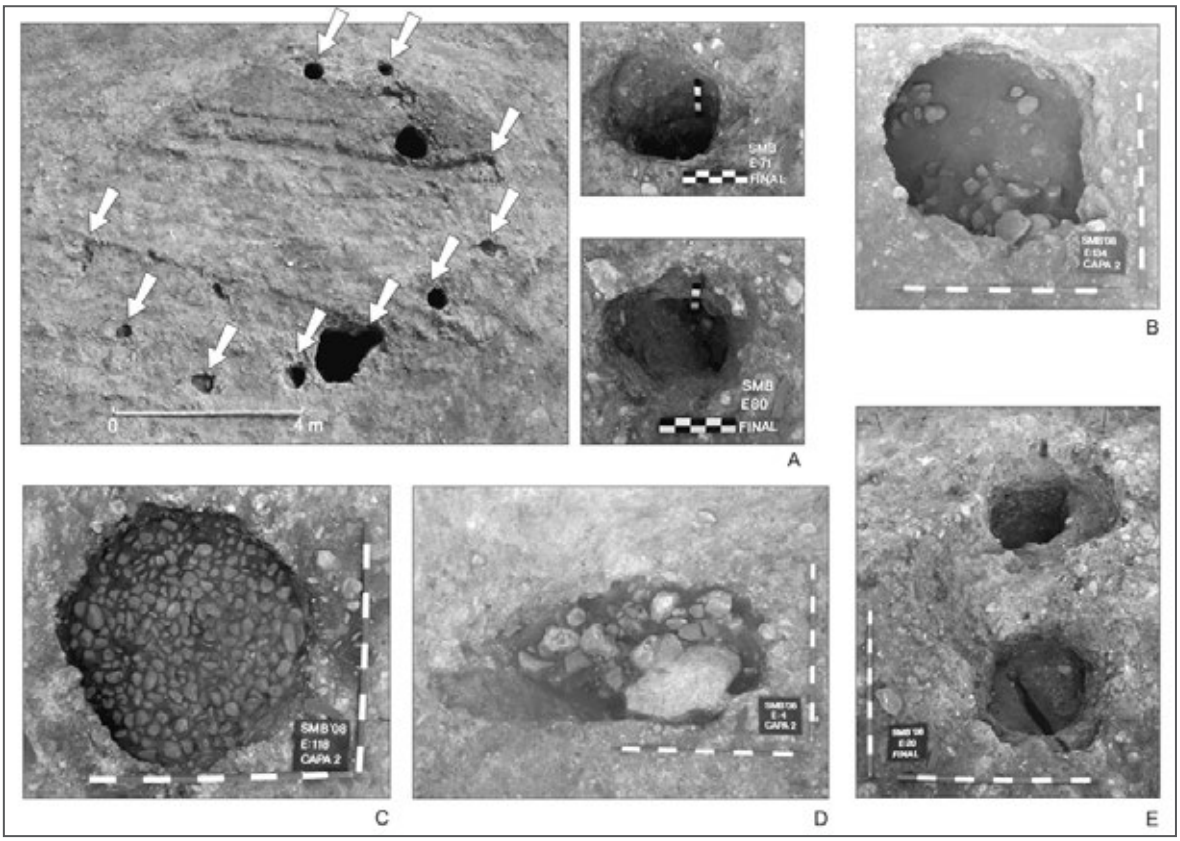

Figura 2. Tipus d'estructura. A. Forats de pal, B. Fossa tipus sitja, C. Estructura de combustió, D. Fossa tipus cubeta, E. Fossa indeterminada.

A hores d'ara desconeixem l'activitat relacionada amb el primer. Pel que fa al del sud es correspon, a grans trets, amb el que la bibliografia actual defineix com a fons de cabana: *"unitat d'habitació a l'aire lliure amb uns dispositius domèstics que la defineixen; l'existència de límits (pedres, trinxeres o parets excavades), banquetes, forats de pal, estructures de combustió, concentracions de materials i estructures de manteniment "* (Pons/ 1994, pàg. 9). L'anàlisi de les dades de camp, l'estudi dels materials i la possible relació que pugui establir-se entre les diferents subestructures, han de permetre una aproximació a l'hora de definir la funcionalitat d'aquests espais com a àrees de consum i descans, àrees de transformació o magatzem, entenent que la seva funció no ha de ser necessàriament la d'habitació.

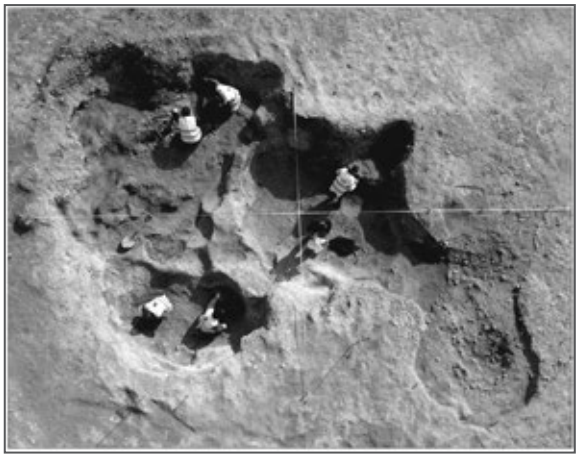

Figura 3. Estructura complexa (E1).

L'adscripció cronocultural de les estructures excavades s'ha fonamentat en l´ús de la tipologia ceràmica com a element de datació relativa[5]. En base a aquesta proposta s'han pogut adscriure un bona part de les evidències excavades, restant una part d'aquestes, de moment, sense una datació relativa fiable.

L'anàlisi exhaustiu dels materials arqueològics recuperats i de les dades de camp hauran de permetre afinar adscripcions. D'altra banda, en certs casos les datacions absolutes de C-14 permetran abordar la cronologia de forma precisa.

En base a aquestes premisses l'ocupació a la Serra del Mas Bonet té les següents fases ben diferenciades:

Època moderna/contemporània

Hem excavat 11 estructures negatives d'aquesta cronologia d'un total de 51 estructures detectades en superfície. Els materials recuperats en aquestes estructures es presenten barrejats entre ells i van des de fragments de ceràmica antiga, fragments de ceràmica vidrada moderna i/o contemporània, materials constructius antics i moderns, estris de ferro i fragments de sílex tallat. Aquests materials estan sovint associats a rebliments compostos per còdols de mides i litologia variable. Al nostre parer aquests retalls estarien associats a treballs agrícoles dins un període entre l'època moderna i/o contemporània.

Època antiga

S'ha documentat una sola estructura negativa d'aquesta cronologia (E2). A l'interior d'aquesta hem recuperat fragments d'àmfora itàlica i tarraconense, ceràmica Campaniana A i diversos fragments de ceràmica ibèrica (*Kalathós*). Per les característiques d'aquest material hem d'emmarcar-la dins un context iberoromà (ss.II aC – I dC).

Prehistòria recent

El context cronocultural més representat a la Serra del Mas Bonet és el que s'emmarca dins la prehistòria recent. Aquestes adscripcions cronològiques s'han de prendre com a preliminars, atès que el material arqueològic no ha estat estudiat amb profunditat ni tampoc comptem amb cap datació absoluta. Malgrat això s'han distingit quatre fases enmarcades en la prehistòria recent :

• Neolític Epicardial

Les ocupacions començarien en un moment d'inicis del Vè mil·lenni cal. aC (4900-4600 cal.aC), en una fase Epicardial final, caracteritzada per vasos globulars amb coll mitjans o cilíndrics grans i de fons convex sempre, proveïts de nanses de pont, de cinta o d'aplicacions còniques. Les decoracions, no excessives i amb majoria de vasos llisos malgrat que no s'hagin detectat nanses tubulars del grup de Montboló, es presenten en forma d'impressions d'ungla sobre la vora, solcs incisos amb motius amb forma d'escala, cordons llisos o impresos, a vegades ortogonals, amb ditades o unglades i també superfícies raspallades o pentinades (Fig.3).

Cal esmentar que a l'E-22 s'hi recolliren també algunes làmines de sílex, mans i pedres de molí, un punxó d'os i objectes d'ornament sobre curculla i os. A l'E-78 un raspador de sílex; a l'E-117 hi aparegué un fragment de braçalet de curculla (*Glycimeris sp*) i ascles de sílex; i a l'E-186 s'hi recollí una làmina de sílex.

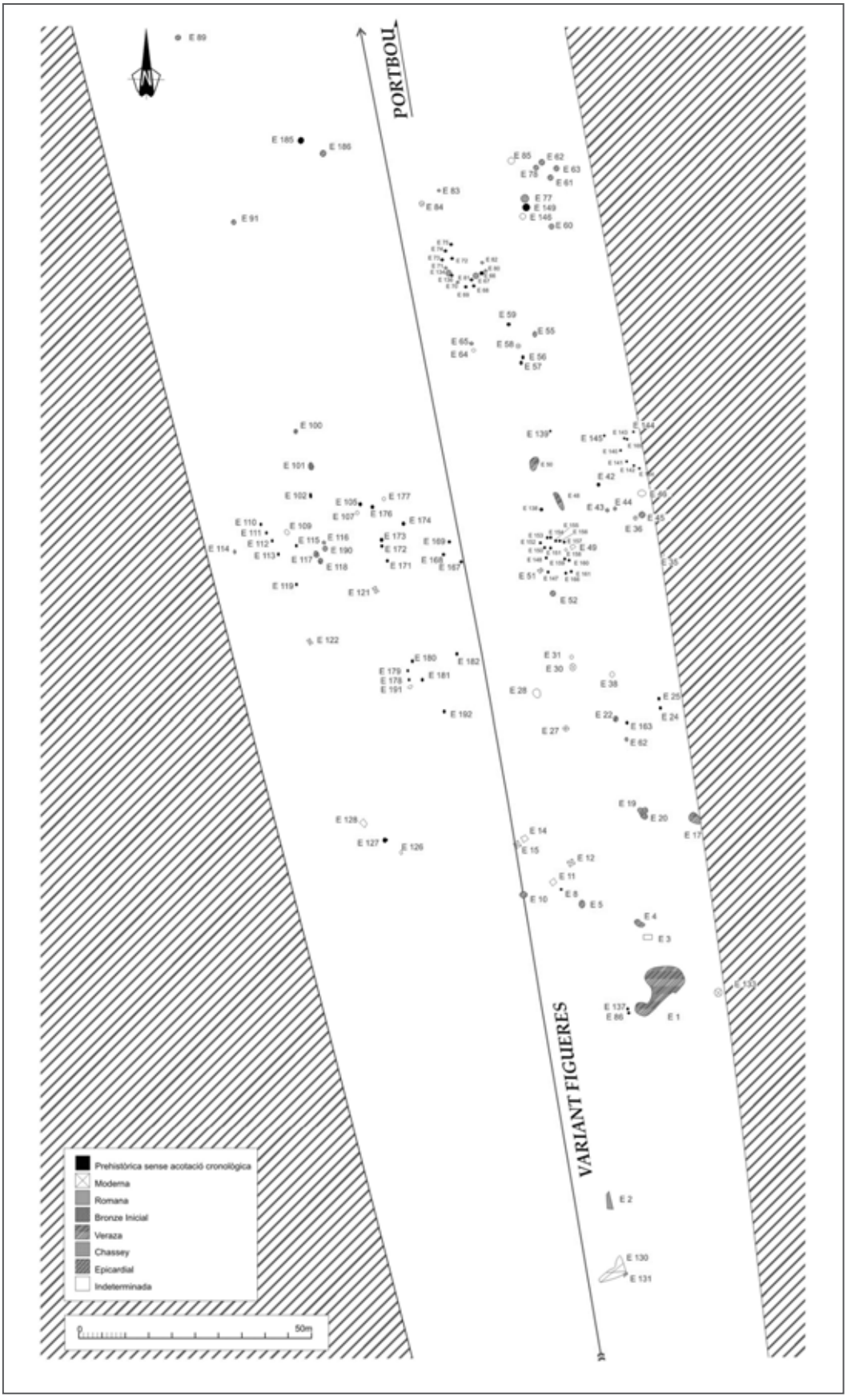

Figura 4. Plànol de distribució de les estructures per cronologies.

Les 6 estructures d'aquesta primera fase, que s'han pogut determinar en base al seu contingut ceràmic, són essencialment fosses-sitja de mides mitjanes i petites (E-22, 117 i 186) o simplement fosses-cubeta indeterminades (E- 78 i 100), al costat d'una cubeta de combustió o fogar (E-118). No tenim constància, a través dels materials arqueològics, que a vegades contenen, que hi hagi forats de pal d'aquest primer període, però, naturalment, això no vol dir que no hi hagués hagut alguna cabana Epicardial. La majoria d'estructures d'aquesta època se situen a l'extrem nord-oest de la zona excavada del jaciment.

Estaríem, doncs, en un moment paral·lel a la fase Epicardial de l'assentament del Puig Mascaró (Torroella de Montgrí, Baix Empordà) (Pons/Tarrús, 1980); de les coves sepulcrals de Mariver de Martís (Esponellà, Pla de l'Estany) (Tarrús, 1979), de la zona III del Pasteral (La Selva) (Bosch, 1986) o de l'Avellaner (Cogolls, Les Planes d'Hostoles, La Garrotxa) (Bosch/Tarrús *et al.*, 1990); o bé de la fase II del poblat de Plansallosa (Tortellà, La Garrotxa) (Bosch *et al.*, 1998). Totes aquests jaciments serien una mica posteriors a La Draga (Banyoles, Pla de l'Estany), que pertany a un Cardial final de finals del VI mil·lenni cal.aC, amb una cultura material força diferenciada (Bosch/Chinchilla/Tarrús *et al.*, 2000 i 2006).

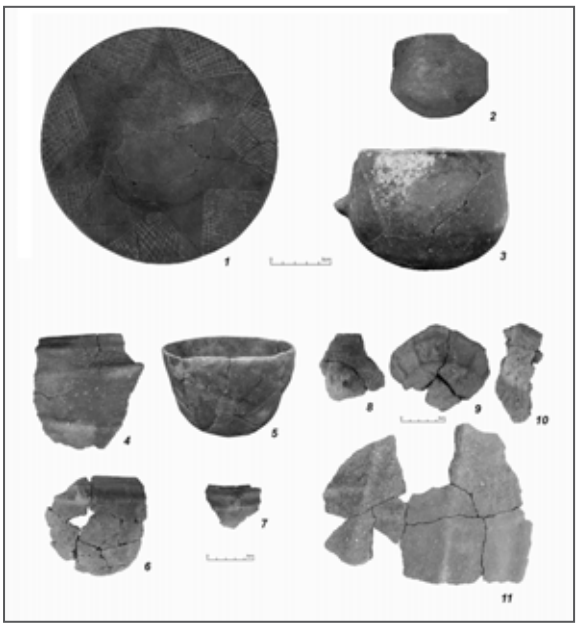

Figura 5. Material ceràmic. 1-3. Ceràmica de cronologia Chassey 4-7. Ceràmica amb cordons i bol del neolític final (Veraza) 8-11. Ceràmica amb cordons postcardial.

• Neolític mitjà ple

El segon moment del jaciment correspon al grup Empordanès, un neolític mitjà ple, derivat del Chassey del sud de França, que se situa a finals del V i primera meitat del IV mil·lenni cal. aC (4100-3400 cal.aC). Els seus vasos ceràmics, gairebé sempre llisos, són ara olles globulars amb coll i carena alta, bols i tasses de carena baixa, sovint nanses de cinta, un vas petit cilíndric de base aplanada i sobretot escudelles en calota amb solc intern sota la vora. Destaca entre tots un gran plat "à marli" o vora aplanada, lloc on està profusament decorat amb triangles quadriculats, fets amb la tècnica del gravat o incisió després de cocció. És una peça que s'ha pogut reconstruir sencera. Aquest darrer vas és característic del Chassey del Llenguadoc occidental, on el trobem per exemple al poblat de Saint-Michel-du-Touch, prop de Toulouse (Haut-Garonne) (Vaquer, 1975 i 1990, pàg.223). A l'E-190 s'hi varen recollir, a més dels fragments ceràmics, un punxó d'ós i una làmina de sílex (Fig.4).

La majoria d'estructures d'aquest moment se situen a l'extrem nord de la zona excavada del jaciment, tant a l'est com a l'oest. Es tracta essencialment de fosses-sitja (E-19, 60, 67, 77 i 190) i dos forats de pal (E-70 i 114). En aquest cas, la presència de dos forats de pal amb possibles fragments ceràmics d'aquest moment ens permeten tornar a posar sobre la taula la probable existència de cabanes en aquesta etapa.

Fins fa poc els paral·lels de vasos Chassey a l'Alt Empordà es reduïen als trobats al poblat neolític de Ca n'Isach (Palau-saverdera, Alt Empordà) durant les excavacions dutes a terme entre 1987-1994 i entre 2001-2003 (Tarrús *et al.*, 1992-A i 1996; Tarrús/Carreras, 2006). També alguns sepulcres de corredor de l'Albera (Tarrús, 2002) havien aportat materials assimilables a aquesta classe de ceràmica (Barranc d'Espolla, Tires Llargues de St. Climent Sescebes) i encara la tomba en fossa o escletxa de Fonteta (La Bisbal) constituïa el millor exemple de la presència d'aquests elements Chassey al Baix Empordà (Tarrús/Pons/Chinchilla, 1982).

Amb aquests elements s'havia configurat a inicis dels anys 90 del s.XX un nou grup del neolític mitjà català, l'Empordanès, que seria una fàcies Chassey a cavall entre l'Empordà i el Rosselló, entre el Ter i el Tec, directament derivada dels grups Montboló locals (Tarrús *et al.*, 1992-A i 1992-B). S'entenia que aquest nou grup es diferenciava dels altres dos ja coneguts del neolític mitjà ple de Catalunya (Solsonià

i Vallesà), no solament pels seu tipus preferit de tomba, les cistes amb túmul i els sepulcres de corredor megalítics, sinó també perquè la seva cultura material, especialment la ceràmica, era essencialment Chassey.

Els darrers anys la situació ha variat substancialment amb la descoberta a l'Alt Empordà de nous hàbitats neolítics a l'aire lliure, com el del Camí dels Banys de la Mercè (Capmany) (Palomo, 2006) o aquest mateix de la Serra del Mas Bonet (Rosillo/García, 2009), que presenten fases del neolític mitjà ple assimilables a aquest grup Empordanès que ja s'havia definit fa anys a partir de Ca n'Isach i que ara queda reforçat amb aquests dos nous assentaments.

• Neolític final (Veraza)

El tercer moment del jaciment seria el principal o almenys aquells del qual ens n'han quedat més restes estructurals. Correspondria a un neolític final o calcolític antic, tipus Veraza, que se situa entre finals del IV i principis del III mil·lenni cal. aC (3400-2700 cal. aC). Els seus vasos ceràmics són ara sobretot gerres cilíndriques de mida gran o mitjana, decorades amb cordons llisos perimetrals i paral·lels, sovint proveïts d'aplicacions ovalades, simples normalment, encara que no en falten de dobles. Segueixen en importància les olles globulars amb o sense coll, amb nanses de cinta, barretes biforades o llengüetes, a vegades també perforades. No falten els vasos carenats, que vénen de la tradició Chassey anterior, bols i tasses subesfèrics amb carena alta o baixa, vasos petits amb forma de tulipa, juntament amb els plats o escudelles en calota (Fig.5).

Les decoracions són essencialment aplicacions còniques o corones de pústules (formades des de l'interior del vas), però no manquen elements com els solcs incisos (únics, dobles o triples) a l'exterior del vas sobre la vora o la carena, al costat d'alguna quadrícula gravada, d'origen Chassey, que denoten una certa antiguitat.

Algunes estructures d'aquest període han proporcionat, a més de la ceràmica, altres materials arqueològics molt interessants dins d'aquest horitzó del neolític final-calcolític antic. Val la pena destacar els punxons de l'E-1 i 17; les puntes de sageta perforants i les làmines de sílex de l'E-5 i 17; els dos penjolls d'os - un prismàtic i l'altre cilíndric i amb el cos estriat- i de petxina de l'E-17; les destrals de pedra polida de l'E-5 i 17; i les pedres de molí de l'E-4, 5, 17, 48 i 65.

Sens dubte, però, les peces estrella d'aquest moment del neolític final-calcolític antic són el possible menhir i els 6 fragments d'esteles de gres que s'han recuperat en diverses estructures verazianes de la Serra del Mas Bonet, de les quals parlarem *in extenso* més endavant.

És en aquest moment del neolític final-calcolític antic quan tenim constància de l'existència d'almenys 4 cabanes ovalades o subrectangulars al sector nord-est de la traça excavada, que queden delimitades per diversos forats de pal, alguns amb fragments ceràmics d'aquesta etapa. Podem suposar, doncs, que en aquest període de finals del IV o inicis del III mil·lenni cal.aC, hi hauria un veritable poblat, amb cabanes, sitges, fogars i rases, en un turó ben a prop d'una de les zones megalítiques més denses de Catalunya, la de l'Albera, serra de Rodes i cap de Creus.

Els assentaments a l'aire lliure del neolític final-calcolític recent a l'Alt Empordà són bastant nombrosos, cosa que demostra una demografia puixant en aquest període. Recordem els casos dels poblats de Riera Masarac a Pont de Molins (Tarrús/Chinchilla, 1985), també amb forats de pal, fogars i forats de sosteniment de gerres; de Ca n'Isach a Palau-saverdera, amb cabanes ovalades amb murs de pedra seca, fogars i forats de sosteniment de gerres (Tarrús *et al.*, 1996; Tarrús/Carreras, 2006)); dels Banys de la Mercè a Capmany (Palomo, 2006), amb rases perimetrals, forats de pal, sitges i fogars; a més de les troballes aïllades de Les Garrigues a Mollet de Perelada (Tarrús/Chinchilla,1985) i del Mas Baleta a La Jonquera (Tarrús /Carreras, 2008), que ens marquen altres probables assentaments a l'aire lliure.

• Bronze inicial.

El possible darrer moment del jaciment correspondria a un bronze inicial, de finals del III o inicis del II mil·lenni cal.aC. Les poques dades de què disposem són els escassos fragments de la sitja E-101, que contenia un fons pla de gerra de perfil en S. En tot cas, la seva presència, almenys en la zona excavada del jaciment, és molt minsa. En canvi, aquest moment sembla estar molt més ben representat al jaciment proper del Camí dels Banys de la Mercè a Capmany (Palomo, 2006).

Els elements d'art megalític de les estructures del neolític final

Dins d'algunes de les estructures del neolític final de la Serra del Mas Bonet hi han aparegut les restes d'un possible menhir i 2 esteles, gairebé senceres, i altres

4 fragments d'esteles del mateix tipus, totes de gres de gra fi o mitjà, de tendència trapezoïdal i amb dues banyes o restes d'elles.

Concretament a la complexa estructura complexa E-1 s'hi recuperaren 2 fragments irregulars de gres de dues grans esteles, amb l'arrencament d'una de les banyes, que fan respectivament 41x47x26 cm (SMB/08 E-1/3/956) i 37x27x16 cm (SMB/08 E-1/3/957).

A la cubeta de combustió E-48, s'hi recuperà un fragment central d'una estela mitjana (SMB/08 E-48/1/45), que fa 49x20x14 cm. Té tot el perímetre repicat i conserva l'arrencament de les banyes amb un possible solc repicat entre elles. Finalment, a la sitja E-185 es va trobar el darrer fragment d'una estela mitjana (SMB-08 E-185/2/5), també de la zona central, que fa 62x31x14 cm. En aquesta darrera l'arrencament de les banyes és gairebé imperceptible, però tot el seu perímetre està repicat com les altres.

A l'E-17, una fossa-cubeta, hi aparegué un possible menhir fal·liforme boterut, fet de conglomerat, molt bast i de només 120 cm d'alt per 40 cm d'ample i 38 cm de gruix, que està trencat en dos trossos. Presenta signes de retocs antròpics (SMB/08 E-17/8/943), repicats a les vores i, en especial, dos reguerons curvilinis que separen el cos de l'extrem o cap. A la mateixa estructura E-17 s'hi recuperà també una gran estela gairebé sencera amb les dues banyes (SMB/08 E-17/5/958), mentre que a l'E-52, una altra fossa-cubeta, s'hi localitzà una altra estela (SMB/08 E-52/1/22) també pràcticament sencera i amb les dues banyes. Aquestes dues darreres esteles senceres seran les que destacarem en aquest treball.

L' E-52 es troba a la part central de la superfície excavada i a una distància de 55 m respecte l'E-17 situada més al sud prop del límit est de la traça (Fig. 2). La fossa-cubeta E-52, arranada, presenta una planta de tendència ovalada i està excavada en un nivell de llims i graves. Fa 90 cm de llargada per 105 cm d'amplada i té una fondària de 22 cm.

L'E-17, una altra fossa que està excavada també en un nivell de llims i graves a les seves cotes superiors, mentre a les inferiors l'estructura talla un nivell únicament format per llims. Presenta una planta ovalada i fa 288 cm de llargada màxima per 190 cm d'amplada, mentre que la seva fondària arriba als 162 cm..

Consta d'una desena de capes amb una considerable presència de material arqueològic ceràmic, lític, malacològic i ossi, tot ell interessant en quantitat i qualitat. Destaca el material ceràmic, format per vasos mitjans cilíndrics amb cordons llisos i aplicacions ovalades (1 mamelló doble) i globulars amb o sense coll (un vas sencer globular amb coll), amb prensions de llengüeta i nanses de cinta; al costat de tasses i bols amb carenes baixes o altes i també plats-escudelles en calota. Duen aplicacions còniques (1 de perforada). També hi ha incisions dobles sobre carena i sobre la vora externa, una quadrícula gravada de tipus Chassey i corones de pústules.

També hi havia indústria òssia (punxons, penjolls un de prismàtic i un altre de cilíndric estriat), malacologia (penjoll), destral de pedra polida, pedres i mans de molí, indústria lítica tallada (punta perforat, ganivet, làmines, raspadors), al costat de força fauna (bòvids, ovicaprins, èquids, cànids, senglars, etc). L'element esculpit apareix en una capa intermèdia (capa 5) fragmentat en dos trossos, el més grans dels quals se situava per sobre el petit i quedaven recolzats ambdós a la paret oest del retall. Un tercer fragment, que considerem producte del desbastat inicial per a la formació de la peça, aparegué dins la capa 6 del rebliment recolzat a la paret oest de l'estructura. El menhir, trencat en dos trossos, va aparèixer a la capa 8 del reompliment, ja prop de la seva base.

Aquest menhir és un element ben caracteritzat i conegut en aquest context cronològic i territorial de la serra del Mas Bonet, donada la seva proximitat a l'àrea megalítica altempordanesa de l'Albera-serra de Roses i cap de Creus, on aquesta mena d'elements, decorats o no, abunden. Per altra banda, la seva presència en un lloc d'habitació confirma la distribució de la majoria dels menhirs d'aquesta zona, sovint a la plana o la vall, prop dels possibles llocs d'assentament de les comunitats megalítiques que els alçaven (Tarrús, 2002). Recordem només els casos del menhir amb gravats (jou o doble destral en una cara i antropomorf arboriforme a l'altra) dels Palaus a Agullana, el cercle subrectangular megalític del Mas Baleta III a La Jonquera o encara els menhirs de la Casa Cremada I-II, al mig de la necròpolis megalítica de la Torre del Sastre.

CONCLUSIONS

El jaciment de la Serra del Mas Bonet aporta una abundant documentació sobre les comunitats de la prehistòria recent al nord-est de Catalunya. El fet de

tractar-se d'una ocupació amb una diacronia extensa i amb estructures de diferent tipologia i funcionalitat permetrà oferir interpretacions molt valuoses sobre l'hàbitat i la seva organització. D'altra banda, la presència extraordinària d'elements d'art en la fase del neolític final aporta una documentació extra que introdueix dades inèdites en aquests context cronocultural i funcional.

BIBLIOGRAFIA

BOSCH, A. 1986, La cova del Pasteral. Un jaciment neolític a la vall mitjana del Ter. *Quaderns 1985 del CECB*, II, pp. 29-56, Banyoles.

BOSCH, A., BUXÓ, R., PALOMO, A., BUCH, M., MATEU, J., TABERNERO, E., CASADEVALL, J. 1998, El poblat neolític de Plansallosa. L'explotació del territori dels primers agricultors-ramaders de l'Alta Garrotxa, *Publicacions Eventuals d'Arqueologia de la Garrotxa,* 5, Olot.

BOSCH, A., TARRÚS, J. *et al.* 1990, *La cova sepulcral del Neolític Antic de l'Avellaner (Cogolls, Les Planes d'Hostoles, La Garrotxa)*. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Sèrie Monogràfica, nº 11, Girona.

BOSCH, A., CHINCHILLA, J., TARRUS, J. *et al.* 2000, *El poblat lacustre neolític de la Draga. Excavacions de 1990-1998*. Monografies del CASC, 2, Girona.

CARLÚS, X., LÓPEZ, F. J., OLIVA, M., PALOMO, A., RODRÍGUEZ, A., TERRATS, N., LARA, C., VILLENA, N. 2007, Cabanes, sitges i tombes. El paratge de Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental) del 1300 al 500 aC. *Quaderns d'arqueologia. Museu d'història de Sabadell*. Núm 4. Sabadell.

PALOMO, A. 2006, El Camí dels Banys de la Mercè (Capmany, Alt Empordà), *VIII Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, Roses,6-7 octubre de 2006, pp.63-72.

PONS, E., 1994, L'hàbitat a Catalunya durant el primer mil·leni aC. Els precedents de l'habitació consolidada. *Cota Zero, 10. Hàbitat i habitació a la protohistòria de la mediterrània nord-occidental.* EUMO Editorial, pp. 9-18.

PONS. E., TARRÚS, J. 1980, Prospeccions arqueològiques al jaciment del Puig Mascaró (Torroella de Montgrí). Un nou hàbitat del Neolític Antic i del Bronze Final al Baix Empordà. *Cypsela*, III, pp.67-98, Girona.

ROSILLO, R., GARCÍA, R. 2009, *Excavacions a la Serra del Mas Bonet. Nova variant de Figueres. Línia Barcelona-Porbou. 1ª fase.* (Vilafant, Alt Empordà). Memòria Inèdita.

TARRÚS, J. 1979, *La cova de Mariver . Estudi tipològic dels seus materials: Epicardial, Montboló i Bronze*. Monografies del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Banyoles.

TARRÚS, J., PONS,E., CHINCHILLA, J.1982, La tomba neolítica de la Bassa (Fonteta, La Bisbal). Una nova evidència d'elements Chassey a Catalunya. *Informació Arqueològica*, nº 34, pàgs. 39-66, Barcelona.

TARRÚS, J. 1985, Consideracions sobre el Neolític Final-Calcolític a Catalunya (2500-1800 aC) .*Cypsela* V , pp. 45-57, Girona.

TARRÚS, J., CHINCHILLA, J. 1985, El jaciment a l'aire lliure del Neolític Final de Riera Masarac (Pont de Molins, Alt Empordà. *Empúries*,47, pp. 42-69, Barcelona.

TARRÚS, J., CHINCHILLA, J., ALIAGA, S., MERCADAL, O. 1992-A, Ca N'Isach (Palau-saverdera): un assentament a l'aire lliure del neolític mitjà. *Tribuna d'Arqueologia* 1990-1991, pp.27-39, Barcelona.

TARRÚS, J., CHINCHILLA, J., ALIAGA, S., MERCADAL, O. 1992-B, Un assentament a l'aire lliure del Neolític Mitjà : Ca N'Isach (Palau-saverdera). *IX Col.loqui Internacional de Prehistòria : Estat de la investigació del Neolític a Catalunya: Puigcerdà-Andorra*, 1991, pp.172-175, Andorra.

TARRÚS, J., CHINCHILLA, J., MERCADAL, O., ALIAGA, S. 1996, Fases estructurals i cronològiques a l'hàbitat neolític de Ca N'Isach (Palau-saverdera). In *Actes del I Congrés del Neolític a la Península Ibèrica*, Gavà-Bellaterra 1995, pp.429-438, Barcelona.

TARRUS, J. 2002, *Poblats, dòlmens i menhirs.Els grups megalítics de l'Albera, serra de Rodes i Cap de Creus (Alt Empordà, Rosselló i Vallespir Oriental)*. Ed. Diputació de Girona.

TARRÚS, J., CARRERAS, E. 2006, L'adequació per a la visita del poblat neolític de Ca n'Isach. Campanyes 2001-2003 (Palau-saverdera, Alt Empordà). *Tribuna d'Arqueologia*, 2003-2004, pp.67-76, Barcelona.

TARRÚS,J., CARRERAS,E. 2008, Notícia dels treballs fets l'any 2006 al complex prehistòric del Mas Baleta III (La Jonquera, Alt Empordà). *IX Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, pp.63-67, L'Escala-Empúries.

VAQUER, J. 1975, *La céramique Chasséen du Languedoc*. Laboratoire de Préhistoire et de Palethnologie, Carcassonne.

NOTES

1) L'empresa Arqueolític Terra Sub Sl., ha dut a terme diverses actuacions arqueològiques dins del Projecte Constructiu: dues de prospecció i control dels moviments de terra i una d'excavació arqueològica. Aquestes han estat dirigides pels arqueòlegs Robert García de Consuegra, Rafael Dehesa i Rafel Rosillo.

2) La realització d'aquests treballs va ser motivada per la condició expressada en la publicació de l'Estudi d'Impacte Ambiental. Al destacar que en el DIA s'informava de la presència de dos elements patrimonials inventariats al municipi de Vilafant i propers al jaciment de la Serra del Mas Bonet; 1. Jaciment de la Bòbila d'en Soler (Vilafant) Camp de sitges i/o necròpolis datat en el segle 650/-50 aC entre l'època ferro-ibèrica I el moment romà-republicà. 2. Castell de Palol Sabaldòria. (Vilafant). Edifici militar datat entre els ss. X-XIV. Protecció legal: Bé d'interès Cultural.

3) Com a paral·lel més próxim tenim els BANYS DE LA MERCÉ, jaciment localitzat i excavat parcialment el 2005 durant els treballs de construcció del TAV al seu pas pel terme municipal de Capmany (Alt Empordà). **PALOMO. A 2006,** El jaciment dels Banys de la Mercè (Capmany-Alt Empordà), *VIII Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, L'Escala.

4) La definiió d'estuctura complexa la prenem de CARLÚS, X. *et al.* (2007)

5) Agraïm a en Josep Tarrús i Àngel Bosch les seves observacions sobre cronologia i els materials arqueològics, arqueòlegs que estant realitzant l'estudi dels materials ceràmics.

EL JACIMENT PREHISTÒRIC I LES TROBALLES D'ÈPOCA ROMANA DE MAS XIRGU (GIRONA, GIRONÈS)

Natàlia COLOMEDA FOLGADO, Maribel FUERTES AVELLANEDA, Estíbaliz MONGUILÓ CORTÉS, Dolors CODINA REINA, Rosa M. AMIGO COLÓN, Montserrat RIO CARRA, Eva ORRI

El jaciment de Mas Xirgu es troba al sud de la ciutat de Girona, dins del seu terme municipal, al límit sud-est del polígon industrial de Mas Xirgu. Fou descobert l'abril de 2008 gràcies el control arqueològic de les obres del Tren de Gran Velocitat, en el tram entre el carrer Joan Torró i la rotonda Mas Gri, encarregat per l'empresa adjudicatària a Janus SL i efectuat per l'arqueòloga Natàlia Colomeda.

Durant els moviments de terres es van descobrir, en primer lloc, unes restes d'època romana, que es van delimitar, excavar i documentar. Al mateix temps, es va realitzar un sondeig en aquest jaciment que va permetre localitzar, just a sota, un nivell amb ceràmiques de la Edat del Bronze – Ferro I. Aquests treballs, dirigits per Estíbaliz Monguiló, es dugueren a terme entre els mesos de maig i setembre de 2008.

Més endavant, durant els treballs del seguiment arqueològic del tram de TGV veí, que transcorre entre Riudellots i el carrer Joan Torró, portats a terme per l'arqueòloga Marina Sánchez, també de Janus, SL, es varen documentar noves restes arqueològiques pertanyents al mateix jaciment, tot i que, en estar ubicades en un tram diferent, el jaciment fou aquí denominat Mas Xirgu Sud. L'excavació d'aquestes restes, dirigida per Maribel Fuertes, es va realitzar entre els dies 27 d'abril i 5 de juny de l'any 2009.

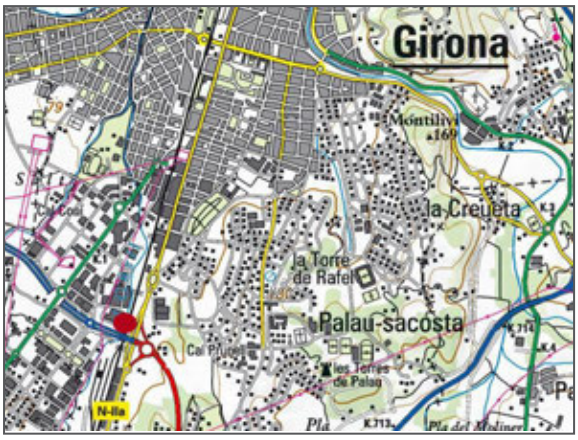

Figura 1. Plànol de situació del jaciment.

Janus S.L.

EL JACIMENT PREHISTÒRIC

L'excavació de 2008

La part prehistòrica d'aquest jaciment que fou objecte d'excavació l'any 2008 corresponia a un retall de grans dimensions excavat al substrat geològic. Estava tallat per una desviació moderna del riu Güell i es tractava, de la part oest del que semblava una estructura de tendència circular de la que no se'n pogueren descobrir les seves mides totals.

Figura 2. Vista general de l'excavació del jaciment prehistòric.

Aquesta estructura es va trobar farcida per diferents bossades de terra que semblaven correspondre al mateix moment cronològic. En una zona concreta d'aquesta estructura es va trobar un estrat de sorres plenes de carbons abocades dintre de l'estructura (com si fos una bossada més), que es va diferenciar de la resta degut a la quantitat de materials que hi apareixien.

El material ceràmic era molt abundant (2021 fragments) dintre del conjunt de materials localitzats. Tecnològicament, el tipus de cocció més comú de les peces és la mixta, essent més freqüent la cara externa reductora i oxidada a l'interior. Les de cocció reductora són les ceràmiques més ben acabades. Generalment l'acabat és allisat. Els fragments brunyits i espatulats pertanyen a ceràmiques de parets fines de cocció reduïda. Són escassos els pentinats.

Morfològicament, les peces ceràmiques informes son les més abundants (934), seguides per les vores (186), les bases (63), les nanses (4) i el perfil sencer (1).

Respecte a les vores les més abundants són les secants, amb inclinació a l'exterior, de perfil rectilini, presents a tot tipus de formes, seguides de fragments secants, inclinats a l'exterior amb el llavi arrodonit i convex, i de peces també secants cap l'exterior amb perfils exteriors arrodonits còncaus. Menys usuals són les vores tangents cap l'exterior, les secants verticals de perfil rectilini, les secants inclinades cap l'interior de perfil exterior arrodonit còncau, i les secants inclinades cap l'interior de perfil rectilini. Existeix un únic exemple de vora secant inclinada cap l'interior de perfil rectilini.

Els llavis associats a aquests tipus de vores són arrodonits, i destaquen especialment els llavis plans-engreixats oblics cap l'interior, els bisellats i, més rarament, els plans horitzontals.

Les bases es troben molt fragmentades i una part (20%) no han pogut ser classificades per aquest motiu. Generalment es tracta de bases planes dintre de les quals les més freqüents són les bases planes de paret rectilínia, seguides de les de paret còncava. També apareixen bases planes amb paret convexa, i bases planes amb vora diferenciada i paret rectilínia. Existeixen pocs elements de prensió i suspensió, només 5 nanses (tres de les quals són verticals i una tubular), 7 aplics i una llengüeta.

De fragments decorats s'han localitzat un total de 91, entre els que es troben les decoracions al buit (acanalats, impressions i incisions) i les plàstiques (cordons simples, compostos digitats i compostos incisos).

Dintre de les decoracions al buit destaquen les peces amb incisions (30%), seguides dels acanalats (21%). A les incisions destaquen els elements geomètrics (greques) i els meandres.

Els acanalats es presenten horitzontalment i se situen a la part externa del terç superior de la peça, per sota de la inflexió entre el coll i la carena. Normalment es presenten horitzontalment, tot i que es dóna algun cas en què són oblics.

Pel que fa a les impressions, són molt escasses (3%). Altrament, les decoracions plàstiques en forma de cordons hi són molt utilitzades, sobretot els cordons impresos (34%) localitzats en fragments informes, amb la qual cosa no s'ha pogut determinar la seva disposició a la peça, excepte en algun fragment amb dos cordons disposats verticalment entre la vora i el coll. Destaca la presència d'un sol cordó imprès en forma de garlanda.

El material lític consta de 61 peces, entre les quals hi ha 49 quarsos, 4 sílex, un jaspi, 3 roques ígnies no determinades, 2 sorrenques, 1 conglomerat i 1 roca granítica. D'aquestes matèries primeres, el quars, el sílex i el jaspi són les que serveixen per a la fabricació d'indústria lítica. Les proporcions entre els materials tallats són diferents, ja de les 49 peces de quars, 17 són indústria, mentre que, pel que fa al sílex i al jaspi és indústria el 100%.

Els quarsos que no presenten estigmes de talla són còdols, còdols fragmentats i fragments. Del total de les peces de quars, hi ha 11 ascles, 2 rascadores sobre ascla, dues rascadores sobre fragment de còdol, un chopper sobre gran ascla i una resta de talla.

Figura 3. Detall d'un dels quadres, amb abundants restes arqueològiques.

El quars té una resposta a la talla molt diferent al d'altres materials lítics, que provoca uns estigmes propis i diferenciats dels que representen la resta de matèries primeres. A més, alguns tipus de quars exploten literalment en el moment de l'impacte per la talla, provocant un gran número de fragments que no presenten cap estigma de talla; per això, la recollida sistemàtica de tots els fragments és, a vegades, l'única eina per arribar a la comprensió de les activitats de la talla a traves d'un estudi de la distribució espacial.

La indústria en sílex esta formada per una ascla, un fragment medial d'ascla i dues restes de talla. El jaspi correspon a un fragment de talla.

Respecte a la resta de les matèries primeres, cap dels còdols analitzats presenta signes d'haver estat

utilitzat com a percutor, ni negatius de les extraccions, ni zones de picotejats, ni abrasions (aplicable també per al quars). Les sorrenques han estat examinades com a possible abrasionadores, però els resultats han estat negatius.

Les restes de fauna analitzades són un total de 257, de les quals 179 han estat determinades i 78 no determinades anatòmica o taxonòmicament. Les espècies de fauna identificades són 6: ovicaprins (ovella i cabra), bou/vaca/toro, porc, cavall, cérvol i gos.

La majoria de les restes estudiades són aportacions antròpiques, i la seva funció és de subsistència. La procedència de les altres restes cal relacionar-la probablement amb la neteja de l'indret o amb una disposició per qüestions sanitàries.

Les dues espècies més representades són els bovins i els ovicaprins. Respecte a l'explotació domèstica de totes dues, hi ha un major número de restes bovines, mentre que existeix un major número mínim d'individus d'ovicaprins.

L'edat de sacrifici dels bovins és predominantment l'adulta, ja que se'n pot aprofitar la carn, la llet i també les feines de tracció. La dels ovicaprins és mixta, amb una major presència de adults degut als productes secundaris com la llet, la llana i la reproducció. Les restes d'individus joves anirien associades a la producció de carn.

Els suids estan representats per tres individus, un adult, un infantil-jove i un d'edat indeterminada. Tot i que les restes no són suficients per definir la seva utilitat, normalment en aquests casos hi ha una major presència d'individus joves per l'obtenció de carn. Pel que fa als *Equus caballus* i als *Canis familiaris*, no estan associats, en canvi, a la subsistència de la població.

El cérvol és l'única espècie salvatge documentada al jaciment. Degut a què les restes d'aquest animal són molt escasses, no es pot parlar en el nostre cas de pràctiques de cacera.

El sacrifici i esquarterament dels animals es va realitzar al mateix lloc, ja que totes les parts anatòmiques estan representades de forma homogènia i, per tant, tots els animals estarien vinculats al jaciment.

Pel que fa a altres materials més minoritaris, cal remarcar que, de manera testimonial, s'ha localitzat la fabricació de dos objectes sobre os, sense arribar a la finalització de la peça, i quatre peces de bronze: dues puntes de sageta, un agulla i una destral.

Possiblement aquesta estructura es tracti d'un fons de cabana, encara que no s'hi va trobar cap forat de pal ni cap estructura de combustió, tot i que sí que s'hi va localitzar una bossada amb molts carbons. Cal tenir en compte que, en no haver pogut documentar l'estructura sencera, no sabem si a la part que falta hi podria haver hagut aquests elements.

L'excavació de 2009

Pel que fa a la part intervinguda l'any 2009 estava formada per un conjunt de fosses excavades en el subsòl de la zona, dues de les quals semblaven correspondre a fons de cabanes, una a una estructura de combustió externa i 7 a fosses de funcionalitat diversa (emmagatzematge, escombreres..). Cal destacar, també, un ampli conjunt de forats de pal (73), dispersos per la zona, que podrien haver conformat la base d'elevacions amb superestructures de troncs i/o arbustos. L'anàlisi preliminar del material arqueològic associat a aquestes estructures ens permet, a priori, situar-les dins l'època del bronze final.

En conclusió, i a l'espera de la realització de l'estudi del materials i dels resultats d'aquesta intervenció, vam poder establir que formava part de les restes meridionals del jaciment de Mas Xirgu que fou excavat l'any 2008. Els dos sectors intervinguts es trobaven a una escassa distància d'uns 10 metres i, a més, presentaven la mateixa seqüència estratigràfica, ja que també hi havia, a sobre un primer nivell amb material arqueològic d'època romana.

Figura 4. Vista general de l'excavació del 2009.

LES RESTES D'ÈPOCA ROMANA

El jaciment d'època romana de Mas Xirgu es va excavar entre els mesos de maig i juliol de 2008 sota la direcció de les arqueòlogues Natalia Colomeda i Estíbaliz

Figura 5. Vista general de les restes d'època romana localitzades el 2008.

Monguiló. La intervenció va permetre documentar tres parets d'un dipòsit, les restes d'un mur, dues estructures negatives i diferents nivells arqueològics.

Pel que fa a les estructures negatives, presentaven una planta circular irregular i no conservaven la totalitat de seves parets. Les dues estructures estaven colgades per un estrat d'època romana, però no podem assegurar ni la seva funcionalitat ni la seva data de construcció.

Pel que fa al mur, presentava un estat conservació molt dolent. La seva construcció es féu amb una doble filada de blocs sense de escairar, encara que en molts punt només se'n conservava una. El mur estava fracturat pels seus dos laterals (pel sud probablement per l'aigua i pel nord per una gran acumulació de pedres) i no presentava connexió amb cap altra estructura.

El dipòsit, del qual es varen localitzar tres parets, sembla que no estava *in situ*. La inclinació de les parets, que reposaven sobre pedres fora de lloc, la inexistència del paviment i d'una de les parets de l'estructura i l'absència de les rases de fonamentació van fer plantejar que aquest dipòsit devia haver caigut per un despreniment del terreny, per una possible acció hídrica o per una aportació mecànica.

Dins del conjunt de material ceràmic associat aquestes estructures, tot i que hi havia materials residuals de època republicana, a nivell general el gruix del conjunt ceràmic en marcava la cronologia entre el segle I dC i a principis del segle III dC, però no es va poder identificar cap seqüència estratigràfica clara.

Finalment, a l'hora d'interpretar aquestes restes romanes, cal considerar la possibilitat que a les zones pròximes al jaciment existís algun assentament d'època romana una part del qual que, ja sigui per l'acció de l'aigua o per l'acció humana, hagués estat desplaçada i dispersada fins a l'indret on nosaltres vam intervenir.

BIBLIOGRAFIA

DEDET, B., PY, M., 1975, Classification de la céramique non tournée protohistorique du Languedoc méditerranéen, *Revue Archéologique de la Narbonnaise*, 4, Paris.

GUILAINE, J., 1972, L'âge du bronze en Languedoc Occidental, Roussillon et Ariège. Mémoires de la Société Préhistorique Française, 9, Paris.

LAPLACE, G., 1973, *La Typologie analytique et structurale: base rationelle d'étude des industries lithiques et osseuses*. Banque de donnés archéologiques 932, p. 91-143.

MANZANO, S., AGUSTÍ, B., COLOMEDA., 2006, Can Xac (Argelaguer, Garrotxa). Un poblat a l'aire lliure del Bronze Final, *Tribuna d'Arqueologia 2003-2004*, Barcelona, p.45-65

MOLIST, N., 2000, L'*oppidum* cossetà d'Olèrdola. L'ètapa ibèrica d'un assentament d'ocupació continuada, *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l'Arqueologia de l'Edat del Ferro*, Sèrie Monogràfica, 19, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Girona, p. 91-105.

PONS, E., 1984, *L'Empordà, de l'Edat del Bronze a l'Edat del Ferro (1100-600 aC)*, Sèrie Monogràfica del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, 4, Girona.

PONS, E., 1997, L'última etapa de l'Edat del Bronze a l'Empordà (850-700 aC): Una relació del grup empordanès amb la població Mailhaciana. Estat de la qüestió, in, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, vol. XXXVI,* 1996-1997, Girona, p. 235-258

PONS, E., SOLÉS, A., 2008, *La necròpolis d'incineració del Pi de la Lliura-Vidreres*, Ajuntament de Vidreres.

RUIZ ZAPATERO, G., ROVIRA, C., 1994-1996, La producción, la circulación y el control del metal: del Bronce Medio a la edat del Hierro en el NE. De la península ibérica, *Actes de la Taula Rodona Models d'ocupació, transformació i explotació del territori entre el 1600 i el 500 A.N.E. a la Catalunya Meridional i zones limítrofes de la depressió de l'Ebre* (Sant Feliu de Codines, 18-19 novembre de 1994), Gala, 3-5, p. 33-47.

TAFFANEL, O. ET J., JANIN, T., 1998, La nécropole du Moulin à Mailhac (Aude). *Monographies d'Archeologia Méditerranéenne*, 2, Lattes.

TOLEDO, A., PALOL, P. DE, 2006, *La necròpolis d'incineració del Bronze Final transició a l'edat del Ferro de Can Bech de Baix, Agullana (Alt Empordà, Girona). Els resultats de la campanya d'excavació de 1974*, Sèrie Monogràfica 24, Museu d'Arqueologia de Catalunya. Girona.

CAN GELATS (AIGUAVIVA, GIRONÈS): DEL NEOLÍTIC A LA TARDOANTIGUITAT

Anna AUGÉ SANTEUGINI, Dolors CODINA REINA, Marina SÁNCHEZ RODRÍGUEZ

INTRODUCCIÓ

El seguiment dels moviments de terres en el treballs de construcció del TGV en el tram de Riudellots-carrer de Joan Torró (Girona) iniciats la tardor de 2007 i actualment encara en procés, van permetre la localització del jaciment de Can Gelats.

El jaciment es troba a l'est del terme d'Aiguaviva, en una zona de camps de conreu que pertanyen a la mateixa masia de can Gelats, actualment en ruïnes, i que se situa al sud-est de l'àrea afectada.

Tant el seguiment arqueològic com les subsegüents excavació i documentació dels elements apareguts van anar a càrrec de l'empresa Janus S.L. Les tasques de seguiment van ser realitzades per l'arqueòloga Marina Sánchez, mentre que l'excavació la va assumir l'arqueòloga Anna Augé, amb la col·laboració de Dolors Codina. Aquesta intervenció va tenir lloc entre els dies 23 de setembre i 31 d'octubre de 2008 i es va portar a terme donat que les restes quedaven totalment afectades per les obres.

Com és habitual en aquests casos, un cop excavat completament el jaciment i ben documentat, i havent obtingut el permís previ de la Generalitat de Catalunya, totes les estructures van ser eliminades per poder continuar les obres de construcció de la plataforma del tren de gran velocitat.

En l'actualitat s'està treballant en l'estudi dels materials arqueològics recuperats en l'excavació i s'estan realitzant els diversos estudis especialitzats, que acabaran conformant la memòria científica. Així, els resultats que es presenten en aquest article són encara provisionals.

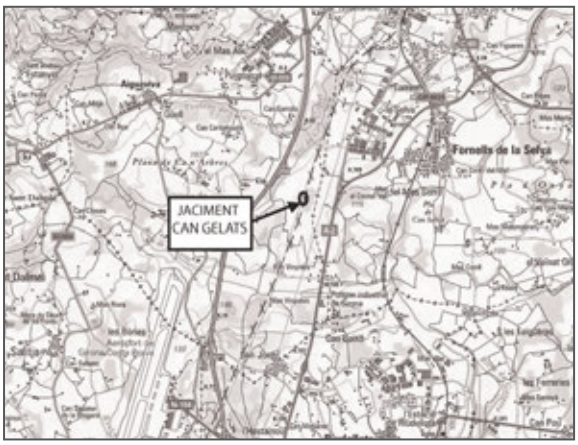

Figura 1. Plànol de situació del jaciment de Can Gelats.

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

La delimitació del jaciment es va realitzar amb l'ajuda d'una moto-nivelladora. Un cop tinguérem tota l'àrea arqueològica ben delimitada es va constatar que les restes es distribuïen per la part superior d'una petita elevació i pel seu vessant nord, ocupant una extensió aproximada d'uns 1800 m^2.

L'excavació va permetre la localització d'un total de 17 estructures. En tots els casos es tractava d'estructures negatives, retallades en el subsòl natural, que haurien estat parcialment malmeses abans dels rebaixos de les obres del TGV pels treballs agrícoles o bé per la pròpia erosió natural amb el pas del temps.

Entre aquestes 17 estructures es van identificar 3 enterraments, 12 sitges i 2 estructures de combustió. Cal assenyalar que la major part de les sitges i les dues estructures de combustió es trobaven a la part més enlairada, mentre que els enterraments es localitzaven a la part inferior (fig. 2).

La necròpolis del neolític mitjà

Aquesta necròpolis estava formada per tres enterraments que corresponien al tipus de sepulcres de fossa característics del neolític mitjà (3.500-2.500

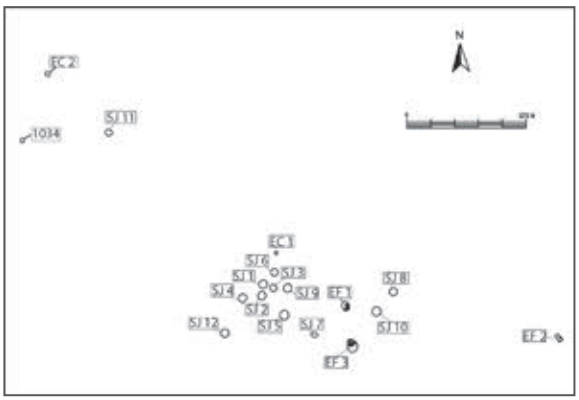

Figura 2. Planta general del jaciment de Can Gelats.

Figura 3. Detall de l'estructura funerària 1.

aC). Els tres enterraments foren denominats EF 1, EF 2 i EF 3.

EF 1

La fossa (U.E. 1021) de l'estructura funerària 1 (fig. 3) era de planta ovalada i estava excavada en el subsòl natural de sauló, amb les parets lleugerament globulades i el fons pla. Amidava 1,84 metres de llargada, 1,38 d'ample i uns 18 centímetres de fondària. A dins de la fossa es trobava l'esquelet U.E. 1022, que corresponia a un individu d'edat adulta, no gaire ben conservat.

La inhumació es trobava en connexió anatòmica, orientat de NE/SW, amb el cap situat al nord-est i inclinat cap a l'est. La posició era decúbit supí, amb l'esquena plana al terra i les cames doblegades. Els braços es trobaven flexionats, el dret sobre la zona pèlvica i l'esquerre sobre dl'abdomen.

A l'extrem nord-est, on se situa el crani de l'individu, hi havia quatre vasos de ceràmica que formaven part de l'aixovar. Tres s'agrupaven a l'est i el quart es trobava al costat contrari.

EF 2

La fossa de l'estructura funerària 2 (U.E. 1031) també estava efectuada en el subsòl natural, i era de planta

Figura 4. Detall de l'estructura funerària 3.

rectangular amb els extrems arrodonits. Es va registrar en una llargada d'1,46 metres, una amplada de 84 centímetres que s'estrenyia uns 12 centímetres pel sud-est i una profunditat d'entre 4 i 8 centímetres. La poca profunditat conservada no va permetre conèixer la forma de les parets, però sí que es va poder veure el fons que era lleugerament còncau. A l'interior de la fossa no es va trobar cap esquelet; només l'estrat de farciment (U.E. 1032) acompanyat de l'aixovar del difunt, format per tres vasos ceràmics i dues puntes de fletxa de sílex melat, dipositades una a sobre de l'altra.

Creiem que l'absència d'esquelet es deu possiblement al fet que es tractava d'un enterrament infantil, i la fragilitat dels ossos i l'acidesa del terreny haurien desintegrat completament els ossos. La mida més reduïda de la fossa en comparació a les altres dues dóna més fermesa a aquesta suposició.

EF 3

La fossa de l'estructura funerària 3 (U.E. 1029, fig. 4), igual que les altres dues, estava retallada en el subsòl natural. De planta ovalada amb les parets còncaves i el fons pla, les seves mides eren de 2,48 metres de longitud, 1,92 d'amplada màxima i 70 centímetres de profunditat. Al fons de la fossa hi havia l'esquelet (U.E. 1042), un individu adult bastant ben conservat, en connexió anatòmica i en posició decúbit prono, amb el pit pla enganxat al terra, orientat de SW/NE, i el cap situat al sud-oest i inclinat, mirant a l'est. Presentava el braç esquerre doblegat i el dret per sota del pit, flexionat cap al costat esquerre. Les cames estaven completament doblegades.

Per tota la superfície, escampats al voltant del cos, es van trobar fragments de ceràmica que segurament pertanyien a una mateixa peça que hauria format part

de l'aixovar del difunt. També pertanyien a l'aixovar una punta de fletxa de sílex melat i una destral de pedra polimentada, que subjectava el difunt amb la mà dreta.

Les sitges tardoromanes o altmedievals

Les 12 sitges estaven excavades en el subsòl natural i eren de planta circular, tal i com correspon a la forma més usual d'aquest tipus d'estructura d'emmagatzematge, amb les parets i el fons lleugerament còncaus. El diàmetre màxim majoritari era d'1,60 metres i la fondària variava entre els 0,22 i 0,52 metres, depenent del grau d'arrasament concret de cada sitja.

Gairebé totes estaven farcides per un únic nivell, de dalt a baix, molt similar, format per terres argiloses, que assenyala que varen ser colgades en un sol moment. Només es varen identificar un parell de sitges (SJ 4 i SJ 5) on el reompliment estava format per dos estrats, un de superior format per terres argiloses i un altre nivell inferior composat per carbons i cendres. En totes aquestes sitges hi va aparèixer escàs material ceràmic.

La majoria del material recuperat estava format per fragments sense forma de ceràmica reduïda feta a mà i amb un desgreixant groller. En menor mesura apareixien petits fragment de ceràmica oxidada a torn, alguna resta de *dolium* i escassos fragments *tegulae*. Per tot plegat, vam considerar aquestes sitges d'època tardoromana o altmedieval, sense gaire més precisió. L'escàs repertori formal no va permetre afinar gaire més la cronologia.

Estructures de combustió

Es van localitzar entre les sitges dues estructures de combustió: EC 1 i EC 2. Es tractava de dos elements excavats al subsòl natural on s'hi va trobar una gran concentració de cendres i carbons. En l'EC 2 es va documentar l'existència d'una base composada per terres vermelles i endurides per l'acció de les altes temperatures. Es desconeix a quin tipus de producció anirien destinades aquestes estructures, així com la seva cronologia exacta, ja que no s'hi va trobar cap resta de material arqueològic associat.

Algunes conclusions

Cal destacar, de bon primer, els tres sepulcres de fossa del neolític mig, ja que és la primera vegada que s'excava un jaciment d'aquestes característiques en aquesta zona geogràfica. Una de les dades més interessants és que aquests enterraments aporten la certesa que la ocupació humana i l'explotació agrícola de la zona es remunta al neolític, fa uns 5500 anys, i que des d'aleshores es ben possible que gairebé mai s'hi hagi deixat de viure i de conrear.

Si bé es coneixen diversos paral·lels per les planes del litoral i prelitoral català, fins al moment només s'havien localitzat un parell de necròpolis neolítiques concentrades a la plana de Salt-Girona-Sarrià, situades al puig d'en Roca i a Sant Julià de Ramis. En aquest sentit, doncs, el jaciment de Can Gelats pren una importància cabdal que permet parlar de la possibilitat de petites àrees de poblament neolític properes a aquest jaciment, que ara com ara desconeixem.

Val a dir que la bona conservació dels aixovars permetrà el seu estudi i ampliar els coneixements que es tenen de la cultura material del neolític mitjà, així com també aportaran dades importants sobre les pràctiques funeràries que varen dur a terme les comunitats d'aquest període en aquesta àrea del Gironès. Esperem doncs, ampliar resultats en properes publicacions.

Pel que fa a les sitges tardoromanes o altmedievals, podem dir el mateix. Igualment, aquest és un període molt mal conegut a la zona, de manera que la seva descoberta confirma l'explotació de la zona en aquest període històric i apunta l'existència propera d'un hàbitat que, ara com ara, desconeixem.

BIBLIOGRAFIA

AADD 1995, *El Vallès fa 6000 anys, els primers agricultors i ramaders*. Fundació cultural de la Caixa Terrassa.

AADD 2002, *Història del Gironè*s. Girona: Diputació de Girona.

AUGÉ, A.; LLINÀS, J.; MOIX, E.; SÀNCHEZ, M.; ZABALA, M. 2009A, Les troballes arqueològiques en el traçat del TGV al seu pas per Aiguaviva (I). *Tirinculis*, 26, p. 52-53.

AUGÉ, A.; LLINÀS, J.; MOIX, E.; SÀNCHEZ, M.; ZABALA, M. 2009B, Prehistòria recent i antiguitat a Aiguaviva i Fornells de la Selva: les troballes arqueològiques a les obres del TGV, *Quaderns de la Selva*, 21, p. 175-194.

RIPOLL, E; LLONGUERAS, M., 1963, *La cultura neolítica catalana de los sepulcros de fosa en Cataluña*. Instituto de prehistoria y arqueología. Diputación provincial de Barcelona.

RESULTATS PRELIMINARS DE LES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES AL PLA D'EN SERRA (SANT GREGORI, GIRONA)

David RIBA*, Rafel ROSILLO, Antoni PALOMO**

RESUM

Presentem els resultats obtinguts durant el 2009 diferents intervencions al Pla d'en Serra (Sant Gregori, Gironès). Les característiques del material ceràmic procedent de dues estructures negatives evidencien una ocupació en moments del Bronze final i Inicis del Ferro. Per altra banda els diferents materials recuperats de forma aïllada ens donen indicis per pensar en l'existència en aquest indret d'ocupacions més antigues (Neolític Post-cardial) i més recents (context Ibèric, ss. III-II aC.)

INTRODUCCIÓ

Des del mes del maig fins al mes de juliol de 2009 s'han dut a terme les tasques de prospecció i excavació arqueològica a la zona coneguda com el Pla d'en Serra localitzada dins del municipi de Sant Gregori (Gironès). Aquest municipi s'estén a la riba esquerra del Ter, des de la riera de Sant Climent fins a la ciutat de Girona. El límit meridional del terme coincideix amb el curs del Ter, que el separa dels municipis de Bescanó i Salt; a llevant confronta amb Girona, Sarrià de Ter i Sant Julià de Ramis, al nord amb Palol de Revardit (Pla de l'Estany) i amb Canet d'Adri, i a ponent el límit amb Sant Martí de Llémena passa vora Ginestar, travessa la riera de Llémena i, pel turó de Can Peçol, i continua fins a la riera de Sant Climent, que conforma parcialment el límit amb Sant Julià del Llor i Bonmatí de la comarca de la Selva.

La intervenció s'ha realitzat en tres fases i s'ha a dut a terme en una superfície aproximada de 71.895 m^2 que correspon a una zona urbanitzable. L'accés a aquesta s'efectua per la carretera GI-531 que mena al municipi de Sant Gregori des de Girona i es situa al nord de la mateixa. Les coordenades centrals de la zona son X=480543'5; Y=4649150'5. La primera fase es va dur a terme durant els mesos d'abril i maig de 2009 en una superfície d'uns 7.500 m^2. La segona fase es va dur a terme durant els mesos de juliol i agost de 2009 en una superfície de 59.000 m^2. Per últim, la tercera fase es va dur a terme durant el mes d'octubre en una superfície de 5.395 m^2.

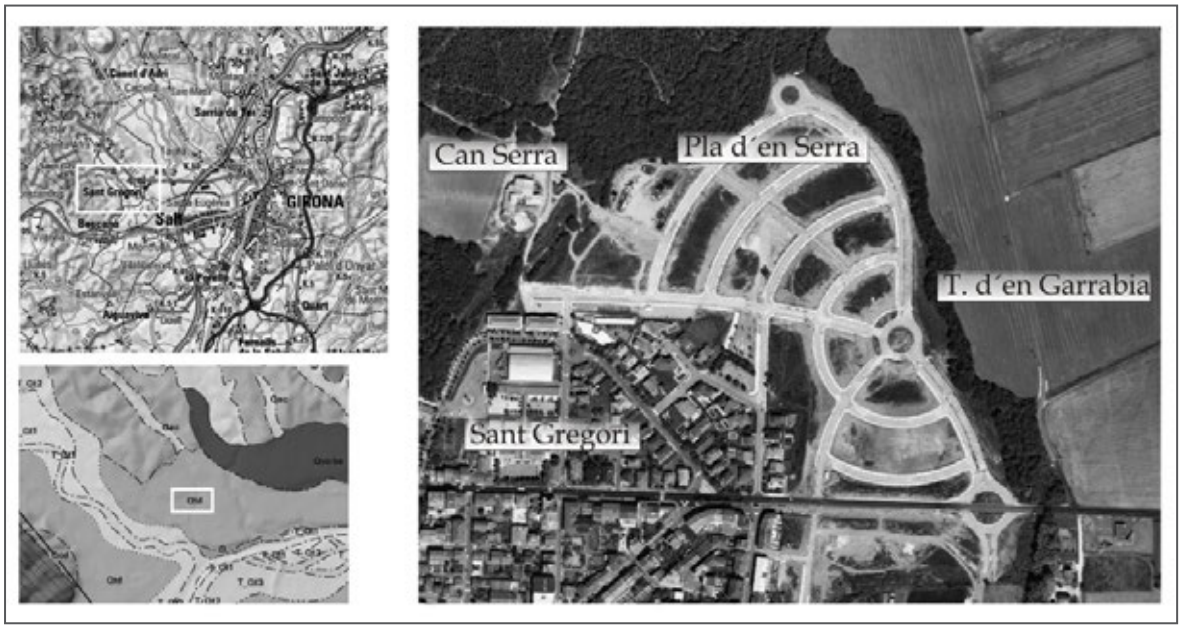

Figura 1. Xxxx

** Institut Català de Paleocologia Humana I Evolució Social (IPHES), ** Arqueolític Terra-Sub S.L.*

La motivació de la intervenció té com a causa principal el fet que aquest espai sigui considerat un EPA (Espai de Protecció Arqueològica). En zones molt properes al Pla d'en Serra, com les del Pla de la Jueria (Gómez, B *et al.*, 2003) o les del Pla de Domeny (Sala, R *et al.*, 1999.) varen ser documentades amb anterioritat evidències arqueològiques corresponents al Pleistocè. El fet que el Pla d'en Serra s'englobi en un context similar al dels anteriors jaciments va fer necessària una intervenció arqueològica en aquest indret amb els següents objectius:

• Localitzar, identificar i avaluar qualsevol vestigi arqueològic d'edat quaternària en la superfície del terreny i el subsòl- restes de material lític, fauna etc-.

• Observar i documentar la dinàmica estratigràfica dels nivells, capes i horitzons geològics existents en l'àrea de desenvolupament de la intervenció.

Pel que fa a la situació geològica, l'àrea d'intervenció està formada per dipòsits d'edat Pleistocena i Holocena procedents de contextos de terrassa fluvial. Concretament aquests dipòsits resten compostos per lutites i graves i pertanyen a una terrassa fluvial degradada a cavall entre el Pleistocè superior i l'Holocè (Fig. 1, sigles Qtd)

DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS I RESULTATS

Les tasques de prospecció van consistir en l'excavació d'un total de 262 rases per mitjà de màquina retroexcavadora. Per tal de poder cobrir uniformement tot el terreny, van ser ubicades de forma selectiva, sistemàtica i ordenada, per fileres i equidistants entre si a una distància de 10 metres. Les mides de cadascuna d'elles van ser les següents: 10 metres d'allargada per 0,60 metres d'amplada i entre 200 i 300 cm de fondària.

Durant la seva excavació es va procedir a l'extracció de la capa vegetal superficial fins a la localització de restes arqueològiques o bé fins a la descoberta del terreny geològic, en cas d'absència d'aquestes, per tal de poder-ne determinar una columna estratigràfica.

Del total de 262 rases, 216 (82%) han obtingut un resultats negatius mentre que 46 (18%) han estat considerades com a positives, és a dir, amb presència d'algun tipus de resta arqueològica. Les rases positives les hem dividit en dos grups. Per una banda, aquelles que ho són pel fet de contenir material arqueològic dispers (lític i/o ceràmic) i per altra aquelles rases en les que s'han documentat canvis en la sedimentació del terreny susceptibles de tractar-se d'estructures negatives.

El material ceràmic recuperat dins les rases, de forma dispersa i aïllada es presenta molt fragmentat i no sempre ha permès una adscripció cronològica precisa. Malgrat això, a la rasa 32 hem identificat un fragment de ceràmica feta a mà i decorat amb cordons llisos ortogonals amb unes trets que mostren moltes similituds amb altres exemples procedents del jaciment de la cova del Reclau Viver (Serinyà, Pla de l'estany), els quals van ser adscrits en el seu moment al Neolític Post-cardial (Bosch I Lloret, A., 1991).

Dins el mateix conjunt ceràmic comptem amb una desena de fragments procedents de les rases 171, 178 i 184. Es tracta de ceràmica feta a torn dels quals en destaca un fragment de vora oxidada de cuina atribuïble a un context ibèric (segles III-II aC).

Pel que fa a les restes lítiques, aquest tipus d'objectes han representat un percentatge menys significatiu respecte el total del material recuperat.

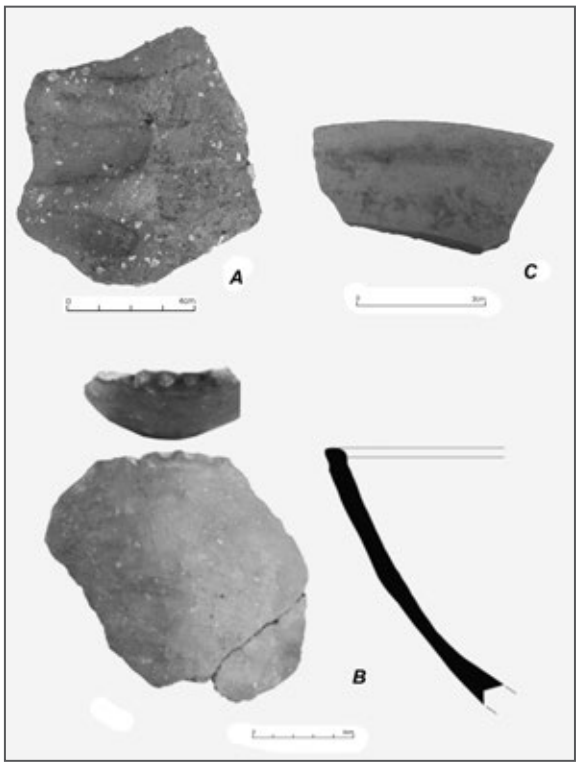

Figura 2. Material ceràmic del Pla d'en Serra. A. Epicardial, B. Bronze Final-Ferro, C. Ibèric

Destaquem la presència de 3 objectes recuperats durant la segona fase d'intervenció, un d'ells en superfície i la resta en estratigrafia durant l'excavació de les rases 110 i 31 respectivament. Respecte del primer, l'hem identificat com una ascle tallada en pòrfir, fragmentada i sense cap mena de retoc (Fig. 3b). El fet d'haver estat recuperada fora de context estratigràfic ha fet impossible la seva adscripció cronològica. No obstant, sembla mostrar força similitud amb diversos objectes procedents d'altres conjunts lítics recuperats en excavacions anteriors i en zones properes a les del Pla d'en Serra, els quals ja van ser clarament adscrits al Pleistocè mig/superior. Pel que fa al segon, l'hem classificat com una ascla de tipus Levallois tallada en quarsita, amb presència de retoc denticulat en el seu fil esquerre, bulb molt marcat i taló bifacetat (Fig. 3a). La seva adscripció cronològica podria ser molt àmplia i es situaria dins del Pleistocè mig i superior, igual que en el cas anterior, aquest objecte també presenta moltes similituds amb d'altres recuperats anteriorment en zones properes i que varen ser adscrits al Pleistocè. Per la seva banda, l'últim dels objectes l'hem identificat com un nucli de quars de petites dimensions, amb extraccions unipolars que exploten una de les cares. Els seus trets morfotècnics fan molt difícil precisar amb seguretat la seva cronologia (Fig. 3c).

A banda d'aquest tipus de material també s'ha recuperat un molí amb superfície de treball molt còncava durant els treballs d'excavació de la rasa 222 corresponents a la tercera fase d'intervenció. Es tracta d'un element aïllat no relacionat amb altres elements arqueològics, la qual cosa fa molt difícil la seva adscripció cronològica concreta.

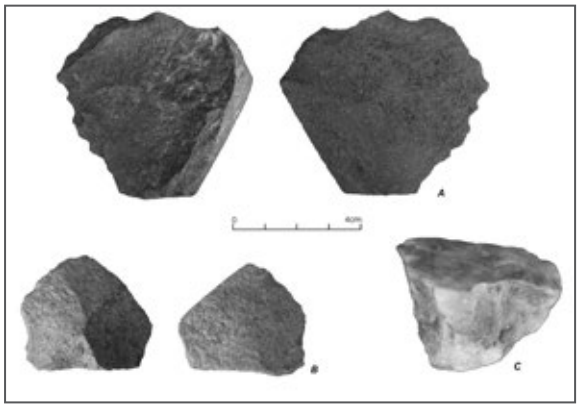

Figura 3. Material lític recuperat al Pla d'en Serra. A. Ascle Levallois, B. Ascle, C. Nucli

En algunes de les rases on es va detectar material arqueològic, canvis en la coloració de la terra i terra cremada es va procedir a la seva excavació en extensió, primer amb màquina retroexcavadora i un cop delimitada, de forma manual. Amb aquests treballs es localitzen i documenten tres estructures negatives (E1, E2, i E3)

Aquestes es localitzen durant les fases 1 i 2 de la intervenció. Tipològicament dos d'aquestes han estat classificades com a estructures tipus cubeta indeterminada (E1 i E3) i una com a estructura de tipus fogar (E2).

L'E1 ha estat descoberta durant els treballs d'ampliació de la rasa 1, en un nivell d'argiles plàstiques roges (Nivell 3). La seva morfologia presenta una planta ovalada, fons pla i parets divergents, i ha aparegut rebaixada i seccionada. Amida 1,40m de llarg per 0,80m d'ample per una potència conservada de 0,60m. El seu rebliment està format per una sola capa, caracteritzada per un sediment compost d'argiles de color marró amb restes de carbons. Respecte al material arqueològic hem recuperat diversos fragments informes de ceràmica feta a mà i dues vores, una d'elles bisellada i amb impressions (Fig. 4). Aquest darrer element presenta força similituds amb objectes recuperats en altres indrets i adscrits en moments de Bronze final/Ferro. (Carlús, X; Cachero, F. J; Oliva, M; Palomo, A; Rodríguez, A; Terrats, N; Lara, C; Villena, N; (Coord.) 2007.)

L'E2 ha aparegut durant els treballs d'ampliació de la mateixa rasa 1 a poca distància de L'E1, excavada en el mateix nivell d'argiles plàstiques roges (nivell 3). La seva morfologia presenta una planta ovalada i fons pla, ha aparegut rebaixada. Les seves mesures són de 1,40m de llarg per 1,10m d'ample i una potència conservada de 0,35m. El seu rebliment consta de dues capes ben diferenciades. Per un costat, la capa 1 composta d'argiles de color roig clar/marró amb petites concentracions en forma de taques d'un sediment color negrós. En aquesta capa s'ha recuperat una gran quantitat de carbons i també fragments informes de ceràmica feta a mà. La capa 2 està formada per un sediment similar a la primera i es diferencia per contenir una acumulació de 27 blocs de basalt de mides i litologia variable. Dins la capa 2 no s'ha recuperat cap fragment ceràmic.

Dins conjunt ceràmic recuperat no tenim elements que permetin una adscripció crono-cultural fiable. Malgrat això, el fet de tractar-se clarament de fragments ceràmics a mà juntament amb el fet d'estar excavada

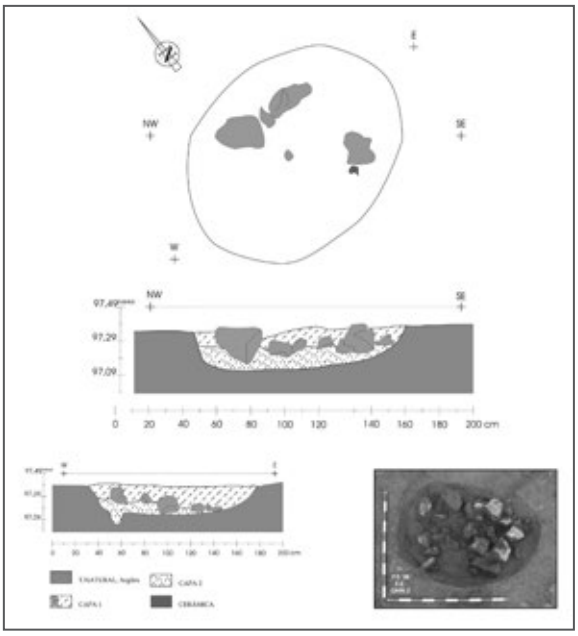

Figura 4. Estructura 2.

en el mateix nivell i a poca distància de l'E1, ens porta a considerar la possibilitat de que es pugui adscriure al mateix període, és a dir, Bronze final/Ferro.

Per últim, l'E3 ha estat documentada durant els treballs d'excavació de la rasa 11 corresponents a la segona fase d'intervenció. Ha aparegut a certa distància de les anteriors, excavada en un nivell d'argiles plàstiques de color marró clar amb graves, gravetes i petits còdols. La morfologia presenta una planta ovalada, fons pla i parets convergents. Apareix rebaixada amb unes mesures de 2,46m de llarg per 1,38m d'ample i una potència conservada de 0,20m. El seu rebliment consta d'una sola capa formada per argiles de color marró fosc amb presencia abundant de carbons, i diverses taques de cendres, blocs i còdols bàsicament de basalt. Durant la seva excavació no s'ha recuperat material ceràmic de cap tipus. Mentre no disposem de datacions absolutes la seva adscripció cronològica concreta és a hores d'ara incerta.

CONCLUSIONS

Les diferents intervencions al Pla d'en Serra han tingut com a objectiu principal l'avaluació d'una zona qualificada en el seu moment com a EPA (Espai de Protecció Arqueològica). Des d'un primer moment la possibilitat de localitzar materials semblants als recuperats en els jaciments pleistocens esmentats era molta alta, tant per proximitat com per les característiques geològiques d'aquest indret. Com em pogut veure al Pla d'en Serra apareixen també objectes lítics tallats que morfològicament tenen un paral·lelisme directe tant amb el jaciment de la Jueria com el de Domeny[1]. Malgrat això, no hem localitzat cap acumulació important i a hores d'ara, tot i que creiem oportú tenir aquesta dada present en futures intervencions a la zona, només podem parlar de indicis aïllats i sense una localització estratigràfica concreta.

El material ceràmic recuperat a les rases ens dona indicis clars de la presència de restes arqueològiques que es poden adscriure al Neolític Epicardial, al Bronze Final-Ferro i a l'Època Ibèrica. Aquesta dada es fonamenta en la presència de fragments aïllats de material ceràmic i es reforça amb la localització d'estructures negatives i nivells de terra cremada.

Pel que fa a la densitat d'aquestes restes i la distribució de les mateixes, aquesta està condicionada a la interpretació que fem de la metodologia de prospecció emprada. En primer lloc tenim que el percentatge de les rases positives respecte el total és del 18%. Dels 71.895 m^2 de superfície a prospectar, la superfície comprovada que suposen les rases efectuades és aproximadament d'uns 2.600m^2. En percentatges, la superfície total prospectada tot i representar únicament el 4% de la superfície total, ens serveix per fer una primera avaluació de les restes arqueològiques existents. Si relacionem els resultats exposats més amunt amb aquestes dades podem afirmar que la densitat d'indicis és elevada al paratge del Pla d'en Serra.

En quant a la distribució dels elements arqueològics localitzats, així com també els possibles, cal tenir en compte que els jaciments d'aquests tipus (paleolítics o del tipus camp de sitges) s'estenen generalment sobre grans superfícies amb una distribució difícil de preveure.

BIBLIOGRAFIA

AULINES, A., ABAD, J. 2008, Localització d'un altre jaciment del paleolític inferior al Pla de Sant Gregori: El Pla d'en Serra. *Quadern de treball* 2008, núm 16. Associació Arqueològica de Girona.

BOSCH I LLORET, A, 1991, *El neolític antic al N/E de Catalunya*. Tesi doctoral. Vol II. Universitat Autònoma de Barcelona.

CARLÚS, X., CACHERO, F. J., OLIVA, M., PALOMO, A., RODRÍGUEZ, A., TERRATS, N., LARA, C., VILLENA, N., (COORD.) 2007, Cabanes, sitjes i tombes. El paratge de Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental) del 1300 al 500aC. *Quaderns d'arqueologia*, MHS.

GOMEZ, B., SALA, R., CARRANCHO,A., GARRIDO,D., GARCÍA,S., MUELAS,B., RIBA,D., ROSILLO,R. 2003, *La Jueria. Memòria de la intervenció arqueològica. Campanya 2003*. URV, Inèdita

RIBA, D. 2009, *Memòria Pla d'en Serra 2009 (Sant Gregori, Gironès)*, inèdit.

ROSILLO, R. 2009, *Memòria intervenció arqueològica al Pla d'en Serra (Sant Gregori, Gironès)*, inèdit.

SALA, R., AULINAS, A., GARCÍA-ANTON M.D., GARCÍA, J., MARTÍNEZ, K., PUJADAS, A 1999, *Domeny industrial*. Memòria d'excvació, URV.

NOTES

1) Aquesta dada coincidiria també amb el material procedent del Pla d'en Serra publicat recentment per membres de l'Associació Arqueològica de Girona. (Aulines A., Abad J. 2008).

MONTBARBAT (LLORET DE MAR – MAÇANET DE LA SELVA, LA SELVA). CAMPANYES 2008 I 2009

M. V. VILÀ, M. C. BARRACHINA, V. GIRONÈS, G. MARQUÉS, S. MARTÍN, M. M. NEGRE

Els treballs continuen en el vessant suau de la muntanya on s'ha prosseguit la Cala C5. I s'ha començat a excavar a l'any 2008 a la zona més oriental del poblat, Cala E1.

CALA C5

Aquesta cala, situada a l'est i a continuació de la C4, iniciada en la campanya de l'any 2005, es realitza per continuar delimitant l'àrea artesana de la zona central del poblat i encara no s'ha acabat.

Les seves dimensions definitives són: al nord: 14 m; a l'est: 11,50 m; al sud: 13,90 m; i a l'oest: 14,50 m. El pendent, relativament suau va d'oest a est, i és de 1,62 m pel nord, i de 1,66 m pel sud.

Apareix al nord – oest de la Cala, ran del camí, una paret d'habitació (UE 180) en direcció oest - est formant angle de 90º amb la paret ja descoberta (UE 105), de manera que aquesta darrera s'adossa a la primera. Està constituïda per dos paraments de pedra petita i irregular, i farcida en el seu interior per pedretes. S'endinsa fora de la Cala, sota el camí: Dimensions: Longitud visible: 1,45 m; Altura màxima conservada: 0,40 m; Amplada màxima: 0,41 m. Es dibuixa en secció i en planta.

Del cantó sud apareix la roca mare de seguida, amb diversos forats de pal, més o menys cilíndrics, (UE 102, 103, 104) que es dibuixen en planta.

Una de les pedres planes que componen la part superior del mur fou retallada i reutilitzada. Presenta en una de les cares verticals, a la zona interna de la paret, una inscripció incisa d'amplada variable; els signes semblen pertànyer a l'alfabet ibèric. Només resta la meitat inferior de les lletres. Ocupen una amplada d'uns 0,44 metres.

Surten, molts forats de pal, canalitzacions i cubetes, escampats per tota la superfície, que es netegen i se'ls hi donen les Unitats Estratigràfiques que els hi corresponen seguint la numeració de la Cala. La majoria no contenen restes arqueològiques, i a causa de que el gruix de terra de la Cala és poc profund, molts dels forats tenen com a rebliment el segon estrat superficial (UE 101):

• Forat cilíndric (UE 118) de 26 cm de diàmetre i 47 cm de profunditat.

• Forat troncocònic (UE 121), que es troba prop de la paret (UE 105). Dimensions: Diàmetre superior: 24 cm; Diàmetre inferior: 6 cm; Profunditat: 39 cm. Aquest forat té un encaix rectangular retallat a la roca, visible només en dos dels costats (UE 122), que mesura del cantó est 43 cm, i pel nord 50 cm.

• Forat cilíndric (UE 123) situat prop de l'angle sud-oest de la Cala, amb una mica de ceràmica en el seu interior (UE 124). Dimensions: Diàmetre: 27 cm; Profunditat: 63 cm.

• Dos forats que formen la figura d'un 8, orientats de nord a sud. El primer, cilíndric, (UE 126) té un diàmetre de 22 cm i una profunditat de 17 cm. El segon, de forma ovalada, (UE 128) mesura 28 cm per 20 cm i una profunditat de 35 cm. El rebliment de tots dos (UE 127) porta poc material.

Els tres següents es troben al nord – est de la cala i estan alineats:

• El primer (UE 135) té forma rectangular amb els angles arrodonits i mesura de boca 27 per 22 cm i té una profunditat de 51 cm. El rebliment és la UE 136.

• El segon de forma troncocònica (UE 143) fa 23 cm de diàmetre superior i 9 cm de diàmetre inferior, amb una profunditat de 28 cm. El rebliment és la UE 144.

• El tercer (UE 154) té la boca de forma rectangular amb els angles arrodonits, i mesura 37 per 32 cm. La profunditat és de 70 cm, la part final, ovalada, fa 17 per 4 cm. A la part final el pal era falcat per quatre pedres granítiques petites. El rebliment és la UE 155 que ha donat ceràmica grisa de la costa catalana.

• Forat (UE 156) es troba davant de l'angle de les parets UE (141 i 142), és de planta quadrada, mesura 16 cm de cantó i 10 cm de profunditat.

• Forat (UE 157) està ubicat en el sud- est de la Cala, equidistant dels dipòsits (UE 134 i 150), és de boca ovalada, va en direcció est - oest i mesura 20 per 16 cm, amb una profunditat de 32 cm. El rebliment (UE 158) no ha donat material.

• Forat de pal obert o falca, de secció circular (UE 163), de 15 cm de diàmetre i una profunditat de 16

cm. El rebliment és la UE 101. Es troba situat sota la paret (UE 105), i està relacionat amb el dipòsit (UE 177).

• Forat de pal de boca circular (UE 165), de 7 cm de diàmetre i una profunditat de 5 cm. El rebliment és la UE 164.

• Forat de pal de boca circular (UE 167), de 24 cm de diàmetre i una profunditat de 20 cm. El rebliment és la UE 166 que conté uns pocs fragments ceràmics.

• Forat de pal de boca irregular (UE 169), de 10 cm d'amplada màxima i una profunditat de 13 cm. El rebliment és la UE 168.

• Forat de pal de boca circular (UE 171), de 20 cm de diàmetre i una profunditat de 16 cm. El rebliment és la UE 170.

• Forat de pal de boca circular (UE 174), de 26 cm de diàmetre i una profunditat de 41 cm. És retallat per la UE 183. El rebliment són les UE 172 i 173 que contenen uns pocs fragments ceràmics.

• Retall (UE 182) de boca circular, de 16 cm de diàmetre i 10 cm de profunditat. El rebliment és la UE 101.

• Forat de pal de forma troncocònica (UE 183), de 24 cm de diàmetre superior, 26 cm de diàmetre inferior, i una profunditat de 54 cm. Retalla la UE 174. El rebliment és la UE 173.

• Retall de forma irregular (UE 184), de 25 cm d'amplada màxima, i una profunditat màxima de 15 cm. El rebliment és la UE 101.

• Retall de boca semicircular (UE 185). La part recta fa 43 cm, i el radi mesura 37 cm. Té una profunditat de 10 cm. El rebliment és la UE 101.

• Retall de boca semicircular (UE 186). La part recta fa 25 cm, i el radi mesura 19 cm. Té una profunditat de 10 cm. El rebliment és la UE 101.

• Forat de pal (UE 190), de boca ovalada que mesura 17 cm (est – oest) per 15 cm per 17 cm (nord – sud). Té una profunditat de 12 cm. El rebliment és la UE 189.

• Forat de pal de boca rectangular (UE 191) que mesura 29 cm (est – oest) per 21 cm (nord – sud). Té una profunditat de 9 cm. El rebliment és la UE 192.

• Forat de pal de boca ovalada (UE 193) que mesura 28 cm en sentit nord – sud, i 13 cm (est – oest); el fons és circular, amb un diàmetre de 9 cm. Fa 30 cm de profunditat. El rebliment és la UE 199. Està amb relació amb el dipòsit (UE 177).

• Falca o encaix petit (UE 194), de forma trapezoïdal, al costat i relacionat amb el forat anterior. El rebliment és també la UE 199. Dimensions: 11 i 12 cm els costats llargs, 6 i 9,50 cm els costats curs, respectivament, i 13 cm de profunditat. Està també amb relació amb el dipòsit (UE 177).

• Retall ovalat (UE 195) que mesura 15 cm en sentit nord – sud, 10 cm d'est a oest, i una profunditat de 17 cm. El rebliment és la UE 198.

• Forat gros de forma irregular (UE 196), situat entre la paret (UE 105) i el forat anterior, mesura 36 cm de longitud per 28 cm d'amplada. El rebliment és la UE 204.

• Forat de pal de forma ovalada (UE 200), mesura 22 cm (nord – sud) per 18 cm (est – oest) i 26 cm de profunditat. El rebliment és la UE 201.

• Forat de pal de boca circular (UE 202), fa 24 cm de diàmetre i 14 cm de profunditat. El rebliment és la UE 203. Situat sota el tovot (UE 181) i relacionat amb el dipòsit (UE 177).

• Forat de pal de boca circular (UE 208), mesura 6 cm de diàmetre i té una profunditat de 3 cm. El rebliment és la UE 201.

• Forat de pal de boca circular (UE 209), mesura 6 cm de diàmetre i té una profunditat de 3 cm. El rebliment és la UE 201.

• Retall de boca ovalada (UE 210); les mides són: 30 cm (nord – sud), 13 cm (est - oest), i 18 cm de profunditat. El rebliment és la UE 201.

• Retall de boca ovalada (UE 211); les mides són: 28 cm (nord – sud), 12 cm (est - oest), i 18 cm de profunditat. El rebliment és la UE 201.

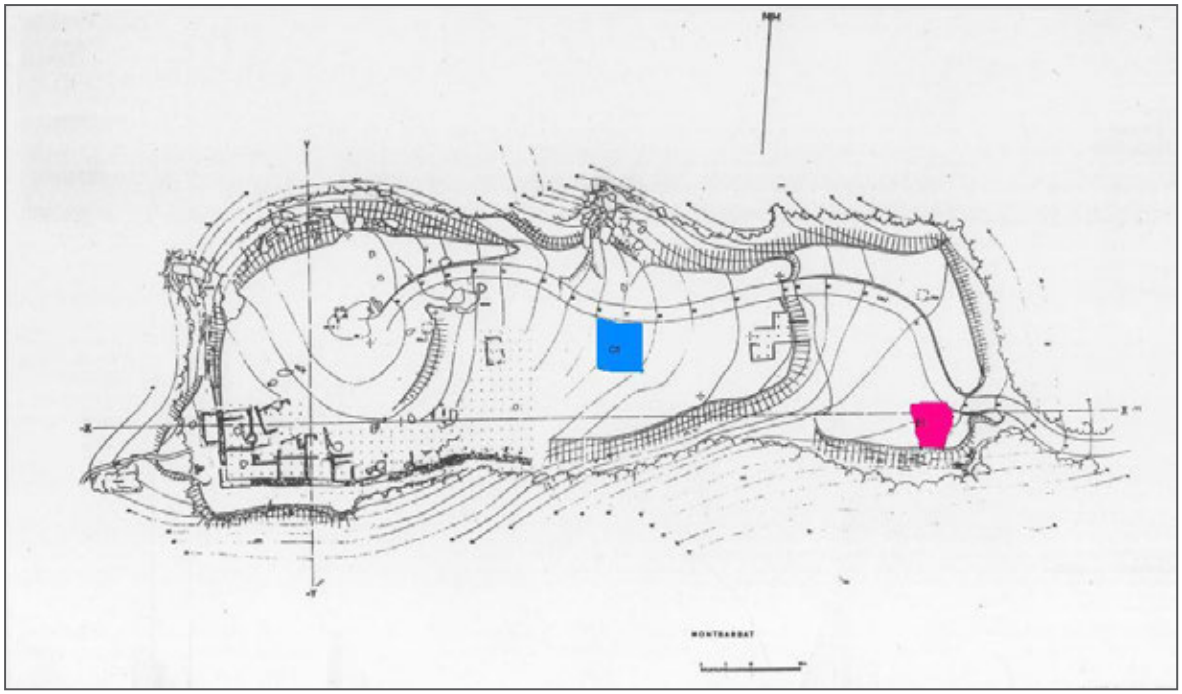
• Retall ovalat (UE 214), que mesura 32 cm (nord – sud) i 30 cm (est – oest) a la part superior; 9 cm (nord – sud) i 21 cm (est – oest) en el fons. Té una profunditat de 19 cm. Està relacionat amb el dipòsit, UE 152. El rebliment és la UE 215.

•Retall de boca rectangular (UE 216) que amida 20 cm de llargada per 15 cm d'amplada, i 11 cm de profunditat. El rebliment és la UE 215.

• Retall ovalat (UE 217), que mesura 15 cm (nord – sud), 13 cm (est – oest), i 5 cm de profunditat. El rebliment és la UE 201.

• Retall ovalat (UE 218), que mesura 17 cm (nord – sud), 13 cm (est – oest), i 15 cm de profunditat. El rebliment és la UE 201.

Del cantó sud surt una estructura irregular, retallada a la roca (UE 134) que va de oest a est, continua fora de la Cala pel sud, i presenta una forma trapezoïdal. Possiblement està relacionada amb l'artesania tèxtil de les Cales D2A, D2B, D3, C2, C3, C4 i C6.

En el seu interior, U E 133, formada per una terra molt compacte, contenia una gran quantitat de pedres caigudes, la majoria de dimensions grosses, algunes de les quals es troben ubicades en el tall de la Cala. El gruix d'aquest nivell és molt irregular, entre 40 i 80 cm.

En acabar la neteja final es veu una rasa (UE 145) que baixa d'oest a est, retallada a la roca que mesura 2,90 m de llargada per 0,28 m d'amplada màxima. En el seu interior es troba un gran nombre de tovots.

En total el dipòsit amida 6,20 m pel sud, 6,04 m pel nord, 0,52 m per l'oest i 1,24 m per l'est. La profunditat de la banda oest és de 0,80 m, mentre que per l'est fa només 0,24 m.

Aquesta estructura negativa presenta mig forat de pal cilíndric (UE 147) retallat al cantó nord des de l'inici de la roca mare fins el final, amb un diàmetre de 14 cm a la zona superior, mentre que a la part final s'amplia i mesura 30 cm. Té una profunditat de 58 cm.

També, retallades a la roca del cantó nord hi ha dues estructures planes (UE 161 i UE 162) que mesuren la primera 0,75 m d'amplada per 0,40 m de llargada, i la segona fa 0,20 per 0,30 m.

Al fons del dipòsit, per la banda est, hi ha una petita rasa (UE 148) que va en direcció nord – sud, i mesura 60 cm de longitud, per 14 cm d'amplada i 2 cm de potència, i té relació amb un petit forat de pal circular situat al costat sud (UE 149) de 14 cm de diàmetre.

A la part superior i a l'est del dipòsit hi ha un petit forat de pal (UE 159) retallat a la roca de forma quadrangular que mesura 7 per 8 cm de costat i 4 cm de profunditat.

S'ha dibuixat la secció sud de la Cala i la planta descoberta d'aquest dipòsit.

Acabat el dipòsit (UE 134), hi ha en direcció est, 2,54 m de roca natural plana, i després comença un altre dipòsit (UE 150) excavat també a la roca mare, que mesura 1,30 m de llargada per 0,50 m d'amplada màxima, continua fora de la Cala C5 cap al sud i cap a l'est, i presenta una profunditat màxima de 0,40 m. Conté en el seu interior les tres mateixes Unitats (100, 101, 133) de reompliment que el dipòsit gros. També ha estat dibuixada la secció sud i la planta.

Tocant al tall nord de la Cala, ran de camí, surten diversos elements singulars. D'oest a est són els següents:

• UE 177 dipòsit de boca quadrada que mesura 1,46 m (nord – sud), per 1,20 m (est – oest), retallat a la roca i situat sota l'angle que formen les parets oest (UE 105) i nord (UE 180). La primera Unitat Estratigràfica es troba sota la UE 101.

El primer nivell (UE 176), correspon a una terra marró força dura, i té una profunditat irregular, entre 6,50 cm del cantó oest, i 16,50 cm al sud.

El segon nivell (UE 187) de terra marró vermellosa, compacte, amb sorres i argiles, mesura uns 37 cm d'espessor. Els materials, pocs, tots són ceràmics: comuna, àmfora i a mà.

El tercer nivell (UE 188) presenta una terra marró grisenca, amb taques blanques. No està acabat.

• Tovot (UE 181) de forma rectangular i pla, situat sobre la roca natural, entre el dipòsit (UE 177) i la sitja (UE 179). Possiblement es tracta d'un sostre caigut. Dimensions: Longitud: 1,30 m; Amplada: màxima: 0,68 m; Gruix: entre 4 i 5 cm. De sota s'ha trobat el forat de pal (UE 202) relacionat amb el dipòsit (UE 177).

• La boca de mitja sitja (UE 179) situada en el nord de la Cala, retallada a la roca, l'altra part de la construcció es troba sota el camí, té forma de mitja lluna, per la qual cosa no es pot excavar. Dimensions visibles: Longitud: 1,20 m; Amplada màxima: 0,25 m.

• Construcció negativa irregular (UE 152), encara per definir, que segueix també per fora de la cala, sota el camí, sembla una sitja o dipòsit.

El primer nivell és la UE 153, amb un gruix de uns 51 cm, aproximadament, està format per terra, sorra i argila marró rogenca, i dona molt poc material.

El segon nivell (UE 207) de terra marró fosca, amb nombrosos blocs de pedra i ceràmica no està acabat.

Cal fer menció de dues canalitzacions (UE 197 i 219), excavades a la roca natural, que en el seu interior tenien un fang fi de color groc (llims ?), i no presentaven materials. Van de oest a est, seguint el desnivell de la muntanya i deixen unes seccions en forma de U, més o menys regulars.

• La primera (UE 197) situada a la zona nord de la Cala, podria ser la continuació de la canalització ja estudiada (UE 2936 de la Cala C4) i que afectava a les Cales C3 i C4. Comença de forma regular, i s'inicia sota la paret (UE 105); es troba situada a 0,50 m del dipòsit (UE 107). Fa 5,70 m de longitud del cantó nord, i 3,68 m pel cantó sud, i després es perd a causa de la degradació de la roca mare i sembla que acaba en la construcció negativa irregular (UE 152) encara per definir; Té una amplada de 0,50 m. Era coberta per la UE 101.

• La segona (UE 219), està ubicada en el sector centre sud de la cala, a uns 11 m al nord del dipòsit (UE 134). En el seu interior es trobaven diversos forats de pal (UE 183, 174 i 182). Estava coberta per la UE 101. Dimensions: Longitud: uns 11 m; l'amplada és irregular, segons els trams, entre 0,36 i 0,50 m.

Del cantó nord, ran del camí, s'han trobat diverses pedres que semblen caigudes (UE 137), Es dibuixen en planta, i es treuen, de sota hi havia llims que cobrien la roca natural.

Parets en el camí davant la Cala C5

En el camí que condueix al cim, i davant de la Cala C5, s'han descobert les tres parets d'habitació mencionades anteriorment.

El mur UE 5100, en direcció nord – sud, fa 1,10 m de llargada per 0,54 m d'amplada màxima i és la continuació de la paret UE 140. En total mesuraria, com a mínim, 2,30 m de longitud.

El mur UE 5101, en direcció oest – est, amida 0,46 m de llargada per 0,20 m d'amplada i és perpendicular als 5100 i 5102.

El mur UE 5102, en direcció nord –sud, mesura 0,60 m de llargada i 0,31 m d'amplada i és la continuació de la UE 142.

Parets d'habitació de la part final del camí (cim de la muntanya)

En el punt més alt del jaciment, on acaba el camí, hem descobert les filades superiors de deu parets d'habitació, moltes de les quals continuen a l'àrea per excavar:

La primera (UE 5007) va en direcció nord – sud, i és la prolongació de la paret situada a la cala D3 (UE 2239). Està formada per pedres grosses irregulars. Dimensions: Longitud: 1,90 m; Amplada: 0,44 m. En total la paret (UE 2239 més UE 5007) amida 3,40 m.

De la segona paret (UE 5008) s'han descobert dues pedres, va d'est a oest, fa angle i s'adossa a l'anterior. Dimensions: Longitud: 0,80 m; Amplada: 0,40 m.

La tercera (UE 5000) està formada per pedres grosses, i porta direcció oest - est. Dimensions: Longitud: 1,88 m; Amplada: 0,70 m.

La quarta (UE 5009) està constituïda per una sola pedra que s'adossa a l'anterior (UE 5000). Dimensions: Longitud: 0,30 m; Amplada: 0,45 m.

La cinquena (UE 5002) es troba davant i a l'altura de l'aflorament de pedres granítiques, i també està constituïda per pedres mal tallades però de mides regulars, va en direcció oest - est. Dimensions: Longitud: 1,25 m; Amplada: 0,48 m.

La sisena (UE 5001) fou edificada amb pedra petita, va en direcció sud – nord, i està adossada a l'anterior (UE 5002) formant un angle recte. Dimensions: Longitud: 2,84 cm; Amplada: 0,40 m.

La setena (UE 5005) va d'oest a est, està formada per pedres grosses, i se li adossen, formant angle recte, dues parets paral·leles entre sí (UE 5003 i

5004). Aquest mur mesura de longitud 4,35 m però és d'amplada irregular, amida entre 0,42 m del cantó oest i 0,52 m pel sud.

La vuitena (UE 5003) va de nord a sud i continua cap a l'oest amb el mur (UE 5006), formant angle recte. Dimensions: Longitud: 1,70 m; Amplada: 0,44 m.

La novena (UE 5006), en direcció est – oest, sembla que fou construïda amb pedra grossa, s'adossa a la 5003. Dimensions: Longitud: 0,56 m; Amplada: 0,40 m.

La desena (UE 5004) s'adossa a la 5005, i va de sud a nord. Dimensions: Longitud: 3,40 m; Amplada: entre 0,40 i 0,50 m.

Una vegada dibuixades i fotografiades es tornen a tapar amb terra per tal de que no es degradin.

No es coneixen les dimensions totals de les habitacions del camí, però sembla que es tracte d'àmbits petits: Les parets 5003, 5004 i 5005 formen una estança que mesura 2,10 m d'amplada.

Tampoc sabem l'alçada conservada de les parets, ja que només hem dibuixat en planta la filada superior.

CALA E1

La Cala E1 es troba situada a la part més oriental del poblat, on podria haver-hi la porta principal del poblat. Aquesta Cala mesura aproximadament, 6,46 m del cantó nord (ran del camí d'accés), 9 m per l'est, pel sud 5 m (emplaçament de la muralla), i pel cantó oest mesura 12 m.

La part sud, que és la posterior, està molt degradada a causa del gran desnivell natural que existeix en el punt on està ubicada la muralla, i també per una quantitat extraordinària d'arrels i soques.

La primera Unitat Estratigràfica (UE 100) és molt potent per què la màquina que arregla el camí hi havia deixat una bona quantitat de terra i fullaraca. El material, escadusser, es troba barrejat: ceràmica vidriada moderna, comuna i àmfora romana, ibèrica a mà i al torn i diversos bocins de vernís negre. Dimensions: Gruix: 53 cm.

La segona, UE 101, correspon a la mateixa terra, i també els materials són de totes les èpoques, entre els quals hi ha vernís negre, grisa de la costa catalana, comuna al torn, àmfora púnica, ceràmica a mà, àmfora romana, ceràmica comuna romana, medieval i moderna, dues fusaïoles i una virolla de ferro. Dimensions: Gruix: 20 cm.

Els dos estrats superficials (UE 100 i 101) tenen molta potència a causa dels rebliments de terra que s'efectuaren en època moderna, i presenten materials de tota mena.

La tercera, UE 102, s'estén per tota la Cala. Apareix en el centre de la Cala la part superior de dues parets d'habitació que formen angle recte (UE 107 i 108).

La UE 103 és un estrat d'enderroc format per sorra gravetes i rocs, està situat en el cantó est de la Cala i mesura 3 m de llargada per 0,20 m d'amplada i 0,15 m de potència.

També s'ha trobat una taca molt compacte de tovot (UE 106) de forma força regular que mesura 48 per 54 cm, i grups de pedres caigudes (UE 109 i 110), que es dibuixen en planta.

A sota surt un nivell d'enderroc, UE 103, es tracta d'un petit estrat molt compacte de graves, sorres i blocs de pedra, situat al límit est de la Cala; un cop excavat, es va veure l'existència d'un mur (UE 111), molt probablement relacionat amb aquest enderroc. Aquest nivell és estratigràficament posterior a la UE 102, i els materials que presenta són d'època ibèrica.

Surten tres parets que formen una habitació de petites dimensions i dibuixen una C que queda oberta pel cantó est, fora del tall de la Cala. Les parets, constituïdes per dos paraments de pedra petita i irregular amb el seu farciment corresponent són: UE 113, situada al nord de la Cala, ran del camí que mesura de moment 1,20 m de longitud, i amida 0,40 m d'amplada; UE 111, perpendicular a les altres dues, va de nord a sud, fa de longitud total 2,60 m, i 0,42 m d'amplada; la tercera, UE 114, paral·lela a la primera mesura la part exhumada 1,12 m de longitud, i presenta un amplada de 0,46 m. Les parets tenen diverses filades de pedres i continuen a més profunditat. La zona que queda entre les tres parets és la UE 115, aquesta part no s'excava per què forma un àmbit diferent a la Cala E1.

Llar de Foc 1 (UE 135)

Situada a la zona nord – est de la Cala, prop de la paret (UE 111), es va descobrir en superfície a la campanya de l'any passat, és de forma força circular i mesura 60 cm de diàmetre, aproximadament. Es troba parcialment coberta per la UE 102.

- La primera capa és el fang refractari superior (UE 106), molt dur i compacte, que amida uns 3 cm de gruix.
- Hi ha una segona capa de fang (UE 124) que fa 5 cm d'altura.

• A continuació trobem la UE 126, d'un cm de potència, formada per un llit de bocins ceràmics, col·locats de forma irregular, majoritàriament de comuna al torn i àmfora púnica. Alguns del fragments tenen forma, tot són vores i anses.

• Després hi ha la UE 128, formada per fang barrejada amb grava, de 4 cm de gruix.

- Una segona capa (UE 129), dona menys bocins ceràmics i més variats, mesura uns 2 cm de potència.

• A sota (UE 127) hi ha una superfície molt compacte de color gris, pedra petita, amb poca ceràmica en el seu interior; fa entre 6 i 8 cm de potència.

• UE 136, formada per pedres petites granítiques, de forma irregular i posades de manera dispersa que tallen un nivell d'argiles (UE 138). Té una potència d'uns 5 cm.

L'altura total de la llar de foc és de uns 25,30 cm, aproximadament.

Entre el mur UE 111 i la llar, va aparèixer una cubeta rectangular (UE 132) que es troba retallada en un nivell d'argiles (UE 138). Fa 85 cm de llargada per 37 cm d'amplada, i 32 cm de profunditat. Presenta dos petits graons de terra a la seva paret nord. Es trobava reomplerta per tres nivells (UE 131, 133 i 137). El primer era un estrat de graves i sorres de color gris amb presència de graves, sorres i carbonets; a continuació, i per la banda nord, sortia la UE 137 de color marró clar i també amb carbons. El darrer nivell de la cubeta és la UE 133, de color gris a causa de la quantitat de cendres que contenia.

Per sota de la UE 102 es troben les UE 117, 118, 119, 120, 121 122 i 123.

Pel que fa a la UE 117, es tracta d'un petit nivell de color marró obscur, irregular, de matriu argilosa amb sorres i graves, situat a la banda est de la cala. Dimensions: Longitud màxima (nord – sud): 1,90 m; Amplada màxima (est – oest): 1,70 m.

Al seu costat apareixia un conjunt de diverses de pedres treballades que estaven en línea en sentit nord – sud (UE 120). Es tracte d'un conjunt que formen un nivell d'enderroc que es recolza sobre el nivell UE 119.

Aquest estrat 119 és de color taronja fosc molt compacte, format per argila i graves, i ubicat en el límit est de la cala.

La UE 122 estava constituïda per argiles i graves de color marró clar i de consistència molt dura; ocupava la major part de la Cala tret de l'extrem sud, on hi ha la UE 118, estratigràficament és anterior a les UE 118 i 120, i forma un nivell molt irregular on, en algunes zones, es podia apreciar el nivell d'argiles de sota (UE 139).

Un cop tret aquest nivell (UE 122) hi ha les UE 138, 139, 140 i 141.

Seguint l'ordre estratigràfic, en primer lloc es troba la UE 141 que és un petit nivell format per graves i sorres de color gris, de forma semicircular, amb presència de carbonets i cendres que es troba situat en el tall oest de la Cala i continua part de fora. Dimensions: 1,21 m de nord a sud, i 0,70 m d'est a oest.

A continuació ve la UE 139: de graves i sorres, de color marró obscur i consistència tova que s'estén per gairebé tota la cala.

Surt un retall quadrat (UE 134) de 55 cm de llargada, 47 cm d'amplada i 10 cm de profunditat. Pel sud és retallat per la UE 135 (llar 1).

A dintre hi havia la UE 125, formada per sorres i graves de color taronja i consistència tova. També es trobava la UE 130 que és un estrat d'argila de color vermell fosc i consistència molt dura que es recolzava en la UE 125.

La UE 138 és un nivell d'argiles de color marró i consistència dura, que resulta visible a la banda nord – oest de la Cala, al costat de la paret UE 111, però a meitat de la cala sembla que continuen per sota la UE 139. És en aquestes argiles on es troben excavats els estrats de la llar de foc (UE 135), el retall quadrat associat a l'anterior (UE 134), i la cubeta (UE 132).

La UE 140 resulta visible a la cantonada nord – oest de la cala, però de seguida es pot apreciar que continua per sota del nivell de graves marró (UE 139). És un estrat de graves i sorres de color taronja clar, que resulta molt similar al que apareix en l'extrem sud de la cala (UE 118).

L'excavació de les UE 102, 122 i part de la UE 139 ha permès poder començar a delimitar els murs (UE 107 i 108).

Trobem que s'inicia d'un angle de paret d'habitació que de moment queda oberta, situada en el cantó centre oest de la Cala. La construcció mes llarga (UE 107) va de nord a sud i mesura de longitud vista 2,30 m, i 0,50 m d'amplada. La paret perpendicular (UE 108), en direcció oest – est, fa 1,50 m de longitud (després s'endinsa fora de la cala), per 0,52 m d'amplada. Ambdós murs continuen per sota de l'àrea no excavada.

Entre aquests dos murs apareix un nivell d'argiles i sorra (UE 123), diferent a les UE 122 i 139, que no s'ha excavat encara.

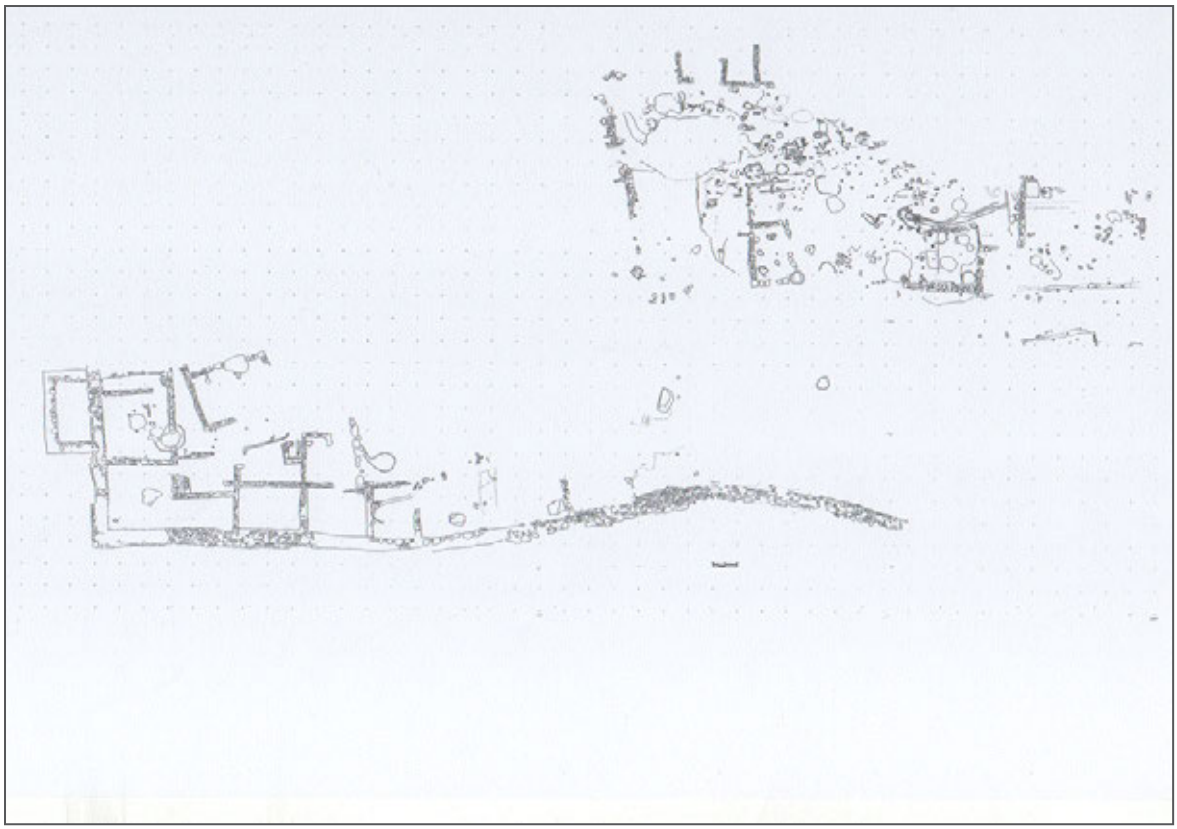
Per els treballs realitzats, i per la ubicació de les filades superiors de la muralla, s'endevina que aquesta Cala tindrà una potència considerable.

CONCLUSIONS

Com s'ha pogut comprovar tota la Cala C5 presenta, treballats a la roca natural: cubetes, dipòsits, sitges i nombrosíssims forats de pals. Tret de les sitges, la resta d'estructures negatives formaven part d'aquesta àrea artesana on es treballava algun material perible que les anàlisis, per ara, no aconsegueixen esbrinar.

L'àrea artesana continua pel nord, est i sud d'aquesta Cala.

Pel que fa a la Cala E1, que es troba situada a la zona més oriental del poblat, fora de l'àrea artesana, té una seqüència estratigràfica molt potent, tot i que de moment els nivells superficials donen una cronologia de segona meitat del segle IV a.E.

EL COMPLEX ARQUEOLÒGIC DEL JACIMENT IBÈRIC DE MAS CASTELLAR DE PONTÓS (ALT EMPORDÀ. LA CAMPANYA 2009

D. ASENSIO*, E. PONS**,
(Amb la col·laboració de C. GARCIA -DALMAU, C. ECHENIQUE, D. JOLY, R. JORNET, D. LÒPEZ)

INTRODUCCIÓ

La campanya del 2009 en el jaciment de Mas Castellar de Pontós va significar la represa de les excavacions i es va prioritzar la posada en valor del jaciment. Abans que tot, es va elaborar un Pla Director, a petició de l'Ajuntament de Pontós i de la Diputació de Girona, per marcar les directrius bàsiques del jaciment: antecedents i estat de la qüestió, pla de recerca, pla d'ordenació, i pla de gestió i difusió. Aquest Pla Director fou entregat a finals del mes de novembre. Les excavacions es van realitzar l'octubre de l'any 2009 i es va començar la nova fase del projecte de recerca durant els anys 2009-2015 amb el títol Els centres de producció econòmica i Mas Castellar com a centre econòmic de la zona emporitana, projecte recolzat pel Museu d'Arqueologia de Catalunya.

La recerca arqueològica del Pla Director i del projecte de Recerca es va resumir en tres blocs bàsics, en funció dels diferents objectius a assolir (figures 1 i 2):

A) Excavacions en vertical, per tal d'exhaurir, de dalt a baix, la seqüència estratigràfica completa de diversos sectors seleccionats d'ambdós sectors del jaciment. Amb això es pretén salvar una de les mancances bàsiques de la recerca del jaciment, ja que gairebé enlloc no ha estat possible documentar la totalitat de les fases i estratigrafia existent per sota dels primers nivells de circulació localitzats (ja que fins el 2004 s'ha prioritzar l'excavació extensiva de les àrees obertes, fins la cota dels primers paviments). Això ha

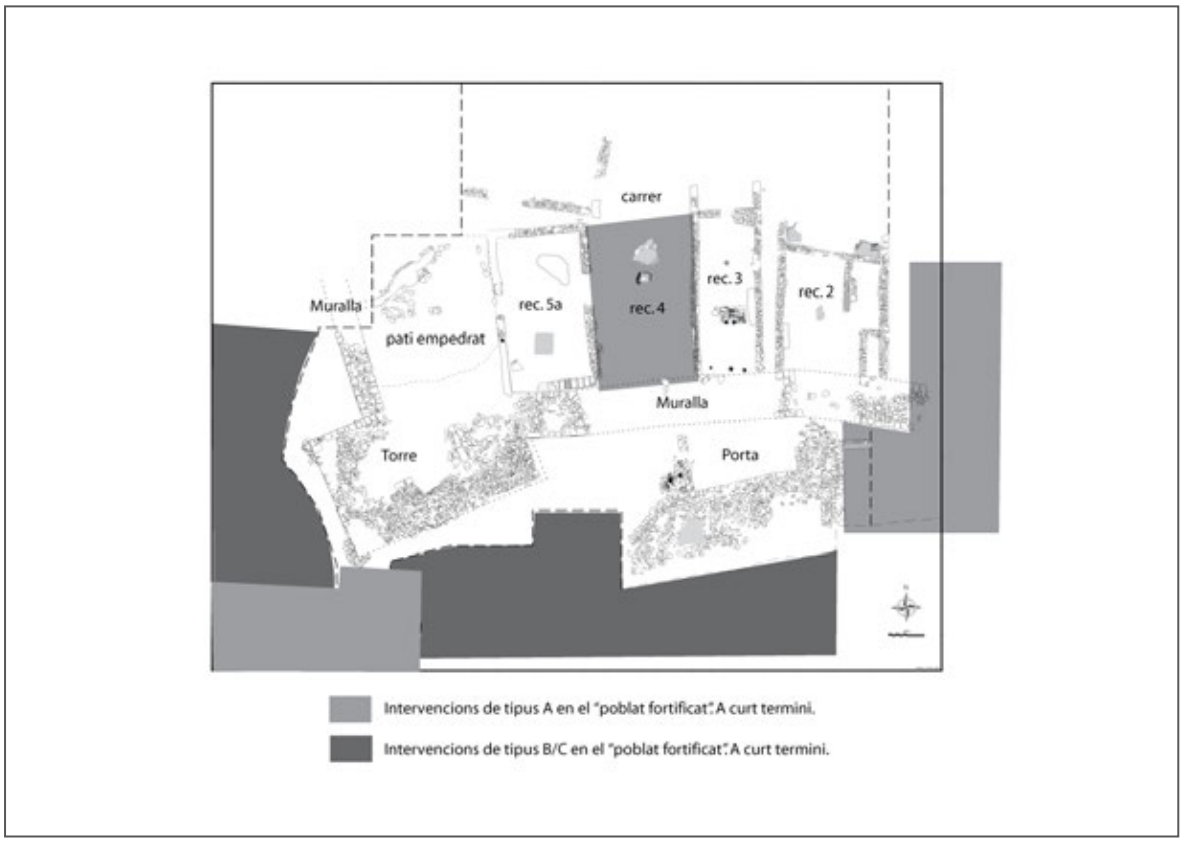

Figura 1. Planta general del jaciment.

** (mon iber ROCS S.L.),*
***(Museu d'Arqueologia de Girona)*

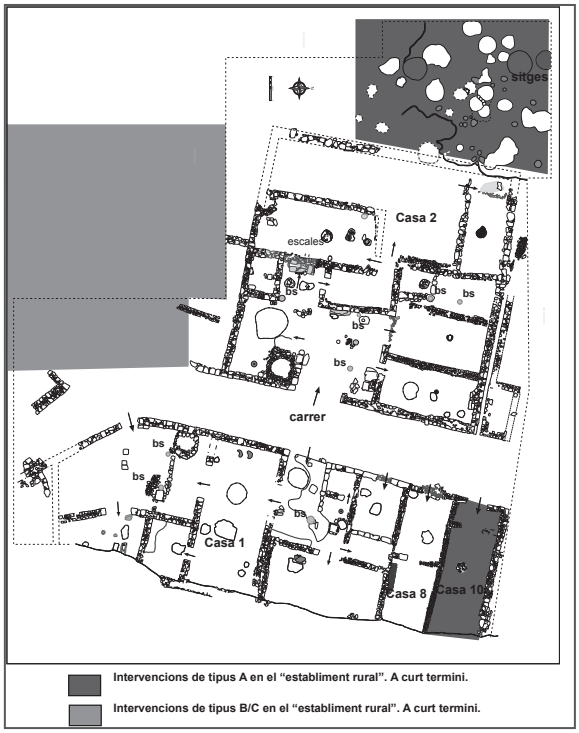

Figura 2. Plànol de l'establiment rural amb el pla d'intervencions a curt termini.

dificultat, entre altres coses, obtenir una dada bàsica com és la cronologia inicial d'ambdós assentaments successius.

B) Excavacions en extensió, per tal de completar el coneixement de l'estructura i límits dels dos nuclis ibèrics del Mas Castellar, fet decisiu per a escatir del tot la naturalesa i funció d'ambdós assentaments. L'objectiu final seria la connexió dels dos sectors oberts fins el moment i veure així quina relació física i estructural hi ha entre l'un i l'altre.

C) Excavacions condicionades no tant per criteris d'obtenció d'informació sinó sobretot en funció a les necessitats de presentació al públic de les restes arqueològiques del "Camp de Dalt" (facilitar la circulació d'escolars i del visitant, millorar la visibilitat de les estructures, agilitzar els diferents nivells de coneixements, etc.).

D'aquesta manera la proposta d'actuació per al 2009 va seguir les directrius del Pla de Treball establert en aquest pla director, i en funció de les condicions econòmiques es va proposar un ordre de prioritats, un seguit de tasques que formen part dels objectius a curt termini d'aquesta nova etapa d'intervencions, de les quals hem pogut assolir l'inici de dues (figura 3):

a.- Obertura superficial i excavació d'un quadrant adjacent al límit est del "poblat fortificat", la zona 31. L'objectiu d'aquesta tasca era localitzar un punt d'interrupció de la muralla de l'assentament i completar així la informació coneguda sobre el complex sistema d'accés al poblat (intervenció de tipus B).

b.- Continuació de l'excavació de les estructures tipus sitja localitzades en la Zona 20, amb l'objectiu de recuperar la valuosa informació que proporcionen els abundosos i variats materials arqueològics que contenen els seus reompliments (ceràmics, metàl.lcs, faunístics, carpològics, etc.). L'excaavció de sitges ha requerit la recollida de mostres de terres per la tria de material orgànic, especialment carbons i granes pels estudis analítics pertinents.

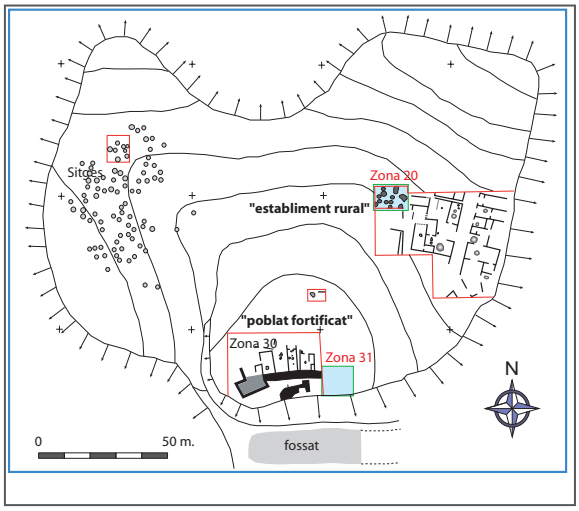

Figura 3. Planta general del nucli ibèric del Mas Castellar, amb indicació dels sectors on s'ha intervingut durant la campanya 2009 (Zona 31 i Zona 20)

LA CAMPANYA D'EXCAVACIÓ 2009

A part dels signants, han participat en els treballs de camp i laboratori els llicenciats: Elena González (Barcelona), Didier Joly (Aix-en-Provence), Clàudia Echenique (Girona), Mariona Valldepérez; i els estudiants Marc, Carlos Javier Torres, Jordi Erms i Irene Cruz (UB).

El sondeig Muralla meridional (zona 31) (figures 4 i 5)
A l'est de la zona 30 –zona on s'ha localitzat i excavat part del poblat fortificat- i a partir de l'eix nord-sud 200, s'ha realitzat una ampliació de 6m oest-est per

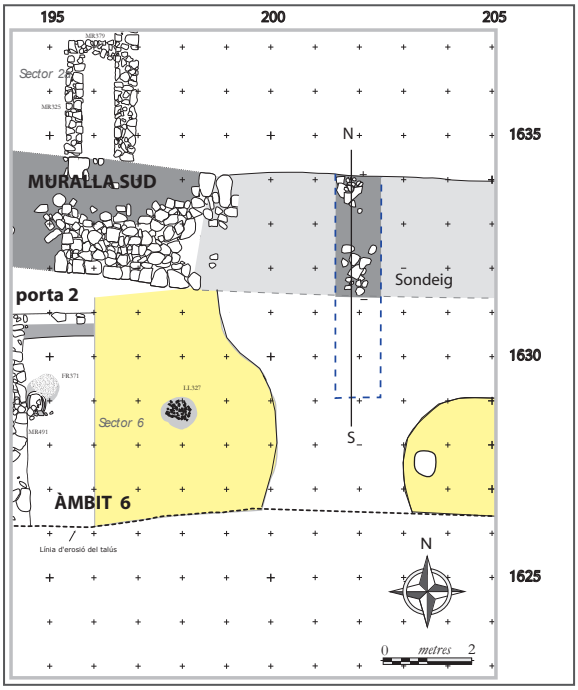

Figura 4. Planta de detall de les estructures de la Zona 31 localitzades durant la campanya del 2009

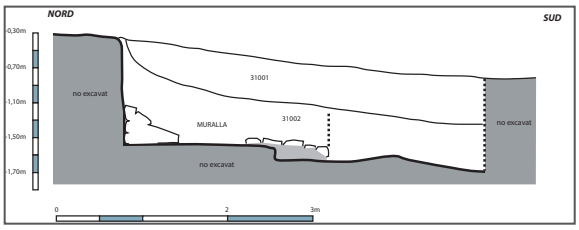

Figura 5. Secció nord sud de l'estratigrafia documentada dins del sondeig practicat enmig de la Zona 31

7m sud-nord (42 m2 de superfície), entre la línia ras del talús i el límit intern de la muralla meridional del poblat. La finalitat d'aquesta ampliació era documentar la continuació de la muralla meridional i la seva orientació, i, sobretot, comprovar si hi havia o no una interupció de la muralla en aquest sector.

Aquesta és una problemàtica fonamental tan a nivell de recerca com a nivell patrimonial. Fins el moment no hi ha documentada cap porta o accés a l'interior del "poblat fortificat". La localització i excavació d'una porta és bàsica tant per completar el coneixement del sistema defensiu d'aquest "nucli fortificat", com, de cara a l'adequació a la visita del jaciment, habilitar una zona de pas per al públic que transcorri per un recorregut natural (és a dir, fer que el visitant encari la visita del "nucli fortificat" passant a través de la porta originària, fent el mateix recorregut que es faria en època ibèrica, fet que facilita del tot la comprensió del conjunt i, especialment, del sistema general de fortificació).

La presència d'un bastió a l'exterior del tram meridional de la muralla, formant un passadís que s'estreny a mida que s'avança, amb dues probables portes successives, no tindria cap explicació lògica si tot aquest cúmul d'estructures no són part d'un sistema complex de protecció i flanqueig d'una porta d'entrada al "nucli fortificat". Aquesta porta hauria d'estar precisament un cop traspassada l'anomenada porta 2, és a dir, més a l'est del punt on s'havia excavat l'excavació abans del 2004. La confirmació o no d'aquesta hipòtesi ha estat la motivació principal de l'obertura en aquesta direcció practicada en extensió aquesta any 2009 i que, amb tota probabilitat, seguirà centrant els treballs d'excavació de la zona del "poblat fortificat" en les próximes campanyes

La primera extracció dels nivells més superficials (ue 31000) va permetre identificar la línia interna on devia passar la muralla meridional, aquesta molt arrasada i sense blocs que la identifiquessin. Es tracta molt clarament del retall intern de la trinxera que resta després del saqueig antic de les pedres de la muralla ibèrica. Com és sabut la muralla del "nucli fortificat" de Pontós és amortitzada i desmantellada d'antic, des de finals del segle V aC., de manera que en bona part el seu traçat s'identifica exclusivament a partir de la trinxera o negatiu del seu arrasament, tot i que sovint van apareixent trams discontinus amb pedra conservada. Per contra, la línia de la cara externa que dóna al talús no apareixia a la mateixa cota d'aparició del límit del retall de la cara interna. Donat que en tot l'espai obert més enllà del retall de la cara interna de la muralla s'observava un sediment molt homogeni, sense l'aparença característica dels estrats arqueològics antics, es va procedir a realitzar una segona obertura amb l'ús d'una màquina excavadora.

Vist que malgrat l'extensió oberta al sud del retall de la trinxera de saqueig de la muralla el seu limit nord (el corresponent a la cara externa de la muralla) seguia sense detectar-se, tot i el rebaix sistemàtic realitzat d'uns 60 cm. de potència, es va optar per a canviar d'estrategia i procedir a excavar en vertical tot definint un sondeig transversal que arrenca a partir precisament del retall detectat de la cara interna de la muralla. En concret, es realitza un sondeig transversal de 1,20m d'amplada (x.x'= 201,44-202,64) i 5m de llargada (y-y'= 1633,60-1628,60) que va de la línia interna de la muralla fins a un metre del talús.

En procedir a excavar dins del sondeig es va constatar que la major part de l'espai al sud del retall està ocupat per un reompliment modern d'una potència considerable. En efecte, a partir del retall

antic de la muralla comença a aparèixer un estrat molt homogeni compost de terra amb una gran quantitat de grava i pedres petites, que va guanyant potència a mida que avancem cap el límit del turó (U.E. 31001) i que proporciona una proporció significativa de ceràmiques vidrades modernes. Immediatament per sota es documenta un segon estrat molt similar quant a composició, només que amb una terra d'una coloració una mica més fosca o vermellosa (U.E. 31002). La diferència més notable és el fet que en aquest segon abocament o reompliment dins del sondeig tot el material ceràmic és d'època ibèrica, sense haver-se localitzat cap exemplar de ceràmica moderna. Finalment, gairebé a 90 cm. de fondària dins del sondeig, per sota d'aquest segon abocament (U.E. 31002) apareixen restes molt malmeses d'una estructura potent en pedra, amb tota seguretat les restes conservades de la filada de base del tram de muralla meridional del "poblat fortificat". En el punt a tocar del retall de la trinxera de la cara interna de la muralla és on millor es conserva, amb la presència d'uns quants blocs de sorrenca de grans dimensions, ben escairats i alineats format parament. Fins a una distància d'entre 2,5 i 2,6 metres d'aquest punt segueixen sortint blocs de pedra, d'una manera més dispersa i irregular. Tot i que en aquest punt les pedres no mostren cap parament ben conservat interpretem que allà on apareixen el blocs més externs ha de coincidir amb el traç de la cara externa de la muralla (amb una coincidència plena amb l'amplada coneguda del tram ben conservat uns poc metres vers l'oest).

Aquesta evidència dins del sondeig ve a confirmar que, per sota de remocions modernes, als volts de 2,5 metres més a l'est respecte del punt on s'havien interromput l'excavació del "poblat fortificat" la muralla segueix el seu recorregut natural i no hi ha constància de porta ni interrupció de cap mena (tal com sembla corroborar la documentació del retall continu que marca la cara interna de la trinxera de saqueig d'aquesta mateixa muralla). Tots els indicis semblen apuntar que en tota l'àrea oberta, almenys de forma clara en un primer tram de sis metres més enllà del límit de les excavacions anteriors, la muralla segueix el seu recorregut. Això manté irresolt el problema de la interpretació de totes les estructures de passadís i flanqueig extern que hi ha davant del tram excavat de la muralla meridional, les quals no semblen tenir sentit sense la presència d'un porta associada. És per aquesta raó que en les campanyes futures serà del tot necessari continuar els treballs, de forma intensa, en aquesta nova Zona 31.

En darrer terme s'ha de destacar que aquests blocs de la base de la muralla no descansen sobre la roca mare o subsol natural sinó que es basteixen damunt d'un nivell arqueològic antic. Es tracta d'un nivell que tant sols ha estat detectat durant l'excavació però que resta pendent d'excavació en properes campanyes. Sembla clar que pot tractar-se de l'evidència de l'ocupació més antiga del nucli ibèric del Mas Castellar, prèvia a la mateixa construcció del sistema defensiu del "poblat fortificat". Això confereix a aquesta evidència un enorme interès ja que la seva excavació pot permetre datar el moment inicial de l'esmentat "poblat fortificat" així com tenir alguna dada sobre la naturalesa d'aquesta fase més antiga del jaciment (fins el moment documentada de forma gairebé exclusiva en el farciment d'algunes sitges).

Les sitges de les zones 20-14

En la zona 20, situada a nord-oest del establiment rural es varen excavar un total de dues sitges senceres, força ben conservades si deixem de banda l'encapçalament de la superfície (les sitges 144 i la 156); i una part de la sitja 155 (de formació més antiga) que era retallada parcialment, quasi en la seva meitat per la sitja 144 (figura 6).

Un cop netejades les zones 20 i 14 al nord-oest de

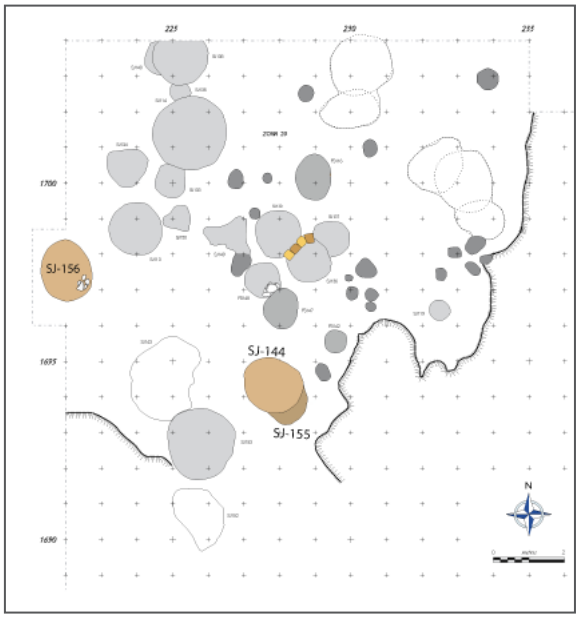

Figura 6. Planta general de la Zona 20, amb indicació de les sitges excavades durant la campanya 2009.

l'establiment i vistes una part de les estructures per excavar, es va triar la fossa situada més a l'est del límit rocós, ja que aquesta presentava un perfil complet en relació a d'altres que presentaven formes més amorfes, la fossa FS144. Ja de bon principi, abans d'iniciar l'excavació d'aquesta fossa ja es va veure que en tallava dues més. La fossa retallada situada més a l'est, la fossa FS155, va ser excavada parcialment. En un segon moment es va netejar l'angle sud-oest de la zona 20 (angle 222/1696) per identificar i excavar una fossa localitzada feia temps, però sense ser identificada, la fossa SJ156. Aquesta fossa es presentava en la seva superfície sencera, de boca el·líptica, sense retallar-ne cap altra, i per tant es va poder excavar sense problemes. Com totes les fosses, l'excavació d'aquestes consistia en anar aixequen els diferents sediments que de manera intencionada o natural s'havien abocat per anar-les reblint.

La fossa SJ144

Situada al sud de la zona 20 ocupa l'espai situat entre les coordenades x-x'= 227-228,60 ; y-y'= 1693,60-1695,20 i sobre una fondària z-z'=95,53m – 95,38m en relació al jaciment (punt més alt z=100 m). Les estructures urbanístiques de la zona 14 comencen quasi al marge est d'aquest límit. Aquesta fossa es troba situada a nord-est de la fossa SJ153 (excavada l'any 2004) i per l'est es troben nivells antics del sector 1 de la zona 14. En aquest cantó hem vist que retalla una altra sitja, la parcialment excavada enguany, la sitja SJ155, de sediments més antics. També sembla que entre les fosses FS146 i la FS144 hi ha una altre fossa, retallada per aquestes dues, els sediments de la qual han desapareguts.

És una fossa de boca escapçada i de forma ovalar, amb un diàmetre entre 1,60m i 1,75m, de parets verticals i rectilínies (lleugerament còncaves). El fons és pla, amb una concavitat accentuada al contacte amb les parets i té un diàmetre d'1,45 m. El perfil és quasi cilíndric. Conserva una fondària de 1,36 m i una capacitat aproximada de 2.733 litres. La fossa fou construïda des de la superfície sobre un substrat molt dur i sorrenc fins el fons, a excepció de les parts de la paret que retalla altres fosses. A part de la boca que es troba escapçada, es conserva bé.

En l'excavació s'han diferenciat tres abocaments: Les ue 20172, 20173 i 20174 i la ue negativa que dóna forma a la sitja, la ue 20179: el primer reompliment té una fondària entre 10 i 16 cm, està format per un sediment no gaire compacte i heterogeni, de textura llimosa-sorrenca, de tonalitat marró clar, amb poc material arqueològic, poca fauna i poques inclusions orgàniques. Entre el material arqueològic molt fragmentat, destaquen alguns fragments de construcció de revestiment de calç i de paviment opus signinum; el segon reompliment, de 42 cm de potència, era d'un sediment força compacte i molt heterogeni amb alguns blocs grans, de tonalitat marró fosc, contenia més material ceràmic i faunístic que el nivell superior, a més de forces inclusions orgàniques de carbons i cendres (s'han recollit mostres). També han aparegut alguns fragments de construcció d'opus signinum, però en menys quantitat que el nivell superior. S'ha trobat algun metall i 12 peces discoïdals, entre altres elements arqueològics; el tercer reompliment era d'un sediment llimós i sorrenc, més flonjo i heterogeni, de tonalitat marró clar amb moltes inclusions de grums d'argila (restes de toves, paviment de terra) i de carbons (s'han recollit mostres). S'ha extret una quantitat important de fragments ceràmics (581 fragments), i també de fauna (166 fragments) i alguns objectes com ara 4 peces discoïdals, 1 fusaïola, 3 pivots d'àmfora grecoitàlica amb traces de mòlta; una fíbula de bronze, a part d'alguns metalls més de bronze i de ferro (figura 7).

Primeres observacions: el reompliment de la fossa es

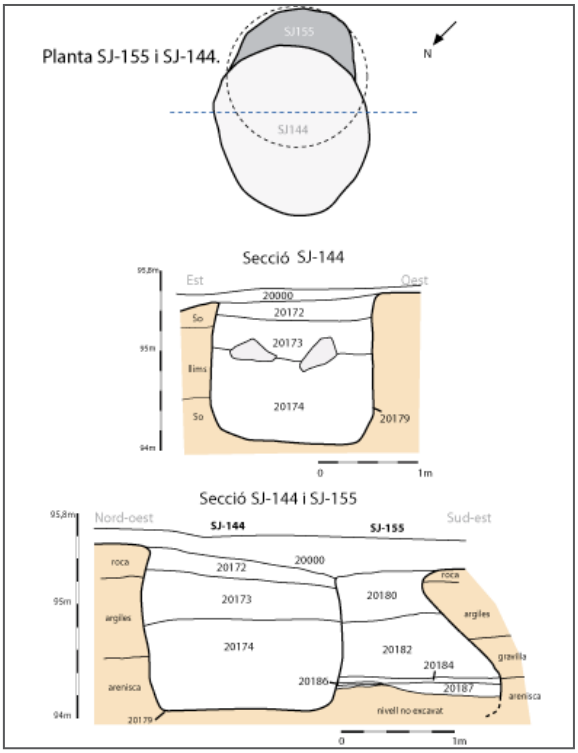

Figura 7. Planta i seccions de les sitjes 144 i 155, de la Zona 20.

va fer en tres moments consecutius i els abocaments semblen procedir directament de les deixalles i neteja quotidiana d'alguna unitat domèstica: restes culinàries, de fogars, de neteja i de material ceràmic en desús. Entre els fragments ceràmics es poden obtenir alguns perfils complets. La part superior va ser reomplerta amb blocs i terres. No descartem que es tracta dels rebliments d'una sitja obsoleta, per la seva construcció en un substrat dur i la forma cilíndrica de la fossa. El conjunt ceràmic localitzat en totes les unitats es heterogeni i la datació del seu reompliment bé donada per la troballa dels tres pivots d'àmfora grecoitàlica. La cronologia és del 225 al 175 aC i pertany al període Vb de l'assentament.

La fossa SJ156

Situada a l'oest de la zona 20 ocupa l'espai situat entre les coordenades x-x'= 221,70-223,30; y-y'= 1696,60-1698,40. Estava coberta per una capa poc gruixuda de superficial, on el subsòl aflora a menys de 19 cms. La cota superior del subsòl es troba a 95,60 m en relació al nivell 100 de l'excavació, el punt més alt. Està molt a prop de la fossa SJ113 (publicada a Pons *et al*. 2002). (Figura 6)

Aquesta fossa presenta una boca elíptica amb un diàmetre entre 1,80m i 1,50m en la superfície, que es va arrodonit a mesura que es va buidant la fossa, de parets entre rectilínies i lleugerament còncaves. El fons és pla amb un diàmetre d'1,70m. El perfil general és sensiblement cilíndric. Conserva una fondària de 1,50m i un volum aproximat de 3.207 litres. La fossa fou construïda en tot el seu voltant entre un subsòl de conglomerats que ocupava la part superior de la fossa, i de roca sorrenca en la segona meitat inferior fins al fons. La fossa es presenta amb la boca escapçada i a part d'això, la resta descoberta es conserva bé, degut al subsòl dur i que a més no retalla cap altra fossa (figura 8).

En l'excavació s'han diferenciat tres abocaments: Les ue 20175, 20181, 20183 i la ue negativa que dóna forma a la sitja, la ue 20185: el primer reompliment, de 20 cm de fondària, era d'un sediment compacte i heterogeni, de textura argilosa-sorrenca, de color groguenc i conté poc material arqueològic ceràmic i faunístic i molt poques inclusions orgàniques. El material que s'ha recollit està molt fragmentat; el 2on reompliment constava d'un sediment més heterogeni amb blocs de 10 a 20 cm, de textura argilosa-sorrenca de color groguenc i amb moltes inclusions de grums de material de construcció de terra, de coloració vermellosa. En aquesta unitat s'ha trobat força més material ceràmic, i de tant en tant es veien petites clapes de cendres i carbons (s'han recollit mostres de terres). Té una fondària que varia entre 40 cm en la part central i uns 65 cm en la part de les parets. Cobria un sediment inferior en forma de con; el 3er reompliment era d'un sediment de natura i textura similars als nivells superiors, però amb més inclusions de clapes cendroses (s'han recollit mostres), amb restes de fogar i de material de construcció. S'ha extret menys material ceràmic que en el nivell superior, però continua essent molt fragmentat i erosionat. La fauna continua sent escassa.

Primeres observacions: Els abocaments semblen procedir d'alguna escombrera que va romandre un temps a la intempèrie i el reompliment de la fossa es va fer en tres moments consecutius. No descartem que es tractés d'una sitja obsoleta per la construcció i forma de la fossa, cilíndrica i simètrica. En general, en totes les unitats el material ceràmic

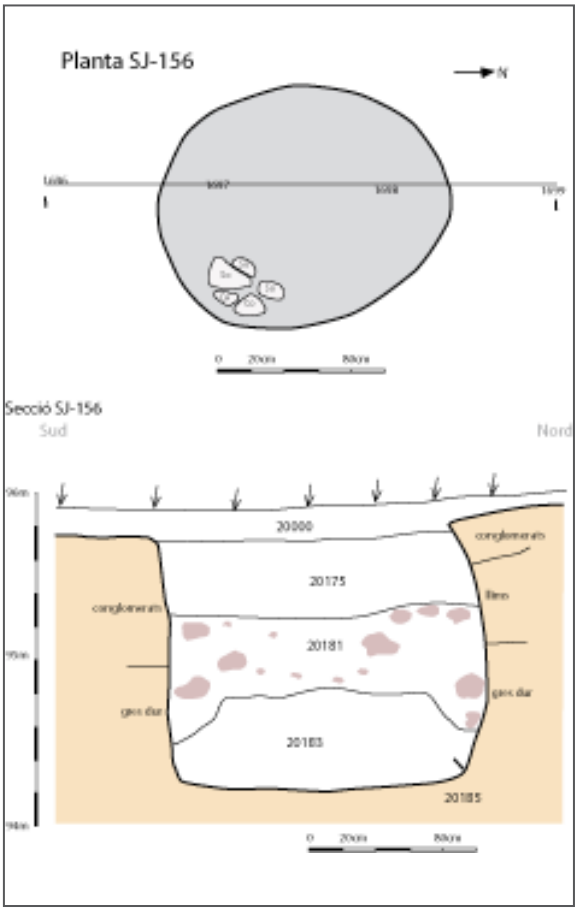

Figura 8. Planta i secció de la sitja 156, de la Zona 20

ha resultat molt variat, fragmentat, apenes s'han pogut definir formes de perfil sencer, essent d'una cronologia no homogènia. L'existència de fragments d'àmfora grecoitàlica en alguna de les unitats la situa cronològicament entre el 225 i el 175 aC, en el període Vb de l'assentament.

La sitja 155

Està situada a l'est y sota de la fossa FS144, que la retalla en més de la meitat, i es troba entre aquesta i els nivells d'ocupació del sector 1 de la zona 14. Pels materials que s'han trobat en la superfície sembla que aquesta fossa estaria coberta pels nivells d'ocupació del sector 1, corresponents al període III del jaciment. La part conservada està ubicada entre les coordenades x-x'= 227,60-229; y-y'= 1693-1695, aproximadament. A mesura que es va aprofundint en l'excavació de la fossa, aquesta va agafant una forma troncocònica de mides grans, amb el diàmetre de fons quasi sencer, en la seva meitat (diàmetre possible m; capacitat possible). Aquesta sitja sembla està flanquejada per dos forats (per excavar) marcats en la roca i oposats diametralment, com si hagués tingut un suport de coberta.

De moment s'han identificat 4 sediments, dels quals s'han excavats tres: 20180, 20182 i 20184: el primer reompliment era d'un sediment poc compacte, llimós sorrenc, de coloració marró fosc, amb còdols i poca quantitat d'inclusions carbonoses, amb un gruix de 40 cm. Contenia un grup important de material ceràmic fet a mà (59 fragments i 10 individus), amb pocs fragments a torn –un fragment amfòric fenici i tres d'etruscs, quatre fragments de ceràmica local ibèrica pintada i tres fragments d'un plat de ceràmica gris monocroma a marli decorat amb línies ondulades incises–; a més d'uns fragments de fauna (35 fragments) amb algunes restes cremades o amb traces; d'entre altres materials s'ha localitzat una fusaïola, i algun fragment de sílex. Al final del sediment han aparegut grans blocs de sorrenques (paret caiguda? que la separen del segon rebliment. Conserva un segment de radi entre 70-80cm; el 2on nivell de reompliment, de potència entre 50 i 60cm, era d'un sediment flonjo i heterogeni, de color gris cendrós, amb moltes inclusions de carbons, llavors i cendres. Dins d'aquesta unitat i a mesura que s'anava aprofondint (a uns 90 cms de fondària del nivell de la superfície de la boca) es va localitzar molt materials arqueològics, especialment ceràmic corresponent a recipients elaborats a mà, recipients de grans dimensions per a reserves i transports, com olles i gerres, decorades amb cordó imprès, la majoria amb perfils complets. També hi havia recipients de taula –plats, bols i tapadores. Algunes peces aparexien exclafades sobre un nivell força planer; conjuntament amb aquest material hem de distingir importants objectes lítics formats per molins de vaivé, pedres seients, una mà de morter, i d'altres fragments lítics amb traces d'ús. Conjuntament a aquest material hem de diferenciar restes de fauna, algunes de les quals estan cremades, i un objecte fet de fang, polit per les dues cares, semblant a un tovot, però d'ús diferent (suport d'olles per aproximar-les al foc). També han aparegut alguns fragments i objectes de bronze i el que és molt important alguns objectes de ferro (anella amb apèndix; tija gran,). S'han recollit un nombre important de mostres de terres per rentar; la tercera unitat –la ue 20184–, d'un gruix entre 4 i 9 cm, el sediment era força flonjo, amb moltes inclusios orgàniques, especialment carbòniques i amb llavors carbonitzades. Conté un nombre important de fragments de recipients fets a mà, així com restes de fauna. Conjuntament a aquest grup s'han identificat nombroses restes de material de construcció, amb improntes de palla i branques, així com fragments d'objectes elaborats en fang –suports, bandejes i d'altres, a més d'una anella de ferro. Encara no s'ha arribat a fons

Primeres observacions: Els materials recollits en els primers reompliments de la sitja, la situen en el període II del jaciment (període IIb), un període encara mal conegut, i amb aquesta descoberta reforça l'existència d'un assentament anterior a la construcció del poblat fortificat. El material ceràmic d' aquesta sitja destaca pel contingut absolut de ceràmiques a mà (el 100% del total dels individus), amb formes i decoracions que remeten tradicions antigues. Les ceràmiques a mà formen part del tipus empordanès. Està situada entre el primer i el segon quart del s.VII aC, un nivell cronològic sincrònic als primers poblats sedentaris construïts de nova planta a l'Empordà, com a Sant Martí d'Empúries IIa, IIIa d'en Reixac I, la fase més antiga d'Ullastret i de Mas Gusó II. D'aquest període hem localitzat alguna ue en la zona 14 sector 7 corresponent a un petit espai quadrat limitat per murs fets de fang amb pedres i rierencs inclosos. També s'han identificat algunes ue en el sector 1 sense estructures. És la primera vegada que podem precisar aquesta documentació de l'hàbitat a Mas Castellar.

ELS TREBALLS DE LABORATORI

Responsable Dani López. S'han extret mostres del tall encara obert de l'abocador AB38 del poblat fortificat i dels rebliments de les fosses excavades situades prop de l'establiment. S'han recollit vàries mostres procedents d'un tall obert de l'Abocador Ab38 per un cantó (període III) i sobretot dels abocaments de les sitges excavades. D'aquestes s'han extret mostres puntuals dels rebliments de les sitges 144 i 156 (període Vb) i sobretot moltes mostres dels rebliments excavat de la sitja 155, del període IIb, un període encara mal conegut. S'han rentat les terres extretes per procedir a la tria i estudi del material recollit. Les mostres s'han extret seguint les normes de recollida establertes en tests i pràctiques realitzades en el mateix jaciment de Pontós (Buxó & Piqué (dirs.) et al. 2000). Una de les claus principals és la presència d'importants inclusions orgàniques a ull nu, com han estat les ue de rebliment de la sitja 155. Aquest esdeveniment ha estat un dels més importants, ja que en aquesta fase antiga del període II era força desconegut, no solament en restes constructives si no també en restes orgàniques i el que tot això comporta (Pons (dir.), *et al.*2002).

CONSIDERACIONS A TENIR EN COMPTE

Quan s'efectuaren les excavacions en la zona 14, entre els anys 2003 i 2004, es va posar al descobert un nou barri ibèric (Pons et al. 2006, 174, fig.5). En els sectors 1 i 2, que es troben propers a la zona de sitges, ja es varen perfilar nivells corresponents als períodes III i IV del jaciment, amb cronologies que ocupaven tot el s.IV, període fins llavors mal conegut. Foren les primeres troballes urbanístiques d'un període entremig del poblat fortificat i l'establiment rural. L'any 2005 es varen estudiar els materials de les últimes unitats i fets d'aquesta zona que resultaren pendents i varen acabar de definir materials més antics, del període II. D'aquest últim període coneixíem les troballes del sondeig de la torre occidental de l'oppidum i les d'algunes poques sitges –SJ16 (període IIa), 135 i 100 (període IIc). Al període IIc es va poder afegir la sitja 150, amb pocs materials a torn, però que també li donaven una cronologia del 2on quart del s.VI aC (Pons et al. 2006, 175, fig. 8).

El període II fa referència als nivells més antics del jaciment (700 - 550 aC). Ocupa sectors de la zona 14 que passen per dessota de les estructures localitzades, especialment detectades en els sectors 1, 3 i 7. En el sector 1, que és una àmplia zona sense construccions, es veu afectada per l'avenç de la construcció de sitges que venen de la zona nord-oest. Pel que sembla, el nivell superficial de la sitja 155 han estat afectat pels nivells del sector 1 que la cobrien. Es tracta d'unitats estratigràfiques amorfes, sense límits i riques en matèria orgànica i que contenen materials datats entre el 575 i el 475 aC, és a dir anteriors a la construcció al poblat fortificat.

La sitja 155 sembla anterior a les sitges del mateix període, com la SJ150 i 135 de la zona 20, i la sitja 100 de la zona 4. En la fase antiga d'aquest període IIa també hem d'afegir la SJ16 descoberta l'any 1968 i situada fora del Camp de Dalt (Pons (dir.) et al. 2002).

TREBALLS D'INVESTIGACIÓ I RECERCA RECENTS DEL JACIMENT:

COLOMINAS BARBERÀ, L. 2006, *L'estudi de la gestió ramadera a partir del registre arqueològic: Mas Castellar de Pontós (Girona). Segona meitat del primer mil·lenni*, Treball de recerca de tercer cicle, Universitat Autònoma de Barcelona.

LL. GARCIA, E. PONS, en premsa, *Caça i domesticació d'ocells al jaciment ibèric de Mas Castellar (Pontós, Catalunya)*, Caudete de las Fuentes-València.

PIQUÉ, R.; PONS, E. 2007, Paisatge i assentament en el jaciment ibèric de Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà): l'explotació del combustible vegetal a l'Alt Empordà en el primer mil·lenni aC, *El paisatge, element vertebrador de la identitat empordanesa*, vol. I, L'Institut d'Estudis Empordanesos, Figueres, 217-232.

PONS, E.; GARCIA L. (Dirs.) et al. 2008, *Prácticas alimentarias en el mundo ibérico. El ejemplo de la fosa FS362 de Mas Castellar de Pontós (Empordà-España)*, BAR International Series 1753, Oxford.

BIBLIOGRAFIA

ASENSIO, D.; PONS, E.; FUERTES, M. 2007, La darrera fase d'ocupació del Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà, Girona), in *De Kerunta a Gerunda. Els orígens de la ciutat*, Col·lecció Història de Girona 41, Ajuntament de Girona, 97-131.

BUXÓ, R.; PIQUÉ, R. (dirs) 2000, *La recogida de muestras en arqueobotánica: objetivos y propuestas metodológicas*, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Barcelona.

PONS E. (dir.) et al. 2002, *Mas Castellar de Pontós*

(Alt Empordà). Un complex arqueològic d'època ibèrica (excavacions 1990-1998). Sèrie Monogràfica 21, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona.

PONS, E.; ASENSIO, D.; BOUSO, M.; FUERTES, M. 2005, Noves aportacions sobre la periodització del jaciment de Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà), in Món Ibèric als Països Catalans, *Homenatge a J. Barberà*, Puigcerdà 2003-2005, 361-377.

PONS E. et al. 2006, El complex arqueològic del jaciment ibèric de Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà. Campanyes 2004-2005, *VIII Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, Roses, p. 163-175.

CAMP DE L'YLLA (VILADAMAT, ALT EMPORDÀ)

Josep Mª NOLLA, Josep CASAS

SITUACIÓ I ANTECEDENTS.

És una finca veïna a la vil.la romana de Tolegassos, a la banda oest del jaciment principal, en la que segons informacions del propietari i altres testimonis, anys enrere s'hi van localitzar diverses sepultures en *tegulae* que foren destruïdes amb el conreu del camp, però deixades *in situ*. Malgrat la destrucció involuntària d'algunes d'elles, es considerava convenient fer una campanya de sondejos amb una doble finalitat. D'una banda, delimitar l'àrea cementirial i, de l'altra, documentar les restes que s'hagin pogut conservar i datar la necròpoli.

Investigacions prèvies fetes durant la campanya, amb converses amb les persones que suposadament havien descobert la necròpoli, van permetre establir algunes dates i clarificar els fets, fins arribar a la conclusió que potser no havia existit mai el gran cementiri del qual parlaven. En resum, ara sabem que l'any 1962 es va fer una profunda llaurada al camp (d'entre 60 i 80 cm.) amb la finalitat de remoure el subsòl per poder-hi plantar una vinya que es va arrencar deu anys més tard. Amb la llaurada es van trobar el que el propietari va suposar que eren dues tombes i que es descriuen com un conjunt de "lloses" (en realitat, *tegulae*), posades de pla com si fossin la coberta de dues tombes. No es va comprovar si realment eren inhumacions ni si hi havia restes a sota. Al continuar llaurant el camp, cada vegada que l'arada topava amb alguna cosa dura sota terra es donava per suposat que era un altre enterrament, sense que s'hagués vist. D'aquí va venir la història de la segona necròpoli de Tolegassos.

CAMPANYA 2009

La campanya de 2009 ha consistit en l'obertura de llargues rases a tota la superfície del camp (18.000 m2), paral.leles i a trams regulars, separades entre elles uns 5-10 m. segons els sectors i en funció del que es veia en la composició del subsòl. La conclusió final és que no ha existit mai cap cementiri a la finca; com a màxim, algunes tombes aïllades (les dues o tres que es van trobar el 1962, si ho eren), i altres elements que podrien explicar alló que els pagesos de fa quasi cinquanta anys van suposar que era una necròpoli. En qualsevol cas, és un jaciment arqueològic que en època romana es relaciona directament amb la vil. la de Tolegassos i en el que hen localitzat una petita àrea cultual en la que es practicava un ritus molt ben identificat a Tolegassos: les ofrenes de gerres amb ous, potser lligades a la fertilitat o potser a la mort. No obstant, els resultats han estat més amplis i abasten un període més llarg del que inicialment es podria pensar.

L'assentament ibèric

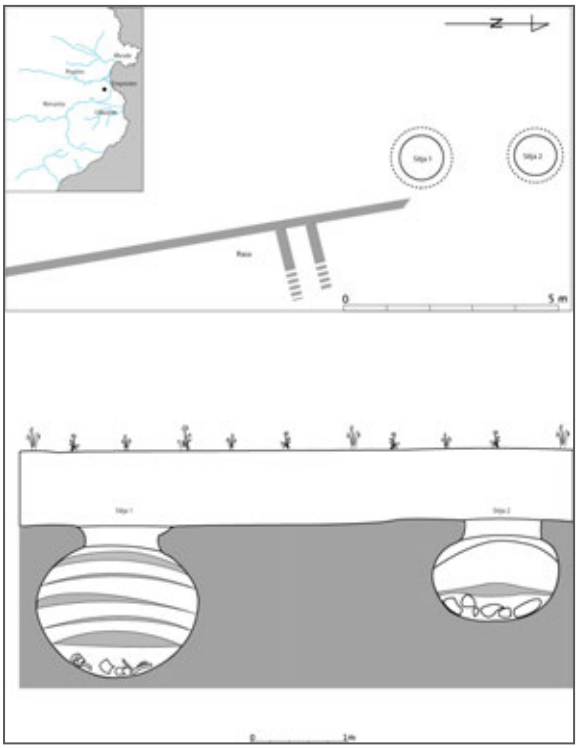
Cronològicament, la troballa més antiga està situada vora el camí d'accés a la finca, al costat de ponent. Es tracta de dues sitges ibèriques excavades a la roca tova del subsòl, a uns 80 cm. per sota la superfície actual de la finca (núm. 1). Al seu costat, una llarga rasa de nord a sud, d'uns 30 cm. d'amplada i 40 cm. de profunditat, sense cap altra resta, sembla que s'hauria d'identificar amb el fonament o rasa d'un mur de fusta, com una mena de palissada que delimitaria o potser tancaria la zona de les sitges i possible cabana que se'n van cap a sota el camí (2). Sembla, a més, ben confirmada la presència d'una construcció, encara que només es tractés d'una modesta cabana, que deduïm per la presència de força fragments o peces quasi senceres de tovots de fang endurit al sol i cuit posteriorment a causa d'un foc segurament accidental. De tovots de fang se'n van trobar a totes dues sitges, barrejats amb les cendres i adoptant, algunes vegades, formes semicirculars.

Les dues sitges són de mides una mica diferents. La núm. 1 té un diàmetre de boca de 100 cm. i una amplada màxima de 180 cm. (igual que la profunditat). La sitja 2 és una mica més petita, amb el mateix dimàmetre de boca però 130 cm. d'amplada màxima interior i la mateixa profunditat. Ténen forma d'olla i el fons còncau i no pla.

Es pot fixar amb força precisió la data del farciment, comuna a totes dues. L'estratigragia del seu interior, aparentment complexa, ja que estava formada per una successió de capes de cendra alternades amb

Situació del Camp de l'Ylla i la vil.la romana de Tolegassos

capes de terra, es va veure que es podia resumir en un sol estrat dipositat de manera ràpida i en un únic moment. Els fragments de dalt a baix pertanyen a les mateixes peces de ceràmica, i només al fons de tot de la sitja 1 hi havia un nombre de fragments d'àmfora més alt que a les fines capes del damunt. A la núm. 2, en el fons hi havia diverses pedres de mides regulars, però ambé fragments de ceràmica de vasos que ja trobavem des del començament. A part de la ceràmica, hi havia diverses peces de tovot mig cuites per la seva proximitat a alguna llar de foc i altres elements que ens fan pensar en l'existència d'una casa o una cabana.

Cronologia

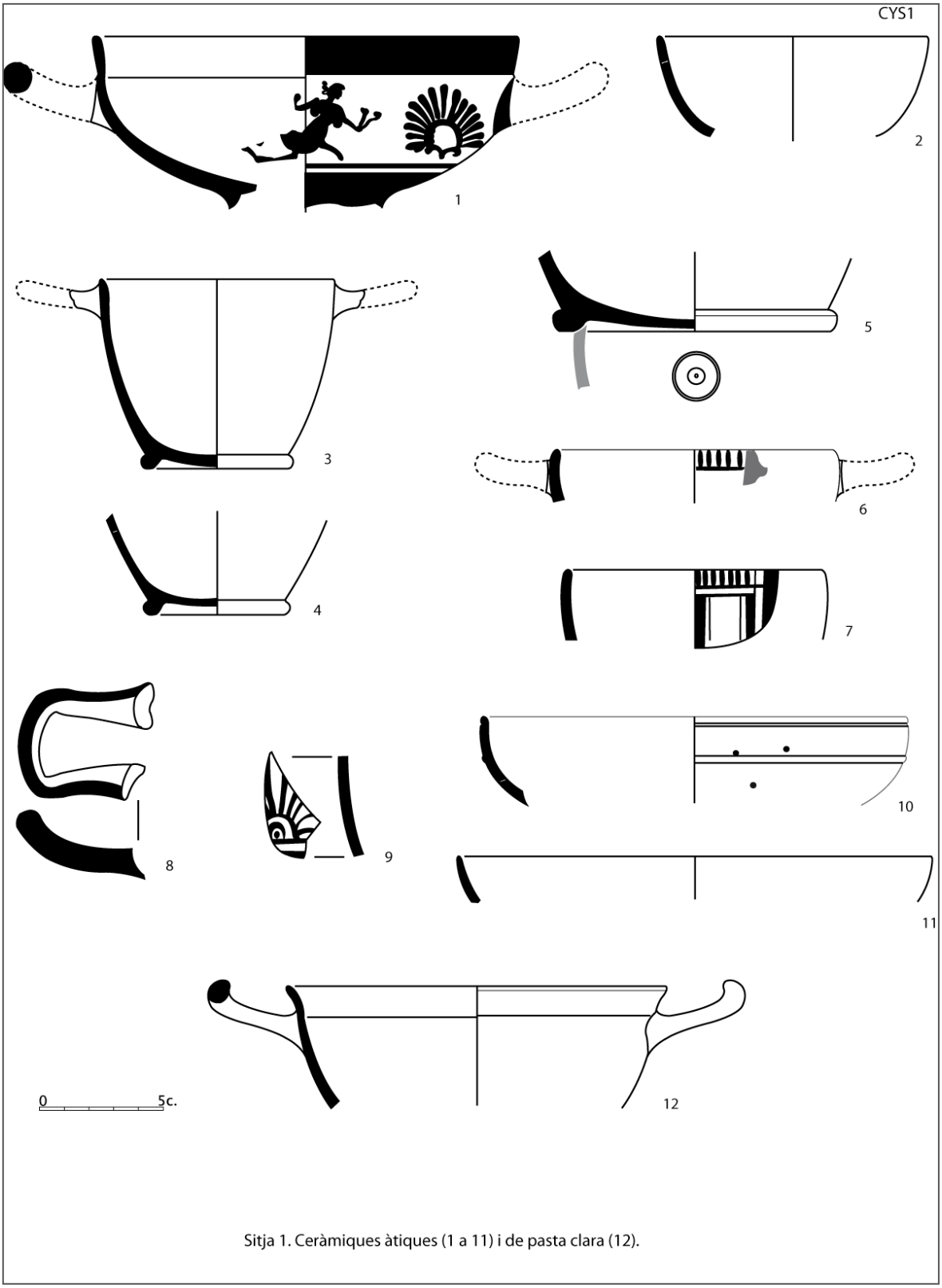
A partir d'aquest conjunt notable de material podem proposar una cronologia ferma amb poc risc d'errar. Bàsicament la datació del contingut de les dues sitges, que veiem absolutament contemporànies, ens la proporciona la ceràmica àtica, amb un repertori característic format per peces de bon datar individualment i millor encara quan les trobem juntes en un context tancat. La copa àtica tardana de figures negres, amb una cronologia ben establerta dins la segona meitat del segle V aC, associada amb unes produccions d'àtica de vernís negre, amb decoracions impreses a l'interior, que solen datar-se en el darrer quart del segle V aC, juntament amb els exemplars nombrosos i notables que pertanyen al tipus de Sant Valentí, ens porten definitivament cap a una datació del darrer terç o últim quart del segle V aC. No creiem que arribi al segle següent, tot i que una cronologia d'entorn el 400 aC (vint anys amunt o avall), també es podria acceptar.

La resta del material no fa sinó confirmar la cronologia. Les àmfores (ibèriques o massaliotes i, fins i tot, la púnica), apunten cap a la segona meitat avançada o darreries del segle cinquè. La ceràmica ibèrica, amb datacions més imprecises, sobretot pel que fa a l'elaborada a mà, és compatible amb aquest període. I, en definitiva, un paral·lel excel·lent, acabat d'excavar i a punt de publicar, el conjunt de sitges de Saus II, ens serveix per reblar la cronologia; tot i que no seria estrany, com dèiem, que el Camp de l'Ylla sigui un pèl més antic, sense ultrapassar el tombant de segle. Potser la quantitat de materials d'importació, amb tota probabilitat deguda a la seva proximitat a Empúries, és l'element que permet afinar millor aquesta cronologia i la que fa al conjunt de Viladamat una mica diferent al de Saus.

Veiem, doncs, que el material que ens data el farciment mostra un repertori clàssic de la segona meitat o darrer quart del segle V aC: ceràmica àtica de figures negres tardanes, àtica de figures roges, amb diversos *skyphoi* del tipus *Saint Valentin* i àtiques de vernís negre. Com a ceràmiques locals, un repertori notable de ceràmica feta a mà i cuita en foc reductor, amb formes i decoracions molt comunes a tot el territori; ceràmica ibèrica oxidada, amb alguns exemplars decorats amb pintura de color vermell fosc, quasi negre; àmfora ibèrica de formes i variants antigues (nanses en ¾ de cercle o canal longitudinal), una d'elles amb una franja de pintura blanca a l'espatlla, sota el llavi; àmfora púnica, etc.

Les restes d'època romana.

A la part central del camp (núm. 3), on suposadament hi hauria aquell munt tombes localitzades el 1962, vam trobar una petita àrea que es va ampliar per poder-la excavar bé en una cala de 7 x 6 m. Quasi al centre va aparèixer, a una profunditat de 80 cm, un nínxol allargat de 100 x 40 cm. i 20 cm. de profunditat, a l'extrem est del qual es va dipositar ajaguda una gerra de ceràmica comuna amb una sola nansa (desapareguda), que contenia un ou al seu interior. Al costat, a fora, una mandíbula d'ovicaprí. És el mateix tipus d'ofrena (gerra, ou, restes d'ovicaprí o d'aviram), que trobavem al costat del mur perimetral

Sitja 1. Ceràmiques àtiques (1 a 11) i de pasta clara (12).

oest de la vil.la de Tolegassos, amb 15 exemplars ben identificats.

Al costat sud de la primera ofrena, a un nivell més alt (i per tant, afectada per la llaurada de 1962), hi havia les restes d'un altre nínxol amb ofrenes, però amb les peces de ceràmica totalment esmicolades i escampades per l'arada. Una altra vegada, hi havia ceràmica comuna, ceràmica africana de cuina (formes Hayes 23B i 200), que ens porta cap a una cronologia imprecisa d'entre les darreries del segle II i la primera meitat del segle III. Tot plegat quedava inscrit dins una petita depressió circular retallada al sòl geològic, d'uns 10 cm. de profunditat. A la mateixa depressió i al seu entorn immediat, dins la cala oberta, varem trobar alguns fragments de tegulae esmicolats i escampats sense ordre. Potser les restes de les que s'havien vist fa cinquanta anys. Les rases dels sondejos fetes en aquella zona del camp van proporcionar en una superfície màxim de 1000 m^2 de l'entorn de la cala, cinc o sis fragments més de tegulae, que no feien més de 10 x 15 cm. cadascún d'ells.

En darrer lloc, els sondejos a la part sud del camp van permetre localitzar unes rases que identifiquem com els límits antics de la finca, sens dubte d'època romana. Són rases de secció en U, amb una amplada mijana de 80-100 cm. i una profunditat conservada d'uns 30-40 cm; una d'elles orientada d'est a oest i l'altra perpendicular cap al sud (núm. 4). Sabem que són d'època romana perquè al seu interior hi havia material que ens ho confirma, tot i que no permet fixar una cronologia precisa. Es tracta de diversos fragmetns de *tegulae*, de ceràmica comuna oxidada africana de cuina sense forma i potser de grisa emporitana tardana. Res que permeti dir si és del segle I o del segle IV. Però, en tot cas, no hi ha cap intrussió medieval o moderna (com passa en superfície, on trobem algún bocí de ceràmica vidriada) i, per tant, és possible identificar aquesta rasa (que té quasi la mateixa orientació que la vil.la de Tolegassos), com un límit de finques d'època romana. En direcció a la vil.la la rasa queda interrompuda per un rec de desguàs relativament modern, que també constitueix un desnivell respecte a la finca que queda a l'est, actualment més baixa que el camp de la vil.la romana.

En conclusió, la campanya de l'estiu de 2009 al Camp de l'Ylla ens ha permès identificar un nou jaciment inèdit, d'època ibèrica, i abandonar la idea arrossegada durant tants anys sobre l'existència d'una segona gran necròpolis de Tolegassos (un centenar de difunts a la Vinya del Fuster és un nombre molt alt que deu aplegar tots els qui van viure a la vil. la durant 250 anys). Això no vol dir que les restes localitzades no tinguin relació amb el món funerari. Segurament la gerra amb ous localitzada intacte dins un nínxol allargat (i les altres dues esmicolades), formarien part d'un ritus relacionat més amb el món dels morts (potser enterraments d'*immaturi* o de *nascituri*), que no pas amb la fertilitat dels camps; igual que també ho serien les quinze gerres que vint

anys enrere varem trobar al costat de la vil.la. Les poques restes de tegulae trobades a l'entorn potser formarien part d'una o dues inhumacions totalment destruïdes.

MAS GUSÓ (BELLCAIRE D'EMPORDÀ) CAMPANYES DE 2008 I 2009

Josep CASAS i GENOVER

La campanya d'excavacions, que es va dur a terme en diversos períodes entre els mesos de març i juny de 2008, es va plantajar com una continuació de la darrera campanya que s'havia dut a terme en el jaciment els anys 1999-2000, en el sentit que es tractava d'acabar els treballs que havien quedat pendents i interromputs en acabar-se la darrera actuació vuit anys abans. Es tractava, doncs, de concloure l'excavació d'una cata que ja havia estat iniciada, al sector nord-est del jaciment i, tot seguit, finalitzar l'excavació d'altres punts del mateix sector, que en aquells moments s'havien deixat expressament pendents per a les successives campanyes.

L'abandonament del jaciment durant aquell llarg període també va propiciar la degradació d'alguns sectors, la qual, tot i ser mínima, va fer que en primera instància haguéssim de dedicar els primers dies a la consolidació d'alguns murs i sobretot a la neteja del jaciment, envaït per les plantes que pràcticament amagaven la major part del sector.

Figura 1. Mas Gusó. Campanya 2008, planta sector N.E.

Acabada aquesta primera tasca es van iniciar els treballs d'excavació, establint dues cales. La primera, més al nord, ocupava una superficie de 7 x 10 m. La segona, quasi unida a la primera, tenia una forma més irregular pel fet de trobar-se delimitada per un camí. L'àrea era un trapezi de 8 per 4 m. a les parts més amples. L'excavació estratigràfica va permetre constatar una vegada més la complexitat de les diferents fases d'ocupació i l'afectació i deteriorament que els murs que successivament es van anar edificant van provocar en les estructures de fases anteriors.

En el cas de la primera cala, la successió cronològica abasta des de la segona meitat del segle VI aC fins les darreries del segle II aC, a part de les freqüentacions d'època romana alto-imperial que només es detecten a nivell superficial i en punts concrets i molt aïllats de la cala. A la segona cala, més al sud, la cronologia és encara més dilatada, amb un probable fons de cabana de la segona meitat del segle VII aC, el qual fou segellat per un nivell tardo-republicà i un paviment o potser un nivell d'anivellament del terreny de mitjan o segona meitat del segle II dC. El nivell superior, quasi superficial, que assenyala el moment d'abandonament del sector (i segurament de la vil.la romana), es situa a cavall entre els segles II i III dC.

A la campanya de 2009, lal com s'havia previst, es va actuar en els mateixos sectors de les campanyes anteriors (especiament de la de 2008), de manera que comportava l'excavació de les àrees immediates amb la finalitat de delimitar part del jaciment i especialment l'edifici d'època tardo-republicana a l'angle nord-est i sud-est, completant, a més, l'excavació de dues habitacions de l'ala est. En definitiva, una vegada acabada la campanya tenim tota la meitat est de la vil.la romana delimitada de l'extrem nord al sud, encara que queda per excavar totalment una de les habitacions fins el sòl geològic. El jaciment, no obstant, sembla que continua cap al sud fora l'àrea edificada, ja que els àmbits pre-romans ocupen un espai més gran que l'edifici tardo-republicà.

A causa de la configuració i servituts de la finca, la primera cala va quedar forçosament delimitada per la banda oest per un camí públic que no es pot alterar ni

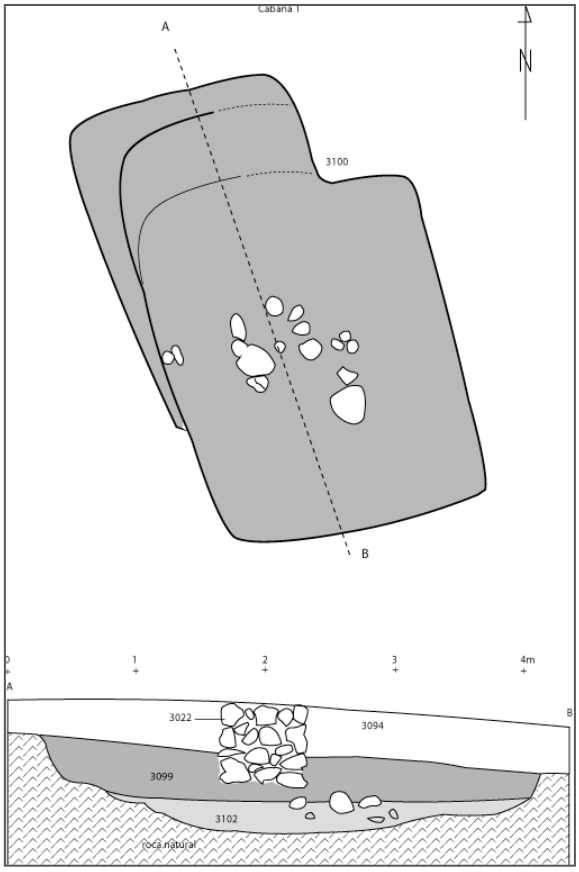

Figura 2. Cabana 1.

desplaçar, mentre que el límit nord es pot considerar fins a cert punt establert de manera natural per la finalització del turó i afectació (desaparició) d'una part del jaciment a causa de moviments de terra i desmunts duts a terme a començament dels anys 70 del segle passat. Malgrat tot, l'excavació va posar de manifest que potser la destrucció no va ser tan gran com es podia pensar a l'inici, atès que la part afectada es troba fora la zona edificada i ocupada per la vil.la romana. És una zona en part ocupada per una fossa/abocador de residus d'època romana i, en part, per la roca natural que aflora a la superfície a la major part de la cala excavada.

CALA 1/2008

Correspon a l'àmbit delimitat per quatre murs que ja s'havien posat al descobert durant les campanyes anteriors, els quals pertanyen a l'extrem nord de l'edifici del segle II aC. que fou l'origen de la vil.la tardo-republicana, de planta rectangular allargada, adoptant la forma de vil.la de corredor. L'excavació estratigràfica de l'àmbit va permetre conèixer millor el seu origen, evolució i canvis estructurals centrats en tres fases successives, i ens permeté conèixer millor les pre-existències i el seu origen.

D'una banda, i en primer lloc, a l'angle nord-oest va aparèixer un espai rectangular, tallat al sòl geològic, que correspon al fons d'una cabana de petites dimensions (cabana 1), amb dos nivells al seu interior. A l'estrat més profund, que correspon a l'anivellament del fons i al sòl dòcupació, sembla detectar-se una llar de foc molt deteriorada, formada per diverses pedres a la part central, recobertes per una capa de cendres. No sembla que es trobin *in situ*, sinó que algunes d'elles van ser desplaçades o remogudes en un moment posterior. El segon estrat l'interpretem com el d'abandonament de la cabana enfonsada, i està format per terres cendroses, a vegades totalment negres, que anivellen o farceixen aquesta cabana-fossa fins la seva part superior.

El material del seu interior, idèntic tant en el nivell del fons com en el segon estrat, correspon a la segona meitat o fi del segle VI aC. Es tracta d'un conjunt notable de fragments de ceràmica "jònia" colonial (de la Magna Grècia), grisa monocroma, produccions colonials de l'àrea de Marsella (imitacions de copes jònies B2, gerres, etc.), ceràmica local feta a mà i altres produccions indígenes a torn, així com un

fragment d'àmfora àtica de figures negres, també de la segona meitat del segle VI aC.

Al damunt de les restes de la cabana es van contruir els murs de l'edifici ibèric, quasi sense afectar els nivells d'època colonial. En tot cas, es dectecten intrusions a ran de murs que s'hi deurien escolar durant la construcció. Però les característiques de la terra, totalment cendrosa i molt toba, no permeten distingir les rases de fonamentació. A vegades les intrusions són molt clares i, en altres ocasions, no tant. Alguns bocins de ceràmica grisa emporitana o

de la costa catalana són clarament del segle II aC. Però alguns fragments d'àmfora ibèrica potser són més antics. En tot cas, l'estudi definitiu del material aclarirà aquesta qüestió.

A la primera fase de l'edifici ibèric correspon només un mur situat de nord a sud (3095), travessant pel mig la cabana més antiga. Reposa damunt un estrat no massa gruixut, situat al damunt del nivell superior de farciment de la cabana del segle VI aC, i l'únic material que tenim per datar-lo són alguns fragments de ceràmica que es trobaven sota aquest mur. D'una banda, un fragment d'un gran *kalathos* pintat, arcaic, segurament d'origen fonari, amb nansa horitzontal adherida a la paret, que inicialment hauriem de datar entre les darreries del segle III i començament del segle II aC. Per l'altra. un bicònic de grisa de la costa catalana i diversos fragments de la mateixa producció, sense forma, així com bocins d'àmfora ibèrica. No hi hem observat, de moment, cap fragment d'àmfora romana republicana, tan nombrosa en els estrats associats amb la resta de murs més recents.

Pel que fa al segon edifici, no sembla que es tracti d'una segona fase de l'anterior, sino d'una construcció de nova planta, atès que l'orientació és sensiblement diferent i talla o trenca l'extrem del mur que comentàvem suara. Per altra banda, encara que a nivell superior, sota l'estrat superficial, apareix una habitació de grans dimensions (8 x 7m), a mesura que s'anava aprofundint en l'excavació apareixien nous murs transversals i longitudinals que posaven en evidència les divisions interiors de l'àrea i una successió constructiva i cronològica més complexa, motivada pel fet que el terreny natural té un desnivell considerable (1,5m. d'oest a est, en una llargada de 7 m).

Per tant, i resumint, es posa en evidència que en primer lloc, cap a mitjan o últim terç del segle II aC, es van construir els murs 3014 i 3034 (nord-sud), i els 3022, 3105, 3106, 3120 i 3121 (divisions interiors). Els exteriors van perdurar i formaren part com a estructures i fonaments de la vil.la romana tardo-republicana construïda cinquanta anys després, mentre que els interiors (la creu formada pels murs 3105, 3121, 3106 i 3120), van desaparèixer i les seves pedres es van utilitzar per aixecar mitjançant un mur de pedra i morter amb encofrat la paret 3014 fins una alçada de més de 150 cm. per sobre el fonament original amb la finalitat d'anivellar l'àmbit creant una gran plataforma. En aquesta nova fase, que correspon a la vil.la republicana, l'espai quedava tancat al sud pel mur 3054, construït a un nivell superior i damunt els estrats d'anivellament de l'interior de l'espai. La construcció o remodelació de l'edifici, aprofitant part dels vells murs com a fonamentació de la vil.la romana es situa entorn els anys 100-80 aC.

CALA 2/2008

D'una banda, el primer objectiu era el d'acabar una franja d'un metre d'amplada situada d'est a oest, adossada a la part externa del mur 3034, per comprovar l'ocupació i anivellament del sòl d'època romana. Per l'altra, excavar una petita àrea de 8 x 3 m. situada al costat del camí que travessa el jaciment.

En el primer indret es va completar l'excavació d'un farcit de la roca natural originat amb l'anivellament d'una depressió que formava la roca del subsòl, amb materials corrresponents a la fase alto-imperial de la vil.la romana. A partir d'un conjunt notable de ceràmiques africanes A i de cuina o ceràmica comuna, es pot establir la formació de l'estrat cap a la segona meitat avançada del segle II dC sobre un tel molt prim, associat amb el mur republicà 2034, de la segona meitat del segle II aC.

També caldrà considerar associat a aquesta fase tardana l'estrat que farcia la fossa 3088. Almenys la seva part superior, separada de la inferior (del segle II aC.), per una capa de morter de calç i sorra que possiblement formava part de la pavimentació del sector, igual que el paviment 3031 excavat durant les primeres campanyes.

A la resta de la cala apareix la roca natural immediatament per sota el nivell superficial, excepte a la banda oest, on una depressió tallada a la roca, de forma més o menys rectangular, correspon a una altra cabana enfonsada, aquesta vegada datada a la segona meitat del segle VII aC, amb materials típics de la primera Edat del ferro, molt abundants, i amb paral.lels idèntics als nivells més profunds de l'IIIa d'en Reixac i a altres jaciments de la comarca que s'emmarquen en el mateix context històric.

Encara que té una estructura semblant a la cabana 1 (cent anys més recent), la seva forma és més irregular, i al fons s'hi detecten dues depressions circulars (una d'elles amb algunes pedres a l'entorn), que provisionalment interpretem con les restes de dues llars de foc. Tota la depressió estava farcida per un estrat de terres negres, amb molta cendra vegetal, fins quasi al nivell de la roca exterior. Al costat de les

Figura 3. Mas Gusó 2009 (Sector Est).

suposades llars (i al centre d'una d'elles, per la qual cosa no pot ser contemporània), apareixen dos forats de pal que segueixen la mateixa alineació dels límits de la cabana. L'extren sud està ocupada i afectada per un mur d'època ibèrica difícil de datar, però que es situa més o menys entre les darreries del segle III i la primera meitat del segle II aC.

Per l'altra banda d'aquest mur (3041), continua el fons de cabana, ben retallat a la roca i més estret, fins arribar quasi a la fossa o sitja 3036 excavada cap a la fi dels anys noranta, amb un conjunt notable de materials de la primera Edat del ferro, idèntics als que farcien la cabana 2. Pel costat oest, la cabana se'n va cap a sota el camí, per la qual cosa no ha estat possible delimitar-la per aquella banda.

CALA 1/2009

A la cala 1/2009, es van localizar les restes i la continuació dels murs que ja s'havien posat al descobert durant les campanyes de 1995-99, de manera que es va poder tancar tota l'ala nord-est de la vil.la romana, delimitar i identificar espais que s'havien interpretat malament en base a dades parcials resultants d'una antiga excavació incompleta. Entre les qüestions més interessants que s'han pogut aclarir, la primera és la cronologia tardo-republicana d'aquella part de la vil.la (que lliga millor amb les estructures de l'ala est, ja datades), amb dues fases constructives molt pròximes: la fundació cap a mitjan segle II aC i una remodelació important des del punt de vista estructural, que va tenir lloc abans d'acabar el segle II aC, i que va comportar la construcció d'un nou mur perimetral quasi paral.lel al fundacional, però més regular i en angle recte respecte al del límit de llevant. Completant-ho amb la planta general, ara sabem que la primera fase estava formada per un edifici de 35 x 35 m. i la segona fase per una ampliació de la qual en resultava un edifici de 35 x 40 m.

A tots els estrats relacionats amb la construcció de la vil.la i amb la seva remodelació el material arqueològic és homogeni, sense cap intrusió moderna i, en canvi, amb materials residuals que dónen testimoni de les ocupacions més antigues del jaciment, sobretot a partir d'època colonial. Abunden, en aquest sentit, les ceràmiques grises monocromes de les darreries del segle VI aC i les produccions colonials de pasta clara massaliota, però també les produccions ibèriques (a mà o a torn pintades) i fins i tot es troben, de manera més esporàdica, alguns fragments de la primera edat del ferro i de la transició bronze-ferro. Però el que predomina són els materials del segle II aC, amb un repertori notable de ceràmiques grises emporitanes o de la costa catalana, àmfora greco-itàlica tardana i sobretot itàlica Dressel 1, *kalathoi* ibèrics pintats, ceràmiques oxidades indígenes o de tradició indígena i, minoritàries, les àmfores púniques de salaons. Cap fragment de ceràmica de parets fines en els estrats relacionats amb la primera fundació. En canvi, en trobem als nivells associats a la reforma, juntament amb ceràmiques itàliques micàcies, que es daten a cavall entre el segles II i I aC, però amb un origen una mica més reculat.

La remodelació de l'àrea, amb la construcció de la vil.la republicana, va comportar la supressió de les estructures i nivells més antics, corresponents a l'hàbitat ibèric, així com el farciment de diverses sitges distribuïdes sota el que més tard fou una de les habitacions o espais de la vil.la. Algunes d'aquestes sitges ja s'havien excavat en campanyes dels anys 90. Les dues últimes es van identificar i excavar el 2009. La primera es localitza a la banda oest de la cala, vora l'actual camí. La segona, a la banda de llevant, quasi sota el mur perimetral est de la vil.la romana. Els materials d'una i altra, no massa diferents, confirmen la data d'obliteració de les sitges i construcció de l'edifici romà, amb un conjunt que es repeteix constantment i que ja hem citat. Val la pena assenyalar, pel que fa a la segona sitja, que estava farcida per dos nivells formant una estratigrafia invertida: al superior hi havia els materials característics del segle V aC (ibèrica pintada arcaica, àmfora massaliota, produccions colonials), mentre que al de sota hi havia un repertori habitual a la primera meitat o mitjan segle II aC, pràcticament idèntic al material associat amb les rases i nivells de fundació de la vil.la tardo-republicana.

CALA 2/2009

La cala 2/2009 es va obrir a la banda de llevant, a continuació de la de la campanya de 2008, amb la finalitat d'excavar fins al sòl geològic habitacions que s'havien començat a excavar en el període 1995-99. Calía, d'una banda, conèixer exactament l'estructura de l'ala est de la vil.la tardo-republicana i, de l'altra, continuar confirmant les cronologies proporcionades per les campanyes anteriors per a les habitacions

veïnes. En tercer lloc, un altre objectiu era localitzar l'angle sud-est de l'edifici, que intuïem a partir de les antigues excavacions i les alineacions de murs, però que no s'havia excavat mai. Encara que es va localitzar, va aparèixer molt malmès a causa dels treballs agrícoles (es troba dins el camp de conreu i a poca profunditat) i, sobretot, a causa del desmunt dels murs en una època indeterminada per aprofitar les pedres. Es tracta d'un autèntic "mur robat", del qual només s'ha conservat la rasa del desmunt plena de restes de morter i pedruscall engrunat. Es van poder delimitar i restituir en planta els murs de l'angle sud-est i datar-ne la seva fundació gràcies als estrats associats no tocats ni pel desmunt del mur ni per les tasques agrícoles, i es va poder confirmar que l'extrem sud de la vil.la romana està afectat per una remodelació d'època alto-imperial, probablement de les darreries del segle I o començament del segle II, contemporània a la construcció de la gran entrada, un *ostium* i *fauces* en forma de corredor centrat a la façana sud del conjunt.

A causa de la destrucció dels murs de la cantonada no queda clar si el seu origen i primera construcció pertany al segle II aC com la seva continuació que trobem en sentit nord. Durant segles i fins l'abandonament de la vil.la ja ben entrat el segle III de la nostra era, formava un sol cos, ja que els edificis més antics van quedar integrats a la vil.la alto-imperial sense modificacions estructurals importants o visibles a nivell de fonaments. En qualsevol cas, l'excavació de les dues habitacions més properes (la continuació de les cales de 2008), permet confirmar la fundació de la vil.la al segle II aC, amb una important estratigrafia originada amb motiu de la fundació i per la necessitat de farcir i anivellar fins la cota de paviment tota la zona, amb la construcció d'una gran plataforma de la qual formen part totes les estructures posades al descobert.

Tots els nivells identificats a l'excavació, en realitat formen part d'un sol estrat de farciment, el qual, en origen, tenia una potència d'uns 2 m. Es va formar de cop però va quedat alterat en dos moments. La part inferior, amb superposició de capes de terres fosques, argiles, terres cendroses, capes de blocs de la descomposició del sòl i roca d'altres sectors, etc. (tot barrejat), correspon al primer nivell de la fundació cap a mitjan segle II aC, amb el repertori habitual de materials de l'època: àmfora itàlica, camaniana A i B, ceràmiques ibèriques tardanes, grisa i oxidada emporitana, *kalathos* pintat, etc. El nivell superior, que en origen era el mateix i contemporani, es va veure parcialment afectat per la remodelació o reconstrucció del mur al cap de pocs anys (és el mateix mur que perpendicularment tanca l'edifici pel nord, paral.lel al més vell, i que hem citat abans). L'afectació es detecta per la intrusió de ceràmica comuna itàlica micàcia i ceràmica de parets fines de les formes més antigues. En conjunt, sembla que correspon als darrers anys dels segle II aC o, com a màxim a començament del segle I (entre el 110-80 aC).

LES SITGES IBÈRIQUES DE SAUS II O CAMP D'EN DALMAU. CAMPANYA DE 2008

Josep CASAS i GENOVER

L'excavació es va plantejar com la continuació i finalització de la campanya de l'any anterior, la finalitat de la qual era delimitar el camp de sitges i comprovar les possibles afectacions del camí públic que creua el jaciment. En aquest sentit, interessava comprovar els límits totals del jaciment pels costats nord, est i sud (la banda oest entra dins una altra finca a la que no teniem accés).

La primera intervenció de 2007 ja havia posat de manifest l'extensió del jaciment, superior a la que inicialment preveiem, i part del límit nord. El 2008, per tant, ens vam centrar a delimitar la banda est, de cara al poble de Saus, i l'extrem sud, a l'altre costat del camí públic. Al mateix temps, es va aprofitar per comprovar algunes anomalies que presentava la fotografia aèria en una part del costat nord, amb la qual cosa es van poder descobrir les tres sitges que constitueixen el límit últim del jaciment en aquell sector (sitges 28, 29 i 34).

El costat est queda delimitat per la sitja 38, la darrera que es va descobrir. Més enllà no hi ha res més, atès que a poc més de 15 m. ja trobem el marge que separa el camp veí, uns 2 m. més baix. Per altra banda, l'extrem sud del jaciment, a l'altre costat del camí, només tenia dues sitges (36 i 37), que cal considerar com externes a l'àrea on es concentra el conjunt més important i uniforme. Exploracions i sondejos complementaris a la segona finca no van proporcionar cap altre resultat, per la qual cosa cal suposar que el jaciment no anava més enllà d'aquestes darreres sitges.

L'excavació es va fer estratigràficament sitja per sitja, una vegada retirada a màquina la capa de terra de conreu dipositada al damunt, absolutament estèril des del punt de vista arqueològic. L'excavació estratigràfica tampoc va proporcionar informacions que no coneguessim des de la campanya anterior. La major part de sitges tenien un sol estrat de dalt a baix, absolutament uniforme. Les altres podien tenir dos o tres estrats dipositats d'una manera seguida i, per tant, en un sol moment. Totes les sitges van ser colgades de cop, si bé poden observar-se unes variacions cronològiques mínimes en la data d'obliteració de cadascuna d'elles. En tot cas, aquesta data es situa entre el 420 i, com a màxim, el 380 aC.

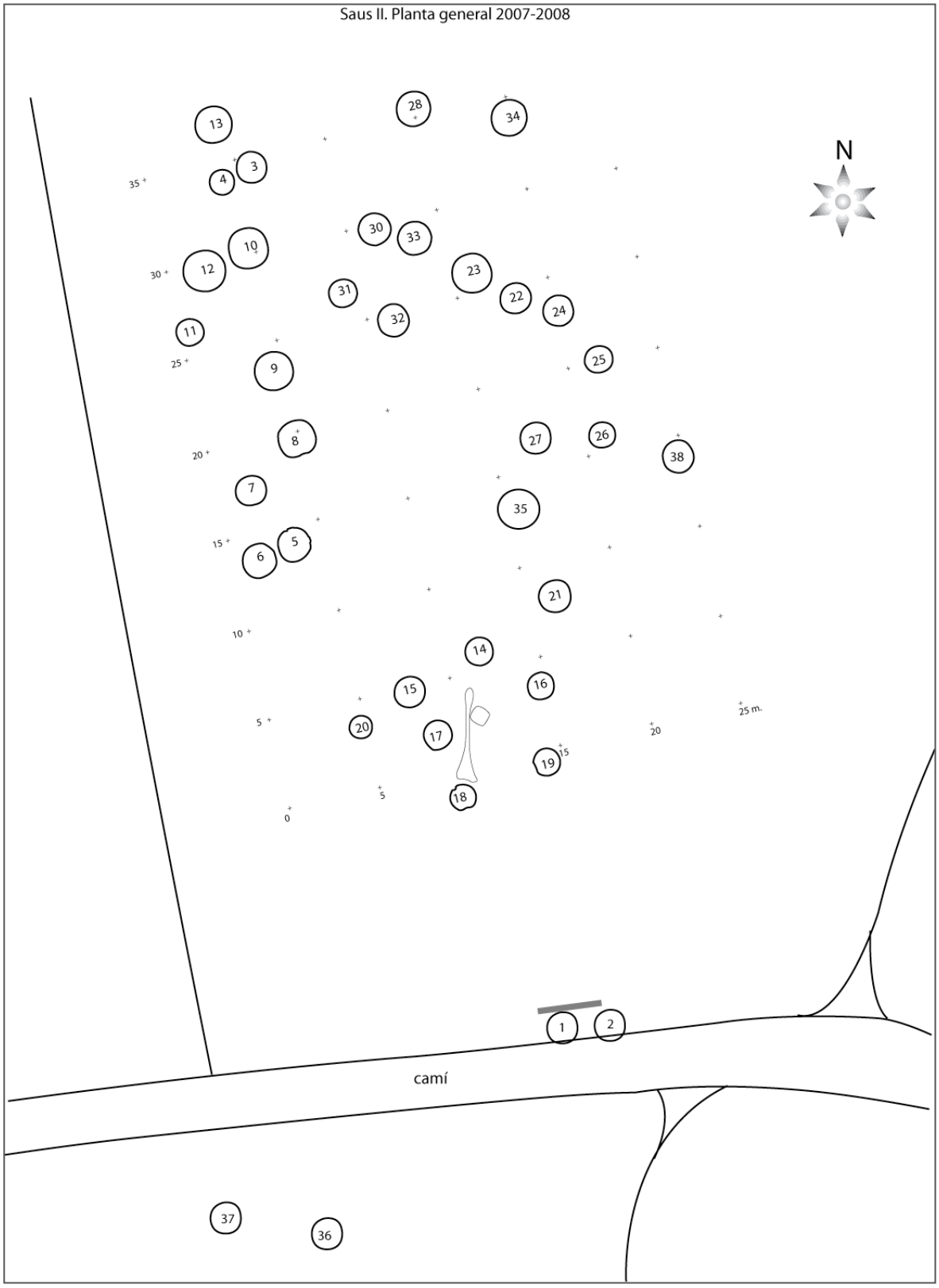
Independentment del nombre més o menys elevat de fragments de ceràmica, a totes van aparèixer restes de tovots de fang cuit o assecat al sol. En moltes ocasions, tal com ja haviem vist a la sitja 21 excavada el 2007, aquests tovots tenien senyals clars d'haver estat sotmesos al foc per una de les seves cares, pel que podem deduir que provenen d'un edifici que es va cremar. El mateix podem observar en pedres i lloses (procedents del sòcol o base d'una o més construccions), abocades a les sitges, amb signes evidents de foc.

Cal assenyalar la gran uniformitat de conjunt, tant en les dimensions de les sitges com en el seu contingut, tot i que quantitativament aquest podia ser molt divers (des de la dotzena d'esquerdissos fins quantitats notables de material ceràmic). Però en tot cas, sempre amb una gran uniformitat cronològica, la qual situa l'inici de l'assentament cap a les darreries del segle VI aC. i el seu abandonament a cavall entre els segles V i IV aC. El repertori és el típic de l'època: àmfora ibèrica, importacions de ceràmica àtica, ceràmica ibèrica oxidada (a vegades pintada), ceràmica feta a mà, importacions massaliotes, grises monocromes tardanes, restes de fauna, etc.

Val la pena remarcar, a part, la gran quantitat de molins de mà, barquiformes o de vaivé, sencers o fragmentats, aplegats en el conjunt de sitges; més de trenta. I, per altra banda, la troballa de quatre bases de premsa d'oli (1 l'any 2007 i 3 el 2008), la qual cosa obra noves perspectives i proporciona imformacions de primer ordre sobre el treball del camp i la producció

Universitat de Girona

Saus II. Planta general 2007-2008
N
camí
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
30
31
32
33
34
35
36
37
38
35
30
25
20
15
10
5
0
25 m.

d'oli en un assentament rural aïllat i aparentment tan senzill. Si, d'una banda, l'existència de molins per moldre cereal es pot associar a un consum domèstic (pel període d'ocupació de l'assentament, d'entorn els 100 anys, l'ús d'una quarentena de molins pot ser lògic), la presència de premses d'oli (quatre), només s'explica per l'existència d'una producció important que no es limitava al consum propi, ja que en aquest cas hi ha altres mètodes més senzills i igual d'efectius per premsar olives. Amb tota probabilitatt ho haurem de relacionar emb el mercat i territori agrícola emporità, el qual en formava part la casa de pagès de Saus.

A les sitges que va ser possible o en les que les condicions i característiques de l'estrat ho feia aconsellable, es van recollir diferents quantitats de terres per fer un filtratge destinat a recuperar restes de llavors de cara a una anàlisi carpològica detallada, la qual cosa permetrà, amb tota probabilitat, obtenir més informació sobre l'activitat agrícola de l'assentament. Així mateix, es van recollir diverses mostres de carbons vegetals a fi de poder establir diverses datacions amb C14 i, d'aquesta manera, disposar de cronologies contrastades amb les que proporciona el material ceràmic. Les dues mostres pertanyen a les sitges més antigua i més moderna, respectivament, de tot el jaciment. Podem avançar que les cronologies calibrades del C14 coincideixen amb les proporcionades per la ceràmica.

La primera de les mostres provenia de la sitja 34, que datem cap al darrer quart del segle VI aC. a partir d'un conjunt notable de ceràmica, entre la que cal assenyalar les produccions gregues i colonials característiques, com la ceràmica grisa monocroma, amb un plat *à marli* sencer amb peculiaritats morfològiques pròpies de la segona meitat del segle VI aC, sense carena exterior, ni bisell intern i peu robust, o el cos d'una àmfora Coríntia A1, recipient per al transport d'oli, amb una dilatada cronologia entre el 650 i el 525, però que no arriba al segle cinquè. (Fig., 1). Malauradament, no conservava la vora ni el peu, però la panxa, encara que esmicolada, era sencera.

El repertori de materials que confirmen una datació antiga per a la sitja continúa amb l'àmfora massaliota de pasta no micàcia, identificada o confosa sovint amb la Corintia B arcaica de la Magna Grècia, ambdúes amb una forma comuna i cronologia coincident en el darrer quart del segle VI aC (Fig. 127, 1 i 3), i l'àmfora púnica ebusitana, forma Ramon T.1.3.1.2, que es data aproximadament en el mateix període, entre el 525 i el 450 aC com a màxim.

La segona mostra que es va analitzar per obtenir datacions de C14 era una mandíbula de boví procedent de la sitja 23. La data calibrada, no tan precisa com en el primer cas, ens porta a un moment indeterminat de començament del segle IV aC. A partir de la ceràmica datavem la sitja entorn el 400 (entre el 420 i el 380 aC.).

Hem de dedicar un apartat exprés a la sitja 36; una d'aquelles dues situades a l'extrem sud, a l'altra banda del camí. No té res a veure amb l'assentament ibèric, ja que es tracta d'una sitja neolítica; correspon, concretament al neolític mitjà, amb un conjunt remarcable de materials ceràmics característics del grup de Montboló, amb nanses tubulars, decoració de cordons en relleu, vasos carenats, etc.

El conjunt, molt homogeni i sense cap mena d'intrusió més moderna -ni tan sols d'època ibèrica, tot i que la sitja es troba situada a quatre metres i mig de la núm. 37- es pot datar entre la segona meitat del cinquè mil. leni i la primera del següent, aproximadament en el període 4300-3800 aC i s'inclou, com hem dit, en el neolític de Montboló, amb paral.lels a l'àrea gironina identificats a la Cova 120 i a Ca n'Isach. En el cas de la Cova 120, en un nivell de la fi del neolític antic comencen a aparèixer fragments de vasos decorats amb cordons llisos aplicats; la major part de secció semicircular, com els de Saus, i una minoria de secció

triangular. Alguns dels recipients són vasos de perfil semblant, amb una carena poc o molt marcada, mentre que en urnes o contenidors del nivell III trobem nanses del mateix tipus i secció que hem vist a Saus, així com una nansa tubular tipus Montboló.

Els paral.lels per als materials de la sitja 36 són encara més diversos i ajuden a inscriure la troballa en un marc cultural molt més ampli, que abasta una àrea geogràfica extensa durant el neolític mitjà inicial representat en aquesta àrea pel grup de Montboló. Identificat sobretot gràcies a sepultures, però també a partir del poblat de Ca n'Isach, podem veure la seva distribució al nord-est de Catalunya i a les dues vessants del Pirineu a partir d'un seguit de punts que es concentren sobretot a les terres de l'interior, seguint el curs mig i alt del Fluvià i del Ter, com la cova sepulcral de l'Avellaner. A la plana pràcticament només es coneixen els del turó de les Corts (l'Escala), el Puig Mascaró de Torroella de Montgrí, i la tomba de la Bassa (Fonteta).

En conclusió, el jaciment de Saus II no només ens permet documentar i conèixer les restes d'una explotació agrícola ibèrica que va estar activa durant un centenar llarg d'anys (i aquest és el seu primordial interès), sinó que, a més, ens permet posar una peça més al trencaclosques del món neolític a casa nostra, completant (o només augmentant), la carta arqueològica local, que ja tenia tres jaciments neolítics més en un radi de poc més de 2 km. D'alguna manera, tant d'interès té i tan infreqüent és la troballa neolítica com la ibèrica. Al cap i a la fi, en el cas de l'assentament ibèric, es tracta d'un mas pertanyent al període més reculat; que va néixer i es va desenvolupar durant l'ibèric antic i va desaparèixer quan estava a punt d'iniciar-se o acabava de començar el període anomenat ibèric ple. Un cas gairebé únic de casa de pagès situada enmig dels camps, amb paral.lels clars a l'Olivet d'en Pujol, el Camp de l'Ylla i Mas Gusó; significativament, tots quatre dins el que podriem anomenar "territori agrícola" d'*Emporion*.

La troballa de quaranta sitges no el converteix en un jaciment especialment gran (repartides al llarg del centenar d'anys en què va estar ocupat, són poca cosa); tampoc especialment important si el comparem amb els altres tres que acabem de citar. El seu interès rau precisament en la seva pròpia existència (una altra granja ibèrica), però especialment en una producció especialitzada que va tenir lloc com a mínim durant el seu darrer període de vida, des de la segona meitat o darreries del segle V aC: l'elaboració d'oli. La presència de quatre premses, tant si funcionaven paral.lelament com si es van utilitzar una darrera l'altra (la troballa de dues juntes en una mateixa sitja sembla decantar la balança cap a la priemra possibilitat), és l'indici d'una producció de gran volum, la qual, si bé potser no era especialitzada ni única (per alguna cosa hi havia sitges per desar cereal), sí que durant el darrer període deuria constituir un dels puntals de l'economía de la casa. Una producció que s'ha d'explicar bàsicament en funció del mercat al que deuria anar destinada: *Emporion*.

L'EXCAVACIÓ DEL CAMP DE SITGES DE TORRE VEDRUNA-SECTOR TRANSPORTS. GIRONA-VILABLAREIX (GIRONÈS)

Rafael DEHESA CARREIRA

INTRODUCCIÓ

El jaciment arqueològic Torre Vedruna/Sector Transports es troba a la zona de parcel·les situada al nord de la urbanització Sector Transports. L'àrea que comprèn aquesta urbanització es situa al sud de la ciutat de Girona, on conflueixen els termes municipals de Girona, Salt i Vilablareix, essent la major part d'aquests terrenys de Girona.

L'any 2007, i a conseqüència de les obres d'urbanització del Sector Transports, el Departament de Coneixement i Recerca de la Generalitat va resoldre realitzar un control arqueològic preventiu dels moviments de terres que s'efectuessin en aquestes obres i, d'aquesta manera, poder localitzar les possibles restes arqueològiques que encara es poguessin conservar, així com realitzar la seva excavació per aprofundir en el seu coneixement ja que l'espai afectat per les esmentades obres es troben a continuació del jaciment de les sitges de Torre Vedruna. Així fou possible localitzar i excavar 48 estructures negatives, de diferents tipologies i cronologies. Es trobaren sitges, cubetes, fosses indeterminades, estructures complexes, i un gran fossar/canal, amb una representació cronològica dels períodes que abasten des de la prehistòria recent, el Bronze Final-Ferro I, l'època Ibèrica recent i l'època Moderna.

L'actual intervenció és la segona fase dels treballs duts a terme l'any 2007 i ocupa una superfície de 1360 m^2.

Desenvolupament dels treballs

Els treballs realitzats al sector afectat per les obres d'urbanització del Sector Transports de Girona, sector i que eren la continuació de les efectuades per l'arqueòloga Almudena García de l'empresa Arqueolític Terra-Sub. s'iniciaren el dia 27 de maig i es perllongaren fins el dia 17 de juliol de 2008.

Les tasques dutes a terme i les troballes efectuades varen ser les següents.

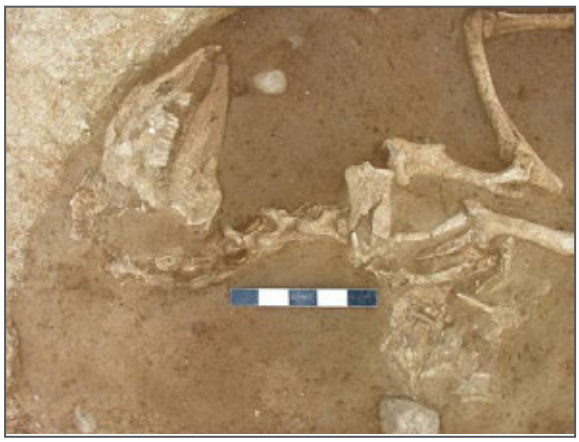
La primera de les feines que es varen dur a terme va ser el rebaix de les terres vegetals i les terres aportades en el solar afectat per les obres d'urbanització del sector.

El rebaix d'aquestes terres, realitzats amb l'ajuda d'una màquina retroexcavadora, va permetre la localització de 30 estructures d'emmagatzematge o sitges d'època tardo ibèrica. Aquestes formen part d'un camp de sitges més extens que ja fou parcialment excavat durant les obres d'ampliació del peatge de la sortida Girona Sud de l'autopista AP-7.

Les sitges presenten una uniformitat formal. Totes elles tenen una boca circular, escapçada pels treballs agrícoles, amb una forma el·líptica o ovoïdal, parets còncaves i fons pla o lleugerament còncau..

El diàmetre conservat de les boques varia dels 1'65

Figures 1 i 2. Restes d'un èquid excavat en el nivell de colmatació de l'estructura 103.

metres als 2'30 metres, mentre que la fondària oscil·la entre els 1'07 metres i els 1'90-2'00 metres d'alguna de les sitges excavades. De les 30 sitges localitzades, 28 d'elles són complertes, dues van ser excavades parcialment, i tres d'elles foren ja intuïdes en la primera fase d'excavació del sector, concretament les núm. 43-44 i 45.

El sediment del re ompliment de les sitges és molt homogeni. Està format per sorres i argiles de color marró groguenc, compacte i amb presència de restes de carbons en alguna d'elles. El material recuperat durant el procés d'excavació no és massa abundant. Es tracta sobretot de restes d'atuells ceràmics, restes de macrofauna, èquids i bòvids majoritàriament, i microfauna terrestre. La ceràmica, majoritàriament de tradició ibèrica, i alguna que altra importació itàlica, marquen un horitzó per l'abandonament d'aquest camp de sitges d'entre mitjans del segle II aC. i segona meitat del segle II a.C.

CONCLUSIONS

El conjunt de materials ceràmics recuperat al durant l'excavació del camp de Torre Vedruna - Sector Transports, és des d'un punt de vista quantitatiu, poc nombrós. La major part de les estructures ha proporcionat una migrada quantitat de material, essent fins i tot alguna d'elles, completament estèril. Entre elles no s'aprecien grans diferències cronològiques pel que respecta al seu moment d'amortització, i en conjunt, el material recuperat en totes elles és força homogeni. Aquest, s'ha de situar durant el segle II a.C., durant la segona meitat, i no sembla que en cap cas s'arribi a superar la data del 100 a.C.

Els tipus més abundant és el de les produccions ibèriques locals amb una distribució força igualitària. La categoria més abundant és la de la ceràmica comuna ibèrica oxidada present en les seves formes més típiques com són les gerres, de diverses dimensions, i els bols. La següent categoria present és la de la ceràmica de cuina o grollera feta a mà/torn lent, on hi són representades les olles/urnes i algun vaset. També ha estat possible constatar la presència de les produccions de ceràmiques emporitanes, tant les grises com les oxidades, amb els característics gerrets bicònics, bols i pàteres. Els contenidors amfòrics estan representats algunes vores, nanses i fragments informes d' àmfores ibèriques .

El material d'importació és encara més escàs i minoritari, essent tot ell d'origen itàlic. Aquest fet és molt comú en jaciments de l'interior en aquesta època. D'entre la ceràmica fina només s'han recuperat una base de ceràmica del tipus derivada de la Campaniana B, amb estampilla i un fragment informe del la mateixa categoria ceràmica. Cal ressaltar un perfil complert d'un plat/tapadora de ceràmica de cuina itàlica de la forma Com IT. 7a. Pel que respecta a les àmfores, el tipus majoritari, el representa el grup de les de procedència itàlica, representats per les formes Greco-Itàlica i Dressel 1A. També i les presents les àmfores d'origen púnic nord-africà, amb dos individuus (dues vores) de la forma Mañá C2a.

En tres de les estructures (E103-E109) s'hi excavaren les restes òssies de dos cànids i un èquid en connexió. La presència d'esquelets d'animals és un fet habitual, ja que un cop aquestes sitges havien deixat de ser útils s'empraven com a abocadors.

El conjunt de sitges excavat, s'ha d'incloure en el context de la pla de Salt - Girona, una plana agrícola molt rica i amb una densitat de població molt alta en època ibèrica. Les estructures formarien part del conjunt d'un assentament, les estructures d'hàbitat del qual no ha estat possible documentar, bé per trobar-se en un indret més allunyat, bé per restar destruïdes. Aquest assentament mantindria una relació de dependència del poblat de la Creueta, que es troba a uns tres quilòmetres a l'est del jaciment excavat.

L'amortització del camp de sitges, tot i que hauria tingut lloc al segle II a.C. s'ha d'emmarcar amb el davallament de la cultura ibèrica i la posterior fundació de Gerunda a inicis del segle I a.C. i l' introducció d'un nou model d'explotació del territori amb la implantació de les vil·les, fet demostrat al pla de Girona, on coneixem l'existència de assentaments de Can Pau Birol, molt aprop del jaciment, i les de Vilablareix, Montfullà, i del Pla de l'Horta per citar-ne només algunes de les més conegudes.

La presència de material d'època prehistòrica en les sitges 93 i 97, tot i que en molt poca quantitat, és una prova de les ocupacions paleolítiques al Pla de Salt, documentada als jaciments del Pla dels Carlins, Sant Roc (Vilablareix), per citar-ne només dos exemples.

També durant la intervenció realitzada l'any 2007 i dirigida per Almudena García Ordóñez (Arqueolític Terra-Sub) en aquest mateix sector, es va localitzar una estructura, concretament la identificada amb el núm. 34 amb materials que es podien adscriure al Neolític.

BIBLIOGRAFIA

BURCH, J. 1994, Excavacions arqueològiques al poblat de Sant Julià e Ramis, *Annals de l'Institut d'Estucis Gironins XXXIII*, Girona, 75-87.

BURCH *et al.* 1995, L'emmagatzematge en sitges al pla de Girona. L'exemple del Bosc del Congost, a Agustí et al. (ed.) Excavacións d'urgència a Sant Julià de Ramis. Anys 1991-1993, Sèrie Monogràfica, 10, Centre d'investigacions Arqueològiques , Girona.

CANTON, P. 2005, El paleolític inferior al Pla de Salt, *Quadern de Treball de l'Associació Arqueològica de Girona*, núm. 13, pp 24-39, Girona.

CARBONELL,E., PONS,E. 1987,. *Girona abans de Girona. Prehistòria*. Quaderns d'història de Girona. Ed. Ajuntament de Girona i Diputació de Girona.

GARCÍA ORDÓÑEZ, A. 2007, Memòria de la intervenció arqueològica al jaciment de Torre Vedruna – Sector Transports (Girona – Vilablareix, Gironès).

LLINÀS, *et al.*, 2002, Les sitges del Mas Sitjar (Salt) i el camp de sitges de la Torre Vedruna (Girona, Gironès). VI Jornades d'Arqueologia de les comarques gironines. Sant Joan de les Abadesses.

MARTÍN, A. 1994, Els antecedents ibèrics de la ciutat de Gerunda, *Annals de l'Institut d'Estucis Gironins XXXIII*, Girona, 89-108.

ESTUDI PRELIMINAR DEL JACIMENT DEL CAMP GRAN (BÀSCARA, ALT EMPORDÀ)

Estíbaliz MONGUILÓ CORTÉS, Maribel FUERTES AVELLANEDA, Sílvia CALLAVÉ FELIPE

Els treballs de seguiment arqueològic dels moviments de terres realitzats per la construcció de la plataforma de la L.A.V. Madrid – Zaragoza – Barcelona – Frontera francesa en el tram que discorre entre Vilademuls i Pontós, foren realitzats entre els anys 2007 i 2008 per l'arqueòloga Sílvia Callavé, de l'empresa Janus, SL. Un dels jaciments localitzats arran d'aquests treballs estava composat inicialment per una sèrie de fosses als llocs coneguts com Camp Gran i Camps d'en Xec, destinats segons el projecte de l'obra a l'extracció de graves i situats al nord-oest del terme municipal de Bàscara, en un replà a la dreta de la riera Cassinyola i a un km al sud-oest del nucli urbà.

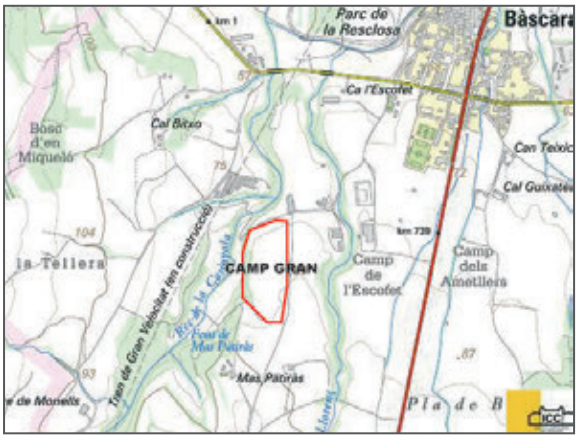

Figura 1. Plànol de situació del jaciment

A la zona on es va localitzar el camp de fosses no s'hi havia documentat prèviament l'existència de cap jaciment, ni tan sols durant l'estudi d'impacte previ a l'inici de les obres. En un primer moment, es van descobrir 20 estructures tipus fossa, que van fer necessària una fase de delimitació en dues etapes, la primera de les quals va estar dirigida per Maribel Fuertes i la segona per Estíbaliz Monguiló, també arqueòlogues de l'empresa Janus, SL. Al final d'aquests treballs de delimitació s'havien localitzat 150 estructures, que es van haver d'excavar en la seva totalitat.

La gran extensió del jaciment (35.607 m2) va obligar a dividir-lo en quatre sectors. El sector 1 corresponia a un camí que es va a realitzar per al pas de vehicles dins de l'obra i que delimitava el jaciment per l'oest; el sector 2 abarcava els Camps d'en Xec, al sud; el sector 3, al centre, era on es trobava la major concentració de sitges, i el sector 4, al nord, era la continuïtat del camp de sitges ja d'una manera més dispersa.

Una vegada finalitzada la intervenció es van acabar documentant 218 estructures, de les quals 69 eren sitges, 18 cubetes de funcionalitat indeterminada, 15 estructures indeterminades, 6 rases, 3 cubetes de combustió i 107 forats de planta rectangular.

Totes les sitges, cubetes i estructures indeterminades es van excavar completament, igual que una de les rases. Dels 107 forats de planta rectangular se'n va fer un mostreig al·leatori amb 23, per comprovar que tots funcionaven de la mateixa manera. A les rases s'hi van realitzar sondejos després de l'excavació completa d'una d'elles, ja que no donaven pràcticament cap informació arqueològica.

No van aparèixer materials a totes les fosses, i per això hi ha moltes estructures que classifiquem cronològicament com a indeterminades. A més, l'inventari definitiu dels materials encara no s'ha enllestit i, per tant, les cronologies que oferim són orientatives a partir de les observacions fetes durant els treballs de camp i d'una manera provisional.

Les cronologies inicials que donen les estructures documentades són de diverses èpoques: Ferro I, època ibèrica, època romana i època contemporània.

El tipus d'estructura més abundant eren els forats de petites dimensions, que es podrien considerar un mateix fet i que segurament tenien a veure amb les feines de conreu. Es concentraven al sector 2 al voltant d'una de les rases, en els Camps d'en Xec.

Aquestes petites estructures presentaven una planta rectangular, una secció recta i un fons pla. Tenien una llargada mitjana de 0,40 m., una amplada mitjana de 0,24 m. i una fondària mitjana de 0,06 m. L'escàs material que es va trobar en el seu interior estava molt rodat i probablement va ser arrossegat, per la qual cosa no constituí un indicatiu cronològic fiable. El mateix va passar amb les rases, que presentaven unes mides mitjanes de 25 m. de llargada, 0,60 m. d'amplada i 0,40 m. de fondària.

Janus S.L.

	Ferro I	*Època ibèrica*	*Època romana*	*Època contemporània*	*Època indeterminada*
Sitges	*17*	*34*	*2*		*16*
Cubetes de combustió	*1*	*2*			
Cubetes de funcionalitat indeterminada	*3*	*3*			*12*
Estructures indeterminades	*1*	*2*		*9*	*3*
Forats de petites dimensions				*107*	
Rases				*6*	

A banda d'aquestes estructures, el jaciment del Camp Gran és essencialment un camp de sitges d'una gran extensió. La conservació de les sitges era bastant bona en general i algunes fins i tot conservaven una part de la boca. Les mides mitjanes d'aquestes estructures eren de 1 m. de diàmetre i 1,20 m. de fondària, i estaven excavades al subsòl natural, composat per llims de color ataronjat. Per sota d'aquests llims, a poca fondària, apareixia un substrat geològic format per graves a que explica l'escassa profunditat d'algunes de les sitges donat que, excavades a les graves, perdrien la seva impermeabilitat. Les sitges presentaven una planta circular i una secció troncocònica (en la majoria dels casos) i globular, independentment de la cronologia de cadascuna, que comprenia els períodes Ferro I, l'època ibèrica i, en menor grau, l'època romana.

El nombre total de sitges del Ferro I era de 17, la majoria situades als sectors 3 i 4, excepte una, situada al sector 2. Aquestes sitges es caracteritzaven per tenir més d'un farciment en més de la meitat dels casos. Els materials arqueològics que s'hi recuperaren foren ceràmiques fetes a mà, algunes decorades amb pentinats i cordons amb digitacions i altres brunyides.

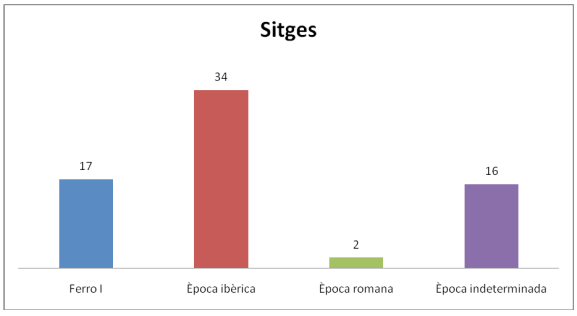
Hi havia una sitja d'aquest conjunt (UE 3031) que destaca per sobre de la resta degut a una capa d'argila que en recobria les parets des del fons fins a 0,50 m. d'alçada. Aquest fet probablement fou degut a què la fondària d'aquesta estructura arribava a les graves i, per tant, va caldre impermeabilitzar el lloc d'emmagatzematge.

Pel que fa a les sitges ibèriques, se'n van localitzar un total de 34, de les quals 27 estaven situades al sector 3 i 7 al sector 4. Totes presentaven un sol farciment excepte una (UE 4089) que en tenia tres. Els materials localitzats a l'interior de les estructures d'aquesta època foren fragments ceràmics de petites dimensions i molt escassos (generalment no passaven de cinc fragments per sitja).

Les sitges romanes, finalment, foren dues. Es van identificar gràcies a què van aparèixer a l'interior de cadascuna uns fragments de tegulae, ja que el material arqueològic recuperat també era molt pobre.

Van aparèixer, finalment, 16 sitges sense material, totes amb un únic farciment, excepte una (UE 4053), que en tenia tres. Degut a les seves característiques, gairebé es podria dir que eren d'època ibèrica o romana, però es van classificar com a indeterminades, davant la impossibilitat d'assegurar-ho. La majoria d'aquestes sitges estaven situades als sectors 3 i 4, excepte una, que estava situada al sector 2.

Uns altres tipus d'estructura que van aparèixer

foren les cubetes, en total 21. D'aquestes, 3 eren cubetes de combustió, que es caracteritzaven per ser de planta circular de 0,90 m. de diàmetre i tenir una secció còncava amb una mitjana de 0,13 m. de fondària. D'aquestes estructures, dues (UE 1003 i 1005) corresponien a època ibèrica i estaven molt properes entre si, dintre del sector 1. L'altra es trobava al sector 3 i la seva cronologia era Ferro I (UE 3067).

La resta de les cubetes eren de funcionalitat

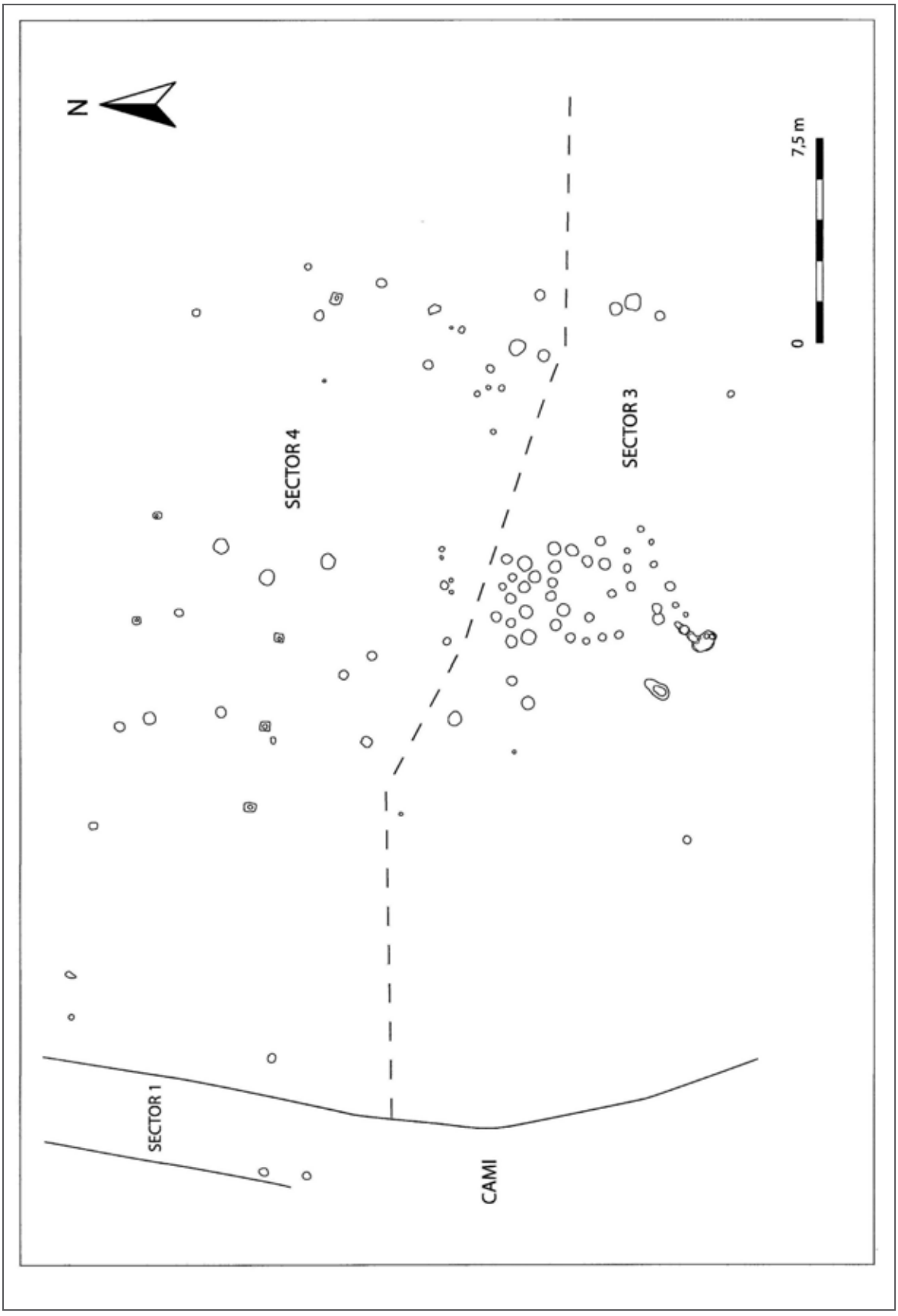
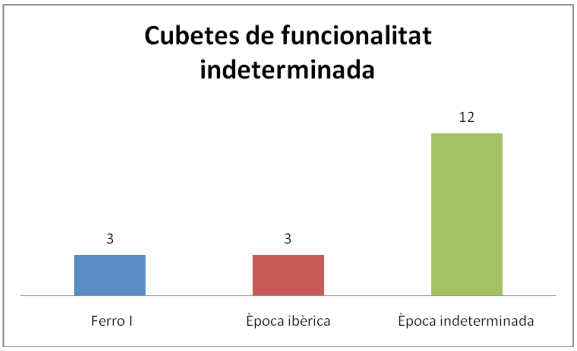

Figura 2. Planta del Camp Gran

indeterminada. D'elles, 12 no tenien material a l'interior, 3 eren del període Ferro I i 3 més d'època ibèrica. La majoria estaven situades al sector 4, dues al sector 2 i unes altres dues al sector 3. Les mides dels seus diàmetres variaven des de 0,24 m. fins a 1,30 m., mentre que de fondària cap no passava dels 0,28 m.

Hi havia unes estructures de planta quadrangular que a dins tenien un altre retall de planta circular, i que en alguns casos semblava que estiguessin alineades. Sembla que es tractava de forats per a posts d'època contemporània.

D'època del Ferro I hi havia, també, una estructura (UE 3043) d'una llargada de 4,88 m., una amplada màxima de 2,96 m. i una fondària de 0,40 m., de funcionalitat indeterminada, que estava afectada per una sitja ibèrica (UE 3053). A dins s'hi va localitzar un nivell d'amortització que cobria una sèrie de retalls dintre d'aquesta estructura.

D'època ibèrica també cal esmentar un retall (UE 3063), del qual se'n desconeix la funcionalitat. És de planta allargassada i d'una longitud de 3,18 m., una amplada de 1,68 m. i una fondària de 0,58 m.

Finalment, cal remarcar tres retalls més dels quals tampoc poguérem esbrinar-ne la funcionalitat, així com tampoc la cronologia, tot i que un d'ells podria tractar-se d'un petit forat de pal (UE 4044).

Figura 3. Vista general del jaciment

En conclusió, ens trobem davant d'un conjunt de fosses utilitzades des de finals de l'edat del Bronze fins als inicis de la romanització. La vàlua principal d'aquest jaciment és que evidencien la continuïtat de l'explotació humana d'aquest sector de l'Empordà al llarg de pràcticament tot el I mil.lenni aC. i que, si més no per als períodes més pròpiament ibèrics, molt probablement s'hi va deixar sentir la influència de l'assentament amb diferència més destacable de la zona, el Mas Castellar de Pontós, ubicat a tan sols 4 km al nord-est, i amb una cronologia que, en general, s'estén entre finals del segle VII i les primeres dècades del segle II aC.

BIBLIOGRAFIA

CALLAVÉ, S.; CODINA, D.; FUERTES, M.; LLINÀS, J.; MONGUILÓ, E.; RONCERO, A.; SÁNCHEZ, M.; TARRÉS, A.; ZABALA, M., L'explotació del camp a l'època ibèrica al nord-est de Catalunya: els camps de sitges trobats durant la construcció del TGC a les comarques de Girona, *Tribuna d'Arqueologia 2008-2009*, Barcelona, 2010

LES SITGES DE LA SERRA DE SANT ANDREU I DEL MAS VEDRUNA (CORNELLÀ DEL TERRI, PLA DE L'ESTANY)

Joan LLINÀS POL, Albert RONCERO IGLESIAS

INTRODUCCIÓ

Al llarg de la tardor de l'any 2007, durant els treballs de seguiment i control de les obres del TGV en el tram Sant Julià de Ramis-Cornellà del Terri, foren localitzats dos jaciments d'època ibèrica a la zona de Sant Andreu del Terri, dins del terme municipal de Cornellà: les sitges de la Serra de Sant Andreu i la sitja del Mas Vedruna. Aquests treballs, encomanats a Janus SL per part de l'empesa constructora adjudicatària de les obres (UTE) foren duts a terme per l'arqueòleg Albert Roncero. Donat que els dos jaciments es trobaven afectats de ple per les obres, foren objecte d'excavació arqueològica i, posteriorment, també sota control arqueològic i amb el permís del Servei d'Arqueologia i Paleontologia, eliminats.

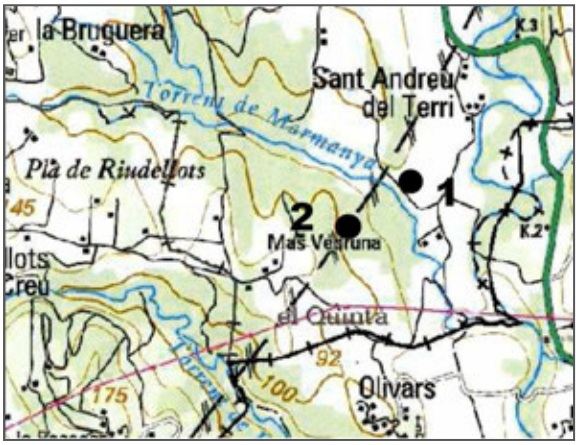

Figura 1. Situació dels dos jaciments (1-Serra de Sant Andreu, 2-Mas Vedruna), entre els nuclis de Sant Andreu del Terri (Cornellà del Terri) al nord i Olivars (Sant Julià de Ramis) al sud

SERRA DE SANT ANDREU

El jaciment de la Serra de Sant Andreu es trobava situat al sud del terme municipal de Cornellà del Terri (Pla de l'Estany), dins de l'antic municipi de Sant Andreu del Terri, al marge d'un camí que discorria per la part alta del vessant nord de la vall del torrent de Marmanya, afluent del Terri. Estava composat per dues sitges que ja havien estat afectades antigament per la construcció del camí i que es veien retallades al marge. La seva excavació arqueològica va tenir lloc el mes de maig de 2008, sota la direcció de Joan Llinàs i Pol.

La primera sitja estava considerablement afectada pel propi camí i d'ella només se'n conservava, aproximadament, un 10-15 %. Excavada al terreny natural, el seu farcit va proporcionar un únic fragment de ceràmica comuna ibèrica.

La segona sitja es trobava a uns 4 metres a l'est de la primera. Tot i que també estava afectada pel tall del camí, estava més ben conservada, donat que se'n van poder documentar unes tres quartes parts. L'escàs material arqueològic que va proporcionar era igualment d'època ibèrica, sense majors precisions.

Cal remarcar que, tot i la presència d'aquestes dues sitges, no en va aparèixer cap més durant el posterior rebaix del camp adjacent.

MAS VEDRUNA

Pel que fa a la sitja de Mas Vedruna, fou localitzada la tardor de 2007 durant el control de les obres del mateix tram de TGV. Es trobava situada al vessant sud de la mateixa vall del torrent de Marmanya, prop del mas Vedruna, que va donar nom al jaciment, i la seva excavació arqueològica va tenir lloc a finals de novembre del mateix any, sota la direcció d'Albert Roncero.

Es tractava d'una sitja de forma globular, parets divergents i fons pla. Tenia una planta circular de 1,60 m de diàmetre, 1,14 m de fondària màxima, i una base completament plana de 0,5 m de diàmetre. Es trobava seccionada en la seva major part, tant a la part superior com en un dels costats.

Estava farcida per tres estrats. El superior (U.E. 1001), flonjo i argilós, contenia abundant material arqueològic. A continuació, hi havia un petit estrat de cendres d'entre 2 i 4 cm de potència (U.E. 1002) i , a sota, un estrat compacte (U.E. 1003), d'uns 50 cm i igualment força ric en material arqueològic.

Janus S.L.

La ceràmica apareguda, tot i abundant, era majoritàriament informe. No hi havia cap importació, ni entre les àmfores ni entre la vaixella de taula i de cuina, tota de producció ibèrica. L'únic element destacable era una base de ***skyphos*** en ceràmica reduïda, que va permetre acotar la datació d'aquest farcit entre els segles IV i III aC.

Figura 2. Sitja del Mas Vedruna

CONCLUSIONS

Tot i que en conjunt aquests dos jaciments van proporcionar únicament tres sitges, molt probablement eren més extensos. Les destruccions posteriors degut a l'obertura de camins i al conreu dels camps i el fet d'haver-nos hagut de cenyir exclusivament a l'àrea directament afectada per les obres fa que molt probablement hagin quedat sectors dels jaciments sense documentar.

Sembla que cal relacionar la Serra de Sant Andreu i el Mas Vedruna amb l'entorn ampli del poblat ibèric de Sant Julià de Ramis. Aquest ***oppidum***, situat en un indret estratègic, amb un bon control visual, dominant el Congost del Ter i en una zona de pas obligat, sembla que fou el més gran de la zona al llarg de tot el període ibèric i, àdhuc, va ser promocionat en un primer moment arran de la conquesta romana. El seu abandó a principis del segle I aC s'ha posat en relació amb la fundació de la ciutat de ***Gerunda*** a l'entorn del 80-70 aC (A.A.D.D. 2001).

Ara com ara, no es coneixen al voltant de ***l'oppidum*** de Sant Julià de Ramis altres assentaments destacables, i sí alguns camps de sitges com Can Figa, la Bòbila de Can Rafael Ginesta (tots dos al terme de Cornellà del Terri), el Camp del Camí i, sobretot, el Bosc del Congost (al municipi de Sant Julià de Ramis). La majoria d'aquests jaciments van proporcionar materials d'època tardoibèrica (segle II-principis del I aC), encara que algunes de les sitges del Bosc del Congost es van poder datar en el període ibèric ple, als segles V-III aC (Nolla, Casas 1984: 173-174; Alberch, Burch 2002: 140). En tot cas, ara hem d'afegir-hi, tot i la modèstia de les troballes, la Serra de Sant Andreu i el Mas Vedruna.

BIBLIOGRAFIA

A.A.D.D. (2001). *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis. 1: El sector de l'Antiga església Parroquial*. Girona: Ajuntament de Sant Julià de Ramis-Diputació de Girona-Universitat de Girona.

ALBERCH, X.; BURCH, J., coord. (2002). *Història del Gironès*. Girona: Diputació de Girona.

CALLAVÉ, S.; CODINA, D.; FUERTES, M.; LLINÀS, J.; MONGUILÓ, E.; RONCERO, A.; SÁNCHEZ, M.; TARRÉS, A.; ZABALA, M., "L'explotació del camp a l'època ibèrica al nord-est de Catalunya: els camps de sitges trobats durant la construcció del TGV a les comarques de Girona", *Tribuna d'arqueologia 2008-2009*, Barcelona. (en premsa)

NOLLA, J.M.; CASAS J. (1984). *Carta Arqueològica de les comarques de Girona. El Poblament d'època Romana al N.E. de Catalunya*. Girona: Centre d'investigacions Arqueològiques de Girona.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A MAS BOSCOSA (SARRIÀ DE TER, GIRONÈS)

Maribel FUERTES AVELLANEDA, Albert RONCERO IGLESIAS

Els treballs de control arqueològic de les obres de construcció de la plataforma de la LAV entre Sarrià de Ter i Sant Julià de Ramis van permetre la localització d'unes estructures arqueològiques properes al mas Boscosa. Els entorns d'aquest mas, que es troba al sud del pla de Sarrià, a uns 100 metres al sud del carrer Rocacorba i a uns 100 metres a l'oest de l'antiga carretera nacional II, estaven afectats per la construcció, a uns 50 metres a l'est, d'una sortida d'emergència del túnel urbà de Girona, la 304+504.

Durant el control de les obres es varen localitzar dues estructures totalment diferenciades, tant per la seva situació (les dues estructures es troben força allunyades l'una de l'altra, uns 80 metres aproximadament) com per les seves característiques formals. Per una banda, a tocar al sud-oest del mas es va trobar una estructura construïda de planta rectangular farcida d'un enderroc de teules. Per l'altra, la realització d'una rasa per a l'evacuació d'aigües, a l'extrem oest del camp afectat, va permetre localitzar les restes d'una sitja.

L'excavació d'aquestes troballes es va desenvolupar en dues fases. La primera, entre els dies 12 i 20 de febrer de l'any 2009, va comportar l'excavació de la sitja i la documentació gràfica de l'estructura rectangular, i la segona, realitzada entre el 16 de març i el 3 d'abril del mateix any, se centrà en la realització de sondejos a l'estructura construïda per tal d'aportar alguna dada sobre la seva funció i cronologia.

LA SITJA

La sitja es trobava excavada a les argiles naturals de la zona i presentava una planta circular de 150 cm de diàmetre. Les seves parets eren lleugerament còncaves i la seva base era plana. Tot i que havia estat parcialment afectada per l'excavació de la rasa, l'estructura conservava 140 cm de profunditat. En el seu interior s'hi documentaren tres nivells de farciment, i el material arqueològic que s'hi va recuperar, força abundant, va permetre'n una datació dels segles IV-III aC.

Si estem parlant d'una fossa aïllada és per que la zona on va ser documentada no va ser intervinguda de manera general, donat que, com hem dit, tan sols s'hi va realitzar una rasa d'evacuació d'aigües, fora de projecte, com a solució puntual de l'obra. Possiblement ara estaríem parlant d'un camp de sitges ibèriques si els rebaixos en aquest camp haguessin estat generals o tan sols més extensos.

L'ESTRUCTURA RECTANGULAR

L'estructura construïda localitzada a tocar del mas era de planta rectangular, i corresponia a la fonamentació d'un edifici exempt amb orientació principal de nord a sud, amb una llargada de 6 metres i una amplada de 4,40 metres. L'angle nord-est d'aquesta estructura estava parcialment malmenat per una claveguera de

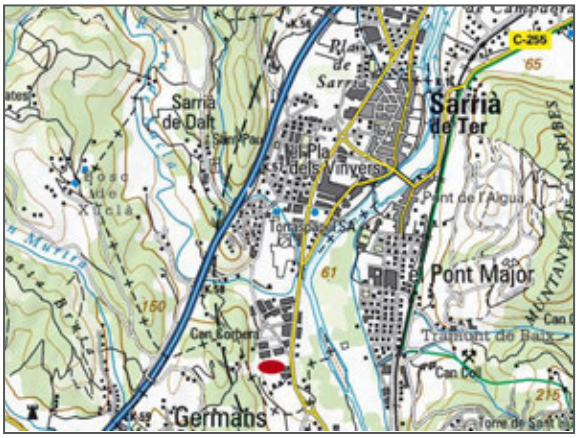

Figura 1. Mapa de situació de les troballes

Figura 2. Imatge de l'estructura rectangular

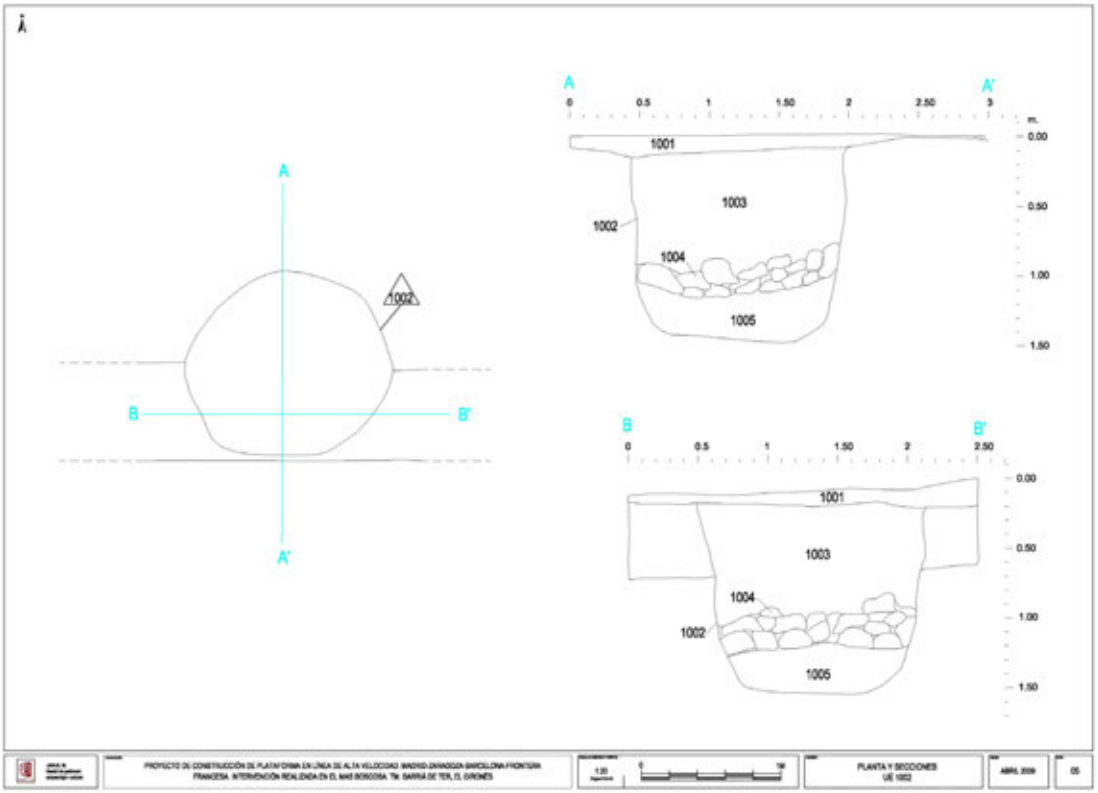

Figura 3. Planta i seccions de la sitja

cronologia més recent que semblava correspondre amb una canonada de sortida de l'habitatge del mas Boscosa.

S'hi varen realitzar dues cales arqueològiques, una a l'interior i l'altra a l'exterior de l'estructura. El primer sondeig va permetre el rebaix intern de tota la meitat sud de l'"edifici" i va permetre constatar que a sota del nivell d'enderroc de teules modernes no es conservava cap nivell de pavimentació ni de circulació, que els murs tan sols conservaven dues filades construïdes i que no disposaven de cap banqueta de fonamentació. Els materials ceràmics associats a l'estructura eren, igual que les teules esmentades, de cronologia moderna o actual. Cal destacar, això sí, que l'estructura es trobava construïda a sobre d'un nivell argilós molt compacte, no natural, en el qual es va localitzar diversos fragments ceràmics, molt rodats, de ceràmica comuna ibèrica.

Pel que fa al sondeig exterior, es va realitzar a l'angle sud-oest de l'estructura i per una banda va evidenciar, igual que el sondeig interior, la poca conservació de l'estructura i, per l'altra, la presència d'una petita rasa de fonamentació. Aquesta rasa es va excavar parcialment i no s'hi va poder localitzar cap fragment ceràmic en el seu interior que permetés la datació de la construcció d'aquesta estructura. El nivell on estava retallada aquesta rasa era el mateix estrat documentat a l'interior de l'estructura i evidenciava, també, la presencia de materials ibèrics a l'interior del seu sediment.

CONCLUSIONS

Si bé els dos elements documentats a les immediacions del mas Boscosa no presenten cap relació entre ells, l'excavació d'ambdues estructures ens va permetre concloure que aquest terrenys van estar ocupats en època ibèrica.

Tot i que de l'estructura rectangular exempta trobada a tocar del mas no en vam poder obtenir massa informació sobre la seva funció ni cronologia, sí que cal tenir en compte que es trobava construïda sobre un terreny que presentava restes d'ocupació d'època ibèrica. Així, la sitja que vam documentar al sud-est d'aquesta estructura no era una estructura isolada, sinó que, molt probablement, formava part d'un camp de sitges més extens.

Aquest possible jaciment, situat en un indret proper al curs del Ter i a 1 km al nord del nucli urbà de Girona, sembla que caldria relacionar-lo amb l'entorn ampli

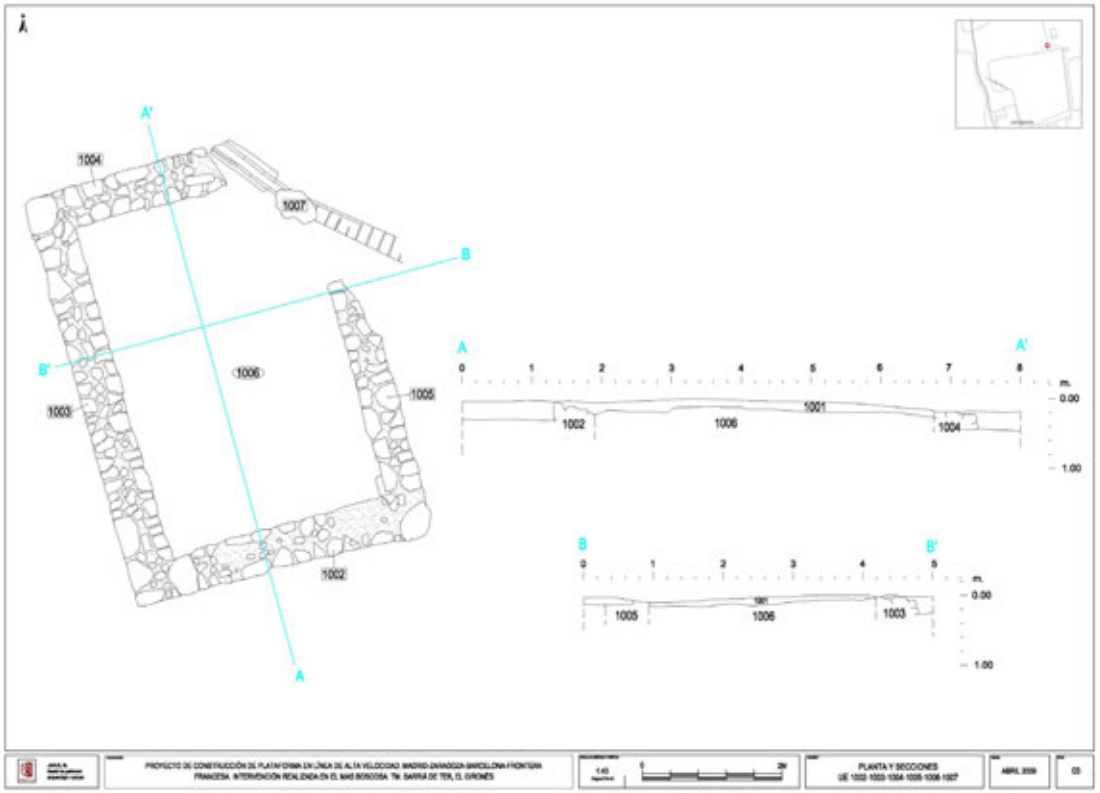

Figura 4. Planta i seccions de l'estructura rectangular

del gran hàbitat ibèric de la zona: Sant Julià de Ramis. Aquest *oppidum*, situat en un indret estratègic, amb un bon control visual, dominant el Congost del Ter i en una zona de pas obligat, sembla que fou el més gran de la zona al llarg de tot el període ibèric i, àdhuc, va ser promocionat en un primer moment arran de la conquesta romana. El seu abandó a principis del segle I aC s'ha posat en relació amb la fundació de la ciutat de *Gerunda* a l'entorn del 80-70 aC (A.A.D.D. 2001).

Ara com ara, no es coneixen al voltant de l'*oppidum* de Sant Julià de Ramis altres assentaments destacables, i sí alguns camps de sitges com Can Figa, la Bòbila de Can Rafael Ginesta (tots dos al terme de Cornellà del Terri), el Camp del Camí i, sobretot, el Bosc del Congost (al municipi de Sant Julià de Ramis). La majoria d'aquests jaciments van proporcionar materials d'època tardoibèrica (segle II-principis del I aC), encara que algunes de les sitges del Bosc del Congost es van poder datar en el període ibèric ple, als segles V-III aC (Nolla, Casas 1984: 173-174; Alberch, Burch 2002: 140).

Prop de Mas Boscosa cal remarcar, igualment, l'existència d'una necròpolis ibèrica al Pla de l'Horta (Sarrià de Ter), de la qual es recuperaren fins a 4 urnes d'incineració amb cronologies dels segles VI-V aC (Martín 1994: 93-99). Aquest jaciment fou localitzat a menys d'un quilòmetre al nord de la nostra sitja i a uns tres quilòmetres al sud de la mutanya on s'alça l'*oppidum* de Sant Julià de Ramis.

BIBLIOGRAFIA

A.A.D.D. 2001, *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis. 1: El sector de l'Antiga església Parroquial*. Girona: Ajuntament de Sant Julià de Ramis-Diputació de Girona-Universitat de Girona.

AGUSTÍ, B.; BURCH, J.; MERINO, J. 1995, *Excavacions d'urgència a Sant Julià de Ramis. Anys 1991-1993*, Sèrie Monogràfica, 16. Girona: Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona.

ALBERCH, X.; BURCH, J., coord. 2002, *Història del Gironès*. Girona: Diputació de Girona.

CALLAVÉ, S.; CODINA, D.; FUERTES, M.; LLINÀS, J.; MONGUILÓ, E.; RONCERO, A.; SÁNCHEZ, M.; TARRÉS, A.; ZABALA, M., "L'explotació del camp a l'època ibèrica al nord-est de Catalunya: els camps de sitges trobats durant la construcció del TGV a les comarques de Girona", *Tribuna d'arqueologia 2008-2009*, Barcelona (en premsa).

MARTÍN, A. 1994, "Els antecedents ibèrics de la ciutat de *Gerunda*". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXIII, p. 89-108.

NOLLA, J.M.; CASAS J. 1984, *Carta Arqueològica de les comarques de Girona. El Poblament d'època Romana al N.E. de Catalunya*. Girona: Centre d'investigacions Arqueològiques de Girona.

INTERVENCIÓ AL JACIMENT ARQUEOLÒGIC DE CAN CUCA DINS LES OBRES DE CONSTRUCCIÓ DEL TERCER I QUART CARRIL PER CALÇADA ENTRE MAÇANET -NOU ENLLAÇ VILADEMULS - LA JONQUERA A L'AUTOPISTA AP-7

Didier JOLY

Entre els dies 21 i 25 de setembre i 2 a 31 de desembre de 2009 es va dur a terme una intervenció arqueològica al jaciment de Can Cuca derivada dels treballs d'ampliació del tercer carril de l'Autopiasta AP-7. Els treballs anaren a càrrec de l'ICAC (Institut Català d'Arqueologia Clàssica) i foren executats per l'empresa d'arqueologia ATICS S.L.

El jaciment fou descobert l'any 1986. Les restes arqueològiques posaren a la llum un lloc d'hàbitat a l'aire lliure sense estructures amb presència de ceràmica i restes de tovots a més d'alguna peça de sílex, que testimoniaren l'existència de poblament durant el Bronze final i una freqüentació a la primera Edat del Ferro. El material recollit es tractava bàsicament de ceràmica feta a mà: (urna decorada amb incisions en ziga-zagues, amb cordó aplicat a la inflexió coll-cos, bol amb vora bisellada, plat amb un acabat en ditades).

En l'actualitat i en el marc dels treballs realitzats amb motiu de l'ampliació del tercer carril de l'AP7, el treball arqueològic va consistir en obrir un seguit de rases i sondejos a tota la zona afectada pel projecte que van donar resultats positius, amb la localització de dues sitges d'època ibèrica.

• Sitja 1: Es tractava d'una fossa cilíndrica d'1,30m de diàmetre i una profunditat observada de 0,80m, oberta directament a la roca mare. La sitja estava reomplerta amb un únic estrat de farciment, format per una terra argilosa grisa compacta on es van documentar alguns fragments de carbó i poc material antròpic, uns 50 fragments de ceràmica, menys de 10 fragments de fauna, i tres fragments de un molí de cereals. L'anàlisi preliminar de la ceràmica recollida (comuna ibèrica i grollera a mà) va permetre situar l'obliteració d'aquesta sitja en època ibèrica tardana, segurament en l'interval 150-70 aC, per la tipologia d'algunes formes documentades.

• Sitja 2: Es tractava d'una fossa cilíndrica d'1,60 m de diàmetre i una profunditat observada de 1,20m, oberta directament a la roca mare (UE de retall 1005). La sitja presentava una cubeta a la seva base, de forma el·líptica i 40 cm de diàmetre amb una profunditat de 0,15 m. La sitja estava reomplerta amb un únic estrat de farciment (UE 1006), format per terra argilosa i compacta de color beix, on es van documentar fragments de carbó i bossades de cendra. L'anàlisi preliminar de la ceràmica recollida (1 fragment de ceràmica grollera oxidada) no va permetre donar una datació acurada del període, tot i que per paral·lelisme amb la sitja 1 també es podria situar en el mateix moment.

La cronologia d'aquestes dues estructures documentades no coincideix amb els elements descoberts l'any 1986 (Ferro I), tot i que aleshores es van assenyalar alguns fragments d'època ibèrica tardana sense relació amb cap estructura.

Tenint en compte la superfície rebaixada, es pot afirmar que no hi altres sitges i que de fet no ens trobem en presència d'un "camp de sitges" com els que es documenten en aquesta regió; l'escassetat del material recollit fa pensar a més que aquestes no es trobaven situades a l'entorn directe d'un lloc habitat. Tot això fa pensar que aquestes sitges foren utilitzades per l'emmagatzematge de llavors destinades a la sembra (esventatge) de camps d'un any per l'altre, més que per emmagatzematge de cereals destinats al consum o a l'intercanvi comercial.

Aquestes estructures agrícoles podrien estar relacionades amb l'*oppidum* de Puig Ardina (Riudarenes), situat a menys de 3km a l'oest de Can Cuca. Aquest jaciment no ha estat excavat, però el material superficial recollit demostra la seva contemporaneïtat amb l'ús de les sitges de Can Cuca.

ICAC - ATICS S.L.

EL JACIMENT IBÈRIC I MEDIEVAL DE CAN CASTELLS (VIDRERES, LA SELVA)

Josep FRIGOLA TRIOLA, Albert RONCERO IGLESIAS

El jaciment de Can Castells va ser localitzat durant les tasques de seguiment arqueològic, dirigides per Albert Roncero, relacionades amb el desdoblament de la carretera N-II en el tram Maçanet de la Selva – Sils.

El jaciment, que va ser detectat durant l'enretirament de la capa vegetal, ocupa un espai molt ampli, inmediatament a llevant de la recta situada entre l'encreuament de la N-II amb la carretera C-35 i la carretera que va a Montbarbat (antiga carretera que anava de Lloret a Maçanet), just davant de la Torre de Cartellà. La major concentració d'estructures, però, es trobava vora el mas Can castells, del qual el jaciment pren el nom.

L'excavació va tenir lloc entre el 5 de maig i el 30 de juny de 2008 sota la direcció de Josep Frigola i amb la participació de fins a 10 auxiliars. En l'espai excavat es va poder distingir clarament entre dos moments d'ocupació ben diferenciats. D'una banda, van aparèixer restes estructurals d'una ocupació tardoibèrica (sector 2) dels segles II-I a.C. i, per altra banda, tenim un gran nombre de sitges medievals distribuïdes per una àrea força gran (sectors 1, 2, 3, 4 i 5) i les restes detectades d'un edifici (sector 5) que també hem de situar en època medieval, tot i que no està excavat.

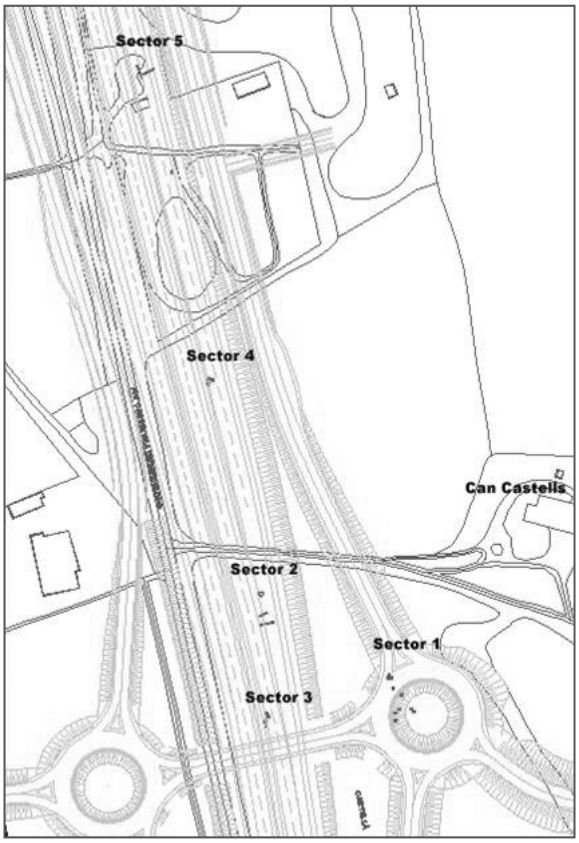

Figura 1. Distribució de les restes dins la traça de l'obra

LA PART IBÈRICA (SEGLES II-I A.C.)

Les restes pertanyents a aquest moment corresponen a dos murs (U.E. 2001 i 2003) i a una sitja (U.E. 2006). Els dos murs localitzats, paral.lels entre si, es trobaven delimitant pel nord i pel sud un espai d'uns 23 m^2 que vam interpretar com un fons de cabana de petites dimensions. Aquestes parets, que tan sols es van trobar a nivell de basament (no més de tres filades) eren fetes amb pedres de mida petita, sense treballar o tan sols desbastades, i lligades amb fang. Curiosament, no es va trobar cap tipus de tancament pels costats de llevant i de ponent del fons de cabana, fet que fa pensar que aquests costats podrien haver estat tancats amb algun tipus d'estructura de material perible que no ha deixat cap tipus d'evidència arqueològica.

En planta, la cabana presentava una forma trapezial, amb tendència rectangular i amb els costats llargs seguint l'eix est-oest. Al seu interior es va poder excavar un sol estrat (U.E. 2002) amb abundants fragments de material ceràmic de tradició ibèrica, com ceràmica comuna ibèrica, àmfora ibèrica, ceràmica grisa de la costa catalana, càlats... Entre la ceràmica recuperada també n'hi havia d'importada, com alguns fragments d'àmfora itàlica i un parell de fragments de ceràmica campaniana (és de destacar també la troballa d'una punta de llança de ferro i un tràmec). Aquest conjunt de materials ceràmics ens ajuda a datar el moment de funcionament d'aquesta cabana entre els segles II i I aC.

La singularitat d'aquesta troballa rau en el fet que tenim pocs exemples d'aquests petits espais d'hàbitat situats en zona de plana en època ibèrica.

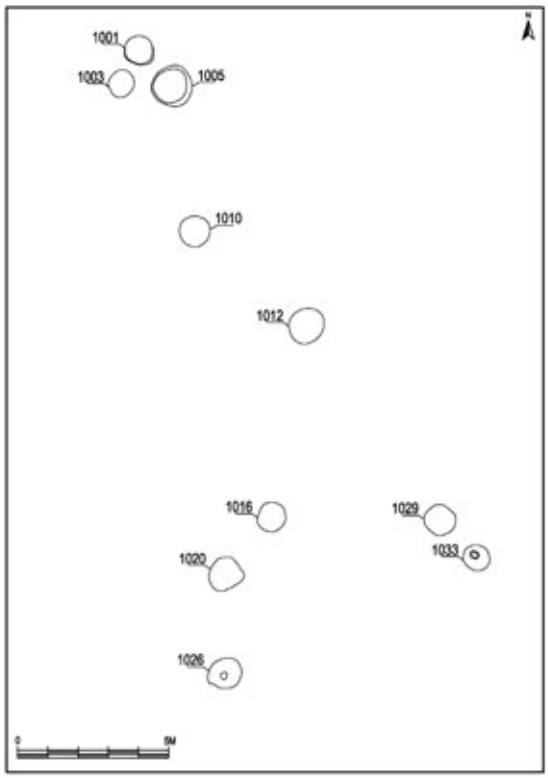

Figura 2. Planta del sector 1

Tan sols tenim alguns exemples propers en jaciments com els de La Questió d'en Solà (Ermedàs)[1], datat entre els segles III y II aC.; en el Camp del Bosquet (Camallera)[2], on la cronologia és de mitjans del segle II aC. o, per últim, el més recentment excavat jaciment de la Muntanyeta (Viladamat)[3], on es va excavar el que ha estat interpretat també com un possible fons de cabana de la primera meitat del II a.C. Tots aquests casos, igual que el jaciment de Can Castells, difereixen de la norma pel que fa a la tradició urbanística del món ibèric, de cases agrupades i protegides per muralles. Segurament hem de relacionar aquests petits hàbitats amb les feines del camp i, potser, hem de pensar fins i tot que tenien en un ús estacional.

A uns 8 metres al nord d'aquest fons de cabana es va poder excavar una sitja de dimensions considerables, amb una fondària conservada de 2,10 metres i una amplada que arribava als 2,20 metres. És de preveure que la sitja no ens ha arribat del tot sencera, ja que l'erosió natural i els treballs agrícoles al llarg dels anys n'haurien provocat la desaparició de la boca. La sitja es trobava farcida per dos estrats (U.E. 2007 i 2008), el primer dels quals es composava basicament de pedres. El conjunt de materials recuperats dins d'aquests dos estrats eren bàsicament de factura ibèrica, amb molt poques importacions, i van donar una cronologia molt laxa, entre els segles III i I aC. Amb tota lògica, hem de relacionar l'existència d'aquesta sitja amb el fons de cabana descrit més amunt.

Figura 3. Fons de cabana (segles II-I a.C.)

LA PART MEDIEVAL (SEGLES XI –XV ?)

El major nombre d'estructures aparegudes al jaciment, però, corresponen a l'època medieval. En total, es van detectar fins a 23 sitges repartides entre els sectors 1, 3, 4 i 5.

La major part de les sitges es trobaven en el sector 1 on, de les 15 sitges trobades, tan sols se'n van poder excavar 10 degut a la paral.lització de les obres. És també en aquest sector on hi havia les sitges que es trobaven en millor estat de conservació (fins a 1,56 metres de potència, tot i que la majoria es movien entre els 40 i els 60 centímetres de potència conservada). Les datacions obtingudes en les sitges excavades en aquest sector corresponguereen als segles XI-XII (sitja 1010), XII (1026), XII o principis del XIII (1001, 1003) o clarament del XIII (1005 i 1012).

En el sector 3 es van excavar quatre sitges (U.E. 3000, 3002, 3004 i 3006), de les quals no n'hi havia cap que superés els 35 centímetres de potència, degut a què es trobaven en una de les zones més elevades del jaciment, on l'erosió havia estat més forta, ja fos per causes naturals o pels treballs agrícoles. Els pocs materials recuperats en aquestes sitges tan sols van permetre datar-ne bé una (U.E. 3002) en els segles XI-XII, mentre que dues més (U.E. 3000 i 3004) tenien una cronologia més laxa, d'entre els segles XI i XIII.

Finalment, de les tres sitges, també molt erosionades, excavades en el sector 4 (U.E. 4000, 4002 i 4004) tan sols podem datar-ne una (U.E. 4002), encara que amb certes reserves, en els segles XI-XII. Les altres dues sitges, o bé no van donar cap tipus de material (U.E. 4004), o bé el material recuperat no fou suficient per establir-ne una cronologia mínimament fiable (U.E. 4000).

Per últim, el sector 5, el que es troba més al nord de la zona excavada, és, juntament amb el sector 1, un dels sectors on l'excavació no es va poder acabar degut a què la intervenció fou aturada sobtadament, per la paral.lització de les obres de la carretera, en el moment d'iniciar-se els treballs en aquest sector. Aquí només s'hi va poder excavar una sitja de la que tan sols quedava el fons i que no es va poder datar i, el que és més interessant, es van començar a descobrir dos murs perpendiculars que, juntament amb la gran quantitat de pedres i fragments de teula escampades en superfície, indicaven la presència d'un edifici en aquest lloc. El material recuperat en aquest sector ens va remetre a mitjans o a la segona meitat del segle XV, fet que pot estar marcant el moment d'abandonament de l'edifici. Aquest, doncs, és un dels aspectes potencialment més interessants del jaciment de Can Castells ja que, amb tota probabilitat, ens trobem davant d'un mas medieval que no hauria superat l'entrada a l'època moderna. En aquest sentit, apuntem aquí la possibilitat que aquestes restes corresponguin a un mas rònec que apareix en un document del segle XVII i que duia el nom de Mas Pou de Comaleres (Comaleres és, avui dia, el nom d'un mas situat a uns 500 metres a ponent del lloc on es localitzaren les restes d'aquest possible mas).

Les obres de desdoblament, com ja s'ha dit abans, van ser aturades de cop degut a la necessitat de canviar el projecte. A dia d'avui continuen parades i sense que s'hagi posat data de reinici. Malgrat tot, és de preveure que un dia o altre es rependran els treballs i caldrà estar molt atent a l'existència del jaciment de Can Castells, que es troba a mig excavar i en el qual hi destaca la presència d'aquest mas. Creiem que amb la poca quantitat de masos medievals excavats que hi ha a Catalunya, l'excavació d'aquest jaciment és una oportunitat de cares a l'aprofundiment en el coneixement, a nivell arqueològic, d'aquest tipus d'explotació medieval.

En la mateixa línia, hem de cridar l'atenció sobre un segon jaciment situat dins el mateix tram d'obres, vora la Torre de Cartellà, ja en el terme municipal de Maçanet de la Selva. En aquest cas es tracta d'un grup d'unes 10 sitges situades just a la zona d'encreuament entra l'actual N-II i la carretera vella de Lloret de Mar a Maçanet de la Selva, davant per davant del mas conegut com la Torre de Cartellà. Aquest segon jaciment no va tenir temps d'excavar-se i no en coneixem, per tant, la cronologia, tot i que la proximitat de la Torre de Cartellà, fundat per una nissaga (els Cartellà) documentada des del segle XII, podria estar-hi relacionada.

Figura 4. Inici del descobriment d'estructures corresponents al mas medieval (sector 5)

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. 1999, *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

AA.DD. 2003, *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània. Masos, possessions, poderi*. CCG Edicions, Girona.

AA.DD. 2003, *L'art gòtic a Catalunya, Arquitectura III. Dels palaus a les masies*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

CASAS, J., SOLER, V. 2008, La Muntanyeta (Viladamat, Alt Empordà), *IX Jornades d'arqueologia de les comarques de Girona*, volum I, L'Escala, p. 211-215.

CASAS, J., 1997 "Poblament antic entorn l'estany de Camallera i la seva zona d'influència" dins *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, 30, p. 63-80.

FRIGOLA TRIOLA, J. 2009, "El jaciment de Can Castells" dins *El Rec Clar*, 46, Ajuntament de Vidreres, estiu 2009, p. 4-7.

LLINÀS, J., MERINO, J. 1998, *El patrimoni de la Selva. Inventari del patrimoni històric, artístic i arqueològic dels municipis de la comarca*, Volum II, Consell Comarcal de la Selva, Santa Coloma de Farners.

MARTÍN ORTEGA, M. A., 1975, "Excavaciones

de salvamento efectuadas por el Servicio de Investigaciones Arqueológicas de la Excma. Diputación Provincial" dins *Revista de Gerona*, 70, p. 20-26, Girona.

NOTES

1) MARTÍN ORTEGA, M. A., (1975), "Excavaciones de salvamento efectuadas por el Servicio de Investigaciones Arqueológicas de la Excma. Diputación Provincial", Revista de Gerona, 70, p. 20-26, Girona.

2) CASAS, J., (1997) "Poblament antic entorn l'estany de Camallera i la seva zona d'influència", Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, Figueres, 30, p. 63-80.

3) CASAS, J., SOLER, V., 2008, La Muntanyeta (Viladamat, Alt Empordà), IX Jornades d'arqueologia de les comarques de Girona, volum I, L'Escala, 211-215.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CAMP DEL PLA DE SANT ESTEVE (VILADEMULS, PLA DE L'ESTANY)

Dolors CODINA REINA

En el marc de la prospecció arqueològica realitzada durant el mes de novembre de 2007 en el tram que discorre entre Cornellà de Terri i Vilademuls, dins de la traça del "Proyecto de Construcción de Plataforma en la Línea de Alta Velocidad Madrid – Zaragoza – Barcelona - Frontera Francesa" es va localitzar el jaciment del Camp del Pla de Sant Esteve. La seva excavació va tenir lloc entre els mesos de gener i abril de 2008 i fou dirigida per qui subscriu. Tots aquests treballs foren encarregats per l'empresa adjudicatària de l'obra, UTE AVE Cornellà, a Janus, SL.

El Camp del Pla de Sant Esteve està situat al sud-est de la localitat de Sant Esteve de Guialbes, en el municipi de Vilademuls (Pla de l'Estany). Les coordenades UTM del jaciment eren x: 489440, y: 4661500, z: 121.35.

El jaciment estava situat al vessant d'un turó molt suau, al sud d'una explotació agropecuària. Atesa la singularitat topogràfica i geològica del terreny es va dividir el jaciment en tres sectors.

El sector 1 ocupava la part més alta del vessant, a la part més occidental de la traça de l'obra.

El sector 2 es localitzava a la part central del jaciment i quedava separat del sector 1 per una franja de subsòl de grans dimensions en la que no es va localitzar cap resta.

El sector 3 ocupava la part inferior del pendent, i físicament quedava separat del sector 2 per un tall transversal en el subsòl.

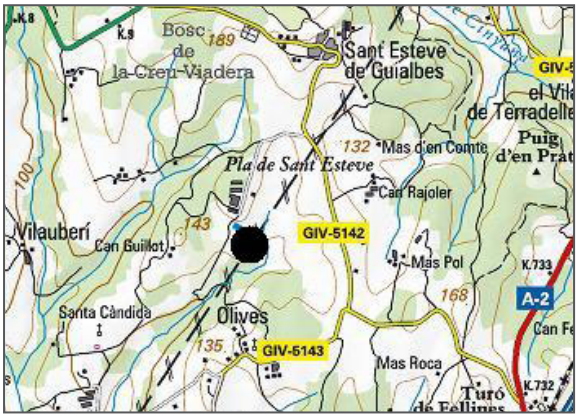

Figura 1. Situació del jaciment

La intervenció arqueològica ens va permetre excavar una sèrie d'estructures retallades en el subsòl. També vam poder documentar un nivell arqueològic, de grans dimensions, amb restes de material ceràmic, que es localitzava íntegrament en el sector 1. En els sectors 2 i 3 s'hi van localitzar un total de 69 sitges, una estructura funerària i 7 retalls de grans dimensions. (Fig 2).

SECTOR 1

Inicialment, i després de la neteja de la zona, vam veure que tot el sector estava ocupat per un nivell arqueològic molt extens que, en superfície, presentava grans concentracions d'argila i terres cremades i molta quantitat de ceràmica escampada. Mesurava uns 24 metres de llarg per 5 metres a la part més ampla i 1.75 metres a la part més estreta. La seva profunditat era variable i oscil·lava entre els 0.20 cm. a la seva part més meridional i 0.70 cm a la part més septentrional.

L'excavació d'aquest estrat no ens va donar cap indici sobre la seva funcionalitat, però sí que va ser interessant poder constatar que aquest nivell es perllongava per sota de la capa vegetal actual, fora de la traça del AVE.

SECTOR 2

El sector 2 estava situat a la part central del vessant i va patir molt poc l'acció dels treballs agrícoles posteriors, de manera que les sitges i els retalls que s'hi van localitzar es trobaven en molt bon estat de conservació.

Tipològicament, les sitges localitzades es corresponen perfectament amb la tipologia d'aquestes estructures d'època iberoromana: grans retalls en el subsòl, globulars o piriformes, amb el fons pla o còncau. Els nivells que les amortitzaven contenien gran quantitat de material ceràmic, moltes restes de fauna i gran quantitat de cendres i carbons[1].

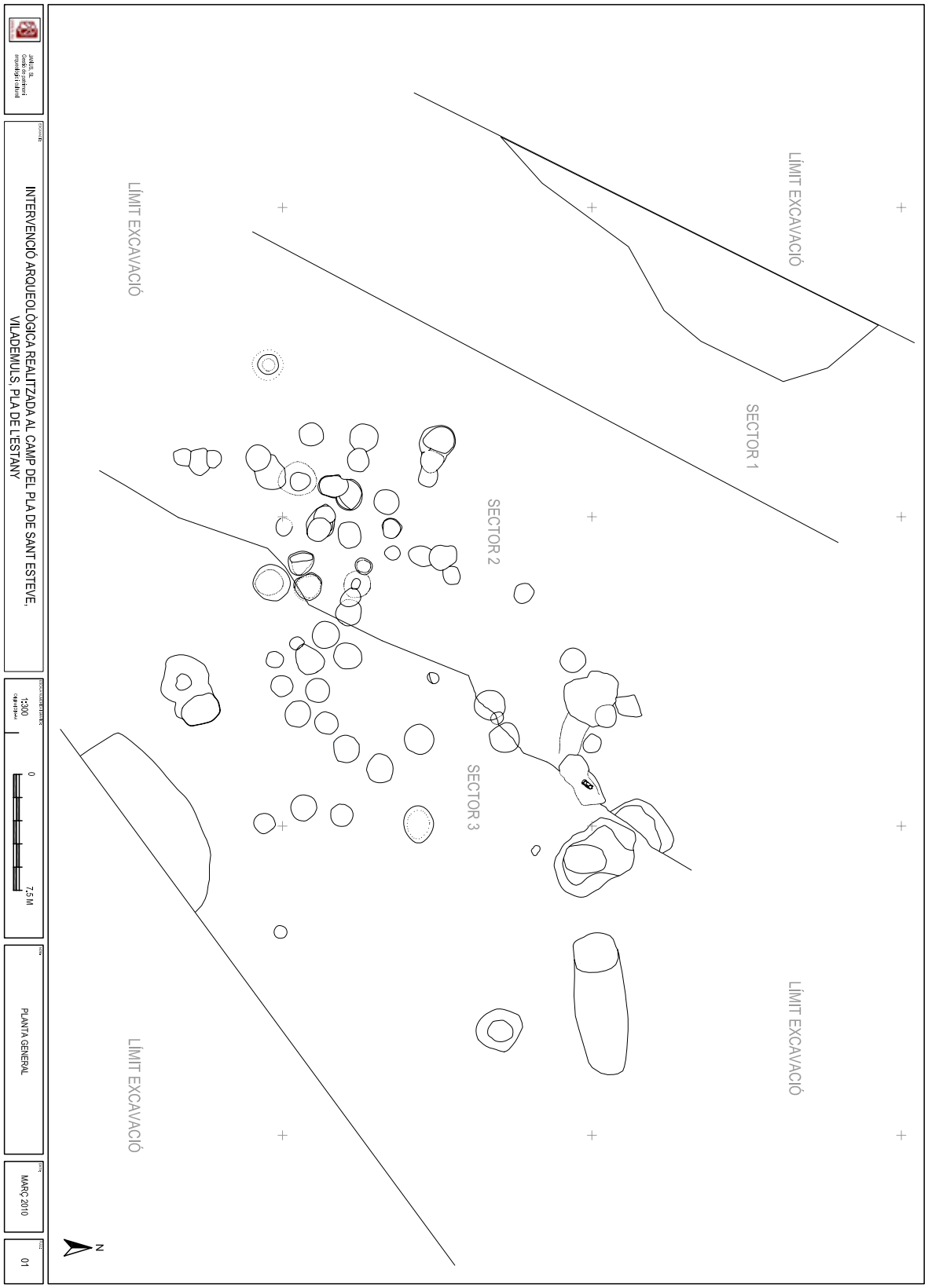

Figura 2. Planta general del jaciment

Hem de destacar la troballa, al nord-est del sector, d'una sepultura (UE 2103), que retallava una estructura de forma més o menys rectangular de grans dimensions (UE 2026). Es tractava d'una tomba de lloses que presentava dues pedres posades planes fent la funció de coberta i llosetes posades verticals pels laterals. Les seves dimensions eren de 82 cm. de llarg per 32 cm. d'ample.

L'estructura funerària contenia les restes d'un individu infantil que, a hores d'ara, es troba en fase d'estudi. Remarquem la presència, a nivell dels coxals, d'una moneda de bronze que provenia de la Gàl.lia, exactament de la zona dels sequans, habitants del sud de Lyon, amb una cronologia de mitjans del s. I aC (fig. 3).

Figura 3. Moneda sequana localitzada dins la sepultura UE 2103

SECTOR 3

El sector 3, situat a la part inferior del vessant, presentava tot un seguit de sitges, molt alterades per l'efecte dels treballs agrícoles posteriors. Destaquem que les sitges estaven envoltades per diversos grans retalls que tancaven aquest espai agrari. Igual que les sitges del sector 2, aquestes contenien gran quantitat de materials antròpics.

CONCLUSIONS

L'excavació de les sitges del Camp del Pla de Sant Esteve ens va permetre datar el seu moment d'amortització als segles II i I aC. Els materials ceràmics localitzats, encara pendents d'un estudi detallat, foren els típics d'aquest moment: produccions locals, amb diverses formes de comuna oxidada i kalathoi pintats, àmfores ibèriques, itàliques, Campaniana A, dolium.... Algun fragment d'àmfora tarraconesa constituiria el material més tardà localitzat en el jaciment.

El material metàl·lic, tot i que bastant escadusser, era molt divers. Es van localitzar restes de eines agrícoles (podalls, aixades), objectes d'ús personal (ganivets, navalles) i armes (una punta de llança). Pel que fa als bronzes, destaquem la presència de dues fíbules, molt malmeses, claus de cabota plana i agulles de cap.

Les monedes estan molt mal representades, ja que tan sols es van localitzar un as emporità i l'esmentada moneda sequana. Remarquem també la presència, en diveres sitges, de molins rotatoris (tant la part activa com la passiva), i de molins de va-i-vé.

Pel que fa a la distribució espacial de les sitges, apareixien agrupades, sense que hi hagués uns alineaments clars. Cal destacar que en el sector 2 trobem grups de fins a tres sitges que es retallaven entre si. En canvi, en el sector 3 hi havia un sol cas en què dues sitges es retallaven.

Destaquem, finalment, el fet que, per la part nord, nord-est i sud-est, les sitges estaven envoltades per grans retalls, relacionats, segurament, amb tasques agrícoles i que sembla que clausuraven aquest espai.

A l'hora de contextualitzar aquest jaciment, cal remarcar l'existència, a uns 10 km al sud, l'oppidum de Sant Julià de Ramis, que està en ple funcionament fins entrat el segle I aC i, per tant, la seva relació amb el camp de sitges excavat per nosaltres esdevé ben probable. Tanmateix, no podem descartar que, per la seva ubicació geogràfica, el poguem relacionar també amb alguns establiments empordanesos contemporanis propers, i més tenint en compte que per aquella zona hi passava el camí d'Hèracles, principal via de comunicació terrestre de l'època, i que tampoc era massa lluny del Camí d'Empúries.

De fet, la zona mostra signes d'especial vitalitat durant el període ibèric tardà, que és quan el camp de sitges del Pla de Sant Esteve va funcionar. A banda de l'assentament rural del Mas Castellar de Pontós en la seva darrera fase d'ocupació, són remarcables les troballes de Fellines, en el veí municipi de Viladasens, on s'hi desenvolupà entre finals del segle III aC i principis del II aC un taller de ceràmica emporitana (Martín 1981). També hi ha restes de petits assentaments tardoibèrics de plana una mica més a llevant, però prou ben comunicats amb el nostre assentament, a Saus-Camallera (Camp del Bosquet) i Viladamat (la Muntanyeta, l'Olivet d'en Pujol), ja prop d'Empúries (Nolla, Casas 1984: 94-101; Casas, Soler 2008: 215), sense oblidar algun camp de sitges, com

el de la Carretera d'Orriols, a Llampaies (Nolla, Casas 1984: 101-102). Tampoc és lluny, ans al contrari, el possible hàbitat del Puig de la Perdiu (Bàscara). La fi del funcionament del camp de sitges del Pla de Sant Esteve és en general contemporània amb l'abandó de tots aquests altres jaciments.

BIBLIOGRAFIA

A.A.D.D. 2001, *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis. 1: El sector de l'Antiga església Parroquial*. Girona: Ajuntament de Sant Julià de Ramis-Diputació de Girona-Universitat de Girona.

A.A.D.D. 2006, *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis. 2: el Castellum*, Girona: Ajuntament de Sant Julià de Ramis-Diputació de Girona-Universitat de Girona.

AGUSTÍ, B.; BURCH, J.; MERINO, J. 1995, *Excavacions d'urgència a Sant Julià de Ramis. Anys 1991-1993*, Sèrie Monogràfica, 16. Girona: Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona.

CALLAVÉ, S.; CODINA, D.; FUERTES, M.; LLINÀS, J.; MONGUILÓ, E.; RONCERO, A.; SÁNCHEZ, M.; TARRÉS, A.; ZABALA, M. (en premsa), "L'explotació del camp a l'època ibèrica al nord-est de Catalunya: els camps de sitges trobats durant la construcció del TGV a les comarques de Girona", *Tribuna d'arqueologia 2008-2009*, Barcelona.

CASAS, J.; SOLER, V. 2008A, "La Muntanyeta (Viladamat, Alt Empordà)". *IX Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, L'Escala-Empúries, p. 211-215.

CASAS, J.; SOLER, V. 2008B, "Les sitges ibèriques de Saus II o Camp d'en Dalmau". *IX Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, L'Escala-Empúries, p. 91-98.

MARTÍN, A. 1981, "El taller de ceràmiques emporitanes de Fellines". *Estudi General*, 1, p. 37-49.

MARTÍN, A. 1994, "Els antecedents ibèrics de la ciutat de *Gerunda*". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXIII, p. 89-108.

NOLLA, J.M.; CASAS J. 1984, *Carta Arqueològica de les comarques de Girona. El Poblament d'època Romana al N.E. de Catalunya*. Girona: Centre d'investigacions Arqueològiques de Girona.

PONS, E., dir. 2002, *Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà). Un complex arqueològic d'època ibèrica (Excavacions 1990-1998)*. Sèrie Monogràfica, 21. Girona: Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona.

NOTES

1) Les restes de cendres i carbons estan, actualment, en fase d'estudi.

EL CAMP DE SITGES IBÈRIC DE LA CARRETERA D'AIGUAVIVA (VILOBÍ D'ONYAR-RIUDELLOTS DE LA SELVA, LA SELVA). EXCAVACIÓ DE L'ANY 2009

Joan LLINÀS i POL

INTRODUCCIÓ

El març de 2009 va tenir lloc una intervenció arqueològica al jaciment de la Carretera d'Aiguaviva. Els treballs foren finançats per la Diputació de Girona, promotora del projecte de millora de la carretera GI-V-5331, que comunica Aiguaviva amb l'aeroport de Girona, que afectava una part d'aquest jaciment. La direcció dels treballs fou encomanada a qui subscriu, de l'empresa Janus, SL.

El jaciment es troba tallat per la carretera i se situa a l'extrem nord-est del terme municipal de Vilobí d'Onyar, just als límits amb Riudellots de la Selva, de manera que una part de les restes pertanyen, de fet, a aquest municipi veí. A banda, tan sols a uns 50 metres al nord es troben ja els límits amb el terme d'Aiguaviva. La part excavada l'any 2009 es troba íntegrament dins del municipi de Vilobí d'Onyar.

Figura 2. Plànol de situació del jaciment

Aquest jaciment fou descobert de forma fortuïta l'any 2003, quan es varen poder veure diverses sitges seccionades en el marge est de la carretera. Aleshores es va endegar una intervenció arqueològica per tal de documentar aquestes sitges abans que l'erosió no les malmetés, que es va dur a terme el juny de 2004 i que va permetre l'excavació i documentació de tres sitges, que varen ser datades als segles III-II aC (Llinàs 2006).

L'objectiu principal de la intervenció arqueològica de l'any 2009 fou el control arqueològic dels rebaixos de terra efectuats als entorns del jaciment i l'excavació arqueològica de les restes localitzades a l'àrea directament afectada per les obres. Aquestes restes consistiren en cinc sitges (U.E. 2005, 2014, 2016, 2021 i 2031), dues possibles sitges (U.E. 2011 i 2018), tres retalls de funció indeterminada (U.E. 2023, 2033 i 2035) i un estrat arqueològic (U.E. 2002).

RESULTATS

L'espai intervingut fou un rectangle de 23'05 metres de llarg per 6'40 d'ample, ubicat al costat oest de la carretera antiga, en un terreny que fins poc abans de les obres havia estat part d'un camp de conreu de cereals. Amb mitjans mecànics es va efectuar el rebaix del nivell superficial (U.E. 2001), de formació moderna, sota el qual aparegué, per una banda, el subsòl natural afectat pels retalls de diverses estructures arqueològiques i, per l'altra, al costat nord-est, en una superfície allargassada d'aproximadament 12 per 3'5 m, un gran estrat amb material arqueològic esmicolat (U.E. 2002). L'àrea arqueològica afectada per les obres va quedar ben delimitada: a l'est es trobava destruïda per la carretera antiga i a l'oest continuava sota la part no expropiada del camp, mentre que, pel nord i pel sud, els mateixos rebaixos de les obres van permetre identificar-ne els límits en no aparèixer, més enllà, noves restes.

Totes les estructures descobertes, donat que estaven directament afectades per les obres de millora de la carretera, foren excavades completament, llevat de les sitges U.E. 2005, 2016, 2021 i 2031, que es trobaven sota una conducció d'aigua en funcionament que travessava tota la zona prospectada de nord a sud, en sentit paral.lel a la carretera. En aquests casos, es

Janus S.L.

va efectuar l'excavació arqueològica d'aquella part del farcit de la sitja que es trobava per sobre i fora dels punts on la presència de la conducció impedia intervenir-hi. D'aquesta manera, es va excavar, aproximadament, la meitat del farcit de les sitges U.E. 2005, 2016 i 2021, i quasi no es va poder intervenir a la sitja U.E. 2031.

Totes aquestes restes es van poder ubicar en un període cronològic que s'estén entre el segle IV i principis del II aC.

Estrat U.E. 2002

Nivell de terra argilosa i força compacta, d'una potència d'entre 5 i 25 cm, que s'estenia sota l'estrat superficial i sobre el subsòl geològic per tot el quadrant nord-est de l'àrea arqueològica, en una longitud de 12 metres i una amplada que oscil.lava entre 3 i 3'50 metres. Tallat a l'est per la carretera antiga, cobria part de les estructures arqueològiques i va proporcionar força ceràmica, però totalment esmicolada. Més que un estrat d'ocupació, semblava més aviat un antic anivellament, constituït en part per estrats arqueològics remenats i destruïts, procedents del propi camp de sitges.

Sitja U.E. 2005

Sitja de planta circular, retallada en el subsòl natural, ubicada a la part sud de l'àrea afectada del jaciment. Apareguda sota l'estrat superficial (U.E. 2001), les parets d'aquesta sitja s'obrien considerablement a la part inferior de tal manera que, si a la boca, el diàmetre era de 115/125 cm, a uns 50 cm del fons arribava a assolir els 150 cm. El fons de la sitja era pla, amb un lleuger pendent cap al sud, de manera que la profunditat conservada de l'estructura oscil·lava entre 104 i 118 cm. Aquesta sitja es trobava farcida per un seguit d'estrats superposats (U.E. 2006, 2007, 2008, 2009, 2010 i 2013), i el seu terç més oriental estava afectat per la rasa de conducció d'aigua U.E. 2003, de manera que es va haver de deixar sense excavar la part del farcit de la sitja que es trobava a sota d'aquesta infraestructura. El material arqueològic que s'hi va recuperar en el farcit d'aquesta sitja va permetre'n una datació, a grants trets, del segle IV aC.

Possible sitja U.E. 2011

Retall de forma més o menys circular, molt malmès, que va aparèixer al nord-est de la sitja U.E. 2005. Efectuat al subsòl natural, presentava un diàmetre de 80-90 cm i una profunditat màxima de 15 cm, llevat d'una cassoleta de 20 cm de diàmetre i 10 de profunditat, excavada al fons del retall. Farcit per un únic estrat (U.E. 2012), podria tractar-se del fons d'una sitja, tot i que fou impossible afirmar-ho amb seguretat. El material arqueològic oferia una datació de finals del segle III aC-primera meitat del II aC.

Sitja U.E. 2014

Sitja de planta circular, retallada al subsòl natural, que s'ubicava a l'est de l'àrea afectada del jaciment, molt a prop del retall del marge de la carretera antiga. Apareguda sota l'estrat U.E. 2002, les seves parets eren lleugerament corbades, amb un diàmetre màxim de 118 cm, i el fons era pla. La profunditat conservada de la sitja era de 70 cm, i es trobava farcida per un únic estrat (U.E. 2015) que va proporcionar una cronologia dels segles IV-III aC.

Sitja U.E. 2016

Sitja de planta circular, retallada al subsòl natural, ubicada al centre de l'àrea afectada del jaciment, a l'oest de la sitja U.E. 2014. Apareguda sota l'estrat U.E. 2002, era de secció globular i fons concau, amb un diàmetre de 130 cm a la boca i de 150 cm a la part més ampla. La profunditat conservada de la sitja era de 165 cm, i es trobava farcida per dos estrats superposats (U.E. 2017 i 2027). El terç més occidental d'aquesta sitja es trobava afectat per la rasa de conducció d'aigua U.E. 2003, de manera que es va haver de deixar sense excavar la part del farcit de la sitja que es trobava a sota d'aquesta infraestructura. L'escassíssim material arqueològic aparegut en el farcit d'aquesta sitja no va permetre'n una datació precisa dins de la cronologia general del jaciment.

Possible sitja U.E. 2018

Retall de forma més o menys circular, molt malmès, aparegut al sud-oest i a tocar de la sitja U.E. 2014. Efectuat al subsòl natural i de fons arrodonit, presentava un diàmetre de 90-100 cm i una profunditat màxima de 22 cm. Farcit per un únic estrat (U.E. 2019), podria tractar-se del fons d'una sitja, tot i que no es va poder afirmar amb seguretat. La seva cronologia es va poder establir, sense massa precisions, en els segles IV-III aC.

Sitja U.E. 2021

Sitja de planta circular, retallada al subsòl natural, que s'ubicava al centre de l'àrea afectada del jaciment, al sud i molt a prop de la sitja U.E. 2016. Apareguda sota

l'estrat U.E. 2002, era de secció globular i fons concau, amb un diàmetre de 110 cm a la boca i de 155 cm a la part més ampla. La profunditat conservada de la sitja era de 194 cm, i es trobava farcida per cinc estrats superposats (U.E. 2020, 2022, 2025, 2026 i 2028). El terç més occidental d'aquesta sitja es trobava afectat per la rasa de conducció d'aigua U.E. 2003, de manera que es va haver de deixar sense excavar la part del farcit de la sitja que es trobava a sota d'aquesta infraestructura. El material arqueològic atorgà al farcit una cronologia dels segles IV-III aC, sense més precisions.

Retall U.E. 2023

Retall de forma circular localitzat al nord de la sitja U.E. 2014, quasi a tocar del retall del marge de la carretera antiga. Efectuat al subsòl natural i de fons concau, presentava un diàmetre de 60 cm, una profunditat màxima de 12 cm, i es trobava farcit per un únic estrat (U.E. 2024), de finals del segle III-primera meitat del II aC. La seva funcionalitat restà sense determinar.

Sitja U.E. 2031

Sitja de planta lleugerament ovalada, retallada al subsòl natural, ubicada a l'extrem nord de l'àrea prospectada. Apareguda sota l'estrat U.E. 2001, presentava un diàmetre d'entre 120 i 130 cm a la boca. Aquesta sitja es trobava completament afectada per la rasa de conducció d'aigua, que la travessava pel mig en direcció nord-sud. Així, atès que s'havia de deixar sense excavar la part del farcit de la sitja que es trobava a sota d'aquesta infraestructura, només se'n van poder documentar els primers 40 cm (pertanyents a un únic farcit, U.E. 2032), suficients per constatar com les parets de la sitja encara s'obrien i que, per tant, una part molt important de l'estructura es trobava a sota de la conducció, impossible d'excavar. L'escàs material arqueològic no en va permetre una datació precisa dins de la cronologia general del jaciment.

Retall U.E. 2033

Retall de formes irregulars efectuat al subsòl natural, que s'ubicava a tocar de la sitja U.E. 2021. D'una longitud màxima de 78 cm (en direcció NW-SE), es trobava afectat al SW pel retall de la sitja U.E. 2021 i farcit per un únic estrat (U.E. 2034), sense material arqueològic. La seva funcionalitat és desconeguda.

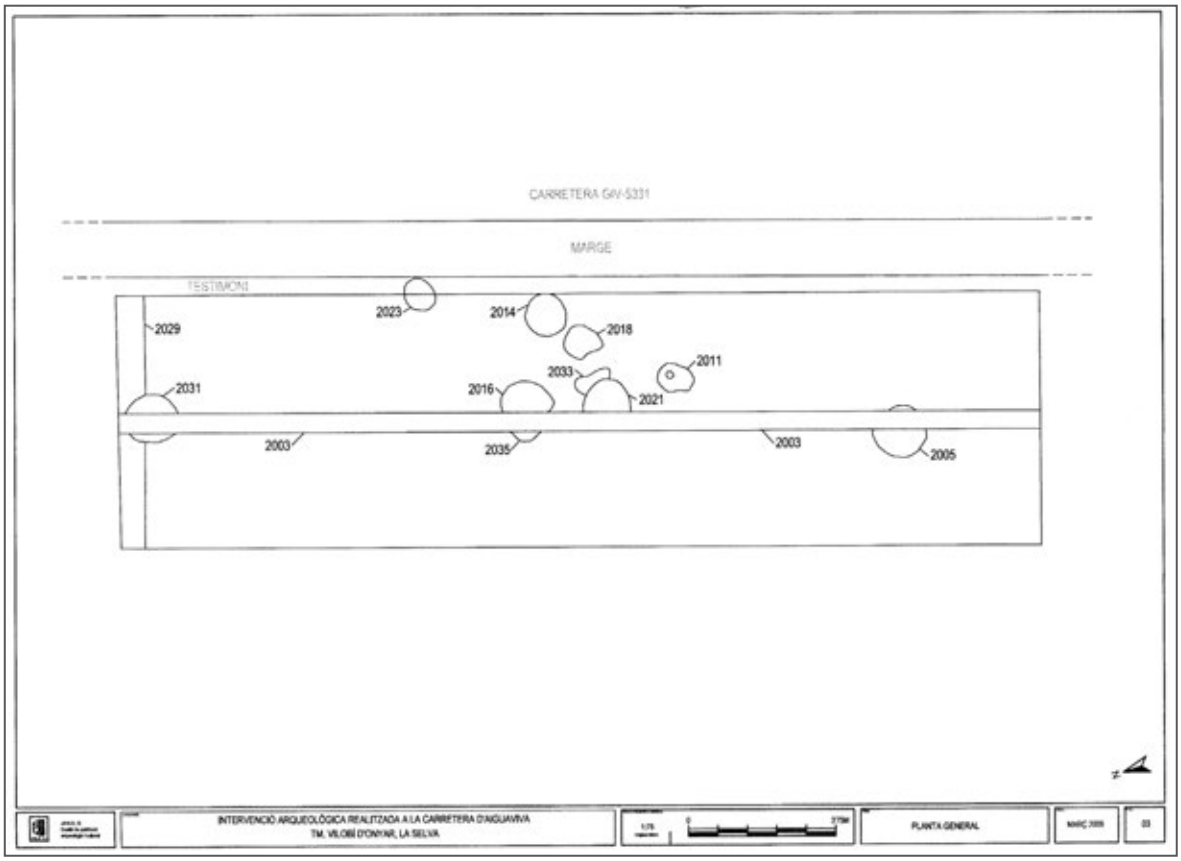

Figura 2. Planta general de l'excavació de 2009

Retall U.E. 2035

Retall de planta circular i fons concau, de 80 cm de diàmetre i 30 cm de profunditat màxima, aparegut a l'oest i molt a prop de la sitja U.E. 2016. Se'n conservava tan sols la meitat, ja que es trobava afectat a l'est pel retall de la rasa de conducció d'aigua U.E. 2003. Es trobava farcit per un únic estrat (U.E. 2036), i ni la seva funcionalitat ni la seva cronologia tampoc es van poder esbrinar.

CONCLUSIONS

El control arqueològic efectuat a les obres de la carretera GI-V-5331, als entorns del jaciment de la Carretera d'Aiguaviva va permetre, doncs, la descoberta d'un nou sector d'aquest camp de sitges descobert l'any 2003. La intervenció va posar de manifest l'existència de 5 sitges, 2 possibles fons de sitja i 3 retalls, que quedaven plenament afectats per les obres de millora de la carretera. Si hi afegim les tres sitges excavades l'any 2004, ens trobem amb un sitjar format, de moment, per 8 sitges segures i 2 més de probables.

Cal esmentar que aquest jaciment no està esgotat, ja que els seus límits est i oest es desconeixen. Per llevant, podria continuar perfectament en els terrenys pertanyents a l'àrea de servei de l'autopista AP-7, mentre que per ponent és possible que s'estengui sota el camp veí, actualment conreat. Sí que sembla ben delimitat, en canvi, pel nord i pel sud, en un espai d'aproximadament 23 metres d'ample, gràcies a la nostra excavació, i cal tenir en compte que -amb tota probabilitat- una part gens menyspreable de l'àrea arqueològica fou malmesa en construir-se la carretera antiga, a finals dels anys 60 del segle XX.

Aquest jaciment és un testimoni més de l'explotació agrícola de la plana de la Selva en època ibèrica plena, un fet que, fins fa pocs anys, era pràcticament desconegut i que tot just darrerament, gràcies a troballes com aquesta i la del proper camp de sitges de Can Serra, també dins del mateix terme municipal de Vilobí d'Onyar (Ortega i Rojas 2006), s'està començant a documentar.

BIBLIOGRAFIA

LLINÀS, J. 2004a, "Les sitges de la carretera d'Aiguaviva: un jaciment d'època ibèrica a Riudellots (I)", *El Cric*, 100, 41-42.

LLINÀS, J. 2004b, "Les sitges de la carretera d'Aiguaviva: un jaciment d'època ibèrica a Riudellots (II)", *El Cric*, 101, 42-43.

LLINÀS, J. 2006, "Les sitges ibèriques de la carretera d'Aiguaviva (Riudellots de la Selva, la Selva), *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Roses, p. 233-235.

ORTEGA, D.; ROJAS, A. 2007, El camp de sitges de Can Serra. Un jaciment ibèric i alt medieval, *Estudis Arqueològics*, 7, Universitat de Girona, Girona.

LES EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES EFECTUADES ALS ANYS 2008 I 2009 AL POBLAT IBÈRIC DE SANT SEBASTIÀ DE LA GUARDA

Josep BURCH*, Antoni ROJAS*, Jordi VIVO**

ANTECEDENTS

Durant l'any 2007 es va prospectar amb màquina excavadora la terrassa (zona 2) situada davant de les restes arqueològiques del poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda excavades durant el període 1998-2007 (Burch/Rojas/Sagrera, 2002; Burch/ Rojas/ Vivo, 2010), just a l'altra banda de la carretera que mena fins el far. De les 3 rases efectuades, dues donaren resultats negatius (sondejos núm. 1 i 3). Només una d'elles, la núm. 2, donà resultats positius. Aquest fet propicià una intervenció arqueològica a l'estiu del 2008 que confirmà l'existència de les restes localitzades l'any interior i que tingué continuïtat a la campanya de 2009.

RESULTATS DE LA CAMPANYA D'EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES DELS ANYS 2008 I 2009

Sota la capa de terra superficial (unitat estratigràfica 2001), de més d'un metre de profunditat, va aparèixer un potent estrat (unitat estratigràfica 2002) format per pedres, algunes d'elles de grans dimensions, barrejades amb terres de textura molt variada. Les pedres no estaven lligades entre elles i no presentaven cap mena de connexió. Per sota d'aquest nivell, es va registrar un altre (unitat estratigràfica 2004), sense les pedres que havien caracteritzat l'estrat anterior. Estava format per argiles molt poc compactes, entre les quals apareixia material ibèric. No es va localitzar cap estructura d'època ibèrica.

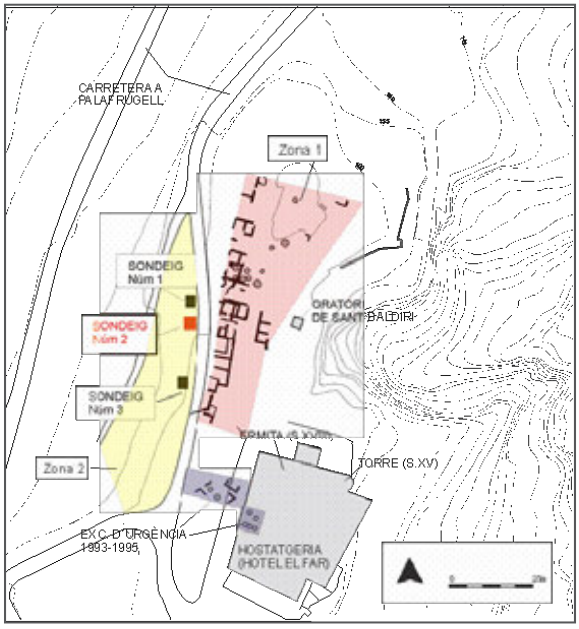
INTERPRETACIÓ DE LES RESTES LOCALITZADES DURANT LA CAMPANYA DE 2009

L'estrat format per pedres sembla formar part d'un gran abocament. Les restes, en tot cas, procedien del poblat ibèric ja que moltes d'aquelles pedres havien estat carejades. La presència quasi uniforme de material ibèric i l'heterogeneïtat de les terres que les acompanyaven confirmen aquesta procedència. L'excavació no ha permès datar el moment d'aquest abocament, tot i que per la situació es pot pensar en abocaments d'època moderna o contemporània.

BIBLIOGRAFIA

BURCH, J. ROJAS, A., SAGRERA, J., 2003, Noves aportacions per al coneixement del poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda (Llafranc, Palafrugell), *Publicacions de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà*, 22, 9 - 54

BURCH, J., ROJAS, A., VIVO, J., 2010, L'assentament ibèric de Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell, Baix Empordà), *Tribuna d'Arqueologia*, 2008-2009, 45-58

** Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural/Universitat de Girona, ** Universitat de Girona.*

EL POBLAT IBÈRIC DE SANT JULIÀ DE RAMIS

Josep BURCH, Jordi SAGRERA

Des de l'any 1996 s'han anat realitzant diferents intervencions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis. Totes s'emmarquen dins el programa de recerca que desenvolupa la Universitat de Girona en conveni amb l'Ajuntament de Sant Julià de Ramis. Les campanyes dels anys 2008 i 2009 han incidit en les dues zones diferenciades del jaciment. Recordem que l'*oppidum* s'estén pel cim de la muntanya de Sant Julià de Ramis tot resseguint-ne la carena. Dibuixa un traçat allargassat de sud-est a nord-oest amb un recorregut lineal de 400m i escaig que són els que separen l'àrea de l'església dels Sants Metges (la zona 1) de la petita esplanada enturonada de la zona central de la muntanya on trobem el cap nord occidental del poblat i una caserna militar romana baix imperial que els textos alt medievals anomenaren *castellum Fractum* (zona 2).

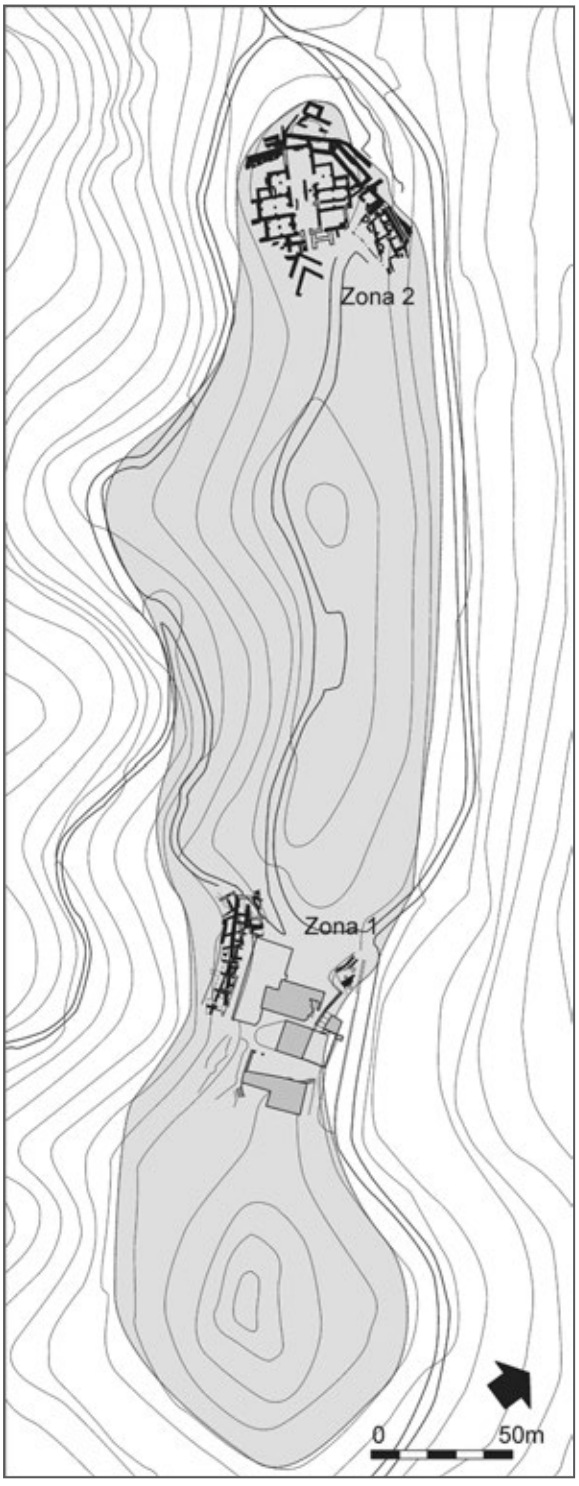

Figura 1. Planta general de l'oppidum de Sant Julià de Ramis amb les dues zones arqueològiques delimitades.

ELS TREBALLS A LA ZONA 1

Aplega els voltants de l'església dels Sants Metges i conté la mateixa església, el cementiri vell, el mas veí de can Bota, l'antiga casa de la rectoria i l'esplanada o plaça que queda davant de l'església. No s'hi excavava des de l'any 1998 principalment pel fet que no es podia encara desmantellar el cementiri vell i això impedia una excavació en extensió. La intervenció actual es va originar en l'interès que tenia l'ajuntament de Sant Julià de Ramis per assegurar l'estabilitat de l'esplanada que perillava per la desfeta progressiva del mur de contenció que s'alça per la banda nord-est. Abans d'iniciar qualsevol obra de reparació es va decidir intervenir arqueològicament a la banda forana del mencionat mur amb l'objectiu de constatar l'existència o no de restes arqueològiques en aquest àmbit. Així durant el juliol de 2009 una bona una part de l'equip es va concentrar en l'exploració del pati d'accés a la casa de can Bota, situada al costat de la capçalera de l'església i sota l'esmentat mur de contenció.

Sota els nivells superiors i a escassos centímetres de la superfície es localitzaren dos inhumacions (UE. 1705 i 1714) que molt probablement pertanyien al

Universitat de Girona

Figura 2. Planta general de la zona. 1) església dels Sants Metges, 2) can Bota, 3) rectoria, 4) cementiri vell, 5) àmbit de l'excavació de juliol de 2009.

cementiri que es va començar a constituir en aquest punt a partir del segle VII i que va perdurar fins el segle XX.

D'una fase anterior cal destacar el registre d'un mur (UE. 1702) construït a base de calcàries de grans dimensions que ja eren parcialment visibles abans de l'inici de l'excavació. L'aspecte del seu parament exterior així com la tipologia dels seus blocs l'apropen formalment a un grans murs documentats en aquesta mateixa zona durant les excavacions dels anys 1996

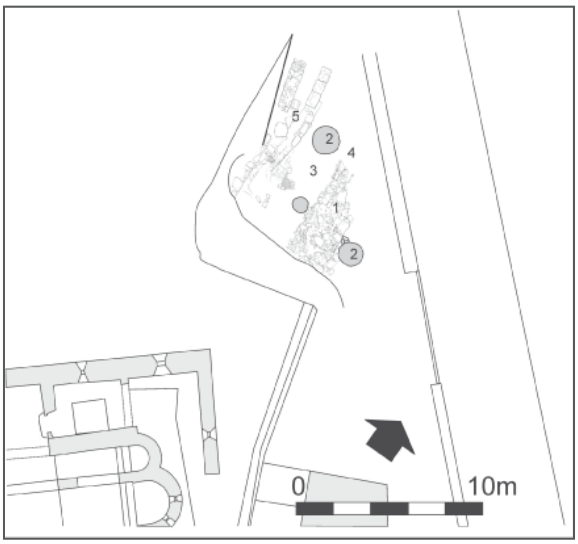

Figura 3. Planta en detall de les estructures aparegudes a la zona 1. 1) muralla ibèrica, 2) sitges, 3) carrer de ronda de la muralla, 4) escalons d'accés a la porta de la muralla ibèrica, 5) mur d'època republicana.

a 1998. En aquell moment es pogueren datar de finals del segle II aC. i s'interpretaren com uns grans murs d'aterrassament destinats a anivellar el terreny en aquest punt de la muntanya per construir un temple.

Anteriors a aquest moment, durant l'excavació es localitzaren un conjunt d'estructures i elements de cronologia ben diversa. Entre els elements més tardans cal esmentar diverses fosses. Una és la fossa 1719, omplerta pels estrats 1711 i 1720, l'altre és la 1723, omplerta pels estrats 1724, 1725 i 1726 i finalment una tercera és la 1715, omplerta pels estrats 1716 i 1722.

Entre les estructures localitzades destaquen dues muralles, una d'elles és la 1704 i l'altre és la 1712. La més antiga és aquesta darrera. Estava construïda amb grans blocs de calcària situats en el parament exterior i petits fragments de pissarra units uns amb els altres amb argila depurada. Aquesta estructura estava fonamentada sobre una banqueta, construïda en base a grans carreus calcaris. Amb aquesta muralla cal relacionar un paviment (1737) disposat en pendent que en alguns trams és esglaonat i elaborat amb còdols de riu. També vinculats a aquesta muralla cal esmentar diversos blocs rectangulars de calcària (1738) que formaven part d'una portella oberta a la muralla.

L'altra, més antiga, és la 1704. Estava construïda mitjançant un doble mur farcit amb un reompliment intern format per argila i grans blocs de pedra. El parament intern estava construït mitjançant pedres calcàries i pissarres de petites dimensions. Per contra, el parament exterior estava fet a base de grans blocs rectangulars de travertí.

Per sota del paviment del carrer ja apareixia la roca natural del subsòl.

ELS TREBALLS A LA ZONA 2.

S'hi ha aplegat el cos principal de l'excavació dels darrers dos anys. D'ençà que el 2002 es va enllestir l'excavació de la fortificació baix imperial romana, tots els esforços s'han centrat en l'exploració de les muralles del poblat ibèric que envolten per l'oest i pel nord la fortificació romana i després encara es projecten en direcció est en un traçat força rectilini. Recordem que, el *castellum*, es va implantar sobre una àrea extensa del poblat ibèric i a tocar de les seves muralles que, modificades i adaptades a les noves necessitats, varen subsistir parcialment fins a

la fi de l'antiguitat tardana.

L'any 2004 finalitzava l'exploració del tram occidental de les muralles. Tanmateix dos anys abans, ja s'havien iniciat els primers sondejos cap a la meitat oriental de la muralla nord. Les campanyes realitzades fins al 2005 varen descobrir nous trams del mur nord sempre avançant en direcció est. Al mateix temps que es descobria muralla també apareixien parets, paviments, llars i estructures diverses d'època romana i ibèrica. Aviat es va comprovar l'enorme complexitat estructural i estratigràfica del sector. El 2006 s'excavava bona part de la façana forana de la muralla en un recorregut aproximat de 30m i paral·lelament s'excavava a l'interior del recinte obrint-se una cala contra la muralla a l'àmbit 40. La campanya de 2007 va incidir la recerca tant a dins com a fora de la muralla principalment amb l'objectiu d'anar enllestint i acabant l'excavació arqueològica de la muralla però també es va actuar intensament a migdia de la muralla nord; eren els àmbits 21, 38, 39 i 40. Els tres primers es van exhaurir arqueològicament, el darrer, en canvi, va restar inacabat.

La recerca dels darrers dos anys s'ha concentrat dins l'àmbit 40. Queda situat a llevant de la porta republicana de la muralla de l'*oppidum* i s'estén fins a la vora de la pineda de l'anomenada feixa llarga.

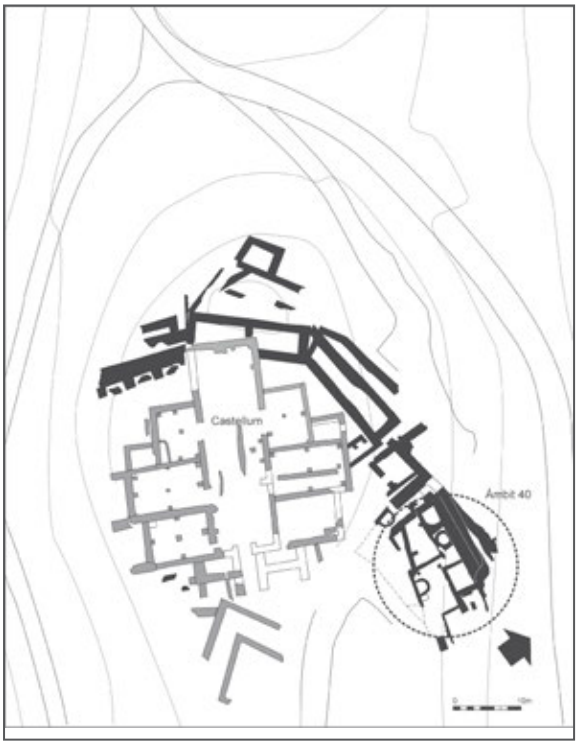

Figura 4. Planta esquemàtica de la zona 2 amb indicació dels diferents àmbits tot destacant el 40, explorat durant els anys 2008 i 2009.

Les capes superiors estaven formades per uns enormes sediments moderns (materials dels segles XVIII i XIX) que es van relacionar amb el moviment i l'aportació de terres per convertir aquell espai en una feixa ampla destinada al conreu. Cap el nord es recolzaven en una paret de feixa orientada d'est a oest de la que, entre 2006 i 2008, se'n van descobrir dos trams (U.E. 3456 i 3465). La paret de feixa es fonamentava parcialment sobre les restes ja enderrocades de la muralla romana (U.E.3355). Era tant el volum de terra existent que es va decidir retirar-ne una bona part amb l'ajut d'una màquina excavadora. En canvi, a la banda occidental de l'àmbit 40 on ja s'hi havia explorat abans, es va realitzar l'excavació manualment. A banda de les estructures tardo antigues ja conegudes d'anteriors intervencions se'n van descobrir de noves. El mur U.E. 3471 va aparèixer escapçat pels caps, només conservava una filada i no es va poder relacionar amb cap altre element constructiu. Un altre també aparentment aïllat, el mur U.E. 3451 situat al sud de l'àmbit 40, es va excavar parcialment perquè s'endinsava més enllà del perfil de la cala. Prop seu van sorgir dos fragments de paviment d'*opus signinum* sòlids i ben assentats però aïllats i sense connexió aparent amb cap mur ni element constructiu. Finalment també el mur U.E. 3469. Orientat d'est a oest estava tallat pels extrems i, per tant, deslligat de qualsevol altra estructura. Les parets, els paviments i, en general, l'estratigrafia que s'hi podia relacionar, es conservaven tan malament que feien impossible determinar-ne les interrelacions i, encara menys, captar la distribució i composició dels espais que, en el seu dia, varen disposar.

Amb més facilitat es va delimitar i excavar l'àrea de treball del forn de coure pa tardà (U.E.3119) adossat a la cara est de la torre romana i localitzat anys abans. Segurament era el que va proveir la tropa aquarterada a la caserna. Vora la boca del forn, oberta a la cara est, es van excavar uns potents sediments de cendres procedents de les successives fornades que s'estenien fins a 3m cap a llevant del forn i contenien una potència superior a 1m de fondària.

A mesura que s'anaven eliminant els estrats tardans es feia evident que totes les estructures romanes –la muralla inclosa- s'havien assentat directament damunt dels nivells d'abandonament del poblat amb poca preparació de fonaments. La muralla baix imperial també car curiosament només la meitat exterior es fonamentava sobre la ibèrica tot i tenir una orientació similar. Els únics fonaments potents i sòlids eren els

de la torre de la muralla eren que, en aquest cas, sí varen provocar retalls profunds a l'estratigrafia del poblat ibèric. També es constatava que l'orografia de l'*oppidum* no era gens planera. Des de la caserna romana, a ponent, i des del marge de migdia de l'excavació els desnivells, de vegades sobtats i forts, baixaven sempre en direcció nord-est.

Eliminats ja els enormes sediments de terra moderna i bona part dels estrats tardo antics, es va excavar en estratigrafies del poblat ibèric. Els nivells més moderns es concretaven en les restes d'una cabana amb una llar domèstica (3483). Es disposava recolzada contra la muralla ibèrica i aprofitava murs preexistents (U.E. 3478 i 3484). Els materials recuperats la daten amb força precisió cap a mitjan segle I aC. La tècnica constructiva i l'aspecte del forn continuaven plenament dins la tradició ibèrica local amb els sòcols dels murs de pedra lligada amb fang i paviments de terra trepitjada però amb la diferència que probablement la coberta disposava d'un sostre de teules. L'abundant troballa de *tegulae* i *imbrices* en els nivells d'enderroc i sobretot en un abocador proper així ens ho fa creure. Precisament dit abocador es localitzava vora la paret de migdia de la cabana on uns notables retalls de formes més aviat arrodonides es farcien amb terra i abundant material ceràmic (U.E. 3480, 3536, 3550 i 3555). La presència sovintejada de fragments de dolia a l'abocador i a l'interior de la cabana fa plausible l'existència d'un magatzem a celobert allí mateix. Sigui com sigui, sembla que es tractaria d'una ocupació puntual i restringida perquè enlloc més s'han documentat estrats i estructures tan avançats en el segle I aC.

Els nivells generals d'abandonament se situen vers el primer quart del segle I aC. i reflecteixen el final d'una fase iniciada en el tercer quart del segle II aC. quan es va construir el portal republicà de la muralla (àmbit 39). Això va implicar canvis en la fesomia urbana immediata. Contra el mur oriental que flanquejava dit portal (U.E.2917) s'hi va construir una casa amb una primera estança delimitada pels murs (2962 i 3395). Es conservava parcialment car la construcció de la torre baix imperial romana en va tallar de soca-rel qualsevol evidència per la banda nord. Es va comprovar que lligava amb altres estances veïnes situades a llevant. Concretament, el mur de migdia (2962) es projectava cap a l'est fins a lligar amb el mur (3410) que, malgrat que més antic, va subsistir fins a l'abandonament del sector. Amb el mur (3478) tancava una nova habitació. Aquí els retalls de l'abocador del segle I aC. varen destruir una part del paviment (3432) d'argila compactada amb una senzilla llar. L'abundant material exhumat de l'excavació dels paviments d'ambdues estances descrites era coincident amb una cronologia clara de tercer quart avançat del segle II aC. Són estrats realment interessants perquè indirectament marquen un *post quem* molt ajustat i proper per a la construcció del portal republicà de la muralla nord.

Per sota del paviment (3432) n'apareixia un altre (3488) i més avall un tercer (3500). Malgrat que similars al primer i només lleugerament més antics (Mitjan tercer quart del segle II aC.) es relacionaven amb un estadi anterior de la casa. L'estança delimitada pels murs (3478 i 3410) a llevant, funcionava en part com un obrador d'un forn. S'obria cap a ponent a un pati mitjançant un porxo del que s'han conservat les bases de pedra on es calçaven els pilars que probablement eren de fusta (3485 i 3495). El forn ocupava l'espai central (3489 i 3500). Era de planta circular i de dimensions notables (170cm de diàmetre). De fet aquest era el darrer d'una sèrie de quatre que es van descobrir repartits en dos moments diferents (forns 3503, 3504, 3505 i 3506). Contemporànies a l'obrador serien dues habitacions situades immediatament al nord i que es recolzaven contra la muralla del poblat. Estaven pavimentades amb argila compactada i conservaven restes de llars domèstiques fetes a terra amb una solera d'argila cremada. La distribució arquitectònica de la casa de l'obrador remunta al primer quart del segle II aC. que és la datació dels paviments primerencs (3545, 3518 i 3519) si bé la construcció d'alguns elements com ara el mur de migdia (3410) podrien recular fins a les darreries del segle III aC.

Abans d'això la forma urbana de tot l'àmbit canvia sensiblement.

Sota l'estança que quedava enganxada a la paret est del portal republicà es va excavar fins a la roca natural del subsòl. En aquest punt s'hi fonamentava una estructura de pedra (3507 i 3508) que més que una paret semblava la base d'una plataforma relacionada amb la muralla. No es va poder excavar en extensió perquè la torre romana baix imperial s'hi fonamentava a sobre. Se n'han trobat indicis sota el mateix portal republicà i encara més a l'oest. Es va bastir en un moment indeterminat del tombant dels segles V i IV aC. i segurament es va construir com a la base de la muralla que havia de protegir el flanc est d'un portal del poblat obert uns metres més cap a l'oest excavat entre els anys 2006 i 2007.

D'aquesta època o fins i tot anteriors serien les restes d'una cabana ibèrica localitzada a tocar de la muralla i en el límit est de l'àmbit 40. Se situava a gairebé 2m per sota dels nivells del segle IV aC. Tot i l'escassa extensió explorada es van documentar dues parets i una porta que s'obria a un carreró que possiblement era el pas de ronda de la muralla. El material ceràmic exhumat va ser escàs però prou entenedor com per atribuir-li una datació alta de segles V/IV aC.

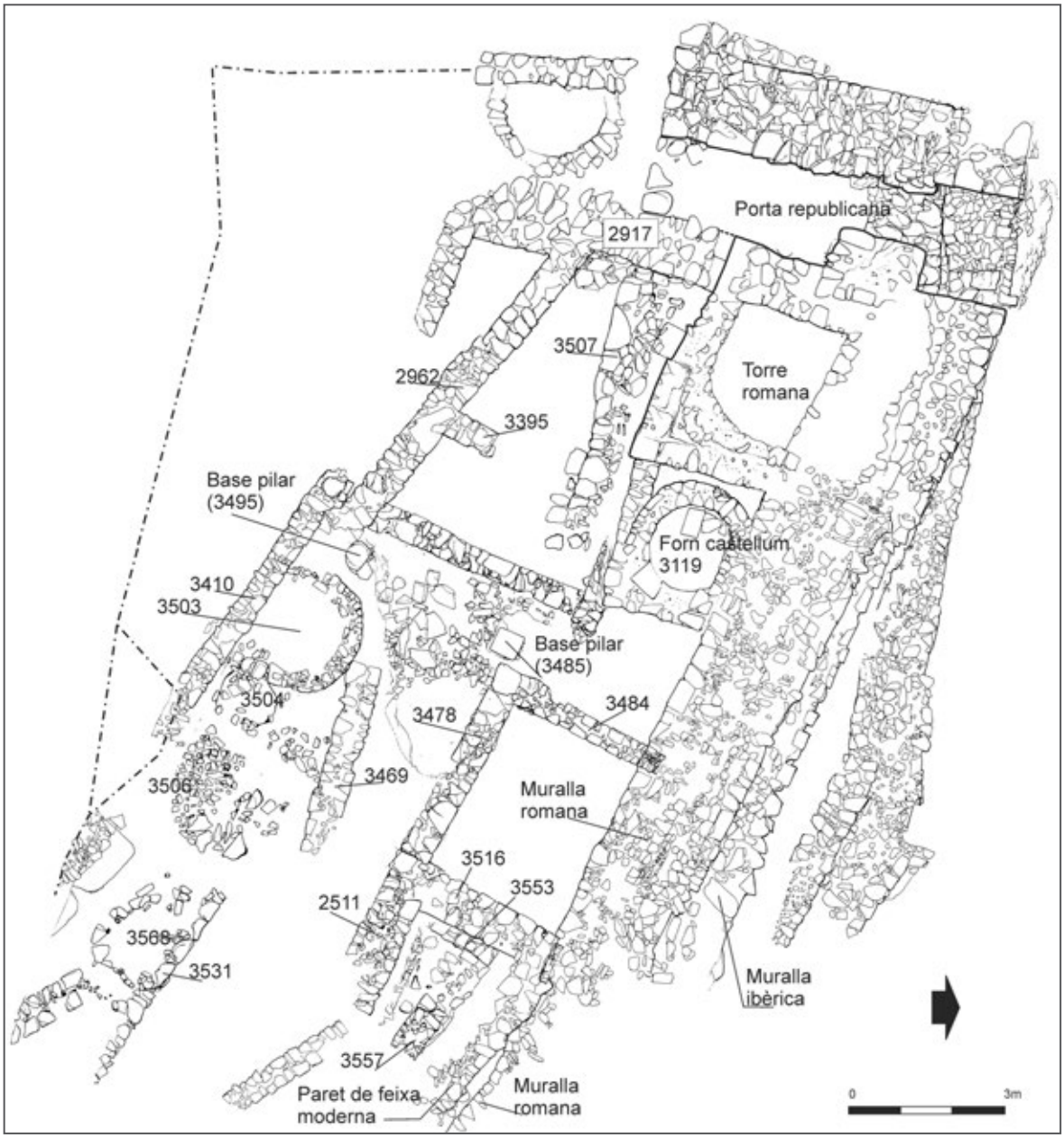

Figura 5. Planta detallada de l'àmbit 40 de la zona 2.

BIBLIOGRAFIA.

J. BURCH, J.M. NOLLA, LL. PALAHÍ, J. SAGRERA, D. VIVÓ 1998, Les excavacions a la muntanya de Sant Julià de Ramis (el Gironès), *Quartes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Figueres, p. 93-108.

J. BURCH, J.M. NOLLA, LL. PALAHÍ, J. SAGRERA, D. VIVÓ, M. SUREDA 2000, Les excavacions a la muntanya de Sant Julià de Ramis, *Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot, p. 87-91.

J. BURCH, J.M. NOLLA, L. PALAHÍ, J. SUREDA, D. VIVÓ 2000, La fundació de Gerunda. Dades noves sobre un procés complex de reorganització d'un territori, *Empúries*, 52, Barcelona, p. 11-28.

J. BURCH, J.M. NOLLA, L. PALAHÍ, J. SUREDA, D. VIVÓ 2001, *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis. 1. El sector de l'antiga església parroquial, Sant Julià de Ramis.*

J. BURCH, J.M. NOLLA, L. PALAHÍ, J. SUREDA, D. VIVÓ 2002, Excavacions arqueològica al poblat ibèric de Sant Julià de Ramis, *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, Sant Joan de les Abadesses, p. 227-236.

J. BURCH, S. CASAS, I. MIQUEL, J.M. NOLLA, L. PALAHÍ, J. SUREDA, D. VIVÓ, J. VIVO 2005, *La muntanya de Sant Julià de Ramis.* Guia històrica i arqueològica, Girona.

J. BURCH, G. GARCÍA, J. M. NOLLA, LL. PALAHÍ, J. SAGRERA, M. SUREDA, D. VIVÓ, I. MIQUEL 2006, *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis. 2. El Castellum*, Sant Julià de Ramis.

J.M. NOLLA, LL. PALAHÍ, D. VIVÓ 2004, El castellum de Sant Julià de Ramis. Una peça dins l'estratègia global de defensa del Territori, *Actes del congrés Els castells medievals de la mediterrània occidental*, Arbúcies, p. 117-130.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CENTRE DE TELECOMUNICACIONS DE ST. JULIÀ DE RAMIS (ST. JULIÀ DE RAMIS, EL GIRONÈS)

Elisenda MOIX i EZQUERRA

SITUACIÓ I INTRODUCCIÓ

Entre els dies 15 i 31 de desembre de 2009 es va dur a terme una intervenció arqueològica a la muntanya de Sant Julià de Ramis derivada del projecte de construcció del nou centre de telecomunicacions de Sant Julià de Ramis, obra finançada pel Departament de Cultura i Mitjans de Telecomunicació de la Generalitat de Catalunya. Els treballs anaren a càrrec de l'empresa ATICS S.L.

La zona intervinguda arqueològicament es situa a la muntanya de Sant Julià de Ramis, muntanya que es troba ocupada per diversos jaciments arqueològics d'entre els que cal destacar per la seva proximitat al projecte, l'*oppidum* ibèric de Sant Julià de Ramis. Amb la redacció del Pla d'Ordenació Urbanística Municipal, l'Ajuntament ha protegit el conjunt de la muntanya i actualment s'està treballant en la seva declaració com a Bé Cultural d'Interès Nacional. També des del 1995 es porten a terme campanyes d'excavacions arqueològiques dins un programa científic constituït per l'Institut de Patrimoni de la Universitat de Girona i l'ajuntament de Sant Julià de Ramis.

Així, arran del *"Projecte de construcció del Centre de Telecomunicacions de Sant Julià de Ramis, al paratge dels Sants Metges"* es va realitzar una cala en prevenció de possibles troballes arqueològiques. La zona afectada es localitza a mig camí entre l'església dels Sants Metges i el cim situat a 275 m al nord-oest d'aquesta mateixa església, a la zona denominada "de les antenes".

DESENVOLUPAMENT DE L'EXCAVACIÓ

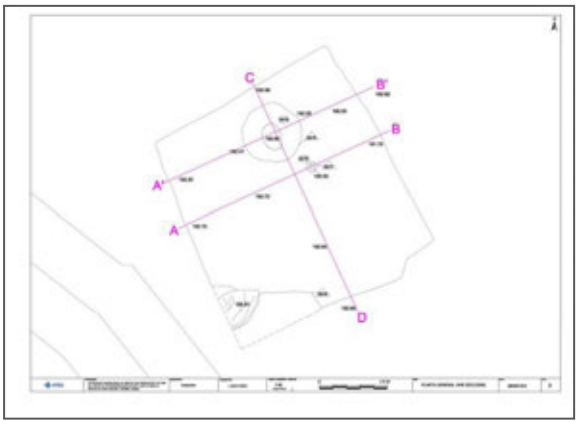
El projecte de l'obra preveia l'excavació d'una cala de 5 metres de longitud per 5 metres d'amplada destinada a alliberar la zona per a la futura construcció del nou centre de telecomunicacions. La cala es va excavar fins la cota en què aflorava el subsòl natural, format per pissarra.

El terreny geològic presentava un pendent de nord a sud i estava cobert per la capa vegetal constituïda per sorres i argiles grogues amb restes vegetals i en la qual es va documentar algun fragment escadusser de ceràmica vidriada i blava catalana i un major nombre de fragments molt rodats de ceràmica comuna oxidada ibèrica.

Aquesta mateixa capa superficial cobria les dues estructures localitzades a la part septentrional de la cala: una sitja i un forat de pal i també la possible estructura d'hàbitat situada a la zona meridional del sondeig.

La sitja retallava el terreny natural i estava farcida per un únic estrat compost per argila de color marró amb gran quantitat de lloses de pissarra, fet que dificultava els treballs d'excavació, doncs era de consistència molt dura. També es va documentar la presència de blocs de pedra de mida mitjana que no eren de la zona, un fragment de *tegula* romana i ceràmica comuna oxidada ibèrica. El seu diàmetre superior era de 1,38 m, l'inferior de 0,6 m, i tenia una profunditat de 2,17 m. La secció era cònica, les parets còncaves i el fons pla.

El forat de pal retallava el subsòl i estava obliterat amb l'estrat compost d'argila marró fosc i alguns fragments de llosetes de pissarra. Era completament estèril. Tenia un diàmetre superior de 0,26 m, un diàmetre inferior de 0,12 m i una profunditat de 0, 2 m. Presentava un pendent de sud-oest a nord-est. Aquesta estructura negativa és possible que servís per a sustentar algun tipus de suport per a la coberta de la casa.

ATICS S.L.

Aquesta mateixa capa superficial cobria una altra estructura localitzada a la part meridional de la cala: les restes d'una possible estructura destinada a l'habitatge. Estava molt arrasada si es compara amb les cases que s'observen actualment al camí d'accés a la zona on s'ubiquen les antenes i el *castellum* tardoromà. Es tractava d'una estructura negativa que retallava el subsòl geològic. El tall presentava una orientació d'est a oest i no es va localitzar cap tipus d'estrat antròpic associat.

CONCLUSIONS PRELIMINARS

La intervenció arqueològica ha donat uns resultats positius constatats per la troballa de tres estructures negatives: una casa ibèrica, una sitja i un forat de pal.

El fet que només s'hagi pogut obrir una cala de 5 per 5 metres, dificulta la comprensió de tot el conjunt i fa pensar que segurament hi devia haver més restes com algun forat de pal relacionat amb la cabana ibèrica i alguna sitja més. Tot i així, les restes localitzades estan lligades implícitament amb el poblat ibèric.

La cronologia de la sitja és del s.II aC. El rebliment del forat de pal no va aportar cap fragment de ceràmica i la possible casa ibèrica estava coberta per la capa vegetal que presentava fragments de ceràmica però de diverses èpoques doncs no s'ha d'oblidar les obres d'anivellament d'aquesta zona per a emplaçar-hi una zona d'aparcament.

La datació, però, no és definitiva, doncs caldrà esperar a la neteja i posterior estudi i inventari de la ceràmica trobada.

EL CASTELLOT DE BOLVIR (LA CERDANYA): OCUPACIONS CERETANA, IBEROROMANA I ALTMEDIEVAL. CAMPANYES DE 2008 I 2009

Jordi MORERA CAMPRUBÍ, Cira CRESPO CABILLO, Oriol MERCADAL FERNÁNDEZ, Oriol OLESTI VILA, Eduard SÁNCHEZ CAMPOY

SITUACIÓ, CONTEXT GEOLÒGIC I RECERCA

El jaciment està emplaçat en un petit altiplà d'uns 300 m d'altura, anomenat la Corona, de la qual n'ocupa una superfície d'uns 5.100 m^2 en la part més septentrional (fig. 1). Les coordenades UTM en l'angle nord són E 408448 i N 4697019, i l'altitud és de 1.144 m snm. La finca és ara de propietat municipal. La composició geològica del turó integra argiles i sauló barrejat amb blocs i còdols de material divers (granit, esquist, quars...). Per contra, la pissarra emprada en l'assentament procedeix dels llosers de la solana, segurament dels situats al sector on s'ubica el poble de Bolvir. La recerca s'enquadrà en el programa 2008-2009 i és avalada científicament pel Dept. de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana de la UAB, dins del projecte *L'explotació dels recursos naturals a la Cerdanya (França, Espanya) a l'Antiguitat. Activitats mineres en època romana*, en el que actua com a coordinador el Dr. Oriol Olesti. Els arqueòlegs Oriol Mercadal (director del Museu Cerdà) i Eduard Sánchez (gerent d'Arqueociència SC SL) són els altres coordinadors. Els directors de l'excavació són Jordi Morera i Cira Crespo.

ACTIVITAT ARQUEOLÒGICA PRECEDENT

Les prospeccions

La troballa de ceràmica en superfície i les notícies orals a partir de 1987, la confecció de la Carta Arqueològica (1990), la situació de l'emplaçament i el topònim Castellot ens van empènyer a iniciar la seva recerca i a sol·licitar un permís a la Dir. Gral. del Patrimoni Cultural, el 1991. La seva concessió va permetre O. Mercadal i O. Olesti dirigir una prospecció que consistí en l'obertura de quatre sondeigs, a partir dels que es documentà un ample mur de 1.4 m d'amplada, una gran sitja i restes d'un sòl d'ocupació que integrava una llar delimitada amb lloses; tot associat a ceràmica a mà indígena i a altra d'ibèrica (quatre *kálathoi*, grisa de la costa catalana...), així com algun fragment d'àmfora itàlica. En superfície es localitzà un únic fragment de campaniana A. Els autors plantejàrem la probable existència d'un establiment de nova planta i curta vida, situable entre la segona meitat del segle II aC i el darrer terç del segle I aC. (Mercadal/Olesti1991). El 1993, l'arqueòleg J. Campillo dirigí una prospecció a la part de la Corona oposada al Castellot, prèvia a la urbanització de la zona. Controlà un centenar de sondeigs, però el resultat fou una absència tant de materials com d'estructures (Olesti/Mercadal 2000). El juny del 2005 s'efectuà una prospecció geomagnètica i amb radar al Castellot, dirigida per R. Sala (*SOT Prospecció Arqueològica*) i O. Mercadal (Museu Cerdà). Hom va confirmar l'apuntat pels sondeigs del 1991: la zona havia estat totalment ocupada i conservava nombroses estructures muràries –algunes de molt rellevants–, d'emmagatzematge i de combustió (Mercadal/Sala 2005). Aquest seguit de prospeccions refermà la necessitat d'avaluar definitivament les característiques del jaciment mitjançant una excavació en extensió, en el marc d'un projecte de recerca. S'estructurà un equip format per representants de la Universitat Autònoma de Barcelona i del Museu Cerdà, així com d'Arqueociència SC SL, per l'interès comú en el món ceretano-ibèric i la romanització de la contrada.

Figura 1. Vista aèria general del jaciment (2009).

Les excavacions de 2006 i 2007

El 2006 es retirà el nivell vegetal en una àrea de 25 m de llarg per 15 m d'amplada, a l'extrem ponentí, tot seguint una orientació E–O, i s'obriren 15 x 3 m en una zona central i radial respecte al límit del turó. Es va localitzar una retícula murària ortogonal en la que s'observaren diferents fases constructives i s'excavaren tres sitges d'època íberoromana. L'ampliació del sondeig B del 1991 confirmà l'existència d'un mur d'1.35 m d'amplada, disposat perpendicularment al perímetre, fet pel que hom inferia que no podia ser la muralla de tancament. El 2007 es posà al descobert una bona part del quadrant sud-oest (540 m^2), per tal d'aclarir definitivament la qüestió del sistema defensiu de l'assentament. L'esmentat mur restava separat uns 10 m del límit del pujol, de manera que si hom assumia que havia estat una muralla, una àmplia franja de terreny (d'uns 550 m^2) restava al seu exterior. Atès que això no coincidia amb els models íberoromans coneguts, plantejàrem la hipòtesi que la zona de migdia hagués estat dotada d'un sistema defensiu més complex. D'altra banda, es van documentar 14 m de llargada d'un mur d'1.7 m d'amplada, situat just en el límit sud del tossal, tot resseguint-lo; fou interpretat com una primera línia de muralla, la qual, *a priori*, semblava circumdar-lo tot. La hipotètica existència d'una doble muralla però, en aparença només semblava donar-se a la part topogràficament més accessible. Tanmateix, desconeixíem si ambdues eren contemporànies, així com també la funció de l'espai intermural. Cal destacar que la segona actuació del 2007 ja fou promoguda per l'ajuntament de Bolvir, doncs el nou govern municipal presentà un programa que incloïa la recuperació del jaciment i la seva vinculació a un futur centre d'interpretació. Al sector central es va localitzar un espai de 2.95 m d'amplada on no semblava haver muralla, flanquejat per dues estructures quadrangulars, interpretades com a torres protectores d'una entrada monumental. Presentaven un perímetre exterior de 5.9 m de costat, un interior de 2.95 m i conformaven una superfície interna de 8.5 m^2. A tocar de la torre oest un conjunt d'estructures s'interpretà com un cos de guàrdia. També es van localitzar murs adossats a la muralla i sitges; i a l'exterior de l'arc emmurallat, un possible basament de columna, un bloc monolític circular i de secció cònica.

Figura 2. La superfície oberta i parcialment excavada.

LES INTERVENCIONS DE 2008 I 2009

La primera es desenvolupà entre el 9 de juny i l'1 d'agost sota la direcció de J. Morera, C. Crespo i O. Mercadal, amb un equip format per un dibuixant, set auxiliars i tretze estudiants d'història provinents de la UAB, Salamanca, Lugo, Bordeus i Òxford. A diferència d'actuacions anteriors, s'emmarcà en el projecte 2008-2009, pel qual el Dept. de Cultura i Mitjans de Comunicació atorgà un ajut econòmic. Aquest preveia completar l'excavació de la franja meridional, d'uns 1.000 m^2, així com la realització d'un gran sondeig a la part septentrional del tossal. Talment, es considerà necessari consolidar les estructures exhumades. Al nord s'obriren quatre sondeigs perimetrals, que ens permeteren confirmar dos aspectes fonamentals: l'existència d'una muralla que envoltava tot el jaciment i l'absoluta ocupació d'aquest en les tres fases documentades. L'objectiu d'aprofundir fins a l'esgotament de l'estratigrafia en el quadrant sudoccidental s'acomplí parcialment, ja que a la meitat sud, de 230 m^2, tan sols es va poder excavar un potent estrat d'enderroc, posant-se al descobert una retícula que integrava diversos espais. L'absència d'estructures semblava determinar la presència d'espais comunitaris o de carrers. La cronologia proporcionada pels materials arqueològics apuntava una datació dels segles X–XII.

En la darrera intervenció, partida entre el 12 de maig i el 12 de juny, i del 13 al 31 de juliol de 2009, Jordi Morera i Cira Crespo dirigiren l'equip format per un dibuixant i cinc auxiliars d'Arqueociència, i setze estudiants de la UAB, Salamanca, Madrid i Lugo. En base als objectius definits en el projecte, s'efectuà un rebaix del terç meridional per documentar en planta el major nombre de recintes possible. La superfície abastada fou de 775 m^2, que sumada a la d'anteriors campanyes

ofereix un total d'uns 1.670 m^2, aproximadament un terç del Castellot (fig. 2). Es va localitzar una vintena d'estructures, s'enllestí l'excavació d'algunes sitges i ens centràrem en els àmbits propers a la muralla, per establir les etapes evolutives i la cronologia constructiva. Bàsicament, s'excavà el cos de guàrdia i l'espai entre torres, així com també els del quadrant. D'això es desprèn que *a priori* el potent clos perimetral s'hauria bastit a la primera meitat del s. IV, fet confirmat per una datació absoluta. Una segona datació s'emprà per a una sitja, l'única reblerta amb material exclusivament ibèric. La construcció de les torres i del bastió annex s'hauria realitzat durant el s. III i això hauria comportat una important remodelació de l'interior, palesada per les estructures de nova planta i l'amortització de les sitges. Finalment, tenim una ocupació medieval, just al damunt de la seqüència estratigràfica antiga; una datació de C14 confirma un interval d'ocupació entre l'inici del s. XI i mitjan s.XII. (Taula 1)

La restauració i adequació del jaciment

Fins al 2008 les actuacions afectaren poc les estructures, ja que es basaven en la seva documentació superficial i en la realització de sondejos puntuals; així, un cop acabada la intervenció corresponent, es cobria tot amb una capa de geotèxtil fixada amb pedres i terra. Però el fet d'esgotar l'estratigrafia d'un ampli sector i restar les estructures uns 50–60 cm en superfície, així com per l'interès mostrat per l'Ajuntament en una visitabilitat futura, ens vam plantejar l'inici de la seva restauració. En 2009, la consolidació de la muralla, les dues torres i de part del cos de guàrdia o bastió no sols evità la seva progressiva erosió, sinó que va servir per refer –de manera reversible– la planta de les torres (fig. 3), tot augmentant el seu valor patrimonial i la comprensió per part del públic. Els criteris i les directrius sobre la conservació d'estructures (murs, sitges, llars...), així com l'adequació general del jaciment les establí l'arqueòloga i restauradora Maite Rovira, d'Arqueociència, quedant reflectides en l'informe lliurat al consistori municipal i al Servei d'Arqueologia de la Generalitat (Rovira 2008).

Figura 3. La torre est, restaurada.

CONCLUSIONS DE L'ACTUACIÓ ARQUEOLÒGICA 2006-2009

L'actuació realitzada fins avui abasta menys del 10% de la superfície del Castellot, fet que comporta una visió encara molt parcial del seu esdevenir històric. La trama urbanística no podem interpretar-la amb precisió, malgrat els diferents elements exhumats, ni tampoc no podem avançar el rol territorial de l'assentament. D'altra banda, la majoria d'estudis (faunístic, carpològic, antracològic i pol·línic), analítiques i datacions (radiocarboni, termoluminiscència...) que ens permetran explicar les relacions mediambientals, sòcioeconòmiques i cronoculturals es troben en una fase incipient. Tot i això, els avanços són rellevants i algunes conclusions mereixen ser destacades:

1. El tossalet s'ocupà en la seva totalitat i en les diverses fases (ceretana, iberoromana i altmedieval) fins ara documentades.

2. Existeix un perímetre murat que ressegueix el límit del jaciment, tot coincidint amb l'inici del talús.

3. Al sector sud, aquesta muralla pren una magnitud rellevant, tant pel que fa a la seva amplada, com als elements associats a ella en els diversos moments: entrada monumental amb torres i bastió, torre d'època altmedieval, etc.

4. La intervenció extensiva en el terç meridional documenta una retícula estructural que deixa entreveure una densa ocupació del tossal.

5. Les restes ofereixen un ventall cronològic que va del s. IV aC al s. XII, concentrat en dos moments molt ben definits: s. IV–I aC i s. X–XII, amb un hiatus temporal del que no hem trobat cap element que faci pensar en una ocupació, ni que fos puntual. En resum, distingim tres horitzons culturals: ceretano-ibèric, ibero-romà i altmedieval.

Figura 4. Detall de la muralla primigènia.

Figura 5. Sector SO. A baix a la dreta, la torre.

Figura 6. Murs antics escapçats pel rebaix medieval.

Horitzó I o ceretano-ibèric: d'inicis del s. IV a finals del s. III aC

L'indret tindria el seu origen en un *oppidum*, probablement de filiació ceretana, construït *ex novo* i ocupat a partir del s. IV aC. Es bastí una muralla per envoltar tot el perímetre del tossal, però el fet que en tres dels vessants existís un fort pendent, va fer que el clos només fos d'autèntica envergadura (1.65 m d'amplada) a migdia (fig. 4), mentre que a la resta amidava un metre. Podrien haver existirt cossos fortificats en punts estratègics, com sembla mostrar, al sector sud-oest, l'existència de murs de 1.3 m d'amplada i en angle recte, situats en el límit topogràfic; aquests s'aprofitarien després durant l'alta edat mitjana (fig. 5). El mateix deuria succeir amb la porta –encara no localitzada–, ja que és un model que es repeteix a bona part dels *oppida* ibèrics de l'àrea catalana; per esmentar tres exemples de diferents contrades, en El Cogulló (Sallent, Bages), l'entrada, dissimulada en un dels laterals, està franquejada per una gran torre massissa (Sánchez 1987); la Ciutadella de Calafell és defensada per una torre des del s. V aC (Asensio/Morer/Pou 2003), i també al recinte fortificat del Puig Castellet de Lloret (Pons/Toledo/Llorens 1981). A nivell comunitari, remarquem la localització d'una canalera, que travessa la muralla, tot mostrant una planificació prèvia i coetània. Les habitacions localitzades –per bé que cap no s'ha pogut documentar sencera, en part per ser tallades per altres més tardanes (fig. 6)– reflecteixen una estructuració domèstica de l'espai. Els murs, de 50 a 70 cm de gruix i construïts amb còdols lligats i argila, conformen estances quadrades o rectangulars d'entre 11 i 25 m^2. Totes les documentades s'entreguen a la muralla (fig. 7), de manera que la seva porta s'obria al costat oposat; d'això s'infereix l'existència d'un carrer paral·lel a aquella (o almenys a la de la façana sud) que vertebraria el conjunt. Les parets s'aixecaren a partir d'un sòcol de pedra i un recreixement de tàpia; un mur aparegut al sondeig 2 conservava 1.4 m d'alçada pètria, però no podem considerar-ho un fet general. Pel que fa a la coberta, sembla formada per un embigat i brancatge, amb una capa de terra premsada al capdamunt, per tal d'impermeabilitzar-la i algunes lloses que fixarien l'estructura. A la part interna, és segura l'existència de suports, a voltes a les parts centrals, que millorarien l'estabilitat de la coberta, i tal vegada possibilitarien l'existència d'un

Figura 7. Habitacions antigues contra la muralla.

trespol intern o d'un pis superior. En aquest sentit, Vitrubi (II, 8) deia: *"... les parets de tovot, si no tenen dues o tres filades, no poden aguantar la càrrega de més d'un pis"*. Ara bé, el gruix de les parets, que arriben als 75 cm, i la possibilitat que l'alçada de la base pètria superés el metre d'alçada, sense dubte permetrien l'existència d'un cos superior. La localització de petits forats de pal també podria estar relacionada amb petits trespols interns, a la manera d'altells. Els ferms són de terra premsada i fins al moment, no sembla que utilitzessin lloses com a paviment. Pel que fa a les llars de foc, n'hem localitzat tant a la part central com als laterals de les estances, i tret d'algun cas amb solera de pissarres, solen ser simples rebaixos amb la base recremada i endurida pel foc. Ara per ara, no coneixem la distribució funcional dels espais i comptem amb molts pocs indicis que puguin mostrar una divisió especialitzada del treball. D'altra banda, tant les pedres de molí com les peces de teler quasi sempre procedeixen del rebliment de sitges o bé d'un reaprofitament medieval. També cal considerar la metal·lúrgia del ferro com activitat del grup i per bé que no s'ha localitzat cap zona de fundició o de treball del metall, sí que podem inferir-la pel gran nombre d'escòries recuperades. De les vuit sitges excavades, set corresponen a aquesta fase, malgrat que probablement s'haurien amortitzat a l'inici de la següent. El fet que totes es localitzin en un mateix sector i que no se n'hagi trobat cap a l'interior de les estances –tot i tenir en compte que és una zona rebaixada en època medieval–, podria apuntar l'existència d'un espai d'emmagatzematge. Proposem una cronologia de s. IV aC, recolzada en criteris estratigràfics, materials ceràmics i una datació radiocarbònica corresponent al reompliment de la rasa de fonamentació de la muralla 108, la més antiga, que calibrada ofereix un resultat de 398–353 BC. El farciment de la sitja 206, considerada amortitzada en el s. III, donà un resultat de C14 de 331–203 cal BC. A nivell estructural, la cronologia relativa es basa en la seva factura: així, els murs preromans sempre integren còdols mitjans disposats l'un al costat de l'altre formant filades irregulars, mentre que els d'època romana es bastiren amb lloses de pissarra, sovint grans i disposades horitzontalment; els medievals es construïren amb còdols i lloses de pissarra disposats en *opus spicatum*. Aquests trets ens ajuden a diferenciar sobretot entre les dues fases antigues i més en concret en els cossos de la muralla. El primer perímetre murat, sense arribar a ser ciclopi, integra grans còdols en la base, en la seva majoria selectivament de quars. Per contra, en les reformes posteriors (torres i baluard) s'emprà un aparell de grans lloses de pissarra. Un bon nombre d'estrats es relaciona amb una cronologia anterior a les reformes de la façana meridional i en tots ells destaca la presència majoritària de ceràmica a mà, però amb una quantitat important de material ibèric. Les produccions manufacturades són hereves de les ceràmiques de tradició local dels s. VIII–VII aC, les quals no variaren gaire en segles posteriors. Pel que fa a la ibèrica, en destaquen les àmfores de boca plana, així com les ceràmiques reduïdes i amb pasta de sandvitx. Tanmateix, són els vasos bitroncocònics, ungüentaris, vasets caliciformes, pàteres de vores reentrants i càlats, els que ens proporcionen una cronologia de s. III aC, la qual es podria estirar en una centúria. Les importacions ofereixen una major precisió cronològica: un fons de pàtera L21 o 22, una àtica del s. IV aC o les ceràmiques d'engalba roja ilergetes, típiques del segle III aC. Això estaria recolzat per l'absència d'importacions romanorepublicanes com campanianes i àmfores itàliques, a part de *pondera* i *tegulae*. En definitiva, la primera ocupació s'hauria produït a inici del s. IV aC, perllongant-se fins a mitjan d'aquest segle.

Figura 8. Les torres i el bastió.

El que fins ara s'explicava dels ceretans és que es tractava d'un poble o ètnia força hermètica, que hauria habitat la mitja muntanya. Aquesta visió, ja de per si esbiaixada per manca d'intervencions arqueològiques, es deriva de la recollida de materials superfícials i de l'excavació continuada d'un únic jaciment, el de Lo Lladre (Llo). Atesa l'absència de recerca a la plana pel període prerromà, la intervenció al Castellot ha modificat, ni que sigui parcialment, la visió precedent. La presència d'un gran *oppidum* al bell mig de la vall ens du a pensar que les fèrtils planures i l'aprofitament de la vall cerdana com a via de comunicació entre el Rosselló i l'interior català ja foren objectiu de control des del s. IV aC. Pel que fa al seu paper en relació al territori, creiem que no poden existir gaire poblats de mitja hectàrea a la Cerdanya (i al Pirineu en general). Per tant, cal pensar en una posició geopolítica destacada i vertebradora de la regió. Les fases formatives del poblat només amb ceràmiques a mà de tradició local es daten en el s. IV aC, tot definint una ocupació plenament prerromana. Fins aquest moment, diversos autors havien defensat una iberització ceretana relacionada amb l'arribada

Figura 9. Murs medievals i sitges iberoromanes.

de Roma a la Península (Olesti/Mercadal, 2005), però les dades de què avui disposem – característiques idèntiques a les dels *oppida* ibèrics (ubicació, trama defensiva i habitacional), materials d'importació (ceràmica àtica, ilergeta)...– argumentarien una iberització més antiga, consolidada al llarg de la tercera centúria, així com unes incipients xarxes comercials.

Horitzó II: iberoromano republicà (finals s. III–mitjan s. I aC)

Caracteritzada per una gran remodelació del cinturó defensiu, la muralla preexistent es desmuntà en un tram de més de 20 m de llargada i es construïren dues torres i un baluart (fig. 8). Les noves estructures dotaren de major solidesa el conjunt, reforçant l'entrada, tot seguint uns paràmetres arquitectònics de caràcter romà. No ens sembla casual, doncs, que les mesures de les torres i del cos de guàrdia mantinguin unes proporcions relacionades amb la *pertiga* o *decempeda*[1] . També s'ha documentat la construcció d'un nou cos al quadrant sudoccidental, escapçat per les construccions medievals. L'amortització de bona part de les sitges redimensionà els espais interns per canviar la seva funcionalitat (fig. 9); aquestes foren reblertes amb una majoria de material indígena i ibèric, tot i documentar-se un reduït percentatge de romà. Les diferències observades –unes contenien moltes argiles i restes orgàniques, indicant un reompliment gradual, mentre a la resta hi havia blocs petris barrejats amb terres gravoses– semblen indicar que això s'hauria fet correlativament. Malauradament, els nivells de circulació d'aquesta fase, situats a una cota superior, haurien desaparegut. L'entrada, d'una *pertiga* d'amplada, permetria el pas de carruatges, del que s'infereix que el talús actual no es correspon amb l'orografia originària, ja que el pendent hauria de ser més suau. En aquests nivells destaca percentualment la ceràmica del període anterior, amb la presència d'algunes importacions com campaniana A i àmfora itàlica, que ens situen en la primera meitat del s. II aC. Les formes ceràmiques més recents pertanyen a la campaniana B: un plat L5 i copes i bols de les formes L1 i L3, datades entre el s. II aC i el tercer quart de l'I aC–. D'altra banda, l'absència de produccions de la 2a meitat del s. I aC sembla apuntar un abandonament abans del canvi d'era.

L'inici del període s'emmarca en la Segona Guerra Púnica, quan l'any 219 Anníbal inicià el seu assalt a la península Itàlica, tot creuant els Pirineus. Segons les

fonts clàssiques, passà lluny de la colònia d'Empúries, aliada dels romans, i des d'*Ilerda* arribà al Rosselló a través dels passos pirinencs. Un any després, els romans desembarcaven a la Península per fundar la seva primera ciutat, *Tarraco*. Els anys següents foren presidits per la guerra romano-cartaginesa, amb l'objectiu de controlar l'arc mediterrani. Malgrat que la fi oficial de la guerra fou el 202 aC, els romans no dominaren el territori fins temps després, i prova d'això és la revolta indígena sofocada per Cató el 195 aC. Eren anys convulsos que justificarien les importants reformes del nostre cinturó defensiu, per bé que no insinuem que aquest sigui obra dels púnics ni de tropes romanes. Arreu del territori català s'observen canvis profunds, des d'Empúries a l'Ebre –on es dóna una refecció d'antics *oppida* com la Moleta del Remei, conjuntament a la fundació de nous llocs de control, com Sant Miquel de Vinebre–. A Bolvir, però, encara no podem dir si les reformes responen una evolució interna de l'antic *oppidum*, o si per contra, fou realitzada per un contingent forani (pressumiblement romà), ja fos estrictament militar o destinat al control estratègic. El registre material ens parla d'una majoria indígena i altre d'ibèric, enfront d'uns pocs romans –percentatge tan ínfim que sembla respondre més a adquisicions comercials que no pas a peces de l'aixovar quotidià, cosa que referma la hipòtesi d'unes reformes endegades pels propis estadants de l'*oppidum* producte d'una evolució interna, segurament com a reacció a un conflicte bèl·lic. Per contra, si analitzem la tipologia de les construccions, semblen respondre a una fàbrica de caràcter romà i en aquest cas no s'entendria que els habitants seguissin unes pautes constructives que no les hi eren pròpies i que no s'han detectat en cap altre poblat. Per tant, són dues possibilitats contraposades i en l'estat actual de la recerca no podem decantar-nos per cap d'elles. D'altra banda, la troballa de material ceràmic i monetari en diversos llocs de Cerdanya apuntaria l'existència de xarxes comercials amb territoris com la Laietània, l'Ausetània, la Gàl·lia o la vall de l'Ebre.

Horitzó III: altmedieval (segles X-XII)

Hem documentat una torre en un dels angles i un mínim de tres finques. Pensem que no és un vilatge que s'originés a redós d'un recinte fortificat –no s'ha trobat cap tancament perimetral del període, ni tampoc no s'aprofita la muralla íberoromana com a tal. L'ocupació abastaria tot el Castellot, com ho mostren els sondeigs, i en alguns casos s'aprofitaren els murs preexistents com a límit de finca. Aparentment, el vilatge es desenvolupà de forma unitària, sense gaires refetes. No s'han observat nivells d'incendis ni amortitzacions ni tampoc reestructuracions d'espais; ben al contrari, un creixement racional i gradual respecta els àmbits existents i defineix nous espais públics. No coneixem, però, els motius que portaren a abandonar-lo. Una explicació possible seria la disminució de possibles ràtzies sarraïnes amb la conquesta de Lleida i Tortosa a mitjan s. XII, que impedien qualsevol l'accés pel Segre, amb el que hauria perdut el seu valor estratègic. Un segon factor és el de la climatologia, ja que s'ubica en una terrassa que rep amb força les inclemències del temps, mentre que l'emplaçament de Bolvir resulta més apte. Pel que fa a la torre de l'angle sudoccidental és un gran cos fortificat que sembla aprofitar part d'un llenç anterior, mentre que els altres tres serien de nova planta. Tot i no estar inserides en un cinturó defensiu, el gruix dels seus murs i una particular ubicació determinen una funció de control territorial. Quant als àmbits "domèstics", són unes construccions originàriament allargassades que es reconvertiren en quadrangulars. Pel seu bastiment es va realitzar un rebaix, anul·lant les restes preexistents. Una de les finques té l'entrada per llevant, evidenciada per un marxapeu de lloses, i consta de dues estances, amb una segona porta que les intercomunica. Per contra, les altres dues, adossades a la primera pel nord, tindrien l'entrada a septentrió i constarien d'una única estança. A l'interior i en un dels angles, les tres conserven una llar en caixa de lloses. Cal destacar la finca amb doble estança, que podria haver tingut un porxo. Tant les estances com la torre estaven amortitzades amb un potent enderroc (fig. 10), el qual apunta que els murs –amb una amplada mínima de 60 cm– deurien

Figura 10. Nivell d'enderroc.

Figura 11. Restauració del sector medieval. Murs en *o. spicatum.*

tenir un sòcol petri d'alçada considerable, formant una sòlida base; de manera que les parets podrien haver aixecat un pis, probablement de tàpia i una coberta de material perible o amb algunes lloses. Els murs es diferencien de la resta per tenir un doble parament de lloses de pedra i còdols juxtaposats, amb una inclinació de 45º, de forma alternativa en cada filada; és a dir, en *opus spicatum*, o a voltes, només una sola filada amb les pedres posades a cantell (fig. 11). A partir de la tardoantiguitat i sobretot de l'època altmedieval s'implementà extensament en el territori, i a Cerdanya en tenim bons exemples tant en els àmbits agrícola i domèstic, com en el militar i eclesiàstic. Així, al jaciment romà de les Colomines de Llívia, un parament data del s. V (Guàrdia 2003). Altres exemples es daten en els s. IX–X, com seria el cas de la cel·la de Sant Esteve i Sant Hilari d'Umfred –un dels més acurats–, d'alguns murs del castell de Llívia (Aliaga/Caballé/Subiranas 2003), dels basaments primigenis i/o paraments de les esglésies de Santa Eulàlia d'Estoll i Santa Eugènia de Saga, i sobretot a partir del s. XI, com Sant Andreu de Vilallobent i Sant Miquel de Soriguerola (DDAA 1995; Segués 2007). Exemples de paraments pertanyents a temples romànics són els de Santa Cecília de Bolvir, Sant Esteve d'Ancs o de les Pereres i Sant Feliu de Castellvell (Llo), així com també la paret d'un mas a tocar de la capella de Sant Pere de Ger. I pel que fa als castells, sengles torres del Castellnou i Castellvell de Llo, la d'Enveig i murs del *castrum* o *rocha* de Víllec.

La ceràmica recuperada (uns 200 fragments) és força exigua, ja que representa menys del 3% total. Correspon a olles i tapadores, a més d'uns petits vasets. És majoritàriament grisa, de cocció reductora –tot i haver alguna d'oxidant–, però no presenta ni el tipus de pastes ni d'acabats propis dels s. XIII–XIV. I tampoc no es documenten les produccions carolíngies de brunyits externs fets sobre atuells de cuita oxidant, que ens aproparien als s.VIII–IX. Quant a la datació radiocarbònica, obtinguda de carbó de l'estrat que cobria la llar 171, donà una forquilla cronològica de 1025–1168 cal AD. Entre els objectes, destaca el tauler gravat sobre pissarra, potser del s. X. Aquesta pràctica lúdica ja existia en època romana, però fou durant l'edat mitjana que les dames, els escacs o el tric-trac trobaren el seu apogeu (Campmajó 2001). Una bona mostra la tenim en la trentena d'exemplars del castell de Llívia (Aliaga/Caballé/Subiranas 2001) –per bé que datats als s. XIII/XIV–, i també alguns a les cabanes de la muntanya d'Enveig (Rendu/ Campmajó 1993). La suma de factors ens porta a concloure que l'ocupació medieval es desenvolupà entre els s. X i XII i que, tant pels pocs objectes recuperats com per la manca de nivells d'incendi o destrucció, l'abandonament s'hauria produït de forma progressiva.

No coneixem documents relacionats amb aquest vilatge semifortificat, però algun podria fer-ne referència, com l'esment d'un *castrum Sardonia* –al costat del de *Lybie* (Llívia), per bé que dati del 672. També podria tractar-se d'un vilatge de nom desconegut fins al moment o bé l'assentament anomenat *villa Buluer* o *Bulver* el 925 –primer esment d'aquesta–, que posteriorment es podria haver desplaçat vers el lloc del Bolvir actual, conformat pels barris de l'església i del castell. L'alou de Bolvir fou donat al monestir de Cuixà, el 953, pel comte Sunifred II de Cerdanya. Altres mencions del moment són *villa Vuluerri* (937), *Bolvir* (953), *Volvir* (958), *Buluir* (985) i *villam Vuluiri* (1001). De l'origen del nom de lloc s'ha dit que podria tenir una arrel preindoeuropea, tot relacionant *Bulverri* amb "el lloc del pou". També el fan d'origen bascoide o iberobasc, orginat pel buru-iri, *buru* (cap en euskera) i *Iri* (terme preindoeuropeu per referir-se a una ciutat). Una altra possible traducció seria la de "poble cap de la contrada", que tindria un cert sentit en relació al rol destacat d'El Castellot a la regió. Una darrera possibilitat és que *buru* provingués de *bolu*, paraula habitual basca per referir-se a un molí, i fes referència al molí fariner situat al costat d'un riu, cosa confirmada per la toponímia i per restes avui poc visibles. Pel que fa a l'església de Santa Cecília, surt esmentada en el precepte del rei Lotari del 958, en què la confirmava com a possessió del monestir de Sant Miquel de Cuixà., i les butlles dels papes Joan XIII i Sergi IV, del 968 i el 1011 respectivament, ho tornen

a fer, mantenint-se així fins a la seva desaparició. El 1198, els homes d'Arnau de Castellbò, defensors de l'heretgia càtara, van fer presoner i feriren el seu rector. El temple actual data de la fi del s. XII o inici del XIII, malgrat integrar algunes filades d'*opus spicatum*, pensem que anteriors en el temps al parament de carreus.

Durant els s. XIII i XIV es constata l'existència d'una força, de la qual ara en resta una torre, prou modificada, que dóna nom al barri d'Amunt o del Castell. Però el 1233, en una concòrdia entre Nunó Sanç, senyor de Rosselló i Cerdanya, i Roger Bernat II, comte de Foix, establia enderrocar la "nova" força de Bolvir, adjectiu que dóna a entendre la seva recent construcció. D'altra banda, alguns autors relacionen un document del 1035, on es cita el pont de Bar, amb diverses fortificacions cerdanes que controlaven el camí medieval; entre elles, la del puig de Bolvir, el que voldria dir que a inicis del s. XI ja existia una plaça forta. Malgrat tot l'exposat però, ara per ara no en sabem res del cert, a nivell històric, sobre les restes medievals del Castellot.

Fig 12. Planta general.

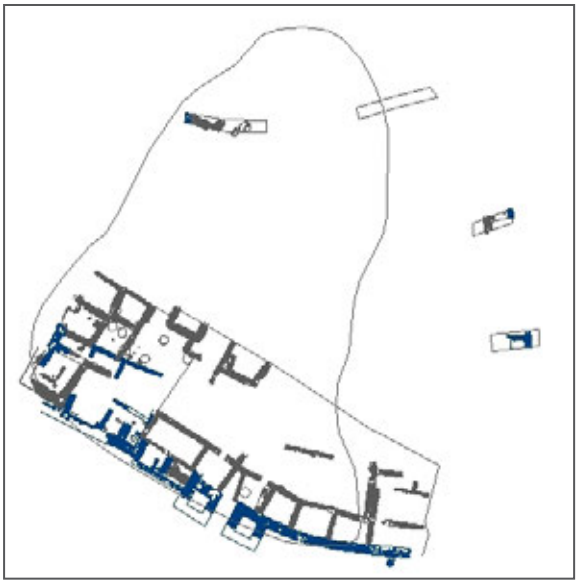

Fig 13. Planta fase iberoromana.

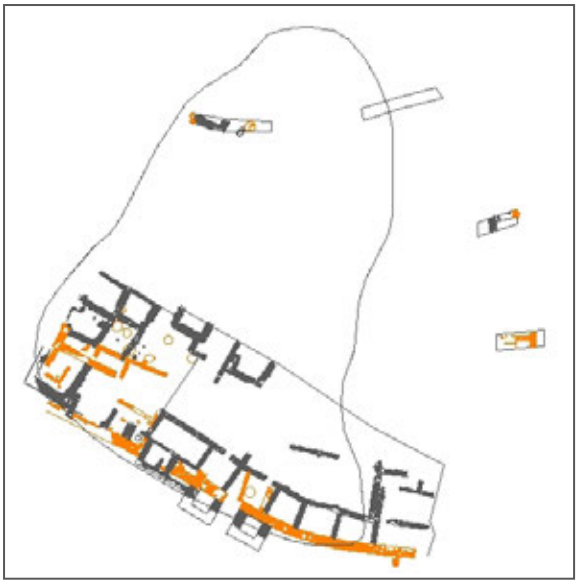

Fig 14. Planta fase ceretanoibèrica.

Fig 15. Planta fase altmedieval.

BIBLIOGRAFIA

ALIAGA, S., CABALLÉ, G., SUBIRANAS, C. 2001, El castell de Llívia (La Cerdanya): resultat de les intervencions arqueològiques (1995-2000). *Ceretania* 3, 191-203. IEC-GRAHC. Puigcerdà-Perpinyà.

ALIAGA, S., CABALLÉ, G., SUBIRANAS, C. 2003, Intervencions arqueològiques al castell de Llívia. Campanyes 2000-2001. Darreres interpretacions. *2n Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*., 680-685. ACRAM. Sant Cugat del Vallès.

ASENSIO, D., MORER, J., POU, J. 2003, La ciutadella ibèrica de Toixoneres (Calafell). *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental*, 265-279. Dept. de Cultura. Generalitat de Catalunya. Barcelona.

CAMPMAJO, P. 1983, *Le site protohistorique de Llo (Pyrénées-Orientales).* Centre d'Études Préhistoriques Catalanes, t. 2, Univ. Perpinyà.

CAMPMAJÓ, P. 2001, Les plaques en schiste gravées du château de Llívia. Quelques exemples de jeux au Moyen-Âge. *Ceretania* 3, 205-238. IEC-GRAHC. Puigcerdà.

CAMPMAJÓ, P., RANCOULE, G. 1997, Le céramique tournée de Lo Lladre (Llo, Pyrénées-Orientales). Inventaire, chronologie et reflexion. *Études Roussillonnaises*, Tome XV, 67-81. Perpinyà.

CAMPMAJÓ, P., UNTERMANN, J. 1991, Corpus des gravures ibériques de Cerdagne. *Ceretania* 1, 39-59. IEC-GRAHC. Puigcerdà.

CRESPO, C., MERCADAL, O; MORERA, J., OLESTI, O.; SÁNCHEZ, E.; ALIAGA, S. 2008, El Castellot (Bolvir, la Cerdanya): Una fortificació íberoromana a la serralada pirinenca. Campanyes 2006 i 2007. *Novenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, vol. I, 217-223. L'Escala-Empúries, 6 i 7 de juny de 2008.

CRESPO, C., MORERA, J., MERCADAL, O. 2008, *Memòria de les intervencions arqueològiques al Castellot de Bolvir. 2006-2009 (Bolvir, la Cerdanya).* Lliurada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Barcelona. Inèdita.

DDAA 1995, *Catalunya Romànica. Vol. VII: La Cerdanya i el Conflent*. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona

GUARDIA, J. 2003, *Memòria de la intervenció arqueològica al jaciment de les Colomines de Llívia*. Lliurada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

GUARDIA, J., MERCADAL, O., OLESTI, O. (EDS.), *Llívia i la Cerdanya a l'Antiguitat*. ICAC, Tarragona, en premsa.

MERCADAL, O.; ALIAGA, S. 1991, L'hàbitat i la necròpolis dels jaciment del Roc d'Esperança, *Ceretania* 1, 61-83. IECeretans–GRAHC. Puigcerdà.

MERCADAL, O., OLESTI, O. 1991, El Castellot (La Corona, Bolvir). Un assentament ceretà a la plana cerdana, *IX Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Suplement: Investigacions arq. a la Cerdanya*, 5-8. IECeretans. Puigcerdà i Andorra.

MERCADAL, O., OLESTI, O. 2000, Territorios marginales y romanización: las transformaciones del paisaje ceretano en època antigua, *Actas do 3º Congresso de Arqueologia Peninsular Vol. VI Arqueologia da Antiguedade na Peninsula Ibèrica*, vol. VI, 51-66. Ed. ADECAP. Porto.

MERCADAL, O; SALA, R 2005, *Prospecció geofísica sobre el jaciment* arqueològic de Els Castellots, la Cerdanya. Agost 2005. Lliurat a l'Àrea de Coneixement i Recerca del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Inèdit.

MORERA, J., MERCADAL, O., CRESPO, C., OLESTI, O. En preparació, El Castellot: un assentament ceretà (Bolvir, la Cerdanya). *Tribuna d'Arqueologia* 2009-2010. Dept. de Cultura. Barcelona.

OLESTI, O., MERCADAL, O. 2005, La iberització del Pirineu Oriental i la filiació ètnica dels ceretans. Acta Paleohispanica 5, 295-314. UB. Barcelona.

PADRÓ, J. 2000, *Excavacions arqueològiques a Iulia Libica*, Sèrie monogràfica-20, Museu d'Arqueologia de Catalunya–Girona.

PONS, E., TOLEDO, A., LLORENS, J.M. 1981, *El recinte fortificat ibèric de Puig Castellet. Lloret de Mar (Excavacions 1975-1980).* Sèrie monogràfica 3. Servei Tècnic d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació Provincial de Girona, Girona.

RENDU, C. 2003, *La Montagne d'Enveig : une estive pyrénéenne dans la longue durée* Canet. Ed. Trabucaire. Perpinyà.

ROVIRA, M. 2008, *Criteris generals per a la conservació, consolidació i adequació del jaciment d'El Castellot i el seu entorn a la Corona de Bolvir*, lliurat a l'ajuntament de Bolvir l'octubre de 2008. Treball inèdit.

SÀNCHEZ, E. 1987, *El poblament pre-romà al Bages*. Ed. Caixa de Manresa, Manresa.

SANMARTÍ, J; SANTACANA, J. 1992, *El poblat ibèric d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès).* Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.

SEGUÉS, E. 2007, *Memòria de la intervenció arqueològica a l'església de Santa Eulàlia d'Estoll*. Lliurada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya el juliol de 2007. Treball inèdit.

NOTES

1) La *decempeda* és igual a deu peus romans i un peu equival a 0.296 m. L'amplada interna de les torres era de 2.95 m. m.

EL CASTELLOT (BOLVIR, LA CERDANYA) MOSTRES	**EDAT RADIOCARBÒNICA**	**DATACIONS C14-2009** Royal Institute for Cultural Heritage (Brussel·les) *Dir. Mark Van Strydonck*
KIA-39430 (BEC 08 UE220) Reompliment rasa fonamentació muralla 108 (la + antiga; indígena)	**2275 ± 25 BP**	**(Dates calibrades)** Calibration data set: intcal04.14c # Reimer et al. 2004
One Sigma Ranges: [start:end] relative area (percentatge de certesa)		[394 BC:359 BC] 0,789694 (= 78%)
		[275 BC:259 BC] 0,210306 (= 21%)
Two Sigma Ranges: [star t:end] relative area (percentatge de certesa)		**[398 BC:353 BC] 0,608215 (= 60%)**
		[293 BC:230 BC] 0,381882 (= 38%)
		[293 BC:230 BC] 0,381882 (= 38%)
		[218 BC:214 BC] 0,009903
KIA-394126 (BEC 08 UE218). Reompliment sitja UE 206; estrat 218. Reformes (ibero)romanes.	**2215 ± 25 BP**	
One Sigma Ranges: [start:end] relative area (percentatge de certesa)		[360 BC:349 BC] 0,108388
		[313 BC:274 BC] 0,384967
		[260 BC:208 BC] 0,506646
Two Sigma Ranges: [start:end] relative area (percentatge de certesa)		[374 BC:336 BC] 0,18282
		[331 BC:203 BC] 0,81718 (= 81%)
KIA-394125 (BEC 08 UE170). Estrat cendrós UE 170. Cobria llar 171. Àmbit altmedieval	**930 ± 30 BP**	
One Sigma Ranges: [start:end] relative area (percentatge de certesa)		[1041 AD:1058 AD] 0,184209
		[1074 AD:1109 AD] 0,384549
		[1116 AD:1154 AD] 0,431242
Two Sigma Ranges: [start:end] relative area (percentatge de certesa)		**[1025 AD:1168 AD] 1 (= 100%)**
Càlculs: Xavier Esteve CALIB RADIOCARBON CALIBRATION PROGRAM Copyright 1986-2005 M Stuiver and PJ Reimer (To be used in conjunction with: Stuiver, M., and Reimer, P.J., 1993, Radiocarbon, 35, 215-230)		
Ranges marked with a * are suspect due to impingment on the end of the calibration data set.	**Bibliografia:** PJ Reimer, MGL Baillie, E Bard, A Bayliss, JW Beck, C Bertrand, PG Blackwell, CE Buck, G Burr, KB Cutler, PE Damon, RL Edwards, RG Fairbanks, M Friedrich, TP Guilderson, KA Hughen, B Kromer, FG McCormac, S Manning, C Bronk Ramsey, RW Reimer, S Remmele, JR Southon, M Stuiver, S Talamo, FW Taylor, J van der Plicht, and CE Weyhenmeyer (2004), Radiocarbon 46:1029-1058.	

Taula 1. Quadre de datacions per C14, calibrades.

ACTUACIONS ARQUEOLÒGIQUES EFECTUADES AL POBLAT IBÈRIC DE CASTELL (PALAMÓS, BAIX EMPORDÀ) ALS ANYS 2008 I 2009

Xavier AQUILUÉ*, Elisa HERNÁNDEZ, Paula SANTAMARIA**

INTRODUCCIÓ

En el paratge natural de Castell, al terme municipal de Palamós (Baix Empordà), es localitza el poblat ibèric de Castell. Està ubicat en el promontori d'una petita península que tanca per la banda oriental la platja de Castell. Aquest és un indret molt propici per a la navegació de cabotatge ja que la situació protegida de la platja de Castell i de la cala Foradada, a l'altra banda del promontori, proporcionen un refugi adequat per a les embarcacions. El poblat, que controla tota la plana que s'estén als seus peus per la banda de terra, forma part dels diferents *oppida* de la tribu dels indigets localitzats als seus voltants, com ara el de Castellbarri (Calonge) o Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell), el centre polític dels qual seria la ciutat d'Ullastret (fig. 1).

L'any 1996 el poblat va ser declarat Bé Cultural d'Interès Nacional en la categoria de zona arqueològica (DOGC. 2272, de 23.10.1996). Després de la compra del paratge natural per part de la Generalitat de Catalunya, l'any 2000, la gestió del poblat va passar a dependre del Departament de Cultura a través de la seu d'Empúries del Museu d'Arqueologia de Catalunya. Des de l'any 2001 fins a l'any 2009 s'han realitzat diverses intervencions arqueològiques, de restauració i d'adequació del poblat (Aquilué, Pi 2002; Aquilué, Amigo, Pi 2004; Aquilué, Amigo, Gallegos 2006, Aquilué *et al.* 2008).

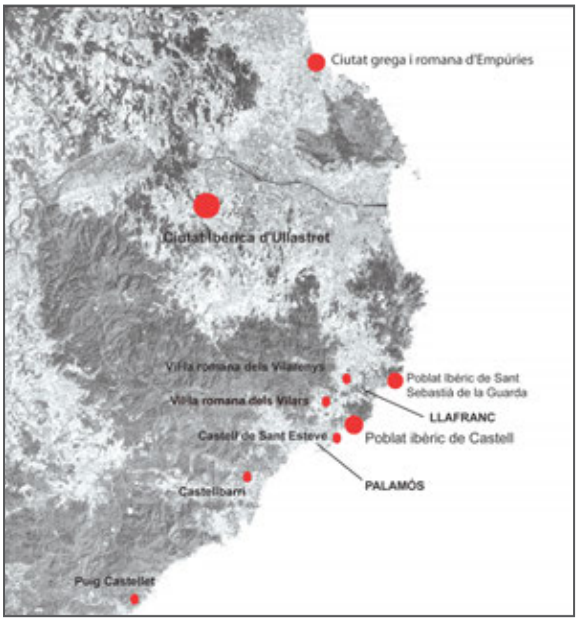

Figura 1. Plànol general de situació del poblat.

En els anys 2008 i 2009 s'han dut a terme dues campanyes d'excavació, coincidint amb 6a i 7a edicions del Curs d'Iniciació a l'Arqueologia Ibèrica de Castell, que compta amb el patrocini de Mas de Castell i amb la col·laboració de l'Ajuntament de Palamós a través del Museu de la Pesca. La intervenció del *6è Curs d'Iniciació a l'Arqueologia Ibèrica* es va dur a terme entre els dies 6 i 20 de setembre de l'any 2008, aquesta campanya dirigida per Xavier Aquilué va comptar amb la direcció tècnica d'Elisa Hernández i Paula Santamaria. Es van realitzar treballs d'excavació en els sectors 2 i 3 de l'acròpoli del poblat, i en concret es va continuar treballant en els quadres 2300, 2800, 3200 i 3300, i es van obrir dos nous quadres d'excavació el 2900 i el 3400. Malauradament, per motius pressupostaris no es va poder continuar excavant el quadre 3100 que requeria d'una intervenció i uns mitjans especialitzats, tampoc en 2009 s'ha pogut realitzar aquesta intervenció. Va comptar amb la participació de uns 25 estudiants de diverses universitats espanyoles i europees. L'any 2009, en el marc del *7è Curs d'Iniciació a l'Arqueologia Ibèrica de Castell*, es va excavar entre els dies 5 i 19 de setembre. En l'excavació van participar-hi 20 estudiants de diverses universitats i també col·laboradors en les tasques de recuperació de Castell del municipi de Palamós. En aquesta campanya es va continuar treballant en els quadres ja iniciats els anys anteriors: 2800, 2900, 3200 i 3300 però a més es va obrir un nou sector en les terrasses més orientals, el 4100.

** Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries.*
*** Arqueòlogues col•laboradores del Museu d'Arqueologia de Catalunya -Empúries.*

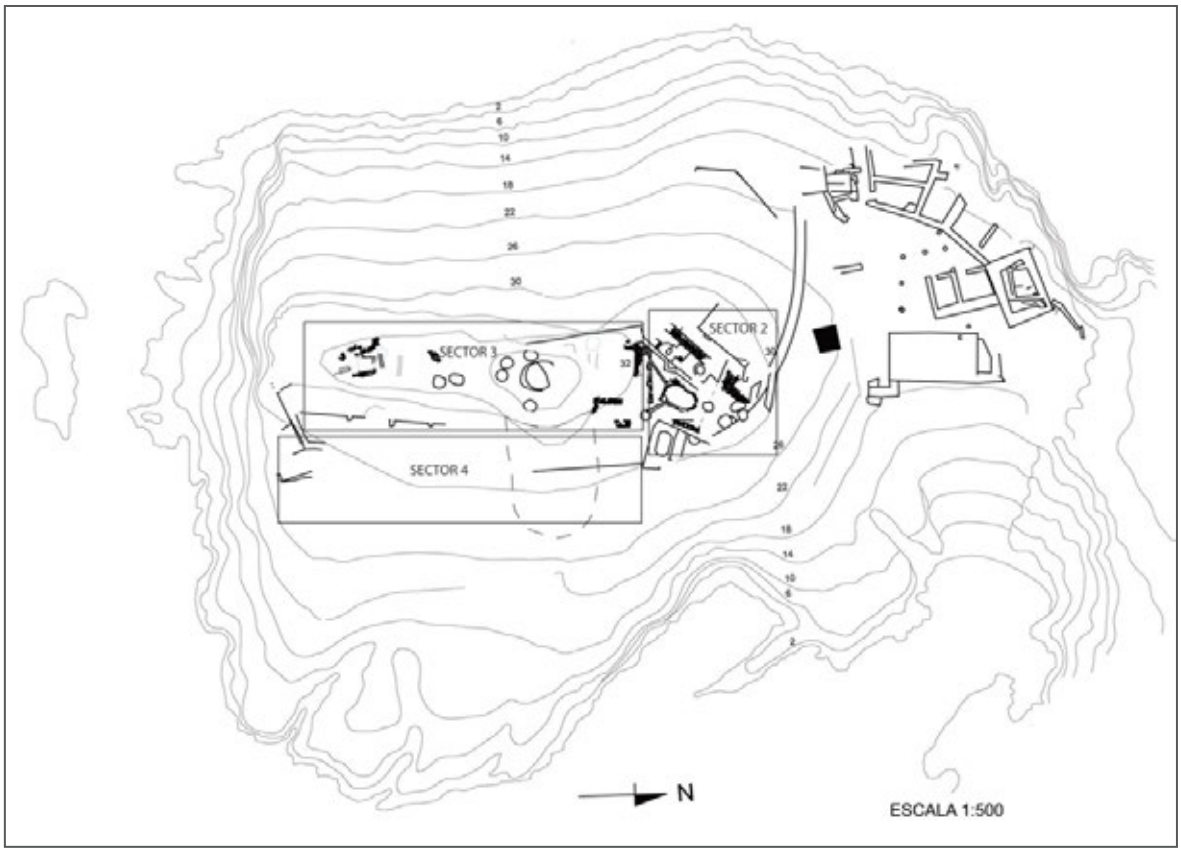

Figura 2. Planta general del poblat amb els sectors d'excavació en els que s'ha treballat als anys 2008 i 2009.

ELS TREBALLS D'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA

L'excavació al sector 2

El sector dos es situa al nord de l'acròpoli del poblat, en una cota lleugerament inferior al sector tres (fig. 2). Es tracta d'un espai en el que es va intervenir ja en les campanyes arqueològiques dels anys 40, i on des de l'any 2004 s'hi han fet intervencions. Entre les estructures documentades, destaquen les dues grans cisternes hel·lenístiques, un possible pou i un porticat monumental de pedra sorrenca que hauria de funcionar amb les edificacions de la terrassa superior de l'acròpoli.

Durant aquests anys, el sector dos s'ha anat dividit en quadres d'excavació per tal de facilitar les qüestions metodològiques de numeració de les unitats estratigràfiques. Actualment està dividit en 8 quadres d'excavació (2100, 2200, 2300, 2400, 2500, 2700, 2800 i 2900). En les campanyes dels anys 2008 i 2009 s'ha continuat treballant en el quadre 2800 i s'ha obert un nou quadre d'excavació el 2900, aquest darrer que tot just es troba en el principi de la excavació.

Quadre 2800

Les campanyes de 2008 i 2009 ha estat la continuació de les campanyes dels anys anteriors. A la zona est del quadre va quedar al descobert durant les campanyes del 2006 i 2007 un espai d'emmagatzematge d'aliments amb dos grans sitges, -amortitzades al segle IV aC., i una més que no va poder ser excavada. L'any 2008 es va excavar una tercera sitja a la zona que havia quedat molt destruïda per les actuacions posteriors i de la que tan sols es va poder recuperar la seva base, d'uns 0'60 m. (fig. 3). Els nivells de farciment tenien gran quantitat de matèria orgànica i fragments ceràmics que demostraven el clar ús d'abocador de la sitja. Al final apareixien nivells amb menor quantitat de ceràmica i més argiles (fig. 3).

Aquesta zona de magatzem s'estendria també cap a l'est, quadre 2500, i cap al sud, quadre 2300. Les sitges localitzades en aquest darrer quadre queden clarament inutilitzades per la construcció de la gran cisterna, datada en el s. III aC (Martin, 1977).

D'altra banda a l'oest del quadre 2800 han continuat les excavacions en l'espai al nord del carrer 2200,

Figura 3. Imatge de la sitja 2848.

Figura 4. Fotografia nivell d'enderroc, s'aprecia com aquest gran nivell es perd a la banda oest.

l'únic localitzat fins ara. Aquesta zona, en el període romano- republicà havia estat reformada i s'havia desviat el carrer ocupant part de l'espai públic i habilitant un espai amb petites llars en un petit paviment de terra batuda. Sota aquest paviment va aparèixer la continuació del mur 2718, un gran mur d'aterrassament que va ser desmuntat parcialment segurament per a reduir la terrassa superior i desviar el mateix carrer.

Quadre 2900

Durant la campanya de setembre de 2008 es va obrir un nou quadre d'excavació en el sector 2 amb la intenció de conèixer com funcionava aquesta gran terrassa cap a ponent. En un primer moment es va obrir un quadre de 20 m^2, però l'any següent es va decidir ampliar l'excavació per a poder veure l'enderroc en la seva extensió. Aquest quadre oferia moltes possibilitats ja que es localitza a l'oest del carrer 2200 i és una zona que no havia estat excavada amb anterioritat.

El nivell superficial, composat de gran quantitat de matèria orgànica tenia una profunditat diferent en la zona est de l'oest on el pendent és més acusat. Sota aquest primer nivell i tan sols a la zona est començava a aparèixer un gran nivell d'enderroc, que sembla pertànyer a l'enderrocament del mur 2205, i que es perdia a la zona oest sota un gran nivell d'abandonament molt més argilós i que va ser excavat durant la campanya del 2009 deixant al descobert un gran enderroc (fig. 4).

Aquest, tot i no ha estat excavat encara, permet veure diversos murs. A la zona nord sembla que hi hauria un mur de tancament de l'habitació. De la mateixa forma, també al sud trobem un mur en direcció est-oest que limitaria aquest espai d'habitació i que a més sembla ser que seria una cantonada del carrer 2200. D'aquesta manera sembla que s'articularia en aquest punt l'eix viari que comunicaria les terrasses inferiors amb les superiors, fet que caldrà comprovar en futures intervencions.

L'excavació al sector 3

El sector 3 és una extensa plataforma situada en un espai preeminent sobre les altres terrasses i sobre el mar a una cota de 32 m snm. Segons els indicis que s'han anat localitzant en campanyes anteriors sembla que s'hi trobaria una àrea sacra. En destaca, per exemple, la troballa d'unes grans bases de columna motllurades i una gran cisterna o dipòsit d'aigües de dimensions monumentals.

S'ha dividit el sector en quatre quadres d'excavació: el quadre 3100, situat a la zona central, on va aparèixer el dipòsit i on no s'ha intervingut aquests anys; el quadre 3200, a la zona més meridional, el quadre 3300 al nord; i, finalment,el quadre 3400 al vessant est del turó.

Figura 5. Estructura excavada a la punta sud. S'aprecien les escales per baixar i les empremtes quadrangulars als costats est i oest.

Quadre 3200

L'any 2007 es va localitzar una estructura a l'extrem del promontori que no va ser excavada en la seva totalitat i que semblava que es trobéssim davant de les restes d'un petit edifici (Aquilué *et al.*, 2008, 134, fig. 6) Les excavacions a l'any 2008 va revelar que, un cop excavat l'estrat de rebliment (UE 3217) de la rasa perimetral (UE 3216), es tractava d'un gran retall excavat a la roca, de forma quadrangular, de 2'57 x 2'20 m. d'ample, de 1'10 m. de profunditat i amb 3 graons de 80 cm. d'ample a la part nord-oest. Aquesta estructura negativa es trobava amortitzada per diversos nivells de sorres i de graves on es van localitzar pinyes i filferro rovellat, juntament amb ceràmiques antigues. Tot indica que es tractaria d'un farciment contemporani que va aprofitar les terres del marge del turó.

La seva situació estratègica i el tipus d'estructura fa pensar que es podria tractar d'un element lligat a la vigilància i al control marítim del territori, segurament relacionat amb un punt de defensa durant la Guerra Civil espanyola o bé un punt de vigilància del contraban posterior a aquesta Guerra (fig. 5).

Durant el 2009 es va baixar el nivell 3241 on es trobava retallada l'estructura anterior. Per sota van aparèixer un seguit de murs i estructures en molt mal estat de conservació i que poca cosa poden dir de la funcionalitat de l'espai.

A la banda est va sorgir un fragment de mur (UE 3262) de 3'40 m de llarg per 55 cm d'ample format per blocs de pedra local escantonada i lligada amb fang. En destaca, però la presència d'un gran bloc de sorrenca perfectament quadrangular que sembla aprofitat. El mur s'orienta de N a S però no presenta cap angle que pugui donar més pistes de l'edifici del que formaria part.

A l'altra banda, a l'oest, van aparèixer dos fragments de murs en molt mal estat de conservació que sembla que fan angle i s'obren cap a la platja de Castell. Un és el mur 3258, orientat de NO-SE, amb una lleugera curvatura i una rasa de fonamentació molt clara. Està format per una única filada de blocs de pedra de cara tosca i algun fragment de dolium. L'altre, el mur 3265, de 1,25 m de llarg, forma l'angle i queda tallat pel marge del turó.

També va aparèixer un petit fragment d'estructura (UE 3264), potser un mur, de només 1,15 m de llarg i 45 cm d'ample que queda al sud del 3258 però sense vinculació directa ni alineació similar, de manera que no es pot dir si haurien tingut alguna relació.

Pel que fa a la datació de tota aquesta zona, cal destacar que s'hauria de situar cap a inicis del darrer terç del segle I aC, ja que es troba àmfora tarraconense en els nivells on es retallen les rases de fonamentació dels murs de la banda oest, àmfora Laietana 1 a la rasa de fonamentació d'aquests murs i àmfora Pasqual 1 en el nivell que cobreix les estructures i que indicaria el seu abandonament (fig. 6).

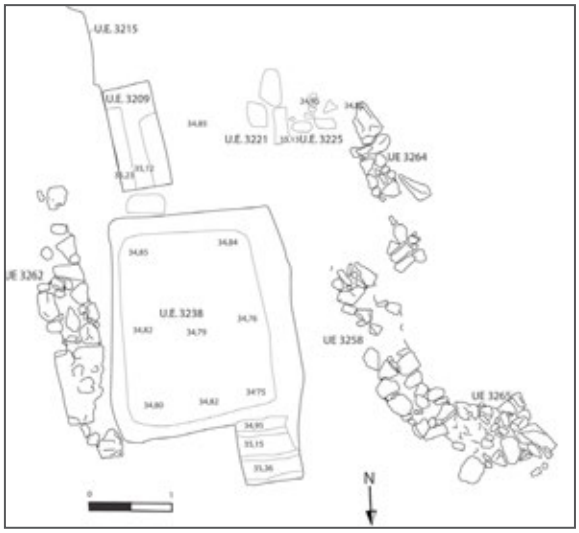

Figura 6. Planta final de la zona sud amb l'estructura del segle XX, els murs tardorepublicans i la canal de sorrenca, ja excavada en campanyes anteriors, al voltant.

Al quadrant nord-est van aparèixer dues grans sitges a tocar una de l'altra, al sud de la sitja (UE 3213) on van localitzar-se les bases de columna l'any 2007. A la sitja 3235, de 2'10 m de diàmetre i 2'90 m de fons, es va trobar gran quantitat de ceràmica i alguns blocs a la part inferior. En canvi, a la sitja 3234 (de 2'05 m de diàmetre i 1'80 m de fons) la

Figura 7. Sitges excavades a l'any 2008.

quantitat de material ceràmic va ser menor, però, s'hi trobaren molts blocs, sobretot de sorrenca. Destaca, per exemple un bloc de calcària en forma de triangle rectangle. En conseqüència, sembla que es tracta, a l'igual que en el cas de les bases de columna, de material llençat després de desmuntar una estructura de caire monumental i que s'hauria de datar a inicis del darrer terç del segle I aC per la tipologia dels materials localitzats (fig. 7).

Finalment, es va acabar d'excavar el quadre fins arribar a la roca mare. Destaca la troballa, al nord del punt de vigilància, d'una rasa orientada de est a oest d'uns 20 cm de gruix i 14 de profunditat on es troben alguns blocs inconnexes de cara tosca que podrien ser restes d'un mur lligat amb fang.

Quadre 3300

Aquest quadre es situa a l'extrem nord del sector i se n'ha excavat els sectors nord i oest, ja que a la part sud la roca natural ja havia quedat al descobert en campanyes anteriors.

Figura 8. Vista del mur 3323 que formaria la terrassa superior. S'aprecia el gran bloc de l'angle i com s'adapta a la topografia del terreny. A la dreta es situaria una terrassa més estreta i a un nivell inferior.

A la banda oest destaca el descobriment del sistema de terrasses de la zona que sembla format per dues plataformes. Una superior, marcada per l'angle ja visible amb anterioritat dels murs que hem anomenat 3323 al nord i 3324 a l'oest, i una més estreta, que probablement serviria de lloc de pas, sustentada pel mur 3326.

Aquest sistema de terrasses esta construït amb murs d'aproximadament un metre d'amplada, de pedra local escantonada lligada amb fang i amb l'angle de la terrassa superior accentuat amb un gran bloc quadrangular de sorrenca (fig. 8).

A l'interior d'aquesta plataforma superior, va aparèixer un fragment de mur (UE 3316 també de 1 m. d'amplada) amb un enderroc (UE 3333) a la part oest, que aniria paral·lel al mur de terrassa nord i que potser formaria part d'aquest entramat constructiu. Malauradament es troben perduts els dos extrems i no es troba cap connexió amb la resta d'estructures.

A la banda nord, es localitzen un conjunt de farcits (UE 3306, 3319, 3322, 3329 i 3331) amb abocaments de pedra (UE 3321, 3328 i 3330) per sota dels murs 3303 i 3304, descoberts en campanyes anteriors, i que formen angle a la banda est del sector. Entre els materials ceràmics recuperats en aquests farcits, destaca la presència de fragments d'àmfora tarraconense i l'absència de terra sigil·lata, fet que permet situar l'anivellament d'aquest sector i la construcció dels murs en un moment indeterminat de la segona meitat del segle I aC.

Durant l'excavació de l'estrat superficial s'ha d'apuntar la troballa de més ofrenes rituals contemporànies d'escassa entitat, com les aparegudes a l'any 2007 enterrades al voltant d'un pi. Pels materials localitzats semblen ofrenes dels anys 1980-1990 i indicarien la freqüentació de l'indret encara a l'actualitat amb fins rituals indeterminats.

Quadre 3400

L'any 2008 es van iniciar els treballs en el quadre 3400 que correspon a la vessant est del turó superior.

Es va començar retirant l'espessa capa vegetal que cobria la zona i que va descobrir la totalitat del gran mur d'aterrassament que es trobava a la part inferior (U.E. 3404). Aquest mur es troba dividit per un retall actual (U.E. 3403) en dos trams (probablement fruit de l'extracció de terres per farcir el punt de vigilància de la part superior). El tram nord només disposa d'una cara externa formada per 3 filades de blocs d'entre 60 i 10 cm de llarg disposats en filada

Figura 9. Detall de la part nord del mur 3404.

arbitrària. L'interior es troba farcit de pedra tosca col·locada horitzontalment en sec fins arribar a la roca mare que s'estabilitza mitjançant alguns blocs rectangulars col·locats transversalment i dos petits murs exteriors que actuarien com a contraforts. Del tram sud, en canvi, només resten uns grans blocs, dels que destaca el cantoner que fa més de 1 m de costat (fig.9).

L'excavació al sector 4

El sector 4 ocupa la terrassa superior oriental del istme de Castell. Es va començar a excavar a l'any 2009, tot i que en campanyes antigues, a l'extrem sud, ja s'havia descobert un mur de gran potència (reanomenat amb la UE 4108), orientat de NO a SO i adossat al terreny natural, junt amb un petit mur perpendicular (UE 4112) que actuaria a mode de contrafort i divisor d'espais.

Es va obrir un primer quadre a continuació d'aquesta zona excavada d'antic cap al nord, que es va anomenar 4100. Primerament es van rebaixar els nivells superficials que van posar al descobert un mur (U.E.4103) que tancava per l'est una nova terrassa orientada de nord a sud. Aquest mur s'unia pel sud al 4108 amb un angle molt obert, ja que la seva orientació de NO a SO s'adapta a la curvatura natural del terreny de l'extrem de l'istme. A l'est del mur 4103 es va localitzar una taca de calç amb algun còdol i un altre mur (UE 4109) paral·lel al primer que podria estar tancant un àmbit adossat al mur d'aterrassament.

A la banda sud de 4108 encara quedava un estrat potent per excavar (UE 4107). Al treure'l va aparèixer un altre mur (UE 4110) que es recolzava a 4108 de forma paral·lela a 4112 i 4109 a l'est.

A partir de la troballa d'aquest murs s'ha anat perfilant l'estructura urbanística de la zona, tot i que encara caldran excavacions posteriors per veure amb més claredat el seu funcionament. De moment, es constata l'existència de dues terrasses orientades de nord a sud separades pel mur 4103. El farciment de la part superior ha desaparegut gairebé del tot, ja que per sota de l'estrat superficial pràcticament només apareix un estrat sobre la roca (UE 4102) en forta pendent. La terrassa inferior sembla que conserva millor l'estratigrafia que encara resta per excavar. Per sota, es troba el mur 4109 que potser marca el tancament d'un àmbit.

A l'extrem d'aquest sector, la presència dels murs 4110 i 4112, paral·lels entre ells, determinen, probablement, l'existència d'un àmbit o habitació en aquesta banda, adossat al mur d'aterrassament 4108, deixant una zona d'accés i de circulació davant seu. En aquest punt, el mur 4108 continuava cap a l'oest però el terreny originari del poblat s'ha esllavissat i ha caigut al mur, fet pel qual no es podrà documentar la seva continuació (fig. 10).

Figura 10. Foto general del sector 4100 amb el mur 4109 a primer pla, 4103 al centre, 4108 a l'esquerra i 3404, format per grans blocs de quars, a la part superior.

CONCLUSIONS

La ocupació en època romana

"En tiempo romano sería cuando el montículo de Castell se ocuparía con más intensidad". Amb aquestes paraules Miquel Oliva i Lluís Pericot, l'any 1946, resumien les intervencions al poblat de Castell. En efecte, les excavacions realitzades als darrers anys permeten constatar que el poblat va tenir una activitat important en el període romano-republicà. Es en aquesta època quan es realitzen actuacions urbanístiques de gran envergadura, com l'ampliació de poblat amb la construcció del nou accés i l'anomenada "plaça de les sitges" i també

la reestructuració d'altres sectors, com la zona de l'acròpoli.

En el sector 3, poc a poc, es van definint les fases constructives, tot i que l'estat d'arrasament de la zona fa que gran part de les estructures hagin desaparegut i que, en el millor dels casos, només quedi constància de les estructures negatives (rases de construcció, sitges,...). En primer lloc, han quedat evidències d'una fase que correspondria a un àrea monumental, probablement relacionada amb un recinte sacre, presidit per un temple o un altre edifici porticat. Malauradament, la seva presència només pot ser intuïda per la troballa d'elements arquitectònics en diferents estrats d'amortització, com ara unes bases de columna de sorrenca o uns blocs perfectament escairats. Formaria part d'aquesta àrea, la gran cisterna, el canal de desguàs de pedra sorrenca trobat l'any 2006 i les sitges que indiquen un emmagatzematge de cereals. Donada l'escassetat de restes no se'n pot datar l'època de la seva construcció i funcionament, però s'ha de puntualitzar que, de moment, en aquesta terrassa superior només han aparegut estrats corresponents al segle I aC. i que l'amortització de les estructures s'ha de situar en el darrer quart del segle I aC, per la troballa d'àmfores tarraconenses del tipus Pasqual 1 i la manca de Terra Sigil.lata.

Entre les troballes d'aquests darrers anys destaca també una estructura negativa dotada de tres graons situada estratègicament a l'extrem meridional que correspon a un punt de vigilància, segurament relacionat amb la Guerra Civil espanyola o amb un punt de control del contraban per part de la Guàrdia Civil en el anys posteriors a la Guerra.

D'aquesta forma, es pot anar precisant les grans fases d'activitat de l'*oppidum*. Una primera fase relacionada amb la primera ocupació del poblat, formada per cabanes, datada al segle VI aC (Pons 1984). Hi ha evidències d'aquesta ocupació a les excavacions efectuades als anys 40 del segle passat i, darrerament, a les intervencions efectuades l'any 2007 on es va localitzar una sitja amb material de finals del segle VI aC. La segona fase correspon al període Ibèric Ple (segles V-III aC) en que el poblat viu un important moment comercial, amb intercanvis amb els poblats del voltant, amb Ullastret i segurament, també, amb els grec d'*Emporion*. Finalment, una tercera fase corresponent al període romano-republicà (segles II-I aC), en el qual es poblat es romanitzat i viu importants reformes. L'abandonament del poblat es produeix a l'època de l'emperador August, com al canvi d'era o en el primers anys del segle I dC. (Nolla,Palahí,Burch, 1998), tot i que es constata freqüentacions durant l'Alt i el Baix Imperi (Aquilué *et al.* 2008, 133-135), relacionades amb l'ocupació romana del territori.

D'altra banda, el poblat de Castell es defineix com un centre de poder i d'acumulació d'excedents que controlaria una extensió important de territori. L'abandonament d'aquest nucli coincideix amb el canvi d'era/primers anys del segle I dC, quan en zones pròximes (Vall-llobrega, Palamós, Calonge...) es desenvolupen les grans vil·les romanes i el poblament es desplaçar cap a les planes de l'interior. L'existència d'aquestes grans vil·les, com la documentada al Castell de Sant Esteve, a l'altra banda de la platja de Castell, o les de Vilarenys i els Vilars a Vall-llobrega, significa també el canvi de l'economia cerealística a un conreu més intensiu de la vinya (Castanyer, Nolla, Tremoleda, 2009).

L'urbanisme i les estructures d'habitació

Les característiques topogràfiques de la punta de Castell van obligar als antics indigets a realitzar tot un complex sistema de terrasses per tal de poder construir-hi el poblat. Els únics espais que presenten unes grans superfícies regulars son l'anomenada "plaça de les sitges" i la zona de l'acròpoli.

Les darreres intervencions s'han centrat especialment en conèixer la distribució en terrasses de l'oppidum, tot i la dificultat que suposa aquest coneixement degut al seu estat de conservació. Han estat especialment importants les intervencions realitzades al quadre 2900 de l'acròpoli que permeten determinar la cantonada del carrer i uns del accessos des de les terrasses inferiors. L'accés s'efectuaria a través d'un carrer en pendent que connectaria les dues terrasses, situades en dos nivells diferents. La presència d'aquests sistema de carrers en pendent ja va quedar demostrada durant l'excavació de la "plaça de les Sitges", el qual perdura fins a l'època romana.

Altres troballes interessants d'aquestes darreres campanyes són els murs d'aterrassament que es documenten en diferents sectors i que permeten començar a plantejar l'urbanisme en terrasses del poblat. Tot ell estava construït amb terrasses que s'adaptaven a la topografia del promontori, delimitades per uns grans murs de contenció, als quals s'adossarien els estructures d'habitació. Les cases obririen als carrers existents entre ells i el

següent mur de contenció de la terrassa inferior, que en sentit perimetral, facilitarien la circulació per cada nivell de terrassa. Altres carrers en pendent facilitarien la connexió entre les diferents terrasses.

Tot i l'escàs coneixement que tenim de les característiques de l'estructura de l'hàbitat, els exemples de les cases documentades, tant a la part superior del poblat com a la zona de la "plaça de les Sitges", permeten afirmar que bàsicament es tractaven d'habitatges de planta rectangular, amb una sola habitació, o al menys sense elements de pedra interior que permetin detectar compartimentacions internes. No s'han conservat tampoc evidències arquitectòniques que permetin afirmar l'existència d'una planta superior en aquests habitatges.

BIBLIOGRAFIA

AQUILUÉ, X. 2001, *Pla d'actuacions arqueològiques a desenvolupar al poblat ibèric de Castell* (Palamós, Baix Empordà), Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries, Empúries.

AQUILUÉ, X., PI, M. 2002, "Actuacions al poblat ibèric de Castell (Palamós, Baix Empordà)" a *VI Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Joan de les Abadesses, 10-11 de maig de 2002, Girona,121-126.

AQUILUÉ, X., AMIGO, X., PI, M. 2004, "Actuacions arqueològiques efectuades al poblat ibèric de Castell (Palamós, Baix Empordà) als anys 2002 i 2003" a *VII Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, La Bisbal d'Empordà, 4 i 5 de juny de 2004, Girona, 175-182.

AQUILUÉ, X., AMIGO, X., GALLEGOS, J. 2006, "Actuacions arqueològiques efectuades al poblat ibèric de Castell (Palamós, Baix Empordà) als anys 2004 i 2005" a *VIII Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, Roses, 6 i 7 d'octubre de 2006, Girona, 195-205.

AQUILUÉ, X., AMIGO, X., HERNÁNDEZ, E., SANTAMARIA, P., 2008, "Actuacions arqueològiques efectuades al poblat ibèric de Castell (Palamós, Baix Empordà) als anys 2006 i 2007" a *IX Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona,* vol I, L'Escala-Empúries, 6 i 7 de juny de 2008, 129 – 137.

AQUILUÉ, X; HERNÁNDEZ, E., 2009, "El poblat ibèric de Castell" a *Revista del Baix Empordà*, núm. 25. Any VI, Juny – Setembre 2009.

AQUILUÉ, X.; HERNÁNDEZ, E., 2009, "El Setè Curs d'Iniciació a l'Arqueologia Ibèrica de Castell: una experiència per a tots els públics" a *Revista del Baix Empordà*, núm. 27, desembre 2009 - març 2010.

AUGÉ, A.; FRIGOLA, J.; GRAU, J. TARRÉS, A., 2008, "Seguiment de les obres de desdoblament de la carretera c-31, tram Palamós-Palafrugell (Baix Empordà)" a *IX Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona*, vol. II, L'Escala-Empúries, 6 i 7 de juny de 2008, Girona, 633- 636.

BURCH, J.; CASAS, J.; NOLLA, J.M.; PALAHÍ, LL., 2006, "El territori rural a la costa nord-occidental: ritmes i cicles" a *Rythms and cycles of countryside romanization, Studies of the rural world in the roman period*, 1, Universitat de Girona-Institut de Patrimoni Cultural, GRAPE (Grup de Recerca Arqueològica del Pla de l'Estany), Girona, 31 – 39.

CAJA, M.J., 2002, "Les sitges ibèriques del vial del Port A, Palamós, Baix Empordà" a *VI Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Joan de les Abadesses, 10 i 11 de maig, Girona, 137 -139.

CAJA, M.J.; COLOMEDA, N.; FRIGOLA, J.; MANZANO, S., 2002, "L'excavació de la vil·la romana de Vilarenys (Vall-llobrega, Baix Empordà)" a *VI Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Joan de les Abadesses, 10 i 11 de maig, Girona, 185-189.

CASTANYER, P.; TREMOLEDA, J. 2005, "La producció agrícola d'època romana al nord-est de Catalunya" a *Cota Zero*, núm. 20, Vic, 67-77.

CASTANYER, P.; NOLLA, J.M.; TREMOLEDA, J., 2009, "La producció vinícola en època romana a les comarques gironines. Inversió, propietat, treball de la terra i artesanat" a *El vi tarraconense i laietà: ahir i avui*. Actes del Simpòsium. [PREVOSTI, M.; MARTIN, A. (eds.)]. Col·lecció Documenta, núm. 7, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona, 43 – 59.

LLINÀS, J., MONTALBÁN, C., 2002, "Delimitació de la vil·la romana dels Vilars (Vall-llobrega, Baix Empordà)", *VI Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Joan de les Abadesses, 10 i 11 de maig, Girona, 253 -254.

MARTÍN, M.A. 1977, "Aportacions a l'estudi del poblat ibèric de Castell (La Fosca, Palamós)" a *Actes de la XX Assamblea d'Estudiosos*, Sant Feliu de Guíxols, 239-247

MIRET, J. 2006, *"Sobre les sitges i altres estructures excavades al subsòl"* a Cypsela 16, Girona, 213-225.

MOIX, E., 2008, "Jaciment de Vall-llobrega" a IX Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona, vol. I, L'Escala-Empúries, 6 i 7 de juny de 2008, Girona, 295 – 297.

MONEO, T. 2003, *Religio iberica. Santuarios, ritos y divinidades (siglos VII - I A.C.),* Real Academia de la Historia, Madrid.

NOLLA, J.M.; PALAHÍ, LL.; BURCH, J. 1998, "L'abandonament de l'*oppidum* de Castell" a *Revista d'Estudis del Baix Empordà* 17, Sant Feliu de Guixols, 59-78.

PERICOT, LL. 1952, *La labor de la comisaría provincial de excavaciones arqueológicas de Gerona durante los años 1942 a 1948*, Madrid.

PERICOT, LL.; OLIVA, M., 1946, "Actividades de la Comisaría de Excavaciones en la provincia de Gerona" a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. I, Girona, 294-297.

PERICOT, LL.; OLIVA, M., 1947, "Actividades de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas en 1947" a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. II, Girona, 269 – 270.

PERICOT, LL.; OLIVA, M., 1948, "Actividades de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas en 1948" a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. III, Girona, 272 – 274.

PERICOT, LL.; OLIVA, M., 1949, "Actividades de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas en 1949" a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. IV, Girona, 319-322.

PERICOT, LL.; OLIVA, M., 1950, "Actividades de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas en 1950" a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. V, Girona, 267-270.

PERICOT, LL.; OLIVA, M., 1951, "Actividades de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas en 1951" a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. VI, Girona, 359-361.

PERICOT, LL.; OLIVA, M., 1952, "Actividades de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas en 1952" a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. VII., Girona, 355-364.

PLANA, R.; CRAMPE, B. 2004, *"El poblament de l'entorn de l'Oppidum d'Ullastret: l'hàbitat de tipus polinuclear"* a Cypsela 16, Girona, 251-264.

PONS, E. 1984, *L'Empordà de l'Edat de Bronze a l'Edat de Ferro*. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Girona.

TEIXIDOR, E., 2002, "Castell de Sant Esteve de Mar – La Fosca, Palamós (Baix Empordà)" a *VI Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Joan de les Abadesses, 10 i 11 de maig de 2002, 473-476.

VERDAGUER, E. 1994, *El poblat ibèric de Castell,* Col·lecció El Cau, Ajuntament de Palamós, Palamós.

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES A L'*OPPIDUM* DEL PUIG DE SANT ANDREU D'ULLASTRET, BAIX EMPORDÀ. CAMPANYES 2008 I 2009

Ferran CODINA, Aurora MARTIN, Rosa PLANA, Gabriel de PRADO

INTRODUCCIÓ

Durant el bienni 2008-2009 al jaciment del Puig de Sant Andreu s'ha intervingut en tres sectors diferents: a la zona 14, a la torre quadrada I (zona 40) i en el vessant meridional (zones 61, 62 i 63) (Fig. 1).

L'objectiu bàsic de les intervencions efectuades durant l'any 2008 al Puig de Sant Andreu va ser el de prosseguir i aprofundir en el coneixement de la fase fundacional de la denominada zona 14 (Fig. 2), conjunt edilici que ha centrat la recerca en aquest jaciment durant la darrera dècada. Aquesta zona consisteix en un gran edifici que s'interpreta com un conjunt residencial de caràcter aristocràtic que, amb almenys tres grans fases constructives, correspon a la darrera reforma urbanística que es va produir a l'*oppidum* del Puig de Sant Andreu a meitats o inicis del tercer quart del segle IV aC (Martin et al. 2004).

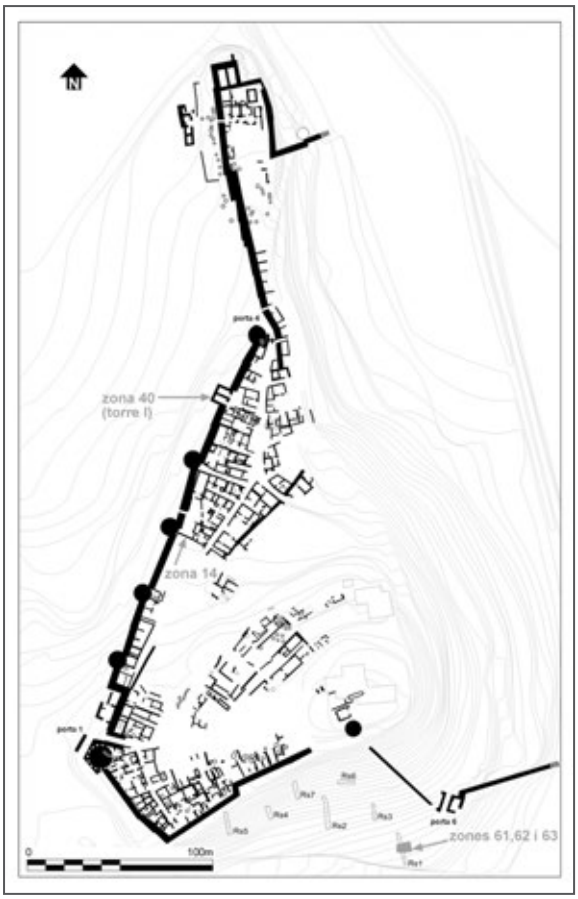

Figura 1. Planta general del Puig de Sant Andreu amb la senyalització de les zones excavades durant el bienni 2008-2009.

L'any 2009 les circumstàncies van obligar a fer un parèntesi en aquest objectiu prioritari i es van abordar altres qüestions previstes en el *Projecte d'Investigació Ullastret 2008-2012: Estudi dels jaciments d'època ibèrica d'Ullastret i el seu territori*, com són l'estudi del sistema defensiu i de l'ocupació extramurs. És per això que es va decidir realitzar una actuació puntual a la zona 40, a la torre quadrada I (Fig. 2), atès que aquesta estructura havia estat objecte de múltiples interpretacions relatives a la seva cronologia, funcionalitat i sistema de construcció (Prado, en premsa), però mai no s'havia realitzat un estudi arqueològic en profunditat. A partir d'aquí, els objectius d'aquesta intervenció van ser els d'intentar constatar l'existència d'una torre circular precedent i establir una datació fiable en base a paràmetres arqueològics.

Per altra banda, els resultats obtinguts a partir dels treballs d'estudi del territori de l'*oppidum* del Puig de Sant Andreu iniciats l'any 1997, han motivat que els darrers anys s'hagin realitzat diversos treballs d'excavació per aprofundir en el coneixement d'aquesta qüestió. En aquesta línia, durant l'estiu del 2009 es va realitzar una intervenció inicial a l'espai extramurs emplaçat al vessant meridional de l'*oppidum*, a les proximitats de la porta 6, reprenent els treballs realitzats en aquesta zona per M. Oliva a inicis dels anys setanta del segle passat (Fig. 1). Aquesta intervenció desenvolupada en el vessant meridional del Puig de Sant Andreu es va realitzar en col·laboració amb un equip format per set estudiants d'arqueologia de la *Université Paul-Valéry Montpellier III* (França), sota la direcció del mateix equip signant d'aquest treball.

Figura 2. Vista aèria de la part occidental del Puig de Sant Andreu, amb la situació de la Torre I i de la zona 14 (autor: F. Didierjean).

LA ZONA 14

La zona 14 és un edifici de planta trapezoïdal, gairebé rectangular, amb els costats llargs i amb un traçat més o menys paral·lel al tram de la muralla oest de l'*oppidum*. A la banda de ponent el límit de la zona 14 el marca la muralla occidental del jaciment (zona 40), i més concretament el tram situat entre les torres 3 i 4. A llevant la zona 14 es troba delimitada per un carrer, zona 13 o carrer 2, una de les principals vies de circulació de l'*oppidum*. Aquest, amb un traçat d'uns 200 m, comunicaria la porta 4 amb les proximitats de la porta 1 (principal entrada al recinte murat). Al nord, el límit de la zona 14 és un altre espai de circulació, la zona 15, que constitueix un carrer amb orientació est-oest mitjançant el qual s'accedia a la torre 4. El límit sud està marcat pels murs M-232 i M-235, que separen la zona 14 de la zona 26.

Durant les dues campanyes d'excavació efectuades l'any 2008 en aquesta zona, es va intervenir en els sectors 3 / 20, 4, 8, 11, 17, 22, 23, 32 i 33 (Fig. 3). Els resultats van permetre corroborar la datació dels nivells fundacionals de la zona 14 proposats fins aquell moment (Codina / Martin / Prado 2008), continuar documentant l'acte ritual de les ofrenes fundacionals, i diferents aspectes arquitectònics i urbanístics relatius a la implantació d'aquest edifici sobre les fases precedents.

Sector 3 / 20

Aquest sector es troba situat a la part centre-nord de la zona 14 (Fig. 3). En la primera fase d'habilitació es tracta d'una habitació de planta rectangular (7,73 m x 3,60 m), orientada d'est a oest, amb una superfície interior útil de 27,83 m^2. En una segona fase d'habilitació més moderna, l'espai es subdivideix mitjançant la construcció del mur M-21 (que compliria les funcions d'envà). D'aquesta manera es redueixen les dimensions del sector 3 (3,90 m x 3,60 m, amb una superfície interior útil de 14,04 m^2) i es crea una nova estança (sector 20), de reduïdes dimensions (3,80 m x 2 m, amb una superfície interior útil de 7,60 m^2) orientada en sentit nord-sud. Al sud el sector 3 s'obre a un pòrtic (sector 19) que, a la seva vegada, comunica amb el pati sector 12. En la fase d'habilitació més moderna el sector 3 i la nova estança resultant (sector 20), estan comunicats per una porta ubicada a l'extrem sud del mur M-21(Fig. 3).

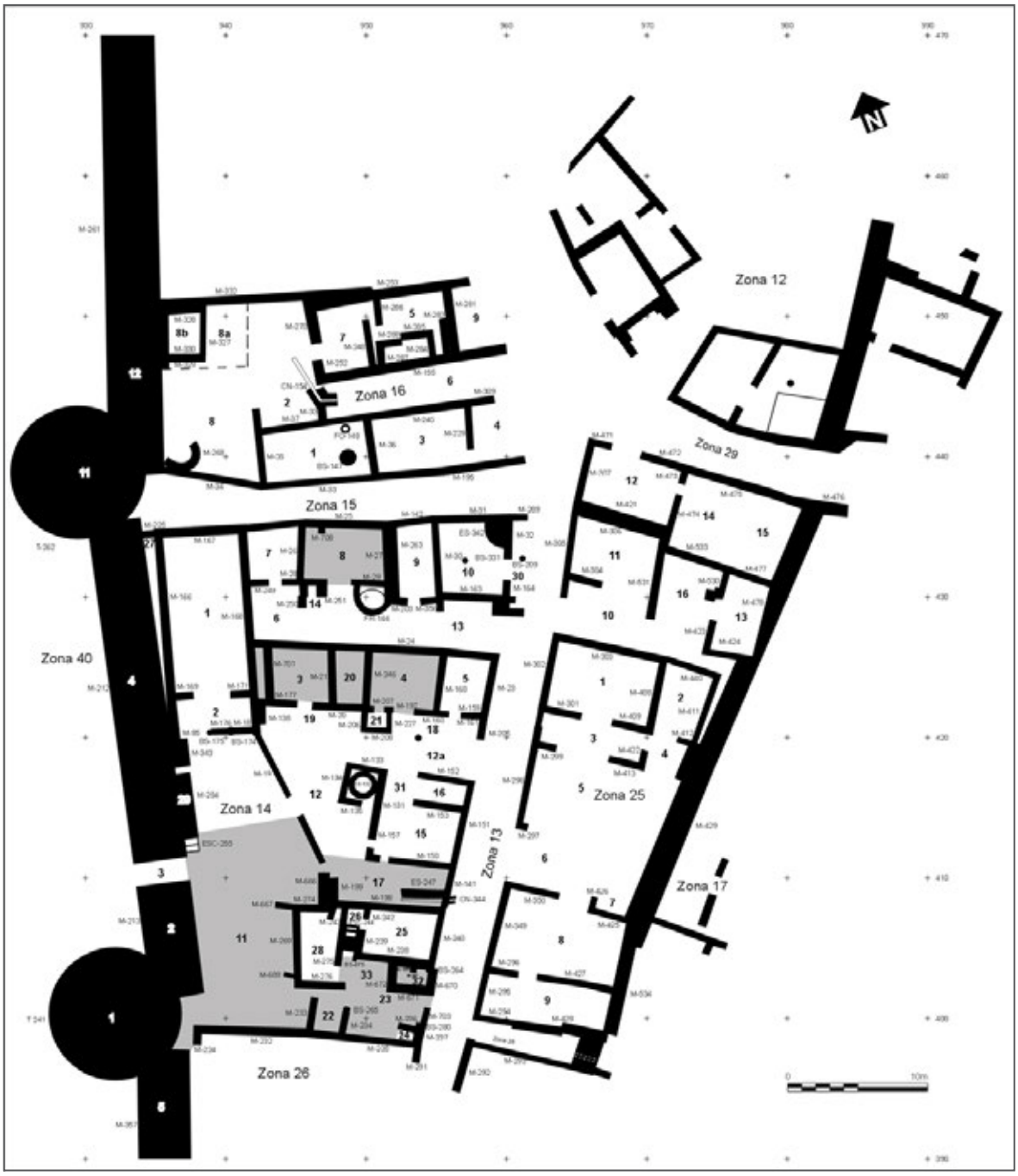

Figura 3. Planta general de les zones centrals del Puig de Sant Andreu amb la indicació (trama gris) dels sectors de la zona 14 on es va intervenir durant l'any 2008.

La intervenció al sector 3 / 20 va consistir en la continuació de l'excavació dels nivells fundacionals corresponents a la primera fase d'habilitació de l'espai, en el punt en el qual es va finalitzar durant la campanya de setembre de 2007. El darrer nivell excavat en aquella campanya corresponia a un estrat de preparació de paviment (UE 141046). Per sota d'aquest nivell, inicialment es va excavar un estrat de terra cendrosa (UE 141147), amb carbons, que apareixia a l'angle nord-est del sector farcint una petita fossa de forma irregular (FS-705), amb unes mides màximes de 63 cm en sentit nord-sud per 62 cm en sentit est-oest i una profunditat màxima de 19 cm. Uns pocs centímetres al sud d'aquesta fossa, en va aparèixer una altra (FS-706) també de forma irregular que s'estenia per sota de la llar LL- 435. Aquesta fossa estava farcida per un estrat bastant uniforme (UE 141191), de coloració ataronjada i estructura compacta.

Ambdues fosses estaven obertes en un estrat que s'estenia per tot el sector (UE 141148), amb una potència variable però molt important a la part central, on arribava a tenir 56 cm. Aquest estrat corresponia a un primer nivell de terrassament associat a la construcció del sector 3 / 20, i per extensió de la mateixa zona 14, format per una terra de coloració groguenca amb taques ataronjades i vermelloses. La composició d'aquest estrat la formaven abundants restes de toves i/o tovots (alguns dels quals bastant sencers) juntament amb una terra argilosa que podria correspondre a restes de tapiat. Per aquest motiu, interpretem que aquest abocament per anivellar el terreny prové de l'enderroc d'estructures muràries anteriors i properes a la zona.

Per sota del nivell UE 141148, a la part oest, va aparèixer un mur (M-701), amb una amplada mitjana de 48 cm i orientació nord-sud. Constructivament, està format per pedres de mida mitjana i sobretot petita, lligades amb fang. Per les característiques formals, l'orientació i la disposició, sembla evident que pertany a una fase constructiva anterior i precedent a la construcció de la zona 14.

També per sota del nivell UE 141148, i contra el mateix mur descrit anteriorment, es va documentar un estrat de terra de coloració negrosa (UE 141202), amb abundants taques de carbons i una potència que oscil·lava entre 1 i 3 cm, estenent-se per bona part del sector 3 / 20, exceptuant algunes clapes i l'espai que queda a l'oest del mur M-701. Aquest fet evidencia que aquest nivell funcionaria amb aquest mur i, per tant, donat que l'objectiu és el d'excavar de manera sincrònica les diferents fases i elements estructurals que conformen la zona 14, es decidí no prosseguir excavant aquest darrer nivell.

Sector 4

El sector 4 es troba situat a la part centre-nord de la zona 14. Es tracta d'una habitació de planta rectangular (4,60 m x 3,90 m) orientada d'est a oest, amb una superfície interior útil de 17,94 m^2. Al sud comunica amb el pòrtic sector 18 que a la seva vegada comunica amb el passadís o corredor d'accés a l'interior de la zona 14 identificat com a sector 12a (Fig. 3).

La intervenció realitzada en aquest sector va consistir en la continuació de l'excavació dels nivells fundacionals. Els primers elements excavats van ser dues ofrenes fundacionals (Fig. 4) situades a l'angle sud-oest de l'espai, immediatament a l'esquerra

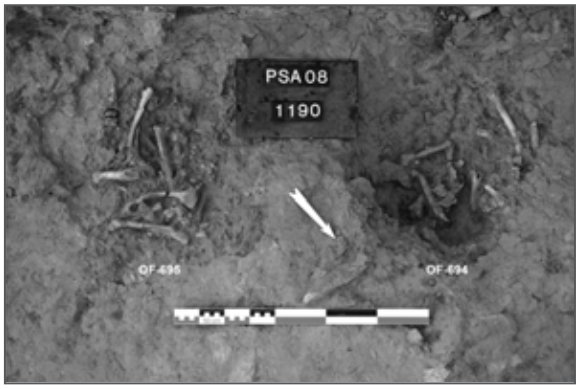

Figura 4. Detall de les ofrenes d'ovicaprins localitzades a l'esquerra de l'entrada al sector 4.

de la porta d'accés, en una àrea on en campanyes precedents ja s'havien documentat altres tres ofrenes de similars característiques. En ambdós casos les restes faunístiques corresponien a ovicaprins.

A la banda nord del sector es va excavar un nivell de terres grogues (UE 141160) poc compactes que cobria un nivell de terres negres amb abundants carbons (UE 141151) que s'estenia per la banda nord i est del sector. A la part est, per sobre d'aquest darrer nivell, es va identificar un amuntegament de pedres format per blocs de mida mitjana i petita, sense treballar, que ocupaven un espai allargat que amidava 103 cm en sentit nord-sud per 85 cm en sentit est-oest. A partir de les evidències, no es va poder determinar la seva funció. Per sota del nivell de terres negres UE 141151, a la part est, apareixia una franja de terra fosca (UE 141208), paral·lela al mur M-22, amb una amplada que oscil·lava entre 60 i 70 cm.

A la part central del sector es va excavar una llar (LL-696), identificada durant la campanya de 2007, formada per una capa superior de terra cremada (UE 141154) i una solera formada per una única capa de fragments ceràmics de poca gruixària posats plans (UE 141155). Tant la capa superior com la solera tenien una forma pseudotriangular, amb unes mides màximes de 52 cm en sentit nord-sud per 45 cm en sentit est-oest. A l'extrem est de la solera de ceràmica apareixia una taca de cendres de forma pseudocircular (UE 141165), amb un diàmetre d'uns 11 cm i molt poca potència.

Per sota de la llar LL-696 van aparèixer les restes d'una llar precedent (LL-698), bastant malmesa, que ocupava una superfície similar a la de l'anterior. La capa superior estava formada per un nivell d'argila cremada de coloració vermellosa (UE 141161),

juntament amb un nivell format per la mateixa argila però en aquest cas sense evidències de rubefacció (UE 141162). Per sota d'aquests dos nivells, es va excavar una petita solera formada per una petita quantitat de fragments ceràmics (UE 141169).

Al costat de la llar es va identificar una fossa (FS-699), de planta irregular i unes mides màximes de 69 cm en sentit nord-sud per 102 cm en sentit est-oest, amb una profunditat molt irregular que oscil·lava entre 6 i 14 cm. La part superior estava reomplerta per un nivell argilós (UE 141176), de coloració ataronjada-groguenca, amb una estructura heterogènia i compacta que presentava abundants inclusions de petits fragments de pissarra i una petita taca de terra negra cendrosa, que es va individualitzar (UE 141179). A la part inferior de la fossa, per sota de la UE 141176, es va documentar un petit nivell de terra vermellosa poc compacta (UE 141180).

Sector 8

El sector 8 es troba situat a l'extrem nord de la zona 14. És una habitació de planta rectangular (5,70 m x 3,60 m) orientada en sentit est-oest, amb una superfície interior útil de 20,52 m^2. L'accés es trobava situat al costat sud (Fig. 3).

En aquest sector, continuant els treballs de 2007, es va acabar de delimitar i excavar una fossa (FS-707), de forma irregular, situada a la part nord del sector, reomplerta per un nivell de terres (UE 141149) amb abundants taques de carbons i algunes cendres.

Per sota del darrer nivell excavat el 2007, una capa de terra amb abundants taques de carbons (UE 141039), a la part central del sector es va definir una taca de terra vermella amb una superfície allargada i corbada (UE 141150), que tenia unes mides màximes de 54 cm en sentit nord-sud per 102 cm en sentit est-oest i una potència màxima de 8 cm. Per sota d'aquesta taca apareixia un nivell de terra marró clar (UE 141158), de molt poca potència, que a la seva vegada cobria un estrat de coloració groc-verdosa (UE 141170) de molt poca potència. Entre aquests dos nivells, al quadrant nord-est, es documentà una capa irregular de terra vermellosa (UE 141163); apareixent al quadrant sud-est una capa de característiques molt similars que fou individualitzada (UE 141164). Per sota de la capa de coloració groc-verdosa (UE 141170) apareixia un nivell bastant compacte amb abundants taques de carbons (UE 141171). Al quadrant sud-est presentava una major concentració de carbons, motiu pel qual es decidí individualitzar-lo (UE 141201). Ambdós nivells

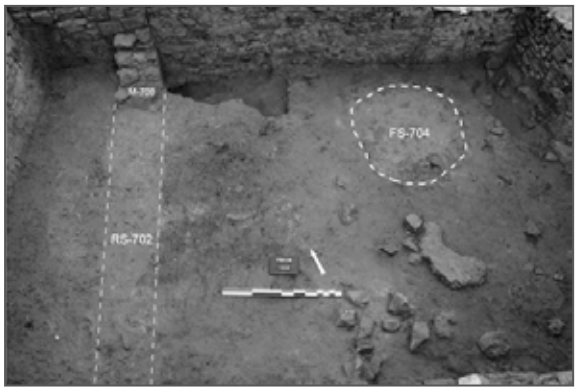

Figura 5. Vista general del sector 8, amb la rasa RS-702 a la banda oest i la fossa FS-704 al quadrant nord-est del sector.

(UE 141171 i UE 141201) cobrien un nivell de terra de color groc pàl·lid (UE 141184). Per sota d'aquest, apareixia un nivell de terra fosca amb abundants taques de carbons (UE 141185), que semblava constituir un nivell de circulació. Al quadrant nord-est, aquest nivell era interromput i apareixia una taca allargada de terra cremada (UE 141201), amb unes mides de 47 cm de llargada en sentit est-oest per 19 cm d'amplada en sentit nord-sud i una potència màxima de 6 cm. Per sota d'aquesta taca es va definir l'existència d'una fossa (FS-704), de planta pseudocircular, amb un diàmetre aproximat de 96 cm (Fig. 5). Aquesta fossa estava reomplerta per un nivell molt heterogeni (UE 141204), format per terra margosa amb diferents coloracions (gris, ataronjat, grogós...).

A la banda oest del sector, es va definir una discontinuïtat del nivell UE 141185, que quedava alineada amb l'arrencament del mur M-708 en direcció sud. L'excavació d'aquesta discontinuïtat ens ha permès constatar que en realitat es tractava d'una rasa (RS-702) (Fig. 5) que hauria estat ocupada per la fonamentació o la base del mur M-708 que, posteriorment, hauria estat desmuntat; reomplint l'espai ocupat anteriorment per les pedres del mur amb una terra poc compacta de coloració marró (UE 141202). En el perfil de la rasa s'observava la possible existència d'un alçat fet amb toves, estructura que queda pendent d'excavació i documentació. També resta pendent determinar la fase constructiva a la qual pertany el mur M-708 i l'estructuració espacial que aquest defineix.

Sector 11

Sector situat a l'extrem sud-oest de la zona 14. Es un gran pati allargassat de forma pentagonal orientat de

nord a sud. La superfície interior útil d'aquest pati és de 153,86 m^2. A aquest espai s'hi pot accedir per tres entrades diferenciades. Una porta oberta a la zona 40 (muralla oest), orientada a l'oest, que comunica l'exterior del poblat amb l'interior de la zona 14, un accés obert cap a l'est i que s'efectuaria a través de sector 23, i una porta oberta a l'est que comunicaria amb el sector 12.

La darrera vegada que s'havia intervingut al sector 11 fou l'any 2004, en què s'efectuà un sondeig al centre del mateix, entre l'escala ESC-255 i la porta del mur M-19. L'any 2008 es va intervenir a l'espai comprès entre aquest sondeig i el mur M-232, que tanca el sector 11 pel costat sud, i entre el mur M-213 (muralla oest) i els murs M-233 del sector 22, M-269 del sector 28 i M-19 del sector 12. És a dir, un espai de 13,40 m de llargada (N-S) i 6,90 m d'amplada (E-O).

El primer estrat que es va excavar fou un amuntegament de pedres petites barrejades amb terra fosca i flonja (UE 141061) que es trobava situat al centre del sector i que havia aparegut sota l'enderroc de la muralla. Aquest amuntegament, que podria correspondre a un enderroc, mesurava 2,46 m d'est a oest i 1,87 m de nord a sud. Un cop netejat el pati de l'enderroc i de les terres aportades per la pluja, es va poder observar que ens trobàvem a la cota d'un nivell de circulació, UE 141077. Aquest estava format per dues unitats estratigràfiques, a l'est hi havia la UE 141103 i a l'oest la UE 141065, aquesta última cobria la UE 141103. La UE 141065 era un estrat de terra de color fosc que apareixia en gairebé tota la meitat est de la part excavada, exceptuant el quadrant sud-est. Era un paquet de terra bastant potent de color marró fosc amb molta ceràmica i pedres. En aquest estrat s'hi varen localitzar fragments cranials humans (calotes i una mandíbula), escampats en la superfície del pati formant quatre agrupacions. També hi aparegué una plaqueta de plom plegada. Aquest estrat cobria el mur M-667, adossat a l'angle nord-oest del sector 28, el mur M-666, que en la fase més antiga tancava el sector 17 pel costat oest, i l'enderroc d'aquest. L'enderroc del mur M-666 es trobava situat a l'angle format per aquest mateix mur amb el mur M-274 del sector 28. La UE 141065 cobria dos amuntegaments de pedres, UE 141080 i UE 141081. Aquestes dues unitats reomplien dues depressions que retallaven la superfície del nivell UE 141112 que juntament amb la UE 141103 formaven el nivell UE 141104.

La UE 141102, coberta per la UE 141065, aparegué al quadrant nord-est de l'espai excavat. El nivell de circulació UE 141104 anava enrasat amb la filada superior del mur M-666 i es lliurava a la filada inferior del mur M-19. Sobre d'aquest nivell es va recollir tot un seguit de material ceràmic disposat planer.

La UE 141103, que apareixia pràcticament en tot el sector, formava el nivell de circulació UE 141113, que equival al nivell de circulació UE 14300 dels sectors 22 i 23. Funcionant amb aquest nivell es van documentar un seguit de retalls (UE 141121, UE 141122 i UE 141123), un forat de pal (UE 141124) i una taca de carbons (UE 141116).

La UE 141103 (= UE 141153) era una capa de terra heterogènia de color clar que presentava un pendent descendent cap a l'est i cap al nord. Aquesta unitat cobria el mur M-689, adossat a l'extrem sud del mur M-269 del sector 28. A la banda sud cobria el nivell de circulació més antic (UE 141131), però al centre del pati cobria un paquet de terra de color marró clar estèril UE 141143 (=141182), que alhora cobria el nivell de circulació UE 141131. Un cop retirades aquestes unitats estratigràfiques va aparèixer el nivell UE 141131 al centre del sector mentre que a l'angle sud-oest, va aparèixer un nivell groc de terraplenament del pati, que ja havia estat identificat en el sondeig realitzat l'any 2004.

El nivell de circulació UE 141131 funcionava conjuntament amb una taca de cendres (UE 141126), quatre forats de pal (FO-685, FO-688, FO-691 i FO-692), un fornet ovalat (FR-687), una fossa (FS-690), una llar (LL-697), una taca de carbons (UE 141137) i un retall (UE 141195).

La llar LL-697 es trobava situada el bell mig del pati, entre el mur M-269 del sector 28 i el mur M-213 de la muralla oest. Estava coberta per la UE 141143 i sembla que funcionaria amb el nivell UE 141131. No es conservava sencera, estava arrasada pel costat nord i presentava una certa inclinació cap al sud. Era una llar de tipus cubeta amb dues capes de terra recremada i una solera de ceràmica formada per fragments de ceràmica ibèrica i àmfora púnica ebusitana esclafats i col·locats planers.

A la banda oest, a tocar del mur M-213 (muralla oest) no apareixia el nivell UE 141131 sinó que apareixia l'estrat de terraplenament del pati. En aquesta banda van aparèixer un seguit de retalls que afectaven aquest estrat i que molt possiblement haurien funcionat amb el nivell UE 141131.

A la banda sud-oest del pati, davant de la torre T-3, aprofitant les irregularitats de l'estrat de terraplenament, hi havia un abocament (UE 141142)

d'una llar desfeta. Aquest abocament estava format per rierencs, ceràmica pròpia de la solera d'una llar i fragments de terra cremada. Aquests elements estaven barrejats i sembla que es podrien relacionar amb la taca de carbons UE 141137.

A tocar del mur M-269 del sector 28, i del mur M-689, sota la UE 141103 va aparèixer un amuntegament de pedres petites i mitjanes amb nombrosos fragments ceràmics entre ells hi havia un coll d'àmfora púnica ebusitana PE-14, dins el qual hi havia un pivot d'àmfora ibèrica (UE 141177). Sota d'aquest fragments ceràmics hi havia tres fragments de calota cranial. Suposem que es tracta d'un enderroc relacionat amb els dos murs abans esmentats que haurien format un porxo adossat al mur oest del sector 28, M-269. El mur M-667, adossat a l'extrem nord del mur M-269, està fet de pedres petites i mitjanes, de gres local, lligades amb fang i mesura 1,34 m de llarg per 0,44 m d'amplada. El mur M-689 es troba adossat a l'extrem sud del M-269. Està fet de pedres petites de gres local lligades amb fang i amida 90 cm de llarg per 36 cm d'amplada.

Sector 17

El sector 17 es troba situat a la banda centre est de la zona 14. És una estança de planta rectangular (8 m x 2,70 m) orientada d'est a oest amb una superfície interior útil de 21,60 m^2. L'accés es troba situat al costat nord, a través del sector 12.

Durant la campanya de setembre de 2007 es va començar a excavar un farcit de terra d'una gran potència (UE 141011), l'excavació del qual no es va poder finalitzar. L'any 2008 es va continuar l'excavació d'aquest estrat (UE 141082 = UE 141011). Es tractava d'un paquet de terra de color marró fosc, flonja, amb molts carbons i abundant ceràmica. Cobria en part el mur M-150 del sector 15 i, sobre aquest estrat, s'hi assentava el mur M-198 del sector 25. Sembla doncs, que es tractava del nivell de construcció del sector 17.

Aquest estrat cobria un nivell de circulació anterior a la zona 14, UE 141089. Entre la UE 141082 i el nivell UE 141089, al nord-est del sector, es van localitzar dos estrats més, UE 141086 i UE 141087. La UE 141086 era un paquet de terra marró amb restes de tovots vermells desfets, que s'estenia cap al sector 12. A l'est hi havia la UE 141087, un paquet de terra marró compactada que es lliurava contra el mur M-150 del sector 15.

El nivell de circulació que es va documentar sota les unitats UE 141082, UE 141086 i UE 141087 corresponia a una fase anterior a la zona 14, essent format per una terra groga compactada amb la superfície irregular. A la meitat oest del sector aquest nivell es conservava bastant bé, en canvi, a la meitat est estava retallat i apareixien estrats encara més antics. A la meitat oest, es van documentar 7 forats de pal oberts en aquest nivell de circulació.

Sector 22

Sector que es troba situat a l'extrem sud de la zona 14. Es tracta d'un espai de forma rectangular (2,10 m x 1,95 m) orientat de nord a sud, amb una superfície interior útil de 4,95 m^2. L'accés es feia a través del sector 23.

Un cop retirades les terres aportades per les pluges acumulades des de l'any 2005 i recuperada la cota del nivell de circulació més modern (UE 14300), es va poder observar com aquest estava format per dos paquets de terra diferents quant a composició. A la meitat nord hi havia la UE 141186 i a la meitat sud la UE 141192. Ambdues equivalen a la UE 14573 del sector 23 i a la UE 141103 del sector 11.

La UE 141186 estava formada per terra argilosa, compacta, de color marró clar amb taques de colors groc i vermell que contenia estucs. La UE 141192 era una capa de terra marró fosc amb carbons i en aquest cas sense estucs. Ambdues unitats es lliuraven a tots els murs que delimiten el sector. Per sota d'aquestes dues unitats va aparèixer el nivell de circulació UE 141209, que també estava format per dues unitats. A la meitat nord hi havia la UE 141205 i a la meitat sud les UE 141196 i UE 141199.

La UE 141196 era una taca de cendres de 2 cm de gruix, de forma aproximadament rectangular, amb pendent cap al sud que passava per sota del mur M-233 i sembla que continuava en el sector 11, identificada en aquest cas com a UE 141126. Mesurava 1,40 m de llargada per 0,55 m d'amplada. Per sota d'aquesta taca hi havia la UE 141199, una capa de terra marró amb taques vermelles i barrejada amb fines capes de cendres. La UE 141199 cobria lleugerament la UE 141205. Aquesta unitat, que apareixia a la part nord del sector, estava formada per terra sorrosa de color groguenc amb pocs carbons. La UE 141199 es lliurava contra el mur M-235 i la UE 141205 contra el mur M-276. Els murs M-233 i M-234, en canvi, s'assentaven a sobre d'aquestes dues unitats.

La UE 141199 cobria una capa d'argila compacta de color marró fosc, lleugerament vermellosa i amb carbons (UE 141200), que només es va documentar a tocar del mur M-235. Les UE 141200 i UE 141205 cobrien una capa de terra de color marró vermellós, UE 141210, que apareixia en tot el sector i que es lliurava als murs M-235 i M-276, que també equival a la UE 141156 del sector 23. Per sota de la UE 141210 va aparèixer el nivell de circulació, UE 141211. Aquest es va poder diferenciar degut a un seguit de pedres i fragments ceràmics disposats planers sobre la seva superfície. La terra era compacta, amb coloracions vermelles i grogues, i la seva superfície presentava un pendent cap al sud. Aquest nivell sembla que correspon a la fase més antiga de l'entrada meridional de la zona 14 i equivaldria als nivells UE 141178 del sector 23, al nivell UE 141098 del sector 33 i al nivell de circulació més modern del sector 28, UE 14639.

Sector 23

Aquest sector es troba situat a l'extrem sud de la zona 14. És l'entrada meridional de la zona 14 i zona d'accés al pati sector 11. Segurament era un espai cobert. Té una forma rectangular (8,30 m x 5,45 m), i està orientat d'est a oest amb una superfície interior útil de 34 m^2. A l'est hi ha un accés que comunica amb el carrer 13, amb una llum de 3,70 m. A l'oest hi ha l'accés al sector 11.

En les campanyes anteriors, s'havia intervingut fins arribar a un punt en què l'espai quedava dividit en dues parts, atès que ja començaven a aflorar murs de sectors pertanyents a fases anteriors. A la meitat nord s'havia excavat l'estrat UE 14477 fins arribar a la cota que correspon al nivell de circulació UE 14488. A la meitat sud, en canvi, s'havia pogut arribar fins al nivell de circulació UE 14595, que és anterior.

Primerament s'excavà un forat de pal, OF-663, situat al quadrant nord-oest del sector, que hauria funcionat amb el nivell UE 14488 i dos forats de pal més ja excavats en campanyes anteriors. Estava format per tres pedres clavades a les UE 14477 i UE 141069, amb un diàmetre de 13 cm i una fondària màxima de 16 cm.

Seguidament, a la meitat nord del sector, es van excavar les UE 141066 i UE 141067. Tot i que es tractava d'una mateixa unitat que conformava el nivell de circulació que correspondria la UE 14488, es varen separar ja que començaven a aflorar les pedres de la filada superior d'un mur d'una fase anterior, orientat en sentit nord sud, que subdividia l'espai. Es tractava d'un estrat de terra marró clar, flonja i amb taques de diversos colors. Aquesta fina capa de terra, de 4-6 cm de gruix, cobria un nivell de circulació (UE 141068 / UE 141069), amb el qual funcionava el basament BS-675, adossat a l'extrem oest del mur sud del sector 25 (M-238). Aquest basament és sincrònic amb els murs M-238 i M-267. Es tracta d'un sol bloc de gres local reforçat amb pedres petites col·locades al voltant de la base, treballat de manera que es diferencien dues parts. La part superior, que era visible, tenia una forma rectangular i feia la funció de suport. Tenia la superfície allisada i inclinada cap al nord per tal de falcar el pal de fusta contra el mur M-238. Aquesta part mesurava 35,50 cm per 17 cm i 10 cm d'alçada. La part inferior, que anava enterrada i donava estabilitat al basament, era més ampla i de factura irregular, mesurava 46 cm d'amplada i de llargada. En total el bloc tenia 22 cm d'alçada. El basament quedà anul·lat amb la construcció del mur M-279.

Amb aquest nivell de circulació (UE 141068 / UE 141069) també hi estaven relacionades dos estructures de combustió situades al quadrant nord-oest del sector i una taca vermella de terra cremada situada a l'angle oest format pels murs M-238 i M-267. El forn FR-664 (UE 141071) era de forma rectangular, lleugerament ovalat, orientat d'est a oest. Mesurava 50 cm de llargada per 10-15 cm d'amplada i tenia una fondària de 9 cm. Estava farcit de carbons i cendres molt concentrats (UE 141075). El forn FR-665 (UE 141072), situat més a l'oest, a tocar de l'entrada del sector 28, era de forma ovalada i estava orientat en sentit nord sud. Mesurava 20 cm de llargada per 16 cm d'amplada i tenia una fondària de 7 cm. Estava farcit de carbons i cendres (UE 141074). La taca vermella de terra cremada (UE 141073) mesurava 75 cm de llarg (E-O) per 50 cm d'amplada (N-S) i un gruix de 2 - 4 cm. Tot i les seves dimensions, no es pot relacionar amb cap estructura de combustió.

Sobre d'aquest nivell UE 141068 / UE 141069 / UE 14595 s'hi assentava el mur M-384, orientat d'est a oest, del qual només es conservava una filada. Es lliurava contra les cantonades dels sectors 33 i 28. Estava fet de grans blocs de gres local lligats amb fang. La part conservada mesurava un total de 2,96 m de llargada, 0,40 m d'amplada màxima i 0,28 m d'alçada màxima.

A la banda est del sector, el que correspondria a l'entrada, es varen identificar dos murs nous que amb tota seguretat també funcionarien amb aquest nivell de circulació. Un d'ells, el mur M-674 orientat

de nord a sud, es trobava adossat a la cantonada sud-est del sector 33, i delimitava l'entrada al sector 23, que en aquest moment se situava a l'angle sud-est del mateix. El mur estava fet de pedres de gres local de mida mitjana lligades amb fang. Només es conservava una filada. En relació amb aquesta fase, hi havia una filada de pedres orientada de nord a sud (M-693) que tapava tota l'amplada de la porta adossant-se a l'extrem sud de la cara est del mur M-274. Es tractava d'un alineament de pedres de mida petita on hi havia gres local i granit, estaven tallades irregularment i lligades amb fang. Podria tractar-se d'una barrera que impedís l'entrada de les aigües pluvials provinents del carrer a l'interior del sector 23.

En resum, aquest nivell de circulació correspondria al nivell del sector 23 que funcionaria amb la primera fase del sector 25 i que equival al nivell UE 141209 documentat al sector 22 que encara no existiria. En aquests moments encara hi hauria el mur est del sector 33 dempeus (M-670), al qual se li hauria adossat el mur M-274. Ambdós situaven la porta d'entrada del sector 23 cap al sud, que funcionaria amb una barrera per impedir l'entrada d'aigües pluvials, formada pel mur M-693. Amb aquest nivell també estarien en funcionament els murs M-384 i M-267, el basament BS-675, la taca vermella UE 141073 i els fornets FR-664, FR-665, FR-401 i FR-494.

A la meitat sud del sector es va excavar el paquet de terres que formaven el nivell de circulació UE 14595. Aquest estrat, que variava entre 7 i 14 cm de gruix, estava format per una terra marró amb carbons molt homogènia. Estava retallat pels fornets FR-401 i FR-494. Passava per sota dels murs M-234 i M-236 i es lliurava als murs M-235 i M-671. Per sota d'aquest estrat hi havia una altra capa de terra, molt més fina (UE 141156) que contenia abundant ceràmica i estucs de colors blanc i vermell.

La UE 141156 cobria el nivell de circulació UE 141178. Aquest nivell sembla que seria el més antic del sector 23. Es va documentar en l'espai comprès entre el mur M-235 al sud, el mur M-671 al nord i el mur M-703 a l'angle sud-est del sector. A l'oest, en l'espai del sector 22, es convertia en la UE 141211 i al nord-oest, en l'espai del sector 33, en la UE 141098. Sembla que també equivaldria al nivell de circulació més modern del sector 28 (UE 14639). En la superfície d'aquest nivell es va documentar una gran taca de terra cremada de colors groc i vermell amb cendres (UE 141157). Es trobava situada a la meitat est del sector, possiblement es tracta d'una estructura de combustió. En la superfície del nivell de circulació UE 141178 també es van trobar pedres, ceràmica i un nombre important de petxines disposades de manera planera.

Amb l'excavació de les UE 141181 i UE 141156 es va posar al descobert un nou mur, M-703 (UE 141212), que es troba situat a l'angle sud-est del sector i sembla que funcionaria amb el nivell de circulació UE 141178. Aquest mur, juntament amb l'angle format pels murs M-670 i M-671 del sector 33, hauria format la façana est del sector i la porta d'entrada primigènia. Aquesta porta hauria tingut una llum de 1,04 m. L'excavació en aquest sector es va aturar en arribar a aquest nivell de circulació.

Sector 32

El sector 32 es troba situat a l'extrem sud de la zona 14. Al nord està arrasat per la construcció del sector 25. La part conservada té una forma rectangular (2,40 m x 1,50 m) orientat d'est a oest amb una superfície interior útil conservada de 3,60 m^2. No s'ha conservat la seva entrada.

Un cop documentat el nivell de circulació UE 141068, que corresponia al sector 23, es va procedir a excavar el paquet de terres que el formaven, considerant que corresponia a un nou sector. Així doncs, la UE 141076 era el paquet de terres que formaven el nivell UE 141068. Es tractava d'un potent estrat de terra, d'uns 50 cm de gruix, de color marró clar amb tons grocs, que contenia estucs de colors vermell, negre i blanc, molt poca ceràmica, un fragment de calota cranial humana i dues anelles de ferro, una dins un fragment de peça ceràmica comuna ibèrica. Un cop excavat es va poder observar que aquest estrat s'havia format quan ja s'havien desmuntat en part els murs del sector, sobretot el del costat sud, M-671. Aquest paquet de terres cobria en part els murs que delimiten el sector 33, una possible banqueta de fonamentació BQ-669, els murs M-267 i M-238. Queda clar que primer es va arrasar el sector 33, posteriorment es va construir el sector 25 i tot seguit es va reomplir l'espai del sector 32 amb la UE 141076 fins a assolir la cota del nivell UE 141068. Amb l'excavació d'aquest estrat, s'ha pogut constatar que el mur M-267 estava lligat amb el mur M-238 del sector 25, i que tenia una alçada de 76 cm, dels quals 38 cm estaven enterrats i coberts per la UE 141076. La banqueta BQ-669, orientada d'est a oest, s'adossava contra la cara sud del mur M-238, es trobava a banda i banda del mur M-267 i

s'havia retallat el mur M-672 per tal de col·locar-la-hi. Mesurava 3 m de llarg, entre 0,38 i 0,50 m d'amplada i entre 0,23 i 0,40 m d'alçada.

Per sota de la UE 141076 es va documentar el nivell de circulació que funcionava amb el sector 32, UE 141083. Aquest nivell era de terra compactada de color marró. Al damunt no hi havia ceràmica esclafada, però si que es va localitzar el crani i tres peus d'un cànid, col·locats planers sobre el nivell de circulació. El crani, situat més cap a l'est, estava orientat d'est a oest, dos peus estaven situats al nord i el tercer al sud.

L'estrat que formava aquest nivell de circulació, la UE 141085, de 18-24 cm de potència, estava format per una terra de color marró clar amb pocs carbons i poca ceràmica. Sobre aquesta capa s'hi assentaven els murs sud i oest del sector 32. Aquest estrat cobria un mur orientat d'est a oest que passa per sota de la banqueta BQ-669 i que possiblement correspon a una estructura més antiga. Per sota d'aquesta UE 141085 va aparèixer un nou nivell de circulació, UE 141088, de terra compactada de color marró amb tons grocs, que seria anterior a la formació del sector 32. És probable que funcionés amb aquest mur més antic. Aquest estrat no es va excavar.

Sector 33

Sector que es troba situat al quadrant sud-est de la zona 14. Al nord està arrasat per la construcció del sector 25. La part conservada té forma rectangular (2,10 m x 2,8 m), està orientat d'est a oest, amb una superfície interior útil conservada de 5,88 m^2. L'accés a aquest sector es realitzaria pel costat sud a través del sector 23.

Un cop documentat el nivell de circulació UE 141069 del sector 23, es va considerar que l'estrat que el formava ja corresponia a un nou sector. La UE 141084 era un paquet de terra argilosa, compacta, de color marró amb taques grogues i contenia estucs i poca ceràmica. Tenia una potència de 25-32 cm. La UE 141084 cobria un nivell de circulació format per terra compactada de color marró clar amb taques blanques i vermelles. La superfície no era del tot planera.

Amb aquest nivell hi estava relacionat un petit forn ovalat FR-676 (UE 141100) situat al centre del sector, orientat de nord-oest a sud-est. Mesurava 29 cm de llargada, 17 cm d'amplada i 17 cm de fondària màxima. Estava farcit exclusivament per carbons (UE 141099) i al fons hi havia una petxina de *cardium*. Aquest nivell equival a la UE 141178 del sector 23, a la UE 141211 del sector 22 i molt probablement a la UE 14639 del sector 28. Amb aquest nivell ja començaven a aflorar les pedres de la filada superior de dos murs més antics.

LA TORRE I

La torre I es troba emplaçada en el traçat occidental de la muralla que va des de la porta 1 fins a la porta 4 (Fig. 2). Amida aproximadament 10 m de costat, essent les seves mides exteriors de 7,65 m en el flanc nord, 5,70 m en el flanc sud i 10,22 m a la seva cara externa. La irregularitat de les mides exteriors s'explica pel fet que els trams de muralla que s'insereixen entre les torres no estan alineats entre ells. Es tracta d'una torre compartimentada en dos sectors: 13a (sector sud) i 13b (sector nord). Es varen realitzar 2 sondeigs; un a l'interior del sector 13a i l'altre a l'exterior de la torre, al costat sud, on hi ha l'angle format pel mur meridional de la torre i el tram de muralla. El sondeig efectuat dins la torre permet proposar una datació d'aquesta dins el tercer quart del segle IV aC. A més a més, dins el rebliment de la base de la torre s'han recuperat blocs treballats similars als de les torres circulars que encara es conserven i que evidencien que provenen d'una torre similar. El sondeig efectuat a l'exterior de la torre ha permès documentar una fase d'ocupació anterior al segle IV aC.

El sondeig al sector 13a (torre I)

En primer lloc es va realitzar una neteja de la zona que va consistir en la retirada de la vegetació herbàcia que cobria alguns sectors de la torre, juntament amb una fina capa de terra vegetal (UE 40013) dipositada sobre les restes de la torre descobertes durant les excavacions realitzades per M. Oliva en aquesta zona.

A continuació es va decidir fer un sondeig a la banda est del sector 13a, ubicat en el quadrant sud-est de la torre I. El primer nivell excavat correspon al farcit superior de la torre, format per blocs de pedres irregulars molt ben disposats i travats entre si, alternant amb fines capes de terra (UE 40014) i amb una potència aproximada de 2,50 m (Fig. 6). Les mides dels blocs de pedra eren diverses, però majoritàriament presentaven una mitjana de 50 x 40 x 25 cm. Proporcionalment, la majoria de pedres

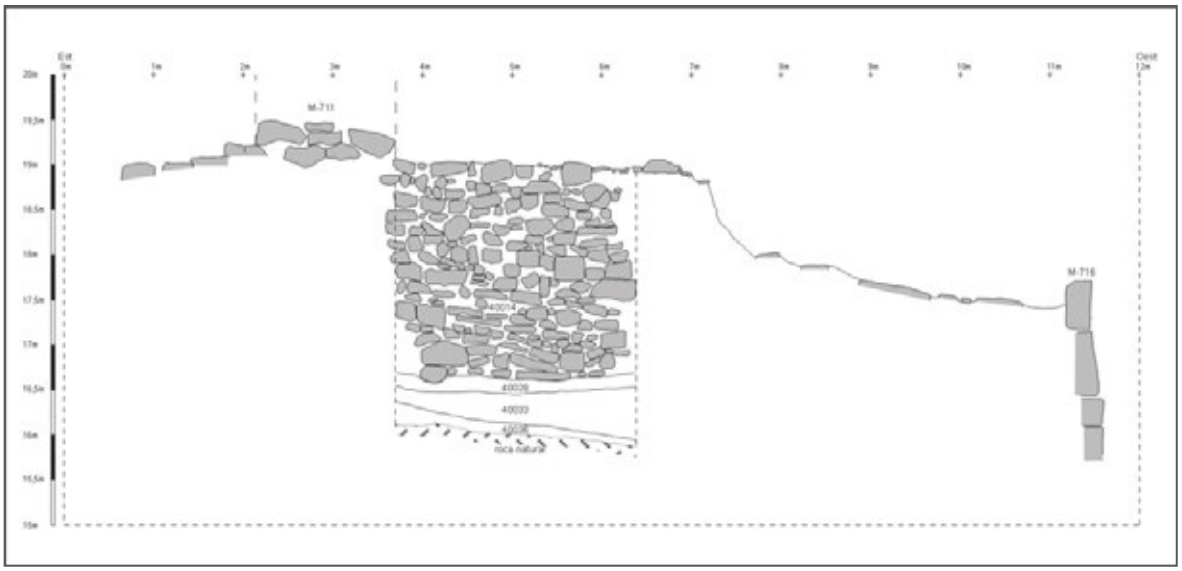

Figura 6. Secció est-oest de la torre I (zona 40), amb els nivells estratigràfics documentats durant l'excavació realitzada l'any 2009.

corresponien a gresos extrets del mateix turó, però també s'han documentat alguns blocs de quars, granit, calcària, basalt i travertí.

Aquest nivell UE 40014 es trobava a sobre d'una capa de terra de color marró clar i estructura compacta (UE 40028), amb una potència d'uns 8-10 cm de gruix, que a la seva vegada estava disposada sobre una capa de terra marró (UE 40033) amb una potència important (a la part central era superior als 50 cm), amb molta pedra petita barrejada, que sembla correspondre a un estrat d'anivellament del terreny per assentar la construcció de la torre. Per sobre d'aquest nivell, i cobert per la UE 40028, apareixia un conjunt de pedres (UE 40037) que, degut a les limitacions espacials pròpies del sondeig, no podem definir amb claredat si corresponen a una estructura construïda o simplement estaven dipositades a la part inferior del rebliment de la torre.

Sota l'estrat d'anivellament (UE 40033) es documentà un nivell de terres marrons, de textura compacta i una potència que oscil·lava entre 10 i 16 cm, que cobria directament la roca natural al fons del sondeig. Aquest nivell seguia el mateix pendent que la roca natural vers l'oest i, aparentment, corresponia a un estrat anterior i sense cap relació amb la construcció de la torre de planta quadrada.

En l'estat actual de la recerca, sembla clar que la torre s'assenta sobre un nivell antròpic (UE 40033) que anivella el terreny, sobre el qual es construeix la caixa que delimita exteriorment la torre (murs M-713, M-715 i M-716), amb un parament extern d'*opus* pseudoregular construït amb uns carreus que amiden 60-80 cm de longitud per 30-40 cm d'alçada. Fins a una alçada aproximada de 2 m, l'interior de la torre és massís, amb un rebliment constructiu format per pedres de mides majoritàriament mitjanes i grans. A partir d'aquesta alçada, el mur perimetral de la torre disposa d'un parament intern, assentat directament sobre el massís interior, conformant un mur d'una amplada aproximada d'1,40 m (Fig. 7). L'interior de l'estructura és buit, essent compartimentat en dos espais individualitzats mitjançant un mur (M-712) que disposa d'una amplada aproximada d'1,20 m, travessant la part central de la torre en sentit est-oest. L'entrada a l'interior de les dues cambres es realitza a través de sengles portes que permeten un accés individualitzat.

El sondeig efectuat al costat sud de la torre I

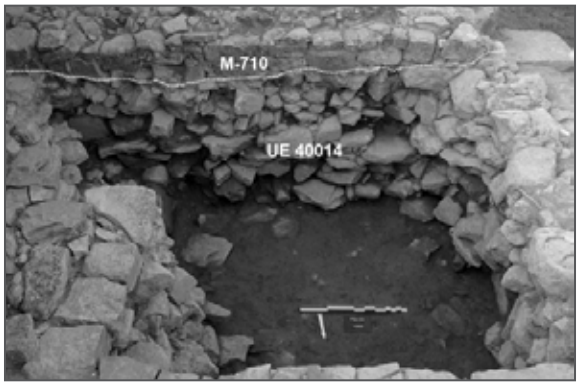

Figura 7. Detall del mur M-710 sobre el nivell de rebliment constructiu de pedres UE 40014.

A l'exterior de la torre I, a l'angle format pel mur M-713 de la torre I i el mur M-261 que conforma el tram de muralla del sector 12, es va realitzar un sondeig de 2 x 2 m de superfície. La voluntat era la de documentar el sistema de fonamentació de la torre i les fases precedents a la construcció d'aquesta.

El primer estrat excavat fou la UE 40025. Es tractava d'una capa de terra orgànica de 38-40 cm de potència, que contenia intrusions modernes formades per terra abocada per tal de reomplir un antic sondeig efectuat per M. Oliva l'any 1947. La UE 40025 cobria la filada superior de la banqueta de fonamentació de la torre (BQ-719) i l'estrat UE 40026.

Amb aquest sondeig es va posar al descobert un tram de 2 m de la banqueta de fonamentació del mur M-713, tot i que per fotografies d'excavacions antigues es veu com aquesta ressegueix tota la llargada del mur fins a arribar a l'angle sud-oest de la torre. En el tram observat la banqueta sobresortia entre 88 i 98 cm respecte la cara sud del mur M-713. Consta de tres filades de pedres i té una alçada que varia entre els 46 i els 38 cm. La banqueta esta construïda combinant grans blocs de gres local amb pedra mitjana i petita, essent tot lligat amb fang. Les mides dels blocs més grans poden arribar fins a 80 cm d'amplada per 88 cm de llargada i 14 cm de gruix. A l'extrem est del sondeig el tram de muralla (sector 12) passa per sobre de la banqueta però no dona la sensació que s'hi assenti directament tal i com ho fa la torre, sinó que hi ha una capa de pedruscall que podria estar relacionada amb la construcció de la muralla.

La UE 40026 apareixia en tot el sondeig, cobria les filades inferiors de la banqueta i passava per sota de la filada inferior de la muralla. També cobria una sèrie de blocs de gres caiguts. Es tractava d'una capa de terra argilosa de color taronja, bastant compacta. La potència d'aquest estrat variava entre 5 i 18 cm. Per sota d'aquesta capa va aparèixer la UE 40029, una fina capa de terres grogues granulades de 4 a 8 cm de gruix. Era una capa retallada i malmesa ja d'antic i no es conservava en tot el sondeig. Aquesta capa es lliurava en part contra les pedres de la filada inferior de la banqueta.

Per sota de la UE 40029 va aparèixer la UE 40030 que era l'estrat sobre el qual s'assentava la banqueta BQ-719 de fonamentació de la torre. Es tractava d'una capa de terra de color marró, bastant compacta i de textura llimosa i argilosa de 6 a 8 cm de gruix. Aquesta unitat estratigràfica apareixia en tot el sector i cobria el nivell d'ocupació UE 40034.

El nivell UE 40034 estava format per un paquet de terres (UE 40035) de color marró groc amb alguns carbons i tenia una potència de 16 cm. La superfície d'aquesta capa era molt planera i no contenia cap fragment de ceràmica al damunt. L'únic element que evidenciava que es tractava d'un sòl d'ocupació era un forat de pal situat al quadrant nord-est del sondeig (FO-720). Per sota de la capa de terres UE 40035 va aparèixer un altre nivell d'ocupació més antic, l'UE 40039, que estava format per la UE 40042 i per la llar LL-721. La UE 40042 estava composta per una terra de color marró ocre, compacta, heterogènia i amb carbons. A l'extrem est del sondeig, a 60 cm per sota de l'última filada de la muralla, va aparèixer la llar LL-721. Aquesta era de planta quadrada i de tipus cubeta construïda dins de la UE 40042. No es veia sencera ja que en part quedava per sota del perfil del sondeig. La llar estava formada per una capa d'argila cremada, UE 40038, que es conservava en molt mal estat, només en el perímetre de la llar, mentre que a la part central havia desaparegut. La part observada d'aquesta capa marcava unes dimensions de la llar de 66 cm en sentit nord-sud (costat sencer) i 58 cm en sentit est-oest (mida parcial). Per sota de la capa d'argiles hi havia la solera de ceràmica UE 40040. Aquesta capa estava formada per ceràmica planera i pedres petites de gres local. La ceràmica es concentrava sobretot als laterals de la llar i al centre hi havia més pedra i algun fragment de paviment cremat abocat. La capa superior de la solera mesurava 96 cm en sentit nord-sud (total) i 56 cm en sentit est-oest (parcial) i tenia un gruix de 2-4 cm. Per sota d'aquesta solera, on les peces estaven bastant ben disposades de manera planera, va aparèixer una segona capa, (UE 40043) formada per fragments de ceràmica, pedra i terra tot barrejat i disposat de qualsevol manera. Aquesta capa inferior tenia una potència que variava entre els 8 i 10 cm. La cubeta de la llar (UE 40041) al costat nord era molt clara i ben definida, en aquest costat mesurava 12 cm de fondària, en els costats sud i oest era irregular i poc definida, i el fons no era llis sinó que tenia una superfície irregular.

EL VESSANT MERIDIONAL DE L'*OPPIDUM*

L'any 1997 el projecte de recerca arqueològica al conjunt d'Ullastret es va ampliar amb l'estudi del territori de l'*oppidum*, que s'ha realitzat entre aquell any i el 2008 en col·laboració primer amb la Université de Pau (França) i des del 2009 amb la

Université Paul-Valéry Montpellier III (França). Els treballs han permès conèixer la densitat d'ocupació del camp i les formes i els ritmes de l'ocupació rural (Plana / Martin 2005). També han mostrat que les aglomeracions fortificades, Puig de Sant Andreu i Illa d'en Reixac, no concentraven la totalitat de l'ocupació, ja que la troballa de vestigis arqueològics posa de relleu l'amplitud de la implantació fora muralla i a l'espai periurbà. Amb l'objectiu d'ampliar l'anàlisi de l'ocupació periurbana, l'estiu del 2009 es va obrir una nova zona de prospecció al sud de l'*oppidum*, a l'espai extramurs, a la part baixa del vessant del turó de Sant Andreu, en un lloc en el qual es coneixia l'existència de murs per treballs efectuats en els anys seixanta i setanta del segle passat (Fig. 1). L'any 1971 Oliva va prospectar el vessant meridional del turó, entre la muralla i el camí de l'estany, que limita pel nord el jaciment del Camp d'en Moma (Oliva 1970-72, 9 i 51; 1971, 85-86). Va obrir set rases repartides per tot el vessant, que amidaven d'1 a 2 m d'amplada i entre 11 i 20 m de longitud, i que en la seva major part es trobaven orientades de nord a sud (Fig. 1). Aquests treballs van permetre descobrir vestigis d'habitacions que confirmen l'existència d'una ocupació extramurs en el vessant meridional del turó, a l'oest de la porta 6.

La descoberta d'estructures a l'interior de la rasa 1 de 1971, així com la seva localització, 20 m al sud-oest de la porta 6 de l'oppidum expliquen l'elecció d'aquesta zona per implantar un sondeig d'avaluació. La porta 6 relacionava l'oppidum amb els terrenys meridionals, on versemblantment hi havia un camí que es dirigia cap a l'estany d'Ullastret, situat a poca distància i on podia haver-hi un embarcador (Prado, 2009). Pel costat oest, aquest eix de circulació s'uniria molt probablement al camí nord-sud que, travessant el Puig Torrecuques, portava a la porta 1 de l'oppidum.

El sondeig d'avaluació obert sobre la rasa 1 de 1971, mesura 6,60 m d'est a oest i de 5 m de nord a sud, amb un total de 33 m^2 de superfície.

La zona 61

La zona 61 ocupa la totalitat del sondeig fins que s'arriba als nivells ibèrics.

El nivell superficial de terres vegetals (UE 61000), de 20 a 40 cm de potència, tenia un pendent bastant pronunciat cap al sud, en relació amb el relleu del vessant. Per sota, la UE 61001 corresponia encara a una capa de terres vegetals de color marró clar, en pendent igualment cap al sud, de 12 a 25 cm de potència. Aquest darrer nivell cobria la UE 61003 (= UE 61006 a l'oest de la rasa 1), tenia 50 cm de gruix al nord i 20 cm al sud. Aquesta capa, formada per terres de color groc, era present a tot el sondeig. El nivell següent (UE 61008), de 15 a 42 cm de potència, presentava les mateixes terres grogoses, però començava a aparèixer un enderroc de pedres i de teules (UE 61010).

L'enderroc va ser particularment dens a la meitat meridional del sondeig, a la proximitat de dues estructures que van començar a aparèixer aquí: el mur M-722 i l'estructura en semicercle ES-724. L'enderroc es trobava associat aquí a terres marró fosc i cobria una superfície màxima de 6 m est-oest i de 4 m nord-sud. A l'oest de la rasa 1, a la part sud-oest del sondeig (UE 61011), amidava 0,67 m de longitud est-oest per 0,53 m d'amplada nord-sud. Aquest enderroc també apareixia a l'interior de la rasa 1 i a l'est d'aquesta (UE 61014). En aquest sector cobria una extensió de 4 m est-oest i de 0,40 a 1,30 m nord-sud. La potència global d'aquesta capa de destrucció era de 25 a 50 cm. Si bé el terreny sempre

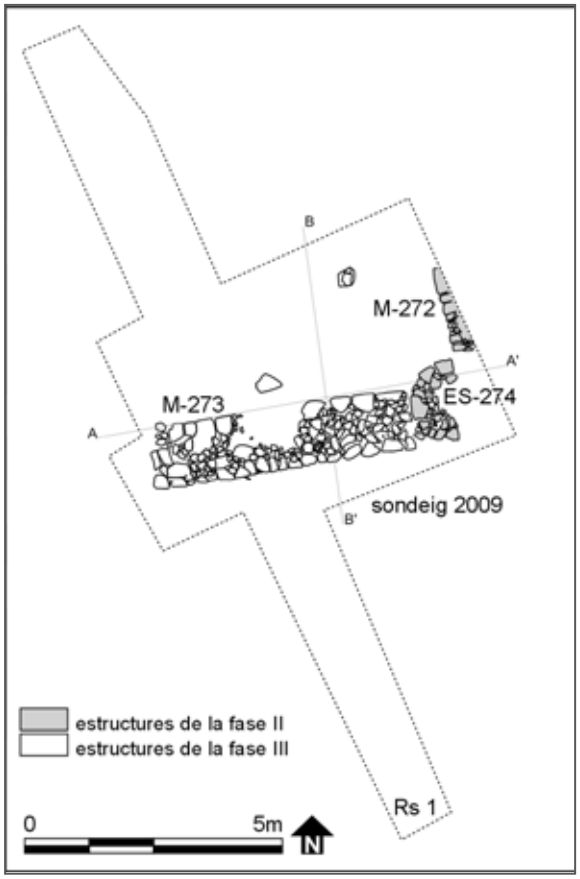

Figura 8. Planta general del sondeig realitzat en el vessant meridional del Puig de Sant Andreu.

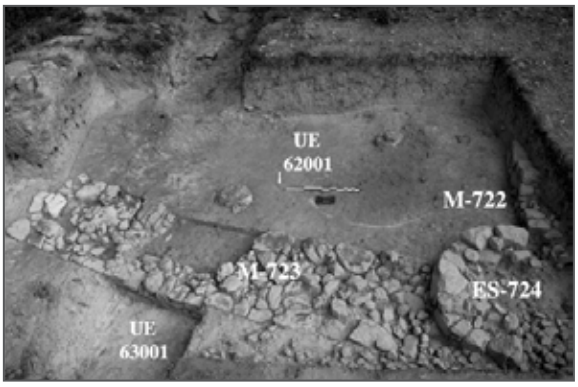

Figura 9. Vista general del sondeig realitzat en el vessant meridional del Puig de Sant Andreu amb les estructures de les fases II i III.

presentava un pendent cap al sud, s'ha d'assenyalar que, a diferència dels estrats superiors, el desnivell aquí era poc acusat, fet que posa en evidència la proximitat dels nivells d'ocupació. La UE 61015, de 10 a 20 cm de gruix, encara estava constituïda per terres de color marró fosc, però les pedres i les teules eren menys abundants, tractant-se d'una capa de transició. A la vora dels límits nord i est del sondeig, la UE 61012 de terres grogues compactes es trobava associada, igualment, a aquest moment d'abandonament que situem en època medieval.

El conjunt de nivells que materialitzen l'abandonament i la destrucció d'estructures més modernes (Fase I), s'ha caracteritzat per la presència d'un percentatge molt elevat de fragments de ceràmica d'època ibèrica, barrejats amb fragments de ceràmica medieval, poc abundants, i especialment a teules corbes.

La fase II està representada per dues construccions, el mur M-722 i una estructura en semicercle ES-724, que corresponen a una ocupació medieval (Figs. 8 i 9). El mur M-722 només es coneix parcialment, ja que es prolonga sota el límit oriental del sondeig. La part visible del mur és d'1,72 m de longitud, de 0,25 m d'amplada i de 0,40 m d'alçada. L'estructura ES-724, com ja s'ha dit, és una construcció en semicercle, de 0,65 m de diàmetre interior i d'1,55 m de diàmetre exterior, situada immediatament al sud del mur M-722, però sense que les dues estructures es trobin unides. Està oberta vers l'est i el costat llarg te una orientació nord-sud. L'amplada és de 0,44 a 0,55 m i l'altura conservada és de 0,35 m.

Aquestes dues estructures obren vers l'est, cosa que significa que caldrà ampliar el sondeig en aquesta direcció la propera campanya d'excavacions, per conèixer l'extensió, la funció i la cronologia precises d'aquesta ocupació medieval.

Les zones 62 i 63

La descoberta del mur M-723 d'època ibèrica (fase III), ha portat a distingir diverses zones. A partir d'aquest moment l'espai al nord del mur ha constituït la zona 62 i l'espai situat al sud, la zona 63 (Fig. 8).

El mur M-723 és d'època ibèrica, tal com ho mostren la tècnica constructiva utilitzada i els nivells que li estaven associats. És un mur orientat est-oest que té 1,25 m d'amplada, fet que permet interpretar-lo com un mur de terrassament que ha contribuït a condicionar un vessant abrupte. Aquest mur es va construir amb blocs de talla gran i mitjana a les cares exteriors, amb un farcit de pedres de petites dimensions a dintre. La neteja de la part superior d'aquesta estructura ha mostrat l'extracció de pedres en un moment indeterminat, acció particularment evident al costat centre-oest. El mur acaba a l'oest a poca distància del límit occidental del sondeig i a l'est es prolonga sota l'estructura en semicercle ES-724 d'època medieval. La llargada coneguda del mur M-722 és de 5,50 m.

A l'espai situat al nord del mur (zona 62), i sota els nivells associats a l'enderroc (UE 61010, UE 61011 i UE 61015), aparegué una nova capa (UE 62001) de terres grogues amb inclusions de carbons i argiles i un conjunt ceràmic que correspon únicament a època ibèrica: ceràmica àtica de vernís negre, ceràmica comuna, àmfora ibèriques i ceràmica a mà. Aquest nivell coincidia amb la part inferior de l'estructura en semicercle ES-724, que va ser construïda sobre el mur M-723. La UE 62001 presentava una superfície horitzontal, amb un lleuger pendent vers l'est, cosa que posà al descobert l'aflorament de la roca natural a l'extrem oest del sondeig. A la part superior d'aquesta capa, a proximitat de la part central del mur M-723, les terres eren més fosques, fet que indica la possible existència d'una fossa d'1,50 m de diàmetre aproximadament. L'excavació s'aturà en aquest nivell a la zona 62, ja que es feia necessari ampliar el sondeig vers l'est abans d'excavar les capes ibèriques.

El mur M-723 defineix una terrassa sobre el vessant, destinada a facilitar l'ocupació durant el període ibèric. La prospecció del terreny situat sobre el vessant superior immediat ha permès localitzar els vestigis d'un possible mur, aparentment fet amb la mateixa tècnica de construcció, que podria contribuir a definir una altra terrassa al nord i a 13 m de distància.

Respecte a la zona 63, situada al sud del mur M-

723, la neteja de la part meridional de la rasa 1 de 1971 mostrà, al sud i en contacte amb el mur M-723, un nivell ibèric encara in situ, la UE 63001. Les excavacions antigues en aquest punt no varen arribar a la roca natural, fet que permetrà excavar nivells intactes a la propera campanya.

BIBLIOGRAFIA

CODINA, F., MARTIN, A., PRADO, G. DE 2008, Excavació dels nivells fundacionals i precedents de la zona 14 a l'oppidum del Puig de Sant Andreu (Baix Empordà), anys 2006 i 2007, *Novenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona* (L'Escala-Empúries 6 i 7 de juny de 2008), vol. I, 99-121.

MARTIN, A., CASAS, S., CODINA, F., MARGALL, J., PRADO, G. DE 2004, La zona 14 de l'*oppidum* del Puig de Sant Andreu d'Ullastret. Un conjunt arquitectònic dels segles IV i III aC, Cypsela 15, 265-284.

OLIVA, M. 1970-1972, Diari d'excavació, vol. XII, manuscrit (fons documental del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Ullastret).

OLIVA, M. 1971, Campañas de excavaciones en Ullastret (Gerona), II-1, la « Illa d'en Reixac » y exploraciones a distància de la ciudad, Revista de Gerona 54, 77-87.

PLANA, R., MARTÍN, A. (AMB LA COL·LABORACIÓ DE F. CODINA I B. CRAMPE) 2005, L'estudi del territori de l'*oppidum* d'Ullastret (1997-2003). Ocupació *extra muros* i paisatge rural, *in Món Ibèric als Països Catalans, XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, Puigcerdà 2003, vol. I, 347-359.

PRADO, G. de (en premsa), La fortificación ibérica del Puig de Sant Andreu (Ullastret, Cataluña), aspectos técnicos, formales y funcionales, BiAMA 3.

PRADO, G. DE 2009, Noves aportacions al coneixement de les portes i sistemes d'accés a l'*oppidum* ibèric del Puig de Sant Andreu (Ullastret, Baix Empordà), *Revista d'Arqueologia de Ponent* 19, 335-358.

EL JACIMENT CAMP D'EN GOU/GORG D'EN BATLLE (ULLASTRET, BAIX EMPORDÀ). CAMPANYA DE 2008

Rosa PLANA, Ferran CODINA, Aurora MARTIN

INTRODUCCIÓ

El jaciment Camp d'en Gou / Gorg d'en Batlle es localitza en l'entorn suburbà de l'oppidum del Puig de Sant Andreu d'Ullastret (Figs. 1 i 2). Es troba situat 100 m al nord de la torre septentrional i de l'anomenat Camp de davant de l'*oppidum*, en el vessant baix del turó que ocupa aquest, prop del curs antic del riu Daró. Miquel Oliva hi va realitzar alguns treballs a principis dels anys setanta, i des del 2003 s'hi han realitzat excavacions, emmarcades en el projecte d'estudi del territori d'Ullastret.

Les excavacions realitzades entre 2003 i 2007 han permès evidenciar una ocupació del lloc des de inicis del segle IV fins a finals del segle III aC. S'hi han diferenciat 5 zones d'ocupació (Fig. 1). Les zones 1, 2 i 3 corresponen a un espai ocupat per estructures construïdes. La zona 4, a ponent de la zona 1, comprèn una sèrie de fosses, rases i sitges excavades al subsòl. A la zona 5, situada a la banda nord del jaciment, s'hi han trobat una sitja i 6 fosses.

LA CAMPANYA D'EXCAVACIÓ DEL 2008

La campanya realitzada al 2008 ha tingut un doble objectiu:

- Analitzar els terrenys que separen el fossat oest, a la zona 4, i les habitacions de la zona 1, per tal de reconèixer aquest espai intermig.
- Obrir noves trinxeres d'avaluació al nord de l'espai exacavat fins el 2007, per tal de conèixer l'extensió de l'ocupació i les seves característiques.

Figura 1

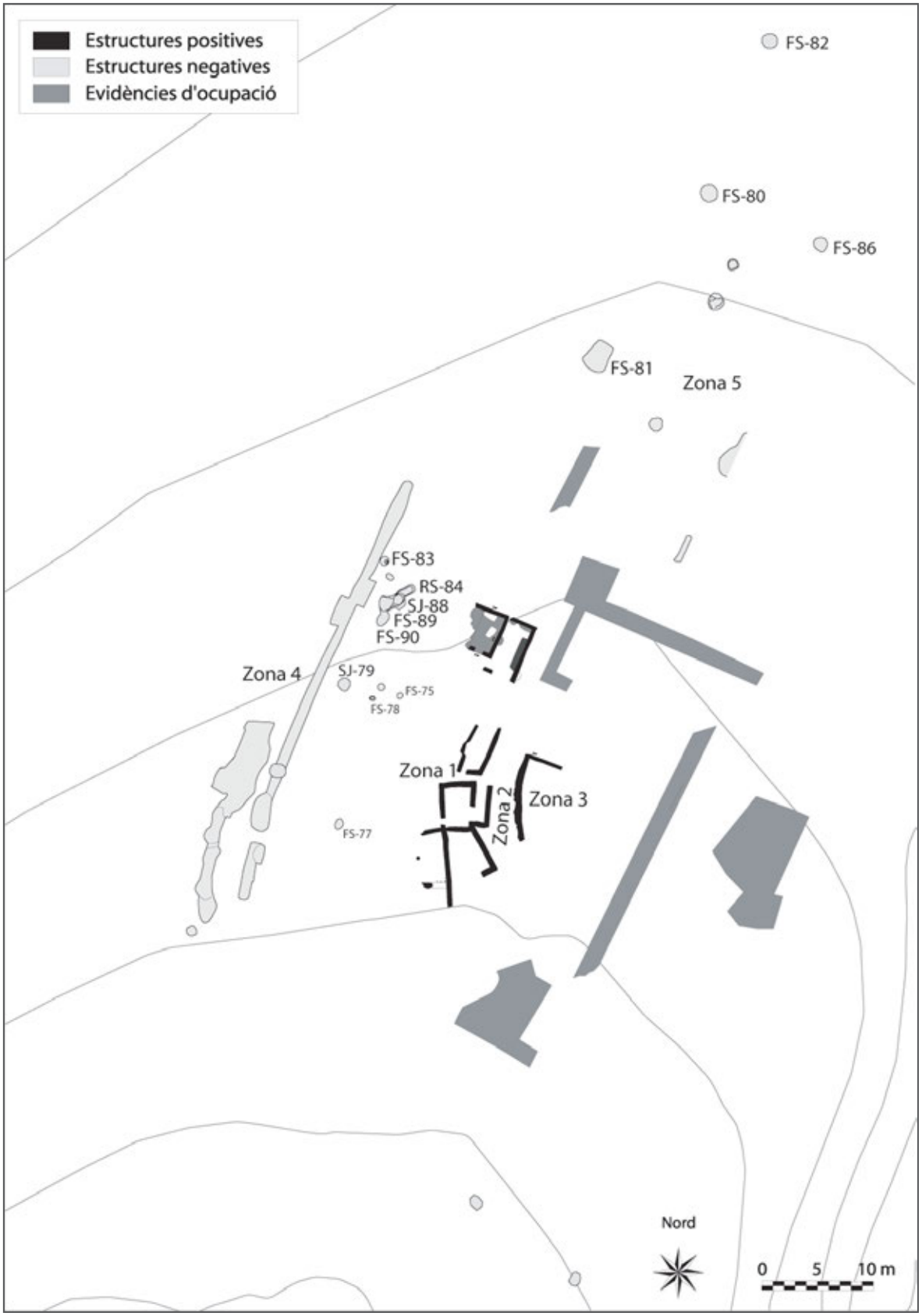

Estructures positives
Estructures negatives
Evidències d'ocupació
FS-82
FS-80
FS-86
FS-81
Zona 5
FS-83
RS-84
SJ-88
FS-89
FS-90
Zona 4
SJ-79
FS-75
FS-78
Zona 1
Zona 2
Zona 3
FS-77
Nord
0
5
10 m

Figura 2.

L'excavació a la zona 14

L'ampliació de la zona 4 en direcció est, a la vora de les habitacions de la zona 1, ha afectat un espai de 10 m d'est a oest i de 40 m de nord a sud. S'han descobert i excavat diverses estructures negatives (Fig. 1): un forat de pal (FO-78), dues sitges (SJ-79 i SJ-88) i vuit fosses (FS-75, FS-76, FS-77, FS-83, FS-84, FS-85, FS-89, FS-90).

El forat de pal FO-78 es localitza a la part central de l'àrea excavada el 2008, a poca distància de les fosses FS-75 i FS-76. Té 34 per 46 cm de diàm. i la seva fondària és de 24 cm. El reompliment era de terres de color marró compactes, amb alguns fragments ceràmics. Les dues sitges descobertes (SJ-79 i SJ-88) són de boca circular, cos cilíndric i fons pla. Estan situades a 9 m de distància l'una de l'altra, a proximitat del gran fossat RS-53. La sitja SJ-79, d'1,12 a 1,18 m de diàmetre superior i d'1,52 m de profunditat, tenia dos nivells de reompliment. El superior estava format de terres pràcticament estèrils; l'inferior, format de terres de color marró fosc, contenia molt material ceràmic, entre el qual fragments de *dolium* ibèric. La sitja SJ-88, emplaçada al nord de l'anterior, conserva un diàmetre superior de 0,84 m i una fondària de 0,80 m. Aquesta sitja va ser retallada en un moment més tardà, quan es van obrir dues noves fosses a la banda sud (FS-89 i FS-90). El seu reompliment era de terres d'estructura heterogènia amb nombroses inclusions de carbons i poc material ceràmic.

Les fosses FS-75 i FS-76 van ser obertes al nord i a poca distància del forat de pal FO-78 i a proximitat també de la sitja SJ-79. Es tracta de fosses circulars, de 45 a 60 cm de diàmetre i de 7 a 11 cm de fondària, reomplertes amb un nivell de terres compactes de color marró clar que contenien alguns fragments ceràmics. A la part meridional de l'espai excavat, la fossa FS-77 té un diàmetre de 94 cm nord-sud i de 66 cm est-oest, la fondària és de 8 cm. Estava reomplerta per terres molt compactes i estèrils. Les fosses FS-83 i FS-85 es localitzen a la banda nord de l'espai excavat el 2008. La fossa FS-83 té un diàm. de 0,75 m nord-sud i de 0,71 m est-oest, la profunditat és de 7 a 27 cm. Les parets són rectes, però el fons marca un pendent de l'oest vers l'est. A la part més fonda hi havia una escòria de ferro. Les terres del seu interior eren marrons compactes amb presència de fragments ceràmics i d'escòries metàl.liques. L'altra fossa (FS-85), d'11 cm de fondària, té un diàmetre de 0,45 m nord-sud i de 0,68 m est-oest. Estava reomplerta per terres de color beige bastant compactades i gairebé estèrils.

Les fosses FS-89 i FS-90, així com la reutilització de la part superior de la sitja SJ-88, formen un conjunt de fosses comunicants obertes a l'interior d'una rasa. La fossa meridional (FS-90) presenta dos estrats superposats. El superior correspon a una fossa oval que mesura 1,31m de llargada nord-sud, 0,84 m d'amplada est-oest i 0,65 m de fondària. Les parets oriental i occidental són concaves, mentre que la paret meridional presenta una inclinació vers l'interior de la fossa. El reompliment comprenia un nucli molt compacte d'argila de 56 cm de gruix sense material ceràmic. L'estrat inferior correspon a una fossa circular, retallada a la banda nord per facilitar la comunicació amb la fossa situada immediatament al nord. El seu diàmetre superior és de 0,66 m est-oest i de 0,70 m nord-sud, la profunditat és de 0,60 m, i presentava un revestiment de tovot. El reompliment de la fossa, molt dens, estava composat de terres que provenien d'un taller metal.lúrgic (fragments de parets de forn, nombroses escòries de ferro, fragments de metall, terres cendroses amb molts carbons). La fossa central (FS-89) és circular, però les parets i el fons són molt irregulars. El seu diàmetre superior és de 1,25 m nord-sud i de 1,42 m est-oest, la fondària màxima és de 1,19 m. El nivell superior del reompliment estava format d'argiles molt compactes, semblant al de la fossa veïna FS-90. Per sota hi havia un nivell de terres marrons amb molts carbons. Prop de la paret oest de la fossa hi havia una ofrena animal, associada a quatre vasets de ceràmica a mà.

Resulta difícil precisar la funció de les fosses descobertes a la zona 4, situades entre les habitacions de la zona 1 i el gran fossat de direcció nord-sud RS-53. Si les fosses aïllades poden estar relacionades amb activitats artesanals i/o agrícoles, el conjunt de fosses comunicants és d'interpretació més complicada atesa la presència del revestiment de tovot, l'ofrena animal i un abocament de terres provinents d'un espai metal.lúrgic. El material ceràmic descobert permet datar aquest conjunt a la primera meitat del segle IV aC.

L'excavació de la zona 5

L'obertura de tres trinxeres a la banda nord dels espais construïts de la zona 1, fins a una distància de 70 m, ha mostrat la presència d'altres estructures

negatives en la zona 5 (Fig. 1). En general són fosses, de mides i de fondàries diverses (FS-80, FS-81, FS-82, FS-86, RS-87), que es troben relativament allunyades les unes de les altres. (Fig. 1).

La fossa FS-81, de forma trapezoidal, se situa al nord i a 25 m de distància de les habitacions més septentrionals de la zona 1. Les seves mides són de 2,70 m nord-sud i de 1,56 a 2,17 m est-oest, la fondària és de 0,15 m. Estava reomplerta amb terres molt homogènies de color gris, amb carbons, cendres i un abundant material ceràmic. Entre els objectes descoberts hi havia una desena de bases retallades de ceràmica de vernis negre del taller de Roses i dues cares de terracota, semblants a altres exemplars descoberts a l'interior de l'*oppidum* del Puig de Sant Andreu. La presència d'aquest material suggereix l'existència d'un dipòsit cultual (o les restes d'un dipòsit cultual) datable dins del segle III aC. La fossa FS-80, al nord de l'anterior, té un diàmetre de 1,60 m i una profunditat de 14 cm. Estava reomplerta per terres flonges amb molts carbons, cendres i material ceràmic. La fossa FS-82 és ovalada, amb un diàmetre de 1,30 a 1,38 m i una fondària de 40 cm. El seu reompliment era constituït d'un sol nivell de terres grises, amb una gran quantitat de carbons i ceràmica.

La fossa FS-86, és de forma lleugerament ovalada (1,22 m de diàmetre est-oest i 1,18 m de diàmetre nord-sud) i poc fonda (20 cm). Estava reomplerta amb terres marronoses que contenien carbons i molt material ceràmic. Al fons s'han trobat dos blocs de pedra posats planers, un dels quals és un fragment de molí.

La trinxera RS-87, situada al nord-est i a 15 m de les habitacions septentrionals de la zona 1, és de forma rectangular i allargada en sentit nord-sud. Les seves dimensions són de 2,48 m de llargada i de 0,49 a 0,55 m d'amplada, la fondària és reduïda (de 3 a 12 cm). La trinxera estava reomplerta amb terres marrons compactades i molt estèrils.

Les fosses excavades aquest any, que completen les estructures descobertes en anys anteriors, són el testimoni de la utilització d'aquests terrenys situats al nord de les habitacions, tot i que ignorem encara la funció precisa d'aquestes estructures negatives. Podem suposar que el seu ús estava vinculat a una pràctica artesanal o agrícola, tot i que cal considerar també la presència de vestigis de caràcter cultual, els quals suggereixen la presència de pràctiques rituals.

CONCLUSIONS

Els resultats de la campanya de 2008 han aportat noves dades per avaluar l'extensió de l'ocupació, l'organització i l'estructura del jaciment, la seva funcionalitat i la seva cronologia. Les restes excavades es troben repartides en un terreny que té una extensió màxima de 85 m nord-sud i 55 m est-oest (4.675 m^2), tot i que aquesta superfície no era ocupada de forma sistemàtica, ja que hi ha diferents espais buits entre les restes constructives descobertes. A la banda central i oriental del jaciment es documenta un nucli ocupat per habitacions (zones 1, 2, 3), associades a espais oberts que presenten una densitat elevada de vestigis d'utilització. A l'est d'aquestes zones, l'obertura de dues noves rases ha mostrat la presència d'altres vestigis, que semblen indicar la prolongació vers l'est dels espais construïts. A l'oest de les habitacions, els treballs han permès identificar un conjunt de fosses i sitges delimitades a l'extrem oest per un fossat rectilini de direcció nord-sud i per una gran rasa exterior (zona 4). Al nord de les habitacions, l'ocupació presenta una gran dispersió i està materialitzada també per tota una sèrie de fosses i de sitges (zona 5). L'estructura de l'ocupació és en conseqüència complexa, factor que complica la interpretació del jaciment excavat.

Les restes descobertes estan vinculades en gran mesura a espais de treball, que semblen tenir funcionalitats diverses. En primer lloc, cal destacar el perfil artesanal de moltes restes, les quals posen de relleu el desenvolupament en aquesta àrea, i sens dubte pels terrenys de les rodalies, d'una activitat de caire metal.lúrgic. Aquesta funció es detecta en raó de la presència recurrent d'escòries de ferro, presents en gran nombre en diferents punts del jaciment, en particular a la zona 4 i també en diferents llocs de la zona 5. La descoberta d'abocaments provinents d'un taller metal.lúrgic en algunes estructures de la zona 4 confirma la importància d'aquesta activitat, tot i que fins ara no ha esta possible detectar les estructures de producció, situades molt probablement a la vora de la zona excavada. Destaca també el nombre elevat de fosses existents en aquest jaciment, repartides a les zones 4 i 5. Aquestes fosses, de talles diferents i en general poc fondes, semblen estar relacionades amb processos de treball difícils d'identificar.

Els espais construïts de la zona 1, semblen correspondre a estances de treball. L'absència de llars fa difícil interpretar aquestes unitats com a

estructures d'hàbitat, tot i les característiques del material descobert o l'existència d'ofrenes.

Un cert nombre de les estructures descobertes estan relacionades amb l'explotació agrícola i, en particular, amb la conservació de productes agrícoles. És el cas de les sitges detectades a les zones 4 i 5, però també dels fragments de *dolium* ibèric descoberts a l'interior de la sitja SJ-79 de la zona 4. Les obliteracions de les sitges indiquen una utilització en diferents moments de la vida del jaciment. Cal destacar també la troballa, en diferents indrets del jaciment, de fragments de molí, que documenten així mateix pràctiques relacionades amb la transformació dels productes agrícoles.

Diferents troballes realitzades arreu del jaciment documenten també l'existència d'élements de caire cultual o ritual. S'ha detectat un cert nombre d'ofrenes animals sota nivells de sòl (sectors 2, 5 i 9, zona 1), o bé a l'interior d'una fossa (FS-89, zona 4). El rempliment de la fossa FS-81 (zona 5) permet també pensar en un ús ritual. També es va descobrir un fragment de *thymatérion* en un dels nivells de reompliment de la zona 2. Tot aquest conjunt de troballes indica l'existència de pràctiques rituals. L'estudi del material permetrà aprofundir en l'anàlisi d'aquestes manifestacions cultuals.

Periodització de l'ocupació fora muralles

Els primers indicis d'ocupació del lloc daten de principis del segle IV aC i es localitzen a la zona 4. Es tracta de sitges i de fosses en funcionament al llarg del segle IV.

La construcció de les habitacions de la zona 1, que marquen la primera fase constructiva del lloc, amb una pervivència fins al moment d'abandonament del jaciment, cal situar-la a finals del s. IV aC. En aquesta mateixa fase s'obriren les grans rases i el fossat nord-sud de la banda occidental (zona 4).

A inicis del darrer quart del segle III a.n.e. es documenta una ampliació de l'espai construït pel costat sud. Aquest període marca la segona fase constructiva, caracteritzada per la refecció de diverses estances. A la banda occidental, les grans rases són inutilitzades en aquest moment. És possible també que l'obliteració de les estructures de la zona 5 intervingui en aquest moment.

Tal i com passa en algunes zones de l'Illa d'en Reixac, no s'han conservat els nivells d'abandonament o destrucció d'aquest lloc, la qual cosa impedeix establir quin fou el moment final de l'ocupació. Tot i així, el fet de no haver-hi trobat campaniana A suggereix que l'abandonament es produí amb anterioritat a la fi del segle III aC.

Els treballs d'excavació del jaciment Gou-Batlle han permès avançar en el coneixement de l'ocupació de l'espai periurbà de l'*oppidum* d'Ullastret. Els vestigis descoberts contribueixen a precisar l'extensió i el perfil de l'ocupació d'aquest barri perifèric, que sembla poder identificar-se com un barri artesanal.

BIBLIOGRAFIA

MARTIN, A., PLANA, R. 2001, El Nord-Est català en època ibèrica i l'entitat territorial de l'oppidum d'Ullastret, in M.A. Martín i R. Plana eds., *Territori polític i territori rural durant l'Edat del Ferro a la Mediterrània occidental ,* Taula-Rodona d'Ullastret (25-27 maig 2000), *Monografíes d'Ullastret*, 2, Girona, 39-52.

MARTIN, A., PLANA, R. 2003, L'Empordà au début de l'âge du Fer et à l'époque ibérique : structure et organisation du territoire, *in Peuples et territoires en Gaule méditerranéenne. Hommage à Guy Barruol , Suppl. 35, Revue Archéologique de Narbonnaise*, 265-280.

MARTIN, A., PLANA, R., CARAVACA, J. 2000, Les activitats artesanals als poblats d'Ullastret (Baix Empordà, Girona), i en el seu territori, *in Ibers, agricultors, artesans i comerciants , III Reunió sobre Economia en el Món Ibèric, Saguntum-PLAV*, Extra-3, València, 249-256.

MARTIN, A., PLANA, R., CODINA, F., GAY, C. 2008, El jaciment Camp d'en Gou-Gorg d'en Batlle, un barri periurbà de l'*oppidum* d'Ullastret (Baix Empordà), *Cypsela* 17, Girona, 161-183.

PLANA, R., MARTIN, A. 2001, L'organització de l'espai rural entorn de l'oppidum d'Ullastret : formes i dinàmica del poblament, in M.A. Martín i R. Plana eds., *Territori polític i territori rural durant l'Edat del Ferro a la Mediterrània occidental*, Taula-Rodona d'Ullastret (25-27 maig 2000), *Monografíes d'Ullastret*, 2, Girona, 157-176.

PLANA, R., MARTÍN, A. EN COL.LABORACIÓ F. CODINA I B. CRAMPE 2005, L'estudi del territori de l'*oppidum* d'Ullastret (1997-2003). Ocupació *extra muros* i paisatge rural, *in Món Ibèric als Països Catalans* , XIII Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà (Puigcerdà 2003), vol. I, 347-359.

ÀREA RESIDENCIAL ESTRATÈGICA "SUD 01" (ROSES, ALT EMPORDÀ)

Dolors CODINA REINA, Jordi MERINO SERRA

INTRODUCCIÓ

El Govern de Catalunya va aprovar el mes d'octubre de 2007 el Decret Llei de mesures urgents en matèria urbanística, que tenia com a objectiu principal dotar les administracions catalanes d'instruments per tal d'obtenir de manera immediata sòl per a la construcció d'habitatge assequible. Les àrees residencials estratègiques (ARE) esdevenen un dels instruments més efectius per tal de posar a l'abast dels ciutadans nou habitatge assequible en zones ben preparades per acollir aquest creixement. En total, la Generalitat de Catalunya impulsa gairebé 100 àrees residencials estratègiques. A les comarques de Girona hi ha previstes un total de 16 àrees, repartides per diferents municipis.

Entre els projectes previs portats a terme per l'INCASÒL, s'hi inclou un estudi d'impacte sobre el patrimoni històric per a cadascuna de les àrees. La nostra empresa va portar a terme, l'any 2008, els estudis de les ARE previstes a Palamós, Palafrugell, Sant Feliu de Guíxols, Torroella de Montgrí, Ripoll, Roses i Vidreres.

El sector ARE "SUD 01" està situat al nord-oest del nucli urbà de Roses i al nord-est i pràcticament a tocar de la Ciutadella de Roses. La seva extensió és de 22,54 hectàrees.

La intervenció arqueològica en aquesta ARE es va portar a terme en dues fases: el juliol de 2008 es va efectuar la prospecció superficial, sota la direcció de Jordi Merino, i el gener de 2009 es varen realitzar les rases de prospecció en el sector 1, situat al sud del projecte, sota la direcció tècnica de Dolors Codina.

METODOLOGIA

L'estudi d'impacte sobre el patrimoni històric i arqueològic es va desenvolupar en dues fases. La primera va consistir en la recollida del màxim d'informació sobre el patrimoni existent a la zona afectada, mentre que a la segona es va portar a terme la prospecció arqueològica dels terrenys afectats.

Janus S.L.

Primera fase. Recollida d'informació

Per reunir la informació corresponent al patrimoni històric i arqueològic situat a la zona del projecte i a les zones del seu entorn es van consultar:

- Carta Arqueològica de Catalunya. Inventari del patrimoni arqueològic. Direcció General del Patrimoni Cultural.
- Inventari del Patrimoni Arquitectònic. Direcció General del Patrimoni Cultural.
- Ajuntament de Roses. Planejament i catàlegs municipals de patrimoni històric i arquitectònic.
- Bibliografia publicada sobre el patrimoni arqueològic i històric del sector afectat.

Segona fase. Prospecció superficial

La prospecció superficial es va efectuar a tota la zona afectada pel projecte de construcció de l'ARE. Per portar a terme aquesta tasca es va realitzar una prospecció intensiva amb l'objectiu de poder documentar les possibles restes materials arqueològiques i el patrimoni arquitectònic. Aquest

Figura 1. Plànol de situació de l'àrea prospectada.

treball fou dut a terme per un equip de dos tècnics arqueòlegs que varen examinar tots els sectors afectats pel projecte.

EL TREBALL DE CAMP

Prospecció superficial

L'àrea objecte de prospecció es va subdividir en 28 sectors, clarament diferenciats en funció de les diverses parcel·les i propietats que la composaven, i cada sector es va prospectar independentment. El resultat va ser negatiu a la totalitat dels sectors i no es va localitzar cap estructura ni fragment de material arqueològic ni cap element arquitectònic que quedessin directament afectats pel projecte.

L'únic indret que no es va poder prospectar va ser el sector 1, una gran parcel·la situada al sud de la zona delimitada com a ARE, a tocar i al costat de llevant de la carretera. Tot aquest sector presentava una superfície extraordinàriament irregular, fruit de tot un seguit d'abocaments de terra i de runa procedent d'antigues obres, portades a terme a la vila a mitjans del segle passat. Aquests abocaments ja fa molt temps que finalitzaren i hi havia crescut a sobre tot tipus de vegetació baixa.

Prospecció amb obertura de rases al sector 1

Atesa la proximitat del sector 1 respecte a la zona arqueològica de la Ciutadella de Roses, i tenint en compte la circumstància que no s'hi va poder realitzar una prospecció superficial, una resolució de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya va dictaminar que s'hi realitzés una prospecció mitjançant obertura de rases.

Aquest sector, de grans dimensions, tenia una àrea aproximada de 25.630 metres quadrats. La gran quantitat de runa acumulada a la part central de la parcel·la dificultava la realització d'aquests sondejos, de manera que, inicialment, vàrem haver de desplaçar els munts de runa moderna cap a un costat, realitzar les rases i després tornar a moure els pilons i fer les rases a l'altre costat.

El resultat de les rases realitzades fou positiu, en tant que en quatre dels sondejos realitzats hi van aparèixer restes arqueològiques. Aquestes restes es traduïen en un retall de grans dimensions, excavat en el subsòl natural i farcit per un rebliment molt antròpic que contenia abundants carbonets i material ceràmic.

L'estructura estava delimitada a la seva banda nord per la rasa 6 i a la seva banda de ponent per la rasa 4. Per la banda de llevant, la rasa 3 fou positiva, mentre

Figura 2. Plànol general del projecte de l'ARE SUD 01, amb indicació dels diferents sectors prospectats i la ubicació del sector arqueològicament positiu.

que la 2 fou negativa, per la qual cosa el seu límit es trobava entre els dos sondejos. Pel costat sud, finalment, arribaria molt probablement fins al límit de la parcel·la.

Els fragments ceràmics apareguts es pogueren adscriure cronològicament a cavall entre els segles III i II aC.

CONCLUSIONS

L'estudi d'impacte, doncs, va permetre la localització d'un retall de grans dimensions, sense cap estructura construïda i amb material arqueològic datable en els segles III i II a.C. i que, possiblement, calgui relacionar amb les restes arqueològiques d'aquest període excavades a l'interior de la Ciutadella.

Com a mesures correctores durant l'execució del projecte de l'ARE, es va proposar:

1. Excavació en extensió de les restes arqueològiques realitzades.

2. Control arqueològic de tots els moviments de terra efectuats, tenint en compte que, tot i que el resultat de la prospecció arqueològica superficial va ser negatiu a la majoria de la superfície afectada, la proximitat de la Ciutadella de Roses, amb totes les restes arqueològiques existents en el seu interior, pot fer pensar en la possible existència d'altres restes a la zona afectada pel projecte de l'ARE.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. 1982, *Gran Geografia comarcal de Catalunya, volum 4. L'Empordà*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

AA.DD. 1989, *Catalunya Romànica. Volum VIII. L'Empordà*, Ed. Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

BADIA I HOMS, J. 1977, *L'arquitectura medieval de l'Empordà. Volum Ii-B. L'Alt Empordà*, Diputació de Girona, Girona.

DARRERES CAMPANYES D'EXCAVACIÓ AL POBLAT IBÈRIC DEL PUIG DEL CASTELL (CASSÀ DE LA SELVA, GIRONÈS). ANYS 2008 I 2009

Natàlia COLOMEDA FOLGADO, Maribel FUERTES AVELLANEDA, Jordi MERINO SERRA

El poblat ibèric del Puig del Castell està situat a la part oriental del terme municipal de Cassà de la Selva, en el veïnat de Verneda. És una zona de petits turons granítics, molt emboscats, que formen els darrers contraforts de les Gavarres. L'indret on es troba el poblat ofereix una magnífica vista sobre la plana que formen els actuals termes de Cassà, Llagostera i Caldes de Malavella. Situat a uns sis quilòmetres del nucli urbà, s'hi accedeix per una de les nombroses pistes forestals existents en aquesta zona de les Gavarres, on encara hi ha explotació forestal.

La campanya d'excavacions arqueològiques de l'any 2008 va tenir lloc entre els dies 30 de juny i 13 de juliol i fou dirigida per Natàlia Colomeda Folgado, i la del 2009 entre els dies 29 de juny a 10 de juliol i fou dirigida per Maribel Fuertes Avellaneda. L'equip tècnic, de

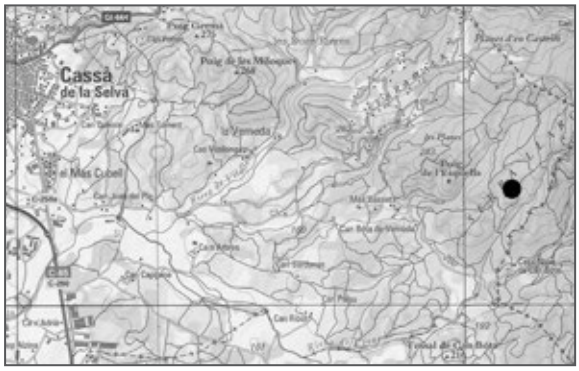

Figura 1. Mapa de situació del jaciment.

Janus SL, estava format per l'arqueòloga directora i dos auxiliars d'excavació el 2008 i l'arqueòloga i un auxiliar el 2009. La resta de l'equip estava format per joves aficionats provinents del municipi de Cassà

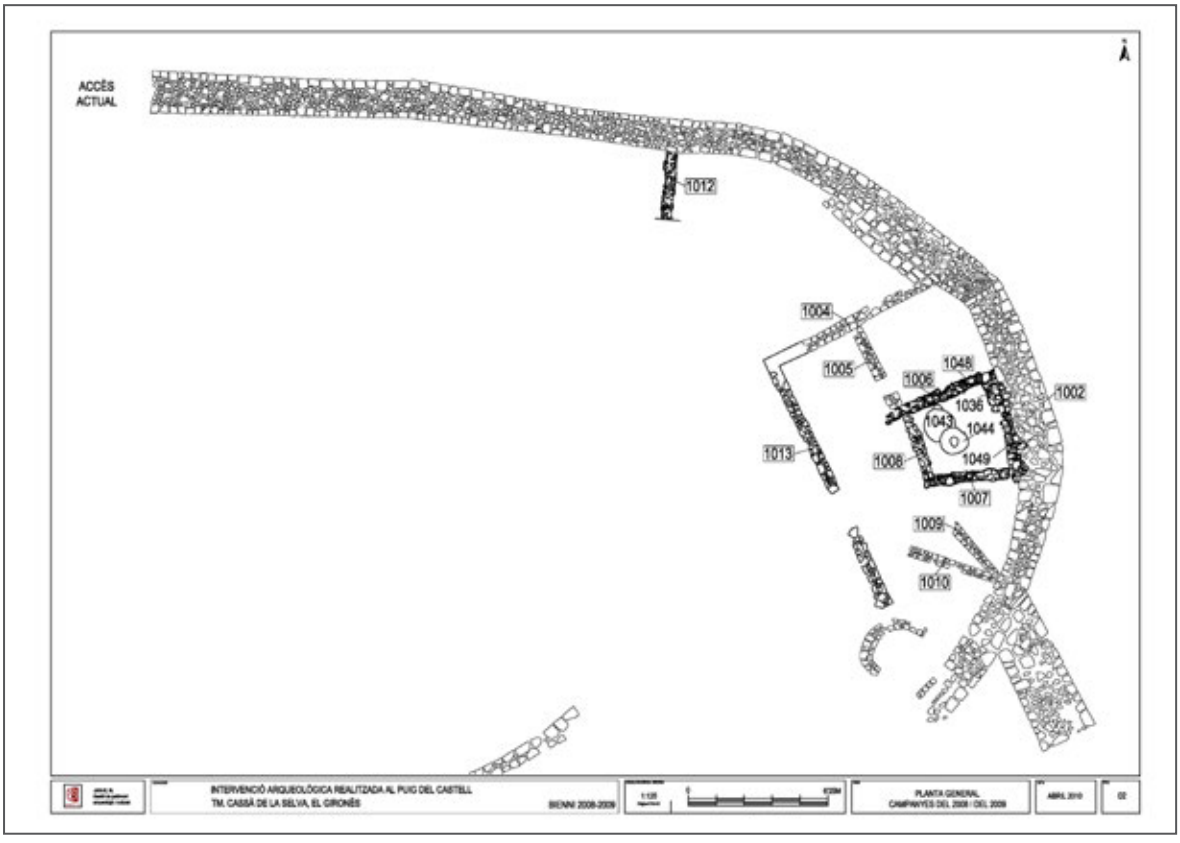

Figura 2. Planta dels sectors excavats els anys 2008-2009.

Janus S.L.

Figura 3. Habitació del sector 2, des de l'est, al final de la seva excavació.

de la Selva i rodalies. Els treballs foren finançats per l'Ajuntament de Cassà de la Selva, amb la col·laboració de la Colla Excursionista Cassanenca que, com cada any, va efectuar, també, la neteja i desbrossament previs als inicis dels treballs.

El jaciment és objecte d'intervencions arqueològiques programades des de l'any 2001. Tot i que els treballs sempre han estan destinats a la retirada del nivell superficial general del jaciment per tal de conèixer la planta general del poblat, la campanya de l'any 2008 es va destinar a l'excavació total d'un dels àmbits, el sector 2.

El sector 2 es troba a la zona anomenada de llevant i presenta un conjunt de 6 estances adossades al tram de nord de la muralla que envolta el poblat. Aquesta zona fou descoberta durant les campanyes desenvolupades els anys 2002-2003 i ampliada en la intervenció corresponent al 2004, assolint una superfície de 108 m^2 aproximadament. Fou durant la campanya del any 2005 quan s'inicià l'excavació arqueològica del sector 2. L'objectiu era conèixer dades de la potència estratigràfica que conserva el jaciment i aportar dades cronològiques sobre els processos de construcció, ocupació i abandonament del poblat.

Durant els anys 2005 i 2006, l'actuació en aquest àmbit va ser la retirada del nivell superficial, fet que va permetre datar en seu abandonament a mitjans del segle II aC. A l'any 2007 s'hi van excavar diversos nivells de farcit molt homogenis, formats probablement pel mateix alçat dels murs caiguts, fins arribar al nivell de circulació.

Durant la campanya del 2008 la intervenció va comportar l'excavació en extensió de tots els nivells estratigràfics del sector, fins arribar arreu del sector al terreny natural.

El primer nivell que es va excavar fou la U.E. 1041, que corresponia al nivell en què es va quedar a l'excavació del 2007. Estava composat per terra granítica de color marró amb presència d'algun bloc, algun fragment de ceràmica i algun escadusser rastre de terra cremada. Aquest estrat es concentrava sobretot a la meitat nord del sector, ja que cap al sud ja començava a aflorar la roca mare. A nivell interpretatiu, sembla que es tractaria d'un estrat d'anivellament de l'estança, que tenia la finalitat de tapar les irregularitats del terreny natural. En aquest estrat només s'hi van poder recuperar ceràmiques locals i àmfora ibèrica, sense gaires formes, pel que es féu difícil donar-li una cronologia acurada dins de l'època ibèrica.

Excavades en la U.E. 1041 s'hi varen localitzar dues estructures negatives (U.E. 1043 i 1044). La U.E. 1043 era una fossa de planta circular situada al sud-oest del sector, amb un diàmetre conservat d'1,4 m. Les parets eren convergents i el fons més o menys pla. Conservava una potència màxima de 0,76 m. Estava tallada per la sitja U.E. 1044 i reblerta per tres estrats (U.E. 1042, 1045 i 1047). La U.E. 1042 era un nivell composat per terra de color marró molt fosc amb presència de molts carbons de mida petita i algun bloc de pedra. Era el primer nivell d'obliteració excavat tant de la sitja U.E. 1043, com la U.E. 1044, i es va considerar tot un mateix nivell degut a què no es va detectar cap diferència entre el rebliment d'una i altra sitja. De fet, a l'inici de l'excavació d'aquest nivell encara no es veien ni els retalls de les sitges ni que l'estrat tingués una forma arrodonida definida. Pel material recuperat dins d'aquest estrat podem dir que tenia una cronologia aproximada de mitjans del s. I aC., la qual cosa ens dóna una idea de quan es varen deixar d'utilitzar aquestes estructures negatives.

Figura 4. Vista general de la zona de llevant del poblat.

El segon nivell que obliterava la sitja (U.E. 1045) era un estrat de terra de color marró ataronjat amb vetes de color gris, amb presència d'algun carbó. Entre el material recuperat destacaven els fragments de *dolia*.
El darrer estrat de reompliment de la sitja U.E. 1043, i el més poc potent, era la U.E. 1047. Es tractava d'un petit nivell situat al fons i al centre de l'estructura. Estava composat per terra de color marró fosc- negre amb la presència de molts carbons. Només s'hi va localitzar un únic fragment de ceràmica comuna oxidada, pel que no ens donà una cronologia acurada.
La U.E 1044 era una sitja de planta circular situada al sud-est del sector 2 Tenia un diàmetre superior conservat d' 1'2m i presentava unes parets convergents i el fons còncau. Al centre del fons hi havia una mena de forat irregular de 0'1 m de profunditat. L'estructura tenia una alçada màxima conservada d' 1'28 m i tallava l'estructura U.E. 1043. Estava obliterada per dos estrats: U.E. 1042 (compartit amb l'altra sitja) i, a sota, U.E. 1046.
El primer és el mateix, ja comentat, que es documentà a la part superior de l'estructura U.E. 1043. Pel que fa a la U.E. 1046, es tractava d'un estrat de terra de color marró amb vetes de color gris, amb presència d'algun carbó i pedres de mida mitjana. Dins d'aquest estrat, a banda de material ceràmic, s'hi va poder recuperar una moneda molt malmesa que sembla d'època romana, tot i que el seu deteriorament no va permetre confirmar-ho amb seguretat.
En general, doncs, l'excavació de les dues sitges d'aquest sector va permetre la recuperació de material arqueològic, composat bàsicament per ceràmica comuna ibèrica, reduïda de cuina i fragments de *dolia*. L'aparició, en el nivell d'obliteració superior de les estructures, d'algun fragment de campaniana B i de ceràmica de la costa catalana, entre d'altres, ens donà, com hem dit abans, una cronologia *ante quem* de mitjans del s. I a.C. per a l'obliteració d'aquestes estructures.
En conclusió, l'excavació en extensió de l'àmbit 2 va permetre comprovar que la seva potència era molt més elevada del que se suposava, donat que la fondària màxima conservada d'aquest àmbit fins a la roca mare era d'uns noranta centímetres. També es va poder veure que les estructures que envoltaven aquest àmbit estaven en més bon estat de conservació del que se suposava. Arribant al terreny natural varen aparèixer dues estructures negatives de planta circular i tallades entre si. El material recuperat en els nivells d'obliteració d'aquestes estructures eren principalment ceràmics. La majoria de materials eren de producció local (ceràmica comuna de cuita oxidant, ceràmica de pasta sandwich, ceràmica de cuina reduïda...), tot i que també es varen recuperar fragments de *dolia*, alguna importació i, finalment, una moneda força malmesa que sembla correspondre a una encunyació romana. L'estrat que es trobava al capdamunt dels nivells de colmatació de les dues estructures ens va donar una cronologia de mitjans del s.I a.C., pel que ens dataria l'abandó d'aquestes sitges, aproximadament, en aquesta època.
Pel que fa al material ceràmic recuperat en el nivell superficial que cobreix el jaciment, la U.E. 1001, cal destacar que per primera vegada s'hi van recuperar alguns materials d'època romana altimperial (T.S.Sudgàl.lica, sobretot), la qual cosa ens permetria donar una datació més tardana als nivells d'abandó, o -més probablement- ens detectaria una una freqüentació o una ocupació parcial d'aquest moment més recent.
Pel que fa a les tasques desenvolupades durant l'any 2009, van tenir l'objectiu de documentar gràficament dues estructures que estaven parcialment descobertes i que no havien estat totalment registrades. Per realitzar aquesta tasca es va dur a terme, en primer lloc, l'exhumació completa del mur UE 1013, que funcionava com a mur de tancament sud de l'edifici del sector de llevant descobert l'any 2003 i al qual li mancava per trobar l'angle nord. Un cop posat al descobert tot el tram del mur, es va dibuixar i fotografiar. En segon lloc, es va realitzar la documentació fotogràfica i planimètrica de la porta nord de la muralla, que era coneguda des de l'any 2002.

BIBLIOGRAFIA

BAGUÉ, E, CARRERAS, J. I GUTIÉRREZ, O. 1990, Cassà de la Selva, *Quaderns de la Revista de Girona*, 30.

FUERTES, M. I MERINO, J. 2002, El poblat ibèric del Puig del Castell (Cassà de la Selva, el Gironès). Campanya 2001, *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, St. Joan de les Abadesses, p. 153-155.

FUERTES, M. I MERINO, J. 2004, El poblat ibèric de Puig del Castell (Cassà de la Selva, el Gironès). Campanyes 2002 i 2003, *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, La Bisbal d'Empordà, p. 183-185.

FUERTES, M. I MERINO, J. 2006, El poblat ibèric de Puig del Castell (Cassà de la Selva, el Gironès). Campanyes de 2004 i 2005, *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, Roses, p. 223-226.

LLINÀS, J.; MERINO, J. 2000, *Inventari del patrimoni històric, artístic i arqueològic de la comarca del Gironès*, Consell Comarcal del Gironès, Girona (inèdit).

MERINO I SERRA, J. 1998, *Cassà de la Selva i els seus orígens*, Ajuntament de Cassà de la Selva.

MERINO I SERRA, J., 1999, Els jaciments arqueològics d'època ibèrica i romana en el terme de Cassà de la Selva, *Quaderns de la Selva* 11, Santa Coloma de Farners, p. 73-96.

OLIVA I PRAT, M. 1967, Inventario de los Castillos, Fortalezas, Recintos amurallados, Torres de defensa y Casas fuertes de la Provincia de Gerona, *Revista de Gerona*, 40, p. 21-34.

LES FOSSES DEL CAMP D'EN PITU PORUSIA (BÀSCARA, ALT EMPORDÀ)

Sílvia CALLAVÉ FELIPE , Dolors CODINA REINA, Maribel FUERTES AVELLANEDA

INTRODUCCIÓ

El jaciment del Camp d'en Pitu Porusia va ser descobert el novembre del 2007 durant el control arqueològic de les obres del TGV en el tram Vilademuls-Pontós. El jaciment es troba a la zona del pla de Bàscara, al sud-oest d'aquest municipi, a la banda est del camí que mena a mas Patiràs, a l'altre costat del qual es troba el jaciment del Camp Gran, localitzat i excavat en les mateixes dates.

L'excavació arqueològica, que es va realitzar entre els dies 3 de març i 4 d'abril del 2008, va permetre la localització d'una gran rasa transversal a tot el camp, d'època contemporània, i d'un conjunt de 15 fosses excavades al subsòl. Els farcits d'aquestes foses corresponien a diverses cronologies que podem situar entre l'època del bronze inicial (fossa 4), Bronze Final - Ferro I (fosses 18, 2 i 3), època ibèrica (fosses 9 i 17) i època republicana (fosses 12 i 16). Les fosses restants (7, 8, 10, 11, 13, 14 i 15) no presentaven suficients materials ceràmics en el seu interior com per permetre la datació dels seus l'abandonaments.

Si bé, la funcionalitat d'aquestes fosses va permetre interpretar aquest camp com a una zona destinada a la construcció de sitges d'emmagatzematge, cal destacar la presència de la fossa 4, a l'interior de la qual es va localitzar una inhumació col·lectiva, amb restes d'individus humans infantils.

La distribució del conjunt de fosses localitzades en la superfície d'aquest camp era al·leatòria i dispersa. Hem de tenir en compte que aquest jaciment forma part en realitat del gran camp de fosses localitzat en el veí Camp Gran.

LES FOSSES

Bronze inicial

La fossa 4, localitzada al sud-est del camp, presentava una planta de forma ovalada de 1,36 metres de longitud i un amplada màxima de 86 cm, es trobava molt arrasada i tan sols conservava una alçada de 15 cms. Les parets i el fons de l'estructura presentaven una forma còncava i es trobava retallada en el seu lateral sud-oest per la fossa 16.

A l'interior de la fossa es va localitzar un sol nivell de farcit, sota d'un gran pedra de litologia calcaria (50x60 aprox.) que sembla que va exercir de senyalització funerària ja que la fossa contenia les restes de 4 individus infantils inhumats.

Tot i el seu alt grau d'arrasament podem dir que la fossa és de les que s'anomenen complexes, formades per un pou d'accés i una cambra lateral on s'inhumaven els individus[1]. Com a paral·lels, destaquem jaciments com els de Can Gambús 1[2], Can Gambús 3, la Bòbila de Can Bonastre, Can Filuà, Can Roqueta, Can Vinyals, La Florida, Minferri i Mas d'en Boixos entre d'altres, que presenten aquest tipus d'estructura funerària de fossa complexa. (Agustí 2000: 591-642).

Figura 1. Plànol de situació del jaciment.

Figura 2. Fossa 4, amb les diverses restes humanes.

Janusi S.L.

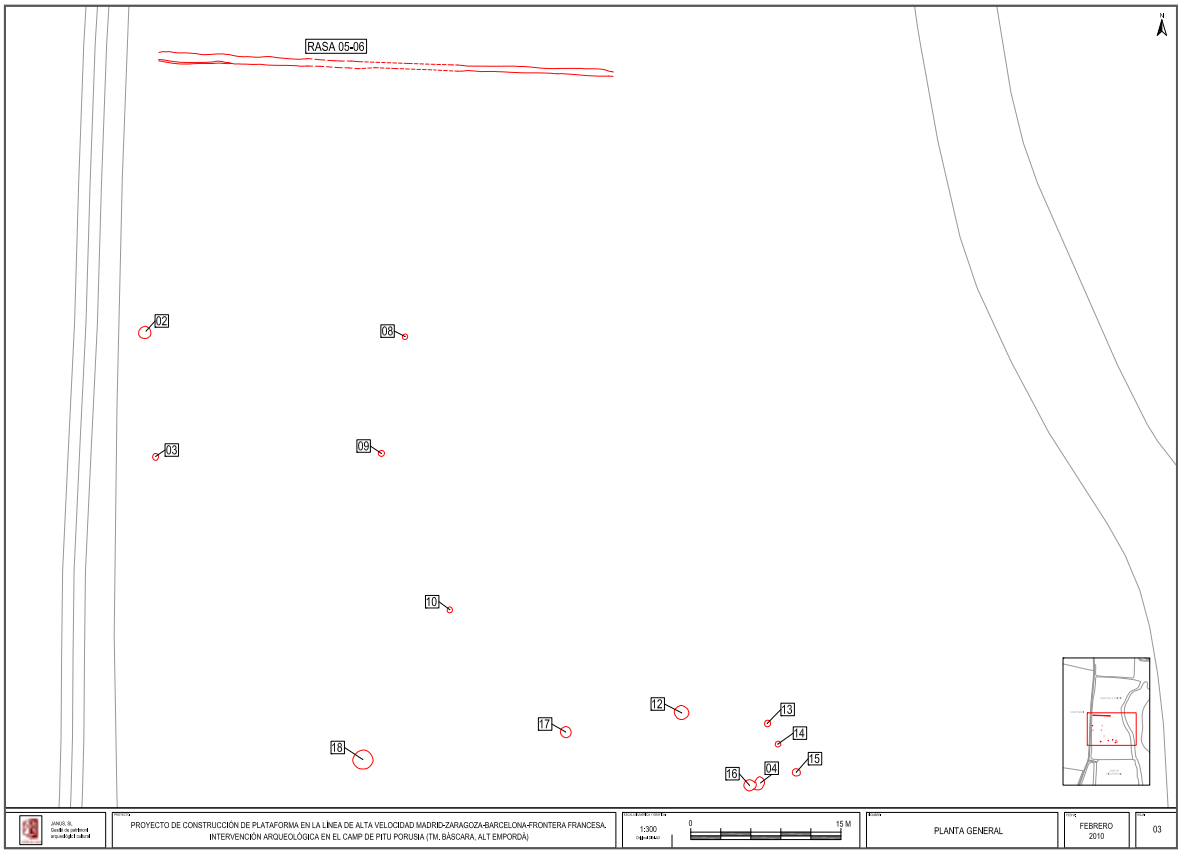

Figura 3. Planta del jaciment.

La posició dels individus tal i com es troba més freqüentment en aquest tipus d'enterrament, era la de decúbit lateral, tant dret com esquerre, amb les cames flexionades. Moltes vegades la posició de les cames apareixia forçada, és a dir, amb els genolls molt replegats, agafant la forma d'un farcell (Agustí i Mercadal 2000).

El que nosaltres definim com a fosses complexes es correspondria amb els hipogeus funeraris del bronze inicial localitzats a Can Gambús I (Roig et al. 2007: 95), tot i així no hem utilitzat la terminologia utilitzada per Roig atès que l'arrasament sofert per les estructures funeràries localitzades al Camp del Pitu Porusia no ens permet saber si realment hi havia una estructura tipus hipogeu.

A l'interior de la cambra es van localitzar un total de 4 individus, tots ells infantils. Es tractaria inicialment d'enterraments primaris successius; no obstant això, un dels individus (1036) era clarament un dipòsit secundari, fruit de la deposició d'unes hipotètiques inhumacions posteriors, que majoritàriament no s'han conservat. En aquest sentit, cal tenir en compte que, malgrat que en el moment d'excavació de la fossa, només vam localitzar els 4 individus que esmentàvem, en la fase de laboratori vam poder constatar l'existència de com a mínim 5 individus més, 4 infantils i un adult.

La cronologia de les restes humanes ha estat determinada per un estudi de radiocarboni accelerat que proposa una datació de 3476+- 50, situant l'enterrament entorn el 1526 aC +- 50, dins del període del Bronze inicial.

Si bé l'existència d'aquesta estructura funerària és suficient per documentar una primera ocupació del indret a l'època del bronze inicial, en cap cas podem associar aquesta estructura a cap indici d'hàbitat ni d'ocupació almenys en la zona excavada per nosaltres.

Bronze final – Ferro I

La fossa 18 presentava una planta circular amb parets de secció cilíndrica i fons pla. El diàmetre de la boca mesurava 2,02 m, el diàmetre màxim intern era de 2,20 m. i la profunditat conservada era variable i oscil·lava entre los 60 i 70 cm de potència. La fossa conservava 4 nivells de farcit: a UE 1040, un nivell de argiles rubefactades; la UE 1041, un con de cendres; la UE 1042, un sediment amb nombrosos restes de cendres i carbons, i la UE 1043 al fons de la fossa.

Figura 4. Estrat U.E. 1040, dins la fossa 18.

Els materials ceràmics localitzats a la fossa van aparèixer majoritàriament a la U.E. 1040, on es van recuperar més de 300 fragments de ceràmica a mà pertanyents quasi tots ells,a grans contenidors, urnes de parets quasi verticals i llavi pla i bisellat (formes 20 a / 20 a1; Pons 1984), molt característiques del grup empordanès en el període bronze final- ferro I. Es tracta d'una forma habitual en els nivells més antics de l'IIIa d'en Reixac (Martin 1998), en les subfases IIa i IIb de Sant Martí d'Empúries (Aquilué 1999) i en l'hàbitat precolonial de mas Gusó (Casas 2001).

La fossa 2 presentava una planta circular amb un diàmetre de 1,22 m, i les parets eren lleugerament còncaves, donant a l'estructura una forma troncocònica. El fons era pla, amb un diàmetre de 1,26 m. La fossa només presentava un nivell de farcit, la UE 1014, on es varen localitzar uns pocs fragments de ceràmica a mà que podem assignar molt probablement a l'època del Bronze final-Ferro I. Disposem d'una forma, una vora de parets de perfil convex i llavi rodó, probablement d'un bol. Els altres fragments corresponen a trossos informes, dels quals en destaca un que conserva, molt deteriorada, una decoració realitzada amb cordó imprès.

La fossa 3 era de planta circular, amb un diàmetre de boca de 62 cm. Les parets presentaven una profunditat màxima de 1'40 m, era de forma troncocònica i fons pla, i tenia un diàmetre màxim de 1,32 m. A l'interior de la fossa hi havia dos nivells de farcit, la UE 1031 y la UE 1032, que van aportar un petit conjunt d'11 fragments informes de ceràmica a mà amb cocció reductora, que si bé no permeteren establir una cronologia per ells mateixos, sí que l'absència de materials a torn i d'importacions ens permetria indicar que ens trobem en l'època del bronze del Bronze final- Ferro I.

Època ibèrica

La fossa 9 presentava una planta de forma circular amb un diàmetre de boca de 60 cm, de forma troncocònica i amb un diàmetre màxim de 1,50 m. Presentava les parets lleugerament convergents i el fons era pla i es trobava a 1,38 metres de profunditat En el seu interior es van documentar dos nivells de farcit, la UE 1006 i la UE 1007, que contenien 34 fragments ceràmics realitzats a mà. Disposem d'una vora, molt petita i rodada, i uns pocs fragments que presenten decoracions amb petits apèndixs i altres amb decoració pentinada.

La fossa 17 presentava una planta de forma circular, i la seva secció era troncocònica, amb les parets lleugerament còncaves i el fons pla. El diàmetre inicial de la fossa era de 1,08 m. i el diàmetre màxim intern 1,24 m. La fossa tan sols conservava el seu terç inferior, amb una profunditat que oscil·lava entre els 70 i 90 cm. En els seu interior s'hi va trobar un sol nivell de farcit, la UE 1004, que presentava un petit conjunt ceràmic amb fragments de ceràmica comuna ibèrica i d'àmfora ibèrica.

Època republicana

La fossa 12 presentava una planta de boca circular, parets de secció cilíndrica i un fons còncau. El diàmetre superior era de 1,44 m. i l'inferior presentava una longitud màxima de 1,53 m. La fossa es trobava força arrasada i tan sols conservava una profunditat irregular, de 34 cm. a la part est i 48 cm. a la part oest. La unitat de reompliment de la fossa, la UE1016, presentava tan sols tres fragments ceràmics, un realitzat a mà i els altres dos a torn, de comuna ibèrica, a banda d'alguns fragments de *tegula* que suggeriren una cronologia tardana per a aquest reompliment.

La fosa 16 presentava una planta de boca circular, parets de secció cilíndrica i un fons còncau. El diàmetre de boca era de 1,12 m. i l'interior presentava un diàmetre màxim de 1,40 m. La profunditat conservada, irregular, era d'uns 70-80 cm. L'únic nivell de reompliment localitzat a l'interior de l'estructura, la UE1033, presentava 4 fragments de ceràmica a mà, 4 de ceràmica comuna ibèrica i un fragment de comuna itàlica, a banda, també, de fragments de *tegula*.

CONCLUSIONS

De manera general, cal analitzar la significació històrica d'aquest jaciment conjuntament amb el Camp Gran, del qual -de fet- n'és part integrant.

En primer lloc, hem de remarcar la seva àmplia cronologia, que s'allarga des de l'edat del Bronze fins als inicis de la romanització. La vàlua principal d'aquest jaciment és que evidencia la continuïtat de l'explotació humana d'aquest sector de l'Empordà al llarg de pràcticament tot el I mil·lenni aC. i que, si més no per als períodes més pròpiament ibèrics, molt probablement s'hi va deixar sentir la influència de l'assentament amb diferència més destacable de la zona, el Mas Castellar de Pontós, ubicat a tan sols 4 km al nord-est, i amb una cronologia que, en general, s'estén entre finals del segle VII i les primeres dècades del segle II aC (Pons, dir. 2002: 58).

En tot cas, hem de remarcar el fet -destacable- que les sitges més antigues localitzades en aquest jaciment pertanyen al bronze inicial i, sobretot, al primer ferro (i, per tant, són anteriors a Mas Castellar i a la fundació de l'*Emporion* focea). Jaciments propers d'aquest moment els trobem a la N-II, km. 752 (Pontós), on es localitzaren dues fosses del bronze final (Pons 1984: 52; Pons, dir. 2002: 168), i a l'Estany de Camallera, amb restes d'urnes cineràries de la Primera Edat del Ferro (Pons 1984: 41), sense oblidar una sitja del segle VII aC al mateix emplaçament de Mas Castellar (Pons, dir. 2002: 168), la més antiga de les localitzades fins ara al jaciment. Gràcies a les troballes més antigues del Camp d'en Pitu Porusia i del Camp Gran, per tant, podem afirmar que ja als primers segles del I mil·lenni també la zona de Bàscara es trobava ja en plena activitat.

Pel que fa al període ibèric ple, les nostres troballes no pertanyen a cap dels grups de camps de sitges fins ara documentats que s'han relacionat amb Mas Castellar, ja que a la dreta del Fluvià hi trobaríem tan sols l'anomenat "grup de Saus-Camallera" (Pons, dir. 2002: 211-213), força allunyat de l'assentament ibèric i on hem de destacar-hi el jaciment, recentment excavat, del Camp d'en Dalmau (Casas, Soler 2008). Podem considerar, doncs, que les troballes del Camp d'en Pitu Porusia, així com les del camp Gran, permetrien establir un nou grup de camps de sitges vinculat a Mas Castellar, que podríem anomenar, per seguir la nomenclatura en ús, "grup de Bàscara".

És remarcable, finalment, l'escassetat de sitges posteriors a l'any 200 aC (només 4 de segures entre els dos jaciments excavats per nosaltres), la qual cosa ens remet al fet que l'assentament rural de Mas Castellar s'abandona vers l'any 175 aC.

BIBLIOGRAFIA

AQUILUÉ, X. (DIR.): 1999, *Intervencions arqueològiques a Sant Martí d'Empíries (1994-1996). De l'assentament precolonial a l'Empúries actual*, Monografies Emporitanes, 9, MAC-Empúries.

AGUSTÍ, B., 1999, *Els rituals funeraris en el període calcolític-bronze final al nord-est de Catalunya*. Tesi doctoral. Dept. De Prehistòria, Arqueologia i Història Antiga . Universitat de Girona, 1999. (Inèdita)

AGUSTÍ, B., MERCADAL, O., 2002, Rituals funeraris i antropologia entre el neolític final i l'edat del bronze inicial en el marc català i els territoris veïns, *XII CIAP. IEC*. Puigcerdà 2000. p. 591- 632.

CALLAVÉ, S.; CODINA, D.; FUERTES, M.; LLINÀS, J.; MONGUILÓ, E.; RONCERO, A.; SÁNCHEZ, M.; TARRÉS, A.; ZABALA, M., 2010, L'explotació del camp a l'època ibèrica al nord-est de Catalunya: els camps de sitges trobats durant la construcció del TGV a les comarques de Girona, *Tribuna d'Arqueologia 2008-2009*, Barcelona.

CASAS, J. I SOLER V., 2004, *Intervenciones arqueològicas en Mas Gusó (Gerona). Del asentamiento precolonial a la villa romana*, BAR International Series, 1215. Oxford.

CASAS, J.; SOLER, V., 2008. "Les sitges ibèriques de Saus II o Camp d'en Dalmau". *IX Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, L'Escala-Empúries, p. 91-98.

PONS, E.: 1984, *L'Empordà, de l'edat del bronze a l'edat del ferro*, Sèrie Monogràfica 4, MAC-Girona.

PONS, E., DIR., 2002, *Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà). Un complex arqueològic d'època ibèrica (Excavacions 1990-1998)*. Sèrie Monogràfica, 21. Girona: Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona.

PONS, E.: 2006, "El grup cultural empordanès de principis de l'edat del ferro (S.VII i VI aC)", In: M.C. Belarte & J.Sanmartí (eds.), De les comunitats locals als estats arcaics: la formación de les societats complexes a la costa del mediterrani occidental, *Arqueomediterrània* 9, Universitat de Barcelona, 183-199.

PONS, E.: 2008, "Els orígens de l'estabilitat humana i de l'organització del territori empordanès", *A.I.E.G.*, XL, Homenatge al Dr. E. Mirambell, Girona 2008, 327-356.

ROIG, J., COLL, J.M., 2007, "El paratge arqueològic de Can Gambús I (Sabadell, Vallès Occidental)", *Tribuna d'Arqueologia 2006*, Generalitat de Catalunya.

Departament de Cultura i Comunicació. Barcelona, p. 85-109

RODRÍGUEZ, A., PALOMO, T., MAJÓ, T., 2002, Estructures funeràries a Can Roqueta II, (Sabadell, Vallès Occidental), *XII CIAP. IEC*. Puigcerdà 2000, p. 659-670.

NOTES

1) La nomenclatura utilitzada per definir la tipologia de l'espai funerari així com el ritual de inhumació està extreta de : AGUSTÍ, B., MERCADAL, O., "Rituals funeraris i Antropologia entre el Neolític final i l'Edat de l Bronze inicial, en el marc català i els territoris veïns", *XII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, Pirineus i veïns al tercer mil·lenni AC. De la fi del neolític a l'edat del Bronze entre l'Ebre i la Garona*, Puigcerdà, 10-12 de novembre de 2000, p.591-642

2) Es van localitzar al llarg de la campanya d'excavació de 2003-04 un total de 3 estructures funeràries complexes que els autors defineixen com a : "hipogeus o sepulcres d'inhumació múltiple i col·lectiva" Aquestes tombes, datades del bronze inicial, presentaven una estructura d'hipogeu, amb un pou d'accés i una o dues cambres laterals a on es dipositaven els individus.(ROIG et al, 2008, p.95).

OLIVET D'EN PUJOL[1]

Josep CASAS i GENOVER

SITUACIÓ I ANTECEDENTS

L'Olivet d'en Pujol es troba situat al costat del camí de Sant Feliu de la Garriga, al terme municipal de Viladamat. Durant les dues primeres campanyes de 1982 i 1983 el jaciment en part estava dins un olivet que es conreava regularment i l'altra part, no delimitada, dins el bosc. En relació amb els jaciments de l'entorn, la distància fins Empúries és d'uns 4 km; a Tolegassos, poc més de 800 m, i a la necròpolis de la Vinya del Fuster, situada al costat del mateix camí de Sant Feliu de la Garriga, uns 500 m. en línia recta. Pel que fa a Sant Feliu, amb un probable nivell d'època romana localitzat recentment sota l'església romànica, es troba a una distància de 400 m.

En les dues campanyes antigues es va excavar l'àrea situada dins el camp de conreu i es van fer dos sondejos a la zona ocupada pel bosc, amb la finalitat de comprovar l'extensió per la banda oest, amb resultats gairebé negatius. Es va considerar que dins el bosc no quedaven restes del jaciment, ja sigui per una destrucció antiga o bé perquè l'estructura que s'havia posat al descobert a la zona del camp mostrava una planta prou regular i aparentment completa. En realitat, els dos sondejos eren de dimensions molt petites i poc adequades per veure si realment el jaciment tenia continuïtat o no.

PLANTEJAMENT I OBJECTIUS DE LA CAMPANYA

L'abandonament del conreu de l'olivera a finals dels anys vuitanta, que va comportar l'arrencada dels arbres, va convertir la finca en un bosc jove de pi blanc i alzina. Durant els darrers vint anys la vegetació ha anat envaïnt les estructures i l'àrea del jaciment, amb el perill de provocar la seva degradació a curt termini. Es va considerar convenient endegar una campanya amb un objectiu doble: En primer lloc, netejar i lliurar el jaciment de la vegetació que l'havia envaït i que podia afectar les estructures. En segon lloc, confirmar si s'havia excavat i delimitat completament o si, al contrari, el magatzem d'època romana s'allargava cap a la zona de bosc. Tot i que els sondejos de comprovació fets els darrers dies de la campanya de 1983 semblaven mostrar que no es conservava res del jaciment per aquella zona, una nova lectura de la planimetria de les nostres anteriors campanyes ens feia suposar que el jaciment era més extens del que haviem suposat, independentment que s'hagués destruït o no.

Per tant, consideravem adient obrir nous sondejos a la zona de bosc, aprofitant que durant els vint-i-cinc darrers anys s'havia degradat i havien desaparegut moltes plantes que el 1983 dificultaven l'excavació (al contrari que a l'olivar, que s'ha convertit en bosc). En aquest sentit, es va plantejar l'excavació obrint dos sondejos amb la superfície suficient per poder veure clar les restes de possibles estructures, la continuïtat d'aquelles excavades a la zona de camp el 1983 i intentar delimitar la zona oest del conjunt.

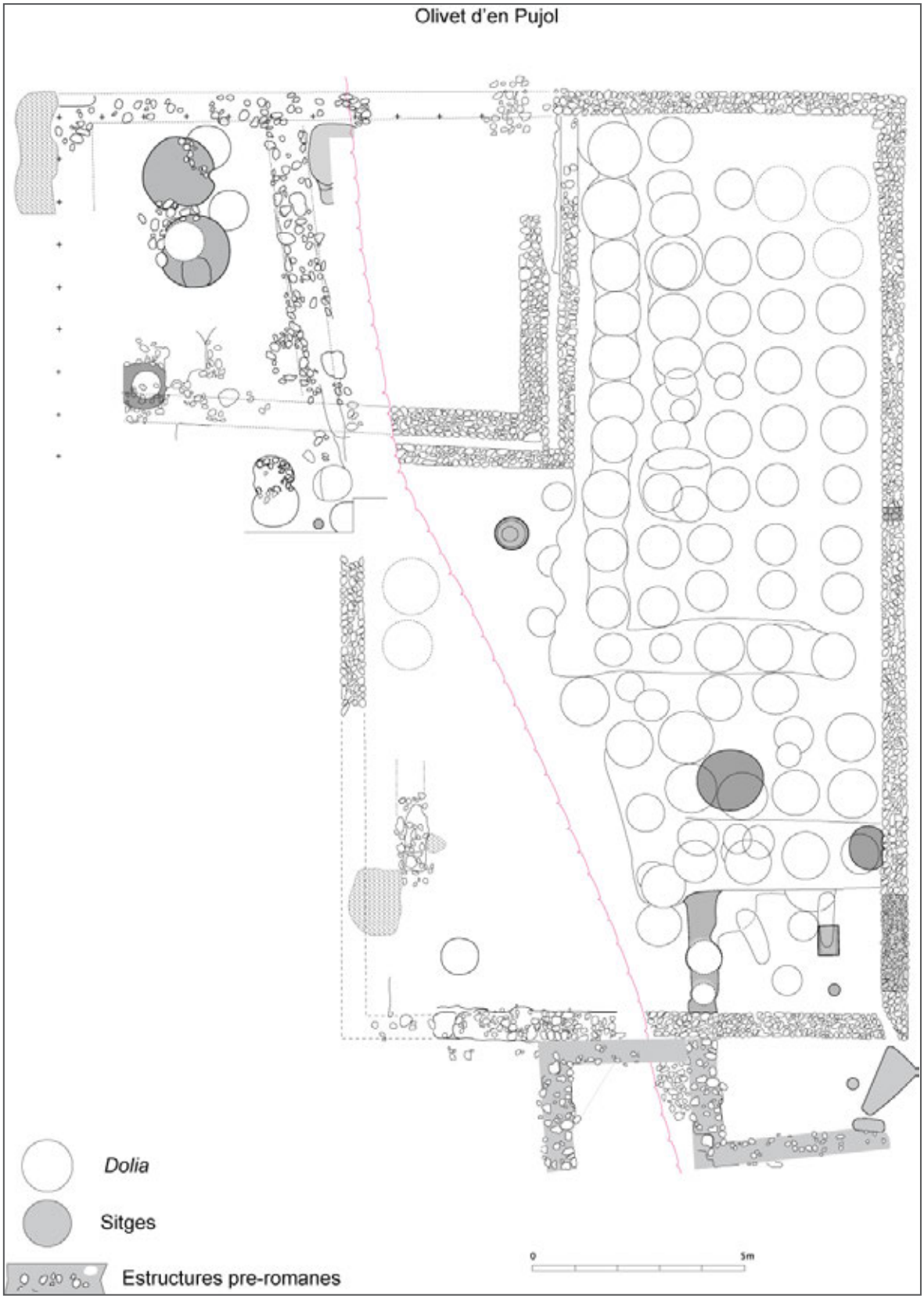
Per altra banda, a més de netejar i consolidar, si fos el cas, l'antiga excavació, també convenia aixecar una nova planimetria actualitzada, damunt la qual poder anar afegint els resultats i troballes de la campanya i, en cas de convenir, de les futures.

NETEJA DEL JACIMENT

L'estat en el que es trobava el jaciment abans de començar la campanya era el d'una total degradació i abandonament. En realitat la vegetació que va creixer dins l'antic magatzem ni tan sols deixava veure les estructures excavades. A més, alguns arbres habien nascut i arrelat als murs de pedra seca i començaven a degradar les estructures. Poc a poc les plantes també erosionaven els 75 negatius deixats pels *dolia* que constituïen el sistema d'emmagatzematge d'època romana, amb el perill de perdre'n el rastre.

Malgrat el volum aparent de vegetació de l'interior del jaciment, es van poder suprimir amb relativa facilitat, ja que bàsicament es tractava de plantes arbustives i, per altra banda, es van respectar i conservar els arbres que només havien sorgit al seu entorn (pins i alzines). En qualsevol cas, el jaciment va recuperar pràcticament del tot l'aspecte que tenia quan es va acabar la campanya de 1983.

Universitat de Girona

Olivet d'en Pujol
Dolia
Sitges
Estructures pre-romanes
0
5m

Al mateix temps, es van consolidar alguns murs, tornant a posar al seu lloc blocs de pedra que havien anat caiguent per la degradació natural ocasionada pel pas dels anys. Cal tenir en compte que les parets estàn formaddes per pedra irregular collada amb fang.

EXCAVACIÓ

En funció de la zona disponible per fer els treballs i sondejos, i tenint el compte la situació i possible continuïtat de les estructures excavades anys enrere, es van marcar dues cales a la banda de ponent, dins la zona forestal, aprofitant les clarianes deixades per la vegetació desapareguda. Els dos sondejos, paral. lels a la zona excavada abans, en queden separats per un mur de feixa agrícola relativament modern i de poca alçada (uns 50 cm), que feia de contenció de les terres d'aquella zona. Cal tenir en compte que tota l'àrea, incloent-hi l'actual zona forestal, havia estat ocupada per camps de conreu (olivars), fins a mitjan segle XX i que, per tant, el subsòl podia haver-se vist afectat per l'antiga activitat agrícola i per la construcció del mur de contenció.

La primera cala, al sud, tenia una forma irregular a causa de l'existència d'arbres. Però abastava la superfície i àrea suficient per poder comprovar la continuïtat del mur que tancava el magatzem romà per la banda sud i suposadament pel sud-oest. La segona cala es va situar a la meitat nord, també com a continuació probable de les estructures ja conegudes, i tenia una superficie més gran, ja que no quedava afectada per cap arbre. Amb la campanya de 2010 aquestes dues cales han quedat unides en una sola, en haver-se excavat la part central de la zona.

En general, es va poder constatar que la preparació del terreny segles enrere per destinar-lo a camp de conreu va ocasionar la destrucció pràcticament total de les estructurtes d'època romana que quedaven al damunt de la roca natural. Només s'han conservat les restes i estructures situades per sota aquest nivell. És a dir, els forats, sitges i negatius per a les bases de *dolia*. Dels murs, que amb dificultat n'hem pogut seguir el rastre, quedaven algunes pedres irregulars disperses, sovint desplaçades del seu lloc original. S'identifiquen gràcies a unes restes molt febles de les rases obertes per desmuntar-los i, a vegades, per la rasa de fonamentació més o menys retallada a la roca natural. Però l'estratigrafia no proporciona res. De fet, tota la terra que trobem al damunt del sòl geològic, a una profunditat de 40 cm. va ser portada expressament per formar la feixa de conreu i no conté ni un sol esquerdís de ceràmica ni cap altre mena de material arqueològic. L'evidència de trobar-nos dins el jaciment ens la proporcionen, per tant, les quatre pedres que marquen el que semblen alineacions de murs i, sobretot, el contingut de mitja dotzena de negatius de *dolia* i tres sitges. La resta, a l'àrea excavada, està destruït des de fa segles.

Malgrat tot, no podem considerar els resultats com a negatius o inexistents. De fet, ens han proporcionat la informació que ens feia falta. És a dir, la constatació de la continuïtat i extensió del jaciment i la restitució d'una nova part de la planta de les edificacions que poden modificar en més d'un aspecte alló que durant 25 anys havien donat per segur. L'àrea o superficie del magatzem de *dolia* i les seves dependències annexes (d'ús desconagut), ja no és de 21 x 12 m., sinó de 21 x 20 m. com a mínim. Pràcticament s'ha doblat. Les noves estructures ens dibuixen una edificació més complexa, amb zones d'habitatge potser més grans i el condicionament d'altres zones d'emmagatzematge adoptant solucions que no sabiem. I, per altra banda, la identificació de més d'una fase en l'evolució del jaciment.

A la cala del sector nord-oest, a part de les restes quasi desaparegudes de la prolongació del mur nord que tancava el magatzem i habitació ja coneguts, van aparèixer tres sitges excavades de forma irregular a la roca natural a causa de la duresa de la formació geològica del subsòl. L'anàlisi preliminar del material del seu interior permet datar l'obliteració de les sitges cap al canvi d'era. La cronologia és confirmada tant per la ceràmica (grisa emporitana tardana, comunes itàliques o àmfores), com per una moneda d'August trobada a la primera d'elles.

Al damunt d'aquestes sitges, una vegada amortitzades i farcides de terra, encara s'hi van excavar els negatius o bases per assentar-hi diversos *dolia*, la qual cosa significa una evolució i canvis a l'assentament, que fins ara no es coneixien. Recordem que la fundació de l'Olivet es data al darrer terç del segle II aC i el seu abandonament abans de mitjan segle I dC. Aquest sector amb *dolia* i sitges quedava delimitat pels murs que tanquen el recinte per aquella banda, els quals permeten, en principi, observar la regularitat del conjunt, amb un magatzem de *dolia* que envoltava un espai destinat segurament a habitació o bé a

magatzem secundari, al centre nord del recinte.

A la cala sud, amb una estratigrafia tan malmesa com la del nord, es varen localitzar les restes de la prolongació del mur sud del magatzem cap a ponent, però no es va poder trobar el seu extrem a causa de la configuració del terreny i la zona forestal massa espessa, que de moment impedeix l'excavació. En qualsevol cas, considerem que hauria d'estar en relació amb la longitud i amplada de la part nord del recinte o, com a mínim, fins l'angle teòric que marcaria la prolongació fins ell del mur nord-sud localitzat durant la campanya de 2010. Les restes també molt malmeses d'un segon i dubtós mur nord-sud al costat del *dolium* 1 (D-1), formen part d'una divisió interior del recinte, però no corresponen a la paret que el delimitaria per l'extrem oest.

Finalment, es va obrir un tercer sondeig a l'extrem sud de l'antiga excavació, per fora del pati del magatzem, per tal de comprovar la funció i origen d'un amuntegament de pedres que ja haviem vist l'any 1983, però que no s'havia excavat, considerant que potser provenien de l'esllavissada i enderroc del mur de feixa modern. L'excavació, però, va permetre descobrir que en realitat formaven part d'una estructura més antiga que el magatzem d'època tardo-republicana i, al mateix temps, ens va fer adonar que el mur que es conservava per fora tenia una continuïtat dins el magatzem en una rasa que anys enrere haviem considerat com el basament de dos *dolia*. En realitat, les bases per assentar els dos *dolia* s'havien excavat damunt la rasa de fonamentació d'un mur anterior, el qual fou desmuntat quan es va construir el magatzem.

Aquest mur i la rasa (nord-sud), es posa en relació amb les restes molt perdudes de dues parets més (est-oest i nord-sud, per fora el recinte d'època romana), que aviat desapareixen, així com amb un seguit de forats circulars d'uns 20-25 cm. de diàmetre que segurament són forats de pal. El conjunt i aquestes restes no es poden datar, ja que no hi ha material arqueològic de cap mena, ni als murs, ni a la rasa. Només podem saber que són anteriors a les estructures del segle II aC, perquè hi passen per sota o se'n veieren afectades. Però, per altra banda, potser les haurem de posar en relació amb les sitges ibèriques més antigues, situades ben a prop d'aquesta habitació o cabana. Recordem que dues d'elles, ecavades el 1983, tenien un farciment de mijtan segle IV aC, mentre que la tercera havia estat completament destruïda en època romana i no contenia res. Sería d'un enorme interès poder relacionar les antigues sitges amb l'estructura del que podia haver estat una petita casa de pagès pre-romana.

NOTES

1) Aquest treball s'ha dut a terme dins el projecte (*Del oppidum a la civitas. Anàlisis de un proceso histórico en el territorio de Gerunda*. HUM2007-62486).

EXCAVACIONS A LA VIL·LA ROMANA DEL PLA DE L'HORTA[1]

Lluís PALAHÍ GRIMAL, Anna COSTA SOLÉ*

DESCRIPCIÓ I SITUACIÓ DEL JACIMENT

La vil·la romana del Pla de l'Horta es troba a uns quatre quilòmetres al nord de la ciutat de Girona, dins del municipi de Sarrià de Ter. S'ubica en un paratge amb una lleu pendent en ascens d'est a oest, arrecerat a ponent per un petit turó, i obert a llevant cap a la plana per on, a uns dos cents metres circula el riu Ter. A prop de la vil·la es localitza precisament el gual per on la Via Augusta travessava el riu abans d'encaminar-se cap a Girona i on es va recuperar un dels tres mil·liaris localitzats a l'entorn de la ciutat de *Gerunda*.

La vil·la va ser descoberta de forma fortuïta a principis de l'any 1970 durant la construcció d'uns pisos pel Patronat Santa Creu de la Selva. L'aparició, al fer unes fonamentacions, de diversos paviments de mosaic va fer que s'aturessin les obres i el STIA de la Diputació hi iniciés tot un seguit d'actuacions arqueològiques sota la direcció de Miquel Oliva.

Les excavacions es varen desenvolupar en dues campanyes, la segona de les quals va finalitzar a mitjans de març de l'any 1972. Els mosaics descoberts, força malmesos varen ser arrencats durant l'agost de 1970 per a la seva conservació i restauració.

Els treballs es varen dur a terme essencialment a la part residencial de la vil·la, al voltant de la zona amb paviments musius. Però ja durant la campanya del primer any, i sobretot abans de cloure les excavacions es varen realitzar tot un seguit de rases i sondeigs en direcció nord que, amb la troballa de diversos murs i paviments d'*opus signinum*, varen permetre copsar les dimensions i la importància de la vil·la. Així mateix, a uns cinquanta metres del nucli excavat en direcció est i durant unes obres de canalització es varen descobrir tot un seguit de murs associats a un paviment d'*opus signinum*, i el que és més remarcable, una petita necròpolis d'incineració d'època ibèrica.

Altres troballes s'han realitzat a l'indret en anys posteriors. Així, durant les obres de construcció del barri que actualment envolta el nucli original del Pla de l'Horta es va localitzar una tomba de *tegulae*, a uns cent metres al sud est del nucli excavat, i a uns dos cents metres en direcció nord, una interessant necròpolis d'època visigoda.

Val a dir que si bé les excavacions dels anys setanta varen obrir una important superfície, el seu principal objectiu era la recuperació dels mosaics. Per tant en els treballs es va emprar una estratigrafia molt simple i solament en dos sondeigs es va aprofundir per sota del nivell de circulació conservat.

PLANIFICACIÓ DE L'ACTUAL PROJECTE D'EXCAVACIONS

L'any 2008 i com a part dels treballs desenvolupats en el marc del projecte ministerial De l'*oppidum* a la *ciuitas*. Anàlisis d'un procés històric al *territorium* de *Gerunda*, en col·laboració amb l'Ajuntament del municipi i la Diputació de Girona es va iniciar

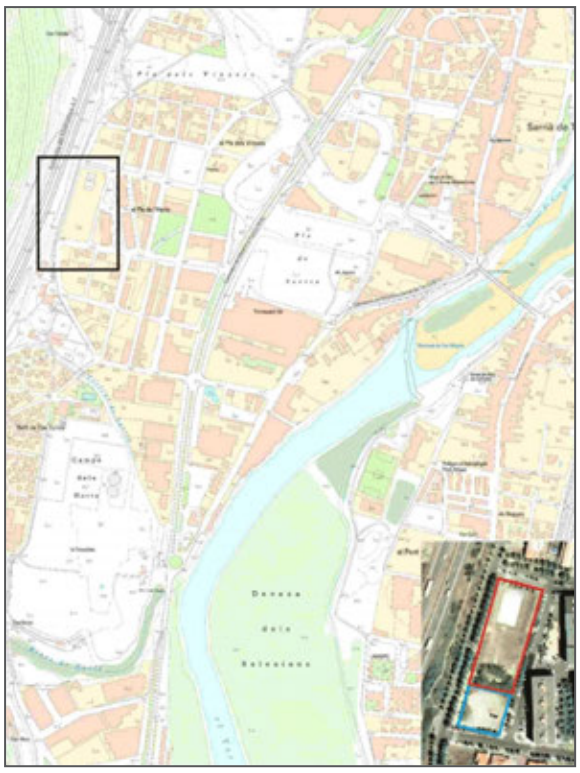

Figura 1. Localització del jaciment, amb indicació a la foto aèria del sector excavat i de la totalitat de la finca.

* *Laboratori d'Arqueologia i Prehistòria. Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona*

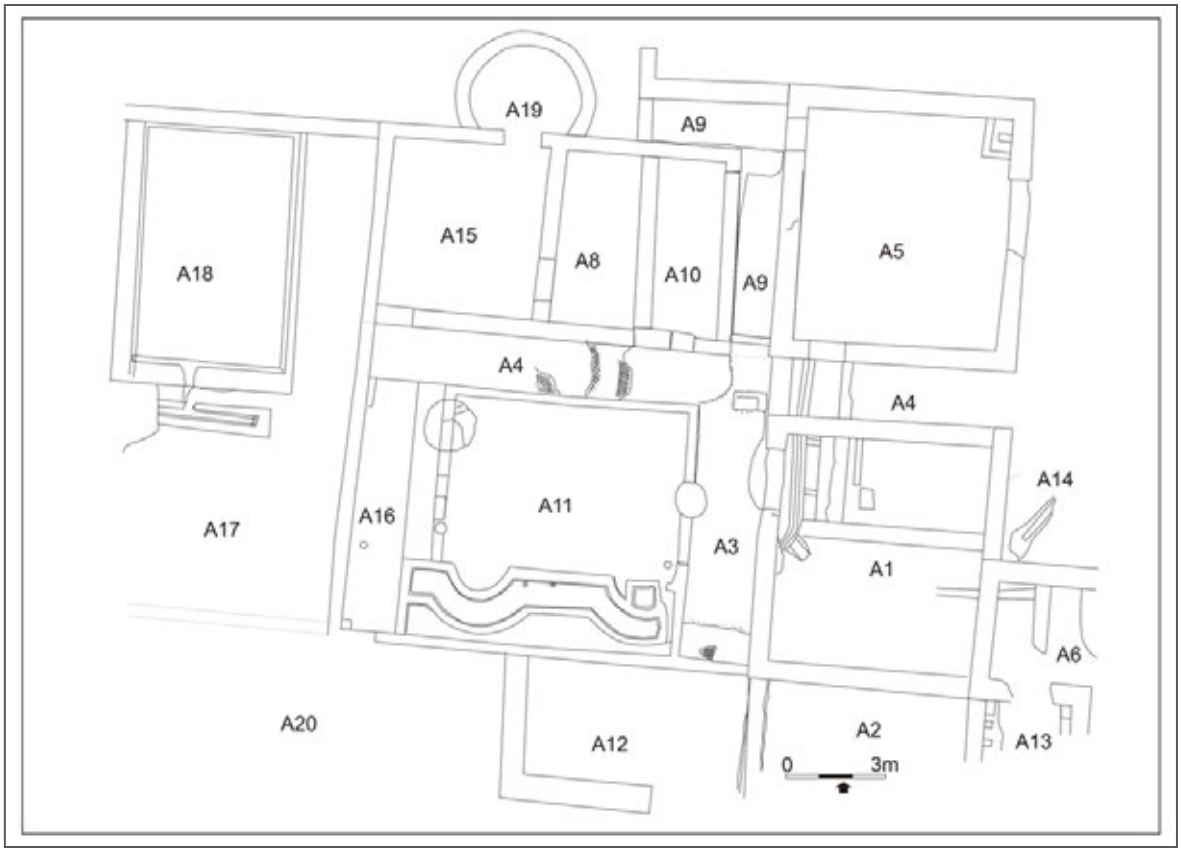

Figura 2. Planta general del sector excavat

el projecte d'excavació i recuperació de la vil·la sarrianenca.

La vil·la del Pla de l'Horta presenta la peculiaritat d'haver estat parcialment excavada i posteriorment colgada. Per fer-ho no es va respectar el pendent natural que feia el terreny en direcció oest est sinó que es va crear una superfície horitzontal. Aquest fet ha provocat que mentre que les estructures del sector occidental, en molt millor estat de conservació, apareixen actualment a escassament trenta centímetres de la superfície, a la banda contrària, a llevant, la potència de sediment amb que es varen colgar les restes, supera els dos metres. A més aquest cobriment es va realitzar amb runa i grans pedres provinents de les voladures realitzades per construir l'autopista, ubicada immediatament a l'oest de la vil·la i dels edificis de l'entorn.

Per altra banda les restes situades a l'extrem de llevant de la finca foren afectades per la construcció dels fonaments de l'edifici modern que va donar lloc al seu descobriment.

Aquesta situació condiciona tot treball que es realitzi en aquest espai ja que suposa una inversió important en maquinària per tal d'extreure el sediment col·locat després de les excavacions dels anys setanta. Per altra banda i des d'un punt de vista purament científic, les restes excavades als anys setanta es troben pràcticament exhaurides en alguns punts pel que fa a l'estratigrafia. Per aquesta raó al planificar les dues primeres campanyes d'excavacions es va optar per una programació mixta en la qual al mateix temps que es descobrien algunes de les velles estructures ja parcialment conegudes, s'ampliava la zona d'estudi cap a espais inèdits, que havien de permetre analitzar estratigrafies completes.

Amb aquest plantejament, es va començar per obrir amb mitjans mecànics una gran cala a l'extrem de migdia del solar destinada a posar al descobert algunes de les estances ja conegudes així com d'altres de noves situades essencialment a ponent d'aquestes.

DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS I DESCRIPCIÓ DE LES ESTRUCTURES

Els espais excavats al llarg del 2008 i 2009 són una combinació d'estances ja descobertes als anys setanta amb d'altres d'inèdites. En aquesta

primera fase dels treballs la majoria d'estances s'han excavat fins a la troballa dels paviments, però s'han realitzat alguns sondeigs, generalment aprofitant indrets on els paviments no es conservaven o estaven molt malmesos, amb l'objectiu d'aprofundir en el coneixement de les fases més antigues de l'assentament.

La majoria d'estructures localitzades semblen a primer cop d'ull configurar una planta coherent, amb un pati envoltat, per tramuntana i llevant de cambres de representació, mentre que per ponent i migdia està tancat per sengles murs cecs. Com veurem tot seguit, aquesta imatge correspon a un moment cronològic molt concret i l'evolució arquitectònica de l'edifici és molt més complexa.

Atenent precisament a la complexitat de les restes i l'estadi inicial del seu estudi, especialment pel que fa als materials ceràmics presentem una primera interpretació de les restes centrada sobretot en l'evolució i transformacions de les estructures.

Com a notes constructives generals cal esmentar que la gran majoria de murs estan bastits amb pedra lligada amb morter. En alguns d'ells (especialment a l'entorn de l'A5 i 9 es conserva el coronament que separava l'obra de pedra de l'alçat en tapia i que estava fet amb *tegulae* disposades invertides. A un altra àmbit (A15), aquest coronament és de morter i presenta encaixos rectangulars on es devien encaixar diverses bigues verticals de fusta. A la banda nord hi ha tot un seguit d'estances amb murs de rajols, material emprat també en les remodelacions d'alguns murs i que corresponen a una fase molt concreta de la història de l'edifici. Els murs d'època republicana localitzats es caracteritzen per la utilització de pedres lleument carejades, lligades amb fang i arrebossades exteriorment.

Pel que fa als paviments trobem una combinació de sols d'*opus signinum* amb d'altres d'*opus tessellatum* i són habituals les estances on el mosaic es va disposar immediatament al damunt d'un paviment de *signinum* més antic. En un cas, a l'àmbit 4 es conserva, per sota del mosaic, un paviment de *signinum* amb tessel·les dibuixant un camp de rombes units per les puntes.

DESCRIPCIÓ DE L'EDIFICI

La part excavada de l'edifici s'estructura al voltant d'un gran pati (A11), de forma quadrangular. Està emmarcat per sengles porticats a tres dels seus costats; est (A3), nord (A4) i oest (A16). Els dos primers anaven pavimentats amb sengles mosaics geomètrics en blanc i negre (amb motius diferents a cada passadís, ja que el de l'A3 presentava una decoració de cercles intersecants, mentre que la de l'A4 configurava una catifa d'hexàgons amb creus al centre de cada figura). Aquest, a més, s'estenia vers llevant configurant el passadís d'entrada al sector. El mosaic de l'àmbit 3 i part del de l'àmbit 4 varen ser extrets als anys setanta, però els darrers treballs han permès recuperar una bona part del tram occidental del mosaic de l'A4. Pel que fa al porticat occidental, aquest va ser reformat, eixamplant-lo i substituint l'antic paviment per un sòl d'*opus signinum*[2]. Tot l'espai central del pati era pavimentat en *opus signinum* i uns murets de poca amplada i consistència separaven els passadissos d'aquest espai central. A la banda nord, a més, el passadís se situa a una cota lleument elevada i es comunicava amb el centre del pati a través d'una porta, oberta al muret de límit. També és a aquest sector l'únic indret on es conserven traces de l'existència de petites columnes que sostindrien la porxada.

El més interessant, però, es situava a la banda de migdia del pati, on un gran nimfeu, de forma allargassada ocupava tot el frontal del pati. Completament revestit en *opus signinum* aquest nimfeu alterna les formes arrodonides amb les quadrangulars i, curiosament no és simètric ja que mentre per ponent acaba amb una estructura quadrangular, per llevant ho fa amb una de semicircular davant de la qual se'n situa una de quadrangular en certa mesura independent de la resta del nimfeu. En realitat aquesta diferència és el resultat d'una modificació del projecte[3] que, amb la creació de l'ambulacre est, va implicar l'escapçament de l'extrem de llevant del nimfeu i l'addició de l'element quadrangular per donar la sensació visual de simetria quan l'estructura era observada des de les cambres de representació situades a la banda nord (A8,10,15). Tot el conjunt quedava tancat per sengles murs cecs per migdia i ponent (M-104 i 118) que inicialment disposaven de sengles portes a l'angle sud oest i davant per davant del passadís A4 respectivament. La primera va ser tapiada amb runa, segurament en època tardana (?), mentre que la segona va ser esborrada amb un parament de pedra i morter que va implicar una reforma de bona part del parament del mur.

A llevant del pati se situen dues grans estances (A1 i A2). Aquestes dues cambres foren descobertes i excavades als anys setanta. Ambdues disposaven de paviments musius que foren extrets en aquells

treballs. Pel que fa a l'A2 actualment aquest se situa fora de la zona d'estudi i l'únic element que s'ha pogut detectar són les estes a la banda est d'un paviment de *signinum* del qual solament en resta una petita part a tocar el mur de llevant i a una cota molt més baixa que els paviments de les cambres de l'entorn.

Pel que fa a l'A1 s'ha pogut comprovar que sota la preparació del paviment de mosaic es conservava part d'un segon paviment d'*opus signinum*. Tot i que bona part de la cambra havia estat excavada als anys 1970-72 els angles nord oest i sud est conservaven encara el paviment original de *signinum* i permetien la realització de sengles sondeigs estratigràfics. El sondeig realitzat a l'angle sud est de l'estança ha proporcionat diferents estrats entre els que cal destacar els d'època republicana. Cal esmentar que a tot el jaciment s'han recuperat estrats i estructures d'època republicana molt rics en materials ceràmics. Al fons del sondeig es va localitzar part d'una canalització est oest que es perllonga per llevant dins l'àmbit 6 on també es conserva, com veurem.

Al centre de la cambra se situa un mur orientat d'est a oest, de pedres lligades amb fang i amb arrebossat exterior. Aquest mur ja va ser localitzat l'any 70 i els darrers treballs han permès comprovar que a la banda est gira cap al nord on va ser posteriorment aprofitat com a fonament del mur de tanca de l'A1.

Al sondeig realitzat a l'angle nord oest es varen localitzar diverses estructures que demostren una complexa evolució del sector. Així s'ha comprovat que el mur actualment visible i que tanca l'àmbit per ponent s'assenta sobre un d'anterior que es perllonga fora de la cambra i que demostra que el passadís A4 és un afegit a la configuració original del sector en època imperial. Contra aquest mur hi recolza una canalització orientada de nord a sud, també retrobada dins l'A4 i que originalment girava cap a ponent. Posteriorment la construcció del nou mur oest de la cambra la va tallar i es va haver de modificar el seu recorregut afegint un tram en direcció sud est[4].

Anterior a tots aquests element són una estructura quadrangular formada per murets de rajol lligats amb morter i que recolza contra el mur d'època republicana, i associat a un muret o graó de pedres lligades amb fang, també recolzat al mur republicà. Aquests dos elements també es perllonguen sota el que posteriorment serà el passadís A4.

A llevant d'aquests àmbits sembla que se situaria un gran espai obert (A14) a migdia del qual es disposarien noves cambres (A6 i A13). Aquestes cambres es conserven de forma parcial al situar-se al límit de la finca protegida i estan parcialment malmeses per les fonamentacions de l'edifici modern que va provocar la descoberta de la vil·la. L'A13 està molt afectat per un fonament modern però en ell es conserven diverses *pilae* d'un hipocaust. L'estat de conservació de l'estança i la seva situació perifèrica dificulten avui per avui la seva interpretació o la seva relació amb altres estances.

Pel que fa a l'A13 aquestes va trobar pavimentat amb un sòl de *signinum* que es va aixecar per realitzar-hi un sondeig. Per sota d'aquest es troba un segon paviment també d'*opus signinum* que, disposat sobre un mur que travessa de nord a sud l'estança crea un petit graó intern. Aquesta peculiar disposició indueix a pensar en un possible ús com a *cubiculum* de l'estança en un moment de la seva existència. Aquesta configuració però no es correspon amb els límits de l'A6, ja que s'estén pel nord fora de la mateixa. Per sota s'han excavat diversos nivells que demostren que el mur nord sud va funcionar probablement en una fase inicial amb un paviment situat a una cota inferior, avui perdut. Al fons del sondeig va reaparèixer la canalització ja localitzada dins l'A1. Aquesta passa per sota dels murs de l'entorn, però no correspon al moment fundacional de la vil·la ja que s'empraren fragments de plaques d'*opus signinum* per fer els laterals, reaprofitats per tant d'una primera construcció.

A la façana nord es localitzen 5 estances d'ús i evolució diverses. A l'extrem de llevant hi ha una gran estança (A5) de murs de pedra lligada amb morter i una gran porta amb el llindar de carreus de sorrenca a la banda est. Els murs estan arrebossats i estucats amb estuc vermell. A l'angle nord est es conserven les restes d'un petit dipòsit doble revestit d'*opus signinum*. L'estança, ja descoberta i excavada als anys setanta presenta un paviment d'*opus signinum* que es conserva intacte i que, per tant, de moment no s'ha volgut excavar.

A ponent d'aquesta apareix un espai que actualment adopta una forma de L invertida en direcció oest (A9) i que en realitat és fruit del complex procés evolutiu del sector. De fet el paviment de *signinum* que pavimentava l'estança és anterior a la majoria de murs que l'emmarquen actualment i correspon a una configuració molt diferent dels espais que se'ns escapa al no haver pogut aixecar la majoria de paviments de les estances veïnes. Tot i ser un

espai en bona part excavat al anys setanta s'ha pogut determinar l'existència d'almenys tres nivells de pavimentació diferents, el darrer dels quals va implicar una important elevació de la cota de circulació. Val a dir que als diaris d'excavació dels treballs dels anys setanta s'esmenta la troballa in situ de petits fragments de mosaic al tram nord del passadís. Aquests no es conserven actualment, però poden servir d'indici a l'hora de reconstruir l'evolució del sector. Actualment aquest espai apareix com un passadís en angle i tancat pels dos extrems, però com hem dit és resultat de les moltes reformes del sector. Creiem que a la darrera fase existiria una escala adossada a l'extrem occidental del tram nord, ja que sembla que tota la zona situada a ponent del passadís se situava en època baix imperial a una cota molt més elevada.

A ponent d'aquest àmbit es situen 2 estances (una de els quals l'A8/10 va ser posteriorment dividida en dues) que es caracteritzen per tenir els murs perimetrals de rajol. Aquestes dues estances anaven pavimentades amb mosaics geomètrics policroms que es conserven de forma fragmentària i algun d'ells molt trencat. En el cas de l'A8, únic indret on s'ha pogut comprovar, el paviment musiu no és el sòl original, ja que per sota es conserva un paviment d'*opus signinum* i algunes traces d'un mur anterior. Els dos àmbits anaven estucats i almenys en l'àmbit 15 aquest va ser renovat diverses vegades i la darrera capa és un arrebossat blanc sense decoració.

L'A8 presenta una porta de carreus de sorrenca que s'obre vers el pati i podria haver funcionat com a *triclinium* presidint el pati amb la font[5]. Com ja hem dit va ser dividit de nord a sud pràcticament pel centre per un mur de pedra lligada amb morter, assentat directament sobre el mosaic, al qual malmena parcialment, però sense que es trobessin traces d'un paviment superior, ja que l'enderroc de la sala es disposava directament sobre la pavimentació. Una porta comunicava aquest espai amb l'àmbit 15, però actualment apareix tapiada.

Pel que fa a l'àmbit 15 aquest disposava inicialment de tres portes, una que el comunicava amb l'A8, una amb el passadís nord (A16) del pati, i una tercera a tramuntana que donava a una peculiar sala circular (A19). Un cop es va tapiar la porta de llevant (que comunicava amb l'A8) es va arrebossar tot el mur amb l'estuc blanc suara descrit. Els murs de llevant i ponent són de rajol fins una alçada d'uns vuitanta centímetres, excepte a nord on pugen més. A partir d'aquí és possible que la resta de l'alçat fos fet amb tapial. Al mur de llevant no es conserven restes d'aquest tapial, mentre que a ponent aquest va ser substituït per un alçat de pedra i morter segurament relacionat amb una elevació de la cota de circulació del sector nord occidental de la vil·la com veurem posteriorment.

Pel que fa a l'A19, aquest és una cambra circular, completament bastida amb rajol, oberta a través d'una petita porta a l'A15 respecte a la qual se situa descentrada cap a llevant. A l'alçada del paviment de l'A15 el seu mur perimetral presenta una banqueta que indica la cota del nivell de circulació de la sala. Aquest no es conserva però s'assentava sobre un hipocaust del qual es conserven in situ la majoria de les pilae, realitzades amb rajols quadrangulars lligats amb fang. Entre aquestes s'ha recuperat un important nivell d'enderroc amb fragments de rajol bipedals i *signinum* que devien configurar el paviment de la sala. També s'han recuperat moltes tessel·les però el fet que totes es trobessin soltes i disperses, sense conformar en cap cas un fragment lligat amb morter indueix a pensar que potser provenien de la sala veïna.

La boca del forn es situa a ponent en un sector encara per excavar i que es va segellar en una fase posterior amb un paviment de signinum, situat aproximadament a un metre i mig per sobre del nivell de circulació de les estances ubicades entorn al pati A11, fet que havia d'implicar l'abandonament de la sala o almenys l'obliteració del seu sistema de calefacció. Pel que fa a la seva funcionalitat, aparentment no sembla poder relacionar-se amb un ambient termal ja que l'única sala amb que es relaciona (A15) no sembla complir aquesta funció i hauríem de pensar més aviat amb una estança privada (*cubiculum*?)hivernal. Però un cop més aquesta pot ser una visió falsa ja que diversos indicis indiquen que els A8/10 i 15 són fruit d'una reforma del sector i no es pot descartar, per ara, l'existència d'uns banys en aquest sector durant leds primeres fases d'existència de l'edifici.

A ponent del pati i separat d'aquest per un llarg mur[6] s'ha localitzat un gran espai (A17) sense compartimentacions internes on se situen un conjunt de dos dipòsits (?) revestits d'*opus signinum*. El primer (A18) és una gran estructura rectangular, orientada de nord a sud, paral·lela al mur M-118 amb revestiment intern d'*opus signinum* i mitges canyes als laterals. Aquest revestiment també cobreix la part superior dels murs de llevant i migdia, però no els de

nord i ponent, que presenten una factura diferent i una major amplada essent potser murs de fases anteriors reaprofitats. L'estructura, de la qual s'ha excavat solament el terç de migdia) presenta una profunditat escassa i un cert pendent cap al sud oest. A la banda de migdia presenta una obertura des de la qual una canalització (actualment molt destruïda) la comunica amb la segona estructura (M-145). Aquesta és una estructura molt menor, allargassada, de la mateixa amplada que l'A18, però una longitud que no supera els vuitanta centímetres. Internament també està revestida amb *signinum* i presenta mitges canyes als angles de la base i als laterals. A migdia presenta dues sortides d'aigua que segurament són tres ja que encara no s'ha excavat en tota la seva longitud.

La disposició de les dues estructures, formant un cert esglaonament, ofereix dues possibilitats i funcionalitats molt diferents; Podrien respondre a una funció lúdica i decorativa i formar part d'un nimfeu que adornaria un segon pati (?) o tenir un caire industrial i tractar-se d'un sistema de decantació de líquids. Sigui com sigui encara mancaria per descobrir el tercer element on desguassaria l'estructura amb els dos/tres brolladors i que se situaria a una cota inferior. L'existència de la porta tapiada que comunicava aquest espai amb l'ambulacre nord del pati demostra que ha d'existir un nivell de circulació encara no localitzat.

En un moment encara per determinar tot el sector va ser obliterat i cobert amb un paviment d'*opus signinum*. Segurament en aquest moment és quan es va tapiar la porta que el comunicava amb la zona del pati A11 i quan es va modificar el mur occidental de l'A15 sobreelevant-lo amb un parament de pedra i morter.

Finalment assenyalar que a la banda de migdia del jaciment, darrera el nimfeu i fora de la zona del pati s'han posat al descobert diferents murs de pedra lligada amb fang que configuren unes estances tardanes, posteriors a l'abandonament de la vil·la i que reaprofiten alguns dels paraments de la mateixa (A12).

REFLEXIÓ FINAL. UNA PRIMERA APROXIMACIÓ A LES FASES EVOLUTIVES DE L'EDIFICI

Les dues campanyes realitzades a la vil·la del Pla de l'Horta han permès posar al descobert una superfície superior als 800 metres quadrats. Les estructures aparegudes ens dibuixen una zona d'esbarjo i descans pel propietari, que respon en realitat a una fase molt concreta de l'existència de l'edifici. Tot i l'estat inicial de l'estudi, i el fet que algunes estances ja havien estat excavades als anys setanta i no en disposem de bones estratigrafies, podem avançar algunes dades a l'entorn de l'evolució de la vil·la.

La vil·la es va construir a mitjans del s.I aC, de forma paral·lela a la fundació de la ciutat de *Gerunda*. A la zona de llevant de la vil·la s'han realitzat diversos sondeigs per sota del nivell de circulació conservat que han permès localitzar restes i estaratigrafies pertanyents a aquesta fase. A aquest moment corresponen els dos murs de pedres lligades amb fang localitzades a l'A1 i que dibuixen part d'una estança de grans dimensions. Els sondeigs realitzats als àmbits 6 i 14 han posat al descobert nivells estratigràfics d'època republicana i alguna estructura dispersa, com una canalització est oest que travessa per sota dels àmbits 1 i 6.

A la banda occidental de l'àmbit 1 i perllongant-se sota el passadís A4 es detecta la primera reforma de l'edifici, amb la construcció d'una estructura quadrangular, limitada amb murets construïts amb fragments de *tegula* lligats amb morter sobre un paviment de *tegulae* disposades invertides. A llevant de l'estructura es conserva paart d'un paviment de còdols associat a aquesta estructura la funció de la qual actualment desconeixem.

A principis del s.I dC l'antic edifici va ser completament esborrat i se'n va construir un de nou, que sembla que va esborrar completament les estructures precedents. Poc en sabem d'aquesta nova construcció. El passadís A4 no existia, l'A1 es perllongava en direcció nord i una segona estança, pavimentada amb un *opus signinum* decorat amb tessel·les, se situava a ponent d'aquesta. Poc més en sabem d'aquesta primer estadi alt imperial, però és possible que algunes de les altres estances pavimentades en *opus signinum* ja existissin. També sembla clar que originalment les estances de la banda nord presentaven una distribució diferent a la que es conserva. La troballa de paviments de *signinum* sota els de mosaic, els indicis de l'existència de murs actualment no visibles i el fet que a l'A10 el paviment apareix parcialment enfonsat apunten en aquesta direcció. A aquesta darrera dada cal afegir-hi l'existència de l'àmbit de planta circular amb hipocaust (A19) que no va ser concebut per funcionar amb l'A15 en la seva disposició actual (està descentrat i tant l'accés com les seves pròpies dimensions resulten massa petites per una cambra

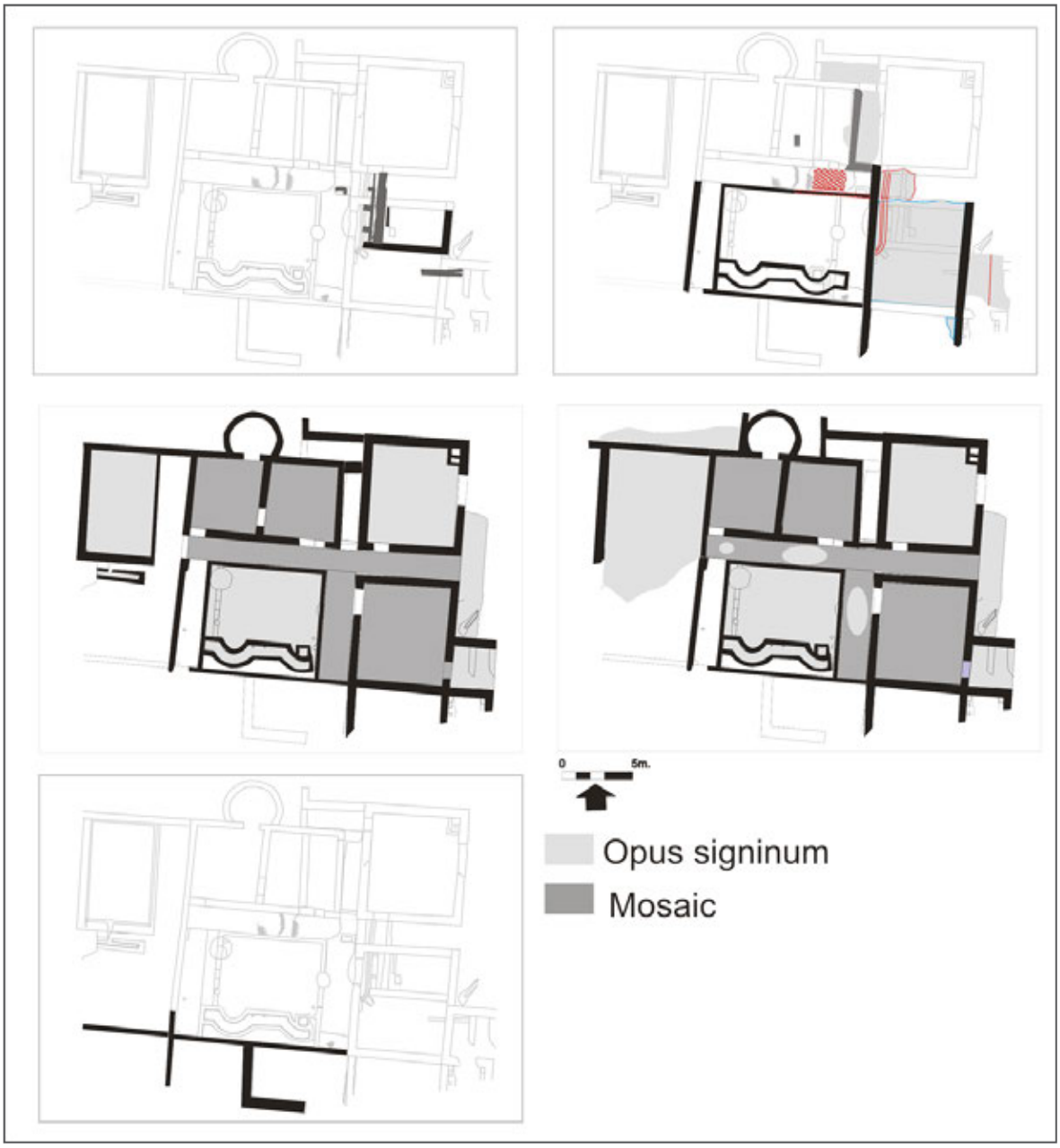

Figura 3. Hipòtesi amb indicació de les diverses fases documentades.

d'esbarjo, fan pensar en la possibilitat que a aquest sector s'hi ubiquessin en algun moment uns banys. De ser així, seria anterior a la construcció dels A 8/10 i 15, que l'obliteren i que solament reaprofitarien l'A19 amb una nova funció no massa clara. Ara per ara no queda clar de quan podrien ser aquests banys ni la seva relació amb el pati.

Sigui com sigui, la distribució més clara és la resultant d'una reforma d'època severiana. Amb aquesta es configura el pati (A11) tal com el coneixem[7] , amb els tres ambulacres, dos d'ells pavimentats amb mosaic i un gran nimfeu com element decoratiu principal. Al seu voltant se situen un conjunt de sales de representació (A1,2,8/10 i 15), totes elles pavimentades amb sengles sols de mosaic. A aquest conjunt, concebut com una estructura quasi tancada, privada, s'hi accedia des de llevant a través del passadís A4. A llevant se situaria un segon espai obert. Les excavacions dels anys setanta mostren que a llevant existia almenys un segon edifici. La nostra opinió és que segurament la zona excavada fins ara no és el nucli principal de la casa, ni tant sols representa la totalitat de l'espai residencial, sinó de la zona més privada i íntima de la mateixa, situada

al fons del complex que representava la vil·la, que se situava oberta de cara al riu i arrecerada contra el turó. Aquest pati, amb el seu nimfeu i les cambres amb mosaic representava un espai d'esbarjo destinat al propietari i les seves amistats. Segurament existia un segon espai residencial, segurament a l'est, separat per un pati i potser un conjunt d'estances (A2,6 i 13) que actuarien com a lligam estructural.

De moment resulta difícil d'interpretar el sector situat a l'oest d'aquest conjunt, amb el dipòsit o piscina (A18) encara a mig excavar.

Sigui com sigui en època baix imperial la zona va ser intensament remodelada. Tot el sector occidental va ser obliterat (A17,18) i el nivell de circulació elevat més de metre i mig. Això va implicar l'eliminació del dipòsit/piscina A18, però també del praefurnium que alimentava l?A19, que va seguir emprant-se però sense calefacció. Aquesta elevació del terreny explicaria la falsa sensació que actualment ofereix l'A9 de passadís tancat, ja que a l'extrem occidental existiria una escala que comunicaria el sector de l'antic pati i sales de representació amb el nou nivell creat.

La vil·la presentaria, almenys en aquests moments, una arquitectura esglaonada d'oest a est, seguint la pròpia topografia del terreny.

Pel que fa a la zona del pati, aquest devia canviar de funció. L'A8/10 es va dividir per la meitat amb un mur que es va bastir directament al damunt del mosaic. Els mosaics dels ambulacres del pati varen patir reparacions, però aquestes es varen fer amb *opus signinum*. Per altra banda l'elevació del nivell de circulació dels espais situats a ponent va obligar a obliterar la porta occidental del pati, i a modificar l'alçat del mur occidental de l'A15, que es va refer amb rajol.

Alguns indicis, com la troballa d'escòries de ferro o determinades empremtes metàl·liques trobades al pati, així com la factura dels nous murs o les reparacions dels mosaics fan pensar en un canvi de funció dels espais que ja no serien sales de representació i adoptarien un aspecte més funcional.

Un cop abandonada la vil·la determinats espais, sobretot a la banda sud i occidental, es varen reaprofitar per construir-hi diverses barraques. Aquestes aprofiten alguns dels murs preexistents al mateix temps que es doten de nous murs de pedra lligada amb fang. Aquest reaprofitament de l'espai en època tardoantiga possiblement caldrà relacionar-lo amb la necròpolis visigoda localitzada i excavada fa alguns anys uns 200 m. Al nord del sector actualment en estudi.

No cal dir que en l'estat actual de la investigació totes aquestes hipòtesis de treball estan subjectes a noves reinterpretacions en el moment en que les noves excavacions vagin aportant noves dades tant estructurals com cronològiques i funcionals.

BIBLIOGRAFIA

NOLLA, J.M. 1983, Algunes notes entorn de la vil.la del Pla de l'Horta a Sarrià de Dalt (Girona), *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXVI, Girona, 111-130.

NOLLA, J.M., SAGRERA, J. 1993, Els mosaics de la vil.la romana del Pla de l'Horta (Sarrià de Ter), *Cypsela*, X (1993), 145-158.

OLIVA, M. 1970, Tessela arqueológica. Descubrimiento de una villa romana con mosaicos en Sarrià de Dalt (Gerona), *Revista de Gerona*, 52, 67-71

PALAHÍ, L., VIVÓ, D. 1994, Anàlisi estructural de la vil.la del Pla de l'Horta, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXIII, Girona, 164-166.

VIVÓ, D., PALAHÍ, L., NOLLA, J.M., SUREDA, M. 2006, *Aigua i conjunts termals a les ciuitates d'Emporiae, Gerunda i Aquae Calidae …sed uitam faciunt;* Girona, 2006

NOTES

1) Aquest treball forma part del projecte ministerial *Del oppidum a la ciuitas. Análisis de un proceso histórico en el territorium de Gerunda (HUM2007-62486/HIST).*

2) Tot i la realització d'un petit sondeig sota el paviment de *signinum* no es va poder determinar que originalment aquest passadís disposés d'un opus *tessellatum* com els altres dos ambulacres

3) No sabem si la modificació del projecte es va realitzar durant l'execució del mateix o és cronològicament posterior.

4) Aquesta reforma es va fer emprant tegulae lligades amb morter. Curiosament la canal finalitza actualment a l'espai ja excavat als anys setanta i tot sembla indicar que en aquells treballs no es varen adonar de la seva existència.

5) Aquesta adscripció funcional no està lliure de complicacions ja que la cambra resulta massa curta per la seva amplada i a més la porta d'accés des del pati resulta petita i descentrada.

6) Aquest mur presenta la base de pedra lligada amb morter, però a l'interior de l'A15 va ser reformat i la part superior del mateix es va reconstruir amb rajols, potser substituint un alçat fet inicialment amb tapial.

7) Tot i que no es pot descartar que pati i nimfeu puguin ser un element anterior, remodelat en aquesta fase, potser afegint l'ambulacre est (A3).

LA VIL·LA ROMANA DE VILABLAREIX[1]

Lluís PALAHÍ i GRIMAL, Anna COSTA SOLÉ*

Les excavacions arqueològiques realitzades a l'entorn de l'església de Sant Menna de Vilablareix s'emmarquen dins els treballs del projecte ministerial *De l'oppidum a la ciuitas. Anàlisi d'un procés històric en el territorium de Gerunda*, i en col·laboració amb la Diputació de Girona i l'Ajuntament de Vilablareix.

El municipi de Vilablareix es troba a uns sis quilòmetres al sud de la ciutat de Girona. Es tracta d'un territori planer, ric agrícolament gràcies a la presència de diversos rierols i torrents.

Arqueològicament el municipi és conegut per l'existència d'un monument funerari turriforme, ubicat actualment enmig d'uns camps de conreu. Aquest element denota la segura existència d'una vil·la o espai habitat en un entorn proper.

La zona objecte dels treballs realitzats als dos darrers anys se situa a migdia de l'església parroquial de sant Menna, tant a la plaça ubicada immediatament al sud de l'edifici com a un camp separat de l'església per la carretera (que anomenem camp baix). Tot i tractar-se d'un espai que no havia estat mai excavat arqueològicament, eren diversos els indicis que semblaven indicar la possible existència de restes d'època romana a l'entorn. El primera ja l'hem esmentat; l'existència en un camp proper, en direcció sud, d'un mausoleu turriforme, habitualment datat per la historiografia a finals del s.IIdC (Cid,1950), conegut vulgarment com la Torratxa. La topografia del sector

Figura 1. Planta de situació del jaciment amb indicació de les dues zones excavades.

triat per les excavacions, lleument elevat, en posició dominant respecte a l'entorn, entre dues rieres, també abonava aquesta possibilitat. Fins i tot el fet que a l'indret s'hi situï l'església parroquial de Sant Menna ajuda a reforçar aquesta possibilitat atenent a la sovintejada pervivència de velles estructures romanes en època tardoantiga i alt medieval convenientment cristianitzades. Així mateix tant l'anàlisi de les fotografies aèries (Casas *et al.*,1995,53, fig.32), com la recollida de materials en superfície apuntaven a l'existència de restes romanes a l'entorn (Alberch i Burch,1989).

DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS:

Els treballs es varen iniciar l'any 2008 amb la realització de tot un seguit de rases al camp baix emprant mitjans mecànics. Aquestes rases varen mostrar ben aviat quina seria la principal problemàtica, atès que si bé varen proporcionar materials d'època romana, especialment a la zona nord dels camps, no varen permetre identificar estructures.

Davant d'aquesta problemàtica es va optar per realitzar diversos sondeigs a la zona nord del camp. Els resultats positius d'aquests sondeigs varen comportar una ampliació dels mateixos que va concloure amb la seva unió en un sol espai.

La primera campanya, desenvolupada l'any 2008 va posar al descobert essencialment tres estructures: una llarga claveguera que travessava de nord a sud bona part del camp; la base d'un dipòsit, recobert amb *opus signinum* i un mur de rierencs lligats amb fang ubicat a l'extrem de migdia del camp. Aquella campanya també va demostrar quin seria un dels principals problemes d'aquesta excavació: l'escassa potència estratigràfica i la barreja dels materials arqueològics.

Donada la problemàtica existent, per la campanya del 2009 es va programar la realització de sondeigs a la zona nord del camp, més propera a l'església i on el nivell s'elevava de forma lleu però constant. A més en aquest sector era on el 2008 s'havia recuperat el

** Laboratori d'Arqueologia i Prehistòria de l'Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona*

Figura 2. : Planta general dels espais excavats.

basament d'un dipòsit d'època romana i els negatius d'un parell de murs que indicaven l'existència

d'estructures, si bé molt arrasades.

Les dues campanyes han demostrat que en algun moment desconegut, segurament en època moderna, es varen realitzar grans rebaixos del terreny que comportaren una destrucció gairebé total dels nivells arqueològics i de la majoria de les estructures. Així a tots els treballs realitzats a la zona del camp, on s'aprecia un cert pendent nord sud i que se situa uns dos metres per sota de la cota de circulació de l'església parroquial, s'ha pogut comprovar com les estructures conservades eren solament aquelles que anaven parcialment soterrades en el terreny (com el dipòsit o la claveguera) o presentaven importants fonaments, com devia ser el cas dels dos murs localitzats.

Per aquesta raó es va abandonar la zona dels camps, on a l'escassetat d'estructures conservades calia afegir la barreja dels materials arqueològics recuperats, i es varen realitzar dos grans sondeigs a la zona situada immediatament a migdia de la façana sud de l'església de Sant Menna. És aquest un espai que se situa uns 50 cms. per sota del nivell de circulació de l'església actual, però més d'un metre i mig per sobre que la zona dels camps i per tant on era possible recuperar estructures amb una major entitat.

Com veurem en apartats posteriors aquestes esperances es varen complir a mitges. Si bé aquest sector ha proporcionat estructures molt interessants, relacionades directament amb l'existència d'una gran vil·la suburbana, solament es conserven aquelles que se situaven per sota del nivell de circulació, fet que demostra que també en aquest sector es va rebaixar de forma important el terreny. L'altra problema continua essent el de l'estratigrafia, ja que excepte en alguns punts molt concrets,la totalitat de l'estratigrafia recuperada correspon a un llarg període de saqueig del sector que es perllonga almenys fins al s.XVII.

RESULTATS. DESCRIPCIÓ DE LES ESTRUCTURES

Els sondeigs del camp baix

Les restes localitzades al camp baix són desiguals i molt incompletes. Tot i això es poden identificar alguns elements.

A l'extrem oriental del camp es va localitzar un mur, de pedra lligada amb fang, orientat d'est a oest, que apareix aïllat i sense que per ara s'hagi localitzat cap més estructura que s'hi relacioni. El curiós d'aquesta estructura és que es tracta del tram de mur conservat en millor estat dels localitzats fins ara a aquesta zona, ja que conserva fins a tres filades d'alçada, fet que no ha impedit que no es conservi la seva prolongació o la resta de l'estructura.

La principal estructura conservada és una llarga claveguera que travessa d'oest a est tota la banda nord del camp. Aquesta claveguera presenta uns murets laterals de pedra lligada amb morter i estava coberta amb grans rierencs tot sovint també lligats amb morter. La claveguera presentava un doble gir a l'extrem de ponent, on també havia perdut part de la cobertura, per efecte dels treballs agrícoles moderns, i perdent-se definitivament uns metres més enllà. Per l'extrem de llevant devia desguassar en una petita riera, actualment pràcticament seca, mentre que per ponent devia tenir el seu origen a alguna construcció no localitzada o conservada.

A l'extrem de ponent varen aparèixer les restes d'una cisterna en molt mal estat de conservació. Dels murs que la delimitaven solament es conservaven parcialment la darrera filada dels de tramuntana, ponent i migdia constituïts per rierencs lligats amb fang i una mica de morter[2]. Del paviment solament en restava un petit fragment in situ a la zona central, si bé a la zona de ponent es conservava la pavimentació conformada per petites pedres i fragments de teula disposats planers i lligats amb una mica de morter. Aquesta és la única de les estructures localitzades a aquest sector que es pot atribuir sense dubtes a l'època romana, si bé sense dades cronològiques més precises.

Bona part de l'estructura estava afectada per una gran bassa de morter de calç, datada als s.XV-XVI i que malmet la zona nord de la cisterna.

A llevant d'aquesta estructura es conservaven traces de dos espais construïts que presenten una problemàtica similar. Per una banda cal parlar d'un mur nord sud completament perdut i del qual solament se'n conserva la rasa d'espoli farcida amb fragments de teula, pedres i morter abocats, rebutjos del propi procés d'espoliació.

Una mica més a l'est i pràcticament al damunt de la claveguera s'ha recuperat l'angle d'una cambra, bastida amb pedra lligada amb morter de bona qualitat i solidesa. Malgrat això solament l'angle sud oest d'aquesta estructura ha arribat fins a nosaltres, ja que els murs que partirien d'aquest han desaparegut completament i solament s'aprecia el seu recorregut per la diferent coloració i configuració del sòl en

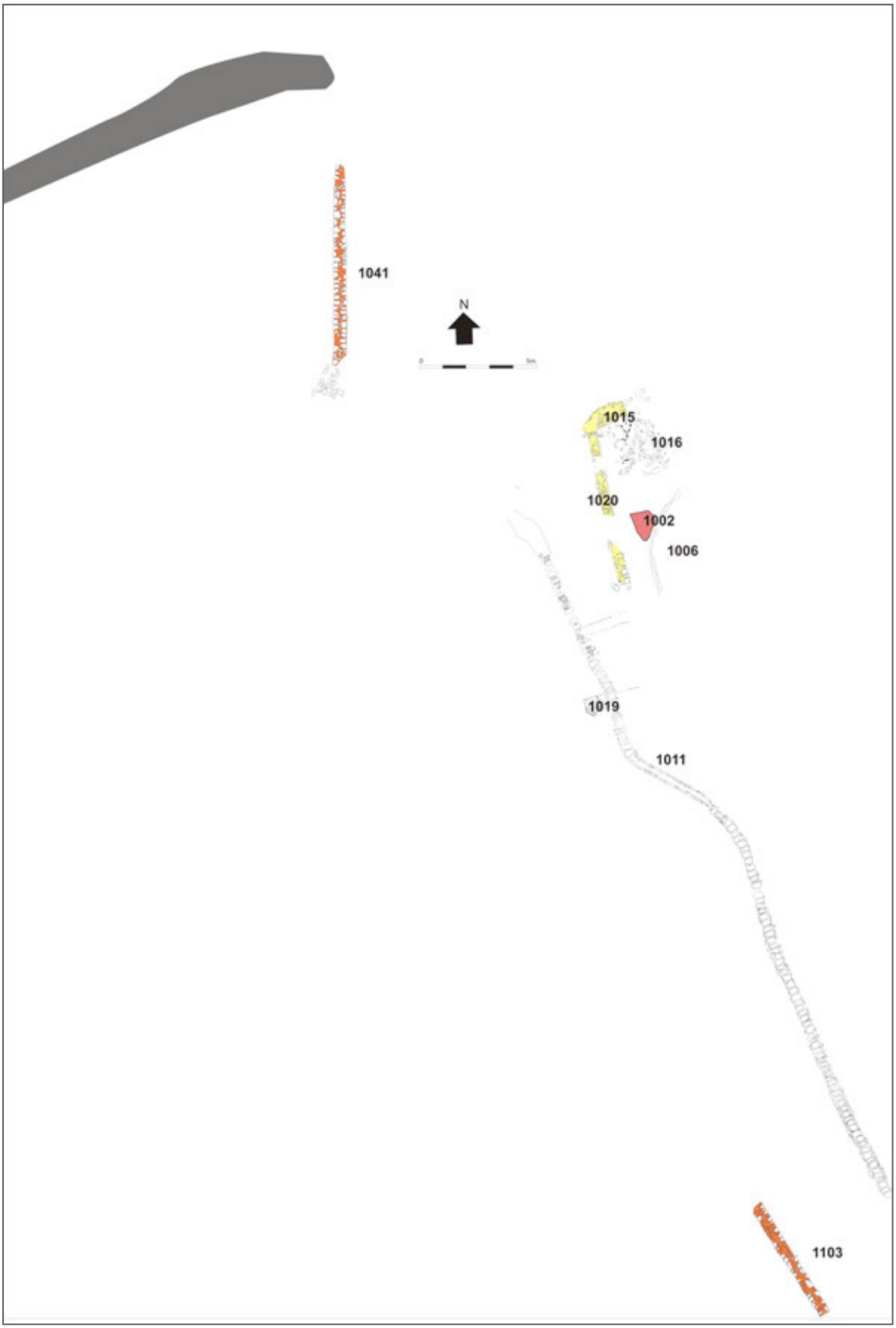

Figura 3. Planta general de la zona 1.

l'espai que antigament ocupaven.

L'element més modern localitzat al sector és la gran bassa de calç ubicada a la banda nord oest del sector excavat. Aquesta bassa, datada al s.XV-XVI devia anar associada a un forn de calç, actualment no visible, però del qual en tenim nombroses referències orals, ja que va ser parcialment destruït durant unes obres de remodelació de la carretera fa alguns anys.

Un darrer element localitzat al sector és un llarg mur de pedra lligada amb fang, orientat de nord a sud, situat a l'extrem occidental del camp i excavat l'any 2009. Aquesta estructura, bastida amb rierencs i algunes pedres sense carejar no presentava cap altra element adossat ni recolzat que permetés intuir una cambra o espai adjacent. Per la banda oest presentava les restes d'un petit enderroc i finalitzava abruptament per migdia. El material associat al mur era un cop més d'època medieval i moderna. Aquest fet i la longitud de l'estructura, sense cap compartimentació, ens fa pensar en un mur de finca, una simple tanca, probablement d'època medieval o moderna, i no en una edificació. De fet alguns dels rierencs presentava restes de morter adherit que indicarien el seu reaprofitament.

La plaça a migdia de l'església. El sondeig de llevant

El sondeig es va haver de realitzar aprofitant l'espai disponible entre l'accés a l'església (oest), la carretera (sud), una filera d'arbres i el mur del pedró (nord) i un camí (est) raó per la qual la seva forma era lleugerament trapezoïdal.

Sota una capa de terra premsada i grava que constitueixen el paviment de l'actual plaça començaren a aparèixer les estructures. Val a dir que en aquest sector la potència estratigràfica era aproximadament de mig metre i la majoria d'elements localitzats pertanyen a les fonamentacions d'estructures o a estructures negatives retallades al subsòl argilós.

El més interessant va ser la localització a l'angle sud oest del sondeig de les restes d'un paviment d'època romana. Aquest era constituït per un *rudus* de petits còdols sobre els que es va disposar una capa de *signinum* decorada amb tessel·les blanques tot configurant una decoració de rombes. Val a dir que del paviment solament se'n conservaven dos petits fragments de menys de 40 cm^2 , mentre que a la resta de l'espai es conservava el *rudus*, si bé de forma molt desigual (en alguns llocs era la preparació de *signinum* i en altres el llit de rierencs sobre el que aquest s'assentava). Dels límits de la cambra de la qual formava part aquest paviment solament es va poder apreciar la tanca nord, testimoniada per la rasa de robatori del mur, ja que d'aquest solament en restava un petit tram a l'angle nord est. Per les restes conservades s'apreciava que era un parament de pedres lligades amb morter.

De fet devia ser un mur similar al que es va localitzar al centre de la cala, orientat de nord a sud i que podria haver anat associat a aquest, si bé la zona de connexió d'ambdues estructures es trobava malmesa i no es podia apreciar amb claredat. Aquest segon mur, conservava una filada de l'alçat, construït amb pedres irregulars, lleugerament carejades a l'exterior i lligades amb morter de calç. S'assentava sobre un basament de rierencs lligats amb fang. El fet que la part superior del mur fos més ample que els suposats fonaments i que aquests fossin bastits amb materials i aglutinants diferents fa pensar que probablement la base fos en realitat un mur d'una fase edilícia anterior reaprofitat en una de les reformes de l'edifici.

Acompanyant aquests dos elements es varen localitzar tres forats, practicats tots ells a ponent del mur. El més proper al mur estava farcit amb una terra negre, molt cendrosa. Quelcom semblant succeïa amb el localitzat a l'angle nord oest del sondeig, on a més les parets apareixien rubefactades, amb la terra rogenca per acció del foc. El més peculiar d'aquest segon forat era que al seu interior s'hi va construir un muret de còdols lligats amb morter, que s'adaptava a la forma del forat, però sols n'ocupava la meitat nord.

A la banda de llevant del mur es varen localitzar dos grans basaments de rierencs lligats amb morter que aprofundien en les argiles del subsòl. A aquests dos "basaments", situats pràcticament a tocar l'un de l'altra, caldria afegir-hi les restes d'un tercer, molt malmès i segurament d'algun altra situat a la banda nord i més difícil d'apreciar per la presència dels límits de l'excavació. L'única explicació plausible per a totes aquestes estructures ara per ara és que no es tracti de basaments o fonamentacions, sinó d'antigues sitges que varen ser farcides amb pedres i morter per donar consistència al terreny, potser en el moment de construcció de l'edifici.

Pel que fa a la cronologia, val a dir que un cop més els materials eren majoritàriament moderns però en dos espais es varen localitzar petits estrats amb materials d'època romana. En ambdós casos es tracta de materials que cal situar en època baix republicana

i començaments de l'imperi, moment que coincidiria plenament amb la tipologia del paviment de *signinum* i tessel·les localitzat i que indicaria la presència a l'indret d'una vil·la d'origen republicà.

La plaça a migdia de l'església

El sondeig de ponent: El primer sondeig va demostrar que en aquesta zona sí es conservaven restes de la vil·la romana, però també que tot i situar-se gairebé dos metres per damunt de la cota del camp baix, el nivell d'arrasament de les estructures era molt important i la potència estratigràfica conservada aparentment escassa. Amb aquests antecedents es va obrir un segon gran sondeig a ponent del suara descrit, deixant un espai d'uns quatre metres per permetre l'accés a l'església.

En aquest segon espai els resultats varen ser molt més importants recuperant-ne estructures molt més coherents i en un molt millor estat de conservació, especialment degut, com veurem, a que es tractava de substruccions, que ja originalment se situaven per sota de la cota de circulació de l'edifici.

El sondeig es podria dividir en dos espais molt clars, dividits per un llarg mur nord sud. A llevant es varen localitzar les restes d'uns banys dotats d'hipocaust, mentre que a ponent se situaria un espai de servei, encara no totalment excavat i no delimitat completament.

Els banys

La zona est del sondeig estava ocupada per una estructura rectangular, allargassada, orientada de nord a sud, delimitada per murs de rierencs i morter que configuraven un conjunt de dues estances calefactades per hipocaust, amb un *praefurnium* a la banda nord i, probablement (ja que queda parcialment fora de l'excavació) una banyera a l'extrem sud.

Els murs perimetrals de l'estructura es conservaven amb una alçada de poc més de mig metre als angles i a la zona nord, mentre que al centre es conservaven arranats a l'alçada del paviment inferior de l'hipocaust. El mur que separava d'est a oest l'espai en dues estances solament es conservava a nivell del paviment inferior de l'hipocaust, però a la seva part central s'hi ubica un bloc de sorrenca, que indicaria la ubicació de l'arc de comunicació dels hipocausts de les dues estances. El paviment inferior de l'hipocaust era fet en *opus signinum* i en ell es conservaven les empremtes de les *pilae*, de les quals també se'n recuperaren algunes *in situ*. A la banda nord se situava la boca del *praefurnium*, construïda amb rajols i que en una fase posterior va ser tapiada de forma barroera amb un mur de pedres i morter. També a l'estança nord hi havia traces d'una transformació de l'espai, ja que tota la zona central presentava restes de morter i es conservava l'angle nord oest d'algun muret que denotaria l'existència d'una estructura ocupant l'espai inicialment destinat a les *pilae* de l'hipocaust.

Sobre la possible banyera de la banda sud aquesta vindria marcada per la presència al mur de tanca d'un encaix, que es perllongava fora de l'excavació. Aquesta mena d'absis quadrangulars solen denotar en conjunts termals la presència d'una banyera. El fet que se situï a la banda contrària del forn resulta estranya ja que aquest se sol situar darrera la banyera per poder-lo aprofitar per escalfar el dipòsit d'aigua calenta, raó per la qual no es pot descartar que a la banda de migdia existís un segon forn[3].

A la banda oest de la cambra de migdia se situa un encaix quadrangular, que en alçat devia definir un nínxol quadrangular, que es podia haver emprat per situar-hi un seient, una escultura ornamental o, més probablement, un *labrum* per ablucions.

A la banda sud occidental d'aquesta estructura unitària se situa una petita estança, de funcionalitat gens clara, en la que s'aprecien per una banda una reforma important, que va suposar la construcció d'un nou mur a migdia, i l'extensió cap al sud del complex, ja que a aquest nou mur que acabem de citar, se n'hi associa un altra en direcció sud, situat just al perfil de l'excavació.

Tot aquest sector queda separat de la resta del sondeig situat a ponent per una estructura d'*opus caementicium* que folra completament el mur occidental dels banys. Aquest folre no existeix a la banda est, on el mur de les termes es va construir retallant directament les argiles del subsòl. L'explicació a l'existència d'aquesta estructura de *caementicium* es troba precisament en la diferència en la utilització de l'espai a una banda i altra de les termes. Així, a llevant del conjunt el nivell de circulació de l'edifici se situava a la mateixa cota que la dels banys, lleument per sobre de la cota superior dels murs localitzats, i no conservat.

Per contra, la zona de ponent sembla ser una zona de servei, dedicada com a mínim a l'alimentació del forn situat a la banda nord. La construcció d'aquesta zona, amb un nivell de circulació situat a una cota similar a la del paviment inferior de l'hipocaust implica que es va

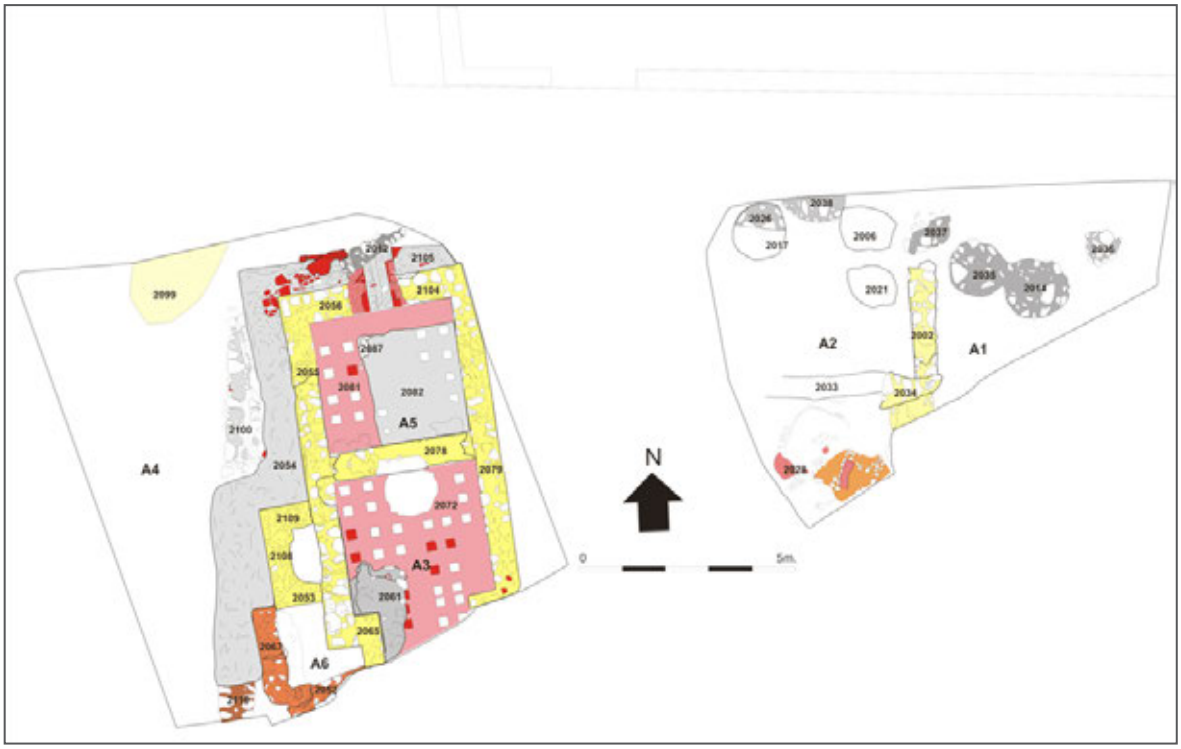

Figura 4. Planta general de la zona 2.

rebaixar el terreny a l'entorn del mur perimetral. Això segurament devia crear tensions estructurals a l'edifici ja que es va deixar al descobert la fonamentació del conjunt termal i això podia fer que l'edifici, segurament cobert amb volta, s'obrís lateralment. Per això es va optar per reforçar-la amb la construcció d'un segon mur de *caementicium*. De fet aquest segon mur presenta la superfície superior arrodonida i sembla que almenys en alguns punts aniria recobert amb rajols als laterals i, sobretot, a la part superior, indicant que no era tant un mur amb alçat com un reforç a nivell de fonamentació, un sòcol.

A aquest espai solament es varen recuperar dos elements. A la banda nord es va recuperar part d'un paviment de morter. Aquest no presentava límits clars i se situava a una cota en la qual el centre de l'espai encara era ocupat per un important enderroc de pedres, raó per la qual creiem que es tractava d'un sol de treball o un abocament de calç, més que d'un autèntic paviment.

L'altra element és un mur de rierencs lligats amb morter situat a la zona central i recolzat contra el reforç de caementicium de les termes. Aquest mur presentava un important desplaçament cap a ponent provocat pel seu ensorrament i al seu entorn es va recuperar un important nivell d'enderroc. Per contra a la zona excavada no es va localitzar cap nivell de circulació clar.

Aquest espai no ha estat completament excavat ja que els nivells antròpics segueixen aprofundint força per sota del nivell de circulació de la part inferior de l'hipocaust de les termes. Aquest fet ens porta a l'altra gran problema de tot el sector. Tant a les termes com a aquest espai de servei els materials recuperats pertanyen a l'època moderna, amb materials dels s.XVI i XVII localitzats a cotes molt baixes, fins i tot al damunt del paviment de l'hipocaust. Aquest fet demostra l'existència de treballs de saqueig de l'edifici fins a època molt moderna. Això encara és més evident a la zona de servei on aquests materials moderns continuen apareixent clarament per sota dels nivells de circulació de l'edifici romà.

Pel que fa a la ceràmica d'època romana aquesta es va recuperar en indrets molt puntuals. De fet l'únic espai on es conservava un estrat d'època romana sense intrusions modernes, era a la boca del forn, on un nivell de terres molt negres, amb cendres que denoten el moment d'ús i obliteració del forn es va trobar farcit amb abundants materials romans, especialment pertanyents a època alt imperial i que situarien el moment d'abandonament del conjunt a mitjans del s.III dC.

Els enterraments

La proximitat a l'església parroquial comporta la

troballa d'alguns enterraments a la zona excavada. La majoria d'enterraments, tots ells en fossa, es trobaven en un mal estat de conservació, entre altres raons perquè apareixien a molt escassa profunditat. Tot i això cal remarcar la presència d'un difunt a la zona nord de les termes. Aquest va ser abocat més que enterrat, a l'espai entre els murs oest i nord dels banys i cobert amb fragments de paviment de signinum i rajols provinents de l'enderroc de l'edifici. El cos va ser abocat de cares, presentava el coll girat, de tal manera que la cara del difunt mirava la seva columna vertebral i amb les espatlles dislocades. És probable que es tracti d'una persona enterrada en un altra indret i que va ser moguda al cap d'un temps, fet que explicaria que algunes parts del cos es trobessin desconnectades anatòmicament així com la forma de l'enterrament, ja que sembla com si anés dins una saca o mortalla i s'aboqués sense contemplacions.

L'estratigrafia

Part de la problemàtica inherent als rebaixos produïts al llarg de la història tant al camp com a la zona de l'actual aparcament a migdia de l'església tenen el seu reflex també a la pròpia estratigrafia. Com ja hem comentat en apartats anteriors aquesta apareix completament remenada i els estrats amb materials moderns aprofundeixen fins a les argiles del subsòl en tota la superfície excavada. Solament en indrets molt puntuals s'ha recuperat estratigrafia intacte d'època romana, estratigrafia que això sí, sembla denotar un origen baix republicà per la vil·la i una intensa activitat, amb l'ús del conjunt termal, en època alt imperial.

REFLEXIÓ FINAL

Els treballs desenvolupats a l'entorn de l'església parroquial de sant Menna al llarg dels dos darrers anys permeten avançar tot un seguit de conclusions:
-Existència d'una vil·la d'època romana.
-Aquesta revestia una certa importància. La qualitat constructiva dels murs perimetrals de les termes (superior al dels conjunts termals de la majoria de vil·les de l'actual província, si exceptuem les suburbanes o les d'*otium* de la costa) així com altres elements indirectes com la proximitat del mausoleu de la Torratxa donen fe de la importància i categoria de l'establiment
-Les escasses dades estratigràfiques obtingudes permeten situar en època baix republicana la construcció de la vil·la, amb una important continuïtat almenys en època alt imperial.
-Part de l'espai ocupat per l'edifici sembla haver estat ocupat inicialment per un petit camp de sitges, la majoria de les quals sembla que foren amortitzades emprant pedra i morter per cobrir-les segurament per dotar de fermesa al terreny on es construïa el nou edifici.
-La vil·la pateix diverses reformes, fet indicat per les diferències entre el parament i la fonamentació del mur localitzat al centre del primer sondeig realitzat a la plaça de l'església, l'addició d'un nou mur a la banda sud de les termes o l'obliteració del forn de les mateixes. No queda tant clar si l'estructura construïda a la cambra nord dels banys pertany a època romana o és posterior
-A l'entorn s'han localitzat altres estructures (un dipòsit, una claveguera i alguns murs dispersos) dels quals solament el dipòsit es pot atribuir de forma ferma a època romana.
-La zona situada a migdia de l'església formava part del cementiri de la mateixa.
-L'edifici romà va ser objecte d'una espoliació continuada i sistemàtica, fet que amb altres factors ha provocat la pràctica desaparició de la mateixa, almenys en aquest sector.
-Tota la zona ha patit en època moderna un importantíssim rebaix per raons desconegudes, de tal manera que pràcticament solament les estructures situades per sota del nivell de circulació es conserven.
-L'estratigrafia original es troba fortament alterada i predominen els nivells d'època moderna, fins pràcticament el nivell no antròpic.

BIBLIOGRAFIA

ALBERCH, X, BURCH, J. 1989, Elements pel coneixement de la vil·la de Vilablareix, *Cypsela*, VII, Girona, 87-91

CASAS, J., CASTANYER, P., NOLLA, J.M., TREMOLEDA, J. 1995, *El món rural d'època romana a Catalunya. L'exemple del nord-est*, Centre d'Investigacions Arqueològiques. Serie Monogràfica, 15. Girona.

CID, A. 1950, El mausoleo romano de Vilablareix, *Anales del Instituto de estudios Gerundenses*,V,Girona, 228-234

NOTES

1) Aquest treball forma part del projecte ministerial *Del oppidum a la ciuitas. Análisis de un proceso histórico en el territorium de Gerunda* (HUM2007-62486/HIST) .

2) Els murs segurament eren de pedra lligada amb morter, com ho mostrarien la gran quantitat de petits fragments d'aquest material recuperats a l'entorn de l'estructura. No cal oblidar que les restes localitzades són la base de la cisterna i aquí el morter sol ser menys abundants.

3) Possibilitat avalada també per la presència al sector d'un important nivell de cendres inexistent a la resta de la sala.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA VIL·LA ROMANA DE LA FONT DEL VILAR (AVINYONET DE PUIGVENTÓS, ALT EMPORDÀ)

Sílvia CALLAVÉ i FELIPE, Natàlia COLOMEDA i FOLGADO

INTRODUCCIÓ

Durant molt de temps, l'abandó de la zona on es localitza la vil·la romana del Font del Vilar va propiciar que la parcel·la fos utilitzada com abocador. Davant d'aquest problema l'Ajuntament d'Avinyonet de Puigventós va creure convenient l'adeqüació del jaciment, excavat als anys 90, per tal de posar-lo en valor i evitar que es produïssin més abocaments.

Amb aquesta intenció l'Ajuntament va encarregar el projecte d'arranjament de les restes arqueològiques a la Diputació de Girona. Aquest projecte pretenia consolidar les restes visibles, marcar els àmbits de les estances i habilitar un espai de parc urbà on es poguessin observar i conèixer les restes a través d'uns panells explicatius.

En aquest context, la Diputació va contactar amb l'empresa Janus S.L per tal que s'efectués el control arqueològic en el moment en què es redescobrissin les restes excavades, que havien estat tapades després de la seva excavació arqueològica. Concretament, la intervenció es va centrar en la *pars urbana* de la vil·la, ja que la part productiva, després de ser excavada, havia estat eliminada. Aquests treballs foren realitzats el maig del 2009.

INTERVENCIONS ANTERIORS

Durant els treballs de construcció dels carrers de la urbanització Mas Pau d'Avinyonet de Puigventós es

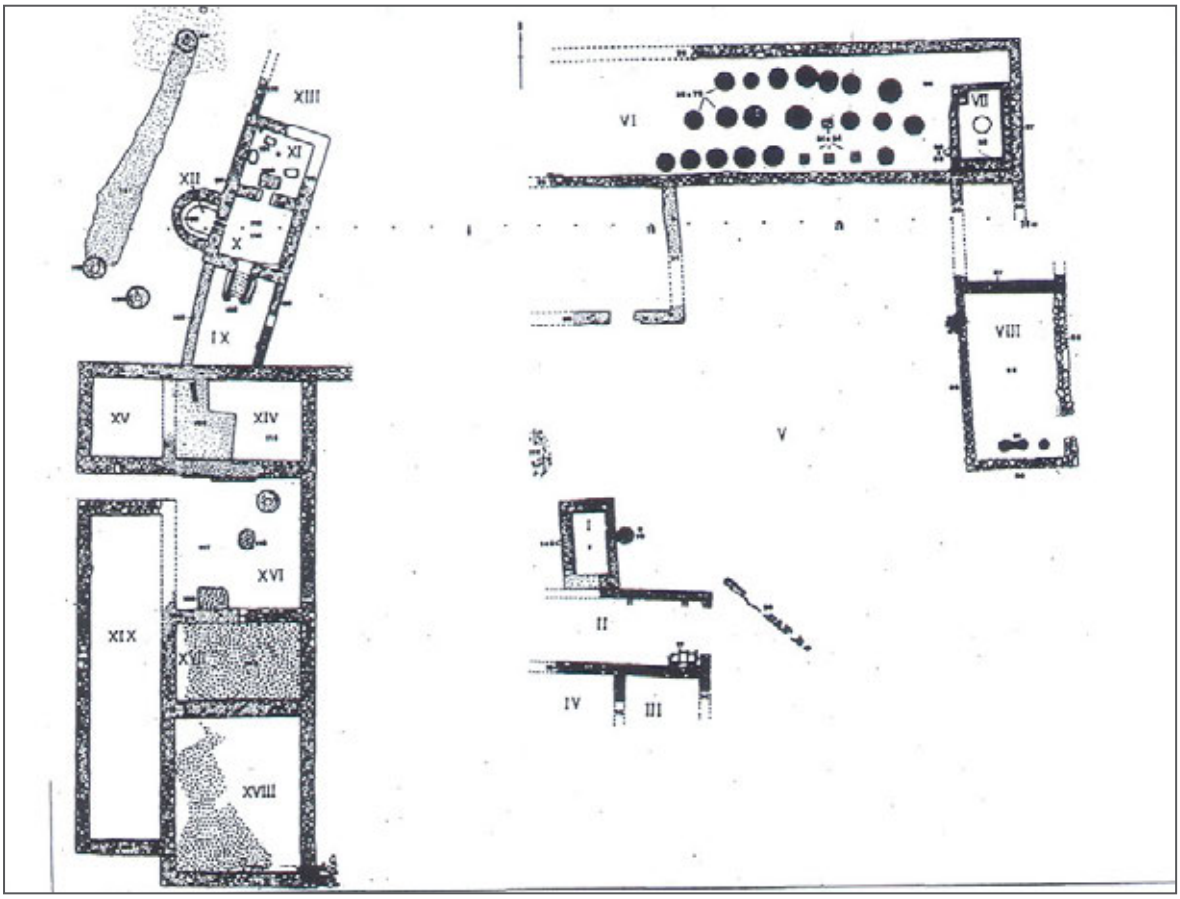

Figura 1. Planta general de la vil·la excavada el 1992-1993 (Casas *et al.*, 1995, 52). L'any 2009 s'ha intervingut en totes les contruccions de la part esquerra de la planta.

Janus SL

van localitzar teules, pedres i fragments de terrissa que hi evidenciaven l'existència d'un jaciment arqueològic. A partir d'aquestes primeres troballes es va realitzar una primera intervenció d'urgència el 1983 (Anònim 1983).

L'excavació sistemàtica i en extensió del jaciment es realitzà els anys 1992 i 1993. Durant aquesta campanya es va documentar que l'extensió que ocupava la vil·la era d'una mitja hectàrea (elements construïts i patis o elements vertebradors). Cronològicament, es van situar les restes entorn del segle I a.C per al seu moment inicial, mentre que la majoria de l'ocupació correspondria al període altimperial. Finalment, es va poder datar l'abandó de la vil·la a mitjans del segle V d.C.

Tot i que les restes eren imcompletes es van documentar dos espais, una part productiva i un nucli d'habitatge. Al nucli d'habitatge es van descobrir una sèrie d'estances, situades a la part oest, que compartimentaven un cos de planta rectangular. L'estat de conservació de les restes de la zona d'habitatge era molt dolenta. Al nord d'aquesta zona es va documentar una instal·lació termal que no segueix la mateixa orientació que les altres estances, pel que va ser interpretada com una ampliació posterior, realitzada durant el segle II d.C.

La part més pròpiament productiva de la vil·la estava distribuïda al voltant d'un pati central. L'edificació situada al nord d'aquesta zona destacava per ser un gran àmbit on es van descobrir i excavar 20 ***dolia*** distribuïts en tres filades disposades en sentit longitudinal (Castanyer i Tremoleda 2007: 275-290).

DESENVOLUPAMENT DE LA INTERVENCIÓ.

La intervenció que es va dur a terme l'any 2009 a la vil·la romana de la Font del Vilar va consistir en la redescoberta de la vil·la que havia estat excavada el 1993 i que posteriorment s'havia cobert amb la finalitat de protegir-la. L'única zona que quedava vista era la de les termes, que s'havia consolidat poc després de l'anterior intervenció arqueológica.

Primerament es va sanejar tot el solar i es va retirar la vegetació que l'ocupava. Posteriorment es va procedir a rebaixar el nivell vegetal per posar al descobert els diversos murs que formen la vil·la i es van començar a descobrir els murs que ja estaven més o menys a la vista després de desbrossar. Amb la guia de la planta que havien realitzat els arqueòlegs que van excavar la vil·la als anys noranta es va intentar resseguir tota l'edificació per poder descobrir-ne els murs i, en un segon moment, buidar les habitacions fins al nivell que havien deixat les anteriors excavacions.

A la zona oest del jaciment hi havia un talús prop de la riera. Aquest talús es va retirar aproximadament un metre en direcció a la riera per tal de poder deixar vist el mur oest de tancament de la vil·la. Aleshores, en aquest sector es van començar a localitzar uns murs que no estaven documentats a la planta de les excavacions dels anys 90, de manera que tota aquesta part de la vil·la se'ns mostrava amb una planta diferent de la que s'havia localitzat fins llavors. Aquesta circumstància va fer impossible de moment escometre la museïtzació de la zona sense una prèvia excavació, per la qual cosa la Diputació de Girona va haver de concentrar la feina de rehabilitació al sector de les termes.

Figura 2. Angle de l'àmbit XI, documentat l'any 2009.

A les estructures termals, a més de la seva neteja, s'hi havia produït la localització de tres ***dolia***, dues d'elles relacionades a través d'una mena de canal o rec reomplert d'un enderroc ja documentat durant la capanya del 1992-93. En aquest canal o rec vam realitzar-hi un sondeig per poder calcular la potència de l'enderroc.

A banda, la neteja de l'edifici termal va permetre documentar també estructures que no s'havien localitzat durant l'anterior campanya. En primer lloc, cal remarcar una estructura de combustió (UE 5104) localitzada al sud de la ***dolia*** UE 120, així com, a la banda est de la zona de les termes, un mur de grans còdols lligats amb terra (U.E. 5103).

També, a l'angle nord-est del ***tepidarium***, al denominat àmbit XI, hi quedava un espai que no s'havia pogut documentar, ja que es trobava sota l'actual carretera.

El projecte de la Diputació contemplava aixecar la vorera i retirar-la uns metres per tal de poder descobrir l'angle d'aquesta estança i poder completar-la per mostrar-la al públic sencera. Efectivament, es va localitzar l'angle del mur i, ja dins del veí àmbit XIII, es va documentar també una obertura amb una zona de combustió que podria correspondre a un altre hipocaust o forn (UE 5109) que tindria la finalitat d'escalfar la gran sala de les termes durant la segona fase del seu funcionament.

Després d'aquesta intervenció arqueológica la Diputació ha consolidat les restes de la zona de les termes de la vil. la, mentre que l'altra zona queda pendent d'excavació per tal de poder-la documentar correctament abans de procedir a la seva museïtzació.

BIBLIOGRAFIA

ANÒNIM (1983), Troballa de les restes romanes a Avinyonet de Puigventós, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 16, p. 391-397.

CASAS, J.; CASTANYER, P.; NOLLA J.Mª.; TREMOLEDA, J. (1995), *La vil·la romana de la Font del Vilar (Avinyonet de Puigventós)*, Estudis Arqueològics, 2. Universitat de Girona.

CASAS, J.; CASTANYER, P.; NOLLA J.Mª.; TREMOLEDA, J. (1993), La vil·la romana de la Font del Vilar (Avinyonet de Puigventós), *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 26, p. 341-372.

CASAS, J.; CASTANYER, P.; NOLLA J.Mª.; TREMOLEDA, J. (1995), *El món rural d'època romana a Catalunya (L'exemple del nord-est)*. Centre d'investigacions arqueològiques de Girona. Sèrie monogràfica, 15, Girona.

CASTANYER, P.; TREMOLEDA, J. (2007), El paisatge agrari a l'Empordà en temps dels romans: l'exemple de la vil·la de la Font del Vilar (Avinyonet de Puigventós), *Actes del congrés: El paisatge, element vertebrador de la identitat empordanesa*, volum I, IEE, 275-290.

CASTANYER, P.; TREMOLEDA, J. (1999), *La vil·la de Vilauba. Un exemple de l'ocupació i explotació romana del territori a la comarca del Pla de l'Estany*. Editen Ajuntament de Banyoles, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona, Ajuntament de Camós, Ajuntament de Porqueres i Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles.

MASVIDAL, C. (2007), *La Torre dels Moros. El veïnat de Panedes de Llagostera entre els segles III-XIII*. Col·lecció Beca Esteve Fa Tolsanas, 3, Llagostera.

NOLLA, J.M.; CASAS, J. (1984), *Carta Arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al N.E. de Catalunya*, C.I.A.G., Girona.

VIVÓ, D.; PALAHÍ, L.; NOLLA, J.Mª.; SUREDA, M. (2006), *Aigua i conjunts termals a les ciutats d'Emporiae ,Gerunda i Aquae Calidae... sed uitam faciunt*. Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona, Girona.

PROSPECCIÓ ARQUEOLÒGICA ALS ENTORNS DEL MAS GUÀRDIES (PALAMÓS, BAIX EMPORDÀ)

Anna AUGÉ SANTEUGINI, Joan LLINÀS POL

INTRODUCCIÓ

L'octubre de 2009 es va efectuar una prospecció arqueològica al mas Guàrdies i als seus entorns immediats, inclosos en el pla especial de protecció del patrimoni de Palamós. L'espai prospectat se situa al nord del centre urbà, al barri de Sant Joan, a uns 80 metres a l'est de l'Hospital de Palamós, i està delimitat pels carrers Tarragona, Lleida, Remigi Rubau i Pompeu Fabra. Actualment es troba sense edificar i funciona com a zona de pàrquing. L'única edificació existent és el propi mas Guàrdies, que s'ubica al centre-oest del solar.

Els treballs foren motivats arran de la previsió d'arranjament d'una part del mas i de l'adequació urbana de tot el solar que, a més, es troba afectat per la propera obertura d'un carrer. En aquest indret hi ha la referència, molt inconcreta, de troballa de material d'època romana, sense oblidar el propi mas, existent almenys des del segle XVII. L'Ajuntament de Palamós encarregà les prospeccions, que foren dirigides per l'arqueòloga Anna Augé, a Janus SL.

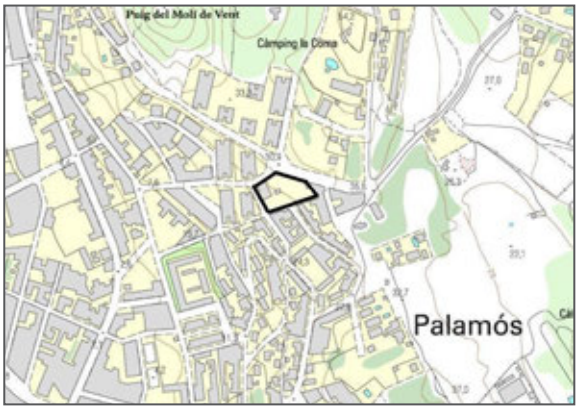

Figura 1. Plànol de situació de la zona prospectada

RESULTATS

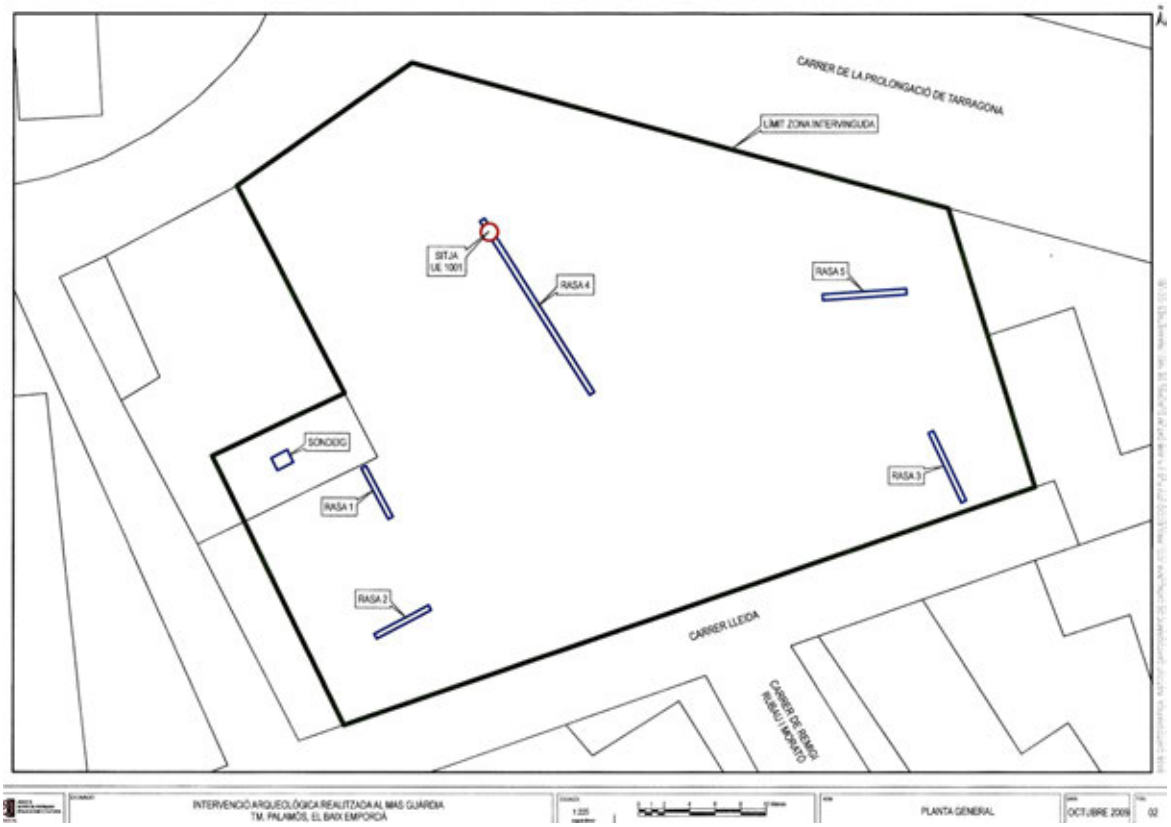

Figura 2. Planta de la intervenció

Janus S.L.

Els treballs de prospecció es realitzaren tant a l'interior del mas Guàrdies (zona 2) com al solar adjacent (zona 1). A dins del mas es va efectuar un sondeig que fou excavat manualment, mentre que la prospecció del solar, que es va realitzar amb l'ajuda d'una màquina excavadora, va consistir en l'excavació de cinc rases distribuïdes per tota la superfície.

Zona 1

Aquesta zona correspon, com dèiem, a la superfície exterior, que ocupa uns 1900 m^2, on s'hi van realitzar cinc rases distribuïdes per tota la superfície. La dimensió i l'orientació de les rases foren condicionades per la disponibilitat que es tenia del terreny, que era una zona d'aparcament de vehicles, i la profunditat va anar variant en funció de la cota d'aparició del subsòl natural.

En el moment en què apareixia el subsòl natural i es comprovava la inexistència de restes arqueològiques es donava per finalitzada l'excavació de la rasa. Aquest fou el cas de quatre de les cinc rases: les rases 1 (situada a l'extrem sud-oest del solar, a la cantonada sud-est del mas Guàrdies, davant de la façana), 2 (a l'extrem sud-oest de la zona 1, més endarrerida cap al sud-oest respecte la rasa 1, a uns 7 metres de distància), 3 (ubicada a la cantonada sud-est de la zona 1) i 5 (al nord-est del solar).

La rasa 4, en canvi, donà resultats positius. Amb una orientació de nord a sud i de 17,70 metres de llarg per 0,60 d'ample i una profunditat màxima de 1,12 metres, en el seu extrem nord s'hi localitzà una sitja, que no fou excavada i que només es va documentar fotogràficament i planimètricament. Es tractava d'un retall de planta circular efectuat al subsòl natural, amb la part superior arrasada i d'un diàmetre de 1'30 metres. El seu farcit fou rebaixat tan sols uns centímetres per a la neteja i la identificació correctes de l'estructura i va proporcionar alguns fragments de ceràmica romana, entre els que destaca una vora d'àmfora itàlica Dressel 1.

Zona 2

La zona 2 englobava l'estructura del mas Guàrdies, emplaçat al centre-oest de l'àrea prospectada. Aquest mas actualment es troba dividit en dos habitatges, un dels quals està encara ocupat. La part del mas prospectada fou la de llevant, amb una superfície de 74,69 m^2 a la seva planta baixa, i els treballs se centraren a l'habitació més propera a l'entrada, on s'hi va realitzar un sondeig.

Ubicat al centre de l'habitació, aquest sondeig feia 1 metre d'amplada per 1,25 de llargada. Es va rebaixar en una fondària total de 0,75 centímetres fins a trobar el subsòl natural. El resultat de l'excavació d'aquest sondeig fou també negatiu.

CONCLUSIONS

Figura 3. Imatge de la sitja localitzada

La descoberta de la sitja de la rasa 4 evidencià l'existència d'un jaciment, probablement el mateix que ja anunciava l'antiga troballa de material arqueològic i que va propiciar la nostra intervenció. El que no es va poder determinar fou si es tracta d'una estructura aïllada o bé si aniria relacionada amb altres sitges o amb alguna altra construcció, com és ben probable. Caldrà, doncs, esperar una propera intervenció a la zona per tal d'acabar de delimitar i identificar el jaciment.

És ben probable que el lloc que ocupa aquesta sitja, mig enturonat i separat a uns 600 metres de la línia de la costa, assenyalés una àrea destinada a l'emmagatzematge de cereals, vinculada potser a algun dels assentaments romans diversos documentats a la zona (Palau de Vila-romà, castell de Sant Esteve, el Pedró...).

En tot cas, i pendents de les obres municipals que s'hi preveuen, caldrà estar a l'espera de noves intervencions arqueològiques a l'indret per conèixer més coses sobre aquest jaciment. De moment, la sitja fou de bell nou coberta, a l'espera d'aquestes noves investigacions

BIBLIOGRAFIA

CASAS, J. I NOLLA, J. 1984, *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al nord-est de Catalunya*. Centre d'investigacions arqueològiques de Girona.

TEIXIDOR, E. 2002, Castell de Sant Esteve de Mar - La Fosca, Palamós (Baix Empordà). *Sisenes Jornades d'arqueologia de les comarques gironines*. Sant Joan de les Abadesses, p. 473-476.

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA CATEDRAL DE GIRONA.

Jordi SAGRERA

Durant el mes de novembre de 2008 i en el mes de febrer de 2009 es van realitzar obres a l'interior de la nau de la catedral de Girona que van ser objecte del pertinent control arqueològic.

La intervenció de 2008 fou motivada per l'execució de la darrera fase del projecte d'il·luminació de la nau de la catedral que es va iniciar l'any 2004. S'integrava en el Pla d'il·luminació de catedrals subvencionat per l'empresa Endesa. El 2008 prosseguia la implantació de la malla de canalitzacions per tal de poder-la connectar a la futura estació transformadora que s'hauria d'ubicar en el jardí exterior a nivell de soterranis.

Per tal de consumar la connexió de la xarxa de l'interior de l'església fins als soterranis es va obrir una rasa des del registre ubicat vora la pilastra de ponent de la capella de Tots Sants fins al peu de la porta de Sant Miquel (porta nord). En aquest punt s'havia de realitzar una perforació vertical de 10/12cm de diàmetre fins baixar a la sala romànica de l'antic celler de la canònica que es troba just a sota. La rasa de 40cm d'amplada i 50 de fondària fou objecte de seguiment arqueològic.

Els resultats foren del tot magres car, per no afectar el subsòl, es va preferir rebaixar el gruix de les lloses de pedra del paviment que tenien 40/50cm de fondària. Amb aquesta solució només es va excavar i encara parcialment la potent solera de morter de dit enllosat. En conseqüència, no es va poder documentar gaire res. Anotem però, la troballa puntual –en un espai de 60x 50cm en el límit exterior de la porta de Sant Miquel i a una fondària de 39cm respecte del paviment actual- de les restes d'un possible paviment de llosetes de pedra enganxades amb morter al ronyó de la volta romànica de l'antic celler de la canònica. La dada podria indicar el nivell de circulació medieval d'aquest espai que connectava la nau amb al claustre i el refetor.

L'actuació de 2009 va venir motivada per la necessitat de disposar de tombes noves dins la basílica de la seu en previsió de futurs enterraments de bisbes.

El Capítol considerà obrir una cala en el subsòl de 320x300cm i 210cm de fondària al bell mig de la nau per bastir-hi una cripta funerària apte per encabir quatre taüts. Se situava en una posició centrada respecte el presbiteri, dins l'àmbit de la primera volta de la nau i a tocar de la partió amb el segon tram de volta. En aquest indret ja hi havia una renglera d'antigues tombes episcopals que, des de l'altar major, es projectava en direcció oest. La ubicació exacta correspon a la quarta tomba comptant des del presbiteri. En aquest punt s'hi disposava ja un espai rectangular cobert amb una llosa monolítica que no era altra cosa que la preparació d'una tomba que resultava però insuficient per a qualsevol enterrament.

Un cop aixecades les lloses de pedra del paviment de la nau apareixia una capa de sorra barrejada amb engrunes de morter i guix d'època moderna. Just per

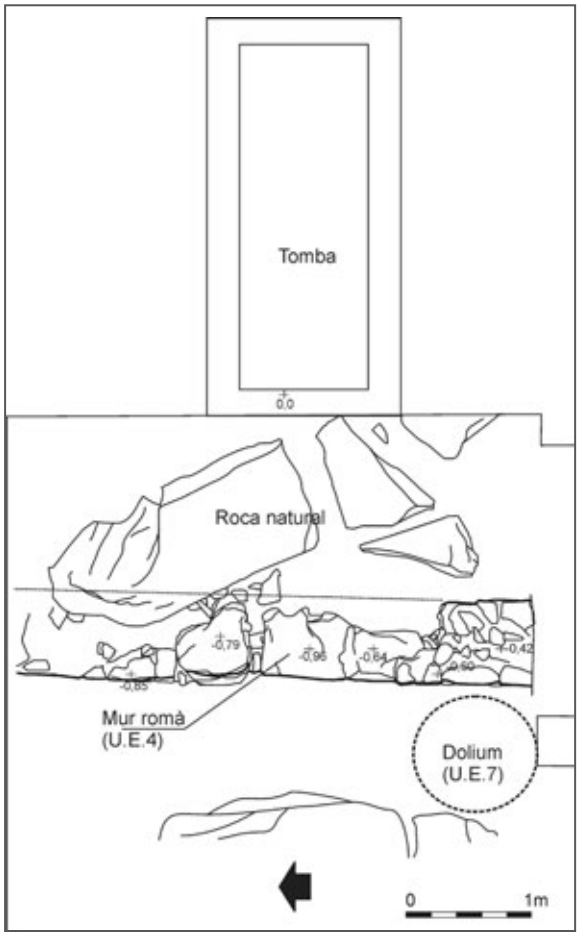

Figura 1. Planta de la cala excavada el 2009.

Universitat de Girona

sota es detectava una capa de terra compacta (U.E.2) que baixava fins a la roca natural amb una fondària mitjana de 80/85cm. El material recollit de l'excavació el datava d'època augustal. En el límit superior la terra apareixia amarada de morter i diferents testimonis esquinçats de la solera d'un paviment anterior a l'actual. En el morter compacte que la formava s'hi marcaven les petges de les lloses de pedra que, en el seu temps, s'havien assentat al damunt. Fins i tot es conservava algun fragment de llosa obrada en pedra calcària de Girona (U.E. 6). Es va suposar que es tractava del paviment de l'església romànica. De

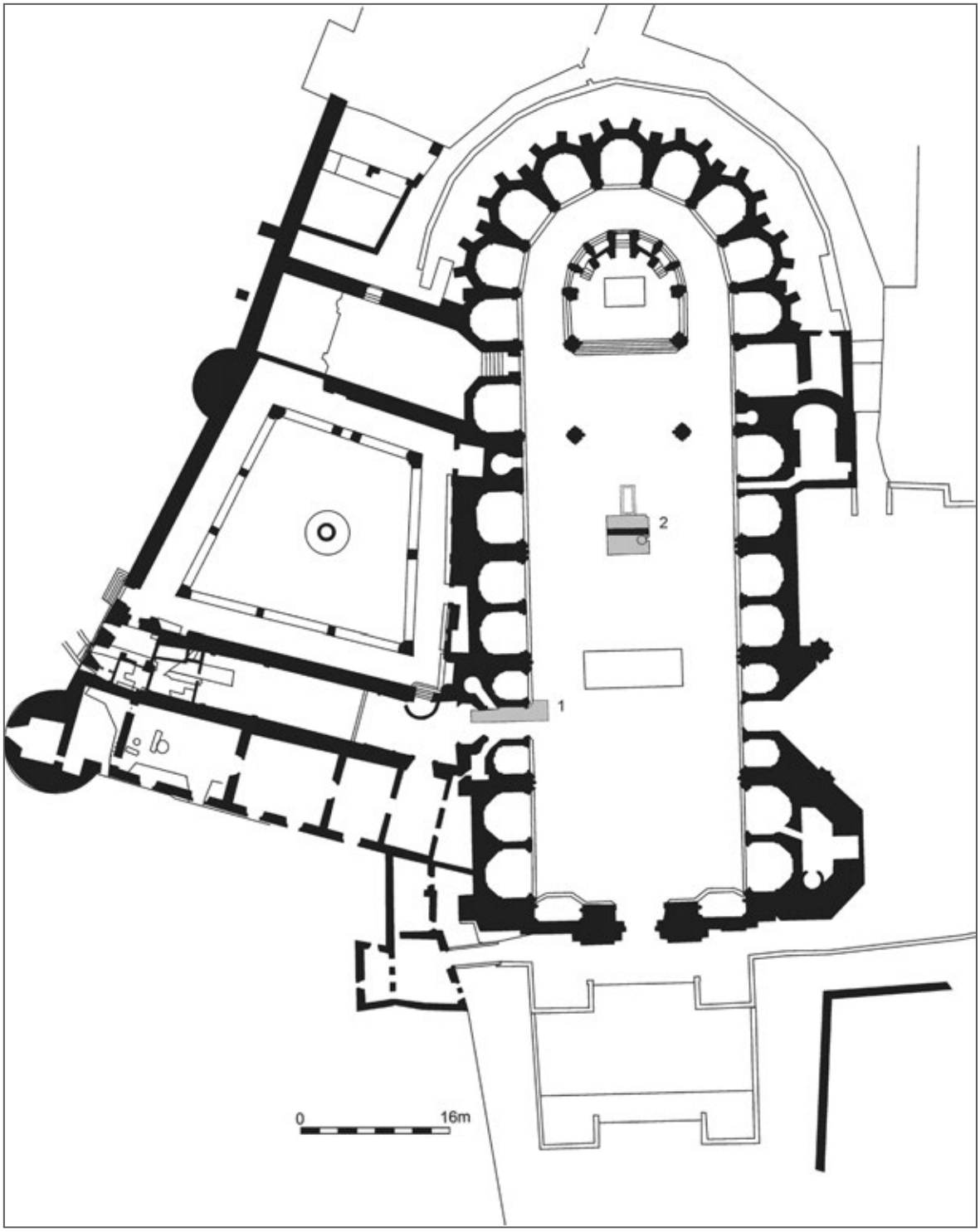

Figura 2. Planta de la catedral de Girona on s'ubiquen els àmbits objecte d'intervenció arqueològica. 1) rasa de 2008, 2) cala de 2009.

fet es va palesar que la construcció de dit enllosat va comportar un rebaix important del subsòl a fi i efecte de regularitzar el terreny. Així, per la banda est de la cala ja aflorava la roca i l'argila rogenca natural que també foren parcialment retallades, mentre que, a la resta de la cala, sorgien directament nivells romans que també foren escapçats (U.E. 2, 4, 6 i 7). La partió entre la roca natural i els nivells romans el marcava un mur (U.E. 4). És una obra de pedra seca de 70cm aproximadament de gruix que s'assenta sobre la roca natural tallada i preparada. Es conserva a nivell de fonament. Presenta una cara exterior (la de ponent) ben arrenglerada, mentre que la de llevant queda desdibuixada perquè s'entrega a la roca natural que en aquest punt s'eleva sobtadament. S'han documentat restes i fragments menuts de pedra sorrenca que indiquen que, molt probablement, hi hauria hagut un revestiment de blocs d'aquesta pedra disposats en filades per la cara oest. El material aparegut en l'estratigrafia que s'hi relaciona permet datar amb fiabilitat el moment de la construcció vers la segona meitat del segle I aC. No sabem la funció concreta del mur tot i que, de ben segur, se l'ha de relacionar amb les estructures del *forum* religiós de *Gerunda*.

A escassos centímetres a ponent del mur hi va aparèixer *in situ* el cul d'un *dolium* (U.E. 7). Es trobava clavat en el sediment U.E. 2 i tallat horitzontalment per la construcció del paviment de la catedral romànica. El farciment intern (U.E.8) el formava un sediment heterogeni i flonjo ple d'engrunes de morter i sense material ceràmic. Malgrat que no se'n va poder fixar la cronologia pensem que es tracta d'una obra alt imperial. El límit oest de la cala es trobà molt tocat i alterat per l'obertura d'un espai rectangular cobert amb una llosa monolítica que no és altra cosa que la preparació d'una tomba que es va excavar el segle passat. L'interior és buit però els voltants es van emplenar de runa i sorra. Tot i amb això es van detectar forats antics que retallaven el sediment augustal (U.E.2) i que eren farcits amb terra flonja i cendres. Podrien ser els clots deixats per altres *dolia*. Els materials ceràmics recollits proporcionaven una cronologia de segle II dC. (Africana de cuina i T.S. africana A).

LES GUILLETERES D'ALL (ISÒVOL, CERDANYA): UNES POSSIBLES MINES D'OR AL·LUVIAL D'ÈPOCA ROMANA

J. MORERA, O. OLESTI, M. VILADEVALL[1]

INTRODUCCIÓ.

La presència d'or als dipòsits al·luvials del riu Segre ha estat ben documentada des dels anys 80 pels treballs del Prof. Manel Viladevall (Dept. de Mineralogia. Facultat de Geologia. Universitat de Barcelona). Es tracta d'or secundari procedent dels dipòsits Miocènics dels Pirineus axials, que les aigües del Segre i els seus afluents dipositen al llarg del curs del riu, des de la Cerdanya fins a la plana lleidatana (Viladevall, 1998 i 2005).

La presència d'or al Segre és coneguda almenys des d'època medieval, i de fet també els propis autors antics coneixien alguns d'aquests dipòsits, doncs els Pirineus apareixen com a territoris rics en or en autors com per exemple Plini el Vell (NH. 4, 112).

Tenint en compte aquests precedents, ja l'any 2004, des de l'equip de recerca de la UAB[2] i en col. laboració amb l'equip del Prof. Manel Viladevall, ens vàrem plantejar la possibilitat que hagués existit una activitat extractiva en època antiga d'aquests dipòsits d'or secundari al llarg del curs del Segre, i en especial a l'àrea de la Cerdanya[3].

Les raons per aquesta hipòtesi eren diverses. En primer lloc, calia tenir en compte la pròpia ubicació dels dipòsits Miocènics (i aurífers) a la comarca, fàcilment accesibles i de fet ben a prop dels principals jaciments romans de la zona: la ciutat de Llivia, el jaciment ibero-romà de El Castellot, o la pròpia necròpolis romana del Pla de Prats, on aparegué en una de les incineracions una cadena d'or romana (Padró 1990).

En segon lloc, cal recordar que al Capcir, ben a prop de la Cerdanya, l'arqueòloga de la Universitat de Toulouse B. Cauuet havia ja excavat mines d'or d'època tardo-romana, si bé aquest cop d'or en roca (Cauuet 2005).

També és interessant mencionar algunes dades significatives presents a les fonts literàries antigues: com ens indica Dió Cassi (48, 42), després de la revolta dels Ceretans l'any 39 a.C., Domici Calví prengué com a botí dels indígenes or, que emprà en la seva celebració del triomf[4].

Finalment, alguns paral.lels, com les mines d'or del Sud de França (Cauuet 2005), presentaven estructures antròpiques d'erosió molt similars a les identificades a la Cerdanya, com l'anomenada "Les Guillateres", al municipi d'All.

Tots aquests elements ens van portar a desenvolupar un projecte de recerca (finançat inicialment pel projecte 2006Excava00008), amb l'objectiu d'identificar i datar aquestes possibles mines d'or aluvial cerdanes.

L'àrea de les Guilleteres (All, Isòvol)

La tècnica romana d'extracció de l'or aluvial es basava en l'erosió dels dipòsits aurífers mitjançant diverses tècniques de rentat, que podien anar des de la senzilla canalització d'aigua a través dels sediments (*arrugia*), fins al desmuntament de grans volums de materials mitjançant la construcció de galeries i la inundació per aigua a pressió (*ruina montium*) (Cauuet 2004, Mangas-Orejas 1999). Un cop l'aigua s'enduia els sediments en les cotes altes, un sistema de filtres permetia recuperar-ne l'or a la part baixa, i posteriorment els estèrils es dipositaven curs avall.

Aquest tipus d'actuacions, que en època romana prengueren unes dimensions de caràcter industrial, i deixaren per tant en el territori unes potents estructures fòsils, creà paisatges característics, amb elements com la xarxa hidraulica necessària per aprovisionar d'aigua els fonts miners (amb canals sovint de diversos km. de longitut), els dipòsits per enmagatzemar-la, o els grans fronts pioners d'erosió, susceptibles de ser analitzats i estudiats[5]. Pot ser interessant en aquest sentit sevir-nos del model creat per B. Cauuet (Figura 1) on de manera sintètica poden observar-se aquests elements principals i la seva funcionalitat.

Els nostres primers treballs cartogràfics i de fotointerpretació van permetre identificar a la comarca de la Cerdanya estructures d'erosió antròpica en els dipòsits aluvials aurífers molt similars als detectats en àrees mineres ben conegudes, com al Limousin, o al Nord-Oest peninsular. Es tracta d'estructures d'erosió

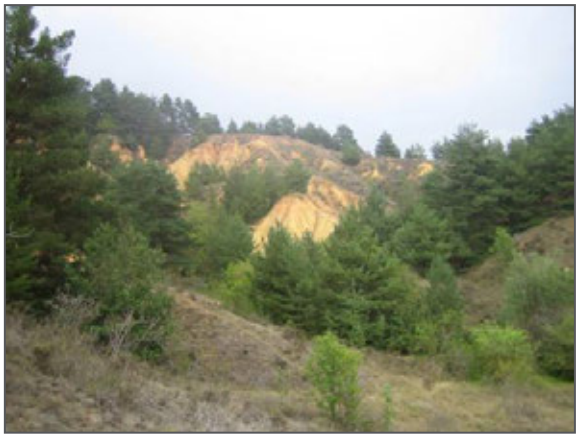

Figura 1. Les Guilleteres d'All. Gran circ d'erosió d'origen antròpic.

en zones com Sallagossa, Osseja, Bellver, però eren especialment significatives les identificades a All, a l'indret anomenat les Guillateres (fig. 2). Es tracta d'un gran circ d'erosió en els dipòsits miocènics, provocat per l'acció antròpica, resultat de canalitzar aigua cap als punts escollits, provocant un esvoranc de dimensions molt notables. La filiació antròpica d'aquests treballs, així com d'altres erosions al vessant occidental del mateix dipòsit, fou ràpidament constatada pel nostre col.laborador, Francesc Gallart (Institut Jaume Almera). De tota manera, que fós una activitat antròpica no demostrava ni l'origen romà, ni la seva funcionalitat com a mina aluvial, encara que tècnicament era coherent aquesta interpretació.

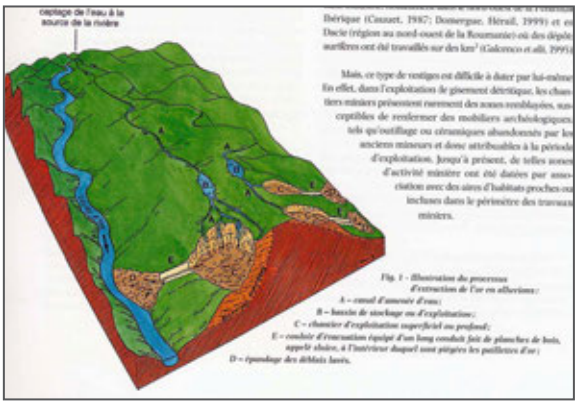

Figura 2. Esquema del sistema d'explotació de mines d'or aluvial en època romana (Cauuet 2005)

Primers treballs

La nostra estratègia per demostrar la presència d'activitats auríferes d'època romana a Les Guilleteres seguí aleshores dos camins. Per una banda, l'obtenció d'una mostra sedimentària de l'estructura, que permetés identificar i datar els nivells d'erosió d'origen antròpic de l'indret, i per altra una prospecció visual a la zona, combinat amb l'estudi geomorfològic i de teledetecció, que ens permetés identificar estructures d'època antiga.

Tot i que l'estudi de la mostra sedimentària no permeté, com preteníem, l'obtenció de dades cronològiques absolutes, el treball de prospecció visual i anàlisi de fotografies aèries permeté identificar noves estructures de gran interès en una cota superior a l'estructura de les Guilleteres, el que feia pensar en l'existència d'una àrea aurífera superior a la coneguda. També les prospeccions visuals es dedicaren a l'estudi del canal que, provinent de Meranges, porta l'aigua just a la cota superior de les Guilleteres, i que actualment forma part dels recursos d'aprovisionament d'aigua per al poble d'All. Creiem que aquest canal, o més exactament el seu traçat més antic, podria ser la font d'aprovisionament d'aigua de l'hipotètica estructura aurífera romana.

Del 30 de maig a l'1 de juny de 2008 es desenvolupà al sector de les Guilleteres una prospecció superficial sistemàtica amb resultats negatius, dirigida per l'arqueòleg Jordi Morera Camprubí (expedient 437 K121 N356). La prospecció arqueològica se centrà en aquells camps propers i adjacents a la formació de les Guilleteres englobant una superfície total d'unes 11 Ha. Els treballs no van detectar cap element arqueològicament significatiu ni s'observaren materials ceràmics tampoc, a banda d'alguns fragments de ceràmiques vidriades policromades pròpies dels segles XIX o XX. En aquest sentit també cal destacar que no es realitzà cap tipus de remoció del terreny ni s'afectà el subsòl dels camps i prats prospectats (Morera, 2008).

A partir del setembre de 2008 vàrem comptar amb la col·laboració de l'arqueòloga Beatrice Cauuet, de la Universitat de Toulouse-Le Mirail, experta en arqueometal·lúrgia i que en els darrers anys ha treballat més específicament els jaciments auríferes d'or en època antiga a l'àrea Pirinenca, que va visitar amb nosaltres la zona d'All (Cauuet 2005). Després de la visita, i de l'estudi conjunt de la cartografia i la fotografia aèria, Beatrice Cauuet no va tenir cap dubte en considerar les mines d'All com un dels millors exemples d'estructures d'explotació de l'or en època romana, conegudes a l'àrea Pirinenca (la primera en el vessant espanyol), i va identificar un parell de punts susceptibles de conservar estructures mineres fòssils. Un d'ells consistia precisament en el sector Nord-Oriental de les Guilleteres.

Es tracta d'un punt, que anomenem els camps d'en Pere Olius, situats per sobre del que sembla un gran front d'erosió, front miner, i per sobre del qual passen les restes fossils d'un canal. En tractar-se d'una àrea entre el canal i el front miner, era possible suposar l'existència al lloc d'un canal vertical, o d'un dipòsit hidraulic, que controlés l'abocament d'aigua a l'esteragall. La realització d'un sondeig en aquest punt podria potser localitzar, i identificar, una estructura antròpica vinculada a l'estructura minera. Seria ja no una estructura fossilitzada en el paisatge actual, sinó una estructura subterrània de la qual no en teniem cap coneixement previ. En altres paraules, podria confirmar la nostra hipòtesi de funcionament del conjunt del sistema.

Figura 3. A la part superior, localització dels Camps de Pere Olius, All (Isòvol). A baix a l'esquerra, Les Guilleteres.

Situació

La zona de la present intervenció, coneguda com Els camps d'en Pere Olius, s'ubica a les planes de sobre el jaciment de les Guilleteres d'All (Isòvol. La Cerdanya) (figura 3). Aquests terrenys s'ubiquen a la part nordoccidental del terme municipal. Per accedir-hi s'ha de prendre la carretera N-260 de Puigcerdà a Lleida. Un cop ultrapassat el nucli poblacional de Ger, al km. 187, s'ha d'agafar la carretera GIV-4031 cap a Meranges. Passats 1.5km. existeix a mà esquerra, una pista forestal que condueix a All. Els camps se situen a uns dos-cents metres a la dreta de la pista. També s'hi pot accedir partint des del mateix poble d'All. Just darrera l'església del municipi hi ha l'inici de la pista forestal abans mencionada. Els camps estant a uns 700m a mà esquerra.

Si bé el jaciment de les Guilleteres d'All inclou un ampli sector del terme municipal, amb estructures d'erosió i canals associats ubicats tant a l'oest com al nord del nucli urbà d'All, la nostra intervenció se centrà en els camps d'en Pere Olius. El motiu que ens han portat a l'elecció d'aquest indret és que aquests terrenys es troben immediatament per sobre dels espais d'erosió/aurífers, i per tant és lògic pensar que per aquest punt havien de passar els canals que duien l'aigua cap a la mina. L'indret presenta ja a simple vista un canvi de pendent, que sembla significatiu.

La situació topogràfica segons el sistema de coordendes Universa Transverse Mercator (UTM) és: X: 404238, Y: 4695372, Z: 1175m snm

Cal agraïr de nou al propietari d'aquests terrenys, el Sr. Pere Olius d'All, la seva inestimable col.laboració i ajuda en aquests treballs, sense la qual no hagués estat possible la nostra recerca.

Metodologia

Pel que fa a l'excavació arqueològica, s'utilitzà com a mètode de registre de les dades que facilita l'excavació el proposat per E.C. Harris i per A. Carandini, modificat a partir de la pràctica arqueològica en aquest tipus de jaciments i de les circumstàncies concretes de l'excavació. Per al registre objectiu dels elements i estrats que s'estudien se'n realitzà una numeració correlativa sota la denominació "Unitat Estratigràfica" (u.e.) que individualitza uns d'altres. Cada u.e. té una fitxa en la qual s'indica: la situació en el context general del jaciment, la ubicació en les plantes i seccions, la definició i la posició física respecte a les altres unitats estratigràfiques.

Finalment, tot aquest procés ha quedat degudament documentat en un exhaustiu reportatge fotogràfic de l'actuació, i amb la realització d'un aixecament planimètric consistent en la realització de plantes i seccions dels sondejos. A més, aquesta documentació, la descripció dels treballs realitzats i dels elements localitzats, juntament amb les interpretacions que se n'han derivat, han estat recopilats en la present memòria científica de resultats.

TREBALLS REALITZATS I RESULTATS

Els treballs arqueològics en els terrenys coneguts com "Els camps d'en Pere Olius", en el municipi d'All es desenvoluparen entre el 14 i el 22 de setembre de 2009, durant els quals hi participà un equip format per 3 arqueòlegs, amb la col.laboració i ajuda d'altres investigadors .

Segons la hipòtesi prèvia, la plataforma immediatament superior de les estructures d'erosió, creades antròpicament per la circulació d'aigua canalitzada, havia de conservar en el seu subsòl l'empremta dels antics canals vinculats a la mina. Aquests canals són normalment estructures negatives excavades al subsòl natural, que s'han colmatat un cop l'estructura ha deixat de funcionar. En tenim paral·lels nombrosos en jaciments aurífers d'època romana, i presenten un perfil en "V" o "U", amb una amplada que pot variar entre 1 m. y 1'5 m. i una profunditat d'un 0,5 m. Talment, també calia esperar l'aparició de grans retalls o basses d'acumulació d'aigua, les quals presenten unes dimensions i formes del tot variables en funció de la topografia original (Cauuet, 2005).

En aquests retalls, ja fossin canals o dipòsits, calia esperar trobar algun tipus de material ceràmic o orgànic que permetés datar l'estrat de colmatació, el que ens donaria una primera cronologia d'amortització del conjunt de l'estructura/mina.

Per tant, la proposta d'actuació (Olesti 2009), ja plantejava una actuació basada en la realització de sondejos que permetessin la identificació i estudi de la possible estructura de canals. Es realitzaren dos cales de grans dimensions una al costat de l'altra. Els sondeigs s'iniciaren de forma mecànica amb una màquina carregadora-retroexcavadora amb la pala sense pues. Aquesta va extreure els primers nivells agrícoles. Un cop arribats als estrats arqueològicament significatius els treballs continuaren de forma manual. Finalitzades les tasques d'excavació, després d'haver documentat exhaustivament els dos sondejos, i havent agafat les mostres necessàries, les cales van ser tapades i colmatades altra vegada de forma que es recuperés la morfologia existent abans de la intervenció.

Sondeig 1

Consistia en un sondeig d'uns 14m de llargada per 1.3m d'amplada ubicat a la part més alta del prat i presentava una orientació sudoest-nordest. El primer nivell identificat consistia en el terreny vegetal (UE 100), amb un màxim de 30cm de potència. Aquest estrat superficial en cobria un altre (UE 101), format per terres marronoses de tonalitat ocre, graves de petites dimensions i alguna pedra petita, que tenia una potència màxima de 40cm. L'estrat 101 cobria dos estrats diferents. D'una banda, en els dos extrems del sondeig apareixia el substrat geològic quaternari, consistent en un tapàs de color vermell intens (UE 103). Per l'altra, a la part central i entre els dos extrems, en uns 9.5m d'amplada, apareixia un estrat diferent (UE 102). Consistia en un nivell heterogeni format per diferents capes que s'anaven alternant i fins i tot barrejant: argiles netes, graves, llims, terres de rebliment amb pedra petita… La complexitat de la seva disposició féu que el consideréssim un únic estrat. L'estrat 102 era estèril pel que feia a materials antròpics o restes orgàniques. I la seva excavació mostrà ja el substrat geològic en tota l'extensió del sondeig, el qual apareixia amb un perfil convex, creant una gran cubeta de fins a 2m de fondària.

Hem interpretat la morfologia del sediment geològic com un gran retall (UE 104) que hauria esdevingut una bassa d'acumulació d'aigua, possiblement vinculada a l'explotació minera. Efectivament, consistiria en un retall antròpic (figura 4). En aquest sentit doncs, l'estrat 102, no seria sinó el nivell de reompliment de l'estructura un cop aquesta ja està en desús. Aquesta amortització s'hauria realitzat de forma natural, sense intervenir-hi l'acció humana, amb materials erosionats de les parts altes de les vessants, i acumulats allà amb les diferents riuades i corrents al·luvials. És per aquest motiu que el sediment presenta una composició tan heterogènia i estèril pel que fa a materials i presència orgànica.

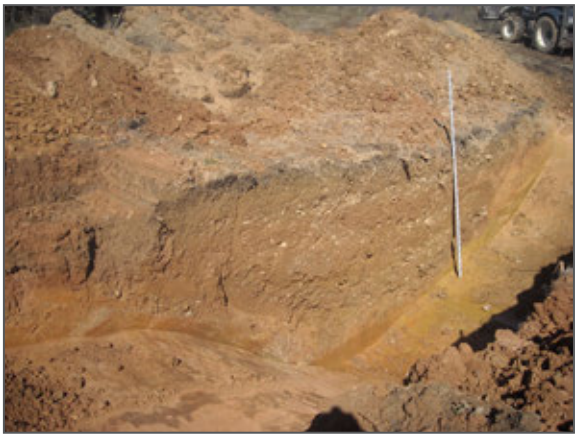

Figura 4. Resultat del sondeig arqueològic. Dipòsit retallat a les argil·les miocèniques.

Davant l'evidència dels resultats decidírem recollir mostres de sediment de l'estrat 102 per tal de realitzar dos tipus d'anàlisi. D'una banda, efectuar l'estudi antracològic per determinar la presència de carbons; i de l'altra, realitzar diferents anàlisis pol·línics per determinar la presència de llavors. Malauradament els resultats d'ambdos treballs han estat negatius, degut a les males condicions de preservació del sediment.

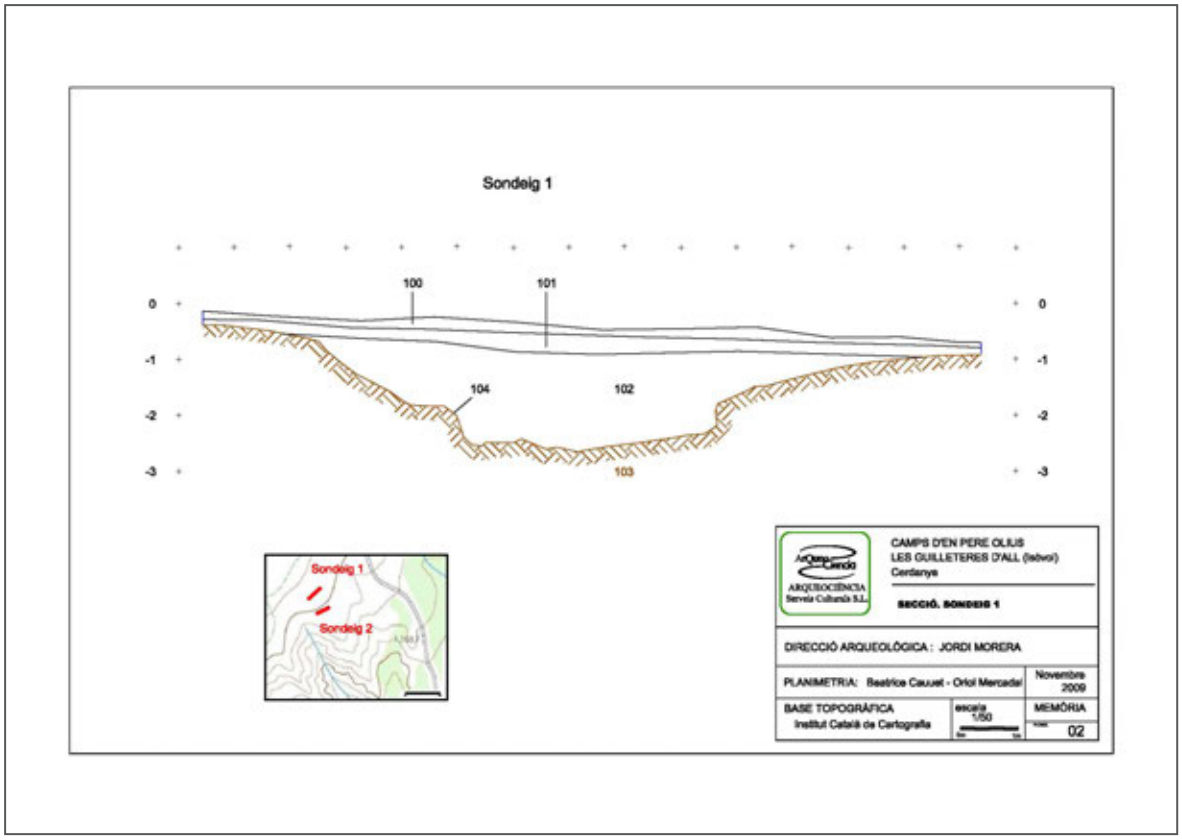

Figura 5. Secció del dipòsit localitzat a All. Planimetria, B. Cauuet, O. Mercadal.

Sondeig 2

Aquest sondeig a la part del camp amb una cota més baixa, de forma paral·lela al primer. Tenia unes mesures de 12.5m de llargada per 1.4m d'amplada. El primer nivell consistí en la capa vegetal superficial, amb una potència màxima de 20cm (UE 200). Després de l'extracció del paquet superficial aparegué un segon nivell de terres marronoses de tonalitat ocre, barrejades amb alguna pedra petita i graveta de tamany reduït (UE 201), molt similar en composició a l'estrat 101 del sondeig 1. Presentava una potència màxima de 40cm. L'últim dels estrats documentats, UE 202, es trobava cobert per aquest nivell. Consistia en un nivell heterogeni, format per terres marronoses de tonalitat vermellosa, barrejades amb graveta de mida petita, tot plegat força compactat. Era un estrat del tot estèril pel que feia a materials arqueològics i restes orgàniques. Per aquest motiu, el considerarem un sediment natural, originat a partir de l'acumulació de materials per deposició al·luvial. Tanmateix, pel fet de ser tan similar a l'estrat 102, i veient el que s'infereix de l'estratigrafia del sondeig 1, pensem que podria tractar-se d'un nivell de reompliment d'algun tipus d'estructura antròpica, excavada en el subsòl, de la qual no vàrem poder veure cap límit. Diem això perquè les característiques de l'estrat no eren les del substrat geològic de la zona, format per argiles i margues vermelloses i groguenques. No obstant, en aquest sentit, volem deixar obertes les dues interpretacions ja que no existeixen prou arguments per descartar-ne cap de les dues.

CONCLUSIONS

L'estudi arqueològic realitzat a la zona coneguda com "els camps d'en Pere Olius" situat a les Guilleteres d'All (Isòvol) ha consistit en la realització de sondejos arqueològics a la part superior de la formació. Creiem haver arribat a uns resultats positius pel que fa a la detecció d'elements arqueològicament significatius.
En un dels sondejos s'ha detectat una cubeta en el substrat geològic, d'uns 10m d'amplada per 2m de fondària màxima. Aquest retall convex estava reomplert per materials i sediments de deposició secundària, acumulats degut a fenòmens al·luvials, aliens a l'acció humana. Tanmateix, l'estructura creiem que s'ha de relacionar amb tot el sistema de canals

i de sistemes d'aprovisionament d'aigua, necessaris pel desenvolupament de l'activitat minera de tipus aurífer a l'antiguitat. Concretament, pensem que podria tractar-se d'una bassa d'acumulació d'aigua. Per confirmar aquests resultats, és d'interès de l'equip investigador continuar els treballs arqueològics a l'estructura l'any vinent, amb l'objectiu de delimitar tot el seu perímetre, definir les entrades i sortides d'altres canals, i excavar-ne els estrats de reompliment.

Les dades obtingudes de la intervenció permeten pensar amb la presència d'altres elements arqueològics d'aquest tipus en els mateixos camps, però la seva indefinició no permet avançar més sobre el particular.

En resum, per primer cop hem identificat al sector de les Guilleteres estructures antròpiques coherents amb la funcionalitat d'una mina d'or aluvial a cel obert, i amb la tecnologia d'extracció de l'or de l'època romana. No hem obtingut fins al moment cap indici cronològic, el que era el nostre primer objectiu, però creiem que l'excavació en extensió de l'estructura, i el seguiment dels canals associats, podrà permetre'ns finalment obtenir dades cronològics que confirmin la nostra hipòtesi.

BIBLIOGRAFIA MÉS RECENT

CAUUET, B. (2005), *L'or de Tolosa. L'exploitation des gisements auríferes de la Gaule dans L'Antiquité*, Toulouse.

COLELL, XAVIER (2007): *Càlcul dels volums extrets del miocè de la zona d'All*. Treball inèdit

GUARDIA, J; MERCADAL, O.; OLESTI, O. (Eds.) *Llívia i el seu territori a l'Antiguitat*. Insitut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona. En premsa

MANGAS, J., OREJAS, A. (1999), *El trabajo en la Hispania romana. El trabajo en las minas*, Madrid.

MORERA, J. (2009) *Memoria de la prospecció arqueològica al jaciment de les Guilleteres d'All (Isòvol)*, lliurada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat el novembre de 2009. Treball inèdit

OLESTI, O. (2007) "Exploiter la montagne: le cas de la Cerdagne Romaine", en L. LÉVÊQUE (Eds.), *Memoire et devenir des paysages culturels d'Europe. Images et textes*. Besançon, en prensa.

OLESTI, O. (2009), *Proposta de sondeig arqueològic al jaciment de les Guilleteres d'All (Isòvol)*, lliurada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat el maig de 2009. Treball inèdit

OLESTI, O. ; MERCADAL, O. (2005) "La Cerdanya: transformacions d'un poble i d'un paisatge pirinenc en època antiga".*Protohistoria et Antiqua Historia Pyrenaica. Actes del II Congrès Internacional Història dels Pirineus*. Girona, pp. 181-274.

PADRÓ, J. P (1990), "La romanització de la Cerdanya". *8è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Pàg. 52-61. IEC. Puigcerdà.

VILADEVALL, M. (2005), "La geoquímica del oro como herramienta de prospección de menas auríferas", *Boletín geológico y minero de España*, 109, 521-535,

VILADEVALL, M. (2005), *Prospección de placeres de oro y otros minerales densos*, Ed. PDF. Ediciones Universidad de Barcelona.

NOTES

1) Agraïm molt especialment la col.laboració de la Prof. Beatrice Cauuet i el seu equip durant els treballs de realització del sondeig i estudi morfològic del sector d'All.

2) Departament de Ciències de l'Antiguitat (Projecte Guerra y Paz: Paisajes y orden social en la Hispania romana", HUM2004-04123/HIST, Grup de Recerca Consolidat AREA)

3) Aquests treballs s'han desenvolupat en el marc dels projectes de recerca en curs "Les Guillateres d'All (Isovol, La Cerdanya)", subvencionat per la Direcció General de Patrimoni Cultural (10041/2008), "L'explotació dels recursos naturals a la Cerdanya (França, Espanya) a l'antiguitat. Activitats mineres en època romana" (2006EXCAVA00008, de l'1/01/2006 al 15/06/2008), dirigits per Oriol Olesti (UAB), i "Vencedores y vencidos: imperialismo, control social y paisajes antiguos" (MEC PB-HUM2007-64250/HIST, de l'1/11/2007 al 31/10/2010), dirigit per Alberto Prieto (UAB), El jaciment ha estat també inclòs en el programa de recerca del Departament de Ciències de l'Antiguitat de la UAB. Des de l'any 2008 aquest projecte compta també amb la col.laboració de B. Cauuet, de la Universitat de Toulouse.

4) És també molt interessant la referència de Marcial (Epigr. 6, 86) a Libyca messis, "les collites de Livia", quan en aquest complexe epigrama l'autor es refereix a la riquessa en or aluvial d'algunes contrades. No

es tractaria de la Libia africana, com sempre s'ha considerat, sinó potser la Iulia Libyca ceretana. Sobre aquest texte, vegeu Olesti-Andreu (en preparació).

5) Sens dubte, al l'estat espanyol el millor exemple d'aquest tipus d'estructures correspón al conjunt patrimonial de Las Médulas, al Bierzo (Mangas-Orejas 1999).

6) Oriol Mercadal, arqueòleg i director del Museu Cerdà; Manel Viladevall, catedràtic del Departament de Mineralogia de la Facultat de Geologia de la Universitat de Barcelona; Francesc Burjachs, arqueòleg i pal.linòleg ICREA-URV; i la Professora Beatrice Cauuet, especialista en arqueometal·lúrgia de la Universitat de Toulouse-Le Mirail, Laboratoire TRACES UMR5608.

LA BÒBILA ROMANA D'ERMEDÀS, CORNELLÀ DEL TERRI (CAMPANYA DE 2008)

Joaquim TREMOLEDA, Pere CASTANYER, Iolanda PUIGDEVALL

LA CAMPANYA DE 2008

De la bianualitat 2008-2009, a la bòbila romana d'Ermedàs només es va fer treball de camp l'any 2008, la que va constituir la novena campanya d'excavacions. Es va desenvolupar durant el mes agost, concretament entre els dies 13 i 25. El plantejament que hi havia per aquesta campanya, similar al que s'havia fet l'any anterior, era el d'insistir en les àrees que tenien les estructures ja descobertes, és a dir, que el nivell superficial ja s'havia extret però encara no s'havia exhaurit la seva potència arqueològica.

Les intervencions que es dugueren a terme es poden agrupar en quatre punts concrets, el resultat dels quals desglossarem tot seguit: el sector sud, el pati central, el corredor d'accés al pati i el sector de l'abocador 1 (Fig. 1).

1. El sector sud de la bòbila

Per una banda, hi havia la intenció d'insistir en l'excavació del sector que es troba més al sud de la bòbila, en un punt on només coneixíem dos murs que formen angle recte (UE 90 i 91) i separen un espais que vàrem anomenar àmbits 11 i 12.

En aquest punt era evident també que, mentre que el mur que va en direcció est (UE 90) estava escapçat i es perd, el mur que va cap al sud (UE 91) continuava per sota del perfil de terra. La seva continuïtat era la que havia de mostrar quin espai es definia. En efecte, l'extracció del nivell superficial (UE-205) va permetre posar al descobert un estrat d'enderroc que es trobava a la banda de ponent del mur (UE-206) i la continuació de la paret, que formava un altre cop angle recte en direcció oest. Aquest nou tram el vàrem numerar com UE-204.

Amb el seguiment de la continuació del mur UE-204 cap a l'oest es pretenia veure si aquesta estructura es podia posar en relació alguna estructura de la banda de ponent, especialment amb el mur (UE-160) que tanca per aquesta banda els àmbits 9 i 10. De tota manera, el seguiment d'aquest mur cap al sud va deixar clar que ens trobàvem a una cota molt més profunda que no a la del nou tram de mur posat al descobert.

El mal estat de conservació de la nova estructura no va permetre trobar-ne la continuïtat i, en tot cas, va quedar clar que corresponia a una fase més moderna que les estructures definides fins ara.

2. El pati central

Un segon punt era la zona del pati central de la bòbila (àmbit 13), ja que, tot i que estava ben definida en les campanyes anteriors, restava repassar el sediment per damunt del nivell de circulació. Aquest estrat (UE-207), disposava d'alguns elements de referència per trobar-ne el nivell de circulació: per una banda, hi havia un element, format per les UE-194 i 199, al bell mig del pati, que creaven una mena d'empedrat o nivell de circulació fet amb fragments de *dolium* i per la banda nord, hi havia la canalització de teules (UE-111) que quedava parcialment coberta pel sediment. Prenent aquestes referències fixes es va extreure l'estrat 207 fins arribar al nivell de circulació, que es feia evident per un canvi en el color del sediment i, en el millor dels casos, per les restes d'una capa de calç blanca, només conservada en diversos punts propers a l'angle nord-oest del pati.

L'únic element diferent que va aparèixer en aquest espai, a part dels fornets que comentarem més endavant, va ser una estructura formada per totxos massissos quadrats, de 20 cm de costat, clavats verticalment en diversos nivells fins a crear una cavitat d'entre 50 i 60 cm de profunditat (UE-224) (Fig. 2). Aquest element està situat a poca distància al sud dels fragments de *dolium* disposats com un empedrat. No sabem quina seria la seva utilitat, potser la d'aguantar verticalment un pal o post clavat o col·locat a l'interior d'aquest forat definit pels totxos i altres fragments de teula, només es va poder constatar que al voltant hi havia una taca de cendres.

3. El corredor d'accés al pati

Relacionat amb el punt anterior, es va fer una actuació especialment intensa en el corredor que condueix al pati central (àmbit 5). Des de les primeres campanyes s'havia vist que en els nivells inferiors hi havia diverses taques de terra cremada i, en especial, un estrat de terra i grava de color fosc

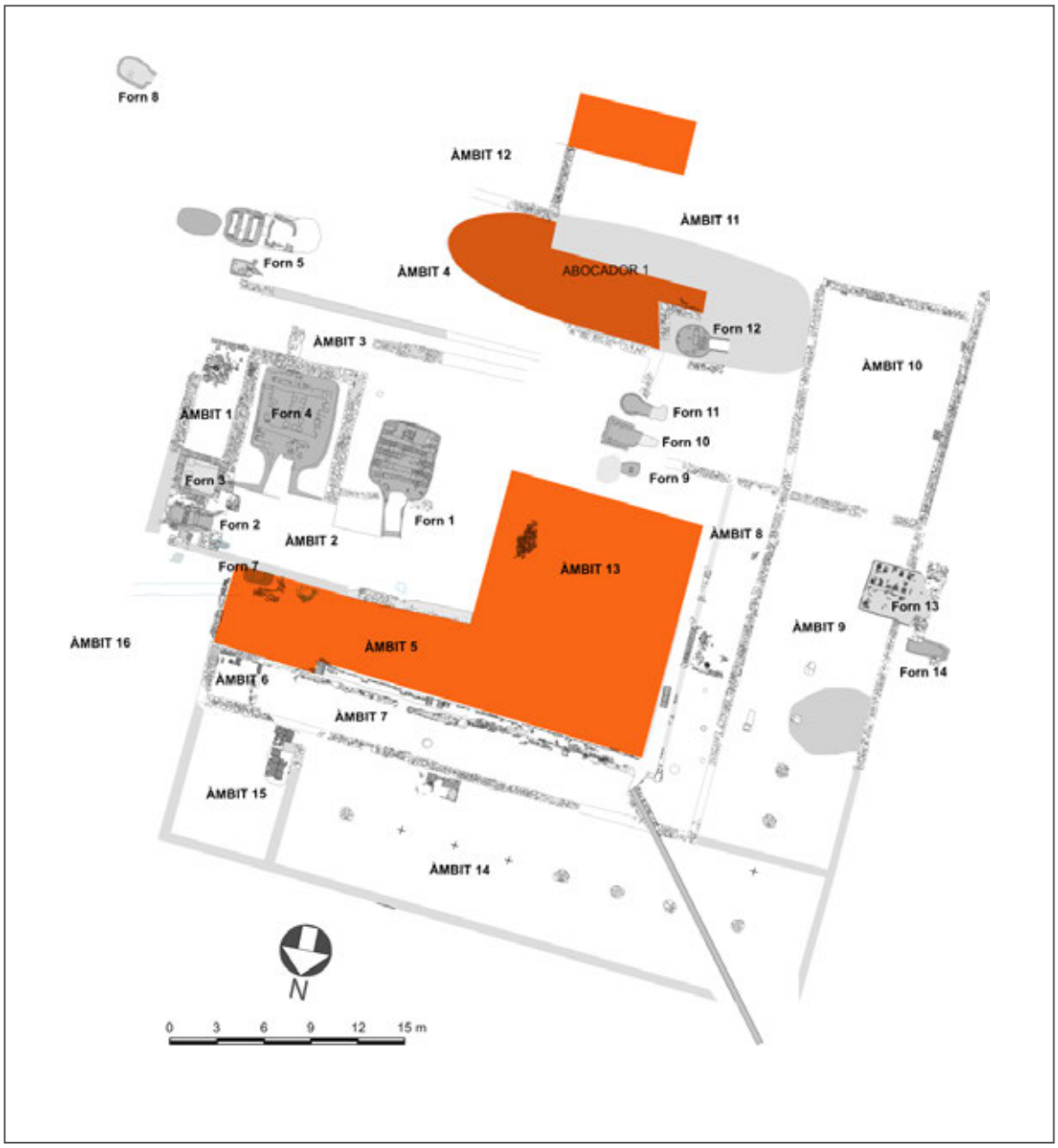

Figura 1. Planta general de les estructures de la bòbila romana d'Ermedàs. Es marquen amb trama les zones on s'ha intervingut en la campanya de 2008.

que s'acumulava contra el mur nord del corredor. Aquest estrat (UE-208) fou retirat i va permetre observar una depressió centrada a la zona de la porta d'accés al porticat i en la zona d'inici de la canalització de teules (UE-227). El seu interior estava farcit per un tou de cendres (UE-228) que, una vegada extret, va deixar al descobert l'entrada a la canalització, tot formant una mena de registre que havíem vist només parcialment, ja que només se n'havia vist la banda que donava a la canalització (UE-229) (Fig. 3).

A la part central del corredor, més alta, hi havia una acumulació formada per calç blanca barrejada amb fragments de teules (UE-232). Possiblement es tracti d'un sòl endurit per evitar que s'enfangués i facilitar així el pas dels carruatges.

A la banda sud del corredor, i des d'on es troba la porta que permetia entrar a la zona dels forns, es va localitzar les restes d'un paviment dur, fet d'*opus signinum*, ben conservat en la zona de contacte amb el mur UE-58, mentre que cap al centre del corredor anava perdent consistència fins a la seva completa desaparició.

Figura 2. L'element 224, formava un forat quadrangular revestit amb totxos i fragments de teula.

Justament en aquesta part on es conservava millor el paviment dur és on es van trobar les úniques estructures que es conservaven i que continuaven cap a la zona del pati, delimitant la part on hi ha el forn 1; es tracta de fins a set fornets, millor o pitjor conservats segons els casos, sempre de forma lenticular, excavats al subsòl i amb les parets recremades degut al fet d'haver-se produït al seu interior una forta combustió. Generalment, aquestes estructures estaven dedicades a una funció metal·lúrgica.

Figura 3. Aspecte de l'excavació del corredor en el punt de l'entrada al porticat nord que va permetre trobar l'entrada a la canalització 111. En primer terme, detall del registre de la canalització de teules.

Figura 4. Un dels fornets metal·lúrgics localitzats a la zona del corredor, una vegada finalitzada l'excavació del seu farciment.

Aquests forns estaven distribuïts entre el corredor i la banda oest del pati. Els tres primers (UE-218, 221 i 210) estaven alineats molt a prop i a la banda nord del mur UE-58, és a dir, ordenats d'est a oest, però l'estructura longitudinal dels forns seguia una orientació nord-sud (Fig. 4). A l'extrem d'aquest mur i seguint la mateixa orientació que els tres primers, hi havia el forn UE-212 que en tallava un altre que estava en aquest mateix punt (UE-214), però amb una orientació diferent, en aquest cas d'est a oest. Aquesta disposició era seguida per dos forns més, un a poca distància (UE-216), mentre que l'altre (UE-222) estava més lluny, molt a prop del forn 1.

4. El sector de l'abocador 1

Aquest punt es refereix a una unitat ben coneguda i ja excavada parcialment en altres campanyes, es tracta de l'abocador 1 (UE-86). Enguany vam decidir prosseguir l'excavació i començar el seu buidatge d'est a oest. Al llarg d'aquest procés van anar apareixent diversos elements que havien estat coberts per aquest dipòsit i que pertanyien, per tant, a una fase de funcionament anterior.

L'abocador es va poder buidar fins a la zona delimitada al nord pel forn 12, cal ressaltar que en

aquest espai hi havia grans fragments de dolia i al costat del mur 163 era freqüent la troballa de peces de vernís vermell, amb tota probabilitat llençats com a defectes de cocció d'aquest mateix forn.

4.1. El primer d'aquests elements coberts per l'abocador foren les restes d'un envà que partia d'un element format per una teula falcada amb pedres (UE-230) i estava fet amb fragments de teula disposats en vertical (UE-321). La part nord estava trencada i és possible que arribés a tancar contra el mur 138 (Fig. 5).

4.2. L'altra estructura es trobava més a l'oest i estava recolzada en el mur 163. Igualment estava feta amb fragments de teula disposats plans i apilats, formant un cert gruix, i les ales de les teules formava una vora que alternava a un costat i a l'altre, de manera que forma una mena de banqueta rectilínia d'uns 25/30 cm d'amplada. Si pel nord recolzava contra un mur, pel sud hi havia terra, però en arribar a la seva base es trobava el nivell d'ús, format per un sòl

Figura 5. Aspecte de l'envà fet de fragments de teula (UE-231), que arrenca d'un punt fix format per una teula sencera, falcada amb pedres.

amb cendres i especialment per la col·locació d'una gran peça ceràmica quadrada de dos peus de costat (bipedal), amb rastres evidents d'haver rebut foc de manera continuada (Fig. 6).

És difícil, a hores d'ara, de poder assegurar-ne una funció, tot i que la primera sensació és que es tracta de les restes d'una cuina en la qual el bipedal hauria fet la funció de fogó.

CONCLUSIONS

En conclusió, podem dir que en les tasques desenvolupades durant la novena campanya s'ha insistit en diversos punts que ja eren coneguts perquè s'havien obert en superfície i havien proporcionat un

Figura 6. Estructura feta amb fragments de teula, adossada a la paret 163, vista des de l'oest, al sud, bipedal usat com a fogó, amb restes de cremat a l'entorn.

primer nivell d'estructures. En sectors determinats, com ara en el corredor i en el pati, simplement s'ha completat la seva excavació fins arribar al nivell d'ús, la qual cosa ha permès completar estructures que coneixíem parcialment, per exemple, la part del registre que es trobava a llevant de la canalització nord del pati.

En altres casos, però, hem pogut constatar que en profunditzar en diversos sectors l'excavació ha proporcionat una informació molt important i permet considerar que hi ha una seqüència de fases prou potent, que d'antuvi no semblava possible. Si prenem com exemple l'excavació de l'abocador, podem constatar que el mur que tancava aquest sector seria contemporani i que per sota seu hi ha una sèrie d'estructures que s'han posat al descobert, que es troben en un bon estat de conservació i que probablement es podran articular amb altres parts de l'estructura ja coneguda, com podria ser una tercera ala que delimités per la banda sud l'estructura de la bòbila. En definitiva, caldrà continuar l'excavació per completar-ne la informació.

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA VIL·LA ROMANA DE VILAUBA (2008-2009)

Pere CASTANYER, Rafael DEHESA, Joaquim TREMOLEDA

Les intervencions realitzades durant els anys 2008-2009 a la vil·la romana de Vilauba (Camós, Pla de l'Estany) s'inclouen dins el Projecte d'actuació del jaciment aprovat pel trienni 2007-2009. La vigència del conveni signat entre les diferents institucions copropietàries del jaciment -els ajuntaments de Banyoles, Camós, Porqueres i el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles- i la Diputació de Girona garanteix el finançament necessari per poder executar totes les actuacions contemplades dins aquest pla.

Aquest pla d'actuació s'estructura a partir de dos grans àmbits de treball que s'han anat executant de forma paral·lela. D'una banda, el programa d'actuació arqueològica, amb uns objectius de caràcter científic, que han fet possible completar i ampliar notablement el coneixement arqueològic actual d'aquesta vil·la romana i, de l'altra, totes aquelles actuacions que fan referència a la millora en la presentació al públic d'aquest jaciment, ja sigui relatives a la consolidació i restauració de les restes arqueològiques o, també, a la seva museïtzació.

ELS TREBALLS D'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA DELS ANYS 2008-2009

Les intervencions arqueològiques, de prop de sis mesos de durada repartits entre els anys 2007 i 2009, s'han desenvolupat en un nou quadre de treball de més de 700 metres quadrats situat a la part sud del

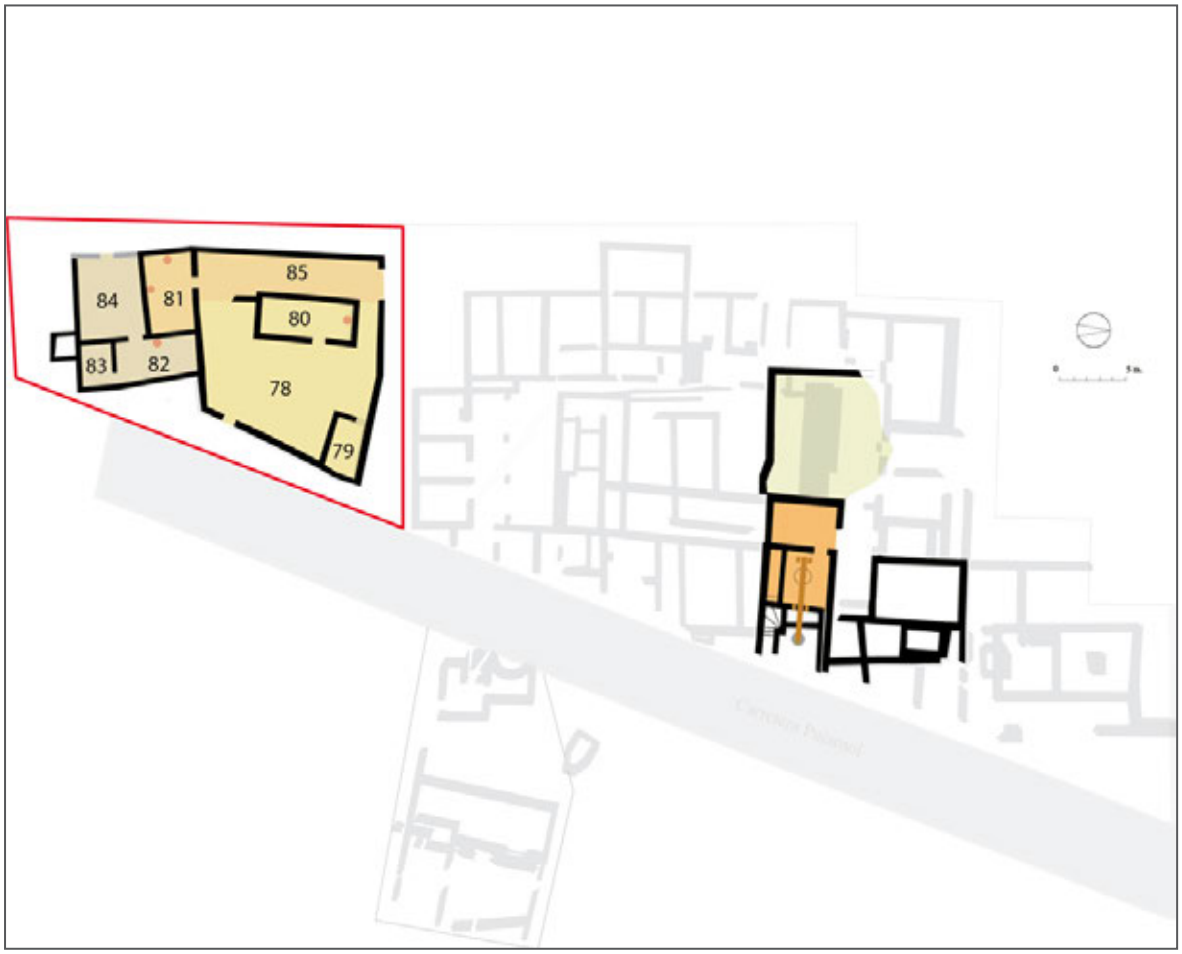

Figura 1. Planta general de Vilauba. El requadre assenyala el sector de l'hàbitat descobert en les intervencions dels anys 2007-2009. A la dreta, les restes agrícoles de la mateixa fase descobertes els anys 1980-1983.

jaciment, en una zona totalment inexplorada fins aquell moment (Fig. 1). Els resultats aconseguits suposen un avenç capital en el coneixement de la darrera fase d'ocupació de la vil·la i, de retruc, també per a l'estudi del procés de transformació que pateix el món rural al nord-est de la península ibèrica durant els segles VI i VII dC. (Roure *et al.* 1988, 47-54; Castanyer/Tremoleda 1999, 149-161; Casas *et al.* 1995,142-144)

Els treballs, dels quals en donarem un primer avenç en l'edició de les Jornades de l'any 2008, deixaren a la vista un impressionant nivell de pedres que, estratigràficament, assenyalava l'abandonament d'una edificació, la naturalesa i característiques de la qual eren, en aquell moment, encara del tot desconegudes (Castanyer *et al.* 2008, 267-271). El fet que aquest mateix nivell d'enderroc i també diversos murs continuessin encara més cap al sud aconsellà ampliar durant les intervencions dels anys 2008-2009 novament el quadre d'excavació, amb la finalitat de poder descobrir totalment aquestes estructures.

Les intervencions arqueològiques han comportat, en les successives ampliacions, el rebaix de les terres superficials que cobrien les restes més modernes del jaciment. Les tasques d'excavació arqueològica pròpiament dita consistiren, sobretot, en l'excavació dels estrats d'enderroc que cobrien tot el sector (Fig. 2). En primer lloc, s'acabà de descobrir totalment la zona central, que podem identificar com un pati o espai obert, de manera que les argiles superficials cobrien aquí directament un altre estrat de superfície molt més plana i regular i de composició clarament diferent que corresponia al darrer nivell d'ús o freqüentació.

Figura 2. Vista general de l'hàbitat dels segles VI-VII dC. una vegada excavat el nivell d'enderroc general que cobria totes les restes (foto 2008).

Pel que sabem, aquest pati (Fig. 1, àmbit 78) articulava una primera unitat domèstica formada per dos àmbits constructius situats, a l'oest i a l'angle nord-est, respectivament (Fig. 1, àmbits 80 i 79). L'accés a l'interior de l'edificació es realitzava per un porta situada al mur que tancava per l'est el pati. L'àmbit principal (núm. 80) estava situat a ponent i era de planta rectangular. L'excavació de l'enderroc de pedres va permetre descobrir tots els murs perimetrals, fets amb rierencs units amb argila amb algun travertí (Fig. 2). L'estat de conservació general dels murs era força bo, d' entre dues i tres filades. Enmig de l'enderroc que cobria el paviment d'aquest espai s'hi va localitzar també un tambor de travertí que, molt possiblement, s'emplaçava a la part central de l'estança i que servia per fixar un pilar de fusta que ajudava a sustentar l'embigat de la coberta. L'accés a l'interior d'aquests àmbit es realitzava a través d'una porta situada a l'est i que comunica directament amb el pati i que, en relació a l'eix longitudinal, es trobava lleugerament desplaçada a la meitat nord.

Per l'exterior, la presència de l'accés es remarcava també mitjançant un graó empedrat que ajudava a salvar el desnivell existent entre el paviment d'aquest àmbit i el del pati central, que era una mica més baix. L'excavació d'aquest espai va permetre recuperar un pocs elements materials, algunes monedes i fragments de terrissa que, una vegada estudiats, ens ajudaran a fixar la cronologia de l'abandonament final i a establir la funció d'aquest espai. La presència d'una llar adossada al mur nord, delimitada per un cercle de pedres clavades al subsòl i amb senyals de foc a l'interior, ens fa pensar que molt probablement es tractava d'un senzill àmbit domèstic o casa.

L'edificació comptava també amb un segon àmbit, situat a l'angle nord-est del pati, de dimensions més reduïdes, l'excavació del qual no va aportar gaires elements que ajudin en la seva interpretació (Fig. 1, àmbit 79). El paviment era també molt simple i era d'argila i presenta un lleuger pendent en sentit nord -sud.

L'excavació de l'espai situat més al sud del pati 78 permeteren descobrir un seguit de construccions que mostren unes pautes similars a les descrites anteriorment i que, dins la seqüència general del jaciment, pertanyen a la mateixa etapa històrica. Estratigràficament, les restes estaven cobertes per una capa d'argiles, pràcticament estèrils quan a materials arqueològics, dipositades molt probablement de forma natural després de l'abandonament. El primer

estrat arqueològic corresponia igualment a una potent capa de pedres que cobria també bona part de les restes dels murs.

Es tracta d'una segona unitat domèstica composada, també, per tres espais (Fig. 1, àmbits 82, 83 i 84). El pati (àmbit 84), que és de dimensions més reduïdes i de planta més quadrangular, situat a ponent, marca també l'accessibilitat a l'interior de la casa. En aquest cas, però, l'accés, que hipotèticament hem situat al mur oest, es trobava totalment perdut. Més interessant és remarcar la identificació d'uns altres dos espais relacionats directament amb el pati, que conformen les dependències principals de la casa. Un d'ells, de planta més allargada, l'hem identificat, una vegada més per la presència d'una llar en un dels costats i de característiques idèntiques a la descoberta a l'àmbit 80, com l'espai de vivenda (Fig. 1, àmbit 82). El paviment era d'argila i presenta un lleuger pendent en sentit nord -sud. L'edificació comunicava directament amb un segon àmbit, situat immediatament al sud, de dimensions més reduïdes, l'excavació del qual no va aportar gaires elements que ajudin en la seva interpretació (Fig. 1, àmbit 83).

La composició de l'enderroc que cobria les restes, format única i exclusivament per pedres, sobretot rierencs i algun travertí, la potència del mateix, així com l'absència d'elements de la coberta, com ara teules o restes de l'embigat, fan pensar que l'alçat dels murs seria obrat amb pedres, mentre que la coberta estaria formada, o bé, per algun element perible de tipus vegetal, o bé fou desmuntada abans de l'abandonament definitiu.

Finalment, farem esment d'una tercera unitat domèstica, situada a la banda oest i composada, en aquest cas, únicament per un pati i l'espai de vivenda (Fig. 1, àmbits 85 i 81). La seqüència estratigràfica documentada repetia les pautes senyalades en els casos anteriors: una primera capa d'argiles, pràcticament estèrils quan a materials arqueològics; un potent nivell de pedres que marcava l'abandonament de les restes i, finalment, els estrats associats al moment d'ús de les estructures.

Pel que fa al pati (Fig. 1, àmbit 85), situat a l'oest de la primera unitat domèstica, té una planta més allargada i queda definit per una llarga paret que, constructivament, constitueix també el límit del conjunt d'hàbitat descobert. L'accés es situava just a l'extrem nord, mantenint així el caràcter independent de la casa en relació a les altres dues.

A final del pati s'hi emplaça l'espai de vivenda (Fig. 1, àmbit 81), de planta rectangular i d'aproximadament uns 30 metres quadrats de superfície. La porta, perfectament conservada es troba gairebé centrada en relació a la casa. Adossada al mur de ponent, una llar delimitada per una sèrie de pedres clavades marcava, la zona destinada a la cuina. L'excavació del nivell d'enderroc deixà a la vista alguns comptats objectes dipositats directament damunt del paviment, com sempre d'argila. Destacarem la troballa de dos esquellots de ferro i d'una falç. En aquests cas, la casa no comptava amb cap més espai annexa.

Els resultats aconseguits en les intervencions de 2008-2009, demostren que l'ocupació d'aquesta etapa de Vilauba (segles VI-VII dC) era molt més important i intensa del que hom podia imaginar fins ara (Castanyer/Tremoleda 2002; 159-176; *Ibidem* 2006, 133-151). Les restes de parets i altres estructures descobertes mostren una gran edificació articulada a partir de tres unitats domèstiques clarament diferenciades i definides i que segueixen unes pautes molt similars. Malgrat que els treballs arqueològics hauran de continuar els propers anys, sembla segur que pertanyen als habitatges relacionats amb les instal·lacions productives descobertes anys enrere a la part nord del jaciment.

La descoberta d'aquest nucli d'hàbitat permet relacionar d'una manera encara més clara el topònim *Villa Alba*, documentat al segle X, amb el *fundus* de l'antiga vil·la romana i confirma que Vilauba és un dels pocs exemples coneguts a Catalunya on es possible estudiar l'evolució del món rural d'ençà els inicis de la romanització i fins a les acaballes del Món Antic i el pas a l'època alt-medieval.

ELS SONDEJOS ARQUEOLÒGICS DEL CAMP BAIX

Finalment, pel que fa als treballs d'excavació hem de fer esment dels sondejos realitzats l'any 2008 a l'anomenat Camp Baix, és a dir, a la banda est de la carretera que divideix en dos sectors el jaciment. El propòsit d'actuar en aquests sector era determinar l'existència de restes arqueològiques just al límit del camp propietat pública.

En total es realitzaren quatre rases disposades de forma paral·lela i d'una amplada de 70-80 cms. La fondària màxima assolida fou en alguns punts superior al metre. L'estratigrafia documentada

Figura 3. Tomba d'inhumació descoberta al Camp Baix durant la intervenció de l'any 2008.

en aquest sector es limita a uns pocs estrats arqueològics, sovint no relacionats amb estructures però amb alguns materials ceràmics. El primer nivell, d'uns 30-40 cms de gruix, correspon a la capa superficial del camp, molt alterada pels treballs agrícoles i d'escàs interès arqueològic. Cobria un segon nivell format per argiles, probablement de formació natural i pràcticament estèrils quan a materials arqueològics.

Damunt d'aquest estrat, a les rases 3 i 4, es localitzaren dues tombes d'inhumació, disposades en sentit est-oest. Una de les tombes tenia una coberta amb teules a disposades a doble vessant i, l'altra, un llit de pedres (Fig. 3). No hi ha constància de cap altre elements de senyalització. Els morts, disposats damunt d'un llit format per teules planes o lloses de travertí, anaven acompanyats d'un senzill aixovar funerari format per uns pocs materials de terrissa (un plat i dues petites gerres de terrissa), ens permeten situar, *grosso modo*, la cronologia dels enterraments al llarg del segle III o els inicis dels segle IV dC.

La troballa d'aquests dos enterraments, disposats de forma paral·lela i a escassa distància l'un de l'altre, va fer pensar en la possibilitat que en aquest sector es situés la necròpoli de la vil·la corresponent a l'etapa altimperial.

ELS TREBALLS DE RESTAURACIÓ I CONSOLIDACIÓ.

La finalitat de es actuacions era incorporar al recinte arqueològic actual les restes corresponents a les tres edificacions domèstiques descobertes al Camp Alt els anys 2008 i 2009. Actualment s'ha completat la primera casa (àmbits 78, 79 i 80) i està previst, aquest mateix 2010 poder completar la consolidació de les altres dues cases. Es tracta de construccions molt febles, fetes amb un sòcol de pedres unides amb fang, d'una alçada d'entre 30-40 cms. Els treballs han consistit sobretot en repassar el coronament dels murs i reforçar-los amb una nova filada que ha servit per homogeneïtzar les estructures, remarcar les portes i els accessos. També s'han refet els nivells de circulació originals, amb una primera capa de graves drenants i sauló compactat a la part superior, molt deteriorats i perduts a causa de les inclemències del temps. Els diferents tons de la capa d'acabat hauran de permetre diferenciar amb claredat les cases dels espais oberts o patis.

S'ha restaurat també les llars localitzades a l'interior de les cases, fetes amb lloses clavades al mateix paviment. Els treballs han considerat aspectes com la sortida de les aigües pluvials per intentar evitar o minimitzar així la futura degradació de les restes arqueològiques.

Les obres de restauració s'han de cenyir, necessàriament, quan a l'acabat final, a als criteris aplicats ja en les actuacions anteriors, la part reconstruïda s'ha diferenciat sempre de l'original mitjançant un petit filet de morter tenyit.

El propòsit final és, doncs, garantir la protecció de la part original, donar un major volum a un sector actualment molt arrasat i, en darrera instància, també afavorir la comprensió d'aquest petit nucli d'hàbitat per part dels visitants.

BIBLIOGRAFIA:

CASAS J., CASTANYER P., NOLLA J. M., TREMOLEDA J. 1995, *El món rural romà a Catalunya. L'exemple de les comarques nord-orientals*, Sèrie Monogràfica, 15, Girona.

CASTANYER P., DEHESA R., PUIGDEVALL I., TREMOLEDA J., 2008, Resultats de l'actuació arqueològica realitzada l'any 2007 a la vil·la romana de Vilauba (Camós, Pla de l'Estany), (L'Escala, 6 i 7 de juny de 2008), *Novenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, L'Escala-Empúries, 267-271.

CASTANYER P., TREMOLEDA J. 1999, La vil·la romana de Vilauba. *Un exemple de l'ocupació i explotació romana del territori a la comarca del Pla de l'Estany*, Girona.

CASTANYER P., TREMOLEDA J. 2002, La villa romana de Vilauba durante la Antigüedad Tardía: continuidad o ruptura, *Salduie*, II, 2001-2002, Zaragoza, 159-176.

CASTANYER P., TREMOLEDA J. 2006, La villa de Vilauba. De la antigüedad tardía al abandono final, Alexandra Chavarría, Javier Arce y Gian Pietro Brogiolo (eds.) *Villas Tardoantiguas en el Mediterráneo Occidental, Anejos Archivo Español de Arqueología*, Madrid, 133-151.

ROURE A., CASTANYER P., NOLLA J. Mª, KEAY S.J. & TARRÚS J. 1988, *La vil·la romana de Vilauba (Camós). Estudi d'un assentament rural (campanyes de 1979-85)*, Sèrie Monogràfica, 8, Girona.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A CAL BARRIER (LLÍVIA, LA CERDANYA)

Elisenda MOIX EZQUERRA

Els terrenys afectats pel projecte d'urbanització de vàries parcel·les destinades a habitatges de protecció oficial i cases de segona residència estan situats en el Pla d'en Corones, a un kilòmetre del centre del nucli urbà de Llívia.

Entre el dia 1 de juny i el 3 de setembre del 2008 es va dur a terme una excavació arqueològica a Cal Barrier, el municipi de Llívia (La Cerdanya). Els motius d'aquesta actuació van ser l'aparició de restes arqueològiques, aparentment d'època romana, durant els rebaixos que es realitzaven a les obres d'urbanització del sector.

La intervenció arqueològica, adjudicada a l'empresa Arkeolik S.C.P., va estar totalment finançada pel promotor del projecte.

Els objectius principals foren els de delimitar l'extensió original del jaciment i esbrinar si existia algun tipus d'estructura d'hàbitat.

Per assolir el primer objectiu es varen fer deu rases amb una retroexcavadora en la totalitat de la parcel·la susceptible a l'aflorament de restes arqueològiques. Delimitat pel sud-est i el sud-oest per dos carrers fets per la direcció de l'obra i pel nord per les rases, les estructures es concentraven a la part meridional de la parcel·la.

El segon objectiu s'assolí durant els dos mesos en què es va intervenir arqueològicament documentant les capes arqueològiques per fases fins arribar als nivells del subsòl natural de la zona.

DESCRIPCIÓ DE LES ESTRUCTURES

Es va dividir el jaciment en 5 sectors. Cada sector estava format per espais denominats "habitació" o "pati".

Figura 1. Plànol de situació del solar on es va intervenir arqueològicament.

Arkeolik S.C.P.

Sector 1

A la banda del nord trobem una estança formada per dos murs que feien cantonada. Els dos murs estaven molt arrasats i tan sols els hi restava una filada de pedres, estaven fets amb la tècnica de la pedra seca, constituïts amb pedres de mida mitjana i retallaven el terreny geològic. També es va localitzar dos retalls irregulars i 7 retalls circulars, tots ells excavats en el subsòl i sense reconèixer-s'hi la funció.

A la banda nord-oest del jaciment es situava una altra habitació, entre el talús de l'obra (a l'oest de l'excavació) i la Rasa 1 (est), pel sud estava delimitada per un únic mur i pel nord, pels arbres de la obra. Es va denominar "habitació" tot i que només es localitzava una base de mur. Mur constituït per blocs mitjans i petits, tots ells lligats amb la mateixa terra de l'indret

Sector 2

Era l'espai entre les habitacions anteriorment descrites i la zona denominada "vivenda". Es caracteritzava per què el terreny geològic feia una suau pendent que convergia al centre d'aquesta gran extensió.

Retallant el terreny geològic es localitzaven 13 retalls circulars, farcits per un únic estrat, amb molt poc material ceràmic i amb unes mesures de 0,4 m de mitja de diàmetre. També es van excavar dos retalls irregulars. En aquest sector es trobà una *tegulae* disposada horitzontalment damunt l'estrat excavat. A 3 metres al sud de la *tegulae*, es va trobar una estructura construïda de morfologia circular, feta a partir d'uns fragments de *tegulae* de mida mitjana disposats també horitzontalment i envoltats per fragments més petits i per una pedra allargada, donant al conjunt un aspecte quasi circular. Per la banda est estava arrasat. No es pot definir la seva funcionalitat, tot i que sembla que era la base per sustentar alguna cosa.

Sector 3

La vivenda era una estructura de planta rectangular, formada per tres murs perimetrals i 3 murs que separarien tres àmbits dins la vivenda. Es varen detectar dues fases de construcció. La més antiga estava formada per dos murs dels que només en restava la base. El mur que separava l'àmbit 2 de l'àmbit 3 presentava un accés a aquest espai, una porta de la qual només en quedaven unes lloses disposades horitzontalment i lligades entre elles amb terra seca. Només es va conservar un nivell de circulació dins l'àmbit 3. Estava fet amb argila i còdols molt petits, de consistència dura i força pla. Retallant aquest nivell d'ús es van excavar uns retalls irregulars, de poca potència i farcits amb terra rubefactada.

La delimitació dels dos patis ens venia donada per un altre mur que s'adossava al mur perimetral. Aquest mur només conservava una filada de pedres i estava força malmès. Aquest mur podria formar part d'un cobert o part annexa a la vivenda.

El Pati 1 era l'espai que estava delimitat al nord i a ponent per dos murs, a llevant per 2 rases fetes per la direcció de l'obra per a col·locar-hi uns arbres i pel sud, per un gran retall. Es van documentar tres estrats diferents de molt poca potència. Retallant el nivell geològic es van localitzar quatre retalls ovalats, dos retalls circulars, un retall irregular i un retall semicircular que estava tallat per la fonamentació del mur descrit anteriorment i que s'adossava al mur perimetral.

També es va documentar una llar de foc al mig del pati. Estava formada per petits còdols disposats circularment i a l'interior de l'estructura de combustió, juntament amb fragments d'àmfora i ceràmica comuna oxidada col·locats de manera plana sobre els còdols. La troballa d'una llar i de restes de terra rubefactada és un indicatiu d'activitats de tipus domèstic realitzades als espais exteriors de les estructures d'hàbitat anomenades "pati".

La zona anomenada Pati 2 es caracteritza per la troballa de 10 forats de pal disposats de manera aleatòria. Vuit d'ells estaven força junts i concentrats al mig d'aquest pati. Els dos forats de pal restants estaven alineats a l'alçada d'un mur i separats entre si per 1 m de distància. Tots van ser excavats en el subsòl natural, amb unes mesures constants, el diàmetre màxim majoritari era de 0,2 m. Tots ells farcits amb un únic reompliment i molt similar pel que fa al tipus d'argila, coloració i consistència. A tocar d'aquestes petits retalls circulars es va trobar un abocament de terra rubefactada. La localització dels forats de pal ens indicaria una possible estructura construïda associada a les activitats realitzades en aquest espai.

Sector 4

L'habitació del sud es situava entre el Pati 2 i l'Habitació de l'*opus signinum* i estava formada per dos murs. S'assentaven damunt el terreny geològic, estaven fets amb la tècnica de la pedra seca i tan sols els

hi quedava una filada de pedres. Es caracteritzaven per tenir dos grans blocs plans a cada escaire del mur,d'unes dimensions aproximades de 0,6 m. No es va observar la rasa de fonamentació. En el què podria ser l'interior de l'habitació es va excavar un retall circular de molta potència que arribava fins el nivell freàtic, amb les parets molt rectes i que podria ser un pou, posterior a l'habitació. Estava amortitzat per blocs de pedra, còdols, que segurament provenien de la destrucció d'algunes de les edificacions anteriorment descrites. Presentava una potència de 2,84 m.

Al nord-est i a l'est d'aquesta habitació es varen descobrir dos fons de sitja, una sitja i un retall irregular.

L'habitació de l'*opus signinum* es situava entre l'Habitació del Sud i un dels carrers oberts per la direcció de l'obra. Estava formada per tres murs fets amb la tècnica de la pedra seca. Aquests tres murs funcionaven amb el paviment romà que estava força ben conservat, tot i que en algun punt s'observava la seva preparació, coneguda amb el nom de *rudus*. Tenia unes dimensions de 4,2 m de longitud, 2,6 m d'amplada i una potència de 0,06 m. Aquesta habitació tenia una peculiaritat: tres pilastres, una d'elles conservada íntegrament i dues d'elles bastant malmeses. Es va excavar un retall circular, possiblement un fons d'una antiga sitja, situat a l'est de l'habitació del paviment. Estava farcit per una capa d'argiles on tot el material ceràmic que va sortir estava fet a mà i presentava incisions típiques (espines de peix) de la ceràmica de producció ceretana de la Cerdanya. Al nord de la sitja es va localitzar un retall ovalat excavat a les graves del qual se'n desconeix la funcionalitat.

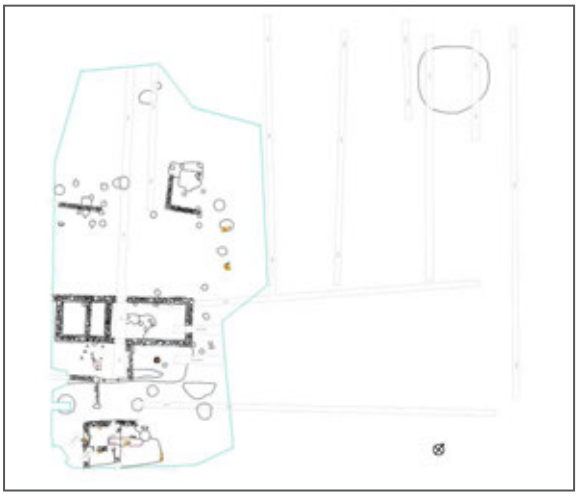

Figura 2. Planta general del jaciment de Cal Barrier

També a tocar d'aquesta sitja es va trobar un retall irregular que retallava una part del paviment d'*opus signinum* i la funció seria indeterminada.

Totes les estructures de les dues habitacions anteriorment descrites estaven amortitzades per un únic estrat en el qual s'hi va localitzar una moneda romana on hi sortia un cavall alat i la llegenda d'Emporion, procedent de la ciutat romana d'Empúries i que ens donaria una cronologia de segle I aC. S'ha de fer un estudi més exhaustiu de la moneda doncs era la informació extreta al primer cop d'ull a peu de camp.

Sector 5

El sector 5 es situa al nord-est del què serien els límits de l'excavació pròpiament dita. Només es va localitzar un retall ovalat de grans dimensions excavat en les graves. Estava farcit per dos estrats. Tenia una longitud de 2,88 m, una amplada de 1,74 m i una profunditat de mig metre. La finalitat del retall es desconeix però l'amortització indicaria que es va utilitzar per a llençar-hi restes d'ús domèstic i a la vegada per anivellar el terreny.

CONCLUSIONS

Pel que fa a la periodització del jaciment, l'excavació ha permès establir, de manera preliminar, ja que l'estudi del material no s'ha finalitzat, tres fases d'ocupació distribuïdes de la següent manera:

1.- Aquesta primera ocupació, al igual que la segona, sembla tenir trets típics d'un hàbitat indígena. Així, les quatre fonamentacions dels murs d'aquesta primera fase presenten una manufactura molt poc acurada. Tampoc s' ha localitzat cap resta de paviment preparat o associat a les estructures muràries. Probablement entre aquesta primera ocupació i la segona no hi va haver un lapsus de temps, sinó que degué ser un establiment de tipus continuista en què es reformen i es compartimenten espais preexistents.

2.-La segona fase d'ocupació estaria representada per la resta de murs que formen la vivenda i que possiblement estarien vinculats amb l'habitació del *signinum* i la resta d'habitacions o espais d'hàbitat descrits anteriorment. Aquesta fase semblaria tenir trets indígenes amb certes influències d'altres

poblacions amb tècniques més avançades. En general, el jaciment estava molt arrasat. Tot i així la fundació podria emmarcar-se dins de les pautes de poblament i dins d'un dels quatre grups d'establiments situables cronològicament entre el segle II aC. i les darreres dècades del s.I aC. (Olesti,O. i Mercadal,O.; 2005, pàg. 304).

A partir de l'estudi de la ceràmica s'extraurà més informació per acabar de discernir en quin moment funcionarien l'elevada quantitat de retalls excavats en el subsòl. Tenim les sitges que s'utilitzarien en un primer moment per emmagatzemar gra i en un segon moment estarien amortitzades com a escombreres per les deixalles d'ús domèstic, com els retalls circulars i ovalats, no molt grans, que podrien sustentar alguna estructura aixecada amb pals i que podrien ser forats de pal. El material ceràmic que amortitzava molts d'aquests retalls era ceràmica amb barroques decoracions com cordons digitats i incisos, grans incisions, espines de peix; decoracions que caracteritzen la cultura indígena d'aquesta contrada al llarg de gairebé un mil·lenni, es tracta de la decoració cerdana. Tot i això, també apareixen en alguns retalls ceràmica comuna romana, així com ceràmica pintada, típica del món ibèric.

És possible que aquest segon període, a nivell general, estigui marcat per l'arribada de materials forans de tradició ibèrica i colonial i una concentració del poblament, en aquest àmbit de la plana cerdana (Olesti,O. i Mercadal,O.;2005, pàg. 301).

3.- Per últim, tenim una darrera fase que correspon a l'abandó i colmatació d'algunes de les estructures descrites, colmatació demostrada per l'excavació d'un estrat U.E. 303 (Pati 3 (sector est i oest) així com part de la vivenda) caracteritzat per tenir una elevada presència de blocs de pedra que podrien haver format part dels murs així com molt material romà com fragments d'africana de cuina, terra sigil·lata o campaniana. Aquest estrat tindria la funció d'anivellar el terreny geològic que fa una lleugera cubeta en la zona del pati 3 (est i oest) i una suau inclinació en direcció sud.

També a la zona de l'habitació del sud es situava un pou que retallaria el subsòl i que estava amortitzat amb força material constructiu romà (*tegulae*, *imbrex*, totxos, etc.).

El retall ovalat que quedava fora dels límits de l'excavació pròpiament dit, també es mesuraria pels mateixos paràmetres, és a dir, un retall de grans dimensions, excavat a les gravetes, que estaria colmatat per dos nivells amb ceràmica comuna romana, fragments de vidre, ferro, fauna i fragments de material constructiu romà.

Aquesta última ocupació estaria emmarcada en la integració dels romans en aquesta zona de la plana cerdana.

Les tres fases d'ocupació d'aquest espai sembla que serien de forma continuada durant dos segles o més, tal i com se n'extreu del primer cop d'ull a la ceràmica. És evident que cal estudiar-la a fons per precisar més les cronologies, doncs en aquesta zona de la Cerdanya encara hi ha moltes pàgines per escriure a través de l'arqueologia.

Cal tenir en compte que moltes de les estructures excavades estan tallades per dos carrers construïts l'any passat degut a la urbanització d'aquesta zona, i probablement quan es va fer la carretera d'Estavar, temps enrere, es va detectar alguna estructura, tot i que no hi ha noticies que així ho confirmin. Així que segurament aquesta petita zona d'ocupació estava situada cap el sud.

BIBLIOGRAFIA

LEDESMA I RUBIO, F. 1987, *La Cerdanya maragda màgica del Pirineu*, Barcelona.

MERCADAL,O. I ALIAGA,S. 1991, L'hàbitat del jaciment del "Roc de l'Esperança" *(Alp, Cerdanya)*. *Ceretania*, núm.1.

OLESTI, O. I MERCADAL, O. 2005, La iberització del Pirineu oriental i la filiació ètnica dels Ceretans, Separata de *PALEOHISPANICA*, Zaragoza.

PADRÓ, J. 2000, *Excavacions arqueològiques a Júlia Libica (Llívia, la Cerdanya)*, Sèrie Monogràfica 20. Museu d'Arqueologia de Catalunya, Girona.

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A EMPÚRIES (L'ESCALA, ALT EMPORDÀ) ALS ANYS 2008 I 2009

Xavier AQUILUÉ, Pere CASTANYER, Marta SANTOS, Joaquim TREMOLEDA

INTRODUCCIÓ

Les intervencions arqueològiques efectuades per la seu d'Empúries del Museu d'Arqueologia de Catalunya als anys 2008 i 2009 han continuat amb dos dels projectes de recerca iniciats als anys anteriors i recollits al *Pla Director del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries*. Així, s'ha continuat amb el *Projecte d'intervenció arqueològica al sector àgora/estoa de la Neàpolis d'Empúries* (programa núm. 2), dins del marc de les 62 i 63 edicions del Curs d'Arqueologia d'Empúries, i amb el Projecte d'intervencions arqueològiques a la Insula 30 de la ciutat romana d'Empúries (programa núm. 4), gràcies a l'aportació econòmica de la Diputació de Girona amb motiu del centenari de les excavacions d'Empúries. També, amb la col·laboració de l'Ajuntament de l'Escala i del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Direcció General del Patrimoni Cultural, s'han realitzat 12 intervencions arqueològiques d'urgència dins de les zones de protecció del jaciment emporità (Fig. 1)[1].

Cal ressaltar que l'any 2008 va ser l'any de la commemoració del centenari de la recuperació institucional d'Empúries, iniciada el 23 de març de 1908 per la Junta de Museus de Barcelona, sota l'impuls d'Enric Prat de la Riba i la direcció de Josep Puig i Cadafalch. Amb motiu d'aquesta efemèrides el Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, al qual

Figura 1. . 1. Planta general d'Empúries amb la indicació dels diferents sectors del jaciment arqueològic. 1: Sant Martí d'Empúries (Palaia Polis); 2: el turó d'Empúries, 2.1: la Neàpolis, 2.2: la ciutat romana, 2.3: les necròpolis suburbanes, 2.4: les esglésies de Santa Margarida i Santa Magdalena; 3: el turó de les Corts; 4: la façana marítima amb el moll hel·lenístic i la badia portuària; 5: Cinc Claus amb l'església de Santa Reparada (plànol base d'A. Fernández de la Reguera).

Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries

està adscrit el Museu d'Arqueologia de Catalunya, va programar tota una sèrie d'actuacions culturals i un programa d'inversions importants per dotar Empúries dels equipaments necessaris per al segle XXI, que finalitzaran aquest any 2010. El fet més simbòlic, amb el qual es van iniciar els actes commemoratius, va ser el retorn a Empúries, dia 15 de març del 2008, de l'estàtua original del déu grec de la Medicina, Asclepios, trobada l'any 1909 a la zona dels santuaris de la Neàpolis emporitana i que, fins ara, es trobava exposada a la seu de Barcelona del Museu d'Arqueologia de Catalunya. El retorn del déu Asclepios a Empúries, després d'un acurat procés de restauració i recerca arqueològica realitzat pel Museu Nacional d'Art de Catalunya i el Museu d'Arqueologia de Catalunya, va significar l'adequació museogràfica d'una sala de l'exposició permanent del Museu (reforma finançada per la Diputació de Barcelona) que facilita la contemplació de la mateixa i la seva contextualització històrica. L'any 2009 es va finalitzar la construcció de l'edifici dels nous magatzems arqueològics, segons el projecte redactat pel despatx de Brufau, Obiol, Moya i Associats, amb la finalitat d'ordenar en un únic edifici tots els materials arqueològics d'Empúries, de poder continuar amb les excavacions arqueològiques i alliberar els antics espais de magatzems per multiplicar, en un futur, l'exposició permanent del museu, crear una sala d'exposicions temporals i ubicar els tallers didàctics. Aquest any 2010 s'inicia la construcció del nou centre de visitants d'Empúries a l'entrada del conjunt arqueològic, segons projecte redactat pel despatx d'arquitectura de Fuses i Viader, que facilitarà la comprensió del jaciment i també que els més dels 200.000 visitants anuals que venen a Empúries tinguin uns serveis de major qualitat en la seva estada al jaciment (botiga, lavabos, bar-cafeteria, informació multimèdia,...). Respecte als treballs de museïtzació del conjunt arqueològic, cal ressaltar que, gràcies a l'aportació del Ministerio de Fomento, a través de l'1 per cent cultural, s'ha obert al públic el fòrum de la ciutat romana un cop executat el "Projecte de restauració, consolidació i adequació museogràfica del fòrum romà d'Empúries", redactat per l'equip tècnic del MAC-Empúries (X. Aquilué, P. Castanyer, J. Monturiol, M. Santos i J. Tremoleda) amb el despatx d'arquitectura de Lola Domènech, el qual facilita la comprensió del centre polític, econòmic i religiós de la ciutat romana d'Empúries, després de gairebé 40 anys d'excavacions arqueològiques (programa núm. 3 del Pla Director d'Empúries).

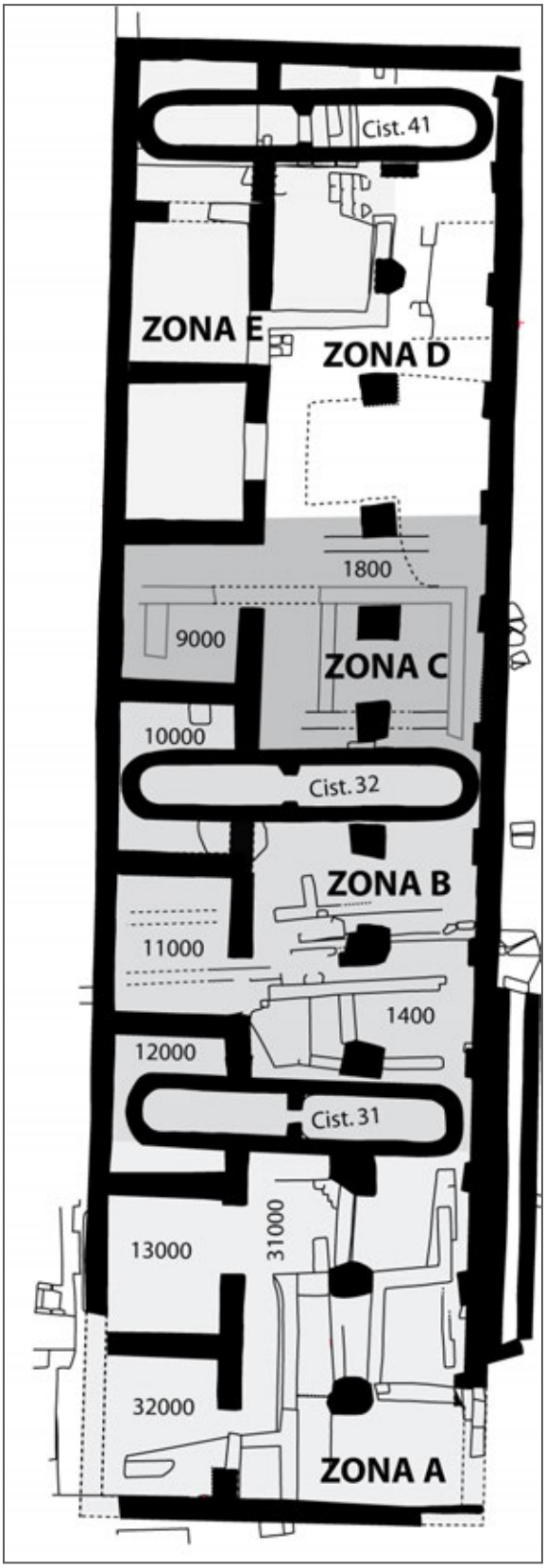

Figura 2. Planta general del sector de la estoa de la ciutat grega d'Empúries on s'assenyalen les zones i els quadres on s'han realitzat les intervencions de 2008 i 2009.

Per finalitzar, cal comentar que els anys 2008 i 2009 s'ha continuat amb els treballs de documentació gràfica i l'estudi antropològic de la necròpolis d'incineració de Vilanera, datada en l'època del Bronze Final i Primera Edat del Ferro, així com amb els projectes de recerca *Mineria i metal·lúrgia de la plata a l'entorn de la ciutat grega d'Emporion (segles VI-II aC.) (HUM2007-65725-C03-03) i La patrimonialització de l'Arqueologia. Conceptualitzacions i usos actuals del patrimoni arqueològic (HAR2008-00132.HIST)*, aquest darrer dirigit per l'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural.

LES ACTUACIONS PROGRAMADES

Excavacions a l'edifici de l'estoa de la neàpolis d'Empòrion

L'any 2005 es va endegar un projecte d'intervencions arqueològiques al sector central de la Neàpolis, el qual té com a objectiu la documentació de les evidencies arqueològiques relacionades amb la construcció del gran edifici de l'estoa hel·lenística, que tancava al nord la plaça de l'àgora, així com de tota seqüència estratigràfica conservada després de les excavacions prèvies en aquesta zona i que correspon a fases d'ocupació anteriors de l'antic nucli grec. Una vegada conclosos aquests treballs d'excavació i documentació, es preveu la realització futura d'un projecte de nova presentació i museïtzació de les restes que permeti fer-les més comprensibles al públic visitant del conjunt arqueològic.

D'igual manera que en campanyes anteriors (Aquilué *et al.* 2006c, 249-252; 2008b, 185-191), les excavacions al sector de l'estoa varen prosseguir durant el mes de juliol dels anys 2008 i 2009, tot formant part dels treballs de pràctica arqueològica dels alumnes del la 62ª i 63ª edició del Curs Internacional d'Arqueologia d'Empúries. Per facilitar les tasques de documentació i l'organització dels treballs d'excavació, la zona on s'ha intervingut fins ara, que correspon al terç central i al terç occidental de l'estoa, ha estat dividida en tres subsectors –A, B i C-, separats entre ells per les dues grans cisternes (núm. 31 i 32) que formaven part de l'edifici hel·lenístic (Fig. 2). Resta de moment pendent d'excavar la seqüència conservada al terç oriental de la superfície ocupada per l'estoa, on es troben nombroses restes que corresponen a la reocupació posterior relacionada amb les cambres funeràries que envoltaven la *cella memoriae* tardoromana situada immediatament al nord.

Els treballs d'excavació realitzats amb anterioritat a l'any 2008 varen permetre finalitzar pràcticament la documentació de les rases i farciments relacionats amb la construcció de les fonamentacions de l'estoa situades en els tres sector esmentats. Aquestes són, malauradament, les úniques restes estructurals conservades d'aquest edifici, degut a l'intens procés d'espoli de materials constructius a què va estar sotmès i que devia començar ja des de poc temps després del seu abandonament en època romana. Així, els materials recuperats ja per Emili Gandia en els farciments que colgaven l'interior de les cisternes demostren que l'edifici de l'estoa es trobava ja en clar procés d'enrunament durant la segona meitat del segle I dC (Diari d'excavacions de 1916, 75-79).

Pel que fa a la cronologia de la seva edificació, els nombrosos materials continguts dins els farcits que omplen les rases constructives de les diferents parts de l'estoa –els fonaments dels murs perimetrals, els basaments de la columnata interior, els paraments de les cisternes i la compartimentació del àmbits situats al fons-, permeten situar-la entorn de mitjan o inicis del tercer quart del segle II aC.

A més de completar l'excavació d'algunes de les rases de l'estoa, els treballs fets en aquest sector de la Neàpolis emporitana durant els anys 2008 i 2009 varen pretendre sobretot avançar en l'excavació i documentació exhaustiva de l'estratificació conservada de nivells i estructures pertanyents a diverses etapes en l'evolució urbana de la ciutat grega, anteriors a les importants reformes del segle II aC (Fig. 3).

Figura 3. Vista general del sector de l'estoa de la Neàpolis, des de l'oest, on s'observen, enmig dels fonaments de l'edifici hel·lenístic, les estructures corresponents a fases anteriors d'ocupació de la ciutat grega.

SECTOR A. Quadres 13000 i 32000

Aquest sector A abasta els àmbits situats a la part oest de l'estoa, des de la cisterna 31 fins al límit de ponent de l'edifici. Es tracta d'una zona on les excavacions prèvies havien deixat visibles un gran nombre d'estructures que corresponen a diferents etapes de l'evolució de la ciutat. La seva interpretació es veu dificultada pel fet que l'estratigrafia associada amb aquestes estructures ja va ser extreta durant les primeres excavacions en aquest sector, sobretot l'any 1916, i també perquè després els murs varen ser objecte de restauracions que sovint amaguen la correcta relació estructural entre ells.

D'aquest sector, ens centrarem únicament en els quadres 13000 i 32000.

Quadre 13000

En aquest quadre, després del buidatge de les trinxeres de construcció relacionades amb l'edificació comercial, s'ha continuat l'excavació de la part central on, ja durant la campanya de 2007, s'havien rebaixat alguns nivells anteriors a la construcció de l'estoa. Es tractava d'un espai força reduït però amb una seqüència d'ocupació molt intensa i estructurada amb diverses fases. A banda d'unes poques restes més superficials corresponents, probablement, a una edificació de tipus termal, volem subratllar sobretot l'excavació de diversos estrats associats a una casa d'època grega. La identificació dels successius paviments permet establir les respectives fases d'ocupació que, més endavant caldrà intentar relacionar amb els resultats obtinguts en els altres sectors de l'excavació.

L'any 2008 es començà a excavar ja l'anivellació que cobria un primer paviment, damunt del qual es recuperaren diversos objectes i que s'associava a una llar de planta circular i a una paret, orientada en sentit nord-sud, que compartimentava aquest àmbit d'excavació. Es tracta d'una fase d'ocupació que es data ja a la primera meitat del segle V aC i que no s'ha pogut relacionar amb cap altra resta en tot aquest sector.

Dessota seu, es rebaixà un altre estrat, igualment d'anivellació, que es superposava a un altre paviment, fet igualment amb argila compactada, irregularment conservat. En superfície, aquest estrat estava tallat per la trinxera constructiva del mur de la fase posterior. Aquest nivell de circulació tenia una capa de preparació feta a base de petits còdols. Aquest conjunt d'estrats conformaria una fase d'ocupació més antiga que, a l'espera de l'estudi definitiu dels materials, podem situar pels volts dels inicis del segle V aC.

Més enllà de la successió estratigràfica documentada, ens interessa ara subratllar la continuïtat de la seqüència històrica recuperada en aquest punt. L'excavació d'altres estrats comencen a deixar al descobert noves restes de parets i paviments que, per primera vegada i malgrat la ruptura que va suposar la construcció de l'estoa, podem relacionar de forma clara amb les estructures descobertes al quadre 32000.

Quadre 320000

Aquest quadre ocupa just l'àmbit nord-oest de l'edifici hel·lenístic. La primera intervenció realitzada en aquest sector l'any 2007 havia deixat al descobert la totalitat de les restes pertanyents a l'edificació de l'estoa i, sobretot, havia buidat els antics sondejos fets per E. Gandia que, en aquest quadre, afectaren fins pràcticament els nivells arqueològics més antics. La supressió, l'any 2008, d'algunes estructures associades a fases immediatament anteriors a la construcció de l'estoa i situades a l'entorn de la columnata interior d'aquest edifici, excavades a principis del segle XX i totalment restaurades, va permetre excavar en extensió l'estratigrafia encara conservada, raó per la qual es va continuar numerant aquesta zona com una prolongació del quadre 32000.

Les actuacions fetes durant els anys 2008-2009 en aquest quadre s'han centrat en acabar l'excavació de les trinxeres de les fonamentacions de l'estoa i en excavar els nivells corresponents a la fase d'ocupació d'època arcaica per completar així les restes localitzades al quadre 13000.

En coneixem una construcció delimitada a l'oest pel mur 32012, disposat en sentit nord-sud i que, per la seva longitud, sembla que podria constituir el límit de l'edificació per aquest costat. L'excavació de diversos nivells formats per petits còdols a la banda oest d'aquest mur convida a pensar que podria correspondre a la façana de la casa que comunicava amb un carrer o bé amb un pati o espai descobert. La presència de ceràmiques molt rodades en superfície confirma també la hipòtesi d'un espai de circulació.

A més del mur de façana, coneixem també dos altres murs, disposats en sentit transversal a l'anterior, que delimitaven un àmbit d'habitació

que continuava més cap a l'est, fins a una de les parets recentment descoberta al quadre 13000. Les ceràmiques aparegudes en l'estrat d'abandonament i d'ús permeten remuntat la cronologia d'aquestes restes, com a mínim, fins a finals del segle VI aC o inicis del segle V aC. Completen la planta d'aquesta estança el paviment de l'habitació, fet d'argila de color vermellós, i un basament de pedres de forma quadrangular que s'adossava al mur 32012.

La supressió d'algunes estructures situades més al sud, a l'espai corresponent al pòrtic interior de l'estoa, va permetre prolongar l'excavació d'aquests quadre, descobrint noves restes que complementen les que acabem de descriure. Destaca la continuació del mur de façana i, també, la presència d'estrats de còdols a la banda oest, que semblen correspondre a un lloc de pas. Per contra, l'estratigrafia recuperada a la banda de llevant correspon clarament a espais d'habitació. Esmentarem la localització de diversos estrats d'anivellació formats, probablement, per la caiguda de l'alçat de tovot de les parets, amb poc material arqueològic. A tocar el mur de façana s'identificà un estrat de pedres, que interpretem com l'enderroc d'aquesta paret.

L'excavació d'aquests nivells deixà a la vista una gran estança (Fig. 4), definida pels murs 32006 i 32018, pavimentada amb sòl d'argila vermellosa, dur i ben conservat, al centre de la qual hi havia una llar de planta rectangular i lleugerament alçada respecte al sòl. Pel que sabem, el paviment de l'estança i possiblement també la llar central es varen modificar en el transcurs del temps, de manera que la cota de circulació va anar pujant, especialment a la banda de llevant.

Figura 4. Vista general del sector A de l'estoa. A la part central, l'excavació del quadre 32000, on es documentà una interessant superposició de nivells d'ocupació. S'hi pot observar un àmbit domèstic amb una llar central, datat al segle V aC.

Malgrat que l'excavació d'aquest quadre permet començar a dibuixar, per primera vegada, la planta relativament completa de diferents àmbits domèstics contemporanis, caldrà esperar a les properes campanyes per determinar si pertanyen a una sola casa o si, per contra, corresponen a dues edificacions diferents.

SECTOR B. Quadres 1400-1500 i 11000

Es tracta del sector central de la zona que fins ara ha estat objecte d'excavacions arqueològiques en el marc del projecte iniciat l'any 2005. Els seus límits, a l'est i a l'oest, són dues profundes cisternes orientades de nord a sud (identificades amb els números 31 i 32), de planta allargassada i amb els extrems arrodonits, construïdes amb blocs de pedra sorrenca, que formen part de la mateixa estructura arquitectònica de l'estoa. En el tram de l'edifici hel·lenístic que coincideix amb aquest sector es troben, dins de l'espai del porticat (quadre 1400-1500), tres dels basaments de la columnata interior, així com les estructures que compartimentaven la part posterior, tot formant tres dels àmbits de l'estoa (quadres 10000 a 12000)

Una vegada delimitat l'abast del rebaixos efectuats durant les excavacions d'Emili Gandia a inicis del segle XX, els treballs efectuats durant les campanyes anteriors en aquest sector varen permetre documentar el traçat de les diverses rases realitzades per bastir l'estoa. Cal dir que aquí els seus fonaments es trobaren força arrasats, espoliats fins a cotes bastant més baixes de les que correspondrien al nivell d'ús de l'edifici i, en la majoria dels casos, es varen restaurar i remuntar amb posterioritat a l'excavació del sector. Tot i així, es conservava una part significativa dels farcits que es varen abocar dins les rases constructives.

Igualment, durant les intervencions fetes en els anys 2006 i 2007 es va començar a rebaixar també l'estratigrafia conservada enmig de les esmentades rases, que es relaciona amb fases d'ocupació precedents. Algunes estructures posades ja al descobert per les primeres excavacions demostraven l'existència, en aquest sector, d'un carrer estret en direcció nord-sud, amb una claveguera central. El traçat d'aquesta via urbana semblava arrencar de un moment força antic en l'evolució de la ciutat grega, tot perdurant fins que va ser eliminada amb motiu de les grans reformes del segle II aC, que comportaren la sistematització de la plaça de l'àgora i l'aixecament de l'edifici de l'estoa.

Figura 5. Restes d'estructures de diferents fases d'ocupació de la ciutat grega que es troben a la zona del porticat (quadre 1400-1500) del sector B, retallades per les rases constructives de l'estoa. Al centre, el nivell corresponent a la fase més recent del carreró grec (segles III/II aC); a la dreta, retall constructiu dels sòcols pertanyents a uns àmbits aixecats en el segle IV aC; a l'esquerra, paviment argilós d'una casa d'època tardoarcaica, sobre el qual es superposen altres restes estructurals d'àmbits domèstics datats en el segle V aC

Durant les dues breus campanyes efectuades els anys 2008 i 2009, es va procedir a continuar amb l'excavació de la seqüència estratigràfica, relativament complexa, que es relaciona amb aquest carreró i també amb els àmbits domèstics que es situaven a una i altra banda. Aquestes restes es conserven molt parcialment, tant a la part del porticat (quadre 1400-1500) com a l'interior del quadre 11000. Als dos altres quadres d'aquest sector, 10000 i 12000, les excavacions fetes anteriorment demostraren que els grans retalls realitzats per a la construcció de les dues cisternes havien fet desaparèixer gairebé del tot l'estratigrafia anterior.

Quadre 1400-1500

A la zona del porticat es va prosseguir la documentació de les evidències que corresponien a les fases més recents d'ús del carrer esmentat, escapçades i molt seccionades per les trinxeres constructives de l'estoa (Fig. 5). Segurament els rebaixos generals realitzats prèviament a la construcció dels fonaments de l'edifici hel·lenístic varen fer desaparèixer ja els nivells immediatament anteriors, de manera que l'estratigrafia conservada sembla arrencar ja de estrats datables en el segle III o inicis del segle II aC.

En aquell moment, l'amplada del carreró (entorn de 2,35 m) apareix delimitada per dos sòcols construïts amb pedres calcàries unides en sec, i comptava amb una senzilla claveguera central definida per un rebaix vorejat amb pedres. El nivell de circulació d'aquesta fase, conservat molt parcialment, consisteix en sorres bastant compactades, amb codolets i fragments ceràmics rodats. El sòcol de la façana oest del carrer (UE-1454), de fet, respon a una petita ampliació de l'espai de la via, realitzada en aquesta fase més recent. En relació amb la seva construcció, es va documentar una rasa d'uns 80 cm d'amplada, al fons de la qual es trobaren les restes arrasades d'un mur precedent (UE-1534), situat una mica més a l'est. El farcit que omplia aquesta rasa va servir també per anivellar l'espai del carrer i estava format per terra de textura sorrenca, compacta, contenint resquills de talla de pedra calcària i alguns fragments de tovots, a més d'alguns fragments ceràmics que semblen datar l'estrat en el segle III aC.

El límit est del carrer, en canvi, estava format per una paret construïda en un moment anterior que sembla poder-se situar ja en el segle IV aC; a ella pertanyen un sòcol d'escassa altura fet amb pedres calcàries, algunes de mida relativament gran (UE- 1417), assentat sobre una banqueta de fonamentació, força sòlida i ben construïda, que presenta un perfil atalussat (UE 1507). Aquesta estructura, juntament amb el mur UE-1534 a l'oest, delimitava, doncs, l'espai del carreró nord-sud en una etapa anterior, amb una amplada més reduïda (a penes 1,70/1,80 cm). D'aquest fase s'han documentat ja alguns nivells relacionats amb la freqüentació de la via, però cal dir que l'excavació d'aquest tram del carrer conservat al quadre 1400-1500 ha de continuar en properes campanyes. Tot i això, de l'estratigrafia que s'observa en els talls de les rases constructives de l'estoa, així com de les dades de l'excavació del quadre 11000, es desprèn que aquests dos murs (UE 1417/1507 i 1534) representen la sobreelevació d'estructures més antigues que conformaven aquest mateix espai de circulació en fases anteriors de l'urbanisme de la ciutat grega.

Pel que fa a la zona situada a la banda est del carreró, aquesta es conserva molt retallada per les rases constructives de l'estoa i, a més, les excavacions prèvies havien rebaixat ja la part superior de l'estratigrafia. De fet, només es conservava una franja estreta d'aquesta seqüència a la banda est del sòcol UE-1417, amb nivells que corresponen a dos àmbits d'habitació separats per les restes d'un altre sòcol transversal, orientat d'est a oest, del qual es conserva només un petit tram (UE-1497).

L'excavació d'aquesta zona es va iniciar en la campanya de 2008, tot començant amb les restes d'un estrat d'anivellació que va aportar un conjunt de materials datable en el segle IV aC. A sota, altres estrats heterogenis, amb restes de la destrucció de construccions anteriors (pedres, fragments de tàpia o tovot amb restes de revestiment pintat) corresponen als farcits constructius aportats durant la construcció de les estructures abans esmentades. Aquests farcits, efectivament, omplen els retalls (Fig. 5) on s'assenten els fonaments dels sòcols de la façana del carrer (UE-1417) i del mur que compartimentava aquesta zona (UE-1497). Les rases esmentades tallaven un estrat, relativament potent, format igualment amb restes de l'obliteració dels àmbits d'habitació precedents. El context de materials ceràmics -àtiques de figures roges i de vernís negre, ceràmica grega d'occident pintada i de pasta clara, ceràmica ebussitana pintada, ceràmica ibèrica comuna i pintada, àmfores massaliotes (vora Py bd 4), púniques sudpeninsulars i ebussitanes (PE-13), nombroses àmfores ibèriques, etc.- permet datar la formació d'aquest estrat d'abandonament a partir de les darreries del segle V o d'inicis del segle IV aC.

A sota, l'excavació d'aquesta part oriental del quadre es va aturar en la campanya de 2009 en un nivell, molt regular i compacte, que sembla correspondre a un sòl d'ocupació relacionat amb estructures que tot just comencen a aflorar i que cal atribuir a espais domèstics contemporanis a fases més antigues d'ús del carrer grec, que encara resten pendents de documentar.

En canvi, l'excavació realitzada a la part oest d'aquest quadre, a l'altra banda del carreró, ha pogut profunditzar fins a nivells bastant més antics, relacionats amb àmbits d'habitació que corresponen a successives etapes cronològiques en l'evolució del nucli grec. D'aquests espais únicament queda una petita superfície degut a que varen ser retallats per diverses rases de l'estoa. Per facilitar la seva ràpida descripció, separarem les diferents fases constructives documentades fins al moment:

a) Les evidències paral·lelitzables amb les fases més recents d'ús del carrer, que es varen documentar en les campanyes de 2006 i 2007, es conservaven de manera molt parcial, escapçades per les rases de l'estoa i rebaixades per les antigues excavacions d'Emili Gandia. En podem destacar la presència d'un mur de compartimentació, orientat d'est a oest, així com un tram del parament d'una cisterna que segurament es trobava sota un pati d'una casa pertanyent a aquesta fase hel·lenística de la Neàpolis, anterior a la construcció de l'estoa.

b) A sota, les construccions atribuïbles al segle IV aC havien resultat bastant afectades pel rebaix efectuat per a la modificació posterior del carrer grec. Únicament es varen documentar restes de farcits d'anivellació que serien equiparables als que s'han documentat a la banda est del quadre i que s'han esmentat abans.

c) Pel que fa a la fase precedent, que caldria atribuir ja a la segona meitat del segle V aC, es varen documentar novament dos àmbits, delimitats a l'est pel sòcol de la façana del carrer (UE-1534) i a l'oest per les restes d'un altre sòcol orientat de nord-sud (UE-1452/1476), el qual es troba molt seccionat per la cisterna abans citada i per les rases constructives de l'estoa. Altres estructures, orientades d'est a oest (UE-1474 i 1480) corresponen a l'envà que separava aquestes estances i en el qual es va disposar, a partir d'un determinat moment, una porta de comunicació entre elles. L'estratigrafia relacionada amb aquestes estructures, començada a excavar ja en la campanya del 2007, permet distingir, per sota d'alguns nivells d'abandonament, una superposició de paviments que corresponen a dues fases d'ocupació successives. En la més recent, els dos àmbits d'aquesta banda del carrer presentaven un sòl d'argila blanca, molt característic. A sota, i separats per nivellets de cendres, es varen distingir uns altres estrats de terra argilosa molt compacta de color marró groguenc, amb nòduls blanquinosos, que assenyalen un altre moment de funcionament més antic d'aquests espais domèstics. Cal destacar que a l'àmbit situat més al nord es va trobar, inserit verticalment en el sòl, un gerret de ceràmica grega d'occident que sembla respondre a una ofrena ritual relacionada amb la construcció d'aquesta casa.

d) Per sota dels nivells esmentats, la seqüència estratigràfica continuava amb estrats relacionats ja amb altres estructures pertanyents a espais domèstics d'una etapa anterior de la ciutat, datable ja dins la primera meitat del segle V aC. A l'espera de poder documentar el mur que en aquesta fase formava la façana del carrer, cal esmentar les restes d'un altre sòcol transversal, en sentit est-oest i fet amb pedres calcàries de mida relativament més petita (UE-1484), que novament assenyala la compartimentació en dos espais d'aquesta zona. Més al sud, hi havia una altre envà paral·lel construït únicament amb tovots (UE-

Figura 6. Superposició d'estructures que es troben a la banda oest del quadre 1400-1800 del sector B. Es veu un sòl d'argila d'una construcció domèstica datada en la primera meitat del segle V aC, que es relaciona amb les restes d'un sòcol orientat d'est a oest i amb un envà paral·lel de tovot. Aquest nivell va ser tallat per construccions posteriors del nucli grec i, finalment, per les rases constructives dels fonaments de l'estoa.

1478) i que sembla delimitar l'espai d'una porta. En relació amb aquestes estructures es va documentar un paviment ben definit (Fig. 6), format per un nivell d'argila compactada de color marró granatós, amb una fina capa superior de color clar, groguenc, de característiques molt similars a un altre paviment situat a cotes equivalents ja dins el sector A, més a l'oest de la cisterna 31, i que podria representar la continuació d'aquestes construccions domèstiques. Per sota d'aquest sòl d'argila es va documentar un farciment relativament potent, que contenia un nombre molt elevat de fragments corresponents a diverses àmfores ibèriques esclafades.

e) Finalment, per sota del farcit esmentat, es va documentar un altre nivell d'ús inferior, format també amb argiles de coloració vermellosa (Fig. 7) i cobert amb una capa de cendres i carbons, que correspon a una altre fase d'ocupació més antiga, la qual podria remuntar a l'època tardoarcaica. Aquest estrat es relaciona amb les restes d'un sòcol arrasat, orientat d'est a oest, que comença a aflorar en el límit de la rasa constructiva del fonament frontal de l'estoa. L'excavació d'aquesta banda occidental del quadre 1400-1500 es va aturar en aquest estrat, a l'espera d'arribar a nivells contemporanis en la seqüència de funcionament del carrer i de les construccions situades més a llevant.

Quadre 11000

Aquest quadre d'excavació està delimitat pels fonaments de l'àmbit interior de l'estoa que es troba al centre del sector B. Les rases realitzades en el segle II aC per a la construcció d'aquestes potents estructures havien respectat una mena d'illa central, de planta més o menys quadrada, on es conservava una petita part de l'estratigrafia corresponent a la prolongació del carreró grec nord-sud documentat a la zona del porticat.

Figura 7. Sòl d'habitació més antic que fins ara s'ha documentat a l'estratigrafia del quadre 1400-1800 del sector B, a la banda oest del carreró grec. Tot i que encara resta per excavar, sembla correspondre a inicis del segle V o finals del segle VI aC.

Durant les campanyes prèvies del 2006 i del 2007 s'excavaren ja els nivells de circulació més recents que es conservaven en aquesta zona, la majoria dels quals encara no tenien contacte clar amb restes de sòcols de les dues façanes del carrer. Aquestes es trobaven gairebé del tot escapçades, en aquestes cotes més altes, per les rases de l'edifici hel·lenístic.

Els treballs realitzats els anys 2008 i 2009 en aquest quadre varen permetre excavar la continuació de la seqüència de nivells que corresponen a l'ús d'aquest espai de circulació al llarg del segle V aC, per tant en fases més antigues que les fins ara s'han documentat en el tram del mateix carreró conservat al quadre 1400-1500. L'excavació ha permès diferenciar una dotzena de nivells de circulació superposats, més o menys compactats, formats generalment amb sorres, graves i petits codolets, amb algunes pedres disperses. Els còdols es concentraven sobretot a la part central del carrer, mentre a les zones properes als murs laterals la composició era sovint més terrosa.

Figura 8. Nivell de circulació més antic de la seqüència d'utilització del carreró grec documentada al quadre 11000. Correspon a l'ús d'aquest espai de pas en època tardoarcaica.

Segons es profunditzava en la seqüència, va quedar ja en evidència el contacte d'aquests nivells de circulació amb els dos sòcols que delimiten el carreró (UE-11021 a l'oest i 11040 a l'est) que, com hem dit abans, es trobaven arrasats en cotes més altes. De totes maneres, algunes rases documentades en aquesta estratigrafia podrien estar relacionades amb possibles refetes d'aquestes estructures. Malauradament, l'excavació de les trinxeres constructives de l'àmbit de l'estoa va fer desaparèixer completament qualsevol altra resta de les edificacions, segurament de caràcter domèstic, que, com hem vist a la zona del porticat, es trobarien a una i altra banda del carreró grec.

Enmig de la superposició d'estratets formats amb la freqüentació d'aquest espai de pas, es va poder diferenciar una capa de pedres aportada probablement per regularitzar el sòl. Els nivells de circulació documentats per sota d'aquesta capa de regularització semblen correspondre ja a les darreries del segle VI i els moments inicials del segle V aC (Fig. 8). Cal dir, però que no s'ha arribat encara ben bé al final d'aquesta seqüència relacionada amb el carrer. A l'espera de completar l'estudi dels materials i de precisar millor les cronologies, és interessant destacar el fet que el traçat d'aquest carreró nord-sud pot remuntar a un moment molt antic en l'evolució urbana del nucli grec de la Neàpolis.

Encaixat en un d'aquests nivells de freqüentació, podem destacar, a més, la presència d'un fornet de forja format per una cubeta ovalada d'argila rubefactada, al costat de la qual es va troba una acumulació de cendres i restes d'escòries de ferro.

Sector C. Quadres 9000 i 1800

El plantejament que es va fer per la campanya de 2008 en el sector C fou el d'actuar conjuntament en els quadres 9000 i 1800. Aquest sector, que correspon al més oriental dels tres que són objecte d'intervenció durant els cursos d'Arqueologia d'Empúries, es defineix per l'existència al seu interior d'un local comercial sencer, anomenat quadre 9000, i l'espai situat davant seu que correspon a una part de la zona porticada de l'estoa, anomenat quadre 1800, que abastava tres basament de la columnata interior. Les campanyes anteriors havien deixat aquests sectors sense contacte directe entre ells, ja que les trinxeres constructives de l'edifici hel·lenístic de l'estoa havien tallat els nivells d'hàbitat precedents i

els havia separat físicament.

La campanya de l'any següent, l'any 2009, es va centrar íntegrament en el quadre 1800, atès que en la campanya anterior s'havia avançar més de pressa en el quadre 9000 ja que la seva superfície és molt menor. D'aquesta manera, al final de la darrera campanya podem dir que estem a unes cotes molt similars en ambdós quadres i, de cara a la campanya vinent, una vegada rebaixada l'estratigrafia per sota de les trinxeres constructives de l'estoa, es podran excavar conjuntament, de forma unificada.

Quadre 9000

Una vegada liquidades íntegrament les restes constructives associades a la construcció de l'estoa -així vol dir, per una banda, els farciments de les trinxeres constructives dels diversos murs i, per l'altra, la part que quedava dels farcits abocats per elevar el nivell de circulació de l'estoa-, l'excavació va continuar en el punt on s'havia deixat l'any anterior, això és, un paviment de còdols fixats sobre una base d'argila.

En aquest àmbit, la campanya anterior havia deixat al descobert dos murs, un en sentit nord-sud, que tenia continuïtat en el quadre 1800 i dividia l'espai en un espai oest i un a l'est. L'altre mur es trobava al nord de l'àmbit, molt malmès, en sentit oest-est.

Per sanejar aquesta zona és va excavar el petit espai ple de terra grisa amb cendra i molta grava que quedava entre aquest darrer mur i la trinxera de construcció nord de l'estoa.

A l'espai domèstic que quedava al sud d'aquest mur que tanca d'oest a est i per sota el paviment de còdols es va excavar una seqüència de petits nivells, de composició diferent, compactes, sovint amb presència de cendres, fins arribar a un paviment de terra premsada, amb el qual es posava en relació una llar de forma circular, d'uns 70 cm de diàmetre. Sobre aquestes estructures es va excavar el nivell d'abandonament, amb presència de ceràmica. A nivell estructural, és interessant veure com el mur situat a l'est, en una primera fase, tenia una amplada menor, ja que sobre el paviment de terra batuda es recolza una nova filada de pedres que donava més amplada al mur,

Quadre 1800

En aquest espai es va treballar, com hem comentat abans, totes dues campanyes. El sector havia quedat separat per un mur longitudinal en direcció nord-sud (UE-1856) que deixava un espai domèstic a la banda oest, entre els dos primers pilars, i un espai de circulació, en forma de corredor, entre aquest mur, arrapat a la banda oriental del segon pilar i el que es trobava adossat al tercer. Aquest mur longitudinal a la banda sud enllaçava amb un altre amb el qual formava angle en direcció oest. Aquest angle sembla que marca clarament la cantonada d'una *insula* de la trama urbana.

Durant el juliol de 2008 es van reprendre els treballs, centrats a la banda oest del mur 1857, amb l'excavació de paviments i les restes d'una llar a la banda nord, retallats per les estructures més modernes. Per sota es van localitzar altres estrats molt parcials, alguns amb presència de tovots. És interessant destacar un estrat de terra solta, amb molta presència de resquills de pedra i pedres de dimensió diversa, de color gris. Forma una franja paral·lela al fons sud-est de la cala i demostra que es va produir, en un moment de reforma, el recreixement del mur que fa de límit de la *insula* per damunt d'aquest mateix límit en un moment anterior.

Figura 9. Els darrers nivells grecs d'habitació de la part central del sector 1800, que es trobaven per sota de la urbanística d'època republicana, van ser profundament afectats per grans retalls que n'impedien una visió de conjunt.

Aquests nivells estaven molt alterats per dos grans retalls ovalats (UE-1873 i 1874) i connectats entre sí que creaven, en planta, una forma de 8, i que estaven farcits per uns estrats d'abocament formats per terra barrejada amb pedres (UE-1879-1880). Aquests retalls, que se situen entre els dos primers pilars del sector 1800 (Fig. 9), i que no es deuen a una actuació moderna, havien afectat, a un nivell més baix, un estrat potent i molt homogeni de terra de color taronja, de composició argilosa, que abans de ser afectat pels retalls hauria estat general (UE-

1878). Aquest gran estrat encara estava afectat per una altra estructura negativa, un gran retall que es localitzava en l'angle sud-est, just on es formava la cantonada de la *insula*. L'estrat que el farcia era de textura sorrenca, poc compactada i heterogènia, de color marró grisós, amb cendres i carbons, que es localitza a la banda sud-est.

L'any 2009 es va excavar la trinxera constructiva i el seu farciment de la part nord del mur 1856, per la banda oest dins del quadre 1800. Aquesta evidència corroborava el que ja havíem vist a la part sud d'aquest mur, que ja existia en fases anteriors i a partir d'uns nivells de remodelació o renovació de l'hàbitat es remunta per tenir més alçada. Els materials recuperats en l'excavació mostren que aquestes reformes es poden datar molt a finals del segle V o a inicis del segle IV aC.

Una vegada excavats els retalls en la campanya anterior es va procedir a l'excavació del nivell que havia estat tallat per aquests. Aquest potent estrat de terra argilosa de color taronja, que ja havia estat identificat la campanya anterior (UE-1878), estava dipositat directament sobre un canvi d'estrat molt evident, ben conservat i pla, de composició sorrenca i de color verd.

Aquest horitzó permetia homogeneïtzar finalment l'excavació de la banda oest del sector 1800, ja que aquest nivell de to verdós, pla i compacte (UE-1952) correspon al paviment d'una habitació que es va poder associar amb el tancament pels quatre costats de l'àmbit (Fig. 10). Per la banda est, tenim el mur 1954, que correspon a la part inferior de 1856 i que formava angle recte amb un tram sud, en direcció est-oest. En aquest mateix tram sud, es va poder observar que l'estructura associada al paviment verd no corresponia a un mur únic i cec, sinó que hi havia hagut una obertura a la part central, emmarcada per dos trams de mur, l'oriental (UE-1955) i l'occidental (UE-1958). Aquesta obertura, que suposadament obriria cap a un carrer que discorre en sentit est-oest, correspon al nivell del paviment i mostra les pedres que van servir de llindar (UE-1957), fou tapiada amb la mateixa terra de l'estrat de color taronja, per tal de ser remuntat posteriorment amb un altre mur (UE-1898) (Fig. 11). El tancament de la banda de ponent de l'àmbit es feia amb un mur que havia estat tallat pel primer basament del porticat de l'estoa i posteriorment remuntats amb altres murs que corresponien a la fase republicana, per tant, n'havien quedat dos trams (UE-1896), que correspon al tros que tanca per la part sud-oest i el mateix mur però que tanca per la banda nord-oest (UE-1897). D'aquest cal destacar que les juntes de les pedres calcàries havien estat compactades amb argila groga.

Contra el tram nord d'aquest tancament de ponent s'entregava el mur de tovots (UE-1950) que conformava el tancament nord de l'àmbit i arribava fins al mur de tancament est. Aquest mur nord conservava en molt bon estat l'alçat de tovots sobre una banqueta de pedra. En el nucli de la paret es podien apreciar perfectament les peces de tova, lligades amb fang o revestides exteriorment per les dues cares.

A ponent del mur oest, entre aquest i la trinxera de la cisterna que separa els sectors B i C, quedaven restes molt escadusseres del sediment d'un àmbit contigu totalment rebentat per la construcció hel·lenística. Tot i així, fou possible excavar encara les restes d'una llar domèstica en forma de cubeta, amb tres nivells

Figura 10. Aspecte general de l'excavació a fi de la campanya de 2009, on es pot observar un àmbit que es troba a l'extrem sud-est d'una insula, ben delimitat pels quatre costats i amb un paviment homogeni.

Figura 11. Porta que es troba al nivell de paviment, delimitada lateralment per les parets, que fou tapiada per a construir-hi al damunt un mur que pertany a una fase més moderna.

Figura 12. L'estret corredor que va quedar definit com un espai de circulació en època republicana estava pavimentat amb un nivell de terra premsada.

de cendres.

Finalment, la banda est del quadre 1800 és en forma de corredor i està ben diferenciat des de la campanya de 2007 pel mur longitudinal (UE-1856), a la banda oest, i pel mur 1857 a la banda est. Constructivament està fet de pedra calcària a dues cares i reble interior, unit en sec. És molt similar a l'anterior i molt potent, ja que també emergeix d'un nivell molt inferior.

A la part superior hi havia tres capes de paviment, una de terra batuda de color marró (Fig. 12), una altra de calç de color blanc i una altra de terra. Per sota d'aquest van aparèixer la part superior de diverses estructures, cobertes per un nivell més potent de terra. Aquestes estructures eren tres parets que funcionaven amb un paviment, sota del qual hi havia una capa de preparació que, per la seva banda, cobria un altre paviment El seu estat era molt fragmentari i estava fet amb una base de graves lligades amb argila blanca, que s'associava a les restes d'una canalització d'argila.

Aquestes evidències ens parlen de l'existència d'estructures d'habitació en aquest punt, que foren totalment escapçades per la banda est pel mur 1857 i que en el darrer moment, ja en època republicana, però anterior a la construcció de l'estoa, aquest sector s'havia convertit en un corredor o espai de circulació.

Intervencions realitzades als carrers que envolten la Ínsula 30 de la ciutat romana

Durant els mesos de tardor dels anys 2008 i 2009 es varen reprendre els treballs d'excavació a la zona de l'anomenada Insula 30 de la ciutat romana d'Empúries, treballs que s'emmarquen en la darrera fase contemplada al projecte d'intervencions arqueològiques endegat en aquest sector del jaciment d'ençà l'any 2000.

Treballs precedents

Les campanyes d'excavació en extensió efectuades anteriorment en el marc d'aquest projecte, entre els anys 2000 i 2006, havien permès posar al descobert la totalitat de la superfície de la *insula* (2400 m^2), amb tot el conjunt d'estructures que la configuraven durant l'època altimperial, fins el moment d'abandonament en el darrer quart del segle III dC. Aquesta illa d'edificacions de la ciutat estava delimitada, al nord i al sud, per dos dels carrers (*decumani* D i E) que en sentit est-oest formen part de la xarxa viària de la ciutat, així com, a llevant i a ponent, per dues de les artèries urbanes orientades de nord a sud (*cardines* A i B) (Fig. 13).

Tal com ja s'ha donat a conèixer en diverses publicacions (Aquilué *et al.* 2002a; 2006a; 2006b), més de la meitat de l'extensió total d'aquesta ínsula (uns 1350 m^2), va estar ocupada per una edificació pública d'ús balneari situada al nord (Fig. 14). Les restes d'aquestes termes públiques varen ser posades al descobert entre els anys 2000 i 2004 (Aquilué *et al.* 2002b, 167-171; 2004, 265-273).

Posteriorment, la continuació de l'excavació durant els anys 2004 i 2005 va permetre descobrir nous espais que es relacionen amb un altre tipus d'ocupació d'aquest espai urbà (Aquilué *et al.* 2006c, 254-257). Efectivament, de forma paral·lela a la sistematització del conjunt termal, la remodelació de la part meridional de la *insula* va comportar l'articulació d'un petit complex d'ús comercial o artesanal format per una sèrie de locals (*tabernae*) accessibles des dels carrers, que sovint es relacionen amb altres àmbits disposats a la part central de l'edifici (Fig. 14). A la part sud, a més, es troben algunes construccions que semblen d'ús

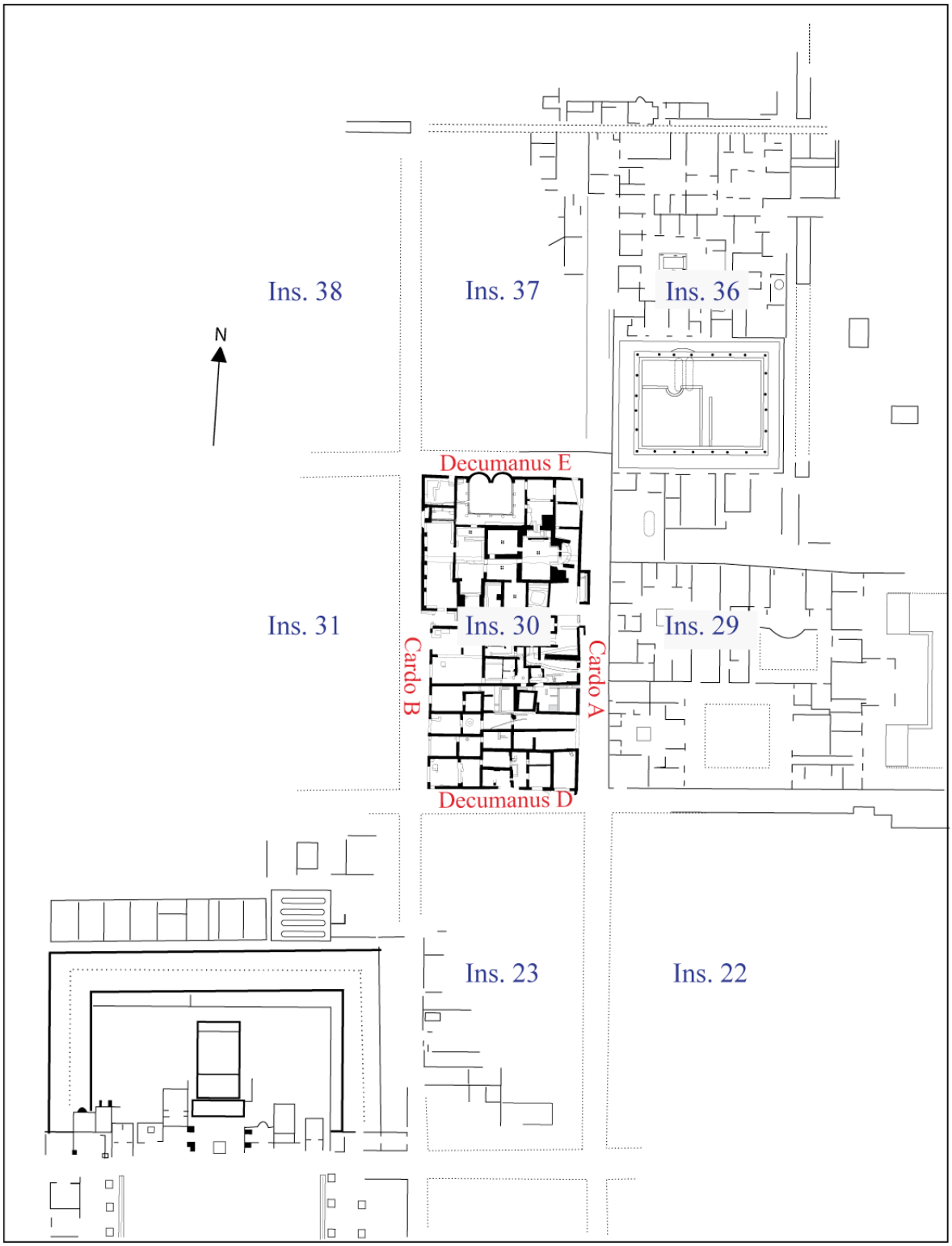

Figura 13. Plànol amb la situació de les diverses insulae de la ciutat romana situades al nord-est del fòrum, amb indicació dels quatre carrers que envolten la Insula 30.

domèstic, segurament vinculades amb alguna de les *tabernae* esmentades. Totes aquestes construccions varen conèixer diverses reformes i sobreelevacions al llarg dels segles I i II dC, tot perdurant també la seva ocupació durant el segle III dC fins al darrer moment de la ciutat. Cal destacar d'altra banda que, per sota dels nivells de circulació d'alguns d'aquests àmbits, s'han pogut documentar les restes molt arrasades

Figura 14. Planta amb la situació dels diferents quadres que s'han definit per a la sectorització de la Insula 30. S'indiquen els tres trams de carrers de la ciutat romana on es varen efectuar treballs arqueològics durant els anys 2006 (decumanus E), 2008 i 2009 (cardo B i decumanus D).

d'una *domus* de cronologia baixrepublicana, que hauria ocupat aquest sector de la *insula* durant la primera etapa de la ciutat romana d'Empúries.

A continuació, la campanya arqueològica realitzada l'any 2006 (Aquilué *et al.* 2008b, 194-201) va estar orientada sobretot a reconstruir l'evolució constructiva de les termes mitjançant l'excavació de l'estratigrafia conservada sota el paviment de la gran estança de recepció (*basilica thermarum*), així com a la realització de diversos sondejos en altres llocs de la *insula* amb l'objectiu de documentar les estructures baixrepublicanes precedents.

D'altra banda, els treballs fets l'any 2006 s'estengueren també a un dels carrers que delimiten la Insula 30, concretament el carrer est-oest que llinda amb la façana nord de les termes (l'anomenat *decumanus* E). Amb aquesta darrera actuació s'encetava la tercera i darrera fase de treballs previstos en el projecte d'intervencions arqueològiques en aquest sector de la ciutat romana d'Empúries.

Efectivament entre les actuacions contemplades al projecte d'intervencions a la Insula 30 ja es va preveure la documentació arqueològica i el futur condicionament i museïtzació dels trams de carrers que delimiten aquest bloc de la ciutat romana. Això permetrà que, una vegada restaurades i integrades a l'itinerari de visita les restes arqueològiques de la Insula 30, el públic visitant pugui seguir un esquema de circulació similar a l'original, a cotes equivalents a les del moment de funcionament de les estructures visibles, tot facilitant també l'accés a les termes i a les altres construccions situades al sud.

Excavacions realitzades els anys 2008 i 2009

Els treballs efectuats durant la tardor del 2008 i del 2009 consistiren en l'excavació en extensió de dos trams dels carrers que envolten la Insula 30 per les bandes oest i sud, els anomenats *cardo* B i decumanus D, respectivament. Cal destacat que les excavacions esmentades formaren part de les actuacions efectuades amb el finançament parcial de la subvenció atorgada per la Diputació de Girona al Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries com a col·laboració en els actes i activitats de la commemoració del Centenari de les Excavacions d'Empúries (1908-2008).

Aquestes intervencions han tingut com a objectiu fonamental la documentació dels nivells de circulació i les estructures arquitectòniques dels carrers contemporànies a les diverses fases d'utilització de les construccions que en època altimperial formaven part d'aquest bloc de la ciutat romana.

La documentació arqueològica d'aquests nivells i evidències constructives permetrà definir els criteris amb els que es procedirà a la futura restauració i museïtzació de les restes, pas previ a la incorporació d'aquests carrers a l'itinerari de visita pública de la ciutat romana d'Empúries.

L'excavació del cardo B

En primer lloc ens referirem a l'excavació de la via urbana que voreja per la banda occidental la Insula 30, que no és sinó un tram de l'anomenat *cardo* B de la trama urbana. Es tracta d'una de les artèries principals de l'urbanisme de la ciutat romana, orientada de nord a sud i situada a l'est i paral·lela respecte al *cardo maximus* que conduïa al fòrum (Fig. 13). La seva situació propera al centre foral i el seu paper important en la viabilitat urbana explica la ubicació a l'entorn d'aquest carrer de nombrosos locals (*tabernae*) destinats a activitats comercials o artesanals i també d'equipaments d'ús públic, com és el cas de les termes localitzades a la meitat nord de la Insula 30 (Fig. 14).

El tram del *cardo* B que discorre a l'oest de la Insula 30 i la seva continuació al llarg de la Insula 37, situada immediatament al nord, fins arribar a l'anomenada "muralla transversal", havia estat objecte d'excavacions ja l'any 1990. En aquell moment es varen rebaixar en extensió els nivells més recents de l'estratigrafia, que corresponien a la darrera etapa d'utilització del carrer prèviament a l'abandonament definitiu de la zona a partir del darrer quart del segle III dC (Castanyer *et al.* 1993). Aquestes excavacions, d'altra banda, varen exhumar les restes constructives pertanyents a les diferents façanes que delimitaven el carrer per les bandes est i oest, així com els diversos elements corresponents a les voreres i porticats que flanquejaven la via central de circulació (Fig. 15).

Posteriorment, les excavacions efectuades a la Insula 30 des de l'any 2000 varen confirmar la presència del gran complex termal ocupant tota la meitat nord d'aquest bloc urbà, amb l'accés principal situat precisament a partir del *cardo* B. A aquesta mateixa via s'obrien també els accessos a sis dels grans locals o *tabernae* que en època altimperial ocupaven la part meridional de la *insula*. En canvi, falta encara determinar la funcionalitat dels espais situats a la banda oposada –que corresponen a l'anomenada Insula 31-, donat que tota la zona situada a l'oest d'aquest carrer resta encara per excavar.

Durant la tardor de l'any 2008 es varen endegar novament les excavacions arqueològiques en el *cardo* B, concretament a la part central i meridional del tram d'aquest carrer que discorre al llarg del límit occidental de la Insula 30, a partir de la trinxera excavada durant la Guerra Civil que travessa d'est a oest aquesta zona de la ciutat romana. Les estructures construïdes que configuren les façanes, a una i l'altra banda del carrer, permeten definir la seva amplada màxima que, tot incloent les voreres, és de 7,60/8 m. Aquesta amplada es redueix, però, fins a uns 6,40 m al tram de carrer que voreja el límit occidental del conjunt termal.

Els treballs efectuats l'any 2008 varen reprendre la documentació arqueològica d'aquest sector del *cardo* B a partir dels nivells i estructures excavades prèviament, amb l'objectiu de completar la seqüència d'ocupació. En primer lloc, una vegada extrets els

Figura 15. Vista des del sud del tram del Cardo B que voreja per la banda oest l'a Insula 30, a l'inici de la campanya de 2008, amb els nivells i estructures posats al descobert per les excavacions realitzades l'any 1990: a la part central es conservaven els nivells de freqüentació corresponents al segle II dC, mentre que els laterals s'havien rebaixat fins a cotes més baixes. En primer terme, el sondeig on s'havia documentat la connexió de dues grans clavegueres.

nivells superficials d'aportació recent, es va procedir a extreure una petita plataforma revestida amb rajols que havia servit com a fons d'una cisterna pertanyent a una barraca de vinyataire d'època moderna, cisterna que ja havia estat desmuntada anteriorment. La resta de l'estratigrafia excavada en aquesta campanya i en la de l'any 2009 la resumirem breument a continuació, seguint un ordre cronològic.

L'ús del carrer durant el segle II dC

Després d'eliminar les intrusions modernes, es varen excavar diversos nivells d'ús del carrer anteriors a les darreres freqüentacions del segle III dC, que ja havien estat documentades l'any 1990. Es tractava de farcits de anivellació i nivells compactats per l'ús continuat de la via durant el segle II dC. Es conservaven molt irregularment, afectats per l'erosió i pels diferents rebaixos efectuats durant aquelles excavacions prèvies (Fig. 15).

L'eix central de circulació es trobava durant aquesta etapa delimitat per voreres segurament protegides mitjançant uns senzills porticats o porxades de construcció molt descuidada. Les estructures descobertes sovint estaven formades amb elements reaprofitats d'altres construccions, com ara tambors de columnes, blocs de pedra sorrenca o calcària i, fins i tot, elements de molins petris, que de vegades s'assentaven sobre els vorals anteriors del mateix carrer.

Els rebaixos previs d'aquesta zona havien fet ja desaparèixer, gairebé sempre, els nivells de circulació relacionables amb la utilització de les voreres laterals durant aquest període, que només es varen poder documentar davant d'algunes de les *tabernae* de la Insula 30. Així, davant del local situat al quadre 19000 encara quedaven les restes d'un paviment molt degradat de picadís de ceràmica sense a penes morter; aquest paviment cobria altres nivells de circulació i de farciment que es relacionaven amb la base del llindar de la portalada d'accés al local, on es va trobar un curiós dispositiu per evacuar líquids en el qual havia estat utilitzat el coll d'una àmfora bètica Dr. 20.

A davant de la façana de l'edifici termal discorria també una vorera més estreta, lleugerament desplaçada a l'oest respecte als alineaments de vorals situats davant de les *tabernae* (Fig. 16). Aquesta vorera també anava coberta amb una porxada suportada probablement per pilars de fusta assentats sobre basaments prismàtics de pedra

Figura 16. Vista des del sud de la vorera porticada davant de la façana oest de les termes, construïda arran de la reforma de l'edifici a inicis del segle II dC, la qual va comportar la incorporació de la basilica thermarum..

sorrenca, que es disposen de forma relativament regular, amb una separació entre si d'entre 2,50 m i 3 m. Els basaments, conservats fins a diferents alçades degut a la forta erosió soferta, estaven connectats per les restes molt malmeses d'un muret irregular de pedres lligades amb morter de calç. D'acord amb la seqüència estratigràfica documentada, la construcció d'aquest senzill porticat cal posar-la en relació amb la important etapa de reformes constructives que portà a la completa remodelació de les termes a inicis del segle II dC, tot comportant precisament la redefinició de l'accés i la incorporació de la gran sala de recepció o *basilica thermarum* que domina la crugia occidental de l'edifici.

Pel que fa a l'espai d'aquesta vorera relacionada amb les termes, fins ara únicament s'ha excavat el tram que se situa al sud de la trinxera contemporània. El nivell de circulació venia assenyalat per una superposició de dos estrats compactats que es recolzaven en la base del sòcol de la façana. Una vegada excavats, va quedar visible al rasa constructiva de la fonamentació d'aquesta paret oest de la *basílica thermarum*. La

Figura 17. Vista general del cardo B, des del sud, una vegada delimitada la gran rasa realitzada per a l'espoli de la coberta de la claveguera central. S' observa el gran estrat de farciment que va servir per anivellar el carrer, sobre el qual es varen dipositar els nivells de freqüentació del segle II dC.

banda del carrer. L'extrem sud d'aquesta claveguera i la seva connexió amb una altra conducció similar que desguassava d'oest a est havien estat posats al descobert ja durant els treballs efectuats l'any 1990. A la unió d'aquestes dues clavegueres es conservava una gran llosa irregular de pedra calcària, única resta conservada del sistema de coberta sobre el qual es disposaren els nivells del carrer. Precisament, la voluntat de reaprofitar aquests elements de coberta, una vegada inutilitzades les clavegueres, va comportar la realització d'una gran rasa d'espoli, el traçat de la qual va quedar perfectament documentat durant l'excavació (Fig. 17). Davant la gran extensió del carrer i la fondària en què es situa el col·lector central, en la intervenció efectuada l'any 2008 es va decidir no extreure la totalitat del farcit sinó documentar, sobretot en planta, els límits del gran retall, tot just rebaixant una mica el sediment que l'omplia. Posteriorment, durant la campanya del 2009, es va procedir a extreure aquest potent farciment de terra, que els nombrosos materials arqueològics recuperats permeten situar amb posterioritat al pas del segle I al segle II dC. L'aportació d'aquest estrat, de característiques molt homogènies, va servir per colgar la rasa, anivellar novament la zona i permetre l'ús posterior del carrer, tal com provaven els nivells de circulació del segle II dC documentats a sobre.

La inutilització definitiva d'aquest sistema de clavegueres molt probablement va estar lligada a la realització d'importants modificacions en l'estructura arquitectònica de la *Insula*, com són la remodelació d'època antonina de l'edifici de les termes públiques, i també les reformes detectades en les *tabernae* situades més al sud. El desguàs de les aigües residuals del conjunt termal, a partir d'aquest moment, devia orientar-se en direcció a les clavegueres del carrer situat a l'est (*cardo* A), tal com demostren altres conduccions documentades en l'excavació de la *insula*.

L'ús del carrer a finals del segle I dC

Les evidències anteriors a la realització de la gran rasa d'espoli esmentada es varen documentar sobretot durant la campanya de 2009. Lògicament, el gran retall havia fet desaparèixer els nivells de circulació a la part central del carrer; únicament se'n conservaven algunes restes a les estretes franges que quedaven entre els límits de la rasa i els vorals de pedres que assenyalaven els marges de les voreres, a banda i banda del carrer. Els vorals consistien en senzills alineament de pedres calcàries poc regulars, col·locades sense lligam de morter i de vegades de mida notable. Es conservaven en diversos trams discontinus, tant a la banda est com a la banda oest, tot definint per aquesta etapa una amplada relativament reduïda de l'espai axial de circulació del carrer, de tan sols 2,50-2,75 m. Podem destacar també la presència de diverses estructures relacionades amb el funcionament d'embornals connectats amb la gran claveguera central, aleshores encara en funcionament (Fig. 18).

Pel que fa a l'espai de les voreres – relativament amples: uns 2 m a l'oest i 3 m a l'est-, els nivells corresponents a aquesta etapa d'ús del carrer i de les edificacions limítrofs -termes i *tabernae* en el cas de la Insula 30-, es conservaven també de manera discontínua, donat que havien estat en gran part rebaixats durant la intervenció de 1990. Tot i això encara es varen poder documentar alguns estrats d'anivellació i de paviment, sobretot a la banda occidental del *cardo*.

L'entrada des d'aquestes voreres a les *tabernae* de la Insula 30 i als espais de funcionalitat encara indeterminada existents a l'oest a la Insula 31, estaven protegides amb uns porticats segurament de característiques molt modestes. Aquestes porxades reutilitzaven com a elements de suport restes de pilars i de tambors de columna de pedra sorrenca, de vegades col·locats en el carrer ja en una etapa anterior i, d'altres vegades, afegits en aquesta mateixa fase d'ús de les darreries del segle I dC. Determinades zones de la vorera oest del carrer, a més, semblen

Figura 18. Detall d'un dels embornals documentats al cardo B que connecten amb el gran col·lector central. L'estructura va ser sobreaixecada per al seu aprofitament fins a les darreries del segle I o inicis del segle II dC, quan es deixà d'utilitzar la claveguera.

Figura 19. Restes molt malmeses de l'estructura que delimitava la vorera davant de la façana de l'edifici flavi de les termes. S'observa com es recolza sobre els suports de pedra calcària d'un porticat precedent. A la dreta, el paviment de la vorera es troba retallat per la rasa constructiva de la basílica de les termes. .

compartimentades mitjançant envans transversals.

Les característiques arquitectòniques només eren una mica més cuidades en el cas del porticat existent en aquest mateix període davant la façana de les termes. Les seves estructures s'han pogut documentar, encara que molt arrasades (Fig. 19), sota les restes del porticat més recent del segle II dC, que abans s'ha esmentat. El límit de la vorera el formaven diversos trams d'un muret o *pluteus* construït amb pedres lligades amb morter, que servia per unir els diferents suports del porticat. Cal esmentar que entre els materials constructius d'aquest muret hi havia nombrosos fragments d'un gran *labrum* de pedra calcària, d'una mida similar al que es va trobar en les excavacions de les termes i que segurament el devia substituir en aquesta reforma de l'edifici. Dels suports del porticat només s'han conservat un basament prismàtic de pedra sorrenca i algunes poques restes d'una basa de columna reaprofitada, també de sorrenca. No obstant això, als espais deixats després del seu espoli podem comprovar que s'assentaven sobre uns sòlids basaments cilíndrics de pedra calcària situats a cotes inferiors i que corresponen a un primera vorera porticada de l'edifici termal a la que després farem al·lusió, tot mantenint el mateix ritme d'intercolumnis. A l'extrem sud d'aquest porticat es va construir, a més, una estructura de desguàs connectada amb la gran claveguera central.

La reforma i sobreelevació d'aquest porticat de la façana de les termes s'ha de posar en relació amb la important fase constructiva del complex que les excavacions de la Insula 30 permeteren datar en època flàvia, en el darrer terç del segle I dC. Si tenim en compte que -d'acord les restes documentades en l'excavació realitzada l'any 2006 a la gran sala annexa de les termes- la façana del conjunt termal es trobava aleshores una mica més a l'est, en la mateixa alineació dels accessos a les *tabernae* situades al sud, la vorera porticada aixecada aleshores al carrer

era considerablement més ampla. El sòl d'aquesta vorera es trobava pavimentat amb un picadís de graves i morter de calç assentat sobre un potent estrat d'anivellació, nivells que hem trobat escapçats i tallats per la gran rasa constructiva realitzada més tard per fonamentar la *basilica thermarum* durant la reforma posterior de les termes a inicis del segle II dC.

L'ús precedent del carrer durant el segle I dC

Una vegada documentades les diferents estructures que articulaven durant l'etapa flàvia l'espai del carrer i les diferents voreres, i tenint en compte la parcialitat i la precarietat del seu estat de conservació i els problemes que podia plantejar el manteniment de les seves cotes de funcionament i de les seves restes a l'hora de condicionar el sector per al pas dels visitants, durant la intervenció del 2009 es va considerar convenient prosseguir l'excavació del *cardo* B fins a nivells més profunds. Així, es varen extreure les restes dels nivells flavis arribant fins als estrats que corresponen a .etapes precedents de l'ús del carrer al llarg del segle I dC.

Aquests nivells, ja parcialment documentats durant la campanya del 2008, defineixen uns espais de circulació menys compartimentats i relativament més ben conservats. Així, es varen posar al descobert diversos estrats sorrencs compactats que s'estenien a tota l'amplada del carrer (que arriba a ser d'uns 8 m), sovint amb presència de còdols i graves concentrats a l'espai central de circulació (Fig. 20). Aquest, però, es conserva també tallat per la rasa d'espoli.

En aquesta fase cronològica anterior, que provisionalment –a l'espera de l'estudi detallat dels materials- datem dins la primera meitat avançada del segle I dC, els espais laterals del carrer es diferenciaven per una textura diferent dels nivells d'ús. Només en alguns trams concrets es conserven algunes restes de vorals de pedres que conformen voreres estretes davant l'accés a alguns dels locals (*tabernae*) del terç sud de la Insula 30 i dels àmbits oposats de la *insula* veïna a l'oest, de vegades pavimentades amb petits còdols (Fig. 21).

Responent segurament a una activitat constructiva una mica posterior, que podem situar entorn de mitjan segle I dC, els espais laterals del carrer davant de les *tabernae* es varen redefinir mitjançant la disposició d'una alineació d'elements de columna o bé blocs de pedra sorrenca que, amb uns intervals més o menys regulars, servien com a basaments dels

Figura 20. Restes dels nivells de circulació del carrer durant el segle I dC, sobre els quals es recolza la base dels diversos suports utilitzats per aixecar el porticat davant de les tabernae de la Insula 30. Tallats posteriorment al centre de la via per la gran rasa d'espoli.

suports dels porticats laterals del carrer (Fig. 20-21). Aquests elements els trobem sovint fixats sobre una senzilla capa de morter amb fragments de teules i algunes pedres, directament assentada sobre els estrats esmentats abans, i semblen funcionar amb uns nivells de circulació directament sobreposats, de naturalesa sorrenca, que es varen poder documentar en extensió en alguns sectors concrets del carrer.

A la banda occidental es troben igualment restes de columnes que poden pertànyer a un porticat aixecat en aquesta mateixa etapa. Cal remarcar, a més, que aquestes alineacions d'elements de columna es varen reutilitzar més tard en etapes successives de l'ús del carrer i dels seus porticats.

En determinats punts del carrer es localitzen restes de senzilles estructures d'embornals, fets amb pedres i teules, que desguassaven en direcció a la claveguera central, així com diverses canalitzacions de desguàs que, per sota dels nivells esmentats abans, procedien dels locals situats a banda i banda del carrer.

Davant de la façana de les termes hi existia també una porxada, si atenem a la presència d'una alineació de blocs cilíndrics tallats en pedra calcària (Fig. 22), força regulars i amb un diàmetre d'uns 50 cm, que es trobaven per sota de les restes malmeses del porticat flavi. En el tram fins ara excavat s'han documentat cinc d'aquests elements que mantenen uns intercolumnis oberts que oscil·len entre 1,80 i 2,20 m d'amplada. Aquest primer porticat sembla arrencar des de la zona d'entrada a l'edifici vers al nord i possiblement

Figura 21. Vista general de l'excavació del cardo B, des del sud, una vegada buidat gran part del farciment que omplia la gran rasa d'espoli. S'observa l'estructura de la claveguera al centre i, en els laterals, les restes dels nivells i els suports dels porticats corresponents a l'ús del carrer durant el segle I dC.

es relaciona amb la primera etapa constructiva del complex termal, en la primera meitat del segle I dC, sense que de moment puguem precisar més la cronologia. La seqüència documentada enguany al carrer sembla demostrar una certa anterioritat cronològica d'aquest porticat, relativament espaiós, respecte al que s'afegeix més tard davant de l'entrada a les *tabernae*, el qual sembla respondre a unes característiques arquitectòniques menys cuidades.

L'excavació realitzada al final de la campanya del 2009 a l'espai d'aquesta vorera va permetre documentar, a més, diverses canalitzacions de desguàs, relacionades amb l'ús de les termes (Fig. 22). Pel que fa a la gran claveguera central, tot i que de moment no podem datar estratigràficament el moment de la seva construcció, hem de tenir en compte que com a mínim servia ja per desguassar les aigües residuals del primer gran edifici termal (obviant aquí els possibles precedents d'època baix-republicana). La seva estructura estava formada per paraments laterals fets amb pedres irregulars de diferents mides, des de grans blocs de sorrenca i calcària en la zona baixa fins a petites pedres col·locades com a falques a mesura que s'arriba a la vora superior. Aquests paraments, de factura relativament acurada, deixaven entre si un espai d'uns 70 cm d'amplada, amb un fons ben compacte fet amb còdols i petites pedres.

Dels elements que formaven originalment la coberta únicament es conserva un gran bloc calcari d' 1,10 m de llargada per 0,70 m d'amplada i 0,20 m de gruix, que cobria el punt on desguassava en un altra

Figura 22. Tambors cilíndrics de pedra calcària que formaven la base del suports del primer porticat davant la façana de les termes. A l'espai de la vorera s'observen diverses canalitzacions de desguàs que abocaven al gran col·lector central del carrer. .

claveguera que, en direcció oest-est, passava sota el *decumanus* D (Fig. 23), i que es va documentar en les excavacions que es descriuen tot seguit.

L'excavació del decumanus D

El límit meridional de la Insula 30 –i la separació respecte a la Insula 23, situada més al sud i encara no excavada- ve marcat per un tram del carrer orientat d'est a oest conegut com a *decumanus* D. Aquesta via urbana connecta de forma ortogonal amb el *cardo* B a l'oest de les *insulae* esmentades, i amb el *cardo* A per la banda l'est (Fig. 13 i 14).

En aquesta zona no s'havia realitzat cap treball arqueològic anteriorment a l'inici del projecte d'intervencions a la Insula 30. Únicament s'havien exhumat molt parcialment, durant la campanya de 1990, algunes de les estructures situades en la intersecció amb el *cardo* B. L'any 2005, paral·lelament a l'excavació dels àmbits que formen

Figura 23. Detall del punt on connecten les dues clavegueres, la del cardo B i la del decumanus D, amb una de les grans lloses que devien formar al coberta.

l'extrem meridional de la Insula 30, es va procedir a rebaixar només l'estrat superficial format durant les freqüentacions recents de la zona, per sobre dels nivells arqueològics que formen la part superior de l'estratigrafia conservada. Una vegada rebaixat l'estrat superficial va quedar delimitat l'espai d'aquest tram del carrer, d'una amplada de 5 m, estenent-se longitudinalment al llarg dels 35 m de les façanes de les dues *insulae*. La Insula 30 presenta, en la seva banda meridional, diversos locals i espais d'ús domèstic accessibles des d'aquesta via urbana; en canvi, la Insula 23, situada al sud, resta encara pendent d'excavar, però cal remarcar l'absència d'obertures en tota la façana que la separa del carrer.

La freqüentació del *decumanus* durant el segle III dC

L'excavació en extensió d'aquest carrer es va iniciar en la campanya 2008, tot començant pels estrats que marcaven la darrera freqüentació de la zona i l'abandonament final a les darreries del segle III dC, una fase que en el cas del *cardo* B ja havia estat documentada en les excavacions prèvies (Castanyer et alii 1993).

L'estrat de cronologia més recent es va localitzar a l'extrem oest d'aquest tram del *decumanus*, just a tocar el límit del rebaix realitzat l'any 1990 en la intersecció amb el *cardo* B. Es tractava d'un estrat de terres d'abocador, de textura sorrenca solta i coloració fosca i contenint una quantitat abundant de materials arqueològics. Aquest nivell arribava a tenir una potència màxima d'uns 40 cm, formant un declivi al llarg d'uns 5 m de longitud i desapareixent en direcció a l'est. Correspon, de fet, a la continuació del gran estrat d'abocador que assenyala el final de l'estratigrafia antiga en aquest sector de la ciutat romana i que ja va ser a bastament documentat a l'excavació del *cardo* B de l'any 1990, així com també a la banda occidental de la Insula 30. Aquest nivell general, el qual ha aportat una quantitat extraordinària de materials arqueològics datats en els darrers decennis del segle III dC, cobreix sovint l'arrasament de les estructures arquitectòniques antigues i marca el moment final de freqüentació fins ara conegut a la ciutat romana d'Empúries.

Per sota de les restes d'aquest estrat es va poder documentar en extensió una anivellació de terres sobre la qual es van realitzar les darreres freqüentacions de la via entre finals del segle II i el segle III dC (Fig. 24). La part superior d'aquest estrat general d'anivellació marca també un lleuger declivi cap l'est ocupant la totalitat de la superfície d'aquest tram del *decumanus* D. L'estrat estava format per terra sorrenca, de textura solta i de color marró amb presència de nombroses restes materials constructius, i presentava la seva màxima potència (60 cm) al terç oriental del tram del carrer.

L'aportació d'aquest estrat es relaciona també amb determinades activitats constructives que afecten en aquesta etapa als espais de la banda meridional de la Insula 30. Així, un farcit de característiques idèntiques a les d'aquesta anivellació va servir per omplir una rasa realitzada per fonamentar un dels murs que formen part de la façana sud de la Insula 30. Es tracta concretament de l'estructura que marcava el límit de l'àmbit que ocupa el quadre 35000 i que correspon a una reforma bastant tardana que va afectar un dels espais d'una unitat domèstica de característiques força modestes, documentada en aquest extrem de la *insula*. Les dades estratigràfiques indiquen, doncs, que la construcció d'aquesta estructura ha de situar-se cronològicament a les darreries del segle II o inicis del segle III dC, paral·lelament a la regularització del nivell del carrer.

En relació amb aquest nivell de circulació, es documentaren altres evidències constructives. Cal destacar la presència d'un muret orientat de nord a sud, de factura poc acurada, que en un moment tardà va servir, sens dubte completat amb un alçat de tàpia, per cloure l'extrem est d'aquest tram del *decumanus*, en la intersecció amb el *cardo* A. Tot i la seva escassa entitat constructiva, aquest element de tancament del

Figura 24. Vista general, des de l'est, de l'anivellació sobre al que es produïren les freqüentacions més recents del decumanus D, en el segle III dC.

carrer pot posar-se en relació amb altres evidències similars detectades en altres punts de la trama viària d'aquesta zona –com ara a la intersecció més al nord del *cardo* A amb el *decumanus* E- les quals semblen implicar una certa redistribució de la circulació en la trama urbana, una vegada que les gran *domus* romanes situades a l'est es trobaven ja abandonades i en procés d'enrunament, i paral·lelament a l'ocupació d'altres sectors de la ciutat, com ara la Insula 30.

L'ús del decumanus durant el segle II dC

Per sota de l'estrat d'anivellació esmentat abans, es varen excavar diversos estrats que semblen formats com a conseqüència de l'enderroc dels alçats d'algunes de les estructures que envoltaven l'espai del carrer. Així, el sediment contenia nombroses restes de tàpia i d'altres materials constructius. Del material ceràmic aportat remarquem alguna gerreta de producció africana que possiblement havia format part d'una ofrena fundacional de construcció.

Per sota d'aquests estrats d'enderroc, l'excavació del *decumanus* D realitzada l'any 2008 es va aturar en un nivell de circulació anterior, que cronològicament hem de situar dins el segle II dC (Fig. 25). Es tractava d'un nivell general de terra compactada, no gaire regular, amb restes de materials constructius, que semblava format durant la freqüentació del carrer durant aquesta etapa. La superfície descoberta, amb algunes traces de roderes, mostrava un clar declivi cap a l'est, amb un desnivell d'uns 60 cm entre els dos extrems d'aquest tram del *decumanus*.

A la banda nord, davant dels accessos als àmbits de la Insula 30, es va documentar una estreta vorera una mica sobreelevada, amb una amplada aproximada de 1,5 m, que estava formada amb terra compactada i delimitada per una alineació discontínua de pedres, en general no gaire grans i disposades sense argamassa. En aquest espai es localitzen també tres basaments de pedra sorrenca de planta rectangular, força erosionats, que podrien haver format part d'un possible porticat o porxada de característiques arquitectòniques força modestes. En el sector central del carrer i adossat a la línia de vorera es documenten les restes molt malmeses d'una estructura de factura gens acurada, formada per una filada de pedres calcàries irregulars sense morter i un fragment de molí reaprofitat com a material constructiu, els quals envolten les restes d'una àmfora encaixada verticalment i que serviria per recollir o bé per desguassar líquids.

A la banda oposada del carrer, l'absència de vorera s'explica per la inexistència d'accessos a la façana corresponent de la Insula 23, encara no excavada.

Aquests nivells de circulació i estructures del carrer hem de considerar-los coetanis dels que, al tram perpendicular del *cardo* B, es superposaren al llarg del segle II dC per sobre del farciment de la gran rasa d'espoli de la claveguera central. Aquesta, tal com s'ha dit abans, enllaça amb un altre col·lector que, en sentit oest-est, continuava sota el *decumanus* D desguassant en direcció a llevant. El sondeig efectuat l'any 1990 a la intersecció dels dos carrers semblava demostrar ja un mateix procés d'inutilització, espoli i colgament d'aquesta claveguera transversal (Fig. 23 i 25). Efectivament, el traçat de la rasa d'espoli i l'aflorament del farcit que la va omplir s'han pogut

Figura 25. Vista del *decumanus* D, des de l'oest, després de la intervenció del 2008, en el nivell de circulació corresponent a l'ús del carrer en el segle II dC. A la banda nord, restes de la petita vorera davant la façana sud de la Insula 30. S'insinua ja la rasa al fons de la qual es troba la claveguera que connecta amb el col·lector central del cardo B.

documentar convenientment en la campanya d'excavacions de l'any 2009, una vegada rebaixats els nivells de circulació del segle II, tant de l'espai del carrer com de la vorera.

Els treballs d'aquesta campanya s'iniciaren precisament amb l'excavació del nivells relacionats amb la construcció i l'ús de la vorera abans esmentada durant el segle II dC. Es va poder comprovar que la seva creació va coincidir amb algunes reformes detectades a la façana sud de la Insula 30, com ara el tancament d'una antiga obertura de accés vers a la *taberna* situada al seu angle sud-oest (quadre 36000).

Una vegada excavada la vorera, es va arribar a definir un nivell d'ús general, no gaire regular, format amb terres compactades. Es varen poder distingir algunes roderes i reguerons formats per les aigües, que havien estat regularitzats amb morter, còdols i fragments de teules. Al costat de la façana de la Insula 30, la presència de diversos blocs de sorrenca i algunes soleres fetes amb fragments de teules, així com l'aflorament parcial d'alguns trams de voral testimonien novament l'existència d'una vorera porticada la qual sembla, però, definida en un moment més antic.

Aquest nivell d'ús es va formar a partir d'inicis del segle II dC, directament per sobre del farciment que, també en aquest cas, omplia la gran trinxera d'espoli dels elements de la claveguera que, en sentit est-oest, passava sota aquest tram del carrer. Durant la darrera campanya es va procedir també a excavar el farcit homogeni que omplia la rasa, amb l'objectiu de deixar visible l'estructura d'aquesta altra canalització (Fig. 26). El farcit era de característiques i composició similars a les de l'estrat equivalent excavat al *cardo* B, fet indueix a pensar que ens trobem davant una única activitat d'espoli dels materials constructius de les clavegueres (pel que sembla, bàsicament els grans blocs de coberta), seguida per un ràpid colgament del rebaix amb l'objectiu de permetre novament l'ús d'aquestes vies urbanes a partir dels inicis del segle II dC.

L'ús del *decumanus* durant el segle I dC

Una vegada finalitzats els treballs efectuats l'any 2009, a banda i banda de la gran rasa encara queden restes, pendents d'excavar, dels nivells de freqüentació immediatament posteriors al seu colgament. Per tant, cal esperar a la prossecució dels treballs en futures campanyes per definir convenientment els nivells i estructures corresponents a l'etapa precedent d'ús del carrer durant el segle I dC.

Pel que fa a la claveguera (Fig. 26), la seva construcció és similar a la de la conducció documentada al *cardo* B, tot i que els seus paraments inclouen de vegades blocs calcaris de mida molt gran, o fins i tot s'observen ja afloraments de la roca natural. També en aquest cas, resta pendent d'excavar el sediment de naturalesa llimosa que cobreix el fons del conducte, format durant la seva darrera utilització.

INTERVENCIONS D'URGÈNCIA I DE CONTROL ARQUEOLÒGIC

Amb la col·laboració de l'Ajuntament de l'Escala i el Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Direcció General de Patrimoni Cultural s'han efectuat 12 intervencions d'urgència a l'entorn dels antics nuclis urbans de la ciutat grega d'*Emporion* i de la ciutat romana d'*Emporiae*, en la seva major part amb resultats negatius:

1.- Control arqueològic de la construcció d'un habitatge al carrer Neró, s/n, parcel·la J, efectuat el dia 11 d'abril de 2008. Realitzat per Elisa Hernández.. Sense resultats positius.

2.- Control arqueològic de la construcció d'un habitatge al carrer Puig i Cadafalch, 36, efectuat entre el 15 i el 22 d'abril de 2008. Realitzat per Elisa Hernández. Sense resultats positius.

3.- Control arqueològic de la realització d'una rasa per a una conducció de gas natural al carrer Puig i Cadafalch, s/n, efectuat el dia 20 de maig de 2008. Realitzat per Elisa Hernández. Sense resultats positius.

4.- Control arqueològic de la realització d'un rebaix per a millorar l'accés a la Frutícola-L'Escala, efectuat entre el 16 i el 17 de juny de 2008. Realitzat per Elisa Hernández. Sense resultats positius.

5.- Control arqueològic de la ampliació d'una vivenda al carrer del Forn, 7-9, efectuat entre el 19 i el 20 de juny de 2008. Realitzat per Elisa Hernández. Sense resultats positius.

6.- Control i excavació arqueològica per la construcció d'una vivenda a la carretera GI-630 o c/ de l'Ase núm. 6. El dia 9 de juny de 2008 es van realitzat, quatre

Figura 26. Vista general del tram excavat del decumanus D, una vegada finalitzats el treballs de 2009. S'observa el traçat de la gran rasa d'espoli i, al fons, l'estructura de la claveguera que desguassava en direcció a l'est. En els laterals del carrer falta encara delimitar els nivells corresponents a l'ús d'aquest carrer durant el segle I dC..

sondejos en aquesta parcel·la amb motiu de la realització de l'estudi geotècnic, en les tres dels quals el resultats van ser negatius i a l'altre es va detectar les restes d'un mur de cronologia indeterminada. Per aquesta raó, abans d'iniciar les obres es va efectuar una excavació en extensió al mes de novembre de 2008 que va permetre detectar l'existència d'unes restes molt malmeses i d'escassa entitat corresponents a tres murs, els quals no definien cap àmbit ben delimitat; una sèrie de cubetes possiblement relacionades amb treballs de forja, atès que presentaven escòries de ferro i pedres i sorres cremades; i un petit dipòsit de naturalesa indeterminada. Totes aquestes estructures estaven associades amb materials ceràmics dels segle VI-VII dC, amb T.S. Africana D (Hayes 91 C, 99), àmfores africanes i orientals i ceràmiques de cuina tardo-antigues, que han de posar-se en relació amb l'ocupació d'aquest sector a l'Antiguitat Tardana, com es va constatar a les excavacions efectuades al carrer del Museu núm. 1, els anys 2001-2002.

7.- Control arqueològic de la construcció d'un porxo en una vivenda unifamiliar al carrer Maximilià, 2, efectuat el dia 17 de novembre de 2008. Realitzat per Elisa Hernández. Sense resultats positius.

8.- Control arqueològic de les obres de l'Institut Català del Sòl al municipi de l'Escala, efectuat entre el 1 i el 31 de desembre de 2008. Realitzat per Paula Santamaria. Sense resultats positius.

9.- Control arqueològic de la construcció de diversos bungalows als terrenys de l'Hotel Empúries a la platja Portitxol, efectuat entre el 22 de desembre de 2008 i el 15 de gener de 2009. Realitzat per Elisa Hernández. Sense resultats positius.

10.- Control arqueològic de la realització d'una rasa per a la instal·lació de diverses conduccions al camí de Ronda entre l'Escala i Sant Martí d'Empúries, efectuat entre el 18 de maig i el 5 de juny. Realitzat per Elisa Hernández. Sense resultats positius

11.- Control arqueològic de la realització d'una rasa per a una conducció de gas natural entre el carrer Puig i Cadafalch i l'Hotel Empúries, efectuat entre el 9 i el 16 de juny de 2009. Realitzat per Paula Santamaria. Sense resultats positius.

12.- Control arqueològic a les obres del col·lector d'aigües pluvials del sector d'urbanització prioritària 'Closa del Llop' a l'Escala, efectuat entre el 7 i el 12 de desembre de 2009. Realitzat per Paula Santamaria. Sense resultats positius.

BIBLIOGRAFIA PUBLICADA ELS ANYS 2008-2009 I ALTRES REFERÈNCIES CITADES EN EL TEXT

AAVV 2008, Dossier. Cent anys d'excavacions arqueològiques a Empúries. Hipòtesis i certeses, Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, vol. 39 (2008), Figueres, 11-149.

AAVV 2008B, IV Fòrum Auriga. El centenari de l'inici de les excavacions dels jaciments d'Empúries (Alt Empordà) i Rúscino (Rosselló). Homenatge a Rémy Marichal (Empúries/Ruscino, 8 i 9 de novembre de 2008), Auriga, 53, Barcelona.

AQUILUÉ, X. 2008A, El conjunto arqueológico de Empúries. Nuevas propuestas y planteamientos para el siglo XXI, MARQ. Arqueología y Museos, 3,

Alacant, 97-104.

AQUILUÉ, X. 2008B, Empúries, cent anys de la recuperació institucional, L'Avenç, 333, Barcelona, 58-62.

AQUILUÉ, X. 2009, L'inici de les excavacions d'Empúries i el descobriment de l'Asclepi/Esculapi, J. M. Trullen (dir), Fascinació per Grècia. L'art a Catalunya als segles XIX i XX, catàleg de l'exposició (Girona, abril-agost de 2009), Museu d'Art de Girona, Girona, 73-77.

AQUILUÉ, X., CASTANYER, P., SANTOS, M., TREMOLEDA, J. 2002A, Primers resultats del projecte d'intervenció arqueològica a les termes públiques de la ciutat romana d'Emporiae, Empúries 53, 241-260.

AQUILUÉ, X., CASTANYER, P., SANTOS, M., TREMOLEDA, J. 2002B, Intervencions arqueològiques a Empúries (l'Escala, Alt Empordà) als anys 2000 i 2001, Sisenes Jornades d'Arqueologia de les comarques gironines (Sant Joan de les Abadesses 10 i 11 de maig de 2002), Girona, 167-174.

AQUILUÉ, X., CASTANYER, P., SANTOS, M., TREMOLEDA, J. 2004, Intervencions arqueològiques a Empúries (l'Escala, Alt Empordà) als anys 2002 i 2003, *Setenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona* (La Bisbal d'Empordà 4 i 5 de juny de 2004), Girona, 265-295.

AQUILUÉ, X., CASTANYER, P., SANTOS, M., TREMOLEDA, J. 2006A, Les termes públiques de la Insula 30 de la ciutat romana d'Empúries, D. Vivó et alii (eds.), ...sed uitam faciunt. Aigua i conjunts termals a les ciuitates d'Emporiae, Gerunda i Aquae Calidae, Universitat de Girona. Institut del Patrimoni Cultural, Girona, 37-44.

AQUILUÉ, X., CASTANYER, P., SANTOS, M., TREMOLEDA, J. 2006B, Resultats del projecte d'excavacions arqueològiques a la Insula 30 de la ciutat romana d'Empúries (l'Escala, Alt Empordà). Anys 2000-2004, Tribuna d'Arqueologia 2004-2005, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, Barcelona,. 203-214.

AQUILUÉ, X., CASTANYER, P., SANTOS, M., TREMOLEDA, J. 2006C, Intervencions arqueològiques a Empúries (l'Escala, Alt Empordà) als anys 2004 i 2005, Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona (Roses 6 i 7 d'octubre de 2006), Girona, 249-267.

AQUILUÉ, X., CASTANYER, P., SANTOS, M., TREMOLEDA, J. 2008A, L'evolució dels contextos ceràmics d'Empúries entre els segles II aC i VII dC , Actes du Congrès de L'Escala-Empúries, 1er – 4 mai 2008, SFECAG, Saint-Paul-Trois-Châteaux, 33-62.

AQUILUÉ, X., CASTANYER, P., SANTOS, M., TREMOLEDA, J. 2008B, Intervencions arqueològiques a Empúries (l'Escala, Alt Empordà) als anys 2006 i 2007 , Actes de les *Novenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona* (L'Escala-Empúries, 6 i 7 de juny de 2008), Girona, 185-209.

AQUILUÉ, X., CASTANYER, P., SANTOS, M., TREMOLEDA, J. 2008C, Noves evidències del comerç fenici amb les comunitats indígenes de l'entorn d'Empúries, D. García, I. Moreno, F. Gracia (coord), Contactes. Indígenes i fenicis a la Mediterrània occidental entre els segles VIII i VI ane, Alcanar, 171-190.

AQUILUÉ, X., MONTURIOL, J. 2008, Empúries. Un recorregut visual pels tresors d'Empúries, Col·lecció Souvenir, 7, Angle Editorial, Barcelona.

AQUILUÉ, X., MONTURIOL, J. (COORD.) 2008, 100 anys d'excavacions arqueològiques a Empúries (1908-2008), catàleg de l'exposició (Empúries, juliol-setembre de 2008), MAC-Empúries i Ajuntament de l'Escala, Girona.

AQUILUÉ, X., RODÀ, I. 2008, Ampurias, la gran colonia griega de Iberia, Historia. National Geographic, 57, Barcelona, 52-63.

CAPELLA A. (COORD.) 2008, Empúries 1892-1900. Els dibuixos d'Esteve Trayter, mestre i col·leccionista, catàleg de l'exposició (Figueres, juliol-novembre de 2008), Museu de l'Empordà, Figueres.

CASTANYER, P., SANMARTÍ, E., SANTOS, M., TREMOLEDA, J., BENET, C., CARRETÉ, J. M., FÀBREGA, X., REMOLÀ, J. A., ROCAS, X. 1993, L'excavació del Kardo B. Noves aportacions sobre l'abandonament de la ciutat romana d'Empúries, Cypsela, X, Girona, 159-194.

LÓPEZ MULLOR, A., AQUILUÉ X. 2008, Emporiae capitale de la céramologie hispanique, Actes du Congrès de L'Escala-Empúries, 1er – 4 mai 2008, Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule, Saint-Paul-Trois-Châteaux, 11-14.

MAYER, M. 2008, Empúries i la cultura romana a Catalunya, L'Avenç, 334, Barcelona, 54-57.

MIRALLES, C. 2008, Empúries i els grecs, L'Avenç, 335, Barcelona, 50-52.

PARDO, J. 2008, Empúries i la gestió del patrimoni arqueològic a Catalunya, L'Avenç, 337, Barcelona, 58-62.

RIU, E. 2008, L'apreciació d'Empúries, de l'humanisme a l'actualitat, L'Avenç, 334, Barcelona,

50-54.

RAFEL, N., MONTERO, I.,CASTANYER, P. (COORD) 2008, Plata prerromana a Cataluña. Explotación y circulación del plomo y la plata en el primer milenio ane, Revista d'Arqueologia de Ponent, 18, Lleida, 243-328.

TREMOLEDA, J., 2008, Empúries: l'arribada de grecs i romans a la península Ibèrica, Fotoguia de l'editorial Triangle postals, Barcelona.

NOTES

1) Agraïm la col·laboració en aquestes projectes de recerca als arqueòlegs Rafael Dehesa, Xavier Font, Elisa Hernández i Paula Santamaria

EL CAMP DE SITGES I EL FORN DEL CAMP DE L'ABADIA (AIGUAVIVA, GIRONÈS)

Marta ZABALA GARCIA, Marina SÁNCHEZ RODRÍGUEZ

INTRODUCCIÓ

Els treballs de construcció del TGV en el tram Riudellots-carrer Joan Torró (Girona), iniciats la tardor de 2007, van permetre la troballa de diversos jaciments arqueològics que fins ara romanien totalment desconeguts. Aquests jaciments foren descoberts arran del seguiment arqueològic de les obres, que fou encarregat a l'empresa Janus, S.L. per la constructora del tram, Acciona Infraestructuras, S.A.

Aquest seguiment, efectuat per l'arqueòloga Marina Sànchez, va possibilitar la descoberta i la posterior excavació de diversos jaciments arqueològics d'èpoques ben diferents, que abasten des del neolític fins a l'època contemporània. Entre ells hi havia el que vam denominar Camp de l'Abadia.

Situat al sud-est del terme municipal d'Aiguaviva, a uns 100 m. al nord-est del mas de l'Abadia, el jaciment fou descobert per Marina Sànchez entre el juny i juliol del 2008 arran del control arqueològic de les obres del TGV. L'excavació de les restes localitzades es va fer entre els mesos de juliol i setembre del mateix any, i va ser dirigida per Marta Zabala.

En el procés d'excavació es van documentar l'esmentat camp de sitges d'època romana i un forn baixmedieval, situat al sud del jaciment. En total, la part excavada ocupà una superfície de 2760 m^2.

Documentades la totalitat de les restes arqueològiques i amb les corresponents autoritzacions, al final de la campanya es va procedir a la seva eliminació atès que es trobaven al bell mig de la traça del TGV.

EL CAMP DE SITGES

El camp de sitges (sector 1), al nord del jaciment i de 2480 m^2, estava format per una agrupació de 33 sitges, totes de planta circular i amb un diàmetre que oscil·lava entre 1,35 m. i 2,50 m. Excavades en el terreny natural, tenien generalment una secció entre cilíndrica i globular i una fondària conservada d'entre 0,20 m. i 2 m. Unes 6 sitges presentaven excavada al fons una petita cubeta circular, d'entre 10 i 25 cm. de fondària, que creiem que podia tenir la funció de facilitar la recollida del gra i neteja dels fons en el moment en què es buidava la sitja.

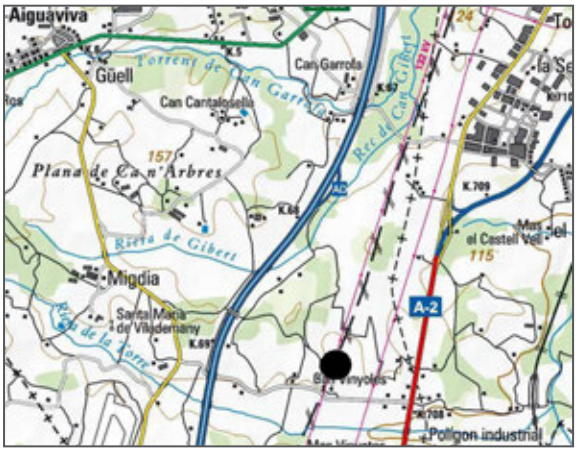

Figura 1. Plànol de situació del jaciment.

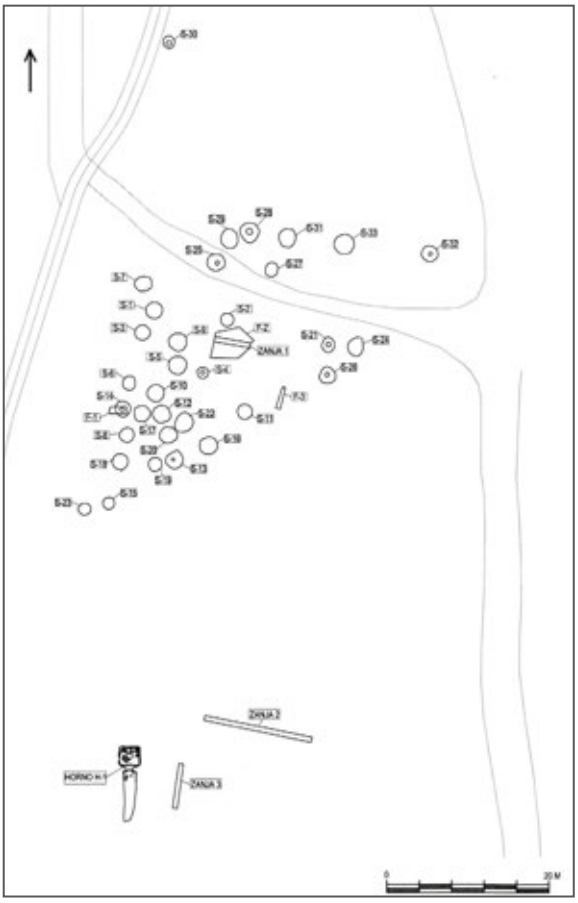

Figura 2. Planta general del jaciment.

Janus S.L.

Figura 3. El camp de sitges de l'Abadia, des del nord. Es poden veure bé, també, el traçat del TGV i el mas de l'Abadia.

Com ja hem mencionat, les 33 sitges se situaven en un marc cronològic que podem allargar del segle II aC. fins al I dC. L'estudi dels materials recuperats en els nivells de farciment ens permet donar una cronologia força precisa de 26 sitges del total de 33; la resta, ja sigui per l'escassetat de materials recuperats o per les datacions extenses que aporten les ceràmiques que s'hi van recuperar, les podem situar dins l'horitzó cronològic general esmentat, però no en un moment d'ús concret.

Fase I. Època romanorepublicana

Les sitges datades ens mostren dos moments d'ús successius del jaciment, entre finals d'època ibèrica o romanorepubicana i l'època romana altimperial. Tenim una etapa antiga, situada entre mitjan segle II aC i finals del I aC, de la que en vam documentar un total de 16 sitges, la majoria de les quals estaven concentrades a la meitat sud i de llevant del conjunt (S-2, S-4, S-6, S-8, S-11, S-12, S-13, S-16, S-17, S-18, S-20, S-21, S-24, S-26 i S-28). 5 d'aquestes sitges presentaven una cubeta retallada al fons i una gran varietat pel que fa a les seves mesures i la seva forma. Tot i que moltes es trobaven molt properes entre si, no n'hi havia cap que es trobés afectada pel retall d'una altra sitja més recent.

En els nivells de farciment d'aquestes sitges s'hi va recuperar abundant ceràmica d'importació romana, on destacava la vaixella de vernís negre Campaniana B (Lamb. 1, 3 i 5) i, de forma més minoritària Campaniana C (Lamb. 5/7), així com alguns fragments de ceràmica de parets fines. D'altra banda, hi havia una gran abundància d'àmfora, principalment Itàlica (formes Dressel 1 A, B i C i Lamboglia 2), tot i que també es va recuperar, de forma molt escadussera, àmfora grecoitàlica, tripolitana, púnicoebussitana i ibèrica.

Tot i això, la ceràmica més abundant era la vaixella de producció local -amb alguns fragments decorats amb pintura a l'òxid-, la reduïda de la costa catalana, imitacions locals de vaixella importada (Campaniana B i C), les ceràmiques comunes i les de cuina. També s'hi van recuperar molins de pedra, tant de mà com del tipus rotatori, i molts elements metàl·lics, generalment de bronze i plom i amb una funció ornamental o de luxe: un possible braçalet, un colador, un mirall, dues nanses de vasos o petits calders i diverses monedes de bronze, tres grapes de plom i una agulla d'os (*acus crinalis* o *comatoria*). Cal remarcar que molts d'aquests objectes es van trobar concentrats en dues sitges (les sitges 2 i 16), que també van proporcionar gran quantitat de ceràmica, especialment de tradició ibèrica (comunes, grisa de la costa catalana). Finalment, cal esmentar la troballa, en les diferents sitges d'aquest moment, de diversos fragments d'eines de ferro: podalls, ganivets, petites aixades i una gran abundància de claus.

Hem de destacar, per la seva cronologia, la sitja 11, ja que els materials que s'hi van recuperar són els més antics, situables en ple segle II aC gràcies sobretot a la presència d'àmfora grecoitàlica i comuna ibèrica.

Pel que fa a la fauna, en aquesta fase es va documentar un clar predomini dels bòvids, principalment d'edat adulta. A continuació, hi havia els ovicàprids, també d'edat adulta, als quals seguien els súids i les aus. Cal remarcar, finalment, la presència de restes de cèrvid, concretament 5 fragments de banya de muda amb traces d'haver estat tallades, èquid, conill, així com restes residuals de cànids.

Fase II. Canvi d'era i segle I dC.

De la segona fase d'ús vam documentar un total de 10 sitges (S-1, S-3, S-5, S-7, S-9, S-10, S-25, S-29, S-31 i S-33), que se situarien a grans trets a mitjan segle I dC, concentrades al terç nord-oest del camp. Una d'aquestes sitges presentava cubeta al fons i, tal com passava amb les més antigues, també eren ben diferents en forma i mesures i cap es tallava entre sí.

En els nivells de farciment d'aquestes sitges hi vam trobar abundant material constructiu (*tegulae* i *imbrices*), sobretot a les sitges 7, 9 i 10, i abundants fragments de *dolium*. Pel que fa a la vaixella d'importació romana, destaquem la T.S.Itàlica (Consp. 5.2), T.S.Sudgàl·lica (Drag. 18, 19, 24/25, 27,

30, 31, 33), ceràmica de parets fines (Mayet 33, 35, 37, 38, 42) i, de forma residual, algun fragment de Campaniana B i C.

També hi vam recuperar àmfora itàlica, tarraconesa (Pascual 1, Dressel 2-4), bètica (Dressel 7/11), africana i, com és habitual, una gran quantitat de ceràmica de producció local o regional, entre la que hem de destacar algun fragment de ceràmica reduïda emporitana tardana, ceràmica comuna (gerres, plats, vasos, bols...) i de cuina (olles, cassoles...).

Com en les sitges de la fase precedent, hi vam recuperar diversos fragments de molins de pedra, principalment del tipus rotatori, tot i que el molí de mà també hi era present. L'utillatge agrícola de ferro (aixades, podalls, ganivets i claus) també era força abundant i, alhora, hi vam recuperar diversos elements de bronze d'us quotidià: 4 monedes, 3 anelles, 2 espàtules (possiblement d'ús cosmètic) i una fíbula. Dues de les monedes eren il·legibles i les altres dues eren asos d'Empúries, un d'ells partit per la meitat.

Finalment, en aquesta darrera fase hi vam documentar la presència de vidre, força més escassa en la fase anterior, entre la qual destaca la base d'un *lacrimatori* i un fragment d'un petit envàs de vidre de color blau, potser un ungüentari o un altre *lacrimatori*.

Pel que fa a la fauna recuperada, era molt semblant a la de la fase anterior, tot i que predominaven els ovicàprids per sobre dels bòvids. També eren més escassos que en la fase precedent les aus i els cèrvids.

Conclusions

Amb tota probabilitat, hem de relacionar el jaciment del Camp de l'Abadia amb un assentament agrícola que ara com ara desconeixem, però que donada la cronologia del jaciment tant podria ser un assentament de plana tardoibèric, del tipus dels descoberts a Can Pons, a Arbúcies (Font et alii 1994) o a Can Castells, a Vidreres (Frigola 2009), o, més probablement, una vil·la romana, com les de Vilablareix o Bell-lloc del Pla, per citar els exemples més propers.

En tot cas, és molt probable que les troballes del Camp de l'Abadia denotin una activitat agrícola que podria haver estat esperonada a partir de la fundació de la ciutat romana de Girona, a la primera meitat del segle I aC i per la proximitat de la important via de comunicació que era la Via Augusta. Sigui com sigui, l'existència d'aquest jaciment demostra que el creixement de l'ocupació humana i de l'explotació econòmica que es va produir entre finals de l'època ibèrica i inicis de l'època romana al pla de Girona i a la plana de la Selva va afectar també les terres que actualment conformen el municipi d'Aiguaviva.

Figura 4. El forn, un cop excavat.

EL FORN

Les restes exhumades en el sector 2 del jaciment corresponien al que fou interpretat como un forn (H-1) de tiratge superior de tipus àrab (Roig 2002), conservat de forma parcial i semiexcavat en el subsòl natural de la zona. Se situava a l'extrem nord-est del sector, amb una orientació d'est a sud-oest, i tenia una planta rectangular, de 9,20 m de llarg, una amplada màxima de 2.40 m i mínima de 0.80 m. i una profunditat interior màxima d'1 m.

Del forn només se'n conservaven el *praefurnium* i la cambra de combustió, i a l'extrem sud s'hi documentà el retall d'una rampa de accés al *praefurnium*. Aquests dos elements, la cambra de combustió i la rampa d'accés, estaven en contacte entre si a través de la boca del forn o *praefurnium* (UE 2022).

La cambra de combustió era de planta quadrada i estava excavada en el terreny natural de la zona, amb unes dimensions de 2.35 m. d'ample, 2.40 m. de llarg i una profunditat conservada que variava entre 1.27 m. y 0.98 m. En el centre de la base s'hi documentava el pilar de recolzament (UE 2009) de la graella, també excavat en el terreny natural i de planta el·líptica. A l'extrem sud de la cambra de combustió s'hi documentà l'obertura del *praefurnium*, a la qual s'accedia mitjançant un espai de planta rectangular i que s'estenia en direcció sud, la rampa de accés (UE 2003=2010), que presentava una inclinació cap a la cambra de combustió.

L'excavació dels nivells de farciment del forn va aportar principalment materials de construcció (teula) i escassos fragments ceràmics que dataren l'estructura entre els segles XIV i XVI. Per la seva proximitat a l'edifici del mas de l'Abadia i per les dimensions reduïdes de l'estructura, considerem que seria un element associat a l'esmentat mas. La producció d'aquest forn no es fàcil de precisar, ja sigui per l'escassetat de materials recuperats en els seus nivells de farciment o perquè no se'n van localitzar les àrees d'abocador. D'altra banda, tampoc hi vam localitzar les habituals àrees de treball, elaboració de les peces i assecat, així que potser aquest forn estigués destinat a una producció escassa o puntual, segons la necessitat de materials. Així, molt probablement ens trobaríem davant d'una producció especialitzada en material constructiu (rajols i teules), encara que tampoc podem descartar-hi la producció de ceràmica amb la finalitat d'abastir el propi mas i els seus voltants immediats.

BIBLIOGRAFIA

AADD 2002, *Història del Gironès*. Girona: Diputació de Girona.

AUGÉ, A.; LLINÀS, J.; MOIX, E.; SÀNCHEZ, M.; ZABALA, M. 2009A, Les troballes arqueològiques en el traçat del TGV al seu pas per Aiguaviva (I). *Tirinculis*, 26, p. 52-53.

AUGÉ, A.; LLINÀS, J.; MOIX, E.; SÀNCHEZ, M.; ZABALA, M. 2009A, Les troballes arqueològiques en el traçat del TGV al seu pas per Aiguaviva (II). *Tirinculis*, 27, p. 48-50.

AUGÉ, A.; LLINÀS, J.; MOIX, E.; SÀNCHEZ, M.; ZABALA, M. 2009B, Prehistòria recent i antiguitat a Aiguaviva i Fornells de la Selva: les troballes arqueològiques a les obres del TGV, *Quaderns de la Selva*, 21, p. 175-194.

BURCH, J.; CARRASCAL, C.; CASELLAS, L.E.; MERINO, J.; NAVARRO, N. 1992, Excavacions a la variant est de Girona: la sitja romana de Fornells. *Quaderns de la Selva*, 5, p. 21-29.

CALLAVÉ, S.; CODINA, D.; FUERTES, M.; LLINÀS, J.; MONGUILÓ, E.; RONCERO, A.; SÁNCHEZ, M.; TARRÉS, A.; ZABALA, M. 2010, L'explotació del camp a l'època ibèrica al nord-est de Catalunya: els camps de sitges trobats durant la construcció del TGV a les comarques de Girona, *Tribuna d'Arqueologia* 2008-2009, Barcelona.

FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; RUEDA, J.M.; TURA, J. 1994, Can Pons (Arbúcies). Una nova aportació al coneixement del poblament antic del Montseny, *Quaderns de la Selva*, 7, p. 131-141.

FRIGOLA, J. 2009, El jaciment de Can Castells, El Rec Clar. *Revista de Vidreres*, 46, p. 4-7.

ROIG, J. 2003, Un forn de teules del s. XV a la vila de Sabadell (Vallès Occidental): La intervenció arqueològica al carrer de St. Quirze, 47. *II Congrés d'Arqueología Medieval i Moderna a Catalunya*. Sabadell, p. 331-337.

ELS FORNS DEL BOSC DE LA TORRE DE BAC (FORNELLS DE LA SELVA, GIRONÈS)

Marta ZABALA GARCÍA, Marina SÁNCHEZ RODRÍGUEZ

INTRODUCCIÓ

Els treballs de construcció del TGV en el tram Riudellots-carrer Joan Torró (Girona), iniciats la tardor de 2007, van permetre la troballa de diversos jaciments arqueològics que fins ara romanien totalment desconeguts. Aquests jaciments foren descoberts arran del seguiment arqueològic de les obres, que fou encarregat a l'empresa Janus, S.L. per la constructora del tram, Acciona Infraestructuras, S.A.

Aquest seguiment, efectuat per l'arqueòloga Marina Sànchez, va possibilitar la descoberta i la posterior excavació de diversos jaciments arqueològics d'èpoques ben diferents, que abasten des del neolític fins a l'època contemporània. Entre ells hi havia el que vam denominar Bosc de la Torre de Bac.

El jaciment se situa al nord-oest del municipi de Fornells de la Selva, a 1,7 km del nucli urbà, en una zona boscosa annexa al mas homònim, en el vessant d'un turó molt suau i a tocar del rec de Can Gibert. Descobert entre agost i octubre del 2008, el jaciment va ser excavat d'octubre de 2008 a abril de 2009 sota la direcció de Marta Zabala.

L'EXCAVACIÓ

En el procés d'excavació es va documentar un conjunt de forns i estructures de combustió, que per

Figura 1. Plànol de situació del jaciment.

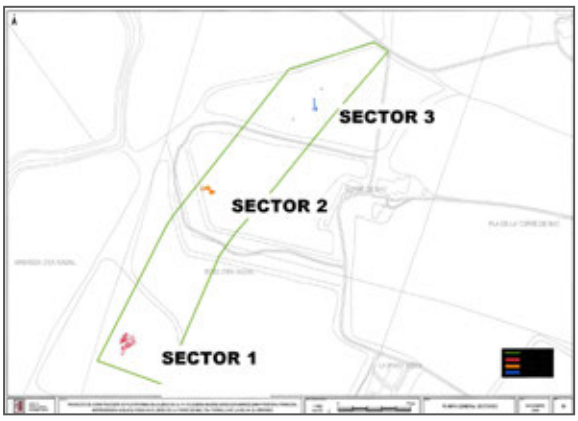

Figura 2. Planta general del jaciment.

la distància existent entre ells, de 100 a 200 m., fou dividit en tres sectors: el sector 1 era el més allunyat de la masia, a uns 300 m. al sud-oest, el sector 2 es localitzà en una zona elevada, a 180 m. al sud-oest de la masia i, finalment, el sector 3, ubicat a la part més alta del turó, era el més proper a la masia (110 m.).

Vam documentar un total de 12 estructures de combustió, de les quals 7 eren forns de producció de calç i la resta eren cubetes retallades en el subsòl i de funcionalitat incerta. Vam identificar cada estructura de combustió amb una sigla i una xifra (E1,E2, etc.) a fi de facilitar la comprensió del conjunt de forns i les relacions entre si.

Dels 6 forns excavats, 5 eren molt similars, tant pel que fa a la seva estructura -de planta circular i amb un diàmetre d'entre 3.5 i 4 m- com al seu funcionament. Generalment, els forns se situen a la falda d'un desnivell per beneficiar-se d'una isotèrmia eficaç i d'un accés còmode tant a la cambra de combustió (ubicada a la part baixa) com per a la càrrega i descàrrega de les pedres a la part alta. Habitualment aquest tipus de forns es construïen prop d'una font d'aigua, necessària per al procés de creació de la calç, que en el nostre cas es tractaria del rec de Can Gibert, que transcorre a escassos metres a l'oest del jaciment.

Estructuralment, el forns del Bosc de la Torre de Bac presentaven la morfologia clàssica dels forns de calç, composats per un espai de circulació i treball a la part

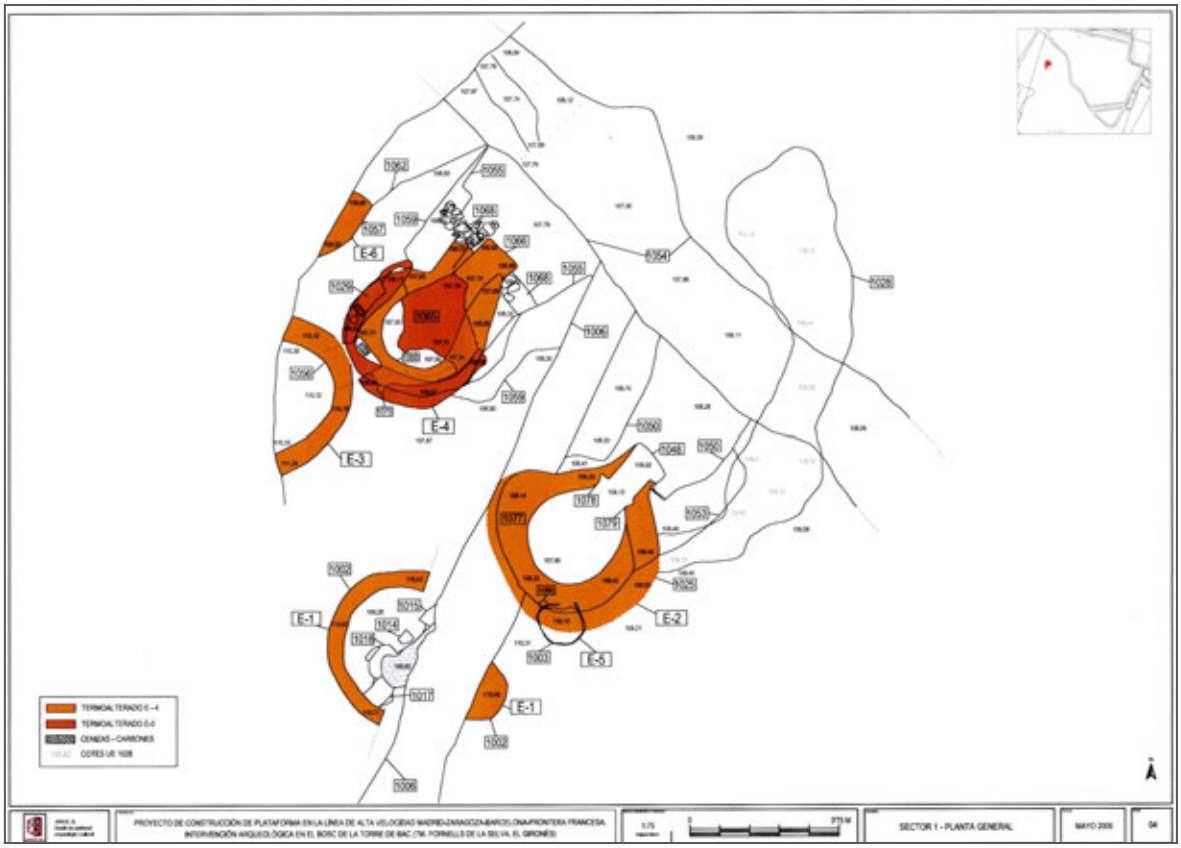

Figura 3. Planta del sector 1.

baixa i frontal, el *praefurnium* o boca d'alimentació i la cambra de cocció. El *praefurnium* és per on s'introduïa, a la cambra de foc o fogó, el combustible a cremar (fusta, carbó, etc.) i potser també les pedres a coure també. Això últim presenta dubtes, ja que les pedres també es podien carregar per la part superior, però com que als forns trobats per nosaltres aquesta part no es conservava no ho podem afirmar amb total seguretat. Les pedres es disposaven en la cambra de cocció formant una falsa cúpula, al centre de la qual s'hi apilava el combustible. Seguidament s'iniciava la combustió, que podia durar diversos dies depenent de les dimensions del forn i de la qualitat del carburant. Una vegada s'assolia la temperatura adequada se segellava la boca d'alimentació amb tovots, pedres i argila, tancant de forma hermètica el forn durant uns dies més, per tal de finalitzar la cocció perfecta de les pedres. Una vegada s'havia refredat el forn s'extreien les pedres ja cuites i es molien per tal d'obtenir la calç viva, que només calia hidratar.

Sector 1

El sector 1 tenia uns 360 m^2 de superfície i hi documentàrem la concentració més alta de d'estructures, un total de 6, de les que es van excavar 3 forns i una cubeta. Restaren per excavar un altre forn i una estructura de combustió indeterminada que es localitzaren dins de la traça del TGV, però que no estaven directament afectades. En el vessant de llevant documentàrem un conjunt de dos forns (E-1 i E-2), de 4,30 m. i 3,80 m. de diàmetre, una alçada conservada d'entre 2,15 m. i 1,80 m. i amb una

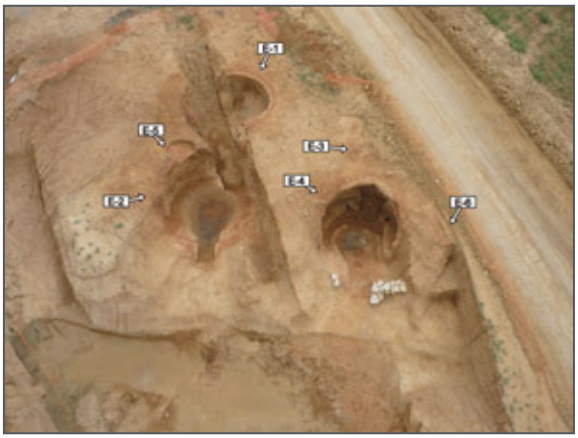

Figura 4. Vista aèria del sector 1 amb els forns E-1 i E-2 i la cubeta E-5 a la banda esquerra i els forns E-3, E-4 i l'estructura de combustió indeterminada E-6 a la dreta.

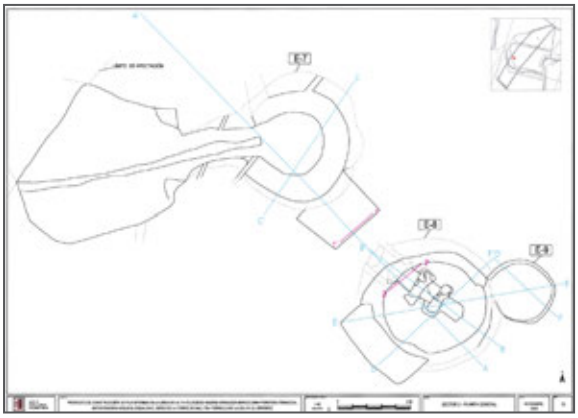

Figura 5. Planta del sector 2

orientació nord-sud; així doncs, tenien l'àrea de treball a l'extrem nord, i la boca d'alimentació connectava aquest espai amb la cambra de cocció, que estava ubicada a la part alta i sud del conjunt.

Aquests dos forns ens mostren dues de les tipologies formals dels forns excavats en aquest jaciment, ja que E-1 presentava una cambra de cocció amb la base plana i una canal excavada a la solera, alineada amb el *praefurnium* (nord-est – sud-oest). Aquesta canal tenia uns encaixos a banda i banda per col·locar-hi unes lloses a mode de graella, i possiblement funcionaria per a la recollida i neteja de la cendra. D'altra banda el forn E-2 era de base còncava i, a mitja alçada, tenia una banqueta correguda, on es recolzaven les pedres per a fer la falsa cúpula, mentre que el combustible s'apilava en el fons còncau.

Un vegada s'abandonà o feu malbé el forn E-2, s'excavà en la part posterior el forn E-1, amb la mateixa orientació, i s'aprofità l'estructura del forn primigeni com a àrea de treball del segon. S'arrasà la meitat nord del forn antic i en el vessant sud de la cambra de combustió s'hi excavà el *praefurnium* del més modern. A banda i banda de la boca d'alimentació destaca la presència d'uns forats de pal, que potser formarien part d'una estructura (que no s'ha conservat) que serviria per segellar la porta al final de les cuites.

En el vessant de ponent del sector es localitzà un altre conjunt de dos forns (E-3 i E-4), dels que només en vam excavar un (E-4), amb 3,50 m. de diàmetre i 2,50 m. d'alçada conservada. Aquest conjunt tenia la mateixa orientació que els altres dos forns esmentats i reproduïa el mateix patró de funcionament. Així, primerament es construí el forn E-4, del qual, una vegada deixà de funcionar, hom arrasà la meitat nord, que afectà a l'àrea de treball, el *praefurnium* i la meitat de la cambra de combustió, els quals es reutilitzaren com a àrea de treball del nou forn, E-3. A la paret del vessant sud de la cambra de foc del forn primigeni (E-4) s'hi retallaren el *praefurnium* i uns forats de pal del nou forn (E-3), idèntics als descrits anteriorment. Igual que en el conjunt precedent, el forn primigeni (E-4) era de base còncava, amb el *praefurnium* al nord, però presentava una reforma interna, ja que vam documentar-hi una primera cambra de combustió de mides més reduïdes (2,50 m. de diàmetre), que posteriorment s'amplià, arrasant la banqueta primigènia, fins assolir els 3,50 m. El *praefurnium* es mantingué igual i en ús, i cal destacar-hi la presència d'un mur de pedra seca, situat en el punt de contacte entre l'àrea de treball i el *praefurnium* (i perpendicular a aquest), que possiblement funcionaria de reforç d'aquesta zona del forn.

Del forn E-3, únicament en vam poder delimitar l'entrada del *praefurnium* i excavar la seva àrea de treball, que -com acabem de veure- havia arrasat l'estructura del forn primigeni (E-4).

A l'extrem oest del sector es documentà una estructura de combustió indeterminada (E-6), que no fou possible excavar i, a la banda de llevant, retallant parcialment el vessant sud-oest del forn E-2, s'indentificà una petita estructura de combustió (E-5) de planta circular, amb 1,20 m. de diàmetre i una fondària de 30 cm. Es tractava d'una petita cubeta circular, excavada al subsòl i amb la boca d'accés a l'extrem nord. Desconeixem la funcionalitat que podia tenir aquesta estructura, però per la seva ubicació sí que podem afirmar que era posterior al forn E-2.

Sector 2

El sector 2 tenia uns 105 m^2 de superfície i hi vam excavar dos forns (E-7 i E-8) i una estructura de combustió (E-9). Aquests forns també estaven excavats en el subsòl de la zona, eren de planta circular amb 3,10 m. i 2,95 m. de diàmetre i 1,10 m. i 2,45 m. d'alçada conservada, respectivament, amb un àrea de treball a la part frontal, un *praefurnium* o boca d'alimentació i la cambra de combustió a la part alta. Tal i com els conjunts de forns del sector 1, primerament es construí el forn E-7, de base còncava i amb una banqueta correguda i, posteriorment al seu abandó, s'arrasà pràcticament tota l'estructura i s'excavà a la part posterior del forn primigeni un de nou (E-8). Aquest segon (E-8) era de base plana amb una canal central per recollir la cendra.

Figura 6. Vista de la cambra de combustió del forn E-8, amb la canal i les lloses per a la recollida de cendra i farcida amb restes de calç.

Cal indicar que aquests dos forns, però, no presentaven la mateixa alineació: el forn E-7 tenia una orientació sud-oest – nord-est i el segon (E-8) oest – est. Aquest segon forn, en el procés de cocció devia haver patit un esfondrament que l'inutilitzà completament, ja que encara es conservava *in situ* l'entrada del *praefurnium* tapiada amb tovots i pedres i, a l'interior de la cambra de combustió, vam trobar-hi un potent nivell de calç endurida. Un retall efectuat en el vessant sud de la cambra testimoniava un darrer intent d'extreure'n les restes de la calç produïda, però l'enduriment de la mateixa ho va impossibilitar.

En el vessant nord del forn E-8 es localitzà una petita estructura de combustió (E-9) de planta circular, d'1,60 m. de diàmetre i uns 30 cm. de fondària, que retallava parcialment l'estructura de la cambra de combustió del forn E-8, fet que ens indica que seria posterior. Tal com succeeix en el sector 1, desconeixem la funcionalitat d'aquesta estructura.

Figura 7. Vista final de la cambra de combustió i praefurnium del forn E-7. Al marge superior esquerre es veu la boca d'alimentació, encara tapiada, del forn E-8 (foto: Marta Zabala).

Sector 3

Finalment, el sector 3 tenia uns 530 m^2 de superfície i hi foren documentats un forn de calç de mides reduïdes (E-10) i dues petites estructures de combustió (E-11 i E-12), de les que només vam poder excavar-ne una (E-11). El forn E-10 tenia unes característiques formals força diferenciades dels anteriors, ja que era de planta quadrada, d'1,40 per 1,40 m. de costat i el fons adoptava una forma cònica molt pronunciada, amb una fondària màxima de 1.40 m. Aquest forn també presentava les mateixes parts que els anteriors, amb un espai de treball a la part frontal, que no fou possible de definir amb precisió, el *praefurnium*, que en aquest cas estava situat a la part més baixa i presentava una marcada inclinació des de la cambra de cocció, que estava molt més elevada. Aquest forn tenia una orientació oest – est, per tal d'aprofitar el desnivell del subsòl a l'hora d'excavar la cambra de combustió a la part més alta.

Figura 8. El forn E-10, amb el praefurnium al fons de la cambra de foc (foto: Marta Zabala).

Les estructures E-11 i E12 consistien en petites cubetes retallades a la roca natural i farcides amb carbons. La primera estava situada a uns 21 m al nord del forn E-10 i l'altra a 24 m. al sud. L'única que vam poder excavar (E-11) tenia uns 80 cm. de diàmetre i una escassa profunditat de 30c m. No s'hi va trobar cap resta de material arqueològic en el seu interior que ens pogués indicar la seva possible funció.

DADES CRONOLÒGIQUES

El conjunt de forns documentats al Bosc de la Torre de Bac foren de difícil datació, ja que en tractar-se d'estructures de producció de calç, ens aportaren escassos materials arqueològics amb què datar-les. Aquest fet motivà que se sol·licitessin unes anàlisis arqueomagnètiques a la Universitat de Barcelona, que foren realitzades per les investigadores Elisabet Beamud i Miriam Gómez-Paccard. Tot i que els resultats d'aquests estudis no ens van permetre donar una cronologia exacta de l'ús de cada forn, sí que ens van permetre emmarcar el conjunt de forns en un context d'època romana. Atesa la manca de restes arqueològiques recuperades en els farcits interns, sí que desconeixem la cronologia exacta de les diverses cubetes o estructures de combustió.

En l'estat actual de les investigacions, encara força incipient, tampoc podem afirmar si els forns dels tres sectors estarien en funcionament alhora, fet que indicaria una producció intensiva o, pel contrari, si es tracta d'un ús consecutiu de cadascuna de les estructures i, per tant, aquest centre estaria en funcionament durant un llarg període de temps.

Un altre fet a destacar es l'amortització i posterior aprofitament de part de les estructures dels forns ja inutilitzats per a la construcció d'altres de nous. Aquest fet no es pas insòlit, ja que n'hem pogut documentar un paral·lel en els forns de la vil·la romana de Castellarnau (Sabadell). Tot i les diferències morfològiques i de producció (els forns sabadellencs són de producció de ceràmica), s'hi documenta el mateix procés d'amortització de part de l'estructura del forn primigeni per construir-ne un altre de nou. Hem d'indicar que a Castellarnau s'ha especulat entorn de la possibilitat d'un ús conjunt de les dues estructures, vinculat a la perfecta alineació de les cambres de combustió i la documentació d'altres paral·lels d'aquest tipus d'estructures (Artigues, Rigo 2002). Ara com ara, no ens és possible corroborar aquesta hipòtesi, però sí que resta clar que en un segon moment només devien funcionar com a forns els que s'ubicaven a la part posterior (E-1, E-3 i E-8).

CONCLUSIONS

Els forns del Bosc de la Torre de Bac documenten per primera vegada a la zona un important enclavament de producció de calç en època romana. Aquest complex estava composat per un mínim de 7 forns, amb una probabilitat bastant alta que n'hi hagi més pels entorns, en zones no excavades. Creiem que podem associar aquest centre productor de calç a la demanda d'aquest material generada per les properes ciutats de *Gerunda* (Girona) i *Aquae Calidae* (Caldes de Malavella) o per les *villae* romanes de la zona, com les de Can Pau Birol o Bell-lloc del Pla (Girona), Vilablareix o Montfullà (Bescanó). Malauradament, la poca precisió cronològica del jaciment no permet afirmar-ne la continuïtat de funcionament més enllà de l'època romana i cap als primers segles medievals, tot i que no la podem descartar del tot. Si fos així, no seria il·lògic relacionar l'existència d'aquest complex de forns fins i tot amb l'origen del propi topònim de Fornells, que ja trobem documentat l'any 887.

BIBLIOGRAFIA

AADD 2002, *Història del Gironès*. Girona: Diputació de Girona.

ARTIGUES, P.L.; RIGO, A. 2002, Castellarnau (Sabadell). Evolució d'un nucli rural del segle I aC al segle VI dC. *Quaderns d'Arqueologia*, 2. Sabadell: Museu d'Història de Sabadell.

AUGÉ, A.; LLINÀS, J.; MOIX, E.; SÀNCHEZ, M.; ZABALA, M. 2009B, Prehistòria recent i antiguitat a Aiguaviva i Fornells de la Selva: les troballes arqueològiques a les obres del TGV, *Quaderns de la Selva*, 21, p. 175-194.

BURCH, J.; CARRASCAL, C.; CASELLAS, L.E.; MERINO, J.; NAVARRO, N. 1992, Excavacions a la variant est de Girona: la sitja romana de Fornells. *Quaderns de la Selva*, 5, p. 21-29.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA PREVENTIVA A LA VIL·LA ROMANA DE LA QUINTANA. SOLAR C/ QUINTANA - C/ TORROELLA (CERVIÀ DE TER, GIRONÈS)

Daniel PUNSETI, Judith CABRA

L'ajuntament de Cervià de Ter te previst realitzar l'ampliació de les infraestructures escolars de la població. El centre escolar l'Aixart, està edificat al carrer de Torroella, i la finca que queda darrera de l'esmentat centre és de propietat municipal. El carrer de la Quintana fa de límit nord d'aquesta finca. A l'altre costat del carrer hi ha les restes arqueològiques de la vil·la romana de la Quintana, excavada durant diverses campanyes d'intervencions arqueològiques i coneguda des dels anys 80.

El projecte d'ampliació de l'escola preveu edificar la finca esmentada però abans d'executar-lo, la comissió de patrimoni notifica a l'ajuntament que ha de realitzar una intervenció arqueològica preventiva per tal de comprovar l'existència de restes arqueològiques en el solar.

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLOGICA

Per tal de comprovar l'existència arqueològica en el solar es va creure convenient practicar una rasa al nord de la finca, paral·lela al carrer de la Quintana. Si aquesta rasa resultava positiva es realitzaria una segona rasa al sud de la finca. Si aquesta segona rasa resultava positiva es podria concloure que l'espai comprés entre les dues rases estava ocupat per restes arqueològiques.

Rasa1

Es va realitzar una al nord de la finca, paral·lela al carrer de la Quintana (rasa núm.1) i ocupava tota la longitud de la parcel·la. La seva longitud era de 108 metres ja que ocupava tota la llargada de la parcel·la. Es va realitzar amb una *"pala de cunetes"* de 150cm d'amplada, sense pues, per tal d'alterar el mínim possible els estrats arqueològics i fer més comprensible la seva lectura.

A la banda est, a tocar del carrer de l'Aixart, el jaciment arqueològic apareixia a -38/50cm, mentre que a la banda oest, a tocar del carrer del Monestir, el jaciment arqueològic apareixia a -236 cm. (cotes preses en relació al nivell del sol actual)

En total es van localitzar cinc estructures. UE 1001, 1002, 1003, 1004 i 1005. Quatre d'aquestes estructures corresponien a murs, mentre que la UE 1005 corresponia a les restes d'un *opus signinum*. També es va documentat l'estrat 1006 al llarg de tota la rasa. Aquest estrat és pròpiament arqueològic i estava cobert per l'estrat 1000. D'aquesta UE 1006 és on es va recuperat tota la ceràmica. Essent així tota la rasa va donar positiu en estratigrafia i en estructures arqueològiques.

En aquesta zona tot el jaciment arqueològic estava cobert per un gruix de terra aportat de nou que oscil·lava entre els 38cm a la zona del carrer de l'Aixart i els 236cm a la zona del carrer del Monestir. Aquesta aportació de terra s'havia realitzat durant els

Figura 1. Mur localitzat a la rasa núm.1 (unitat estratigràfica 1001).

Figura 2. Mur localitzat a la rasa núm.2 (unitat estratigràfica 1003)

últims 15 anys amb terra provinent de l'anivellament i construcció del camp de futbol de la població, situat just darrera del carrer de la Quintana.

Rasa 2

La segona rasa es va situar a l'extrem sud de la parcel·la en previsió que si els resultats sortissin positius es podria determinar tota l'extensió i profunditat del jaciment, evitant realitzar rases innecessàries a tot el solar. Aquesta rasa es va realitzar al sud de la finca, paral·lela a la línia de cases unifamiliars que tenen la seva entrada pel carrer de Torroella. La seva longitud era de 60 metres. Es va realitzar amb una pala de pues d'una amplada de 100cm ja que a diferència de la rasa 1, en aquesta rasa 2, el jaciment arqueològic apareix a una cota més profunda. A la banda est de la rasa, a tocar del pati de l'escola l'Aixart, el jaciment arqueològic apareix a uns cota de -324cm, mentre que a la banda oest, a tocar del carrer del Monestir el jaciment arqueològic a apareix a una cota de -370cm.

Al llarg de tota la rasa s'ha documentat l'estrat 2001, cobert per l'estrat 2000. De l'estrat 2001 és on s'ha recuperat tota la ceràmica d'aquesta zona i per tant cal considerar-lo com estrat merament arqueològic. Tot el jaciment arqueològic d'aquesta rasa 2 estava cobert per un gruix de terra aportat de nou que oscil·lava entre els 324cm a la zona del pati de l'escola l'Aixart i els 370cm a la zona del carrer del Monestir. Aquesta aportació de terra s'havia realitzat durant els últims 15 anys amb terra provinent de l'anivellament i construcció del camp de futbol de la població, situat just darrera del carrer de la Quintana. En les fotografies realitzades als anys 1970 i 1975 es pot apreciar com el nivell del sòl era molt més baix que l'actual. Es va documentar jaciment arqueològic al llarg de tota la rasa (UE 2001).

CONCLUSIONS

La recerca i comprovació arqueològica a la finca objecte d'intervenció ha estat positiva, per tant cal concloure que el jaciment romà de la Quintana engloba tota l'extensió del solar objecte d'estudi. Es documenten restes arqueològiques tant la rasa núm.1 com la rasa núm.2. A la rasa núm.1 es documenten les estructures UE 1001, 1002, 1003, 1004 i 1005.

No s'han localitzat els límits del jaciment romà de la Quintana ja que només s'ha actuat en una finca de propietat municipal. Essent així és molt probable que el jaciment romà tingui continuïtat a les finques situades més enllà dels actuals carrers de la Quintana, Torroella, Aixart i del Monestir.

La cronologia que ens aporta la ceràmica permeten datar el jaciment en època romana. Des d'època Augustal fins ben entrat el baiximperi. Es constata la relació cronològica de la Quintana amb la vil·la romana de Raset de Baix i conseqüentment la possible mansio de Cinniana de la via Augusta. Tot el complex romà caldria considerar-se com un vicus o pagus.

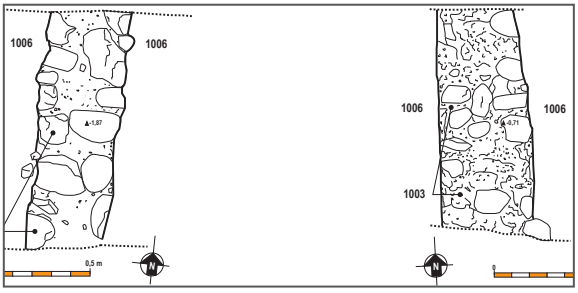

Figura 3. Planta de les estructures 1001 i 1003.

BIBLIOGRAFIA

CASAS, J., CASTANYER, P., NOLLA, J.Mª, TREMOLEDA, J. 1990, *Ceràmiques comunes i de producció local d'època romana. Materials augustals i alto-imperials a les comarques orientals de Girona.* Centre d'Investigacions Arqueològiques, Girona, Sèrie Monogràfica, núm. 12, pàgs. 23 i 25.

CASAS, J., CASTANYER, P., NOLLA, J.Mª, TREMOLEDA, J. 1995, *El món rural d'època romana a Catalunya. L'exemple del nord-est*. Centre d'Investigacions Arqueològiques, Girona, Sèrie Monogràfica, núm. 15, pàg. 31.

CASTANYER, P., ROURE, A., TREMOLEDA, J. 1987, Les sitges de Cervià de Ter en el context de la romanització. *Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispania Citerior*.1. Documents de treball, Museu de Granollers, Granollers, pàgs 187-194

FUERTES, M., PUNSETI, D., AGUSTÍ, B., MATARÓ, M., RIPOLL, G 2000, Primeres intervencions arqueològiques a la vil·la romana de Raset de Baix, *Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona*, Olot, pàgs 152-156.

NOLLA & CASAS, 1984, *Carta arqueològica de les Comarques de Girona. El poblament d'època romana al nord-est de Catalunya*, Centre d'Investigacions Arqueològiques, Girona, pàgs. 169-171.

PUNSETI, D 2005, La necròpolis rural de l'establiment romà de Raset de Baix (Cervià de Ter), *Estudi General*, núm.25, *In suo Fundo* –els cementiris rurals de les antigues *civitates* d'*Emporiae*, *Gerunda* i *Aquae Calidae*, Universitat de Girona, pàgs 175-190.

PUNSETI, D., CABRA, J., TEIXIDOR, E., FUERTES, M. 2004, Intervencions arqueològiques programades a la vil·la romana de Raset de Baix (Cervià de Ter-Gironès), *Setenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona*, la Bisbal d'Empordà, pàgs 235-238.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CARRER DELS ALEMANYS, 5 DE GIRONA

Maribel FUERTES AVELLANEDA, Anna AUGÉ SANTEUGINI, Dolors CODINA REINA, Carme MONTALBÁN MARTÍNEZ

La situació de la finca del carrer Alemanys 5 dins de la zona d'expectativa arqueològica del Barri Vell de Girona va condicionar el projecte de reforma de l'habitatge a la realització de diverses intervencions arqueològiques, que foren encarregades a l'empresa Janus, SL per la promotora de l'obra, Anna Noguera Nieto.

En primer lloc, es va realitzar una intervenció de control de les obres de construcció d'una piscina situada a la banda est del solar, sota la direcció de Carme Montalbán, entre els dies 14 i 22 de juliol de l'any 2008, amb una pròrroga realitzada entre el 9 i 30 d'agost. Els rebaixos realitzats en aquesta banda del solar es van fer a poca fondària i van donar resultats negatius pel que fa a la troballa de restes arqueològiques.

En una segona fase, durant les obres de construcció d'un garatge situat a la banda oest del solar, es va realitzar un nou control d'obres, dirigit aquest cop per Dolors Codina, entre els dies 2 i 13 de febrer de 2009. En aquesta banda de solar el rebaix que requeria el projecte va fer necessària una excavació molt més profunda que la realitzada a la banda est. Durant aquesta intervenció quedaren al descobert diverses restes d'època romana i medieval, que foren objecte d'una excavació en extensió, realitzada entre els dies 18 de febrer i 4 de març de 2009 sota la direcció de Maribel Fuertes.

La finca on es va portar a terme la intervenció arqueològica es troba situada en el carrer dels Alemanys, 5, en el barri vell de Girona, just al davant de l'antiga porta Rufina, l'accés al interior de la ciutat en època romana i medieval pel sud-est.

Els treballs van permetre l'excavació i la documentació de les restes arqueològiques situades exclusivament en la zona afectada. L'extensió del terreny on s'havia

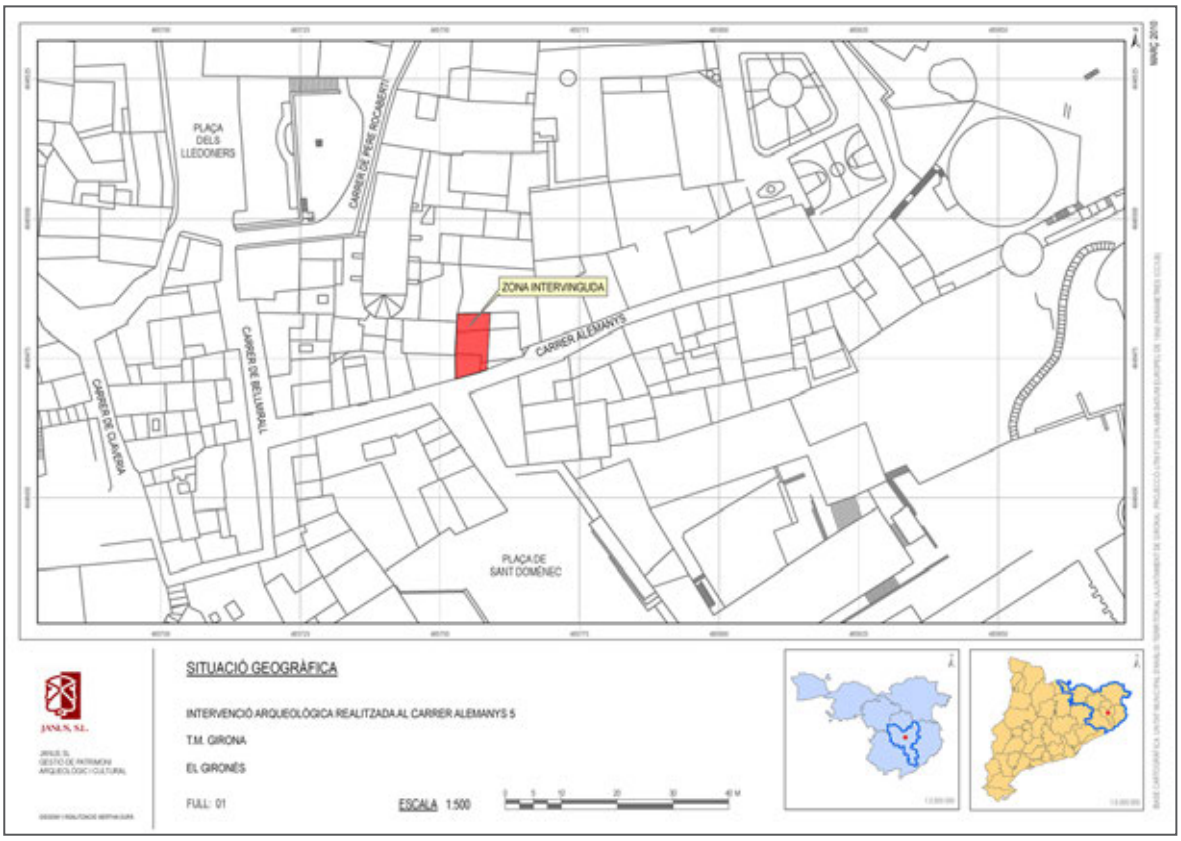

Figura 1. Plànol de situació de la zona excavada.

Janus S.L.

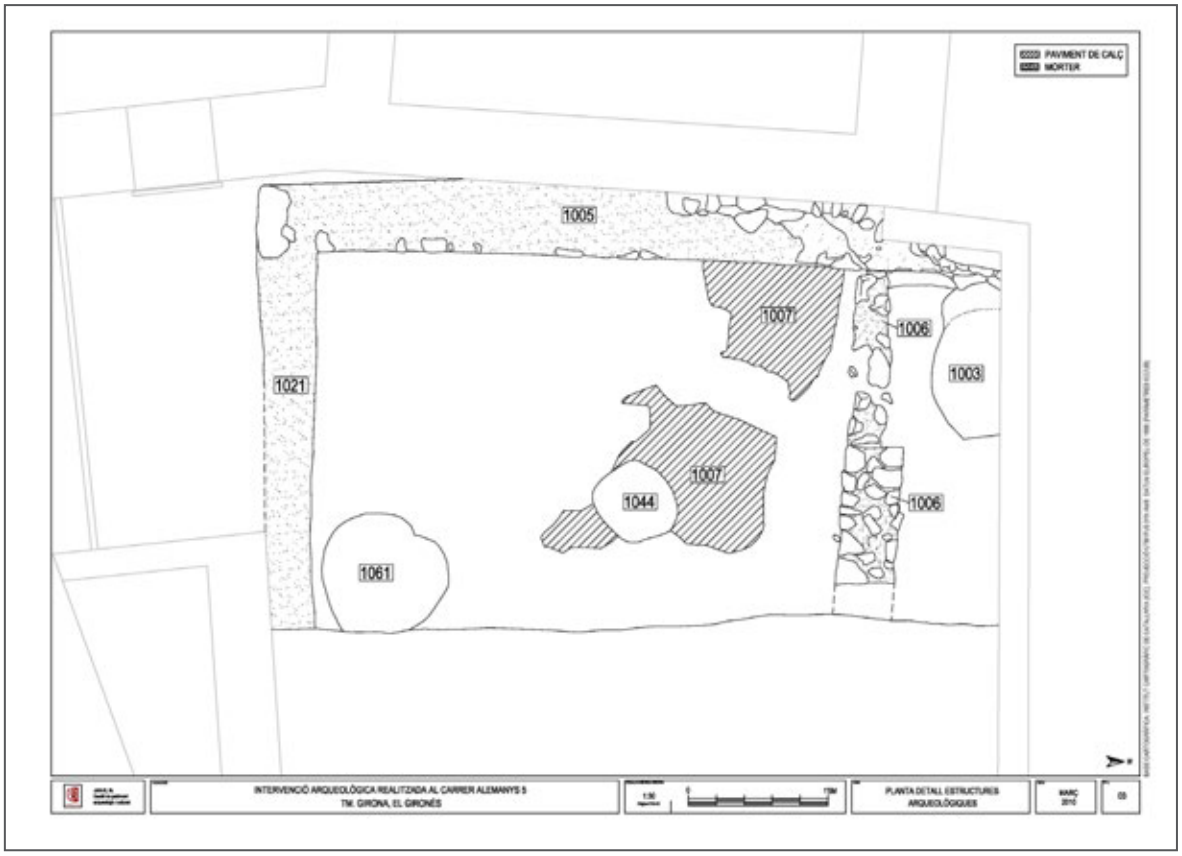

Figura 2. Planta general de la intervenció.

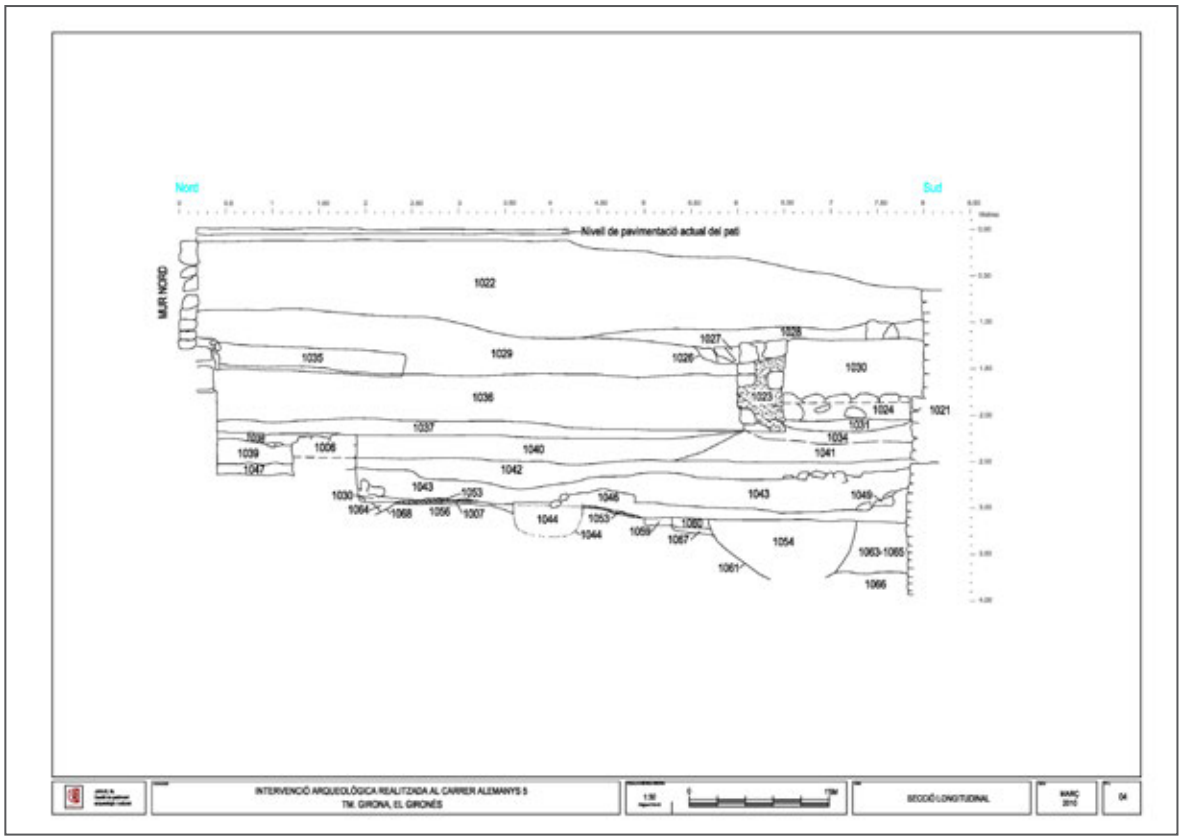

Figura 3. Secció longitudinal de la intervenció.

de construir el garatge tenia una superfície de 8,70 metres de llargària per 4 metres d'amplada màxima. La profunditat de l'excavació d'aquestes restes estava condicionada per la cota d'afectació derivada del projecte (1,50 m).

Les primeres unitats documentades responien a grans nivells de farciment, sense estructures arquitectòniques associades, d'època baix-medieval (segles XIII i XIV), que cobrien un gran estrat anivellador altmedieval, del segle X, el qual, alhora, es trobava directament a sobre de les restes d'un edifici de cronologia romana.

D'aquest edifici se'n van poder documentar les parets nord, sud i oest, ja que la banda est quedava fora del límit de l'excavació. L'àmbit presentava una orientació nord-sud, amb 6 metres de llargària (es conservaven els dos murs perimetrals), mentre que, pel que fa a la seva amplada, se'n van poder excavar uns 4 metres. El mur que funcionava de límit oest (U.E. 1005) presentava una direcció nord-sud i estava construït amb pedres calcàries de mida diversa, amb l'excepció d'alguna sorrenca (a destacar el gran carreu sorrenc situat a l'angle sud, on el mur s'unia amb el mur 1021), tot unit amb morter de calç. Es trobava situat a la banda oest del solar i discorria en paral·lel amb el mur actual de la casa adjacent, sense que aquest s'hi arribés a sobreposar. La seva direcció feia patent una orientació diferent a la casa actual situada al carrer Alemanys 5, mostrant una xarxa urbanística clarament diferenciada. La paret 1005 tenia una llargada conservada de 8 m i una amplada de 0,6 m, i estava imbricada pel sud amb el mur 1021, amb el qual formava cantonada. Al nord tenia adossat per la banda est el mur 1006 i després continuava fins a assentar-se a la roca mare.

Donat que, a la nostra arribada al solar, el mur ja havia estat descobert per la maquinària de l'obra, desconeixem les unitats estratigràfiques que el cobrien. Tot i així, es va poder comprovar com estava clarament associat als murs U.E. 1006 i 1021 i al nivell de paviment U.E. 1007. Basem la datació d'aquesta estructura, precisament, en aquestes relacions estratigràfiques, que situen la seva construcció al segle I dC i el seu abandonament poques dècades després, a cavall entre els segles I i II dC.

El mur 1006, que funcionava com a límit nord de l'estança, presentava una orientació est-oest i estava composat per blocs de pedra calcària de mida diversa, lleugerament treballats per la cara exterior i lligats amb morter de calç. Es trobava adossat per la banda oest al mur 1005, mentre que per la banda est es ficava dins el perfil que limitava l'excavació. Feia una amplada de 0,6 m i el vam poder documentar en una llargada de 3,20 m. Aquest mur presentava una alçada màxima conservada de 0,80 m.

Durant l'excavació vam poder recuperar tota la seqüència estratigràfica que funcionava amb l'estructura. El mur es trobava sota la unitat U.E. 1037 i funcionava, per la part nord, amb els nivells U.E. 1038, 1039 i 1046 i, per la banda sud, amb les unitats U.E. 1040, 1042 i 1043. Per la banda sud aquest mur funcionava amb les restes del paviment U.E. 1007, cobertes per un nivell d'enderroc (U.E. 1050), que també inutilitzava el mur i que es va poder situar cronològicament entre finals del segle I i principis del II dC.

Per la banda nord el mur descansava directament sobre la roca mare mentre que per la banda sud presentava una rasa de fonamentació excavada en el subsòl (U.E. 1068), amb un reompliment (U.E. 1064) que va poder ser excavat parcialment i que situava la construcció del mur a la segona meitat del segle I dC.

Figura 4. Imatge de les estructures i el paviment d'època romana i dels retalls d'època medieval.

Finalment, el mur 1021, amb orientació est-oest, es trobava situat al límit sud de l'excavació i quedava afectat en un recorregut de 4,20 metres, tot i que tenia continuïtat vers la banda est, on es ficava per sota del perfil d'excavació. L'amplada de la paret era de 0,60 m.

El mur resentava dos graus de conservació molt diferents. Per la banda oest s'observava un nivell d'arrasament pla, mentre que per la banda est va ser reutilitzat fins a l'actualitat. En aquest sector el pany de paret conservava un alçat de 3,30 m i presentava

adossat a la banda sud un mur de cronologia moderna que limita la finca actual amb el carrer Alemanys.

El parament del mur 1021 presentava tres parts diferenciades i superposades. La inferior corresponia a l'elevació de la paret en època romana, mentre que les dues superiors pertanyien al propi alçat actual del mur (banqueta i mur vist), de cronologia moderna.

Juntament amb els murs que configuraven aquesta estança es van poder documentar les restes d'un paviment calç (U.E. 1007), que tan sols es conservaven a la banda nord de l'estança, associades amb els murs U.E. 1005 i 1006. La unitat localitzada damunt del paviment de calç, la U.E. 1053, presentava una datació *postquem* de molt a finals del segle I dC (T.S.Sigil.lata Africana A1). El sòl es trobava construït a sobre de la unitat U.E. 1056, que se situava alhora a sobre directament del subsòl natural. Els materials ceràmics d'aquesta última unitat la situaven en plena segona meitat del segle I dC (vers els anys 60-80 dC).

Durant l'excavació es van documentar, també, tres fosses, totes d'època medieval, la construcció de les quals va malmetre part de les estructures romanes.

La fossa 1002 es trobava a la banda nord de la zona excavada, fora de l'estança romana, on sembla la cota del subsòl natural era més elevada. Per la banda oest tan sols es va poder documentar part del retall de la fossa en el subsòl del perfil nord de l'excavació, ja que a la nostra arribada a l'obra aquesta part havia estat rebaixada amb pala mecànica. Gràcies a l'ampliació de l'excavació vers la banda est es va poder realitzar l'excavació manualment i recuperar així la seva estratigrafia completa. L'estructura estava coberta per les unitats U.E. 1039 i 1046 i estava reomplerta amb els nivells U.E. 1003 i 1005. Els materials ceràmics localitzats durant l'excavació d'aquesta fossa corresponien a l'època medieval plena, als segles XII-XIII.

La fossa 1044 estava situada a la part central del solar i es trobava recoberta per la unitat d'abandonament U.E. 1043. L'estructura estava retallada per la banda sud en el nivell d'argiles U.E. 1060 i pel nord en el paviment U.E. 1007. Tant sols es va poder excavar una part del rebliment intern de l'estructura (U.E. 1045) que va aportar material ceràmic d'època altmedieval que podem situar al voltant del segle X.

La fossa 1061, finalment, estava localitzada a la banda sud-est del solar, sota la unitat 1049 i retallada en els nivells U.E. 1060 al nord i U.E. 1063 al sud. La unitat de reompliment de la fossa era la U.E. 1054, que es va poder excavar parcialment fins el nivell d'afectació, i va donar materials d'època medieval corresponents als segles IX-XI, sense més precisions.

CONCLUSIONS

El solar excavat en el carrer Alemanys ens va permetre documentar diverses ocupacions, no consecutives, del mateix indret. La primera corresponia a l'època romana, i mostrava les restes d'un edifici de parets de bona factura i un paviment de calç, que fou construït i ocupat entorn, a grans trets, a la segona meitat del segle I dC. La segona ocupació documentada corresponia, sense estrats intermedis, a l'època altmedieval. D'aquesta època es van localitzar tres fosses i diversos estrats d'anivellament, que fragmentaven parcialment les estructures romanes i que sembla que foren les responsables de la total desaparició del que hi podia haver hagut a l'indret entre el segle II i l'alta edat mitjana. A partir de aquí i amb una certa continuïtat, fins ben bé el segle XVI, apareixien diferents estrats que corresponien a grans anivellaments de la zona. Finalment, i a sobre d'aquests estrats, es varen fonamentar les estructures que corresponien, ja, a l'edifici visible actualment.

En relació a les restes d'època romana, cal recordar que, a escassos metres al est, l'any 1972 el Servei d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació va realitzar unes excavacions a sota de la pavimentació del passatge situat entre la plaça de Sant Domènec i el carrer Alemanys, on aparegueren les restes d'uns fonaments de murs i d'un possible dipòsit d'aigua amb les parets recobertes d'*opus signinum*. Aquestes restes aparegueren associades a un petit conjunt de materials ceràmics que pertanyien a l'època romana. Que aquestes restes estiguessin relacionades o no amb les localitzades per nosaltres al carrer Alemanys, caldria corroborar-ho mitjançant una nova intervenció a la zona. Ara bé, queda clar que ens trobem davant de les restes d'un edifici adscrit a la trama urbana de la *Gerunda* del segle I dC.

BIBLIOGRAFIA

BURCH, J., NOLLA, J.M., PALAHÍ, LL., SAGRERA, J., SUREDA, M., VIVÓ, D. 2000, La fundació de Gerunda. Dades noves sobre un procés complex de reorganització d'un territori. *Empúries*, 52, Museu d'Arqueologia de Catalunya, 11-28.

MARTÍN, M.A., 1977, Notícia sobre unes troballes romanes a l'Institut Vell de Girona, *Revista de Girona* 81, Girona, 335-338.

NOLLA, J.M., 1977, Noves aportacions a l'entorn dels orígens de Gerunda, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* XXV-I, Girona, 107-118.

NOLLA, J.M., 1978, Excavacions arqueològiques a Girona: sondatge i troballes a la plaça de Sant Domènec, *Revista de Girona*, 85, Girona, 367-373.

NOLLA, J.M., 1980 A, Excavacions arqueològiques a Girona: la caserna d'Alemanys, *Cypsela* III, Girona, 179-192.

NOLLA, J.M., 1987, *Girona romana: de la fundació a la fi del món antic*, Quaderns d'Història de Girona, Girona.

NOLLA, J.M., 1988, Gerunda: dels orígens a la fi del món antic, *Fonaments*, 7, Barcelona, 69-108.

NOLLA, J.M., ALBERCH, X., MERINO, J., VIVÓ, D., 1989, El sector oriental de les muralles de Gerunda. Noves aportacions al seu coneixement (campanya d'excavació de 1987 a Torre Gironella), *Cypsela* VII, Girona, 111-130.

NOLLA, J.M., SAGRERA, J., 1991, Noves exploracions arqueològiques a la Caserna d'Alemanys (Girona). Campanya d'excavacions de 1988, *Cypsela* IX, Girona, 177-195.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL COLLET DE SANT ANTONI (CALONGE, BAIX EMPORDÀ)

Xavier AGUELO MAS

Durant els mesos d'octubre a desembre de 2008 es varen dur a terme tot un seguit d'actuacions al Collet de Sant Antoni. La zona on s'ha desenvolupat la intervenció arqueològica es situa a l'antic poble de Sant Antoni de Calonge, prop de la desembocadura de la riera de Calonge, antic barri marítim del municipi al que pertany, Calonge (Baix Empordà). Els treballs venien motivats per l'Execució de l'Accés per a Vianants al Monestir Nostra Senyora del Collet i el condicionament d'uns lavabos.

La vil·la del Collet de Sant Antoni i els seus voltants, ja han estat motiu de diverses intervencions, durant les quals es varen deixar el descobert un gran nombre d'estructures associades a la mateixa. En destaca la localització de part d'un aqüeducte o canalització que portava aigua fins a la part més elevada del turó, un seguit d'estructures possiblement relacionades amb la part industrial de la vil·la, també a la part més elevada i propera al mar del turó, i finalment un gran sector industrial situat al peus del vessant est del turó. En aquest últim, es varen localitzar un gran nombre de forns de terrissa.

Figura 1. Plànol de situació de Sant Antoni de Calonge (Calonge , Baix Empordà).

DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS

Els treballs es varen iniciar a finals d'octubre de 2008 amb el rebaix de la part superficial del vial que dona accés a la part més alta del Collet de Sant Antoni pel seu costat sud. Durant el transcurs dels treballs s'han localitzat diverses estructures arqueològiques que estaven directament afectades pels treballs de condicionament del Collet de Sant Antoni. D'aquestes en destaquen principalment, part d'una canal d'aigua i un forn, amb dos d'època romana, i dues inhumacions aparegudes en els marges del camí d'accés.

Estructura 2 (Canalització o aqüeducte, fig. 2))

Canalització o aqüeducte, aquesta estructura es situa a la part més elevada del Collet de Sant Antoni . Amb una forma quadrangular, es conserva en un total de 19 metres de llargada, amb revestiment realitzat en *opus signinum* amb mitja canya. L'amplada de la canal és d'uns 70 centímetres a la part superior, mentre que la inferior és de 55 centímetres. Als costats, la canal presenta un mur, molt malmès, bastit amb pedres lligades amb un morter de calç de color blanc. Durant el procés d'excavació s'observa com la canalització està molt malmesa a causa de les continuades

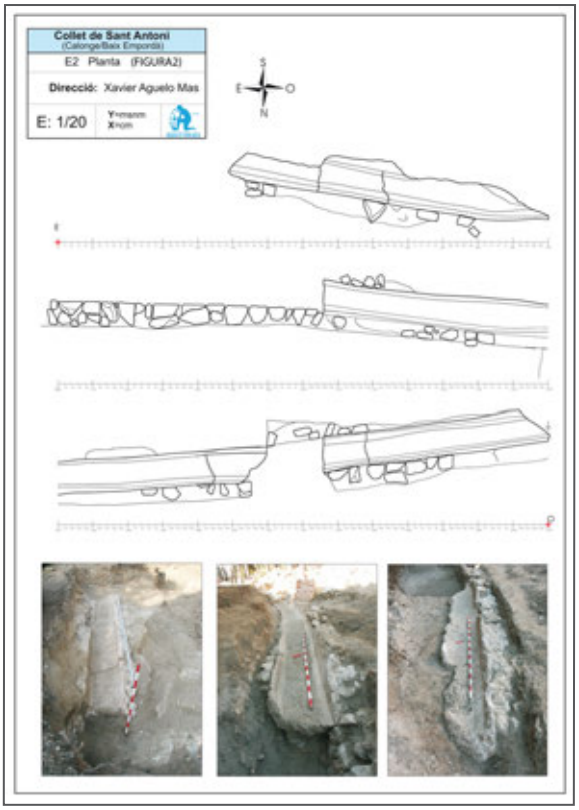

Figura 2. Estructura 2.

reformes realitzades en aquesta zona de la finca del Collet. Els materials que es localitzen estan barrejats i tenen una cronologia molt amplia que va des d'època romana fins a principis del segle XX.

Aquesta estructura formaria part del mateix aqüeducte excavat l'any 2000 per la Universitat de Girona en un sector molt proper dins el mateix recinte de la finca del Collet. Per datar aquesta estructura s'han utilitzat aquest treballs anteriors, ja que durant la nostra intervenció no s'ha localitzat material arqueològic *in situ*. L'aqüeducte hauria de correspondre a unes reformes, transformacions o implantació d'elements de luxe, com per exemple, unes possibles termes que no s'han localitzat. No sembla que s'hagi d'associar a una millora dels sistemes d'irrigació o dels conreus, ja que és una obra molt gran i costosa per a correspondre a aquest darrer motiu. Pel que fa a la cronologia, la seva construcció es pot situar en època augustal. (Nolla, J. M. et alli, J. 2002)

Estructura 3 (forn de calç, fig. 3)

Aquesta estructura aparegué en el decurs de l'obertura del camí d'accés al monestir i està seccionada pel mateix, es situa a la vessant sud del Collet de Sant Antoni.

Forn de planta circular amb un diàmetres de 3'20 metres excavat al subsòl natural de granit. Al fons, presenta una petita canalització retallada també al subsòl i dos pilars de sustentació de la graella, que es trobava caiguda a l'interior. Conserva part de la boca d'accés a la cambra de combustió, que està orientada al sud. Els escassos materials arqueològics apareguts (En la seva majoria fragments informes i una vora d'àmfora Paqual1), aquest forn es podria datar a finals del S. I aC.

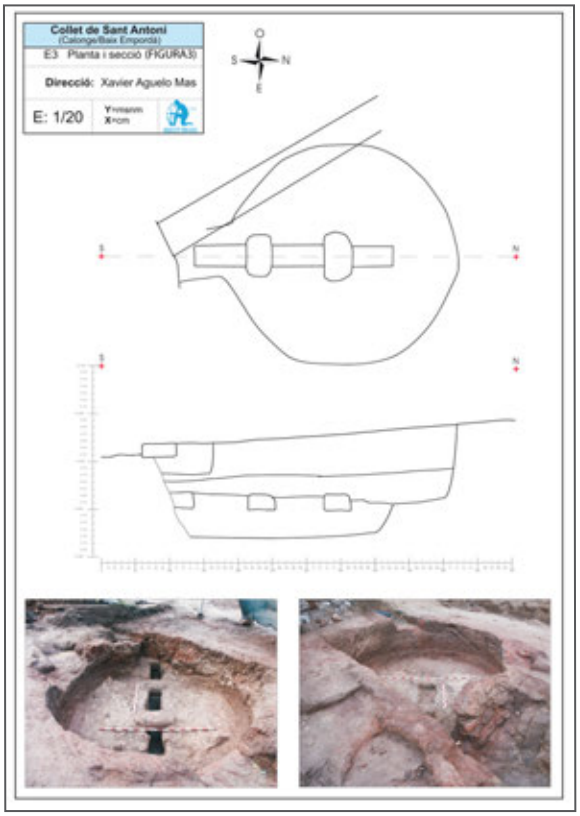

Figura 3. Estructura 3.

Durant els treballs de delimitació del forn, es detecten dues noves estructures, E4 i E5. La estructura E4 és un altre possible forn (al trobar-se fora de l'àmbit de l'obra aquest no ha estat excavat) i la estructura E5 seria la boca d'accés a la zona de càrrega de combustible, compartida, entre el forn E3 i el possible forn E4.

En1 i En2

Les dues inhumacions que han aparegut en el decurs de l'obertura del camí d'accés al monestir amb dues estan seccionades pel mateix, es situen a la part més elevada del Collet de Sant Antoni, a pocs metres de l'església del monestir.

Es tracta de dos enterraments individuals, La proximitat d'arrels de nombrosos pins a pocs metres, son la possible causa de que algunes parts dels esquelets hagin desaparegut. Tot i aquesta ingerència, les restes encara es localitzen, en termes generals, en posició primària.

El En1 està en posició de decúbit supí directament recolzat sobre la roca del subsòl, no s'aprecia cap tipus de retall o fossa la seva orientació és nord-est/sud-oest.. Es conserva una llargada màxima de l'esquelet de 100cm. Com a material associat a l'inhumació només es localitza una petita medalla que podria formar part d'un desaparegut rosari, Aquest element apareix en els rituals funeraris a finals del segle XV dC (Espinosa J.J., 2002). Així, la cronologia d'aquest enterrament possiblement es situï entre els segles XV i XIX dC.

L' En 2 està orientat en direcció sud-oest/nord-est. No es detecta cap tipus de retall en el subsòl, el cos està dipositat directament sobre la roca natural. Només es conserva la meitat inferior de l'individu, de l'alçada dels fèmurs fins el peus. Tot i aquesta greu afectació, sembla que les restes conservades estarien en posició primària, i que la posició de la inhumació hauria estat de decúbit supí. No es localitza cap tipus de material associat a la inhumació. La proximitat d'aquest enterrament a l'En1, fa pensar que tots dos tinguin una mateixa cronologia.

CONCLUSIONS

Els treballs duts a terme al Collet de Sant Antoni, han permès la localització d'estructures d'època romana i dues inhumacions d'època moderna.

L'aqüeducte localitzat té una pendent nord oest – sud est, en direcció a mar. Aquest element constructiu és la continuïtat d'un tram localitzat l'any 2000, seguint la seva mateixa direcció i tècnica constructiva. La manca de materials associats no permet donar una datació concreta. Si que disposem de dades que confirmarien les darreres reformes en aquest espai a finals del segle XIX i principis del XX, i que serien la possible causa de la desaparició parcial del aqüeducte. Essent aquest un element encara visible i encara en un bon estat de conservació a finals del segle XIX, unes obres de remodelació possiblement varen ser la causa de la seva desaparició en la majoria de trams. No es té constància escrita de cap tipus de reforma a finals segle XIX o principis de XX, però durant els treballs arqueològics si que s'han identificat. Tot el tram descobert de l'aqüeducte estava reblert amb sorres netes, material d'enderroc, i una moneda, una *equitativa* de Palamós de finals del segle XIX. Sembla que aquestes reformes haurien tingut com a finalitat el anivellament de la part més elevada del Collet. S'observa clarament com la part superior de l'estructura s'ha rebaixat tota fins a una mateixa cota.

En direcció nord oest, l'aqüeducte vindria en direcció descendent des del tram, ja esmentat documentat l'any 2000. En direcció sud est aquest acaba de forma brusca, en part retallat per una rasa de servei i per una petita edificació. Sense cap dada que ens pugui indicar l'existència d'un tram soterrat o un pas elevat, aquesta construcció tancaria físicament l'accés a la vila romana pel seu costat oest. Més endavant on finalitzen les restes localitzades de l'aqüeducte, el pendent del turó es torna més vertical, fent-lo inaccessible. Semblaria dons, que l'accés a la vila es trobaria al costat est del Collet de Sant Antoni, als peus del qual és localitzen la majors part de les restes arqueològiques relacionades amb l'àmbit més estrictament comercial de la vila.

El fet que aquesta canalització tanqui la vila en el seu costat oest, no implica que no es desenvolupin activitats en aquest vessant del Collet, com ho demostra la localització de dos forns amb una mateixa entrada per la càrrega del combustible. Només s'ha excavat el que es trobava afectat per els treballs d'adequació de l'espai. Aquest és de planta circular amb dos pilars centrals, dels que únicament en resta la seva base. La absència de materials associats amb aquesta estructura, els materials localitzats es trobaven a nivell superficial, no ens permeten donar un cronologia concreta per aquesta estructura.

Així, haurem d'esperar els resultats de futures intervencions que puguin aportar més dades sobre aquest un nou sector industrial de la vil·la del Collet de Sant Antoni.

BIBLIOGRAFIA

EPINOSA J.J., 2002, *Devocionario*, Madrid.

NOLLA, J. M., SANTAMARIA, P., SUREDA, M., BURCH, J., SAGRERA, J. 2002, "Excavacions arqueològiques al Collet de Sant Antoni de Calonge", a *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Joan de les Abadesses, 201 – 208.

NOLLA, J. M., CASAS, J., SANTAMARIA, P., OLIART, C., 2005, "La necròpoli oriental de la vil·la del Collet de Sant Antoni", a In suo fundo. Els cementiris rurals de les antigues civitates d'Emporiae, Gerunda i Aquae Calidae, *Estudi General* nº 25, Girona, 11 – 103.

BURCH, J., NOLLA, J. M., PALAHÍ, LL., 2007, "La terrisseria del Collet de Sant Antoni i la producció vitivinícola de la zona costanera", a Pottery workshops and agricultural productions, *Studies on the rural world in the roman period* nº 2, Girona, 31 – 46.

PELLA I FORGAS, J. 1883, *Historia del Ampurdán: estudio de la civilización en las comarcas del noreste de Catalunya* 1883.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A L'ESGLÉSIA DEL MONESTIR DE SANT FELIU DE GUÍXOLS (BAIX EMPORDÀ)

Antonio PRADOS MUÑOZ

Dins del conveni de col·laboració científica que van signar la Universitat de Girona i l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols ara fa tres anys, l'entorn del monestir ha estat objecte de diverses campanyes arqueològiques des de l'any 2008, que haurien afectat la plaça situada just davant de l'entrada del monestir (actualment seu del museu municipal) i de la Porta Ferrada.

Donat que calia tirar endavant el projecte d'investigació de l'àrea del monestir dins d'aquest conveni, l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i la Universitat de Girona van propiciar aquesta nova campanya a l'octubre de 2009 que permetria investigar l'interior d'un espai segellat durant segles, aparentment, com és la susdita església de Sant Feliu de Guíxols (dedicada a la Mare de Déu dels Àngels), gràcies a l'aportació econòmica necessària per endegar els treballs així com la col·laboració imprescindible per coordinar aquesta intervenció, la qual no hauria estat possible sense la col·laboració, també, del Bisbat de Girona, que ha permès l'exploració arqueològica d'aquest espai de culte.

Aquesta campanya ha suposat l'excavació de dues zones independents: la Zona 1, a la plaça del monestir, just davant de la tanca de la Porta Ferrada, i la Zona 2, situada a l'interior de la nau de l'església de la Mare de Déu dels Àngels, en el seu extrem més occidental, ocupant l'espai cobert pel cor de l'església.

La raó de ser de la Zona 1 era acabar d'esbrinar el funcionament d'un espai residual deixat en anteriors campanyes, d'uns 20 m^2, però que es podria relacionar amb les excavacions realitzades per Carme Montalbán el 2001. L'excavació de la Zona 2, d'uns 38 m^2, tenia també com a objectiu complementar les troballes de Lluís Esteva (ESTEVA, 1983 / ESTEVA, 1978) realitzades durant els anys 60 reinterpretades posteriorment (NOLLA / GRAU, 2006) com a mausoleu tardorromà, situat sota la Torre del Fum del monestir, així com les de Carme Montalbán (MONTALBAN, 2002) amb noves dades arqueològiques: la proximitat entre aquest i l'interior de l'església permetien suposar que, en cas que no s'hagués arrasat fins a nivells estèrils el sòl de la nau durant la seva construcció en el segle XI, s'hi podrien trobar restes arqueològiques que permetrien dotar de noves peces al gran trencaclosques del conjunt monumental que és avui dia el monestir de Sant Feliu de Guíxols per aportar noves dades de la seva evolució.

Figura 1. Planta general del monestir i de l'església, amb les intervencions realitzades durant la campanya

ZONA 1

Tot i que aquesta zona s'ha integrat dins la ponència de Jordi Vivo, que tracta l'excavació de la plaça del monestir, dins aquestes mateixes jornades d'arqueologia, l'autoria dels treballs obliga a realitzar un breu repàs de les fases de la cala.

La seva excavació ha estat condicionada per l'existència d'un servei d'aigües (Fase VII) que es convertiria en el seu límit oest, la tanca de la porta ferrada (Fase VI) que seria el seu límit est i dues excavacions anteriors que limitaven l'espai a excavar entre la bassa d'amarar calç trobada davant de l'edifici del monestir que seria la paret sud de la cala i, finalment, la paret nord de limitaria amb un conjunt

Universitat de Girona

Figura 2. Planta de la zona 1.

d'estructures trobades vora la cantonada nord del portal de la tanca de la Porta Ferrada (U.E.-1547).
Les dimensions que ha assolit la cala oberta amb retroexcavadora han estat d'uns 4,5 m. de longitud N-S i d'uns 4,5 m. d'ample a la part nord i 3,2 m. a la cara sud.

Fase I

Els murs més antics d'aquest sondeig es troben a la meitat nord de la cala, formant un angle en T, que tindrien la seva correspondència amb la resta d'un mur situat a la meitat sud de l'excavació. Delimitarien dos àmbits : l'un, a la meitat de ponent, de tres metres d'amplada (10 peus) ; l'altre, a la meitat de llevant, presentava restes d'un paviment de signinum, molt malmès, i restes d'un altre paviment o pedaç de morter de calç. A migdia s'intueix un altre espai que, donats els límits de la cala, no ha estat possible d'excavar per les reduïdes dimensions que presentava entre el perfil de l'excavació i el mur.
Tot i l'escassetat de material associat a aquesta fase (fragments d'àmfores africanes), considerem encertat atribuir-li una cronologia baix-imperial; raonament que es veu reforçat pel fet que no s'hi ha trobat cap material anterior al s. IV.

Fase II

Un nou mur, en angle obert vers el S-E, destruiria la cantonada S-E del mur de la Fase I. D'aquesta manera es crearia un nou àmbit en aquest angle S-E de la cala i es donaria una nova funcionalitat a l'espai dels voltants, ara –presumiblement – exterior. Així, apareix un pou cec a la cantonada N-O dels murs de la Fase I, que s'hauria omplert amb material orgànic: deposicions, ossos amb signes d'esquarterament, fragments de ceràmica grollera i restes d'àmfora africana. Tot plegat ens aporta unes cronologies dels ss. IV o V, datacions que resten pendents de retocar, donat que encara es troben en fase de restauració algunes peces numismàtiques que poden aportar la precisió necessària.

Fase III

El pou cec quedaria obliterat en aquesta fase, mitjançant un conjunt de còdols lligats amb fang que formarien una plataforma o paviment a la meitat est de la cala, ocupant l'espai de l'antiga estança de la Fase I. La cronologia que cal donar-li és incerta, tot i que cal deduir que el mur de la Fase II encara estaria en ús, donat que les pedres s'hi recolzen; hauríem de pensar en una cronologia tardoantiga.

Fase IV

Figura 3. Planta de la zona 1 amb les seves fases.

Seria poc temps després quan, arrel de l'abandonament d'aquest espai o d'un canvi de funcionalitat, les estructures de la Fase III serien retallades al mateix nivell i es construirien les dues pilastres que es troben vora l'actual tanca del pati de la Porta Ferrada. El seu fonament coincideix amb el retall realitzat per adaptar el terreny a la nova construcció. Malauradament, només podem apuntar l'existència d'aquests dos arrencaments de pilastra, realitzats amb pedra granítica ben escairada, de 0,60 m. d'amplada que, per altra banda, rebenten la fase I i II i en dificulten la seva comprensió.
Donada la relació estratigràfica, caldria suposar-li una datació posterior a la Fase III, potser alt medieval. Els materials aportats per l'excavació no permeten afinar més la cronologia d'aquest moment.

Fase V

Aquesta fase només posseeix la claveguera d'orientació E-O, que cobriria i retallaria les diverses estructures anteriors de les fases I – IV, dividint en dues meitats (nord i sud) la cala. Cal suposar que funcionaria amb un edifici, ara inexistent, ubicat al pati del davant de la Porta Ferrada.

Caldria situar-la vers el s. XVI o XVII; en tot cas seria anterior a la primera meitat del s. XVIII, donat que quedaria coberta per les basses d'amarar calç realitzades durant la construcció del monestir (1723-1747). En aquest moment, doncs, el nivell de circulació hauria pujat mig metre des de l'anivellament realitzat durant la fase anterior. La plaça hauria assolit, així, la seva cota actual.

Fase V-b

Durant la construcció del monestir, en ple s. XVIII, es crearia una bassa per amarar calç que ocuparia bona part de la plaça on es situa aquesta cala. De fet, la bassa va suposar la supressió dels estrats que cobririen les estructures, aportats entre la fase IV i V, i es van respectar, en canvi, els murs i clavegueres preexistents. Degut a això, la quasi totalitat de les estructures de la cala estaven cobertes per una capa blanca de calç, a vegades gruixuda i a vegades més subtil, que va arribar a ser netejada en part gràcies al rebentat de la canonada d'aigua que es va produir durant l'excavació.

Fase VI

Durant la restauració de 1931 es va dotar a la Porta Ferrada d'un tancat amb reixes de ferro que encara es troben *in situ*. Només canviaria el marxapeus de rajol de la porta, que hauria estat aixecat no fa massa anys mitjançant una filera de pedres.

Fase VII

Finalment, a la segona meitat del segle XX es va fer passar per la plaça, en diagonal, una canonada d'aigua potable feta d'uralita. Aquesta obra no només rebentaria part dels estrats arqueològics, sinó que impediria l'excavació dels estrats per sota de la rasa, donada la seva fragilitat, com ja s'ha demostrat un parell de vegades en diferents campanyes arqueològiques.

ZONA 2

Calia suposar que l'edificació de l'església hauria segellat l'espai interior almenys des del segle XI i que, tret del cas de les tombes que s'hi haguessin realitzat posteriorment, hi hauria moltes possibilitats de trobar construccions anteriors. De l'interior sols es tenia coneixement que l'antic paviment de rajol s'havia substituït per un altre de grans peces de 50x50 cm. durant els anys setanta del que ara és el segle passat.

Afortunadament hi ha hagut sort, donat que el rebaix inevitable que es va dur a terme durant la construcció de la nau romànica no va arribar a eliminar totes les edificacions preexistents: només cal lamentar l'acció posterior, durant els ss. XVII –XVIII, que comportà el rebentat del subsòl per tal de sebollir-hi els monjos difunts del monestir.

Donat que s'ha observat que els estrats tardoantics estaven a cotes molt altes i que les tombes assolien profunditats de fins a 1,40 m., arrasant els estrats anteriors que, per altra banda eren mínims, s'ha resolt no excavar la totalitat de l'àmbit, car ja s'havia obtingut un bon conjunt numismàtic provinent de les tombes. Tampoc s'han acabat d'excavar un parell de tombes vora l'esglaó d'entrada, que no haurien aportat cap informació diferent a l'obtinguda.

Fase Ia

Durant la primera fase, dos murs E-O i un mur N-S delimiten quatre espais ben diferenciats:

-àmbit 1 : al nord, només presenta el mur que el delimita pel sud, on s'hi ha trobat una pilastra que, si bé és constructivament posterior, sembla ser del mateix moment.

-àmbit 2: al centre de la zona 2, presenta un mur de tancament al nord, un altre a l'oest i, finalment, un mur al sud, mentre que no s'ha pogut trobar el tancament de l'est. La distància entre els murs nord i sud és d'uns 3,04 - 3,10 m., uns deu peus romans.

-àmbit 3: situat al sud de la zona 2, presenta un mur que delimita el nord de l'àmbit i un altre que que el tanca per l'oest, quedant els altres dos costats sense límits coneguts.

-àmbit 4: situat al S-O de la zona 2, només presenta el límit est.

L'excavació ha revelat que els àmbits 3 i 4 ens han arribat en aquesta fase per sota dels nivells de fonamentació i, per tant, sense unitats estratigràfiques ni materials associats que ens permetin aportar datacions al conjunt.

L'àmbit 2, per altra banda, presenta la pràctica totalitat de la seva superfície rebentada per un conjunt de tombes posteriors (s. XVII-XVIII) i només ens ha arribat un paviment de morter de calç, molt sòlid, que no s'ha

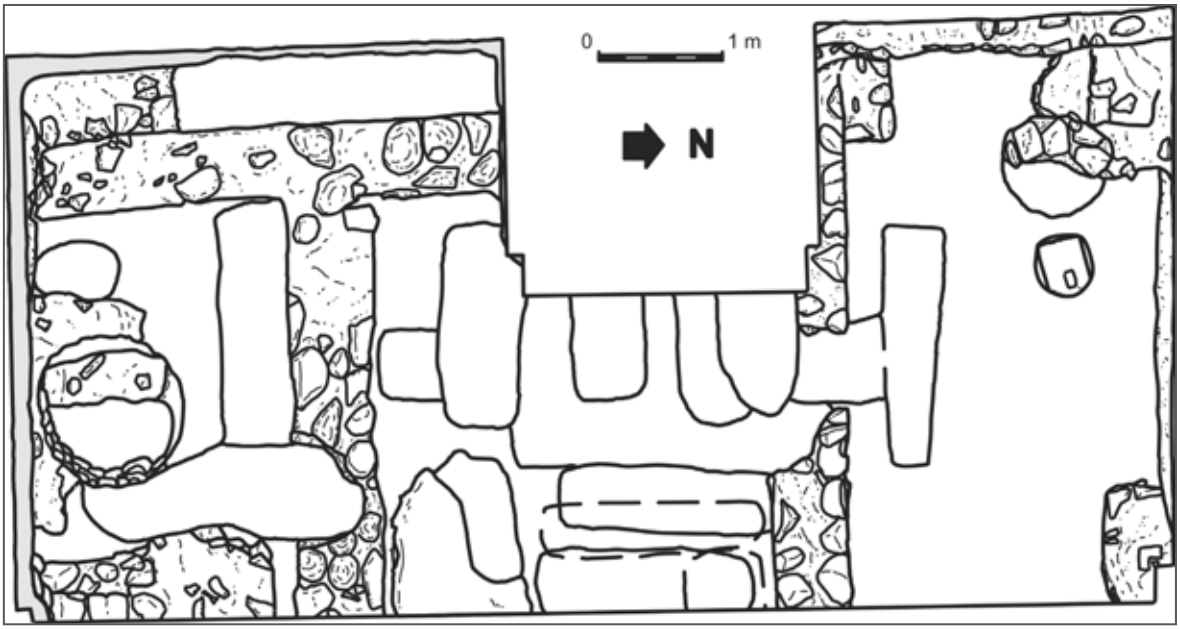

Figura 4. Planta de la zona 2.

excavat, donat que en el perfil hom podia observar que no cobria cap estrat antròpic, només la gresa estèril. Aquest paviment presentava la vora sud aixecada, amb tendència a entregar-se al mur del sud de l'àmbit, tot i que la relació no ha estat trobada de forma directa, donat que el rebaix realitzat durant la construcció de la nau romànica va suposar l'extracció de la filada on es trobaria el punt de contacte.

Més interessant es presenta l'àmbit 1, on es distingeixen diversos moments, però tots dins els segles IV-V: en un primer moment, hi hauria un paviment de terra batuda que funcionaria amb la pilastra de l'habitació. La superfície d'aquest estrat presentava una certa depressió vers el centre de l'àmbit i carbonets per quasi tota la superfície, absents vora les parets i més abundants vers el centre de l'àmbit. En aquest punt s'ha realitzat una troballa interessant: una petita llosa de pedra de forma quadrangular, de dimensions 37 x 49 x 8 cm., d'un material similar al marbre, amb un rebaix rectangular a la seva meitat est; es trobava curosament falcada en un forat circular i pràcticament no es distingia de la resta del nivell de circulació, donat que la superfície que presentava era llisa. Podria tractar-se d'algun element escultòric reaprofitat, però en tot cas la seva funció seria la de base d'algun pilar de fusta o de pedra, potser indicatiu de l'existència d'un segon pis (reforçat per l'existència de les pilastres). La cronologia que cal donar a aquesta fase és, segons els materials recollits, del darrer terç del s. IV.

Fase Ib

En un moment posterior, aquest àmbit I és cobert per un gruixut paviment d'"opus signinum" que ocuparia tot l'àmbit 1, ocultant la pilastra i la pedra quadrangular, funcionant amb els murs preexistents de la Fase Ia. Sens dubte, l'ús freqüent d'aquest àmbit va propiciar el seu pavimentat amb aquest tipus de morter, molt resistent, tot i que també un desig d'embellir l'estança. L'abast de la seva funció, però, resta encara desconegut.

Gràcies al desmuntatge del "signinum" de l'àmbit, s'ha pogut trobar algun fragment de Clara D i d'àmfora africana que ens permet datar la construcció del "signinum" en la primera meitat del s. V.

Fase II

Aquest moment es correspon amb la construcció de l'església romànica al s. XI. L'edificació va comportar l'excavació de rases de fonamentació que foren reblides pels corresponents fonaments i aquests aixecats en alçat pels murs encara en ús. Les cantonades foren reforçades mitjançant bases quadrangulars de pedres lligades amb morter de calç, per afavorir l'estabilitat de l'edifici. El morter de calç emprat en aquesta fase es diferencia del morter tardoantic en el color, sobretot, donat que el morter medieval té un color blanc molt viu, mentre que el morter de la Fase I presenta un to groguenc.

Els treballs de rebaix per bastir-hi la nau romànica van suposar la destrucció de bona part de les estructures

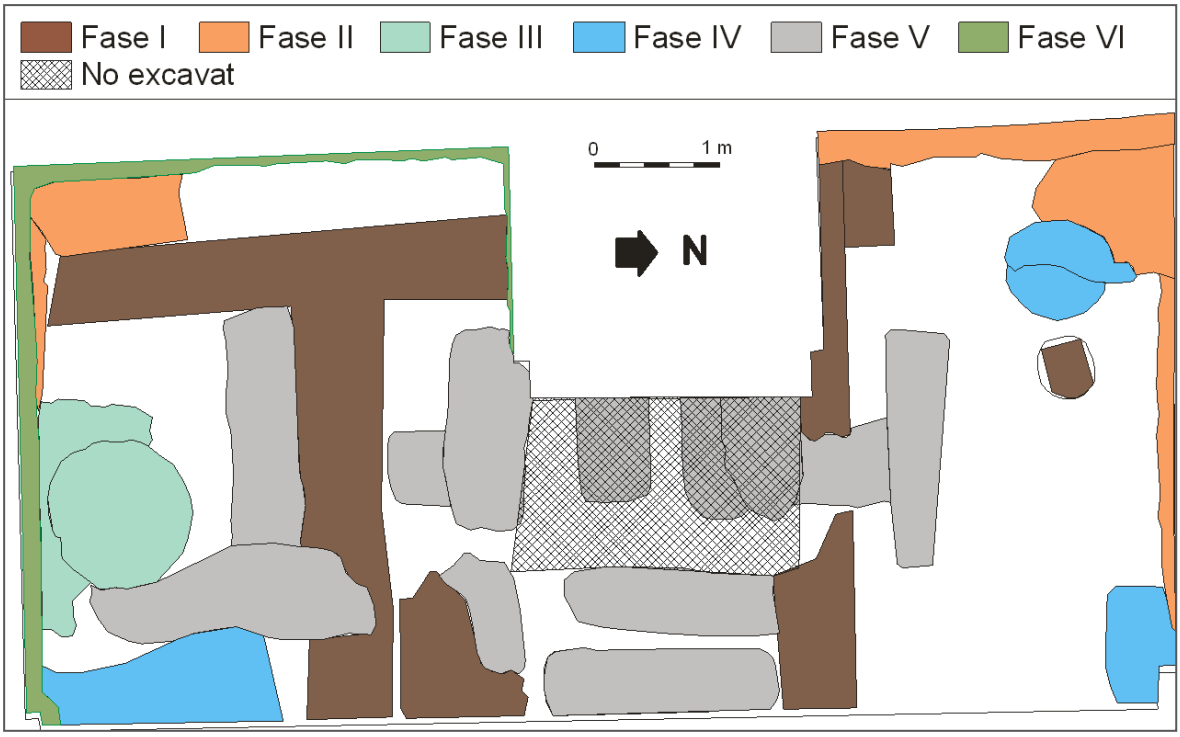

Figura 5. Planta de la zona 2, amb les seves fases.

baix imperials, que van quedar retallades totes al mateix nivell. El lleuger pendent del subsòl natural del sud baixant vers el nord, de pocs centímetres, va afavorir la conservació de l'àmbit 1 en òptimes condicions, i part de l'àmbit 2 també, mentre que els àmbits 3 i 4 van perdre els estrats associats a un nivell de circulació. Aparentment, el paviment d'"opus signinum podria haver estat reaprofitat com a paviment durant aquesta fase fins ben entrat el s. XVI.

Fase III

En un moment difícil de precisar, però clarament posterior a la construcció de la nau romànica, s'esdevé l'excavació d'un pou, reforçat a les vores per una morterada de calç. El pou es situa a tocar del mur de migdia de la nau romànica i es va retallar a la gresa natural, que arrenca de ben amunt. Donada la seva fragilitat, hom va provar de reforçar la part més baixa del pou, més exposada a la humitat de l'aigua, amb un anell de pedres tot al voltant; posteriorment caldria realitzar-hi una refacció que acabaria ocupant la meitat oest del pou, donat que el perfil devia esfondrar-se amb facilitat. Per solucionar aquest problema constant, es va fer foc a sobre de l'estructura de pedres, que va coure tot l'estrat de gresa i li va conferir una gran duresa i una tonalitat rogenca o ataronjada.

Malauradament, no s'ha pogut arribar al final del pou, donat que en arribar a la cota de 3,5 m. ja brollava aigua del fons sorrenc. No ha estat possible, doncs, aconseguir cap resta ceràmica propera a la data de la creació del pou.

Tenim notícia (GONZÁLEZ, 1905), però, que el 18 de juliol de 1390 Gilabert de Cruïlles es presentà a Sant Feliu de Guíxols, per ordre de Joan I, i manà reforçar la fortificació del monestir arrel de la invasió imminent del principat per forces del comte d'Armanyac. Seria lògic, doncs, pensar que es podria relacionar l'excavació d'aquest pou amb una mesura defensiva orientada a suportar un setge.

Fase IV

En aquest moment començaria a construir-se el cor gòtic tardà de la nau romànica. Les seves pilastres es van bastir a sobre de sòlids fonaments que van rebentar els estrats anteriors, de la Fase I. Segurament cal relacionar amb la construcció del cor els forats de pal existents al paviment de "signinum", així com el retall circular que fou reblit per un conjunt de pedres lligades amb morter de calç i un estrat de terra que ha proporcionat un croat de plata que ajudarà a datar aquesta fase, que deu voltar el s. XV o XVI.

Fase V

Arrel del canvi d'hàbits pel que fa a l'enterrament dels monjos durant els ss. XVII-XVIII, que comportaria el seu sebolliment a l'interior de l'edifici cultual, les tombes ocupen l'espai adjacent a la porta oberta a la façana de ponent de l'església, amb una voluntat de situar els difunts vora els vius i de recordar l'existència efímera de l'home dia rera dia, amb l'anar i venir contínuu dels monjos en les seves tasques dedicades al culte. Així, tenim un gran nombre de tombes que destrueixen, en una profunditat de prop d'un metre i mig, tota l'estratigrafia precedent. A l'àmbit 2 és on hi trobem la major part d'elles: vuit enterraments; a l'àmbit 3 n'hi trobem dos; a l'àmbit 1 només hi comptem una tomba sencera. El fet d'ubicar-hi els enterraments va comportar l'abandó del pou de l'àmbit 3 i la seva amortització. La pràctica contínua de l'enterrament sobretot al sector 2 va provocar la destrucció de tombes anteriors per tal d'encabir-hi les noves. En algun cas s'ha documentat el reaprofitament de la fossa per encabir-hi una altra tomba.

En general, els cossos excavats es trobaven en molt mal estat de conservació, a causa de la humitat i de la contínua acció humana sobre els estrats i els esquelets preexistents. La seva postura és sempre la de decúbit supí, amb les mans unides prenent entre elles un rosari (de bronze amb os, pasta de vidre o fusta). Afortunadament, la troballa –en conjunt– d'un gran grup numismàtic pertanyent a aquesta fase permetrà d'afinar les cronologies: 47 monedes, la majoria rals.

Fase VI

En aquesta fase sols estaria el paviment dels anys setanta. Durant la seva construcció es va substituir el paviment de rajol anterior, potser del s.XVIII, cobrint directament l'estrat de pols de morter que anivellava el terreny. La cronologia d'aquest nou paviment pertany a la dècada de 1970. Més tard s'hi va construir un nou esglaó per ubicar-hi una porta de vidre interior ; aquest element, malauradament, no ha permès de sondejar l'espai immediat a l'entrada de la porta, tot deixant algunes incògnites a l'aire sobre la fase I.

CONCLUSIONS

En definitiva, les troballes realitzades a l'interior de l'església del monestir de Sant Feliu de Guíxols han aportat unes dades arqueològiques excepcionals (que caldrà complementar a la memòria posterior) amb un context i cronologies poc usuals (s. IV-V). Cal esperar que el conjunt d'àmbits trobats a l'interior, així com els trobats a la zona 1, ens permetin acabar de construir una planta del conjunt monumental baix imperial del que seria l'origen del complex del monestir de Sant Feliu de Guíxols gràcies a les excavacions que s'han anat realitzant aquests anys. Tot i que les restes han estat masegades al llarg dels segles per l'activitat humana, les estructures trobades aporten una esplèndida informació per establir la planta de l'edifici tardoantic relacionat amb

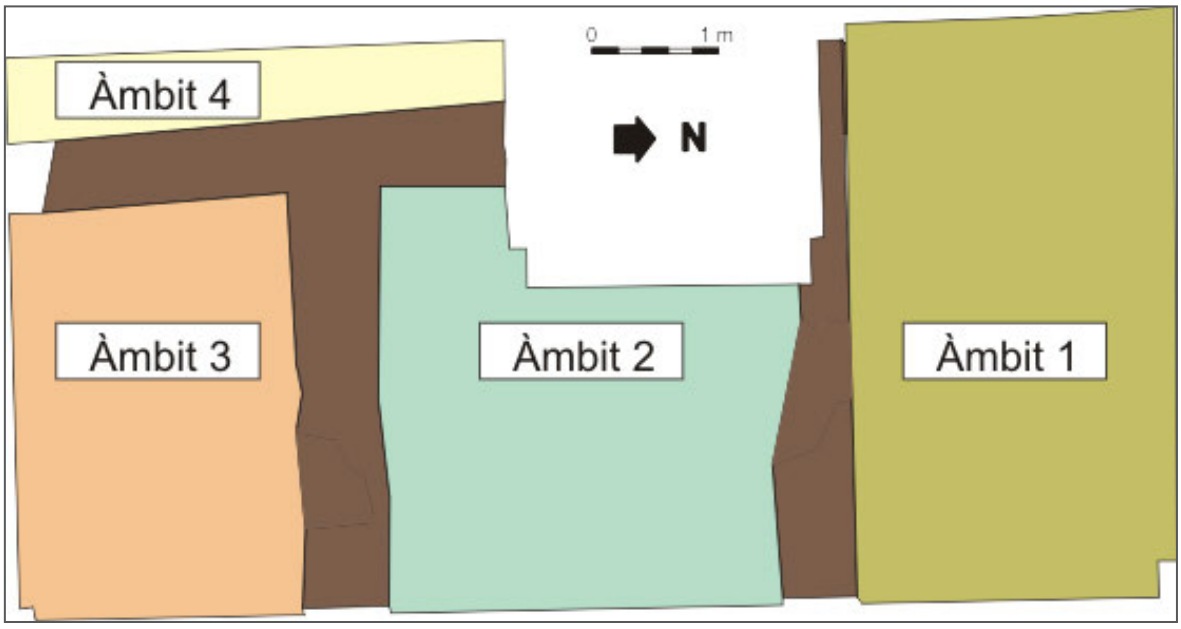

Figura 6. Àmbits de la zona 2.

el mausoleu de la Torre del Fum. Malauradament, no podem atribuir una funció litúrgica a cap dels àmbits de la Fase I, donat que ni els materials trobats, ni les estructures excavades permeten deduir-ho encara. Caldrà esperar, doncs, a la combinació i posterior anàlisi de les dades de les diverses excavacions realitzades al voltant del monestir per tal d'aportar una visió de conjunt que solucioni les mancances d'una excavació parcial.

BIBLIOGRAFIA

ESTEVA, LL. 1962, "Excavaciones en el monasterio Benedictino de Sant Feliu de Guíxols", *Revista de Gerona*, núm. 19, Girona, pp. 55 - 57

ESTEVA, LL. 1978, "Excavació a la Porta Ferrada de Sant Feliu de Guíxols", *Revista de Gerona*, núm. 82, Girona, pp. 29 - 40

ESTEVA, LL. 1983, "Ceràmica hispano-romana recollida en el subsòl del monestir de Sant Feliu de Guíxols", *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, núm. 2, Sant Feliu de Guíxols, pp. 41 – 60

GONZALEZ, E. 1905, *Bosquejo histórico de la villa de Sant Feliu de Guíxols*, Sant Feliu de Guíxols, pp. 70-71

MONTALBAN, C. 2002, "Excavacions a la Porta Ferrada (Monestir de Sant Feliu de Guíxols, Baix Empordà)", *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, Sant Joan de les Abadesses, pp. 437 - 440

NOLLA, J.M. / GRAU, J. 2006, "El monument funerari sota la torre del Fum (Sant Feliu de Guíxols). Estat de la qüestió", *Miscel•lània Lluís Esteva*, pp. 15 – 30

VIVO, J. / NOLLA, J.M. 2009, "La cupa sota l'església del monestir de Sant Feliu de Guíxols", *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, núm. 28, Sant Feliu de Guíxols, pp. 9 - 26

EXCAVACIONS AL MONESTIR DE SANT FELIU DE GUÍXOLS (BAIX EMPORDÀ). CAMPANYES 2008-2009

Jordi VIVO LLORCA

La signatura, l'any 2007, d'un conveni de col·laboració científica entre l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i la Universitat de Girona i vigent des de 2007 fins a 2010, ha permès dur a terme tres campanyes programades a la zona de l'antic monestir benedictí de Sant Feliu de Guíxols entre els anys 2008 i 2010. Aquestes intervencions pretenien, inicialment, obtenir noves dades per resoldre alguns dels diversos punts foscos de la història del cenobi, particularment, esclarir la llargament controvertida funció de l'anomenada Porta Ferrada, conèixer les estructures anteriors a la construcció del gran edifici promogut per l'abat Panyelles al segle XVIII i localitzar i resseguir el traçat dels elements defensius de l'abadia.

El cenobi se situa a la banda meridional del terme municipal de Sant Feliu de Guíxols, a uns dos-cents cinquanta metres en línia recta del mar, a redós de la muntanya del Castellar o de Sant Elm i a tocar de l'antiga riera, dita del Monestir, parcialment coberta i canalitzada a les darreries del segle XIX. Del conjunt monàstic es conserva l'església, amb parts de diferents èpoques des del segle XI i avui dia amb funcions parroquials, i un immens edifici en forma de "L" erigit a la segona meitat del segle XVIII, que allotja el Museu d'Història, les dependències de l'àrea municipal de cultura i també la seu de l'emissora local de ràdio.

Els documents arxivístics conservats assenyalen que el monestir ja existia a mitjan segle X i s'ha situat la seva fundació entorn de 940. Això no obstant, una sèrie d'intervencions arqueològiques endegades els anys seixanta del segle passat sota la supervisió de Lluís Esteva permeteren recuperar alguns materials baiximperials al seu entorn i set tombes de la mateixa cronologia a no massa distància de la capçalera i al voltant de la torre del Fum (Esteva 1962; Esteva 1983; Escortell 1990; Nolla / Grau 2006; Nolla / Grau 2008). Aquest element defensiu, un dels més antics conservats, s'assenta sobre les restes d'una petita construcció de planta quadrada per l'exterior però octogonal per l'interior, que s'ha interpretat com un mausoleu (Nolla / Grau 2006; Nolla / Grau 2008), també d'època romana tardana (vers l'any 400).

Així doncs, des de fa anys s'havia considerat molt seriosament la possibilitat que el cenobi del segle X es fonamentés sobre estructures romanes. A partir d'aquella centúria el monestir anà experimentant diversos canvis, testimoniats per la construcció i les diverses reformes que ha experimentat l'església des del segle XII fins, de fet, l'actualitat i també, no cal dir-ho, per la presència de l'edifici del segle XVIII, que suposà una pregona reorganització de l'espai que comportà la destrucció de totes les construccions anteriors, a excepció de la mateixa església.

LES INTERVENCIONS A L'EXTERIOR DEL MONESTIR (ABRIL DE 2008 I FEBRER DE 2009)

Com que la superfície susceptible d'ésser excavada al voltant del monestir és considerable, s'imposà primer de tot de fer l'elecció del lloc concret a explorar. Atesos els plantejaments inicials esmentats més amunt i els resultats obtinguts en intervencions anteriors (Montalbán 2001; Augé 2008), vàrem decidir excavar la plaça delimitada, a migdia, per la façana septentrional del cenobi del segle XVIII, a llevant pel mur de tanca de la Porta Ferrada, a tramuntana per l'arc de Sant Benet (la porta monumental d'accés a l'interior del recinte emmurallat del monestir, erigida també el segle XVIII i únic element que es manté dret) i a ponent per un carrer. Atès que la plaça és un indret cèntric i concorregut, no ha estat possible de deixar les estructures exhumades al llarg dels darrers tres anys a la vista, de manera que cada campanya s'ha excavat una part que, en acabar i després de protegir convenientment els murs localitzats, s'ha tornar a cobrir. Aquesta solució, que és la menys molesta per a la ciutadania i la que ajuda a preservar eficaçment les estructures, tanmateix, comporta no disposar de l'avantatge que presenta poder tenir-ne una imatge de conjunt, sobretot amb vistes a la seva interpretació, que s'ha de suplir amb tota la documentació obtinguda. A aquest inconvenient n'hem d'afegir un altre, que ha afectat el desenvolupament dels treballs: el subsòl

Universitat de Girona, Plaça Ferrater i Mora, 1, 17071 Girona.
Tel.: 972418793. A/e: jordi.vivo@udg.edu

de la plaça està travessat per diversos indrets per diferents canalitzacions i serveis (electricitat, aigua, gas i clavegueram), molts dels quals estan en ús i han obligat en més d'una ocasió a haver d'evitar-los i, per tant, deixar puntualment alguns trams sense excavar. Particularment, hem de destacar unes canalitzacions que discorren de sud a nord en tota la llargada de l'espai (marcats a la planta de la fig. 1 amb una franja grisa) i que, per seguretat, han obligat a deixar un testimoni al seu dessota per subjectar-les.

Les campanyes de 2008 i 2009, juntament amb les de 2010, han permès loca-litzar un complex conjunt d'estructures, algunes de les quals s'adossen, reaprofiten o folren murs més antics, no sempre fàcils d'interpretar. Tampoc és fàcil, d'entrada, atribuir una cronologia absoluta als murs, atès que, en general, aquest jaciment no és generós quan als materials. Malgrat tot, podem distingir una seqüència distribuïda en, almenys, set fases, essent les més antigues d'època baiximperial i les més modernes del segle XVIII.

Figura 1. Planta de conjunt de les estructures documentades en el transcurs de les tres campanyes d'excavació (2008-2010) i la intervenció del novembre de 2009 dirigida per A. Prados. La banda grisa que creua en diagonal representa les canonades modernes

Fase I

Pertanyen a la fase més antiga, que situem en època baiximperial (als voltants del segle IV), part d'un mur i un paviment de calç. Mes endavant, a la centúria següent, l'espai fou reestructurat amb la construcció de diverses estances amb un nivell de circulació lleugerament més elevat. D'aquestes habitacions se n'han reconegut quatre o cinc (vegeu també l'article d'Antoni Prados en aquestes mateixes Jornades), de les quals una es conserva gairebé sencera i les altres, més parcialment. Tant la cambra més ben conservada com la que té situada a l'est estaven pavimentades amb opus tessellatum policrom, com palesen els fragments que encara es conserven. La major part dels fragments pertanyen a l'orla exterior, però un correspon al camp del paviment, on s'aprecia una roseta hexapètala inscrita en un cercle. Aquestes dues cambres comunicaven amb l'espai que queda a l'est, on segles més tard s'alçà la Porta Ferrada, a través d'una petita escala per salvar el desnivell existent originalment, amb una cota de circulació més alta. La tercera estança, situada a ponent, presenta unes característiques diferents. A diferència de les altres, de planta més quadrangular o rectangular, aquesta presenta un mur disposat en diagonal format per un massís de pedres i morter, però sense el més mínim rastre del paviment que tindria associat. En el moment de la troballa s'obrien diferents possibilitats interpretatives que giraven al voltant de l'existència d'una cambra poligonal, ja fos trapezoïdal o, potser millor, octogonal. En el primer cas, es podria pensar en una capçalera poligonal, que tant podria pertànyer a una sala d'aparat d'una uilla romana baiximperial com a un edifici cultual. En el segon cas, si considerem que la sala era originalment de planta octogonal, es podria relacionar amb un baptisteri. De fet, malgrat que no és aquest el moment apropiat per parlar-ne, sinó en la propera edició de les Jornades, no ens resistim a avançar alguns dels resultats de la darrera campanya de 2010 perquè són, creiem, força reveladors: enguany hem documentat un segon mur diagonal a l'oest que confirma la simetria de la construcció per la seva banda septentrional; a més a més, aquest nou mur presenta la particularitat d'estar travessat per una canal molt ben obrada amb pedra, morter i rajol (foto 1), la qual creua la cambra. Si bé a la banda meridional, on hauríem d'esperar localitzar la resta del tancament, no hem pogut documentar cap altre mur semblant, la planta que es va dibuixant i la presència de la canal fan pensar seriosament en la possibilitat que l'edifici sigui, efectivament, un baptisteri.

Foto 1. Mur del baptisteri, amb el canal que el travessa, vist des de la banda exterior de l'edifici

Fase II

En algun moment, que hem de situar entre els segles VIII i X, es construïren al centre de l'àrea excavada dos grans basaments de columna que no queda clar com s'articularien en relació a les estructures del seu voltant, tant les anteriors romanes com les posteriors romàniques. Per la cronologia, serien contemporànies a l'erecció de la Porta Ferrada i, ara com ara, l'única interpretació prou viable sembla ser una monumentalització de l'accés al conjunt. Tot i això, hi ha una segona possibilitat: encara que les hàgim situat en una fase apart, també podria ser que les columnes fossin contemporànies a l'edifici que ocupà en època medieval la banda occidental de la zona excavada, de manera que es tractaria d'elements decoratius que flanquejarien l'accés a aquest edifici. El problema està en el fet que el mur oriental apareix com una estructura correguda sense indicis de cap mena de porta que, si existís, hauria d'estar associada a algun graó i amb una cota de circulació situada pel damunt del parament conservat.

Fase III

En època medieval es bastí, com dèiem poc més amunt, un gran edifici a la banda de ponent del sector excavat. Tant per l'interior com per l'exterior el mur fou reforçat amb una sèrie de contraforts que apareixen estructuralment recolzats a l'obra. És probable que la seva presència estigui relacionada amb un canvi en el projecte constructiu donat en el transcurs de les obres i que devia afectar la coberta, cosa que requeriria un reforçament de les estructures. Tots aquests contraforts o pilastres són fets de pedra i morter i mostren un aspecte força irregular, però un d'ells, corresponent a l'interior de l'edifici, presenta unes característiques molt peculiars que el distingeixen de la resta: conserva en perfecte estat dues filades d'un magnífic parament de carreus ben escairats i s'assenta sobre una fonamentació molt més profunda i sòlida . Es pot interpretar que, en un principi, l'espai restava dividit en dos sectors, trobant-se el principal a la part meridional, amb un primer pis o una coberta diferent. Posteriorment, es canviaria el sistema de coberta i es col·locarien nous contraforts. La diferència de la factura d'aquests elements de sustentació s'ha d'atribuir al fet que tots, llevat d'un, haurien patit l'espoli dels carreus de folre o bé s'haurien construït d'acord amb un nivell de circulació més alt, de manera que, en realitat, la majoria dels contraforts o pilastres conservats no serien altra cosa que les fonamentacions.

Sembla que encara en aquesta fase seguirien en ús les estructures romanes, si més no les que formaven el tancament septentrional del vell edifici. En canvi, els paviments de mosaic havien deixat d'utilitzar-se, com es desprèn del fet que els fonaments de les pilastres se situen a una cota més alta. La manca d'indicis que assenyalin la presència de cap paviment fa pensar que en aquest període bona part del sector hauria esdevingut un espai obert i amb un sòl de terra, que actuaria de distribuïdor entre l'església i els edificis bastits a ponent i, segurament també, a migdia (el mur de tancament del pati per aquesta banda és d'una fàbrica i característiques afins als de l'edifici occidental).

Per altra banda, la zona més septentrional havia adquirit funcions cementirials, tal com palesen diverses tombes de fossa.

Fase IV

Aquesta etapa, que situem entre els segles XIII i XIV, està marcada per la construcció, sempre a la banda nord de l'espai i a l'exterior de la zona edifica-da, un conjunt de tombes d'obra. Destaquen especialment les tombes T1 i T2, orientades en l'eix nord-sud i que aprofiten el mur de l'edificació romana com a tancament meridional. Aquesta posició preeminent fa pensar en la possibilitat que els dos individus que s'hi feren enterrar devien fer un donatiu remarcable al monestir, cosa que els donà el dret d'ésser sebollits allà. Ambdues tombes són contemporànies però de dimensions diferents (la T2 té una longitud que supera la T1en gairebé mig metre), de la mateixa manera que els cadàvers que allotjaven; probablement es tractava dels dos membres d'un matrimoni.

Fase V

L'espai experimentà una nova remodelació al segle XV o potser ja entrat el XVI. El gran edifici de la banda occidental fou modificat o, potser, fins i tot eliminat, atès que en la primera campanya es localitzà un potent mur que discorria de nord a sud i que dividiria l'edifici. Els canvis obligarien a desplaçar els elements construïts, que tornarien a ocupar l'espai central emprat fins aleshores com a pati. D'aquesta manera, s'elevà el nivell de circulació construint un nou mur a la banda septentrional, que esdevingué la nova façana nord de l'edifici. L'espai es compartimentà amb un conjunt d'envans que donaven lloc a diverses cambres pavimentades amb rajoles. Entre les situades al nord i les situades al sud hi havia un lleuger desnivell que se salvava amb un petit graó. Una altra transformació de la zona que hem documentat és l'amortització de les tombes medievals (fases III i IV) i una reorganització de l'espai septentrional, convertit en una plaça pavimentada amb grans còdols que, per les seves dimensions, només poden procedir del mar, ja que a l'entorn no hi ha cursos d'aigua amb prou cabal ni força com per arrossegar aquestes pedres i donar-los l'aspecte polit que presenten. El límit d'aquest paviment no fou localitzat, atès que s'estenia més enllà de la zona excavada, però el més probable és que no ultrapassés la línia de l'arc de Sant Benet; malgrat que aquest element aleshores encara no existia, no deixa d'ésser la porta de l'antiga muralla, el traçat de la qual segurament no devia diferir del dels segles XV i XVI.

Fase VI

Potser no gaire temps després de les reformes de la fase anterior s'endegaren algunes petites remodelacions, marcades per la instal·lació d'una xarxa higiènica formada per, almenys, tres pous cecs a l'interior de tres de les cambres, però no queda clar si la seva construcció implicà una nova pavimentació, que s'hauria de situar a una cota més alta i no conservada, ja que la construcció de la plaça implicà la destrucció total de les restes que es trobaven a una profunditat de fins a cinquanta centímetres a tot el sector.

Fase VII

La darrera fase és la coetània al bastiment del gran cenobi del segle XVIII, que suposà un canvi radical de la fesomia de l'espai, amb l'enderrocament de totes les estructures anteriors i la construcció d'algunes de noves vinculades a les obres de construcció, com les dues basses de calç de la banda oriental i l'estructura circular de funció indeterminada documentada durant la primera campanya a la banda de migdia.

LA INTERVENCIÓ DINS L'ESGLÉSIA DEL MONESTIR (MAIG DE 2008)

Uns quants dies després d'haver finalitzat la primera campanya, l'execució d'unes obres de millora i embelliment de la banda interior de l'entrada lateral de l'església de Santa Maria dels Àngels, l'actual església parroquial i antigament integrada al cenobi, comportà una intervenció preventiva a dues capelles situades a banda i banda de la porta (fig. 2). Així, entre els dies 14 i 21 de maig de 2008 s'excavaren aquests dos sectors, de dimensions desiguals, amb la intenció d'esgotar l'estratigrafia existent.

El sector 1 era un reduït espai hexagonal (3.3 de llargada per 1.4 m d'amplada màxima) situat a tocar dels peus de la torre del Fum. Sota un parell d'estrats d'anivellament de l'espai abocats en el moment de construir la capella es trobà un tercer estrat en el qual es retallaven fins a quatre fosses, obertes en època moderna o, potser, medieval (la manca de materials

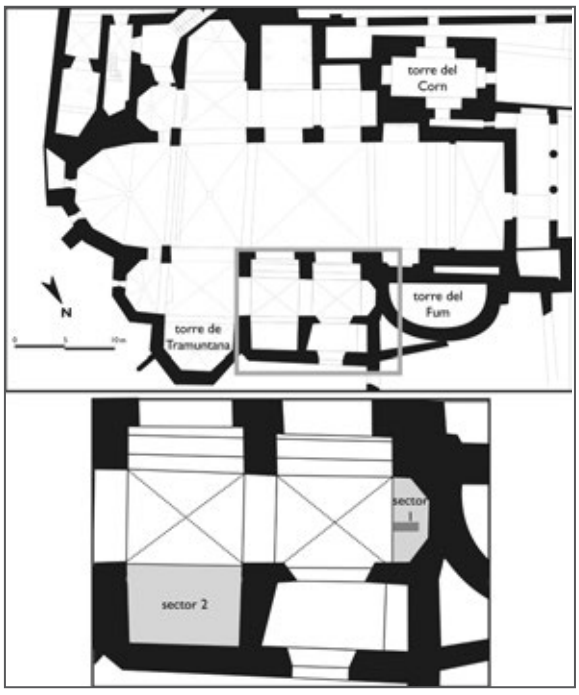

Figura 2. Planta de l'església del monestir de Sant Feliu de Guíxols, amb ampliació de la part explorada (sectors 1 i 2). El petit requadre gris fosc del sector 1 assenyala la situació de la cupa

associats no permet preci-sar la cronologia). De la meitat de les fosses es pogueren recuperar restes dels cadàvers que les ocupaven. En retirar el nivell en el qual estaven retallades i gairebé quan estàvem a punt de suspendre l'excavació d'aquest sector pel fet que era arqueològicament estèril, aparegué una nova tomba, completament diferent de les anteriors. Aquesta era una estructura semicilíndrica, massissa, de morter i pedruscall (entre el qual hi havia, almenys, un fragment de tegula), és a dir, una cupa (foto 2) A més a més, estava orientada en l'eix oest-est, com és habitual en les sepultures cristianes antigues. La longitud total de la cupa no es pogué determinar, ja que una part s'endinsava al perfil occidental del sondeig i, en conseqüència, no era possible excavar-la. L'amplada no era homogènia, ja que anava dels 58 cm en el seu extrem als 46 cm en el punt on s'internava al perfil; aquesta diferència ve donada pel fet que la banda meridional no era ben paral·lela respecte de la seva oposada, sinó que anava tancant vers l'interior. Finalment, l'alçada assolia els 56 cm. A banda i banda de la base de la cupa hi havia, simètricament disposades, lligades a ella i formant-ne part, sengles morterades en forma d'aleta, amb una amplada d'uns 14 cm i que s'estrenyien a mesura que s'aproximaven als extrems. A més a més, per la banda meridional s'estenia una capa d'un morter diferent al de la tomba, constituint un paviment que donava el nivell de circulació relacionat amb la sepultura i que s'estenia per sota dels perfils. La manca de materials, per tant, feia molt difícil d'atribuir una cronologia a aquesta sepultura, però considerem que, atesa la proximitat amb el mausoleu de la torre del Fum, datat a l'entorn de 400, i dels paral·lels existent, l'hauríem de situar en algun moment a partir del segle V (Vivo / Nolla 2009).

El sector 2 era un espai rectangular (4.65 per 3.2 m) amb un estrat d'anivellament afí, quant a la seva composició i textura, al del sector 1 però molt més potent per tal de salvar el desnivell original del terreny. Per sota hi havia un segon estrat en el qual, de la mateixa manera que a l'altre sector, en època moderna o medieval s'havia obert un conjunt de tombes de fossa (se'n reconegueren cinc d'individuals), ben alineades i disposades seguint l'eix nord-sud. Algunes de les sepultures estaven afectades per un immens retall que ocupava tota la meitat septentrional del sector i que estava farcit amb el mateix estrat d'anivellament i, més avall, per un segon estrat que només proporcionà una quantitat

Foto 2. La cupa localitzada al sector 1 dins l'església del monestir. (correspon a l'arxiu).

residual d'esquerdissos de ceràmica i ossos, majoritàriament d'animals i mancats de connexió anatòmica.

Per altra banda, a l'angle sud-est del sector i a pocs centímetres per sota del paviment enrajolat de l'església que s'estava renovant en aquells moments, es localitzà una ossera d'obra que contenia sis cossos acuradament superposats, pertanyent a personatges destacats i mereixedors de l'honor d'ésser sebollits junts en una tomba més o menys monumental i integrada a l'església. Entre la terra que els cobria es documentaren diversos materials: fragments de ceràmi-ca, principalment dels segles XVI-XVII, denes (de bronze, pasta de vidre i pedreria) pertanyents a un rosari, agulles de bronze per al cabell i les mortalles, una cullereta de bronze i vint-i-set monedes, també dels segles XVI-XVII. Tot plegat, per tant, porta a situar la construcció de l'ossera en algun moment inde-terminat del segle XVII o potser fins i tot ja al XVIII, quan s'elevà la cota de cir-culació de la zona, arribant a cobrir les tombes d'antics guixolencs, per preparar el terreny per bastir-hi una ampliació de l'església que incloïa les dues capelles excavades i la mateixa porta d'accés al temple, ara avançada uns metres més cap a l'oest.

CONCLUSIONS

L'oportunitat d'excavar a l'entorn del monestir de Sant Feliu de Guíxols ha per-mès fer grans avenços en el coneixement de la història i el desenvolupament del complex monàstic i la seva zona. És cert que, per ara, alguns dels plante-jaments inicials que apuntàvem al principi de l'article no s'han pogut resoldre, com per exemple esbrinar la funció de l'enigmàtica Porta Ferrada, que cada vegada més resta com un element estranyament aïllat de tota la resta d'estructures documentades en les excavacions dutes a terme al llarg de dels darrers anys (Montalbán 2001; vegeu també l'article d'A. Prados sobre la inter-venció duta a terme el novembre de 2009 en aquestes mateixes Jornades); o localitzar el traçat dels elements defensius, dels quals tan sols es coneix l'escarpa trobada per A. Augé (Augé 2008) i que era previsible que aparegues-sin a l'espai excavat en els darrers tres anys però dels quals no n'hem localitzat ni l'ombra. Això no obstant, les intervencions han demostrat de manera fefaent la hipòtesi apuntada ja fa dècades que el monestir es fonamentava sobre estructures d'època romana, que, deixant de banda el mausoleu baiximperial, no havien estat mai localitzades fins ara.

Avui, en canvi, coneixem un conjunt d'estructures que es poden datar als se-gles IV-V i que comencen a dibuixar un complex amb funcions funeràries (com palesen el mausoleu i les altres sepultures documentades al seu voltant, incloent la cupa) i també religioses, malgrat que els materials trobats no permeten ara com ara assegurar-ho, però sí sembla apuntar en aquesta direcció la presència de la cambra probablement octogonal travessada pel canal.

A partir d'aquestes construccions s'anà desenvolupant, des del segle X si no abans, el conjunt monàstic benedictí, que comptà amb nous edificis que aprofitaven parcialment les estructures romanes. Al llarg del temps l'espai s'anà remodelant i reorganitzant, fins que al segle XVIII totes les edificacions anteriors foren arrasades per deixar un espai obert al davant del gran cenobi promogut per l'abat Panyelles.

Amb tot, aquesta seqüència és encara hipotètica. Caldrà ara estudiar acurada-ment tant la documentació aplegada en els darrers tres anys com totes les da-des procedents d'altres intervencions anteriors i d'altres fonts per afinar i reto-car les hipòtesis i obtenir, així, una visió molt més precisa de la història d'aquest espai tan interessant.

BIBLIOGRAFIA

AUGÉ, A. 2008, Excavació a l'abocador del monestir de Sant Feliu de Guíxols (Baix Empordà), ***Novenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona***, p. 495-498.

ESCORTELL, J. 1990, La ceràmica trobada al monestir, ***Informatiu de l'Arxiu i el Museu***, 6.

ESTEVA, L. 1962, Excavaciones en el Monasterio Benedictino de Sant Feliu de Guíxols, ***Revista de Gerona***, 19, p. 55-57.

ESTEVA, L. 1978, Excavació a la Porta Ferrada de Sant Feliu de Guíxols (agost de 1963), ***Revista de Girona***, 82, p. 29-40.

ESTEVA, L. 1983, Ceràmica hispano-romana recollida en el subsòl del monestir de Sant Feliu de Guíxols, ***Estudis sobre Temes del Baix Empordà***, 2, p. 41-60.

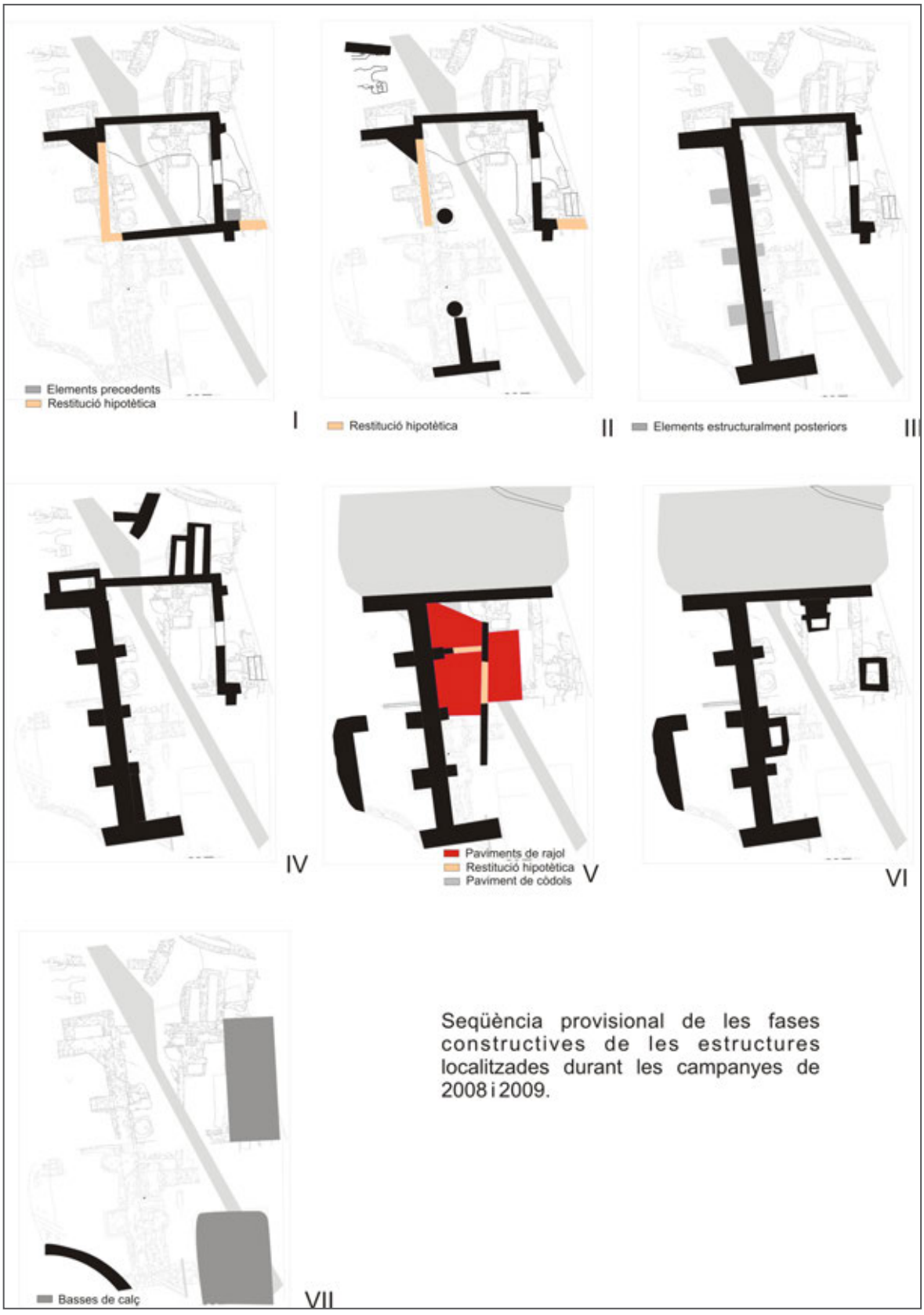
MONTALBÁN, C. 2001, Informe d'excavació. Porta Ferrada. Monestir (inèdit).

MONTALBÁN, C. 2001, Excavacions a la Porta Ferrada (Monestir de Sant Feliu de Guíxols, Baix Empordà), ***Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona***, p. 437-439.

NOLLA, J. M. I GRAU, J. 2006, El monument funerari sota la torre del Fum (Sant Feliu de Guíxols). Estat de la qüestió, ***Miscel·lània Lluís Esteva***, p. 15-30.

NOLLA, J. M. I GRAU, J. 2008, El monument funerari sota la torre del Fum (Sant Feliu de Guíxols), in AICART, F., NOLLA, J. M. i PALAHÍ, L. (eds.), ***L'Església Vella de Santa Cristina d'Aro. Del monument tardoantic a l'església medieval***, p. 169-178.

VIVO, J. I NOLLA, J. M. 2009, La cupa sota l'església del monestir de Sant Feliu de Guíxols, ***Estudis del Baix Empordà***, 28, p. 9-26.

Seqüència provisional de les fases constructives de les estructures localitzades durant les campanyes de 2008 i 2009.

SANTA MARIA DE BELL-LLOC (SANTA CRISTINA D'ARO)

Lluís PALAHÍ GRIMAL

Les excavacions arqueològiques a l'entorn de l'església de Santa Maria de Bell Lloc, al municipi de Santa Cristina d'Aro, cal situar-les dins el marc del conveni de col·laboració signat l'any 2007 entre l'Ajuntament d'aquesta localitat i l'Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona, per tal de revitalitzar l'estudi del patrimoni arqueològic del municipi dins dels projectes d'investigació desenvolupats per la Universitat.

Dins aquest projecte l'any 2008 es varen realitzar treballs de neteja, reexcavació i documentació de tot un seguit d'estructures ubicades immediatament al nord de l'edifici de l'església de Santa Maria de Bell Lloc. Aquestes estructures foren descobertes i excavades durant uns treballs de restauració de l'església realitzats a les dècades centrals del s.XX. La dificultat d'interpretació d'aquelles restes i els indicis que apuntaven al fet que formaven part d'un complex de majors dimensions i entitat varen portar al juliol de 2008 a realitzar tot un seguit de rases de prospecció als camps situats a tramuntana i ponent de l'església. Aquelles prospeccions varen aportar uns resultats desiguals, amb amplis espais sense indicis de restes arqueològiques però amb una concentració d'elements i materials al sector situat immediatament a ponent de l'edifici sacre. Amb aquestes dades (tant clares com la troballa d'un paviment d'*opus signinum*) es va planificar i executar la intervenció de l'any 2009.

L'ESGLÉSIA DE SANTA MARIA DE BELL LLOC I LES ESTRUCTURES RELACIONADES

L'església de Santa Maria de Bell Lloc se situa a uns tres quilòmetres del nucli urbà de Santa Cristina, al costat de la carretera que mena cap a Romanyà, en un entorn lleument elevat.

Els treballs relacionats amb aquest edifici i el seu entorn es varen iniciar l'any 1959 quan es varen realitzar tot un seguit de tasques de restauració a l'església, que es perllongaren fins l'any 1962. Les prospeccions i estudi de l'església s'iniciaren el maig de l'any 1960 (Esteva,1990:64-5).

La neteja dels paraments va permetre definir dues fases en l'edifici, essent els elements d'època romànica bastits amb carreus de dimensions mitjanes i ben tallats, mentre que els paraments pre-romànics es caracteritzen per l'ús de pedres més petites, sense treballar però conformant filades. La neteja també va permetre apreciar que a la banda nord de l'absis s'hi havien obert uns arcosoli que havien implicat un reforçament o reengruiximent dels murs perimetrals per donar-hi la profunditat necessària.

El 1962 es reiniciaren els treballs tot aixecant el paviment del presbiteri i la nau. Sota aquest es recupera l'antic altar, la base del qual està conformada per una peça d'època romana reaprofitada, concretament un bloc que servia de basament d'una premsa de vi o d'oli, element que denota la presència propera d'una vil·la. En el mateix rebaix es localitzaren diversos fragments d'*opus signinum*, un dels quals es va

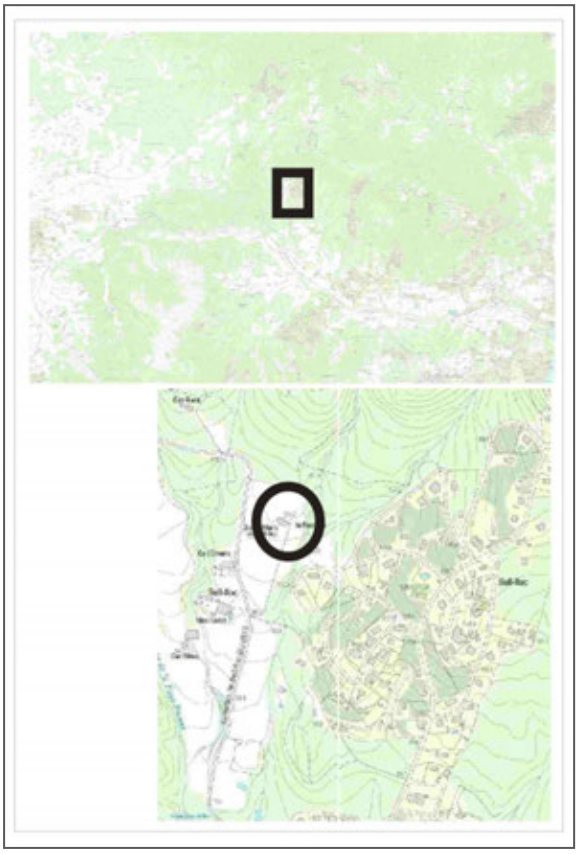

Figura 1. Situació del jaciment.

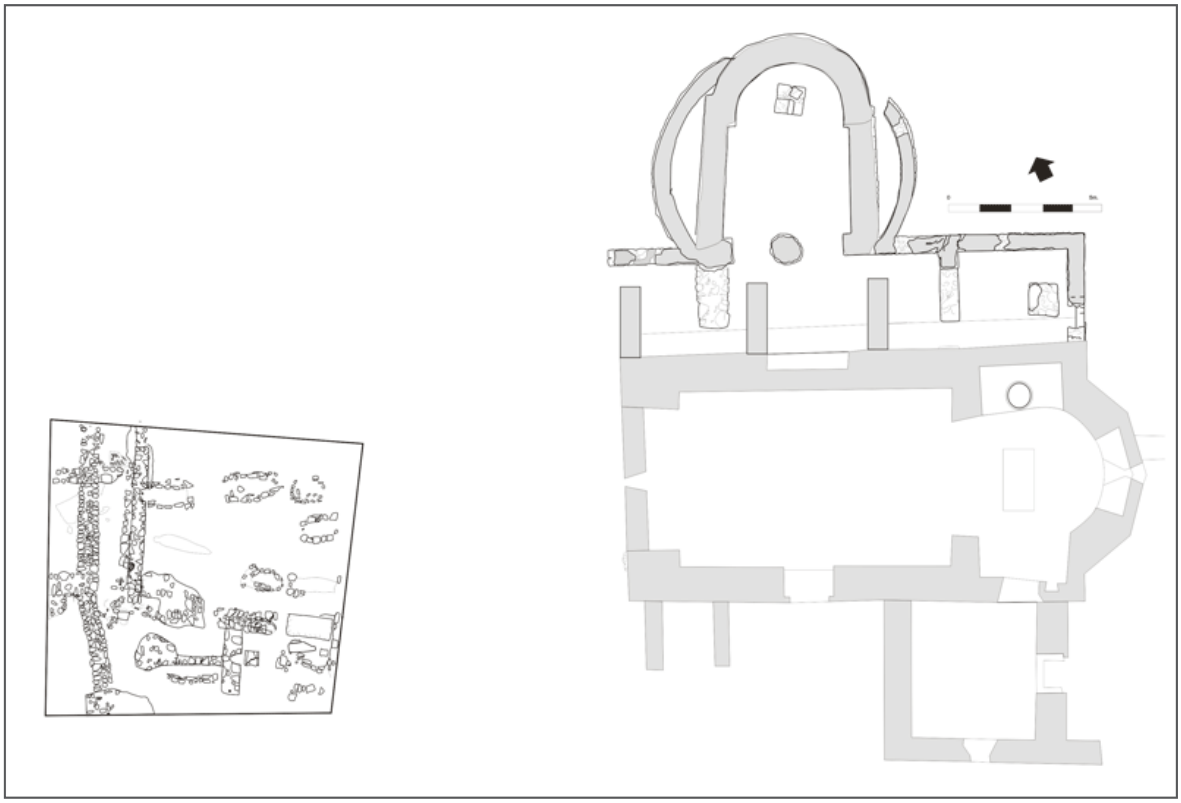

Figura 2. Planta general de l'església de Santa Maria de Bell Lloc i dels sectors excavats.

conservar i encara és actualment visible enmig de la nova pavimentació de l'edifici. Un cop més es tracta d'un element que indica l'existència d'estructures d'època romana o tardoantiga i que ens mostraria, com veurem, que l'edifici situat a tramuntana de l'església s'estenia en direcció sud per sota de l'edifici de culte.

Paral·lelament al canvi de paviment es fan alguns petits sondeigs a l'interior de la nau. En un d'ells, situat sota l'arc triomfal es localitza un tram de mur que es considerà d'època romana (Oliva,1962). També es reforça el mur oest de l'església, molt més prim que la resta dels de l'edificació, afegint-hi un basament de formigó. La diferència en aquest parament va ser un dels arguments que va emprar Badia per considerar que en realitat l'església originalment presentava una planta de dos absis contraposats, essent eliminat el de ponent, i l'espai tapiat (Badia,1977: 377). L'existència d'aquest segon absis no es va confirmar ni en els sondeigs realitzats als anys vuitanta per Lluís Esteva ni pels nostres treballs de l'any 2008. Val a dir que durant l'excavació realitzada per construir el basament de formigó es recuperaren tot un seguit de materials d'època romana (Tremoleda I Castanyer,1988) sobretot dels segles II i III dC. Materials similars es recuperaren al sondeig realitzat l'any 2008 al sud oest de l'edifici.

Per l'interior de l'edifici i al quadrant sud occidental es varen localitzar un mur, orientat d'est a oest i disposat paral·lelament a la façana de migdia de l'església, així com un cercle de pedres. Mentre el primer element fou interpretat com una estructura d'època romana, l'altra fou considerat el basament d'una antiga font baptismal (Esteva,1990: 74). Malauradament els dos elements foren destruïts durant les obres abans de poder ser correctament documentats.

Després de les tasques de restauració de l'església els treballs arqueològics al jaciment no es varen reiniciar fins l'any 1982. Aquestes tasques derivaren d'uns treballs que l'any 1979 s'iniciaren al nord de l'església, on existia un potent nivell de terra que el rector volia rebaixar per adequar l'entorn i poder crear-hi una plaça que servís d'aparcament als assistents als oficis religiosos. La troballa de restes d'un edifici de murs de pedra i morter va significar l'aturament de les obres de la plaça i el començament dels tràmits per poder-hi excavar, fet que com hem esmentat no es va poder iniciar fins l'any 1982. Volem ressaltar en aquest espai algunes de les troballes realitzades i dels comentaris que en el seu estudi en fa Lluís

Esteva (Esteva,1990) que ajuden a comprendre la descripció de l'edifici que realitzarem en propers apartats.

Un dels elements a ressaltar és que l'interior de l'edifici es trobava enterament cobert de runa, sense pràcticament terra. Per altra banda l'excavació va aprofundir fins al nivell de pavimentació. Aquest, format per una capa de morter conservada de forma irregular i d'uns 2-3 cms. de gruix, va ser redescobert a la campanya de 2008, excepte a la zona central de la cambra absidal (A01) on Esteva en va rebentar la part central per realitzar-hi un petit sondeig.

Un tercer element a destacar és el fet que en el moment de la seva troballa els dos peus o basaments d'altar conservaven restes d'arrebossat. A la intervenció de l'any 2008 es va poder comprovar que si bé aquest es conservava a l'altar de la cambra de l'extrem de llevant (A02), no succeïa el mateix al de l'àmbit 01, on les pedres que composen l'ara apareixen despullades.

L'any 1931 la façana nord de l'església es va reforçar amb quatre contraforts, que emmascaren la distribució original dels àmbits de l'edifici excavat. A més s'hi va afegir un mur est a oest que servia per contenir les terres i on se situava una canalització, paral·lela a la façana de l'església que servia per escórrer la humitat i evitar filtracions a l'interior de l'església. Mentre que aquest mur va ser eliminat no així la canalització, que dificulta tot sovint establir amb claredat la relació entre les estructures de l'edifici excavat i l'església.

Els treballs a l'interior de l'estructura descoberta es varen perllongar al llarg de dues campanyes (1982 i 1984), mentre que el 1985 es varen realitzar tot un seguit de sondeigs, fins a un total de 8, a l'exterior de l'edifici tot resseguint l'estructura, i fins i tot un davant la façana occidental de l'església per intentar determinar si era certa la teoria exposada per Badia de l'existència d'un absis en aquell sector. Només una es va realitzar a l'interior de l'àmbit principal, rebentant el paviment de morter de calç, en un intent precisament d'intentar datar el moment de construcció del mateix. Val a dir que els resultats foren en general negatius, més enllà de poder aclarir algunes qüestions referents sobretot als diversos nivells de circulació existents al llarg del temps i que es varen determinar per l'alçada de les diverses banquetes i no a través de l'estratigrafia.

L'any 2008 es va procedir a netejar les restes de l'edifici i a excavar aquells espais no afectats per les intervencions anteriors.

DESCRIPCIÓ DE L'EDIFICI

De l'estructura de l'actual església de Santa Maria de Bell Lloc ja n'hem parlat somerament al descriure els treballs de restauració realitzats als anys cinquanta del s.XX. Es tracta d'un edifici de nau única, amb un absis de ferradura a la banda de llevant. En ella s'aprecien algunes reformes visibles no solament en el divers parament emprat sinó en l'existència d'elements afegits o, per contra, tapiats.

Els elements més complexes i de difícil interpretació es troben a la façana occidental i al parament de tramuntana de l'edifici per raons diferents. A la banda nord és on l'edifici es troba en contacte amb la resta d'estructures localitzades a l'indret, mentre que per ponent s'aprecien canvis importants en el propi parament de l'edifici.

Començant per aquest darrer element, ja hem comentat que el mur que actualment tanca l'edifici per aquesta banda no sembla pertànyer a l'estructura original ni pel tipus de parament ni pel gruix del mateix, inferior als de la resta del perímetre de l'església. A més en aquest sector es conserven als extrems del mur sengles pilars quadrangulars, elements que han fomentat en part la teoria de la possible existència d'un espai obert, amb un arc triomfal, i, per tant, d'un absis contraposat al de llevant, si bé de característiques diferents[1].

Pel que fa al parament de la banda nord, l'element més evident és l'existència d'una obertura al centre de la mateixa, que posteriorment va ser tapiada. Aquesta obertura és més clarament visible a la banda nord on es conserva complet l'arc de mig punt que l'emmarcava.

Pel que fa a l'absis, en ell es varen realitzar diverses actuacions, especialment derivades de l'obertura de nínxols al perímetre que devien obligar a reengruixir els paraments per fer espai a aquests elements. A més en aquest sector els murs de l'església preromànica i romànica emmascaren parcialment alguns dels elements i murs de l'edifici preexistent, com es pot apreciar en el brancal de l'arcada que separava els àmbits 02 i 03 que actualment apareix paredada pràcticament a la mateixa vertical que el mur de l'església quan originalment devia ser un element sobresortint, tal i com succeeix al brancal contrari.

DESCRIPCIÓ DE LES RESTES SITUADES AL NORD DE L'ESGLÉSIA:

Les restes descobertes al nord de l'església de Santa Maria presenten a primer cop d'ull una certa unitat constructiva que no és tal quan s'analitzen amb detall els diferents paraments. Si bé tots els murs són bastits amb pedres petites i mitjanes lligades amb morter, formant més o menys filades, els més moderns presenten un esgrafiat barroer al seu parament tot imitant relleus i falses filades en els paraments tot emmarcant els diversos blocs dels murs, a la cara interior de l'edifici.

L'arquitectura bàsica de l'edifici sembla formada per una estructura rectangular orientada d'est a oest, de la qual desconeixem el límit meridional, actualment format per l'església de Santa Maria, i tancat pel nord per una gran estructura quasi circular aparentant a primer cop d'ull un gran absis. Al centre de l'obertura de comunicació, i entre els elements rectangular i circular de la planta hi ha el basament d'una gran columna de planta circular que divideix en dues parts l'accés a aquest segon espai. L'espai circular va ser destruït parcialment per construir-hi una nova estructura al seu interior constituïda per una capella de planta rectangular i presidida per un absis semicircular.

Si comencem per analitzar l'estructura rectangular situada a migdia del conjunt, observem que a l'extrem de llevant existeix, a la part baixa del parament, una arcada de mig punt construïda amb rajols i de la qual solament se'n conserva la meitat de tramuntana, mentre que la resta és fruit d'una restauració moderna. Val a dir que les banquetes de fonamentació dels murs perimetrals, tant de l'estructura rectangular com de l'absis circular, i que són apreciables sobretot a la cara exterior, se situen a una cota similar a la de la part superior d'aquesta arcada, fet que sens dubte ens està indicant quina era la cota en que se situava el nivell de circulació de l'edifici original, tant interior com exteriorment, i que és pràcticament mig metre més alta que l'actual i que la d'època medieval.

A aquest extrem oriental es troba una cambra de forma quadrangular (A02), tancada per ponent per un mur del qual solament es conserva el basament. Val a dir que per sobre d'aquest mur i a banda i banda del sector es conserven les restes, més clares a tramuntana, de sengles pilars que constituïen els brancals d'una arcada que separava aquest espai de la resta de l'edifici. Cap d'aquests dos brancals és

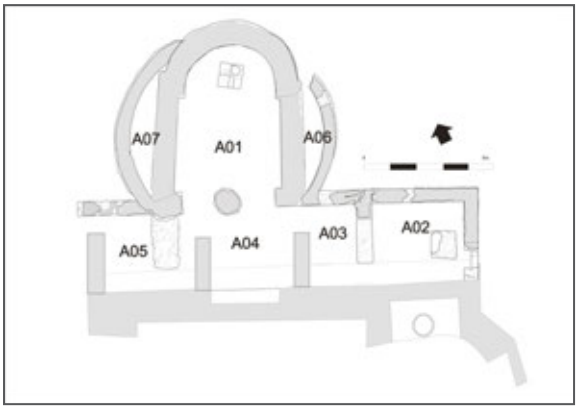

Figura 3. Planta de l'edifici situat al nord de l'església.

original, ja que l'arrencament de l'arcada, conservat a la pilastra de la banda de migdia, on encara és apreciable la imposta del mateix, havia de funcionar amb el paviment de morter de calç que cobria les diverses estances en època tardoantiga o medieval, però no amb el paviment de l'edifici original que es trobaria a una cota massa alta. De fet la imposta se situa a 1'5m. d'alçada respecte al paviment de morter de calç i ja resulta molt baixa en relació a aquest. El problema a l'hora d'interpretar el moment de construcció d'aquests elements és que l'únic clarament apreciable, el de la banda nord, es conserva quasi completament arrebossat, fet que dificulta establir la seva relació amb el mur perimetral.

Segurament l'edifici era simètric, però l'estat de conservació del mateix és deficient a la banda de ponent, de tal manera que no es conserva el tancament d'aquella banda. A més hi ha un problema de caire més general.

Pel que fa a l'estructura circular, aquesta formava part d'un edifici unitari amb l'estructura rectangular. Els murs de l'estructura circular, d'entre 40 i 50 cms. d'amplada descarten completament la possibilitat d'una coberta en volta o cúpula, raó per la qual s'ha apuntat el fet que devia anar cobert amb un sostre de fusta, actuant la columna de la banda de migdia com element central de l'estructura de sustentació. De tota manera no queda clar que aquesta columna sigui de l'edifici original, sobretot si atenem al fet que aquest presentava el nivell de circulació a una cota superior a la que es conserva el basament de l'esmentada columna. De fet, i atenent al gruix dels murs, inferiors també als de l'estructura rectangular, caldria preguntar-se si originàriament aquest element no podria haver estat descobert.

Com ja hem esmentat, aquesta estructura circular va ser destruïda parcialment per construir-hi una capella d'absis aprofundit. Aquesta està formada per dos paraments paral·lels que presenten un reengruiximent tant a la banda de migdia com al punt de connexió entre aquests i l'absis semicircular que presideix el nou àmbit. Aquests dos elements devien conformar els brancals de sengles arcs que separaven la capella de la resta de l'edificació i que presidien l'absis. Per bastir aquesta nova estructura es va destruir o emmascarar el punt de connexió entre les antigues estructures rectangular i circular. De fet el que es va fer va ser reforçar aquests punts per bastir-hi sengles arcades que de nord a sud emmarcaven l'espai central, de tal manera que qualsevol que accedia a aquests espais des de l'església de Santa Maria, situada a migdia trobava una capella al davant i molt probablement dues de secundàries a banda i banda. La de la banda de llevant és evident, ja que encara avui conserva les restes de l'altar, mentre que no resulta tant clar amb la de ponent, per la pròpia destrucció d'aquest sector de l'edifici.

Volem apuntar aquí una dada. Segons notícies orals sembla que l'actual pica baptismal de l'església, constituïda per un bloc hemisfèric monolític de pedra, va ser trobada durant els treballs realitzats a la banda nord. Atès que dels tres espais possibles, dos conserven l'altar, caldria valorar que la capella occidental, la més destruïda fos en realitat el baptisteri i d'aquí provingui la peça conservada i encara emprada avui dia.

Retornant un moment a les dues arcades que acabem d'esmentar, d'aquestes es conserven els arrencaments tant de la banda nord com de migdia, en aquest segon cas integrades dins el parament de tramuntana de l'església. En ambdós casos són apreciables les traces de l'encanyissat que es va fer servir per bastir l'arcada. Val a dir a més que l'arcada de la banda de ponent se situa a la mateixa vertical que les restes d'un mur que de nord a sud travessa el sector i que solament es conserva a nivell de fonamentació. Resulta complicat establir en quin moment va funcionar aquest darrer mur, ja que és un element estructuralment recolzat contra les estructures més antigues de la zona i a més aprofundeix fins una cota inferior.

Pel que fa al mur de migdia del sector (el mur nord de l'església de Santa Maria) aquest presenta tot un seguit d'elements que ajuden a explicar el funcionament de l'edifici que ens ocupa i de la majoria dels quals ja hem fet esment. Començant per llevant, en aquell sector es conserva, integrat al parament, part de la pilastra, amb imposta, que tancava la capella est en la fase més antiga d'existència de l'església. Posteriorment aquesta arcada devia ser substituïda per una segona situada un xic més a ponent i directament lligada a la construcció de la capella central. Tot i que pràcticament no resulta visible, molt emmascarada per la construcció d'un dels contraforts contemporanis encara es conserva l'arrencament d'aquesta nova arcada.

La zona central del mur està presidida per l'arcada que comunicava aquest sector nord amb l'església de Santa Maria. Aquesta estava emmarcada per una arcada de mig punt bastida amb dovelles quadrangulars, força ben treballades i actualment es troba tapiada. Finalment, al sector de ponent es conserven les restes de la segona arcada que cal relacionar amb la construcció de la capella romànica. A més del parament *in situ,* on és apreciable l'arrencament de l'arcada, hi ha un fragment integrat al parament, però no en situació primària. Això denota que l'aparença externa del mur ha patit importants canvis i reparacions al llarg del temps, la darrera de les quals es va produir quan l'esmentada arcada ja estava desmuntada.

INTERPRETACIÓ DE L'EDIFICI

En base a les troballes realitzades als anys vuitanta Lluís Esteva va el·laborar una interpretació de l'edifici i la seva seqüència cronològica.

En primer lloc Esteva estableix l'existència d'un jaciment arqueològic d'època romana a l'indret, ben documentat per les ceràmiques trobades aquí i allà, tant a les excavacions dels anys vuitanta com als treballs de restauració de l'església. En aquest sentit cal valorar la seva consideració referent a la possibilitat que gran part d'aquest es trobi als camps de l'entorn de l'església, on al llaurar són habituals les troballes de pedres.

Posterior a aquest jaciment cal esmentar l'erecció d'un temple de culte cristià, que Esteva insinua de caire martirial, del que formarien part la majoria de murs de l'edifici excavat, amb l'absis circular exterior. Val a dir que Esteva considera que aquests elements segurament formarien part de la capçalera i transsepte d'un edifici més gran que s'estendria per sota de l'església actual (Esteva,1990:109-10).

D'aquest edifici formarien part no solament els dos altars localitzats, tot i que reaprofitats també a les fases posteriors, sinó també un pilar circular que situat al centre de l'obertura de migdia de l'absis definiria el seu cobriment. L'autor data, per criteris estilístics i tipològics, als s.VI-VIIdC la construcció d'aquest edifici.

A mitjans del s.X situa la construcció de l'església preromànica de Santa Maria[2], que constituiria el nucli original de l'església actual i que estaria connectada a l'edifici preexistent a través d'una arcada oberta al centre del seu parament nord.

Al s.XI, un cop més sense més dades que la tipologia de les estructures, situa Esteva la transformació de l'antiga aula nord de l'edifici, on l'element circular és substituït per una estructura absidal bastida a l'interior de la primera.

Finalment al s.XII es modifica part de l'església principal, especialment a l'absis, i es pareda la porta que la comunicava amb les estructures més antigues, fet que implica l'abandonament d'aquestes.

Val a dir que amb posterioritat a l'estudi d'Esteva es va plantejar una hipòtesi que modificava lleument les teories per ell presentades, especialment pel que fa a les fases més antigues. Hi havia un parell d'elements que no quedaven clarament interpretats. Per una banda el fet que a l'extrem oriental de l'edifici es descobrís un arc de mig punt de rajol, parcialment destruït per la canalització de desguàs actual, i per l'altra el fet que aparentment la banqueta de fonamentació, i, per tant les pavimentacions, dels murs més antics se situés a una cota més alta que els més moderns. Per això es va plantejar la possibilitat que l'església paleocristiana o visigoda no fes altra cosa que aprofitar un edifici preexistent , uns banys, dotats d'hipocaust, que va ser eliminat, raó per la qual els paviments més moderns es troben a una cota inferior que els més antics. Anant encara més enllà i davant l'aparent inexistència d'altres restes d'època romana es va plantejar la possibilitat de que l'edifici antic no fos un simple conjunt termal sinó que tingués relació amb un santuari lligat a un possible culte de les aigües (Vivó,*et al.*,2006,115-118)

Analitzant les estructures visibles i els treballs i estudis realitzats a l'indret, es pot presentar una hipòtesi interpretativa que creiem que s'acostarà força a la realitat.

Així, l'edifici hauria viscut tres fases principals, que responen a tres funcions diferents, amb alguna reforma interna puntual.

1.- L'edifici romà: Són diversos els indici que ens indiquen que l'edifici funcionava originalment a una cota de circulació més elevada que la que marquen els paviments localitzats a les excavacions. Així ho marcarien tant les banquetes de fonamentació dels murs perimetrals, que exteriorment se situen a un 40cms. per sobre d'aquests paviments, com les restes d'arrebossat d'alguns murs, que també exteriorment, finalitzen força per sobre del teòric nivell de pavimentació. Però l'element més important i indicatiu és l'existència d'una arcada de rajol a la part baixa del parament oriental de l'edifici. Aquest element ens parla d'una funcionalitat molt diferent a la d'església. Si unim aquest element amb l'existència de paviments a una cota més elevada que l'actual i els materials romans localitzats a l'entorn es pot deduir que originalment l'edifici disposava, almenys en algun dels seus espais d'un hipocaust. Això explicaria el canvi de cota en el nivell de circulació en època tardoantiga baixant-lo en lloc de l'elevació habitual de la cota per acumulació d'estratigrafia. Un cop abandonada la funció primigènia de l'edifici els hipocausts foren destruïts i s'emprà el nivell inferior del mateix com a cota de circulació.

Pel que fa a l'estructura de l'edifici la part conservada ens dibuixa un edifici rectangular, que probablement s'estenia en direcció sud per sota de l'actual església, on no oblidem que es varen localitzar un fragment de paviment d'*opus signinum* i alguns trams de mur desconnectats. També s'estendria en direcció oest conformant probablement una estructura simètrica presidida a la seva part central per una estructura quasi circular. Desconeixem si aquesta estructura circular actuava com a piscina, segurament d'aigua freda o era una estança, però la poca amplada dels seu murs perimetrals (que no arriba als 50cms. de gruix) fa que difícilment podés anar coberta amb volta i no cal descartar que es tractés d'una *natatio* d'aigua freda i descoberta. La construcció de la capella romànica (fase 3) va destruir el possible mur de tanca de la banda sud i de fet els murs d'aquesta estructura emmascaren els extrems del mur nord de l'edifici. A més l'existència d'una piscina, que per tant presentaria el nivell de circulació a una cota més baixa també ajudaria a entendre el descens en el nivell de circulació en època medieval. Pel que fa a l'existència de l'arcada, aquesta probablement determina l'existència d'una estança amb hipocaust que quedaria closa per ponent. Si es tracta d'un *caldarium* caldria situar la possible

banyera a la banda de migdia, però tenint present que no disposem de la totalitat de l'edifici hi ha altres possibles interpretacions com una cambra destinada a sauna o calefactada per altres usos, derivats d'una funció més ritual de l'espai.

2.- En època baix imperial o tardoantiga, sense que podem precisar més, l'edifici va ser modificat. Desconeixem si hi ha una continuïtat d'ús en el mateix o es varen reaprofitar les estructures ja abandonades . En tot cas el que sembla clar és que es varen eliminar les pavimentacions originals i es va aprofitar el nivell inferior dels antics hipocausts, allà on existissin, com a cota de circulació del nou espai. El seu nou ús és clarament cultual, reconvertint en església el que anteriorment era uns banys privats o un santuari pagà. En principi es va aprofitar la mateixa estructuració de l'antic edifici tot reinventant la funcionalitat dels diferents espais. Així, l'àmbit 02, que abans hauria disposat d'un hipocaust, es va reconvertir en una capella, disposant, al centre de la mateixa, un altar. El mur que tancava per ponent l'àmbit va ser quasi completament arrasat, col·locant sengles pilastres a banda i banda que suportarien una arcada, de la qual encara es conserva la imposta de la banda de migdia. L'existència d'aquesta pilastra ens demostra que, embegut dins l'obra de l'església posterior de Santa Maria es troba el límit de migdia d'aquest espai i, probablement, també el de l'estança d'època romana. El tipus d'imposta i l'escassa alçada a la que se situa sembla indicar que l'arc superior era de ferradura, fet que coincidiria perfectament amb les datacions que s'han proposat per aquesta primera església (s.VI-VIIdC). L'altra espai que es va remodelar va ser l'estructura circular. Sobre l'eix de la mateixa es varen col·locar dos elements importants. A la banda nord, un altar, del qual es conserva el basament, i a l'espai que uniria l'estructura circular amb la resta de l'edifici una columna de pedra. Si abans aquest espai circular podia ser descobert, en aquests moments anava sens dubte cobert, probablement amb un sostre sostingut amb bigues de fusta i cobert amb *tegulae*, atès que aquest material apareix aquí i allà en les excavacions. A la banda de ponent de l'edifici es va construir un mur nord sud, que separava l'espai central del sector occidental, que probablement es va convertir també en capella, de la qual no en tenim més dades per la destrucció de l'extrem oest. Desconeixem com era l'edifici en direcció sud ja que la construcció de l'església actual n'ha esborrat les restes.

3.-La reforma més evident i important es devia produir de forma paral·lela o poc després de la construcció de l'església de Santa Maria i va comportar una remodelació important de l'interior dels espais. Per una banda es va fer necessari comunicar aquest sector amb el nou edifici, raó per la qual a la façana nord de l'església s'hi va obrir una portalada. Les capelles laterals devien seguir en funcionament però es modificaren els accessos a les mateixes i molt probablement també els sistemes de cobertura de tot el sector. Així, es varen construir sengles arcades que separaven l'espai central de les dues capelles laterals. Aquestes noves arcuacions, que impliquen l'eliminació dels murs i accessos existents es varen bastir recolzades en els nous murs que delimiten una capella a la banda nord, i contra els paraments de la façana nord de la nova església.
Com acabem d'esmentar la zona més modificada va ser l'espai nord, on l'antiga estructura circular va ser parcialment destruïda per fer espai a una nova capella de forma rectangular i amb capçalera absidada, similar estructuralment a la capçalera de la pròpia església. Aquesta reforma també devia implicar l'eliminació de la columna o pilar de la banda de migdia de l'estança, ja que la seva funció sustentant va ser reemplaçada per un arc triomfal que reposava sobre dues pilastres bastides a banda i banda de la capella. A aquesta fase pertanyen els murs que es decoraren exteriorment amb un esgrafiat força barroer[3].
També d'aquest moment deuen ser les dues tombes localitzades a l'interior de l'àmbit 04, ambdós pertanyents a persones de curta edat (un neonat i un nen) i situades sobre l'eix de l'edifici.

4.- El darrer moment detectat a l'edifici, és precisament el de la seva segregació del conjunt de l'església i per tant també el seu abandonament. Aquest queda clarament marcat pel tapiat de la porta que comunicava ambdós espais.

LA CAMPANYA DE 2009

Descripció de les restes localitzades

L'excavació del 2009 es va realitzar a ponent de l'edifici de l'església i va posar al descobert part de 7 espais o àmbits diferents, cap dels quals es va poder excavar en tota la seva extensió ja que s'estenien més enllà dels límits del sondeig inicialment marcat.

Amb matisos molt importants es pot considerar que les restes localitzades pertanyen a dos moments diferents. Per una banda es varen posar al descobert fins a 14 tombes pertanyents a una necròpolis íntimament relacionada amb l'església de Santa Maria de Bell Lloc. Per altra banda i per sota d'aquestes tombes es conserven les restes d'edificacions d'època romana, especialment d'època baix imperial (s.IV-VI) amb importants indicis d'existència d'estructures anteriors (alt imperials).

Les estructures d'època romana

L'excavació va posar al descobert part de 7 espais o àmbits, no tots pertanyents a un mateix moment:

A1: situat a l'extrem de ponent aquest és l'espai que es va poder excavar en una major extensió tot i que no es coneixen els seus límits ni per ponent ni per tramuntana. La cambra era pavimentada amb un *opus signinum* de bona qualitat, si bé força malmès en alguns punts, on havia perdut la capa d'enlluit superior. És al damunt d'aquest paviment o retallant-lo, on se situen la majoria de les tombes localitzades (9). El paviment conserva part d'una mitja canya a l'extrem sud oest i a la banda nord est, on una porta comunicava aquest espai amb l'A5. El mur de llevant (UE 2015) és bastit amb pedres lligades amb un morter blanc de bona qualitat. Aquest parament cobreix un segon mur de pedres lligades amb fang (UE 2053), del qual, com veurem, no queda clar si es tracta simplement de la fonamentació o d'un mur anterior reaprofitat com a basament.

Res es conserva del mur de la banda sud. És cert que a la zona central d'aquest sector s'han identificat les restes d'un mur (UE 2054) anterior a la cambra i que es fica parcialment sota el paviment.

A2: Situada al sud de l'A1 es va subdividir durant les excavacions en dos espais diferenciats (A2a a l'est i A2b a l'oest) per l'aparició d'un mur nord sud que divideix l'espai (UE 2045). Aquest mur, de característiques similars al que tanca per l'oest l'A1 (UE 2015), bastit amb pedres lligades amb morter blanc es devia recolzar contra el mur que havia de servir de tancament de l'A1, actualment completament perdut.

En aquest espai no s'han recuperat restes de paviment i la seva funcionalitat i dimensions estan per definir, ja que s'estén en direcció sud.

A3: Situat a l'extrem sud oest de la cala està separat de l'A2 per un mur de pedres lligades amb fang (UE 2031), de factura força barroera. Aquesta

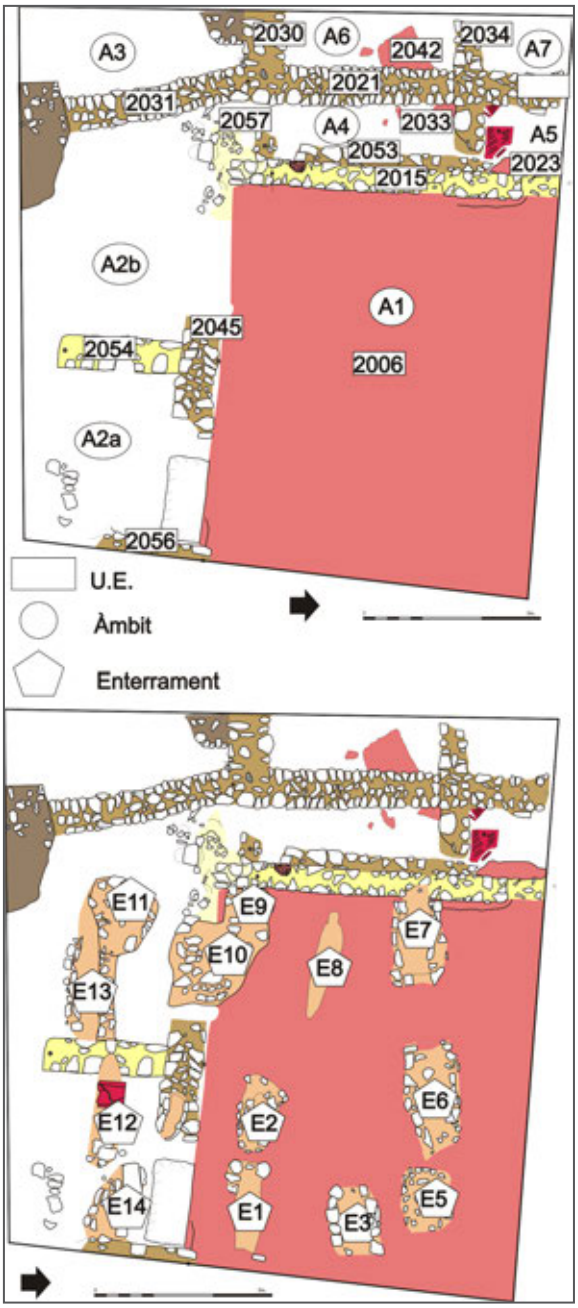

Figura 4. Planta de les restes trobades al camp situat a l'oest de l'església.

compartimentació és fruit d'una reforma i originalment devia formar part de l'espai A2b. L'excavació d'aquest espai, que es perllonga en direcció oest i sud no es va finalitzar, a l'espera de l'ampliació a realitzar en properes campanyes.

A4: Situada a l'oest de l'A1, com la majoria d'espais aquesta compartimentació correspon a la darrera fase d'existència dels edificis i inicialment devia configurar una unitat amb els A5, 6 i 7. De fet, els murs

que el limiten pel nord (UE 2020) i sud (UE 2022),es conserven en molt mal estat, (una filada i no sencera) atès que pertanyen a una estructura que presentava el seu nivell de circulació a una cota més elevada, no conservada. Al seu interior es conservaven restes d'un enderroc de teules i fins i tot amb algun fragment de paviment d'*opus signinum* abocat. Aquest enderroc era molt més evident a l'A6 i denota l'existència d'una estructura anterior a les actualment visibles (que es fonamenten al seu damunt) completament esborrada per les reformes posteriors.

A5: Situada a la banda nord aquest espai es va excavar en una extensió molt reduïda ja que s'estén en direcció nord. Tot i això es varen poder determinar elements importants. Per una banda que el mur UE 2022, que el tanca per migdia, és fruit d'una reforma. Per l'altra que aquest espai estava comunicat amb l'A1 per una porta i que originalment estava pavimentat amb un opus signinum de bona qualitat, del qual en resta in situ un petit fragment davant de la porta esmentada. Aquest paviment entrega clarament al mur UE 2015, denotant que formaven part d'una mateixa fase. Malauradament l'escassa superfície excavada i la important reforma del sector impedeix ara per ara definir-ne les dimensions i funcionalitat. Al seu interior es va recuperar un nivell d'enderroc, que podria ser part del mateix que es va localitzar als A4 i 6.

A6: Un cop més un espai del qual solament en coneixem una petita part. De tota manera, almenys en la seva darrera fase te uns límits definits per la banda nord (UE 2034), est (UE 2021) i sud (UE 2030). Els murs est i sud són solidaris, configurant una estructura unitària. Aquesta es recolza contra el mur UE 2034 i se li recolza el mur UE 2031. Això més que a una pertinença a fases diferents sembla denotar un sistema de construcció de nord a sud, a la qual es van afegint estances a l'estructura a mesura que s'avança en la construcció, fet que solament l'ampliació de l'excavació permetrà confirmar. Els murs de l'est i sud es varen construir parcialment recolzats al damunt d'un potent nivell d'enderroc de *tegulae* i *imbrices*, corresponents al sostre d'un edifici anterior, completament anorreat. Aquest enderroc es va assentar al damunt d'un nivell de terra piconada que devia constituir el sòl del primer edifici.

A7: Espai que ocupa l'angle nord oest de la zona excavada, un cop més conegut en un espai reduït. Els murs que la limiten per llevant (UE 2052) i migdia (UE 2034) són solidaris, dins la configuració que acabem de descriure que comporta aparentment una construcció de nord a sud concebent els espais com elements individuals als que s'hi van afegint els altres. A l'interior d'aquest espai, sense traces d'enderroc, es varen recuperar restes d'un paviment d'*opus signinum* en molt mal estat de conservació. L'ampliació de les excavacions permetrà corroborar si es tracta d'un paviment *in situ* o de restes abocades, com passa a l'À4 i, sobretot a lA6.

Els materials

Tot i la presència de materials alt imperials val a dir que la majoria d'estrats excavats corresponen a un moment avançat del baix imperi amb presència de TSA D, Lucente i, sobretot, grisa paleocristiana. Tot i això, amb cronologies molt similars cal assenyalar dos fenòmens diferents. Per una banda el nivell recuperat al damunt de l'A1 i que l'oblitera correspon a l'abandonament d'aquest espai. Per contra els recuperats als A3,4,5,6,7 impliquen no solament l'abandonament d'una estructura anterior que encara ens costa de definir (però que tenim clarament identificada per la presència de l'important nivell d'enderroc, sinó l'elevació del nivell de circulació del sector per la construcció del nou edifici definit pel seguit de murs lligats amb fang localitzats.

Les tombes

Les 14 tombes es concentren a la meitat oriental del sondeig, la més propera a l'església. Tot i tractar-se de tombes de diversa tipologia, totes elles estan orientades d'est a oest, amb el cap aparentment a ponent. La majoria eren enterraments de fossa emmarcats per pedres, delimitant la tomba. La cota d'aparició de la majoria d'elles (molt superficial) afecta a l'estat de conservació de les mateixes, amb la desaparició de moltes de les pedres del perímetre i on no queda ni rastre de les possibles lloses de cobertura.

Altres es varen realitzar retallant un paviment preexistent d'*opus signinum* (veure *supra*). De les dues localitzades que retallen aquest paviment, una d'elles té forma antropomòrfica, amb el cap remarcat (E-8), mentre que l'altra és de forma rectangular amb pedres emmarcant la capçalera (tot i que no es pot descartar que en realitat aquestes pedres, de dimensions petites, resseguissin la totalitat del perímetre).

A la zona de migdia (A2) on no arribava el paviment d'*opus signinum* es conserven cinc tombes més. Cal remarcar que una d'elles estava coberta parcialment amb una *tegula* i amb fragments de *dolium*.

L'únic enterrament excavat, la tomba E-4, era una tomba de petites dimensions, clarament emmarcada per una argila endurida d'un color diferent a la de l'entorn.

Les diferències estructurals entre uns enterraments i altres semblen indicar un llarg període d'utilització de l'àrea com a cementiri, dada que coincidiria amb l'antiguitat de l'església. Malauradament la majoria de les tombes es varen excavar en el mateix estrat, un potent nivell d'abandonament que cobria els àmbits 1 i 2 i que en realitat data el moment d'abandonament de les estructures que composen aquests espai i no les tombes pròpiament dites, que són en tot cas posteriors.

ALGUNES CONCLUSIONS

Després de les primeres campanyes d'excavacions a l'entorn de l'església de Santa Maria de Bell Lloc resulta difícil i fins i tot agosarat extreure moltes conclusions d'uns resultats encara molt parcials i incomplets. Tot i això podem avançar algunes dades:

-Existència d'un edifici d'època alt imperial. Aquest va ser en bona part esborrat per una reforma d'època baix imperial. En són testimoni els nivells d'enderroc localitzats per sota de la majoria d'estructures excavades,sobretot a la meitat occidental de l'excavació. Segurament la cambra pavimentada amb *opus signinum* (A1) i les restes de paviment localitzats a l'A5 són testimonis d'aquesta estructura inicial. Tot i això és possible que encara existís un edifici anterior, del qual els murs UE 2053 i 2054 en podrien formar part.

També els fragments de *signinum* abocats entre l'enderroc són testimoni de l'existència de més elements dels que coneixem actualment i que formarien part d'aquest primer edifici.

Seria segurament aquesta edificació inicial la que caldria relacionar amb l'hipotètic complex termal situat a la banda nord de l'església i reexcavat l'any 2008.

-Us de l'espai per activitats industrials: Almenys aquest primer edifici va tenir alguna mena de funcionalitat industrial. Als nivells d'enderroc s'han localitzat fragments d'àmfora i, sobretot de *dolia*, a més de part d'un molí de mà que denoten la possible pertinença d'aquestes primeres estructures a una vil·la o assentament agrícola.

-Eliminació de l'edifici inicial i construcció d'un nou complex. Els murs de pedres lligades amb fang localitzats a la banda oest pertanyen a un segon edifici. Aquest es va bastir sobre l'enderroc de l'estructura original i la seva construcció va implicar una elevació del nivell de circulació. De fet la part coneguda dels murs corresponen a les fonamentacions, com ho denota que en alguns dels casos solament es conservi una filada, de vegades no completa. Això vol dir que hem perdut les pavimentacions d'aquest nou edifici, fet que dificultarà la interpretació funcional del mateix.

-La datació: Com ja hem dit la majoria de nivells recuperats corresponen a un moment avançat del baix imperi, segurament al s.V (en una anàlisi inicial). A la zona de ponent aquests nivells no corresponen solament a l'eliminació i enderroc del primer edifici sinó que són els nivells de rebliment destinats a elevar la cota de circulació i per tant és en aquests moments que cal situar la construcció del nou edifici.

Això ens situa en un moment en que la majoria de vil·les del nostre territori ja s'abandonen essent substituïdes en ocasions per altres tipus d'edificis agrícoles deslligats ja del sistema d'explotació de la vil·la. L'existència d'aquest edifici dona una continuitat a l'ocupació de l'espai en època tardoantiga i comença a establir una continuitat de l'ocupació de la zona que podria culminar amb la construcció de la primera església de Santa Maria (datada versemblantment entre els s.VI-VII), les restes de la qual es conserven a la banda nord de l'edifici actual.

-Les tombes: Aquesta mateixa continuïtat ajudaria a explicar la diversitat tipològica de les tombes recuperades, denotant un llarg període d'ús de la zona a l'entorn de l'església com a cementiri, període que s'estendria des d'època tardoantiga fins època medieval. Val a dir com a darrera dada que diferents notícies orals parlen de troballes de restes humanes no solament a la zona occidental de l'església sinó també al camp situat a migdia, fet que podria implicar un ús molt perllongat del cementiri i un possible desplaçament del mateix al llarg del temps, en un afany de cercar sempre una proximitat a l'església.

BIBLIOGRAFIA

BADIA, J. 1977, *L'arquitectura medieval de l'Empordà,* vol.1,p.375

ESTEVA, LL. 1990, Bell-Lloc d'Aro. restauració de l'església (1959-1962) i excavacions efectuades (1982-1986), *EBE*,,63-115

OLIVA, M. 1962, Notícias sobre iglesias prerrománicas gerundenses, *Revista de Gerona*,20,1962,77-78

TREMOLEDA, J., CASTANYER, P. 1988, Estudi de la ceràmica recollida a Bel-Lloc d'Aro, *EBE*,7,19-27

VIVÓ, D., PALAHÍ, LL., NOLLA, J.M., SUREDA, M. 2006, *...sed vitam faciunt. L'aigua i els conjunts termals a les ciuitates d'Emporiae, Gerunda i Aquae Calidae*, Girona.

NOTES

1) Per començar l'absis de la banda de llevant no presenta aquests pilars que remarquen els possibles brancals de l'arc.

2) L'església de Santa Maria està documentada des de l'any 939, tot i que inicialment dedicada al protomàrtir sant Esteve.

3) Tot i que en aquest cas creiem que es tractava d'un element ornamental en altres llocs aquest esgrafiat s'usava per sostenir l'autèntic arrebossat o simplement per dotar de major solidesa al mur, ja que, fet quan el morter era tou, l'esgrafiat ajudava a "premsar" al morter, endurint-lo per una reacció química.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CEMENTIRI ALT MEDIEVAL I LA CASA IBÈRICA DEL CARRER DEL FORN, 33 DE PERALADA

Didier JOLY

Entre els mesos de març i abril de 2008 es va dur a terme al C/ del Forn, 33 de Peralada una intervenció arqueològica derivada dels treballs de rehabilitació d'una casa situada entre mitgeres. Els treballs anaren a càrrec de l'empresa ATICS S.L.
Es van documentar tres fases d'ocupació.

PRIMERA FASE

Per sota del nivell superficial va aparèixer un anivellament de 0,30m de potencia que es trobava afectat per tres estructures negatives: una petita fossa de planta circular (30 cm de diàmetre i 27 cm de profunditat) farcida amb ceràmica comuna de cuina i ceràmica blava catalana; una altra fossa (situada al costat de la primera), de 40cm de diàmetre i 35 cm de profunditat reomplerta amb terra i pedres, i una darrera fossa en forma de banyera, d'1,20m de longitud, 0,60m d'ample i 0,90m de profunditat, reomplerta amb un sediment de color marró i textura flonja (en el seu interior es va documentar una gran quantitat de cendres, alguns fragments de ceràmica comuna i ceràmica blava catalana, així com també alguns fragments d'os humans en la seva part inferior, que amb tota evidència provenien de la UF 3, retallada per aquesta fossa).

SEGONA FASE

Excavació de sis unitats funeràries UF1, UF2, UF3, UF4, UF5, UF6.

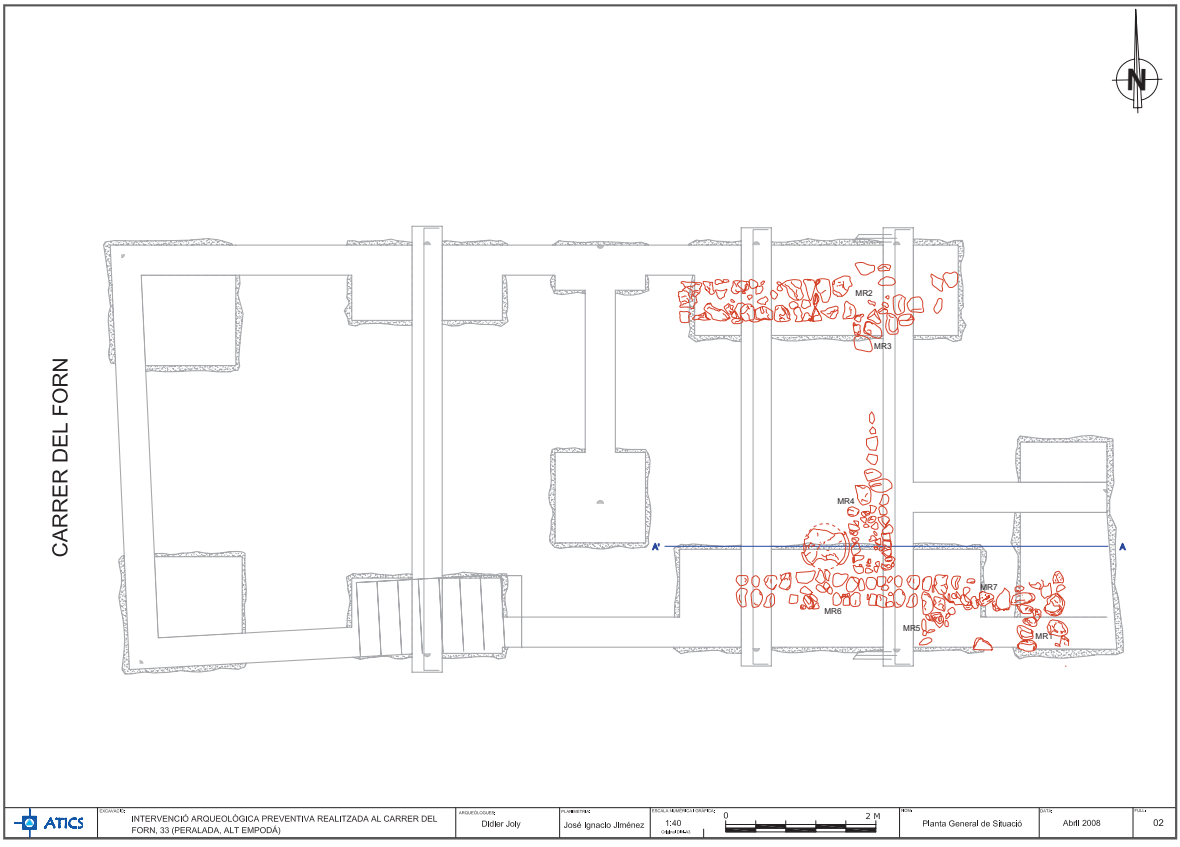

Figura 1. Planta general.

ATICS S.L.

UF1: Enterrament d'un individu jove. Es tractava d'una construcció formada per una caixa de pedres coberta amb *tegulae* situada a l'interior d'una fossa excavada damunt d'un anivellament de terres més antic. La orientació era est-oest amb el cap mirant a sol ixent.

UF2: Enterrament adult. Es tractava d'una fossa simple amb coberta de lloses de pissarra. La orientació era est-oest amb el cap mirant a sol ixent. La tomba es va documentar en el perfil d'excavació, a sota de la casa veïna, i per tant no es va excavar.

UF3: Enterrament adult. Es tractava d'una fossa simple amb coberta de lloses de pissarra. La orientació era est-oest amb el cap mirant a sol ixent. La tomba es trobava retallada per la fossa FS4, i només se'n conservava la part inferior de l'esquelet, des dels peus fins la pelvis.

UF4: Enterrament adult. Es tractava d'una fossa simple sense coberta. La orientació era est-oest amb el cap mirant a sol ixent.

UF5: Enterrament adult. Es tractava d'una fossa simple amb coberta de lloses de pissarra. La orientació era est-oest amb el cap mirant a sol ixent.

UF6: Enterrament infantil. Es tractava d'una fossa simple excavada amb coberta de lloses de pissarra. La orientació era est-oest amb el cap mirant a sol ixent.

La total absència de material arqueològic associat a les tombes en complica la seva datació. Amb tot, pensem que els enterraments es poden situar en època visigòtica a partir d'una seria d'indicis (orientació, ritual, situació...).

TERCERA FASE

Per sota d'aquest nivell d'enterraments es va documentar un altre anivellament, d'uns 0,50m de potència màxima, format per argila marró clar amb material ceràmic d'època ibèrica no heterogeni cronològicament (s. III-I aC) que cobria les restes d'una casa ibèrica.

Tot i que no es va poder observar en la seva totalitat, en vam poder diferenciar quatre espais separats per murs d'orientació nord/sud i est/oest, tots construïts amb dues files de pedres lligades amb argila, d'uns 50cm d'amplada.

Espai 1: Espai obert delimitat pels murs MR1, MR7, MR5, MR6 al sud, pels murs MR4 i MR 3 a l'oest i el mur MR2 al nord. No es va documentar cap límit a

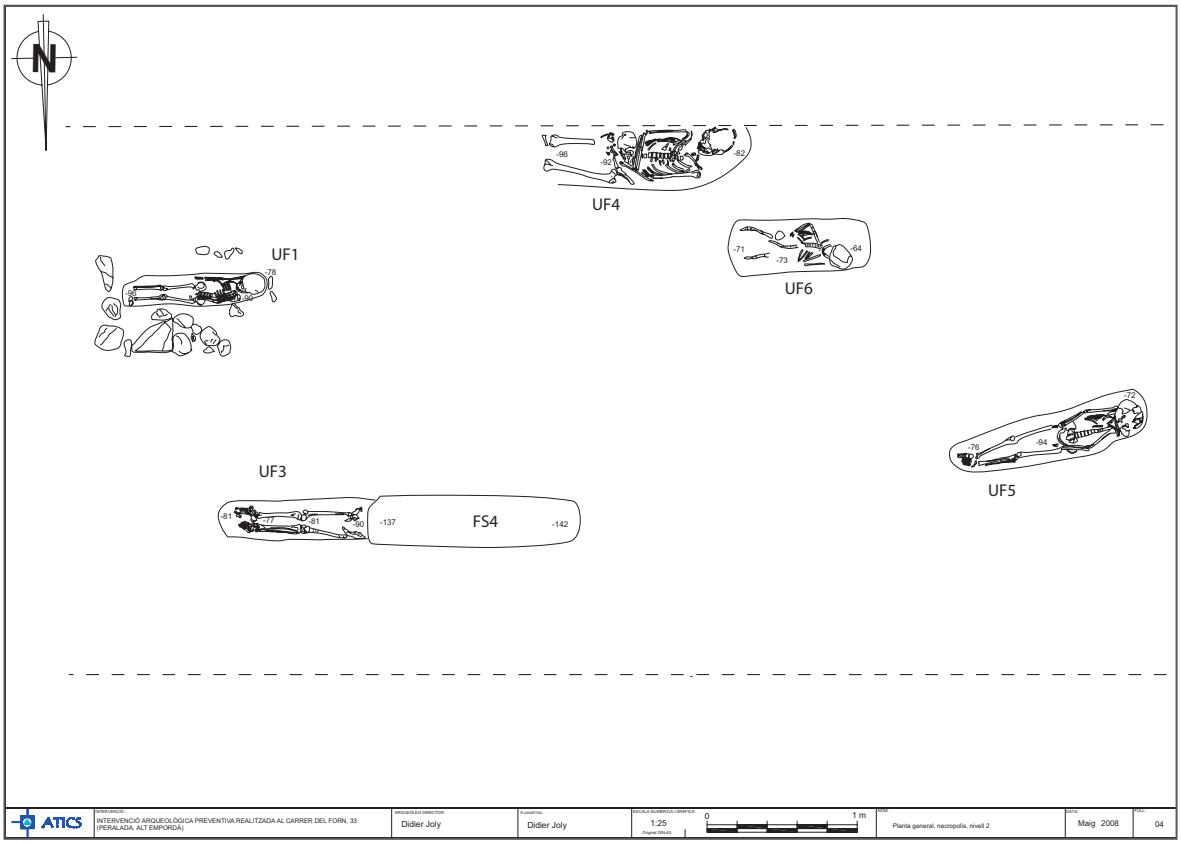

Figura 2. Disposició dels enterraments.

l'est. El nivell d'us estava format per una fina capa d'argila d'uns 5cm de potència situada per sobre del nivell geològic. A la part nord d'aquest espai es va documentar una llar de 60cm de diàmetre i una profunditat de 30cm. El sòcol estava fet amb ceràmica (comuna ibèrica, campaniana A) i pedres.

Espai 2: Des de l'espai 1 s'entrava probablement a l'espai 2 a través de l'interrupció entre els murs MR3 i MR4, on es va documentar una fila de pedres mes petites que vam interpretar com un llindar; els murs MR2 al nord i MR6 al sud delimitaven l'espai, mentre que no es va observar cap límit a l'oest. El nivell d'ús de l'espai 2 estava format per una capa de terra argilosa marró de textura lleugerament flonja. En ell es va documentar un forn domèstic situat a la cantonada dels murs MR4 i MR6. EL forn, d'uns 50cm de diàmetre, es va construir amb un sòl i una coberta d'argila situada al damunt d'una fossa reomplerta amb ceràmica (comuna ibèrica, campaniana A, vernís negre de Roses). El nivell d'ús de tot l'espai estava format per la part superior d'un anivellament de 1,20m de potència, realitzat per poder gaudir d'un nivell més o menys planer a la casa. Els murs MR3, MR4 i MR6, construïts sobre el terreny geològic (assentats a la part més baixa del desnivell format pel mateix terreny natural), tenien la funció de murs de contenció.

Espai 3: Situat al sud de l'espai 2, es trobava delimitat al nord pel mur MR6 i a l'est pel mur MR5. Només es va poder documentar una petita part de l'espai 3, ja que la resta (en direcció sud) quedava fora de la zona de excavació, per sota de la casa veïna actual. En aquest espai no es va poder determinar un nivell de circulació clar així com també es desconeix si corresponia a l'interior o l'exterior de la casa. A l'igual que en l'espai 2, el nivell d'ús estava format per la part superior d'un anivellament d'uns 0,70m de potencia, de color marró i de textura flonja. S'hi va documentar un sitja, de 0,60m de diàmetre i 0,80m de profunditat, que arribava a retallar el nivell geològic.

Espai 4: Es trobava limitat pels murs MR1, MR5 i MR7. Només se'n va poder observar una petita part (1,50mx1m). S'hi va documentar un nivell d'ús fet d'argila d'uns 10cm de potencià. El nivell estava retallat per una petita fossa de forma irregular i no gaire profunda el farciment de la qual estava compost per cendres i carbons. També es va trobar un molí rotatiu que semblava estar *in situ*.

El material ceràmic documentat és cronològicament força homogeni, centrat en el final del segle III - principi del segle II abans J.-C. (associació de vernís negre dels tallers de Roses, campaniana A antiga, ceràmica comuna i àmfores púniques, ceràmica ibèrica de producció local típica d'aquesta època, àmfores greco-italiques). Com a indicis d'aquesta cronologia amb més valor contextual, cal destacar els conjunts formats pels sòcols del forn i de la llar, i la presencia d'una carena d'àmfora greco-ítalica de tipus Lwb en la construcció del mur MR6 i d'una àmfora púnica 5.2.3.1 en el mur MR1.

Tot i tractar-se d'una petita superfície d'excavació, els treballs duts a terme al carrer del Forn, 33, van permetre precisar l'ocupació del turó del poble.

Pel que fa a l'època ibèrica, les excavacions realitzades fins ara havien definit la seqüència cronològica d'ocupació del poblat (s III – I aC) però només s'havia documentat una concentració de sitges a la part alta del turó.

Aquesta excavació va permetre documentar nivells d'ocupació contemporanis als de les sitges, a la part baixa del turó. Així, no es pot parlar de desplaçament de l'hàbitat sinó més bé d'una reocupació ja que hi ha un hiatus d'un segle entre les restes documentades al carrer del Forn i les de les places Ramon Muntaner, Claustre de Sant Domènec, Convent de Sant Bartomeu, Costa del Rector, 6-8 i Plaça Gran.

EL JACIMENT TARDOROMÀ DEL CAMP DEL BOSC (BÀSCARA, ALT EMPORDÀ)

Isabel MUÑOZ OLMOS, Joan LLINÀS POL, Sílvia CALLAVÉ FELIPE

INTRODUCCIÓ

Entre els díes 9 de juny i 8 de juliol del 2008 es va portar a terme l'excavació arqueològica del Camp del Bosc. La intervenció va estar motivada pel descobriment, el novembre de 2007, d'una sèrie de fosses durant els treballs de seguiment arqueològic, realitzats per Sílvia Callavé, que controlaven els moviments de terres realitzats per la construcció de la plataforma del TGV en el tram que va entre Vilademuls i Pontós. El camp on se situaven les restes localtizades quedava afectat per la ubicació d'una zona destinada a l'aprovisionament de terres procedents de la construcció dels túnels del tram, denominada *Vertedero 15*.

La excavació arqueològica, encarregada a l'empresa Janus S.L, fou realitzada sota la direcció d'Isabel Muñoz i promoguda per la UTE Vilademuls-Pontós, empresa constructora de la plataforma del TGV en aquest tram.

El Camp del Bosc està situat aproximadament a uns 1.500 metres al sud-oest del nucli de Bàscara, en una zona de camps de cultiu ubicats al costat est de la carretera local de Bàscara a Vilademuls i a ponent de la riera Cassinyola, en una zona on no hi havia documentada prèviament l'existència de cap jaciment arqueològic.

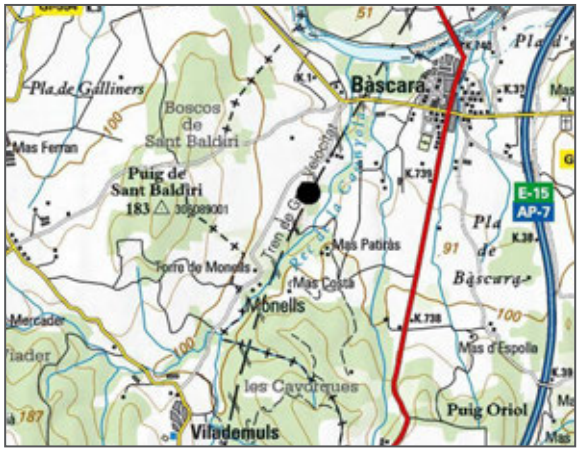

Figura 1. Plànol de situació del jaciment.

Janus S.L.

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

Es va dividir el jaciment en dos sectors diferenciats. En el sector 1 es localitzaren dos forns i la seva rampa d'accés, mentre que en el sector 2 foren documentades les altres estructures (tres cubetes, una sitja i una rasa).

Sector 1

Els dos forns del sector 1 estaven excavats en el nivell geològic i en tots dos s'hi va trobar una gran quantitat de material ceràmic datat entre els segles IV i VI dC. Associat a les entrades dels dos forns es va trobar un accés retallat en el subsòl geològic, colmatat també amb un estrat de gran riquesa ceràmica.

Figura 2. El sector 1 al final de l'excavació, amb l'estructura 2 a l'esquerra i l'estructura 1 a la dreta.

El forn 1 era un forn de ceràmica, en el qual es van trobar part de la graella (UE 1014), de la cambra de combustió (UE 1000) i un túnel d'accés (*praefurnium*) que formava part de la cambra de combustió. Tenia una longitud total de 1'94 m (cambra de combustió i túnel d'accés); la cambra de combustió tenia un diàmetre de 1'08 m i una alçada de 0'75 m, mentre que el túnel d'accés tenia una amplada de 0'86 m.

El forn 2 conservava la cambra de cocció (UE 1002), la graella (UE 1008) i la cambra de combustió (UE 1013), i també tenia un túnel d'accés que es pot considerar part de la cambra de combustió. Tenia una longitud total de 2'40 m, el seu diàmetre era de 1'37 m i l'amplada de l'accés era de 1 m. Comptant les dues cambres i la graella, el forn preservava una altura de 1'38 m.

Sector 2

El sector 2, situat al sud-est del jaciment, englobava un conjunt d'estructures d'emmagatzematge (cubetes, una sitja i una estructura quadrangular), a banda d'una rasa possiblement relacionada amb activitats agràries molt recents.

Aquesta zona de l'excavació tenia una cronología més àmplia que el sector anterior. En una de les cubetes (UE 2000) va aparèixer material d'època romana, encara que en quantitat escasa. En el cas de la sitja (UE 2008), ens vam trobar amb material ceràmic fet a mà i que vam poder datar en el període Ferro I. En el cas de la rasa, la seva cronología era d'època moderna-contemporània.

Figura 3. Fragment de plat Rigoir 1 amb la roseta de cercles concèntrics.

UN CENTRE DE PRODUCCIÓ DE CERÀMICA BAIXIMPERIAL?

El material arqueològic, que en aquesta excavació vam recuperar en quantitats considerables tant dins de l'estructura dels forns com en el seu entorn immediat, presenta a simple vista una sèrie de característiques comunes que ens fan pensar que ens trobem davant d'una única producció concreta i característica, molt probablement fabricada en els mateix jaciment.

Es tracta d'una ceràmica de pasta fina i depurada, molt tova i amb desgreixant generalment de petites dimensions, entre el qual destaquen tanmateix petits nòduls de calç, ben visibles a ull nu. Les vaquoles són escasses i l'estat de conservació de les peces és en general força deficient a causa de la degradació produïda tant per l'acidesa del terreny com per la pròpia argila de les peces, tova i farinosa.

Hi ha dos tipus de producció en funció del seu acabat extern (forma, recobriment i decoració). Per una banda, el que podríem anomenar "ceràmica comuna oxidada", composada per peces de cuina o contenidors de dimensions mitjanes (morters, gerres, ampolles), fetes en cuita oxidant i sense cap tipus de decoració, llevat -en alguns casos- d'un vernís ataronjat o vinós molt fi i quasi desaparegut. Aquest tipus de peces composarien, aproximadament, la meitat dels fragments de ceràmica recuperats a l'excavació.

El segon tipus de ceràmica, de gran interès i també recuperada en grans quantitats en el jaciment, és una imitació de la ceràmica paleocristiana estampada que es produeix a la Gàl.lia en època baiximperial. Les característiques de pasta i cocció d'aquestes peces són pràcticament idèntiques a les de la ceràmica comuna que acabem d'esmentar, però els seus acabats en difereixen substancialment i s'apropen als propis de la ceràmica paleocristiana gal.la.

Formalment, la major part de fragments recuperats d'aquest tipus de ceràmica al Camp del Bosc pertanyen a la forma Rigoir 1, un plat de gran diàmetre, amb la vora penjant i fons pla, decorat profusament a la part interior de la vora i de la base amb motius estampats (figs. 3 i 4). El fragments amb aquesta forma corresponen aproximadament a un 80 % del total, mentre que el restant 20 % es reparteix en altres formes, molt més minoritàries: Rigoir 3 (escudella de vora penjant), Rigoir 6 (bol hemisfèric), Rigoir 8 (plat de vora de secció triangular), Rigoir 15 (bol carenat) i Rigoir 18 (la segona forma més representada, una escudella de dimensions mitjanes-grans, de panxa globular i amb la vora exvasada). Llevat del plat Rigoir 8, un únic exemplar que no té decoració, la resta d'aquestes peces estan decorades a la cara externa també amb motius estampats.

Tant per les seves característiques formals com per la tipologia i la distribució a les peces dels motius decoratius, ens trobem davant d'una clara imitació de la producció llenguadociana de ceràmica paleocristiana estampada, que arriba a la costa catalana, sobretot, entre el darrer terç del segle IV i la primera meitat del segle V dC (A.A.D.D. 2002, Llinàs 1991, Llinàs 1997).

Que es tracta d'una imitació local i no de peces importades (com sol passar a la major part de jaciments costaners) ho demostren diverses característiques:

Figura 4. Fragment de plat Rigoir 1 on es combinen la roseta de cercles concèntrics amb la palmeta rectangular.

Figura 5. Fragment d'escudella Rigoir 18 on es combinen la roseta de cercles concèntrics amb els arcs amb puntillat.

- la pasta i les característiques de les ceràmiques amb decoració estampada trobades al Camp del Bosc són idèntiques a les de les peces de ceràmica comuna oxidada recuperades al mateix jaciment. A banda, pràcticament no es va trobar a l'excavació cap altre tipus de material, llevat d'algunes reduïdes de cuina de pasta grollera -escasses- i algun fragment escadusser i episòdic d'àmfora.

- tot i que la major part de la producció amb decoració estampada és feta en cuita oxidant, amb pasta de color beix clar i vernís entre ataronjat i vinós segons les peces (igual que en alguns exemplars de ceràmica comuna), s'hi descobreix un intent poc reeixit de produir algunes peces en cuita reductora per tal d'imitar la vaixella d'importació, una part de la qual era feta amb aquest tipus de cuita. En alguns casos s'ha aconseguit enfosquir notablement el vernís, mentre que la pasta continua tenint un to beix molt clar o vagament blanc-grisós.

- a diferència del que passa amb les peces importades, de gran varietat formal i decorativa (que denota centres de producció més grans i diversificats), les peces del Camp del Bosc són extraordinàriament homogènies, no només en pasta sinó també en formes i decoracions. Per una banda, es detecta una pràctica monoproducció de grans plats de la forma Rigoir 1, cosa que no ocorre en la producció importada, on aquest tipus de plat conviu amb moltes altres formes en força igualtat de condicions. Per altra banda (i molt més definitiu encara), els motius estampats es redueixen a una roseta de tres cercles concèntrics que apareix repetidament a quasi totes les peces, a vegades combinada -al fons dels plats i a la panxa dels bols- amb unes palmetes rectangulars i uns arcs amb puntillat (fig. 3, 4 i 5). La varietat de motius decoratius estampats en les peces d'importació de la producció llenguadociana original, en canvi, és extraodinària, fins al punt que és difícil trobar dues peces idèntiques; així, la repetició constant d'uns pocs motius decoratius en un mateix jaciment és una prova quasi definitiva que ens trobem davant d'una imitació local o, a tot estirar, regional i no de peces importades.

- finalment, sumant aquestes característiques al propi fet de la descoberta dels dos forns, ens trobem amb una alta possibilitat que no tan sols estem davant d'una producció local, part de la qual imita la ceràmica estampada baiximperial produïda a la Gàl. lia, sinó que aquesta ceràmica va ser produïda als mateixos forns que vam descobrir i excavar al Camp del Bosc.

CONCLUSIONS

Indubtablement, la troballa d'aquests dos forns ens revela l'existència en aquest indret d'un probable centre de producció de ceràmica en època baiximperial, dedicat a fabricar tant ceràmica comuna com vaixella que imitava les ceràmiques paleocristianes d'importació pròpies del moment.
Per les característiques d'aquestes peces, proposem una cronologia afí a la producció llenguadociana de ceràmica paleocristiana estampada, és a dir, entre el darrer terç del segle IV i les dècades centrals del segle V dC, amb la possibilitat -no tan ferma- d'allargar la cronologia fins a finals d'aquesta darrera centúria.

És molt probable que el jaciment s'estengui més enllà de la zona excavada per nosaltres. En tot cas, en no trobar-se afectats per les obres del TGV, els entorns de les nostres troballes romanen encara arqueològicament per descobrir.

Les darreres investigacions arqueològiques revelen Bàscara com un indret on el poblament humà hi ha estat constant des de la mateixa prehistòria. A les diverses troballes realitzades arran de les mateixes obres del TGV i que abasten des del neolític fins a l'època actual (Camp Gran, Camp d'en Pitu Porusia, Mas Costa, etc.) cal sumar-hi el resultat d'unes prospeccions que van permetre la recollida de ceràmica romana i altmedieval en diversos punts del terme municipal, com Cassinyola, la Gravera, Riera de Palet, les Costes i mas Garrigars, entre d'altres (Folch, Gibert 2006), que podrien haver estat en algun moment de la seva història contemporanis dels forns romans baiximperials del Camp del Bosc.

BIBLIOGRAFIA

A.A.D.D. 2002, *Pla de Palol. Un establiment romà de primer ordre a Platja d'Aro*, Ajuntament de Castell-Platja d'Aro.

CALLAVÉ, S.; CODINA, D.; FUERTES, M.; LLINÀS, J.; MONGUILÓ, E.; RONCERO, A.; SÁNCHEZ, M.; TARRÉS, A.; ZABALA, M. 2010, L'explotació del camp a l'època ibèrica al nord-est de Catalunya: els camps de sitges trobats durant la construcció del TGV a les comarques de Girona, *Tribuna d'Arqueologia 2008-2009*, Barcelona.

FOLCH, C.; GIBERT, J. 2006, Prospeccions arqueològiques al terme municipal de Bàscara (Alt Empordà), *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Roses, p. 349-355.

LLINÀS, J. 1991, *La T.S.Paleocristiana de l'edifici baiximperial de Roses (campanyes del 1976 al 1985)*, Tesi de Llicenciatura inèdita, Universitat Autònoma de Bercelona, Bellaterra.

LLINÀS, J. 1997, La excavación de la carretera de San Martín de Ampurias (Gerona): un ejemplo de la evolución de los contextos cerámicos durante la Antigüedad Tardía en el litoral catalán, *Archivo Español de Arqueología*, 70, p. 149-169.

L'AUBERT (LA VALL D'EN BAS, LA GARROTXA): UN ASSENTAMENT RURAL DE L'ALTA EDAT MITJANA (SEGLES VIII-X D.C).

Cristian Folch Iglesias i Jordi Gibert Rebull[1]

INTRODUCCIÓ.

Aquest text vol donar a conèixer els resultats preliminars d'una recerca que s'està desenvolupant fa diversos anys i que pretén estudiar el poblament rural durant l'Alta Edat Mitjana a Catalunya Vella a partir de l'excavació arqueològica de diversos jaciments, entre els quals es troba l'Aubert. Executada des de la Universitat Autònoma de Barcelona pel Grup de Recerca Emergent OCORDE (2009 SGR-727), reconegut i finançat per l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca de la Generalitat de Catalunya, forma part d'un projecte marc, finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación, que porta per títol *organización fiscal y ocupación del territorio durante la Alta Edad Media* (HAR2009-07874).

SITUACIÓ GEOGRÀFICA I ANTECEDENTS DE LA RECERCA.

Avui és una masia tradicional la que conserva el topònim de l'Aubert, edificació que es troba situada en un vessant a l'est del riu Fluvià, en el sector més meridional de la Vall d'en Bas, a tocar de l'antic camí ral que comunicava la zona de la Garrotxa amb la ciutat de Vic i que ja l'any 1117 és esmentat amb el nom de camí d'Osona (Puigvert 1996, 23). Les primeres notícies sobre aquest mas són d'època baix-medieval, quan era domini directe dels Alemany de Bellpuig, que rebien censos dels habitants del mateix; així, sabem, per exemple, que l'any 1360 el mas era tingut per Bartomeu Albert (Pagès 1987).

La documentació medieval més primerenca, que comença a aparèixer ja a partir de finals del segle IX, cita a la Vall d'en Bas diversos llocs de poblament que en general responen a les categories de viles i vilars. Així, el lloc de Sant Esteve és documentat l'any 898 en un precepte de Carles el Simple, en el qual ja apareix citat com a ***villa***[2].

La localització del jaciment de l'Aubert tingué lloc dins el context d'un programa de prospeccions arqueològiques desenvolupat en els termes municipals de la Vall d'en Bas, les Preses i Riudaura, el qual s'incloïa en el marc d'un projecte genèric de recerca arqueològica més ampli (Alcalde/Saña/Tornero 2004). A part d'alguns jaciments d'època prehistòrica, aquest projecte de prospeccions també va permetre identificar jaciments d'altres períodes cronològics com el que ara tractem, localitzat en una plataforma allargada en sentit est/oest (coordenades UTM: 455501/4660684, a 505 m.s.n.m.) i situada un centenar de metres al sud del mas actual, tot just en el pas dels prats del fons de vall als boscos dels vessants. Aquesta plataforma queda definida en el seu sector sud per un retall efectuat en una època indeterminada entre l'abandonament de l'assentament altmedieval i l'època moderna, retall que provocà un desnivell variable d'entre 1 i 2 metres entre la superfície d'aquesta plataforma i la cota on comença el prat situat immediatament per sota. De fet, aquest retall, que produí una afectació encara no precisada en la conservació del jaciment, facilità la localització del mateix en aparèixer material i estructures arqueològiques en el tall. Per altra banda, aquest desnivell fou aprofitat posteriorment per construir un forn excavat en bona part en els estrats altmedievals.

DESENVOLUPAMENT DE L'EXCAVACIÓ.

Els treballs d'excavació executats durant quatre campanyes (anys 2006-2009) han permès documentar diverses estructures i material arqueològic que corresponen a un assentament rural d'època altmedieval. S'ha obert una superfície de 465 m^2 en la zona central de la plataforma que ocupa el jaciment, espai que dividim en tres sectors diferents: el sector 1, que es presenta com una àrea on es localitza un edifici amb tres àmbits contigus (A-1, A-2 i A-3); el sector 2, a l'oest de l'anterior, on es documenten tres

Grup de Recerca Emergent OCORDE (2009 SGR-727). Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana de la Universitat Autònoma de Barcelona. Edifici B- Campus de la UAB 08193 Bellaterra (Barcelona), www.ocorde.com /ramon.marti@uab.cat.

habitacions més (A-4, A-5 i A-6) i tres fons de cabana (C-1, C-2 i C-3) i el sector 3, un espai situat a l'est del sector 1, on tot just s'han iniciat les excavacions el darrer any.

Les estructures d'època moderna:

Per sobre els nivells i estructures altmedievals s'han identificat un seguit d'estructures i estrats d'època moderna. Així, per sota l'estrat superficial es documentà un segon nivell que cobria el jaciment altmedieval i que datem a l'època moderna, vers el segle XVII, associat a un mur molt arrasat de difícil interpretació; la cronologia en qüestió ve donada per l'aparició d'una moneda de mitjans del segle XVII i diversos fragments de ceràmica vidrada. Una altra estructura d'època moderna és un forn, possiblement de calç, de planta circular, de 1'5 metres de diàmetre, excavat en el tall i afectant l'estratigrafia del jaciment, que presentava signes de rubefacció per haver estat sotmesa a temperatures elevades. Així mateix, aquest forn, que caldria relacionar amb el mas actual de l'Aubert, ha estat afectat al seu torn pel mateix procés erosiu que incideix sobre tot el tall, havent-se perdut part de la meitat meridional de l'estructura.

L'assentament altmedieval:

Sector 1:

En aquest sector s'ha documentat un edifici de forma rectangular amb funcions d'espai d'habitatge dividit en tres àmbits contigus (A-1, A-2 i A-3), que mesura un total de 15 metres de llargada per 2,40 metres d'amplada mitjana. L'edifici es delimita força bé a partir dels diversos murs que s'han localitzat, dels quals es conserven les darreres filades, malgrat trobar-se, sobretot en el nord, bastant arrasat pels treballs agrícoles que s'han desenvolupat en la feixa on es localitza el jaciment. Aquest presenta un model constructiu realitzat a partir de vuit murs de pedres poc desbastades per les cares vistes i lligades amb fang, que formarien un sòcol alçat amb terra, que a la vegada suportaria una coberta bastida amb materials peribles.

L'A-1 presenta una forma rectangular i unes mesures de 4,75 metres de llargada per 2,25 metres d'amplada. En el seu interior es va documentar un nivell d'ús de terra trepitjada amb abundants fragments de ceràmica, de fauna i alguns carbons, resultat de les activitats relacionades amb l'alimentació que s'hi van desenvolupar. Així mateix, s'han documentat altres estructures formades per un fogar i dos forats de pal; el fogar presenta una forma més o menys circular, d'uns 60 centímetres de diàmetre, i esta construït mitjançant una cubeta excavada en el sòl on es disposen tot un seguit de pedres barrejades amb abundants carbons i cendres. Els dos forats de pal es mostren a partir d'un retall en el sòl on es trobaven diverses pedres disposades a l'entorn d'un orifici central amb l'objectiu de falcar el pal a sostenir; possiblement, doncs, aquests dos forats de pal ajudarien a sostenir part de la coberta, construïda amb materials peribles.

Figura 1. Vista general de l'Aubert des de l'oest

L'A-2, també de forma rectangular i amb unes mesures de 3,55 metres de llargada per 2,46 metres d'amplada, tanca l'edifici per l'est; s'hi va documentar un nivell d'ús de terra trepitjada, també amb abundant ceràmica i restes de fauna, així com diversos objectes de metall. En aquest cas hem detectat dues fases constructives, referides a l'ampliació de l'espai d'aquest àmbit, més petit en una primera fase, ampliat en un moment posterior amb l'amortització d'un mur que el separava de l'àmbit 1 per la banda oest i la construcció d'un de nou més a l'oest.

Finalment trobem L'A-3, més gran que els anteriors, amb unes mesures de 6,70 metres de llargada per 2,30 metres d'amplada. Aquest tanca l'edifici per l'oest i presenta també una forma rectangular, a l'interior del qual es va documentar un nivell d'ús de terra trepitjada, en aquest cas amb poca presència de material arqueològic

Sector 2:

L'excavació encara ha permès documentar més estructures en el sector situat a l'oest del sector 1. En concret, s'ha identificat un altre àmbit (A-4), situat a l'oest de l'A-3, en aquest cas més petit, mesura

2,70 metres de llargada per 1,58 metres d'amplada i presenta una planta quadrada. Està format per dos murs de pedres lligades amb fang que formarien un sòcol amb un alçat amb terra, amb el seu respectiu nivell d'us de terra trepitjada i amb una coberta amb materials peribles. En aquest cas cal destacar la troballa de dues vores corresponents a dos grans contenidors de ceràmica comuna i d'una pedra d'esmolar. A l'oest d'aquest encara s'ha pogut delimitar i excavar un altre àmbit (A-5), en aquest cas bastant arrasat, sobretot en la seva banda oest, que mesura 4 metres de llargada per 1,55 metres d'amplada, amb un model constructiu similar a l'anterior. Aquest te una planta rectangular, amb la presència d'un fogar central de forma ovalada, d'uns 83 centímetres de diàmetre, bastit a partir d'una cubeta excavada en el sòl on es localitzen algunes pedres amb abundants carbons i cendres. També, a prop de l'àmbit 5, a l'oest, hem documentat un altre mur de pedres lligades amb fang, de forma semicircular, que formaria un altre àmbit (A-6) de 6,20 metres de llargada, del qual conservem la meitat sud i un estrat interior d'ús. En tot cas, cal posar de relleu que el mur esmentat ha estat afectat per un rebaix que s'ha practicat en la plataforma que ocupa el jaciment, en un moment imprecís, quedant tallat pel cantó nord, fet que ens impedeix establir la seva amplada.

Així mateix, al sud-oest del sector 1, s'han pogut excavar tres fons de cabana, de planta ovalada i amb el sòl enfonsat, bastits a partir d'un retall efectuat en rebliments anteriors i en el substrat geològic, tot i que es troben parcialment destruïts en eixamplar-se el camp inferior en època moderna; C-1 mesura 6,10 metres de llargada, C-2 5,38 metres, a l'oest del primer; en aquest cas es troba un fogar de forma circular que mesura 1 metre de diàmetre i que es mostra com una taca amb argila rubefactada amb nombrosos carbons, relacionat amb un nivell d'ús. Aquí cal destacar, també, la presència d'un petit forat de planta circular, on es troba disposada una olla pràcticament sencera amb les restes d'un petit ocell dipositades en el seu interior. Finalment documentem C-3, situat al l'oest del C-2, que mesura 6 metres de llargada i presenta un nivell d'ús en el seu interior.

Sector 3:

Es tracta d'un espai situat a l'est de l'edifici central (sector-1), on tot just s'han iniciat les excavacions durant la darrera campanya de 2009. Un cop excavats els nivells més superficials es troba un estrat, ja amb abundant presència de ceràmica altmedieval, que cobreix el que sembla ser una estructura amb un enderroc que, fins al moment, no s'ha pogut excavar. Es tracta, en tot cas, d'una zona que no s'havia excavat fins al moment i que ens confirma la presència d'estructures en aquest sector i amplia l'extensió del jaciment fins als 800 m^2 com a mínim, com ja s'havia previst anteriorment per la presència de material ceràmic al llarg de tot el tall del camp que recorre la plataforma que ocupa el jaciment.

EL MATERIAL ARQUEOLÒGIC.

Les diverses campanyes d'excavació han permès documentar un bon conjunt de materials arqueològics, entre els quals la ceràmica és majoritària. Així, s'han pogut distingir, de forma general, dos contextos ceràmics diferenciables a partir de diverses característiques i que pertanyen de forma genèrica a dos moments cronològics successius.

En el primer, que es pot datar en els segles VIII-IX, el repertori formal està composat, de forma absolutament majoritària, per olles amb el llavi bisellat o arrodonit i uns pocs casos bífids o amb un lleuger encaix per a tapadora, amb el perfil en "S", carenat o globular i el fons pla; en una proporció substancialment menor, hi trobem gerres amb vessador, cassoles i bols, formes a les quals cal afegir la presència puntual de grans contenidors. Pel que fa a la decoració, si bé força escassa, presenta variacions, amb presència al voltant de les peces de dues o més línies incises horitzontals paral·leles o amb forma de dents de serra. Així mateix, cal destacar la localització d'alguns fragments ceràmics pintats amb bandes negres d'òxid de manganès aplicades sobre la superfície. Aquestes ceràmiques presenten paral·lels amb el material documentat en jaciments que podem considerar dels segles VIII-IX (Folch 2005;Roig/Coll 2007; Alessandri 1995).

El segon context el datem entre finals del segle IX i inicis del X i està representat tipològicament per olles amb el llavi arrodonit, alguns exemples engruixits, amb el perfil en "S" o globular i el fons pla, unes peces que en general mostren un major gruix en les seves parets en relació al context anterior. Cal afegir de manera destacada l'aparició d'una nansa de cinta espatulada, acompanyada per alguns fragments ben cuits, reduïts a l'interior i oxidats a l'exterior, als quals cal afegir encara la presència de

sitres, una forma poc abundant però reconeguda a partir d'algun fragment de vora amb arrencament del bec. Pel que fa a la decoració, aquesta sembla limitar-se a algun cas amb presència de dues o més línies incises horitzontals paral·leles al voltant de les peces. Aquestes ceràmiques presentem semblances amb contextos documentats en jaciments que s'han datat de forma general en els segles IX-XI (Coll/Roig 2000).

Entre el material lític, cal destacar la troballa de tres fragments corresponents a diversos molins manuals rotatoris, dos de granit i un de basalt, un pes de teler i una pedra d'esmolar. Pel que fa a la fauna, la seva representació és relativament abundant en els estrats vinculats a nivells de circulació i d'amortització de les estructures, formada, en l'estat actual de la recerca, per ovicàprids, bòvids i suids[3]. Per altra banda, la presència de metalls és redueix a alguns fragments informes de ferro, a tres fragments de ganivets i a alguns claus del mateix material, als que cal afegir, en relació al material de bronze, la presència d'un braçalet, i l'aparició d'una moneda de plata.

Pel que fa al material de construcció, d'una banda s'ha documentat la presència en alguns nivells de fragments d'argila cuita al sòl amb empremtes vegetals, segurament un material vinculat tant a les cobertes com a compartimentacions internes dels diferents àmbits i cabanes[4], i altres fragments d'argila cuita amb una de les superfícies llisa i clarament rubefactada que pensem que corresponen a la destrucció d'algunes estructures de combustió com ara un forn o la preparació d'un fogar.

Finalment, l'anàlisi dels carbons procedents d'una de les estructures de combustió documentades al jaciment ens mostra que l'aprofitament de recursos llenyosos està format, majoritàriament, per espècies com el roure i el boix, encara que també es documenten el llentiscle, el bruc, les prunàcies, el faig i el pi roig, un conjunt d'espècies que formarien part d'un entorn forestal bastant antropitzat (Antolín/Mensua/Piqué 2009).

CONCLUSIONS.

Les quatre campanyes fins ara practicades en aquest jaciment ens han permès documentar un assentament rural vinculat a la producció agrícola i ramadera format, fins al moment, per diverses estructures. Per una banda, un edifici central de forma rectangular dividit en tres àmbits successius amb funcions d'habitatge. Aquests estan bastits amb murs que formarien un sòcol de pedres poc desbastades per les cares vistes i lligades amb fang, sobre el qual s'aixecaria un alçat amb terra que, al seu torn, suportaria una coberta feta amb branques i fang, amb un fogar i dos forats de pal. Per altra banda, i a tocar d'aquest edifici, s'han excavat tres àmbits amb un model constructiu similar als anteriors, un d'ells amb un fogar, i tres fons de cabana de forma ovalada amb el sòl enfonsat, un d'ells també amb un fogar, totes aquestes estructures isolades i de difícil interpretació, ara com ara, ja que poden constituir tant espais de treball i d'emmagatzematge com d'habitatge (Azkarate/Quirós 2001-Valenti 2007). Un aspecte que esperem resoldre a partir de les anàlisis de laboratori en curs sobre les restes vegetals y faunístiques.

La datació del jaciment se situa entre els segles VIII-X, cronologia que establim a partir del material ceràmic documentat, format exclusivament per ceràmiques comunes, sense importacions, de l'evidència numismàtica representada per una moneda de plata que identifiquem amb una còpia d'unes emissions del rei Odó (888-898) encunyades a Catalunya a inicis del segle X (Sanahuja 2006), i d'una datació radiocarbònica[5]. Això també es podria vincular, de fet, a la possible onomàstica franca que delata el topònim *Adalbertus* > *Aubert*[6] i al funcionament d'aquest assentament rural durant tot el període carolingi fins al segle X, tractant-se d'un jaciment gairebé únic en el context arqueològic català que ens ha de permetre aproximar-nos a la realitat física dels assentaments rurals a l'Alta Edat Mitjana, que ara comencen a ser ben coneguts (Roig 2009;Folch/Gibert/Martí 2009).

BIBLIOGRAFIA

ABADAL, R. d' 1926-52, *Catalunya Carolíngia, II. Els diplomes carolingis a Catalunya*, 2 vol., Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

ALCALDE, G., SAÑA, M., TORNERO, C. 2004, *Prospecció arqueològica a la Vall d'en Bas, les Preses i Riudaura (La Garrotxa), Informe de les prospeccions efectuades l'any 2004*. Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya.

ALESSANDRI, P. 1995, Ruscino, des wisigoths aux francs, SÉNAC, Ph. (dir.), *Histoire et archeologie des terres catalanes au Moyen Âge*, Perpignan, 9-48.

ANTOLÍN, F., MENSUA, C. I PIQUÉ, R. 2009, Informe de la flotació, la tria i la determinació de les restes arqueobotàniques del jaciment de l'Aubert (Vall d'en Bas, La Garrotxa).

AZKARATE, A., QUIRÓS, J.A. 2001, Arquitectura doméstica altomedieval en la Península Ibèrica. Reflexiones a partir de las excavaciones de la catedral de Santa Maria de Vitoria-Gasteiz, *Archivo Español de Arqueología* 28, Madrid, 234-266.

BOLÒS, J., MORAN, J. 1994, *Repertori d'Antropònims catalans*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

COLL, J. M., ROIG, J. 2000, Consideracions entorn de la ceràmica de cuina al Vallès: de l'antiguitat tardana a la fi de l'any mil, *Actes del Congrés Internacional Gerbert d´Orlac i el seu temps. Catalunya i Europa a la fi del primer mil·lenni*, Vic, 457-474.

FOLCH, C. 2005, La cerámica de la Alta Edad Media en Catalunya (siglos VIII-IX d.C.): el estado de la cuestión, *Arqueología y Territorio Medieval* 12.2, 237-254.

FOLCH, C., GIBERT, J., MARTÍ, R. 2009, Asentamientos rurales de la Alta Edad Media en Catalunya Vella (siglos VII-XI). Resultados preliminares de un proyecto de investigación, QUIRÓS, J.A. (Ed.). *The Archaeology of Early Medieval Villages in Europa, Documentos de Arqueología e Historia 1*, Vitória-Gasteiz, 289-301.

FOLCH, C.; GIBERT, J. 2009, Segles VIII-IX, un assentament rural a l'Aubert, ALCALDE, G.; SAÑA, M. (coords.), *Sis mil anys vivint a la vora dels aiguamolls de la vall d'en Bas*, Amics de Besalú i el seu Comtat, 89-105.

MUÑOZ, V. 2007, L'assentament agrícola altmedieval del Pla del Serrador (Les Franqueses del Vallès, Vallès Oriental), *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Sabadell, 535-546.

PAGÈS, J. 1987, *Els senyorius alodials en el vescomtat de Bas a la baixa edat mitjana* (3 vol.), Diputació de Girona.

PUIGVERT, X. 1996, *L'Època Medieval, Quaderns d'Història d'Olot*, Olot.

ROIG, J. 2007, La intervenció arqueològica a l'antiga Hostatgeria de La Salut de Sabadell: de la Mansio Arragone a l'església medieval de Sant Iscle (Segles X-XIII). *III Congrés d'Arqueologia Medieval i moderna a Catalunya*, Vol. II, Sabadell 559-584.

ROIG, J. 2009, Assentamientos rurales y poblados tardoantiguos y altomedievales en Catalunya (siglos VI-X). QUIRÒS, J.A. (Ed.), *The Archaeology of Early Medieval Villages in Europa, Documentos de Arqueología e Historia 1*, Vitória-Gasteiz, 207-251.

SANAHUJA, X., 2006, La moneda de Barcelona al segle X, segons les troballes Espanya-1 i Espanya 2 (925), *Acta Numismàtica* 36, 79-113.

SOBREQUÉS, S., RIERA, S., ROVIRA, M. 2003, *Catalunya Carolíngia, V. Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada* (2 volums), Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

VALENTI, M. 2007, Villaggi nell'eta delle migrazioni. CHAVARRIA, A.; BROGIOLO, G.P. (Ed.). *I Longobardi. Dalla caduta dell'imperio all'alba dell'italia*, Milano, 151-173.

VIGIL, A. 2007, Granjas y aldeas altomedievales al norte de Toledo. Configuración espacial, socioeconómica y política de un territorio (450-800), *Archivo Español de Arqueología* 80, 239-284.

NOTES

1) Aquesta excavació ha estat finançada en les seves successives campanyes per ajuts del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya i l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca de la Generalitat de Catalunya; així mateix, ha rebut aportacions tant del propi projecte ministerial com de l'ajuntament de la Vall d'en Bas, a qui agraïm la seva implicació en el projecte. Finalment, volem agrair a la família Feixes, propietària del mas i dels terrenys on es troba el jaciment, les facilitats atorgades.

2) *et in valle Basse villam quae dicitur Sancti Stephani cum valle Ionathes, cum villis et villaribus quae ibidem sunt* (Abadal 1926-52, pp. 368-370).

3) L'estudi de les restes faunístiques documentades en les nostres excavacions corre a càrrec del Laboratori de Zooarqueología de la Universitat Autònoma de Barcelona, a qui agraïm alguns primers resultats preliminars.

4) Es tracta d'un material constructiu ben documentat en altres jaciments de l'Alta Edat Mitjana de Catalunya (Muñoz 2007) i d'altres bandes de la Península Ibèrica. (Azcarate/ Solaun 2009).

5) BETA-236251: edat radiocarbònica convencional: 1170±60 BP; Cal. AD (1 sigma): 780-900/920-960: Cal. AD (2 sigmes): 690-1000. Estem a l'espera de rebre els resultats d'altres datacions.

6) Es tracta d'un antropònim ben documentat durant l'època carolíngia i comtal (Bolòs/Moran 1994).

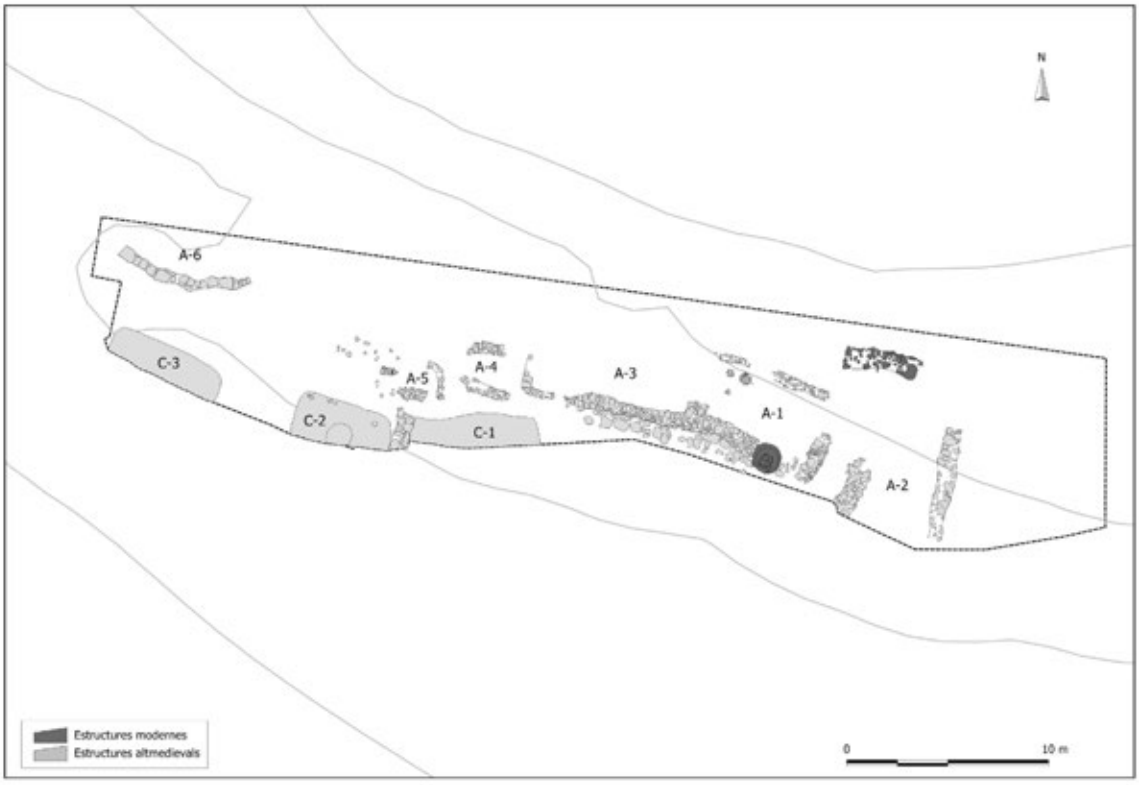

Figura 2. Planta general del jaciment de l'Aubert.

INTERVENCIÓ A LA MURALLA DEL CARRER COMTE TALLAFERRO DE BESALÚ (LA GARROTXA)

Anna Maria PUIG GRIESSENBERGER

La intervenció que es va realitzar el 2008 dins l'espai que ocupava la casa núm. 20 del carrer Comte Tallaferro, es féu a instància de la Comissió de Patrimoni dels Serveis Territorials de Cultura de Girona, atès que es trobava adossada al recinte emmurallat de Besalú, concretament al llenç del carrer Rocafort, a tocar el portal de la Força, conjunt que té la categoria de BCIN arran la seva declaració com a Conjunt Històric, pel decret del 10 de febrer de 1966. Els treballs foren subvencionats per l'empresa promotora de les obres, Quarter de Besalú S.L., amb la col·laboració de Construccions Guardiola S.L.

El lloc queda, doncs, a llevant de nucli altmedieval de Besalú, el que tancava la *villa Bisuldunensi*, un recinte format al voltant del puig de Santa Maria -on avui es troben les ruïnes del monestir i, anteriorment, la residència comtal-, l'*oppidum Bisulduni* dels documents del segle X. La major part dels autors situen els seus límits seguint el carrer de Rocafort, el carrer Tallaferro, la plaça de la Llibertat, el carrer Major, el carrer Abat Zafont i la carretera C-150 de Girona a Olot (Adell 1983, 118; Bolós 1990). Altres consideren que aquesta delimitació inclouria el barri del Catllar o de la Força, un suburbi del recinte primitiu situat entre el castell i la muralla de Rocafort i Capellada, i separat pel carrer Tallaferro (Mir 1995, 65-67; Bolós 1990; Busquets/Freixa 1998, 313).

La muralla descoberta en aquest carrer l'any 1997 va servir per a confirmar la hipòtesi de la separació entre l'antic nucli i el suburbi. Aquesta estructura es va datar del segle XI (Busquets/Freixa 1998, 310-311), però més tard, vistos els resultats dels treballs fets ran de la muralla del carrer Rocafort -que la dataven del segle IX-, es va proposar una cronologia més reculada, tot i que sense precisar (Miquel/Sagrera 2004, 380-381). L'aportació de Miquel i Sagrera, al respecte, seria la de considerar l'existència, en realitat, de tres fases: la primera correspondria a l'esmentat recinte antic, que deixaria fora el carrer Tallaferro; la segona, a l'ampliació que protegia la Força i part de la Devesa, datable al segle IX; i la tercera, finalment, es relacionaria amb l'obertura del portal de la Força al segle XI. A aquests primitius recintes caldria sumar les posteriors ampliacions baixmedievals que aquí no detallarem.

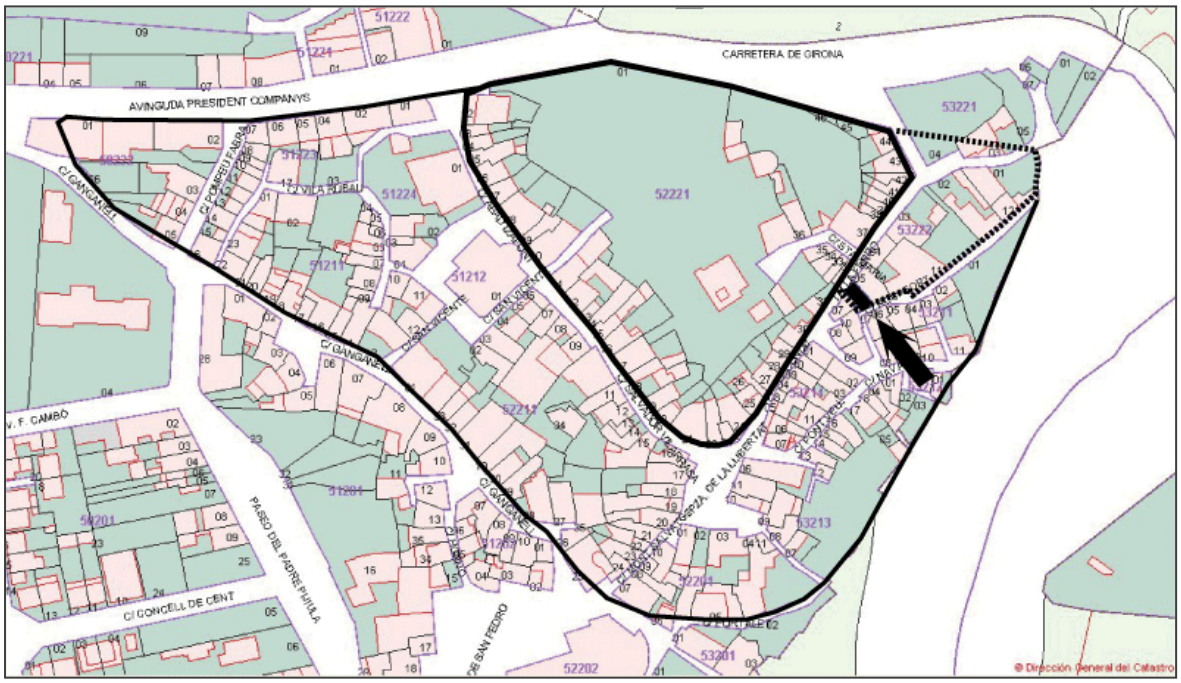

Figura 1. Emplaçament de la casa núm. 20 del carrer del comte Tallaferro en relació al traçat dels diferents recintes emmurallats de Besalú

L'immoble objecte de la intervenció es troba, també, molt a prop d'una àrea de gran interès arqueològic, la de la Devesa, situada just al nord de l'illa de cases entre els carrers Tallaferro i Rocafort, en una antiga terrassa fluvial, al vessant nord del puig de Santa Maria, entre el riu Fluvià i la riera Capellada. Els treballs fets a la Devesa el 1996, 1997 i 2003 varen proporcionar restes de diverses èpoques, des la segona meitat del segle VII aC fins al segle III dC, amb indicis que feren suposar tant l'existència d'un possible poblat ibèric, situat al cim del puig (Busquets/Freixa 1998, 150-151, 161), com d'un *vicus* d'època romana. Aquest darrer, que ja estaria ben estructurat al baix Imperi, seria la base del posterior *pagus* i *comitatus* i, més tard, de la capital comtal (Busquets/Freixa 1998, 308).

L'excavació del 2008 al carrer Tallaferro també va proporcionar dades relatives a l'evolució dels recintes emmurallats de Besalú, concretament pel que fa a la zona del suburbi o primer eixample del primitiu recinte del puig de Santa Maria. L'element més antic que es va documentar va ser una torre de planta quadrangular, de dimensions considerables, de 6 per 6 m de costat, força ben conservada en uns 2 m d'alçada, construïda amb blocs de gres de grans dimensions –alguns de més d'1 m de llargada per 0,50 m d'alçada-, fent filades regulars, amb la tècnica de l'*opus quadratum*.

No fou possible datar aquesta torre, atesos els límits de la intervenció i la dificultat imposada per les estructures adossades que no es podien tocar. Sí que era evident, però, la diferència constructiva respecte dels murs medievals, fets, majoritàriament, amb còdols de riu. Es tracta d'un parament que, més aviat, ens aproxima al de la muralla de Girona del segle III dC, feta també amb grans blocs de forma quadrangular, de gres miocènic procedent, segons sembla, de les pedreres situades al nord-est de Girona, a Taialà i Domeny. També s'haurien fet amb aquest material les muralles d'Ullastret, amb pedra procedent, molt probablement, dels Clots de Sant Julià (Forallac, Baix Empordà), i les muralles d'Empúries (Sanmartí 1994, 139-155).

En base al tipus constructiu i per paral·lels, bé podria tractar-se d'un torre romana. Un element indicatiu podria ser el forat de grípia, vist en la part superior d'un dels carreus de la cara est de la torre, resultat d'un sistema emprat per alçar i col·locar-les pedres grans al seu lloc. Aquesta afirmació ens portaria a considerar l'excepcionalitat de la troballa, i ens corroboraria la rellevància del nucli de Besalú en aquesta època. És significatiu, al respecte, observar que l'emplaçament de la torre és estratègicament idoni, prop de la confluència entre el riu Fluvià i la riera Capellada, i ran d'una via que menava a França i prop d'una altra que es dirigia cap a Girona.

És molt difícil esbrinar, hores d'ara, si es tracta d'un torre exempta o bé formaria part d'un nucli emmurallat. No descartem que el tram de muralla del carrer Tallaferro, que va en direcció a la Devesa, pogués seguir un antic traçat romà ; els treballs del 1997, però, no foren concloents al respecte, fins al punt que els arqueòlegs es varen decantar per identificar-lo amb la muralla est del nucli primitiu del Puig, que hauria desmuntat part de l'estructura romana i n'hauria reutilitzat els blocs.

La construcció de la muralla del carrer Rocafort al segle IX , que integraria el suburbi -el *suburbio* o *burgo de Bisulduno* que esmenten els documents del darrer quart del segle X-, del qual es varen també trobar sitges i construccions datades en un context dels segles IX i X a les immediacions del solar que ens ocupa, acabarà d'alterar l'estructura de la torre. Tot i que en un primer moment s'hi lliura i en modifica el fonament en obrir el fossat, en una segona fase acaba per construir-hi al damunt. Tot apunta a què el desmuntatge definitiu tindrà lloc al segle XI, moment en què es refà la muralla i es construeix el portal de la Força. Ara és quan la torre s'anul·la del tot i al damunt s'estén una plataforma massissa de còdols de riu ben lligats amb morter de calç i graves, que forma un tot amb la muralla i el portal. És probable que aquesta plataforma fos la base d'una torre medieval que flanquejaria i defensaria el portal de la Força pel costat est, que no s'hauria conservat.

La destrucció definitiva vindrà a conseqüència de la construcció dels habitatges entre els carrers de Tallaferro i Rocafort, en especial el que s'adossa al costat sud del que ens ocupa, que amaga, encara avui, la relació entre el mur medieval, la torre romana i el portal de la Força.

BIBLIOGRAFIA

ADELL, J.A. 1983, Notes per l'estudi del patrimoni arquitectònic de Besalú, *Assemblea d'Estudis del seu Comtat*, Amics de Besalú i el seu Comtat, 113-128.

ADELL, J.A. 1990, Vila de Besalú, *in* AAVV (ed.), *Catalunya Romànica IV: La Garrotxa*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

BOLÓS, J. 1990, Vila de Besalú, *in* AAVV (ed.), *Catalunya Romànica IV: La Garrotxa*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

BOLÓS, J., HURTADO, V. 1998, *Atles del comtat de Besalú (785-988)*, Rafael Dalmau editor, Barcelona.

BUSQUETS, C., DEHESA, R., FÀBREGAS, M., FREIXA, M. VILAS, E. 1997, Excavacions arqueològiques a Besalú (C. Major, del Pont Vell, Portalet i el sector de la Devesa durant els anys 1996-1997), *Assemblea d'Estudis del seu Comtat*, Amics de Besalú i el seu Comtat, Besalú, 347-360.

BUSQUETS, C., FÀBREGAS, M. 1998, L'excavació d'urgència del jaciment de la Devesa (Besalú, La Garrotxa), *Quartes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Figueres, 149-170.

BUSQUETS, C., FREIXA, M. 1998, Actuacions arqueològiques al centre històric de Besalú (La Garrotxa): carrer del Portalet, carrer del Pont Vell, carrer Major, carrer Tallaferro i carrer de la Devesa, *Quartes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Figueres, 300-319.

MIQUEL, I., SAGRERA, J. 2004, Excavacions a la casa de la Moneda (Besalú, Garrotxa), *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, La Bisbal d'Empordà, 377-382.

MIR, F.J. 1983, Estructura urbana de Besalú a la baixa edat mitjana, *V Assemblea d'Estudis del comtat de Besalú*, Olot, 223-241.

MIR, F.J. 1995, El centre històric de Besalú. Estudi urbanístic, Ed. El Bassegoda, Olot.

POZO, A. DEL 1991, Pedro IV y las murallas de Besalú, *VII Assemblea d'Estudis del seu Comtat*, Amics de Besalú i el seu Comtat, 169-225.

SANMARTÍ, E. 1994, Una primera aproximació al coneixement de les pedreres de l'antiga Empúries (L'Escala, Alt Empordà), *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* XIII, 139-155.

SAGRERA, J. 2004, Seguiment arqueològic a la Cúria de Besalú, *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, La Bisbal d'Empordà, 383-387.

SAGRERA, J. 2006, Intervencions arqueològiques a Besalú, *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Roses, 517-530.

NOTES

1) De fet, sembla que el nivell que es va excavar per sota del fonament es data del segle IV dC.

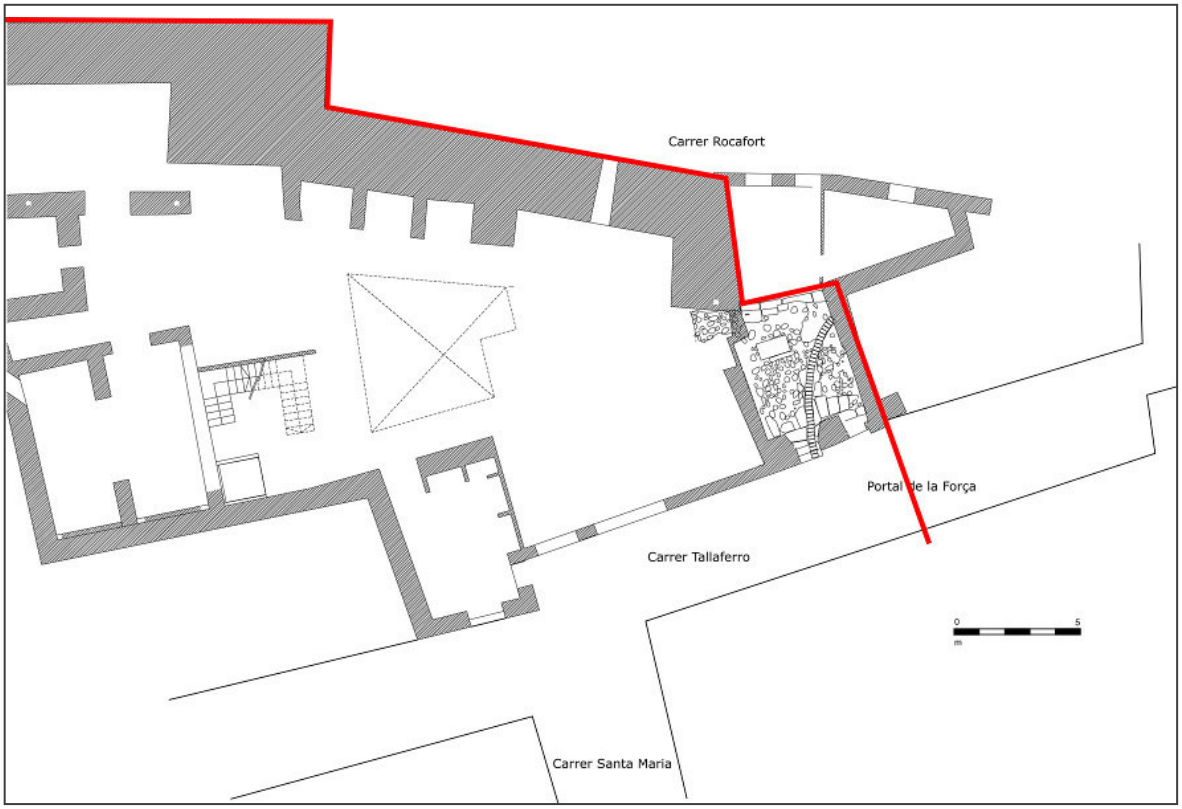

Figura 2. Planta de l'edifici amb l'emplaçament de la torre i el traçat de la muralla del carrer Rocafort cap el portal de la Força.

2) Datació proposada pels arqueòlegs que hi treballaren. Penso que aquesta cronologia és excessivament reculada. La muralla presenta refaccions vàries, amb elements més antics, que també aprofiten carreus de gres a la part més baixa, i paraments més tardans, molt probablement fruit de reformes posteriors. És probable que puguem parlar d'una primera fase altmedieval, que encerclaria el burg del segle X, però dóna la impressió que la major part del parament que es conserva és del segle XI.

INTERVENCIÓ A L'ESGLÉSIA DE SANTA HELENA DE RODES (PORT DE LA SELVA, ALT EMPORDÀ)

Anna Maria PUIG GRIESSENBERGER

El control arqueològic a l'església de Santa Helena de l'any 2008 es va plantejar amb la finalitat de documentar el desmuntatge de les seves cobertes i l'obertura de rases per a serveis i drenatge dels murs perimetrals, fetes per evitar problemes d'humitats dins l'edifici, conseqüència de l'execució del projecte d'*Obres de reparació dels actes vandàlics i cobertes a l'església de Santa Helena de Rodes*, de l'arquitecte Joan Falgueras. Les obres, adjudicades a l'empresa Construccions Guardiola S.L. de Besalú, foren promogudes per la Secció de Restauració de l'Àrea de Planificació i Acció Territorial de la Generalitat de Catalunya.

Els anys 1989 i 1991 ja s'hi havien fet intervencions arqueològiques, les quals varen permetre establir l'evolució constructiva de l'edifici, en diverses fases, des de l'època altmedieval fins a les darreres reformes del segle XVIII (Mataró *et al.* 1989,1991; Adell *et al.* 1994). Aquests treballs serviren per elaborar un projecte de restauració, a càrrec dels arquitectes Joan Albert Adell i Francesc Albin, amb el qual, entre altres coses[1], foren sanejades, consolidades i impermeabilitzades les lloses de totes les cobertes, tant de la nau com de la capçalera, amb una impregnació de productes específics, intervenció que finalitzà a principi del 1992 (Adell *et al.* 1994, 229-231).

LES COBERTES

A grans trets, els treballs del 2008 han consistit en l'arrencament de les lloses i dels seus nivells de preparació, fins arribar a descobrir les voltes i el rebliment massís dels carcanyols. Les lloses es varen treure de forma acurada i es varen guardar per a ser reposades en les cobertes de nova construcció.

Pel que fa a les cobertes de la capçalera i el braç nord del transsepte -parts de l'edifici que corresponen a l'església del segle X-, es va observar la seva construcció a base de lloses força gruixudes, de mides i formes diverses, irregulars, majoritàriament d'esquistos locals, col·locades fent filades encavalcades, a doble vessant, lligades amb morter de calç. En ambdós casos, per sota de les lloses va aparèixer una capa de preparació, feta a base d'un massís de pedres i morter, que fou necessari retirar amb martell compressor. Aquesta capa, que presentava una superfície relativament ben acabada, cobria directament les respectives voltes.

Amb la retirada d'aquestes cobertes va quedar a la vista el frontis o acroteri d'ambdues façanes. Es tracta d'un mur, d'uns 40/50 cm d'amplada, que s'aixeca per sobre del nivell de la coberta, construït sense discontinuïtat respecte de la façana. La seva funció, a part de decorativa, era la d'amagar el gruix de la volta

També fou possible observar alguns interessants elements que formarien part de l'antiga façana de la torre campanar, estructura que en origen fou exempta i que la construcció del temple primitiu va

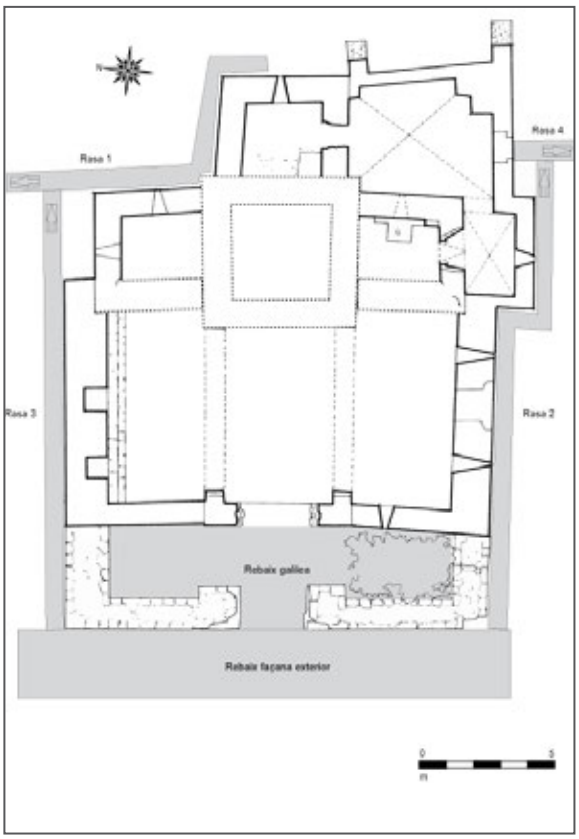

Figura 1. Planta amb la ubicació de les rases.

aprofitar i adaptar com a capçalera[2]. A la façana nord de la torre, amagada per la coberta i la volta del transsepte, es varen recuperar les restes d'una capa de morter de calç, que varem suposar formaria part del seu arrebossat original. També es va documentar un element de caire decoratiu, present en tot el perímetre de la torre, consistent en una banda enfondida respecte del mur, d'uns 15 cm d'altura per 7/8 cm de fons, que separaria el cos inferior del cos mig de l'estructura.

Pel que fa a la cara est de la torre, destacar, també, la presència d'un ràfec o trencaaigües, construït amb una doble filada de lloses de pissarra disposades en forma de coberta a doble vessant, una damunt de l'altra, separades uns 15 cm, segurament per evitar que l'aigua de pluja caigués directament sobre la unió de la coberta amb el mur de la torre.

Quant a les naus, malgrat distingir-se a nivell de planta la central i les dues laterals, que corresponen a fases constructives diferenciades -la primera de l'edifici alt-medieval i les dues laterals de la reforma datada *post quem* inici del segle XVII-, la coberta és única[3]. A diferència de les que hem descrit, aquesta estava construïda amb lloses de pissarra, més aviat primes, de mides i formes força regulars, posades encavalcades formant doble vessant, ben lligades amb morter de calç, amb fragments de teules en els junts inferiors per assolir el pla inclinat desitjat. La preparació de les lloses va resultar ser una capa massissa, formada amb pedres fortament lligades amb morter de calç, que reblia fins als carcanyols de les voltes. El gruix del nivell de preparació era superior sobre la volta de la nau central, que sobre les naus nord i sud, pel pendent de la coberta.

ELS REBAIXOS DE TERRENY I LES RASES

Els rebaixos de terreny es feren només dins l'àmbit de la galilea i davant la seva façana (Fig. 1), a fi d'estendre-hi un drenatge i donar el pendent necessari per evitar l'acumulació d'aigua de pluja i derivar-la cap al costat nord de l'església. A l'espai de la galilea, les terres extretes es varen relacionar amb un anivellament. En retirar-lo es feren evidents les banquetes de les façanes de les naus laterals, el graó que fa de llindar de l'església i les dues pollegueres del portal de ferro que hi havia hagut anteriorment. Els materials ceràmics recuperats varen donar una cronologia *post quem* final del segle XVI, inici del segle XVII, gràcies a la presència de ceràmica de reflex metàl·lic català decorada amb el motiu del pinzell pinta. Destacar la presència de restes humanes inconnexes a l'extrem nord-est.

Davant façana de la galilea les terres retirades eren soltes, molt remogudes i alterades, sense material arqueològic d'interès. Aquestes varen permetre, però, deixar al descobert el marxapeu del portal d'accés, encara amb alguns carreus de marbre gris local dels brancals originals, avui pràcticament desapareguts.

Quant a les rases, la primera va resseguir el perímetre exterior del transsepte nord i la capçalera (Fig. 1). L'excavació va descobrir un únic nivell de runa, amb una gran quantitat de pedres soltes, possiblement aportades pel desenrunament, fet als anys 70 , de la plaça de l'església i d'algunes cases immediates. Un cop excavada la rasa, es va poder veure el fonament dels murs nord i est de la capçalera. Destacar que, en ambdós casos, aquest estava col·locat directament sobre la penya, amb una primera filada de pedres molt grans; la filada del fonament est la formaven tres llargues lloses, de 128 cm, 136 cm i 143 cm, mentre que en el fonament nord hi havia un gran bloc de granit, rectangular i escairat, de 175 cm llarg per 35 cm de costat, que segurament era reaprofitat. En la cara de davant s'hi va reconèixer un escudet en alt relleu, decorat amb una creu amb un botó al centre, molt desgastat.

La segona de les rases es va obrir en tota la llargada de la nau lateral sud i mur de la galilea (Fig. 1). L'estrat excavat corresponia a un nivell de terres molt soltes, amb aportacions de diverses èpoques, i sense material arqueològic d'interès, a excepció d'algunes restes humanes inconnexes localitzades ran del mur de la sagristia nova, concretament a l'angle amb el mur de la nau lateral sud. És probable que aquestes procedissin de l'alteració del cementiri que hi ha a una cota inferior, en el subsòl de les sagristies, probablement a conseqüència de les obres de les naus i de la mateixa sagristia nova, entre els segles XVII i XVIII.

La tercera rasa (Fig. 1) es va fer ran de la nau lateral nord de l'església. La troballa d'un gran nombre de restes humanes inconnexes, molt alterades, especialment concentrades ran del mur, just per sota del nivell de terres orgàniques superficials, va obligar a aturar el rebaix amb màquina i a incorporar a l'equip l'antropòloga Antònia Díaz, que va portar a terme l'excavació sistemàtica de les restes descobertes. Un cop retirats els ossos inconnexos, va quedar

al descobert un estrat amb inhumacions amb un relatiu millor estat de conservació. Fou possible diferenciar un nombre mínim de 5 individus, a part d'altres restes pitjor preservades, concentrats a la zona centre-oriental de la rasa. A l'extrem de ponent, davant el mur de la galilea, els dipòsits de sediment eren estèrils, i a l'extrem de llevant, davant el mur nord del transsepte, aflorava la roca. Es tractava, en tots els casos, d'inhumacions primàries, en fosses simples, de límits imprecisos, sense taüt i sense indicis d'ofrenes funeràries o aixovars, col·locades en diferents nivells superposats, sense gaire marge de temps. Els cossos estaven col·locats tots en decúbit supí, amb els braços flexionats i les mans, creuades o no, sobre la pelvis, amb orientació del cos est-oest, amb el cap a l'oest.

Finalment, la darrera de les rases es va excavar seguint la pujada que ve del pàrquing fins a la porta d'entrada a la sagristia (Fig. 1). La seva amplada i profunditat foren irregulars en tot el tram de pujada fins arribar a l'alçada de les cases del sector sud del poblat, atès l'aflorament de la roca, sense materials d'interès arqueològic. A tocar de les cases la rasa contenia gran quantitat de pedres soltes, procedent de l'enderroc d'aquestes, que va disminuir a mesura que ens acostàvem a la sagristia. En aquest espai, just al davant del portal, es feren evidents algunes restes humanes, segurament relacionades amb el cementiri abans esmentat, per la qual cosa es va aconsellar apujar el nivell de rebaix per no afectar-les.

BIBLIOGRAFIA

ADELL, J.A., BURCH, J., CARRASCAL, C., MATARÓ, M., PUIG, A.M., RIU, E. , VIEYRA, G. 1994, L'església de Santa Helena de Rodes. Recerca arqueològica i restauració arquitectònica, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* XXXIII, 217- 235.

BURCH, J., CARRASCAL, C., MATARÓ, M., PUIG, A.M., VIEYRA, G. 1992, Intervencions arqueològiques al monestir de Sant Pere de Rodes durant l'any 1991, *I Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Feliu de Guíxols, 161-170.

MATARÓ, M., BURCH, J., CARRASCAL, C., LLOPART, J., PUIG, A.M., TIÓ, F. 1989-1991, *Santa Helena de Rodes (Port de la Selva, Alt Empordà). Memòria d'excavació*, Servei d'Arqueologia-Generalitat de Catalunya (textos inèdits).

NAVARRO, A., RIU, E. 1992, Estudi i restauració del monestir i de l'església de Santa Helena (1989-1991), *II Simposi Actuacions en el patrimoni edificat: la restauració de l'arquitectura dels segles IX i X*, Diputació de Barcelona, Barcelona, 147-156.

NOTES

1) També es netejaren i consolidaren els murs de l'edifici, i es varen recuperar les antigues obertures tapiades de l'església i el campanar. L'interior del temple es va pavimentar de nou i es varen sanejar els paraments per tal de conservar els recobriments antics.

2) Ens referim a l'edifici anterior al de la reforma del segle X, que constava d'una sola nau. Amb la reforma, com hem comentat, s'hi va acoblar una nova capçalera i el transsepte.

3) La construcció de les naus laterals va comportar l'obertura d'uns arcs torals a l'antiga nau de l'església, amb la qual cosa es degué desmuntar la volta existent i se'n construí una de nova.

INTERVENCIONS AL POBLAT DE SANTA CREU DE RODES DURANT EL BIENNI 2008-2009 (EL PORT DE LA SELVA, ALT EMPORDÀ)

Montserrat MATARÓ i PLADELASALA, Imma OLLICH i CASTANYER, Anna Maria PUIG i GRIESSENBERGER

Les campanyes del bienni 2008-2009 al poblat medieval de Santa Creu de Rodes, ambdues realitzades durant els mesos de setembre, són la tercera i la quarta del projecte *El poblat medieval de Santa Creu de Rodes. Urbanisme i estructuració de l'espai, que s'inclou en la línia de recerca Hàbitat fortificat i altres formes d'assentament a la Catalunya medieval*, del Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica de la Universitat de Barcelona. La direcció arqueològica ha estat assumida per Montserrat Mataró i Pladelasala, Imma Ollich i Castanyer i Anna Maria Puig i Griessenberger.

En aquests treballs han participat llicenciats i estudiants de la Universitat de Barcelona, la Universitat de Girona i la Universitat Autònoma de Barcelona, amb la col·laboració de dos operaris de la brigada municipal de l'ajuntament del Port de la Selva, Joan Camps i José Peñalosa. També hi ha intervingut l'empresa d'excavacions Fàbrega, de Llançà. A tots agraïm la seva participació, així com a les institucions que han fet possible el desenvolupament de la intervenció: el Servei d'Arqueologia i Paleontologia del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, el Museu d'Història de Catalunya i l'ajuntament del Port de la Selva.

La intervenció del 2008 s'ha centrat en diferents àmbits del sector 4, espai que ja fou delimitat i parcialment excavat en els anys 2006 i 2007 (Mataró/Ollich/Puig 2008, 473-476), i que també ha estat objecte d'una petita actuació el 2009, concretament en l'àmbit 4E. També en el 2008 s'ha procedit a desenrunar una àmplia àrea, d'uns 200 m^2, situada al costat est del Portal Sud, treballs que han permès descobrir tres nous sectors: dos nous habitatges, el sector 5 i el sector 6, separats per un carrer, el sector 7. La campanya del 2009 s'ha centrat en l'excavació en extensió d'un d'aquests sectors, el sector 5, concretament la dels seus àmbits 5A, 5C, 5D i 5E.

EL SECTOR 4

Aquest sector forma una unitat constructiva de grans dimensions que se situa a tocar el Portal Sud i forma part, juntament amb altres sectors, dels habitatges que conformen la façana principal del poblat davant de l'església. Està format pels àmbits 4A, 4B i 4C, excavats en extensió els anys 2006 i 2007, i els 4D i 4E, que són els que han estat objecte d'estudi en les campanyes del bienni que ens ocupa.

Figura 1. Vista general del sector 4 en procés d'excavació.

L'àmbit 4D

Es tracta d'una estança rectangular, d'uns 4,30 m per 2,60 m, orientada en sentit est/oest, situada a l'angle SE del sector, que comunica amb l'àmbit 4B a través d'una porta oberta en el mur perimetral sud. Tal com ja hem constatat en l'excavació d'altres àmbits del mateix sector, la primera ocupació que s'hi ha detectat correspon a la necròpolis de tombes antropomorfes que s'estén a l'entorn de l'església de Santa Creu, la qual s'ha d'associar, cronològicament, als segles IX i X. A l'extrem oest de l'estança s'ha identificat la base d'una d'aquestes tombes, orientada nord/sud, retallada a la roca i molt alterada per les construccions posteriors.

La segona fase documentada és la de construcció dels murs perimetrals de l'àmbit, els quals es fonamenten

directament sobre la roca del subsòl. Aquestes estructures estan fetes amb pedra local lligada amb fang, com la resta del poblat. A nivell arquitectònic, volem destacar la presència de 5 mènsules a la paret nord, de les quals se'n conserven 4 en bon estat. Aquests elements confirmen l'existència d'un segon pis, possibilitat que ja apuntàvem el 2007. Creiem que aquest hauria estat cobert per un teulat, almenys en el moment final, atesa la localització d'un estrat de teules trencades, identificat en tota la superfície de la cambra, sota el potent nivell d'enderroc dels murs. Pensem que aquesta coberta seria d'una sola vessant, amb pendent cap a l'est, seguint el desnivell del terreny al qual s'adapten els habitatges.

Figura 2. Detall del parament nord de l'àmbit 4D amb les mènsules.

Figura 3. Vista general de l'àmbit 4E.

L'ocupació de l'estança la podem datar, a partir dels materials recuperats en els diversos nivells d'ús, des de la primera meitat del segle XII –per aproximació amb els àmbits veïns-, fins a final segle XVI, que és el d'abandonament del poblat. Cal dir que es conserven traces mínimes dels nivells fundacionals, mentre que la major part de l'estratigrafia documentada correspon als nivells finals. Aquests venen datats per un conjunt notable de ceràmica decorada valenciana de reflex metàl·lic, en el qual domina el motiu dels margallons.

L'àmbit 4E

Aquest àmbit, de planta rectangular orientada en sentit nord/sud, és el més gran del sector, amb una superfície d'uns 19 m^2. Se situa en el seu extrem oest i sembla tancar l'edifici per aquest costat, tot i que és difícil, a primera vista, veure la relació amb la resta d'àmbits del sector. D'entrada, observem que el nivell d'ús de l'estança se situa a una cota superior als àmbit veïns, el 4B i el 4D, conseqüència, sens dubte, de la necessitat d'adaptar-se al desnivell del terreny, en forma de terrassa. Això explica la inexistència de portes d'accés; suposem que s'hi entraria a nivell de planta pis a través d'una escala situada a l'extrem sud-est de l'àmbit 4B. Pel que fa als nivells més antics, els fundacionals, n'hem extret algunes dades gràcies al sondeig practicat l'any 2009 al centre del mur perimetral est. Aquest ha permès recuperar una seqüència estratigràfica de diverses capes d'anivellament, que corresponen a la preparació i l'adaptació del terreny per a rebre el sòl d'ocupació. Malgrat que els materials ceràmics recuperats no són molt significatius, el conjunt ens ha permès situar-nos en un context dins la primera meitat del segle XII, marcat per l'absència de les ceràmiques espatulades i la no aparició, encara, de les ceràmiques reduïdes decorades a rodeta i de verd-i-manganès català.

Quant als nivells d'ús, s'ha detectat d'un seguit d'estructures que fan pensar en la possible funció de l'àmbit com a cuina. En primer terme destacar la llar de foc que ocupa el centre de l'habitació. És una estructura de forma quadrangular, delimitada per lloses d'esquist clavades en el sòl, amb una solera de lloses de pissarra. Al seu voltant s'ha aïllat un important nivell de cendres. Hem pogut associar a aquesta estructura un utensili, identificat com un atiador del foc o tallant, localitzat a poca distància de la llar. Aquest estri és conegut en altres poblats medievals, amb un paral·lel molt semblant, quant a tipologia i mides, al poblat medieval de l'Esquerda (Roda de Ter, Osona)[1].

Figura 4. Detall de la llar de foc i de l'atiador.

Adossada al mur nord de l'estança hi ha una mena de banqueta, la funció de la qual s'ha suposat com a seient. Aquesta amida 1,70 m de llargada per 0,50 m d'amplada i una altura de 0,20 m. A l'angle amb el mur est, la banqueta conté un espai de petites dimensions, de 0,80 per 0,50 m, delimitat per dues lloses clavades verticalment en el sòl d'ocupació. La seva excavació ha posat en evidencia la seva relació amb el foc, per la important quantitat de carbons, així com amb la manipulació dels aliments, atesa la gran quantitat d'escates de peix que s'hi han recuperat.
Destacar finalment, al respecte de la fase d'ús de l'estança, les 4 fornícules o armariets que es troben al llarg del mur oest, amb una clara funció domèstica.
El material associat a aquestes estructures ens situa un ús entre final del segle XIII-XIV, i al llarg del segle XV. Destacar diversos fragments de verd-i-manganès català, per a la fase inicial, en especial un plat decorat amb un motiu central d'un peix, i la presència de ceràmica blava valenciana, en concret d'un bol decorat amb estrelles.
El darrer nivell d'ús de l'àmbit ha aparegut directament colgat pels estrats d'enderroc de final del segle XVI. Aquests s'han datat per la presència destacada de ceràmica decorada valenciana de reflex metàl·lic, especialment amb el motiu dels margallons, però també de les figures estilitzades, juntament amb motius relativament més antics.

EL SECTOR 5

El sector 5 forma part del conjunt d'edificacions situades al costat est del Portal Sud del poblat. S'hi accedeix des del carrer principal que travessa el poblat en sentit nord/sud i la plaça, a través d'una porta situada a l'angle NW. També s'hi pot entrar des del sud a través de dos accessos, que donen al mateix carrer, però ja fora del recinte que tanca el Portal.

Durant la campanya del 2008 es varen retirar amb màquina excavadora el nivell superficial i els estrats d'enderroc general. Això va permetre deixar al descobert els 5 àmbits que formen el sector, 4 dels quals s'han excavat durant la campanya del 2009, els àmbits 4A, 4C, 4D i 4E, deixant per a una propera campanya el 4B per motius de seguretat, atès el mal esta del mur que el delimita al nord, el qual ha calgut consolidar.
L'estructura arquitectònica de l'edifici, tal i com la percebem avui, és el resultat de diverses reformes que constatem en diferents paraments a partir refetes i del tapiat d'obertures. Algunes d'aquestes reformes no han deixat cap empremta a nivell de subsòl, la qual cosa ha dificultat la seva interpretació i l'adscripció cronològica, no en altres casos, com ara el del tapiat de la porta oberta en el mur nord, el qual es fa sobre el nivell de teules caigudes del sostre de l'habitatge.

L'àmbit 5A

L'àmbit A és una estança de planta quadrangular, orientada en sentit nord/sud, oberta a la plaça per la banda oest, situada a l'angle NW de l'edifici, que comunica amb l'àmbit 5C a través d'una porta oberta en el parament sud i amb l'àmbit 5B per una àmplia obertura, potser una arcada, cap a l'est.
Un cop retirat l'enderroc general de l'àmbit, que cal datar, com en la resta de casos, a partir del final del segle XVI, s'han detectat diversos elements relacionats amb la darrera fase d'ús. En primer terme esmentar un paviment de morter de calç, de menys d'1 cm de gruix, que se situa a la mateixa cota que el marxapeu de la porta oberta en el parament oest. Suposem que aquest paviment degué ocupar, en origen, tota la superfície de l'àmbit; només en queden, però, restes escadusseres localitzades a la meitat nord. És l'únic nivell de sòl que s'ha documentat en tota l'estança i l'hem de relacionar, també, amb una escala, de la que ens queden 4 graons, la qual es troba adossada el mur oest, a tocar la porta d'entrada. Aquest element evidencia, com ja havíem constatat en el sector 4, l'existència d'un pis superior.
Per sota d'aquest nivell d'ús, que s'ha datat, *grosso modo*, dins del segle XV-XVI, s'han identificat un seguit d'estructures excavades a la roca, que corresponen a una fase anterior. Es tracta d'una sitja, una cubeta i un retall indeterminat, fet a la roca, que podria identificar-se amb la capçalera d'una

tomba antropomorfa. La sitja se situa a l'extrem sud-est de l'estança, té una forma globular, amb el fons còncau i una fondària d'1 m. Ens ha arribat reblerta amb terra i pedres. El material recuperat és exclusivament ceràmica grisa, pendent d'estudi. La cubeta, amb aspecte inicial de sitja però només de 30 cm de fondària, per un diàmetre de 60 cm de diàmetre, se situa cap al centre/nord de l'estança; el seu rebliment, d'un sediment sorrenc, no ha lliurat material. Finalment, el retall fet a la roca se situa sota el mur sud de l'estança, i tampoc ha proporcionat material. L'absència de material en aquestes darreres estructures no ens permet establir el marc cronològic precís de la seva amortització.

L'àmbit 5C

L'àmbit 5C, de planta quadrangular, se situa al sud del 5A, amb el qual es comunica a través d'una porta. Se separa de l'àmbit 5E mitjançant un arc rebaixat, de 1,50 m de llum i poc més d'1 m d'alçada. A l'est limita amb l'àmbit 5D, amb el qual no sembla tenir connexió, i a l'oest, amb el Portal Sud.

Sota els primers nivells d'enderroc, amb una potència entre 50 i 30 cm, provinents de l'esllavissament dels murs de pedra, s'han diferenciat uns successius nivells de sediment en els quals destaquen, respectivament, la presència abundant de lloses de pissarra i un nombre important de teules -especialment a les cantonades de l'àmbit-, que cal relacionar amb l'enderroc de la coberta, i que datem en un context de final del segle XVI. És interessant destacar la presència notable de fauna, així com un fragment de molí.

Observem que els nivells d'ús segueixen el pendent del subsòl rocós cap al sud, el qual sembla regularitzar-se amb un rebliment de pedres, especialment concentrades amb centre de l'estança. El darrer estrat, localitzat sobre la roca, és un nivell de sediment amb presència de carbonets, petits fragments de teula i ceràmica grisa acompanyada d'una vora de verd-i-manganès, que ens situa en un context a partir de final segle XIII/ segle XIV.

Retallats a la roca s'han identificat dos forats de pal, de forma quadrangular, que segurament serviren de suport a una estructura de material perible que desconeixem i que no descartem tingués alguna relació amb el portal, atesa la seva proximitat amb la cantonada est. L'anàlisi del sediment recuperat pot aportar dades per a la seva interpretació.

L'àmbit 5D

L'àmbit 5D és una estança de planta rectangular, orientada nord/sud, oberta al carrer principal del poblat per la banda sud i a l'àmbit 5E per l'oest. Després de retirar els primers nivells d'enderroc, donava la impressió que l'àmbit connectava amb el que hem descrit anteriorment, l'àmbit 5C; la continuació dels treballs, però, ha posat al descobert un mur, conservat a menys alçada que la resta dels perimetrals, que tancaria el pas entre ambdós àmbits. Es tracta d'un mur de pedra seca, assentat sobre la roca, de 96 cm d'amplada, que en alguns en alguns punts només conserva 3 filades. Pensem que el seu enderroc fou anterior a la resta de murs, en un moment que, per ara, no és possible determinar cronològicament.

La seqüència estratigràfica de l'àmbit 5D és simple; sota el nivell d'enderroc, de 2 m de potència, format per les grans pedres procedents dels murs, es detecta un estrat de sediment, d'uns 20 cm de gruix, unitari a tota l'habitació, amb una important presència de teules, que el material ceràmic data de final del segle XVI, com la resta d'enderrocs de l'àmbit. No obstant això, és constant la presència de materials residuals més antics, entre els quals destaquem dues monedes que podem datar del segle XIII. Interpretem aquest estrat, com el primer nivell d'enderroc, en el qual les teules procedents del sostre es barregen amb algunes pedres procedents de l'esllavissament dels murs.

Per sota de l'enderroc es detecta un estrat, d'entre 2 i 10 cm de potència, amb un material ceràmic que ens permet associar-lo al darrer moment d'ús de l'estança i que interpretem com un sol d'ocupació. Aquest estrat cobreix directament la roca, llevat de la part central de l'habitació, on es detecta un altre nivell, un sediment amb important presència carbons i escàs material, en el qual destaca la ceràmica grisa i vidrada medievals.

Finalment, a la meitat sud de l'àmbit, per sota del nivell d'ocupació de l'habitació, es constata l'existència d'un conjunt de lloses d'esquist que s'ha interpretat, a priori, com la coberta d'una tomba antropomorfa o excavada a la roca. L'excavació prevista pels propers anys haurà de confirmar-ho. Destaquem, en darrer terme, la localització d'una peça ceràmica encabida en un retall de la roca, a tocar del mur oest de la cambra. La funció d'aquesta peça és, per ara, indeterminada; l'analítica de fitòlits podria aportar dades concloents.

L'àmbit 5E

Està situat ran del camí principal del poblat. Comunica amb l'àmbit 5C, a través de l'arc esmentat, i amb l'àmbit 5D, a través d'una porta oberta en el mur est. L'estratigrafia conservada en aquest àmbit és bàsicament de l'enderroc provinent dels murs de l'àmbit D.

Els elements estructurals més destacats són l'arc que el separa del 4C, l'estructura retallada a la roca situada a tocar del Portal Sud i el banc adossat al mur oest de l'àmbit D. L'arc al que hem fet referència s'adossa a l'angle SE del Portal Sud del poblat. Està construït amb pedra lligada amb morter i es conserva molt parcialment. Just al seu costat, i a tocar del portal, s'hi observa un retall de la roca, tipus cubeta, el qual hem interpretat com un abeurador o una menjadora, fet que explicaria la seva situació a tocar el camí. Finalment, el mur adossat a la paret est de l'àmbit 5D, que té uns 70 cm d'amplada i només conserva dues filades, l'interpretem com un banc. El conjunt d'estructures d'aquest àmbit formen part d'un espai obert situat ran de camí i de pas obligat en tant que eix principal del poblat.

EL SECTOR 6

El sector 6, separat del sector 5 per un carrer, el sector 7, forma part del conjunt d'edificacions situades al costat est del Portal Sud del poblat. Malgrat trobar-se només desenrunat des de la campanya del 2008, s'han identificat almenys tres àmbits contigus, d'oest a est, el 6A, el 6B i el 6C, els tres de planta rectangular, orientada en sentit nord / sud. Per ara s'han detectat dos accessos, un cap a l'àmbit 6A des de la part sud de l'església i un altre des del carrer principal que travessa el poblat en sentit nord/sud, cap a l'àmbit 6B.

EL SECTOR 7

El sector 7, pendent d'excavació, ja fou desenrunat els anys 70. El seu aspecte i traçat, malgrat ser sinuós, s'ha identificat amb un carrer, situat entre els sectors 5 i 6. La seva orientació és nord/sud i comunica el carrer principal amb l'àrea que s'estén davant la façana sud de l'església.

Figura 5. Vista general dels sectors 5,6 i 7.

CONCLUSIONS

A nivell de conclusions, destacar que l'excavació en extensió dels àmbits 4D i 4E del sector 4 ha aportat noves dades sobre l'arquitectura dels habitatges del poblat de Santa Creu de Rodes. Es confirma que l'edifici disposava de dues plantes, gràcies a la presència de les mènsules conservades a la paret nord de l'àmbit 4D, element que se suma a l'escala i el pilar central de l'àmbit 4B descoberts el 2007. L'excavació de l'àmbit 4E també ens ha permès observar que els habitatges s'adapten a la topografia del terreny, la qual té un marcat pendent cap a l'est; així ho testimonia el nivell d'us d'aquest àmbit, que es troba a més d'1 metre d'alçada respecte dels nivells de circulació de la resta d'àmbits. El sondeig del sector 4E ens ha facilitat, al seu torn, la cronologia aproximada dels nivells d'ús de la fase inicial de l'edifici, la qual hem situat en un context de la primera meitat del segle XII. Es tracta de nivells de terra compacta, amb abundants restes antròpiques, que sembla podrien correspondre al moment de funcionament d'una porta, després tapiada, que s'intueix en el mur est de l'estança.

La retirada de l'enderroc de la zona situada a la banda est del Portal Sud del poblat ha posat al descobert un nou barri, a partir de l'existència d'uns habitatges que hem identificat com a sector 5 i 6. Malgrat l'accés des de la plaça de l'església, a aquests s'hi arribaria també des de l'exterior del recinte que queda delimitat per les torres portal. Destacar l'existència d'un carrer secundari, que enllaçaria el carrer principal d'accés al poblat, amb la zona més immediata a la façana sud de l'església. Respecte al sector 5, els resultats que presentem són preliminars a l'espera de l'estudi del material arqueològic que ajudarà a

precisar amb més cura els horitzons cronològics. Així mateix, esperem la finalització de l'excavació de l'àmbit 5B, la qual permetrà fer un estudi global dels paraments i de les seves refaccions, que ajudaran a la comprensió de l'evolució històrica de l'edifici i, al mateix temps, a establir comparacions en quant a tècniques constructives i de distribució espaial amb altres sectors del poblat.

L'adaptació dels diferents àmbits del sector 5 al desnivell de la roca també és patent. Malgrat la fase d'estudi en la que ens trobem, pensem que l'edifici disposaria de dos nivells, un inferior en el qual es basteixen els àmbits 5C i 5D, a la cota del carrer d'accés al sud, i un altre de superior, determinat pels àmbits 5A i 5B, construïts a nivell de la plaça de l'església. La comunicació entre ambdós nivells es realitzaria a través de la porta que comunica els àmbits 5A i 5C. Els elements arquitectònics conservats posen també en evidència que almenys una part de l'edifici tindria dues plantes; ens referim essencialment a l'escala que s'adossa al parament est de l'àmbit 5A. Igualment, també podem afirmar que una bona part de l'habitatge era cobert amb un sostre de teules. La forta fragmentació d'aquests elements de coberta ens fa plantejar, la possibilitat que, poc després de l'abandonament de l'edifici, les teules que es trobaven en bon estat foren recuperades. No obstant això, l'existència d'un important nombre de lloses en el sector 5C planteja l'hipòtesi que almenys en aquesta part de l'edifici la coberta fos de llosetes.

La funcionalitat de cada una de les habitacions que formen el sector 5 és difícil d'establir. Apuntem la possibilitat que en el darrer moment d'ocupació del sector, els àmbits 5C i 5D fossin reservats als animals, mentre que la part d'habitatge se situés en els àmbits 5A i 5B. En aquest sentit insistim en dos elements, d'una banda l'arc rebaixat, de 1,50 m de llum i poc més d'1 m d'alçada que dóna l'entrada al sector 5C i que és difícilment practicable per a individus d'una alçada mitjana, i d'altra banda la cubeta excavada a la roca, a peu del Portal Sud i ran del camí, la qual hem interpretat com un possible abeurador; ambdós elements, juntament amb el banc adossat a l'àmbit 5D, se situen en un lloc obert i de pas.

Els nivells més antics detectats en el sector 5, igual que en el sector 4, corresponen a uns estrats que anivellen la roca. Atesa la manca de relació amb els murs perimetrals, no podem associar-los, però, amb el moment inicial de l'habitatge. El mateix passa amb les estructures localitzades a nivell de roca en l'àmbit 5A, una d'elles clarament una sitja. Finalment, en el possible context d'utilització funerària de l'espai de sagrera entorn de l'església, destaquem l'existència de diverses lloses localitzades just per sobre la roca mare de l'àmbit 5D, les quals podrien correspondre a la coberta d'una tomba antropomorfa, tipologia de la que coneixem altres exemplars en altres sectors del poblat.

En darrer terme parlar de Portal Sud del poblat, el parament est del qual l'excavació del 2009 ha posat al descobert fins a nivell de fonament sobre la roca. En l'excavació dels àmbits annexes a la torre per aquest costat, i que corresponent al sector 5, no s'ha localitzat cap parament que es pugui associar al Portal. En definitiva, creiem que aquest tindria una estructura de bestorre, igual que el Portal Nord. Malgrat que la bibliografia les ha identificat com a torres portal, integrades en el complex defensiu del poblat, la inexistència d'estructures directament relacionades ens fa plantejar la possibilitat que les dues torres portal, que disten entre si uns 60 m, puguin respondre a un element de prestigi, que incorpora elements de caire defensiu, com ara les espitlleres. No descartem, també, la hipòtesi que puguin relacionar-se amb el control d'entrada i sortida del mercat que tenia lloc a Santa Creu, essent en aquest cas un passatge pel cobrament.

BIBLIOGRAFIA

MATARÓ, M., OLLICH, I., PUIG, A.M. 2007, Excavació arqueològica al poblat medieval de Santa Creu de Rodes, *Quaderns del Museu d'Història de Catalunya* 13, Barcelona, 40-43.

MATARÓ, M., OLLICH, I., PUIG, A.M. 2007, Poblament medieval i ocupació als contraforts nord-occidentals del cap de Creus, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Congrés El paisatge vertebrador de la identitat empordanesa, Figueres, 301-308.

MATARÓ, M., OLLICH, I., PUIG, A.M. 2008, Santa Creu de Rodes (El Port de la Selva, Alt Empordà), *IX Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, L'Escala, 473-476.

MATARÓ, M., OLLICH, I., PUIG, A.M. 2009, Excavacions arqueològiques al poblat medieval de Santa Creu de Rodes. Un punt d'interès cultural i turístic per al municipi del Port de la Selva.- *Butlletí d'Informació Municipal, núm. 6, abril 2009*, el Port de la Selva, 2009, p. 8-9.

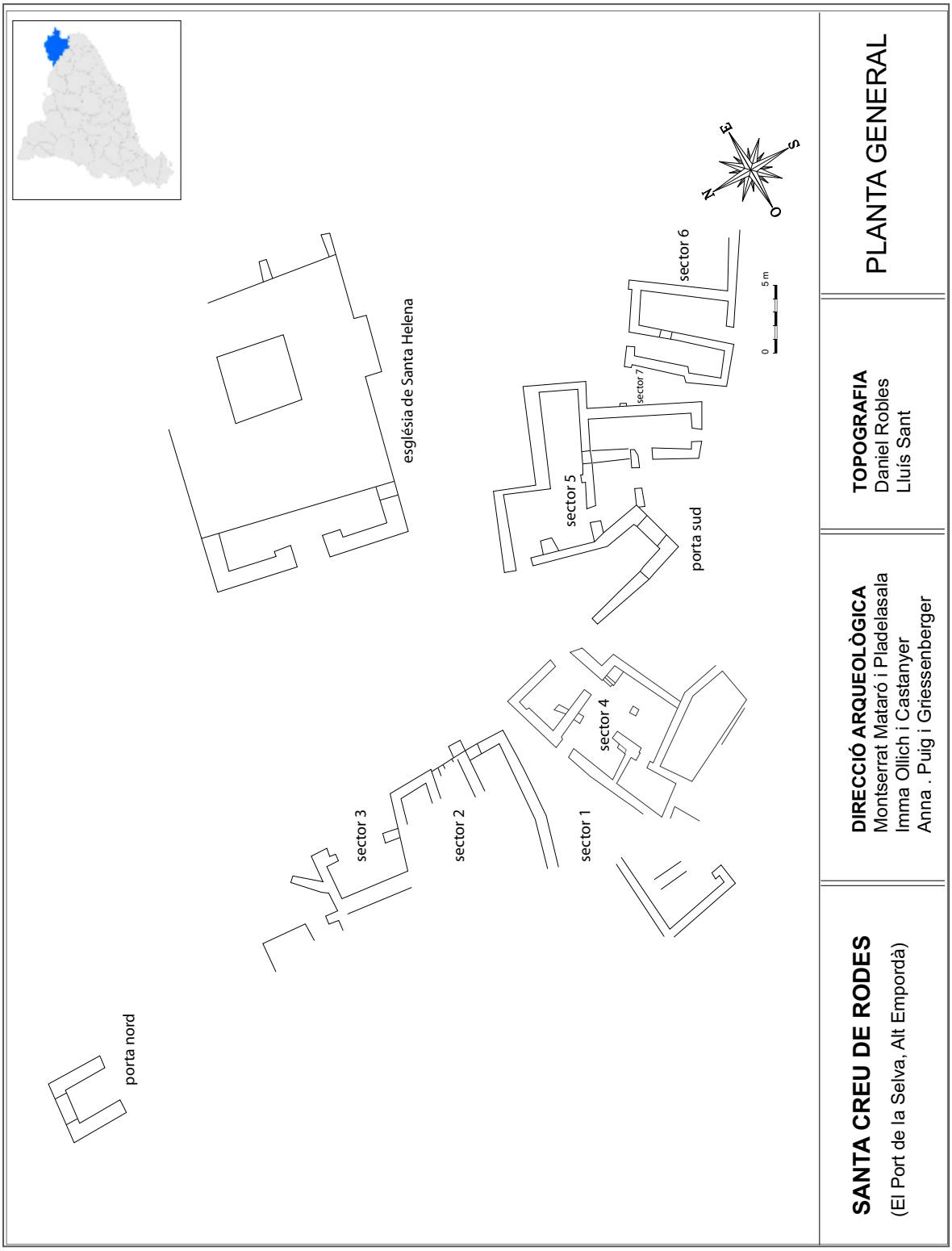

Figura 6. Planta general del poblat de Santa Creu de Rodes.

MATARÓ, M., OLLICH, I., PUIG, A.M. 2009, La descoberta de Santa Creu.- *ALBERES, 1 (primavera-estiu 2009)*, Girona 2009, p. 90-91.

MATARÓ, M., OLLICH, I., PUIG, A.M. (EN PREPARACIÓ): El cap de Creus a l'edat mitjana. *Estructuració del territori i formes de poblament, Territori i Societat a l'Edat Mitjana*, Universitat de Lleida.

NOTES

1) La peça, gairebé idèntica a la de Santa Creu, fou localitzada a l'interior d'una estança identificada com a ferreria, prop d'una fornal. Cf. Ollich *et al.* (2006): *Desperta Ferro! Vida quotidiana, treball, comerç i guerra a l'Esquerda. Catàleg dels metalls del Museu Arqueològic de l'Esquerda*.- Roda de Ter, p. 143, núm. 69.

POBLAMENT MEDIEVAL I OCUPACIÓ DEL TERRITORI ALS CONTRAFORTS NORD OCCIDENTALS DEL CAP DE CREUS

Montserrat MATARÓ i PLADELASALA, Imma OLLICH i CASTANYER, Anna Maria PUIG i GRIESSENBERGER

Els treballs de prospecció arqueològica realitzats en el bienni 2008-2009 són la continuació dels que es presentaren a les anteriors Jornades (Mataró/ Ollich/Puig 2008, 477-482), corresponents al bienni 2006-2007. Tots ells s'integren en el projecte de recerca *Poblament medieval i ocupació del territori als contraforts nordoccidentals del cap de Creus*, presentat i aprovat pel Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, el qual s'inclou en la línia de recerca sobre *Hàbitat fortificat i altres formes d'assentament a la Catalunya medieval*, programada pel Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica de la Universitat de Barcelona.

Ambdues intervencions s'han realitzat durant la segona quinzena de juny, sota la direcció de Montserrat Mataró, Imma Ollich i Anna Maria Puig. Al llarg d'aquests dies s'ha comptat amb la col·laboració de diverses persones estretament vinculades al territori i la seva gestió, a les que agraïm la seva ajuda. Ens referim a Genís Pinart Alcalde del Port de la Selva, Isabel Buscató -tècnica de Cultura de l'ajuntament del Port de la Selva-, Begoña Cervera -tècnica del Parc Natural del Cap de Creus-, Miquel Palós de Roses, i a Joan Ribas i Vicenç Armangué, tinent d'alcalde i arquitecte tècnic, respectivament, de l'ajuntament de Vilajuïga. El nostre agraïment també a l'Ajuntament del Port de la Selva que ens ha proporcionat l'allotjament i al Servei d'Arqueologia i Paleontologia del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya per les subvencions que ens ha estats atorgades.

Els objectius que han guiat la intervenció d'aquests dos darrers anys són els mateixos que ja exposàrem en la redacció del projecte de recerca. En primer lloc, la decisió de localitzar aquells assentaments corresponents al període d'estudi, és a dir els segles V al XV, dispersos per l'ampli territori del cap de Creus, per tal de documentar-los, registrar-los degudament i situar-los en la cartografia. Al mateix temps, relacionar el treball de camp amb la toponímia antiga i actual, a fi de poder identificar les restes localitzades amb alguns dels noms que apareixen en els documents de l'època. Per assolir aquests objectius hem partit bàsicament de les fonts documentals publicades i, sobretot, de la prospecció visual amb recollida de material arqueològic superficial, sense remoció del terreny.

L'àrea d'estudi dels anys 2008-2009 s'ha centrat, bàsicament, en els termes municipals del Port de la Selva (PS) i Vilajuïga (VJ), si bé hem visitat altres jaciments als termes de Pau (P) i Roses (RS), atesa la invitació feta per gent d'aquests municipis, bons coneixedors del territori, per tal de reconèixer alguns dels jaciments que s'hi troben. Cada un dels jaciments localitzats ha estat registrat en una fitxa confeccionada de forma específica per a l'ocasió, mentre que els materials arqueològics localitzats en superfície, degudament rentats, siglats, dibuixats i inventariats mitjançant una taula excel, ens han permès donar una probable adscripció cronològica[1]. Com ja havíem comentat pel bienni 2006-2007, també en aquesta ocasió hem localitzat diversos jaciments inèdits, que no constaven a la Carta Arqueològica de l'Alt Empordà de la Direcció General del Patrimoni Cultural. Cal dir que al llarg del programa de recerca s'han reconegut un total de 37 jaciments. A continuació presentem els registrats durant les dues darreres campanyes, agrupats segons els trets que els identifiquen: els camins, els elements senyalitzadors de camins i vies, els nuclis d'hàbitat, els centres de producció i explotació dels recursos i altres assentaments.

ELS CAMINS

Seguint la línia de les troballes realitzades ja en els anys 2006 i 2007[2] , enguany s'han localitzat altres testimonis de carrerades que creuaven el cap de Creus i comunicaven els principals llocs de poblament. Celebrem que algunes d'aquestes vies avui es recuperin, gràcies a treballs de desbrossament i conservació, i que, a més, siguin objecte de promoció i difusió a través d'activitats culturals diverses.

Camí de la Creu Blanca (PS-25-08)
Com la resta de carrerades documentades en aquest territori del cap de Creus, es tracta d'una via d'uns 2 m d'amplada, ben delimitada a cada costat per parets de pedra seca, la qual sembla conservar restes de l'empedrat original. El tram reconegut segueix un traçat de sud a nord, i comunica la vila de Pau amb el poblat de Santa Creu de Rodes, tot passant per la Creu Blanca, a la que ens referirem més endavant. No s'ha localitzat material en superfície.

Camí de Planells (VJ-36-09)
Aquest camí, també d'uns 2 m d'amplada i delimitat per dues parets de pedra seca, segueix una orientació en sentit oest a est. No descartem que pogués estar empedrat, però no se'n conserva cap traça. Sembla que comunicaria la plana empordanesa amb el monestir de Sant Pere de Rodes. És interessant destacar que discorre prop de les pedres de Planells, a les que també en referirem a continuació. Tampoc s'ha localitzat material en superfície.

ELS SENYALS DELS CAMINS

En diversos punts de les carrerades descrites hem observat l'existència de lloses gravades amb diferents motius, principalment cassoletes i creus. Si bé és cert que la zona en la que hem realitzat els treballs el nombre de dolmens coneguts és molt elevat, i que a aquest tipus de jaciments s'hi adscriuen les cassoletes, creiem que cal plantejar la possibilitat que les creus pertanyin a un període més recent, molt possiblement medieval i que s'hagin de relacionar, directament, amb els camins que des de la plana empordanesa menen cap al conjunt medieval de Rodes. En aquesta línia, encara s'estan trobant inscultures similars a les que descriurem, prop de camins, gràcies a la insistència dels amics Vicens Armangué i Modest Soy.
Definim aquests elements com a senyalitzadors, per la seva estreta vinculació als camins. En conseqüència, afegim aquí el de la Creu Blanca, situada al peu de la carrerada que comunica Pau amb Santa Creu de Rodes.

Roques gravades de la Creu Blanca (PS-26-08)
Conjunt de roques situades uns metres al sud de la Creu Blanca. Tenen gravades diverses creus. No hi ha elements suficients per atribuir-los una cronologia determinada ni material arqueològic en superfície, però apuntem la possibilitat que estiguin relacionades amb el camí medieval que va de Pau a Santa Creu de Rodes.

Roques gravades ran de la GIP 6041 (PS-27-08)
Conjunt de 4 roques d'esquist situades al peu de la carretera que va de Vilajuïga a Sant Pere de Rodes, gravades amb diverses creus. En el mateix conjunt s'observa una altra roca amb un forat de pal i encara una altra amb 4 cassoletes. El lloc s'identifica amb el jaciment núm. 13.435 de l'Inventari del Patrimoni Arqueològic del Servei d'Arqueologia i Paleontologia, el qual li atribueix una cronologia del Neolític-Calcolític. No obstant això, observem que la tipologia de les creus és diversa i que alguna d'elles podria ser medieval o, fins i tot, posterior. No s'observa material en superfície.

Creu Blanca (P-24-08)
Creu de terme que separa El Port de la Selva de Pau. Es troba posada sobre una base cilíndrica (pedró), d'uns 2 m d'alçada, feta amb pedres irregulars lligades amb morter de calç. A la capçalera es llegeix la inscripció, amb les lletres resseguides amb color blau:

IHS: NAT
ZARENUS
REX: IU
DEORUM:

A l'altra cara de la capçalera s'insinuen unes marques il·legibles. Pel tipus de lletra, gòtica, la podem situar en el segle XIV. Recentment ha estat pintada de color blanc.

Pedres de Planells (VJ-35-09)
Conjunt de diversos afloraments d'esquist situats en el paratge de Planells, prop del torrent de Comes Tortes. Els diversos blocs prenen una direcció nord-sud i la distància entre el més septentrional i el més meridional és d'uns 73 metres. Destaca el bloc que se situa a l'extrem nord del conjunt, tant per les seves dimensions com pel nombre de gravats. S'hi distingeixen creus, reguerons i cassoletes. La resta de blocs presenten un nombre menys elevat de gravats, alguns dels quals, especialment el que es localitza a l'extrem sud, són de difícil interpretació. De nou constatem, com ja hem observat en l'emplaçament d'altres pedres

gravades, que aquestes se situen prop del camí antic que va a Sant Pere de Rodes. Per aquest motiu i per l'elevada presència de creus, pensem que aquestes inscultures es podrien situar en època medieval, malgrat que hem de reconèixer que es troben en una zona hi ha un nombre important de dolmens (Pujolar, Mas de la Mata, Vinyes Mortes, Vinya del Rei) i que alguns dels motius són comuns en aquesta època, com ara les cassoletes.

Pedres de Canyelles (VJ-34-09)
Conjunt de 2 afloraments d'esquist situats prop de les parets enrunades d'una casa, en el paratge de Canyelles. El més gran, d'uns 2 per 1,20 m, té gravats diversos motius, reguerons, cassoletes i creus. A l'altre bloc, d'uns 1,20 per 0,60 m, situat a uns 4 metres al nord de l'anterior, s'hi observa una creu i una cassoleta. No hi ha elements suficients per atribuir-los una cronologia determinada ni material arqueològic en superfície, però apuntem la possibilitat que estiguin relacionats amb el camí medieval que travessa el coll de Canyelles i que se situa a molt poca distància.

Pedra gravada de Mas Ventós (PS-37-09)
Gran llosa d'esquist, d'uns 3 per 9 m, situada al paratge del mas Ventós, prop de l'actual carretera que va de Vilajuïga a Sant Pere de Rodes (GIP 6041). Té gravades diverses creus i una gran quantitat de cassoletes de mida petita. Tampoc disposem d'elements vàlids per a donar una cronologia.

ELS NUCLIS D'HÀBITAT

Enguany, s'ha localitzat un únic nucli d'hàbitat, que cal sumar al que es va registrar el 2007 al terme del Port de la Selva, amb el nom d'Es Conventets.

Poblat de Canyelles (VJ-28-08)
Conjunt d'estructures de pedra que formen diversos espais que semblen correspondre a habitacions d'un assentament, possiblement un poblat altmedieval. Tots els murs són de pedra seca. Adossats a alguns d'ells hi ha grans massots, també de pedra seca. Ha estat recollida en superfície ceràmica grisa medieval, teules i altres fragments indeterminats. S'hi observen diversos forats, possiblement de furtius.
A Canyelles es troba també la cista neolítica que consta a l'IPAC amb el núm. 13.385.

ELS CENTRES DE PRODUCCIÓ I EXPLOTACIÓ DE RECURSOS

Pedrera de Cala Montjoi (RS-29-08)
Coneguda també com la pedrera de marbre blau de Montjoi, aquesta extracció, avui abandonada, conserva grans blocs tallats de forma quadrangular en els que s'observen les marques d'extracció i tractament. Possiblement foren tallats des de temps antics i usats per a la construcció d'algun monument medieval i modern de la zona.

Pedrera del Lladó (RS-30-08)
Coneguda també com Els Màrmols o pedrera de Falconera, aquesta extracció, avui abandonada, se situa a la punta Falconera, davant del cap Norfeu. Es utilitzada fins a època moderna, moment en el que se substitueix el transport per via marítima des de l'embarcador de cala Lladó, pel transport terrestre a través de la carretera de Roses-Montjoi-Cadaqués. Encara hi podem trobar restes de talla i diverses estructures del funcionament de l'extracció d'època moderna.

Forn de Puig Vaquer (PS-31-08)
Forn circular, d'uns 2 m de diàmetre, en part excavat a la roca i en part construït en pedra posada en sec. L'interior de la cambra conserva una capa d'argila rubefactada i endurida. S'obre al sud mitjançant una porta adintellada. A pocs metres a l'oest del forn hi ha una mina de ferro (PS-32-08). Es conserven en superfície nombrosos fragments d'escòria.

Mina del Puig Vaquer (PS-32-08)
Mina excavada a la roca, situada a uns 13 m a l'oest del forn de Puig Vaquer (PS-31-08), aprofitant una veta ferruginosa. La boca, oberta al SE, és irregular, amb una amplada aproximada de 8-10 m per una alçada de 6-7 m. Penetra dins la muntanya, avall i cap al nord, uns 20 m. Avui és impracticable per la vegetació i l'amuntegament de pedres caigudes. Fora de la mina s'observen grans blocs ferruginosos. L'ajuntament del Port de la Selva ha condicionat el paratge protegint-ne l'accés.

ALTRES ASSENTAMENTS

Cala Cativa (PS-22-07)
En relació a aquest jaciment, ja treballat anteriorment, l'any 2009 s'ha fet una nova prospecció, la qual ha

permès recuperar nous materials ceràmics que podríem relacionar amb el derelicte amb àmfores Pascual 1 que fou localitzat l'any 1894 i amb un possible jaciment terrestre d'època romana, del qual en podrien ser testimoni algunes de les estructures localitzades en la prospecció de 2007.

Puig Castellar (VJ-23-08)

Turó enlairat uns 116 m sobre el nivell del mar, situat a l'est de Vilajuïga. Té contacte visual directe amb al castell de Quermançó i el poblat de Canyelles, Roses i el massís del Montgrí i un clar domini sobre la plana empordanesa. El cim del turó és ocupat per grans blocs de granit i d'altres ferruginosos que semblen haver estat explotats. Si bé el topònim és suggerent, al cim del turó hi hem localitzat únicament restes d'una paret de pedra seca que sembla correspondre a una feixa d'època moderna. No constatem restes d'estructures ni material arqueològic en superfície. No obstant això, els mateixos blocs del cim poden haver servit per a facilitar un amagatall i lloc de vigia.

CONCLUSIONS

En iniciar la prospecció del contraforts nord-occidentals del cap de Creus, partirem d'un text fonamental per a l'estudi del territori. Ens referim al testament del comte Gausfred, datat del 974, en favor del monestir de Sant Pere de Rodes, centre neuràlgic d'aquesta zona al llarg de l'època medieval. Aquest text descriu amb precisió el paisatge i dóna els noms de lloc de paratges, viles, masos, molins, camins... del seu domini. Reproduïm un fragment del document: "*In primis habet terminum ipsa una terra simul cum ipso mare cum suos portos et suas piscatorias de ipso porto quod dicunt Armirodas de ipso loco quod dicunt ad ipsum Lentisclum usque ad locum quem dicunt Tres fratres. Inde vadit ad ipsum molinum de Balaschone. Inde pergi t ad ipsa Tamarit deinde vadit ad ipsam Petram fictam et inde usque ad ipsa Matella cum prato Gomesindo et ascendit per ipsa serra quae ibidem est usque in ipso fictorio de Pigninello atque inde ascendit in summitatem ipsius montis Pigninelli. Inde descendit per ipsa via quae inde pergit usque ad locum ubi dicunt ad ipso Sorberollo. Et inde descendit ad ipsa Clufa et vadit descendendo usquead ipso casale de Salvatore*" (Pere de Marca 1688).

El llegat de Gausfred ens deixava entreveure un paisatge ben diferent al que percebem avui dia, en el que les poblacions s'estableixen a tocar de la costa i l'hàbitat dispers és pràcticament inexistent. Així se'ns ha demostrat al llarg de les intervencions que hem fet en aquest territori, malgrat que l'estat actual del sotabosc, extremadament espès, ha dificultat enormement la prospecció i el poder-ne obtenir més dades. Malgrat tot, ha estat possible fer una aproximació al tipus d'ocupació del territori del cap de Creus en època medieval, el que ens permet ara apuntar un seguit de conclusions.

El monestir de Sant Pere de Rodes es defineix com el lloc central de distribució i organització del territori juntament amb el poble de Santa Creu i el castell de Verdera. Els nuclis d'hàbitat medieval agrupat ocupen amb preferència les valls, a recer del mar i les inclemències del temps, essent-ne una excepció el poble de Santa Creu situat al cim d'una carena, a mercè del monestir de Sant Pere i, alhora, una peça fonamental de la trilogia medieval de Rodes. No obstant aquesta diferència, cal esmentar que, en tots els casos, els caràcters constructius són molt similars. Només una excavació de les restes podrà aclarir la seva evolució històrica.

De forma paral·lela es desenvolupa un hàbitat dispers, amb masos i torres de defensa. Es tracta d'una població antiga, amb continuïtat d'ocupació al llarg de l'època medieval i fins els segles XVIII i XIX.

El territori s'organitza a partir de vies i camins, que permeten una comunicació entre els diversos nuclis d'hàbitat i la circulació, no només de la població sinó també del bestiar, així com el transport de mercaderies, fins a temps moderns. Un exemple clar d'aquesta utilització és el camí del Puig Vaquer, que fa possible la sortida del mineral de ferro extret a la mina, encara avui ben visible, i tractat al forn de reducció.

La localització de dues pedreres de marbre en el vessant oriental del cap de Creus, concretament a l'actual terme municipal de Roses, planteja de nou la necessitat de vies aptes per al transport i la mercaderia d'aquest producte que fou explotat en els dos llocs fins a època moderna però que degué utilitzar- se ja en època antiga per a la construcció dels grans monuments medievals de la zona.

En els treballs portats a terme en les diferents campanyes, hem detectat diverses carrerades. La majoria tenen origen antic i s'utilitzen plenament a època altmedieval, seguint els llocs esmentats a la

documentació del segle X. Un punt de confluència de camins és el Coll de Sant Genís, on s'encreuen les vies que van de nord a sud, entre La Selva – La Vall de Santa Creu i Roses, i d'est a oest, entre Cadaqués – Perafita i Pau – Vilajuïga.

Destaquem un element important respecte als camins i que fins avui no s'ha tingut en compte: l'existència de creus gravades en afloraments rocosos propers a les vies. Al nostre entendre, es tracta d'elements senyalitzadors, que podem situar en època medieval amb pervivència fins a l'època moderna, la qual cosa obre el debat sobre la cronologia que se'ls ha atribuït fins ara dins d'un context Neolític/calcolític, atesa la presència d'elements megalítics. La documentació d'aquests gravats a través d'un calc és una tasca important a portar a terme per tal d'aprofundir en el seu coneixement i poder proposar una cronologia fiable.

A nivell d'estructures de defensa, volem insistir en la possibilitat de l'existència d'una una línia defensiva de les valls a través de l'ocupació dels llocs enlairats i estratègicament situats. Molts d'aquests llocs presenten una perduració d'ocupació des d'època antiga. Destaquem el lloc de Sant Baldiri de Taballera on la localització de ceràmiques romanes i ceràmica espatulada en la intervenció arqueològica feta la primavera de 2007 -informació proporcionada per Gema Vieyra-, es fa palesa una ocupació continuada des de l'antiguitat, la qual sabem que perdura fins època moderna. L'estratègia del lloc permet el control del Golfet i de la cala Taballera. En aquest sentit, apuntem que si bé la torre de Sant Baldiri ha estat datada del segle XVI a partir d'un document de 1558 segons el qual el mestre de cases Bartomeu del Mar la construeix "per guardar la capella de Sant Baldiri de la Selva", la troballa de materials tardoantics ens fa plantejar un origen anterior.

Altres possibles llocs de guaita i de control, a més de Sant Baldiri i el propi castell de Sant Salvador o de Verdera, que conserva estructures d'una gran entitat, són el Torrelló i el del Coll de la Torre (Mataró/Ollich/Puig 2008, 478). Si bé aquests dos turons foren aplanats en època moderna per a la construcció de búnquers, ens plantegem la possibilitat d'una ocupació anterior de caire defensiu; hipòtesi que únicament una excavació arqueològica pot confirmar. Més evident és l'ocupació del Coll de Bosc en el que s'observa un rebaix de la roca de forma quadrangular i la localització de diversos forats de pal; el conjunt sembla correspondre a una torre possiblement d'època carolíngia. La seva situació a l'avançada del castell de Verdera i el control directe sobre la badia del Port de la Selva en fan un punt de guaita immillorable (Mataró/Ollich/Puig 2008, 478). Un altre punt estratègic relacionat de ben segur amb el propi castell de Verdera és el coll del Mosquit. Allà hem observat restes de diversos murs, ara emmascarats per la vegetació. La seva situació sobre una carena de 634 m d'alçada garanteix el control sobre la badia de Roses i la del Port de la Selva (Mataró/Ollich/Puig 2008, 478).

A una cota molt més baixa que les precedents, uns 70 m sobre el nivell del mar, se situa la darrera de les torres de defensa que hem localitzat aquests anys; es tracta de la Ferreria, situada prop de la riera d'en Rubiés o de Romanyac. Les restes d'aquesta edificació, reutilitzada com a barraca de vinya en època moderna, corresponen a una torre de base troncocònica que podem situar en els segles XIII-XIV a partir del material ceràmic que ha estat recuperat en superfície (Mataró/Ollich/Puig 2008, 478). L'ocupació antròpica del lloc queda ben palesa en els encaixos i retalls que hem detectat al llit de la riera d'en Rubiés o de Romanyac que hem interpretat com una resclosa, testimoni de l'aprofitament i manipulació dels recursos naturals d'aquesta vall. Igual que en altres indrets que hem descrit, a la vall de Rubiés la tradició d'assentament és llarga, tal i com hom demostra el material lític recollit, que ens situa a la Prehistòria, i que, juntament amb el còdol tallat en quars localitzat a la carrerada del Torelló, testimonia la presencia i l'ocupació humana del cap de Creus des del Paleolític.

Altres indrets que, per situació i per toponímia, obrien la possibilitat de conservar restes d'estructures de guaita o defensives, han donat resultats negatius. Es el cas de Puig Castellar, dins del terme municipal de Vilajuïga. No hi hem localitzat ni estructures ni material arqueològic. No obstant això, cal tenir present dos factors: d'una banda el sotabosc extremadament espès i d'altra banda la possibilitat de l'existència d'estructures peribles de les que no s'haurien conservat testimonis visibles.

En el nostres treballs hem intentat també comprovar l'ocupació de diverses puntes del litoral com a llocs de orientació de les rutes marítimes. Hem prospectat Punta s'Arenella i Punta de la Lloia sense localitzar materials en superfície. Cal tenir en compte, però, que actualment s'Arenella està ocupada per un far i diversos búnquers i la Lloia és urbanitzada.

Per aquest darrer lloc, són interessants diverses estructures, avui desaparegudes, que coneixem gràcies a la documentació fotogràfica de l'arxiu Gaspar de principi del segle XX.

La prospecció de cala Cativa ha donat, en canvi, resultats positius. Situada a recer del cap Mitjà, la ocupació hi és palesa a través de l'abundant material ceràmic que es troba en superfície i per diverses estructures. Considerem que es tracta d'una ocupació antiga que obre noves perspectives. La localització de ceràmiques al vessant sud fa replantejar la cronologia i testimonia una ocupació del lloc que s'allarga des d'època romana fins a època moderna. No obstant això, cal contemplar també la possibilitat que els fragments ceràmics romans localitzats en superfície siguin producte de l'espoli del derelicte, realitzat en la dècada dels anys 60; únicament una excavació arqueològica permetria comprovar-ho.

Finalment, comentar que algunes de les estructures que hem localitzat al llarg de les 4 campanyes del projecte no hem pogut interpretar-les, en gran part per la manca de paral·lels. Si el nostre registre és la base d'una recerca de les generacions d'arqueòlegs que ens segueixen ens podrem donar per satisfetes.

BIBLIOGRAFIA

BADIA, J., CARRERAS, J.E., BOFARULL, B., PIÑERO, D. 1995, Un testimoni de poblament medieval a la zona de Cap de Creus, *La península del Cap de Creus i la serra de Verdera*, Actes de la IV Jornades de la Institució Catalana d'Història Natural, IEE, 153-159.

BOLÓS, J., HURTADO, V., 1999, *Atles dels comtats d'Empúries i Peralada (780-991)*, Rafael Dalmau editor, Barcelona.

MATARÓ, M., OLLICH, I., PUIG, A.M. 2007, Poblament medieval i ocupació als contraforts nord-occidentals del cap de Creus, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Congrés El paisatge vertebrador de la identitat empordanesa, Figueres, 301-308.

MATARÓ, M., OLLICH, I., PUIG, A.M. (EN PREPARACIÓ): El cap de Creus a l'edat mitjana. Estructuració del territori i formes de poblament, *Territori i Societat a l'Edat Mitjana*, Universitat de Lleida.

MATARÓ, M., OLLICH, I., PUIG, A.M. 2008, Poblament medieval i ocupació als contraforts nord-occidentals del cap de Creus en el bienni de 2006-2007 (Alt Empordà), *Novenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, L'Escala, 477-482

MARCA, P. DE 1688, *Marca Hispanica, sive limes hispanicus*, París, cols. 903-906.

NOTES

1) Cada un dels jaciments localitzats ha estat registrat amb les inicials del terme municipal al qual pertany, el número del jaciment i l'any de la intervenció. La fitxa confeccionada recull les següents dades: Nom actual del lloc, Nom documentat en el cas que existeixi, coordenades UTM, descripció de les restes i aproximació cronològica, sempre que el material recollit ho permet. El material arqueològic localitzat en superfície i recollit ha siglat amb les inicials del terme municipal, el número del jaciment, l'any d'intervenció i el número d'inventari, correlatiu d'1 a n per a cada un dels jaciments.

2) En aquest període es localitzaren un total de 6 trams de carrerades: la del Port de la Selva (PS-6-06), els dos trams del coll de Sant Genís (PS-7-06 i PS-9-06), el camí de Sant Creu (PS-13-06), la del Torrelló (PS-14-07) i la de sant Baldiri (PS-15-07) (Mataró/Ollich/Puig 2008, 479).

MAS PAGÈS DE CALABUIG (BÀSCARA, ALT EMPORDÀ)

Joaquim GRAU SALVÀ

INTRODUCCIÓ

Mas Pagès és una masia que es troba a la zona anomenada "Els Masos de Calabuig", situada a dos quilòmetres i mig al sud-oest de Bàscara. Bàscara és un municipi situat a la part sud de l'Alt Empordà, just al límit amb el Pla de l'Estany. Limita, al nord amb Pontós, a l'est amb Vilaür i al sud i oest amb Vilademuls. A més, formen part del municipi, els agregats de Calabuig, Les Roques i Orriols.

Mas Pagès es troba en terrenys suaument accidentats, en un replà lleugerament inclinat al nord, vers la vall que forma el Rec de Sant Miquel, enmig de terres de cultiu i zones boscoses.

S'hi accedeix per la carretera de Bàscara a Vilaür, GI-622, al quilòmetre 2,5 pel camí dels masos de Calabuig. Hem de passar Mas Serafí a l'esquerra, continuar i, un cop passat Ca l'Hospital, uns 430m fins arribar a Mas Pagès.

S'ha identificat (Badia, 1981) el lloc com l'antic Priorat de Sant Nicolau. D'aquest, segons l'autor, només en quedaria un pany de paret visible. El mateix autor assenyala la possibilitat de l'existència d'una vila romana sota els mateixos terrenys que ocupà el Priorat i, actualment, el mas. Posteriorment, Nolla i Casas (Nolla i Casas, 1984), constaten l'existència de materials ens superfície, però no gosen donar al lloc l'entitat de vila que havia donat Badia. Posteriorment, en el 2005, la zona fou objecte d'una campanya de prospeccions (Folch i Gibert,2005), durant la qual s'observaren en superfície diversos fragments de ceràmica romana.

MOTIVACIÓ DE LA INTERVENCIÓ

La intervenció al Mas Pagès de Calabuig va estar motivada per la voluntat, pels amos del terreny, de construir-hi un habitatge unifamiliar, situat al nord-est de l'emplaçament de l'actual mas. Donada la possibilitat d'existència de restes arqueològiques es va trobar convenient la realització d'una sèrie de

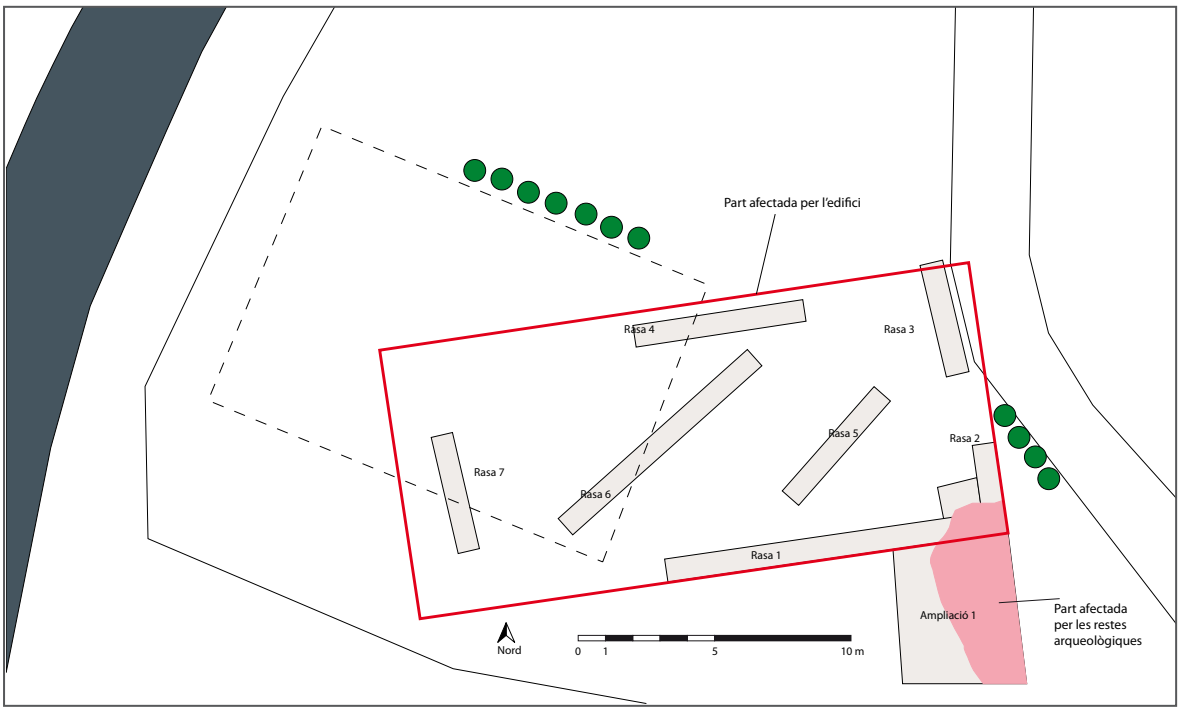

Figura 1. Planta general amb indicació de les rases i l'espai que ocupaven les restes localitzades

Figura 2. Vista general, des de l'est dels dos enterraments localitzats

rases, en l'espai que havia d'ocupar l'edifici, per tal de constatar si el terreny era positiu en estratigrafia arqueològica.

TREBALLS REALITZATS.

El dia 7de juliol de 2009 es va procedir a l'obertura d'una sèrie de rases per comprovar l'existència de nivells arqueològics en el terreny delimitat per la construcció del nou edifici. En total, van ser obertes vuit rases, de les quals, només la ubicada a l'angle sud-est de l'àrea prospectada, va donar resultats positius, localitzant-se un estrat amb material ceràmic d'època tardoromana i l'inici d'un retall

Els treballs d'excavació de la zona tingueren lloc entre els dies 8 i 10 de juliol. Es delimità un sondatge de 3x3, en el que s'estenia l'estrat arqueològic abans citat. Un cop excavat aquest nivell, es pogué constatar l'existència de dues fosses, amb un enterrament cadascuna.

Aquestes fosses estaven excavades directament sobre la roca natural, sense que es veiés cap indicador de la seva situació. Estaven ben orientades (est-oest) i amidaven 1,65 metres de llarg x 0,40 metres d'ample, en el cas de la situada més al nord; i de 1,90 de llarg x 0,30 metres d'ample, en el cas de la situada al sud.

El seu farciment, ple de material ceràmic del Baix Imperi Romà, era igual per les dues fosses, essent el mateix que l'estrat que les cobria. Dins de cadascuna de les fosses es trobà l'enterrament d'un individu, disposats en decúbit supí. Ambdós enterraments presentaven, com a detall, la inclusió d'una banya d'ovicàprid sobre el seu estèrnum.

CONCLUSIONS

Si bé és difícil situar cronològicament les dues tombes excavades, doncs el material del reble bé podia tractar-se de material aportat d'una altra zona, la qual cosa semblaria possible, doncs els voltants del mas Pagès són plens de material ceràmic de la mateixa època. Per la tipologia d'enterrament és difícil donar-los una adscripció tan antiga i, possiblement, s'haurien de situar en una època compresa entre els segles X i XIII. De tota manera, un estudi antropològic i una datació radiocarbònica de les restes excavades podria donar més llum sobre els individus localitzats a mas Pagès de Calabuig.

És destacable, però, l'aparició de les banyes, situades en el mateix lloc, com si es tractés d'una deposició votiva i que els dos individus estiguessin coberts pel mateix farciment, cosa que n'evidencia la simultaneïtat de l'enterrament.

BIBLIOGRAFIA

BADIA I HOMS, J. 1981, *L'arquitectura medieval de l'Empordà, II-A, L'Alt Empordà (Agullana - Peralada)*, Diputació Provincial de Girona.

BOSCH PARER, C. I EGEA CODINA, A. 2007; *L'antic municipi de Calabuig*. Ajuntament de Bàscara. Pàgs. 33-36.

FOLCH IGLESIAS, C. I GIBERT REBULL, J. 2006; Prospeccions arqueològiques al terme municipal de Bàscara (Alt Empordà). *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona*. Vol. I. Roses, 2006. (pàg. 349 - 356).

NOLLA, J. M.; CASAS, J. 1984, *Carta arqueològica de les comarques de Girona: el poblament d'època romana al nord-est de Catalunya*. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona.

CONTROL ARQUEOLÒGIC DE LA DEMOLICIÓ DELS EDIFICIS 22 I 24 DEL CARRER VALLS VELLS D'OLOT (LA GARROTXA)

Mireia BASSOLS CASI

INTRODUCCIÓ

El 2003 es revisa el pla general d'Olot i es crea el POUM 2003 amb la intenció de rehabilitar i conservar el nucli històric d'Olot (la Vila Vella i el Passeig de la Muralla) per tal revalorar la zona, atraure nova població i augmentar el nombre d'inversions en aquest espai urbà. És en el marc d'aquest projecte que s'han dut a terme la demolició de diversos pisos del carrer Valls Vells, entre ells els números 22 i 24.

L'Ajuntament d'Olot es va posar en contacte amb l'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural i la Universitat de Girona. L'objectiu principal de la intervenció consistia en observar si aquests edificis havien utilitzat, com havia succeït en d'altres ocasions, l'antiga muralla com a paret mitgera: a més de documentar possibles nous trams de la muralla medieval d'Olot i evitar el seu deteriorament amb els treballs d'enderroc.

INTERVENCIONS ANTERIORS

El 1995 es va dur a terme la primera intervenció arqueològica prop de la muralla, concretament entre els carrers de l'Aigua i la Llosa. Aquesta intervenció va consistir en un sondeig amb màquina per tal de confirmar la presència de dita muralla, que segons Xavier Puigvert (1998), aquesta durant el segle XIII estaria situada entre els carrers dels Valls Vells i la Llosa.

Durant els anys 1999 i 2002 es van dur a terme diverses intervencions a través de sondeig amb màquina i manuals, realitzats els primers per Marta Fàbregas i Francesc Busquets i els segons Gustau Garcia (Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona). En aquestes intervencions es documentaren diverses estructures medievals i modernes (Alcalde, 2006).

La darrera intervenció es va realitzar el novembre de 2006, i es va constatar que la muralla s'havia conservat com a paret mitgera i sota els fonaments d'alguns dels edificis entre els carrers Valls vells i la Llosa (Alcalde, 2006).

En tots els casos les intervencions arqueològiques confirmaren l'existència de trams de muralla en diversos estats de preservació d'acord amb el traçat hipotètic establert per Xavier Puigvert.

TREBALLS REALITZATS I METODOLOGIA EMPRADA

Com que alguns trams de la muralla formaven part de la paret mitgera de les cases que donen als carrers Valls Vells i la Llosa, els treballs realitzats es basaven sobretot en un seguiment acurat i precís de les obres d'enderroc duts a terme per les màquines excavadores, per tal de poder determinar amb claredat l'existència o no de possibles restes arqueològiques.

Els treballs realitzats i la metodologia emprada van consistir en:

1.- L'observació visual prèvia de les estances interiors dels dos edificis dels Valls Vells que havien de ser derruïts, intentant localitzar possibles finestres o parets que permetessin conèixer el gruix de la paret mitgera. Així com la neteja de diversos paraments de murs.

2.- L'estudi i mesura d'un soterrani amb volta situat a l'edifici número 22, per tal de trobar-hi possibles restes de la muralla medieval, ja que amb les obres d'enderroc el més probable era que aquesta volta es desplomés i acabés per enterrar aquest espai, i d'aquesta manera impossibilitar-ne el seu l'accés.

3.- Repicament exterior en diversos punts de la paret mitgera dels edificis enderrocats, així com del soterrani amb volta, per tal de buscar traces de la pedra tosca que formava part de la muralla medieval.

Universitat de Girona

I fins i tot, intentar saber si en algun moment es produïa algun tancament o gir en la possible muralla. En aquesta intervenció però no es va poder repicar la part dels edificis del carrer de la Llosa.

4.- Presa de mides en diversos punts dels edificis a enderrocar per comprovar si l'amplada dels murs es corresponia o podia incloure la muralla medieval en el seu interior.

5.- Observació visual de l'enderroc de les estances superiors dels edificis derruïts.

CONCLUSIONS

Aquesta intervenció no ha produït cap troballa de cap tram de muralla medieval, perquè l'enderroc ha estat bàsicament superficial i no ha afectat directament ni el mur mitger ni cap altre espai que formés part dels fonaments dels edificis, exceptuant el soterrani de volta de l'edifici 22. Malgrat la localització, en altres intervencions, de diversos trams de muralla medieval fossilitzada en les parets mitgeres dels edificis dels carrers Valls Vells i la Llosa (Puigvert, 1998; Busquets i Fàbregas, 1999; Garcia, 2003), i la certesa de les característiques tipològiques de la mateixa, la no existència de forats, finestres, foses o portes que connectessin els edificis entre sí ha impossibilitat la troballa de noves restes arqueològiques.
Els treballs de repicament manual no han permès de conèixer si darrera del mur mitger es conserva encara part de la muralla antiga, i com que les obres no afectaven directament aquesta part de l'edifici, no s'ha pogut realitzar un sondeig o un forat a la paret per tal de poder veure'n la seva amplada o composició. Malgrat tot, la constatació de que el perímetre de la muralla s'ha mantingut fossilitzat dins la trama urbana, permet suposar que les futures intervencions urbanístiques treguin a la llum nous panys de muralla (Alcalde, 2006). És per això que cal dur a terme un seguiment exhaustiu de totes les obres d'enderrocament dels edificis del carrer de la Llosa i sobretot, aquelles obres que afectin tant el mur mitger com els fonaments dels edificis d'ambdós carrers, perquè la muralla es podria haver conservat tant a nivell de circulació actual com a nivells més inferiors.

Figura 1. Els punts circulars indiquen l'ubicació dels nous enderrocaments dels edificis 22 i 24. La franja horitzontal indica la ubicació de la muralla medieval.

En aquesta fase de rehabilitació del nucli antic d'Olot, concretament del Passeig de la Muralla, no s'han enderrocat els edificis que composen els carrers dels Valls Vells i de la Llosa, sinó que, solament, han estat derruïts els que composen els Valls Vells. Si es té en compte que la muralla es troba afectada pels edificis de banda i banda d'ambdós carrers, cal pensar que l'enderroc que suposaria directament la destrucció del tram de muralla preservat, si aquest es trobés en alçat, seria el que afectés a la paret mitgera entre els dos blocs de cases.

Serà imprescindible fer un nou seguiment dels treballs d'enderroc i establir les mesures oportunes, tant des de l'Ajuntament d'Olot com des de l'Àrea de Coneixement i Recerca de la Generalitat de Catalunya, per tal d'evitar que el bé quedés malmès i/o destruït.

BIBLIOGRAFIA

ALCALDE, G. 2006, *Informe-memòria sobre el control arqueològic de les obres d'enderroc entre els carrers Llosa i Valls Vells,* Olot (La Garrotxa), memòria inèdita, Servei d'Arqueologia.

BUSQUETS, F. & FÀBREGAS, M. 1999, *Memòria tècnica de la intervenció arqueològica a la muralla medieval d'Olot entre els carrers Valls Vells i Proa,* Olot (La Garrotxa), memòria inèdita, Servei d'Arqueologia.

GARCIA, G. 2003, *Memòria de la intervenció al carrer de l'Aigua d'Olot,* Olot (La Garrotxa), memòria inèdita, Servei d'Arqueologia.

PUIGVERT, X. 1998, La muralla medieval d'Olot, *Publicacions Eventuals d'Arqueologia de la Garrotxa*, 3, Museu Comarcal de la Garrotxa.

RESTES DE LA MURALLA MEDIEVAL AL CARRER DELS VALLS VELLS D'OLOT (LA GARROTXA)

Josefina SIMÓN

A inicis del 2009 l'ajuntament d'Olot continuava el projecte d'enderroc dels edificis de la zona en la qual hi havia hagut la muralla de la població, projecte per oxigenar la zona i millorar el barri vell.

PRECEDENTS

L'existència d'una muralla medieval entre els carrers de l'Aigua i de la Llosa d'Olot ja es coneixia des de l'any 1995; es va realitzar un sondeig arqueològic a màquina dirigit per Xavier Puigvert i Gurt que es publicaria anys més tard (Puigvert 1998).
L'experiència es va repetir l'any 1999 en enderrocar-se un altre sector del solar, aquest cop sota la direcció de l'empresa "Atics S.L.", realitzant-se també els sondeigs a màquina (Fàbragas, Busquets 1999) En ambdós casos es va acabar tapant les cales un cop acabada l'excavació.
L'any 2002 es va realitzar una intervenció situada a la zona est de les zones excavades els anys 1995 i 1999. Aquest solar tenia com a límit oriental el carrer de Santa Cristina (Garcia 2003).
El novembre del 2006 es va realitzar una intervenció a càrrec de Gabriel Alcalde; es va constatar que la muralla s'havia conservat com a paret mitgera i sota els fonaments d'alguns dels edificis entre els carrers Valls Vells i la Llosa (Alcalde 2006).
La darrera intervenció es va portar a terme el mes de maig del 2008. Consistia en fer el seguiment d'un nou enderroc al carrer dels Valls Vells en els núm. 22 i 24 (Bassols 2008).

FEBRER 2009

El febrer del 2009 van començar les tasques d'enderroc dels edificis corresponents als números 17 i 18 del carrer de la Llosa. En aquesta intervenció, l'objectiu principal consistia, doncs, en observar si aquests edificis havien utilitzat, com havia succeït en d'altres ocasions, l'antiga muralla com a paret mitgera, a més de documentar possibles nous trams de la muralla medieval d'Olot i evitar el seu deteriorament amb els treballs d'enderroc. Arran de l'aparició de la paret en qüestió corresponent a la zona del traçat de la muralla medieval i observant que presenta un gruix que corresponia amb les notícies ja existents de la muralla en qüestió, i després de consultar-ho amb els responsables de la direcció general del Patrimoni de la Generalitat de Catalunya, es va considera convenient portar a terme una acció arqueològica puntual en el sector.
La intervenció arqueològica consistia en fer tres petits sondeigs (2 m x 2 m, aproximadament) a prop del mur identificat com a part de la muralla medieval per les dues cares. El seu objectiu era essencialment aclarir la potencia que presentaria la fonamentació d'aquesta estructura i intentar datar-la en la mesura del possible. Així mateix es va realitza un altre sondeig en la zona en la qual no s'hi ha conservat l'alçat del mur per cercar-lo a nivell de fonamentació. D'aquesta intervenció el sondeig 2 és el que va aportar els materials de la làmina 1.

NOVEMBRE 2009

La tardor del 2009, exactament el novembre es va portar a terme un nou seguiment de les obres de demolició dels edificis, corresponents al número 16 del carrer de la Llosa i el número 3 del carrer Santa Cristina, han permès arribar als nivells en els quals pot aflorar la muralla medieval.
L'objectiu principal de la intervenció consistia, doncs, en observar si aquests edificis havien utilitzat, com havia succeït en d'altres ocasions, l'antiga muralla com a paret mitgera, a més de documentar possibles nous trams de la muralla medieval d'Olot i protegir-los fins on fos possible. Alguns dels trams formaven part de la paret mitgera de les cases que donaven al carrers dels Valls Vells i les que donaven al carrer

Universitat de Girona

Llosa. La metodologia emprada fou el seguiment visual de les feines d'enderroc portades a terme a mà pels operaris i, a continuació, les feines de neteja realitzades per les maquines excavadores. A mesura que s'anava avançant la neteja s'observà com a partir dels 3 metres d'alçada hi havia, a nivell constructiu, un canvi en la paret mitgera.

Ens trobàvem davant d'una paret d'una alçada conservada no superior als 3 metres en la seva part més elevada. La seva amplada oscil·lava, a intervals desiguals a causa de les adequacions de les construccions posteriors, entre els 0,80 m i 1 m. El mur observat era construït amb roques volcàniques pròpies de la zona d'Olot, de formes i mides irregulars, sense formar filades, lligades amb morter.

CONCLUSIONS

Arran de les actuacions realitzades s'ha pogut documentar el tram de la muralla medieval d'Olot que s'havia conservat com a paret mitjanera dels edificis del carrer de la Llosa i el carrer Valls Vells. La muralla conservada es documenta en alçat no més enllà dels 3 metres i en amplada entre els 0,80 m i 1 m, excepte en els llocs en els quals les pròpies construccions havien rebaixat el mur per construir-hi armaris o voltes. Els materials recuperats daten del segle XVII que permeten establir el moment en que es devia reformar elevant de forma important el nivell de circulació. No va aparèixer material en la fonamentació de la muralla.

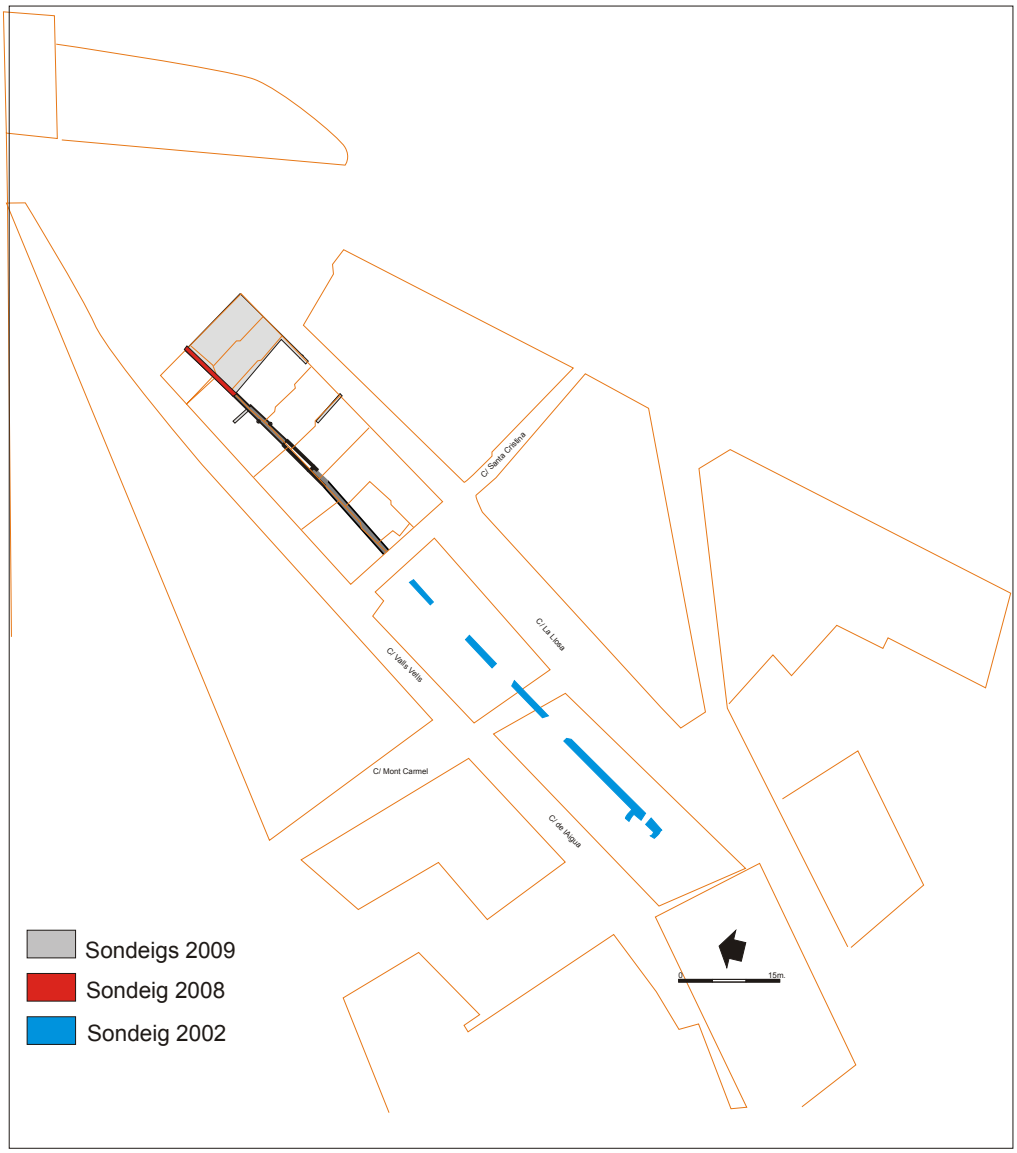

Figura 1. Planta general amb la ubicació dels sondeigs que han posat al descobert restes de la muralla.

BIBLIOGRAFIA

ALCALDE, G. 2006 *Informe-memòria sobre el control arqueològic de les obres d'enderroc entre els carrers Llosa i Valls Vells,* Olot (La Garrotxa).

BASSOLS CASI, M. 2008 *Informe-memòria sobre el seguiment de la muralla d'Olot. Enderroc dels edificis 22 i 24 del carrer Valls Vells*. Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural.

FÀBRAGAS I ESPADALER, M., BUSQUETS I COSTA, F., 1999 *Memòria tècnica de la intervenció arqueològica a la Muralla medieval d'Olot (La Garrotxa) entre els carrers Valls Vells i Proa*. Memòria inèdita.

GARCIA JIMÉNEZ, G.,2003 *Memòria d'excavació del carrer de l'Aigua (Olot)*. Institut de Patrimoni Cultural, Universitat de Girona.

PUIGVERT I GURT, X.1998 *La muralla medieval d'Olot (La Garrotxa)*. Publicacions Eventuals de La Garrotxa, 3.

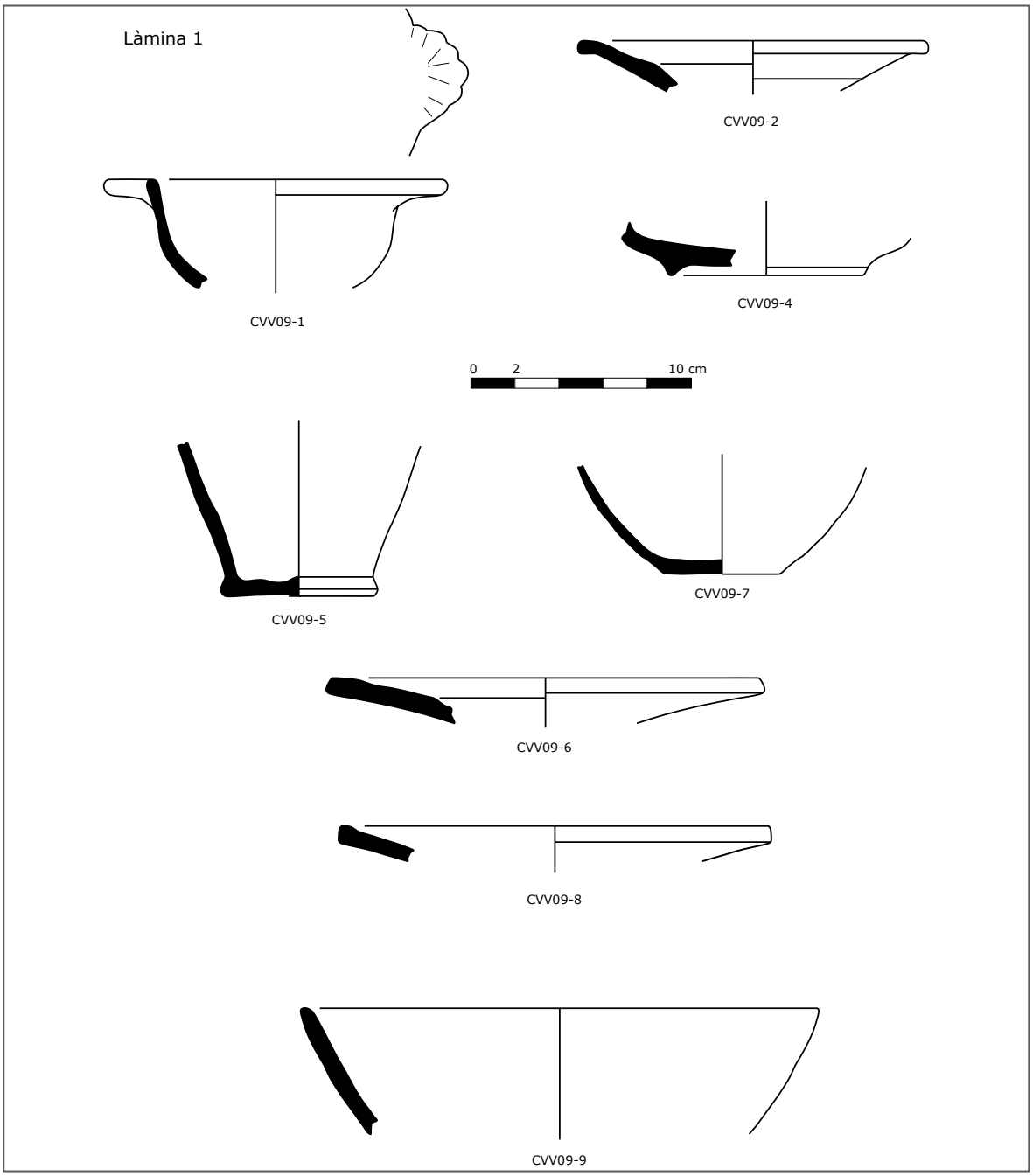

Figura 2. Material ceràmic recuperat durant el seguiment.

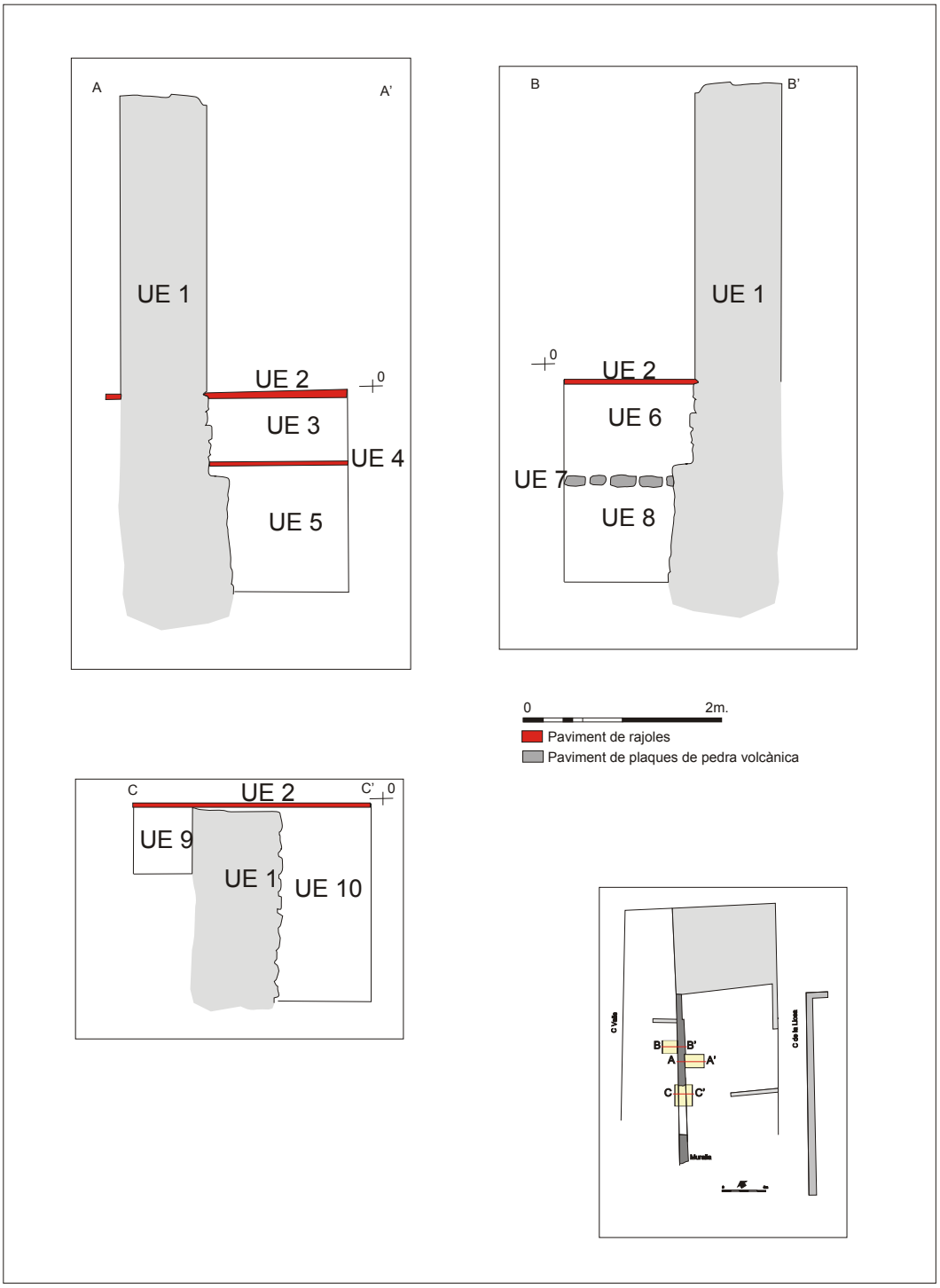

Figura 3. Secció dels sondeigs realitzats el febrer de 2008.

INTERVENCIONS A CASTELLÓ D'EMPÚRIES EL 2008 (ALT EMPORDÀ). LA BASÍLICA, LA SITJA DEL CARRER PRAT DE LA RIBA I EL REC DEL MOLÍ

Anna Maria PUIG GRIESSENBERGER

SONDEJOS A LA BASÍLICA DE SANTA MARIA

La intervenció, encarregada a l'empresa ÀTICS. Gestió i Difusió del Patrimoni Arqueològic i Històric, de Mataró, fou requerida pel projecte d'Obres de consolidació del conjunt de contraforts i d'arcbotants de la capçalera de l'església de Santa Maria de Castelló d'Empúries, promogut pel Bisbat de Girona i el Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya.

L'església de Santa Maria, que fou distingida l'any 2006 amb el títol de basílica menor, es troba emplaçada en un dels punts més elevats del centre històric, el que es coneix amb el nom de puig Salner, a l'extrem nord-est de la població (Fig. 1). Té la protecció integral de BCIN, que li va recaure de forma automàtica per haver estat declarada Monumento Histórico Artístico, com a part integrant del Tesoro Nacional, segons decret del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes del govern provisional de la República, del 3 de juny de 1931.

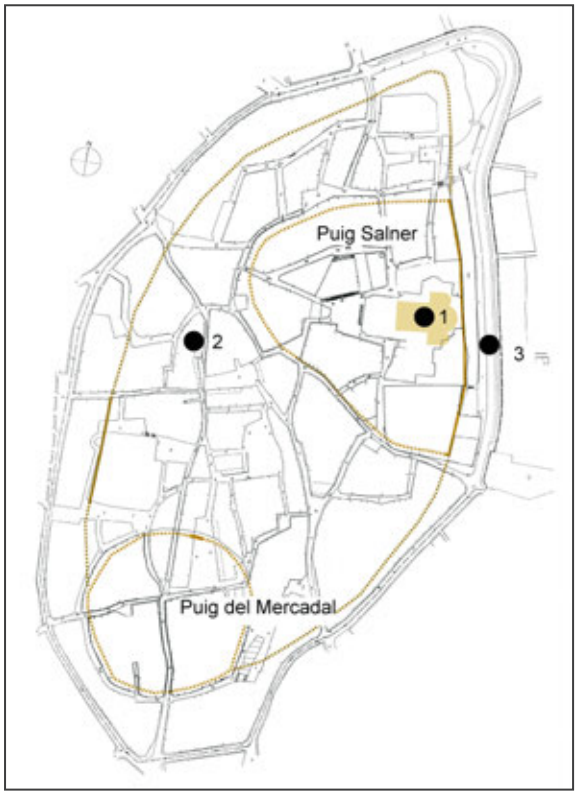

Figura 1. Situació dels treballs realitzats el 2008 al centre històric de Castelló d'Empúries. 1. Basílica de Santa Maria, 2. Sitja del carrer Prat de la Riba, 3. Rec del Molí

Els treballs varen consistir en l'excavació de 4 cales, situades en punts estratègics de la nau i les cobertes -atenent les peticions de l'arquitecte redactor del projecte, Josep Lluís González-, per tal de comprovar la qualitat de les fonamentacions damunt les quals reposen els arcbotants objecte de la restauració, així com per a conèixer la naturalesa dels rebliments de les voltes de la nau central i les laterals, per a poder calcular les càrregues reals que suporten aquests arcbotants.

Malgrat que la intervenció responia a les necessitats del projecte arquitectònic de restauració, fou possible obtenir un seguit de dades que ens permeteren arribar a unes conclusions puntuals, de nivell històric, d'interès per a l'evolució de l'edifici de la basílica.

Els resultats a la cala 1

Aquesta es va excavar a la cara sud del primer pilar de l'extrem sud-est de la nau central (Fig. 2). L'actuació més antiga que s'hi documentà fou la seva fonamentació, a base de dues banquetes sobreposades: la primera, de forma quadrangular irregular, tenia una superfície d'uns 5,5 m^2 per una alçada aproximada entorn els 2 m, i estaria assentada sobre l'argila natural del sòl; per sobre, la segona banqueta, d'una superfície també quadrangular de 3m^2, estava construïda amb dues filades de carreus de pedra granítica ben escairats. Malgrat trobar-se sota el nivell de l'actual paviment, donava la impressió que en algun moment hauria anat vista. De fet, en altres pilars de la nau es poden veure algunes d'aquestes bases. Això va portar a concloure que anteriorment hi hauria hagut un altre paviment, a una cota inferior de l'actual, del qual, però, no ens ha arribat cap traça.

En un moment determinat, que no es va poder situar cronològicament, les anteriors banquetes es varen reforçar, sembla que en tot el seu perímetre –malgrat

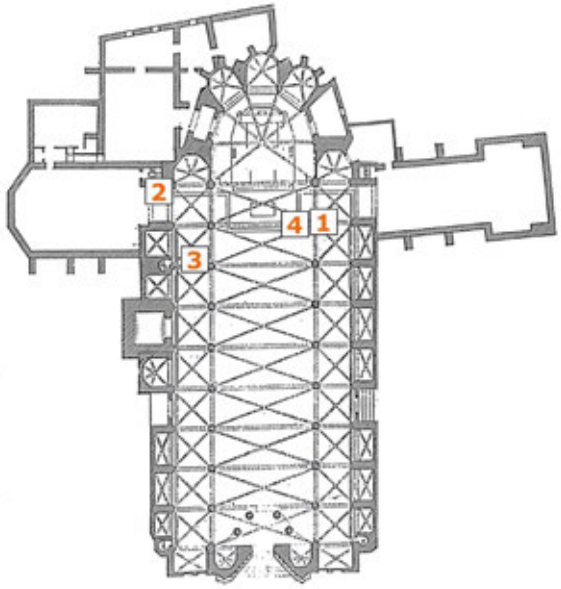

Figura 2. Situació de les cales a la basílica de Santa Maria.

no es va poder comprovar-, amb un regruix d'obra de pedres lligades amb morter, la forma i les mides del qual no es varen poder reconèixer atesa la dimensió de la cala. Es va valorar el fet que aquest reforç s'hagués construït en aquest punt de l'església, el més baix a conseqüència del desnivell del subsòl. Es va poder estimar que l'edifici es troba construït sobre un pendent de poc més d'un 3%, desnivell que corregeix l'actual paviment de la nau.

Sabem que aquest paviment, fet amb lloses de pedra calcària de Figueres, s'hauria col·locat a mitjans del segle XVIII, gràcies a la documentació que es conserva. Una visita pastoral de l'any 1760 ens informa que el paviment anterior es trobava molt malmès, esmicolat, i que el bisbe ordena fer-ne un de nou per l'any següent (Ribas 2001, 70). Els vasos funeraris existents en el paviment de les naus també es reformen en aquesta època, i es construeixen amb caixa d'obra i tapes de lloses del mateix tipus de pedra de Figueres. Per l'esmentada visita pastoral se sap que d'aquesta renovació se'n ocupen els propietaris.

Els resultats a la cala 2

La cala núm. 2 es va obrir ran del mur est de l'antiga capella gòtica (Fig. 2), la que avui conforma el vestíbul d'accés a la capella barroca de la Sang -adossada al nord de la capçalera de l'església. Les estructures més antigues que s'hi varen documentar estaven relacionades amb la planta de l'església romànica de la segona meitat del XII. Es tracta d'un tram del mur de la façana nord i d'un dels seus contraforts, el que estaria situat més a l'est, just en el punt on arrenca la capçalera (Fig. 3). Del mur de la nau només quedava una filada per sota del paviment de lloses actual, feta amb carreus de pedra de Vilacolum, com ho és la major part de l'obra d'aquesta fase de l'església. Aquesta es fonamentava sobre una banqueta, formada per dues filades de carreus del mateix tipus de pedra, que sobresortia uns 5 cm respecte de la vertical de la paret, mitjançant un tall en biaix, sistema segurament emprat per evitar la caiguda directa de l'aigua de pluja sobre la fonamentació. La darrera filada reposava directament sobre el subsòl d'argila.

Aquest mur estava perfectament imbricat amb el contrafort , del qual es va poder comprovar el tipus de fonamentació, format per una primera banqueta de carreus ben tallats, també de pedra de Vilacolum, que reposava damunt d'una segona banqueta, construïda amb dues filades de carreus –coincidien amb la banqueta del mur de la nau-, que sobresortia uns 4 cm de la vertical de la superior, la qual reposava sobre una tercera, d'aspecte irregular, excavada en el subsòl natural, feta amb pedres de mides i formes diverses, sòlidament lligades amb morter de calç i sorra, que sobresortia entre 13 i 15 cm.

La segona fase correspondria a l'obertura de la capella gòtica (Fig. 3), de la que no se'n va localitzar cap traça

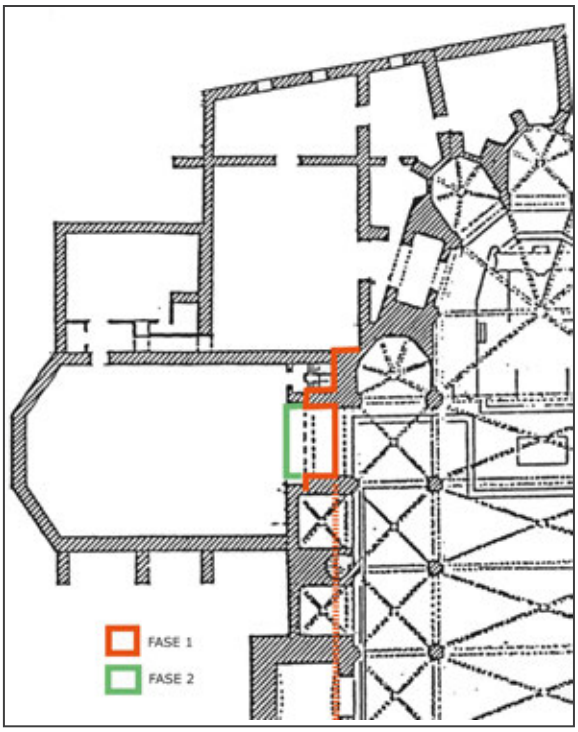

Figura 3. Evolució constructiva documentada a la cala núm. 2 de la basílica.

a la cala, obra que hauria implicat l'enderroc del mur de la nau anterior i la construcció d'un tancament més al nord. No es va localitzar el paviment original de la capella. Se suposa que hauria estat substituït, també a mitjans del segle XVIII, a resultes de la construcció de la capella barroca de la Sang, iniciada el 1724 i inaugurada entre 1739 i 1744.

Amb la construcció de la capella barroca hauria estat necessari enderrocar el mur de tancament nord de la gòtica per a permetre-hi l'accés. El nou paviment incorporarà un vas funerari, la llosa del qual avui està una mica desplaçada del lloc original, la qual porta la data de 1743. L'excavació d'aquest vas, situat arran del mur nord, va suposar l'obertura d'una gran fossa, d'uns 2,80 m de profunditat fins a retallar l'argila del subsòl en més d'1,10 m de profunditat. Això va provocar que els murs de l'antic tancament de la nau i del contrafort quedessin descoberts, malgrat revestir-se amb el muret de maçoneria que formaria les parets de la fossa.

Finalment, el paviment i el vas funerari quedarien notablement alterats amb les obres de reparació del paviment de la capella de la Sang a inici dels anys 60 del segle passat. És ara quan es col·loca un nou paviment, fet amb carreus de pedra de Vilacolum reaprofitats i es canvien de posició les lloses de la coberta de la tomba, al mateix temps s'aprofita la cavitat per abocar-hi la runa de les obres. Això fa que les restes humanes del seu interior apareguessin notablement alterades.

Els resultats a la cala 3

Aquesta cala es va practicar a la coberta de la volta de la nau lateral nord, en el seu extrem est, pràcticament per damunt de la cala núm. 2 (Fig. 2). Per sota del terrat de rajoles posat a mitjans dels anys 80 del segle passat -projecte dels Serveis Territorials de Cultura de Girona-, es va localitzar una volta de maons massissos, col·locats a plec de llibre, en forma de quart de cercle, que podria correspondre a l'anterior coberta. Per sota es va aparèixer la volta original de pedra, coberta amb una fina capa de runa i morter, com a rebliment.

Els resultats a la cala 4

La darrera de les cales es va fer sobre la volta de la nau central, a la intersecció de les crugies damunt el presbiteri, aproximadament per damunt de la cala núm. 1 (Fig. 2). Aquesta va permetre observar el sistema de teulat sobre la nau central, practicat durant la reforma dels anys 70 del segle passat per la Dirección General de Arquitectura, i l'estat del sòl de les golfes, que no és altre que l'extradós de les voltes de la nau.

Es va poder constatar que durant les esmentades obres es varen buidar els carcanyols i es varen reblir amb morter de ciment. Alguns testimonis certificaren que el rebliment original era de terra i runa, excepte en un petit sector del costat de tramuntana, prop del campanar, en el qual es recuperaren unes alfàbies o tenalles, i altres recipients, com ara càntirs de diversa tipologia, la cronologia de les quals bé podria situar-se al segle XIV o XV (Beltran de Heredia 1994, 49-51). No es tracta de peces de rebuig de taller sinó de peces usades, bona part de les quals porten segells o marques d'obrador i *tituli picti* aplicats en vermell prop de la vora. Ignorem perquè aquest sistema de rebliment no es va practicar en tots els carcanyols de les voltes. El que sí sembla cert és que podrien correspondre al moment original de l'obra gòtica.

LA SITJA DEL CARRER PRAT DE LA RIBA NÚM. 9

La troballa es va fer en el decurs d'uns treballs d'adequació com a pàrking del solar que havia quedat després de l'enderroc de la casa existent en aquest carrer. La sitja, com altres que han estat localitzades en diferents punts de la vila, va aparèixer buida, per la qual cosa els treballs, subvencionats per l'ajuntament de Castelló, es limitaren només a documentar-la. No fou possible excavar en les seves proximitats, malgrat suposar que en altres punts del solar, d'uns 225 m^2 de superfície, en poguessin haver d'altres.

El lloc de la troballa, el carrer Prat de la Riba núm. 9, es troba dins dels límits del centre històric de la vila, a l'oest del nucli altmedieval del puig Salner, que va créixer a l'entorn de la basílica de Santa Maria, i al nord del nucli altmedieval del Puig del Mercadal, format a l'entorn del castell comtal (Fig. 1). S'ha identificat aquesta zona intermèdia com un dels primers ravals de creixement de la població medieval, format en els marges d'un dels principals vials de sortida dels esmentats nuclis, el que menava a Peralada, i que avui coincideix amb l'eix dels carrers Alfons XIII, Prat de la Riba i de la Verge (Puig 2004b).

Es tractava d'una gran fossa, de perfil piriforme, amb un coll cilíndric, de 0,42/0,52 m d'alçada i una obertura de 0,46/0,49 m de diàmetre, totalment excavada a l'argila del subsòl, que amidava un total

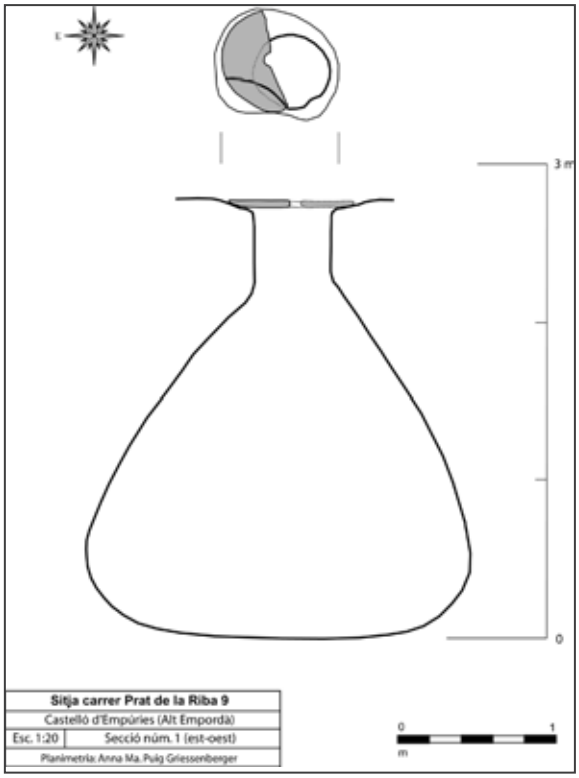

Figura 4. Secció de la sitja del carrer Prat de la Riba núm. 9

de 2,65 m d'alçada màxima per 2,40 m de diàmetre màxim al centre, i amb la base còncava (Fig. 4). La tapadora, que es va recuperar trencada per la meitat, era de llosa de pissarra, de forma circular, amb un forat al centre per a facilitar la seva col·locació en els processos de buidat i reompliment. No es va observar cap mena d'encaix específic per aguantar-la sobre el coll de la sitja; sembla que recolzava directament sobre el sòl argilós. De ben segur que es devia ajustar i segellar bé per evitar l'entrada d'aire, potser amb la mateixa argila, tot i que és possible que també amb morter de calç i sorra.

Pel que fa a la cronologia, ni fou possible establir una datació *post quem* per a la seva construcció, pel fet d'estar excavada en el subsòl estèril, ni una datació *ante quem* per a la seva amortització, vistos els materials recuperats en el nivell general que la cobria. Malgrat tot, ens inclinem per situar-la, *grosso modo*, en època medieval, per paral·lels amb altres sitges excavades a Castelló. En el cas que la sitja fos prèvia a la urbanització d'aquesta zona, podria tractar-se d'un magatzem de cereals, com els que se suposa hi havia en l'espai públic i comercial ran de les muralles del puig Salner, en els marges de la Paireria Vella. A aquest podrien correspondre les sitges trobades durant les obres de remodelació de la plaça dels Homes (Puig 1999, 38-48), a pocs metres al sud-est del carrer Prat de la Riba. De fet, aquesta és molt semblant a la sitja núm. 3 de la plaça, localitzada a l'extrem nord-oest, davant la casa núm. 14, la qual també era excavada a l'argila, amidava uns 3 m de fondària per 2,50 m de diàmetre màxim i conservava la tapadora de pissarra (Puig 1999, 42). Cal puntualitzar que ambdues sitges es troben només a uns 36 m de distància en línia recta. Es té coneixement d'una altra sitja, també de dimensions considerables, trobada a la façana oest de la mateixa casa núm. 14 de la plaça dels Homes, la que dóna a la placeta d'entrada al carrer Prat de la Riba. Aquesta sitja, que no es va poder excavar, estaria a uns 23 m a distància de la que ens ocupa.

En el cas que la sitja fos posterior a la urbanització del carrer, hauríem de pensar que es tracta d'un magatzem de cereals particular, dels habitants de la casa. Com aquest en coneixem altres casos a Castelló, la majoria dels quals no s'han posat en coneixement públic per part dels propietaris, mentre alguns segurament s'ignoren, com seria l'exemplar del carrer Prat de la Riba núm. 9.

Un cop documentada, i pel fet de trobar-se tan arran de la façana de la casa veïna es va optar per colgar-la amb sorra, no només per evitar que es malmetés, sinó també per assegurar la solidesa de les construccions veïnes. No seria el primer cas de cases fonamentades damunt de sitges buides, com ara la núm. 16 de la plaça Jaume I (Puig et alii 2004, 35) i la del carrer del Punyalet núm. 2 (Puig 2004a).

RESTES HUMANES AL REC DEL MOLÍ

La troballa de restes humanes al rec del Molí es va produir a conseqüència de l'assecament del rec durant el mes de juliol. Al retirar-se les aigües varen aparèixer diverses restes inconnexes, tant en el costat que dóna a la muralla com en el del camí que el separa dels Horts, en un punt que coincideix amb la part posterior de la basílica de Santa Maria, concretament amb el pati de la casa que s'hi adossa a migdia i que es coneix amb el nom de Palau Macelli, antiga casa Macelis, avui Fontcuberta, la façana de la qual és al carrer Carbonar núm. 1 (Fig. 1).

Per l'aspecte de les terres entre les quals es varen trobar les restes, es va arribar a la conclusió que procedien d'un abocament incontrolat dins del rec,

la qual cosa va impedir donar cap cronologia. No és improbable que haguessin estat abocades des de la part superior de la muralla; això no seria rar, atès que just en aquest lloc, a migdia de l'església, dins els marges de la sagrera, se situa uns dels cementiris parroquials de la vila, des d'època medieval i fins almenys l'any 1636 (Marquès 1976, 192; Pujol 1985, 110; Ribas 2001, 37; Puig/Agustí 2006, 73-77). Potser algun moviment de terres o alguna reforma constructiva podrien haver generat l'abocament.

BIBLIOGRAFIA

BELTRÁN DE HEREDIA, J. 1994, Terminologia i ús dels atuells ceràmics de cuina a la baixa Edat Mitjana, in AAVV (ed.), *Del rebost a la taula. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica*, Museu d'Història de la Ciutat, Barcelona, 46-58.

MARQUÉS, J. 1976, Documentos sobre Castelló d'Empúries, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos,* 159-206.

PUIG, A.M. 1996, La villa Castilione en el territorio Petralatense. La seva topografia urbana i el castell de Castelló, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 29, 47-77.

PUIG, A.M. 1999, *Memòria d'Excavació. Seguiment arqueològic dels carrers Antoni Agramont, Prat de la Riba, Alfons XIII i Mestre Blanc i de les places dels Homes, de les Cols i del Joc de la Pilota de Castelló d'Empúries (Alt Empordà)*, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, memòria inèdita (excavació 1998-1999).

PUIG, A.M. 2000, Seguiment arqueològic en el centre històric de la vila de Castelló d'Empúries (Alt Empordà), *V Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot, 313-317.

PUIG, A.M. 2004a, *Memòria d'Excavació. Control arqueològic i documentació de la sitja del solar del carrer del Punyalet núm. 2 de Castelló d'Empúries (Alt Empordà)*, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, memòria inèdita (excavació 2004).

PUIG, A.M. 2004b, Treballs de modificació i condicionament de la topografia urbana de Castelló: una necessitat imposada pel creixement de la vila, *El Salner* 10, 45-57.

PUIG, A.M. 2006, De l'església preromànica al temple gòtic. Una proposta d'evolució de l'edifici de Santa Maria, *El Salner* 12, 9-16.

PUIG, A.M., AGUSTÍ, B., CODINA, D., TEIXIDOR, M. 2004a, *Memòria d'Excavació. Plaça del rei Jaume I i seguiment arqueològic dels carrers de la Presó, Sant Pere més Baix, de la Moneda, del Punyalet, Comas i Solà i de la plaça de la Moneda de Castelló d'Empúries (Alt Empordà)*, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, memòria inèdita (excavació 2002-2003).

PUIG, A.M., AGUSTÍ, B., CODINA, D., TEIXIDOR, M. 2004b, Actuacions al centre històric de Castelló d'Empúries (Alt Empordà). La plaça del rei Jaume I, *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, La Bisbal, 369-375.

PUIG, A.M., AGUSTÍ, B. 2006, Excavació arqueològica al solar al nord de la basílica, *El Salner* 12, 71-79.

PUIG, A.M., AGUSTÍ, B. 2008, Excavació al solar al nord de la basílica de Castelló d'Empúries (Alt Empordà), *IX Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Empúries, 457-459.

PUJOL, M. 1985, Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començament del segle XVII, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos,* 18, 97-247.

SALA, R., LAFUENTE, M., PUIG, A.M. 2008, Prospecció amb georadar a la basílica de Santa Maria de Castelló d'Empúries (Alt Empordà), *IX Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Empúries, 663-668.

RIBAS, P. 2001, *Òbits, fossars i enterraments en el paviment de l'església parroquial de Sant Maria de Castelló d'Empúries*, Imp. Gràfiques Canigó.

TEIXIDOR, M. 2001, Les gerres gòtiques trobades a les voltes de l'església de Santa Maria, *El Salner* 7, 41-51.

NOTES

1) Aquest biaix es pot veure encara en tot el perímetre exterior que es conserva de l'església romànica.

2) Encara s'intueix en tota l'alçada del contrafort l'empremta del mur de la nau que es va haver de retallar per obrir el pas cap a la capella gòtica.

EL JACIMENT D'ÈPOCA MEDIEVAL I MODERNA DE CAN GORGALS VELL (SANTA COLOMA DE FARNERS, LA SELVA)

Cristian FOLCH IGLESIAS i Jordi GIBERT REBULL[1]

INTRODUCCIÓ

En les línies que segueixen es volen presentar els resultats preliminars d'una recerca encetada fa uns anys dedicada a l'estudi del poblament rural durant l'Alta Edat Mitjana a Catalunya Vella, i que es concreta en l'excavació arqueològica de diversos jaciments entre els quals es troba el de Can Gorgals Vell. Aquesta recerca es porta a terme pel Grup de Recerca Emergent OCORDE (2009SGR-727) de la Universitat Autònoma de Barcelona, reconegut i finançat per l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca de la Generalitat de Catalunya i forma part d'un projecte marc finançat pel Ministerio de Ciéncia y Innovación, que portat per títol organización fiscal y ocupación del territorio durante la Alta Edad Medieval (HAR 2009-07874).

SITUACIÓ GEOGRÀFICA I ANTECEDENTS DE LA RECERCA

Actualment el topònim de Can Gorgals Vell es conserva en una masia tradicional que es troba situada al sector ponentí del municipi de Santa Coloma de Farners, en els estreps orientals de les Guilleries. Durant la campanya d'excavació del jaciment de la Torre del Far de l'any 2005 (Folch/Gibert/Llinàs 2008) es va poder recuperar un conjunt ceràmic caigut del marge del camí que travessa la propietat del mas de Can Gorgals Vell, lloc per on s'accedeix a la torre. Així mateix, part d'aquest material va ser recuperat en diverses rases obertes per una màquina que anys enrere havia treballat a la zona en un programa de reforestació posterior a l'incendi de l'any 1994. Aquest conjunt ens oferia un material ceràmic molt homogeni de cuita reductora o òxidoreductora, que tenia paral·lels en altres assentaments altmedievals. Ha estat en una de les feixes (coordenades UTM: 468769/4632449, a 483 m.s.n.m.), actualment abandonades, situades sobre la masia actual, on s'han endegat els treballs.

Figura 1. Vista del del jaciment de Can Gorgals Vell.

DESENVOLUPAMENT DE L'EXCAVACIÓ.

Els treballs realitzats durant quatre campanyes (anys 2006-2009) han permès documentar un jaciment format per diverses estructures i material arqueològic. Concretament, s'ha excavat una superfície d'uns 500 m^2 que es divideix en dos sectors diferenciats: el sector 1 (l'assentament medieval) es presenta com una àrea situada a la zona central del quadre d'excavació, amb diverses estructures negatives, mentre que el sector 2 (l'ocupació d'època moderna), a l'oest de l'anterior, se centra en altres estructures construïdes i en una estructura retallada a la roca de dimensions considerables.

Un fet que cal explicar prèviament ha estat la identificació de tot un seguit de rases que creuen el jaciment com de creació recent; es tracta de cinc rases paral·leles, separades entre elles per uns intervals regulars de poc més de 5 metres i que presenten una profunditat que, segons la zona, pot arribar a tenir pràcticament 80 cm., mentre que la seva amplada oscil·la entre els 20 i els 30 cm.. L'obertura d'aquestes rases, que rebenten alguns dels estrats arqueològics i la roca natural formada per un sauló poc compactat, ha de respondre a un fenomen relativament recent i que probablement tingui a veure amb les tasques de neteja i reforestació dutes a terme després de

Grup de recerca OCORDE (SGR 2009 SGR-727), Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana, Universitat Autònoma de Barcelona. EdificiB - Campus de la UAB 08193 Bellaterra (Barcelona), www.ocorde.com/ramon.marti@uab.cat

Figura 2. Planta general del jaciment

l'incendi de l'any 1994. Per altra banda, també es documenten dos retalls de forma circular excavats en part en estrats d'època moderna i en la roca natural que podrien correspondre a forats per plantar vinya.
Per tant, i tenint en compte això, cal desestimar clarament la correspondència cronològica entre aquestes rases i retalls i les estructures i els nivells arqueològics que formen l'assentament medieval i l'ocupació d'època moderna.

Sector 1 (l'assentament medieval):
Les estructures documentades estan formades per un primer fons de cabana (C-1) bastit a partir d'un retall al substrat geològic amb el sòl enfonsat. Està situat en la zona est d'aquest sector, presenta una planta lleugerament ovalada i mesura 5,10 metres de llargada per 3 metres d'amplada. En el seu interior s'han documentat les restes molt malmeses d'un mur bastit amb pedres sense treballar lligades amb fang i set forats de pal excavats a la roca natural, estructures que ajudarien a sostenir la coberta bastida amb materials peribles; així mateix, apareix un retall de forma ovalada situat en el centre de l'estructura, possiblement destinat a l'emmagatzematge de productes; l'estratigrafia interior està formada per diversos estrats que amortitzen la cabana.
A l'oest es documenta un segon fons de cabana (C-5), en aquest cas sense retall, només identificable a partir dels tretze forats de pal que el delimiten i que ajudarien a sostenir la coberta bastida amb materials peribles. Té una planta ovalada i mesura 2,40 metres de llargada per 1,40 metres d'amplada, no conservant-se en aquest cas cap estratigrafia associada. Encara més a l'oest i a una cota lleugerament superior, s'ha excavat un tercer fons de cabana (C-2) efectuat a partir d'un retall a la roca natural, també amb una planta ovalada i amb unes mesures de 2,80 metres de llargada per 2,20 metres d'amplada. Aquest està relacionat amb catorze forats de pal, situats al seu voltant i excavats a la roca natural, que ajudarien a sostenir la coberta bastida amb materials peribles, presentant un nivell amb presència d'alguns fragments de carbons i ceràmica.

Es tracta de tres estructures ben documentades en jaciments medievals (Roig 2009-Vigil 2007-Valenti 2007), tot i que de difícil interpretació, ara com ara, ja que cal tenir present que l'estratigrafia associada està molt afectada pels treballs agrícoles d'època baixmedieval i moderna i que la presència de materials arqueològics és molt escassa, tot i que de forma genèrica poden correspondre tant a espais d'habitatge com a espais de treball o d'emmagatzematge[2].

Finalment, i situats entre els tres fons de cabana, es documenten un conjunt de cinquanta-set forats de pal possiblement pertanyents a altres estructures subsidiàries de les cabanes i que podem relacionar amb tanques bastides amb materials peribles.

Es tracta d'un assentament que ha quedat exhaurit durant aquesta darrera campanya de 2009 si prenem en consideració els resultats negatius que van oferir tres sondejos realitzats l'any 2008 en unes feixes inferiors i l'absència d'altres estructures en el quadre obert.

Sector 2 (les estructures d'època moderna):

En el sector 2, en una cota clarament superior i separat uns metres del sector 1, s'han pogut documentar encara dues estructures contigües i molt similars entre elles que correspondrien a altres fons de cabana. El que està situat més al nord (C-3), està format per un retall a la roca natural, presenta una planta més o menys rectangular, mesura 3,80 metres de llargada per 1,40 metres d'amplada i es relaciona amb onze forats de pal situats al seu voltant que ajudarien a sostenir una coberta bastida amb teules corbes. En aquest cas l'estratigrafia interior està formada per un estrat d'enderroc de teules i un nivell d'ús que anivella la roca natural, amb presència de carbons i ceràmica. Pràcticament en contacte amb l'anterior, la següent estructura (C-4), bastida també a partir d'un retall a la roca natural, mostra una planta més o menys rectangular, mesura 3,60 metres de llargada per 1,55 metres d'amplada i està relacionada al seu torn amb onze forats de pal situats al seu voltant. L'estratigrafia interior també està formada per un estrat d'enderroc de teules i un nivell d'ús amb presència de carbons i ceràmica. En aquest cas cal destacar la presència d'una cubeta retallada a la roca natural de forma més o menys rectangular, amb abundants carbons i que identifiquem amb una estructura de combustió o fogar. Situada a tocar de l'estructura C-4, es documenta una altra cubeta de combustió o fogar retallada a la roca natural, de forma circular i amb abundants carbons, associada a vuit forats de pal i a una petita rasa.

Finalment, i situat en l'extrem oest del quadre general, a tocar dels fons de cabana (C-3 i C-4), un cop extret l'estrat superficial, ha paregut un retall a la roca en direcció sud-oest/nord-est que presenta una llargada de 20,10 metres per 1,50 metres d'amplada. L'estratigrafia documentada està formada per un potent estrat d'amortització amb abundant presència de fragments de teules, ceràmiques i algunes pedres. Un cop excavat aquest estrat va començar a aparèixer un mur que s'adossava a la part interior est del retall, bastit amb blocs ben desbastats per les cares vistes i lligats amb fang. Uns metres al sud d'aquest, es documenten encara uns altres dos murs de característiques constructives similars. Finalment, per sota del nivell d'enderroc apareix un darrer estrat que hem interpretat com un nivell format durant el funcionament d'aquest espai per la presència de material ceràmic i restes de carbons; aquest estrat cobriria la roca natural.

Aquesta ocupació d'època moderna tindria continuïtat en direcció sud-oest si tenim present l'aparició d'un mur durant la campanya de 2009 que ha quedat tallat pels límits del quadre d'excavació.

EL MATERIAL ARQUEOLÒGIC.

La ceràmica ha estat el material majoritari documentat i a partir d'aquest s'han distingit dos contextos que pertanyen a dos moments cronològics diferents:

El primer, que situem de forma general a l'època medieval, tot i que és molt escàs, es documenta en relació al sector 1, associat a alguns estrats de les estructures C-1 i C-2, així com en nivells exteriors relacionats amb altres forats de pal. El material està format, exclusivament, per ceràmiques cuites en un ambient reductor o òxidorreductor; per una banda trobem unes peces força homogènies amb una coloració grisa i negra o marró i taronja, d'altres presenten una coloració força heterogènia. Per una altra banda, s'aprecia una certa diferenciació en el grau de qualitat de les pastes, existint un grup que mostra una major compactació de les mateixes mentre que la resta mostren una factura més grollera; totes, però, contenen abundant desgreixant de quars. El repertori formal és molt reduït, i està format per olles

amb el llavi bisellat o amb un encaix per a tapadora, amb el perfil en "S" o globular i un cossi. Pel que fa a la decoració, ben escassa, es limita, en algun cas, a la presència al voltant de la peça de dues o més línies incises horitzontals paral·leles.

El segon, que situem a l'època moderna i que hem documentat en el sector 2 en relació a alguns estrats que amortitzen el retall i en alguns estrats d'enderroc que amortitzen les estructures C-3 i C-4 i un del fogars, està format, en la seva majoria, per ceràmiques comunes cuites en un ambient reductor amb una coloració molt regular, entre gris i negre; totes contenen abundant desgreixant de quars, destacant algunes olles amb el llavi bisellat i engruixit. Pel que fa a la decoració només apareixen al voltant de les peces dues o més línies incises horitzontals paral·leles combinades amb ondulacions. En relació a aquestes ceràmiques documentem, també, diverses bases i nombrosos fragments informes de ceràmica blava catalana amb diverses decoracions, a les que cal afegir la presència d'alguns fragments de vidre i ferro.

CONCLUSIONS.

Les campanyes d'excavació realitzades han permès documentar, per una banda, en el sector 1 un assentament medieval format per tres fons de cabana (C-1, C-2 i C-5) associats a diversos forats de pal que suportarien una coberta feta amb materials peribles. D'altra banda, i a tocar d'aquestes cabanes, s'ha excavat un altre conjunt de forats de pal excavats en el terreny natural que formarien part d'altres estructures subsidiàries tipus tanques. Tenint en compte les característiques del jaciment i del seu material arqueològic, pensem que cal proposar, de forma preliminar, una cronologia pel conjunt situada a l'època medieval, fet que sembla confirmar una datació de termoluminiscència[3]. Es tractaria, en síntesi, d'un petit assentament medieval que no permet massa precisions, ara com ara, si tenim en compte que ha estat molt afectat pels treballs d'aterrassament realitzats en època baixmedieval i moderna vinculats al mas de Can Gorgals Vell, i que en els nivells d'amortització i ús de les poques estructures documentades apareixen molt pocs materials arqueològics[4].

D'una altra banda, i en el sector 2, tot i que s'havia identificat de forma preliminar en una publicació recent algunes d'aquestes estructures com a part de l'assentament medieval (Folch/Gibert/Martí 2009)[5], l'excavació en extensió d'aquestes i noves datacions ens permeten desestimar aquesta relació i situar-les en època moderna. Aquesta ocupació està formada per dos fons de cabana (C-3 i C-4) excavats en el terreny natural relacionats amb diversos forats de pal que suportarien una coberta bastida amb teules corbes i dues estructures de combustió. Finalment documentem un gran retall excavat en el terreny natural. Totes aquestes estructures estarien ben datades en els segles XVI-XVII a partir del material ceràmic documentat i d'una datació radiocarbònica[6] i es podrien relacionar, possiblement, amb l'extracció de sauló per a la producció de vidre. Així ho sembla si tenim present l'excavació realitzada en un taller de vidre de Sant Fost de Capcentelles, datat en el segle XIV i bastit sobre un terreny natural format per sauló, composat per dues habitacions bastides amb murs, dos retalls que es relacionen amb la cambra de foc de dos forns, un fogar i la presència de nombroses peces de vidre i rebutjos d'elaboració (Oliver 1989). Aquestes restes presenten unes característiques similars amb les documentades a Can Gorgals Vell, sobretot en relació a la presència de fogars i a la possible utilització del sauló per a la producció de vidre, tot i que l'absència de forns en la zona excavada, no permet, ara com ara, anar més enllà en la interpretació.

BIBLIOGRAFIA

AZKARATE, A., QUIRÓS, J.A. 2001, Arquitectura doméstica altomedieval en la Península Ibèrica. Reflexiones a partir de las excavaciones de la catedral de Santa Maria de Vitoria-Gasteiz, *Archivo Español de Arqueología* 28, 234-266.

COLL, J. M., ROIG, J., MOLINA, J. A. 2000, Consideracions entorn de la ceràmica de cuina al Vallès: de l'antiguitat tardana a la fi de l'any mil, *Actes del Congrés Internacional Gerbert d'Orlac i el seu temps. Catalunya i Europa a la fi del primer mil·lenni*, Vic, 457-474.

FOLCH, C., GIBERT, J., LLINÀS, J. 2008, La Torre del Far de Santa Coloma de Farners (La Selva), MARTÍ, R. (Ed.), *Fars de l'Islam, antigues alimares d'al-Andalus*, Barcelona, 155-166.

FOLCH, C., GIBERT, J., MARTÍ, R. 2009, Asentamientos rurales de la Alta Edad Media en Catalunya Vella (siglos VII-XI). Resultados preliminares de un proyecto de investigación, QUIRÓS, J.A. (Ed.): *The Archaeology of Early Medieval Villages in Europa. Documentos de Arqueología e Historia 1*, Vitória-Gasteiz, 289-301.

OLIVER, A. 1989, El taller de vidre medieval de Sant Fost de Campsentelles, *Acta Historica et Archaeològica Medievalia* 10, Universitat de Barcelona, 387-426.

ROIG, J. 2009, Asentamientos rurales y poblados tardoantiguos y altomedievales en Catalunya (siglos VI-X). *The Archaeology of Early Medieval Villages in Europa, Documentos de Arqueología e Historia 1*, Vitória-Gasteiz, 207-251.

VALENTI, M. 2007, Villaggi nell'eta delle migrazioni. CHAVARRIA, A.; BROGIOLO, G.P. (Ed.). *I Longobardi. Dalla caduta dell'imperio all'alba dell'italia*, Milano, 151-173.

VIGIL, A. 2007, Granjas y aldeas altomedievales al norte de Toledo (450-800 D.C.). Configuración espacial, socioeconómica y política de un territorio, *Archivo Español de Arqueología* 80, 239-284.

NOTES

1) Aquesta excavació ha estat finançada en les seves successives campanyes amb ajuts del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya i l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca de la Generalitat de Catalunya; així mateix, ha rebut aportacions tant del propi projecte ministerial com de l'ajuntament de Santa Coloma de Farners, a qui agraïm la seva implicació en el projecte. Finalment, volem agrair a la senyora Mª Asunción Ribera, propietària del mas i dels terrenys on es troba el jaciment, les facilitats atorgades.

2) En la bibliografia dedicada a aquests tipus d'assentaments, és una constant la problemàtica que representa la relació d'algunes estructures amb funcionalitats concretes (Azkarate/Quirós 2001), si tenim en compte que en tractar-se d'un tipus de construccions precàries moltes vegades estan bastant afectades per processos erosius o per les activitats agrícoles posteriors al funcionament de l'assentament.

3) LABORATORIO DE DATACION Y RADIOQUÍMICA. UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE MADRID. Mostra 1, ceràmica de cuina (U.E. 1007), presenta una antiguitat de 1121±85 anys BP (887±85 AD). Malgrat comptar amb aquesta datació de termoluminiscència estem a l'espera de rebre els resultats d'altres datacions radiocarbòniques per acabar de definir la cronologia amb més precisió.

4) Les noves datacions i analítiques, juntament amb un estudi de detall del material, pensem que ens permetran, properament, realitzar un estudi més aprofundit de les característiques d'aquest assentament medieval.

5) La identificació que es va fer aleshores d'aquestes estructures (C-3 i C-4) com a part de l'assentament medieval la varem contrastar amb una datació de termoluminiscència. LABORATORIO DE DATACIÓN Y RADIOQUÍMICA. UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE MADRID. Mostra 2, teula (U.E 2004), presenta una antiguitat de 1220±74 anys BP (788 AD ± 73 AD). A partir de les dades obtingudes durant la darrera campanya de 2009 i d'una nova datació radiocarbònica, s'ha pogut comprovar que aquella primera datació va ser errònia, fet que ara permet relacionar clarament totes les estructures aparegudes en el sector 2 amb l'ocupació d'època moderna.

6) BETA 236252: Edat radiocarbònica convencional 300±40 BP; Cal .AD (1 sigma): 1520-1590/1620-1650; Cal. AD (2 sigmes): 1470-1660.

EL FORN I EL CAMP DE SITGES MEDIEVAL DEL MAS COSTA (BÀSCARA, ALT EMPORDÀ)

Maribel FUERTES AVELLANEDA, Sílvia CALLAVÉ FELIPE

El camp de sitges del mas Costa fou descobert el mes de desembre de l'any 2007 durant els treballs de seguiment arqueològic, realitzats per l'arqueòloga Silvia Callavé, de JANUS SL, que controlaven els moviments de terres realitzats per la construcció de la plataforma de la LAV, en el tram que discorre entre els municipis de Vilademuls i Pontós.

Figura 1. Plànol de situació del Mas Costa

El mas Costa es un edifici en ruïnes que, actualment, i malgrat el pas de la traça del TGV a pocs metres, encara es manté dempeus, al sud-oest del municipi de Bàscara. El camp de sitges que vàrem localitzar es troba situat a pocs metres, en un camp al nord-est del mas, on segons el projecte de la LAV s'havien d'ubicar diverses instal·lacions auxiliars de l'obra.

La excavació arqueològica que es va realitzar entre els dies 10 i 18 de gener del 2008, sota la direcció de l'arqueòloga Maribel Fuertes, va permetre documentar un camp d'emmagatzematge i una zona destinada a treballs artesanals d'època medieval (s. XIII). Es varen localitzar un total de 7 estructures excavades en el subsòl: 4 fosses, 2 rases i les restes d'un forn.

Del forn tan sols se'n conservava la part inferior, la cambra de combustió, excavada en el subsòl. Es tractava d'un retall de planta rectangular, orientat nord-sud, en els laterals del qual estaven esculpits, a la roca, tres pilars per banda que degueren tenir en el seu moment la funció de sosteniment de la graella del forn. La tipologia del forn respon al tipus II/b de la tipologia elaborada per N. Cuomo di Caprio (1988, 140-141).

El retall en el subsòl presentava una llargària de 3,40 metres, 2,20 dels quals pertanyien a la cambra de combustió. Els 1,20 metres restants formaven part de l'entrada a la cambra i estaven excavats en desnivell cap a la part interior d'aquesta, vers el sud. El passadís d'entrada presentava una amplada d'uns 90 cm i la cambra de cocció una amplada màxima de 2,20 m en la zona d'intercolumnis i mínima de 1,50 en els punts on estaven excavades les columnes de sosteniment.

Tota la cambra es trobava excavada en desnivell, facilitant l'accés al seu interior. Així, trobem que la zona d'entrada situada al nord es trobava excavada a 1,51 metres de profunditat, mentre que la zona interior, situada a la part sud, presentava una profunditat de 1'92 metres.

A l'interior del forn es va recuperar un petit conjunt de fragments ceràmics, molt uniforme, composat exclusivament per ceràmica de cocció reduïda; en particular, es va localitzar una vora d'olla amb perfil en S característica del segle XIII.

A partir dels resultats extrets durant l'excavació arqueològica interpretem l'estructura com part d'un forn d'època medieval, del qual tan sols se n'havia conservat la part inferior: la cambra de combustió i el seu passadís d'accés. De la cambra de cocció superior no se n'havia conservat cap rastre ni sembla que el forn hagués tingut ús en cap moment ja que no vam poder documentar/identificar cap nivell antròpic associat a l'estructura ni indicis que al lloc hi hagués hagut activitats relacionades amb el foc.

La resta d'estructures localitzades al camp del mas Costa responen a quatre fosses d'emmagatzematge i a dues rases de funció indeterminada. Tot i que no tenen una relació directa amb el forn que suara esmentàvem, sí que reflexen que l'ocupació del camp va estar dedicada, a més de tasques artesanals a l'emmagatzematge.

Les fosses 3 i 4 es trobaven situades a la part central del camp, a tocar del marge oest del jaciment. La fossa 3, excavada en el sòl natural, era de planta circular amb un diàmetre de 1'40 m. Les parets presentaven una profunditat de 1,15 metres i estaven excavades de forma convergent, presentant el sòl

Janus SL

una forma còncava. Durant l'excavació de la fossa es va recuperar un petit conjunt de materials ceràmics de ceràmica de cocció reduïda, d'on destaca una vora que podria datar l'amortització de la fossa a finals del segle XIII o a principis del XIV. A l'interior de la fossa també es varen localitzar diversos fragments de materials de construcció provinents de la runa d'alguna construcció propera, molt probablement de l'edifici del mas Costa.

Figura 2. El forn, al final de l'excavació.

La fossa 4, excavada també en el sòl natural, presentava una planta de forma circular de 1,10 metres de diàmetre, amb parets convergents que conservaven 1´80 metres de profunditat, i el fons de la sitja era còncau. La ceràmica localitzada al interior d'aquesta fossa era ceràmica de cuina de cocció reduïda i restes de materials de construcció. El conjunt es cronològicament atribuïble al segle XIII, a grans trets.

Les fosses 6 i 7 es trobaven en el marge est de la zona central del camp. La fossa 6 tenia una planta circular de 1,25 m. de diàmetre, amb parets convergents que presentaven una profunditat de 48 cm., i el sòl era de forma còncava. L'excavació de la fossa va aportar tan sols un fragment informe de ceràmica de cocció reduïda, i es va datar al segle XIII per assimilació amb la resta d'estructures localitzades al jaciment. La fossa contenia majoritàriament restes de materials de construcció (teules i rajols)

La fossa 7 era de planta circular, amb un diàmetre de 1,20 m i una profunditat de 52 cm. Las seves parets eren convergents i el fons era còncau. L'excavació d'aquesta estructura tan sols va aportar dos fragments de ceràmica de cocció reduïda atribuïble a època medieval per equiparació amb la resta d'estructures del jaciment.

Vistos en general, els materials arqueològics extrets de les fosses del mas Costa formen un conjunt bastant uniforme de ceràmica feta amb cocció reductora i de pasta compacta i ben cuita, amb un repertori de formes escàs, que es basa en una forma de vora amb perfil en S (UE 1002) i una altra lleugerament bisellada (UE 1006). Tot plegat ens aporta una cronologia d'època medieval (segles XIII-XIV) que permet associar aquest jaciment (forn i fosses) amb el veí edifici del mas Costa, la primera aparició documental del qual, és de l'any 1200.

BIBLIOGRAFIA

BADIA, J., 1978, *L'arquitectura medieval de l'Empordà (vol.2)*, Diputació de Girona, Girona.

BADIA, J., 1984, *L'Alt Empordà. El Baix Empordà. Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

BOSCH PARER, C.; EGEA CODINA, A., 1984, *Mil anys de domini episcopal a Bàscara (817-1845)*. Ajuntament de Bàscara.

CUOMO DI CAPRIO, N., 1988, *La ceramica in archeologia*. Roma.

D.D. A.A., 1990, *Catalunya Romànica. IX. L'Empordà II*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

FOLCH, C.; GIBERT, J., 2006, Prospeccions arqueològiques al terme municipal de Bàscara (Alt Empordà), *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona*, Roses, p. 349-356.

RIERA, A., 1994, La guerra del francès: el manuscrit parroquial de Bàscara (1808-1814), *Annals de d'Institut d'Estudis Gironins*, 34, p. 175-200.

RIERA, A., 2001, L'organització carolíngia de l'espai al nord –est de Catalunya a principi del segle IX: El cas de Bàscara, *El Salner*, 7.

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA ALS HORTS DEL CARRER TALLAFERRO 2008 (BESALÚ, GARROTXA)

Natalia COLOMEDA FOLGADO, Josep FRIGOLA TRIOLA

Del 21 de juliol al 19 de setembre de 2008 es va efectuar una excavació arqueològica als Horts del carrer Comte Tallaferro (Besalú, Garrotxa). La direcció de la intervenció va anar a càrrec dels arqueòlegs Josep Frigola Triola i Natàlia Colomeda Folgado, de Janus, SL, i va ser finançada per l'Ajuntament de Besalú.

La intervenció fou motivada per un projecte municipal que integrava tot l'espai comprès entre el tram final del carrer Tallaferro i l'església de Sant Martí de Capellades. El projecte pretenia recuperar aquest espai, condicionat pel pas de la carretera C-66, i integrar-lo a la xarxa urbana. En aquest sentit, a començaments del 2007 es van fer rases de prospecció en diverses terrasses dedicades a horta i situades en aquest espai. Els sondejos van donar positiu en dues de les terrasses (sectors 4 i 5).

La campanya arqueològica duta a terme el 2007 en un altre sector dels Horts del Carrer Tallaferro (sector 4) va deixar al descobert nombroses restes que abastaven les èpoques romana i medieval. Aquest fet va animar l'Ajuntament a acabar d'excavar la zona (sector 5) a fi de conservar les restes aparegudes, museïtzar-les i fer-les visitables.

Els espais intervinguts tant en 2007 com en 2008 es troben situats a la zona coneguda com la Devesa, que es troba just a continuació de les darreres cases del nucli urbà per la seva banda nord, a la part més alta del carrer del Comte Tallaferro. L'espai entre aquestes cases i l'església de Sant Martí de Capellades, situada a una cota força més baixa, és ocupat per una zona que fins ara estava destinada a horts i disposada en feixes -en una de les quals es va dur a terme la nostra intervenció- i pel traçat de la carretera C-66.

Figura 1. Planta general del jaciment

Janus S.L.

El solar intervingut l'any 2008 estava emmarcat al nord per la C-66, a l'est pel camí que mena de l'església de St. Martí al nucli de Besalú i al sector excavat l'any 2007, i al sud pels horts de Can Martinot. Geològicament, ens trobem en una terrassa del Fluvià composada per basalts de l'Holocè.

Una vegada finalitzada la intervenció, està pendent la confecció d'un projecte de rehabilitació i museització que comprengui la totalitat de les estructures excavades durant els anys 2007 i 2008, i que s'integri en el projecte general d'urbanització d'aquest sector de la vila.

L'espai concret on es va dur a terme l'excavació de l'any 2008 (sector 5) estava format per dues feixes de terra i part d'un camí, amb una superfície total d'uns 200 metres quadrats aproximadament. La forma d'aquest solar era de tendència triangular, amb la part més ampla a l'est. L'espai es trobava delimitat per parets de contenció en els seus costats est i sud. Tant al nord com a la punta oest hi havia un talús que separava en alçada la C-66 del jaciment i que, de fet, va ser fet durant la construcció d'aquesta carretera, cosa que va suposar la desaparició del jaciment per aquesta banda, com veurem més endavant.

Passant ja al que va ser l'excavació, veiem que d'entrada l'espai estava subdividit per un mur en direcció est-oest (U.E. 5002 i 5026) que partia el solar en dues feixes. L'excavació es va iniciar amb l'ajut d'una màquina retroexcavadora per tal d'enretirar els nivells superficials (5000, al sud del mur 5002, i 5001 al nord d'aquest mateix mur). Un cop enretirats els nivells superficials, va quedar manifesta la diferència d'ús en les dues parts del solar dividides pel mur 5002. Per aquest motiu, es va dividir el sector en dos àmbits: àmbit A, situat al sud del mur esmentat, i àmbit B, al nord.

L'ÀMBIT A

La retirada de l'estrat superficial en l'àmbit A va portar a la troballa d'un camí empedrat (5016) que ocupava tot l'espai de l'àmbit i s'enfilava, en direcció sud-est, més enllà del sector 5.

Aquest carrer pavimentat estava fet, inicialment, de pedres de mida diversa lligades amb terra. Es va poder veure que aquesta estructura havia patit diverses refetes, algunes d'elles eren força evidents donat que les pedres estaven lligades amb terra i calç. La conservació del paviment era força bona en general, tot i que en alguns punts estava del tot desaparegut degut a l'edificació, feta durant la segona meitat del segle XX, d'una torre de llum feta d'obra que es va fonamentar a una cota inferior a la del paviment. El límit sud del paviment coincidia amb el de l'excavació i es corresponia amb el mur de contenció de l'hort de can Martinot. Recolzades en aquest mur, es conservaven tres pedres clavades de forma vertical en el paviment 5016 que haurien servit de guardacantons per tal de protegir aquest mur del pas dels carruatges.

Un cop vist que el paviment seguia vers el sud-est, es va procedir a l'ampliació de l'excavació uns metres més, entrant en el camí que comunica l'església de St. Martí amb el nucli de Besalú. En el moment de finalització de l'excavació no es va poder descobrir l'extensió total de l'estructura, ja que, tot i que continuava en direcció sud-est, l'existència d'una línia elèctrica soterrada i el fet que el mur d'una finca veïna quedava penjat, ens va impedir continuar, pel que no podem saber la llargada final d'aquest paviment. La part descoberta presentava una amplada d'entre 5,5 i 6,8 metres i una llargada d'uns 30 metres.

L'estratigrafia que quedava per sobre d'aquest paviment anava guanyant potència a mida que avançava en sentit sud-est. Els materials continguts en aquests estrats eren d'època moderna i contemporània, i es van poder detectar alguns nivells de circulació, tot i que molt fragmentats, que indicaven que la traça del camí es va continuar utilitzant un cop colgat el paviment original.

Tot i que no es va poder certificar a nivell arqueològic el moment de construcció d'aquesta estructura, ja que no es va excavar l'estratigrafia per sota del paviment, hi ha notícies de l'existència d'un carrer o camí que transcorria fora muralla per aquest tram de la població des d'època medieval i que seria el camí que s'utilitzaria per sortir del poble en direcció a Figueres, al nord.

De fet, en un plànol de la vila de Besalú datat el 1862 i que es conserva a les dependències de l'Ajuntament, apareix encara el traçat d'aquest carrer, fet que indica, i així sembla que ho ratifiquen els materials associats al paviment (encara en fase d'estudi), que l'ús del traçat d'aquest camí es va mantenir fins ja entrada la segona meitat del segle XIX i que, segurament, va quedar fora de servei en fer-se la carretera C-66, el talús de la qual talla el camí pel seu extrem nord-oest.

El límit nord d'aquest camí, dins el sector que hem excavat, el trobem en el mur 5026. En anar pujant la cota de circulació del carrer, el mur 5026 es va recréixer sobreposant-se-li un segon mur (5002), fet igualment de pedres de mida diversa sense lligar, en sec, però amb algun fragment de totxana moderna. Aquest mur no presentava filades regulars ni una factura acurada, i la seva funció hauria estat la de mur de terrassament per tal de mantenir la divisió del sector 5 en dues terrasses a mida que la cota de circulació anava augmentant.

L'ÀMBIT B

Les restes medievals

Pel que fa a tot aquell espai al nord dels murs 5002 / 5026, l'àmbit B, un cop tret l'estrat superficial (5001) i alguns estrats d'abandonament (5006, 5019), s'hi va poder excavar una habitació corresponent a un edifici medieval.

Aquesta habitació estava situada al nord-est de la zona excavada, i es van poder trobar els murs de tancament de tres dels seus quatre costats: 5023 al sud, 5044 a l'oest i 5062 i 5038 al nord. L'únic lloc per on no es va trobar el tancament de l'habitació va ser pel costat de llevant, on es va deixar un marge de terra sense excavar per tal de protegir el jaciment del camí que anava del poble fins a la carretera. En planta, l'habitació presentava una forma trapezoïdal amb tendència rectangular, amb els costats llargs orientats de sud-oest a nord-est.

La tècnica emprada per a la construcció d'aquesta habitació va ser la d'excavar en el sòl l'espai destinat a habitatge i aixecar els murs amb una sola cara vista (la que mirava a l'interior de la vivenda), a manera de murs de contenció. Això és així pel que fa als murs 5044 (a llevant) i 5038 (al nord), i també trobem la mateixa tècnica en la meitat oest del mur 5023.

La diferent factura en els murs, alguns lligats amb morter de calç i altres amb fang, alguns amb una sola cara vista i els altres amb dues cares ben acabades, fa pensar que l'habitació presentava més d'una fase constructiva, tot i que, sense haver-se iniciat encara l'estudi de materials, no estem en condicions d'avançar dades cronològiques respecte a les diferents fases constructives. En un mateix sentit, l'existència d'una porta (5046) situada en el tancament nord de l'habitació, que posteriorment fou tapiada (5047), ens indica també l'existència de més d'una fase constructiva per a aquesta estança.

A primer cop d'ull, sembla que hauríem de datar el funcionament d'aquesta habitació en època baixmedieval, concretament durant el segon quart o mitjans del segle XV, segons es desprèn de l'estudi preliminar dels materials.

Fora de l'habitació, just a migdia, es va poder excavar un petit espai delimitat per l'angle format per dos murs (5023 al nord, i 5059 a llevant, al que se li sobreposava el mur 5060). En aquest petit espai es va documentar una sitja (5027) farcida per dos estrats (5028 i 5035) que van donar un material datat al segle XIII. Aquesta sitja estava força ben conservada, amb unes mides conservades d'1,37 metres de fondària i 1,2 metres de diàmetre, amb parets rectes i fons còncau.

Figura 2. Imatge de l'habitació medieval (àmbit B). A la part inferior dreta s'observen les poques estructures romanes conservades.

Per sota dels nivells baixmedievals de l'habitació es van poder excavar diversos fons de sitja, que per relació estratigràfica han de ser anteriors a l'habitació medieval. Es tracta de les sitges 5041, 5050 i 5048, la darrera de les quals es trobava sota la porta 5046 i el paredat 5047.

En tots tres casos, les sitges es trobaven força arranades (les que presentaven més fondària, la 5048 i la 5042, tan sols conservaven mig metre de fondària) i tan sols en quedava el fons còncau i la part baixa de les parets. La construcció de l'habitació del segle XV devia comportar el rebaix del terreny, com ja s'ha comentat més amunt, amb la consegüent eliminació de la part superior d'aquestes sitges. El poc material recuperat tan sols permet situar vagament una de les sitges (5048) dins l'època medieval, en un moment anterior al segle XIV.

Les restes romanes

Les restes d'època romana conservades es reduïen a un estrat (5043) que va donar poc material, la majoria d'ell republicà i, segurament, a tres murs (5033, 5056 i 5057). L'estrat 5043 es trobava just sota l'habitació baixmedieval, i seria l'estrat que hauria quedat després de practicar el retall d'aquesta estança. Pel que fa als murs, el 5033 corresponia a un mur construït amb pedres de mida grossa, escairades per la banda exterior, tot lligat en sec. Conservava una llargada de 1,2 metres, tenia una amplada de 0,6 metres i només li quedava una filada. Es lliurava al mur 5056 i s'assentava damunt la U.E. 5032, que no va donar materials suficients per concretar-ne una datació acurada, tot i que corresponien amb tota seguretat a l'època romana.

El mur 5056, fet de pedres lligades amb fang, s'orientava de nord-est a sud-oest. Tenia conservada una llargada de 2,9 metres i presentava una amplada de 0,55 metres. Se li lliurava el mur 5033, perpendicular a ell. Pels nivells relacionats, aquest mur semblava tenir una cronologia d'època romana.

Per últim, tenim les restes d'un mur al nord-oest del mur 5056, format per pedres de mida diversa lligades en sec. Tan sols vàrem poder observar-ne una amplada de 0,6 metres i una llargada de 0,7 metres, donat que quedava tallat pel talús resultant de la construcció de la carretera i que feia de límit de l'excavació pel nord.

Aquests tres murs són les úniques restes que haurien quedat d'època romana, i els hem de relacionar amb les restes romanes situades a l'entorn inmediat de la zona excavada, és a dir, amb la terrassa adjacent (sector 4) que va ser excavada durant l'any 2007[1] i, més amunt del turó en direcció a Santa Maria, amb les restes aparegudes durant una altra intervenció arqueològica feta entre els anys 1996 i 1997[2]. Malauradament, les restes que ens han arribat en el nostre cas són tan minses a nivell estructural que no ens és possible donar una interpretació de la seva funció. Respecte a la seva cronologia, haurem d'esperar a la finalització de l'estudi de materials, actualment en curs, per donar-ne datacions més acurades dins el període romà.

NOTES

1) FRIGOLA, J.; FERRER, A.; FUERTES, M., "Prospecció i excavació als horts del carrer Tallaferro, zona de la Devesa (Besalú, Garrotxa)", dins Novenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, L'Escala 2008. pp. 259-266.

2) BUSQUETS, BUSQUETS, F.; FÀBREGAS, M., "Excavació d'urgència al jaciment de la Devesa (Besalú, La Garrotxa), dins, Quartes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, Figueres, 1998; BUSQUETS, F.; FÀBREGAS, M., Memòria Tècnica de la Intervenció arqueològica al sector de la Devesa. Nucli antic de Besalú (La Garrotxa) 1996-1997. Inèdit

CONTROL ARQUEÒLOGIC AL PONT VELL DE BESALÚ (BESALÚ, LA GARROTXA)

Marta ZABALA GARCÍA, Joan FRIGOLA TORRENT, Josep FRIGOLA TRIOLA

La intervenció arqueològica realitzada en el Pont Vell de Besalú va tenir lloc entre els dies 23 i 30 de novembre de 2009 sota la direcció de Marta Zabala García (Janus SL). El motiu de la intervenció van ser unes obres projectades des de la Diputació de Girona i destinades a resoldre certs problemes estructurals de l'obra.

La intervenció arqueològica es va limitar, primerament, al seguiment d'un sondeig (sondeig 1) fet sobre una de les arcades, amb la intenció de diagnosticar quines patologies constructives afectaven aquesta arcada.

En segon lloc, el seguiment es va centrar en el buidatge d'un forat (sondeig 2) existent en un dels pilars centrals. En aquest cas, el motiu va ser el de saber a què responia el cercle de pedres que indicava, a nivell de paviment, l'existència d'aquest forat. El mateix buidatge hauria de permetre decidir, segons els resultats, si es feia arribar fins a aquest forat un punt de llum.

El pont original va ser construït damunt del riu Fluvià durant el segle XI, en època comtal. Per fer-lo es van aprofitar uns sortints rocallosos que emergien del mateix llit del riu, on es fonamentaren els pilars del pont i que van determinar el propi traçat de l'estructura.

Les noticies històriques ens diuen que el pont va caure a l'inici del segle XIV i que la part més afectada va ser la més allunyada del casc urbà. Un arquitecte de Perpinyà, Pere Baró, va ser l'encarregat, l'any 1316, de refer l'estructura del pont. En època moderna tornen a aparèixer documentades algunes reparacions al pont, destinades a garantir-ne l'estabilitat i que es van centrar, sobretot, en el reforçament dels pilars.

Però és en època contemporània quan el pont va patir la seva destrucció i reconstrucció més grans. L'any 1939, les tropes republicanes fugien, en retirada, de l'avanç de les tropes franquistes. Com molts exèrcits en retirada, l'eliminació d'infraestructures relacionades amb la defensa i la vialitat per tal de dificultar l'avanç de l'enemic i la persecució de l'exèrcit perdedor, va ser un recurs usat per l'exèrcit republicà. El Pont Vell de Besalú va ser, doncs, dinamitat en alguns punts per dificultar el pas de tropes enemigues. No va ser fins l'any 1965 que el pont va tornar a ser reconstruït, a partir de gravats i fotografies antigues, mirant de retornar-lo a l'aspecte que tenia a inicis del segle XIX, amb els característics portals fortificats.

SONDEIG 1

El primer sondeig (sondeig 1) es va dur a terme sobre la segona arcada del pont, la primera després del portal fortificat partint del costat de la vila. El sondeig presentava una forma rectangular en planta, amb unes mides d'1,88 metres en sentit est-oest i 1,30 metres en sentit nord-sud. La potència màxima assolida en el sondeig va ser de 2 metres.

A nivell estratigràfic, totes les unitats excavades eren de datació moderna, coincidint amb la darrera reconstrucció del pont, duta a terme l'any 1965. Així, sota el paviment actual i la seva preparació (100 i 101) es van poder excavar un total de quatre estrats moderns (102, 105, 106 i 107) que sumaven una potència de fins a 2 metres. D'aquests estrats, el 102 era el més potent, amb 1,5 metres, i estava compost per morter de calç modern amb presència de petits còdols, graves i algun fragment de construcció modern, així com varilles de ferro. Per sota d'aquest estrat, el nivell 105, d'uns 18 centímetres de potència, era format per un entramat de varilles de ferro i formigonat.

Per sota, teníem un petit estrat de terra solta de color marró clar, amb una potència d'entre 3 i 6 centímetres, que se sobreposava a l'estrat 107, format per un nivell de morter amb pedretes. La potència d'aquest darrer estrat era d'uns 10 centímetres i cobria la U.E. 108, que era la volta del pont, la qual es va detectar en la seva part superior i estava formada per blocs desbastats i units amb morter de calç.

En el mateix sondeig es va poder documentar el mur que conforma la paret nord del pont per sobre de l'arcada i que se situa sota la barana de pedra. Fet de còdols lligats amb morter de calç, aquest parament correspon ja a la part no destruïda per la voladura de l'any 1939. Per la part exterior del pont la diferència entre aquest parament i el de la barana refeta l'any 1965 és molt evident. A aquesta estructura se li recolza la mateixa barana moderna del pont.

Janus S.L.

SONDEIG 2

El sondeig 2 es trobava situat a la part mitjana del pont, just sobre el pilar de majors dimensions i a partir del qual el traçat del pont canvia de direcció. En aquest cas el sondeig venia marcat per un cercle de pedres treballades dibuixat en el paviment. El buidatge de l'interior d'aquest cercle es va fer per tal d'esbrinar si corresponia a una estructura situada dins del pilar (un pou o una escala, segons apuntaven alguns veïns) i davant la possibilitat de posar-hi un punt de llum.

L'únic estrat que farcia el sondeig 2 (U.E. 109) era format per sorres de color marró fosc amb algunes inclusions com fragments de teula i pedres de mida petita. Atès que no hi va sortir material arqueològic fou impossible la seva datació.

CONCLUSIONS

Un cop fet el seguiment dels dos sondejos, es va evidenciar la manca d'interès arqueològic dels estrats excavats ja que, en la seva majoria, corresponien a la restauració del pont feta l'any 1965.

Les úniques estructures i estrats que podrien correspondre a l'obra medieval o d'època moderna del pont eren els estrats 106 i 107, el mur 104 i la mateixa volta que forma l'arcada sobre la que es va fer el sondeig 1 (108).

Pel que fa al sondeig 2, s'ha de dir que no ens és possible intuïr la funció d'aquest forat. Previament al seu buidatge, alguns veïns del poble havien comentat que recordaven que en aquell punt, marcat amb un cercle de pedres, havia hagut una escala o un pou. Cap de les dues opcions, però, sembla versemblant ja que el sondeig 2, com s'ha dit abans, és tan sols un forat fet en el pilar massís, sense sortida i sense signes d'haver-hi hagut cap estructura associada.

BIBLIOGRAFIA

BAYONA, L.; BUSCATÓ, L. 2006, "Les esquerdes del pont de Besalú", ***La Punxa***, 42, Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes tècnics de Girona, p. 62-68.

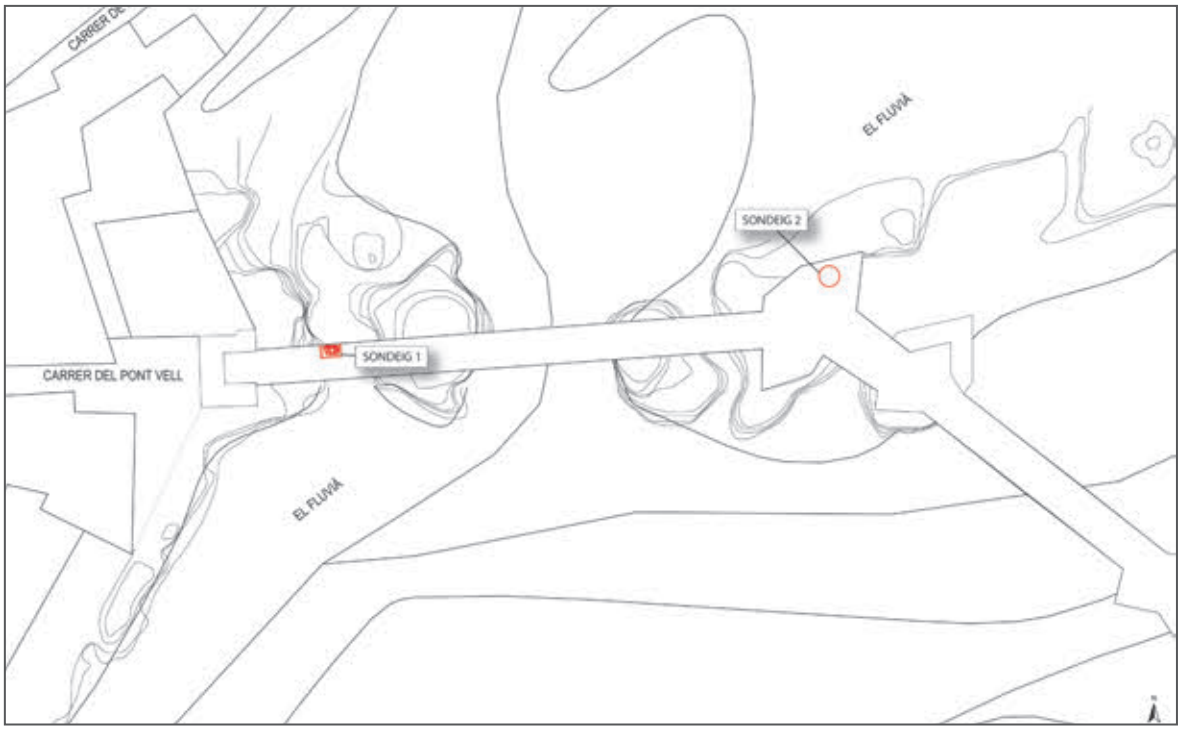

Figura 2. Planta de situació dels sondejos

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA DE L'ANY 2009 A L'ERA D'EN XIUA (BESALÚ, LA GARROTXA): LA TORRE LARDERA

Joan FRIGOLA TORRENT

1. INTRODUCCIÓ

L'actuació arqueològica al sector nord-est de l'era d'en Xiua, a Besalú, va tenir lloc entre els mesos d'octubre i novembre del 2009, i va estar motivada pel projecte de recuperació i consolidació de les restes d'una torre de defensa medieval que s'intuïa en superfície i que ja havia estat motiu d'una intervenció arqueològica el novembre del 2004 .

Les restes de la torre es trobaven en un terreny popularment conegut com a era d'en Xiua, consistent en una esplanada terraplenada situada al vessant est del turó de Santa Maria. Es tracta, sense cap mena de dubte, d'una zona clau dins la geografia local, en un punt elevat just davant d'on s'ajunten el Fluvià i la riera de Capellada.

Pel que fa a les tasques arqueològiques, encarregades per l'Ajuntament de Besalú a Janus SL., van permetre documentar una presència humana a la zona pràcticament continuada des d'època tardo-ibèrica (segles III-II a.C.) fins a l'actualitat. Caldrà esperar, però, a l'estudi complet dels materials per tal de poder establir una seqüència d'ocupació definitiva.

Per acabar, i abans d'entrar en la descripció de les restes, comentarem que inicialment la citada torre es va identificar com a torre Lardera, estructura defensiva documentada ja a al segle XI . En un primer moment, doncs, tant la torre com el jaciment van ser identificats amb aquest topònim. No obstant, la presència d'una sitja amortitzada entre els segles XII-XIII retallada per la base constructiva de la torre refuta aquesta primera hipòtesi. En altres paraules, en aquests moments, i a falta de l'excavació parcial de la banda est de l'estructura, totes les dades obtingudes apunten a què no es tracta d'una torre del segle XI, sinó del XIII.

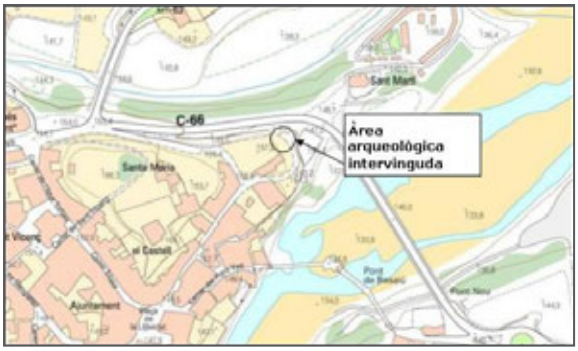

Figura 1. Situació de l'àrea intervinguda dins del casc urbà de Besalú.

2. RESULTATS

2.1. Fase I: època tardo-ibèrica (s. III-II a.C.)

Les restes més antigues trobades a l'Era d'en Xiua corresponen a un fragment de mur (1039), a un tram de rasa de fonamentació (1064) i a un seguit de nivells arqueològics, tots ells emmarcats dins d'una cronologia tardo-ibèrica (s. III-II a.C.).

1039 consisteix en un petit mur de pedra seca de 120 centímetres de llargada i un màxim de tres filades conservades, que efectua un petit gir d'uns 90º, tot deixant intuir una possible cantonada, fet que indicaria que originalment formava part d'un àmbit tancat no conservat. A nivell estratigràfic el mur 1039 s'assentava directament sobre sòl geològic, on hi tenia una petita trinxera de fonamentació (1064). També tenia directament associat l'estrat tardo-ibèric 1034, i era cobert pel nivell romà 1007-1047.

En línies generals, tant les estructures com els estrats ibèrics trobats en el present jaciment són fragmentats i inconnexos. Les causes d'aquest mal estat de conservació s'han d'anar a buscar en la contínua ocupació humana de la zona. A tall d'exemple, 1039 està seccionat per la sitja baix-medieval 1035 i fou usat com a fonamentació del també medieval mur 1002.

2.2. Fase II: època romana alt-imperial (finals del segle I d.C.)

El següent moment d'ocupació de l'àrea el trobem en època romana alt-imperial. D'aquest període no n'ha quedat cap estructura, però sí diversos estrats arqueològics amb abundant presència de material ceràmic, que permet establir unes datacions força acotades pròximes a finals del segle I d.C. (terra

sigillata sud-gàl·lica, africana de cuina, marmorata...). És important remarcar que entre aquesta ceràmica alt-imperial també s'hi trobaven fragments de ceràmica característics d'època republicana. És per això que no serà fins que s'estudiïn de manera sistemàtica els materials provinents d'aquests contextos que es podrà començar a hipotetitzar sobre l'origen i formació dels esmentats estrats.

2.3. Fase III: època medieval (s. X-XV)

2.3.1. Sitges medievals (s. X-XIII)

La tercera gran fase del jaciment, i a falta de l'estudi detallat de dos possibles nivells arqueològics tardo-antics, la protagonitzen cinc sitges amb una cronologia escalonada compresa entre els segles X i XIII (unitats 1015, 1027, 1035, 1037 i 1063). Aquests retalls, tipològicament força diferents entre ells, contenien una presència abundant de ceràmica grisa, així com una gran quantitat de restes de fauna on predominava l'ovi-càprid.

Algunes d'aquestes sitges es trobaven parcialment cobertes per estructures baix-medievals, i per tant, degut a motius de seguretat, gairebé cap va poder ser excavada en la seva totalitat.

El retall 1015, de diàmetre indeterminat, conservava una profunditat màxima d'un metre i presentava un fons curvilini en forma d'U. La sitja era farcida per dos estrats que contenien materials amb una cronologia a cavall dels segles XI i XII, i a damunt se li recolzaven els murs baix-medievals 1002 i 1004, que impedien documentar bona part del seu perímetre.

Pel que fa a la sitja 1027, que tampoc va poder ser excavada en extensió, presentava unes dimensions molt grans, amb un diàmetre aproximat d'uns dos metres i una profunditat no exhaurida de més de dos metres i mig. Així doncs, i malgrat tenir bona part del seu farciment sota el mur 1004, a 1027 se li van poder identificar tres nivells d'amortització diferents: els dos primers contenien materials dels segles XI-XII, i l'últim, 1051, contenia ceràmica grisa pre-espatulada (s.VIII-IX d.C.). De totes maneres, i com s'ha dit en diverses ocasions al llarg de l'article, els resultats presentats en aquest text són encara provisionals.

D'altra banda la sitja 1035, d'un diàmetre aproximat de 150 centímetres, es trobava tallada pel retall constructiu de la torre medieval 1001, així com pel retall informe baix-medieval 1022-1058. Al mateix temps, estava farcida pel nivell arqueològic 1036, datat entre els segles XII i XIII i que marca, per tant, la cronologia post quem de la torre 1001. Retornant als aspectes descriptius, 1035 conservava una profunditat aproximada de 150 centímetres i tenia un fons arrodonit en forma d'U. Una vegada amortitzada, se li va col·locar a sobre el mur baix-medieval 1002.

Per la seva banda, la unitat 1037 es tracta també d'una sitja, de diàmetre i profunditat desconeguts, que es trobava estructuralment afectada per dos retalls posteriors, entre els quals destaca la ja descrita sitja 1035. El retall 1037, farcit per la unitat 1038 (s. XI-XII), estava parcialment cobert pel mur 1003, que se li recolzava i que va impedir la seva excavació en extensió.

La cinquena i última sitja documentada es tracta de la unitat 1063, retall amb un perímetre lleugerament ovalat, un diàmetre aproximat de 140 cm., i una profunditat màxima de 120 cm. A diferència de les altres sitges, 1063 és l'única del jaciment que presentava unes parets rectes i un fons pràcticament planer. Aquestes diferències tipològiques respecte a les altres sitges del jaciment es poden entendre si es té en compte que el nivell que l'amortitzava contenia material característic d'època comtal (s.X-XI), i no baixmedieval (XII-XIII).

2.3.2. La torre medieval (s. XII/XIII-XIV)

La fase històrica més important documentada al present jaciment data entre els segles XII/XIII i XIV, moment en el qual l'era d'en Xiua va viure una gran transformació marcada bàsicament per la fortificació de la zona. Arqueològicament aquest canvi s'ha pogut constatar molt bé gràcies a la conservació parcial d'una torre de defensa (1001), així com d'un possible tram de muralla (1026).

Entrant en detalls més descriptius, l'estructura 1001 es tracta de les restes d'una torre de defensa circular medieval d'uns 8 metres de diàmetre, de la qual se'n conserva una alçada màxima de sis metres. Les restes consisteixen en una primera línia exterior feta de carreus rectangulars molt ben treballats, i d'un reompliment intern de morter i pedres que donen consistència a l'estructura convertint-la en un cos massís. Precisament tot el cos de la torre que és visible actualment correspon als nivells originals de fonamentació i massissat, que funcionarien com a base de la part de torre habitable que s'aixecaria immediatament a continuació i que no s'ha conservat.

És d'especial interès el fet que la torre s'assenta directament sobre nivells naturals, adaptant-se a aquests en una zona on el desnivell és important. La

Figura 2. Planta general de l'excavació.

torre no s'ha pogut excavar en tot el seu perímetre complet, ja que un tram es troba en un hort de propietat privada, però els treballs arqueològics que s'hi van fer el 2004 revelen que segurament es conserva en la seva totalitat. No obstant això, gran part de l'estructura està molt arrasada i només se n'ha conservat la filada de fonamentació. Això és degut a diversos motius, com la utilització de la zona com a àrea cultivable, l'espoli continuat de carreus, i sobretot a què probablement la torre fou volada en la retirada de les tropes franceses de la vila el 1814 .

A nivell arquitectònic cal destacar que a la part sud de la torre se li adossava un mur (U.E. 1026), que malgrat estar en un mal estat de conservació degut a la destrucció violenta citada en el paràgraf anterior, sembla que correspondria a un tram de muralla, i que es tracta d'una estructura orientada NE-SO i assentada directament sobre nivells geològics. No s'ha trobat l'homònim del mur a la part nord degut a què la zona va resultar molt afectada al segle XIX per la construcció d'un talús de la carretera Girona-Olot.

Malgrat que en origen 1026 tenia, amb tota probabilitat, dues cares omplertes per un farciment intern massís de morter i pedres, avui en dia només se'n conserva la part interna, que s'assenta directament sobre el terreny geològic i els nivells romans, tot salvant un desnivell de més de tres metres. El mur 1026 tenia associada una rasa de fonamentació (1052), i a sobre hi tenia el retall baix-medieval 1022-1058. D'aquesta manera, i malgrat que la manca de dades només permet dir que 1026 va ser edificada en un moment indeterminat entre els segles XII i XV, la lògica indica que la seva construcció fou paralel·la a la de la torre 1001.

2.3.3. Els annexos baix-medievals (s. XIII-XV)

Aquesta és, possiblement, la fase constructiva del jaciment de la que menys dades i informació disposem. Es tracta de la construcció en època baix-medieval, entre els segles XIII i XV, d'un seguit d'estructures (1002, 1003 i 1004), segurament amb connotacions defensives, adossades a la torre i delimitant-ne àmbits. La manca d'estratigrafia associada, així com la poca conservació dels murs en qüestió, van impedir obtenir una informació més precisa del funcionament espacial i cronològic de l'àrea.

L'estructura 1002 consistia en un mur de pedra lligat amb morter, amb una orientació NE-SO, d'uns dos metres de llargada i 70 centímetres d'amplada. El

mur conservava un màxim de quatre filades més una banqueta de fonamentació, i constructivament es caracteritzava per tenir dues filades exteriors fetes de còdols de riu lleugerament treballats que emmarcaven un farciment intern molt sòlid fet de morter de calç i pedres de petites dimensions. A nivell arqueològic 1002 jugava originalment amb la torre (1001) i amb el mur 1004, als quals s'adossava, tot delimitant un àmbit. No obstant això, estava tallat en la seva part final (allà on s'havia d'ajuntar amb la torre) per un retall baix-medieval (1022-1058).

L'estructura 1003, per la seva banda, es tractava d'un mur de pedra i morter d'uns 2'50 metres de llarg i 60 centímetres d'amplada del qual se'n conservava una sola filada de pedres (principalment còdols) recolzada en un llit de morter d'uns dos centímetres de gruix. El mur, que presentava una orientació NE-SO, estava assentat sobre dos estrats romans de finals del segle I d.C., així com sobre el farciment de la sitja 1037 (s. XI-XII). Originalment 1003 estava encaixat entre la torre (1001) i el mur 1004, essent posterior a aquestes dues estructures, així com també al possible tram de muralla 1026. No obstant això, i de la mateixa manera que passava amb 1002, el mur 1003 estava parcialment afectat en la seva part est pel retall baix-medieval 1022-1058.

Finalment, 1004 consistia en un mur de grans dimensions de pedra lligada amb morter i del qual se'n conservaven uns 5 metres de llargada, amb 90 centímetres d'amplada i una alçada màxima de tan sols dues filades. L'estructura, disposada NO-SE, estava construïda amb dues filades paral·leles de pedres poc treballades (principalment còdols de riu), l'interior de les quals estava omplerta amb morter i pedres de petites dimensions que li donen una major resistència. El mur 1004 estava assentat sobre nivells romans i ibèrics, així com també sobre dues sitges (1015 i 1027), l'amortització de les quals presentava una cronologia compresa entre els segles XI i XII d.C. Malgrat que es pot assegurar que 1004 fou alçat en època baix-medieval, no podem afinar més la seva datació degut a la manca d'una estratigrafia associada.

2.4. Fase IV: època contemporània (s.XIX-XX)

Per últim cal parlar de la darrera fase, situada cronològicament entre la primera meitat del segle XIX i inicis del XX. Al llarg d'aquest període el sector de l'era d'en Xiua va patir nombroses transformacions, una de les quals fou l'adquisició del nom amb què la coneixem actualment. El període, però, va començar amb uns anys negres marcats per la destrucció esdevinguda arran de la Guerra del Francès: el 1814 les tropes franceses, en plena retirada, van volar el sistema defensiu de la vila, inclosa la torre descrita en el present informe.

Unes dècades més tard, en època isabelina, la construcció de la carretera Girona-Olot va deixar la zona de la Devesa completament canviada, tot atalussant-la de manera artificial i destruint totes aquelles restes arqueològiques que estaven al "mig" del traçat previst. Va ser en aquest moment quan bona part de la zona nord de la muralla de Besalú fou derruïda. En els anys posteriors i fins a l'inici del segle passat la zona va veure com s'aixecaven murs de contenció, es creaven zones de conreu i s'enrajolava i es pavimentava l'àrea.

2.5. Fases indeterminades

L'excavació a l'era d'en Xiua va estar marcada per condicionants de cota i extensió, elements establerts en base al projecte arquitectònic previ. És per aquest motiu, doncs, que no tots els nivells i estrats arqueològics van poder ser excavats en la seva totalitat, impedint així determinar la cronologia i funcionalitat d'algunes de les estructures trobades.

Entre aquestes estructures indeterminades en destaca sobretot la unitat 1023, consistent en les restes d'un mur de pedra amb orientació NO-SE del qual se'n conservava una llargada d'1'80 metres i una amplada aproximada de 50 centímetres. L'estructura 1023 era tipològicament molt diferent a la resta de murs de l'excavació, ja que era l'única que no presentava restes de morter. A nivell constructiu, doncs, 1023 es caracteritzava per la presència de dues filades exteriors fetes de petits còdols rierencs poc treballats (20x15 cm. aprox.) i d'un farciment intern consistent en petites pedres que donaven solidesa i cohesió a l'estructura. Així doncs, 1023 no es va poder emmarcar en cap àmbit, ni es van determinar altres estructures contemporànies a ell.

3. CONCLUSIONS

Les restes trobades a les excavacions a l'era d'en Xiua tenen una rellevància històrica destacable i permetran omplir alguns buits existents sobre el procés de formació i desenvolupament urbanístic de la vila de Besalú. Es pot considerar que la importància del jaciment rau en

el fet que s'hi pot documentar una presència humana pràcticament ininterrompuda des de fa 2.200 anys.

Les estructures més antigues trobades són, com ja s'ha descrit anteriorment, d'època tardo-ibèrica (III-II a.C.). Aquesta és, sense cap mena de dubte, una de les franges cronològiques menys conegudes i documentades de la vila. És d'especial interès veure que les úniques restes del segle III-II a.C. que hi havia documentades fins el dia d'avui a Besalú eren les 16 sitges excavades a la zona de la Devesa entre els anys 1996 i 1997 per M. Fàbregas i C. Busquets. Aquests dos investigadors deixaven anar a tall d'hipòtesi, ja que

Figura 3. Vista general de les restes localitzades.

els únics murs ibèrics localitzats fins aleshores dataven de finals del segle II-I a.C., que les sitges havien estat amortitzades pels habitants d'un possible oppidum situat a l'actual turó de Santa Maria. Doncs bé, la troballa del mur 1039, així com la dels estrats que té associats, demostren que als segles III-II a.C. hi havia a Besalú una important presència ibèrica i sobretot que aquesta s'estenia més enllà del puig de Santa Maria.

El següent moment cronològic documentat al jaciment de l'era d'en Xiua el marquen, com ja s'ha comentat anteriorment, un seguit d'estrats romans de finals del segle I d.C. En aquest punt cal recular una altra vegada a l'excavació de la Devesa del 1996-97, on Busquets i Fàbregas documentaren dos nivells molt clars d'ocupació romana a la zona, un al segle I a.C. (moment de profund canvi de l'espai generat per la romanització), i un segon molt més tardà, ja en època baix-imperial. No obstant, entre els segles I a.C. i III d.C. ens trobem amb un fet força peculiar, ja que tant al jaciment de la Devesa com en la present excavació es documenten nivells romans força rics, però que es caracteritzen per la total absència de facies constructives. Així doncs, ens trobem que per algun motiu desconegut, durant els primers dos segles del canvi d'era l'esplanada de la Devesa va deixar de funcionar com a punt d'ocupació, encara que l'àrea va seguir essent freqüentada i utilitzada de manera ininterrompuda.

No obstant això, per trobar el moment històric més destacat de l'esplanada cal anar a l'època medieval, i sobretot quan entre els segles XII/XIII i XIV es va aixecar la torre 1001 i el possible tram de muralla 1026. Com ja s'ha explicat, la fonamentació d'aquesta torre retallava el cos d'una sitja amortitzada entre als segles XII-XIII, dada que s'ha usat per determinar una cronologia posterior a de l'estructura 1001. Malgrat que aquest és l'indicador cronològic més fiable del que es disposa, també cal treballar amb altres dades, com les proporcionades pel jaciment dels Horts del Tallaferro excavat el 2008 per Josep Frigola i Natàlia Colomeda. En aquesta intervenció es va localitzar un camí empedrat d'origen medieval que circumval·lava la torre per la seva part inferior . Malgrat que molt probablement aquesta zona de Besalú ja es trobava urbanísticament fixada al segle XII , caldria elaborar un sondeig arqueològic al citat camí per tal de determinar una datació fiable de les restes.

Pel que fa a les construccions baix-medievals adossades a la torre, se n'ha pogut obtenir molt poca informació més enllà que van ser construïdes en un moment indeterminat entre els segles XIII i XV. De totes maneres, i a tall d'hipòtesi, sí que se'ls pot atribuir, tant per la seva ubicació com per les característiques constructives que presenten, una funcionalitat militar. Així doncs, el seu període d'auge coincidiria amb l'ampliació del traçat defensiu de la vila esdevingut el 1363 i autoritzat pel rei Pere III el Cerimoniós.

Del període comprès entre el segle XVI i el XIX, per la seva banda, no se'n sap pràcticament res. A l'excavació no se'n van documentar estructures, i només es van poder recuperar alguns fragments de ceràmica en estratigrafia remenada. D'aquesta manera, no serà fins que s'efectuï una intervenció en extensió en tota la superfície de l'era d'en Xiua que aquest, i molts altres interrogants, podran ser contestats.

Per finalitzar, cal esmentar que, tal i com s'ha dit prèviament, el següent moment de rellevància de l'indret no tingué lloc fins al 1814, quan els francesos van destruir la torre en la seva retirada de la vila. Possiblement aquella fou la sentència històrica de l'àrea, que a partir d'aquell moment es va veure ocupada per zones d'horts, tallada pel talús d'una carretera i tapada per l'era d'una casa.

BIBLIOGRAFIA

BUSQUETS, C., FÀBREGAS, M. 1998: L'excavació d'urgència del jaciment de la Devesa (Besalú, La Garrotxa), *IV Jornades d'arqueologia de les comarques de Girona*, Figueres.

LÓPEZ CARRERA, J. 2003, *Besalú, Arrels i llavors*, Besalú.

LÓPEZ CARRERA, J. 1988, *Besalú*, Diputació de Girona, Girona.

MIR DEL POZO, F. 1983, Estructura urbana de Besalú a la baixa edat mitjana, *Amics de Besalú, Assemblea d'estudis del seu comtat*, 223-241.

MIR DEL POZO, F. 1995, *El nucli urbà de Besalú*, Amics de Besalú.

SAGRERA ARADILLA, J. 2004, *Memòria arqueològica de l'excavació dels Horts de Can Martinot*.

SAGRERA ARADILLA, J., *Les Muralles de Besalú: restitució cartogràfica*, Amics de Besalú (en premsa).

LA MURALLA MEDIEVAL I MODERNA DE BLANES (LA SELVA): DARRERES TROBALLES

Anna AUGÉ SANTEUGINI

INTRODUCCIÓ

Entre els dies 26 de gener i 31 de març de 2009 es va dur a terme el control arqueològic de les obres per a la millora de les xarxes dels serveis del casc urbà de Blanes. Aquestes tasques van ser atorgades per l'Ajuntament de Blanes a l'empresa Janus S.L. i s'efectuaren sota la direcció que qui subscriu, de l'esmentada empresa.

Concretament, la zona d'actuació es trobava situada al centre urbà de Blanes, a poca distància de la platja i a redós del perímetre medieval i modern fortificat. El conjunt de carrers afectats foren: Raval, Muralla, Doctor Xavier Brunet, la Plaça de la Verge Maria i la Rambla Joaquim Ruyra. Aquests carrers i places haurien limitat amb l'antic perímetre murat per l'oest i pel nord-oest (figs. 1 i 4).

Figura 1. Plànol de la zona de seguiment i situació de les restes trobades

El nom d'algun d'aquests carrers, per si sol, ja fa referència a la presència d'un recinte emmurallat, com és el cas del carrer Muralla, prou evident, o el del carrer Raval, que remet a un barri situat just fora muralles.

Així doncs, el nostre seguiment es va realitzar en previsió que poguessin aparèixer nous trams de muralla després que, durant aquests darrers anys, hi hagi hagut diverses actuacions arqueològiques dins del nucli urbà de Blanes, aprofitant les obres públiques o privades, que han donat a conèixer el perímetre de la muralla baixmedieval i moderna i que a l'actualitat es troba pràcticament desaparegut.

Janus S.L.

Principalment, era al carrer Muralla on hi havia una major possibilitat de localitzar la fortificació, i més tenint en compte que una intervenció de l'any 2004 al número 30 va permetre'n documentar un tram (Frigola et alii 2006).

DESENVOLUPAMENT DE LA INTERVENCIÓ

Així mateix, va ser al carrer Muralla, en el transcurs del seguiment realitzat durant l'excavació de la rasa del pluvial, que es va posar al descobert la cara externa de la muralla. El tram total registrat on va aparèixer la fortificació fou d'uns 28 metres de longitud (de la meitat del nº28 del carrer fins al nº18), i discorria de nord-oest a sud-est, paral·lel a la línia de façana.

El seu estat de conservació variava al llarg del recorregut. Hi havia trams que es varen localitzar a 40 centímetres per sota del nivell de circulació del carrer, i en d'altres a 1,80 metres, en tots els casos per sota d'un estrat modern de rebliment (U.E. 1001). Per aquest motiu la idea d'una excavació en extensió de tot el tram per deixar vista la part superior de la muralla va ser del tot impossible, tenint en compte que hi havia zones on la muralla sortia a unes cotes molt fondes i el rebaix podria fer perillar l'estabilitat dels edificis. La mateixa seguretat de l'obra no ho va permetre.

Així doncs, la nostra tasca es va limitar a documentar la muralla únicament en les zones afectades pel propi rebaix de les obres, amb la possibilitat de realitzar un parell de sondejos, que es van situar el primer a l'extrem nord-oest del carrer, on s'havia localitzat el tram de muralla més ben conservat, i l'altre al sud-est, en un indret on hi havia la possibilitat de trobar la cantonada sud-est del recinte (fig. 2).

Sondeig 1

El sondeig situat al nord-oest del carrer, a l'alçada del número 28, es va realitzar tenint en compte que era un dels punts on la muralla es trobava més ben conservada.

Després d'excavar el nivell superficial, (U.E. 1001), format per una terra sorrenca, flonja, amb restes de

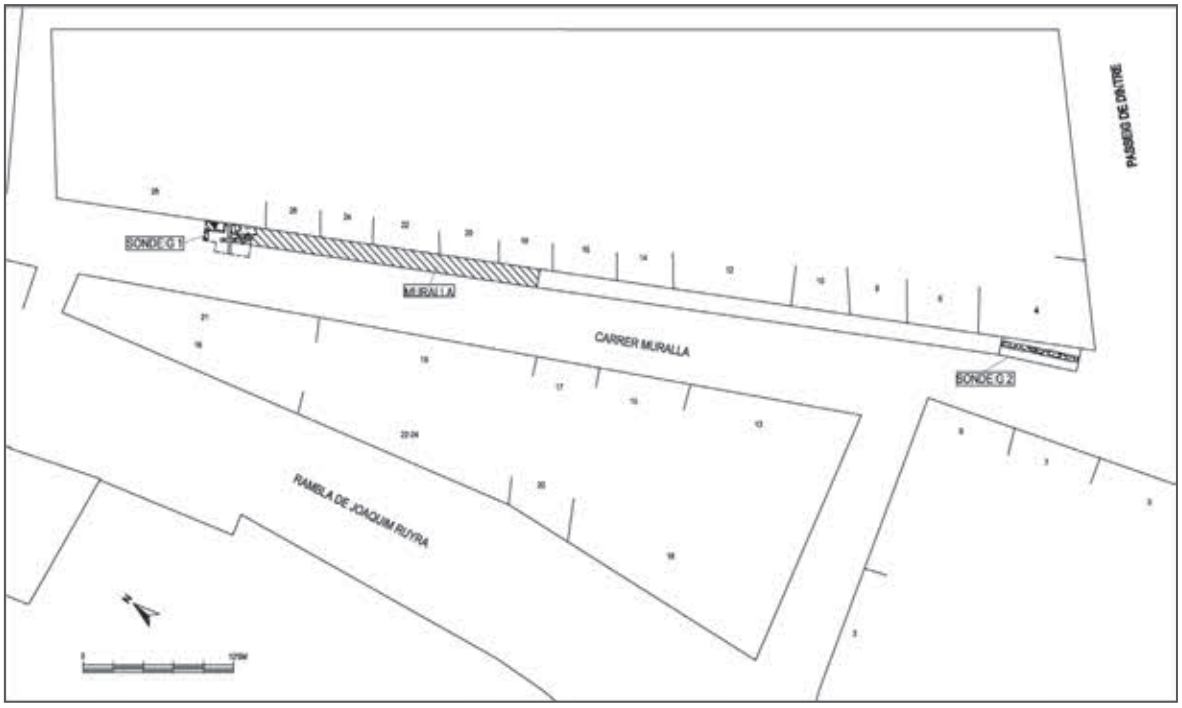

Figura 2. Planta general i situació dels sondejos

calç disgregada i alguna intrusió de pedres i material constructiu, es van localitzar dos panys paral·lels de muralla (U.E. 1000 i U.E. 1006), separats entre si per una distància de 40 centímetres (fig. 3).

El llenç de llevant (U.E. 1006), el més antic dels dos, fou bastit amb pedres de diverses mides, desbastades i lligades amb gran quantitat de morter de calç. A aquest pany no se li va poder conèixer l'amplada total, ja que l'edificació actual s'hi assentava directament a sobre i només va permetre'n documentar 72 centímetres d'amplada. Per la part inferior i de forma irregular, la base del mur s'eixamplava uns 20 centímetres en forma de banqueta de fonamentació. A la cara exterior, la de ponent, l'única que va ser visible, hi havia les restes d'un arrebossat de calç. Una bona part de la superfície de la muralla estava malmesa pel pas de serveis moderns i contemporanis.

En un moment posterior aquest llenç de llevant es va veure reforçat amb la construcció d'un segon mur (U.E. 1000), de 40 centímetres d'amplada, que se situà a ponent i de forma paral·lela a l'anterior. Aquest darrer mur fou construït amb pedres de mida mitjana i petita desbastades i lligades amb morter de calç. Tan sols presentava ben acabada la cara externa, la de ponent, mentre que la interna presentava un acabat irregular.

D'aquesta manera l'amplada total de la muralla, sumant-hi els dos llenços, superaria als 1,50 metres. De cap dels dos llenços però, no se'n va poder conèixer l'alçada màxima, ja que les obres no van afectar-ne les cotes inferiors. Tot i així, continuaven apareixent malgrat haver rebaixat fins a 2,40 metres respecte al nivell de circulació actual.

En canvi, a la intervenció veïna del carrer Muralla, 30, l'any 2004, sí que va ser possible arribar als nivells de fonamentació, i es documentà una alçada màxima de la muralla de 1,95 metres. En aquell cas, però, només va aparèixer un únic mur, que correspondria, per la seva situació i per les característiques constructives, al nostre llenç intern (U.E. 1006).

Fins ara només hi ha constància d'un altre exemple a Blanes de doble muralla, al número 21 del passeig de Dintre, en una intervenció de l'any 2004, on s'hi va documentar l'existència de dues muralles, però en aquell cas adossades, és a dir, sense cap separació entre elles.

Val a dir que el tipus de construcció que vam trobar a la nostra intervenció, amb un espai de separació entre els dos murs, posteriorment reomplert de terra i pedruscall, probablement respon a un intent de fer un tipus de muralla que esmorteeixi molt millor l'impacte d'una bala de canó que no pas una construcció sòlida, a més del fet que una construcció com aquesta era molt més ràpida de fer i comportava un estalvi de material important (pedra i calç).

El material ceràmic recuperat en l'estrat que farcia l'espai entre els dos panys de muralla (U.E. 1007)

Figura 3. Planta i secció del sondeig 1

fou molt escàs. No obstant això, a partir d'alguns fragments de blau català modern, es pot deduir que el mur exterior (U.E. 1000) fou construït en un període indeterminat del segle XVII, segurament de principis, moment en què també es coneix que s'afegeix el baluard a l'estructura defensiva de la banda de marina (Llinàs i Manzano, 2004).

La datació de la muralla interna (U.E. 1006) fou impossible, ja que no es van poder excavar els nivell de fonamentació, però tenint en compte el resultat d'altres intervencions anteriors és possible que aquesta primera construcció sigui d'època baixmedieval (XIV-XV). El que sí que es coneix del cert és el moment de colmatació de les dues estructures, que es va poder datar en els segles XVIII-XIX.

Sondeig 2

Pel que fa al segon sondeig que es va realitzar, situat al sud-est del carrer Muralla, a l'alçada del número 2, no va evidenciar l'existència de la muralla. L'únic element documentat en aquesta zona va ser la fonamentació d'una edificació d'època moderna o contemporània, formada per un mur de pedres lligades amb morter de calç (U.E. 1009), de 6,40 metres de llargada, 0,50 d'amplada i 24 d'alçada, que no es va poder relacionar amb cap nivell de circulació ni amb cap altra estructura que no fos l'estrat d'obliteració que cobria el mur i que va ser datat d'època contemporània (segles XIX-XX). Aquest mur va ser malmès en els seus dos extrems per la construcció posterior de serveis.

CONCLUSIONS

Així doncs, aquesta intervenció va servir per documentar un tram més de la muralla de Blanes, concretament pertanyent al seu tancament occidental. Cal esmentar que, un cop documentades les estructures, van ser protegides amb geotèxtil i cobertes per una capa de sorres, sense que quedessin afectades per les obres.

El fet que a partir del número 16 del carrer Muralla desapareguessin de forma sobtada els dos trams de muralla que es venien documentant de forma ininterrompuda des del número 28 fins al 18 va fer pensar en la possibilitat que, en arribar a aquest punt, la muralla faci un gir intern cap a llevant, com una mena de colze, similar al que es va poder documentar l'any 2002 als carrers Ample, Valls i Nou (Manzano 2002).

L'existència en aquesta zona d'un parell de pous secs que s'adossaven en el punt on la muralla desapareix va dificultar encara més comprovar amb claredat aquesta hipòtesi. Caldrà, doncs, realitzar altres excavacions arqueològiques a la zona.

Els resultats obtinguts en les intervencions arqueològiques realitzades aquests darrers anys en el casc urbà de Blanes, als quals hi hem d'afegir el de la nostra, ens permeten de mica en mica anar coneixent nous trams de la fortificació, de manera que estem una mica més a prop de poder esbrinar amb la major exactitud possible el traçat de la muralla medieval i moderna que protegia l'antiga vila de Blanes (fig. 4).

BIBLIOGRAFIA

CASTELLS, R.; CATLLAR, B.; RIERA, J., 1994, *Atlas de la ciutat de Girona. Catàleg de plànols de les ciutats de Girona des del segle XVII al XX*. COAC Demarcació de Girona.

CROUS, J., 1994, *Cronologia Històrica s. III aC- s.XX i l'Hospital de Sant Jaume 1423-1993*.

FRIGOLA, J.; FUERTES, M.; LINÀS, J.; MERINO, J., 2006, "La documentació arqueològica del traçat de la

muralla baix-medieval i moderna de Blanes durant el bienni 2004-2005". ***Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona***. Roses, p. 587-590.

LLINÀS, J.; MERINO,J., 1991, "La romanització a la Selva. Noves dades". ***Quaderns de la Selva*** 4. Santa Coloma de Farners, 19-20.

LLINÀS, J.; MANZANO, S., 2004, "La intervenció arqueològica al carrer Ample de Blanes. Noves dades sobre el sistema defensiu de la ciutat en època medieval i moderna". ***Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona***. La Bisbal d'Empordà, p. 569-573.

MANZANO, S., 2000, "Sondeig realitzat al carrer Pere Roure-Passeig de Dintre de Blanes". ***Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona***. Olot, p- 269-270.

MANZANO, S., 2002, "Excavacions arqueològiques a Blanes. Bienni 2000-2001". ***Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona***. Sant Joan de les Abadesses, p.401-405.

MANZANO, S.; REYES, A., 2001, "El programa municipal d'excavacions arqueològiques". ***Blanda***, 4, p. 49-59.

MESTRES, J., 1981, *La vila de Blanes i el seu desenvolupament socio-econòmic. Els segles XVIII, XIX i XX (fins el 1936)*. Diputació de Girona.

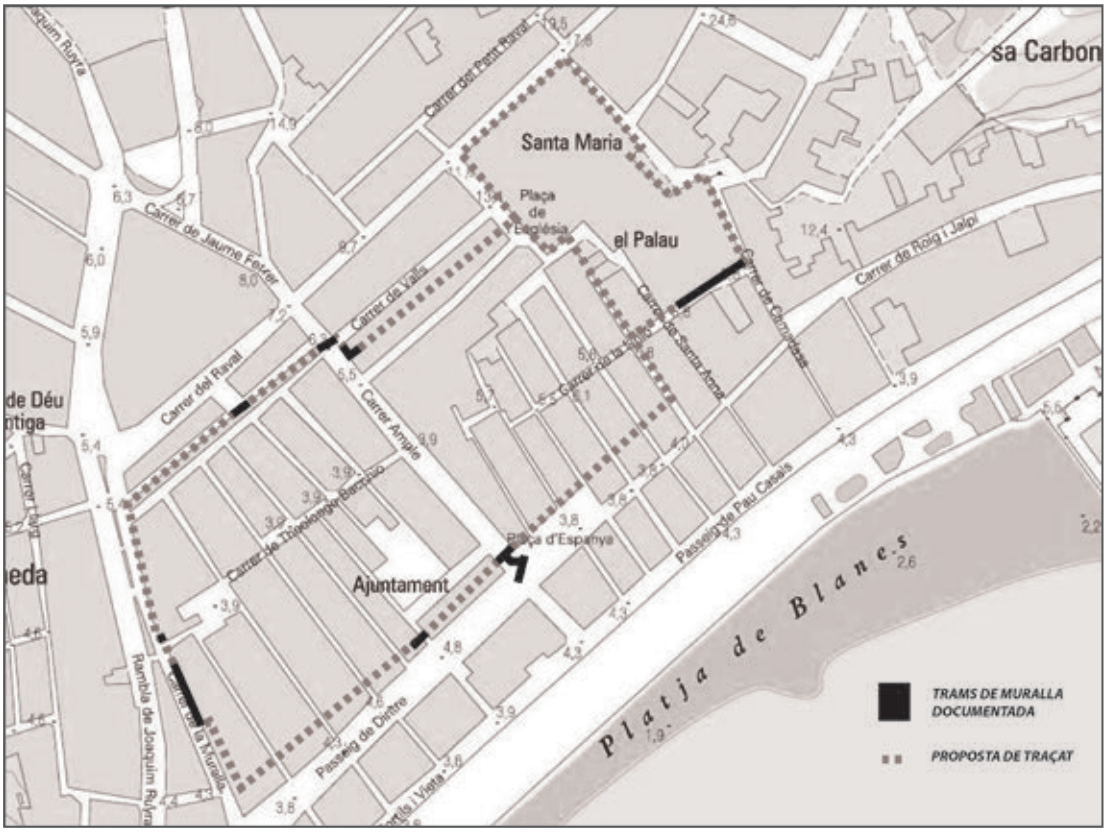

Figura 4. Trams on es coneix l'existència de la muralla i proposta de traçat

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA PRÈVIA AL TRASLLAT DE LA CAPELLA DEL ROURE (CAMPRODON, RIPOLLÈS)

Jordi MERINO SERRA, Elisenda MOIX EZQUERRA

SITUACIÓ GEOGRÀFICA

La capella del Roure, en el moment d'efectuar la intervenció arqueològica, estava situada en el carrer Freixenet, 46, en el nucli urbà de Camprodon. Després d'haver estat desmuntada i tornada a construir, la seva ubicació actual és en els entorns de la Font Llandrius, als afores de la vila.

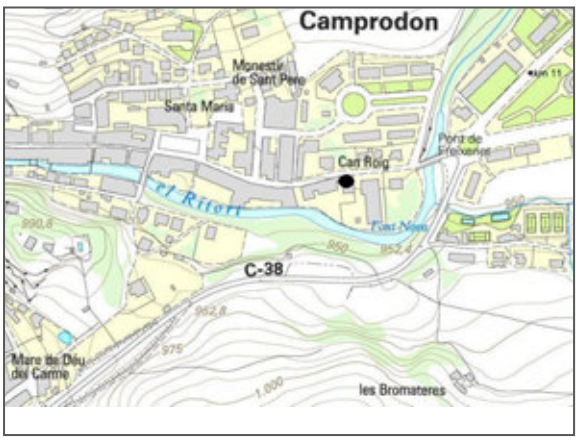

Figura 1. Plànol de situació de l'edifici en el moment de la intervenció

DESCRIPCIÓ DE L'EDIFICI I NOTICIES HISTÒRIQUES

La capella del Roure és un petit edifici de planta rectangular. Originàriament havia estat un petit oratori del camí situat a la sortida de la vila de Camprodon en direcció cap a Molló. Interiorment, està estructurada en una sola nau i absis semicircular. Les parets portants són de pedra morterada vista amb carreus a les cantonades i emmarcant les obertures. La coberta és de teula àrab a dos vessants i acabada en un ràfec format per una doble filera de teules.

Segons la llegenda, va ser construïda després que la família Campa trobés una verge dins del tronc d'un roure, fet que justifica també el nom de l'edifici. Alderic de Campa, que la feu edificar l'any 1477, possiblement va restaurar una capella romànica del segle XII. L'any 1851, Francesc Xavier de Campa la va modificar molt, deixant-la tal com és actualment. A l'actualitat només obre un dia l'any, per la festa de les Verges Trobades.

La vidriera de l'*oculus* és de Darius Vilas i Ferrándiz (1870-1950), i fou finançada per la vidua del Dr. Roig.

MOTIUS DE LA INTERVENCIÓ

La capella del Roure està inclosa dins del Catàleg del Patrimoni Arquitectònic i Ambiental de Camprodon (Revisió del Pla General de Camprodon, 1998). El projecte de trasllat de la capella del Roure va venir condicionat pel Pla General Urbanístic, aprovat de temps al municipi. Segons aquest Pla, la capella quedava just sobre la vorera i part de la calçada del carrer Freixenet, i és per això que es trià traslladar-la a una nova ubicació, a la Font Llandrius.

La Comissió de Patrimoni Cultural de la Direcció General del Patrimoni Cultural, va condicionar aquest trasllat a la realització d'una intervenció arqueològica en el sòl de la capella per tal de verificar-hi la presència de restes arqueològiques. Aquesta intervenció, encarregada a l'empresa Janus, SL, es va portar a terme durant el mes de març de 2008, sota la direcció de l'arqueòloga Elisenda Moix.

Figura 2. Vista general de la capella

DESENVOLUPAMENT DE LA INTERVENCIÓ

La intervenció va consistir en l'excavació en extensió de la planta de la capella, que feia 7 metres de longitud per 4 metres d'amplada.

Es va desmuntar el paviment en ús de rajols i es va efectuar un rebaix general de l'interior de l'edifici. Per sota del paviment es va documentar un estrat de poca potència de morter de calç, identificat com la preparació del paviment i, per sota, un estrat molt homogeni format per graves de riu, molt netes i barrejades amb algun fragment molt esmicolat de material constructiu.

Donades les circumstàncies i seguint les indicacions de la D. G. del Patrimoni Cultural, es va optar per realitzar tres sondeigs arran dels murs perimetrals per documentar-ne la fonamentació. Tots els murs tenen característiques semblants: estan fets amb còdols i pedres grans lligats amb morter de calç, directament assentats sobre les graves naturals i sense rasa de fonamentació.

En el cas del mur de façana, presentava dues finestres i la porta d'entrada amb el seu respectiu llindar i llinda. Es va poder documentar també l'antic llindar de la porta de la capella, que estava format per diverses pedres molt grans i algunes de mitjanes i petites, totes elles lligades amb morter de calç blanc, amb una capa de morter de calç que cobria una part de les pedres o lloses disposades de manera plana.

L'únic element que podria correspondre a un edifici anterior fou un mur fet amb pedres grans lligades amb morter de calç blanc i pedres de mida petita. Estava força malmès i només en restava una filada. Tenia una orientació d'est a oest i estava tallat pel mur perimetral de ponent i cobert pel nivell de graves de preparació del paviment en ús. No es va poder identificar cap estrat realacionat amb aquesta estructura i, per tant, no hi hagué material arqueològic que en permetés la datació.

CONCLUSIONS

La intervenció arqueològica portada a terme a la capella del Roure va permetre documentar les estructures i nivells de preparació de l'edifici actual, la cronologia del qual es pot situar, a grans trets, en el segle XIX.

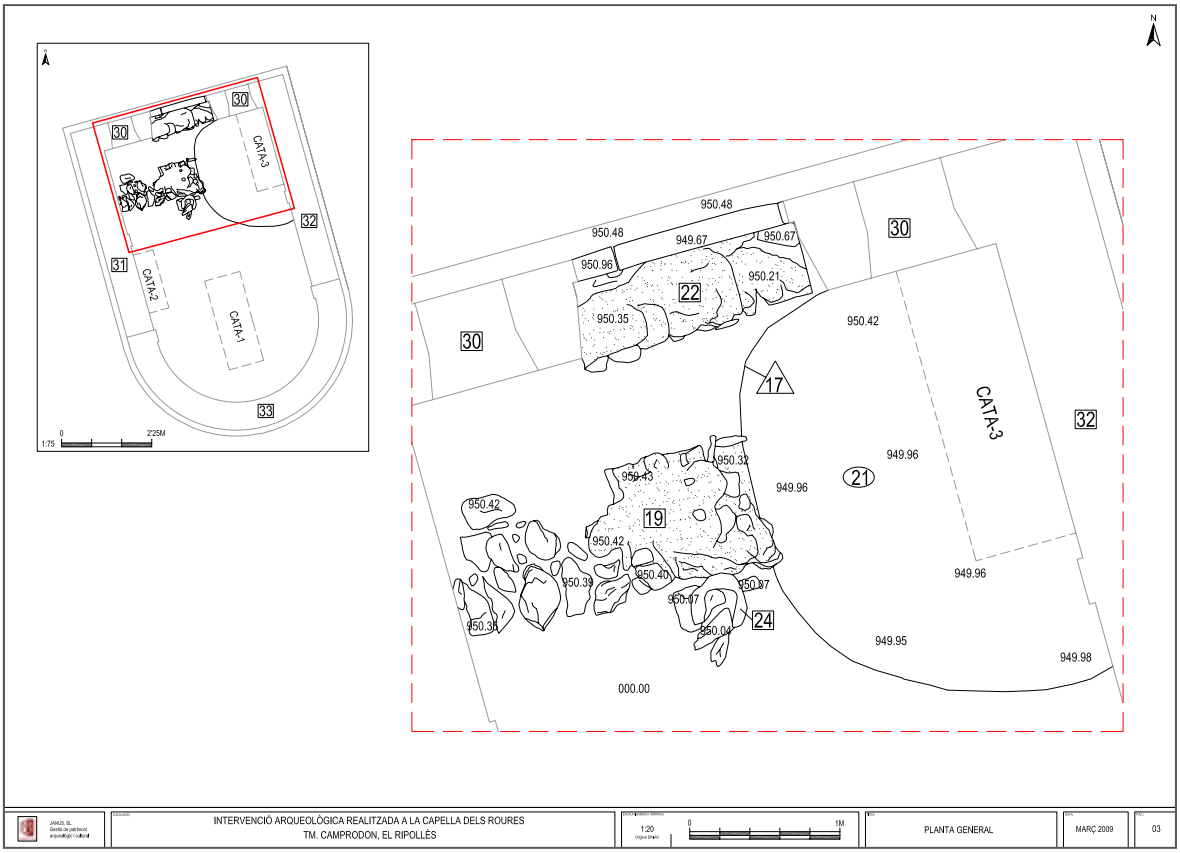

Figura 3. Planta general de l'interior de la capella

Els dos únics elements més antics que es van localitzar foren les restes d'una primera llinda, a la zona de l'entrada, que indicava una refecció d'aquesta part de l'edifici en un moment indeterminat, i les restes d'un mur més antic, que potser podrien pertànyer a l'edifici que, segons la documentació escrita, s'aixecava en aquest indret des de feia segles. Tot i així, la inexistència de material arqueològic va fer impossible la datació d'aquesta estructura. Tot sembla indicar que la darrera modificació, efectuada a mitjans del segle XIX, va suposar la pràctica reconstrucció total de l'edifici.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. 1993, *Gran Geografia comarcal de Catalunya, vol. 1. Osona i Ripollès*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CARRER DE LA CELLERA, 17 (FLAÇÀ, GIRONÈS)

Josep FRIGOLA TRIOLA

La intervenció arqueològica, que va tenir lloc els dies 29 i 30 de juny de 2009, es va dur a terme a la part posterior de la casa situada al carrer de la Cellera, 17, de Flaçà. La intervenció va consistir en la documentació d'un fragment de mur espitllerat aparegut en fer un rebaix a tocar, per la cara externa, de la paret posterior de la casa.

En aparèixer aquesta estructura en una obra sense control arqueològic, la propietària de l'immoble, la senyora Anna Castro, es va posar en contacte amb els serveis territorials del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació per donar a conèixer la troballa. Amb la visita dels tècnics del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació es va posar en evidència que els rebaixos projectats per l'obra ja estaven fets i que, en tot cas, tan sols restava la documentació fotogràfica i planimètrica de l'estructura apareguda. Un cop definit el tipus d'intervenció, es va encarregar l'execució a l'empresa JANUS, S.L. La direcció va ser encomanada a l'arqueòleg Josep Frigola Triola, que va comptar amb la col·laboració de l'arqueòleg Joan Frigola Torrent.

Figura 1. Situació de la intervenció dins el nucli de Flaçà

Com ja s'ha comentat més amunt, l'estat en què es trobaven les obres a l'inici de la nostra intervenció, amb els rebaixos ja finalitzats, no va fer possible l'excavació arqueològica dels estrats que es trobaven relacionats amb l'estructura apareguda. És per això que la nostra feina es va veure limitada a la descripció i a la documentació planimètrica i fotogràfica d'aquesta estructura. Per fer-ho va caldre, en primer lloc, fer una neteja del mur. Seguidament, es va fotografiar tant el mur que havia motivat la intervenció com alguns detalls d'estructures que s'hi relacionaven i que podien tenir cert interès. El perfil de la zona on s'havia fet el rebaix va ser netejat per tal de veure si era possible recuperar alguna seqüència estratigràfica, però la proximitat d'un tub de desguàs que hauria alterat l'estratigrafia original va fer descartar l'excavació d'aquest perfil.

Durant aquestes tasques no es va recuperar cap tipus de material arqueològic que permetés establir una aproximació cronològica, ja que l'únic material recuperat provenia de la terrera que contenia les terres excavades per l'obra sense control arqueològic (U.E. 1000) i eren, doncs, materials fora de context. El més interessant de la intervenció, per tant, va ser la documentació dels murs 1001, 1002 i 1003.

Pel que fa al primer dels murs (1001), es trobava orientat de nord a sud, situat just al costat sud del portal del camí de can Bou. Estava fet de pedres de mides diverses, poc o gens treballades i algun còdol de riu, i es trobava lligat amb un morter de calç que tan sols abundava a la part interna del mur i que era menys present a la part més exterior. Aquest morter de calç era molt sorrenc, de color beix i s'engrunava amb facilitat.

La llargada del mur era de 3,60 metres, tot i que segurament no corresponia a la llargada original, ja que semblava trencat en els seus dos extrems. L'amplada total ens és desconeguda, degut a què sobre el mur 1001 s'hi recolzava el mur 1002 i l'emmascarava, longitudinalment, en la seva meitat de llevant.

L'alçada conservada del mur 1001 era variable: a l'extrem sud tan sols se'n conservava una filada, amb una alçada de 17 centímetres, i quedava penjat amb el rebaix fet pels paletes. En canvi, a l'extrem nord, on el rebaix de l'obra no havia arribat a penjar el mur, es conservaven com a mínim tres filades, amb una alçada documentada de 57 centímetres.

La superfície del mur 1001 no era gaire uniforme, fet que fa pensar que aquest mur no era la fonamentació del mur 1002 (que s'hi recolzava), sinó que podria haver estat una estructura anterior sense cap relació amb el mur 1002.

Janus S.L.

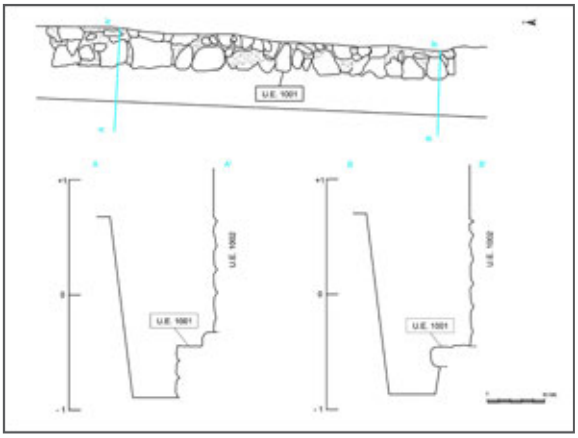

Figura 2. Planta del mur 1001 i seccions

Pel que fa al mur 1002, conservat en alçat, correspon a la meitat nord de la paret posterior de la casa número 17 del carrer de la Cellera. Aquest mur, orientat en sentit nord-sud, ja era visible a partir de la cota de circulació actual, tot i que estava totalment arrebossat. El rebaix fet per l'obra va permetre veure el parament sense arrebossar de la part baixa del mur (aproximadament en una altura d'1,3 metres), que es trobava format per pedres de mida diversa, tan sols desbastades, i alguns còdols. També hi havia alguns fragments de teula àrab reaprofitades i alguns blocs prou grans (d'uns 60 x 40 centímetres).

Tot el parament es trobava lligat amb morter de calç. El morter original era d'un color marronós-rosat, tot i que hi havia punts on s'hi sobreposava un morter de calç molt blanc, que és el que tapava les espitlleres.

La llargada d'aquest mur és d'uns 4,60 metres, tot i que la part on es veia el parament era tan sols de 3,70 metres. Pel seu extrem nord acabava on comença el portal de can Bou, mentre que per l'extrem sud el mur quedava tallat en el mateix punt que el mur 1001 (sobre el que es fonamentava). En aquest punt començava el mur 1003, que s'adossava tant al mur 1001 com al 1002. Pel que fa a l'amplada del mur 1002, no va ser possible mesurar-la, ja que el mur es trobava en funcionament i no era possible accedir a l'interior de l'habitatge.

El mur presentava tres espitlleres, més o menys a la mateixa alçada. Aquestes espitlleres, avui cegades, es trobaven formades per dues lloses verticals. En una d'elles s'hi podia apreciar la forma de doble esqueixada que faria que l'interior fos més ample que a l'exterior. De les tres espitlleres, la que es trobava situada més al sud es conservava tan sols en la seva meitat nord. Segurament la construcció del mur 1003, adossat al mur 1002, va comportar l'eliminació parcial d'aquesta espitllera. De fet, en el parament del mur 1003 hi havia alguna llosa que en podria haver format part.

Per últim, el mur 1003, també conservat en alçat, corresponia a la meitat sud de la paret posterior de la casa número 17 del carrer de la Cellera. Aquest mur, orientat en sentit nord-sud, ja era visible a partir de la cota de circulació actual, tot i que, igual que el mur 1001, es troba totalment arrebossat. El rebaix fet per l'obra va permetre veure el parament sense arrebossar de la part baixa d'aquest mur (aproximadament en una altura d'1,55 metres). Aquest parament es trobava format per blocs i pedres de mida diversa, mínimament desbastats per formar cares planeres, de manera que oferia un aspecte més regular que el mur 1002. També contenia algun fragment de teula o rajol reaprofitat. Tot el parament era lligat amb abundant morter de calç, força més compacte que en el cas del morter de 1002.

No coneixem les mides d'aquest mur ni pel que fa a la llargada total ni a l'alçada (degut a què els rebaixos fets ni ocupaven tota la llargada del mur ni l'havien deixat penjat), així com tampoc l'amplada, ja que es tracta d'un mur que es troba encara en funcionament i la part corresponent a l'interior de la casa no era visible.

Pel que fa la funció d'aquests tres murs, no tenim prou dades per fer-ne una interpretació acurada, però sí que podem apuntar, a tall d'hipòtesi, quina podria haver estat la funció d'algun d'ells.

Potser és l'estructura 1002, que actualment forma part de la paret posterior de la casa número 17 del carrer de la Cellera, la que presenta alguns elements prou remarcables com per atrevir-nos a proposar quina hauria estat la seva funció inicial.

Figura 3. Imatge del mur 1002, amb les tres espitlleres, assentant-se sobre el mur 1001

El que crida l'atenció del parament d'aquest mur són les tres espitlleres conservades. La seva presència en una paret situada a tocar d'un dels portals d'entrada al nucli antic pot estar indicant que el mur 1002 correspon a un pany de muralla. És evident que la cota a la que es troben aquestes tres espitlleres no té res a veure amb la cota actual del terreny, situat immediatament davant per davant del mur, ja que actualment aquestes espitlleres queden soterrades.

Molt probablement, doncs, el mur 1002 hauria tingut una primera funció que hauria estat la de mur defensiu del nucli antic i, en un segon moment que no podem determinar, hauria estat aprofitat com a paret contra la que s'hauria recolzat la casa del número 17 del carrer de la Cellera.

Amb les dades obtingudes, no és possible anar més enllà en la interpretació de l'estructura 1002, tot i que encara són més restringides les conclusions que es poden derivar de lestructures 1001 i 1003.

En el cas del mur 1001, tan sols es pot dir que es tracta d'una estructura anterior al mur 1002 i que no creiem que es tracti de la seva pròpia fonamentació, ja que la superficie irregular del mur 1001 és més semblant a la d'una estructura desmuntada que a la d'una fonamentació feta expressament.

Pel que fa a l'estructura 1003, finalment, només podem dir que és posterior a les estructures 1001 i 1002, a les que s'adossa, i que es tracta d'un parament segurament lligat a la construcció de la casa 17 del carrer de la Cellera, i que faria la mateixa funció que actualment fa el mur 1002 com a paret posterior de la casa.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. 1984, *Flaçà. Les velles fotografies del poble i de la seva gent*, Ajuntament de Flaçà.

PUNSETI, D. 2003, *Flaçà*, Els pobles del Gironès, Ajuntament de Flaçà.

TURA, F. 1987, *El tren petit*, Ajuntament de Flaçà.

NOVES DADES SOBRE EL RECINTE EMMURALLAT DE LLAGOSTERA (GIRONÈS). L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA DE CAN CACIQUES

Joan LLINÀS i POL

INTRODUCCIÓ

Del 10 de novembre al 5 de desembre de 2008 es va efectuar una intervenció arqueològica a Can Caciques, en el nucli antic de Llagostera (Gironès). L'excavació fou encomanada per l'Ajuntament de Llagostera, propietari de l'immoble, a l'empresa Janus SL, i dirigida per l'arqueòleg Joan Llinàs i Pol, de la mateixa empresa, i es comptà amb la col.laboració de la brigada municipal i de l'Arxiu Municipal de Llagostera, sota la coordinació de Marta Albà, arxivera municipal. Els treballs restaren inacabats en dos punts, que foren acabats en una segona intervenció arqueològica efectuada el març de 2010. El motiu de la intervenció fou el projecte existent de rehabilitació de l'immoble, que contempla convertir-lo en un centre d'exposició, recerca, interpretació i difusió de la història del poble de Llagostera.

L'edifici de can Caciques es troba al carrer Olivareta, 28. Es tracta d'una casa de dues plantes formada per dos cossos clarament diferenciats, un al nord-est i l'altre al sud-oest, que es toquen per un petit tram, al centre, on hi ha l'accés a l'interior de la casa, que es realitza des del carrer Olivareta, situat a l'oest. La superfície total edificada és de 99 metres quadrats. A la part posterior hi ha un extens pati que limita, a l'extrem de llevant, amb el carrer de la Processó.

Can Caciques s'ubica en un punt del nucli urbà on a l'edat mitjana hi passava un tram de muralla i una torre (la Torre Gemma). El recinte emmurallat de Llagostera es pot resseguir en bona part gràcies als trams que s'han conservat i que són ben visibles (especialment al carrer del Fred i a l'extrem de ponent de la plaça del Castell), als que han quedat ocults per les cases

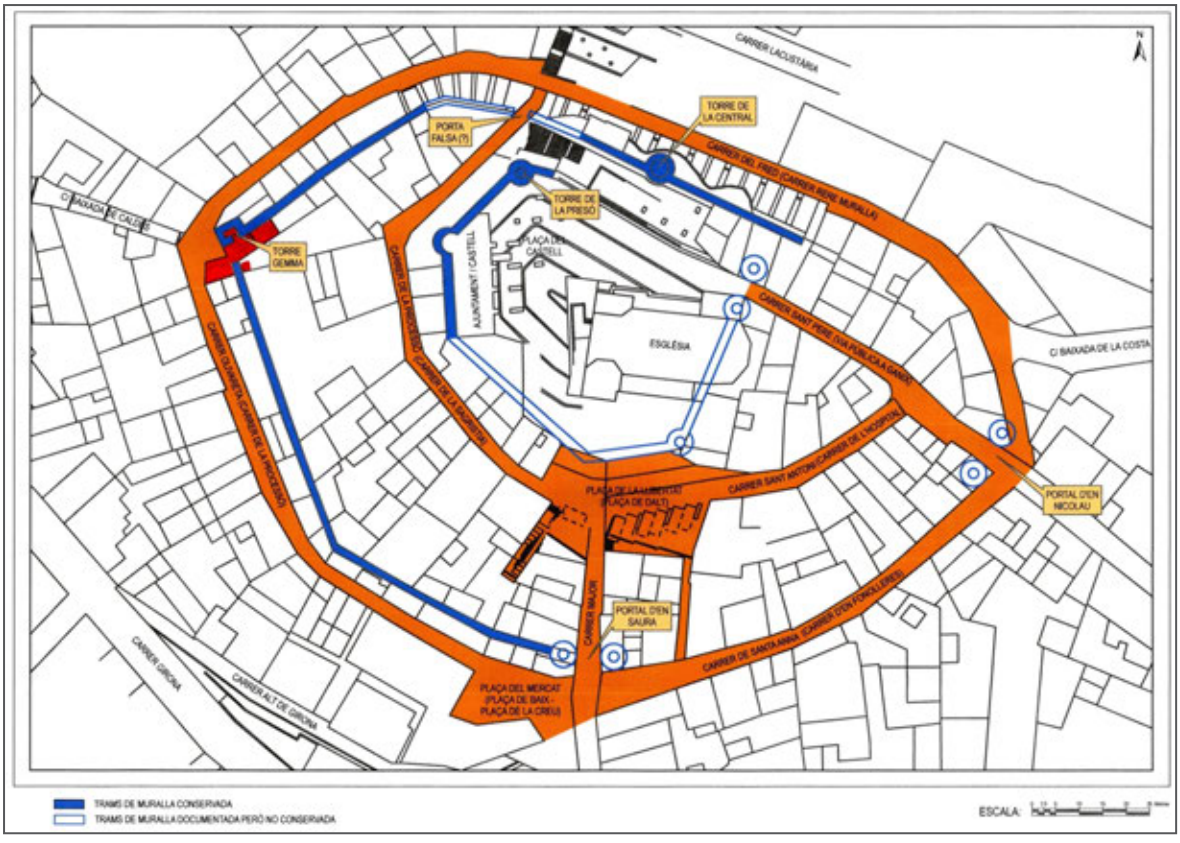

Figura 1. Situació de l'àrea excavada dins de la trama urbana medieval de Llagostera

JanusS.L.

del carrer Olivareta, que s'hi adossen, i als que s'han pogut reconstruir gràcies a un estudi documental realitzat als anys 90 (Cantó i Mascort 1999).

L'origen de la casa l'hem de dur a finals del segle XVI, quan Antoni Collell va comprar aquest solar, amb la torre inclosa (Cantó i Mascort 1999: 43). La casa fou construïda aviat, ja que a la llinda de la finestra que hi ha sobre la porta d'entrada s'hi veu inscrita la data de 1581. L'any 1860 hi vivien Joan Mallol i Francesca Fullà Collell, la qual era descendent del comprador del solar i que es coneixia com "la Casica". Aquest àlias fou el que, lleugerament modificat, ha acabat donant nom a la casa. Can Caciques fou habitada fins fa escassament trenta anys i actualment és de propietat municipal.

Figura 2. Part superior de la Torre Gemma, des de l'interior, amb les 3 espitlleres ben visibles

RESULTATS

La intervenció a Can Caciques va consistir en la documentació arqueològica i arquitectònica de tots aquells vestigis del recinte emmurallat que estiguessin englobats dins la casa (és a dir, la Torre Gemma i els trams més propers dels llenços nord-oest i sud-oest de la muralla medieval de Llagostera) i en l'excavació en extensió de la totalitat de la superfície de l'immoble (zona 1), que fou dividit en quatre sectors (sectors 1 a 4). Igualment, es va efectuar un sondeig d'uns 5 m2 a l'extrem occidental del pati (zona 2, sector 5), per tal de documentar la possible presència de la muralla en aquell punt.

Sector 1. Cuina

L'excavació d'aquest sector, ubicat a l'extrem est de l'edifici, donà resultats negatius, ja que de seguida va aparèixer el subsòl natural. A banda, el repicat del mur nord de l'estança, que se suposava que podia haver estat muralla, va demostrar com, en realitat, es tracta d'un mur posterior que es degué construir en el lloc de l'antiga muralla, ja enrunada.

Sector 2. Torre Gemma

El sector 2 es troba al costat nord-oest de la casa, i és l'estança que s'ubica a l'interior de la torre Gemma. La paret sud-est (U.E. 1010), l'única que dóna a l'interior de la casa, era en part una estructura de planta corbada, i hom suposava -gràcies a aquest fet- que es tractava d'una part de l'estructura de la torre. La resta de la torre -suposadament circular- hauria quedat dissimulada pels envans rectes tant de la cambra de bany que n'ocupava l'interior com de la veïna casa del carrer Olivareta, 30, que s'hi recolzaven per l'exterior.

Tanmateix, en repicar les parets i enretirar l'estructura del pis que migpartia l'espai interior de la torre, es va evidenciar com, en realitat, la torre Gemma era quadrada i no rodona, i que tenia tres espitlleres a la part superior de les seves cares NE, NW i SW (que sobresortien de l'angle de la muralla). Aquestes espitlleres tenen una alçada de 55 cm i una amplada d'uns 35 cm a la cara interna de cada mur, que s'estreny fins a poc més de 5 cm a la cara externa.

Se'ns dibuixa, doncs, una torre de planta quadrada, de 450 cm de costat, murs de 105 cm de gruix i 5'76 m2 de superfície útil interior. Els murs NE (U.E. 1007), NW (U.E. 1008) i SW (U.E. 1009) es conserven perfectament, en una alçada (presa des de l'interior de la torre) d'entre 530 i 570 cm que, gràcies al desnivell del turó, arriba a ser de 625 cm si la prenem des de l'exterior del mur SW, l'únic que es veu des del carrer. La part superior de la torre està lleugerament rebaixada, segurament a causa de l'adaptació efectuada en el moment en què es va convertir en habitatge.

El mur SE (U.E. 1019), en canvi, es troba molt malmès. Per una banda, sembla que no ens trobaríem davant d'un mur que tancaria la totalitat d'aquesta cara de la torre, sinó que, amb una longitud aproximada de 220 cm, estaria ben imbricat amb el mur perpendicular SW (U.E. 1009), amb el qual faria cantonada, i deixaria un espai al costat est, que serviria d'accés a la torre des de l'interior del recinte. Probablement, de l'extrem de llevant d'aquest mur U.E. 1019 arrencaria, cap al sud, la muralla que després retrobem darrere les cases del carrer Olivareta números 2 a 26. Tanmateix, al sector

3, per on hauria de passar el primer tram d'aquesta muralla, no n'hi vam trobar cap rastre; probablement, aquí la muralla fou desmuntada a l'hora de construir la casa, la façana de la qual, més avançada, coincideix amb la línia exterior del mur SW de la torre.

Tota la part superior de l'esmentat mur SE de la torre estava desmuntada fins a uns 60 cm per sobre del nivell de circulació de la casa i, per la part externa, fins i tot tota la seva part vista es trobava repicada. La neteja dels enlluïts del mur i la posterior excavació han permès documentar òptimament el que n'ha quedat, sobretot també gràcies al fet que aquest mur es fonamenta en un indret on el subsòl natural experimenta un forta baixada sobtada (més de 110 cm). A sobre, se li superposa la paret moderna U.E. 1010, més prima, que tancava per aquest costat la cambra de bany de la casa.

Tant a la cantonada que feia el mur SE amb el mur SW com, sobretot, al remat del mur NE (U.E. 1007), que servia de brancal de l'accés interior a la torre, els faltaven totes les pedres cantoneres, segurament reaprofitades en construccions posteriors. La resta de l'obra de la torre, en canvi, està feta de pedres de mida petita i mitjana lligades amb morter de calç, desbastades per la cara vista i disposades en filades molt irregulars, com la major part de la resta de les muralles de Llagostera. Tota l'obra de la torre es fonamenta directament sobre el subsòl natural, la mateixa roca del turó, mitjançant una estreta trinxera de fonamentació i unes petites banquetes.

L'escassa estratigrafia de l'espai interior de la torre va resultar ser d'època moderna, i cal remarcar-hi la troballa d'enterrament infantil en fossa (U.E. 1025), situat paral.lelament i al costat del mur NW. La fossa mesurava 55 cm de llarg per 24 d'amplada màxima i en el seu interior hi vam localitzar les restes molt malmeses de l'esquelet d'un nen petit, disposat en direcció SW-NE, que no arribava als 50 cm de llargada.

Sector 3. Sala principal

El sector 3 està constituït per l'ampla sala que s'ubica al centre de la casa. En aquest sector la major part de l'estratigrafia que s'hi va documentar fou també molt moderna (segles XIX i XX). L'única excepció fou a l'extrem sud-oest del sector, darrera la façana de la casa, just on el subsòl natural baixava més de cota. En aquest costat van aparèixer els fonaments de l'esmentada paret SE de la torre (U.E. 1019), conjuntament amb els de la façana (U.E. 1014) i de la part més propera del mur lateral de la mateixa casa (U.E. 1033), on s'obria una porta que comunicava amb el sector 4, posteriorment cegada. Aquests fonaments estaven ubicats en un punt on hi havia un gran esvoranc a la roca mare, en part retallat artificialment en el moment de construcció de la casa, a la segona meitat del segle XVI, i farcit i anivellat per un únic gran estrat argilós (U.E. 1034) d'aquest mateix moment.

A banda del mur de façana, la resta de murs perimetrals de l'estança són de factura moderna, llevat de la part inferior del costat més oriental del mur U.E. 1002, que delimita l'habitació pel nord-oest i que podria tractar-se de part de l'inici de la muralla que arrencaria perpendicularment de l'extrem del mur NE de la torre Gemma i que retrobem darrere les cases del carrer Olivareta a partir del número 30. El seu mal estat de conservació i el fet que se li superposi un mur posterior impediren, però, afirmar-ho amb seguretat.

Sector 4. Habitació sud-oest

L'habitació sud-oest està unida a la casa només en el seu extrem NW, on antigament s'obria una porta que comunicava amb el sector 3 i que després fou tapiada. Té una porta d'accés directe des de l'exterior,

Figura 3. El tram de fossat aparegut al sector 4

al SW, i una altra que comunica amb el pati, al nord. Aquesta estança fou adossada amb posterioritat a la resta de la casa, tal com es pot veure perfectament a l'esmentat extrem nord-oest de l'habitació, on sobresurt l'antiga cantonada sud-oest de l'edifici, ara integrada a la cambra.

L'excavació en aquest sector va proporcionar els mateixos nivells, estrats i farcits dels segles XIX-XX que la resta de sectors, sense valor arqueològic,

excepte en una àmplia banda central, on s'hi va localitzar un retall efectuat en el subsòl natural que travessava transversalment l'estança, en direcció nord-sud. Aquest retall (U.E. 1058) es tracta en realitat d'un petit fossat que discorria als peus de la muralla. Tot i tenir una amplada que arribava als 370 cms, tenia unes parets amb pendent poc pronunciat i es conservava en una fondària màxima de 70 cm, encara que no podem descartar que, per anivellar el terreny per poder construir-hi, la seva part superior estigui retallada d'antic. L'escàs material aparegut en el facit proporcionà una datació de segle XV, gràcies a l'aparició d'alguns blaus valencians, per a l'obliteració d'aquest fossat.

Sector 5. Sondeig al pati

A la part posterior de la casa, a la banda est, s'estén un gran pati. Aquest espai es troba dins del casc urbà medieval, en un indret on almenys als segles XVII i XVIII se sap que hi havia un camí públic en direcció est-oest, diversos horts i patis i fins i tot una casa (Cantó i Mascort 1999: 40-41).

El límit oest d'aquest pati està constituït pel mur de llevant del sector 4, una estructura que hi havia moltes possibilitats que, a la part inferior, fos la mateixa muralla. A l'espera que més endavant es pugui realitzar una intervenció en extensió de tot el pati, vam realitzar un sondeig de 250 per 200 cm a tocar d'aquest mur per tal de localitzar aquesta possible muralla i estratigrafia associada.

Sota diversos nivells dels segles XVII a XX, va aparèixer, efectivament, la muralla (U.E. 2018), damunt la qual s'assentava el mur més modern de la casa. Aquesta muralla sobresortia entre 30 i 45 cm respecte el mur que s'hi sobreposava, i es trobava en un estat de conservació bastant deficient, molt especialment al centre, travessat i desmuntat per una canalització moderna. Tot i així, en el punt on la muralla es conservava millor, a l'extrem SW del sondeig, assolia una alçada de 143 cm.

Tot indica que aquesta muralla continua més enllà, cap al sud, delimitant per darrera totes les cases d'aquell costat del carrer Olivareta.

Figura 4. Restes de la muralla en el sondeig del sector 5

CONCLUSIONS

La intervenció dels anys 2008 i 2010 a can Caciques, per tant, va comportar diverses novetats importants entorn del coneixement del recinte emmurallat de Llagostera:

a) Es va documentar de manera efectiva la Torre Gemma, ubicada a l'extrem de ponent del segon recinte emmurallat de la vila. Perfectament conservada dins de l'habitatge (llevat del mur de la cara SE, més malmès i que vam documentat en excavació), es tracta d'una construcció de planta quadrada, amb una espitllera de defensa al segon pis de cadascuna de les tres cares conservades de la torre.

b) Es va evidenciar que els dos trams de muralla que arrencaven d'aquesta torre cap al nord i cap a l'est (que retrobem darrere les cases del carrer Olivareta, a banda i banda de can Caciques) estan en aquest sector molt mal conservades, fins al punt que tan sols n'hem pogut documentar (i encara de manera insegura) una petita tramada a la part inferior del mur U.E. 1002, a tocar de la torre.

c) Al sector 4 es va trobar el fossat que delimitava exteriorment aquest recinte emmurallat. El farcit que colgava el retall d'aquest fossat es va poder datar al segle XV.

d) En el sondeig del pati (sector 5) es va trobar un tram de muralla, força malmès, sobre el qual s'hi havia construït el mur de darrere del sector 4. Aquest tram de muralla sembla que continua en direcció sud i que s'hi adossen les cases núms. 2 a 26 del carrer Olivareta. En aquest sentit, hem d'esmentar, doncs, que totes aquestes cases es troben també situades sobre l'antic fossat.

BIBLIOGRAFIA

CANTÓ, J. I MASCORT, A. 1999, *Les muralles de Llagostera*, col.lecció "els llibres de Crònica", 2, Ajuntament de Llagostera, Llagostera.

CANTÓ, J. I MASCORT, A. 2003, *Episodis de la història de Llagostera. Segles XVI-XVII*, col.lecció "Beca Esteve Fa Tolsanas", 1, Ajuntament de Llagostera, Llagostera.

CANTÓ, J. I MASCORT, A. 2006, *Episodis de la història de Llagostera. Segle XVIII*, col.lecció "els llibres de Crònica", 4, Ajuntament de Llagostera, Llagostera.

GRAU, D. 1987, *Llagostera*, Quaderns de la Revista de Girona, 10, Diputació de Girona, Girona.

LLINÀS, J., El castell i les muralles de Llagostera. Història i evolució del nucli antic de la població, *Història de Llagostera. Vida, societat i economia de la Prehistòria al segle XIX*, Llagostera. (en premsa).

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA TORRE DE LES HORES (PALAU-SATOR, BAIX EMPORDÀ)

Dolors CODINA REINA, Joan LLINÀS POL

La intervenció arqueològica a la Torre de les Hores (Palau-Sator, Baix Empordà) va tenir lloc durant el mes de setembre de 2008. Aquesta campanya s'emmarcava dins el projecte de restauració i adequació d'aquest punt de la muralla medieval de la vila, promogut per l'ajuntament, projectat pel Servei de Monuments de la Diputació de Girona i executat per l'empresa REHACSA. Els treballs arqueològics van ser portats a terme per l'empresa Janus SL.

Els objectius de la campanya eren determinar, avaluar i documentar les restes arqueològiques que poguessin aparèixer en el moment de la retirada del paviment del tram de carrer que passa per sota de la torre, on s'obre una de les entrades al Palau Sator medieval (fig. 2).

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

Retirat el paviment modern, es van obrir 2 sondejos sota els pilars de la porta antiga, de la qual en veiem els pilars de l'arc encastats a la paret actual. En començar a obrir el sondeig 1, a uns 20 cm. per sota de la cota inicial, ja va aparèixer el fonament del pilar est. Es tractava d'una base de fonamentació massissa, composada per pedres ben escairades als angles, lligades amb gran quantitat de morter de calç, que atorgaven un aspecte molt contundent a la construcció (fig. 3). Aquesta fonamentació mesurava 2.20 cm. de llarg per 80 cm. d'ample. Desconeixem la seva alçada atès que l'estructura es recolzava directament sobre una claveguera d'evacuació d'aigües netes, de cronologia

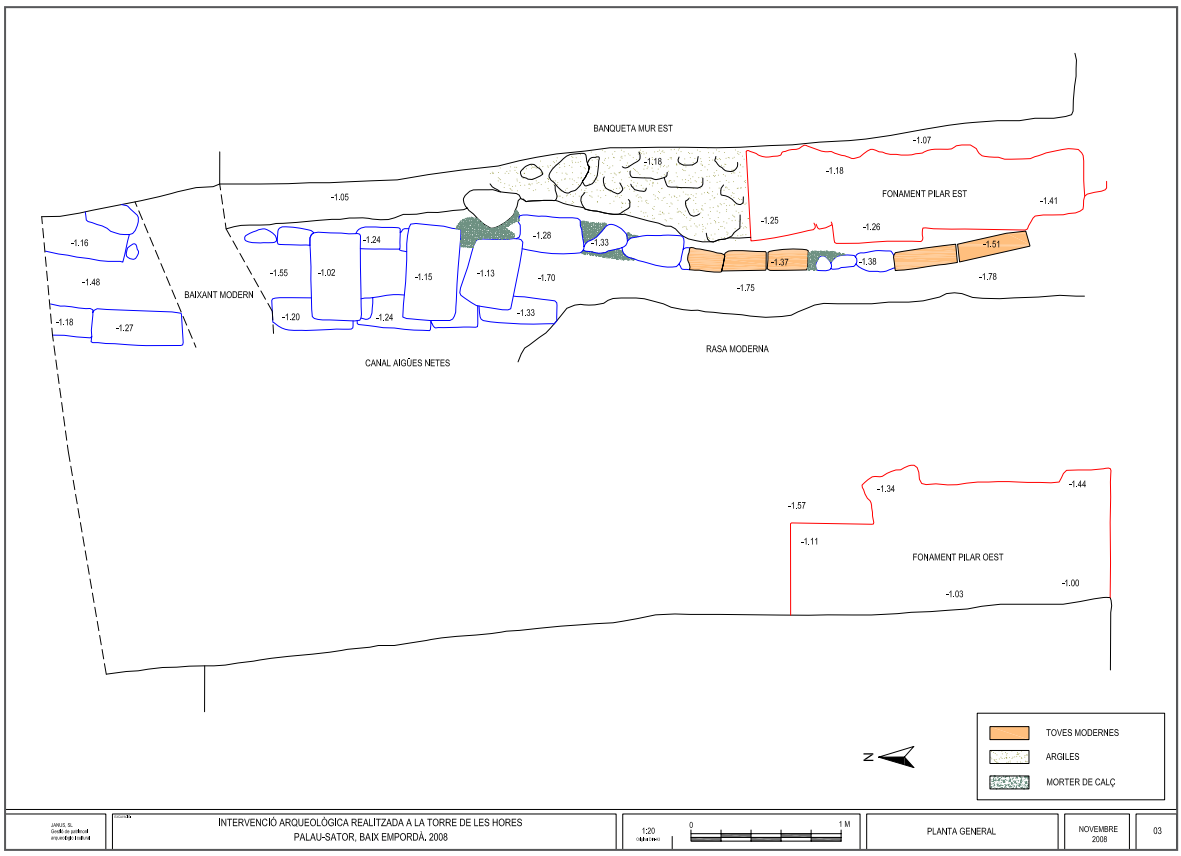

Figura 1. Planta general de la intervenció

Janus S.L.

Figura 2. Situació de la zona afectada

Figura 3. Detall del pilar est

probablement medieval, molt deteriorada pel pas de serveis porsteriors. Aquesta estructura estava construïda amb grans lloses de pedra calcària fent de coberta i amb els laterals de pedres més petites lligades amb morter de calç. La base de la claveguera era de lloses fines lligades amb morter. Dos dels blocs de pedra que conformaven la coberta eren dovelles reaprofitades pertanyents a amb tota seguretat l'arc d'una portalada de grans dimensions (fig. 4).

L'excavació del sondeig 2 també va tenir un resultat positiu, ja que per sota del paviment actual va sortir la fonamentació del pilar oest del portal (fig. 5). Aquest, una mica més malmès que el del costat est, també tenia una aparença molt massissa, amb unes pedres ben escairades als angles, lligades amb molt morter de calç. A diferència de l'altre sondeig, i malgrat que ràpidament vam trobar el retall d'una rasa moderna que rebentava l'estratigrafia, aquí vam poder excavar en una mica més de profunditat, i vam poder documentar les restes d'una estructura que no sabem si es tracta d'un esglaó de fonamentació inferior, o bé de l'inici d'un mur que aniria cap a l'est i que podria tenir la funció d'estrep.

Figura 4. Detall de la claveguera

CONCLUSIONS

La intervenció a la Torre de les Hores de Palau-Sator ens va permetre documentar les restes de les dues bases de fonamentació dels pilars de l'antiga portalada. Vam poder documentar, així mateix, les restes d'un canal d'evacuació d'aigües, molt malmesa i refeta en diverses fases.

Malauradament la manca de material ceràmic no ens va permetre datar les estructures, així que, l'única cronologia que hem pogut establir és la relativa, que ens diu que el fonament del pilar est de la porta és posterior a la claveguera i que totes dues estructures són d'època medieval.

Figura 4. Detall del pilar oest

BIBLIOGRAFIA

AADD, 1981, *Gran Geografia Comarcal de Catalunya, Fundació Enciclopèdia Catalana, L'Alt Empordà, El Baix Empordà*, V-4, p. 340-343

AADD, 1989, *Catalunya Romànica, VIII, L'Empordà-I*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, p. 231-232

NOLLA, J.M., CASAS, J. 1984, *Carta Arqueològica de les Comarques de Girona, El poblament d'època romana al N.E. de Catalunya*, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CARRER HOSPITAL, 10, DE PERATALLADA (FORALLAC, BAIX EMPORDÀ)

Joan LLINÀS i POL

INTRODUCCIÓ

L'octubre de 2008 es va realitzar una intervenció arqueològica a la casa ubicada al carrer Hospital, 10, a la zona nord del nucli antic de Peratallada. És tracta d'un edifici de dues plantes i estructura irregular, amb l'eix principal orientat nord-sud. La seva façana principal dóna al carrer Hospital a migdia, presenta una llarga façana lateral oberta a ponent, al carrer Orient, i una façana posterior al nord, que dóna a una eixida. A l'est es troba adossat a l'edificació veïna, número 8 del mateix carrer Hospital.

Abans de l'inici de les obres que van motivar la nostra intervenció, aquesta casa devia el seu aspecte a les reformes que s'hi havien anat fent entre el segle XIX i bona part del XX i, des de feia uns anys, estava deshabitada.

Durant el mes de juliol de 2007 vam realitzar-hi un estudi de paraments i de l'evolució de l'edifici, atès que dins la finca hi ha dos panys de muralla i que el nucli de Peratallada està declarat BCIN (Llinàs i Montalbán 2008). Aquest estudi va evidenciar que la casa es trobava ubicada just a sobre d'un antic fossat que discorria, retallat al subsòl natural, en direcció nord-sud entre dos trams de muralla més o menys paral.lels. Els constructors de la casa havien pres els dos panys fortificats com a parets mestres de l'edifici, i l'única cosa que van haver de fer va ser tancar l'espai entre les dues muralles amb sengles parets transversals al sud (on hi ha la façana principal) i al nord. Hom ha datat aquestes muralles als segles XII-XIII (AADD 1989: 354; Badia 1977: 323).

Per entendre la circumstància, si més no curiosa, de dues muralles de vila pràcticament paral.leles i separades per un fossat, cal fer una ullada al complex sistema fortificat medieval de la vila de Peratallada, que trobem encerclada per tres recintes diferenciats. Un, el recinte principal, envolta el castell i el nucli més proper. A aquest recinte principal se li adossen dos recintes més petits que hi ha qui els ha considerat ravals o ampliacions del nucli primigeni, mentre que d'altres els consideren baluards o recintes subsidiaris del primer (Joan Badia, per exemple, usa els mots "sub-recinte" o "gran barbacana"; Badia 1978: 321-323), sense que cap de les dues hipòtesis es pugui considerar encara definitiva.

Un d'aquests dos recintes es troba al nord del recinte principal, té forma més o menys pentagonal i, des del carrer Hospital, segueix pel carrer Orient, primer cap al nord i després cap al nord-est, apropant-se a la carretera. Passat el portal de la Verge gira primer cap al sud-oest i després cap al sud fins que connecta amb el llenç nord del recinte principal. La paret oest de la casa del carrer Hospital, 10 la conformen els 22 metres més meridionals del llenç est de la muralla d'aquest recinte o raval nord, que arrenca cap al nord des del carrer Hospital i que delimita per llevant el carrer Orient.

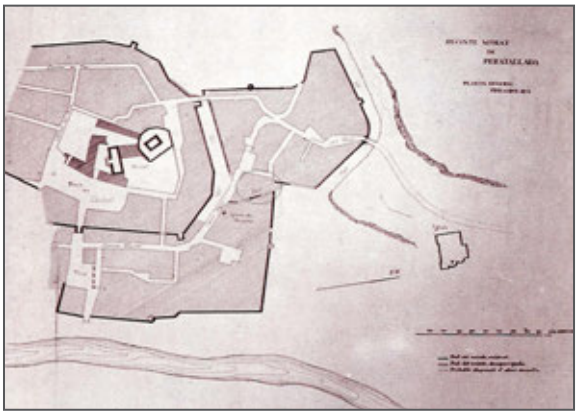

Figura 1. Plànol de Peratallada dels anys 1920-1930, amb la situació del solar objecte d'intervenció entre els dos recintes emmurallats (font: Castells, Catllar i Riera 1994)

L'altre recinte subsidiari o raval es troba a l'est i al nord-est del recinte principal, a llevant del carrer Major, i s'estén cap a l'est fins a les proximitats de la riera. El límit nord d'aquest recinte, que podem anomenar "raval est", ens el marquen els primers cinc metres del seu extrem més occidental, conservats a la banda nord-est de la finca que ens ocupa. La paret de llevant de la casa del carrer Hospital, 10 està conformada per una bona part del llenç nord-oest de la muralla d'aquest recinte

o raval est. En un plànol dels anys 1920-1930 (Castells, Catllar i Riera 1994: 552) s'aprecia molt bé el perímetre d'aquest raval est, i com quadra perfectament amb les restes que es troben en el solar objecte d'estudi (fig. 1).

L'any 2008, una vegada iniciades les obres de rehabilitació de l'edifici, calia efectuar alguns moviments de terra que afectaven el seu interior i que, seguint la resolució de la Comissió de Patrimoni, estaven sotmesos a control arqueològic. Així mateix, es preveia efectuar una petita intervenció prèvia per documentar la fonamentació dels dos panys de muralla esmentats i del fossat que els separa.

Atès que els rebaixos i moviments de terres eren molt escadussers, s'aprofità la principal rasa efectuada per les obres per realitzar, alhora, el sondeig arqueològic. Així, davant la necessitat d'obrir una rasa transversal en direcció est-oest per al pas de serveis, vam decidir excavar-la arqueològicament fins arribar, si era possible, al subsòl natural. La rasa tenia 80 cm d'amplada i dos trams separats per unes estructures preexistents que s'havien de conservar: el tram est tenia 472 cm de longitud i l'oest 300 cm, i estaven separats per un espai, sense excavar, de 5 metres. Tots dos arrencaven de la base del corresponent tram de muralla.

Dins de cada tram de rasa es realitzà una excavació en extensió sota les limitacions produïdes per l'escassa amplada de l'espai a excavar. Al tram oest (sector 2) s'arribà arreu al subsòl natural, mentre que al tram est (sector 1) l'existència d'un pa modern de calç i pedres a llevant va permetre només excavar-ne la part més occidental (uns 170 cm de llarg). L'excavació en aquest punt va quedar interrompuda a uns 165 cm de profunditat a causa de l'aparició del nivell freàtic (fig. 2).

SECTOR 1

Tot i que el sector 1 tenia 472 cm de longitud, cal esmentar que ja abans de l'excavació el subsòl natural aflorava al seu extrem més oriental, en una longitud de 94 cm a comptar des dels peus de la muralla est (U.E. 1) i en direcció a ponent. En aquests 94 cm el desnivell del subsòl natural, sobre el qual s'assentava directament la muralla, arribava a superar els 120 cm, per la qual cosa vam poder documentar de seguida que el fossat pròpiament dit començava directament des de la mateixa base de la muralla.

La muralla est (U.E. 1) és part del pany del recinte que tancava raval est de Peratallada pel seu costat de ponent. És una obra de considerable qualitat tècnica i factura acurada, feta a base de carreus de pedra sorrenca disposats formant filades molt regulars i units amb morter de calç. En el solar objecte d'estudi, aquesta muralla és perfectament visible en una tramada de 16'5 metres fins que, a l'extrem nord, gira sobtadament en un angle d'uns 80 graus en direcció est, en un altre llenç de poc més de 5 metres de longitud, també perfectament visible, que tancava el mateix raval pel nord. En general, en el tram que ens ocupa, la muralla està conservada plenament fins a una alçada superior als 150 cm, ocasionalment assoleix els 180 cm i, a l'extrem nord, arriba fins als 254 cm. Hi havia espitlleres, com a mínim, a la banda més septentrional, on se n'arriben a apreciar clarament fins a 3.

Els diversos farcits apareguts en aquest sector van permetre conèixer el procés de colgament del fossat, però no la seva profunditat màxima degut a l'aparició del nivell freàtic a 165 cm de fondària respecte al nivell de circulació general inicial i a 295 cm respecte a la cota de la base de la muralla. L'estrat on va aparèixer el nivell freàtic (U.E. 18) i que, per tant, va quedar inacabat, va proporcionar materials arqueològics situables al segle XV avançat o molt a principis del XVI. És aquest estrat el que ens permet dir que, a principis de l'edat moderna, el fossat ja havia inciat el seu procés de colgament. En tot cas, cal tenir present que la cota superior d'aquest estrat datat vers l'any 1500 es trobava a 245 cm per sota de la base de la muralla est i a 195 per sota de la base de la muralla oest, per la qual cosa podem considerar que, malgrat tot, en aquest moment el fossat encara podia exercir les seves funcions com a tal.

Cap a finals del segle XVI hi hagué una important aportació de terres (U.E. 11, 13, 15 i 16) que pujà la cota uns 60 cm. A l'estrat superior d'aquest conjunt (U.E. 11) s'hi retallava una cubeta revestida de calç (U.E. 14), sobre la qual, al seu torn, s'hi assentà un gran pa informe de pedra i morter de calç (U.E. 5), de funcionalitat indeterminada.

Aquest estrat de pedra i morter, que no es va extreure perquè no calia i que ocupava bona part de la meitat est del sector, sembla que va funcionar amb un nou farcit, d'uns 40 cm de potència (U.E. 8), datable entre els segles XVIII i XIX. Finalment, colgaven totes aquestes restes uns farcits del segle XIX (U.E. 2, 3 i

4), segurament relacionats amb la construcció de la casa que en el moment de la nostra intervenció es trobava en plena reforma.

SECTOR 2

El sector 2, de 290 cm de longitud i 80 d'amplada, discorria en direcció est-oest des de la muralla oest (U.E. 20) fins al mur U.E. 19 a llevant. La muralla oest pertany al llenç de llevant del recinte subsidiari nord (o raval nord) de Peratallada, conegut des de sempre per la bona conservació de molts dels seus trams. Exteriorment, es pot veure com aquest pany de muralla continua més enllà del solar afectat per les obres uns 35 metres en direcció nord i experimenta després una desviació d'uns 45 graus cap al nord-oest, en un tram en molt bon estat de conservació, alçat sobre un fossat retallat al subsòl i en el qual s'obre el Portal de la Verge, l'accés més ben conservat a la Peratallada medieval. La casa del carrer Hospital 10 queda delimitada per aquesta muralla en una longitud de 22 metres.

Dins la finca que ens ocupa, l'estat de conservació d'aquesta muralla és força bo, especialment a la banda més meridional i, com la muralla est, està feta a base de carreus de pedra sorrenca disposats formant filades regulars i lligats amb morter de calç. Descansa directament sobre el subsòl natural, que apareix retallat a partir de la base de la muralla constituint el fossat, en un retall que, en general, va pujant de cota a mesura que s'avança en direcció nord. Així, mentre que a l'extrem sud de la finca el retall a la roca quasi no s'arriba a apreciar, a l'extrem nord la cota on la muralla s'assenta sobre el caire del fossat arriba a assolir gairebé els 150 cm d'alçada respecte el nivell de circulació actual.

Tot i que aquest sector fou concebut com una continuació de la cata del sector 1 cap a ponent, els estrats que s'hi van localitzar foren absolutament diferents. Així, si bé també s'hi va poder documentar el fossat, retallat aquí en tres nivells (potser perquè del mateix fossat es van extreure els propis carreus de la muralla) i amb una profunditat màxima, a l'est, de 197 cm respecte a la base de la muralla, trobem que els tres estrats de farciment (U.E. 22, 23 i 24) quasi no van proporcionar material arqueològic, i el poc que hi va aparèixer era ceràmica grisa medieval, difícil tanmateix de datar amb precisió. Aquests estrats recolzaven a llevant contra els fonaments del mur U.E. 19, que s'assentava directament damunt de la roca al fons del fossat.

Aquesta rasa va evidenciar, doncs, que en un moment indeterminat de l'edat mitjana (presumiblement als segles més tardans) hi havia construccions ubicades ja directament dins del fossat, en el seu costat oest. A aquesta construcció pertany el mur U.E. 19, que probablement era aleshores un mur de façana, i que fou aprofitat més endavant per la mateixa casa del segle XIX.

CONCLUSIONS

Així doncs, podem considerar que el fossat existent entre els dos recintes subsidiaris o ravals de Peratallada, construït versemblantment al mateix moment que les muralles (segle XII-XIII), només va funcionar plenament com a tal uns dos o tres segles, tirant llarg. Les característiques precises d'aquest fossat no van poder ser determinades amb precisió a l'excavació degut a l'existència del pa de morter i pedres U.E. 5 i de la cubeta U.E. 14 a l'extrem de llevant i l'aflorament del nivell freàtic al centre. Tot i així, sabem que les seves parets no eren verticals del tot, sinó que eren talussades a l'est i esglaonades a l'oest, i que la profunditat màxima documentada, en el punt explorat per nosaltres, era de 295 cm respecte a la base de la muralla de llevant i de 237 cm respecte a la base de la muralla de ponent.

Ja a l'edat mitjana, tal com ens ha delatat el sector 2, es van construir unes edificacions -mal conegudes- al costat oest d'aquest vall (U.E. 19), que molt probablement estarien recolzades contra el retall i contra la cara externa de la muralla de llevant del raval nord de la població. Aquestes construccions van reduir l'amplada del fossat, que -no obstant això- encara es mantenia com a tal, ja que el nivell de circulació de l'interior d'aquests edificis devia ser almenys quasi 3 metres més enlairat que el fons del fossat.

A partir d'aquí el sector 1 documenta el successiu colgament d'aquest vall més reduït en diverses fases: una primera a finals del segle XV o principis del XVI (U.E. 18); una segona cent anys més tard (U.E. 11, 13 i 15), relacionada ja amb algun tipus indeterminat d'ocupació (cubeta U.E. 14); una tercera al segle XVIII avançat o XIX (U.E. 5 i 8) i, finalment, una quarta del segle XIX, segurament del moment en què es va construir la casa que l'any 2008 estava en procés de rehabilitació.

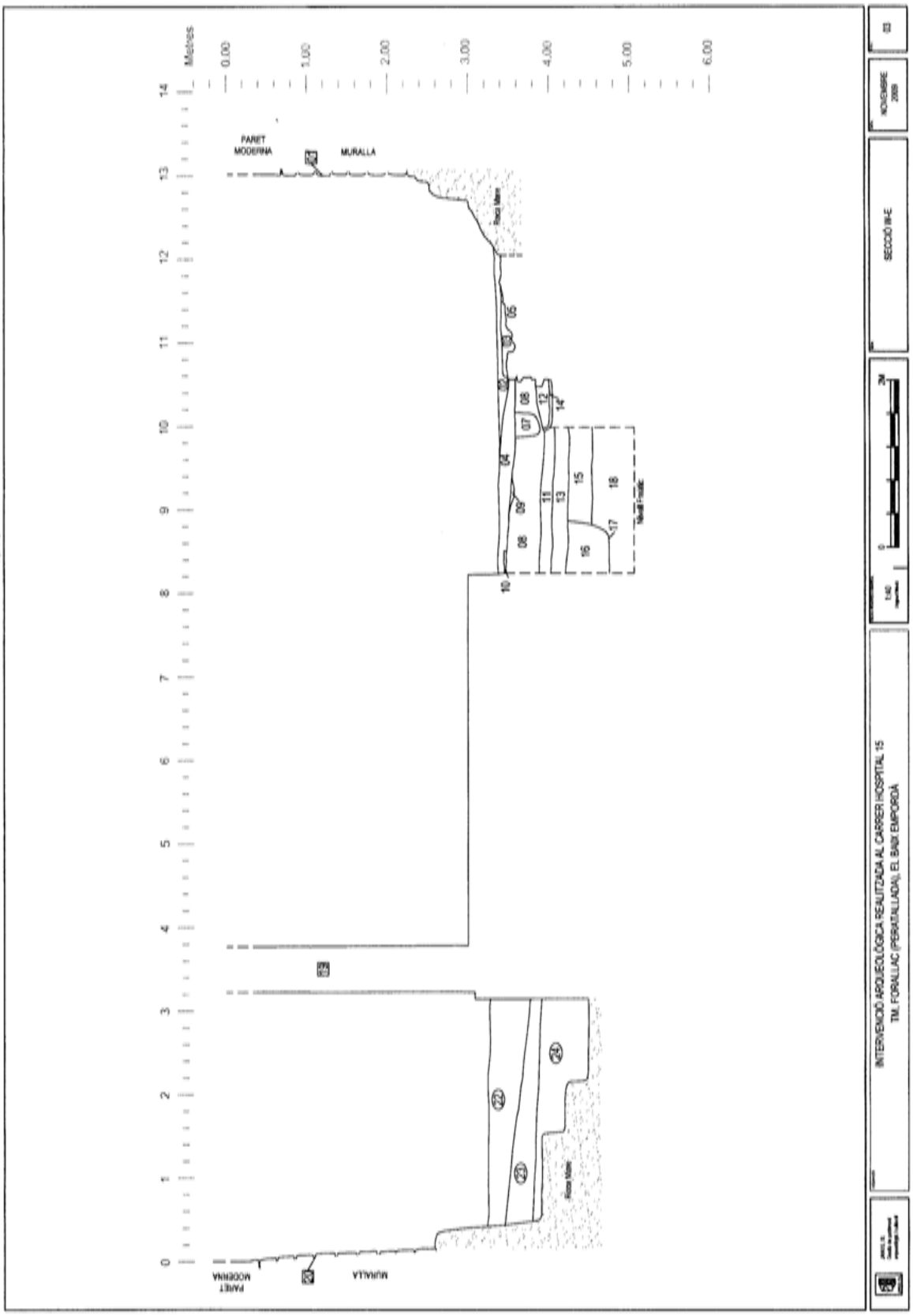

Figura 2. Secció oest-est de la zona intervinguda, delimitada per les dues muralles

BIBLIOGRAFIA

AADD. 1989, *Catalunya Romànica, vol. VIII*, Barcelona, p. 350-354

BADIA, J. 1977, *L'arquitectura medieval de l'Empordà, vol. I, Baix Empordà*, Barcelona, p. 318-324.

BELMONTE, C. 2006, Intervenció arqueològica al nº5 de la plaça del Castell de Peratallada: noves aportacions sobre el recinte emmurallat i documentació d'un petit taller de forja, *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Roses, p. 551-561.

CASTELLS, R.; CATLLAR, B.; RIERA, J. 1994, *Atles de les ciutats de Girona*, COAC, Girona.

LLINÀS, J.; MONTALBÁN, C. 2008, Carrer de l'Hospital, 10 (Peratallada, Forallac-Baix Empordà): un edifici entre dues muralles, *IX Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, p. 423-426.

LES CAMPANYES D'EXCAVACIÓ DELS ANYS 2008 I 2009 AL CASTELL DE SANT ISCLE (VIDRERES, LA SELVA)

Joan LLINÀS i POL, Josep CANYET i CASTELLÓ

INTRODUCCIÓ

L'estiu dels anys 2008 i 2009 s'han dut a terme la quarta i la cinquena campanya d'excavacions arqueològiques al castell de Sant Iscle (Vidreres, la Selva). Patrocinades per l'Ajuntament, cadascuna s'ha efectuat mitjançant tres torns de camp de treball gestionats pel Grup d'Esplai Vidrerenc. La direcció tècnica dels treballs, encomanada a l'empresa Janus SL, ha anat a càrrec de Joan Llinàs.

El castell de Sant Iscle de Vidreres, declarat Bé d'Interès Cultural (R-I-51-6163), està ubicat al cim d'un turó de 146 metres situat al nord-oest del massís d'Ardenya o de Cadiretes. Es tracta d'un dels primers contraforts del massís, i es troba directament afrontat a la propera plana, que s'estén a la banda de ponent del turó. En aquesta direcció, el castell té un domini visual excel.lent sobre la plana de la Selva i les elevacions que la circumden. Pel nord, controla la petita vall del Rec Clar, que comunica el pla de Vidreres amb Llagostera i, per tant, l'accés a la costa per la banda de la vall d'Aro. Al sud i a l'est s'alcen les elevacions del massís d'Ardenya i els accessos a Caulès, controlats també pel castell i per la torre de Puig Castellar, segurament dependent del mateix castell, les restes de la qual es troben al cim del turó homònim, a 1 km en línia recta a llevant de Sant Iscle.

La primera referència documental coneguda del castell data del 28 d'agost de 1194, quan és esmentat en un acord signat entre els vescomtes de Cabrera Ponç III i Marquesa d'una banda, i el rei Alfons I de l'altra. Tanmateix, és molt probable que la fortificació ja existís a la segona meitat del segle XI, i durant tota l'edat mitjana va centrar el terme de Vidreres, que ja estava constituït com a parròquia l'any 1066. El senyor del castell era, de fet, un castlà dependent del vescomte de Cabrera, que va ser el senyor feudal del castell i del terme fins a l'extinció del feudalisme, a la primera meitat del segle XIX.

Tant les dades documentals com arqueològiques coincideixen a situar l'abandó del castell a principis de l'edat moderna, encara que s'hi detecten algunes freqüentacions posteriors. Per la seva banda, la capella castral de Sant Iscle continuà funcionant, almenys, fins a principis del segle XIX.

El conjunt monumental del castell de Sant Iscle està essent objecte de recuperació des de l'any 2005, en què, d'una manera ininterrompuda, s'hi van iniciar les tasques arqueològiques destinades al desenrunament i descoberta de les seves principals estructures per tal de poder escometre, a continuació, un projecte global de restauració i museïtzació. En aquest aspecte, cal afegir que al llarg del bienni 2008-2009 s'ha redactat i aprovat un projecte de consolidació del monument, elaborat pel Servei de Monuments de la Diputació de Girona.

A partir del que actualment es pot apreciar, el castell de Sant Iscle és una fortificació rectangular amb torres als quatre angles (recinte principal, zona 2), a la qual s'adossa un cos més petit, també de planta rectangular (cos oest, zona 3). Fora muralla hi ha la capella (al sud-oest) i uns espais aparentment sense estructures, actualment encara per excavar (zona 1), i tot el conjunt està delimitat exteriorment per un fossat (zona 4). Els anys 2005, 2006 i 2007 es va realitzar l'excavació completa de la capella (Llinàs 2005; Llinàs, Formiga i Gascons 2007) i, al recinte principal, de les torres nord-oest i sud-oest (sectors 2 i 3) i el pati interior porticat (sector 1). A banda, també es van enretirar la major part dels enderrocs que cobrien les ales nord i oest del mateix recinte principal (sectors 4/6, 7 i 8) i es van excavar bona part de les restes de la torre de l'homenatge del castell fundacional, aparegudes al centre del recinte principal i assentades sobre una necròpolis altmedieval preexistent (sector 5).

Durant les campanyes dels anys 2008 i 2009, a banda d'enllestir les excavacions, ja començades, dels sectors 5 i 7, els treballs s'han centrat sobretot al costat sud-est del recinte principal (sectors 9, 10, 11, 13 i 14) i s'han començat a entretirar els enderrocs del cos oest (zona 3, sectors 12 i 15) (fig. 1).

Janus S.L.

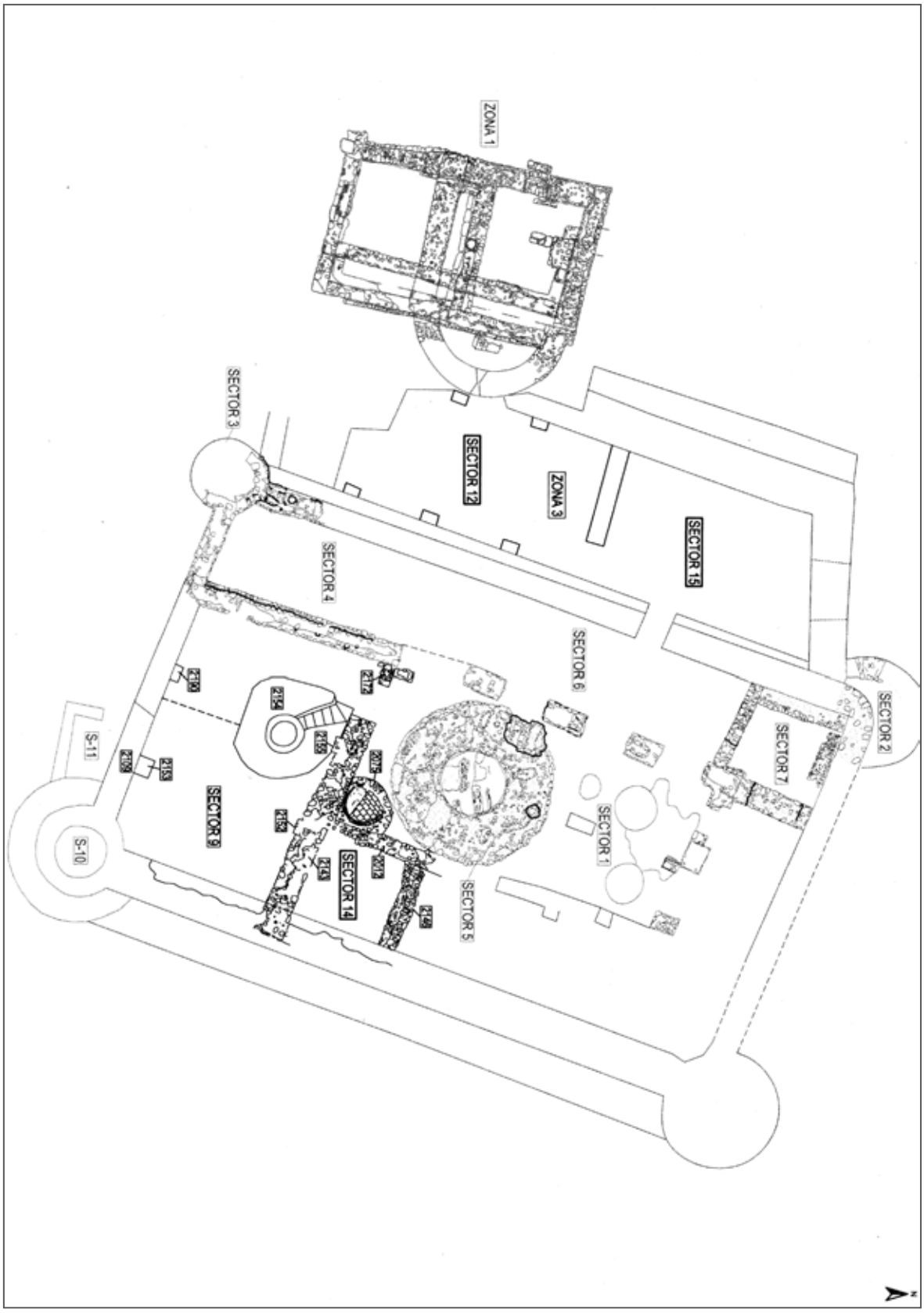

Figura 1. Planta del castell de Sant Iscle, amb els sectors excavats fins l'any 2009

Figura 2. El costat sud del sector 5 al final de l'excavació, des de l'est. Es veu la roca mare retallada per la rasa de la torre de l'homenatge (a la dreta) i, a l'esquerra, el mur U.E. 2143. Al fons s'aprecien els carreus tallats del brancal oest de la porta U.E. 2173 i, darrera la banderola vertical, el brancal sud de l'arc que comunica amb el sector 4/6.

Sector 5. Torre de l'homenatge-distribuïdor

El sector 5 es troba situat al bell mig del recinte principal del castell. Es tracta d'un àmbit conformat per una plataforma construïda sobre les restes enrunades de la torre de l'homenatge del castell fundacional, del segle XI, estructura que ocupa una bona part del sector. S'alça poc més d'un metre per sobre de la cota del veí pati interior del castell (sector 1), al nord, al qual aquest distribuïdor sembla que estava obert.

Aquesta plataforma exercia d'espai distribuïdor entre diversos àmbits. A ponent, donava pas a l'ala oest del recinte principal (sectors 4/6) a través del més meridional dels quatre arcs que s'obrien a la paret de llevant d'aquesta ala; al sud, una porta (U.E. 2173) comunicava aquest àmbit amb l'habitació 9, on hi havia la cisterna i l'entrada principal del castell a la seva darrera etapa; a llevant, finalment, s'obria la porta que donava accés a l'habitació 14. També des d'aquest espai una escala de pedra (U.E. 2016), construïda sobre les restes de l'antiga torre, permetia pujar al desaparegut pis superior.

L'any 2009 es va excavar l'extrem més meridional d'aquest sector, que havia quedat pendent. Es va extreure en primer lloc un gran enderroc (U.E. 2116), sota el qual va aparèixer el mur U.E. 2143, que delimitava el sector pel sud i el separava el veí sector 9. Va quedar així delimitat un espai conformat per una llenca de terra d'uns 7'5 m de longitud escanyada entre el mur U.E. 2143 al sud i la torre de l'homenatge (U.E. 2015) al nord (fig. 2). A l'oest, aquest espai s'obria al més meridional de la línia d'arcs que delimiten per llevant part de l'ala oest (sectors 4/6), mentre que l'extrem de llevant va aparèixer ocupat per un petit forn domèstic (U.E. 2075) que paredava l'antic accés a la veïna habitació 14 (fig. 3).

Figura 3. El forn U.E. 2075 des de l'oest.

Aquest espai es va formar arran de la construcció, vers el segle XIII, del recinte principal del castell tal i com el coneixem, que va comportar alhora l'enderroc de la major part de la torre de l'homenatge del castell precedent. Sota l'anivellament constructiu (U.E. 2181) hi va aparèixer arreu la roca mare, excepte al costat oest, on hi havia un nivell de pedres (U.E. 2185) i a tocar de la torre, on hi havia la banqueta d'aquesta estructura i una petita rasa de fonamentació (U.E. 2188).

La cota superior de l'estrat U.E. 2181, per tant, exercia de nivell de pas. El desnivell respecte a la plataforma que hi havia sobre les restes de la torre se salvava mitjançant una escala de pedra (U.E. 2182), ubicada a la raconada nord-oest d'aquest espai, que ens ha arribat molt malmesa.

Al segle XV es produí una reforma important, amb la construcció a l'extrem est d'aquest espai del forn U.E. 2075, que paredava l'antic accés cap a l'habitació 14, i la pujada de la cota de circulació mitjançant una

nova aportació de terres (U.E. 2178). El forn és una estructura semicircular feta de pedres lligades amb un morter de calç escàs i dolent, que es lliura a la raconada nord-est del sector. La seva construcció va comportar, a més, el paredat de la porta que donava accés a la veïna habitació 14, a l'est. D'aquest forn tan sols se'n conservava la solera (U.E. 2184), feta de rajoles de terrissa, i una petita part de la volta, de teules col.locades en llibret (U.E. 2180).
Un nivell d'abandó (U.E. 2174) cobria tot l'espai entre el forn, la torre i el mur U.E. 2143. Al seu torn, finalment, aquest abandó -mur U.E. 2143 inclòs- era cobert pel gran nivell d'enderroc U.E. 2116, que s'estenia per tota aquesta part del castell.

Sector 7. Habitació nord-oest

A l'extrem més septentrional de l'ala oest, l'excavació de l'any 2007 va permetre la descoberta d'una estança (sector 7), ubicada just a la raconada entre les muralles nord i oest (U.E. 2038 i 2039, respectivament) del recinte principal del castell. De planta lleugerament rectangular i d'uns 20 metres quadrats de superfície, aquesta estança està delimitada al sud i a l'est per sengles murs (U.E. 2080 i 2081, respectivament) construïts entre els esmentats panys de muralla i el pilar de l'angle nord-oest del pati porticat (U.E. 2005). L'any 2007 es van excavar els nivells superiors d'aquesta estança, constituïts bàsicament per un abandó del segle XV i uns nivells d'ocupació del segle XIII.
L'any 2008 es va enllestir l'excavació d'aquest sector. Sota els nivells d'ocupació del segle XIII va aparèixer un anivellament general de cronologia lleugerament anterior (U.E. 2105), que obliterava, al nord de l'estança, una llar de foc constituïda per una solera d'argila endurida (U.E. 2124) delimitada amb un cèrcol de pedres (U.E. 2123), i que va funcionar amb un nivell de circulació general de la cambra (U.E. 2119), datable amb anterioritat al segle XIII, versemblantment al segle XII. Aquest estrat, al seu torn, cobria el primer anivellament de l'estança (U.E. 2129/2133), dels segles X-XI, i un forat de pal de planta circular (U.E. 2134), de més de 40 cm de diàmetre, retallat al subsòl natural (fig. 4).

Sector 9. Habitació sud-est

El sector 9 està conformat per l'habitació situada a la raconada sud-est del recinte principal. Es tracta d'una gran estança de planta rectangular d'11'5 per 7'8 metres de superfície útil (prop de 90 m2)

Figura 4. L'estança del sector 7 al final de l'excavació, vista des del nord-oest. S'hi aprecia l'estructura de la llar, a l'esquerra, i el forat de pal U.E. 2134, al centre.

al nord-oest de la qual hi destaca, semi soterrada, l'estructura de la cisterna, de la qual en sobresurt la volta semiesfèrica de la coberta. Al sud-est s'obre la porta principal d'entrada al castell (si més no en una de les seves fases baixmedievals) i, ateses les grans dimensions d'aquesta cambra, el desaparegut pis superior estava sostingut per dos grans arcs dels quals n'hem conservat els basaments adossats a les parets nord i sud de l'estança.
Aquesta cambra estava sepultada sota un gran enderroc (U.E. 2116), conformat sobretot per les restes caigudes del pis superior i de part de la muralla sud. La tasca efectuada durant el bienni 2008-2009 en aquest sector ha consistit exclusivament en enretirar aquest gran enderroc i deixar ben visibles

Figura 5. Imatge general de l'habitació 9, ja sense l'enderroc, presa des del nord-est. En primer terme, el mur U.E. 2143 i, al fons, la part interna de la muralla sud del castell, amb l'esvoranc de la porta d'entrada a l'esquerra i el sector més enrunat a la dreta. Als peus de la muralla s'aprecien els basaments dels dos arcs que sostenien el pis superior i, a la dreta de la imatge, és ben visible la cisterna

les diverses estructures que delimiten la cambra i que estaven sepultades, és a dir, el mur nord (U.E. 2143) i part del mur sud (U.E. 2109) -que, de fet, és la muralla meridional del castell-, així com els esmentats basaments dels arcs que sostenien la coberta de la cambra (fig. 5). Igualment, s'hi ha pogut documentar també, a l'extrem nord-oest, una porta d'accés cap a la veina estança del sector 5 (U.E. 2173).

Els escassos materials apareguts a l'enderroc proven que aquesta estança es va enrunar després d'una fase tardana de reocupació precària d'aquesta part del castell, que hem de situar al segle XVII. Els diversos nivells d'abandó apareguts sota l'enderroc resten, de moment, pendents d'excavació.

A mesura que s'extreia l'enderroc va anar quedant al descobert, al nord-oest de l'habitació, la part superior de l'estructura de la cisterna (U.E. 2154). Es tracta d'una construcció quadrangular de pedra i morter de calç amb coberta en forma d'una cúpula semiesfèrica al capdamunt de la qual hi ha l'obertura circular d'accés al seu interior. Extret l'enderroc, va quedar totalment al descobert la cúpula, així com -al costat nord-oest- els graons d'obra que permetien l'accés a la boca de la cisterna.

L'any 2009 es va començar també l'excavació del farcit interior de la cisterna. La part de moment excavada d'aquest farcit és de cronologia molt moderna (anys 80), però la seva extracció va permetre que anés quedant al descobert el lliscat intern de morter hidràulic de la cisterna i l'empremta de l'encanyissat que s'emprà per construir la volta. A la raconada nord-oest, just sota la volta, va aparèixer la boca d'un canal que devia recollir l'aigua de pluja de les cobertes del castell i les aconduïa cap a dins del dipòsit.

Sector 10. Torre sud-est

De les quatre torres cantoneres que reforcen el recinte principal del castell, la del sud-est és la que està en més bon estat, ja que conserva totalment els seus 15 metres d'alçada, amb tres pisos. El coronament de la torre és emmerletat i espitllerat i té l'accés principal a la segona planta. Inicialment de diàmetre més reduït, fou reforçada més tard amb un segon parament, clarament diferenciat (U.E. 2110), que sembla que no va arribar mai a sobrepassar l'alçada del segon pis (fig. 6).

Durant la campanya de 2008 es va excavar l'espai interior de la torre fins arribar al nivell de circulació, i es va posar de manifest que el farcit (U.E. 2141) era

Figura 6. La torre sud-est (sector 10), vista des de l'exterior.

d'aportació molt recent. A sota, el nivell de circulació del pis inferior (U.E. 2142) no era altra cosa que la part superior del farcit de pedres i calç que reforça la fonamentació de l'estructura. Les tasques, doncs, es van haver d'aturar en aquest punt, ja que era impossible excavar aquest farcit tan compacte.

Al costat sud, a nivell del sòl, va quedar al descobert un forat de desguàs i neteja que, en baixada, travessa la doble paret de la torre i aboca directament a l'exterior del recinte fortificat. Igualment, l'estudi detallat de l'obertura que comunica la torre amb l'interior del castell a nivell d'aquesta planta inferior, va posar de manifest que es tracta d'una finestra, esberlada posteriorment.

Sector 11. L'entrada al recinte principal

A l'extrem més oriental de la muralla sud, als peus de la torre sud-est, hi ha una de les portes d'entrada al recinte principal del castell. Donat que li foren arrencades de fa temps les pedres que l'emmarcaven, actualment la veiem com un esvoranc informe.

A l'exterior hi ha un parapet de protecció de l'entrada en forma de "L" adossat a la cara nord de la torre (U.E. 2111 i 2112). Fet de pedres i morter de calç, presenta l'accés al nord-oest i impedia l'accés directe a l'interior del castell. L'excavació de l'espai

delimitat per aquest parapet es va efectuar l'any 2008 i va posar de manifest com aquesta estructura s'assentava damunt d'un gran farciment de quasi un metre de potència posterior a la muralla, i que hem de situar al segle XIII. Aquest farciment cobria un nivell de calç (U.E. 2132) que continuava més enllà de l'espai excavat i que també fou localitzat al sector 13, força més al nord. L'excavació d'aquest nivell de calç, així com de tot el que pugui haver-hi a sota, es va deixar per més endavant, quan es pugui fer en extensió.

La porta d'accés a l'interior del castell era de petites dimensions (uns 90 cm d'ample) i possiblement hauria tingut una llinda d'arc de mig punt adovellat. Per accedir-hi des de l'exterior s'havia de salvar un graonet d'uns 15 cm que quedava entre el sòl de circulació i el pas de la porta, que fou anivellat en un moment tan tardà com el segle XVII amb una aportació de terres (U.E. 2117 i 2118). Sobre aquesta darrera acció, efectuada quan el castell ja no s'habitava, sinó que devia servir de refugi ocasional, es va trobar el nivell d'enderroc de les parets, de cronologia semblant (U.E. 2113).

Sector 13. Muralla sud

Bona part de la meitat més occidental de la muralla sud, en una longitud de 4'5 metres (U.E. 2022), va quedar al descobert durant les excavacions de l'any 2007 a l'ala oest del recinte principal (sectors 4 i 6), deixant en evidència el seu bon estat de conservació i la presència de tres espitlleres. L'any 2008 es va excavar el mateix tram de muralla per la banda exterior: sota uns amuntegaments moderns de terra i runa es va localitzar l'enderroc de la pròpia muralla (U.E. 1070) fins a arribar a un nivell de calç (U.E. 1074 i 1075) semblant al que va aparèixer al sector 11, que es va conservar i deixar per a futures intervencions.

La intervenció en aquest sector va permetre constatar com la muralla té dues fases constructives superposades i descobrir del tot les tres espitlleres (fig. 7). A banda, també es va extreure l'enderroc que ocultava la paret exterior de la veïna torre sud-oest, l'interior de la qual ja havia estat excavat l'any 2006.

Figura 7. La torre sud-oest i la meitat occidental de la muralla sud (U.E. 2022), amb les tres espitlleres, al final de l'excavació del 2008. Al peu de la muralla s'aprecia el nivell de calç U.E. 1074 (sector 13).

Sector 14

L'estança que conforma el sector 14 (fig. 8) es troba al costat i al nord-est de la del sector 9, separada d'ella pel mur U.E. 2143. Adossada per llevant a la muralla est del castell (U.E. 2114), és una estança de planta rectangular de 5 per 4'25 metres de superfície, i s'hi accedia des del sud-oest per una porta oberta en el mur oest (U.E. 2012), que fou paredada en construir-se, al veí sector 5, el forn U.E. 2075, ja comentat. Aquesta habitació s'ha excavat completament entre els anys 2008 i 2009.

Figura 8. Vista general de l'habitació 14 des del sud-est. En primer terme, a l'esquerra, es veuen les restes de la claveguera preexistent i, al fons, la paret que la separava del distribuïdor, amb la porta tapiada ben visible.

L'origen d'aquesta estança es troba en la construcció del recinte principal del castell vers el segle XIII. Com a preexistències hem de destacar-hi dos forats de pal (U.E. 2167 i 2169) excavats al subsòl natural i les restes d'una claveguera (U.E. 2165) feta de pedres sense lligar que travessa tota l'estança d'oest a est, quasi a tocar del mur sud. Molt probablement la claveguera pertanyi al castell fundacional, del segle XI, mentre que dels forats de pal en desconeixem la cronologia exacta. En tot cas, és interessant

esmentar que en el farcit del forat U.E. 2169 hi van aparèixer, desconnectades i incompletes, les restes de l'esquelet d'un nen petit que potser es podrien relacionar amb els enterraments anteriors al castell localitzats l'any 2007 sota la torre de l'homenatge.

A la seva primera fase, vers el segle XIII, aquesta habitació no estava tancada pel costat nord, sinó que devia formar part d'una estança més gran que s'estenia cap aquell costat, encara pendent d'excavació. El nivell de circulació el constituïa en aquest moment el mateix farcit d'anivellament de les irregularitats de la roca mare (U.E. 2162).

Sobre aquest farcit es va construir a continuació el mur que tancava la cambra pel costat nord (U.E. 2146). És molt possible que fos en aquest moment quan s'obrís la porta del costat sud-oest, ja que el seu brancal nord apareix retallat amb posterioritat al mur U.E. 2012, en un esvoranc irregular que tot seguit va haver de ser regularitzat, tal com es pot apreciar clarament en l'estructura. Desconeixem en quin moment exacte es van efectuar aquestes reformes; en tot cas, contra el mur U.E. 2146 recolzava un nou anivellament (U.E. 2161), que difícilment pot ser anterior al segle XIV.

La següent reforma, que hem de dur al segle XV, va consistir en el paredat de la porta degut a la construcció del forn U.E. 2075 a la raconada sud-est del veí sector 5. Això va comportar que aquesta estança quedés incomunicada amb la resta de la planta baixa del castell i que només s'hi pogués accedir des de la desapareguda planta superior.

És probable que la funció d'aquesta estança a partir d'ara fos la de magatzem, però el que és segur és que a la segona meitat del segle XV va esdevenir un abocador de runa, restes de construcció i deixalles diverses. L'excavació va permetre documentar diversos nivells d'abocador (U.E. 2156, 2158, 2157 i 2147), amb una quantitat immensa de material arqueològic, que experimentaven un gran desnivell cap al nord, entre el qual hem de destacar una interessant col.lecció de plats i escudelles de ceràmica blava valenciana i catalana i de reflexos metàl.lics. La disposició dels diferents nivells d'aquest abocador va permetre deduir que les restes s'hi llençaven des d'una hipotètica trapa oberta sobre l'extrem de migdia de l'estança i, després de formar un piló en aquest costat, anaven lliscant fins que topaven amb el mur nord. En total, la potència d'aquest abocador, que al final arribà a cobrir pràcticament tota l'estança, era d'entre 250 i 270 cm.

Sobre l'abocador hi havia l'enderroc (U.E. 2116 i 2144), datable a partir del segle XVI.

Sectors 12 i 15. El cos oest (zona 3)

Fins a l'any 2007, de la muralla oest del recinte principal (U.E. 2023 i 2039), de quasi 30 metres de llarg, se'n coneixia només la cara interna, al costat de llevant. L'any 2008 es va efectuar la neteja de la part superior d'aquesta muralla, que va posar en evidència que en tot el seu recorregut té un mur adossat per la part exterior (U.E. 3002 i 3003), que no és altre que la paret de llevant del cos oest del castell, adossat al recinte principal amb posterioritat a la seva construcció. A banda d'això, la neteja de la muralla va permetre també documentar la porta que comunicava aquest cos oest de nova construcció amb el recinte principal. L'any 2009 es va escometre l'excavació de l'immens enderroc que cobria la pràctica totalitat de la superfície del cos oest i n'ocultava quasi tot el perímetre, llevat del costat nord i nord-oest, on les parets s'han conservat en una alçada superior als dos pisos.

Figura 9. Vista general del cos oest del castell (zona 3), des del sud-est, al final de l'excavació del 2009. En primer terme, l'habitació 12 i, al fons, les altes parets que delimiten exteriorment l'habitació 15, reforçades gràcies a unes reformes posteriors, amb una porta a la planta baixa, una finestra a la planta superior i l'empremta de l'embigat que separava els dos pisos.

La troballa més remarcable fou la d'un mur transversal (U.E. 3007), en direcció oest-est, que deixa una obertura de 150 cm de llum a l'extrem de llevant i que subdivideix el cos oest en dues cambres: sector 12 al sud i sector 15 al nord. Donada la ubicació d'aquest mur al terç nord de la zona, l'habitació del sector 15 és força més petita (uns 55 m2 de superfície útil) que la gran sala que constitueix l'habitació del sector 12, que supera els 80 m2 de superfície útil (fig. 9).

L'habitació 15, que és un espai trapezoïdal atès que el seu mur nord discorre esbiaixat respecte a les altres estructures de la zona, estava oberta directament a l'exterior mitjançant una gran porta, antigament adovellada, que s'obre a tramunana. A la paret de ponent (U.E. 3005) s'hi va descobrir una finestra estreta i allargassada que posteriorment fou tapiada pel reforç exterior d'aquest mateix mur. A banda, des d'aquesta cambra es podia accedir al recinte principal del castell a través de la porta oberta al mur de llevant i a la veïna habitació 12 a través de la porta oberta a l'esmentat mur U.E. 3007.

Pel que fa a l'habitació 12, a hores d'ara encara no està delimitada del tot, atès que resta per extreure bona part de l'enderroc del seu costat sud. Tot i així, ja podem constatar que era una gran estança rectangular de 14 per 5'73 m de superfície útil, aparentment sense subdivisions internes d'importància. L'excavació del 2009 va deixar al descobert, adossats contra els murs longitudinals est i oest, els basaments de fins a tres arcs que sostenien el sostre de l'estança (parts dels quals van aparèixer caiguts enmig de l'enderroc), de tal manera que molt probablement ens trobem davant d'una de les sales del castell. A la banda nord del mur de ponent hi va aparèixer, també, una finestra.

CONCLUSIONS

En conjunt, les campanyes del bienni 2008-2009 al castell de Sant Iscle han servit per conèixer millor determinades parts del monument i obtenir algunes noves dades cronològiques entorn de la seva evolució.

Aquestes dues campanyes han permès avançar moltíssim en la delimitació de les diferents estances de la planta baixa del castell, molt ben conservada, de manera que en coneixem força bé ja l'estructura i la distribució. Ara per ara tan sols falta delimitar les dues o tres estances que es troben a l'extrem nord-est del recinte principal i enllestir la part que falta de l'habitació 12, tasca que s'escometrà en les properes campanyes.

Per una banda, s'ha delimitat la gran habitació del sector 9, on hi ha la cisterna, que exercí de vestíbul des del moment en què s'obrí la porta que hi ha a la muralla sud, al costat sud-est de l'estança. A l'extrem nord-oest d'aquest àmbit s'obria una altra porta que comunicava amb el sector 5, l'estança central. Aquesta estança, construïda vers el segle XIII, un cop enderrocada l'antiga torre de l'homenatge, exercí de distribuïdor principal del castell, ja que des d'ella es podia accedir a l'esmentada habitació 9, al pati interior (sector 1), a l'ala oest (sector 4/6), a l'habitació del sector 14 i al pis superior mitjançant una escala d'obra.

També han quedat ben delimitades les dues estances del cos oest del castell: les habitacions dels sectors 12 al nord i 15 al sud. L'habitació del sector 12 s'ha descobert com una gran sala sostinguda amb tres arcs, i la del sector 15, més petita, es comunicava amb el recinte principal del castell i donava directament a la gran porta d'entrada que es construí en un moment tardà, clarament baixmedieval, a la façana nord d'aquest cos oest.

Pel que fa a l'habitació del sector 14, coneixem totralment la seva evolució per fases. En una primera fase, vers el segle XIII, sembla que seria la part sud d'una estança més gran, que s'estendria cap al nord, en un sector encara pendent d'excavació. Seguidament, es construiria l'habitació tal i com la coneixem, amb un accés des del distribuïdor (sector 5) a l'oest. Finalment, al segle XV, la construcció del forn U.E. 2075 taparia aquest accés, i l'habitació, a la qual només s'hi podria accedir des d'ara a través del pis superior, va quedar com una zona d'abocador.

Cronològicament, cal remarcar els resultats de l'excavació del sector 7, que semblen apuntar que aquesta part del clos murallat podria haver format part ja del castell fundacional, del segle XI. En tot cas, cal tenir present que la torre cantonera (sector 2) és aquí clarament exterior i que fou afegida amb posterioritat a la muralla. En tot cas, aquesta és una qüestió que s'anirà perfilant a mesura que avancin les excavacions.

Finalment, remarquem el fet que, al segle XVII, el castell encara no estava abandonat del tot, ja que -com va passar l'any 2006- s'hi han tornat a detectar traces d'una ocupació precària (habitatge temporal

o refugi), aparentment després d'un abandó que abastaria quasi tot el segle XVI i principis del XVII. Tanmateix, cal tenir present que l'excavació dels grans enderrocs de la banda sud-est han permès detectar que ja en aquest mateix segle XVII el castell es va començar a enrunar d'una manera important i que les traces d'un freqüentació posterior són, ara com ara, inexistents.

BIBLIOGRAFIA

LLINÀS, J. 2006a, La capella romànica del castell de Sant Iscle (Vidreres), *Quaderns de la Selva*, 18, p. 101-113.

LLINÀS, J. 2006b, L'excavació arqueològica de la capella del castell de Sant Iscle (Vidreres, la Selva), *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Roses, p. 511-516.

LLINÀS, J. 2005, Primeres excavacions al castell de Sant Iscle: la capella i el pati porticat, *El Rec Clar*, 31, octubre 2005, p. 4-7.

LLINÀS, J. I CANYET, J. 2007a, Segona campanya d'excavacions al castell de Sant Iscle: el pati porticat, la torre de l'homenatge i les torres de ponent, *El Rec Clar*, 36, p. 4-8.

LLINÀS, J. I CANYET, J. 2007b, Tercera campanya d'excavacions al castell de Sant Iscle: el cementiri preexistent, la torre de l'homenatge, les sitges del pati porticat i el sector oest", *El Rec Clar*, 39, p. 4-8.

LLINÀS, J. I CANYET, J. 2008, Excavacions arqueològiques al castell de Sant Iscle (Vidreres, la Selva). Campanyes 2006 i 2007, *Novenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, L'Escala-Empúries, p. 397-404.

LLINÀS, J. I CANYET, J. 2009, Quarta campanya d'excavacions al castell de Sant Iscle: el sector de l'entrada i de la torre sud-est i la neteja de les muralles, *El Rec Clar*, 44, p. 2-6.

LLINÀS, J. I CANYET, J. 2010, Cinquena campanya d'excavacions al castell de Sant Iscle: l'habitació 14, el sector sud i el cos oest, *El Rec Clar*, 48, p. 4-8.

SANT FELIU DE LA GARRIGA (VILADAMAT, ALT EMPORDÀ)

Bibiana AGUSTÍ FARJAS

TIPUS D'INTERVENCIÓ

Es tracta de dues intervencions arqueològiques preventives (2008-2009) combinades amb el projecte arquitectònic de restauració/consolidació empès pel Servei de Monuments de la Diputació de Girona.

El conjunt històric format per l'església i el castell de Sant Feliu de la Garriga es troben en una elevació planera al costat del turó del Puig Segalar, en el seu vessant est, de manera que des del lloc es domina la visibilitat del curs baix del Ter i el Fluvià i tota la costa de la badia de Roses. Aquesta situació li dóna un caràcter de privilegi destinat a l'estratègia militar que, com ens explica la història del lloc, devia ser fonamental per alguns dels episodis històrics. La concentració en pocs metres de molts elements arquitectònics denoten un caràcter històric molt marcat i amb una funcionalitat complexa, sens descurar que l'advocació de Sant Feliu com el topònim de Viladamat ja ens posen sobre la pista d'antecedents clàssics. La recerca arqueològica a càrrec de Josep Casas també ofereix un ventall cronològic ampli del territori (Casas, 1989) (Casas; Llorens, 1994).

Els elements defensius són molt evidents:

1. La torre quadrangular del sud de l'església, amb moltes modificacions, té un origen baix medieval.

2. El castell adjacent a l'església està documentat des del segle XVII-XVIII però en substitueix un d'anterior, destruït en època moderna.

Les actuacions arqueològiques s'han centrat al perímetre exterior de l'església, l'interior de la nau i al

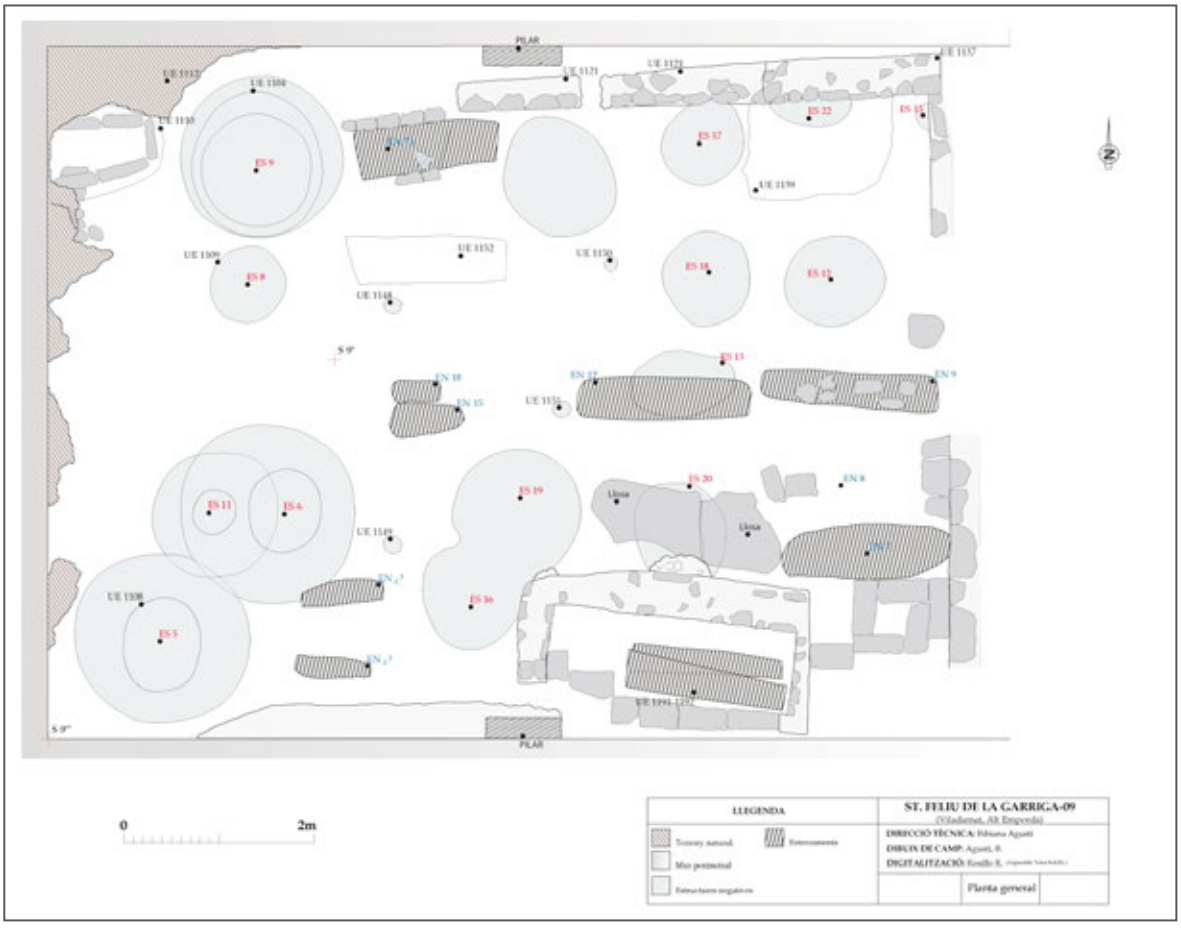

Figura 1. Planta general de les troballes.

seguiment de l'extracció del paviment de coberta de la torre campanar.

MÈTODE

En l'àrea perimetral s'han realitzat sondejos en contacte amb els murs mitjançant la combinació d'una pala mecànica i tècniques manuals. A l'interior de la nau s'ha excavat en extensió únicament amb tècniques manuals, avançant des del mur de ponent fins el creuer. S'ha utilitzat el sistema de registre Harris matrix. En els treballs arqueològics hi han participat operaris de la construcció així com membres d'Arqueolític–Terrasub, S.L., representada per Xavier Aguelo, Rafael Dehesa, Robert Garcia de Consuegra, Almudena Garcia, Xavier Calahorro, Ramon Pérez i Rafel Rosillo.

RESULTATS

Lectura dels paraments de l'església.

El parament del conjunt edificat posa de manifest que no és obra d'un mateix moment sinó que ha estat construït en diferents etapes. Tanmateix, les alteracions estructurals no es deixen interpretar senzillament sinó que comporten nombroses incoherències de lectura vertical.

D'una banda comptem amb el cos nord del transsepte com element més antic des del parament nord exterior. En el seu alçat es veuen diferents moments constructius. Se li adossa l'absis a llevant. En ambdós paraments els carreus són poc escairats i reblats sovint per fragments de tègula de morfologia romana. El cos de la nau que s'adossa a ponent del transsepte està construït amb carreus molt ben escairats que deixen poc espai pel morter a les juntes, formant un cos regular amb el mur que tanca a ponent i el paral·lel de migdia. per bé que el treball de picapedrer deixa veure diferents tècniques en l'acabat de les superfícies no es pot fer una associació directa entre aquestes i els diferents panys de murs que ens permeti interpretar-los evolutivament.

Exterior

• Sector 2 (sud). Gran part de l'àrea sud està ocupada per diferents nivells de cementiri, el més recent dels quals de cronologia baix medieval o moderna. El sondeig ha permès excavar cinc enterraments individuals. El gran volum de restes òssies erràtiques i inconnexes denota l'ús intensiu d'aquest espai funerari durant diversos segles. Per sota dels nivells sepulcrals es reconeix un nivell d'ús altmedieval, en el que hem reconegut dues sitges i restes d'un paviment d'*opus signinum*.

• Sector 3 (ponent). La part de ponent i l'angle sud-oest està ocupada per diverses estructures d'emmagatzematge modernes (segles XVI-XVII), realitzades amb blocs de pedra emmorterats i algunes enlluïdes a l'interior. Estaven amortitzades amb sediment i material de rebuig: ceràmica de cuina i servei, vidre, fauna, a més d'alguns objectes metàl·lics d'ús domèstic.

• Sector 4 i 5 (nord i llevant). No es van identificar estructures arqueològiques i el material recuperat correspon únicament a restes obsoletes de construcció i fauna moderna.

Interior de la nau.

L'interior de la nau també planteja un bon nombre d'interrogants referents a les diferents etapes constructives, menys evidents des de l'interior. L'important pendent del subsòl d'oest a est i la funcionalitat específica dels dos accessos a cotes

Figura 2. Vista general de l'interior de la nau, amb les sitges i les fosses funeràries.

Figura 3. Una de les fosses funeràries infantils

molt diferents -un al centre del mur oest, l'altre en l'extrem de ponent del mur sud- queden oberts a la discussió. En canvi, els nivells d'ús anteriors a la construcció de l'edifici ofereixen una lectura més clara.

D'una banda hi ha un ús destinat a l'emmagatzematge que queda testimoniat per la vintena de sitges que hem localitzat fins l'actualitat i que, a partir dels materials ceràmics que contenen, podem situar entre els segles IX-X. Es tracta de sitges de boca estreta i panxa ampla, a vegades amb base plana, a vegades ovoïdal. En alguns casos estan connectades i amb elements de tapiat en la zona de contacte; en un sol cas, hem localitzat una sitja supranumerària oberta de manera accessòria des de la mateixa base de la superior. La seva extensió supera la de l'església pel sud i el nord, mentre que no hem pogut delimitar-la encara cap a l'est ni l'oest.

D'una altra banda hi ha un ús funerari altmedieval que no podem datar encara de manera absoluta, amb 7 tombes conservades, almenys quatre de les quals són infantils. Una d'aquestes tombes, coberta amb lloses de pissarra, es troba tallada pel mur de ponent de l'església mentre que la resta es troben tallades en el subsòl natural, emmarcades per lloses de pissarra o calcàries però a poca potència de la resta de nivells d'ús, de manera que dues han aparegut força arrasades. Les quatre restants són fosses simples, contenen esquelets infantils i han estat reutilitzades. En una d'elles ha aparegut restes de clova d'ou.

Per sobre d'aquest nivell es reconeix el nivell d'ús de l'església, amb un anivellament del sòl a la zona central i un paviment amb moltes reparacions a base de lloses, pissarres, empedrats de còdols, etc. que denoten el seu intens ús així com la poca resistència que un subsòl farcit de sitges suposava de cara al manteniment dels paviments.

Finalment hi ha un ús funerari d'època moderna (XV-XVII), amb diverses fosses simples obertes en el nivell de circulació de l'església, amb restes de caixes de fusta, claus i esquelets adults, que havien estat dipositats vestits i amb objectes religiosos com acompanyament. Una fossa funerària d'obra i de caràcter privilegiat està en contacte amb el mur sud; conté un conjunt de dipòsits individuals successius, amb restes d'infants, joves i adults, col·locats en caixes de fusta, així com elements funeraris residuals.

Figura 4. Neteja del paviment de la torre-campanar, amb dues pedres perforades per a les campanes.

El seguiment de l'extracció del paviment de rajoles de la torre ha permès localitzar un nivell de preparació coincidint amb la coberta superior de la volta del darrer pis, així com les pedres destinades a la corda de les campanes, instal·lades en el moment d'adaptar la construcció de vigilància original a la funció de campanar de l'església.

VALORACIÓ

En síntesi, en les dues campanyes de 2008 i 2009 han pogut ésser identificades 153 unitats estratigràfiques. Entre elles destaquen 20 estructures, la majoria de

les quals d'emmagatzematge d'aliments (cereals i líquids), en forma de sitges excavades en el subsòl o dipòsits revestits d'obra, i amortitzades per material de rebuig en època altmedieval.

També han estat excavades 18 estructures d'enterrament, amb diferents cronologies: tardoantiga, medieval i moderna. Algunes havien estat reutilitzades en més d'una ocasió. Altres han estat construïdes en el nivell d'amortització de les sitges altmedievals.

El conjunt arquitectònic resulta complex, construït i modificat en diverses fases entre els segles X-XIII i assentat sobre una ocupació anterior, també amb una llarga continuïtat dins la tardoantiguitat i l'època altmedieval, amb una fase de tipus productiu i vinculada a l'habitatge i una altra fase de tipus cultual amb clares manifestacions funeràries. L'època d'abandonament del conjunt es situa en els segles XVII-XVIII a partir dels materials arqueològics recuperats durant les intervencions de 2008 i 2009. L'estudi d'aquests materials està encara en curs.

L'estat actual de la recerca demana encara la continuïtat de la intervenció arqueològica per tal d'alliberar l'espai interior de la nau a la zona de llevant.

BIBLIOGRAFIA

AGUSTÍ FARJAS, B. 2008 (inèdit): Projecte de consolidació de l'església de Sant Feliu de la Garriga (Viladamat, Alt Empordà). Informe arqueològic preliminar de la intervenció arqueològica de 2008. Desembre 2008.

AGUSTÍ FARJAS, B. 2009 (inèdit): Projecte de consolidació de l'església de Sant Feliu de la Garriga (Viladamat, Alt Empordà). Informe arqueològic preliminar de la intervenció arqueològica de 2009. Octubre 2009.

AMICH, N. 2006 Les terres del nord-est de Catalunya a les fonts escrites d'època tardoantiga (segles IV-VII). Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, Girona.

BADIA I HOMS, J. 1977-81, L'arquitectura medieval de l'Empordà, Girona: Diputació de Girona, Vol- II B, pàg. 407.

CASAS GENOVER, J. 1989 L'Olivet d'en Pujol i els Tolegassos. Dos establiments agrícoles d'època romana a Viladamat. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Sèrie monogràfica, n. 10.

CASAS GENOVER, J., LLORENS RAMS, J.M. 1994 Un campament militar a Viladamat. Institut d'Estudis Gironins, vol. XXXIII, pgs. 517-526.

CAUSSA SUNYER, J. 1964 Viladamat, Revista de Girona, núm. 27 (1964), pg. 37 i següents.

ORDENACIÓ D'ACCESSOS A LA CARRETERA GI-644. EL FOSSAT MEDIEVAL D'ULLASTRET (BAIX EMPORDÀ).

Didier JOLY

Entre els dies 25 de gener i 3 de febrer de 2008 es va dur a terme un control i excavació arqueològica en els treballs de construcció d'una rotonda i un aparcament a la carretera GI-644 al seu pas per Ullastret (Baix Empordà). Els treballs anaren a càrrec de l'empresa ATICS S.L.

L'execució d'aquests treballs requeria d'una transformació de l'espai a partir del rebaix de terres i de la roca mare a la zona de construcció de la rotonda i els seus accessos, pel carrer que actualment passa pel davant de la muralla.

Els treballs arqueològics es localitzaren a la zona on va aparèixer el fossat de la muralla, rebaixant, en primer lloc el nivell d'asfalt de l'actual carrer i buidant posteriorment l'interior del fossat fins a cota final de projecte.

Una vegada retirat el nivell superficial de terra a la zona més propera a la carretera, i de graves compactades a la zona de l'antic aparcament situat davant la muralla, va aparèixer el nivell geològic format per argila granulosa de color taronja amb tons grocs en la major part de la zona i de roca en l'altra part.

Al límit del carrer situat davant de la muralla, a uns 5 m d'aquesta, es va observar un retall a la roca, que també es va documentar a l'argila, reomplert amb un abocament de terra barrejada amb runes i material de construcció d'època contemporània, i que es va interpretar com el fossat de la muralla. Aquest retall, paral·lel a la muralla, es documentava en tota la zona oberta, d'uns 45 m de llarg.

L'excavació del farciment es va aturar a la cota final prevista d'obra, la qual cosa no va permetre de poder observar el perfil del retall en la totalitat de la zona afectada, encara que es va realitzar un petit sondeig amb aquest motiu.

El perfil del fossat presentava una baixada quasi recta de més o menys 1,10 m, iniciant posteriorment un lleuger pendent i, pujant en direcció finalment cap a la muralla.

L'amortització del fossat data d'època contemporània com ho indica el material recollit en el farciment (bàsicament material de construcció, així com alguns fragments de ceràmica vidrada de la mateixa època). Aquest sembla homogeni i en el sondeig que vam realitzar fins al fons del fossat no es va documentar cap estrat que contingués material mes antic. Per tant podem pensar que el fossat va ser utilitzat fins a una època força recent com a desaigua. En el fons fotogràfic de l'arxiu del Servei Arqueològic de Girona es conserven algunes fotografies de la zona abans del seu asfaltat on es pot apreciar la roca natural així com el nivell de circulació de terra, que segurament corresponia al nivell de farciment.

Pel que fa a la construcció del fossat, no vam documentar cap element arqueològic referent a la seva datació. Paral·lela en el temps, l'edificació de la muralla ha de situar-se al menys durant el segle XIII, ja que tenim documentat el *Castrum de Oleastreto* des de l'any 1225, quan el bisbe de Girona el va demanar al comte d'Empúries com a garantia d'un conveni.

ATICS S.L.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A L'ALA EST DEL MONESTIR DE SANTA MARIA DE VILABERTRAN (ALT EMPORDÀ)

Lourdes MORET PUJOL

INTRODUCCIÓ

L'excavació de l'ala est del monestir de Santa Maria de Vilabertran es va dur a terme en dins marc del projecte de *"Consolidació de l'ala est de l'antic monestir de Santa Maria de Vilabertran, Alt Empordà"*. El projecte preveia la consolidació de l'estructura de la Sala Noble de l'abadia. Entre d'altres actuacions s'havia de construir un ascensor i unes escales de comunicació a la planta superior, amb la qual cosa s'afectava clarament el subsòl.

Situació

La intervenció s'efectuà a la planta baixa del que s'anomena la torre, situada a migdia del Palau Abacial de Santa Maria de Vilabertran (Alt Empordà).

El Palau de l'Abat, tanca el recinte de la canònica pel costat sud i sembla ser que la seva construcció va ser el resultat d'un llarg procés, iniciat durant la primera meitat del segle XV. La construcció d'aquest edifici va significar la modificació de moltes de les construccions preexistents, sobretot de les que es trobaven situades en aquest àmbit del pati de la canònica. Tradicionalment s'ha atribuït la iniciativa d'aquesta construcció a Antoni Girgós que va governar la comunitat de Vilabertran entre 1410 i 1431 i al que també s'atribueixen l'edificació de la torre del rellotge, la fortificació de tot l'entorn de l'abadia, així com reformes interiors com la substitució del retaule de l'altar major de l'església[1].

NOTICIA HISTÒRICA

La canònica de Santa Maria de Vilabertran té els seus inicis en la recuperació d'una parròquia i d'uns drets eclesiàstics que des del segle X es trobaven sota el control de potentats laics. Sembla ser, que la fundació de Vilabertran enllaça amb els ideals de la Reforma Gregoriana, que va entrar amb força als comtats de Girona, Besalú, Empúries-Peralada entre el 1068 i 1077. Amb aquesta es propugnava un retorn dels sacerdots a una vida religiosa més estricta i diferenciada de la dels laics, que per la seva banda, havien deixat de posseir esglésies com si fossin una propietat privada.

Aquesta primera canònica, de dimensions reduïdes va ser promoguda, per Pere Rigau, qui va fer donació de béns propis a la comunitat que es volia iniciar. La consagració del nou temple i també de la comunitat agustiniana, es va produir el 1100. En aquest document s'esmenta de forma explícita la regla de Sant Agustí com a vertebradora de la canònica, i es reconeix a Pere Rigau l'autoritat abacial.

El segle XII és el moment de consolidació de la canònica de Santa Maria de Vilabertran com a centre de poder econòmic, polític i religiós de la comarca. Rigau i els seus successors van continuar construint el patrimoni de la canònica. Durant aquest segle també s'inicia la relació amb el vescomtes de Rocabertí, relació que es traduirà amb importants donacions i en la utilització de Santa Maria com a panteó familiar.

Durant el segle XII, el nombre de canonges va anar creixent, amb la fundació de canongies per part de privats, dels quals destaca Alfons el Cast, que va dotar Vilabertran d'una canongia supernumerària que havia de celebrar diàriament sufragis pel monarca.

Possiblement l'enorme inversió econòmica que degué suposar, durant el segle XIII, la construcció del claustre i de les dependències situades al seu voltant, van produir una important crisi econòmica a la canònica que va contribuir a la destitució d'algun dels seus abats. A partir de la segona meitat d'aquest segle la situació ja s'havia normalitzat.

Durant la baixa edat mitjana sembla ser que la canònica va entrar en un clar procés d'estancament. Aquest fet es va traduir des d'un punt de vista físic amb la construcció per part de cada un dels canonges d'una casa pròpia separada dels seus companys, en la que feien via privadament i restringint cada cop més els actes fets en comú a les solemnitats litúrgiques o als actes institucionals.

Malgrat tot, Vilabertran continuarà sent durant bona part del període un centre polític i de poder força important, com ho demostra el fet, que almenys,

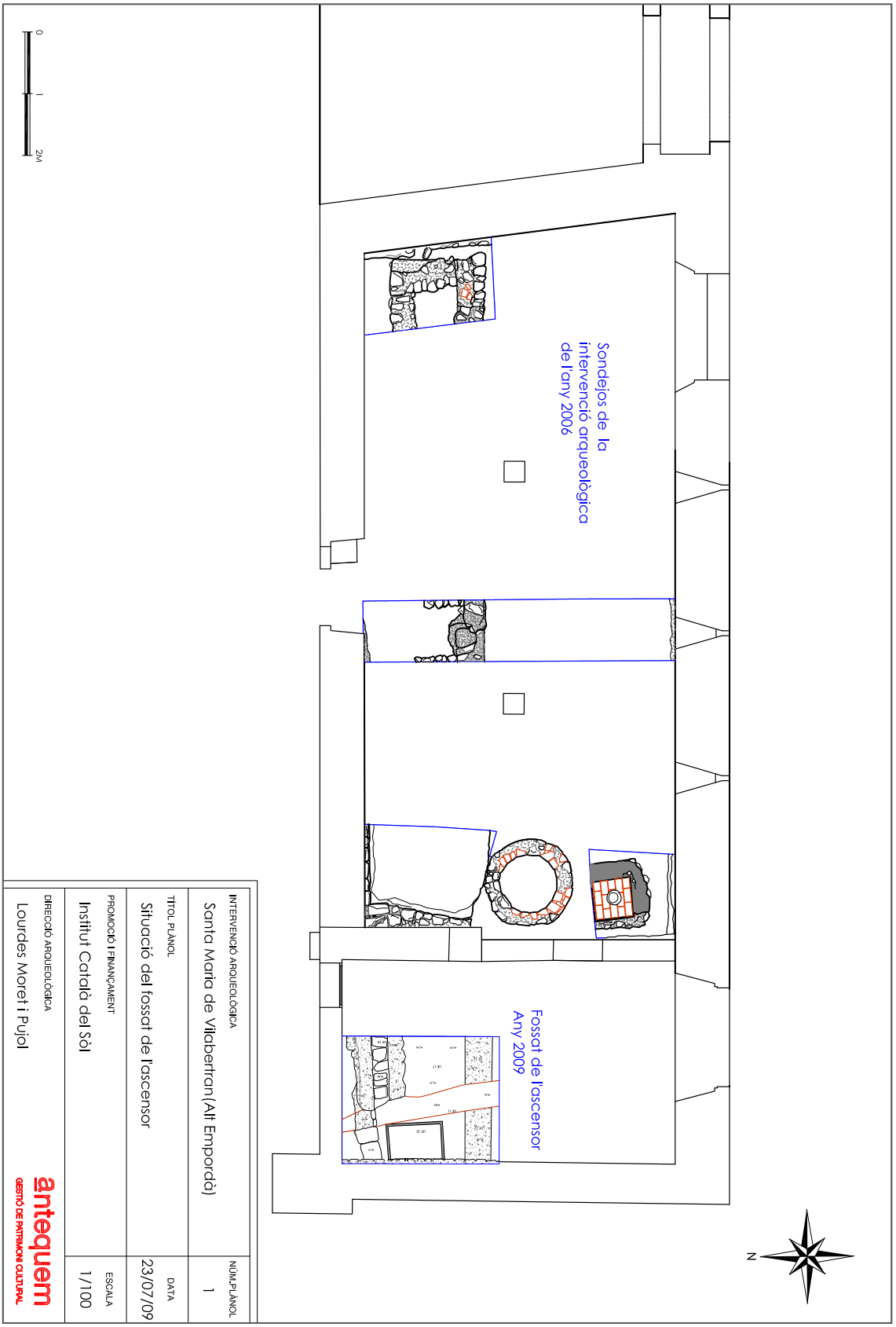

Figura 1. Planta de les intervencions.

fins a finals del segle XV, els abats se siguin sempre persones vinculades als llinatges senyorials de la zona. No obstant, a finals d'aquest segle, s'inicia un període en el qual els nomenaments per l'abadiat de Vilabertran es fan lluny de l'abadia i seguint interessos polítics, la qual cosa no fa més que perjudicar el govern de la canònica.

Durant el segle XVI es va produir una clara disgregació de la vida comunitària. Davant d'aquesta situació la monarquia, que ostentava el patronatge de molts monestirs i canòniques que es trobaven en funcionament en aquella època, va intentar de tirar endavant reformes que posessin fi a aquesta situació. Felip II va impulsar la secularització de totes les canòniques regulars existents, entre les que es trobava Vilabertran, la qual cosa li va suposar la pèrdua de les rendes de l'abadiat. D'aquesta manera Vilabertran es va quedar convertida en una col·legiata secular formada per un arxiprest i catorze canonges, que al 1615 es queden reduïts a 12. La decadència de la col·legiata s'evidencia amb la pèrdua dels més antics aliats. Així a començament del segle XVII, ja no s'enterren a Vilabertran els membres de la família dels Rocabertí.

Al segle XVIII hi ha diversos intents dels canonges de traslladar-se fora de Vilabertran, així com també va ser escenari de diversos saqueigs per part de les tropes franceses durant la Guerra Gran. Després durant la campanya del Rosselló, el 1794, va ser ocupat per tropes franceses.

Després de la desamortització, els canonges de Vilabertran foren traslladats a la Catedral d'Albarracin. Finalment, des de 1893 la parròquia va quedar regida per un sol prevere[2].

ANTECEDENTS ARQUEOLÒGICS

Al Palau de l'Abat s'hi va dur a terme una intervenció arqueològica al 2006, seguint les directrius del Pla Director redactat per Benet Cervera i Josep M. Vila[3].

S'hi van fer un total de quatre sondejos, tres dels quals es van realitzar en tres de les cantonades de la sala (dos als costat nord oest i un a la cantonada nord est), i el quart es va situar a la zona central abastant tota l'amplada de la sala. Aquesta intervenció va permetre la localització de diverses estructures (paviments, fossa sèptica), relacionats amb els darrers moments d'utilització de l'àmbit i, per altra banda, es van posar al descobert nivells anteriors a la construcció del Palau.

De manera, que es van poder establir diverses fases, dues de les quals serien anteriors a la construcció del palau. La primera estaria situada pels volts del segle XIII, ja que es va localitzar un paviment anterior a tots els murs de la Sala i podria estar relacionat amb la Sala Romànica.

La segona fase correspondria al segle XIV o a un moment anterior, ja que es va documentar una seqüència estratigràfica que evidenciava un ús intensiu de l'àmbit i possiblement corresponia a una zona edificada.

Una tercera fase correspondria als segles XIV-XV, moment en què el Palau era un edifici de planta rectangular de dues plantes cobert amb volta de canó.

La darrera fase correspondria a l'estructura que coneixem ara del Palau del segle XV.

La intervenció va permetre documentar els nivells d'ocupació relacionats amb aquests edificis i estructures posteriors[4].

TREBALLS REALITZATS I RESULTATS

L'excavació arqueològica va consistit en la realització d'un sondeig de 2'50 m x 2'50 m a la cantonada sud oest de l'ala est de l'anomenada torre del palau abacial fins a assolir la cota d'afectació de l'obra. El desmuntatge d'una escala just al costat del sondeig també va permetre la documentació d'unes estructures, que si bé no quedaven afectades per l'obra, aportaven noves dades per al coneixement de l'àmbit. Les tasques van consistir en la retirada de les estructures d'època contemporània (paviments de formigó, una fossa sèptica i una canalització de formigó) i l'excavació dels diversos nivells fins a la cota d'afectació de l'obra a 1'60 m de profunditat. El sondeig també va permetre la documentació de la fonamentació dels murs nord i oest de l'àmbit, així com la localització, d'un mur anterior a l'actual sala.

Es va dur a terme la retirada del nivell de circulació actual, que estava format per un enrajolat (UE 01) col·locat damunt d'una capa de morter (UE 02). Per sota, es va documentar una capa de sauló que servia d'anivellament (UE 03). Tot seguit es va localitzar un paviment de formigó (UE 04), també col·locat damunt d'una capa de sauló (UE 05). Aquest anivellament cobria una darrera capa de formigó (UE 06). Aquesta successió de nivells de formigó i rajola corresponien als darrers paviments associats a l'ús d'aquest aquest àmbit com a magatzem, fins a l'actualitat.

Un cop extrets els paviments, al costat oest del sondeig, es van localitzar diverses estructures d'època contemporània. D'una banda, una canalització de formigó (UE 12) que creuava tot el sondeig en direcció sud-oest nord-est, que servia per desguassar les aigües del pati. També es va localitzar una fossa sèptica (UE 10), de planta rectangular i feta de rajol, adossada al mur oest de la sala. I finalment, una tercera estructura (UE 08) formada per rajola i morter de calç, que presentava una orientació E-W, de funcionalitat indeterminada, possiblement també de desguàs.

La canalització (UE 12) travessava el mur sud (UE 29) de la sala i s'orientava en direcció NE més enllà dels límits del sondeig. La rasa (UE 11), on s'assentava aquesta conducció, es trobava reblerta per un nivell de terres (UE 13) de color marró fosc amb fragments de materials constructius i nòduls de morter de calç, d'època contemporània. La seva amplada oscil·lava entre els 0'25 m i 0'50m. Al seu pas tallava diversos estrats i un mur (UE 22) situat al límit del sondeig, que no quedava afectat pels treballs de l'obra.

Pel que fa a la fossa sèptica (UE 10) es trobava reblerta per totxanes i altres restes de materials constructius d'època contemporània, que van ser retirats per tal de poder documentar la seva profunditat. Tenia unes dimensions de 1'10 m de llargada 0'76 m d'amplada i una potència d'1'50 m. Es trobava adossada als murs UE 30 i UE 22, pels costat oest i nord respectivament. Per la seva construcció es va obrir una rasa (1'30 m x 0'96 m) de planta rectangular on es va bastir l'estructura. La rasa tallava el desguàs UE 18 i tota l'estratigrafia anterior a la mateixa, fins pràcticament la cota d'afectació de l'obra i estava reblerta amb terra i graves (UE 32).

Finalment amb la retirada de l'estrat d'anivellament UE 07, va permetre la localització d'un paviment UE 15 de morter de calç i terra, corresponent al nivell de circulació de la sala, abans de la instal·lació de totes les estructures d'època contemporània i de les successives pavimentacions amb formigó.

La UE 15 es trobava disposada damunt d'un estrat d'anivellament UE 16, format principalment de terres i fragments de maó, que amortitzava dues estructures. D'una banda, un segon nivell de paviment (UE 17) de morter de calç i un desguàs (UE 18).

Aquest paviment UE 17 es trobava localitzat entre el desguàs UE 18, amb el qual podia haver funcionat, i fins al límit septentrional del sondeig.

Pel que fa a UE 18 es tractava d'una estructura formada per dos murs paral·lels de pedra i morter de calç amb un canal central format de lloses de pissarra disposades de forma plana. Aquest canal es trobava reblert per uns nivells d'argiles marrons i llims (UE 19), on no es va localitzar material ceràmic de cap mena. El desguàs estava tallat per la rasa UE 14 de la fossa sèptica i per la rasa UE 11 de la canalització.

Pel costat oest, el paviment UE 17 també es trobava tallat per la rasa UE 11 de la canalització UE 08. Aquest paviment amortitzava, d'una banda, un estrat d'anivellament (UE 20), de color grogós i textura sorrenca amb fragments de materials constructius. I per altra banda, amortitzava un mur (UE 22), situat al límit septentrional del sondeig, format per blocs de pedra i morter de calç, que presentava una orientació E-W i s'adossava al mur UE 30 situat al costat W de la sala.

Per sota del nivell UE 20, es va localitzar un paviment de morter de calç (UE 21) corresponent, al nivell de circulació anterior a la construcció del desguàs UE 18. L'absència de material ceràmic fa difícil establir-ne una datació.

Per sota aquest paviment es documenta un estrat UE 23 de terres de color marró clar amb fragments de materials constructius que cobria un segon nivell de paviment (UE 24) de morter de calc i terra. Aquest paviment presentava un lleuger pendent al costat septentrional i també cap a ponent. S'assentava sobre un estrat (UE 25) d'anivellament format per terres i fragments de materials constructius (teules i maons). Un cop enretirat es va localitzar un tercer paviment (UE 26) de morter de calç i terra. Aquest darrer paviment podria estar associat al mur UE 22, ja que es troba situat just per damunt de la seva banqueta de fonamentació i, per tant, correspondria al nivell de circulació del mur UE 22.

La banqueta de fonamentació del mur UE 22, bastida amb diverses filades de pedra lligades amb morter de calç, s'hauria construït seguint la tècnica de l'encofrat perdut, ja que no es va localitzar rasa de fonamentació.

Per tal d'arribar a la cota d'afectació, es va retirar el paviment UE 26, i es va procedir a l'excavació d'un estrat (UE 27), format per terres molt humides de color negre, amb la presència de carbons. També s'hi va localitzar material constructiu, pedres i restes de fauna. Malgrat tot, no es va documentar cap tipus de material ceràmic que permetés establir-ne una datació. Un cop extret, es va documentar un nivell de circulació (UE 28), que podia haver funcionat amb el

mur UE 30. Finalment, es va rebaixar la UE 28 fins a la cota d'afectació de l'obra, es tractava d'un estrat de terres de color marró clar, molt sorrenc.

CONCLUSIONS

L'excavació arqueològica realitzada va posat al descobert diverses estructures de cronologia contemporània com ara els diversos paviments de formigó, una fossa sèptica i una canalització. Aquestes estructures corresponien als últims moments de funcionament d'aquest àmbit com a zona de magatzem i lavabos.

Un cop excavades les estructures es van localitzar fets arqueològics de cronologia més antiga (el desguàs UE 18, el mur UE 22 i diversos paviments (UE 15, 17, 21, 24 i 26). El problema que es va plantejar va ser que no es va poder est establir cap tipus de cronologia concreta per aquestes restes, a conseqüència de l'absència de material ceràmic que n'aportés dades concretes. En cap dels nivells excavats es van trobar fragments de ceràmica que permetessin acotar la cronologia, únicament es van trobar fragments de materials constructius (maó i teula). De manera que només es va establir una seqüència de més modern a més antic, a nivell estratigràfic.

Durant les tasques d'excavació del Palau de l'abat realitzades per J.M. Vila[5], es va localitzar un mur, UE 727, que va ser interpretat com a mur de tancament de la sala del segle XIV-XV. La orientació, la construcció i les dimensions d'aquest mur eren molt semblants a les del mur UE 22, localitzat en la present intervenció. De manera, que es plantejà la hipòtesi que podrien ser la mateixa estructura. Malgrat tot, el fet que el mur 727 només es localitzés en el sondeig 3, ja que en el sondeig 2, la localització d'una pastera van impedir continuar l'excavació, per tant, no es va poder constatar si es tractava del mateix mur. Aquesta hipòtesi només es podria confirmar amb l'excavació extensiva de tota la sala. L'absència de materials en aquest cas, també, ens va impedir establir la cronologia.

BIBLIOGRAFIA

CERVERA, B.; VILA, J.M. 2000, *Pla Director del Conjunt Monumental de Santa Maria de Vilabertran*. Inèdit

SEGUÉS, E.; MORET, L.; VILA, J.M. 2006, *Memòria de l'excavació arqueològica realitzada a sala romànica i a la sala "presó" de la Canònica de Santa Maria de Vilabertran, Alt Empordà*. Àrea de Coneixement i Recerca. Inèdit

VILA CARABASA, J.M. 2008, *Memòria de la intervenció Arqueològica al Palau de l'Abat i a la Casa Gòtica de la Col·legiata de Santa Maria de Vilabertran*. Arqueociència. Manresa. Inèdita.

NOTES

1) Vila Carabasa, J.M. (2008) Memòria de la intervenció Arqueològica al Palau de l'Abat i a la Casa Gòtica de la Col·legiata de Santa Maria de Vilabertran. Arqueociència. Manresa. Inèdita.

2) Segués, E.; Moret, L.; Vila, J.M. (2006) Memòria de l'excavació arqueològica realitzada a sala romànica i a la sala "presó" de la Canònica de Santa Maria de Vilabertran, Alt Empordà. Àrea de Coneixement i Recerca. Inèdit

3) Cervera, B.; Vila, J.M.(2000). Pla Director del Conjunt Monumental de Santa Maria de Vilabertran. Inèdit

4) Vila Carabasa, J.M. (2008) Memòria de la intervenció Arqueològica al Palau de l'Abat i a la Casa Gòtica de la Col·legiata de Santa Maria de Vilabertran. Arqueociència. Manresa. Inèdita.

5) Vila Carabasa, J.M. (2008) Memòria de la intervenció Arqueològica al Palau de l'Abat i a la Casa Gòtica de la Col·legiata de Santa Maria de Vilabertran. Arqueociència. Manresa. Inèdita (pàg.18 i 28).

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA PREVENTIVA A L'ENTORN DEL MONESTIR-PLAÇA DE L'ESGLÉSIA DE VILABERTRAN I PARATGE DE LA FONT DE L'ABAT RIGAU

Lourdes MORET PUJOL

INTRODUCCIÓ

La intervenció preventiva es va portar a terme a la Plaça de l'església, a la zona d'aparcament situada davant de l'església i a l'entorn de la Font de l'Abat Rigau, que era la zona afectada pel *"Projecte bàsic del paratge de la Font de l'Abat Rigau i ordenació de l'entorn del BCIN del Monestir de Santa Maria de Vilabertran-Plaça de l'Església"*. De fet, l'aprovació d'aquest projecte estava condicionada a la realització d'un estudi arqueològic previ per tal de determinar l'existència de restes en el subsòl, un aixecament topogràfic i anàlisi de patologies de la Font de l'Abat Rigau i la proposta de les mesures protectores adients.

EXCAVACIÓ DELS SONDEJOS

Es van excavar un conjunt de 16 sondejos arqueològics informatius. Les rases es van excavar amb una màquina retroexcavadora, seguint les necessitats del projecte constructiu, amb la finalitat d'obtenir un mostreig significatiu del subsòl de la zona.

Les dimensions dels sondejos van oscil·lar entre els 7 i els 20 m de llargada, una amplada de 0,60 m. La profunditat dels sondejos va ser d'entre 0,25 m i 2,5 m, fins a confirmar l'existència del sòl geològic o fins a la localització de restes.

Un cop documentats cada un dels sondejos realitzats, per motius de seguretat, es van tornat a tapar.

El resultat obtingut dels 13 sondejos realitzats entre l'aparcament i la Plaça de l'església de Vilabertran, va ser principalment l'esterilitat arqueològica. En la majoria de rases realitzades no es van localitzat ni materials ni estructures arqueològiques, exceptuant, les rases 10 11, 12 i 13 on es van localitzar uns nivells de morter de calç, corresponents possiblement a nivells de circulació anteriors al nivell de circulació actual. A les rases 12 i 13, aquest nivell de circulació més antic corresponia al nivell geològic compactat i retallat de forma plana per tal de ser utilitzat com a tal.

Malgrat que els resultats de la majoria de rases fou d'esterilitat arqueològica atesa l'absència d'estructures i materials arqueològics. La totalitat de la Plaça de l'església no va poder ser sondejada de forma exhaustiva degut a que la seva zona central constituïa un eix viari important pel municipi que no es va poder tallar per ser sondejat. És per aquest fet, doncs, que es proposà com a mesures correctores, el seguiment arqueològic dels rebaixos i remocions de terra que s'hi hagin de dur a terme durant els treballs de rehabilitació de la plaça.

Els sondejos 14 i 15, realitzats amb la finalitat de documentar una galeria subterrània, també van donar resultats negatius al respecte, ja que no es va localitzar cap galeria. Cal assenyalar, que en el sondeig 15, no es va arribar fins al substrat geològic, ja que es va localitzar un nivell d'inhumació, corresponent, possiblement a l'àrea del cementiri associada al monestir. Tot i que no es va realitzar recollida de materials, es van observar fragments de ceràmica vidriada d'època moderna i fragments de plats sagnadors i escudelles de ceràmica blanca i blava del segle XVII.

Finalment, pel que fa al sondeig manual, realitzat a la font de l'Abat Rigau, no es van localitzar nivells de circulació ni fragments materials ceràmics que ens puguéssin aportar dades relatives a las seva cronologia. El que es va documentar va ser el costat exterior del mur de carreus que conformava la bassa.

ESTUDI HISTÒRIC, TOPOGRÀFIC I ARQUITECTÒNIC

Descripció de la font de l'Abat Rigau

La Font de l'Abat Rigau està formada, en l'actualitat, per dues estructures, d'una banda el que seria la bassa o font artesiana i el safareig.

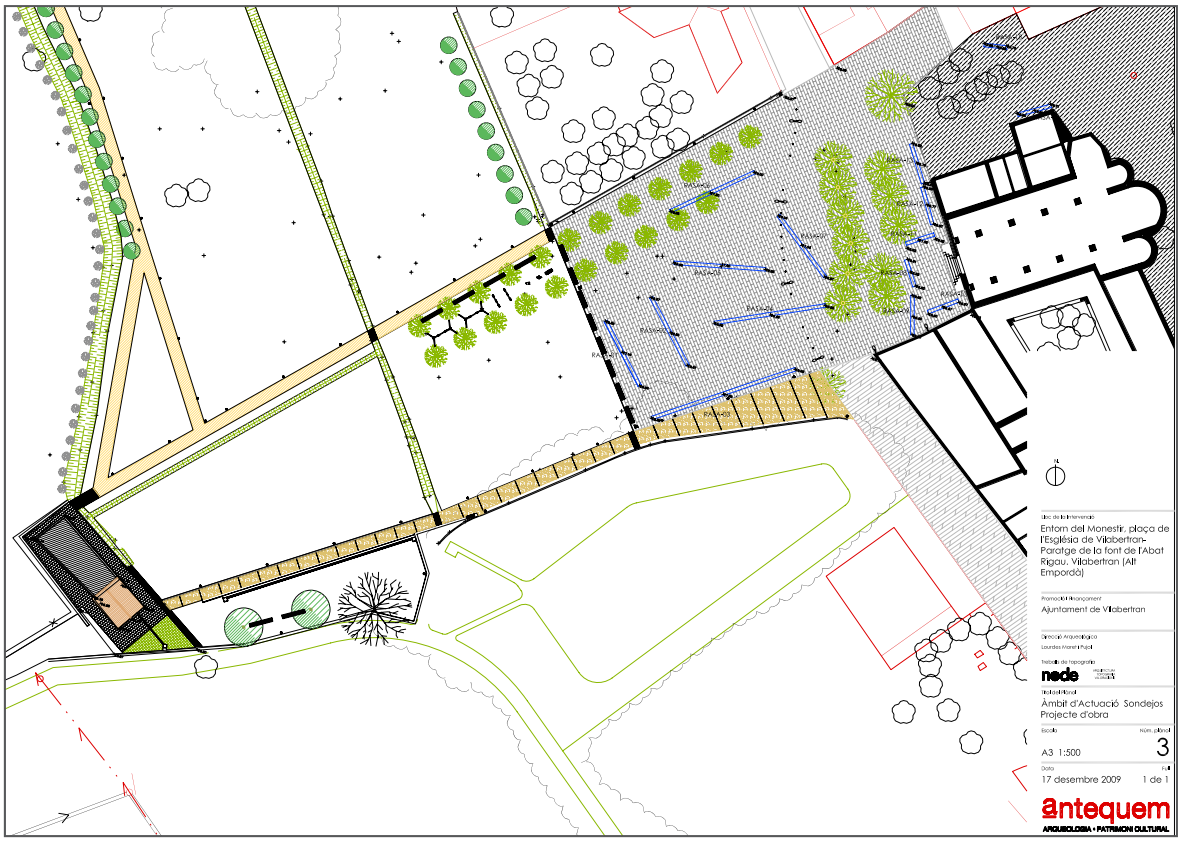

Figura 1. Àmbit d'actuació. Sondejos. Projecte d'obra.

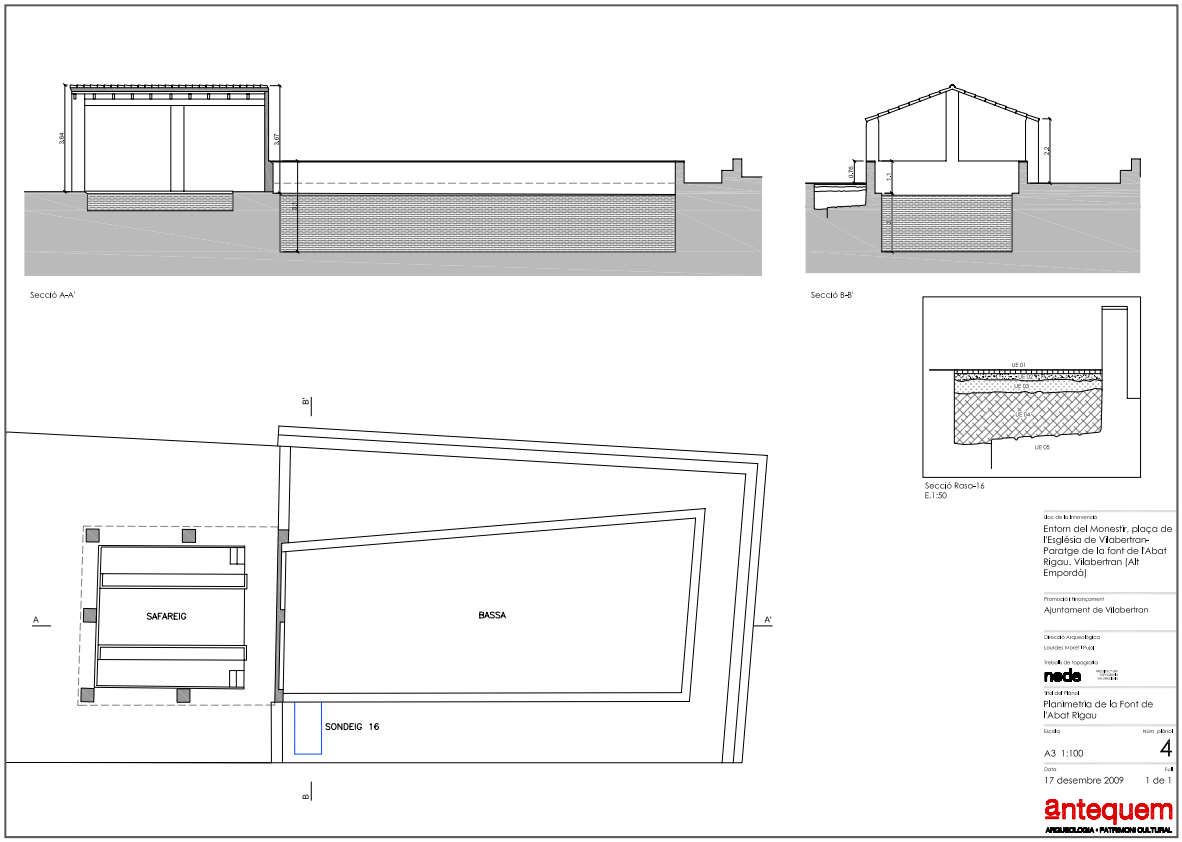

Figura 2. Planimetria de la Font de l'Abat Rigau.

Tal i com assenyala Badia i Homs, la bassa és de planta trapezoïdal d'uns 14 m de llargada, al costat oriental i uns 15 m a l'occidental, i d'amplada fa 5'5 m a la banda sud, que és la més estreta i uns 6'70 m a la part nord. Té el fons és pla i de fang. El mur perimetral, d'uns 2 m, que conforma l'estructura, està bastit amb carreus de pedra de mida mitjana i gran disposats a trencajunt. Aquest mur perimetral correspon al mur original de la bassa, que podria haver estat bastit en època medieval. En el sondeig, realitzat al costat al costat est de la bassa, es va documentar el que possiblement corresponqués a la banda exterior del mur perimetral. En aquest cas l'aparell era diferent del que s'observà a l'interior de la bassa, ja que estva format amb pedres de mida mitjana lligades amb morter de calç. El fet que no estigués fet de carreus, possiblement era degut, a què es tractava d'un mur construït amb la tècnica de l'encofrat perdut, i que per tant la banda exterior no havia de ser vista.

Per sobre del mur original de la bassa, s'hi va construir una barana de 0,30 m d'alçada, de fragments de materials constructiu i pedres petites lligades amb morter de calç.

Finalment, es va recréixer la paret fins a l'alçada actual, d'un metre d'alçada, feta de pedres i fragments de materials constructius lligats amb morter de calç, lleugerament arrebossat en alguns punts. La part superior d'aquesta barana s'hi van disposar unes rajoles a mode d'acabat.

L'aspecte actual de la bassa és el fruit de la darrera restauració realitzada en aquest indret.

El safareig es va construir al costat sud de la bassa, per tal d'aprofitar l'aigua que en sobreeixia. Es tracta d'una estructura d'obra de planta quadrada (5 m x 5 m), i d'uns 0'60 de fondària. Amb una coberta de teula a doble vessant disposada damunt de vuit pilars de plata quadrada (0'46 m x 0'46 m). La coberta es recolza sobre tres bigues de fusta, orientades N-S.

El safareig, pròpiament, és una estructura de planta rectangular de (4,5 m x 1'80 m) i d'uns 0,50 m de fondària. Els murs que el conformen estan fets d'obra i arrebossats amb morter de calç. A la part de dalt de cada mur, hi ha un batedor de formigó de planta rectangular de 4,70 m X 0,40 m, que fa pendent cap a l'interior del safareig, on hi ha un bordó arrodonit. El sòl de l'interior del safareig està enrajolat. Al costat nord del safareig hi ha un canal que permet l'entrada de l'aigua des de la bassa. Al costat sud hi ha el desguàs.

L'accés al safareig es fa per dues escales situades al costat nord de l'estructura, una al costat de llevant i l'altra al de ponent, cada una té dos graons de rajol. El nivell de circulació actual és un enrajolat. També hi ha un petit canal, que discorre paral·lel a cada un dels murs del safareig, per tal d'evacuar l'aigua.

A la banda nord del safareig, s'hi va bastir un mur entre els pilars, que separa la bassa de l'esmentat safareig. Es tracta d'un mur aplomat de rajol posat a trencajunt, que es recolza en la barana sud de la bassa i arriba fins a la coberta.

Fases constructives

Tot i que inicialment pot semblar que hi ha dues fases constructives, la inicial formada pròpiament per la bassa i una segona fase la construcció del safareig, amb l'estudi històric i arquitectònic s'han distingit fins cinc fases diferenciades.

Fase 1

Correspondria a la bassa de planta trapezoïdal bastida amb els murs de carreus de mida mitjana i gran col·locats a trencajunt. El fons de la bassa és de fang a través del qual traspua l'aigua. La cronologia d'aquesta estructura podria correspondre a l'època medieval.

Fase 2

Per sobre d'aquest mur de carreus, s'hi van disposar unes filades la rajol, per tal d'uniformitzar-lo, ja que s'hi va bastir una barana feta de morter pedres i fragments de rajol. Aquesta barana presenta una altura màxima d'uns 0'39 m. A la banda exterior aquesta barana coincideix amb el nivell de circulació actual. Desconeixem la cronologia d'aquest mur, però pels materials utilitzats podria correspondre a l'època moderna.

Fase 3

En un tercer moment, per damunt de l'estructura anterior s'hi va col·locar la barana actual. Es va col·locar sobre una filada de restes de teules i rajol, pensem, que va ser per tal d'uniformitzar la superfície per tal de recréixer la paret actual. El parament d'aquesta estructura està format per pedres, principalment còdols de riu de mida mitjana i morter. Desconeixem la cronologia d'aquest mur, però pels materials utilitzats podria correspondre a l'època moderna. La barana presenta un enrajolat en la seva part superior, del mateix tipus que les rajoles que formen el paviment del nivell de circulació actual.

Fase 4

Construcció del safareig. No es pot determinar amb certesa el moment de construcció del safareig, però pel que fa a la tipologia com als materials emprats per a la seva construcció, sembla que podria ser de finals del segle XIX i de començament del segle XX.

Fase 5

La darrera reforma que es va dur a terme a la font es va fer al 1984 i correspon a l'estat actual del safareig i la bassa.

Patologies

Es van certes deformacions tant a les llates com a les bigues de fusta que formen la coberta. Aquestes deformacions podien de ser degudes al fet de trobar-se situades en un medi humit, que hagués provocat que la fusta s'acabés deformant. La fusta tendeix a equilibrar la humitat amb la temperatura i la humitat relativa de l'aire, i són produïdes degut als canvis acusats que donen lloca aquestes deformacions.

També es van detectar humitats a les parets est i oest del safareig amb la presència de molsa i líquens, degut a què es devia haver malmès l'obra de maçoneria de manera que provoca filtracions d'aigua i fan caure l'arrebossat exterior. Així mateix la humitat ascendent il'acció de les sals en els processos de solubilització icristal·lització poden ser causa de l'aparició de fongs.

Cal assenyalar la presència de matolls en diferents punts dels murs de la bassa, degut a la disgregació del morter de calç que conforma el parament de l'estructura.

Irregularitat del nivell de circulació actual.

BIBLIOGRAFIA

BADIA HOMS, J. *L'arquitectura Medieval de l'Empordà*, vol II-B (Alt Empordà), Diputació de Girona, 2ª Ed, Notes a la segona Edició, pag 627. Dins Catalunya Romànica, Empordà II. Pàg 894

BELLVER, I 1985, *Creació i primera expansió d'una canònica regular: Santa Maria de Vilabertran al segle XI*. Tesi de Llicenciatura. Universitat de Barcelona, Barcelona. (pàg.40-41)

CERVERA, B.; VILA, J.M.2000, *Pla Director del Conjunt Monumental de Santa Maria de Vilabertran.* Inèdit

GISPERT I RICARDO, JOAN 1998, Procés de feudalització: anàlisi de la conflictivitat en la gestió del domini de Vilabertran (s.XII). *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 31. Figueres. (pag.149-188)

MARQUÈS I PLANAGUMÀ, J.M. 1991, Algunes referències documentals sobre la Canònica i la Col·legiata de Santa Maria de Vilabertran (s. XII). *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 24. Figueres. (pag.149-188)

SEGUÉS, E.; MORET, L.; VILA, J.M. 2006, *Memòria de l'excavació arqueològica realitzada a sala romànica i a la sala "presó" de la Canònica de Santa Maria de Vilabertran, Alt Empordà*. Arqueociència. Manresa. Inèdit

VILA CARABASA, J.M. 2008, *Memòria de la intervenció Arqueològica al Palau de l'Abat i a la Casa Gòtica de la Col·legiata de Santa Maria de Vilabertran*. Arqueociència. Manresa. Inèdita.

EL CEMENTIRI DE SANT ESTEVE DE MARENYÀ (LA TALLADA D'EMPORDÀ)

Ferran CODINA, Neus COROMINA

INTRODUCCIÓ

Darrere l'absis de l'església romànica de St. Esteve de Marenyà havien estat al descobert durant molts anys dues tombes de lloses, al voltant de les quals afloraven restes òssies d'altres enterraments ja malmesos. Aquestes restes formaven part del cementiri de l'església que de ben segur era molt més extens i que s'havia anat malmetent amb l'obertura del camí que voreja l'església pels costats nord i est i per les obres d'ampliació i remodelació de l'antiga rectoria de l'església. Fou amb la voluntat d'aturar la degradació irreversible i de documentar arqueològicament les restes que es conservaven d'aquest cementiri que l'ajuntament de la Tallada d'Empordà demanà permís per realitzar una intervenció arqueològica que es dugué a terme entre els dies 8 i 21 de juny de 2009.

El terme municipal de La Tallada d'Empordà, de 16,74 km^2, es troba situat al nord de la comarca del Baix Empordà, a la plana del Baix Ter. El municipi està format pels pobles de La Tallada, Albons, Marenyà i Canet de la Tallada. El poble de Marenyà, situat a la banda nord-oest del municipi, es troba assentat sobre un turó d'uns 56 m d'alçada respecte el nivell del mar. A la part més alta d'aquest turó s'hi localitza l'església parroquial datada al segle XI amb reformes posteriors dels segles XII, XIII i XV (Badia, 1977, 1989). A l'interior l'absis s'hi conserva un conjunt de frescos romànics del segle XII atribuïts al mestre d'Osormort.

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

Els primers treballs varen consistir en fer una neteja d'herbes i terra solta que hi havia a la zona que es volia excavar. Tot seguit es va procedir a identificar els diferents enterraments que es conservaven. En total es varen documentar onze enterraments (Fig.1). Cal dir que l'estat de conservació d'aquestes restes era molt precari degut a que alguns afloraven i gairebé no tenien terra que els cobria, i d'altres havien estat afectats per les obres d'obertura del camí de darrera de l'església. Algunes de les concentracions de restes òssies fragmentàries sense sepultura, que es varen identificar com a enterrament, en alguns casos corresponen a varis individus i són fruit de la destrucció que ha sofert el cementiri al llarg del temps.

L'estrat superficial apareixia pràcticament en tota la zona excavada, en alguns punts però ja apareixia la roca mare. Tenia una potència màxima de 10 cm. Estava format per terra marró fosca, flonja, barrejada amb restes vegetals, deixalles i pedres caigudes. En alguns punts cobria la roca mare, en d'altres l'estrat sota superficial UE 1005 i els enterraments: 2,3,4,6,7,8,9,10 i 11. Contenia pocs fragments ceràmics i aquests eren diversos en quant a la seva cronologia. L'estrat sota superficial (UE 1005) apareixia a la meitat sud de l'excavació. Era de textura argilosa, de color vermellós, granulat i fàcilment disgregable. Estava retallat pels enterraments 6 i 9 i per la fossa UE 1030. Tenia una potència màxima de 10 cm.

Ent-1

Enterrament d'un home adult fet amb caixa de lloses antropomorfa orientat en sentit est oest. Situat amb la capçalera adossada contra l'absis de l'església romànica del segle XI i entre els enterraments 6 i 8. Aquest enterrament era incomplet ja que havia estat seccionat pel costat est amb motiu de l'obertura del camí de darrera de l'església.

La caixa de lloses (UE 1015) era de forma antropomorfa, de planta trapezoïdal i secció rectangular. Les lloses eren fetes amb blocs de gres local de gra fi clavades longitudinalment. Algunes lloses estaven col·locades aprofitant el retall efectuat a la roca (UE 1016) per encabir-hi l'enterrament i d'altres falcades amb pedres petites. La part conservada estava formada per una llosa lateral al costat sud, 2 lloses que delimitaven el costat nord, una llosa que tancava la capçalera pel costat oest i 2 pedres tosques que delimitaven l'espai del cap, les quals estaven lligades amb morter amb les lloses laterals i amb la que tancava la capçalera. Les mesures externes d'aquesta cista eren de: 120 cm de llargada, 81 cm d'amplada a l'extrem més curt conservat i 90 cm d'amplada a la capçalera.

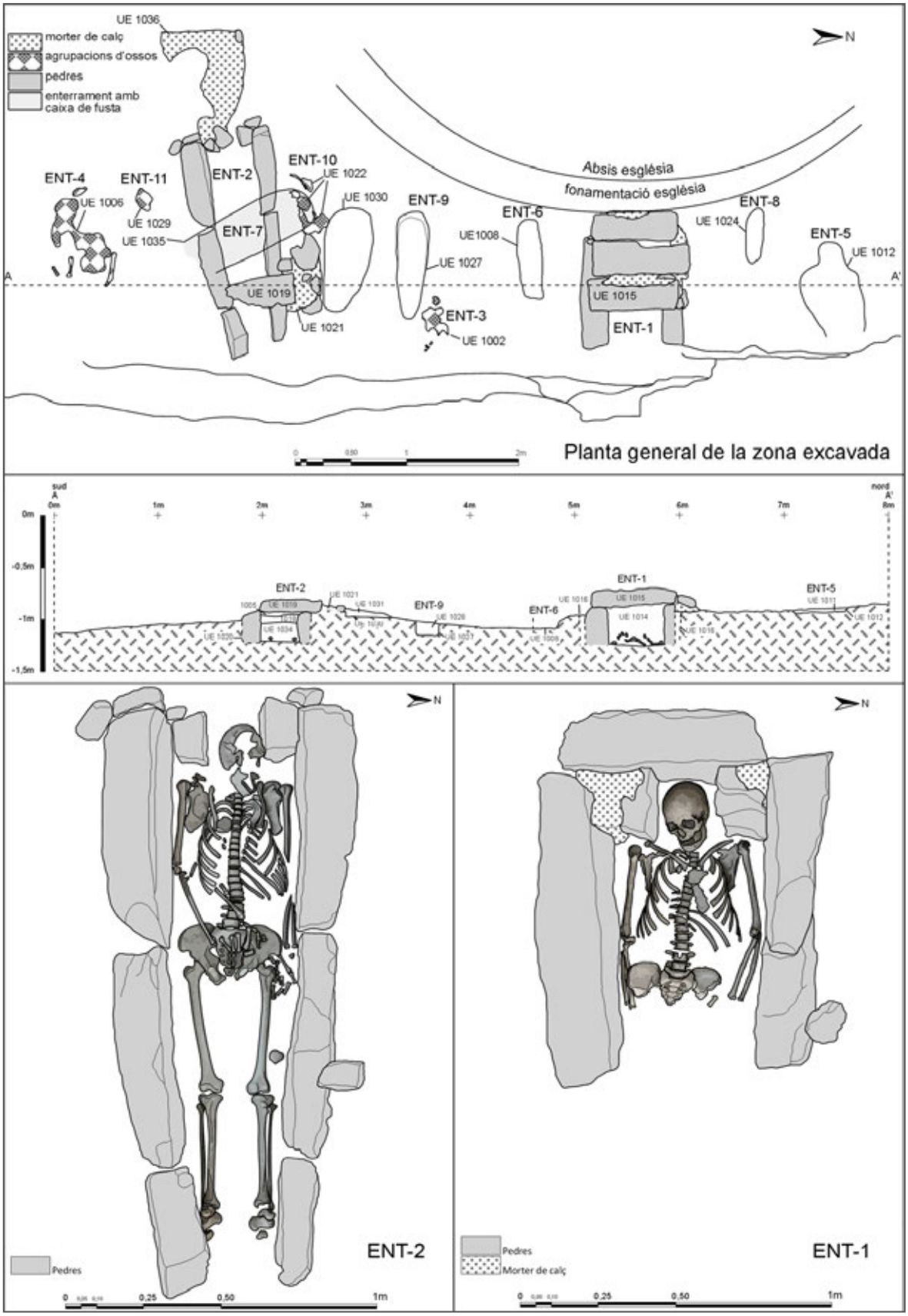

Figura 1. Planta general de la zona excavada, secció sud/nord de la zona excavada i plantes de detall dels enterraments 1 i 2.

Les mesures internes eren: 100 cm de llargada, 47 cm d'amplada a l'extrem més curt conservat, 57 cm d'amplada a la zona de la capçalera. L'espai del cap mesurava 22 cm d'amplada i 21 cm de llargada. Tenia una fondària màxima de 40 cm. La terra que reomplia tota la sepultura i cobria l'esquelet (UE 1014) era de color marró clar, fina, estèril i compacte.

La rasa o fossa excavada a la roca per encaixar-hi la caixa de lloses (UE 1016) mesurava 124 cm de llargada conservada i 98 cm d'amplada total. Sembla que tindria una planta rectangular.

La coberta d'aquest enterrament estava formada per lloses planes de gres local idèntiques a les lloses que delimitaven l'enterrament. De la coberta es conservaven tres lloses, aquestes estaven lligades amb morter de calç i pedres. Aquesta argamassa també feia la funció de tapar els espais que quedaven oberts entre les diferents lloses. Per sobre de la llosa de coberta situada més a l'oest hi havia rierencs lligats amb morter (UE 1032). Aquestes pedres s'adossaven contra la filada inferior de la banqueta de fonamentació de l'absis de l'església. El tipus de morter de calç que les lligava és idèntic al que s'utilitzà per lligar les lloses de la coberta d'aquest enterrament. És un element clau per confirmar que la tomba és d'un moment posterior a la construcció de l'església.

L'esquelet (UE 1013) estava col·locat en decúbit supí. Es conserva del cap fins a la pelvis. La part conservada mesurava 80 cm de llarg. L'esquena tenia una amplada de 43 cm i la pelvis de 33 cm. Els ossos recuperats es conservaven en bon estat. El sexe masculí de les restes ve determinat bàsicament pels indicadors del crani (mentó, angle branca mandibular, glabel·la i la protuberància occipital exterior marcades), també trobem signes de robustesa als húmers, sobretot al dret on la torsió de l'húmer fa pensar en una possible fractura. Tot i conservar un fragment del coxal no ens determina el sexe ja que només podem apreciar una part que en principi sembla tenir la cresta ilíaca, però molt està molt malmesa. L'edat adulta de l'individu es fa difícil de concretar, segurament ronda els 40 anys, segons el que revela la mandíbula amb un desgast agreujat per problemes de mala oclusió. En aquesta mandíbula trobem a més diferents patologies, com ara l'aparició de carrall generalitzat que podia haver afectat seriosament les genives, i la pèrdua de la primera premolar dreta que va comportar un abscés que ha foradat el cos mandibular. A part d'aquestes patologies trobem la L5 una mica aixafada i s'ha produït la creació d'osteòfits al cos vertebral, de la mateixa manera que algunes de les vèrtebres toràciques presenten excrescències al cos però no a les facetes auriculars.

Ent- 2

Enterrament d'un home adult jove fet amb caixa de lloses antropomorfa orientat en sentit est oest. Situat a 2,32m al sud de l'enterrament 1, prop de la cara sud de l'absis, entre la fossa UE 1030 i l'ENT-11. L'enterrament era incomplet ja que havia estat seccionat pels peus amb de l'obertura del camí de darrera de l'església. La coberta de lloses d'aquest enterrament estava malmesa per la superposició de l'enterrament ENT. 7 fet amb caixa de fusta.

La caixa de lloses era de forma antropomorfa de planta trapezoïdal i secció rectangular (UE 1019). Les lloses eren fetes amb blocs de gres local de gra fi. Clavades longitudinalment dins un retall efectuat a la roca mare (UE 1020). Es conservava pràcticament sencera, només mancava la llosa dels peus. La part conservada estava formada per 3 lloses laterals per a cada costat i 2 pedres tosques més baixes que delimitaven l'espai del cap. Les mesures externes eren de: 47 cm a la zona dels peus i 83 cm d'amplada a la capçalera, i les mesures internes eren de: 197 cm de llargada, 25 cm d'amplada a la zona dels peus, 46 cm d'amplada a la capçalera, i 20 cm da l'espia del cap. La fondària màxima de la cista era de 48 cm. La coberta d'aquesta cista (UE 1019) estava pràcticament destruïda i només se'n conservava una llosa que era de gres local de gra fi.

L'esquelet (UE 1017) estava dipositat en decúbit supí amb els braços estirats i la ma dreta sobre la pelvis. Es conservava pràcticament sencer, només faltaven els peus i l'esplancnocrani. La part conservada de l'esquelet mesurava: 179 cm de llargada, 41 cm d'amplada de l'espatlla i 35 cm d'amplada de la pelvis. És bastant robust i a més presenta una estatura important que s'estima en un 179 cm segons paràmetres de medició del fèmur i tíbia (Pearson) . Aquests factors, sumats a altres indicadors com ara glabel·la, mastoides i protuberància occipital externa desenvolupades i sobretot la pelvis, fan bastant segura la determinació del sexe masculí. Pel que fa l'edat podríem dir que es tracta d'un adult jove, ja que l'esquelet no presenta gairebé desgast i ja no hi ha rastre de línies metafisàries. La mandíbula té totes les peces dentàries erupcionades excepte la tercera molar esquerra que no ha sortit, a diferència

de la dreta que a més té un lleuger desgast, igual que la resta de dents que a més presenten un incipient carrall. (No podem comparar amb el maxil·lar perquè no s'ha conservat).Tot i aquest bon estat de l'esquelet el sacre té alguna anomalia a la part que s'articula amb L5, on els platerets han desenvolupat una lleugera exostosi i a més s'ha produït una sinostosi sacrococcígia. Com a pseudopatologia podríem dir que només a l'húmer esquerre trobem foradada la fossa olecràniana. Per acabar al primer metacarp de la mà esquerra s'hi pot observar una petita excrescència òssia a l'epífisi distal.

Ent-3

Agrupació d'ossos (UE1002) localitzada entre els eterraments 6 i 9, als peus de l'absis de l'església. Estaven dipositats directament sobre la roca mare sense cap mena de preparació aparent. Aquesta agrupació només es conservava de manera parcial la part superior d'un esquelet i mesurava: 53 cm de longitud i 25 cm d'amplada. Només se'n conserven algunes costelles, vèrtebres fragmentades, l'epífisi proximal d'un dels fèmurs, la branca esquerra de la mandíbula, algunes falanges i tres peces dentals (P2, M1, M2 inferiors esquerres). L'edat de l'individu podria ser d'entre 17 i 25 anys segons el desgast dental i no hi ha línies metafisàries a cap dels fragments trobats. No tenim cap element per determinar el sexe de l'individu.

Ent-4

Agrupació d'ossos, de 4 individus diferenciats, situada a l'extrem sud de la zona excavada, molt proper a l'ENT-11. Alguns dels ossos ja estaven al descobert abans de començar a excavar. La dispersió dels ossos mesurava 67 cm de longitud (est-oest). Individu 4.1: Es tracta d'un individu infantil d'uns tres anys aproximadament (es conserven fragments de mandíbula i de maxil·lar que permeten veure el grau de desenvolupament dental i també parts del crani). De l'esquelet es conserva fragmentat el tors superior i les extremitats superiors. Individu 4.2: Inhumació molt fragmentada de la qual només podem estimar que es tracta d'un enterrament perinatal. Individu 4.3: Conserva bàsicament el tòrax (però no les extremitats superiors ni inferiors) i una part de les restes es troben deteriorades per la seva exposició al sol. Es podria tractar d'un individu adult jove, de sexe indeterminat, no gaire robust. Tot i no tenir un desgast ossi general hi ha algunes vèrtebres dorsals que comencen a tenir petites excreixences a les vores del cos de la vèrtebra. Individu 4.4: Aquest individu només conserva dues vèrtebres lumbars i una part de les extremitats inferiors molt fragmentades. Pel grau de desgast ossi i patològic és possible que es tracti d'un individu madur. És molt robust i apuntaria a trets masculins, però no hi ha prou elements per determinar-ho. Tot i estar molt fragmentades, les restes d'aquest individu presenten evidències d'osteoartritis.

Ent-5

Enterrament d'home adult situat a l'extrem nord de l'àrea excavada. Es tracta d'una fossa antropomorfa (UE 1012), orientada en sentit est-oest, de la qual només es conservava la meitat oest, la resta havia estat malmesa amb la construcció del camí que voreja l'església. Es veia a simple vista ja que l'estrat superficial no la cobria. Aquesta fossa mesurava 50 cm d'amplada de la zona de les espatlles, 81 cm de llargada conservada, 44 cm d'amplada curta conservada i 5 cm de fondària màxima. Aquest fet ens indicaria que amb seguretat aquesta fossa hauria estat excavada en part a la terra que cobria la roca mare que amb el pas del temps ha anat desapareixent. La terra que cobria l'interior de la fossa era de color marró clar, fina i no gaire compacte.

Les restes d'aquest enterrament es componen bàsicament d'un fragment de mandíbula (mentó), set peces dentàries soltes, part de la cintura toràcica i una epífisi proximal d'húmer. L'individu no és gaire robust, tot i que el mentó apunta a trets masculins, l'esquelet no té un desgast molt acusat ni tampoc les peces dentàries, per tant és un adult. L'única patologia que es pot apreciar són dues càries importants, que és probable que haguessin provocat una infecció, ja que el forat és profund i no només ha afectat a l'esmalt.

Ent-6

Enterrament infantil fet en fossa simple excavada a la roca mare, orientat en sentit est-oest, situat als peus de l'absis de l'església i al sud de l'ENT-1. La fossa (UE 1008) mesurava 65 cm de llargada, 22 cm d'amplada màxima i tenia una fondària màxima de 15 cm. La terra que colgava la fossa i l'esquelet (UE 1009) era de color marró clar, molt fina i no gaire compactada. L'esquelet (UE 1007) estava pràcticament sencer dipositat en decúbit supí i mesurava 56 cm de longitud. Tot i que li falten les extremitats inferiors, la resta de l'esquelet es conserva bastant bé, cosa que facilita la determinació de l'edat. Es tracta d'un enterrament

d'un nen d'uns 18 mesos segons la dentició però no tenim cap element per determinar-ne el sexe.

Ent-7

Enterrament d'un home adult madur fet en caixa de fusta, orientat amb el cap al nord i els peus al sud, col·locat sobre de l'enterrament 2. La caixa de fusta (UE 1035) es delimitava per una línia de terra de color marró fosc i per 17 claus de ferro in situ que resseguien el límit de la caixa. La part conservada del taüt mesurava 40 cm d'amplada i 110 cm de llargada. La terra que cobria l'interior del taüt (UE 1004) era flonja i de color marró fosc. L'esquelet (UE 1003) estava col·locat en decúbit supí i la part conservada mesurava 114 cm de llargada. Es conserva bona part de l'individu excepte les extremitats inferiors, de les que no en queda res i del crani, del qual només s'ha conserva la base. Degut a l'aixovar que acompanyava a l'esquelet una part de les vèrtebres han quedat tacades d'una pàtina fosca. No podem determinar el sexe amb seguretat, tot i que apunta a trets masculins: es conserven les mastoides del crani, que estan força desenvolupades i una protoberància occipital (interna i externa) marcada, signe de robustesa, de la mateixa manera que el húmers són robusts i presenten una forta torsió. L'edat adulta (madur) de l'individu la deduïm pel desgast ossi en general i també pel desenvolupament de patologies a la columna vertebral i a les articulacions. Aquestes patologies són: desgast acusat a les articulacions d'ulna i radi i també a la cavitat glenoïdea, sobretot a l'esquerra, on es comença a formar una cresta ebúrnia. A la columna trobem excrescències òssies a la L3 i L4, i també a la C4, C5 i C6, on la C5 ha patit un petit aixafament i a conseqüència el platerets o facetes auriculars estan molt desformades de les vèrtebres adjacents. També trobem el quart metacarp dret que presenta signes d'osteoartritis a l'epífisi distal. E el crani, al quedar seccionat, s'hi pot observat l'interior dels temporals i del conducte auditiu intern, on s'aprecia clarament una gran diferència entre el dret i l'esquerre, que és molt més gruixut.

Entre els ossos va aparèixer un seguit de denes de llautó que poden correspondre a un rosari o cadena i una medalla de bronze sobre el pit dedicada a Sant Josep. A l'anvers hi ha la figura del Sant amb l'infant als braços i una llegenda que hi diu en castellà *"O glorioso San José esposo de María protegednos"*. Al revers hi ha el símbol papal amb les claus i la tiara envoltades per la llegenda *"Protege la Iglesia y su --- visible"*.

Ent-8

Enterrament perinatal molt mal conservat fet en fossa simple, orientat en sentit est-oest, situat entre els enterraments 5 i 2. La fossa (UE 1024) mesurava 48 cm de llargada, i entre 16 i 18 cm d'amplada. Tenia una fondària de 6 cm. La terra que cobria la tomba (UE 1025) era de color marró clar, de textura fina i poc compacte.

Ent-9

Enterrament infantil fet en fossa simple, orientat en sentit est-oest,situat entre l'enterrament 6 i la fossa UE 1030. La fossa (UE 1027) Mesurava 96 cm de llargada i entre 10 i 28 cm d'amplada. Tenia una fondària màxima de 22 cm. La terra que colgava l'interior de la fossa (UE 1028) era de color marró clar, de textura fina i poc compacte. L'esquelet (UE1026), col·locat en decúbit supí, estava bastant ben conservat ja que només falten els peus. Mesurava 82 cm de longitud, 19 cm d'amplada de l'esquena i 17 cm d'amplada de la pelvis. No es pot determinar el sexe de l'individu. L'edat, situada entre dos anys i mig i tres, es pot determinar aproximadament gràcies a les mesures antropomètriques i al grau d'erupció dentària.

Ent-10

Agrupació d'ossos (UE 1022) situada per sota del capçal de l'ENT-7 que contenia 3 individus. La dispersió dels ossos mesurava 54 cm de llargada i 24 cm d'amplada. Individu 10.1: Enterrament perinatal que només conserva part de les extremitats superiors i fragments de costelles. Individu 10.2: En aquest cas ens trobem davant un enterrament d'un individu juvenil subadult, tot i que tenim pocs element per aproximar-nos més a l'edat concreta. S'ha conservat un fragment del coxal que apunta trets masculins malgrat no tenir un desenvolupament complet. Individu 10.3: Les restes conservades d'aquest enterrament corresponen a la cintura pèlvica i a la cintura toràcica i això ens permet determinar amb seguretat el sexe masculí. L'altra informació que ens proporciona aquest esquelet fragmentat és que l'edat de l'individu rondava els 25 anys (segons el desgast de la símfisi púbica) tot i que la resta dels ossos tenen un desgast evident sobretot a la zona de la columna vertebral. D'aquesta zona es veuen especialment afectades la tercera i quarta vèrtebra cervicals que es troben gairebé a punt de fusionar-se. També trobem osteòfits en algunes articulacions i cossos de vèrtebres dorsals.

ENT-11

Agrupació d'ossos (UE 1029) situada entre els enterraments 4 i 2 que contenia un sol individu adult. La dispersió dels ossos mesurava 14 cm de llargada i 14 cm d'amplada. Es tracta d'un enterrament bastant fragmentat del qual només ens ha quedat part de la cintura toràcica i una peça dentària (incisiva superior esquerra), que té un desgast important que ha comportat la pèrdua de bona part de l'esmalt. Tot i així ni les vèrtebres que s'han conservat tenen un nivell de desgast alt i ni la cavitat glenoïdea de l'escàpula en presenta símptomes. No podem determinar el sexe tot i que a priori no sembla un individu gaire robust.

CRONOLOGIA

Pel que fa a la cronologia només podem datar, de manera relativa, els enterraments 1,2,5,6,8 i 9. El fet de que no estiguin afectats per la construcció de l'església i que un d'ells, l'ENT-2, s'adossi contra la banqueta de fonamentació d'aquesta, mostra com aquests enterraments són posteriors a la construcció del temple que com hem vist més amunt es data estilísticament en el segle XI. La resta d'enterraments i agrupacions òssies són impossibles de datar degut a l'escassetat de les restes i a la manca d'aixovar.

BIBLIOGRAFIA

BADIA, J. 1977, *L'arquitectura medieval de l'Empordà I*, Girona, 397-399.

BADIA, J. 1989, Sant Esteve de Marenyà, *Catalunya Romànica VIII*, Barcelona, 319-322.

BOLÒS, J. 1989, Necròpoli de Marenyà, *Catalunya Romànica VIII*, Barcelona, 322-324.

MALGOSA & ISIDRO 2003, *Paleopatología, La enfermedad no escrita*. Ed. Masson, Barcelona.

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES AL CASTELL DE PALAGRET DURANT EL BIENNI 2008-2009

Ferran CODINA

El castell de Palagret es troba situat al sud-est del nucli de Celrà, dins els contraforts septentrionals del massís de les Gavarres, sota la muntanya de les Planes (260m.), en el punt on el Torrent del Bou Vell s'uneix amb la Riera de Palagret. Des del castell es controlen dos camins que s'endinsen cap a l'interior de les Gavarres, un permet arribar al Santuari dels Àngels, l'altre a la muntanya de St. Miquel. Mirant cap al nord es domina tota la vall i plana regada per la riera de Palagret, afluent del riu Ter. Al costat sud el castell està envoltat per la massa forestal i muntanyosa de les Gavarres.

El castell s'assenta directament sobre la roca mare a una alçada de 176 msnm. És un edifici de planta quadrangular, lleugerament trapezoïdal. El costat nord mesura 25 m, l'est 21 m, el costat sud 22 m i l'oest 23 m. Les estructures més ben conservades es troben al costat nord on hi ha parets de més de 8 metres d'alçada. Als costats nord, est i oest es conserva el fossat del castell tallat a la roca. Actualment està farcit pels blocs caiguts dels murs perimetrals de l'edifici. Al sud el desnivell natural del terreny feia innecessària aquesta defensa. En total hi ha un perímetre de 92 m. de llargada i una amplada que varia entre els 5,5 i 6,5 m. Al costat de llevant del fossar hi ha una estructura semicircular que mesura uns 260 m^2 també fortificada. Els murs del castell varien entre els 70 i 100 cm i estan fets de

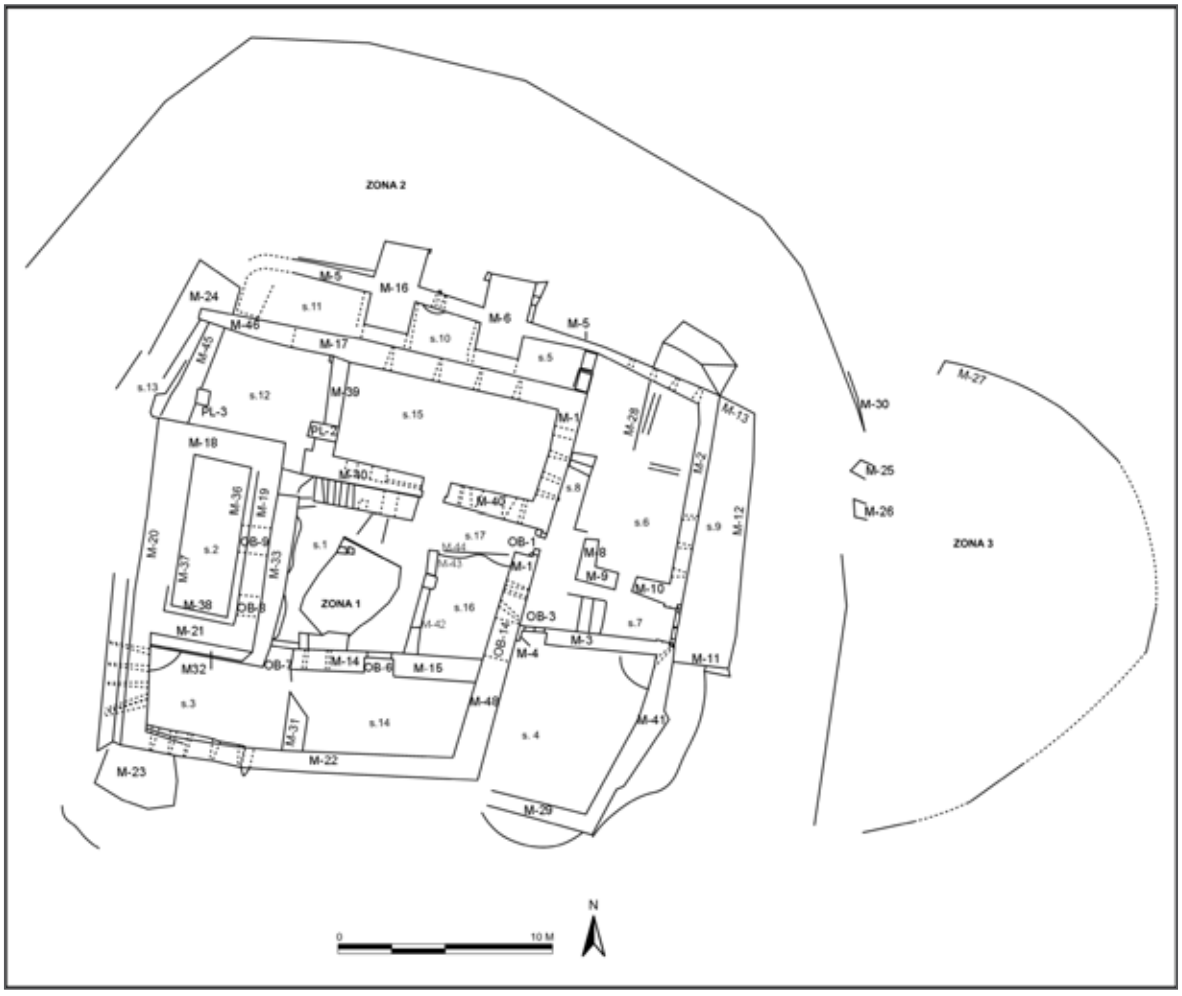

Figura 1. Planta general del Castell de Palagret.

pissarra. La naturalesa d'aquestes roques és fràgil i molt trencadissa, fragilitat que també es transmet als murs. La unió de les pedres és una argamassa de calç i sorra.

Fins ara s'han pogut documentar tres grans fases constructives amb reformes intermèdies. Les darreres intervencions han permès documentar ocupacions precedents a les estructures que actualment són visibles.

Les intervencions efectuades al castell de Palagret de Celrà durant el bienni 2008-2009 han afectat els sectors 2,4, 9, 12 i 14 de la zona 1 i s'ha efectuat un sondeig a l'ala est del fossat del castell (zona 2) (Fig.1).

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

Zona 1

Sector 2

Aquest sector es troba situat a l'ala oest del castell. Es tracta d'una petita habitació de planta rectangular orientada en sentit nord sud (Fig.1). Mesura 7,1 m de llargada i 2,6 m d'amplada i té una superfície interior útil de 18,46 m^2. L'accés a aquest sector en un primer moment es feia a través de la porta OB-9, oberta al centre del costat est . Cinc espitlleres, obertes en els murs est, defensaven l'entrada de l'habitació. Posteriorment aquesta porta fou tapiada juntament amb les tres espitlleres situades més al sud. L'habitació quedà completament aïllada. És probable que a partir d'aquest moment l'accés es realitzés a través d'una petita obertura situada al terra del pis superior. Aquesta habitació estava coberta per una volta de canó.

Per poder continuar l'excavació de l'enderroc que reomplia l'interior del sector 2, UE 1051, es va procedir a desmuntar el tapiat de la porta OB-9. Un cop desmuntat es va excavar l'enderroc que estava format per pedra pissarra, morter de calç desfet i a la part fonda de l'enderroc apareixien les teules de la coberta del castell. Per sota de l'enderroc ja va aparèixer directament el nivell de circulació (UE 1237) que estava format per la roca natural retallada i aplanada i terra argilosa de color marró fosc que anivellava les irregularitats de la roca. El nivell no era del tot regular i presentava un lleuger descens cap al nord. Aquesta terra no es va excavar. Un cop finalitzada l'excavació, el nivell de circulació es va recobrir amb tela antigerminant amb una capa fina de terra per tal de protegir el sector de les inclemències del temps i del creixement de la vegetació de l'entorn. El material ceràmic recuperat amb l'enderroc és molt pobre i està compost per ceràmica grisa de cuina medieval.

Sector 4

Aquest sector es troba situat a l'ala est del castell. Concretament a l'angle sud-est d'aquest (Fig.1). Mesura 7,60 m de llargada i 6'64 m d'amplada amb una superfície interior útil de 50,46 m^2. A l'angle nord-oest del sector s'hi situa una porta, OB-3, que comunica amb els sectors 7 i 8. Aquest sector correspondria a una fase d'ampliació del castell vers el costat de llevant que per ara s'ha identificat com fase II.

En aquest sector ja s'hi havia intervingut en campanyes anteriors començant a retirar la capa superior de l'enderroc.

Amb aquestes dues campanyes s'ha continuat l'excavació de l'enderroc de l'habitació. S'ha finalitzat l'excavació de la UE 1025, que correspon a l'enderroc superior, format per pedra pissarra, morter de calç desfet i algun bloc de calcària; i de l'UE 1145, que correspon a l'enderroc inferior format per terra argilosa de color taronja barrejada amb pedra pissarra i teules de la coberta del castell. Un cop retirats els enderrocs es van poder delimitar totes les dovelles de pedra calcària d'un arc que sostenia la coberta del sector. Aquests blocs estaven caiguts alineats amb una mènsula que sobresurt de la cara interna del mur oest. Possiblement n'hi deuria haver una altra al mur est que està completament enrunat. Aquest blocs caiguts són les dovelles d'un arc rebaixat situat a l'eix central de l'habitació.

També s'ha pogut documentar una banqueta de fonamentació (UE 1233) retallada a la roca mare que sobresurt 40 cm per sobre del nivell de circulació. Sobre aquesta banqueta s'hi fonamenten els murs M-1 i M-48 que delimiten el sector pel costat oest.

Directament per sota dels enderrocs va aparèixer el nivell de circulació més modern UE 1238. Aquest nivell estava format per la roca mare aplanada i terra de color marró fosc (UE 1229) que anivellava les irregularitats de la roca. Aquest nivell presentava un lleuger descens vers l'est. Per sobre d'aquest nivell s'assentava directament una mola de gres que pertanyia a la part passiva d'un molí. Aquesta peça es trobava *in situ*, però fragmentada a causa de

l'impacte directe de l'enderroc. A l'angle sud-oest de l'habitació va aparèixer una estructura formada per tres lloses de pedra pissarra clavades verticalment (ES-3). Aquesta estructura, de la qual no s'ha pogut determinar llur funció, mesura 2 m de llargada, 5 cm d'amplada i 20 cm d'alçada. Aquestes lloses estan col·locades on hi hauria d'haver el parament intern del mur sud. En aquest racó de l'habitació (l'angle sud-oest) va aparèixer un estrat (UE 1228) de terres grises, soltes, que contenien abundant ceràmica grisa de cuina i vidrada i que cobrien la banqueta del mur M-48. Considerem que aquest estrat i la ceràmica que contenia pertanyien a l'ús final de l'habitació.

Amb l'excavació dels enderrocs també s'ha posat al descobert una sèrie de murs, enrasats amb el nivell de circulació, que pertanyen a fases anteriors a l'ampliació de la fase II.

El mur M-53 situat a la banda nord del sector, orientat en sentit est oest, només conserva una filada ja que està arrasat pel nivell de circulació de la fase II. A l'extrem est se li assenta a sobre el mur M-41 i a l'extrem oest la mola. Aquest mur està fet de pedra pissarra lligada amb fang.

El mur M-54 situat a l'angle sud-est del sector, és de planta corbada i està orientat en sentit nord oest. Només es conserva una filada ja que va ser arrasat amb la reforma de la fase II. A l'extrem nord se li assenta a sobre el mur M-41 i a l'extrem oest s'acaba sense solució de continuïtat. Aquest mur estava fet de pedra pissarra lligat amb morter.

A l'angle nord-est de l'habitació va aparèixer l'estructura ES-2. És un mur en forma de quart de cercle adossat als murs que conformen l'angle nord-oest. Aquest mur està fet de pedra pissarra i algun bloc de quars lligats amb fang. A la cara exterior del mur, a 60 cm respecte del nivell de circulació, hi ha una pedra pissarra que sobresurt de l'alçat del mur com si es tractés d'una estanteria. La part superior d'aquesta pedra està gastada per l'ús. El radi total d'aquesta estructura és de 1,48 m, l'alçada màxima conservada del mur és de 90 cm i té una amplada de 50 cm. L'estructura es va descobrir malmesa per l'enderroc i no es conserva sencera. Estratigràficament podem dir que es tracta d'un element que pertany al darrer moment d'ocupació del castell ja que la construcció d'aquesta estructura va anul·lar una espitllera situada en el punt d'unió dels murs M-3 i M-41 i que pertany a la fase II del castell.

El primer estrat excavat de l'interior de la ES-2 que hi havia per sota de l'enderroc fou la UE 1240. Estava format per una capa de còdols de quars que es conservava només a tocar del mur M-41 i una terra argilosa barrejada amb pedra pissarra i ceràmica grisa medieval. Tenia una potència de 45 cm. Pensem que la part superior d'aquest estrat, és a dir la capa de còdols, deuria ser la zona de treball d'aquesta estructura. Amb aquest estrat no s'ha trobat cap nivell de cendres o terra cremada que pogués identificar aquesta estructura amb un lloc destinat al foc. Aquest nivell reomplia tot l'interior de l'estructura i la part inferior de l'estrat coincidia amb la part inferior del mur. Per sota hi havia un parell d'estrats que servien per aixecar el nivell d'aquest espai i sobre els quals es fonamentava l'ES-2.

Per sota de la UE 1340 va aparèixer un estrat (UE 1297) format per terra argilosa de color taronja barrejada amb grans blocs de pissarra. Tenia una potència de 28 cm. Directament per sobre d'aquest estrat es fonamentava l'ES-2 sense rasa de fonamentació. Per sota d'aquest estrat va aparèixer l'UE 1298 que estava formada per un estrat d'argila de color groc, compactada, barrejada amb nòduls de calç i sense pedres. Aquest estrat cobria un paviment de calç de molt bona qualitat (UE 1300) que també es lliurava als murs M-3 i M-41.

El paviment UE 1300 correspon al nivell de circulació de la fase II del sector 4. En aquest punt està a una cota inferior que a la resta del sector, concretament uns 38 cm. Aquest fet sembla estar relacionat amb l'espitllera que hem esmentat anteriorment. Per poder fer útil aquesta espitllera a l'angle nord-est del sector es va haver de rebaixar el nivell de circulació. El paviment UE 1300 es troba a 37 cm per sota de l'espitllera.

Sector 9

Aquest sector es troba situat a l'extrem est de la zona 1 del castell (Fig.1). Mesura 11,20 m de llargada i 1,5 m d'amplada i té una superfície interior útil de 16,8 m^2. En aquest sector no s'hi havia intervingut mai. Aquest espai correspon a l'escala d'accés a l'interior del castell i que comunicava amb la passera que permetia travessar el fossat.

El primer estrat excavat fou el nivell d'enderroc UE 1241 format per una capa vegetal amb terra orgànica barrejada amb blocs de pedra pissarra i argamassa de calç desfeta. Tenia una potència que variava entre els 10 i 90 cm i apareixia en tot el sector. Aquest estrat cobria directament els graons fets de pedra pissarra que formaven l'escala ESC-6. Aquesta

estava formada per tres trams ben diferenciats. Un primer tram més o menys planer de 5,80 m de llargada el qual consta d'un replà que comunicaria amb la passera del fossat, i que estava enllosat amb pedra pissarra, i dos graons baixos . El segon tram estava format per 9 graons que ocupen un espai de 3,8 m de llargada. L'alçada d'aquests graons varia i no són uniformes. Els graons més baixos són més amples i distants entre si, però a mesura que avança l'escala aquests es van fent més estrets. En aquesta part de l'escala s'ha documentat una canalització que travessa l'escala en sentit est oest (CN-1) que recollia les aigües d'un desguàs (DS-5) obert al mur M-2 i que les evacuava cap al fossat travessant el mur M-12. Les lloses que cobrien aquesta canal i que feien la funció de graó de l'escala es varen trobar caigudes a l'interior de la canal. L'últim tram de l'escala correspon a un replà que connecta amb la porta OB-12 del sector 7. Aquest replà mesura 1,58 m de llargada.

Sector 12

Es tracta d'una habitació situada a l'extrem nord-oest del castell (Fig.1). Mesura 4 m d'amplada i 6 m de llargada, amb una superfície interior útil de 24 m^2. Al costat sud hi ha la porta OB-11 que comunica aquesta estança amb el sector 1.

Aquest sector es va començar a excavar l'any 2004 i es va continuar l'any 2007 fins a arribar a una cota on apareixia una segona capa d'enderroc. En la darrera campanya d'excavació no es va poder continuar excavant degut a que es feia impossible l'extracció de les terres. En efecte, l'únic accés a aquest sector, la porta OB-11, estava tapiat. Per poder continuar l'excavació d'aquest sector es va desmuntar aquest tapiat fins a documentar el marxapeu de la porta. El tapiat mesurava 90 cm d'alçada. Les pedres del tapiat eren de pedra pissarra local lligades amb argamassa.

Un cop eliminat aquest tapiat la primera UE excavada fou la capa d'enderroc UE 1210. Aquest enderroc estava format per terres argiloses, pedra pissarra, sorra, blocs de pedra calcària i teules. Apareixia a tot el sector amb una potència que variava entre 1 m i 50 cm. Entre l'enderroc també aparegueren 16 blocs de pedra calcària corresponents a l'enderroc del pilar PL-3, i grans lloses planes de pedra pissarra a tocar del mur M-18.

L'enderroc UE 1210 cobria part de la rasa RS-9, UE 1220, i una capa d'enderroc UE 1211 que corresponia a una altra capa d'enderroc formada per terres argiloses amb teules que només apareixia a la banda sud del sector, en un espai comprès entre el pilar Pl-3 i la Ob-11.

Ambdós enderrocs cobrien el nivell d'ocupació més modern (Fase III) que es concentrava a l'angle sud-oest del sector, format per una llar lenticular sense cubeta (LL-4), una capa de terra marró (UE 1213) i una capa de cendres (UE 1217). La llar LL-4 es trobava situada a 65 cm del mur M-18 i a 1 m del pilar PL-3. Aquesta capa de terres cremades, de color vermell molt viu, era de planta quadrada amb una superfície de 60 x 70 cm i una potència màxima de 8 cm. En relació amb l'ús d'aquesta llar hi havia una capa de cendres que s'estenia cap al sud i a l'oest per sobre de la UE 1213.

A una cota inferior aparegué un altre nivell d'ocupació (Fase II) caracteritzat per un paviment de calç (UE 1216), que només apareixia a la meitat est, una llar construïda (LL-3) situada al centre de la meitat oest, i una potent capa de cendres UE 1221 que corresponia a l'ús de la llar LL-3 (Fig.2). Aquesta llar estava delimitada per pedres de pissarra allargades ben clavades a la UE 1215. A l'interior hi havia una solera feta a base de fragments d'una mola de gres. Les terres que s'entreveien entre els fragments eren recremades i tenien un color vermell molt viu. L'interior de la llar estava reomplerta per una fina capa de cendres, UE 1221, que s'estenien cap a l'oest i cap al sud per sota de la UE 1213 i de la llar LL-4. Aquestes cendres a fora de la llar estaven disposades sobre un estrat de terres argiloses compactes de color marró, UE 1215, molt similar a la UE 1213. Sembla que seria el nivell de la meitat oest del sector que funcionaria amb la llar LL-3.

El nivell de circulació d'aquesta fase estava retallat per la rasa RS-9 que es troba situada a la banda nord del sector, comprenent l'espai de l'angle dels murs M-45 i M-46. Es tracta d'una rasa irregular de forma més o menys triangular. Mesura 3,6 m de llargada, 1,6 m d'amplada màxima. Part del seu interior estava reomplert per una sèrie d'estrats d'enderroc que evidencia que aquesta rasa estava oberta quan es va començar a enderrocar el castell.

La documentació de la rasa RS-9, ens ha permès veure que un cop ja estava en funcionament el nivell de la Fase III s'ensorrà la cantonada nord-oest del sector formada pels murs M-17 i M-52. Aquests dos trams de mur es varen refer i foren reforçats a l'exterior amb la construcció d'un contrafort, M-24, per tal d'assegurar que la resta del castell no

continués deteriorant-se. El fet de trobar aquesta rasa farcida amb els enderrocs del propi castell evidencia que aquesta habitació no es va continuar utilitzant i segurament un cop refets els murs, es va tapiar la porta OB-11 inutilitzant l'habitació per sempre més.

Un cop excavades totes aquestes UE, i tenint l'excavació en el nivell d'ocupació format per la UE 1216 i la LL-3, es va procedir a realitzar el sondeig a la meitat est del sector 12. Aquest sondeig mesurava 3,5 m en sentit est oest i 4,5 m en sentit nord sud (que equival a l'amplada del sector).

El primer estrat excavat fou la UE 1216 que corresponia a la capa de calç barrejada amb gravetes que apareixia en l'espai comprès entre la llar LL-3 i el mur M-39. Aquesta capa de calç estava molt desgastada i malmesa per l'enderroc del sector UE 1210. Estava en contacte amb els murs M-17, M-39 i el pilar PL-2. Cobria lleugerament les lloses del costat est de la llar LL-3. Degut a la irregularitat de la seva superfície i de que aquesta es trobava a uns quants cm per sota de la banqueta de fonamentació del pilar PL-2 i del llindar de la porta OB-11 fa pensar que aquest estrat correspondria a la preparació del paviment el qual hauria estat arrasat abans de l'abandó d'aquest sector. Aquest estrat UE 1216 tenia una potència de 2-5 cm. I cobria les UE 1275, 1282, la rasa de fonamentació RS-14 del mur M-39 i la rasa de fonamentació RS-15 del pilar PL-2.

Ambdues dues rases eren coetànies. Estaven connectades entre si i estaven reomplertes pels mateixos estrats de farciment.

Per sota de la preparació de calç UE 1216, al centre del sondeig va aparèixer la UE 1275, retallada per la rasa RS-9. Aquesta UE Estava formada per una terra heterogènia de color marró fosc, a vegades vermellós, barrejada amb carbons. Tenia una potència que variava entre els 2-5 cm. Aquesta UE cobria un seguit d'estrats cendrosos. A la meitat est el sondeig, enrasada amb aquesta UE apareixia una capa de terra diferenciada (UE 1282), més clara, de color marró gris, compacta i de textura granulada. Aquesta UE estava retallada per la rasa RS-14. Sembla que ambdues UE pertanyen a la preparació del sector per poder-hi construir la fase més moderna.

Per sota d'aquestes UE va aparèixer un nivell d'ocupació que pertanyia a la fase I. Estava format per un paviment (UE 1288), una llar (LL-5) una estructura de pedres (ES-5) i molt probablement també per la llar LL-3. Fet que ens indicaria que aquesta llar fou reaprofitada durant la fase II.

El nivell de circulació UE 1288 estava format per unes argiles compactades barrejades amb capes de cendres (UE 1290) que tenien una potència de 8 cm als costats sud i est i de 16 cm als costats nord i oest. Per sobre d'aquest paviment hi havia una sèrie de concentracions de carbons i cendres relacionades amb pedres disperses formades per l'ús del nivell de circulació.

El nivell UE 1288 a la banda est es lliurava contra l'estructura de pedres ES-5. Aquesta no es conservava sencera ja que estava afectada per les obres de remodelació de l'espai de la fase II que varen comportar la construcció del mur M-39. Estava construïda amb pedres lligades amb fang. La part conservada presentava una forma de quart de cercle. Mesurava 140 cm en sentit nord sud i 166 cm en sentit est oest. La seva forma amb el fet de que no tenia una base molt sòlida i que només constava de dues filades (la inferior quedava sota terra) amb un alçat màxim de 22 cm, ens fan pensar que no es tractava d'un mur si no d'una mena d'estructura relacionada amb l'activitat desenvolupada en el sector durant la fase I.

La llar LL-5 es trobava situada a l'angle sud-oest del sondeig. Es tractava d'una estructura de combustió de tipus cubeta de planta quadrada delimitada per lloses de pissarra col·locades de manera planera. No es conservava sencera ja que pel costat est estava afectada per un retall més modern (UE1223). Aquesta estructura mesurava 1 m d'amplada total, l'espai destinat a la combustió mesurava 60 cm d'amplada i la cubeta tenia una fondària de 10 cm. L'interior de la cubeta estava reomplert amb una capa de cendres i carbons (UE 1285) que contenia nombroses restes de ceràmica de cuina. El fons de la cubeta estava format per terres argiloses compactades que equivalen a la UE 1290.

Per sota de la UE 1290 va aparèixer un altre nivell d'ús anterior a la construcció de la fase I. Aquest nivell estava format per un nivell de circulació (UE 1293) i una llar de foc (LL-7). A l'est estava rebentat per les rases de fonamentació de la fase II i al costat nord per la rasa de fonamentació RS-16 del mur M-17 de la fase I.

Entre la UE 1290 i el paviment UE 1293 hi havia una capa de cendres (UE 1291) de 2-4 cm de gruix, tot i que a l'angle nord-est del sondeig tenia una potència de 12 cm. Aquest estrat segurament és fruit de l'ús del nivell 1293.

El paviment UE 1293 era un nivell compacte format per una terra barrejada amb picadís de pissarra i fragments de teula (UE 1301). La superfície del paviment tenia dues parts diferenciades; la meitat sud es distingia per estar cremada i era de color vermell, aquesta part estava afectada per un forat de pal RT-7 de planta pentagonal de 36 cm de diàmetre, perfil hemisfèric i el fons còncau amb una fondària de 24 cm. L'interior d'aquest forat estava reomplert per la UE 1295 formada per una terra de color marró, flonja, barrejada amb pedres i poca ceràmica. És probable que aquest forat de pal pertanyi a la construcció del mur M-18 de la fase I. A l'angle nord-oest del sondeig, hi havia una llar de foc de planta rectangular LL-7. Aquesta llar no tenia cubeta, estava efectuada directament sobre el nivell del paviment. L'angle nord-oest no es conservava perquè estava afectat pel retall de la rasa RS-9. L'àrea de la llar mesurava 62 per 70 cm. El centre de la llar era de color vermell grana i estava envoltada per una franja negrosa de 9-10 cm d'amplada. En aquesta part del paviment també hi havia 3 clots que afectaven la superfície del sòl i un d'ells també l'angle sud-est de la llar LL-7.

El paviment UE 1293 estava format per una fina capa de 2-6 cm de gruix (UE 1301) compacta, endurida per l'acció del foc i formada per terra barrejada amb picadís de pissarra i de teules.

Per sota va aparèixer un nivell d'ocupació més antic format per un paviment (UE 1304) cobert per una capa de cendres (UE 1303) i una llar circular LL-8 amb dues fases d'ús.

La capa de cendres i carbons era molt fina, de 1-4 cm de gruix, i s'estenia en tota la superfície del sondeig. Aquesta capa de cendres cobria el nivell de circulació 1304. Les tres quartes parts sud d'aquest nivell de circulació estaven formades per un paviment fet de terra argilosa endurida barrejada amb picadís de teules i graves de pissarra. Aquesta capa tenia una potència de 2 a 10 cm de gruix. La resta del nivell (la part nord) funcionava amb la superfície d'un nivell més antic UE 1315.

La llar circular LL-8 (Fig. 2) situada a l'angle sud-oest del sondeig presentava dues fases d'ús. Com veurem més endavant aquesta llar es va construir aprofitant l'existència d'una cubeta circular que ja havia fet les funcions d'estructura de combustió en un nivell d'ocupació encara més antic.

La primera fase de la llar constava d'un cercle de lloses de pissarra clavades verticalment dibuixant una àrea circular, lleugerament ovalada de 102 per 104 cm. La solera d'aqueta fase era còncava i estava formada per una terra argilosa de color vermell viu, compactada i endurida per l'acció del foc, que tenia un gruix de 7-10 cm. En aquesta fase la fondària de l'interior de la llar era de 22 cm. Amb l'ús de la llar durant la primera fase es va anar creant una capa de cendres de color gris amb carbons fins assolir un gruix màxim de 6 cm. Posteriorment sobre aquesta capa de cendres es va construir la solera de la segona fase de la llar. Aquesta consistia en una capa d'argiles de color vermell viu de 3 a 10 cm de gruix. Aquestes argiles sostenien un grup de 6 lloses fetes amb fragments de mola de gres de 8 cm de gruix. En aquesta fase e la llar, 4 de les lloses perimetrals quedaren colgades per la nova solera i el perímetre de la llar passà a tenir 123 per 111 cm, i la fondària interior de la llar era de 8 cm. Per sobre d'aquesta solera es va documentar una capa de cendres i carbons que ocupava tota la superfície de la llar, que fou formada per l'ús de la segona fase.

Com ja hem comentat més amunt el nivell UE 1304 estava construït aprofitant les irregularitats d'un nivell més antic UE 1315.

Aquest nivell d'ús estava format per una capa de calç (UE 1314) i una cubeta CB-2. La superfície del paviment, que en alguns punts era dura i compacte, presentava un desnivell marcat cap a l'est i cap al nord.

Figura 2. Vista de l'interior del sector 12 on es poden apreciar diferents fases d'ocupació del castell.

Per sobre del nivell UE 1315 es van localitzar diferents taques de carbons de formes i mides irregulars de 1-4 cm de gruix. Aquestes taques sembla que estarien en relació amb el funcionament de l'estructura de combustió formada per la cubeta CB-2 situada a l'angle nord-est del sondeig. Aquesta cubeta de forma circular, lleugerament ovalada, mesurava 115

per 112 cm i tenia 20 cm de fondària. Al fons de la cubeta, es va localitzar una concentració de cendres de forma ovalada que evidenciaven l'ús d'aquesta com a estructura de combustió. La capa de cendres i carbons mesurava 85 per 78 cm i tenia un gruix de 2-3 cm.

El paviment UE 1315 estava format per una potent capa de calç compactada (UE 1314). El gruix d'aquest estrat variava entre els 2 i 36 cm, adaptant-se a les irregularitats dels nivells més antics que cobria.

Per sota de la UE 1314 varen aparèixer dues UE que corresponien a l'enderroc d'una fase encara més antiga. I a la banda sud, a tocar del mur M-18 i cobrint en part la BQ-12 va aparèixer un estrat argilós UE 1326 que cobria un mur d'aquesta fase anterior (M-56).

El mur M-56 estava orientat en sentit est oest, es trobava situat a l'extrem sud del sondeig, paral·lel al mur M-18. Només es va poder observar l'extrem est del mur, la resta quedava sota la part no excavada del sector 12. La cara sud d'aquest mur estava en part arrasada per la BQ-12. Es tracta d'un mur construït amb pedra pissarra lligada amb fang. La part observada mesurava 176 cm de llargada, 56 cm d'amplada i tenia una alçada màxima de 26 cm. Adossats contra la filada superior de la cara nord d'aquest mur aparegueren un parell d'estrats d'enderroc afectats pel foc. Ambdós estrats eren coetanis i corresponien a l'enderroc de la fase d'ocupació que funcionava amb un mur (M-56). Aquets dos estrats cobrien els nivells d'ús i de circulació d'aquesta fase més antiga que s'ha pogut documentar amb el sondeig.

El nivell de circulació d'aquesta fase (UE 1327) estava format per dos estrats (que no s'han excavat) la meitat oest consistia en una capa de calç molt llisa i compacte amb una pendent cap al nord, i la meitat est per una capa de terra de color vermellós de textura granulada. Pràcticament tota la meitat est del nivell de circulació estava coberta per una capa de carbons (segurament associada a la destrucció d'aquesta fase d'ocupació) de 2 cm de gruix. Aquests carbons (UE1333) també cobrien tota la filada inferior de la cara nord del mur M-56. En aquest punt els carbons tenien una potència de 8 cm.

Un cop documentada aquesta fase es va haver d'aturar l'excavació i es va procedir a cobrir el sondeig amb geotèxtil i emplenant l'espai amb terra fins assolir la cota de circulació de la fase més moderna.

Sector 14

Aquest sector es troba situat a l'ala sud del castell (Fig.1). Mesura 6,3 m de llargada per 3,78 m d'amplada i té una superfície interior útil de 23,81 m^2. El seu accés es fa des del sector 1 a través de la porta OB-6.

En aquest sector s'hi va intervenir durant la campanya 2002-2003 deixant l'excavació de l'enderroc a mitges. Amb aquestes dues campanyes s'ha continuat l'excavació d'aquesta capa d'enderroc UE 1049, formada per morter de calç desfet, blocs de pedra pissarra i teules. Per sota d'aquest enderroc, a l'espai de la llinda de la porta, hi havia un estrat de cendres i carbons de 4-15 cm de gruix. Probablement corresponen als batents de la porta.

Per sota de la UE 1049 va aparèixer un altre nivell d'enderroc, UE 1234, format per argiles molt compactes, teules, alguna pedra pissarra, algun fragment d'*opus signinum*, 10 blocs de pedra calcària i nombroses puntes de ferro. Corresponia a l'enderroc de la coberta. Tenia una potència que variava entre els 2 i 45 cm i apareixia en tot el sector cobrint un paviment de *signinum*, el llindar de la porta OB-6 i una estructura de ¼ de cercle (ES-4) formada per 6 blocs de pedra calcària i pissarra sense lligam, adossada contra els murs M-31 i M-14 de l'angle nord-oest de l'habitació i fonamentada sobre el paviment de *signinum* UE 1250.

El llindar de la porta OB-6 està format per un enllosat de pedra pissarra lligades amb calç i per l'aflorament de la roca mare. La cota de circulació d'aquest llindar està entre 8 i 10 cm per sobre de la del paviment de l'habitació.

El paviment de *signinum* (UE 1250) correspon a la darrera fase constructiva del castell. No es conservava en tot el sector i sembla que ja estava malmès d'antic abans de produir-se l'enderroc del castell. Sobretot es conservava a la part central del sector. La superfície del paviment tampoc es conservava i es veia directament el gruix intern del *signinum*. A la part central del sector es veia com s'havia enfonsat. La part conservada s'entregava als quatre murs del sector. Aquest *signinum* estava afectat per 3 retalls; un davant la porta, un altre a l'angle nord-est i el tercer a l'angle sud-est. A la meitat oest estava construït directament sobre la roca mare i a la banda est sobre un paquet d'argiles compactades. Tenia un gruix de 2-11 cm. Un cop documentat el *signinum* es va decidir efectuar un sondeig a la banda est del sector. Un sondeig que mesurava 2 m d'amplada i 3,78 m de llargada.

Un cop retirada la capa del *signinum* a l'extrem nord del sector van aparèixer restes d'un paviment de calç (UE 1252) que formava el nivell de circulació de la fase I. Només es conservava en una llargada de 94 cm, una amplada de 20 cm i el gruix era de 4-5 cm. El paviment estava format per una capa de preparació a base de pedra pissarra i una capa de calç barrejada amb pedruscall de pissarra d'uns 3 cm de gruix. La superfície estava lliscada. La cota de circulació d'aquest paviment estava entre 4 i 10 cm per sota de la cota de circulació del paviment de *signinum*. Aquest paviment estava cobert directament pel *signinum*, sembla, doncs, que el paviment de calç s'hauria eliminat pràcticament tot al moment de construir el paviment de la segona fase.

Ambdós paviments estaven construïts sobre una capa d'argiles molt compactes (UE 1251). Aquest estrat estava format per abocaments de terres argiloses diferents; una argila compacta i neta i una terra granulosa, compacte, amb pedretes, fragments de teules i restes de calç. Tenia una potència de 26 cm. Es lliurava a tots els murs que delimitaven el sondeig (M-15, M-48 i M-22) i cobria la banqueta de fonamentació del mur M-15 (BQ-8). Sembla que correspon a un estrat d'anivellament del terreny per a la construcció del paviment de calç i que posteriorment fou reutilitzat per assentar-hi el paviment de *signinum*.

Per sota de les argiles va aparèixer un estrat d'anivellament del terreny per a formar la pavimentació del sector 14. Es tractava d'un paquet de terra flonja, pedruscall de pissarra i fragments de teules (UE 1257). Tenia una potència que variava entre els 18 i 22 cm. Es lliurava als murs M-41 i M-22 i a la banqueta BQ-8 del mur M-15. Aquest estrat cobria en algun punt la roca mare i en general a un nivell d'ocupació més antic i anterior a les estructures actualment visibles del castell (UE 1270).

Per sota de la UE 1257 aparegué un nivell d'ocupació (UE 1270), anterior a les estructures fins ara descrites, format per un enllosat de pissarra (UE 1259), per un estrat d'argiles compactes (UE 1267) i per la roca mare aplanada. No s'ha documentat cap estructura construïda que pogués funcionar amb aquest nivell d'ocupació.

L'enllosat UE 1259 es trobava situat al centre del sondeig envoltat per les terres de l'estrat UE 1267. Presentava una forma més o menys circular format per lloses planes de pissarra lligades amb calç. Mesurava 122 cm en sentit N-S i 110 cm en sentit E-O. Per sota hi havia una capa de calç bastant potent (UE 1266) que tenia un gruix de 2–6 cm. La UE1267 estava formada per una capa d'argiles compactes de color marró taronja barrejada amb pedruscall. Aquest tenia una potència que variava entre els 8 i 25 cm. Als extrems nord, sud i est estava retallada per les rases de fonamentació RS-10, 11 i 12. Aquest estrat cobria en part la roca mare i en part la UE 1271 que corresponia a un estrat format per terra grisa, solta i barrejada amb una gran quantitat de pedruscall de pedra pissarra. Cobria directament la roca mare. Tenia una potència màxima de 96 cm. Estava afectat per les rases RS-10, 11 i 12. Sembla que es tractava de un estrat d'anivellament del lloc per a poder construir el nivell d'ocupació UE 1270.

Un cop retirada la UE 1271 es va poder posar al descobert la roca mare. Aquesta presentava uns desnivells molt abruptes i rectilinis amb senyals evidents d'haver estat utilitzada com a pedrera. És evident que l'ús d'aquest punt del castell com a pedrera fou en un moment anterior a els nivells d'ocupació documentats en aquest sector, i potser hauria servit per abastir pedra per a nivells d'ocupació més antics i que s'han documentat en altres punts del castell.

ZONA 2

La zona 2 correspon al fossat que protegeix el castell pels costats nord,est i oest (Fig.1). A l'extrem nord de l'ala est es va realitzar un sondeig a l'ala est del fossat, per tal de documentar la forma del fossat, l'estratigrafia que el reomple i entendre com funcionava el sistema que permetia travessar el fossat i accedir a l'interior del castell. La llargada del sondeig comprenia tota l'amplada del fossat, que en aquest punt era d'uns 6

Figura 3. general del sondeig efectuat a l'ala est del fossat..

m, i l'amplada del sondeig era de 3,3 m (Fig.3).

El primer estrat excavat fou l'enderroc dels murs de l'ala est del castell (UE 2006) que havia reblert pràcticament tot el fossat. Estava format bàsicament per grans blocs de pissarra, morter de calç i teules. Però també van aparèixer gran quantitat de blocs de pedra calcària treballats. Un cop retirada la capa d'enderroc es va poder documentar el sistema de sustentació de la passera que salvava el desnivell del fossat. Efectivament tant a l'escarpa com a la contra escarpa del fossat s'han documentat dos arrencaments d'arc, possiblement de mig punt, fets amb pedra calcària. Aquests arrencaments conserven el basament, format per un bloc de calcària paral·lelepipèdic i les primeres pedres que formaven l'arc. Tots els basaments es troben a la mateixa cota i mesuren 65 cm d'amplada. La llum que hi ha entre ambdós arcs és de 1,34 m i l'amplada total de la passera era de 2,64 m. Aquests basaments dels arcs es fonamenten sobre la roca natural que fou treballada per poder encaixar-los.

Per sota de la capa del nivell d'enderroc aparegueren els estrats pròpiament antròpics formats durant els anys de funcionament del castell. El primer estrat documentat sota el nivell d'enderroc fou la UE 2007. Estava format per una terra de color taronja fosc barrejada amb blocs de pedra i teula. Els extrems est i oest d'aquest estrat ja cobrien part de la roca mare retallada i tenia una potència que variava entre els 10 i 30 cm. Per sota de la UE 2007 aparegué la UE 2008 que era una capa d'argila compactada, de color taronja viu i sense pedres. Tenia un gruix de 15 – 35 cm de potència. Amb aquesta UE començà a aparèixer material arqueològic. Per sota d'aquesta UE hi havia dos estrats més (UE 2009 i 2010) amb abundant material arqueològic i cobrien el fons del fossat.

El fossat té una amplada màxima a la part superior de 6 m. La part superior de l'escarpa està formada pel mur M-12 que delimita el sector 9 de la zona 1 pel costat est. La part alta d'aquest mur, en un alçat conservat de 2 m, baixa a plom i la part baixa, amb una alçada de 1,4 m és atalussat. La resta del tram de la escarpa està format per la roca mare retallada i atalussada. La contraescarpa està formada per la roca mare retallada de manera irregular però atalussada. El fossat presenta un perfil en "V" i des del nivell de la passera fins al fons del fossat hi ha una alçada màxima de 4,4 m.

CONCLUSIONS

Amb aquestes campanyes s'ha finalitzat la feina de desenrunament de l'interior del castell deixant-lo apte per a la visita. Aquesta feina ha permès completar la lectura de l'estructura interna del castell, sobretot pel que fa a les fases II i III, però també de la fase I tot i que quedà molt afectada per les reformes posteriors. Amb els sondejos practicats als sectors 4, 12, 14 i 15 s'han documentat fins a 4 nivells d'ocupació anteriors a les estructures actualment visibles.

El material ceràmic recollit durant aquests anys d'excavació permet situar la fase II, que correspon a la gran reforma del castell, a meitats del segle XIV, i l'abandó a la fi del segle XV o inicis del segle XVI. Sembla, tot i que l'estudi del material no s'ha completat, que la fase I, sense poder concretar amb més precisió, s'hauria de situar en un moment del segle XIII.

BIBLIOGRAFIA

CAMPS, L. 2004, *Els castells i masos de Celrà*. Taller d'Història de Celrà.

CODINA, F., GRAU, J. 2008, Resultats de les excavacions realitzades al Castell de Palagret (Celrà, Gironès) entre els anys 2006 i 2007. 387-392.

L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA DUTA A TERME AL PATI I REBOST DEL MONESTIR DE SANT PERE DE RODES

Ainhoa PANCORBO, Lourdes MORET

INTRODUCCIÓ: SITUACIÓ I MOTIUS DE LA INTERVENCIÓ

Les zones objecte del present estudi, conegudes tradicionalment com a rebost i pati, es troben al sud-oest del claustre del monestir de Sant Pere de Rodes. Limita, a llevant, amb l'actual sala d'audiovisuals i, a ponent, amb la torre del monestir. A migdia, es troben els horts del monestir als quals s'accedeix a través d'una porta acabada amb arc de mig punt. Aquest pati limita també, a llevant, amb els antics estables, un edifici de planta allargassada i tres pisos, que acollirà en breu el magatzem del restaurant. La intervenció arqueològica va ser duta a terme els mesos de març i abril de 2008 per les arqueòlogues que signen l'article.

MOTIUS I OBJECTIUS DE L'EXCAVACIÓ

L'excavació arqueològica que aquí es presenta estava inclosa, com a pas previ d'actuació, dins el projecte d'ampliació del bar-restaurant del monestir, que es troba al primer pis dels antics estables. El projecte preveia ampliar el nombre de places interiors del restaurant per mitjà de l'adequació de la cuina, el bar actuals, a més de la restauració del rebost per a poder ser inclòs dins l'itinerari visitable del monestir i l'adequació de les actuals sales sota el bar per a ser utilitzades com a magatzems.

Donat que al rebost era previst adequar els accessos i el paviment, i restaurar la fresquera i el dipòsits existents, calia dur-hi a terme la intervenció arqueològica que aportés la informació necessària com per conèixer millor aquest espai i permetés al

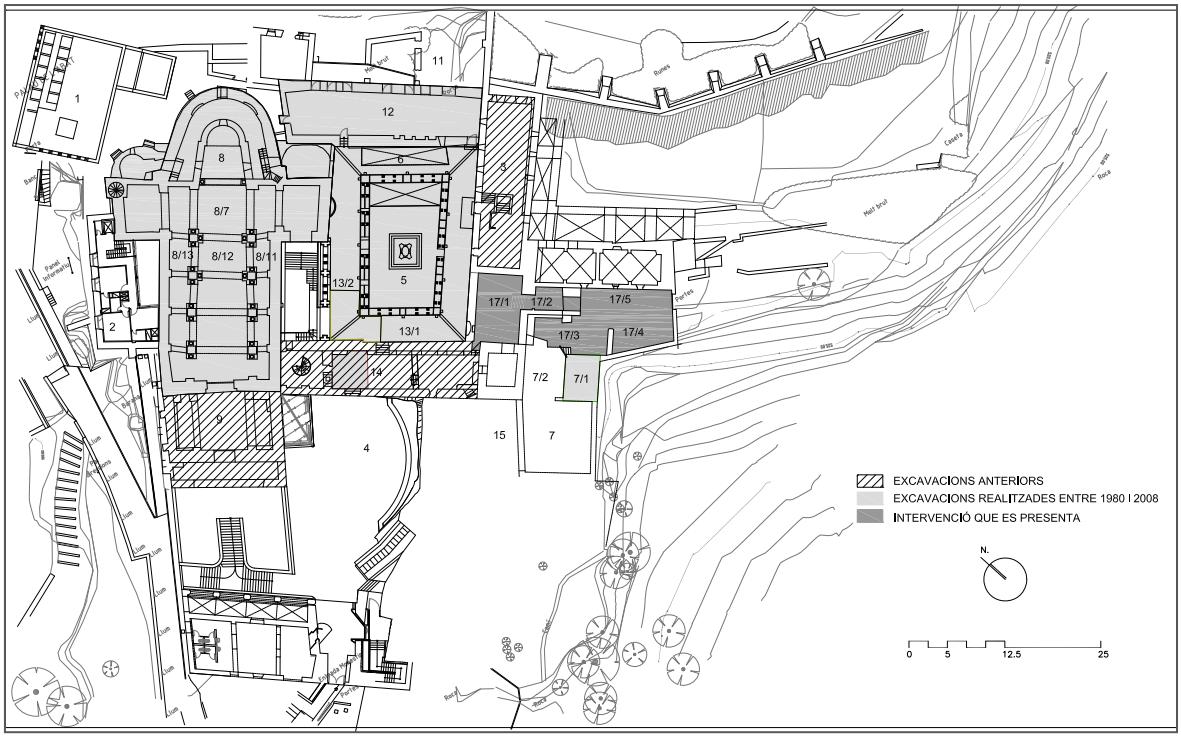

Figura 1. Plànol del monestir amb indicació de les zones excavades fins al dia de la intervenció que aquí es presenta. Base planimètrica d'Eva Camerón Roqué (Secció de Restauració i consolidació del patrimoni cultural immoble. Direcció General de Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya.).

Figura 2. Planta de les estructures exhumades al rebost. Base planimètrica de Maria Pujals modificada per les autores.

mateix temps decidir les cotes de pavimentació i el tractament de les més convenient per a les obertures.

Pel que fa al pati, també seria objecte de remoció de terres per tal de poder instal·lar el drenatge per evitar les humitats que s'observava a la façana dels magatzems. Així, l'excavació arqueològica es feia també imprescindible en aquest indret.

DESCRIPCIÓ DE LES ZONES EXCAVADES

El rebost del monestir és avui un espai de planta rectangular, de 50,22 m^2 (8,7 x 5,7) orientat d'est a oest i cobert amb volta de canó, que ocupa l'espai sota la terrassa d'accés al bar, a prop d'1 m per sota del nivell del pati. Els seus murs estan bastits sobre la roca natural, fet que es pot observar en les parets de migdia, llevant i ponent. Cal recordar que el desnivell de la roca mare és una característica comú entre tots els àmbits del conjunt monàstic. Així doncs, com hem dit més amunt, el pati es troba a una cota ben diferent de la del rebost, així com també aquest es troba a un nivell superior que el claustre del segle XII i encara més, que el claustre vell, del segle X.

Al mur de tramuntana del rebost, que constitueix part del límit de migdia del claustre, es troba una porta d'alçat rectangular acabada amb llinda plana parcialment tapiada. A l'altra banda del mur, és a dir, des del claustre estant, però, es podia observar la mateixa porta, però acabada amb un arc rebaixat, completament tapiada i a una alçada de prop de 2 m respecte del paviment actual del claustre. El tapiat en aquest costat presenta una fornícula de funció desconeguda, possiblement per a la ubicació de la figura d'algun sant. Per sota d'aquesta fornícula s'observa un rentamans acabat amb un arc de mig punt format per maons disposats al sardinell. L'interior presenta un acabat amb guix i decoració gallonada. Actualment, no es troba en ús, tot i que com es veurà en el desenvolupament dels treballs, se'n va trobar la conducció d'aigua. Tornant a la cara interior del mur nord del rebost, a la part central i a l'altura de l'arrencament de la volta, es troba una obertura d'alçat rectangular parcialment taponada que dóna al nivell de les terrasses del monestir, les que permeten accedir al bar-restaurant. A la part inferior de l'extrem de llevant d'aquest mur es podia observar un esvoranc relacionat amb el desguàs d'una canalització. Finalment en aquest angle i gràcies, en part, a l'esvoranc les relacions entre els murs restaven evidents. Per la cara nord s'observaven els carreus cantoners, ben escairats i de mida gran que conformaven el cos situat immediatament a llevant i que havia estat datat amb anterioritat al segle X[1], de tal manera que el tancament septentrional del rebost s'hi entregava clarament. Es podia afirmar doncs, abans d'iniciar els treballs que el rebost havia estat bastit en un moment posterior al cos de llevant.

El mur de llevant doncs, com s'acaba de veure, formava part del cos situat a l'est del rebost, al qual aquest s'adossava. La fàbrica era la que predominava en aquest edifici, a base de pedra de mida petita disposada en filades regulars lligades amb abundant morter de calç alternada de tant en tant amb peces de pedra més grans i de mida rectangular i de tant en tant alternades també amb una filada de peces disposades en *opus spicatum*. A la part central superior es troba una obertura d'alçat rectangular que hauria comunicat amb l'actual sala d'audiovisuals.

Pel que fa al mur de ponent, formava també part d'una construcció anterior al rebost a la qual s'hi van adossar els murs nord i sud d'aquest i, per tant, també la volta. En aquest cas, el parament constituïa el mur est de la torre de l'homenatge del monestir. La fàbrica era molt similar a la dels altres costats visibles d'aquesta torre en el mateix nivell, així com també a la

construcció que es trobava a llevant del rebost, amb cantonades ben treballades i la resta del parament a base de filades regulars de pedra desbastada de mida mitjana. De tant en tant, com passava amb el mur de llevant, es troba alguna filada disposada en *opus spicatum*. Destaquen en aquest mur, d'una banda una porta tapiada a l'extrem sud i, de l'altra, un esvoranc a l'extrem nord que actualment permet l'accés al locutori.

Finalment, el mur de migdia era on es trobava la porta d'accés a l'àmbit, a través de quatre graons que salvaven un desnivell de prop d'1 m d'alçada des del passadís d'accés. Era de factura similar a la del mur de tramuntana, tot i que presentava una alineació d'encaixos molt més regular que en el cas anterior que haurien servit de recolzament d'una coberta anterior a l'actual. Pel que fa a la porta, estava emmarcada per carreus més ben escairats i de mides més grans. Recolza, com la resta dels murs descrits, en la roca natural, tot i que en aquest cas, aquesta aflora a cotes molt altes, fins al punt que es troba tallada formant part de la paret, amb una alçada de 90 cm. L'observació dels brancals d'aquesta porta permet distingir tres fàbriques diferenciades en cada costat. En primer lloc, per ordre cronològic, el nucli del mur estava perfectament delimitat per grans carreus, que dibuixaven una amplada d'1 m. Es tractaria probablement del primer tancament d'aquest àmbit, anterior a les parets que constituïen el rebost tal i com el coneixem, que s'adossarien als elements anteriors existents, la torre de l'homenatge a ponent i el refectori a llevant. A tramuntana, aquests murs havien estat regruixits, des de la seva base, sobre la roca, per la mateixa volta del rebost que, d'acord amb les excavacions arqueològiques efectuades amb anterioritat al claustre, podria ser datada del segle XII o XIII, ja que seria coetània del mur nord de l'àmbit en estudi. D'altra banda, pel costat de migdia, el que dóna al passadís, els murs descrits a banda i banda de la porta també havien estat regruixits per sengles paraments de 34 cm de gruix, dels quals se'n desconeix la funció.

Davant per davant de la porta i a l'extrem oposat d'aquesta, adossat al mur de tramuntana sobresurt una estructura corresponent a un petit dipòsit d'aigua. Té una profunditat màxima de prop d'1,5 m, amb el paviment, que és la mateixa roca, lleugerament inclinat cap a tramuntana, que és per on desaigua. L'aigua provenia d'una canalització que poc després de l'inici de l'excavació arqueològica

Figura 3. Planta i secció de la fresquera que es troba al rebost. Dibuix de Maria Pujals.

va quedar al descobert i que de ben segur procedia de la zona dels horts del monestir. La sortida de l'aigua del dipòsit es feia per dos orificis diferents. L'un es troba a una alçada de 90 cm respecte del paviment de la cisterna, l'altra costat del qual es pot observar des del claustre i es va relacionar amb la xarxa de canalitzacions documentada en el decurs de les excavacions arqueològiques de 1991-1992[2]. L'altre sortida es fa per un altre orifici situat l'angle nord-oest del dipòsit arran de sòl. L'excavació va permetre observar una nova canalització cap a ponent que conduïa l'aigua cap al rentamans que es troba a la galeria sud del claustre del segle XII-XIII.

Finalment, a l'angle sud-oest del rebost es troba l'accés a una petita fresquera, amb la volta parcialment caiguda. Se'n poden observar tant els murs laterals, que s'adossen al mur de llevant de la torre, com els fonaments. S'hi accedeix des del sud-oest i està bastida sobre la roca natural i des de l'entrada s'observa una escala amb un primer graó excavat a la roca i tres graons més bastits amb maçoneria de calç i pedra. Al capdavall del darrer graó es trobava també

la roca natural com a paviment d'un petit passadís de prop de 2,15 cm de llarg i una amplada de 80 cm. A banda i banda dels murs es troben sengles fornícules acabades amb lloses de pedra inclinades creant un alçat triangular i, al tancament nord, una petita banqueta.

Sortint del rebost i anant cap al pati, hi ha un espai cobert amb volta al qual en el decurs de la campanya hem anomenat passadís. Originàriament formaria part del pati però en un moment donat i per raons desconegudes va quedar aquest espai cobert, fruit de la construcció d'un mínim de 5 estructures ben diferenciades. Es tracta doncs d'una zona on els paraments indiquen una evolució arquitectònica força complicada, el resultat de la qual és un passadís de planta irregular allargada.

Des del pati, es podia observar com en un moment encara per determinar, l'accés al rebost s'havia fet per un cos de planta rectangular acabat amb una volta rebaixada que a la façana de migdia estava acabada amb carreus sense treballar disposats al sardinell. Tanmateix, a migdia d'aquesta mena de rebedor o accés cobert al rebost es van afegir dos cossos més, cadascun en una banda del passadís, tapiant-ne en part l'entrada i per tant empetitint-la. En primer lloc, a ponent es va bastir un mur atalussat la funció del qual es desconeix, tot i que de ben segur s'ha de posar en relació amb els cossos que envolten el pati. A llevant, en canvi, es va bastir un cos de planta irregular que probablement hauria estat un forn en algun moment i que d'acord amb les obres que s'estan duent a terme acollirà un petit ascensor per poder pujar i baixar aliments i begudes des del magatzem a la cuina del restaurant.

Pel que fa al pati, tot i ser un espai obert va ser dividit en tres àrees diferenciades: la situada davant per davant del rebost, amb la porta que mena als horts com a límit nord i, a llevant d'aquest dos àmbits més, separats per un mur tallat en part en la roca natural.

ANTECEDENTS

A banda d'algunes intervencions molt puntuals a la dècada de 1930, a càrrec de la Generalitat de Catalunya i sota la direcció de Jeroni Martorell, i també a la dècada de 1950, a càrrec del Servei de Defensa del Patrimoni Artístic Nacional del Govern espanyol, les primeres excavacions al monestir no es van dur a terme fins als anys 1961 i 1974. Aquelles intervencions, efectuades per l'arqueòleg Miquel Oliva i de les quals només ens en resten els materials arqueològics recuperats, van afectar de forma puntual diversos indrets del monestir.

L'any 1980 es va dur a terme un camp de treball que va afectar la banda nord i nord-est de la galilea. Un any després es va dur a terme una excavació arqueològica sobre poc més de la meitat de la superfície oriental de la galilea, tot i que no es va assolir el subsòl geològic. En el decurs dels dos anys següents es va excavar part de la galilea i del pati d'entrada. Les excavacions van quedar interrompudes fins l'any 1989 en què la Direcció General de Patrimoni Cultural va emprendre una tasca de recuperació del monument basada en una intervenció interdisciplinària. La consolidació, restauració i adequació dels diferents edificis que componen el monument ha comportat des d'aquell moment i fins al dia d'avui, una intervenció arqueològica prèvia.

L'any 1992 es va redactar el Pla Director de Sant Pere de Rodes per part de dels arquitectes A. Navarro, A. Pastor, J.A. Adell i l'arqueòleg coordinador E. Riu-Barrera. Aquell mateix any va ser aprovat per la Comissió Territorial de Girona del Consell del Patrimoni Cultural, que marcava les directrius del que seria la restauració del conjunt, en les quals s'incloïa la investigació arqueològica juntament amb l'estudi documental i l'anàlisi arquitectònica, com un dels tres apartats bàsics per al coneixement i estudi del conjunt monàstic. Les excavacions es van portar a terme en diverses fases, que van anar afectant gran part del monestir. De totes elles, es va parar especial atenció a aquelles més properes als àmbits objecte d'estudi, per ser susceptibles d'aportar informació d'interès associada a estructures excavades. Va ser el cas de les següents intervencions:

- Claustre[3]. Intervenció realitzada en diferents campanyes els anys 1991 i 1992 sota la direcció de Montserrat Mataró. Es va documentar un sistema de canalitzacions que, en part, permetien explicar i interpretar les documentades a l'interior del rebost i també al pati.

- Els actuals lavavos públics del monestir. Intervenció realitzada el mes de juny de 1994 sota la direcció de Joan Llinàs, Lluís Palahí i Carme Moltalbán. Els resultats obtinguts, tot i ser escassos, van permetre situar el cos dels lavabos actuals en el segle XVIII.

- El locutori. Intervenció realitzada entre els dies 7 i 11 d'abril de 1997 sota la direcció de Joan Llinàs i Pol. S'hi van establir cinc fases, la primera de la segona meitat del segle X, la segona del segle XII; la tercera de les primeries del segle XIV; la quarta, dels segles XV i XVI; i la cinquena i darrera del segle XVII.

- La torre de l'homenatge. Intervenció realitzada l'any 2007 sota la direcció d'Anna Maria Puig. En aquell moment es va poder determinar que les portes de la planta baixa no són les originals, sinó que es van obrir per tal de facilitar la connexió entre les galeries de ponent i migdia del claustre. Es tracta,a més, de portes elevades a les quals es podria accedir possiblement a través d'alguna escala de fusta. El fet que aquestes portes fossin posteriors explicaria que des del rebost no es pugui observar clarament la diferencia de paraments entre el de la torre i el tram que forma part del locutori.

CONCLUSIONS

L'excavació del subsòl del rebost, del passadís i del pati del monestir ha permès observar que es tracta d'espais que, a més d'haver estat objecte de nombroses modificacions i reutilitzacions al llarg del temps, aquestes van afectar-ne especialment el subsòl en les darreres fases evolutives del monestir i després també, en el decurs del seu abandonament i posterior restauració. En aquest sentit, la major part de la ceràmica recuperada es pot situar entre els segles XVIII i XIX essent la més representativa la ceràmica d'influència francesa amb orla de línies i punts per a la primera meitat del segle XVIII i l'anomenada ceràmica de dol, vidriada de color marró clar amb regalims més foscos per a finals del mateix segle i primera meitat del XIX. Aquests dos horitzons cronològics han estat documentats en els tres sectors excavats. D'altra banda, la ceràmica més antiga recuperada es pot datar de la segona meitat del segle XIV i primera del XV, a partir de conjunts ceràmics amb presència de ceràmica decorada amb verd i manganès juntament amb ceràmica blava i de reflexos metàl·lics valencians. Finalment, les excavacions precedents permeten situar cronològicament alguns dels paraments existents, essent els més antics els corresponents al mur de llevant de la torre de l'homenatge, que limita a ponent el rebost, i el mur de ponent del refectori que limita a llevant el mateix espai, tots dos situats entre els segles X i XI, essent el refectori una mica anterior a la torre. Són doncs aquests dos murs els elements mes antics documentats en el decurs del treballs. D'aquesta manera no s'ha trobat cap indici que es pugui associar a les anomenades fases precedents del monestir, del segle VI al IX, documentades en diverses excavacions fetes sobretot a llevant del conjunt monàstic[4]. D'altra banda, cal tenir present que, en el rebost, els esvorancs i les estructures que es van anar documentat i deixant *in situ*, van deixar aïllats testimonis de sediment original en alguns casos completament descontextualitzats.

Fase I. Segles X-XI

Com s'acaba de veure, aquesta fase no ha pogut ser datada per cap dels elements de la cultura material recuperats en el decurs dels treballs. Tanmateix, se sap, a partir d'altres intervencions arqueològiques, que en aquest moment es basteixen l'església actual, el refectori i el claustre (inferior) i potser també l'hospital. Cal doncs situar en aquest horitzó cronològic, i probablement des del segon quart del segle X fins a l'inici del segle XI, el mur de llevant del rebost que, de fet, constitueix el mur de ponent del refectori, una construcció que en origen hauria estat exempta, de planta rectangular orientada d'est a oest, amb un aparell de maçoneria irregular alternant filades en *opus spicatum* i carreus grans ben tallats a les cantonades. L'interior d'aquest espai va ser excavat, l'any 1972, per Miquel Oliva, intervenció de la qual no n'ha quedat cap constància.

Les excavacions arqueològiques efectuades al locutori l'any 1997 van permetre també situar en aquest horitzó, i més concretament a la segona meitat del segle X, els murs de llevant i de ponent d'aquest espai. La pavimentació original era una capa de terra argilosa premsada, localitzada al nord i a l'est, que anivella la inclinació de la mateixa roca natural, que constituïa també el nivell de pavimentació. Sembla que en aquesta segona etapa es bastiria també la torre de l'homenatge.

D'aquesta manera, tot i que el subsòl no ha aportat cap informació referent a aquest període, sabem que l'espai que coneixem com a rebost restaria encabit entre dos cossos que a mitjan segle XI ja havien estat bastits. Vista la factura dels murs adscrits a aquesta fase, és possible també que el mur de migdia del rebost correspongui a aquest període. Hem vist, en descriure els murs d'aquest sector, que el tancament sud constava en realitat de tres paraments

diferenciats, un de central i sengles engruiximents corresponents a altres períodes a banda i banda. El mur central únicament és visible en els dos brancals de la porta, essent els grans carreus ben tallats que s'hi observen molt similars als de les cantonades del cos que constitueix el refectori. Aquest fet palesa que l'obertura és coetània del mur i ens fa pensar que aquest hagi estat bastit formant part del mateix programa que els murs als quals s'adossa. Així, és possible que a migdia hi hagués un altre accés al monestir, juntament amb el de ponent.

Fase 2. Segles XII-XIII

En aquesta fase el monestir va ser objecte d'obres de gran abast com a resultat d'un període d'expansió que s'allarga fins a començament del segle XIV. Aquestes van afectar a gairebé tots els àmbits del monestir, però principalment al claustre, que es refà de nou uns tres metres per sobre de l'anterior i desplaçat cap a ponent. Aquesta obra va implicar l'aterrassament de les galeries sud i oest de claustre anterior, així com nous accessos als edificis adjacents. És el cas d'una escala d'accés a l'església o de l'elevació de la porta que menava al refectori. A banda de nombroses reformes a l'interior del temple, es va construir la torre campanar, que va anular l'entrada primitiva obrint-se la nova entrada principal del monestir al mur de ponent del locutori.

Així doncs, cal situar en aquesta fase, d'acord amb els treballs arqueològics efectuats amb anterioritat, sobretot al claustre, el mur nord del rebost, que hauria format part del projecte de construcció del claustre. Aquesta obra implica la completa remodelació d'aquest espai, que deixa de ser un lloc de pas per conformar un àmbit completament diferenciat del que els envolten, amb una funció diferent. Tot i que aquest ús es desconeix completament, la proximitat del refectori ens fa pensar que és en aquest moment que l'espai que ens ocupa comença a utilitzar-se, si no com a rebost, com a celler o magatzem, o bé com a espai associat d'alguna manera bé al refectori bé a la cuina.

Pel que fa a la coberta, l'observació del mur de migdia a l'altura de la porta d'accés, palesava dues orientacions ben diferents del perfil de la volta, per la qual cosa és palès que la volta actual no és l'original.

Finalment, cal fer esment en aquesta fase, a la xarxa de canalitzacions documentada en el decurs dels treball. La seva cronologia no ha pogut ser establerta en cap cas, ja que la seqüència estratigràfica per sobre d'aquestes canalitzacions només ha proporcionat estrats datats dels segles XVII-XX. D'altra banda, cal recordar que el material més antic trobat és datat a cavall entre els segles XIV i XV. Tanmateix, es disposa d'un mínim de tres tipus o factures de canalitzacions, la més antiga de les quals és la que travessa longitudinalment el pati i el passadís, procedent d'un punt d'aigua localitzat a la zona dels horts del monestir i fins a l'interior del rebost. Creiem que cal diferenciar el tall efectuat a la roca de la canalització de maçoneria de calç que el rebleix, tractant-se de dos canalitzacions diferenciades ubicades en el mateix indret, aprofitant la segona la rasa de la primera. Tenint en compte que l'excavació duta a terme al claustre entre els anys 1991 i 1992 va proporcionar una xarxa de canalitzacions similar a la del rebost i al pati en quant a pobresa estratigràfica i tipus de factura, se n'ha mirat de cercar alguna relació. Així, tot i que els orígens i destins tampoc no van restar massa clars i malgrat la manca de datacions, en aquell moment es va optar per situar cronològicament les canalitzacions excavades a la roca en aquest horitzó cronològic.

Fase 3. Segle XV

La pèrdua del patrocini comtal és un fet clau en aquest període, ja que desencadena una crisi general que, tot i amb revifalles, afectarà el conjunt durant els segles XIV i XV. Tanmateix, creiem que cal establir novament en aquest horitzó cronològic dues fases constructives, l'una documentada al pati i l'altra a l'interior del rebost. La primera consistia en un anivellament de les escletxes o sots de la roca natural, un estrat de color negrós per l'abundància de punts de carbó que es va trobar únicament al sector nord. Va proporcionar un conjunt ceràmic format per fragments decorats amb verd i manganès, esmaltada blanca i tres fragments de ceràmica blava valenciana, conjunt que cal situar a cavall entre els segles XIV i XV. Així, diversos indicis, tots descontextualitzats, ens informen de l'existència d'una zona coberta, si més no, articulada per arcs en aquest indret.

Pel que fa al rebost, si bé, com s'ha anat repetint en el decurs d'aquesta redacció, no s'ha trobat cap material anterior als segles XIV-XV, la superposició d'estructures ens indica que cal situar en aquesta fase la construcció del mur 17.040-17.060, que travessa longitudinalment aquest espai gairebé per la meitat. No se n'ha pogut establir cap datació absoluta, però

el primer paquet estratigràfic directament associat, tot i no proporcionar material significatiu es va trobar per sobre d'un estrat datat de la segona meitat del segle XV, per tant, ha de ser posterior. Tenia només una cara vista, la de tramuntana. Desconeixem el motiu, la funció i fins i tot la divisió entre aquests espais, ja que en època moderna es va bastir al bell mig el dipòsit o cisterna. D'altra banda, cal dir que el fet que sigui posterior al mur del claustre fa que els espais que resten a migdia i a tramuntana seu siguin de dimensions massa reduïdes com per poder determinar-ne l'ús i, en canvi, en un moment anterior hauria pogut servir de feixa per terraplenar l'accés al monestir. El material ceràmic esmentat, però no ens permet afirmar aquesta hipòtesi.

Fase 4. Segles XVI i XVII

Es tracta encara d'un horitzó cronològic poc delimitat i conegut bàsicament a partir de l'excavació realitzada a la casa de l'abat, que va proporcionar molta informació per al període XIV-XVIII. És en aquest moment que cal situar les canalitzacions 17.056 i 17.059 (vegeu fig. 2). Tot i la manca de ceràmica que permeti dotar-les d'una cronologia absoluta, és clar que van ser construïdes en un moment posterior al mur 17.040-17.060, ja que hi passa per sobre i en un moment anterior a la construcció del dipòsit 17.053, que talla la canalització 17.056 pel costat de migdia. D'aquesta manera, podem associar-les també a un dels tipus establerts en el decurs de les excavacions realitzades al claustre, així com també a les canalitzacions identificades al palau abacial. Cal doncs, també, situar en aquest moment una de les posteriors reutilitzacions de la canalització central del pati. Aquesta consisteix en un tub ceràmicvidriat a l'interior de color verd oliva i folrat a l'exterior amb una carcassa d'argamassa de calç i pedra petita, tot disposat a l'interior de la rasa oberta a la roca natural.

És possible que calgui situar a finals d'aquest horitzó cronològic la fresquera que es troba a l'extrem de ponent del rebost (17.093), poc abans de la construcció del dipòsit. En aquest sentit l'única diferència entre les dues estructures és l'ús del rajol, present en el dipòsit, però no en la cisterna. Malgrat que aquests tipus de construccions no es troben citades en la documentació escrita i que generalment no s'hi localitza material arqueològic associat, com és el cas que ens ocupa, els estudis recents han permès situar-los en època moderna, des de mitjan segle XVI

Figura 4. Vista del dipòsit i de la canalització que hi mena des de l'entrada al rebost.

i fins al segle XVIII[5]. El paral·lel més proper que hem pogut localitzar és el de la galeria subterrània que es va documentar, l'any 2005, en el subsòl de la rectoria de Mosoll (Das, Cerdanya)[6], coneguda com la *Tuta* de Mosoll. En aquell cas, la galeria tampoc no va poder datada de forma precisa, però sí en època moderna, i es podria associar a la construcció de l'esmentada rectoria, al segle XVII.

Fase 5. Segle XVIII (t.a.q. 1798)

Es tracta de la darrera fase constructiva establerta, ja que se sap que la comunitat monàstica va traslladar-se a Vila-sacra l'any 1798, moment a partir del qual el conjunt monàstic va caure en procés de degradació. Es va iniciar l'espoli sistemàtic de molts dels seus carreus i d'altres elements arquitectònics i la recerca indiscriminada de suposats tresors.

Tot i donar-se el declivi del monestir, es tracta d'una fase constructivament força dinàmica en el decurs de la qual es duen a terme reformes de gran abast, que van afectar plenament la zona que ens ocupa, sobretot el pati. Es construeix, a l'extrem de ponent del conjunt, el bloc d'entrada al monestir i l'escalinata que des del pati mena a l'esplanada de davant de l'església. Al nord de l'església es construeix l'edifici

Figura 5. La canalització que fornia d'aigua el dipòsit travessava el pati des dels horts del monestir.

de les sagristies noves. A la galeria est del claustre les excavacions realitzades van permetre documentar restes corresponents a l'elaboració d'una campana. Al claustre, es basteix la cisterna que encara avui es pot veure al pati, coberta amb volta de canó, obra que va implicar la destrucció de gran part de la galeria oest del primer claustre. Aquesta obra, a més, va implicar la reorganització de la xarxa de canalitzacions, tant les d'aigua de pluja com les de clavegueram, del monestir, fet que afecta directament l'àmbit estudiat. Finalment, cal situar en aquest moment gran part de les construccions que envolten el pati. És el cas, com a mínim, del cos on actualment es troben els lavabos del monestir, i els pisos superiors de la resta dels cossos, els actuals magatzems i els cossos que conformen el passadís que mena al rebost.

Aquestes obres es poden diferenciar en dues etapes, representades per tipus ceràmics recuperats en el decurs dels treballs. D'una banda, la ceràmica decorada en blau d'influència francesa, força abundant i presentada majoritàriament per plats amb l'orla de línies i punts. Es tracta de produccions molt habituals en contextos del primer terç o potser primera meitat del segle XVIII. D'altra banda, com s'ha anat veient, per l'anomenada ceràmica de dol, bàsicament plats vidriats de color marró amb regalims foscos, gairebé negrosos. Aquest tipus es pot datat de finals del segle XVIII i primera meitat del XIX.

Així, tot i la manca de material associat és ben probable que calgui situar en la primera etapa la cisterna o dipòsit (17.053) que, juntament amb la fresquera, confereixen al rebost l'aspecte actual i la funció amb la qual es coneix aquest àmbit. Conseqüentment, també es bastirien els dos pilars rectangulars que es troben adossats al mur de ponent del rebost, que podrien formar part dels suports d'algun banc corregut per al recolzament de tines de vi o contenidors similars per a l'emmagatzematge de líquids. En aquest sentit, cal tenir present que tot i no es disposa de cap dada sobre la intervenció realitzada al refectori, sovint s'hi ha situat la cuina del monestir.

Es tracta de les obres de més importància realitzades en aquest sector, que van implicar la destrucció de gran part de l'estratificació de la part central. Així mateix, a construcció del dipòsit va implicar la construcció d'un nou sistema de canalització d'aigües (17.005) que anul·lava l'anterior (17.056 i 17.059). L'aigua es canalitzaria des de la font dels horts del monestir fins al dipòsit i del dipòsit, a l'orifici que s'observa al mur de migdia del claustre, que probablement donaria origen a alguna baixant que de nou prosseguiria pel subsòl del claustre, formant par de la xarxa descoberta en ser excavat. Llavors, es disposaria el darrer paviment documentat en aquest espai (17.002), el primer en ser excavat, i el seu rebliment d'anivellament (17.006).

És possible que calgui situar en aquesta fase les primeres construccions a migdia del rebost a nivell del primer pis, corresponent al cos que avui es coneix com a passadís (17.215-17.216 i 17.217-17.218), murs que es recolzen directament sobre la roca. Sabem que el monestir fou definitivament abandonat l'any 1798 i el fòssil director dels estrat més antics documentats en el passadís daten de la primera meitat del XVIII. Tot plegat indica que el monestir es va ampliar cap a migdia en el decurs del segle XVIII, essent les primeres construccions bastides les corresponents als actuals magatzems i al passadís.

A la segona etapa d'aquest horitzó correspondria doncs, l'obertura de l'esvoranc 17.022 per a la construcció o refacció de la canalització 17.052 que permetria el pas de l'aigua des de la cisterna 17.053 fins al rentamans que es troba encastat al mur de migdia del claustre, que també cal adscriure a aquest moment, tot i que en l'actualitat és fruit d'una de les darreres restauracions efectuades al claustre.

Fase 6. Segle XIX-XX

Cal situar en aquest moment, d'abandonament i espoli del conjunt monàstic, gran part dels esvorancs documentats al pati i el rebost.

En el pati, la instal·lació dels lavabos públics del monestir, un cop restaurat per la seva visita a finals del segle XX va implicar un nou clavegueram. A l'extrem nord del pati es va bastir el mur 17.230 per amagar o folrar el nou desguàs i es va construir l'actual escala que permet accedir al pati del d l'entrada de llevant del conjunt.

BIBLIOGRAFIA

ADELL, J.A., LLINÀS, J., MATARÓ, M., RIU, E., SAGRERA, J. 1997, "Sant Pere de Rodes (Catalunya). La Cel·la i el primer monestir (s. IX-X)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXXVIII, Hispania i Roma. D'august a Carlemany, Congrés d'homenatge a Dr. Pere de Palol/3, Girona, 23-25 de novembre de 1995 (1997): 1415-1443.

ADELL, J.A. RIU-BARRERA, E. 2002, "L'antic monestir de Sant Pere de Rodes. Arqueologia i Restauració". *Lambard. Estudis d'art medieval*, volum XIV. Barcelona: 109-146.

AAVV. 1992, "Sant Pere de Rodes", *Catalunya Romànica IX, L'Empordà II*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1990: 657-738.

LORÉS, I. 2002, *El monestir de Sant Pere de Rodes*, Memoria Artium 1, Bellaterra, Barcelona, Girona, Lleida, 2002.

MATARÓ, M., RIU, E. 1994, Le monastère de Sant Pere de Rodes (Catalogne), des origines au XIe siècle, *Annuaire pour l'Antiquité Tardive*, Bulletin num. 3, Annuaire 1994, Réunions du Mans (mai 1992) et Barcelone (juin 1993), 1994, p.80-85.

MATARÓ, M., BURCH, J., CARRASCAL, C., PUIG, A.M., VIEYRA, G., RIU, E. 1994, Sant Pere de Rodes (el Port de la Selva, Alt Empordà). Les excavacions del 1990 al 1992 i les propostes del Pla Director, *Tribuna d'arqueologia 1992-1993*, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Direcció General del Patrimoni Cultural, Servei d'Arqueologia, Barcelona, 1994, p. 139-156.

MATARÓ, M., RIU, E.1999, Sant Pere de Rodes. Un monestir comtal a la perifèria de l'extingit Imperi carolingi (segles X i XI), Catàleg de l'exposició *Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura abans del romànic (segles IX i X)*, MNAC, Barcelona,1999, pp.236-242.

MATARÓ, M. 2003, El monestir de Sant Pere de Rodes (El Port De la Selva, Alt Empordà). 2003. *Actes del II congrés d'arqueologia medieval i moderna a Catalunya*, vol. I, (Sant Cugat del Vallès, 18-21 d'abril de 2002), 2003, p.65-77.

SUBIRANAS, C. 2006, "La intervenció arqueològica a la galeria subterrània de la Tuta de Mosoll (Das, Cerdanya)". *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Roses, 6 i 7 d'octubre de 2006, p. 669-672.

NOTES

1) Adell, Riu-Barrera: 2001: 123, Mataró, 2003: 68.

2) Mataró, 1993.

3) Mataró et al., 1993.

4) Mataró, 2003: 65-67.

5) En els últims anys s'han documentat nombroses galeries subterrànies al Vallès Occidental l'estudi de les quals ha permès establir noves hipòtesis sobre la seva funcionalitat i cronologia. En aquest context s'emmarquen els estudis següents. Simon, G. i Moro, A. (2003): "Les galeries subterrànies de Terrassa. Consideracions cronològiques i d'ús" a: *Actes del IIn Congrés d'arqueologia medieval i Moderna a Catalunya*. Sant Cugat del Vallès. 18-21 d'abril de 2002. ACRAM . Ajuntament de Sant Cugat del Vallès, p. 225-234 i Coll, J.M. i Roig, J (2002): "Galeries subterrànies d'època moderna (segles XVI-XVIII): tipologia i propostes de funcionalitat a partir de l'estudi arqueològic". a: *Actes del IIn Congrés d'arqueologia medieval i Moderna a Catalunya*. Sant Cugat del Vallès. 18-21 d'abril de 2002. ACRAM . Ajuntament de Sant Cugat del Vallès, p. 252-261.

6) Intervenció arqueològica duta a terme per Carme Subiranas. Subiranas, 2005.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA EN UN SOLAR ENTRE EL CARRER DEL FORT I DE LES ESCOLES VELLES, (ULLASTET, BAIX EMPORDÀ)

Joaquim GRAU SALVÀ

INTRODUCCIÓ

Entre els dies 8 i 16 de juny de 2009 es va realitzar una intervenció arqueològica dins el nucli d'Ullastret (Baix Empordà), concretament a un solar situat entre el carrer del Fort i el carrer Escoles Velles. Aquesta intervenció va estar motivada per la voluntat d'edificar una nova construcció per part del propietari del solar. Vistos els antecedents històrics i arqueològics de la zona i pel fet d'estar ubicat dins el nucli emmurallat del poble d'Ullastret, la Subdirecció General del Patrimoni Arquitectònic, Arqueològic i Paleontològic, dins la Direcció General del Patrimoni Cultural, de la Conselleria de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, va creure convenient l'efectuació d'una sèrie de rases de sondatge per tal de determinar si la zona era positiva o negativa pel que fa a nivells arqueològics i, per tant, si era un espai apte per a ser edificat.

METODOLOGIA

Per a la realització de la intervenció es van traçar una sèrie de rases que permetessin cobrir, el millor possible, la superfície total del solar. Aquestes rases es van haver de dur a terme amb una màquina giratòria petita. La intervenció s'havia de limitar a constatar l'existència *in situ* de nivells arqueològics i realitzar una mínima excavació per tal de poder situar cronològicament les estructures que anessin apareixent.

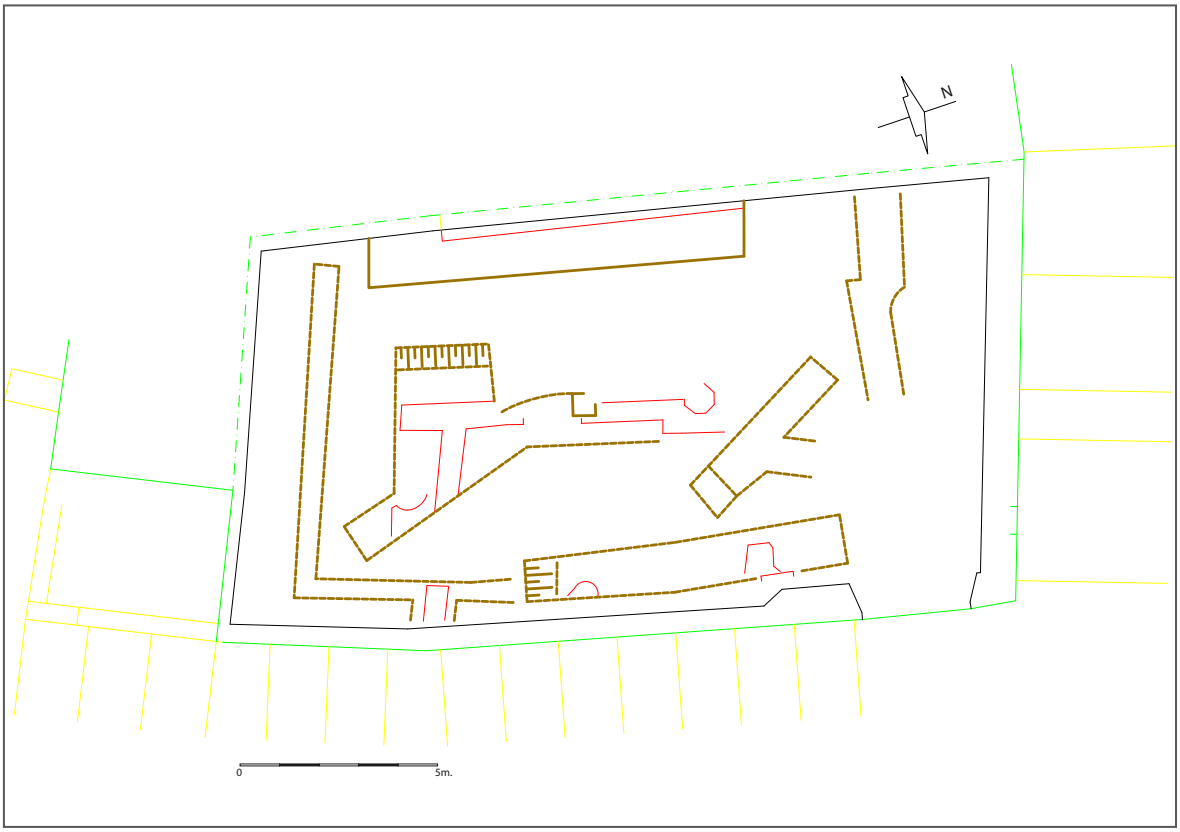

Figura 1. Planta general del solar excavat. Les línies més gruixudes indiquen les rases i sondejos fets, mentre que les línies més fines corresponen a les estructures localitzades

Àtics S.L.

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

Després de la realització de les diferents rases, es va poder constatar l'existència de nivells arqueològics en aquest solar, els quals es podien agurpar en quatre fases d'ocupació diferents.

Fase I

Aquest fase correspon al primer moment d'ocupació del solar. La impossibilitat de seguir amb els treballs d'excavació, donat que la intervenció només havia de servir per constatar l'existència de nivells arqueològics en l'espai a prospectar, impossibilita la datació de les estructures localitzades. Aquestes corresponen a tres estructures negatives que es troben retallant la roca natural (U.E. 1014, U.E. 1016 i U.E. 1021). Aquests retalls, tot i que alguns només s'han pogut veure de forma fragmentada, podrien correspondre a una sèrie de sitges. Donat els antecedents de la zona aquestes podrien situar-se cronològicament entre els segles XI i XIII .

Figura 2. Vista de les estructures de la primera fase

Fase II

Per sobre de les estructures conservades sobre la roca natural, es localitzaren una sèrie d'estructures positives, en aquest cas murs, que correspondrien, com a mínim a dos edificis, potser tres. Aquesta fase és, creiem, la més interessant de la intervenció, doncs ens indica una distribució urbanística diferent a l'actual. Els murs localitzats marcaven dues línies de façana separades entre elles per un carrer (figura 3). Amb prou feines quedaven filades d'aquestes estructures, doncs estaven molt arrasades per la construcció de les posteriors fases. Aquests corresponien a tres murs orientats nord-sud (U.E. 1009, U.E. 1010 i U.E. 1019) i un altre orientat est-oest (U.E. 1008). Els murs orientats nord-sud son els que delimitarien un espai obert que determinem com a carrer, situat en el costat oest del solar, mentre que el

Figura 3. Vista d'alguns dels murs que conformarien la segona fase

mur orientat est-oest podria determinar una separació entre dos àmbits d'un mateix habitatge o, fins i tot, creiem que podria diferenciar dues construccions.
Només es va poder recuperar material corresponent al moment final d'aquesta fase, un material escadusser, però significatiu, en el que hi apareixen algunes ceràmiques reduïdes i algun fragment de blau català que ens situarien l'abandonament d'aquesta fase al segle XVIII.

Fase III

Aquesta ens és documentada per l'aparició d'una cubeta per fer calç, a la banda nord-est del solar, que va funcionar un cop la fase II ja havia quedat

Figura 4. Vista de la cubeta de calç apareguda de la tercera fase del solar

enrunada. De dimensions petites, l'hauríem de situar cronològicament entre la segona meitat del segle XVIII i principis del segle XIX (sempre segons cronologia relativa, doncs no es van recuperar fragments ceràmics que permetessin una correcta datació del moment d'ús de l'estructura).

Fase IV

L'últim moment d'ús d'aquest solar, abans de l'abandó que ha portat a realitzar-hi la intervenció, ens ha arribat a través de l'aparició d'una sèrie de pilars centrals que anirien relacionats amb els murs perimetrals del solar. Aquests pilars aguantarien una teulada a doble coberta (part de la qual encara es podia observar fins el 2007, any en què es va acabar d'enrunar). Segons la memòria oral del lloc, aquell espai havia estat "la sala de ball dels de dretes", que havia funcionat fins la II República Espanyola. Posteriorment a aquesta funció, el mateix edifici havia servit com a corral per a tancar-hi ovelles, mostra d'això un nombre bastant important d'ossos d'ovicàprid van ser recuperats.

Figura 5. Vista d'un dels pilars que aguantaven la teulada en la darrera fase

CONCLUSIONS

Després de la intervenció al solar entre el carrer del Fort i el carrer de les Escoles Velles, d'Ullastret, s'ha constatat que hi ha ocupació del lloc, com a mínim, des del segle XI. Aquest espai va patir una sèrie de transformacions, fins i tot urbanístiques, doncs hem constatat l'existència d'un carrer que, més tard, va quedar engolit per un edifici, fins al dia d'avui.

La impossibilitat de realitzar una excavació en extensió fa que aquests resultats siguin presentats a tall d'hipòtesi. Les cronologies, tanmateix, donada l'escassetat del material aparegut son bastant fragmentades. Una correcta excavació del solar, en cas que quedés afectat per les obres a realitzar-hi, acabaria d'esclarir-ne el funcionament.

BIBLIOGRAFIA

BADIA, J. 1977, *L'arquitectura medieval de l'Empordà. I. El Baix Empordà*, Diputació de Girona, Girona.

BADIA, J. 1989, Ullastret, *Catalunya Romànica, VIII. L'Empordà. I*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, p. 332-340.

CODINA, F.; DE PRADO, G. 2007, *Memòria de la intervenció al Carrer del Fort s/n*. (inèdita).

CODINA, F.; MARGALL, J.; DE PRADO, G. 2006. Intervencions arqueològiques al nucli històric d'Ullastret, *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Girona, p. 427-433.

CODINA, F.; MARGALL, J.; DE PRADO, G.; SOLDEVILA, X. 2006. Evidències arqueològiques d'època medieval al nucli històric d'Ullastret, *Estudis del Baix Empordà*, Institut d'Estudis del Baix Empordà, 26, Sant Feliu de Guíxols, p. 33-64

ESTEBAN, A. 1988, Notes per al coneixement de l'evolució històrica del paisatge Baix-Empordanès, *Notes de Geografia Física*, 17, Universitat de Barcelona, Barcelona, p. 57-68

MATAS, J. 1986, *Els estanys eixuts*, Quaderns de la Revista de Girona, 7, Diputació de Girona, Girona.

PALLÍ, LL. 1972, *Estratigrafía del Paleógeno del Empordà y zona limítrofes*, Publicaciones de Geología, 1, Universidad Autónoma de Barcelona, Bellaterra.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA CANÒNICA DE SANTA MARIA DEL ROURE, PONT DE MOLINS, ALT EMPORDÀ

Dolors CODINA REINA

INTRODUCCIÓ

La canònica de Santa Maria del Roure està situada en el terme municipal de Pont de Molins (Alt Empordà), en una zona de camps i boscos, aproximadament a 1 quilòmetre del nucli de Molins. L'accés al monument és fàcil i està molt ben indicat i senyalitzat. Cal prendre un trencall a la carretera Nacional II que porta cap a Pont de Molins i Boadella d'Empordà, poc abans d'arribar al quilòmetre 762. Una vegada a la carretera GIV-5041, cal arribar fins al nucli de Molins i trencar a la dreta, en direcció nord. Cal seguir un camí totalment senyalitzat fins arribar a la canònica, a un quilòmetre al nord-oest del nucli de Molins.

Al llarg del mes de novembre de 2009 va tenir lloc la primera intervenció arqueològica en el monument. Aquesta campanya s'emmarcava dins del projecte de restauració de l'edifici, promogut per l'Ajuntament de Ponts de Molins i pel Servei de Monuments de la Diputació de Girona.

Abans d'iniciar la campanya arqueològica, encarregada a Janus, SL, es van efectuar les obres de rehabilitació de l' absis de l'església de la canònica, que gairebé es va haver de refer totalment. La campanya arqueològica va córrer paral·lela a l'actuació de l'empresa constructora, que s'encarregà de consolidar i coronar els murs que anaven sortint en el moment de l'excavació.

El projecte inicial d'aquesta primera campanya contemplava dos aspectes bàsics: per una banda, l'excavació total de l'interior de l'església - zona 1- i, per l'altra, la retirada de la runa amb màquina retroexcavadora de les zones 2, 3 i 4 (fig. 1).

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

La intervenció arqueològica realitzada a la canònica de Santa Maria del Roure durant el mes de novembre de 2009 ens va permetre posar de manifest tot un seguit de nivells i d'estructures arqueològiques a les quatre zones intervingudes.

Zona 1. Església

L'excavació de l'església es va iniciar amb la retirada del nivell vegetal que cobria tot l'espai. En el moment de començar ja es veia, en el centre de la nau, un retall rectangular farcit amb rajols moderns i pedres que, segons fonts orals locals, ja s'havia buidat a les darreries del segle XX.

L'absis

A l'inici de l'excavació, la zona de l'absis presentava una gran quantitat de runa que cobria les estructures anteriors. Sabíem, tant per documentació antiga com per evidències físiques, que per sota de la runa hi havia l'absis semicircular de l'antiga església romànica. Aquest absis també es podia apreciar a l'exterior de l'església, a la banda nord, i ja ens donava una idea de la seva situació i característiques físiques.

La gran quantitat de runa acumulada va fer precisa la intervenció d'una *bobcat*, que ens va permetre retirar tot el nivell amb una gran rapidesa[1]. Un cop retirada la runa vam observar que el mur circular de l'absis romànic delimitava dos espais, un a l'est i l'altre a l'oest.

L'espai de l'est, situat a l'exterior de l'absis romànic, presentava, per sota del nivell de runa, un estrat de farciment que es recolzava a l'absis actual i que amortitzava el mur del mateix absis romànic. Aquest nivell cobria un nivell d'ús que es recolzava, a ponent, contra el mur de l'absis romànic, mentre que a l'est quedava tallat per la rasa de fonamentació del mur de l'absis actual. Es tractava d'un paviment de calç, amb una matriu sorrenca molt clara. Probablement es tractaria del nivell de circulació de l'àrea funerària de llevant de l'absis.

En aquest punt de l'excavació es va decidir obrir un sondeig en el lateral nord d'aquest espai a fi de poder determinar la profunditat del mur romànic i trobar-ne les fonamentacions. Així, vam començar a excavar el nivell que cobria l'estrat, que era un nivell de farcit, argilós, molt net i estèril pel que fa a materials antròpics. Aquest recolzava a ponent contra el mur de l'absis, mentre que a l'est quedava tallat per la

Janus S.L.

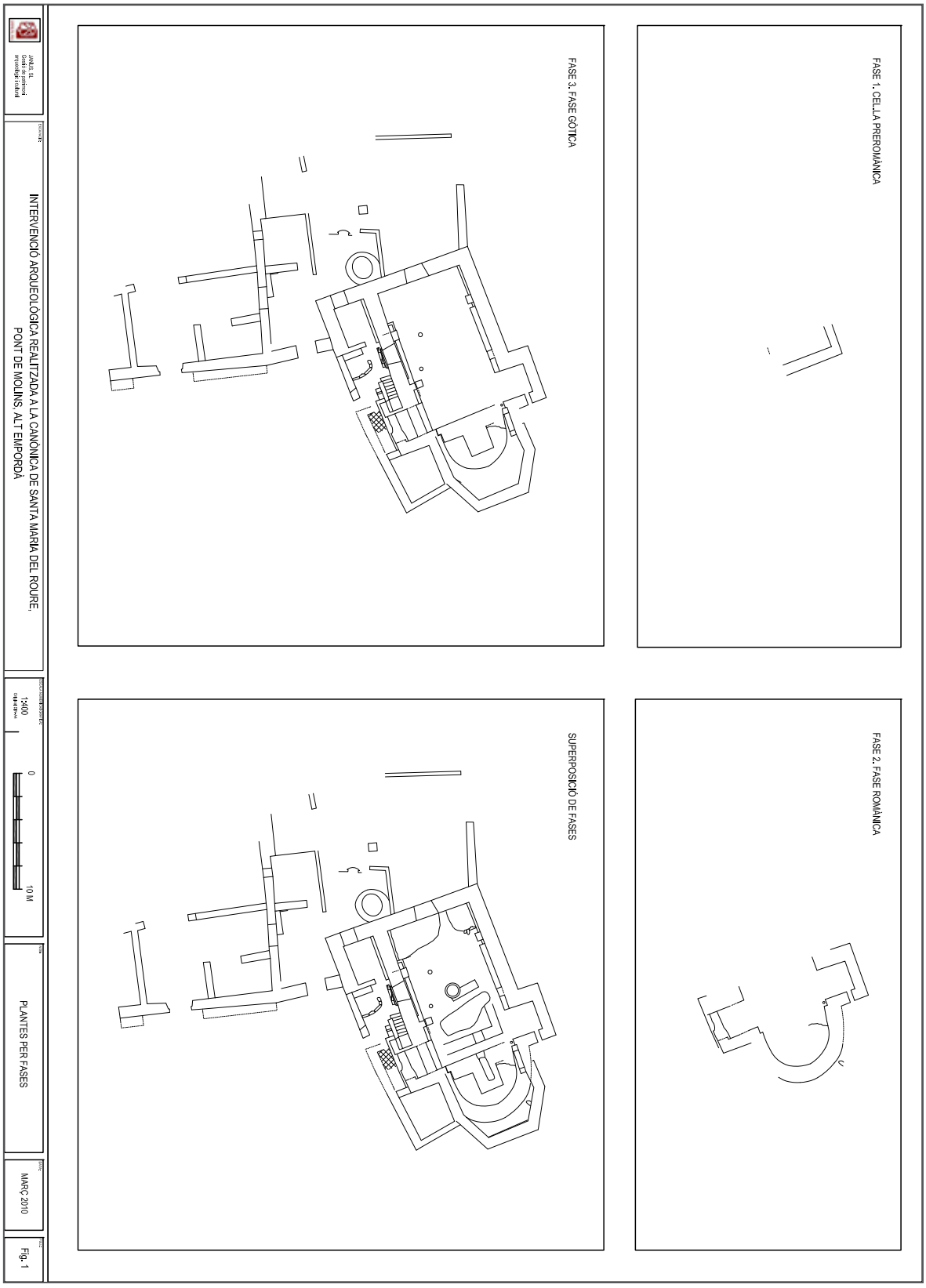

Figura 1. Planta de les diferents fases, a partir de l'excavació de l'any 2009.

rasa de fonamentació. Un cop retirat aquest nivell va aparèixer un enterrament, que estava *in situ* i en connexió anatòmica, orientat est-oest (amb el crani a ponent) i inhumat en una fossa simple. Malauradament, el mur i la rasa de fonamentació de l'absis actual el tallaven. La fossa d'aquest individu estava excavada en l'estrat inferior, que no vam excavar.

La troballa d'aquesta inhumació ens va fer replantejar la continuació del sondeig i es va decidir de no continuar-lo i deixar la cota d'excavació a nivell de l'enterrament. No obstant això, vam poder observar que a 149.23 m.s.n.m., el mur de l'absis romànic encara continuava cap avall i que no hi havia cap traça de banqueta de fonamentació.

El mur de l'absis romànic, d'un gruix d'entre 1.20 i 1.25 metres, composat per carreus ben escairats de dimensions considerables, presentava una conservació diferent entre la cara est i la cara oest. En efecte, la cara oest, visible avui dia, encara manté la filada exterior de carreus, arrasats tots ells a una mateixa cota; en canvi, a la cara est, aquests carreus havien desaparegut, amb la intenció clara de fer-los servir en algun altre lloc.

A la banda de ponent de l'absis romànic van aparèixer tot un seguit de restes adscrites a tres moments cronològics diferents. En primer lloc, i després de retirar l'estrat que cobria tota la zona, vam localitzar un paviment de calç en unes condicions de conservació bastant bones, que recolzava contra l'absis romànic. Aquest nivell ocupava tot l'espai interior de l'absis. Per sobre d'aquest paviment vam localitzar unes estructures d'època gòtica: es tractava de la base de l'altar i d'un mur, orientat nord-sud, que tancava l'espai de l'absis sobrealçant-lo respecte a la nau. La base de l'altar és una estructura rectangular, molt malmesa, formada per pedres més o menys desbastades i lligades amb un morter de calç de mala qualitat. Aquesta base està relacionada amb una estructura que tenia forma de mur, però que creiem que tenia funció d'esglaó. Aquest esglaó deuria ocupar tota la llum de l'absis, però en el moment de l'excavació la part nord havia desaparegut. Al sud, aquesta estructura es lliurava al mur de l'absis romànic.

Al centre de la base de l'altar hi vam localitzar un retall rectangular, que mesurava 1.90 m. de llarg per 0.60 cm. d'ample. Aquesta estructura retallava la base de l'altar, el paviment de calç i el subsòl. Es va procedir a la seva excavació[2] i vam localitzar restes humanes inconnexes dins del farcit. A part d'aquestes restes es van trobar dues monedes. Es tractava d'un billó de bronze, emès per la seca de Girona entre 1520 i 1535, sota el mandat del rei Carles I (1517-1556), i d'un diner de Vic de Felip III (1598-1621)[3].

Un cop retirat tot el farcit i totes les restes inconnexes, va aparèixer un individu sencer, *in situ* i en connexió anatòmica. Estava inhumat en decúbit dorsal i orientat oest-est (crani a l'est), sense respectar la tradició cristiana de l'enterrament est-oest. Es tractava d'un individu adult, masculí, que presentava el crani en fase anterior, amb la connexió temporo-mandibular desplaçada, amb el tòrax posat pla, les connexions vertebrals estretes, els braços semiflexionats, amb les mans a nivell del pubis i en connexió anatòmica estreta, els coxals lleugerament enlairats, amb els membres inferiors estirats i les ròtules basculades cap a l'interior. Els MTT estaven en molt males condicions degut a l'acidesa del sòl. L'individu estava inhumat dins d'una caixa de fusta de la qual vàrem trobar, *in situ*, tots els claus de ferro.

Presentava un seguit d'objectes funeraris que vam localitzar *in situ* en el moment de l'excavació: una moneda de bronze situada a l'interior de l'òrbita dreta, una creu de Caravaca de plata localitzada a l'alçada de l'esternó i un rosari de ferro amb una medalla del sagrat cor lligant-li les mans. La moneda era un diner de Vic, de Felip II, amb una cronologia entre 1556 i 1598. Com a característica de la moneda direm que havia estat ressegellada amb la figura d'un lleó.

La nau

L'excavació de la nau va començar amb la retirada manual del nivell vegetal, un cop retirat el qual van aparèixer grans acumulacions d'enderroc, concentrades als laterals i a l'oest de la nau. Es va decidir retirar-los amb la mateixa *bobcat* que ja havia tret la runa de la zona de l'absis.

La nau estava coberta per un nivell general, amb molt poca consistència i amb material arqueològic modern[4]. Per sota d'aquest nivell van aparèixer tot un seguit d'estructures. Hem de remarcar el fet que la nau de l'església estava molt arrasada i que les estructures que hi vam localitzar tenien molt poca entitat, en alguns casos tan sols eren traces.

A la banda est de la nau, a tocar de l'absis, vam descobrir les restes d'una edificació, més estreta que la nau actual, molt arrasada, però que presentava, clarament, un mur orientat nord-sud i un mur orientat est-oest que s'imbricaven pel costat est. Aquests murs presentaven un parament irregular, amb pedres sense desbastar, però molt ben lligades amb morter de calç.

A l'oest d'aquesta edificació va aparèixer una gran fossa que tallava i rebentava el mur. Estava farcida per dos estrats. El material arqueològic que s'hi va localitzar era modern.

Al centre de la nau vam localitzar una estructura rectangular excavada en el subsòl, i revestida amb llosetes pels quatre laterals. Tenia una orientació nord-sud i quan vam començar-ne l'excavació estava farcida amb runa actual: rajols, teules, morter... Gràcies a les fonts orals locals vam saber que aquest retall ja havia estat buidat en el moment en què es va intentar restaurar el monument a finals del segle XX.

Al sud d'aquest retall vam localitzar una fossa circular que el tallava, amb un diàmetre de 1.30 cm., i que presentava restes de morter de calç en el seu interior; molt probablement es tractaria d'una pastera de calç per a la fabricació del morter.

Zona 2. Les dependències meridionals

La zona 2 està localitzada al sud de l'església. L'objectiu inicial era retirar la runa amb la màquina retroexcavadora a fi de poder veure si hi quedaven restes del transsepte sud. Vam dividir aquesta zona en dos sectors: sector 1 i sector 2.

Sector 1

Es troba a la part més oriental de la zona 2. Es tracta d'una habitació de dimensions reduïdes, amb el mur est en molt mal estat de conservació, que va haver de ser apuntalat abans de començar a treure la runa. Un cop apuntalat el mur vam procedir a retirar el vegetal i la runa. La feina es va fer amb una màquina retroexcavadora i la runa que sortia es va destriar, fent un pilot amb les pedres, un altre amb la runa i un altre amb la terra.

Es va retirar tot l'estrat d'enderroc, en el qual va aparèixer una moneda de coure de Felip V, emesa l'any 1719, i dos capitells figurats que, a hores d'ara, estan en fase d'estudi. Un cop retirat el nivell d'enderroc va aparèixer un paviment de toves, que ocupava gairebé la totalitat de l'espai de l'habitació. Estava molt ben conservat en l'angle nord-oest. Per sota d'aquest paviment, hi havia un nivell de preparació que es tractava d'un estrat de morter de calç d'entre 3 i 5 cm de gruix, molt malmès.

Un cop retirat el paviment de toves i la seva preparació, va aparèixer un estrat que cobria un nivell on van aparèixer inhumacions. Un cop vist que els enterraments estaven *in situ* i en connexió, es va decidir aturar l'excavació del sector en aquest punt, per poder preservar-los fins a la propera campanya.

Sector 2

El sector 2 ocupa la part central de la zona 2. L'objectiu de la campanya en aquest sector, igual que en el sector 1, era la retirada de la runa amb màquina retroexcavadora. Hem de dir que en aquest sector van aparèixer nombroses estructures i nivells d'ocupació. Com que l'objectiu d'aquesta campanya era la retirada de la runa, no es va excavar cap d'aquests nivells, de manera que a continuació exposem les troballes, però no presentem conclusions, a l'espera de poder excavar-les en una campanya futura.

La retirada de la runa i l'enderroc del sector 2 ens va proporcionar moltes sorpreses. Per una banda ens va permetre confirmar l'existència de les restes del transsepte sud, del qual en vam localitzar els costats est i oest, un fragment del mur de tancament sud i la base / banqueta d'aquest.

Figures 2 i 3. Els capitells figurats localitzats en el sector 1

Aquest mur sud apareixia molt malmès per les modificacions posteriors efectuades a la zona. Sembla clara la utilització d'aquest espai de l'antic transsepte com a habitació; el tapiat que tanca el pas amb l'església i l'arrencament de la volta ho avalen. Aquesta nova utilització de l'espai podria estar relacionada amb el paviment de pedres que trobem just davant del mur sud.

La presència d'una escala ens confirma l'existència d'unes dependències que tindrien un mínim de dos pisos. No obstant això, si realitzem la lectura del parament de la façana sud de l'església, veiem que per sobre de l'arc de la porta i per sobre del teuladet de la volta de l'antic transsepte hi ha un seguit d'enfonys d'embigat, practicats en part en el propi mur que cega les finestres que s'obrien a la façana sud durant la fase anterior. Aquests enfonys es corresponen amb un tercer nivell de pis.

En enretirar l'enderroc de davant de la porta sud de l'església vam poder constatar la presència d'un nivell de circulació, composat per còdols, relacionat amb el pas de la porta d'accés al campanar. Aquests nivells d'ús ens permeten afirmar que la porta sud no existia en aquests moments, sinó que es tractaria d'una refecció més moderna, un cop aquests nivells ja estan en desús.

La troballa de totes aquestes estructures, que no vam poder excavar, i la localització de les estructures funeràries en el sector 1 van comportar un replanteig de final de campanya: es va decidir tapar amb geotèxtil les restes i, per sobre, posar-hi una capa de terra que les protegís de possibles accions de furtius, a l'espera de poder ser excavades en campanyes futures.

Zona 3

La zona 3 està situada a l'extrem sud del conjunt. Es tracta d'un cos de grans dimensions que podria haver estat la casa del prior. Igual que a la zona 2, l'objectiu d'aquesta campanya era treure la runa i l'enderroc, a fi de poder veure, per una banda, les diferents estances que compartimentaven l'espai i, per l'altra banda, poder coronar i consolidar les parets que anessin apareixent.

La retirada de l'enderroc es va fer amb la màquina retroexcavadora petita, i es va destriar la pedra de la terra. No es va arribar a nivells arqueològics, sinó que es va deixar un gruix d'entre 40-50 cm de pedra per evitar les accions dels furtius.

Zona 4

La zona 4 està situada davant de la porta de ponent de l'església i ocupa el que semblava un espai de pas entre l'església, el claustre i les dependències. Es va procedir a la retirada de la runa i es van començar a entreveure tota una sèrie de murs de diferents fases, que tancaven l'espai en petites habitacions. Aquests espais no van ser excavats i, igual que a la zona 3, la retirada de l'enderroc no va ser total, sinó que es va parar a uns 50 cm. per sobre dels nivells arqueològics.

No obstant això, vam poder documentar un pou, localitzat a l'angle sud-est de l'església, a tocar de la façana oest del campanar. Aquest pou, de grans dimensions, tenia un brocal fet amb carreus molt ben escairats, probablement reaprofitats, un dels quals tenia una inscripció. Al costat d'aquest pou, hi ha una cisterna, l'existència de la qual ja es coneixia.

Finalment, es va netejar també la part de davant de la façana de ponent de l'església.

CONCLUSIONS

L'església de Santa Maria del Roure és un edifici que presenta una planta de creu llatina, amb una sola nau i un absis que ha patit modificacions al llarg de la seva història. Inicialment presentava un absis semicircular, típicament romànic, que, amb l'ampliació de l'església cap a llevant, passa a ser octogonal. El transsepte sud pateix, també, moltes modificacions, visibles encara avui dia. La resta de la nau no és una excepció: hi ha diverses fases constructives, ben visibles en els murs laterals, i l'obertura d'una porta al sud n'és un clar exemple.

La lectura dels paraments dels murs laterals i de la façana de ponent ens deixa entreveure diverses fases diferents, tot i que adscriure una cronologia a cadascuna és difícil, i tan sols podem intentar presentar una cronologia relativa.

La façana de ponent presenta dues fases constructives ben diferenciades, sobretot, pel tipus de parament. El primer parament, format per carreus de mida mitjana ben escairats, està imbricat amb el parament de la paret nord. El segon està composat per pedres de diverses mides, sense desbastar i molt poc lligades entre si, i sembla que portaria una capa de arrebossat per sobre.

A nivell funcional diferenciem un mínim de dos moments d'utilització diferents. En un primer moment

hi hauria un cor[5], tesi recolzada per la presència de mènsules just per sobre de la porta d'entrada d'aquesta façana oest, i també per la mènsula que trobem a la paret sud, al costat de l'arrencament del nervi de la volta gòtica. La mènsula simètrica a aquesta ha desaparegut. Com que aquesta desaparició podria ser fruit de la incorporació, a la paret nord, del nervi de la volta, podem suposar que el cor seria anterior a aquestes arcuacions. A aquest cor s'hi accedia des d'una porta que comunicava amb el campanar. En el segon moment de funcionament el cor ja no existeix, i s'ha tapiat la porta que comunicava el cor amb el campanar.

La cara exterior de la façana de ponent és molt diferent de la interior, ja que presenta homogeneïtat en el parament, de carreus ben escairats i ben lligats amb morter de calç. No obstant això, podem apreciar, a la banda nord de la paret, una esquerda horitzontal que es podria correspondre amb el canvi de parament que trobem a l'interior de l'edifici. En aquest mateix costat nord podem observar l'empremta d'un petit teulat inclinat que cobriria, segurament, un espai de porxo.

La façana nord presentava, a nivell de la nau, dos tipus de parament, un d'inferior que ocupa gairebé la totalitat del pany de paret i que està composat per carreus ben escairats, i un de superior, molt més escadusser i format amb pedres sense desbastar. Remarquem la presència, en aquesta paret, d'una pilastra que es recolza contra el parament de carreus i que és la base de l'arrencament del nervi de la volta. A l'oest d'aquesta pilastra hi ha l'arrencament d'un altre nervi, que s'encasta directament dins de la paret.

A nivell de les banquetes veiem com aquestes s'adeqüen al perfil del subsòl. Vam localitzar també, just arran de la banqueta, la base d'una pilastra que queda desplaçada cap a ponent en relació amb el nervi de la volta. Aquesta base és simètrica amb la del costat sud. Com que a la paret no veiem cap rastre d'aquesta pilastra, és possible que aquesta base funcionés amb una paret anterior a l'actual.

La façana meridional presenta moltes més refaccions. La lectura dels paraments ens permet diferenciar diverses fases. D'entrada, veiem com el transsepte romànic es tapia i l'espai que queda passa a ser una habitació exterior. Per sobre de l'arc es produeix un canvi en el parament, que esdevé molt més escairat i carreuat. La finestra es tapia en un moment posterior.

Aquesta façana, que inicialment devia ser tota cega, pateix una gran remodelació. Al centre de la paret s'obre una porta que dóna a l'exterior i que presenta a la seva cara sud una banqueta de fonamentació que trenca la línia de continuïtat del mur i que ens parla de la posterioritat d'aquesta obertura[6].

Igual que a la façana nord, també trobem una pilastra que serveix de base per a l'arrencament del nervi de la volta, i més cap a ponent trobem l'arrencament d'un altre nervi. Destaquem la variabilitat de les banquetes, molt diferents entre elles, però que malauradament no hem pogut adscriure a cap fase cronològica degut al grau tan elevat d'arrasament del interior de la nau.

A nivell arqueològic hi ha diversos aspectes que volem destacar. En primer lloc, volem fer esment a l'edificació que vam localitzar al centre de la nau i de la qual malauradament no coneixem ni la seva funció ni la seva cronologia. Suposem que es tractaria d'un edifici rectangular, orientat est-oest, de dimensions no massa grans i suposadament arrasat ja en el moment de la construcció de l'església romànica. Nosaltres proposem, a tall d'hipòtesi, que podria tractar-se d'una petita cel·la pre-romànica.

Per tant tindríem, com a mínim, a l'església quatre fases cronològiques ben diferenciades:

- La fase preromànica
- La fase romànica del segle XII
- La fase gòtica
- Les reformes modernes.

Pel que fa a les restes aparegudes a les zones 2, 3 i 4, no podem presentar conclusions ni cronologies atès que no han estat excavades.

BIBLIOGRAFIA

BALAGUER, A., 1999, *Història de la moneda dels comtats catalans*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

BOTET I SISÓ, 1908, *Les monedes catalanes*, vol. I. Barcelona

CRUSAFONT, M., 1982, *Numismàtica de la Corona catalano-aragonesa medieval*, Madrid.

NOTES

1) Volem donar les gràcies a en Jaume Isern, i a en Joan, el palista, que van fer una gran feina.

2) Fonts orals del poble de Pont de Molins ens

van dir que allà hi havien enterrat a un dels últims capellans de l'església, i que ells sabien que hi havia un mort perquè quan van realizar tasques de neteja i de restauració a l'interior de l'església van buidar la fossa i van trobar-ne les restes. Quan van veure que es tractava d'un enterrament van tornar a tapar.

3) La troballa de les monedes dins del farcit de la tomba ens indicaria una cronologia, però el fet d'haver estat remenat en època moderna ens desacredita aquesta datació, atès que no sabem realment si el farcit que nosaltres hem trobat i excavat provenia de dins de la tomba, o si bé en el moment de reomplir-la van agafar terra d'un altre indret.

4) En aquests moments el material ceràmic està en fase d'estudi.

5) No creiem que fos el moment inicial perquè pensem que la primera fase era la dels carreus ben escairats.

6) Segurament podrem datar el moment de funcionament d'aquesta porta quan excavem al sud d'aquesta obertura, atès que ha de ser posterior al moment de funcionament de les estructures exteriors que hem localitzat aquesta campanya, però que encara no hem pogut excavar.

PRIMERA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A L'ESGLÉSIA DE SANT MIQUEL DE PALOL SABALDÒRIA (VILAFANT, ALT EMPORDÀ)

Anna AUGÉ SANTEUGINI

INTRODUCCIÓ

L'Ajuntament de Vilafant va endegar la redacció del Pla Especial de Protecció de la Zona de Palol Sabaldòria amb l'objectiu de protegir i recuperar el conjunt, format per una masia i instal·lacions auxiliars, les restes de l'església de Sant Miquel i del castell de Palol, i habilitar el conjunt com a seu del Centre d'Interpretació del Patrimoni Natural i Arqueològic del riu Manol i del conjunt de Palol Sabaldòria. És un projecte que té el punt d'arrancada a principis de la dècada del 2000, quan ja la Universitat de Girona va portar a terme una primera intervenció arqueològica en el conjunt: una prospecció mitjançant l'obertura de rases amb l'ajuda d'una màquina excavadora, per tal de delimitar el jaciment i deixar al descobert noves restes.

Després d'uns anys, l'Ajuntament va reactivar el projecte i va encarregar a un equip d'arquitectes la confecció del Pla Director que ha de permetre la recuperació de tot el conjunt. En aquest context, es va considerar interessant iniciar el projecte mitjançant la realització de diverses intervencions arqueològiques en el diferents elements que conformen el conjunt.

És per aquest motiu que l'Ajuntament de Vilafant va encarregar a l'empresa Janus S.L. la realització d'aquestes esmentades intervencions. El primer element on es va actuar va ser a l'església de Sant Miquel, i la intervenció es va portar a terme entre els dies 11 d'agost i 19 de setembre de 2008.

Aquesta primera campanya es va concentrar a l'interior de l'església. El gran nombre d'enterraments trobats a la nau no va permetre, al final, completar l'excavació de l'edifici i excavar la zona de la capçalera, que van quedar per a una segona intervenció, efectuada l'any 2010. Cal tenir present, doncs, que els resultats que s'exposen en aquest article no són del tot concloents i que l'evolució històrica de l'església i dels seus entorns immediats s'acabarà de confeccionar una vegada s'hi hagin afegit els resultats d'aquesta segona campanya.

Janus S.L.

SITUACIÓ GEOGRÀFICA I NOTÍCIES HISTÒRIQUES

El conjunt de Palol Sabaldòria es troba al cim d'un tossal enlairat al damunt del marge esquerre del riu Manol, que en aquest lloc discorre entre ribes encinglerades. A la plataforma superior més propera al riu s'emplacen les restes de l'església de Sant Miquel i del castell de Palol. A pocs metres, al sud d'aquestes dues construccions, es situa el mas de Palol, del segle XVI.

La riba dreta del Manol, damunt la qual s'assenten aquests edificis, va funcionar com a pedrera, tal i com es pot veure algunes de les concavitats fetes per l'extracció. És molt probable que alguns dels blocs de pedra sorrenca que es troben en les restes del castell i de l'església provinguin d'aquest indret.

La primera noticia on surt documentat el lloc de Palol data de l'any 1020. D'aquest any és el testament del comte de Besalú, Bernat Tallaferro, que deixà al seu fill Berenguer un alou en el terme de Palol Sabaldòria. No és, però, fins l'any 1167 que trobem la primera referència escrita de l'existència de l'església de Palol, que posteriorment fou agregada a la de Santa Llogaia d'Àlguema en una data no precisa. En un document de l'any 1362 s'esmenta que totes dues eren regides per un sol rector, i en els nomenclàtors del segle XVII ja no hi figura l'església de Palol, només s'esmenta la parròquia de Santa Llogaia d'Àlguema.

Figura 1. Plànol de situació del conjunt de Palol Sabaldòria.

En un document de l'any 1722 hi ha constància que l'església es troba en mal estat, i que és necessària una reparació de la teulada i de les parets. Es desconeix si aquest treball s'efectuà. La darrera notícia que tenim de l'església és de l'any 1824, amb motiu d'una translació de celebracions fundades a Sant Miquel de Palol Sabaldória.

DESCRIPCIÓ DE L'ESGLÉSIA

L'edifici té una planta d'una sola nau, de 10,55 metres de llargària i 4,60 metres d'amplada màxima (mides interiors) i un absis lleugerament trapezial. La capçalera, orientada a l'est, amida 4 metres de llarg i 3 metres d'ample. La nau es troba dividida en tres tramades per arcs torals i la zona del presbiteri està sobrealçada. L'accés a la zona de l'absis vindria marcat per un arc triomfal, actualment perdut, que hauria format una separació amb la nau. A la banda de migdia, en el segon tram de la nau hi ha una capella lateral, que és un afegit posterior.

Pel que fa a les obertures, hi ha dues portes. La principal s'obre al mur oest i del seu arc només s'han conservat algunes de les dovelles. L'altra porta, secundària, s'obre al mur meridional de la nau, gairebé a tocar de la capçalera. És una porta reduïda i estreta, amb un arc de mig punt, passat de radi amb les banquetes avançades. La façana d'entrada de l'edifici acaba amb un campanar d'espadanya, actualment destruït.

Una bona part de l'edifici es troba enrunada. Tot i així, unes obres de restauració, els anys 70, han permès la conservació, en el tram més occidental, de la coberta, que és amb volta de canó i de doble vessant.

Figura 2. Vista frontal de l'església de Sant Miquel.

Per a la construcció de l'església es va fer servir materials propis de la zona, rierencs de mida heterogènia i pedra sorrenca, lligats amb morter de calç. Les cantonades estan reforçades amb carreus escairats de pedra sorrenca de mida grossa, escairats. Tant a la cara interna com a l'externa dels murs hi ha algunes filades de lloses en *opus spicatum*.

Per tots aquests elements podríem emmarcar aquest edifici en els corrents constructius preromànics, simples i de caire rural. La documentació antiga que data la construcció de la capella de l'any 1353, així com d'altres elements, ens assenyalen que és un edifici que rep alguna transformació en els curs dels segles.

ELS TREBALLS ARQUEOLÒGICS

L'objectiu inicial d'aquesta primera campanya era poder excavar tot l'interior de l'església i realitzar algun sondeig per la part exterior. L'aparició d'un gran nombre d'enterraments a la zona de la nau no va permetre assolir aquestes expectatives. Va quedar pendent d'excavar, doncs, la zona de l'absis, part del tercer tram de la nau, proper a la capçalera, i la realització de sondejos al voltant de l'església.

Els treballs d'excavació a la nau van posar al descobert un total de 22 enterraments, tres sitges i diversos elements arquitectònics de l'edifici que fins aquell moment no eren visibles.

La necròpolis

Pel que fa a la part de la necròpolis es van poder diferenciar diverses estructures funeràries que van des d'època medieval fins a època moderna. De les 22 tombes, 7 corresponien a època medieval i les 15 restants a època moderna. Les d'època medieval estaven distribuïdes per tota la nau, mentre que les d'època moderna quedaven concentrades entre el primer i segon tram de la nau i a la zona de la capella lateral.

Les sepultures medievals eren EF 7, EF 9, EF 12, EF 18, EF 19, EF 21 i EF 22. En tots els casos es tractava d'enterraments en fossa, sense taüt, orientats d'oest a est, amb el cap situat a l'oest i segellats amb una coberta de pedres. Cal assenyalar l'existència d'una fossa antropomorfa situada en el tercer tram, el proper a la zona del presbiteri, que correspon a l'EF 9. La resta de les fosses eren senzilles i amb els extrems arrodonits, i cap estava reutilitzada.

En canvi, en les estructures funeràries modernes (EF 1, EF 2, EF 3, EF 4, EF 5, EF 6, EF 8, EF 10, EF 11, EF 13, EF 14, EF 15, EF 16, EF 17 i EF 20), sí que es produïren diversos casos de reutilització de la fossa. Per aquest motiu, es van trobar alguns esquelets incomplets, com a conseqüència dels remenaments posteriors. Totes les inhumacions modernes van ser dipositades dins de taüts de fusta, com assenyala l'alt percentatge de claus de ferro, alguns trobats *in situ*, que permetien dibuixar juntament amb l'empremta de putrefacció de la fusta, en alguns casos, la forma de la caixa. La majoria van ser enterrats orientats d'oest a est, amb el cap situat a l'oest. Destaca però, l'orientació d'alguns individus que, en contraposició a la resta d'enterraments, era en direcció nord-sud, amb el cap situat al nord. Les dimensions reduïdes de l'església podrien haver estat la causa principal tant de l'orientació divergent dels enterraments com de la seva reutilització.

Cal subratllar la localització d'enterraments infantils, tant d'època medieval com moderna, que responen a una clara intencionalitat religiosa de protegir els nens a dins de l'edifici cristià. De les set sepultures medievals, sis corresponien a individus infantils (EF 7, EF 12, EF 18, EF 19, EF 21 i EF 22), i dels quinze enterraments moderns, quatre eren infantils (EF 3, EF 8, EF 10 i EF 20).

Les sitges

En la superfície excavada de la nau van aparèixer tres sitges. Dues (sitges 2 i 3) estaven situades en el primer tram de l'església, on es troba la porta principal, a banda i banda, ubicades just a les raconades entre el mur de la façana i els murs laterals nord (sitja 3) i sud (sitja 2). La tercera sitja (sitja 1) estava situada al centre del segon tram de la nau.

Les sitges 2 i 3 van quedar afectades pels treballs de consolidació dels anys 70, de manera que els seus farcits estaven totalment alterats. Un altre factor que va condicionar l'excavació d'aquestes sitges va ser la seva ubicació, ja que els reforços construïts als anys 70 es fonamentaven en els seus farcits, de manera que no van poder ser excavades completament.

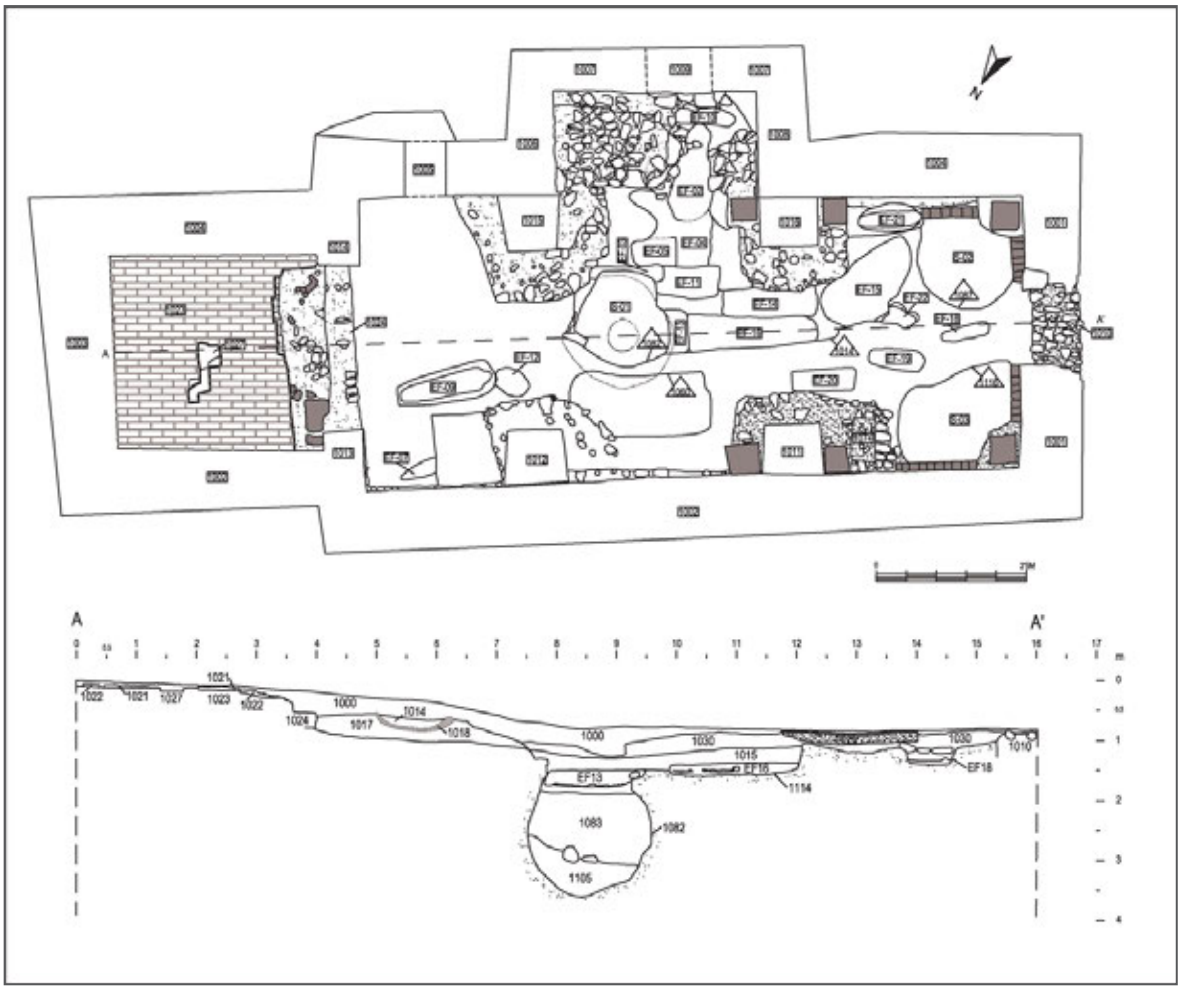

Figura 3. Planta general i secció de l'excavació.

Només va ser excavada en la seva totalitat la sitja 1, que presentava una planta circular amb les parets globulars i el fons còncau i acabat amb punta. Es va registrar un diàmetre superior d'1,64 metres, un diàmetre màxim d'1,96 metres i una fondària d'1,80 metres. La part superior havia quedat afectada per les fosses dels enterraments moderns.

Les tres estructures d'emmagatzematge haurien funcionat amb l'església primitiva, ja que queden integrades dins del perímetre murari de l'edifici. L'excavació del farcit d'obliteració de la sitja 1 va proporcionar material ceràmic, entre els quals destaca algun fragment de ceràmica espatulada, que data la colmatació de l'estructura en els segles X-XI, sense més precisions.

Estructures relacionades amb l'església

Aquesta intervenció va posar al descobert a la zona del presbiteri un parell de paviments de rajoles, al centre dels quals es troba un encaix quadrangular on probablement s'hauria situat l'altar. En aquest indret també es va documentar l'existència de dos esglaons que permetrien l'accés al presbiteri, que quedava més enlairat respecte la nau.

A la nau no es va trobar cap mena de paviment, només un petit testimoni, format per quatre rajoles a la zona de l'entrada, adossades al mur meridional de l'església. El tipus de rajola emprat, tant a la zona de l'absis com a la de la nau, assenyala una cronologia força moderna per a aquests paviments.

Els treballs de consolidació dels anys 70 és probable que s'haguessin encarregat de rebaixar els nivells d'enderroc de l'església, provinents de la teulada i de part de les parets. Per aquest motiu no es va trobar cap estrat d'abandó de l'església i potser això també explicaria l'absència de paviments a la nau, que es devien trobar uns centímetres per sobre de les banquetes de fonamentació dels murs i dels pilars. Així doncs, tots els nivells i estrats arqueològics excavats en aquesta campanya se situaven per sota de la cota de circulació de l'església.

PRIMERS RESULTATS

Com ja hem esmentat, els resultats obtinguts en aquesta primera intervenció no han estat interpretats seguint una evolució històrica, a l'espera de la finalització dels treballs arqueològics i de poder realitzar alguna prova de carboni 14 en algun dels difunts, per tal de ser més precisos cronològicament. Tot i això es van poder establir uns primers resultats a través de la tipologia de les sepultures, dels materials recuperats i dels fons documentals, que poden servir per fer-nos una idea de l'evolució cronològica del jaciment:

Fase I

De la construcció primitiva de l'església, entre els segles IX i X, en resten ara per ara els murs perimetrals. En aquest període fundacional també situaríem les sitges i la fossa amb forma antropomorfa EF 9, que assenyala l'inici de l'ús de l'església com a necròpolis. Els enterraments amb fosses simples i cobertes de lloses podrien pertànyer a aquest primer període, tot i que -a l'espera de concretar cronologies- també les podem de moment fer avançar cronològicament fins els segles XIV-XV.

Fase II

La segona fase constructiva de l'edifici la situarem al segle XIV, moment en que es té coneixement de la construcció de la capella lateral i probablement també dels pilars que se situen en el primer i segon tram de la nau.

Fase III

A patir del segles XVI-XVII i fins al segle XVIII-XIX és quan apareixen les estructures funeràries amb taüt de fusta. Aquesta darrera fase cronològica s'estableix a partir dels materials arqueològics apareguts i del mateix context evolutiu de l'església.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. 1990, *Catalunya Romànica IX. L'Empordà II*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

AA.DD. 1982, *Necròpolis i sepultures medievals a Catalunya*, Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia, Annex 1, Barcelona.

BADIA, J., 1981, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*.

BURCH, J., NOLLA, J.M., SAGRERA, J., SUREDA, M. 2002, Prospeccions arqueològiques i registre planimètric de l'església i castell de Palol Sabaldòria (Vilafant, Alt Empordà). *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*. Sant Joan de les Abadesses, 377-380.

JUNYENT, E. 1983, *L'arquitectura religiosa a Catalunya abans del romànic*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

OLLICH, I., VIVES E., 1986, Arqueologia i antropologia física. La població i el ritual funerari a Osona a través de les necròpolis medievals. *Cota Zero*, núm. 2, 62-71.

RECURSOS EN LÍNIA

- www.arxiuadg.org

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA A LA NECRÒPOLIS DE PALAU DE L'ABAT (VILA-SACRA, ALT EMPORDÀ)

Elisenda MOIX EZQUERRA

INTRODUCCIÓ

La present comunicació correspon a la intervenció arqueològica efectuada a la necròpolis alt-medieval de Palau de l'Abat (Vila-sacra, Alt Empordà) del 4 de febrer al 14 de març de 2008. L'execució de l'obra va ser concedida a l'empresa Janus S.L. per part de l'ajuntament de Vila-sacra, i s'efectuà per la necessitat d'excavar una necròpolis d'època indeterminada que havia aparegut durant les tasques de fonamentació d'un dels murs que formaven part del projecte de rehabilitació d'aquest edifici.

L'espai objecte d'intervenció estava ubicat en el nucli urbà de Vila-sacra (Alt Empordà), entre el carrer de l'Església i el Palau-castell de l'Abat. Aquests dos edificis són els eixos que centraven el nucli d'origen medieval de Vila-sacra. De fet, el poble està format per l'església parroquial de Sant Esteve, l'antic castell de l'Abat o també anomenada la Casa de l'Abat o l'Abadia, un reduït nucli antic d'origen medieval (amb cases dels segles XVI i XVIII força reformades) i les cases que hi ha a banda i banda de la carretera que va de Figueres a Roses, construïdes des del segle XVIII fins a l'actualitat.

DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS

La intervenció va consistir en l'excavació d'una rasa de 16'5 m de llarg i d'entre 1,2 m d'amplada a la zona de llevant i 2 m a la de ponent. L'obertura d'aquesta rasa havia de servir per esbrinar si les restes humanes que havien aparegut arran dels treballs de fonamentació del nou edifici indicaven l'existència d'una necròpolis o si tan sols eren restes aïllades.

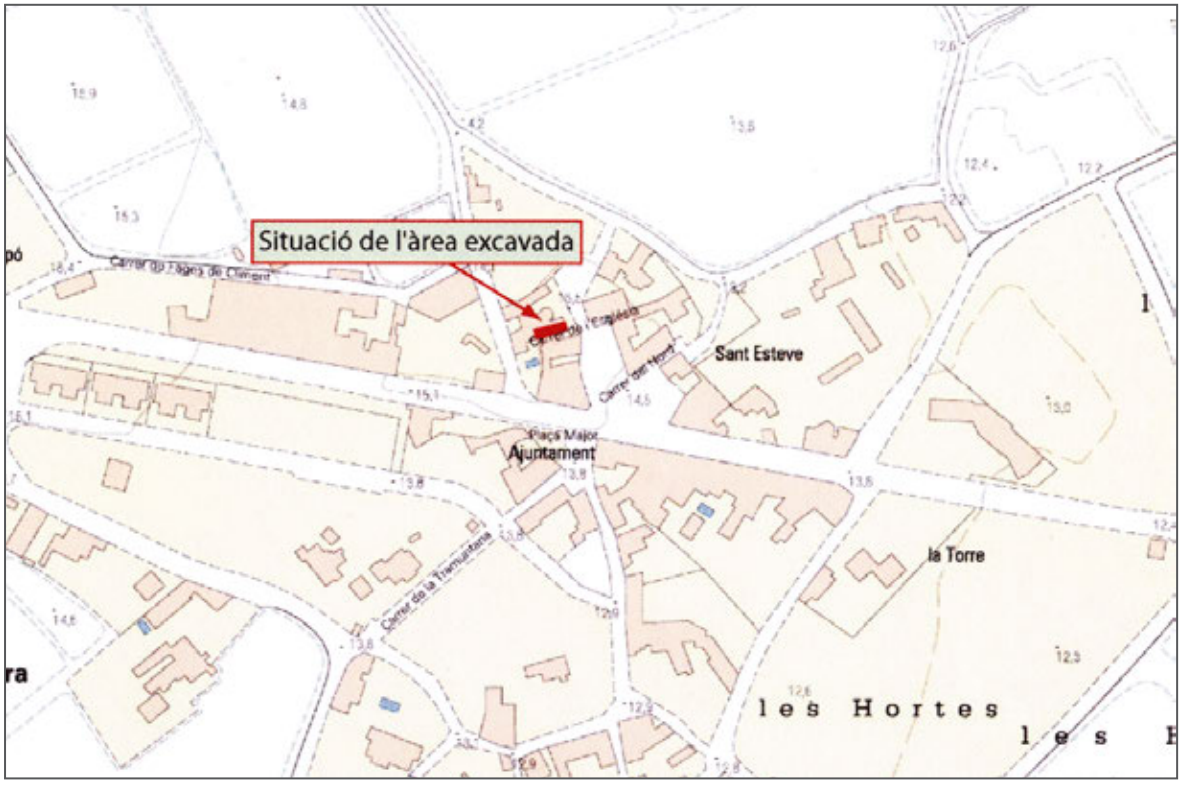

Figura 1. Plànol de situació del jaciment.

Janus S.L.

Figura 2. Estructura funerària 21.

Figura 3. Estructura funerària 5.

La rasa estava orientada d'est a oest. La major concentració d'enterraments es va localitzar a la part de llevant, mentre que cap a ponent la necròpolis semblava diluir-se. En aquesta zona però, hi havia una alta concentració de sitges amortitzades a grans trets a la mateixa època que els enterraments.

En total es van excavar 21 individus, 11 dels quals es conservaven totalment, 6 estaven parcialment destruïts degut a l'acció de les obres abans de l'intervenció arqueològica i dos més tallats per la construcció de sitges. Dels dos individus restants, a un només se li va trobar el cap i segurament no estava *in situ*, i un enterrament perinatal es va trobar en molt mal estat.

Es van localitzar cinc tipologies diferents d'enterrament: 5 individus estaven enterrats en fossa simple, 8 sense fossa localitzada, tot i que segurament en degueren tenir, 4 amb coberta de lloses, 2 amb un llit de pedres i un enterrat en una tomba antropomorfa.

Com a exemple de fossa simple, l'estructura funerària 21 estava configurada per un retall excavat al terreny geològic (llims groguencs) i orientat d'est a oest. La fossa contenia un enterrament adult (individu 21) en decúbit dorsal. Les mides del retall destinat a rebre el cos eren 1,70 metres de llargada aproximada, 0,40 metres d'amplada màxima i 0,20 metres d'amplada mínima. La profunditat de la tomba era d'uns 0,30 m.

L'estructura funerària 5, un enterrament infantil en decúbit dorsal que no es conservava en molt bon estat, no presentava cap tipus de coberta, llit o fossa simple, i era un bon exemple del segon tipus de tombes que dèiem.

Com a inhumació destacada amb coberta de lloses, comentarem l'estructura funerària 3, formada per un enterrament infantil (individu 3) en decúbit dorsal i amb una coberta de lloses parcialment conservada. La coberta estava formada per una gran llosa d'uns 0,5 m de llargada per 0,3 m d'amplada i dues pedres més, posades planes i alineades seguint un eix d'est a oest.

Altrament, l'estructura funerària 4 pertanyia a un enterrament d'un individu adult en decúbit dorsal conservat en la seva totalitat i recolzat sobre un llit de pedres, parcialment conservat. Aquest llit estava format per la suma de 7 pedres, la majoria d'elles alineades seguint un eix d'est a oest i que es disposaven sota la meitat dreta del cos de l'individu.

Finalment, l'única tomba antropomorfa era l'estructura funerària 22, excavada al terreny geològic i orientada d'est a oest. Les mides del retall destinat a rebre el cos eren de 1,7 metres de llargada per 0,38 metres d'amplada màxima i 0,20 metres de mínima. La profunditat de la tomba era de 0,15 metres.

Figura 4. Estructura funerària 4.

Figura 5. Estructura funerària 22.

PERIODITZACIÓ I CRONOLOGIA

El resultat final de l'excavació d'aquest espai fou la documentació en una mateixa zona de reduïdes dimensions, de diverses activitats en moments cronològics diferenciats que anaven des del segle VIII fins el segle XVIII.

Extensió del jaciment

Cal dir, en primer lloc, que no coneixem la dimensió completa del cementiri altmedieval, ja que només es va excavar l'extensió afectada per les obres de restauració i remodelació del Palau de l'Abat. Sabem, però, que el cementiri s'estendria a migdia del jaciment. Això es posa de manifest pel fet que moltes tombes continuaven per sota del carrer de l'Església. Per tramuntana segurament també s'estendria el cementiri, tot i que quan es va intervenir arqueològicament, l'espai que hi havia entre l'àrea a excavar i la construcció del castell ja estava rebaixada a cotes inferiors a les que sortien les tombes, a causa de les obres. A llevant també és molt difícil de certificar l'existència de la necròpolis, ja que ens trobem amb un mur perimetral de jardí que té una fonamentació de molta potència. És possible que a ponent, direcció on es troba l'església i un pàrking, el cementiri també continués.

Pel que fa a la periodització del jaciment, l'excavació va permetre establir tres fases d'ocupació, distribuïdes de la següent manera:

Fase I

Trobem un primer aprofitament de la part de llevant del jaciment com abocador de restes cremades provinents, probablement, d'alguna llar o estructura de combustió propera. Tenim, també, tres estructures (dos murs i un paviment de còdols) relacionades entre sí per un ús probablement d'hàbitat. Cal remarcar, però, que les tres estructures estaven molt arrasades i tallades per moments posteriors i que l'estrat que les amortitzava era també d'època alt-medieval, sense majors precisions. D'aquesta primera fase, per tant, només podem dir que és del segle VIII o immediatament anterior.

Fase II. La necròpolis

La segona fase es materialitza en un primer moment en què es va utilitzar la part central del jaciment com a zona de combustió. Així ho indiquen les restes d'argila cremada i l'alta quantitat de carbons. La ceràmica que va sortir associada pertanyia a època altmedieval, sense majors precisions.

El segon moment d'aquesta època i en aquest mateix espai, es va constatar un ús cementirial. Aquest fet va quedar palès amb la troballa de 21 tombes localitzades al llarg de l'excavació, que ja hem descrit més amunt.

Aquesta necròpolis cal situar-la a partir de la segona meitat del segle VIII, segons proporcionà la prova del carboni 14 feta a l'individu enterrat en la tomba antropomorfa, donat que els resultats varen donar una cronologia de 765 més –menys 35 anys. Aquesta tomba, conjuntament amb la fossa simple pertanyent a l'individu 21, que retallaven el substrat geològic, eren les més antigues de la part de necròpolis dcoumentada per nosaltres.

La resta de les tombes estaven excavades a l'estrat U.E. 101, que contenia ceràmica espatulada (algunes formes i bastants informes), pentinada i ceràmica reduïda de cuina medieval, la qual cosa permetria allargar el funcionament de la necròpolis cap als segles IX i X sense massa problemes.

L'actual església de Sant Esteve de Vila-sacra fou construïda pels volts de l'any 1240 damunt les restes d'una d'anterior, probablement dels segles X-XI. Els vestigis de l'església primitiva es troben a la part inferior dels murs de ponent i de tramuntana de l'actual. Així doncs, ens trobem amb una primera fase caracteritzada per l'ús d'aquest espai com a cementiri parroquial, relacionat amb una església preromànica situada sota l'església actual.

Fase II. Les sitges

Un tercer moment d'aquesta segona fase està relacionat amb les sitges. Almenys tres de les set sitges documentades, eren posteriors a la utilització de l'espai com a necròpolis ja que tallaven sengles tombes.

La major part de les sitges es localitzaren a ponent del jaciment. N'hi ha quatre que eren geminades i la majoria presentaven una planta circular i tenien una profunditat que oscil·lava entre 0,8 m i 1,2 m. La tipologia de les formes divergia en cada sitja. El material ceràmic que s'hi va extreure era també d'època altmedieval.

No és estrany trobar sistemes d'emmagatzematge com les sitges a prop de zones utilitzades com a cementiri. El nostre exemple podria mostrar-nos un cas precursor de les celleres o *cellaria*, que eren espais utilitzats com a dipòsit de les collites, difoses sobretot durant el segle XIII, i que estan íntimament relacionades amb les sagreres, *sacrarium* o *sacraria*.

Es tenen notícies de l'existència d'aquests cellers a Vila-sacra en el segle XIV: un establiment emfitèutic fet per l'abat l'any 1345 fa referència a un hort de l'indret anomenat la Trilla, a Vila-sacra, el qual consta que era prop del "molí del castell". D'aquest molí n'hi ha d'altres notícies de l'any 1349.

Segons un document de l'any 1348, l'abat ordenava que el cens anual de grans que corresponia a unes terres del monestir havia d'ésser portat als graners del *"castrum nostrum de Villasacra"*. L'any 1360 Guillem Vilar renunciava a un celler que l'abat tenia dins la força de Vila-sacra i que limitava amb el mur de l'esmentada força.

Al segle XV es calcula que Vila-sacra tenia 203 persones i que el nucli més antic de la població es trobava a la *força* (part del voltant de l'església i el castell). Entre cases declarades i no, es calculen 17 cases, 20 cellers i 3 patis. Al voltant de la força hi havia el cementiri (que estava al costat del castell i no de l'església) i el forn comú al costat.

Antigament, en el carrer que pel cantó de migdia porta cap a l'església parroquial i el castell, es podien veure restes d'un mur molt gruixut al terra del corriol. El mur podria indicar, probablement, l'existència d'un recinte emmurallat de la fortalesa. També, segons els habitants del lloc, és coneguda l'existència d'una vella construcció soterrada a llevant del castell. Aquestes dades també ens porten a pensar en l'existència de les celleres, ja en aquesta època instrumentalitzades pels senyors, tant laics com eclesiàstics, per tal de controlar aquests espais de concentració de les riqueses agràries.

Es conserva un llibre-capbreu que es troba entre els manuals de Sant Pere de Rodes, ubicats a l'Arxiu de

Figura 6. Vista general de l'àrea intervinguda, al final de l'excavació.

la Corona d'Aragó, que es refereix exclusivament a la possessió de Vila-sacra, i que pertany a l'any 1636. En aquesta documentació es fa referència a cases i propietats situades dins la "força" de Vila-sacra i també dels "valls de la força".

Fase III

Per últim tenim una darrera fase en època moderna constatada per l'existència d'un mur (U.E. 107) a una cota força alta i sota la fonamentació, ja enderrocada, d'una antiga casa, que possiblement es va construir en el segle XVIII. En aquesta època el cementiri ja s'havia abandonat i s'enterraven els morts al cementiri situat al costat de l'església. L'estrat que amortitzava aquest mur era un nivell modern amb ceràmica comuna vidrada i un fragment de verd i manganès.

Amb la nostra excavació, doncs, va quedar palesa la densa ocupació del lloc des de dates ben reculades i fins a l'actualitat, donant encara més detalls de la vida d'una vila que va viure des del segle X i fins la desamortització a l'ombra del monestir de Sant Pere de Rodes.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD., *Catalunya Romànica. Vol. IX, L'Empordà II*.

AA.DD. 2000, *Història de l'Alt Empordà* ; Diputació de Girona, Girona.

ARNALL, Mª J. 1977, Notas y documentos para la historia de Vilasacra (I) a *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 12, Figueres. Pp.267-318.

ARNALL, Mª J. 1984, Vila-sacra sota la influència de Sant Pere de Rodes (segles XIII-XV) a *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 17, Figueres. Pp. 95-170.

ARNALL, Mª J. 1986, La vila i el terme de Vila-sacra en el segle XV (Estudi d'un capbreu del monestir de Sant Pere de Rodes) a *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 19, Figueres. Pp. 203-286.

ARNALL, Mª J. 1987, Inventari dels béns mobles de l'abat de Sant Pere de Rodes de l'any 1633 a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXIX. Girona. Pp. 211-229.

ARNALL, Mª J. 2003, *Amb cor to ferm. Recull de la història de Vila-sacra*. Ajuntament de Vilasacra.

BADIA I HOMS, J. 1981, *L'Arquitectura Medieval de l'Empordà*, vol. II-B (Alt Empordà). Diputació de Girona, Girona.

CATALÀ, P., OLIVA, M. I BRASÓ, M. 1967. *Els Castells Catalans*. Barcelona.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CASTELL DE LES ESCAULES (BOADELLA D'EMPORDÀ, ALT EMPORDÀ)

Dolors CODINA REINA

INTRODUCCIÓ

El castell de les Escaules es troba situat just sobre el poble del mateix nom, al seu costat sud, sobre un promontori rocallós situat a 152, 2 m.s.n.m. i sobre el serrat que tanca la vall de la Muga per migdia. El castell, doncs, es troba en una situació clarament dominant damunt del poble, la vall i el riu, sobre els que té un control visual absolut.

Entre els mesos d'agost i setembre de 2008 va tenir lloc en aquest castell la tercera intervenció arqueològica, que era la continuació de les que es van dur a terme en anys anteriors[1] . Aquesta tercera campanya, igual que les dues anteriors, s'emmarcava dins del projecte de restauració de l'edifici, promogut per l'Ajuntament de Boadella i les Escaules i la Diputació de Girona. Els treballs arqueològics foren encarregats a Janus, S.L.

El projecte contemplava dos aspectes bàsics, per una banda la consolidació de les estructures existents i per altra banda l'excavació arqueològica integral del castell.

Al llarg de la intervenció duta a terme l'any 2006 es van excavar els nivells inicials de la part central del castell i l'interior de la torre (Frigola, 2007). En la segona fase, l'objectiu fixat era la neteja i l'excavació de la part exterior del recinte pel seu costat est i sud-est, amb la intenció de localitzar l'entrada o entrades al castell (Codina, 2008). Aquesta segona campanya va tenir lloc després de la consolidació dels murs perimetrals del castell, fet que va permetre als arqueòlegs treballar amb una seguretat absoluta.

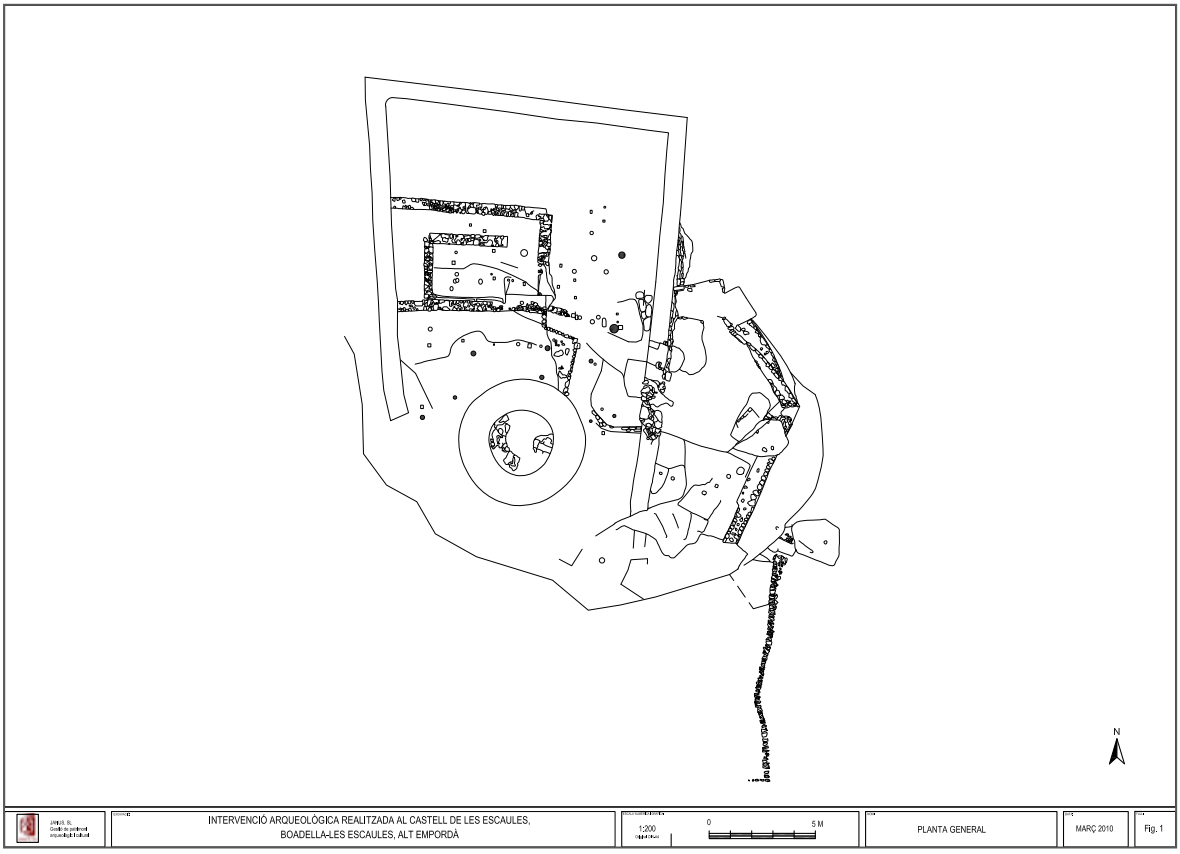

Figura 1. Planta general del castell.

Janus S.L.

La tercera campanya, la del 2008, tenia dos objectius: per una banda, l'excavació del pis superior de la torre, amb la finalitat d'aconseguir un nivell per revestir el sòl i impermeabilitzar-lo, i per l'altra la continuació de l'excavació a l'interior del recinte.
Finalment, el projecte preveu en el futur la museïtzació del castell, amb pannells explicatius, de manera que el visitant pugui conèixer tant el seu funcionament com la seva evolució històrica.

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

Tal i com ja hem dit anteriorment, els objectius d'aquesta campanya eren dos: d'una banda la neteja i excavació de l'últim pis de la torre i, de l'altra, la represa de l'excavació de 2006 duta a terme a l'interior del castell.
Durant la campanya del 2006 es va netejar i delimitar una habitació central que ja s'entreveia abans de l'inici de la campanya i de la qual només es van excavar els nivells superiors atès que l'objectiu de la intervenció del 2006 no era excavar els nivells arqueològics pròpiament dits, sinó enretirar-ne només els nivells superficials per aconseguir la pedra suficient per poder consolidar els murs perimetrals del castell.

El sector 1

El sector 1 correspon a la torre de l'homenatge del castell i n'engloba els tres pisos del seu interior. El primer i el segon pis van ser excavats durant la campanya de 2006. L'objectiu de la campanya del 2008 era excavar i documentar el pis superior de la torre, que estava cobert de matolls i sorres d'aportació eòlica.
La retirada d'aquest estrat vegetal va deixar al descobert un paviment de terra batuda, en molt mal estat de conservació i que només es conservava a la part central de la torre, mentre que en els laterals havia desaparegut completament. Per sota d'aquest sòl va aparèixer una preparació de paviment formada per lloses i pedres de diverses mides, lleugerament irregular, però que mantenia sempre un petit pendent cap als laterals de la torre. Aquestes pedres estaven lligades entre si amb argiles de color vermellós, destinades a assegurar una impermeabilització del terra del pis superior de la torre.
Relacionat amb aquest nivell d'ocupació es van localitzar tot un seguit de desguassos situats a tot volt del perímetre de la torre, que permetien l'evacuació de les aigües pluvials, evitant així les filtracions d'aigua cap a l'interior de la torre, a l'interior de la qual, a més de servir d'aixopluc, s'hi devia guardar el gra i altres aliments.
Aquests embornals eren de forma rectangular, travessaven el gruix del mur i tenien un terra de llosa més o menys ben conservat, seguint un pendent cap a l'exterior. En vam localitzar un total de 3.

El sector 3

El sector 3 es trobava situat als peus de la torre de l'homenatge, a la part més alta de l'interior del recinte. Al nord el sector quedava tancat pel mur UE 3002, que feia de mitger entre el sector 3 i el sector 4. A l'oest aquest espai quedava limitat pel mur perimetral del castell, i a l'est estava delimitat pels murs 3017, 3018 i 3019 que, alhora que tancaven l'espai, també feien de murs de terrassa per guanyar una mica més de superfície plana i habitable. Al sud l'espai quedava delimitat per la torre de l'homenatge.
Es tractava d'un espai amb molt poca potència arqueològica, i tan sols vam poder documentar-hi 3 nivells: un primer nivell superficial, un segon estrat que era un sòl d'ocupació i un tercer nivell que tenia una doble funció: per una banda colmatava els retalls de la roca, anivellant l'espai, i per l'altre funcionava com a preparació del paviment.
Va ser en aquest darrer nivell on va aparèixer un tresoret de monedes de bronze i plata (16 monedes en total, 10 de bronze i 6 de plata), que van sortir en un espai bastant reduït, però escampades, de manera que no semblava que haguessin estat originalment en cap contenidor de matèria perible.
Actualment les monedes estan dipositades al SAM (Centre d'Atenció als Museus), a l'espera de poder

Figura 2. Tresoret de monedes de bronze i plata aparegut al sector 3.

ser restaurades. L'estudi està en curs. Es tracta de monedes de procedència francesa, segurament d'entre els segles XVI-XVII.

Un cop es van retirar aquests nivells arqueològics vam poder documentar els retalls que havien estat practicats en el subsòl natural. En efecte, la roca havia estat tallada formant diferents esgalons, com si hi haguessin hagut petits espais d'ocupació. Aquests espais estarien relacionats amb els forats de pal que localitzem en aquest sector, els quals conformarien tancaments de fusta.

El sectors 4 i 9

El sector 4 es localitzà al centre del recinte intern del castell. Es tractava de l'habitació central de l'edifici i la seva existència ja s'entreveia abans de l'inici de les excavacions del 2006. És, precisament, en aquesta primera campanya quan es va iniciar la seva neteja i excavació. En un primer moment, només es van retirar els estrats superficials, amb la finalitat d'aconseguir prou pedres per assegurar la consolidació dels murs perimetrals. Amb la retirada d'aquest estrat, es va posar de manifest l'existència d'un mur intern que dividia l'espai en dos; a partir d'aquest moment es va anomenar sector 4 a l'àmbit més gran i sector 9 a l'àmbit més petit, situat a la part més septentrional de l'espai[2].

Figura 4. Habitació del sector 4, amb la porta a llevant i amb els murs nord i sud adossats al mur de ponent del castell. Els murs centrals formarien la petita habitació més tardana.

A la campanya del 2008 es va continuar l'excavació dels dos sectors. Vam poder documentar, en el sector 4, un nivell d'enderroc que passava per sota del mur que separava el sector 4 del 9 i que vam retrobar en excavar el sector 9. Així doncs, quedava clar que inicialment l'habitació era de dimensions més grans.

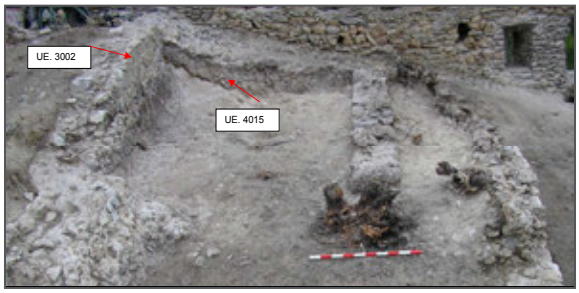

Figura 4. Detall, al fons, del mur 4015, que es lliura al mur 3002 (sectors 4 i 9).

Aquesta habitació de dimensions més grans utilitzava com a mur occidental el mur perimetral del castell i tenia l'entrada a llevant, tallada a la roca, amb doble polleguera. L'estança estava coberta, segurament, amb una teulada plana atès que per sobre hi havia el pas de ronda que circumval·lava el mur de ponent del recinte.

El sector 6

Es tracta d'un sector amb molta potència arqueològica i que ens va proporcionar moltes novetats. Inicialment, després de la retirada de l'estrat superficial, vam començar a excavar el nivell d'enderroc, el qual, d'un gruix d'entre 50 cm i 1 metre, estava composat per pedres i morter provinents de l'enderrocament dels murs perimetrals del castell.

Després de la retirada del nivell superficial, el sector es va diferenciar molt ràpidament. Per una banda, a la zona situada més al sud va aparèixer un petit muret que es recolzava contra un retall de la roca i que funcionava amb una superfície plana i semicircular retallada al subsòl natural. Aquest muret estava format per dues filades de pedres sense escairar i lligades molt poc acuradament amb morter de calç. Només presentava la cara nord cara vista, mentre que la sud es recolzava en el retall de la roca.

A aquest petit espai s'hi accedia a partir d'un esglaonat, molt malmès actualment, que permetia la circulació entre aquesta petita sala i l'entrada del recinte del castell.

Just davant d'aquest esglaonat vam poder localitzar la continuació de l'entrada del castell. Tal i com podem veure en la planta general, es tracta d'un accés de dimensions reduïdes, tallat a la roca, i a partir del qual sembla que s'accediria a dos espais diferenciats de l'interior del castell. Hi hauria un pas cap a ponent, en direcció a l'habitació central, i un pas cap al nord, que podria conduir cap a la zona de la cisterna. Destaquem que en aquest pas que conduïria cap a

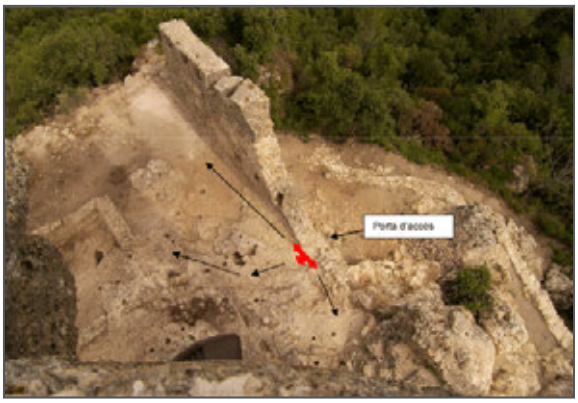

Figura 5. Distribució de les zones de pas dins del castell.

la cisterna hi vam poder documentar les restes d'un paviment de lloses, lligades lleugerament amb argila i posades damunt d'una preparació de paviment, que trobem a tota la zona excavada del sector.

En aquest sector es van localitzar, també, un seguit de forats de pal que es podrien correspondre amb els forats pels posts que aguantarien el pas de ronda del mur de llevant. Aquest mur presenta una sèrie d'encaixos posats a una mateixa cota, que es correspondrien amb els enfonys utilitzats per fer el terra del pas de ronda. Val a dir, també, que la gran acumulació de retalls i forats de pal que localitzem just davant d'aquesta línea de posts, ens fa plantejar la hipòtesi de l'existència d'una escala de fusta per accedir a aquest pas de ronda.

BIBLIOGRAFIA

AADD 1971, *Els castells catalans*, vol. II, Barcelona.

ARNALL, M.J. 1987, "Notes i documents per a la història de les Escaules al segle XIII", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres.

BADIA, J. 1981, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, vol. II-B, Diputació de Girona, Girona.

CODINA, D., 2008, *Memòria de la intervenció preventiva efectuada al Castell de les Escaules, Boadella i les Escaules, Alt Empordà. Campanya 2007,* Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, Memòria d'excavació. Inèdita

CODINA, D., FRIGOLA. J., 2008, Excavacions al Castell de les Escaules (Boadella d'Empordà, Alt Empordà), *IX Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, L'Escala-Empúries, 6-7 de juny 2008. p. 371-376.

DROULERS, F., 2009, *Répertoire General des Monnaies de Louis XIII à Louis XVI (1610-1792),* 4-édition, Paris, AFPN

DUPLESSY, J., 1999, *Les Monnaies Françaises Royales de Hugues Capet à Louis XVI (987-1793).* Tome II, 2. Édition, Paris: Maison Platt

FRIGOLA, J., 2007, *Memòria de la intervenció arqueològica al Castell de les Escaules. Campanya 2006*. Departament de Cultura i de Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya. Memòria d'excavació. Inèdita

SERRA, D. 2000, *Boadella d'Empordà*, Girona.

SERRA, D., "La sagrera, la força i el castell de les Escaules", *Programa de Festa Major.*

NOTES

1) La primera campanya tingué lloc l'any 2006 i fou dirigida per Josep Frigola. La segona tingué lloc l'any 2007 i fou dirigida per Dolors Codina.

2) Els resultats d'aquesta campanya es poden consultar a Frigola, J., 2007, *Memòria de la intervenció arqueològica al Castell de les Escaules. Campanya 2006*. Departament de cultura i mitjans de comunicació de la Generalitat de Catalunya. Memòria d'excavació. Inèdita

DARRERA INTERVENCIÓ A L'ESGLÉSIA DE SANT MIQUEL DE CRUÏLLES (CRUÏLLES, BAIX EMPORDÀ)

Carme MONTALBÁN MARTÍNEZ

La intervenció arqueològica duta a terme a l'interior del temple de Sant Miquel de Cruïlles s'ha d'emmarcar dins del projecte de restauració que afecta bona part dels elements estructurals d'aquest edifici.

L'inici de les obres de restauració, propiciat per la cessió durant un període de 90 anys del dret d'ús del temple a favor del Consell Comarcal del Baix Empordà, preveia la rehabilitació de l'edifici més ben conservat del conjunt: l'església.

Les obres havien d'incidir tant en les cobertes com en les estructures exteriors, així com en la part interior de l'església, amb una unificació dels nivells de circulació, que eren més elevats a les naus laterals que a la central.

El projecte de restauració es va iniciar amb la realització d'unes cales pictòriques que varen deixar al descobert tota una sèrie de frescos d'estil gòtic (segle XIII), i també restes de pintures barroques i del Renaixement.

Després d'això, el desembre de 2008 es va decidir obrir diferents sondejos arqueològics en punts estratègics per obtenir nous coneixements de la construcció de l'església i dels seus antecedents.

Els resultats obtinguts amb aquesta primera intervenció a l'interior del temple varen demostrar que es feia necessària una excavació en extensió de tot l'espai intern de l'església, i que es va executar durant el mes de setembre de 2009.

L'ESGLÉSIA DE SANT MIQUEL DE CRUÏLLES

El temple de Sant Miquel de Cruïlles és una antiga església de les darreries del segle XI, edificada molt possiblement sobre restes d'una estructura anterior. Era l'edifici central del monestir benedictí que va ocupar el cim d'aquest turó durant tota l'edat mitjana i part de l'època moderna, promogut pels senyors de Cruïlles, una nissaga de gran influència a la comarca.

El lloc de Cruïlles ja apareix esmentat en un document del 991 (*Crucilias*), i en ell s'ha de buscar l'origen del llinatge del Cruïlles i el centre de la baronia del mateix nom.

Del monestir benedictí tan sols en queden l'església i alguns murs que s'han de relacionar amb les dependències que envoltaven el claustre. L'església és romànica del segle XI, de planta basilical de 3 naus amb transsepte, 3 absis semicirculars i cúpula sobre el creuer. La seva decoració exterior està feta d'arcuacions llombardes entre lesenes sobre petxines, excepte a la zona del transsepte.

La part occidental de l'edifici (les tres naus i el frontis) s'esfondrà en un moment indeterminat i es va refer al segle XVI. Aleshores es va aixecar una nova façana a nivell del primer arc toral. El mur nord, molt malmès per l'ensorrament, es va protegir amb quatre grans contraforts i el de migjorn amb 2. El campanar actual, d'una torre quadrada a l'extrem nord-oriental de l'església, data del segle XVI-XVII, tot i que també es conserva l'antic campanar inacabat (segle XII-XIII): una torre quadrada a l'angle que es forma entre el mur sud i el del transsepte.

L'església ha patit altres reformes al llarg del temps, com la que va cegar els arcs torals de les naus per fer-hi capelles, o la que va tancar el braç sud del transsepte per fer-hi la sagristia.

Durant els anys 30, en unes obres que afectaven la zona del presbiteri, es descobriren pintures murals romàniques a la zona de l'absis central. Es varen localitzar dos pisos superposats de lleons de color

Figura 1. Vista de la rasa de fonamentació original

Janus S.L.

Figures 2 i 3. Dues imatges de la canalització que travessava l'església de nord a sud

blanc enfrontats i col.locats per parelles, sobre un fons de color vermell que els feia ressaltar molt. Per damunt apareixia una faixa horitzontal de draperies i una greca geomètrica que estava força treballada, a més d'una inscripció de lletres blanques sobre fons blau a l'inici de la volta absidal. Tot això havia estat tapat per un retaule gòtic que va servir per preservar la decoració, i no va sortir a la llum fins al segle XX. La cronologia donada a aquesta representació pictòrica va des del segle XI fins al XIII, però l'opinió més ferma és que cal situar-la vers la segona meitat del segle XI.

Posteriorment, durant els anys 70, es va dur a terme una restauració a la zona del presbiteri, i també es va efectuar una excavació que va incidir al subsòl de la capçalera. En aquesta intervenció sembla que es varen descobrir les grades de l'antic presbiteri i els fonaments d'algunes estructures d'època anterior a la construcció de l'església. Igualment, s'ha d'esmentar la troballa de materials romans en els camps immediats al conjunt monàstic.

Els resultats aconseguits en aquella investigació també varen servir per veure que la concepció inicial de l'església semblava projectar l'edifici com un temple d'una sola nau amb un transsepte prominent i sense cúpula.

ELS RESULTATS OBTINGUTS

Amb l'excavació que es va dur a terme durant el mes de setembre de 2009 a l'interior de l'església de Sant Miquel de Cruïlles es va poder comprovar que les reformes realitzades a partir del segle XVI canviaren l'aspecte de l'església de forma visible, si més no a nivell de pavimentació i d'elements estructurals.

Els problemes d'estabilitat que va comportar la construcció de la nova façana, així com el reforç dels murs perimetrals amb contraforts, també quedaren reflectits en l'interior del temple.

Els pilars, uns elements que resultaren cabdals en la construcció inicial del temple, varen quedar afectats per les reformes i per la necessitat de construir un edifici fort i resistent. Tots els que es localitzen a la banda nord de l'església, els que separarien les naus central i nord, varen ser reforçats, i els canvis els afectaren d'una forma acusada.

Les seves fonamentacions actuals no es corresponen a les que inicialment es varen construir, ja que estan afectades i desdibuixades per les obres modernes, que reforçaren les pilastres i crearen uns sòlids enclaus per assegurar la nova façana, massissos, amagant el dibuix cruciforme del seu aspecte original.

A més, les cotes que marcarien els seus basaments mostren un desnivell important, que arriba als 40 cm des del pilar més proper a la capçalera fins al que es va integrar dins de la nova façana, la qual cosa també s'ha de relacionar amb la intenció de reforçar de forma clara l'església sorgida de les obres del segle XVI.

Per altra banda, els paviments que es podrien haver localitzat o intuït des de l'origen de l'església fins a les reformes del segle XVI estan totalment desapareguts. Amb les obres modernes tota la pavimentació s'aixecà i es rebaixà el nivell de circulació fins a una cota inferior a la que originalment tenia l'església. D'aquesta forma, resulta inútil buscar qualsevol resta de paviment anterior al segle XVI.

De fet, l'únic paviment localitzat corresponia al que es col.locà en època contemporània, quan el terra es cobreix amb peces d'argila, i a banda d'aquest no n'hi ha cap altre, ni tan sols conservat de forma parcial.

També seria d'època moderna la canalització que travessava tota l'església, adossada al mur nord del temple i ocupant els dos primers trams de la nau de tramuntana. En aquest indret entrava cap a l'interior, molt propera a la tomba que ocupava el centre del segon tram nord i fent una corba s'endinsava cap a la nau nord i central, arribant a la nau sud, on tornava a girar i discorria en direcció est-oest cap a la zona de la capçalera.

De factura totalment moderna, la seva construcció s'hauria de relacionar amb el fet que les humitats han afectat des de sempre l'interior de l'església. Amb ella s'hauria volgut reconduir les aigües que afectarien el sòl del temple i fer-les sortir cap a l'est, tot i que, aquesta solució no resulta gens habitual, ja que seria més lògic una canalització que no afectés de ple l'interior, sinó que resseguís la planta de l'edifici. Els materials i la tècnica constructiva ens acosten a una estructura que es podria ubicar cap a finals del segle XVIII o XIX.

Per acabar amb les restes que corresponen a etapes més modernes, caldria parlar de totes les tombes que es van anar excavant al llarg d'aquesta campanya, juntament amb l'enterrament infantil localitzat el 2008.

Totes elles, amb l'excepció de la tomba nº1, que correspon a l'excavada el 2008, es varen localitzar dins d'un retall de grans dimensions situat a l'extrem est de la nau nord.

Tot i la seva forma indeterminada, es va poder observar que en inici es tractava de dues tombes que varen quedar lligades per la zona de les capçaleres,

Figura 4. Retall que contenia els enterraments localitzats durant la campanya del 2009.

a les que s'havien anat afegint altres estructures funeràries de petites dimensions, que li donaven un aspecte irregular. Estava retallat al subsòl natural i contenia les restes de 10 individus.

Els diferents enterraments que ocupaven de forma densa el retall corresponien a 8 individus infantils i 2 adults, amb les corresponents restes de les caixes de fusta que els contenien (representades bàsicament per la presència de claus de ferro i alguns fragments de fusta), i alguns objectes d'aixovar que acompanyaven el difunt.

Segurament ens trobem davant la tomba de dos membres de l'estament eclesiàstic que s'enterraren a tocar de l'altar major de l'església, i que posteriorment va ser aprofitada per acollir les despulles de diferents infants. Els enterraments infantils corresponen a individus de molt curta edat (nadons en la seva major part) i, per tant, caldria suposar que ens trobem davant d'un exemple de cementiri d'albats, o si més no d'una zona utilitzada únicament per a l'enterrament dels més petits de la població.

Per concloure, s'hauria de fer esment del retall de grans dimensions que es pot observar a tota la banda sud de l'església, per sota de la línia de pilars, i que no seria altra cosa que la rasa per a la fonamentació del temple original, que s'hauria iniciat quan encara

es pensava en una construcció d'una sola nau. En quedar obsoleta aquesta idea, la rasa ja iniciada s'hauria utilitzat per encabir les fonamentacions dels pilars. Això quedaria demostrat amb la localització de tres d'ells a l'interior de l'espai descrit per la rasa.

De tots els elements que han aparegut amb la nova intervenció tan sols aquest es referiria a l'origen de l'església.

La concepció inicial del temple com un edifici d'una sola nau canvià, i el canvi de plantejament constructiu es va decidir quan l'església ja estava començada per llevant i el braç de migjorn. Però abans que s'acabés el braç de tramuntana del transsepte es passà a les tres naus actuals.

Això comportà la construcció de la cúpula i l'arc de comunicació entre el braç nord del transsepte i la seva nau. Aquesta seria l'estructura que encara avui podem contemplar, i que segons alguns autors podria explicar l'assimetria que es veu en els pilars de l'interior del temple.

BIBLIOGRAFIA

A.A.D.D. 1989, *Catalunya Romànica*, Vol. VIII, Barcelona.

BADIA, J. 1977, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*. Vol. I, Girona.

BOTET I SISÓ, J. 1905, *Geografia general de Catalunya. Província de Girona*, Barcelona.

MALLORQUÍ, E. 2000, *El monestir de Sant Miquel de Cruïlles a l'edat mitjana. Estudi i edició dels documents (1035-1300)*, La Bisbal d'Empordà.

NOLLA, J.M. & CASAS, J. 1984, *Carta arqueològica de les comarques de Girona*, Girona.

PELLA I FORGAS, J. 1883, *Historia del Ampurdán*, Barcelona.

SUTRÀ, J. 1959, "El monestir de Sant Miquel de Cruïlles", *Anales del Instituto de Estudios Ampurdaneses*, I, Figueres, p. 115-142.

EXCAVACIÓ AL CLAUSTRE DE SANT MIQUEL DE FLUVIÀ (SANT MIQUEL DE FLUVIÀ, ALT EMPORDÀ)

Carme MONTALBÁN MARTÍNEZ

L'excavació efectuada el 2008 a la zona del claustre del monestir de Sant Miquel de Fluvià volia complementar les tasques que ja es varen iniciar el 2003 i augmentar el coneixement de l'antic cenobi i de la seva història al llarg del temps.

Del 22 de setembre al 31 d'octubre de 2008 es va dur a terme una petita intervenció amb la intenció de localitzar part del podi del claustre o la galeria d'aquesta antiga estructura.

Es varen fer dos sondejos: un a tocar del mur sud de l'església, on ja s'havia fet una petita excavació feia 5 anys, i un altre just al mur que tancava pel nord l'espai del claustre, a tocar de la sagristia moderna.

Els resultats varen ser molt diferents del que, en principi, es pensava que podia aparèixer. Es varen localitzar tot un seguit de construccions modernes que no tenen res a veure amb el recinte monacal, i enterraments i murs d'època medieval que deixen a la vista una composició complexa, però que no aclareix l'estructura del cenobi.

L'EDIFICI DEL CENOBI BENEDICTÍ

Tot i que l'ocupació de la zona de Sant Miquel de Fluvià es remunta a l'època romana, el gran protagonista de la història de la vila serà el monestir benedictí, centrat per l'edifici romànic que dóna lloc al nucli habitat.

El cenobi presenta una història força desconeguda, de la que ens han arribat dades importants pels documents, però del qual no en sabem cap detall de la vida quotidiana. El gruix de la documentació que feia referència al monestir es va perdre juntament amb la que pertanyia a Sant Pere de Galligants, al que fou incorporat a finals del segle XVI.

El monestir benedictí de Sant Miquel de Fluvià va nèixer com a abadia dependent de Sant Miquel de Cuixà, que posseïa l'indret i una església que havia estat fundada en una data anterior al 1011. El 1045 es consagrà el solar i el 1066 es consagrà la basílica.

De l'antic monestir romànic tan sols ens n'ha arribat l'edifici que correspon al temple; la resta de dependències que el devien envoltar s'han perdut o es troben amagades sota estructures posteriors que actualment no ens permeten fer-nos una idea aproximada de com podia ser. La construcció que es conserva dempeus és una església basilical de tres naus i transsepte (segona meitat del segle XI), amb una torre campanar de gran alçada, exempta i una mica més tardana.

LA INTERVENCIÓ ANTERIOR

Amb la intervenció efectuada el 2003 es va poder obtenir una visió amplia de l'evolució de l'edifici en època medieval.

A l'accés de l'església es va localitzar una necròpolis, amb diverses fases d'utilització que anaven des del segle XV fins al segle XX. També d'aquest darrer moment teníem la presència de la sagristia al costat sud del transsepte, construïda en una data propera als anys 70.

Però amb anterioritat a la utilització més moderna de la zona com a cementiri parroquial, aparegué una estructura de grans dimensions. Es tractava d'un mur que corria paral.lel a uns 4 metres de la façana oest de l'església, i que girava fins a perdre's a l'angle nord-est del campanar. Tenia uns 3'50 metres d'alçada per uns 30 metres de llargada total, i mostrava un atalussament molt marcat des del seu inici.

La seva cronologia el va situar vers la fi del segle XV o segle XVI gràcies als materials que l'acompanyaven. Es va poder relacionar amb el fet que, en un moment d'incursions i atacs proper a la Guerra Civil Catalana, es podria haver decidit defensar el monestir amb un fossat de grans dimensions, construint una estructura defensiva lligada al temple.

Per últim, la troballa més antiga, que també es refereix a la utilització de l'espai com a cementiri, seria un darrer nivell d'enterraments localitzat a la zona de la capçalera del temple. Eren estructures funeràries senzilles, fosses que tendien a ser antropomorfes, amb una cronologia aproximada del segles XII o XIII.

Janus S.L.

Figura 1. Vista de l'escala de cargol localitzada al sondeig 1.

LA CAMPANYA DEL 2008

En el moment de planificar l'excavació, davant de l'ampli espai que ocupava la zona del claustre i dels pocs recursos que es tenien, es va optar per obrir un sondeig al sud de l'església, a tocar de les parets del temple i de la sagristia moderna (sondeig 1), i un altre a l'est, a tocar del mur que tancava l'espai del jardí que en aquell moment acollia l'antiga estructura (sondeig 2).

Sondeig 1

Aquest indret ja havia estat objecte d'una petita cala durant el 2003. En aquell moment es va pensar que s'havia arribat al podi del claustre, però amb la nova intervenció va quedar demostrat que les restes que es varen localitzar estaven fora de context i no pertanyien al paviment de la galeria nord.

En el sondeig varen aparèixer tot un seguit de murs que mostraven un aspecte força caòtic. En realitat, es varen localitzar tres estructures d'època moderna fetes amb còdols i pedres de dimensions petites i mitjanes que en dos dels murs semblaven estar unides amb fang. A banda, van aparèixer alguns retalls i forats que no aportaren cap mena d'informació a l'estudi d'aquesta zona.

També en el mateix sondeig es va recuperar part de l'àrea de cementiri d'època més moderna (dels segles XVI- XVIII). Els individus que es varen localitzar estaven molt propers a la paret sud de l'església, i el que va resultar més destacable va ser el fet que dels 8 enterraments excavats, 5 eren d'individus infantils i un altre pertanyia a un individu jove. No se sap aquesta zona estava reservada a la població més menuda o és un fet casual.

Estaven enterrats en fosses simples excepte en un cas, on l'enterrament estava marcat per unes pedres que assenyalaven la tomba. No tenien aixovar.

A banda d'aquestes troballes també es va localitzar una escala de cargol que ja es veia en la petita cala que es va obrir durant el 2003, però que va acabar de prendre cos amb l'excavació del 2008. Aquesta estructura mostrava diferents graons conservats de forma desigual, que assenyalaven cap a un punt indeterminat del primer pis del transsepte, a un lloc on es podia veure una porta tapiada.

Finalment, aquest sondeig va permetre localitzar un mur de dimensions considerables que corria paral.lel a la façana sud del temple i que seria, possiblement, l'únic indici d'una construcció medieval relacionada amb el cenobi. Es tracta d'un mur fet amb carreus que marquen les cares externes i pedruscall al seu interior, molt ben lligat i amb una factura acurada, i que sembla tenir part de la seva fonamentació a la banda sud.

Potser durant la Guerra Civil Catalana del segle XV es va optar per fer un accés exterior cap a la zona alta del transsepte, una via d'escapament en cas que els fets bèl.lics afectessin directament el temple o un accés directe als llocs més elevats que permetien una millor defensa del conjunt. Aquesta estructura també es va bastir en una època en què el claustre ja no complia la seva funció original

Figura 2. Porta que comunicava església i claustre.

Figures 3 i 4. Dues imatges dels enterraments localitzats dins del sondeig 1.

Sondeig 2

Estava situat al nord, a tocar de la sagristia moderna. Era de petites dimensions i estava relativament allunyat de la zona més propera a l'església.

S'hi va localitzar un reompliment que contenia material modern, degut al fet que en els anys 60 es va construir la nova sagristia i es va realitzar un retall important per fer la fonamentació.

A l'angle més allunyat d'aquesta construcció, al sud-est, va aparèixer un mur de dimensions considerables i de bona factura que podria relacionar-se amb el tancament de la zona monacal en època medieval, quan el cenobi devia lluir tota la seva esplendor. Era un petit tram de mur de construcció acurada, fet amb blocs i pedruscall i mostrava una fonamentació important. La seva situació resultava òptima per situar el límit de l'espai monacal, però potser noves intervencions permetran resseguir en la seva totalitat aquesta estructura i verificar la seva filiació.

CONCLUSIONS

Aquesta excavació va mostrar la important ocupació d'aquest indret al llarg del temps, amb tot un seguit de construccions que tenien funcions molt diverses.

Cronològicament es pot dir que es varen localitzar estructures contemporànies en el sondeig 1, que segurament pertanyien a algun tancat per bestiar del moment en què aquest espai ja no funcionava com a claustre ni pertanyia al monestir (s'ha de pensar en una època posterior a la desamortització del segle XIX).

També apareix una part del cementiri que s'estenia al voltant de l'església ja des d'època medieval. Les tombes localitzades s'haurien de situar en algun moment indeterminat entre els segles XVI i XVIII, entre l'ocupació més moderna de l'indret i el moment de la guerra del segle XV.

Abans d'això tindríem una construcció relacionada amb les incursions del segle XV i la Guerra Civil Catalana, aquells episodis bél.lics que ja varen fer fortificar l'església amb merlets i matacans. Es tracta d'una escala de cargol que comunicaria exteriorment l'església amb el primer pis del transsepte.

Per sota de tot això, els únics indicis del monestir benedictí es varen observar en dues troballes. Per una banda, al sondeig 1, part d'un mur que ens podria apropar a les estructures més velles relacionades amb el claustre o amb les dependències monàstiques que l'envoltaven, ja sigui una part del claustre, o bé alguna estança pertanyent al recinte monacal i les

dependències que havien d'acompanyar el claustre i l'església.

Per altra banda, finalment, l'angle d'una altra construcció localitzada al sondeig 2 que semblava apuntar cap a un llenç de la paret de tancament del claustre o del recinte monacal cap a llevant.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. 1995, *Bella pedra vella*. 15 anys de retauració de béns culturals a les comarques de Girona. Generalitat de Catalunya – Diputació de Girona. Girona. Pp. 53 – 56.

AA.DD. 2000, *Història de l'Alt Empordà*. Col.lecció Història de les Comarques Gironines. Vol. I. Diputació de Girona, Girona. Pp. 264-278 i 333-341.

BADIA I HOMS, J. 1981, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, vol.II-B (Alt Empordà). Diputació de Girona, Girona. Pp. 281-292.

AA.DD. 1990, *Catalunya Romànica* Vol. IX. L'Empordà II. Pp. 812 – 827.

AQUILUÉ, J.; ROCA, M. (COORDS.) 1995, *Ceràmica comuna romana d'època Alto-Imperial a la Península Ibèrica. Estat de la qüestió*. Monografies Emporitanes VIII . Pp. 78 – 79.

NOLLA, J. Mª. I CASAS, J. 1984, *Carta arqueològica de les comarques de Girona*. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Girona. Pp. 93 – 94.

ESTUDI DE PARAMENTS DE LA MURALLA DE CORÇÀ. IMMOBLE DEL CARRER SANT SEBASTIÀ S/N (CORÇÀ, BAIX EMPORDÀ)

Daniel PUNSETI, Judith CABRA

La finca objecte d'intervenció arqueològica es troba situada en el terme municipal de Corçà, (Baix Empordà), a la cantonada entre el C/Sant Sebastià i el C/ del Mur. En tota la finca objecte d'estudi no s'ha realitzat cap intervenció arqueològica i tampoc cap estudi històric. Essent així les notícies històriques i intervencions anteriors a aquest moment són inexistents.

Els estudis històrics realitzats al nucli de Corçà es centren en estudis documentals divulgatius, no merament científics, vinculats a l'evolució urbana de la població. Si bé és cert que a *L'arquitectura medieval de l'Empordà* (Badia 1977) es parla sobre la muralla de Corçà també cal fer esment que aquesta menció és merament superficial i no incideix en el detall estructural de la mateixa estructura defensiva, i menys encara en la seva descripció formal. És doncs, d'aquesta manera, que l'estudi efectuat és el primer realitzat amb metodologia històrica, arqueològica i científica.

MOTIVACIO DE LA INTERVENCIÓ I OBJECTIUS

La promoció de l'obra té previst realitzar una remodelació a l'immoble situat a la cantonada entre el C/ Sant Sebastià i el C/ del Mur, Corçà (Baix Empordà). Segons informe tècnic municipal i acord de la comissió de patrimoni (Girona), la part del C/ Sant Sebastià està declarada com a BCIN i la

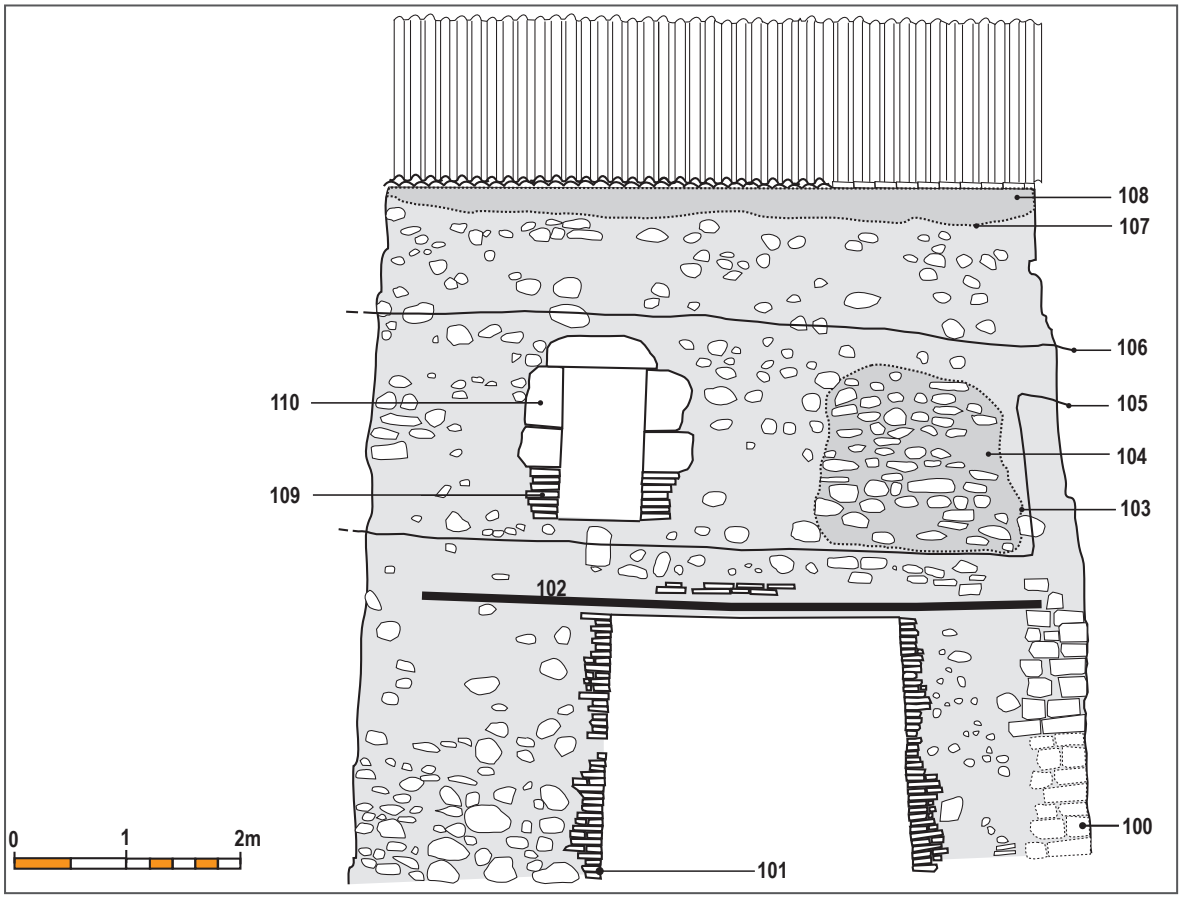

Figura 1. Façana de l'immoble amb indicació de les unitats estratigràfiques documentades.

part del C/del Forn està declarada provisionalment com a BCIL. Essent així, el 29 de juliol de 2008, la comissió de patrimoni dels ST de Cultura i Mitjans de Comunicació de Girona, acorda que *"per tal de determinar si el parament del C/ Sant Sebastià correspon a un tram de muralla és necessari realitzar una intervenció arqueològica prèvia consistent en un estudi dels paraments"*. D'aquesta manera, abans d'iniciar les obres de rehabilitació de l'immoble s'ha realitzat una intervenció arqueològica consistent en l'estudi dels paraments del C/ Sant Sebastià.

METODOLOGIA EMPRADA EN L'ESTUDI DELS PARAMENTS

Per tal de realitzar la descripció del registre estratigràfic documentat i per tal de fer la lectura més comprensiva, es va dividir tota la muralla en quatre parts. Aquestes parts corresponen al pla vertical de muralla, que només es localitza al carrer de Sant Sebastià. A les parets internes de l'immoble i façanes, les que donen al C/ del Mur i al C/ del portal d'Anyells, no es localitza cap tipus d'estructura defensiva i tampoc de muralla.

D'aquesta manera, tota la façana de l'immoble que es localitza al C/ Sant Sebastià, s'ha tractat com un sol pla –part externa de la muralla-, mentre que la part interna de la muralla s'ha subdividit en tres apartats, cadascun dels quals correspon a una planta de l'immoble. Les parts a les quals ens referim són les següents:

- 1.- Façana exterior – C/ Sant Sebastià
- 2.- Façana interior planta baixa – C/Sant Sebastià
- 3.- Façana interior planta primera – C/ Sant Sebastià
- 4.- Façana interior planta segona – C/ Sant Sebastià

A cadascuna de les parts es va realitzar una descripció del registre estratigràfic i una breu interpretació.

LES FASES CRONOLOGIQUES

Fase 1. Anys 1297 i 1384 (segles XIII i XIV) -Construcció de la muralla-

Figura 2. Vista general de la façana de l'immoble.

Es construeixen les muralles de Corçà a iniciativa de la població i amb el recolzament del bisbat de Girona. Tal i com s'ha comentat a l'apartat anterior hi ha un document datat del 1384 en què el Bisbe de Girona i en nom seu la universitat de Corçà, encarrega al mestre d'obres Genís Martí, també conegut com a nebot de Cruïlles, la construcció d'aquestes muralles. L'obra, diu el document, ha de ser construïda de manera que sigui més ample de dalt que de baix i també ha de preveure tant el fossar com un parell de torres, una de rodona de 23 pams d'ample i l'altre de 25 pams. L'encàrrec també descriu quines han de ser les portes d'entrada al recinte emmurallat.

A la finca objecte d'estudi es documenta la muralla a la façana del c/ Sant Sebastià i a l'interior de l'immoble (planta baixa, planta primera i planta segona).

Els paraments que es documenten de la muralla són originals a excepció de les obertures i del realçat superior del parament de la muralla, construït per a sustentar la teulada de l'immoble en època més moderna.

Fase 2. Ss XVI-XVII (Pérdua de funcionalitats defensives de la muralla i adossat de cases).

En un moment indeterminat les muralles perden el seu us defensiu i les cases que hi havia dins del clos murat de la vila s'adossen a la muralla. Aquest moment constructiu podria datar-se entorn dels segles XVI i XVII, ja que es conserva un document del segle XVIII en què es permet construir portes i finestres a la muralla. Per tant cal suposar que amb anterioritat al

segle XVIII les cases ja estan adossades a la muralla. Pel que fa a l'immoble, en aquest moment cronològic es construeixen les façanes del c/ del Mur i la façana del c/ del Portal d'Anyells.

Fase 3. Any 1719 (segle XVIII)
Es té constància d'un document de l'any 1719 en el qual la població de Corçà aconsegueix un privilegi reial per tal d'obrir portes i finestres a la muralla. D'aquest moment cronològic en són les obertures practicades a la façana del c/ Sant Sebastià i el realçat de la mateixa façana (La porta d'accés a la planta baixa, la finestra de la primera planta, el forn documentat a la primera planta i campana -UE 101, 107, 108, 110, 111 i 112)

Fase 4. Època moderna i contemporània (segles XIX i XX)
D'aquest període en daten les petites reformes que es realitzen a l'interior de l'immoble, les petites modificacions que es fan a les obertures del c/ Sant Sebastià, i la col·locació del filat elèctric i riells de ferro de la mateixa façana.

CONCLUSIONS HISTÒRIQUES

Durant l'època medieval i a causa de les lluites constants entre les jurisdiccions dels senyors feudals contra el poder eclesiàstic, la gran majoria dels pobles de la Catalunya Vella en general, i de molts pobles baixempordanesos en concret, van veure modificada la seva estructura urbana arran de la construcció de muralles per tal de garantir la seguretat del seus habitants.
Pel que fa al cas concret de Corçà, la notícia més antiga sobre les muralles de la població data de l'agost de 1297. En un document del "registre de lletres" conservat a l'arxiu diocesà de Girona, Ponç Hug, comte d'Empúries, es queixa perquè els veïns de Corçà han fortificat la vila i mana destruir les muralles. Bernat de Vilamarí, Bisbe de Girona en aquell moment, li contesta que els habitants de Corçà han fortificat el poble per tal de defensar-se de les amenaces del Bernat Amat de Cardona que els havia desafiat des de la població de Verges. El setembre d'aquest mateix any, la queixa de Ponç Hug que volia enderrocar les muralles de Corçà també arriba a l'arquebisbat de Tarragona. S'interpreta doncs, que Corçà, igualment que moltes altres població del Baix Empordà com ara Vulpellac i la Bisbal d'Empordà, era una peça més de la lluita jurisdiccional que mantenia el comtat d'Empúries amb el bisbe de Girona.
Aquest conflictes jurisdiccionals continuen durant l'últim quart del segle XIV i els pobles reclamen contínuament la millora de les seves estructures defensives. Ramon de Torroella, capità del Castell de Rupià, va rebre l'encàrrec d'informar al Bisbat sobre la possibilitat de fortificar les esglésies d'Ultramort i de Corçà, i uns anys més tard, al 1385, ordena a Ponç Ferrer, batlle de Corçà, que enderroqui les cases que es troben al costat de l'església per així poder fortificar-la.
La nova muralla de Corçà es degué construir cap al 1384 perquè les tropes gascones i armanyagues havien entrat a l'Empordà per tal d'ajudar al comte d'Empúries que es mantenia en una complicada lluita contra el rei Pere d'Aragó. Es té constància documental que Corçà va ser saquejada per aquestes tropes i els soldats van robar-hi i provocar-hi escàndols malgrat que la jurisdicció de Corçà no depenia del comte d'Empúries, sinó que era protectorat del bisbat.
A l'arxiu Històric de Girona (Güell 2007), es conserva l'esborrany d'un contracte que fa referència a l'encàrrec de la construcció de les muralles del poble de Corçà. És un document signat el maig de 1394 en què el Bisbe i en nom seu la universitat de Corçà, encarrega al mestre d'obres Genís Martí, també conegut com a nebot de Cruïlles, la construcció d'un mur i una paret de l'església. L'obra, diu el document, ha de ser construïda de manera que sigui més ample de dalt que de baix i també ha de preveure tant el fossar com un parell de torres, una de rodona de 23 pams d'ample i l'altre de 25 pams. L'encàrrec també descriu quines han de ser les portes d'entrada al recinte emmurallat. Per tal de poder finançar una part de les obres, l'ajuntament va haver d'endeutar-se.
Fins al moment no es coneix cap més document que faci referència a les muralles dels segles XIV i XV, però si que es té constància d'un altre document de 1719 en el qual la població aconsegueix un privilegi reial per tal d'obrir portes i finestres a la muralla.
Tot aquest procés queda prou ben reflectit a l'immoble objecte d'estudi. Des de la construcció de la muralla al segle XIII-XIV, fins a l'enderroc parcial de la muralla amb la construcció d'obertures a la mateixa.

CONCLUSIONS FINALS

A través de l'estudi realitzat s'ha pogut constatar que la muralla medieval de Corçà només es documenta a la façana del c/ Sant Sebastià. També, que la part superior de la façana del c/ Sant Sebastià, no correspon a la muralla medieval, sinó que correspon a un realçat fet en època moderna o contemporània per tal de sustentar la coberta de l'immoble actual. D'altra banda les obertures de la façana del c/ Sant Sebastià es van realitzar a la fase 3, a partir de l'any 1719.

BIBLIOGRAFIA

BADIA, J. 1977, l'Arquitectura medieval de l'Empordà, Baix Empordà, Diputació provincial de Girona, Girona.

BOLÓS & HURTADO 1998, Jordi Bolós, Víctor Hurtado, Atles dels comtats d'Empúries i Peralada 780-991, Rafel Dalmau Editor, Barcelona.

FULLANA, M 1995, Diccionari de l'art i dels oficis de la construcció, sisena edició, Mallorca, 1995.

GUELL, MªC. 2007, Corçà, Quaderns de la revista de Girona núm.132, Girona.

ESTUDI HISTÒRIC I PROSPECCIÓ ARQUEOLÒGICA DEL MOLÍ DEL SENYOR (CASTELL D'EMPORDÀ-LA BISBAL D'EMPORDÀ)

Daniel PUNSETI, Judith CABRA

La finca objecte d'intervenció arqueològica es troba situada en una zona de conreus bastant a prop del riu Daró, molt a la vora del nucli de Castell d'Empordà, municipi de la Bisbal d'Empordà (Baix Empordà). L'accés més senzill és per carretera. Des de la ciutat de Girona, cal agafar la C-66 en direcció a la Bisbal d'Empordà i després continuar fins al nucli Castell. Un cop allà cal agafar un camí asfaltat primer i de terra després en direcció nord. Aquest camí transcorre per camps de conreu. Al cap d'uns 400 metres trobem el molí del Senyor que queda situat a la banda dreta del camí.

Cal fer esment del topònim "Molí del Senyor" en contraposició al Molí de la Senyora, topònims que fan referència a la jurisdicció, propietat i perduració de drets feudals ben entrada l'època moderna i possiblement contemporània. Aquesta toponímia es repeteix arreu de les terres de la Catalunya medieval (Vella i Nova, utilitzant terminologia de Pier Vilar) i arreu del terres conquerides per Juame II. El molí del Senyor, és doncs un topònim reproduït abastament i el cas de l'immoble que estudiem no és una excepció (Batet 2006).

Tot i la localització d'aquesta toponímia arreu de les terres catalana i dels múltiples estudis realitzats sobre el tema dels molins, cal posar en rellevància que no tenim constància que s'hagi realitzat cap intervenció arqueològica en aquest indret en concret i tampoc s'ha documentat a nivell històric, tot i que s'ha trobat una referència fotogràfica a l'obra de Lídia Donat i Xavier Solà titulada "els Molins", publicada dins la col·lecció dels quaderns de la *Revista de Girona*[1].

L'empresa FVR Consulting SL, té previst realitzar obres en aquesta finca. Aquest immoble consta de les restes d'un molí fariner en estat bastant ruïnós. Es conserven totes les parets i dos trams de teulada. Es troba en una zona de conreus a prop del riu Daró, molt a la vora del nucli de Castell d'Empordà i la seva qualificació és de finca rústica. D'aquesta manera, abans d'iniciar les obres de rehabilitació de l'immoble es preveu realitzar una intervenció arqueològica consistent en l'estudi dels paraments del Molí del Senyor i una prospecció arqueològica en els entorns de l'immoble.

LA PROSPECCIÓ ARQUEOLÒGICA

La prospecció es va realitzar a la zona més immediata a l'edificació. Essent així es va prospectar el camp de conreu que hi ha davant de la façana sud de l'immoble, una petita zona boscosa que hi ha a tocar a l'oest de l'edificació i els camps de conreu que es troben a la zona est de l'esmentat molí. Els resultats de les prospeccions van ser completament negatius, només es van localitzar diversos bocins informes de ceràmica vidrada del segle XIX o XX. No es va recollir cap fragment ceràmic, es van deixar *in situ*. L'aparició d'aquesta ceràmica contemporània fa pressuposat la freqüentació de la zona en una època molt recent.

Si bé no es va localitzar cap jaciment arqueològic si que es va poder documentar l'antiga bassa del molí. Tot i que està completament colmatada per sorra i sediment de la riera, encara es conserva la presa que retenia l'aigua per fer funcionar les moles. Aquesta bassa es troba a tocar la façana nord de l'immoble i es pot observar en tota la seva llargada, tot i que la part central està semisotarrada pel sediment i la vegetació. Aquesta fet fa pressuposar que la presa es conserva en tot el seu alçat sota del sediment que la cobreix.

LA DOCUMENTACIÓ HISTORICOARQUITECTÒNICA

El carcavà

Està al soterrani del molí i es tracta del canal per on transcorria l'aigua un cop sortia de la bassa. És l'indret on hi havia el banc, el dau i el rodet amb les aspes que feien moure les moles situades en el pis superior, o sigui a la planta baixa. Està tot colmatat de sediment i només es pot apreciar la boca de sortida. (veure fotografia núm.13). Només ocuparia una part del soterrani de la sala nord de l'immoble.

Figura 1. Vista de la sortida del carcavà.

Planta baixa

A nivell descriptiu s'ha dividit en sala nord, sala central, sala sud, sala est esquerra i sala est dreta. La Sala nord és la sala del les moles. Té una planta rectangular amb una obertura al sud i una altra obertura a l'oest. Té una superfície aproximada de 30m^2. A l'angle nordest encara es conserva la mola sotana o la mola fixa, sobre la qual girava la mola superior o mola mòbil. Aquesta mola mesura 1 metre de diàmetre i encara conserva les estries que possibilitaven la morra perfecte del gra. El terra no està pavimentat i el sostre és una refecció contemporània. No hi ha res de destacable en els paraments. Es comunica amb la sala central per una petita obertura situada a l'angle sudest.

La sala central funciona com a sala de distribució i alhora de rebedor. Forma part del cos central de l'edificació i té una planta rectangular amb una obertura principal a la banda est que comunica amb l'exterior i dues obertures de transició que comuniquen amb la sala nord i amb la sala sud. A la paret nord hi ha una escala que comunica la planta baixa amb la primera planta. Aquesta sala mesura un total aproximat de 21,83m^2.

Figura 2. Mola situada a la sala nord de la planta baixa

La sala sud es troba al costat de la sala central i té tres obertures. Una obertura, situada a l'est, dona a l'exterior, una altra, situada al sud també dona a l'exterior i la tercera, situada a l'est dona a les sales est esquerra i est dreta. A la paret de tancament sud hi ha les restes d'una menjadora que va de punta a punta, fet evident que fa pressuposar que aquesta estança era una cort per al bestiar. És important destacar la patologia arquitectònica que pateix la paret est, ja que la seva part inferior està completament despresa de la cota aèria del parament. A l'exterior de la paret sud, o sigui a la façana sud de l'immoble, es conserven les restes d'un forn de pa domèstic.

La sala est esquerra mesura uns 5,53m^2 i la sala est dreta mesura una 7,24m^2. Sens dubte es tracta d'una sola sala que en un moment determinat, possiblement en època contemporània es va dividir en dues estances, separació que es va realitzar amb un embà de maó. A la part inferior de la sala est esquerra, excavada en el subsòl, es conserven les restes d'una tina per a contenir el most. Està tota recoberta amb rajola vidrada de la Bisbal.

Planta primera

Segueix la mateixa distribució formal que la planta baixa, o sigui que descriptivament s'ha dividit en sala nord, sala central i sala sud.

La sala nord està a l'oest del cos central i té tres obertures practicades a la paret. Dues són obertures en finestra que donen a l'exterior, mentre que la tercera correspon a la boca d'entrada d'un forn de pa D'aquesta entrada encara es conserven tots els muntants originals tot i que la volta de forn està mig enrunada. Al costat de la finestra practicada a la paret oest, hi ha un petit caixó que forada parcialment la paret. Aquesta perforació correspon a la pica i les lleixes del fregador de la cuina. Tota la sala mesura uns 30,11m^2 i només es conserva la coberta en la seva parcialitat. Atenent totes aquestes característiques formals és fàcil intuir que aquesta estança estava destinada a la cuina de l'immoble.

La sala central mesura uns 20,96m^2 i es comunica amb la sala nord i amb la sala sud. Presenta quatre obertures, totes elles en forma de porta. Dues que comuniquen amb les estances veïnes, mentre que les altres dues obren a l'exterior. Una, la que està a la paret est, dona a la façana est de l'immoble, mentre

que l'obertura practicada a la paret oest és una balconada a la llinda superior i exterior de la qual hi ha la data de *1682*. No es conserva la teulada i s'intueix que en aquest cos central hi havia una segona planta ja que en els parament s'aprecien les impromtes del cairats que sostenien el terra d'un segon pis.
La sala sud mesura uns 17,94m^2. Està comunicada amb la sala central i amb l'exterior per dues obertures que corresponen a una porta i a una balconada respectivament. Cal apreciar que a la paret oest hi ha una petita fornícula que devia acollir alguna imatge o talla religiosa.No es conserva la teulada, però tal i com passava en l'estança anterior, en els paraments interiors encara es conserva la línia d'impromtes dels cairats que sostenien el terra d'un segon pis.

Planta segona

No es conserva en la seva totalitat, només es conserva parcialment el terra a de l'estança sud, que té una superfície d'uns 17,76m^2. L'estança central, només conserva la línia d'impromtes de cairats que sostenien el terra.
A la façana exterior sud, o sigui la cara solana de l'immoble, encara es conserven les restes d'un rellotge de sol. No si pot apreciar cap dibuix i tampoc cap tipus de color, tant sols es diferencia de la resta de parament perquè el morter està remolinat i posteriorment polit.

Figura 3. Façana sud de l'immoble.

CONCLUSIONS

Tal i com s'ha comentat en els apartats anteriors s'ha realitzat una prospecció arqueològica i una documentació de l'immoble. En aquest sentit, les conclusions que s'arriben després de la realització d'aquestes actuacions són les següents:
• La prospecció arqueològica que s'ha realitzat en els camps de conreu que hi ha als entorn de l'immoble ha resultat negativa, per tant no s'ha localitzat cap jaciment arqueològic en aquesta zona.
• La prospecció arqueològica realitzada al costat de l'immoble ha permès localitzar la bassa i la resclosa del molí. Ambdues estructures estan colmatades amb terra i sediment, per tant, es proposa com a mesura correctora, que en el cas que el projecte arquitectònic contempli el buidatge de les terres d'aquest indret, es faci sota vigilància arqueològica.
• La documentació de l'immoble ha permès documentar el carcavà del molí o canal de sortida d'aigua. Aquesta estructura està colmatada de terra i sediment. Per tant, es proposa com a mesura correctora, la vigilància arqueològica d'aquesta zona en el cas que se'n faci el buidatge.
• Arqueològicament i documentalment no s'ha pogut datar el moment de fundació de l'immoble, però tenint en compte la xifra en baix relleu que apareix a la llinda d'una balcona, es pot datar el cos central de l'edificació al segle XVII. No es descarta que la fundació del molí sigui anterior, però ara per ara no s'ha pogut documentar.
• A la planta baixa de l'immoble es conserva la mola sotana del molí. Atenent que encara està *in situ* i atenent que és una testimoni vinculat al patrimoni hidràulic del la plana del riu Daró, es proposa deixar-la en el seu lloc original.

BIBLIOGRAFIA

BATET, C. 2006, *L'aigua conquerida. Hidraulisme feudal en terres de conquesta*. Universitat Autònoma de Barcelona i Universitat de València.
DONAT, L & SOLÀ, X. 2003, *Els molins*, Quaderns de la revista de Girona, núm.108, Diputació de Girona i Caixa de Girona, Girona 2003.

MATAS, J 1986, *Josep Matas, Els molins de les Gavarres*, Llibre de la Marxa de l'Arboç, VIII

PLANES, R. 2001, Notes d'arxiu sobre arrendament i inventaris de molins fariners de Girona: 1496-1498, *Arxiu de Textos Catalans antics*, 20, pàgs 578-585

BOLÓS, J 1980, Els molins del comtat de Besalú i de les seves rodalies, *IV, Assamblea d'Estudis de Besalú i del seu comtat*, I, pàgs. 195-207

BOLÓS, J & NUET, J 1983, *Els molins fariners*, Barcelona, 1983.

TRIJUEQUE, P 1994, Els molins de la batllia de Palamós, *Estudis del Baix Empordà*, núm. 13, pàgs, 99-136.

NOTES

1) En aquesta obra es situen equivocadament tres molins del Baix Empordà, en un apartat dedicat al Baix Fluvià. Els molins en qüestió són el Molí de la Revetlla de Sant Climent de Peralta (municipi de Forallac), el molí d'en Perals o mas del Molí (Santa Susanna de Peralta, municipi de Forallac), i el molí del Senyor o molí de Castell d'Empordà (La Bisbal d'Empordà).

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A L'ESGLÉSIA DE SANTA MARIA DELS TURERS (BANYOLES, PLA DE L'ESTANY)

Xavier AGUELO MAS

MOTIVACIÓ DE LA INTERVENCIÓ

Per respondre a les noves necessitats del culte a l'església de Santa Maria dels Turers, es va realitzar un projecte de rehabilitació i reforma de la sagristia i capella dels Dolors. Aquest espai es troba en una zona d'alta expectativa arqueològica. Per aquest motiu la Comissió dels Serveis Territorials de Cultura i Mitjans de Comunicació de Girona, reunida el dia 13 de juny de 2008 (expedient 122/08), acordà la necessitat de dur-hi a terme el control arqueològic de les obres que afectessin el subsòl, atesa la presència d'un jaciment catalogat, Inventari del Patrimoni Arqueològic de la Direcció General del Patrimoni Cultural, jaciment núm. 4610.

La zona on s'han desenvolupat els treballs de control i excavació arqueològica es situa en el casc antic de Banyoles i concretament a la plaça que es troba al nord de l'església de Santa Maria dels Turers, a tocar els carrers de Sant Benet i Navata.

Figura 1. Situació de l'església de Santa Maria dels Turers.

ANTECEDENTS

L'església de Santa Maria dels Turers està documentada per primer cop l'any 1017. El primer temple romànic, anomenat indistintament de Santa Maria i de Sant Benet, fou construït per encàrrec de l'abat del monestir de Sant Esteve. El seu nom sembla que pot derivar del llatí *turario* (turó), i faria referència a la seva posició, ja que es troba en un lloc més elevat que el monestir. A finals del segle XIII, aquest temple fou enderrocat amb el vist i plau del bisbe de Girona, ja que havia quedat petit per les necessitats de la població i s'inicià la construcció de la nova església gòtica. L'actual temple és de planta basilical, amb una nau central i dues naus laterals de construcció posterior (segles XVII-XIX) i absis heptagonal amb contraforts. L'actual façana, al mur de ponent, és d'estil neoclàssic,es tracta d'un cos de planta poligonal avançat, formant un gran vestíbul d'entrada. Al frontis s'alça el campanar de cadireta, que inicialment era de dos pisos amb dues obertures a cada pis, al qual posteriorment, s'hi afegirà un altre cos. Al segle XIX es va traslladar al mur de migdia la primitiva portalada de l'església gòtica, fet que comportà el desmuntatge d'una font pública, la font del Túmul. La porta està coberta per una gran arcada ogival, amb arcs en degradació. Les impostes i els capitells de la porta estan decorats amb motius vegetals i animals. En el seu timpà encara s'hi poden veure les restes d'una pintura mural del segle XIV, que mostren una representació del Calvari. Corona l'obertura un gablet sense decoració. L'interior de la nau està compartimentada en quatre trams coberts en voltes de creueria.

L'any 1941, en fer-se obres de restauració, es descobriren al presbiteri, els fonaments del absis i part de la capçalera de l'església romànica. Els murs situats al nord foren aprofitats en el moment de construcció del temple gòtic.

Durant aquesta intervenció, fou trobat un fragment d'ara amb inscripcions visigòtiques, per la qual cosa no és pot descartar que aquest primer temple tingués un origen més antic. Tanmateix, segons notícies del segle XIX, tenim coneixement de nombroses troballes de tombes excavades a la roca al voltant del temple de Santa Maria. Aquestes aparegueren concretament a la placeta de Santa Maria, al carrer Església (antic carrer dels Morts), al carrer Nou i al

Arqueolític Terra-Sub S.L.

carrer Sant Benet. Es tracta de fosses excavades a la roca, majoritàriament de forma rectangular, tot i que una quarta part d'elles tenien el cap diferenciat a la capçalera. La coberta estava formada per tres o quatre lloses fines que encaixaven en un rebaix lateral. L'aixovar, molt pobre, estava format per algunes petxines i fragments de fusta. Per informacions més o menys recents, sabem que en fer-se les fonamentacions de noves edificacions en aquesta zona es troben sovint noves tombes.

DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS

Els treballs s'han desenvolupat en dues fases.(Fig. 2 planta i secció general de les restes arqueològiques)

Durant la primera fase es va localitzar un enterrament a nivells superficials(EN0). Es va determinar que es tractava d'un enterrament contemporani, possiblement del període de la guerra civil. En consulta amb el Servei d'Arqueologia, i tenint en compte que es tractava d'un enterrament contemporani, es va decidir que fossin els Mossos d'Esquadra els encarregats de retirar el cadàver per el seu posterior estudi forense. En aquesta fase també es varen localitzar les fonamentacions de diversos murs, la gran majoria estaven relacionats amb la construcció de la sagristia enderrocada o amb la fonamentació d'algunes cases que es recolzaven directament sobre els murs de la l'església. Dins el conjunt de murs localitzats destaca el mur UE1001. Aquest és anterior a la construcció de la Sagristia que es recolza en cos de l'església de Santa Maria dels Turers erigida entre 1269 i 1333. Amida 4,8 metres de llargada per 0,80 metres d'amplada, i té una potència de 45cm. Està construït amb blocs de travertí i lligat amb morter de cal de color grisós. La seva fonamentació es recolza directament en el subsòl geològic de travertí. Aquest està tallat en la seva part inferior (fonamentació), per el mur de la sagristia (UE1002), però en la seva part superior està cosit amb aquest mur de la sagristia. No es va localitzar cap tipus de material arqueològic associat a la construcció d'aquest mur. Durant els treballs de determinació de la potència del mur (UE1001), es varen detectar dues tombes retallades en el subsòl de travertí; EN1 i EN2. En ambdós casos es tracte de dues tombes antropomorfes. El EN1 està orientat en direcció

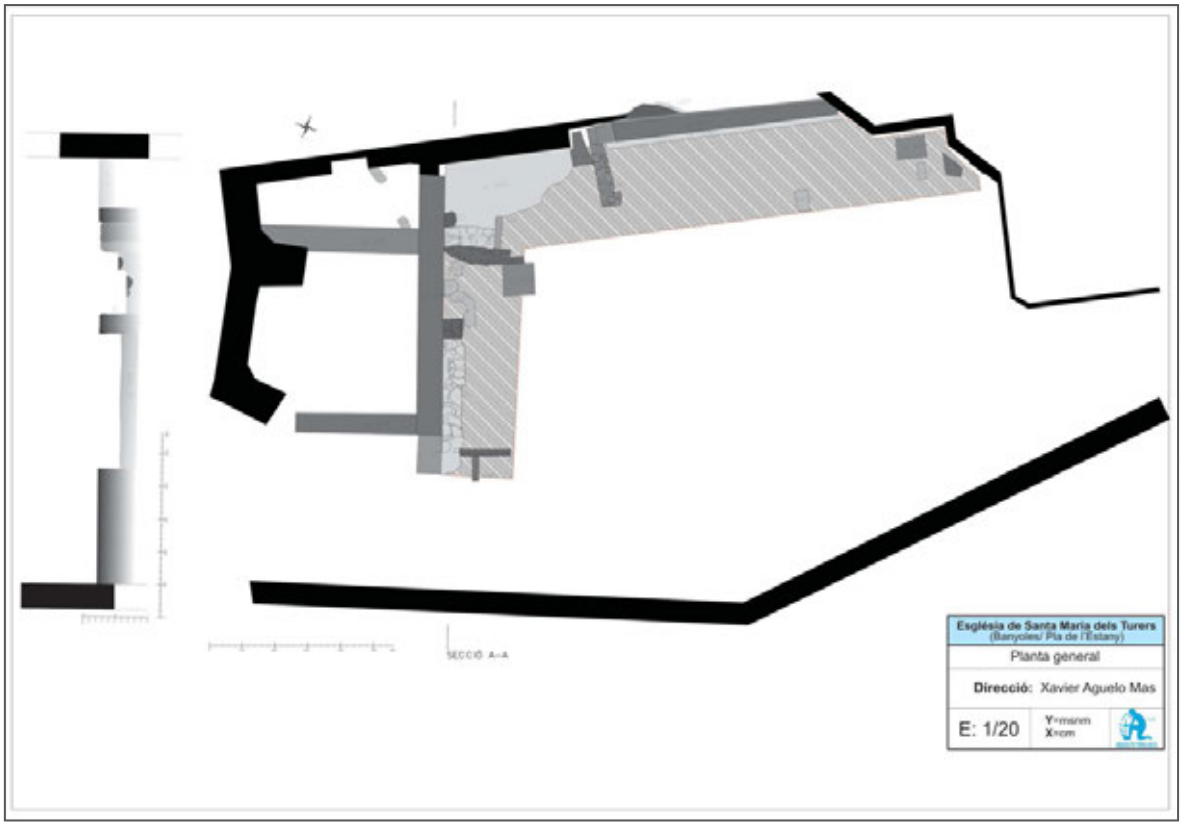

Figura 2. Planta i secció general de les restes arqueològiques.

nord-est – sud-oest. Amb la capçalera orientada cap el sud-oest. Es tracte d'un individu jove i estava en perfecte connexió anatòmica. No s'ha localitzat cap tipus d'aixovar relacionat amb l'enterrament. El EN2 està orient en direcció nord-est – sud-oest i està tallat per la fonamentació de la capella dels Dolors. Només es localitzen restes humanes sense connexió anatòmica i molt barrejades.

Durant la segona fase dels treballs també es va determinat la presència de diferents murs i enterraments. Els murs localitzats, al igual que durant la primera fase, estaven relacionats amb la fonamentació de la sagristia ,amb els fonaments de les cases que s'adossaven a l'església, i amb altres elements relacionats amb aquestes mateixes cases (Cisternes, i canalitzacions d'aigua). També es varen localitzar 5 inhumacions que presentaven les mateixes característiques que les localitzades durant la primera fase dels treballs. En tots els casos es tracte d'enterraments antropomorfs que retallen el subsòl geològic de travertí. Totes 5 inhumacions estaven molt afectades per els murs ja esmentats, conservant-se nomes de forma parcial, però sempre en connexió anatòmica. Destaquen el EN 5 i 6, dels quals se n'ha conservat part de la coberta, feta amb lloses de travertí. Les restes estaven inhumades en una capa de sorra de graveta i picadís de travertí i algunes restes de carbons, no s'ha localitzat cap tipus de d'aixovar associat les inhumacions.

CONCLUSIONS

Els treballs arqueològics han permès localitzar un mur (UE1001) que possiblement formaria part d'algun tipus d'estructura associada a l'església de Santa Maria dels Turers, possiblement una petita capella anterior a la sagristia enderrocada. La fonamentació d'aquest mur hauria estat reutilitzat posteriorment durant els moments inicials de la sagristia. En les darreres reformes realitzades a la esmentada sagristia aquest mur va deixar de tenir funcionalitat i va ser cobert pel paviment que ha perdurat fins avui en dia. Aquesta pèrdua de funcionalitat es fa palesa amb el rebaix realitzat per la tomba del EN 0 (s. XX), que redueix, en aquest tram, l'amplada d'aquest mur a poc més de 30cm. La manca de materials arqueològics no ens permeten donar una clara cronologia i funcionalitat d'aquest mur.

Els murs UE1001, 1025 i UE1020, són anteriors a la construcció de la Sagristia (segles XVIII-XIX). Aquesta es recolza en el cos de l'església de Santa Maria dels Turers erigida entre 1269 i 1333. D'altre banda aquests murs estan tallant algunes de les inhumacions que retallen el subsòl geològic de travertí, aquestes tindrien una datació entre els segles IX i XII. L'absència d'altres materials arqueològics no ens permet concretar més la datació d'aquest murs. Pel que fa al mur 1020, aquest probablement sigui la continuïtat del mur UE1001 localitzat durant la primera fase dels treballs.

Tota la resta de murs són posteriors a la construcció de la Sagristia, i estan relacionats amb tot un conjunt de cases que s'adossaven al cos de l'església i que perduren fins a principis del segle XX. També s'han localitzat elements construïts, que, per la tècnica constructiva utilitzada, ciment ràpid, els hem de situar al llarg el segle XX.

El mur localitzat UE 1015 formaria part de la probable fonamentació del costat nord de l'antiga capella dels Dolors. Aquesta ha estat objecte de diverses reformes al llarg del segles XIX i XX. Adossats a aquest mur també apareixen altres elements de factura més moderna, segurament relacionats amb la construcció de cases adossades a la capella dels Dolors.

Els murs UE 1014 i 1011 situats al sector més al nord de la intervenció es troben molt alterats per obres posteriors (estant recoberts de restes de formigó), no s'han localitzat materials ceràmics que ajudin a donar una cronologia més precisa. Per la seva ubicació es podrien relacionar a l'estructura de la capella dels Dolors.

Durant la intervenció també s'han localitzat set enterraments amb absència total de materials associats que permetin tenir una cronologia concreta. Morfològicament coneixem enterraments de les mateixes característiques als voltants de l'església de Santa Maria del Turers. Les set inhumacions localitzades podrien formar part del jaciment de la "Necròpolis pels voltants de Santa Maria dels Turers" amb el número de inventari de patrimoni 04-4608. A la necròpolis dels voltants de Santa Maria dels Turers es van localitzar enterraments en fosses excavades a la roca, de forma rectangular. Aquesta necròpolis té una datació entre el 800 i el 1150 aC. Morfològicament aquests enterraments són iguals als localitzats durant la nostra intervenció, per tant s'haurien de situar dins el mateix marc cronològic.

BIBLIOGRAFIA

Llibre IV Defuncions Sta. Maria dels Turers, pàg192
BOLOS, J., PAGÈS, M. 1982, Nous descobriments i recerques, *Butlletí de l'Assossiació Arqueològica de Girona*.

TREBALLS ARQUEOLÒGICS AL CASTELL DE PALOL DE REVARDIT (PALOL DE REVARDIT, PLA DE L'ESTANY)

Xavier AGUELO MAS*, Sergio IBÁÑEZ

MOTIVACIÓ DE LA INTERVENCIÓ

L'Ajuntament de Palol de Revardit, juntament amb el Consell Comarcal del Pla de l'Estany estan duent a terme una actuació integral al Castell de Palol de Revardit per tal de recuperar el monument i, al mateix temps, donar-li un ús social. Per aquest motiu es redactà un projecte arquitectònic per part del Sr. Jordi Camps, arquitecte del Consell Comarcal del Pla de l'Estany. Entre d'altres intervencions, el projecte proposava la restauració del llenç de muralla del recinte, així com la consolidació i l'aixecament d'una torre de planta quadrangular i la de dues més de cilíndriques que en l'actualitat no són visibles, ja que se'n desconeix la seva existència i ubicació exacta. D'altre banda el projecte també contemplava tot un seguit de treballs a l'interior del recinte per la seva adequació com a futurs espais polivalents.

Figura 1. Situació del castell de Palol de Revardit.

Per aquest motiu i atès que el monument està catalogat com a BCIN, la Comissió de Patrimoni de Girona, per tal de donar el vist i plau al projecte, acordà de proposar un seguit d'actuacions al recinte del Castell. Aquestes actuacions estan destinades a comprovar l'existència de les torres cilíndriques, realitzar la planta de la torre quadrangular del sector meridional i realitzar el control de les obres de desbrossament del llenç de muralla septentrional. També serien objecte de seguiment arqueològic tots aquells treballs de rebaixos que es realitzessin dins els límits interiors de les edificacions i els recinte emmurallat.
Els treballs arqueològics s'han dut a terme durant els anys, 2008 i 2009[1].

SITUACIÓ GEOGRÀFICA

El castell s'ubica al bell mig del poble de Palol de Revardit, aixecat en una petita elevació que domina el pla de la Banyeta i controla l'antic camí que, des de la Vall del Terri, s'enfila fins al coll del puig d'en Carrer, per davallar cap als veïnats de Camós i la vall de Pujarnol. El castell va ser estrategicament situat en un pas estret davant del puig de Mont-Rodon i la muntanya d'en Vila, un punt on és del tot necessari creuar el Revardit. Des de dalt del castell, es pot resseguir perfectament el traçat d'arbres de ribera, sobretot plataners i pollancres, alineats al llarg del curs sinuós del Revardit, afluent del Terri, que neix a la vall de Biert i a peus de la serra de Pujarnol.

DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS

Durant l'any 2008 els treballs es varen centrar en l'estudi d'alguns trams de muralla, l'excavació d'una torre quadrada parcialment visible, i la localització de dues torres de planta circular de les que no es tenen dades arqueològiques de la seva existència.
L'estudi del tram de muralla es va realitzar en el costat nord del recinte. S'ha pogut identificar el seu sistema constructiu amb carreus disposats amb filades regulars, que constitueixen un talús que s'eixampla a la seva base(Fig.2 Secció muralla). A la base de la fonamentació de la muralla, que es recolza sobre un paquet d'argiles, es localitza una filada de grans blocs de pedra treballats. Es localitza la base del talús, i per tant el seu punt més baix, i l'existència d'un fossat a l'exterior de la muralla. Així mateix es determina la presència d'una estructura

* *Arqueolític Terra-Sub S.L.*

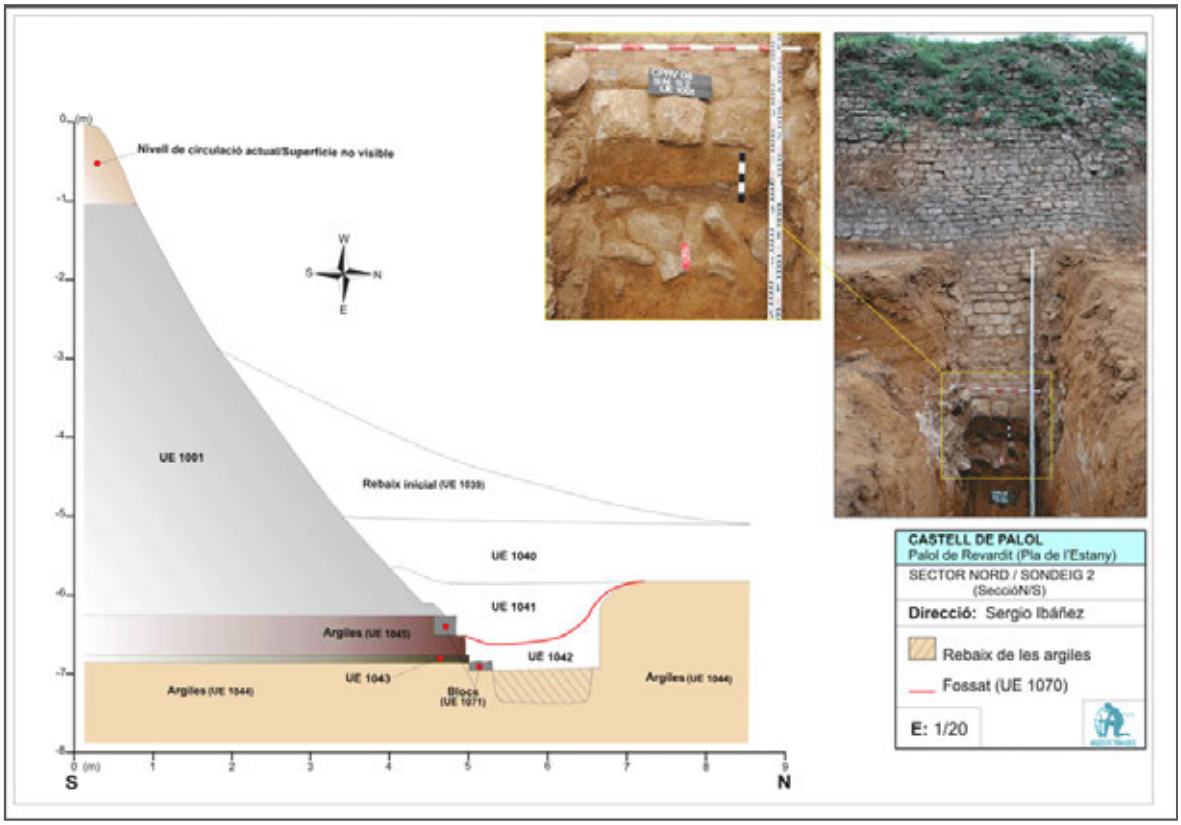

Figura 2. Secció de la muralla.

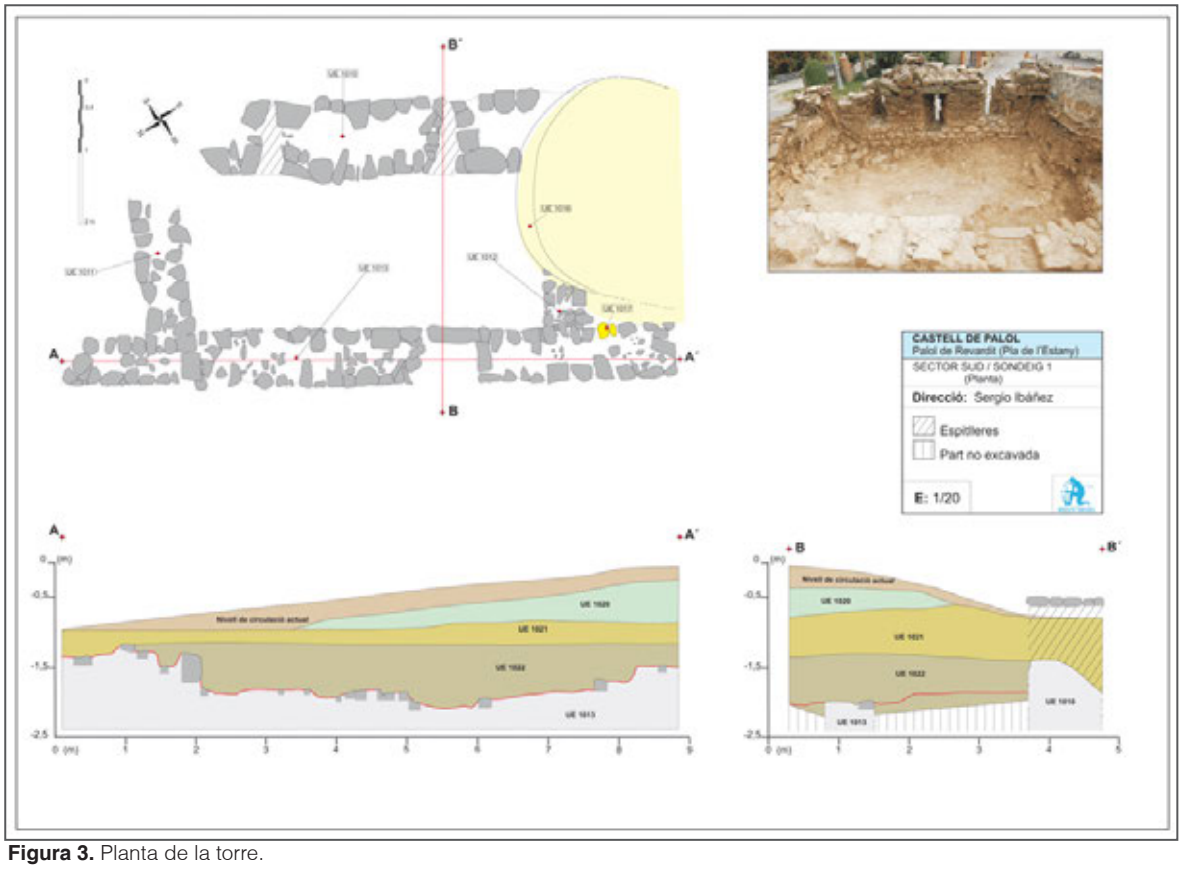

Figura 3. Planta de la torre.

que, en base a la seqüència estratigràfica, podria ser anterior a la muralla. Sembla que hi ha una sèrie de reconstruccions d'època moderna, en que s'utilitza el pendent del talús per construir successivament rampes d'accés al recinte, tal i com es pot apreciar en la estratigrafia, amb successives de capes d'argiles i graves, per anivellar el terreny.

En un segon moment, els treballs es centren en el sector sud del recinte. Es va realitzar un sondeig de 8x8x2m (Fig.3 Planta torre). Des del mur sud conservat i visible, un cop es rebaixen 2 metres, es localitza la planta d'una torre rectangular. Aquesta amida 6 x 5 m i està construïda amb blocs de sorrenca irregulars de grans dimensions disposats en fileres també irregulars, el seu nucli està reblert de pedres lligades amb morter de cal.

Seguint els treballs de delimitació del recinte emmurallat es varen realitzar tota una sèrie de sondeigs. Es localitza un mur defensiu recte que tancaria el recinte i al que s'afegeix un reforç defensiu, contemporani o posterior, constituït per un mur atalussat que, adossat al primer, regruix la línia de muralla.

Finalment els treballs es varen centrar a l'interior de la torre gòtica de planta quadrada. En el seu interior es varen localitzar un total de 5 estructures negatives circulars excavades en el subsòl (fig.4 Planta torre gòtica). Es va realitzar l'excavació d'una de les estructures (E.1). Es tracta d'una estructura negativa circular i còncava amb base plana de 1.20 m. de diàmetre i una profunditat màxima de 0.50 m.

Durant l'any 2009 els treballs s'han centrat principalment en les reformes que s'havien de dur a terme a l'interior de la zona construïda del recinte. Els treballs s'han desenvolupat en diferents àmbits, dels quals destacarem els de més interès.

Àmbit 1(Torre gòtica) (fig.4 Planta torre gòtica) Durant aquesta segona fase es va excavar una nova estructura, de les cinc ja localitzades l'any 2008, la E2. La seva planta és circular, i està reblerta per tres estrats clarament diferenciats. La primera capa es composa de blocs de mida mitjana i de restes de morter de calç, en alguns casos aquests estan lligats i estan segellant tot l'estrat, la segona capa es composa d'un estrat de pedres de mida mitjana i restes ceràmiques, finalment la tercera capa es composa d'un estrat de terra flonja sense material arqueològic associat. Durant els treballs de delimitació de les altres estructures, s'ha pogut comprovar com la E3 està clarament retalla per la fonamentació de la Torre oest. Dins aquest mateix espai s'ha determinat la presència d'un forat de pal (F1) inserit al costat sud-oest de la E3, relacionat possiblement amb algun tipus de construcció aèria, tipus bastida, utilitzada durant la construcció de la volta del primer pis. També es va localitzar, en un dels extrems, les restes de la possible pavimentació de la planta baixa de la torre(UE1002).

Àmbit 3

Dins d'aquest àmbit s'han excavat dues estructures negatives, i s'han localitzat quatre forats de pal.

La E6 és de planta ovalada, presenta un rebliment heterogeni, de textura flonja, el qual consta d'una sola capa. Conté fragments de material constructiu (teula, rajola i maó massís), fragments de ceràmica feta a torn tipus grisa medieval i restes de fauna. Dins aquesta capa ha aparegut també una moneda de bronze no identificable. Té una llargada màxima de 1,60m, una amplada màxima de 1,38m i una potencia de 0,52m

La E7 és de planta ovalada, presenta un rebliment heterogeni, de textura flonja, el qual consta d'una sola capa. Conté fragments de material constructiu (teula, rajola i maó massís), taques de morter de calç i sorra, fragments de ceràmica feta a torn tipus grisa medieval i restes de fauna. Dins aquesta capa ha aparegut també una moneda de bronze no identificable. Té una llargada màxima de la boca de 0,80m, una amplada màxima de 0,60m i una potencia de 1,52m.

El conjunt de quatre forats de pal F2,F3, F4 i F5 estan disposats en forma de quadrat en una cantonada del àmbit i a una equidistància entre si de 1 metre. Tots presenten unes característiques similars, una llargada màxima entre 0,24 i 0,28 m, una amplada màxima entre 0,14 i 0,20m i una potència entre 0,20 i 0,28m

Àmbit 4

Dins d'aquest àmbit s'han localitzat dos forats de pal (F7 i F8) amb característiques similars al de l'àmbit 3. Dos enterraments (EN1 i EN2) parcialment conservats, sense cap tipus de aixovar associat. Aquets estaven retallats per algunes de les estructures aparegudes dins de l'àmbit.

Les vuit estructures aparegudes, son morfològicament i cronològicament diferents entre si.

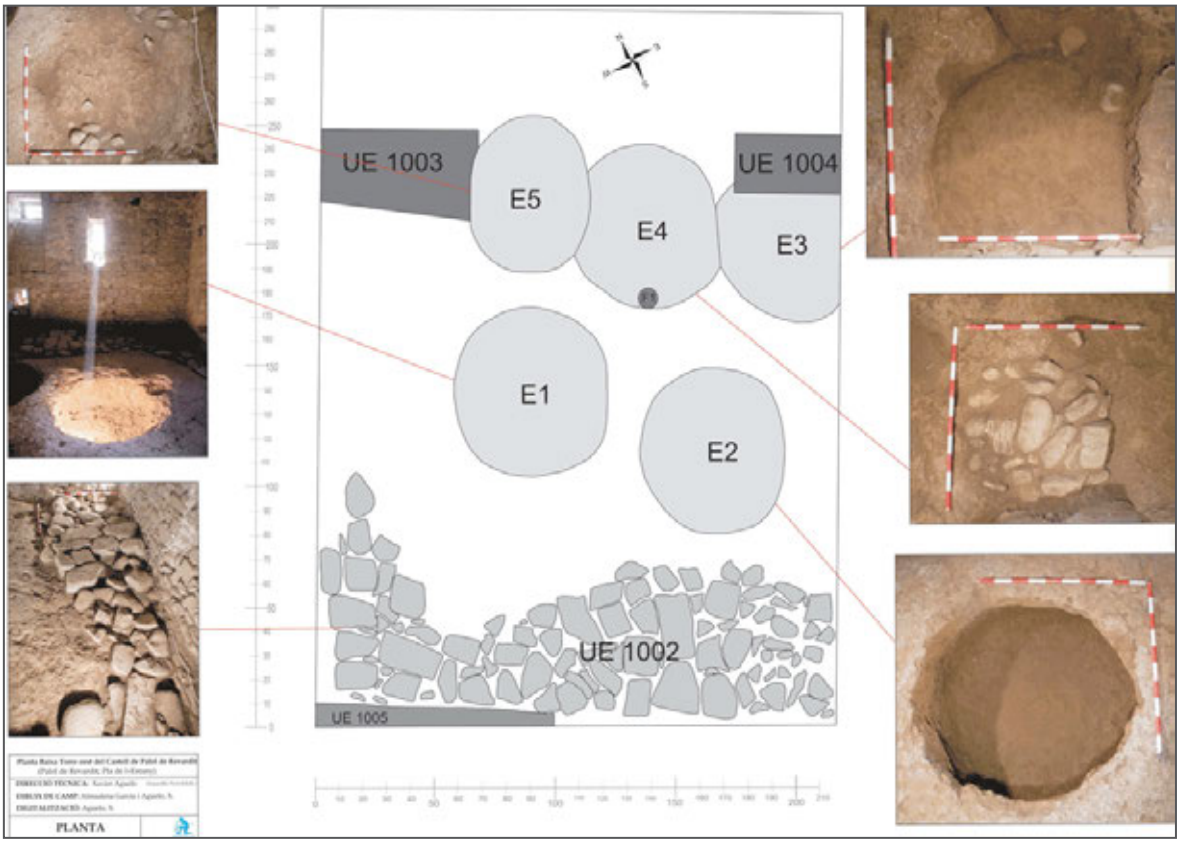

Figura 4. Planta de la torre gòtica.

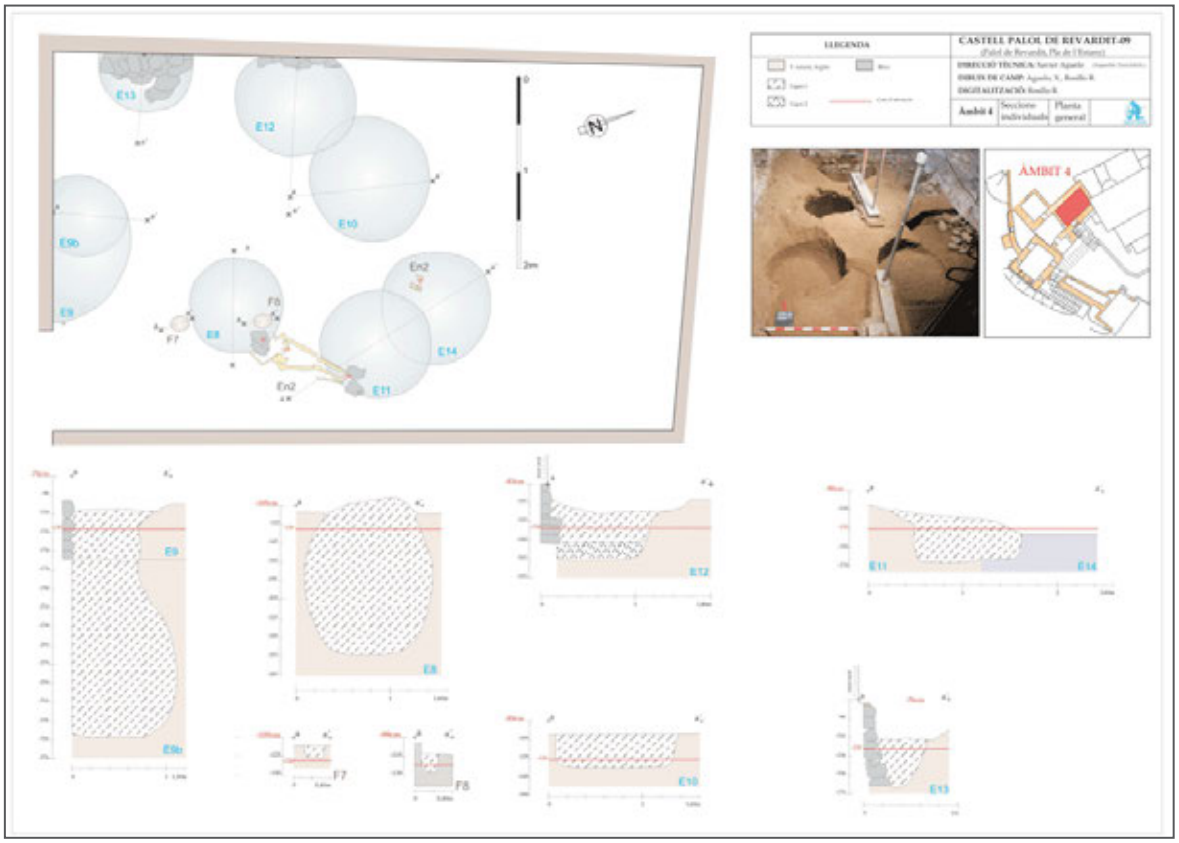

Figura 5. Planta i seccions de l'àmbit 4.

La E8 és de planta circular, presenta un rebliment heterogeni, de textura flonja, el qual consta d'una sola capa. Conté fragments de material constructiu (teula, rajola i maó massís). Dins els conjunt de materials localitzats s'han recuperat restes de fauna i abundant material ceràmic del tipus grisa medieval, de cuina a torn i vidrada. Té el fons còncau i parets còncaves, té un diàmetre màxim de la boca de 1m, una potència de 1,68m

La E9[2] retalla a l'oest l'estructura E9b. De planta circular, el mur sud d'aquest àmbit s'assenta sobre aquesta estructura. Presenta un rebliment homogeni, de textura flonja, el qual consta d'una sola capa conté fragments de material constructiu (teula, rajola i maó massís). S'ha recuperat material ceràmic del tipus grisa moderna i vidrada. Té el fons pla i parets rectes i una potència de 0,54m.

La E9b[2] es troba seccionada per l'estructura E9. Té planta circular, el mur sud d'aquest àmbit s'assenta sobre aquesta estructura. Presenta un rebliment heterogeni, de textura flonja, el qual consta d'una sola capa. Conté fragments de material constructiu (teula, rajola i maó massís). Té el fons lleugerament còncau i parets còncaves, i una potència de 1,90m

La E10 és de planta circular, i està seccionada per l'estructura E12. Presenta un rebliment homogeni, de textura flonja, el qual consta d'una sola capa unicament s'ha recuperat un fragment de ceràmica del tipus grisa medieval. Té el fons pla, parets rectes, i una potència de 0,36m

La E11. és de planta circular, rebaixada, el seu límit nord secciona part de la E10. Presenta un rebliment homogeni, de textura compacta, el qual consta d'una sola capa, no s'ha recuperat material arqueològic de cap tipus. Té el fons pla, parets rectes, i té un diàmetre de 1,12m i una potència de 0,54m.

La ~~E12~~[2] secciona part de la E10 en el seu límit nord. De planta circular, el mur oest s'assenta sobre aquesta estructura. Presenta un rebliment heterogeni, de textura flonja, el qual consta de dues capes. A la primera capa s'han recuperat restes de fauna i un fragment de ceràmica del tipus grisa medieval. Té el fons pla, parets divergents, i una potència de 0,44m

La E13[2] és de planta circular, el mur oest s'assenta sobre aquesta estructura. Presenta un rebliment heterogeni, de textura flonja, el qual consta d'una sola capa. No s'ha recuperat material arqueològic de cap tipus. Té el fons còncau, parets divergents, i una potència de 0,70m

La E14 és de planta circular, seccionada per la E11, l'estructura no s'ha excavat degut a que el rebaix necessari per a l'adequació del paviment en aquest àmbit no l'afecta.

CONCLUSIONS

La intervenció arqueològica del sector nord ha documentat un tram de prop de 12 m de llargària i 6,5 m d'alçada de la muralla atalussada. El sondeig de la base de la muralla ha posat a la llum un fossat de notable fondària i excavat en el subsòl argilós. S'han localitzat possibles estructures anteriors per sota els nivells de fonamentació de la muralla.

En el sector sud es constata la continuació de la muralla oest, on s'ha documentat un mur defensiu, al qual s'hi afegeix un mur atalussat. La pallissa actual mostra una tram de muralla reutilitzat i diverses estructures associades de funcionalitat i cronologia incerta. Dins aquest mateix sector, s'ha documentat la planta rectangular de la torre sud. Aquesta torre va ser afegida a un mur defensiu (muralla) que segueix en direcció oest. Aquest tram de muralla mostra un reforç d'un mur atalussat a la cara externa.

En el recinte emmurallat del castell només s'han documentat un total de 3 torres: la torre rectangular oest, la torre circular est i la torre rectangular sud. No s'ha documentat cap altre torre.

Els treballs han permès la localització d'estructures negatives, relacionades amb els moments anteriors a la construcció de la torre gòtica. De les cinc estructures localitzades, s'ha pogut determinar clarament que la E3 és anterior a la construcció de la Torre. Durant el procés de delimitació es poder veure clarament com els nivells de fonamentació retallen la E3. De la resta d'estructures només dues han estat excavades E1, excavada durant la intervenció de 2008, i la E2 excavada durant el 2009. Els escassos materials ceràmics recuperats, caracteritzats principalment per ceràmica de cuina grisa, ens permeten situar la seva amortització en època medieval, sense poder concretar més. Pel que fa a la resta d'estructures localitzades en els altres àmbits, aquestes presenten una seqüència cronològica molt àmplia, que va des d'època medieval fins a època moderna. Les més antigues són clarament anteriors a la construcció del mas que s'ubica dins el recinte, ja que es localitzen en part per sota dels seus nivells de fonamentació.

Pel que fa als dos enterraments localitzats, no es tenen prou dades per donar un adscripció cronològica, però serien posteriors a les foses localitzades en aquest àmbit. El fet que aquestes inhumacions estiguin seccionades podria estar relacionat en les reformes que es realitzaran en aquest espai durant la construcció del mateix.

BIBLIOGRAFIA

AA.VV. 2000, *Història del Pla de l'Estany*, Diputació de Girona, Girona.

AA.VV. 2004, *El Patrimoni del Pla de l'Estany. Inventari històric i arquitectònic de la comarca*, Consell Comarcal del Pla de l'Estany, Banyoles.

AA.VV. 1990, *Catàleg de monuments i conjunts històrico - artístics de Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

CONSTANS, LL. G. 1981, *Manuscrits inèdits de Mossèn Constans. Castells i cases fortes* (2), "Palol de Revardit", p. 28-33. CECB, Banyoles, 1981.

COROMINAS, J. M. I MARQUÈS, J. 1967-1972, *Catálogo monumental de la província de Gerona. La comarca de Bañolas*, vol. I-III, Diputació de Girona, Girona.

DEL CAMPO JORDÀ, F. 1991, *Castells medievals. 57 Talaies del Gironès i el Pla de l'Estany*, Guies del Patrimoni Comarcal (10), Figueres, p. 28-29.

NOTES

1) Els treballs arqueològics de l'any 2008 varen ser dirigits per Sergio Ibáñez, i l'any 2009 per Xavier Aguelo.

2) Per tal de no debilitar el mur que s'assenta sobre aquesta estructura se n'ha realitzat únicament una excavació parcial.

NOVES DADES ARQUEOLÒGIQUES SOBRE L'ANTIGA SALA CAPITULAR (SEGLES XIII-XIV) DEL MONESTIR DE RIPOLL (RIPOLLÈS)

Natalia SALAZAR ORTIZ

INTRODUCCIÓ

Mitjançant aquest article es presenten els resultats de la intervenció arqueològica[1] que es dugué a terme al jardí nord del Monestir de Santa Maria de Ripoll (Ripollès) al llarg dels primers mesos de l'any 2008. Dins d'un projecte de restauració que afectava a diverses àrees del cenobi s'incloïa l'obertura d'una rasa en aquest jardí, seguint en paral·lel el mur nord de l'actual claustre per tal d'impermeabilitzar-lo davant d'eventuals problemes d'humitat.

El Monestir de Santa Maria de Ripoll va ser declarat monument historico-artístic l'any 1931 i Bé Cultural d'Interès Nacional l'any 1997 per un acord del govern de la Generalitat, fet, aquest últim, que comportà la delimitació de la protecció arqueològica del monestir. En funció d'aquest fet, i donat que l'esmentada rasa havia d'afectar el subsòl del jardí nord del conjunt monàstic amb una profunditat mínima de dos metres, es féu necessari el control arqueològic dels rebaixos mecànics. Aquest sondeig permeté la documentació arqueològica d'uns vestigis que no es poden interpretar sense fer un cop d'ull a l'evolució històrica del monestir.

CONTEXT HISTÒRIC I ANTECEDENTS ARQUEOLÒGICS

Els orígens del monestir de Santa Maria de Ripoll van ser estudiats i sintetitzats sobretot per Ramon d'Abadal, de manera que la majoria de síntesis sobre el conjunt monàstic que han estat publicades amb posterioritat estan basades en les cabdals recerques d'aquest autor (Abadal 1962). Aquestes demostraren que el monestir tingué un paper destacat entre els cenobis benedictins de la seva època pel fet d'esdevenir lloc de sepultura dels comtes de Barcelona i Besalú i un centre artístic i cultural molt important entre els segles X i XIII. La primera acta de consagració que s'associa amb una església del monestir data de l'any 888. La va dur a terme el bisbe Gotmar de Vic, i en el document consta que va ser edificada per voluntat del comte Guifré i de la seva esposa Guinedilda. En la mateixa acta, l'església va ser lliurada a l'abat Daguí i als monjos que hi vivien seguint la regla benedictina.

L'església de l'any 888 es va haver de refer, ja que el monestir havia crescut molt. L'any 935, quan l'abat era Ènnec, el bisbe Jordi de Vic va procedir a la consagració de l'edifici reformat. Temps més tard, l'abat Arnulf va fer reedificar l'edifici i el claustre i va ordenar que una muralla envoltés el monestir. A més, inicià les obres d'una nova basílica, que va acabar el seu successor Guidiscle l'any 977.

El monestir va ser un dels quatre centres de cultura més importants de l'Europa medieval. Probablement va ser l'abat Arnulf el responsable del desvetllament cultural del monestir, però el moment de màxim esplendor tant material com espiritual arribà sota l'abadiat del bisbe Oliba (1008-46), qui, seguint l'exemple dels seus avantpassats, féu enderrocar l'església anterior per construir-ne una de nova des dels fonaments. Oliba consagrà aquest nou edifici l'any 1032.

Fins a l'abadiat de Ramon de Berga (1172-1205) no es tornen a trobar notícies sobre l'escomesa de reformes al monestir. Durant el govern d'aquest personatge fou començat el claustre romànic, el qual degué substituir el que havia estat bastit en època de l'abat Arnulf (938-970), i es reconstruí una part del conjunt monàstic.

A partir del segle XIV, la Pesta Negra i els conflictes amb els cònsols i delegats de la vila de Ripoll treuen a la llum els primers indicis de decadència del monestir, la qual no farà més que agreujar-se durant l'època moderna. Els terratrèmols del 1428 van empitjorar la situació, obligant a fer costoses reparacions. Tot i aquest context cal destacar que l'abat Galceran de Besora (1381-1383) afegí una galeria superior (que no serà acabada fins ben entrat el segle XVI) al claustre erigit en temps de Ramon de Berga; poc després, l'abat Ramon de Descatllar finalitzà el claustre inferior del monestir entre els anys 1390 i 1401.

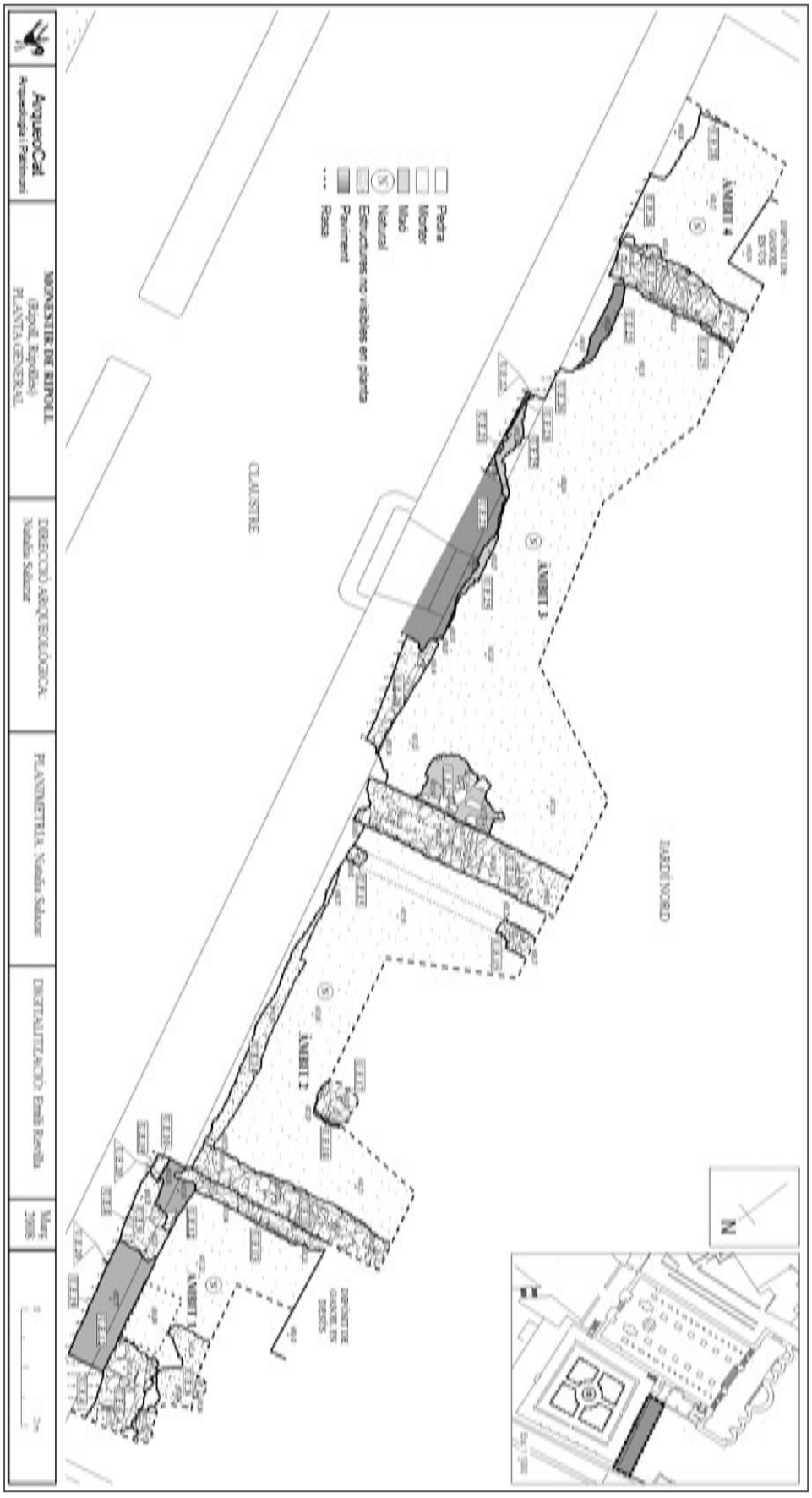

Figura 1. Planta general de les restes arqueològiques documentades.

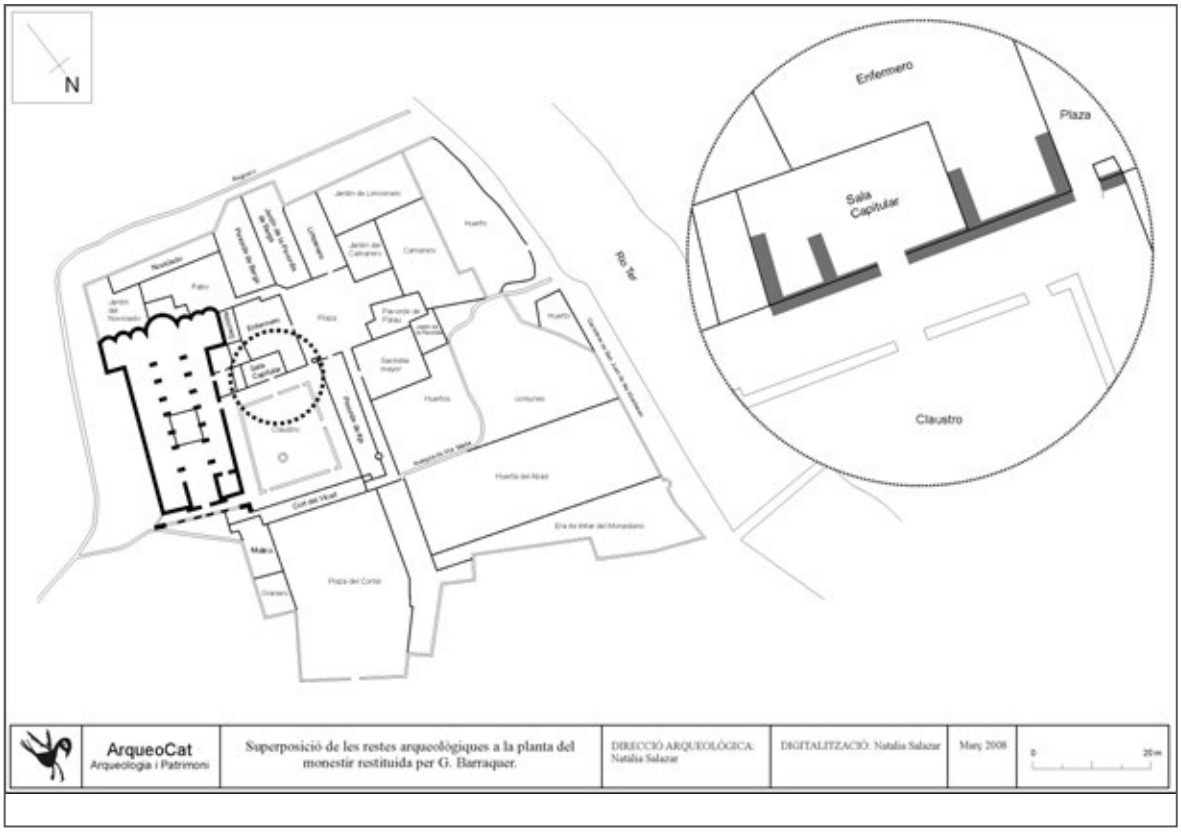

Figura 2. Superposició de les restes arqueològiques a la planta del Monestir de Ripoll restituïda per G. Barraquer, on consta l'estat del conjunt abans de la reconstrucció d'Elies Rogent (1863).

Ja al segle XIX, el monestir patí la primera exclaustració durant el Trienni Constitucional (1820-23), però la comunitat s'hi va tornar a establir. L'exclaustració definitiva es va produir l'any 1835. L'any 1861, a instàncies d'Eudald Raguer, erudit i metge ripollès, la Comissió de Monuments de la província de Girona fa les primeres gestions per fer possible la restauració del monestir, iniciant-se dos anys després, el 1863, la primera campanya d'obres duta a terme amb el treball de voluntaris per tal de consolidar els murs de l'església i el claustre. Per a això, l'any anterior havia estat constituïda una Comissió per a la Restauració de Ripoll, composta, entre d'altres, per Manuel Milà i Fontanals i Elies Rogent. Aquest darrer va ser l'arquitecte encarregat de fer el projecte de restauració, el qual fou finançat mitjançant subscripcions públiques i algun ajut oficial que mai superà les aportacions de les entitats culturals i del poble. L'obra es limità a la reconstrucció de la basílica i de la part caiguda del claustre, i foren acabades de demolir les restes d'edificacions monàstiques, excepte algunes dependències properes al claustre, que s'adapten per a Casa de la Vila.

El conjunt tal com era antigament, és a dir abans de la reconstrucció de Rogent, és conegut, sobretot, gràcies al croquis de la seva planta que publicà el canonge G. Barraquer en el seu estudi sobre les cases de religiosos a Catalunya en la segona meitat del segle XIX (Barraquer 1906, vol . I, 26-27)[2].

Pel que fa a les recerques arqueològiques dutes a terme al cenobi hem de destacar les diverses campanyes d'excavació que es dugueren a terme durant els anys seixanta, setanta, vuitanta i noranta del segle XX al presbiteri de l'església de Santa Maria de Ripoll (Ripoll/Carreras/Nuix 1978; IPAC 1993) i a la plaça del monestir (IPAC 1997), permetent el descobriment de vàries necròpolis de cronologia visigòtica i medieval. Al jardí nord del monestir només s'hi havia actuat arqueològicament, anteriorment a la intervenció presentada aquí, en una sola ocasió a l'any 2004 (IPAC 1993). Llavors es va poder constatar d'una banda que la necròpolis documentada al presbiteri de l'església als anys seixanta, setanta i vuitanta del segle XX es prolongava fora de l'àmbit de l'edifici i, d'una altra banda, que les primeres filades dels absis de la dita església són originals.

RESULTATS I INTERPRETACIÓ

El seguiment arqueològic de la rasa esmentada a la introducció d'aquest article va permetre la localització d'un conjunt de vestigis al subsòl del jardí nord del monestir, sobre els quals aparegué fonamentat el claustre actual (Fig. 1).

Les estructures localitzades són un seguit de murs, clavegueres i paviments que composen quatre àmbits diferents que pertanyen a l'estructura de l'antic cenobi d'origen medieval. Aquestes restes van aparèixer colmatades, a tota la rasa i fins a la cota superior del paviment més modern (2 m de fondària), amb un rebliment de terra barrejada amb gran quantitat de runa que no va donar material arqueològic. Per tant, l'estratigrafia registrada era pràcticament inexistent, posant de manifest que les restes de l'antic monestir van ser reblertes, des del nivell de circulació vigent en aquell moment, amb una important capa de runa abans d'aixecar-hi el nou monestir[3].

Donat els resultats arqueològics obtinguts i tenint en compte la manca tant d'estratigrafia com de material arqueològic que facilitessin la datació cronològica de les estructures descrites, la bibliografia consultada i la recerca feta a l'Arxiu Històric Comarcal de Ripoll (ACRI, Secció "Plànols del Monestir de Ripoll") han estat cabdals per poder establir la següent hipòtesi crono-evolutiva dels dits vestigis.

Sabem per les notícies històriques publicades per diferents autors que la galeria inferior paral·lela a l'església de l'antic claustre del monestir fou la primera en ser construïda en estil romànic per l'abat Ramon de Berga (1172-1205) (Pellicer 1872, 75; Barraquer 1906, vol. I, 24-28). La construcció del claustre, però, restà inacabada i no tornem a tenir-ne notícies fins l'any 1381 en què l'abat Galcerà de Besora continuà l'edificació del claustre tot i que morí dos anys abans d'acabar-ne la galeria superior (Pellicer 1872, 78; Pladevall 1987, 217). Per tant, sabem que la construcció del pis inferior del claustre romànic, encetat a cavall entre els segles XII-XIII, s'allargà fins les acaballes del segle XIV i sembla ser que es tracta del claustre que perdurà fins al segle XIX. Donat que la nostra intervenció arqueològica s'ha desenvolupat en l'àrea immediatament annexa al mur nord d'aquest antic claustre, segons els plànols antics del monestir abans de la seva restauració per Elies Rogent que s'han conservat, podem afirmar que els murs registrats al perfil sud de la rasa (U.E. 19 i 26) formen part del mur que separava la part del claustre construïda entre els segles XIII-XIV de la sala capitular i de la infermeria.

En efecte els diferents plànols de l'antic monestir que hem consultat, tant a la bibliografia publicada com al fons inèdit de l'Arxiu Històric Comarcal de Ripoll, coincideixen en situar la sala capitular i la infermeria en el punt exacte on s'ha intervingut (Barraquer 1906: vol. I, 26-27; Castells/Catllar/Riera 1994: 358-361). En concret, però, el plànol publicat per G. Barraquer ha esdevingut fonamental per comparar la situació de les restes arqueològiques documentades i és a partir, principalment però no únicament, d'aquest document que s'ha establert la següent interpretació dels àmbits documentats arqueològicament (Fig. 2).

El que s'ha denominat com a àmbit 1 es correspon al plànol de Barraquer amb l'angle format pel *"Pavorde de Aja",* la *"Plaza"* i l'àmbit on es llegeix *"Enfermero"*. L'àmbit 2 es correspon amb l'àmbit on Barraquer localitza la infermeria (*"Enfermero"*). Aquest àmbit tingué com a nivell de circulació un paviment de morter de calç (U.E. 18). Aquests murs ja apareixen al plànol més antic del monestir que es coneix fins al moment i que data de l'any 1728, per tant, l'àmbit es pot acotar cronològicament entre els segles XIV i XVIII. La suma dels àmbits 3 i 4 coincideix amb exactitud amb la sala capitular de Barraquer. Aquesta es devia construir al mateix temps o immediatament després a l'ala nord del claustre que, com s'ha vist, s'acabà entre els segles XIII-XIV. Pel que fa a les seves dimensions originals, s'ha d'assenyalar aquí que en els plànols del monestir anteriors a l'any 1863 (Artigas 1886, 32-33) es pot apreciar que en un principi la sala capitular era més llarga respecte a les dimensions que li assignen aixecaments planimètrics posteriors (Barraquer 1906, vol. I, 26-27; Castells/Catllar/Riera 1994, 358-359). Segons els resultats de la intervenció arqueològica, les dimensions d'aquest sala han aparegut acotades pels murs U.E. 16 i U.E. 28, els quals coincideixen de manera matemàtica amb les reflectides al plànol de G. Barraquer. Tanmateix no es pot deixar de banda la dada arqueològica aportada pel mur U.E. 27. D'aspecte arquitectònic molt més precari que la resta de murs registrats, sembla que es basteix amb l'objectiu de compartimentar la sala capitular, subdivisió que no ha quedat recollida a cap dels plànols consultats. Pel lloc que aquest mur ocupava dins de la seqüència estratigràfica del jaciment s'ha pogut concloure que era posterior als murs de tancament de la sala capitular, donat que, per una banda amortitzava el paviment més antic (U.E. 25) de l'esmentada sala, però per una altra banda se li adossava el paviment

més modern que s'hi va documentar. Per tant, la sala capitular tingué dos nivells de circulació: un de més antic (U.E. 25) fet a base de morter de calç gris sobre una capa de preparació de blocs de pedra picada de mida petita, i del qual, per manca de suficients dades arqueològiques, no hem pogut datar-ne l'amortització; i un segon paviment (U.E. 23) de rajoles rectangulars lligades amb morter de calç que funcionava per sobre de l'anterior i que perdurà fins a l'enrunament de la sala capitular.

BIBLIOGRAFIA

ABADAL, R. D' 1962, La fundació del monestir de Ripoll, *Analecta Montserratensia*, IX, Barcelona, Abadia de Montserrat, 187-197.

ARTIGAS, J. 1886, *El Monasterio de Santa María de Ripoll*. Asociación de Arquitectos de Cataluña, Barcelona.

BARRAQUER, G. 1906, *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, vol. I i III, Barcelona.

CASTELLS, R., CATLLAR, B., RIERA, J. 1994, *Ciutats de Girona. Catàleg de plànols de les ciutats de Girona des del segle XVII al XIX*, Girona, Diputació de Girona.

IPAC 1993, Necròpolis de Santa Maria, *Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya: Ripoll*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

IPAC 1997, Plaça de Santa Maria de Ripoll, *Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya: Ripoll*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

PELLICER, J. Mª. 1872, *El Monasterio de Ripoll. Memoria descriptiva de este célebre monumento en sus relaciones con la religión, las ciencias y el arte*, Gerona.

PELLICER, J. Mª. 1888, *Santa María del Monasterio de Ripoll. Nobilísimo origen y gloriosos recuerdos de este célebre santuario, hasta el milenario de su primera edición*, Mataró.

PLADEVALL, A. 1987, Santa Maria de Ripoll, *Catalunya Romànica, vol. X: Ripollès*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 206-221.

PUIG, A. 1982, Monestir de Santa Maria de Ripoll, *Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya: Ripoll*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

RIPOLL, E., CARRERAS, T., NUIX, J.M. 1978, Notes preliminars sobre les excavacions arqueològiques de la basílica de Santa Maria de Ripoll, *Revista de Girona* XXIV, n. 83, Girona, 223-230.

ROGENT, E. 1887, *Santa María de Ripoll. Informe sobre las obras realizadas en la basílica y las fuentes de la restauración*. Barcelona.

NOTES

1) Els treballs foren executats per l'empresa ArqueoCat S.L, sota la direcció de l'arqueòloga que signa aquest text, i van ser finançats per l'empresa Emcofa S.A., sent-ne el principal promotor la Direcció General de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya.

2) Aquest plànol del monestir abans de la restauració d'Elies Rogent és, sens dubte, el més difós i conegut. Tanmateix existeixen altres plànols més antics que es conserven a l'Arxiu Comarcal del Ripollès (ACRI) i que també han estat publicats (Castells/Catllar, Riera 1994, 358-361).

3) Al fons fotogràfic de l'Arxiu Històric Comarcal de Ripoll (ACRI) es conserven diversos testimonis fotogràfics d'interès sobre el procés d'enderroc i rebliment de les restes de l'antic monestir que es va dur a terme durant l'últim terç del segle XIX.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CARRER DE LA FONT DE BESALÚ

Joan FRIGOLA TORRENT

INTRODUCCIÓ

Al 1363 s'iniciava a la vila de Besalú la construcció d'una nova muralla, obra que havia estat autoritzada dos anys abans pel rei Pere III "el Cerimoniós", i que donava resposta a dues de les principals problemàtiques de la Catalunya baix-medieval del moment: l'expansió demogràfica per una banda i la guerra contra Pere I "el Cruel" de Castella per l'altra.
L'ampliació del traçat emmurallat va suposar una alteració important de la fisonomia de la vila, que va engrandir-se notablement tot acollint dins dels seus murs edificis tan destacats com el monestir benedictí de Sant Pere o l'hospital de Sant Julià. I és precisament la construcció d'aquesta muralla la que vertebra històricament la present intervenció, ja que el Carrer de la Font no és altra cosa que un camí perimetral estructurat en base al nou traçat defensiu.
El carrer es troba situat a la zona més meridional del nucli urbà de Besalú, limitant en la seva part nord amb la citada muralla del segle XIV, mentre que pel sud ho fa amb els horts i el riu Fluvià. La zona on es va efectuar la intervenció no es tracta de la totalitat del carrer, sinó que el tram afectat, de poc més de 100 metres de llargada, anava des de l'encreuament del Carrer de la Font amb el Passeig del Pare Pujiula fins al molí d'en Subirós.
Entrant més en detalls, l'excavació arqueològica al Carrer de la Font va estar motivada per les obres que, sota finançament de l'Institut Català del Sòl, s'hi van portar a terme amb l'objectiu de passar nous serveis al subsòl. Les tasques arqueològiques, per la seva banda, van ser encarregades a l'empresa Janus, SL.

RESULTATS DE L'EXCAVACIÓ

Les restes trobades a la intervenció del Carrer de la Font oscil·len dins una cronologia compresa entre els segles XII i XX. No obstant això, es tracta d'un jaciment problemàtic, ja que les nombroses obres efectuades al llarg de la segona meitat del segle XX sense control arqueològic van eliminar parcialment la majoria de les estructures i nivells arqueològics descrits en el present article. Aquest fet, juntament amb què l'obra tenia una cota d'afectació màxima, va dificultar en moltes ocasions la datació de les estructures. A més, a això cal afegir-hi que les restes trobades eren, en la majoria dels casos, fragmentades i inconnexes, impossibilitant d'aquesta manera la sectorització de l'espai arqueològic.

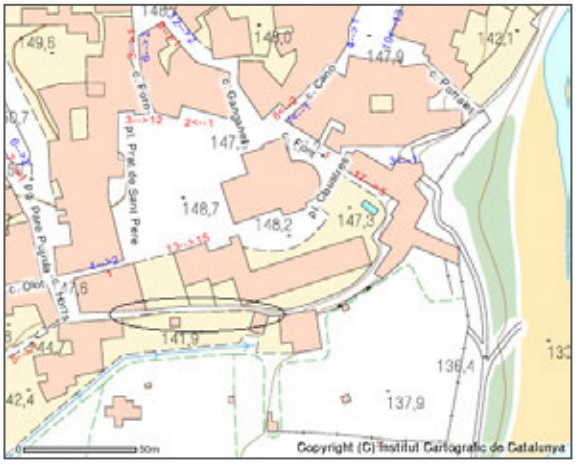

Figura 1. Situació de l'àrea intervinguda dins del nucli urbà de Besalú.

Fase I: ocupació prèvia a les muralles de Pere III

Dos dels eixos vertebradors del jaciment, els murs 1039 i 1107, són també les estructures més antigues que es van trobar. Malauradament, i degut a la manca d'una estratigrafia associada, les seves datacions són relatives.
El primer, 1039, es tractava d'un mur de pedra lligat amb morter de calç de 5'7 metres de llargada, 40 centímetres d'amplada, i una orientació est-oest. Presentava cara vista amb un acabat superior de lloses planes, cosa que indica que possiblement conservava la seva cota final original. Se li recolzaven i adossaven diverses estructures, entre les quals cal destacar la unitat de combustió 1102, el paviment 1001 i el mur 1035.
La U.E. 1107, per la seva banda, era un mur d'uns 6 metres de llargada amb una orientació també est-oest. L'estructura 1107, que en alguns trams es perdia, fou utilitzada com a suport de fonamentació

Janus S.L.

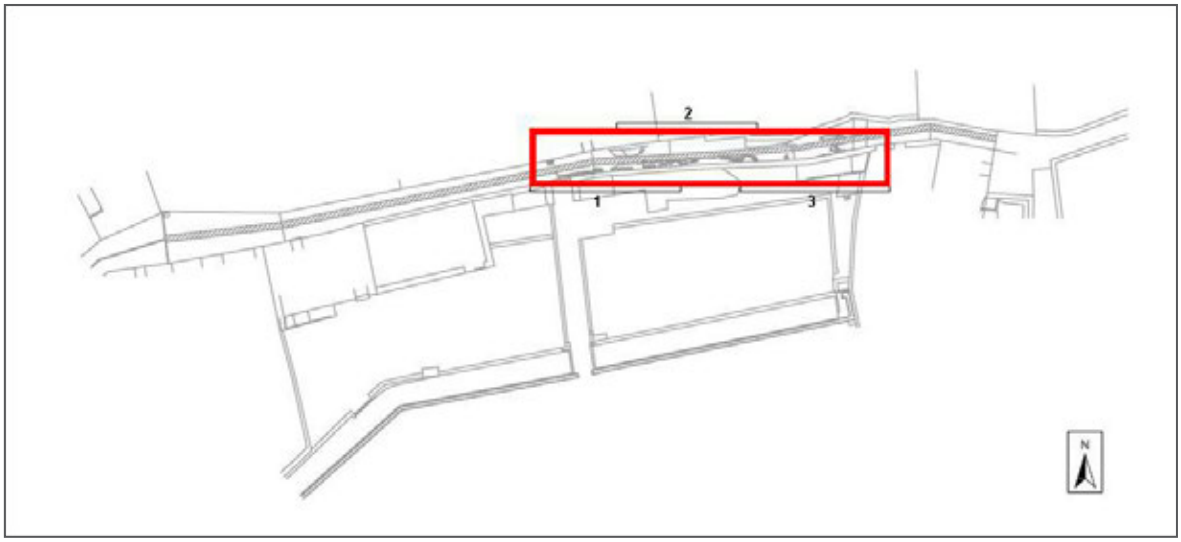

Figura 2. Planta general de l'excavació, amb la situació de les tres plantes parcials.

de les estructures 1104, 1108 i 1109, relacionades amb una àrea de producció industrial, així com de 1036, fonamentació de l'edifici popularment conegut com a "***horta de l'abat***".

El següent moment cronològic del jaciment el marcava el mur 1035 (900 x 60 x 80 cm.), composat per quatre filades de pedres lleugerament desbastades unides entre elles amb un morter de calç de força qualitat. Aquest mur s'adossava a l'estructura 1039, indicant així la seva posterioritat, i tenia associat el nivell 1070, amb presència de ceràmica de cocció reductora baix-medieval (s.XII-XIII). La seva principal característica constructiva, a més de la seva notable dimensió, era la seva capacitat adaptativa; modificava la seva constitució segons si es podia recolzar o no en l'estructura 1039. D'aquesta manera, en els trams on no podia la seva estructura s'ampliava i apareixia un farciment intern format per pedres i morter de calç. No obstant això, el mur 1035 no s'havia conservat en la seva totalitat, ja que va resultar afectat per la col·locació, als anys 80 del segle XX, d'una canonada de clavegueram (U.E. 1050). Aquest fet impedí saber amb quines estructures jugava, així com també determinar la seva funcionalitat original.

En un moment també anterior a l'alçament de les muralles de Pere III, va edificar-se una àrea de producció composada per forns (1101, 1102, 1104, 1106), una canal (1122) i un seguit de murs i estructures cronològicament contemporànies (1108, 1109, 1110, 1111). Aquesta zona industrial és, sense cap mena de dubte, l'espai amb més interès arqueològic del jaciment.

Abans d'entrar més detalladament en la descripció de les estructures, cal esmentar que estaven cobertes per dues unitats estratigràfiques argiloses (1040 i 1041) que es van identificar com a restes residuals de l'activitat productiva portada a terme, i que van poder ser datades entre els segles XIII i XIV.

La base estructural d'aquesta unitat de producció eren les estructures 1108 i 1109, dos murs germans construïts simultàniament, ambdós orientats est-oest i recolzats sobre el ja descrit 1107. El mur 1108 mesurava 160 centímetres de llargada per 60 d'alçada, i es tractava d'una estructura molt ben acabada de pedra lligada amb morter, caracteritzada per tenir en el seu interior la canal 1122, també relacionada amb l'activitat industrial. Limitant a dreta i esquerra s'hi trobaven, respectivament, les estructures de combustió 1102 i 1104. L'estructura 1109, per la seva banda, també era un petit mur de 170 centímetres de llarg i 65 d'alçada i amb unes característiques constructives idèntiques a 1108. Estava emmarcat entre les unitats de combustió 1106 a la dreta, i 1104 a l'esquerra.

Formant part d'aquesta àrea industrial també hi trobem les unitats 1110 i 1111. La primera consistia en un abocament informe de morter i pedres (100 x 50 x 60 cm) recolzat entre els murs 1035, 1039 i 1107, i la segona, 1111, es tractava d'un mur petit i simple de 120 centímetres de llargària encaixat en l'estructura preexistent 1107. L'explicació de l'existència d'aquestes dues estructures s'ha d'anar a buscar en el fet que tot el suposat complex industrial utilitzava com a fonamentació un seguit de murs cronològicament anteriors. No obstant això, no totes

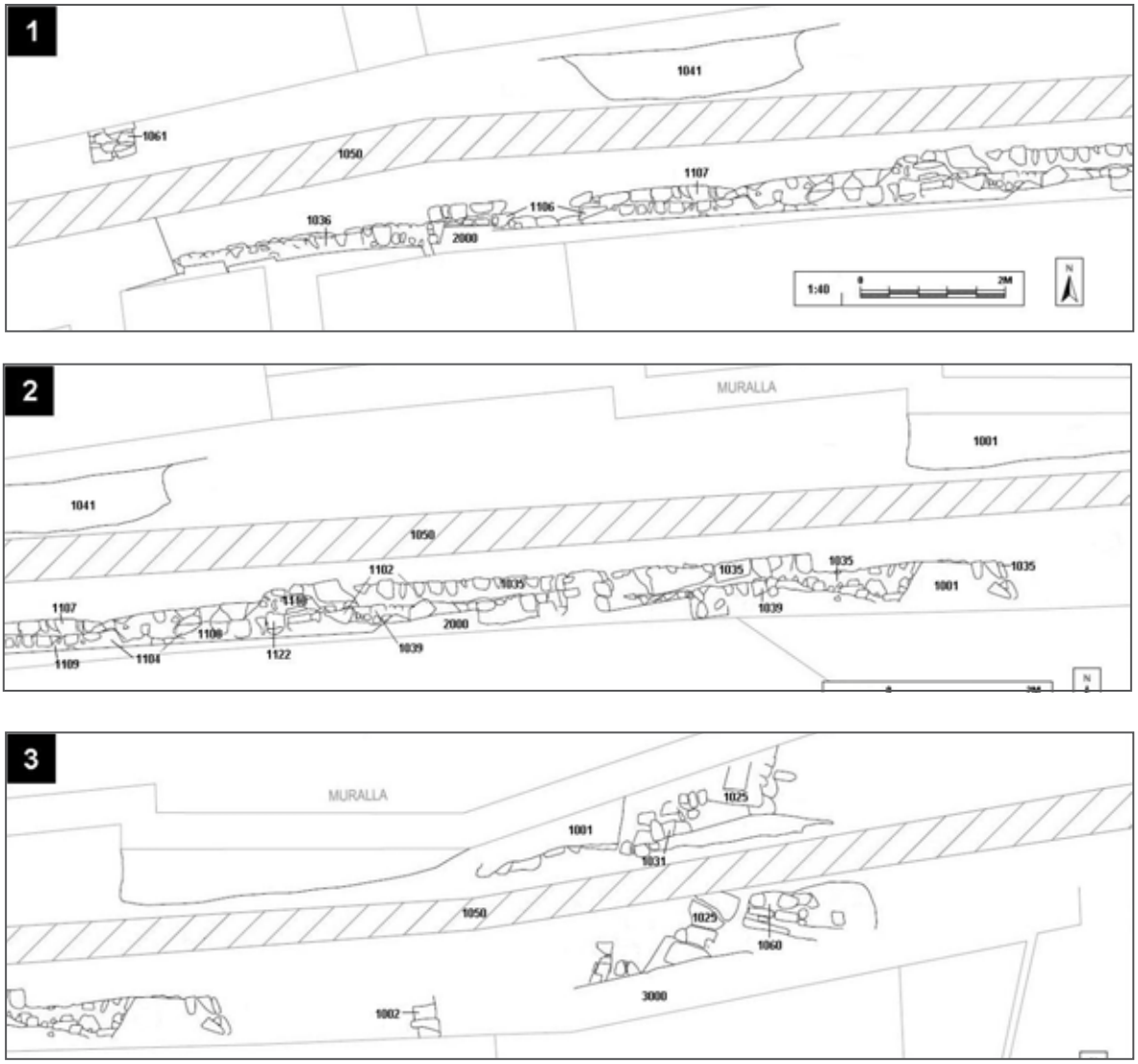

Figura 3. Plantes parcials de l'excavació.

aquestes restes preexistents es trobaven en bon estat de conservació, amb la qual cosa es van haver de fer petites reparacions o reconstruccions (1110 i 1111) per tal de deixar una base anivellada i ferma sobre la qual s'hi poguessin aixecar les noves estructures.

De les construccions estrictament industrials en destaquen les restes de quatre estructures de combustió identificades com a forns (1101, 1102, 1104, 1106). Totes elles eren molt iguals a nivell tipològic: mesuraven entre 120 i 140 centímetres d'amplada i estaven delimitades per pedres volcàniques tant en els seus laterals com en la seva base. Algunes d'aquestes pedres eren de grans dimensions, i fins i tot n'hi havia, com les del forn 1004, que presentaven un angle d'obertura i una col·locació pròpies de la boca de l'estructura. Cal remarcar en aquest punt l'existència d'una petita canal (1122) inserida dins el mur 1108 i formada per una teula de ceràmica recolzada sobre una base de morter de calç. La canal 1122, que era l'encarregada de fer arribar aigua al complex industrial, mesurava uns 30 centímetres d'amplada i presentava una direcció i pendent nord-sud.

Malgrat que en línies generals l'estat de conservació de les citades restes industrials era correcte, el seu estudi no va poder ser complet ja que durant un moment indeterminat de l'edat moderna, segurament entre els segles XVII i XVIII, s'hi va col·locar a sobre la fonamentació de la paret 2000.

Fase II: ocupació posterior a la construcció de les muralles de Pere III

A la part més oriental del Carrer de la Font hi trobem l'estructura 1031, un mur de pedra lligat amb morter

de calç, orientat est-oest, i amb unes mesures de 200x50x80 cm. Aquest mur es trobava molt malmès degut a què va ser tallat tant per la claveguera de lloses 1025 com per la canonada de clavegueram 1050, que van arrasar la seva continuació, així com l'àmbit del qual formava part. A nivell estratigràfic 1031 tenia associat l'estrat 1020-1017, que contenia materials del segle XV-XVI. No obstant això, l'existència d'una cota d'afectació màxima de l'obra va impossibilitar l'excavació total d'aquesta unitat, impedint així determinar l'existència en nivells inferiors d'estrats antropitzats cronològicament anteriors.

Al llarg dels segles XVII i XVIII, amb la muralla ja aixecada i estabilitzada, es van construir alguns edificis estructurats de manera paral·lela al traçat defensiu. Així doncs, és aquí on es pot situar la construcció de 2000 i 3000, edificis que malgrat estar en ruïnes encara juguen amb l'actual nivell del carrer. Tant l'estructura 2000, coneguda popularment com a "***horta de l'abat***", com la 3000, es recolzen i es fonamenten en bona part de les restes preexistents descrites en el present article.

També cal remarcar la construcció, entre els segles XVIII i XIX, de la claveguera d'evacuació d'aigües 1025. Aquesta xarxa de desguàs, de cos tubular quadrangular, és feta de lloses i pedres lligades amb morter i creua el carrer en direcció NE-SO tot tallant els ja descrits murs 1031 i 3000. La part descoberta de la claveguera 1025, seccionada a la meitat del carrer per la canonada moderna 1050, feia uns tres metres de llarg, uns vuitanta centímetres d'amplada i trenta-cinc d'alçada. Així doncs, mentre que en la zona nord i sud el seu estat de conservació era òptim, a la part central només mantenia intacte l'enllosat inferior. El cos de 1025 estava farcit per la unitat estratigràfica 1026, sediment aportat progressivament quan la claveguera va deixar de funcionar.

La següent fase constructiva important del carrer va tenir lloc a finals del segle XIX, i va consistir en la col·locació d'un paviment de terra batuda amb morter, pedres de petites dimensions i fragments de teula (U.E. 1001). Aquest paviment cobria la gran majoria de les estructures documentades en la present intervenció i jugava amb els edificis que actualment encara tenen façana al carrer (2000, 3000). La unitat 1001 presentava diferents preparacions que variaven segons el tram de carrer, i que podien consistir des d'abocaments de pedra fins a reompliments de terra. Malgrat la seva solidesa i consistència, aquest nivell de circulació no es trobava sencer degut a les obres efectuades sense control arqueològic al llarg de la segona meitat del segle XX.

La darrera obra rellevant documentada en la intervenció es tracta del talús 4000, reforma de la muralla de Pere III feta en un moment indeterminat entre finals del segle XIX i el segle XX. El motiu de l'alçament d'aquesta paret atalussada 4000 s'ha d'anar a buscar en el mal estat en què es devien trobar els murs defensius, maltractats pels efectes del pas dels anys, així com pels nombrosos conflictes bèl·lics en què la vila s'havia vist immersa al llarg de les darreres centúries.

Fases indeterminades

La intervenció arqueològica al Carrer de la Font va documentar un seguit de restes que, degut a motius com el mal estat de conservació o la manca d'estratigrafia associada, no van poder ser cronològicament delimitats. Es tracta dels murs 1002, 1037, 1061 i 1100, la foguera 1021 i les estructures de pedra seca 1030 i 1060.

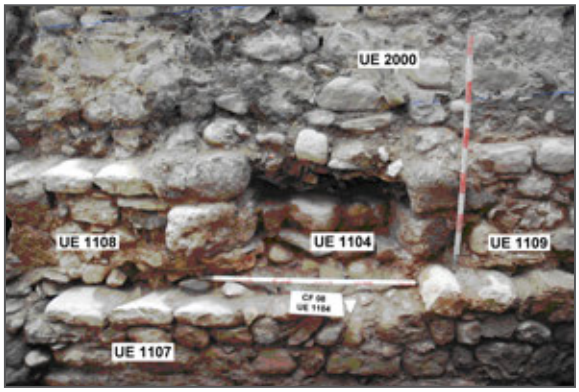

Figura 4. Forn U.E. 1104 i estructures del seu entorn immediat.

CONCLUSIONS

Les primeres notícies documentals que es tenen de la zona que envolta el Carrer de la Font són anteriors a la construcció de les muralles de Pere III, fet que va quedar arqueològicament palès gràcies a algunes de les restes trobades en la nostra excavació.

La importància històrica d'aquesta part de la vila de Besalú rau en la seva proximitat al curs del riu Fluvià, que ha convertit la zona en una àrea idònia tant per a la pràctica de l'horticultura com per a l'establiment de punts industrials. I és precisament en aquest segon context on podem emmarcar el conjunt de forns dels segles

XIII-XIV descrits en aquest article. De fet, la presència d'unitats de producció fora de les muralles era un fet comú en moltes ciutats medievals, que reduïen així la possibilitat de patir incendis dins el nucli urbà.

El nou traçat defensiu del segle XIV, per la seva banda, va canviar la dinàmica poblacional de la vila, ja que l'espai d'intramurs va augmentar considerablement. No obstant, això no significa que el territori exterior no fos ocupat abans d'aquest segle; per a la construcció de la muralla i del respectiu vall es va autoritzar l'enderrocament dels edificis que estaven situats a menys de tres canes[1] de distància. Aquest fet possiblement ajudi a explicar el perquè del mal estat de conservació en què es troben les estructures arqueològiques anteriors al 1363 trobades al Carrer de la Font.

El següent gran moment històric documentat al carrer correspon a la construcció d'edificis com 2000 o 3000. L'arquitecte i historiador Mir del Pozo esmenta que al segle XVII hi havia a l'actual zona del Carrer de la Font l'anomenat "barri dels Molins", del qual en podrien formar part els edificis anteriorment citats. És destacat el fet que ja des del segle X la zona era ocupada per molins, tal com ho demostra la dada que l'avui anomenat portal dels Horts era conegut en època medieval com a portal dels Molins. Cal remarcar en aquest punt la intervenció arqueològica que es va fer el 2004 al molí fariner d'en Subirós, molt pròxim a l'àrea intervinguda.

De totes maneres, el Carrer de la Font no va adquirir una aparença similar a la que té avui en dia fins als segles XVIII-XIX. És precisament a finals d'aquest segon segle quan al carrer s'hi col·loca el paviment de terra batuda 1001. Tornant a seguir les teories de Mir del Pozo, és molt probable que els carrers perimetrals de la vila no es fixessin de manera definitiva fins que les muralles que tants anys havien protegit Besalú van perdre sentit, i alguns portals, com el d'Olot, van ser enderrocats, moment que podem situar després de la tercera guerra carlina.

BIBLIOGRAFIA

ADELL, J.A. 1990, *Catalunya Romànica, vol. IV, La Garrotxa*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

BUSQUETS COSTA, F., DEHESA CARREIRA, R., FÀBREGAS ESPADALER, M., FREIXA VILA, M., VILAS PUJOL, M. 1996, Excavacions arqueològiques a Besalú durant els anys 1996-1997, ***Amics de Besalú, VIII assemblea d'estudis***, Ripoll, pp. 347-360.

DEL POZO PUJOL DE SENILLOSA, A. 1991, Pedro IV y las murallas de Besalú, ***Amics de Besalú, VII assemblea d'estudis (Vol I)***, Sant Llorenç de Cerdans, pp. 205-223.

LLOVERAS CHAVERO, M.J. 2006, Excavacions arqueològiques al molí Subirós (Besalú, La Garrotxa), *Vuitenes jornades d'arqueologia de les comarques de Girona*, Roses, pp.653-658

LÓPEZ CARRERA, J. 2003, *Besalú, Arrels i llavors*, Ajuntament de Besalú, Sant Joan les Fonts.

LÓPEZ CARRERA, J. 1988, *Besalú*, Diputació de Girona, Girona.

MIR DEL POZO, F. 1983, Estructura urbana de Besalú a la baixa edat mitjana, ***Amics de Besalú, Assemblea d'estudis del seu comtat***, pp. 223-241.

MIR, M.L. 1988, Excavación del pozo de la Plaza Mayor de Besalú, ***Amics de Besalú, VI assemblea d'estudis, Besalú***, pp. 7-21.

MIR DEL POZO, F. 1995, *El nucli urbà de Besalú*, Amics de Besalú.

NOTES

1) Cana: Unitat de longitud usada als territoris de la Corona d'Aragó equivalent a 1'55 metres.

PROSPECCIÓ I EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA AL CENTRE D'AUTOTRANSFORMACIÓ DE L'AVE DE VILOBÍ D'ONYAR (VILOBÍ D'ONYAR, LA SELVA)

Josep FRIGOLA TRIOLAa

La intervenció arqueològica que presentem, que va tenir lloc entre els dies 18 i 27 de març de 2009, va estar motivada pel projecte de construcció d'un centre d'autotransformació elèctrica relacionat amb l'alimentació de la Línia d'Alta Velocitat. L'àrea afectada pel projecte corresponia a un espai rectangular de, aproximadament, uns 952 m^2 als que s'ha de sumar l'espai corresponent a un camí veïnal que discorria enganxat a la Línia d'Alta Velocitat, que havia de ser desviat.

L'emplaçament va ser projectat a la mateixa finca on les obres de la Línia d'Alta Velocitat van posar al descobert el jaciment de Can Serra l'any 2004, i que va ser excavat dins dels treballs de construcció de la línia de tren. El resultat va ser l'excavació i documentació d'un total de 87 estructures, totes negatives i corresponents, en la seva majoria, a sitges. Pel que fa a la cronologia del jaciment, sis d'aquestes estructures corresponien a l'època ibèrica (concretament als segles V-IV aC), mentre que la majoria d'estructures (70) van ser datades entre els segles XI i XIII, en època medieval.

Donada la proximitat d'aquest jaciment amb la zona on s'havia de construir el centre d'autotransformació, fou necessària la realització de sondejos arqueològics distribuïts per tot l'espai afectat pel projecte, per tal de localitzar possibles restes arqueològiques que poguessin ser afectades per l'obra.

Les cates es van fer, amb màquina retroexcavadora, en forma de rases paral·leles, de manera que es cobrís la màxima extensió de la superfície afectada per l'obra. La distància entre les rases va venir determinada per la necessitat d'acopiar les terres. La profunditat de les rases de sondeig va ser, en principi, d'1 metre de fondària, tot i que, en veure que el projecte no contemplava rebaix sinó aportació de terres, es va acabar traient tan sols la capa de terra vegetal (uns 40 centímetres), però aquesta vegada en tota l'extensió de l'àrea afectada per l'obra.

El resultat dels sondejos i del decapat de la zona va ser la localització de tres sitges i dues rases. Pel que fa a les sitges, van aparèixer totes tres en l'excavació de les rases i tan sols eren detectables a uns 50-60 centímetres de profunditat, com a mínim. El fet que a la major part de l'espai no s'arribés a excavar més avall dels 40 centímetres obre la possibilitat que, apart de les tres sitges documentades, n'hi hagi més en l'espai actualment ja ocupat pel centre d'autotransformació.

La primera de les sitges excavades presentava en planta una forma circular, amb un diàmetre màxim de 0,74 metres. En secció, les parets eren lleugerament convexes i acabaven en un fons pràcticament pla. La potència màxima documentada va ser de 0,44 metres i estava farcida per un sol estrat (1001) on tan sols es van recuperar uns pocs fragments de ceràmica de tradició ibèrica i un únic fragment de ceràmica reduïda de cuina, possiblement medieval.

Figura 1. Situació de la intervenció.

La segona sitja (1006), també de planta circular, tenia un diàmetre de 0,84 metres i la fondària màxima conservada era de 0,62 metres. La forma de les parets era vertical en el seu terç superior i lleugerament còncava a la resta de la sitja fins a arribar al fons pla. En l'estrat de farciment (1007) es va poder recuperar material ceràmic, basicament ceràmica reduïda de cuina, que ens situa l'obliteració de la sitja al llarg del segle XIII.

La tercera de les sitges (1009), de planta circular i amb un diàmetre aproximat d'1 metre, tenia una potència màxima de 0,25 metres, amb unes parets

Janus S.L.

còncaves i molt regulars. El fons era practicament pla, amb una lleu inclinació vers una petita cubeta excavada en el fons de la sitja. Aquesta cubeta es trobava lleugerament desplaçada cap al sud de la sitja, i era de planta elíptica i amb un diàmetre d'entre 0,16 i 0,20 metres a la part superior, que anava disminuint a mida que les parets anaven convergint fins a la base còncava. En l'únic estrat de farciment (1010) no s'hi va trobar material datable.

La resta d'estructures localitzades (1002 i 1004) corresponien a dues rases de les quals la primera (1002) es trobava orientada en sentit de nord-oesta a sud-est, es va descobrir en una llargada de 13,5 metres i tenia una amplada que variava entre els 1,07 i els 0,88 metres. La rasa no es va poder excavar sencera, ja que es ficava sota el perfil nord de la zona excavada. Respecte al seu extrem sud-est, la rasa acabava de forma arrodonida. La potència màxima de la rasa era de 18 centímetres i, mentre que la seva paret nord baixava força vertical, la del sud ho feia de manera força suau en un angle de menys de 45º. L'estrat que farcia la rasa era 1003.

Pel que fa a la segona de les rases, 1004, es trobava orientada de nord-oest a sud-est, amb una llargada de 8,79 metres i una amplada força regular al voltant dels 1,2 metres. La seva fondària era de 15 centímetres. En l'únic estrat que la farcia (1005) es va trobar gran quantitat de teula àrab.

Resumint, les estructures excavades durant la intervenció van ser tres sitges i dues rases. La cronologia era medieval pel que fa a dues de les sitges (1000 i 1006), tot i que el material recuperat era tan escadusser que no va permetre establir una cronologia acurada, més enllà de dir que la sitja 1006 seria del segle XIII. De 1009 no se'n va poder determinar la cronologia. Respecte a les rases, no fou possible concretar gaire en la seva cronologia, ja que els materials datable aportats foren molt pocs. En tots dos casos, la presència de ceràmica reduïda de cuina apuntava a l'època medieval. La rasa 1004 va aportar gran quantitat de teula que, per ella mateixa, tans sols ens va permetre parlar d'una forquilla cronològica molt dilatada, situada entre la plena època medieval, moment en què es comença a fer servir la teula de forma massiva, i l'època contemporània.

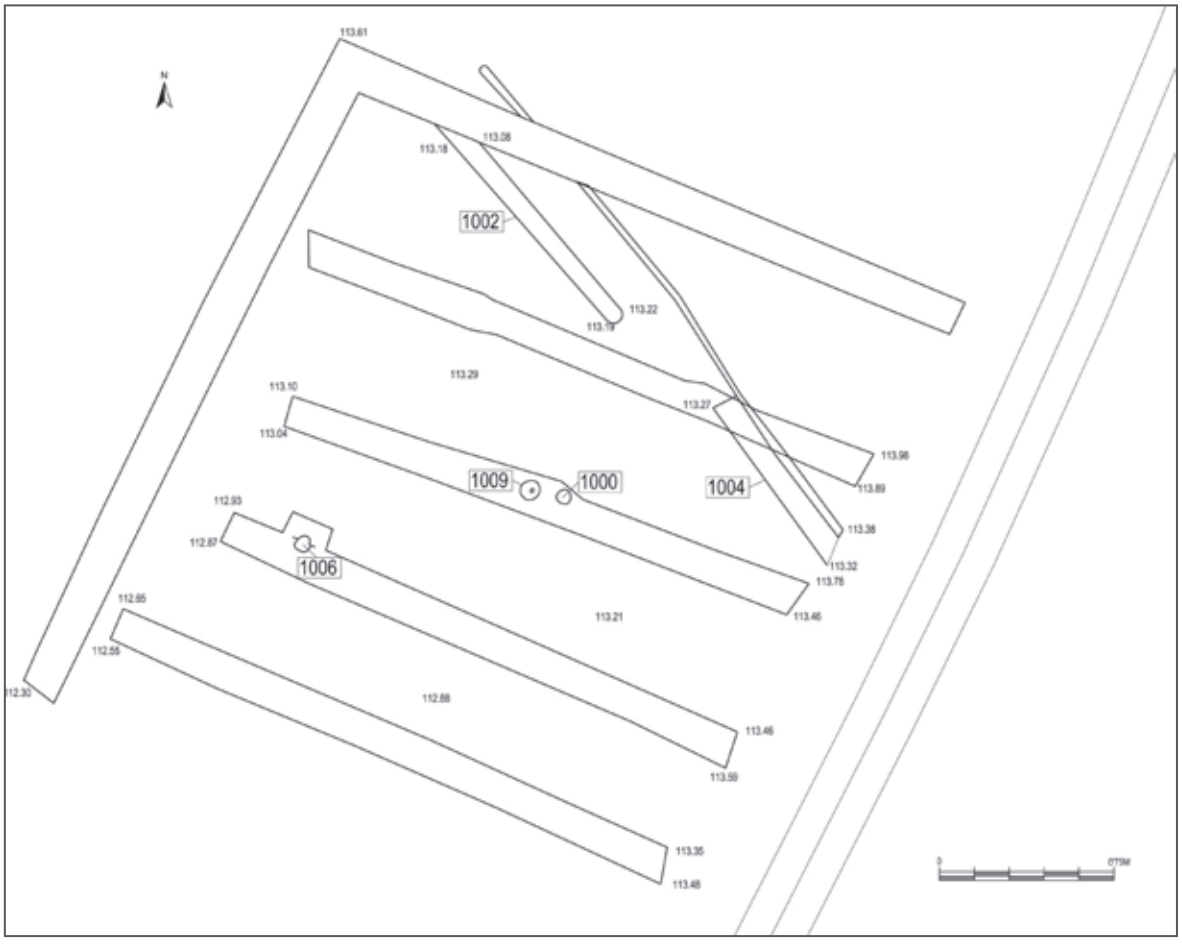

Figura 2. Planta de la intervenció amb les rases efectuades i les estructures localitzades

BIBLIOGRAFIA

ORTEGA, D., ROJAS, A. 2006, El camp de sitges altmedieval de Can Serra (Vilobí d'Onyar, la Selva), *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya (Sabadell, 18 a 21 de maig de 2006)*, Sabadell, 514-528.

ORTEGA, D., ROJAS, A. 2007, *El camp de sitges de Can Serra. Un jaciment ibèric i alt medieval*, Estudis Arqueològics 7, Universitat de Girona, Girona.

ROJAS, A. 2008, El camp de sitges de Can Serra (Vilobí d'Onyar, la Selva), *Novenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona*, volum I, L'Escala-Empúries, 169-176.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A L'ESGLÉSIA DE SANTA EULÀLIA D'ESTOLL (FONTANALS DE CERDANYA)

Elisa SEGUÉS, Carme SUBIRANAS, Mayte ROVIRA

INTRODUCCIÓ

L'església de Santa Eulàlia d'Estoll se situa a l'oest del petit nucli d'Estoll, que pertany al municipi de Fontanals de Cerdanya format l'any 1939 a partir de la fusió dels antics municipis d'Urtx i Queixans. El poble és ubicat a la riba occidental del riu d'Alp, a la plana del riu Segre del que n'és afluent. Es troba a una alçada de 1108 msnm.

L'església parroquial de Santa Eulàlia d'Estoll és una església d'origen romànic, probablement del segle X, l'aspecte de la qual s'ha vist modificat al llarg dels segles. L'església primitiva ha quedat de tal manera integrada a l'església actual, que a l'inici de la intervenció arqueològica només n'era visible la secció transversal de la nau, en el seu extrem oriental, degudament paredada per un mur modern. L'Edifici actual és una construcció del segle XVIII o principis del segle XIX orientada de sud a nord. Té planta de creu llatina i una capçalera rectangular situada al nord, al mur de la qual i des de l'exterior és visible una petita obertura a manera d'òcul molt deteriorat. (Figura 1)

Figura 1. Vista actual de la façana de migdia de l'església..

L'església fou edificada sobre les restes de l'antic temple romànic. A l'angle nord-est hi és annexada la sagristia que és anterior a la construcció de l'església moderna i a la qual s'accedeix a través d'una porta oberta al presbiteri.

Amb motiu de les obres de restauració de l'església per part de l'INCASOL es va dur a terme una primera intervenció arqueològica preventiva entre els mesos de novembre i desembre del 2006 que va permetre documentar part del temple romànic. La segona intervenció arqueològica es realitzà entre el 10 i el 25 de maig del 2007 i finalment, el mes de gener de 2008, es van dur a terme els últims treballs arqueològics que restaven, amb l'excavació de la zona del presbiteri, no excavat fins llavors.

RESULTATS DELS TREBALLS

L'església de Santa Eulàlia d'Estoll, a la Cerdanya, és avui una església moderna de planta de creu llatina, orientada de sud a nord i molt modificada.

Arran de l'existència d'un projecte de restauració de la mateixa es va fer necessària una intervenció arqueològica preventiva de sondeig que es va dur a terme en varies fases, novembre-desembre del 2006, abril de 2007 i gener de 2008.

L'església romànica – Segles XI-XII

La intervenció arqueològica duta a terme tant a l'interior com a l'exterior de l'església ha permès documentar l'existència del temple romànic.

Els murs corresponents al temple romànic estan formats per pedres ordinàries de característiques geomorfològiques diverses i de mida mitjana, disposades en filades poc regulars i lligades amb

argamassa distribuïda irregularment a les juntes i al nucli format per pedruscall.

Les característiques de la seva factura ens permeten adscriure la seva construcció en el romànic del segle XI o inicis del segle XII. Associat a aquests murs, d'una amplada no superior als 80 cm, fou localitzat un absis semicircular al subsòl del cementiri actualment en ús. La fàbrica de l'absis és també de pedres ordinàries disposades en filades relativament horitzontals lligades amb una argamassa que no omple uniformement les juntes i el nucli de pedres petites.

Aquest absis semicircular parcialment localitzat a l'exterior de l'església sembla recolzar més que actuar solidàriament amb aquest mur romànic meridional, però tant la seva factura com la del mur romànic meridional presenten les mateixes característiques arquitectòniques, per la qual cosa cal també associar-lo al segle XI o principis del XII.

Atès que amb la intervenció arqueològica a l'interior de l'església romànica no ha estat localitzada cap estructura o estrat arqueològic anterior a la seva construcció, i que l'absis presenta la mateixa factura que el mur romànic, interpretem que aquesta és la capçalera original de l'església primitiva i es descarta l'existència d'una església pre-romànica.

Per tant, arqueològicament ens trobem amb una església d'una sola nau i capçalera semicircular que podem adscriure dins del moviment arquitectònic del primer romànic. Així doncs, segons la nostra hipòtesi, la primera església és una construcció emmarcada en el primer romànic, entre el segle XI o principis del segle XII.

Suposadament el fet que s'esmenti la parròquia d'Estoll a l'Acta de Consagració de la Seu d'Urgell ens indicaria que Santa Eulàlia d'Estoll és una construcció del segle X però cal tenir en compte l'existència de l'església de Sant Jaume d'Estoll, de la que es conserva una Acta de Consagració de l'any 913 i que podria ser la primera parròquia esmentada.

La nau romànica era més curta que la que s'ha conservat i per l'oest era tancada per un frontispici que s'ha conservat a nivell de fonamentació.

L'estructura conservada abasta la totalitat de l'amplada de la nau, té una amplada de 1'40m, i una profunditat també de 1'40m i la seva fàbrica consisteix en filades alternades de pedres sense treballar col·locades en forma de llibre i lligades amb argamassa, de manera que en perfil dibuixen un *opus spicatum*.

Aquesta tècnica constructiva no es pot adscriure a una cronologia concreta doncs s'ha repetit al llarg del temps, especialment a la Cerdanya on es conserven esglésies romàniques del segle XII en les quals fou utilitzada la mateixa tècnica.

Segons alguns autors la tècnica de l'opus spicatum a la Cerdanya reapareix tardanament, cap al segle XII [Ventosa (2004), p. 162]. (Figura 2)

Figura 2. Restitució, dins la planta actual, de l'església romànica de Santa Eulàlia d'Estoll, al segles XI-XII.

Les reformes del segle XIII

El temple romànic va patir algunes reformes en un moment indeterminat del segle XIII, que coincidiria amb el saqueig de l'església perpetrat pels homes del vescomte de Castellbò a finals del segle XII, després de la qual algunes de les esglésies afectades varen ser reformades.

Aquest és el cas de Sant Salvador de Predanies, del municipi de Prats i Sansor, que fou saquejada i destruïda per les tropes de càtars del comte de Foix i el vescomte de Castellbò [Ventosa, (2004), p.150].

Al marge de quin hagués estat el grau d'afectació de la incursió dels càtars a Estoll, es constata que es produí un engruiximent dels murs, acció que es detecta per certes diferències en la fàbrica constructiva respecte dels murs romànics. La

reforma fou efectuada a base de paraments fabricats amb blocs quadrats o rectangulars de pedra, col·locats en filades regulars i lligats amb morter de calç.

Les juntes entre pedres presenten una decoració lineal en negre i grana que en ressalta el carreuat i que és pròpia tant de finals del segle XII i el segle XIII, com de finals del XVI i el XVII. La localització d'un òbol de coure de Jaume I entre les terres de preparació del paviment de morter de calç [u.e.26] instal·lat després d'aquesta reforma ens la situa cronològicament dins del segle XIII.

A la zona oriental de l'església es crearen dues fornícules amb arc de mig punt que a manera de capelletes foren afegides als murs sud i nord de l'antiga església romànica.

En relació amb aquesta reforma fou instal·lada a la zona corresponent a l'accés a l'absis romànic una estructura plana i força deteriorada que abasta tota l'amplada de la nau. És formada per grans blocs de pedra sense treballar lligats i recoberts de morter de calç que en regularitza la superfície.

L'estructura fou desmuntada per l'est durant la construcció de l'església moderna, de manera que no és possible conèixer el seu aspecte original. Per les seves característiques i situació la interpretem com a hipotètic graó d'accés al presbiteri.

Al sud de l'església romànica s'estenia el cementiri que sembla haver estat en ús fins al moment en que fou construïda l'església moderna.

Durant la intervenció arqueològica del 2006 foren localitzades tombes en caixa de lloses tant a l'exterior com a l'interior de la nau romànica. D'aquestes han estat excavades, durant la intervenció de maig del 2007, les situades a l'interior de la nau i a la majoria d'elles no s'ha conservat l'individu sepultat.

La majoria de tombes en caixa de lloses corresponien a individus infantils, i estaven concentrades a la meitat oriental de la nau, recolzant les unes a les altres.

Aquestes tombes eren de petites dimensions, de planta rectangular o trapezoïdal i fabricades amb lloses primes i de petites dimensions. Algunes presentaven una capçalera emmarcada.

Dos dels enterraments en caixa de lloses, els situats a l'extrem occidental de la nau romànica, corresponien a dos individus adults d'alçada considerable. Aquestes tombes eren fetes amb lloses gruixudes de grans dimensions i estaven situades a la meitat occidental de la nau romànica.

Els enterraments en caixa de lloses situats a l'interior de la nau romànica es distribueixen en dos nivells diferents i corresponen a èpoques diferents.

El nivell inferior pertany al moment de vida de l'església romànica previ a la reforma del segle XIII; a aquest nivell correspon el grup de tombes localitzades al tram central-oriental de la nau romànica, així com una de les tombes de lloses situada a l'extrem occidental de la nau [UF 22].

Les tombes de lloses localitzades davant i a sota del presbiteri, així com la tomba corresponent a un individu adult [UF.24] localitzada davant de la hipotètica porta d'accés a l'església, són contemporànies a la reforma del segle XIII. (Figura 3)

Figura 3. Restitució, dins la planta actual, de l'església romànica de Santa Eulàlia d'Estoll, al segle XIII.

Segona meitat del segle XVII

A la segona meitat del segle XVII es va dur a terme una nova reforma de l'església de Santa Eulàlia d'Estoll. L'obra més important d'aquesta reforma va consistir en l'allargament de la nau romànica cap a l'oest. A tal fi va ser desmuntat el mur occidental romànic d'opus spicatum, conservant-se a nivell de fonamentació.

El nou frontispici té una amplada de 135 cm, hi és oberta una finestra en forma de sagetera que s'obre cap endins i que actualment no és visible des de l'interior de l'església i servia de base a un campanar d'espadanya que no ha sobreviscut a les reformes posteriors.

Durant la reforma els murs laterals de la nau varen ser allargats cap a l'oest i posteriorment l'església va ser recoberta amb un enlluït que s'ha conservat en mal estat. A aquesta reforma correspon una estructura de difícil interpretació.

Es tracta d'una cavitat cúbica amb parets de lloses de pissarra que fou encabida entre el mur de fonamentació del frontispici romànic i el del segle XVII. Aquesta estructura fou anul·lada entre els segles XVIII i XIX, durant la construcció de la nova església.

La seva funcionalitat ens és desconeguda però apuntem dues hipòtesis que caldria contrastar: la primera és que es tracti de la base d'una pila baptismal que hauria estat arrencada amb la darrera reforma de l'església; l'altre és que es tracti del punt d'evacuació de l'aigua beneïda que ja no havia de ser utilitzada.

Fou construïda també en aquest moment la sagristia, adossada al costat nord-est de l'església i l'accés a la qual es realitzava a través d'un dels arcs construïts al segle XIII i d'una porta oberta al mur septentrional de l'església romànica.

Amb la construcció de l'església moderna aquesta porta va ser tapiada i oberta una de nova de la banda de la nova capçalera. També correspon a aquesta reforma un annex adossat al mur romànic meridional, dins l'espai del cementiri.

Es tracta d'un àmbit rectangular de funcionalitat desconeguda, tot i que per la seva posició en relació a l'església podria ser un hipotètic porxo d'accés a l'església.

La cronologia de la seva construcció l'establim en base a la falta d'enterraments en caixa de fusta al seu interior que ens fan plantejar la hipòtesi que la seva construcció sigui anterior a la generalització dels enterraments en caixa de fusta.

Amb tot, pot ser que amb la seva construcció el terreny fos rebaixat i per tant eliminats els enterraments en caixa de fusta.

Interiorment i deixant de banda el lleuger allargament de la nau amb la construcció d'un nou mur del frontispici, l'església no patí excessives alteracions.

Es denota l'existència d'un nivell de pavimentació de terra i calç associat a aquesta època i també d'una estructura adossada al mur septentrional que hem interpretat com les restes d'un petit altar.

Per les seves característiques constructives i la seva posició respecte dels nivells i murs romànics creiem que cal associar aquest element amb una fase entre els segles XVI-XVII.

Podem doncs considerar que malgrat les reformes esmentades, l'església de Santa Eulàlia d'Estoll, mantenia, a finals del segle XVII la planta i la orientació originals a partir de la qual s'efectuaren els diversos canvis o afegits que hem de considerar que afectaren de manera poc notable l'arquitectura de l'església.

No serà fins a finals del segle XVIII – principis del segle XIX, quan es produirà la gran transformació i la desaparició definitiva de l'església romànica (Figura 4).

Figura 4. L'església de Santa Eulàlia d'Estoll al segle XVII, segons les restes arqueològiques documentades

Finals del segle XVIII – inicis del segle XIX

La construcció de l'església moderna, amb l'ampliació de l'església cap al sud, la construcció d'una nova capçalera al nord i el canvi total d'orientació de l'església, és una obra de finals del segle XVIII o principis del XIX.

Aquesta obra, que comportà notables transformacions es podria relacionar amb un hipotètic esfondrament de la volta o de la capçalera romànica per causes desconegudes.

El campanar de torre actual fou bastit també durant aquesta reforma. Gran part dels murs meridional i septentrional de la nau romànica foren desmuntats en aquest moment, i es produí un rebliment de terres de la nau romànica fins a assolir la cota del nou paviment, situat a una cota més elevada.

S'enderroca totalment l'absis semicircular situat a llevant, una petita part del qual queda integrat dins el

nou mur que de nord a sud travessa l'antic presbiteri romànic i que constitueix part del tancament est de la nova església.

Durant aquest període es manté però l'edifici de la sagristia, adossat al costat nord-est al segle XVII, tot i que la porta d'accés inicial fou tapiada i se'n obrí una de nova al mur oest de la sagristia, que comunicava directament amb la nova capçalera de l'església, ara situada al nord.

Desapareix també en aquest moment la construcció que havia estat adossada al sud al segle XVII i que podríem interpretar com un porxo. Dins la nova església varen ser enterrats diversos individus, majoritàriament orientats amb la nova capçalera, durant el segle XIX i potser fins i tot a principis del segle XX.

A aquests individus corresponen dues creuetes de coure, dos rosaris i algunes sabates de cuir amb sivella que han estat recuperades durant la intervenció arqueològica. (Figura 5)

Figura 5. Planta de l'església de Santa Eulàlia d'Estoll a finals del segle XVIII – inicis del segle XIX.

El segle XX

Es denota encara alguna transformació més, de menor grau, que es relaciona ja amb una fase situada al segle XX, quan es construí la capelleta que encara avui se situava a l'angle sud-oest de la nau moderna, destinada a contenir la pila baptismal i per a la construcció de la qual calgué enderrocar aquest tram del mur occidental de la nau moderna. Entre les terres cremades que farcien l'espai obtingut entre el mur modern i el del baptisteri fou localitzada una pica de pedra cremada i trencada, matussera i poc treballada, que sembla molt antiga. (Figura 6)

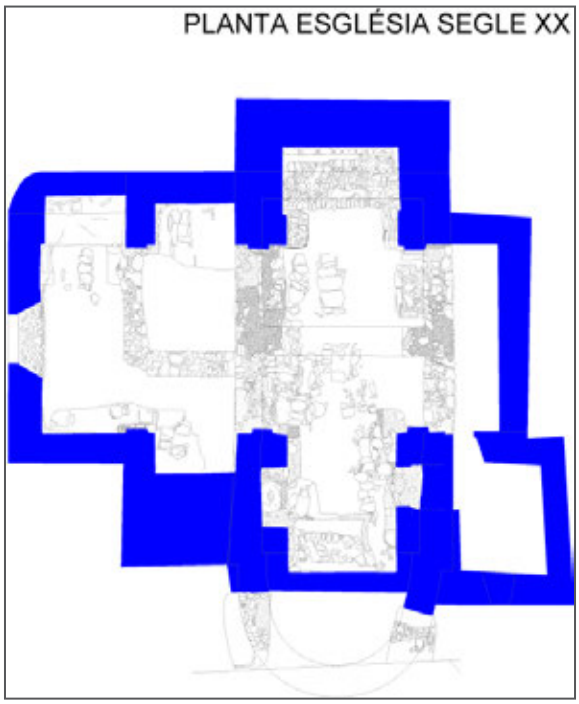

Figura 6. L'església d'Estoll al segle XX.

ELS TREBALLS DE RESTAURACIÓ I INTEGRACIÓ DE LES RESTES ARQUEOLÒGIQUES

L'església de Santa Eulàlia d'Estoll és, avui dia, una mostra arquitectònica més dins el ventall d'exemples existents on la convivència entre passat i present s'ha fet possible.

Arran de la troballa dels murs de la primitiva església romànica i d'un conjunt significatiu de tombes antropomòrfiques romàniques i medievals, durant les campanyes arqueològiques de 2006 i 2007 (E. Segués i C. Subiranas , respectivament); l'Ajuntament de Fontanals de Cerdanya expressà la voluntat de preservar-les i exposar-les al públic, tot adequant l'espai del recinte religiós.

Arribat aquest punt, les actuacions de conservació i adequació calien ser encaminades a ordenar, revaloritzar, dignificar i, per damunt de tot, preservar aquest conjunt arqueològic, sense menysprear i anul·lar l'ús quotidià de l'església com a espai religiós per a la qual fou construïda. (Figura 7)

Figura 7. Vista de les restes arqueològiques adequades per a la seva exposició.

Les restes arqueològiques, localitzades al llarg de tot el transsepte de la nau actual, es descriuen com un gran conjunt d'elements de naturalesa pètria agrupats, segons la seva funcionalitat, en dos grans blocs diferenciats: els murs i cossos arquitectònics relacionats a l'antiga església i les tombes de caixa de lloses corresponents a una necròpolis, d'època més recent.

En referència als materials i les tècniques emprades per a la seva construcció, cal remarcar que ens trobem amb el denominador comú de l'ús de la pedra local amb un cromatisme parell. Emprada ja sigui en forma de blocs calcaris sense escantonar i lligats amb morter de calç tradicional - murs perimetrals - , ja sigui en forma de lloses de pissarra lligades en sec - tombes antropomòrfiques- o, també, lligades novament amb morter de calç tradicional - cossos arquitectònics. Aquesta uniformitat en l'ús de materials petris amb característiques formals similars fou un factor important a l'hora d'establir els criteris estètics i d'adequació.

Estat de conservació

L'estat de conservació del conjunt arqueològic fou classificat inicialment com a bo, malgrat presentar certes patologies lleus de caràcter estructural com ara: petites pèrdues de matèria en el rejuntat dels murs; lleu descohesió i inici de pulverització del paviment de morter de calç, manca de fonamentació en les lloses de pissarra que formen les tombes de caixa; i per últim, grans acumulacions de partícules de pols i brutícia, visibles per una pàtina generalitzada de color fosc.

Tanmateix, l'ús de la pissarra i la calç, matèries d'un alt índex de porositat i elevada fragilitat, feien conjecturar que, en un futur pròxim, els canvis tèrmics propis de la demarcació geogràfica de la comarca i l'elevat índex d'humitat percebuda al recinte poguessin accelerar el procés de degradació amb d'alteracions com ara: exfoliació i dessecació de les lloses de pissarra, esquerdat i pulverització del morter de calç tradicional i, fins i tot, enrunament del mur d'*opus spicatum*. (Figura 8)

Figura 8. Vista del mur d'*opus spicatum* compost per pissarra i morter de calç tradicional.

Metodologia emprada.

L'actuació s'inicià amb la neteja de tot el conjunt, extraient les capes protectores de geotèxtil i sorra. Aquestes havien estat col·locades, prèviament, per guarir les restes de la dessecació ambiental, la brutícia i la degradació mecànica que podien produir-se durant les obres de rehabilitació de l'església moderna.

Al llarg d'aquests treballs de neteja, es raspallà i sanejà el morter descohesionat i les pedres despreses dels murs. Tot seguit, es consolidaren novament les juntes amb morter de calç tradicional, a proporció 1:4, emprant àrids de textura i cromatisme similar a l'existent i tamponant-lo a baix nivell per tal de magnificar la pedra original. (Figura 9)

L'última actuació fou refermar l'estabilitat estructural de les tombes de caixa. Aquest objectiu s'assolí reomplint-les parcialment amb sorra neta i rentada, prèvia protecció del subsòl amb l'estesa de geotèxtil. L'elecció d'un àrid amb un cromatisme marró diferent al reflectit per les lloses de pissarra permeté ordenar i realçar el conjunt de la necròpolis en front dels espais intermitjos entre les tombes i les estructures arquitectòniques, els quals foren coberts amb una lleu capa de grava de 4/8 mm de gruix i de color pedra clar.

Figura 9. Procés de rejuntat del murs amb morter de calç.

La implantació de dos plafons murals de metacrilat annexats a l'àrea arqueològica, on queden palesos l'evolució arquitectònica de l'església de Santa Eulàlia d'Estoll al llarg del temps, fou el mitjà escollit per a difondre la interpretació de les restes descobertes.

CONSIDERACIONS FINALS

El conjunt arqueològic de Santa Eulàlia d'Estoll té un paper molt important a l'hora concebre la pròpia evolució i la realitat actual del recinte. Amb ell, s'evidencia que les reformes arquitectòniques efectuades en l'edifici han estat la ferma voluntat de la societat d'Estoll i de tota la comarca de la Cerdanya per donar continuïtat d'ús a l'església. De la mateixa manera, les actuacions de conservació i adequació han estat subjectades a dita premissa i la seva consecució ha tingut l'objectiu i la finalitat de preservar-les per a difondre el seu coneixement.

BIBLIOGRAFIA

DALMAU, R. 1977, *Dietari de la Fidelíssima Vila de Puigcerdà*. Barcelona. Rafael Dalmau Editors

GALCERAN I VIGUÉ, S. 1981, *La Revolució de 1868 a la Cerdanya*. Ripoll. Imp. Maideu-tipografia Ripollesa.

MADOZ, P. 1845-1850, *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de Espanya y sus Posesiones de Ultramar.* Madrid. Est. Literario-Tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti

SAHLINS, P. 1993, *Fronteres i Identitats: la formació d'Espanya i França a la Cerdanya. S. XVII-XIX*. Vic. Eumo Editorial.

VENTOSA, E. 1994-2001, "Velles esglésies de Cerdanya". A: Revista. *URGELLIA*, vols. XII (1994-95), XIII (1996-97) i XIV (1998-2001).

VENTOSA, E. 2004, *Les Esglésies Romàniques de la Cerdanya.* Sant Vicenç de Castellet. Farell Editors.

CARBONELLA DE MASY, M. 1993, *Conservación y restauración de monumentos: piedra, cal, arcilla*. Vanguard Grafic. Barcelona.

STUBBS, J.H. 1984, *Protección y exhibición de estructuras excavadas. La conservación en excavaciones arqueológicas*. ICCROM. Roma

STANLEY PRICE, N.P. 1984, *La conservación en excavaciones arqueológicas Con particular referencia al Area del Mediterraneo*. ICCROM

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA PREVENTIVA A LA TORRE DE MONTFORT RIELLS I VIABREA – ARBÚCIES (LA SELVA)

Gemma FONT i VALENTÍ

INTRODUCCIÓ

L'ajuntament de Riells i Viabrea, a través de la seva regidoria de Cultura, va proposar a finals de l'any 2008 una primera intervenció de mínims que permetés el lliure accés a la Torre de Montfort. Fins aquest moment, el monument restava en una situació d'abandonament i un estat de conservació dolent, amb invasió molt consolidada de la vegetació i arbrat, accentuant el deteriorament general de les restes arquitectòniques.

La intervenció arqueològica preventiva a la torre de Montfort ha consistit en el seguiment de les tasques de desbrossament, neteja i consolidació proposades per l'ajuntament de Riells i Viabrea, i aprovades per la Comissió de Patrimoni de Girona amb el número d'expedient 275/08.

SITUACIÓ

El jaciment de la torre de Montfort es troba ubicat al capdamunt del turó del mateix nom, situat en els límits dels termes municipals d'Arbúcies i Riells i Viabrea (la Selva). En l'actualitat, el turó de Montfort forma part del contrafort NE del parc natural del Montseny, juntament amb altres turons preponderants de la zona (Turó de Murgolers, Coll de Te, Coll Samola...), i emmarca una de les planes de mitja alçada més importants d'aquest sector del Montseny, la de Fogueres de Montsoriu i Sant Climent.

La torre de Montfort es troba estatègicament situada en un turó al capdamunt de la capçalera de la riera de Riells – Breda, punt de partió o divisió geogràfica entre les valls naturals de la riera de Riells - Breda i la vessant de la vall d'Arbúcies vers el Nord.

L'alçada màxima del turó és d'uns 734 m s.n.m., condició que li aporta un gran control visual sobre el territori més immediat i, fins i tot, amb els turons i planes de la depressió selvatana que seguint el curs de les rieres de Riells – Breda i del riu Tordera arriba fins al mar. Des del cim de Montfort és possible observar la vall de Riells del Montseny i de Breda al S, i es permet el contacte visual amb el castell de Montsoriu i amb la Torre de Busquets (Torre d'en Pega). Així mateix, la visibilitat s'allarga fins a altres elements defensius del territori més allunyats com és la torre de la Mora (Sant Feliu de Buixalleu), el castell de Sant Joan a Blanes i el de Palafolls. Per altra banda, mirant al N i a l'O l'alçada del turó li permet un control visual immillorable sobre la vall d'Arbúcies i també fins a l'extrem NE del massís (Coll de Te, Feixa Llarga, Santa Fe, Les Agudes), i més enllà fins a les Guilleries.

CONTEXT HISTÒRIC DE LA TORRE DE MONTFORT

Les primeres dades documentals sobre l'existència de la torre de Montfort no apareixen fins molt modernament, concretament en la darrer quart del segle XX, quan Antoni Bernatallada documenta les restes de la torre en un dibuix a tinta. Pocs anys després, l'estudiós local Jaume Coll de Breda, en el seu llibre monogràfic sobre el castell de Montsoriu, recull la cita de Bernatallada i situa Montfort dins l'àmbit de control del castell de Montsoriu.

Per altra banda, toponímicament tenim referències històriques del turó des del l'alta edat mitjana. El turó de Montfort, antigament anomenat de Massanes, apareix esmentat en l'acta de consagració de l'església de sant Quirze d'Arbúcies l'any 923:

... et usque ad collum Loter (Coll de Te) *et Gausago* (Guacs) *cum terminis suis* ***usque in ipso margine cum medietate pudio Massanas****, et pertransit usque ad ipsas Falgueras* (Fogueres de Montsoriu) *et domum Sancti Clementis* (Sant Climent) *cum terminis et adjacentiis suis...*

Ja en aquest incipient segle X, el procés de parroquialització, que en definitiva suposava una nova creació i institucionalització de límits i adscripcions territorials a favor de les parròquies, pel que fa al sector de la vall d'Arbúcies ens permet parlar de l'existència d'un terme ben definit i delimitat. Un

territori, que ja en el segle IX es motiu de deixa per part del rei franc Lluís, fill de Carles el Calb, a Frodoí, bisbe carolingi de Barcelona. Així al 848 apareix en la donació de les terres d'una part del Montseny a dit bisbat el nom de Riellos, primera menció del lloc de Riells, fet que ens fa pensar en la molt plausible ocupació humana d'aquest sector de la muntanya a inicis del segle IX.

Sobreposant-se a la delimitació eclesiàstica de la parròquia i bisbat, en l'alta edat mitjana, a partir dels segles X i XI ens apareixen les delimitacions de termes castrals. El lloc d'Arbúcies apareix documentat al segle XI, quan s'inscriu en el *pagus* de Girona, o sigui al comtat de Girona[1]. La vall o confins d'Arbúcies en època alt medieval feien referència per una part a la realitat geomorfològica (la vall natural), però també es corresponia a una estructura administrativa vinculada a la jurisdicció comtal carolíngia[2]. En aquest context, el castell de Montsoriu situat estratègicament en l'apèndix S-O de la vall, controlava perfectament els accessos a l'interior, ja sigui pel camí carener que resseguia el curs de la riera d'Arbúcies pel sector E, o bé els camins provinents de les muntanyes del Montseny. El castell de Montsoriu representa l'enclavament miliar i senyorial principal dins l'àmbit de les muntanyes del Montseny-Guilleries i de la plana selvatana.

Dins aquest terme castral és on cal situar la ubicació de la torre de Montfort, com a reraguarda del castell de Montsoriu. La seva jurisdicció, tal i com s'esmenta en les Constitucions de 1358, s'estenia per les parròquies dels actuals municipis d'Arbúcies, Sant Feliu de Buixalleu, Breda, Riells del Montseny, Gualba, Maçanes, Hostalric, Fogars de Tordera i part de Santa Coloma de Farners. Va esdevenir la vegueria o demarcació més gran dins el territori del vescomtat de Cabrera. Era a més, a mitjans del segle XIV el cap i casal de la casa vescomtal de Cabrera[3].

La torre de Montfort es trobava inserida dins l'organització militar del terme del castell de Montsoriu, terme que es trobava dins les atribucions de ple dret del vescomte de Cabrera a mitjans del segle XIV, però que ben bé podem recular la seva possessió alodial fins al 1002, moment de la primera relació històrica entre Amat de Montsoriu, vescomte de Girona, i el castell de Montsoriu i vegueria del mateix nom.

Dins el context organitzatiu de caire administratiu i econòmic que era la batllia d'Arbúcies o de Montsoriu hi tenien presència nombroses senyories laiques i eclesiàstiques, per una banda la gran senyoria jurisdiccional dels Cabrera, però també d'altres senyories territorials menors que es succeeixen al llarg dels segles formant noves aliances, cessions matrimonials... Dins d'aquestes, la documentació de la senyoria dels Dosrius - Cartellà ens aporta una dada interessant sobre Montfort. Es tracta de la primera menció documental del topònim de Montfort que trobem en un Capbreu de l'any 1313, sense esmentar però l'existència de la torre en cap moment:

J*oannes de Pinus d'Arbúcies capbreva una terra anomenada de Sant Climent que afronta a orient en honor seu i d'Arnau de Pino, anomenat Casal, a migdia en terres de Pere de Prats que és en la parròquia de Sant M de Riells, a occident en* ***podio de Montefort qui antiquitus solebat vocati de Massanas*** *... També declara una altra feixa de terra en el coll de Jussana que limita a orient amb el* ***podio de Montefort*** *,...*

Malgrat tot, desconeixem altra documentació que faci referència de forma directa a la torre o a l'emplaçament militar.

Un cop transcorreguda l'edat medieval, amb l'arribada dels virregnats la senyoria de Cabrera (a partir de la Guerra Civil Catalana) va entrar en una greu decadència. A partir del segle XVI – XVII les zones muntanyoses del Montseny i les Guilleries esdevingueren una zona de refugi per a lladres a i bandolers que trobaren en aquestes terres sense estricte control senyorial una zona apte per a les seves correries i amagatalls. Res en sabem de la torre de Montfort en aquest període històric, però no és gens forassenyat pensar en la seva possible ocupació puntual per part de destacaments militars o bé colles de bandolers, en determinats períodes.

INTERVENCIÓ PREVENTIVA

Els treballs de neteja de bosc i d'adequació d'accessos al turó van permetre, en un primer moment, observar de forma completa les restes arquitectòniques de la torre, de la qual se'n conserva la muralla i part del cos fins a una alçada de 3 m.

Concretament la intervenció arqueològica preventiva de Montfort consistí en una primera fase de control dels treballs de neteja forestal, seguiment de les obres de condicionament i neteja del camí d'accés a peu des de l'aparcament (situat a 15 minuts), amb indicació de l'itinerari a seguir, així com el seguiment dels treballs de clarejat del forest immediat al monument, amb una superfície aproximada de 900 m^2.

Figura 1. Resultat dels treballs de desbrossament en el jaciment de Montfort

Figura 2. Parament constructiu i espitllera del primer pis. Autor MEMGA

La segona fase de seguiment arqueològic va consistir en el registre fotogràfic i seguiment dels treballs de consolidació de les estructures aèries més malmeses de la torre i del recinte murallat. Concretament dels treballs de consolidació dels carreus de pedra de remat dels murs aeris amb morter de calç, per tal d'evitar la caiguda d'aquestes filades superiors i evitar una progressiva degradació de les estructures més visibles. En alguns casos, també s'ha procedit a consolidar filades intermèdies de carreus de la muralla perimetral, sobretot aquells del sector SE que havien patit un desgast més evident i que amenaçaven enderrocar tot el pany de paret.

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

La torre de Montfort, que pel tipus constructiu podríem anomenar Bestorre, és una torre de planta circular envoltada d'un perímetre rectangular en forma de recinte defensiu. De l'antiga torre s'en conserva una alçada màxima pel sector E d'uns 3,55 m, per la cara externa. Presenta forma lleugerament troncocònica, i de la que només es conserva de forma visible en superfície la meitat orientada a NE, amb una superfície interna de 33,37 m^2. El diàmetre exterior total de la torre és de 6,5 m, i l'amplada dels murs és considerable, assolint el 1,25m de gruix.

La torre està construïda amb pedra de tipus granític de color rosat, extreta del mateix turó (grans blocs granítics en superfície) i lligada amb morter de calç. Presenta un parament força regular, de carreus de mida homogènia retallats de forma rectangular i treballats sempre a la cara vista. Les filades de carreus es troben disposats de forma ben alineada. El parament interior d'aquest mur és un rebliment de pedra local de granit, sense treballar i de mida més menuda, i morter.

Pel tipus de parament constructiu, així com per la tipologia de la torre, l'obra de Montfort es podria situar a finals dels segle XII inicis del XIII, en la darrera etapa del romànic.

Com a elements estructurals destacats, s'hi pot apreciar encara una espitllera orientada a l'E. Es tracta d'una obertura defensiva de tipus simple d'una sola esqueixada, de secció triangular. La torre també conserva la porta d'entrada en el primer pis, orientada a N. Les restes de l'obertura de la porta venen marcades per l'existència d'una llosa plana de granit en aquest sector.

També en les parets internes de la torre apareixen forats rectangulars que es poden relacionar o bé amb el sistema constructiu (mitjançant bastides de fusta inserides al mur), o bé a les marques d'encastament de les bigues transversals que sostenien el pis superior de fusta.

Cal dir que, bona part de les estructures visibles de la torre formen part del primer pis d'aquesta, doncs la part inferior es troba colgada per grans volums d'enderroc procedents dels mateixos murs i estructures, que poden sobrepassar el 1,5m o fins a 2 m de potència. En base als treballs efectuats fins ara no podem corroborar l'existència de divisions internes en l'interior de la torre, les quals no seran visibles fins a l'excavació arqueològica completa.

Envoltant la torre o bestorre circular es presenta un recinte murallat de planta rectangular, lleugerament irregular, que en alguns punts es presenta atalussat. El talús és una inclinació del mur de protecció exterior amb finalitats defensives. En l'actualitat el mur perimetral del recinte de protecció de la torre no supera en el seu punt més elevat els 0,75 m per

Figura 3. Talús defensiu del sector N. Autor: MEMGA

la cara interna, però per la cara externa les alçades varies des dels 3,17 m a la cara N, fins al 1,47 a la cara E. L'amplada del murs és d'uns 60 cm.

En total la superfície interna del recinte emmurallat amida uns 135 m^2. El recinte original presenta una estructura força regular, essent les mides dels murs N (11,30 m) i S (11,33 m) pràcticament idèntiques en quan a longitud, mentre que els murs E (11,45 m) i O (12,50 m) presenten una diferència de llargada d'aproximadament 1 m. La raó es troba en una possible ampliació del recinte per la cara O, de la qual és visible una banqueta o mur inferior que ens indica pràcticament la mateixa longitud que el mur oposat E (11,40 m). Aquesta reforma ens podria indicar l'existència d'un recinte fortificat d'una fase constructiva anterior (possiblement romànic), però que caldrà aclarir en futures campanyes d'excavació.

El llenç de mur del recinte fortificat es troba construït en pedra de granit procedent del mateix turó, treballada a la cara vista, formant carreus de mida mitjana i gran, lligats amb morter de calç, i algunes filades disposades directament en contacte amb els mateixos blocs de granit de superfície del turó. Aquest és el cas de la muralla del sector N que conserva un parament de mur lleugerament inclinat en forma de talús. El talús del sector N es troba construït amb la mateixa roca granítica del turó i de vegades aprofitant la mateixa inclinació dels blocs de granit de la superfície per a fonamentar-se. En alguns punts també és possible observar les restes de morter de calç de cobriment del talús, o arrebossat extern de color beige-rosat.

El recinte de fortificació de la torre va patir una ampliació en algun moment determinat, eixamplant-se vers el sector E. La construcció de les dependències adossades a la torre pel sector E es pot relacionar amb les obres de reforçament del sector N, que suposaren la construcció d'un talús defensiu. Pel tipus de tècnica observada en la construcció del talús hauríem de situar aquesta obra d'ampliació en el segle XIV, possiblement dins la segona meitat d'aquesta centúria.

La interpretació d'aquest recinte perimetral de la torre es vincula, per una banda, a un element defensiu de protecció de l'accés a l'interior de la torre, i per altra banda a la construcció d'alguna estança o habitació adossada a la mateixa torre.

CONCLUSIONS

Les restes arquitectòniques aparegudes després dels treballs de neteja del turó de Montfort ens parlem de l'existència d'una bestorre de fractura arquitectònica clarament tardo romànica, de al qual no s'han descobert fins ara massa notícies històriques.

Amb molta probabilitat es tractaria d'una torre de guaita d'època tardo-romànica (ss. XII-XIII) dependent del proper castell de Montsoriu. Possiblement la torre de Montfort faria les funcions de torre de reraguarda i de control del territori del Montseny, per part del castell termenat.

Arquitectònicament parlant, es poden observar dues fases constructives i d'ocupació del jaciment, per una banda la fase I (finals del segle XII- primera meitat del segle XIII) en què es bastiria l'obra de la torre. Bestorre romànica, i de la qual els elements més característics visibles en l'actualitat en són una espitllera al mur E i l'entrada oberta a cara N.

En una etapa intermèdia (segle XIII), però segurament també dins la mateixa etapa romànica, aquesta obra de fortificació isolada es vorejaria d'un recinte emmurallat que protegiria el perímetre central del pla del turó (fase II).

Finalment, la darrera fase (fase III) constructiva observada (a partir dels treballs de camp d'anàlisi superficial de les estructures) és l'ampliació del recinte emmurallat en època gòtica, de la qual l'element més característic és la construcció del talús de protecció del sector N. La presència del talús defensiu en el sector N bé es podria correspondre a una obra de fortificació efectuada a mitjans del segle XIV, doncs al mateix castell de Montsoriu trobem paral·lels constructius molt similars en els talussos del pati d'armes i recinte sobirà. Històricament, aquestes obres de nova fortificació de Montsoriu es relacionen amb la campanya de construcció

i reforçament militar endegada per Bernat II, i promoguda paral·lelament pel propi rei Pere III, arran dels enfrontaments bèl·lics amb Pere de Castella i l'atac a la ciutat de Barcelona. Fets que es produïren entre 1354-1356. No seria gens forassenyat, doncs, relacionar aquestes obres al castell més emblemàtic dels Cabrera amb un reforçament militar de bona part de les seves possessions defensives, entre les quals s'hi trobava també la torre de Montfort, com a reraguarda defensiva de Montsoriu.

BIBLIOGRAFIA

COLL, J. 1994 *El Castell de Montsoriu*, Parròquia de Breda

FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; TURA, J. 2008 *Síntesi històrica del castell de Montsoriu*. Monografies del Montseny 23, Amics del Montseny, Viladrau

ILLA, J 2004 *Arbúcies del feudalisme a l'edat moderna*, Ajuntament d'Arbúcies

LLORENS, J. Mª.; MATARÓ, M.; RUEDA, J. M. 1982 *Estudi del poblament al segle XI a Sant Feliu de Buixalleu, Arbúcies, Breda, i Riells*. Ajuntament de Sant Feliu de Buixalleu

PLADEVALL, A. 1972 *El comtat d'osona a mig segle XIV*. Barcelona

NOTES

1) *Rio Arbuties* al 862, *Arbutie* al 886.

2) No podem descartar que la vall fes referència a una organització social heretada d'època antiga, anterior a l'etapa carolíngia. Abans de la romanització la vall d'Arbúcies degué formar part del territori dels ausetans, amb establiments com el de Buixalleu, Torre de la Móra, Montsoriu, Can Pons…

3) El 8 de juliol de 1358 es redactà el document intitulat *"Les Constitucions dels Castells"*.

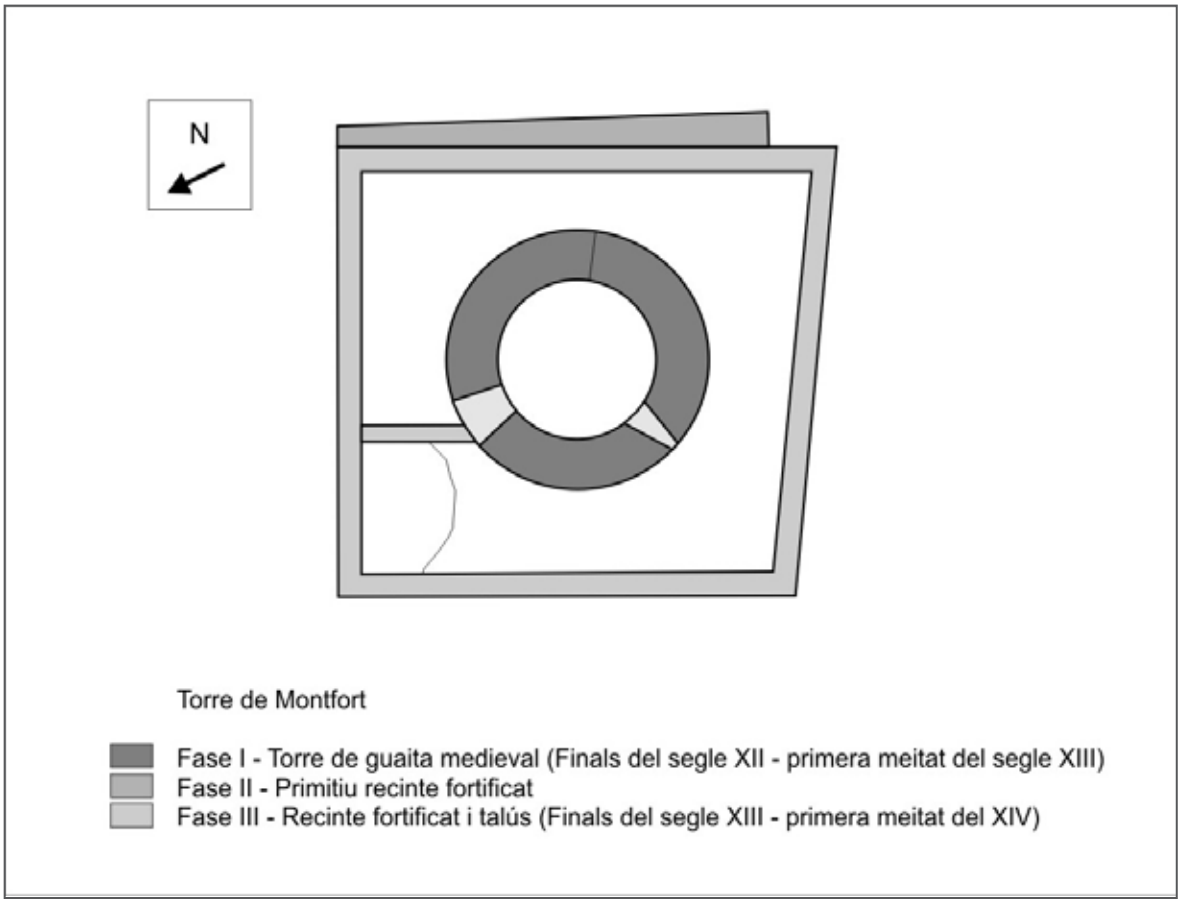

Figura 4. Planimetria de la Torre de Montfort.

CASTELL DE ROCABRUNA 2008-2009

Bibiana AGUSTÍ FARJAS, Dolors CODINA i REINA

TIPUS D'INTERVENCIÓ

El castell de Rocabruna està construït sobre un turó que té un bon control visual de la vall de Beget cap a l'est, l'alta Garrotxa al sud i la zona pirinenca de Coll d'Ares cap al nord. Està documentat des del 986 com a propietat de Pere de Rocabruna, partícip de l'expedició del comte de Besalú Oliba Cabreta en auxili de Borrell II de Barcelona, per tal de reconquerir la ciutat de Barcelona, presa per Al-Mansur. Els documents posteriors parlen de canvis de mans durant els segles XII i XIII, del terratrèmol que destrueix la capella al segle XV i de la participació de Pere Desbac, senyor de Rocapruna, com a valedor de Joan II en la Guerra civil catalana.

MÈTODE

La metodologia d'excavació i registre arqueològic ha estat l'habitual en àmbits habitacionals de petita superfície, aplicant el mètode Harris, segons el qual s'identifica cada unitat estratigràfica en extensió i en potència per tal de poder-les interpretar.

Les intervencions que s'han dut a terme fins el moment al castell de Rocabruna han consistit en retirar en primer lloc els nivells d'enderroc. El gros dels enderrocs ha estat retirat amb l'ajut d'una pala mecànica traslladada a peces al castell mitjançant un helicòpter. Tot seguit s'han començat a excavar els nivells d'ocupació del recinte sobirà, dins el projecte específic que duu a terme el Servei de Monuments de la Diputació de Girona des de l'any 2006. La finalitat del projecte consisteix en protegir el conjunt del procés de degradació en el que es troba.

Aquest projecte va començar amb les tasques de desbrossament i primeres consolidacions de salvament l'any 2006, la delimitació i primera consolidació dels murs més fràgils del recinte l'any 2007: es van delimitar i consolidar els murs perimetrals de la cisterna i la torre circular del sud, a més d'identificar l'accés sud del recinte sobirà i intuir la localització d'una torre al nord.

La segona intervenció arqueològica va tenir lloc entre el 10 d'octubre i el 4 de novembre de 2008, combinant novament les tasques de la intervenció arqueològica amb les feines de consolidació de murs i a mercè de la climatologia variable de la tardor. L'excavació va consistir en el rebaix de l'estrat superior de tot el recinte, l'excavació de la cisterna i un sondeig a l'àmbit 6. A partir dels resultats de la campanya de 2008 es va fer evident la necessitat de programar una intervenció arqueològica que pogués abordar l'excavació del nivell/s d'ocupació de les diferents estances del recinte, amb l'objectiu de poder seqüenciar aquesta ocupació, identificar i concretar la funcionalitat de cada un dels espais així com del conjunt del recinte sobirà dins el castell.

La tercera intervenció es va desenvolupar majoritàriament durant el juny de 2009, amb la intervenció d'un tècnic arqueòleg i un equip d'auxiliars d'arqueologia de l'empresa Janus, S.L. que excavaren manualment d'alguns àmbits d'habitació (Sectors 7, 9, 8 i 4). El seguiment de les tasques de consolidació de murs es va fer posteriorment, mentre l'equip de paletes intervenia en el conjunt.

RESULTATS

En conjunt, les intervencions han estat positives i han permès obtenir informació fonamental dirigida a projectar les properes campanyes. Bàsicament, el recinte sobirà s'estructura amb una entrada al sud, una torre al nord i un pati central al voltant del qual es distribueixen diverses estances. Hem rebaixat els nivells d'enderroc fins al nivell de teules –en els casos que es conservava- o fins poc abans de trobar el nivell de circulació, visible en algun tram per la conservació de paviment.

Dins el recinte sobirà hem pogut reconèixer 9 sectors diferents:

Sector 1

Correspon a l'espai de la cisterna, que consisteix en un acabat enlluït de les parets que folren tot el sector i que, alhora, les parets originals de l'estança també mostren restes d'un enlluït, que no és visible si

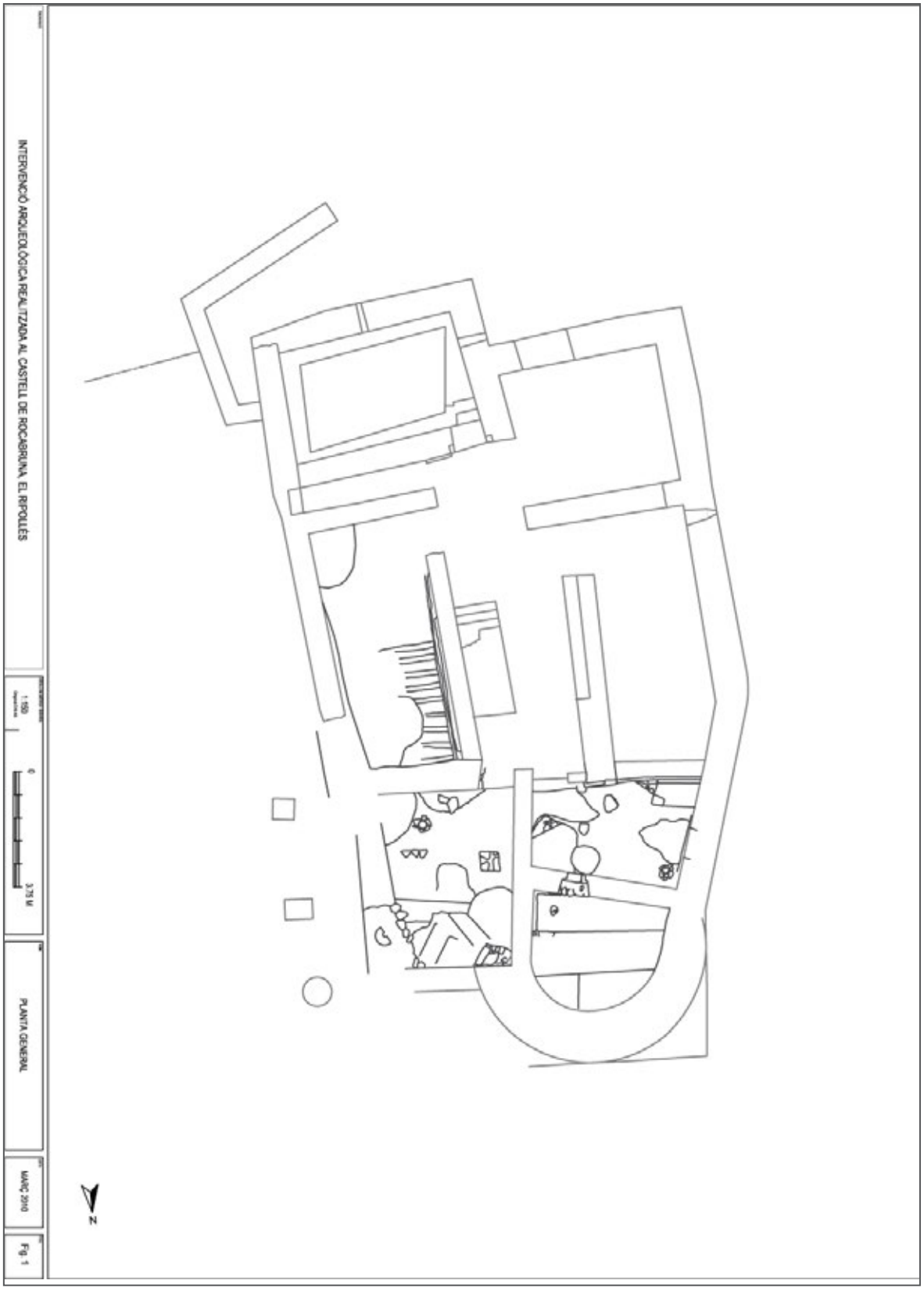

Figura 1. Planta general.

no és en petits trams defectuosos del primer. Aquest espai té unes dimensions que també podrien haver

tingut una altra funció anteriorment –pensem en una possible capella, probablement per la seva orientació, per bé que les finestres als extrems no deixen de ser espitlleres. Tanmateix, l'arranjament fet per a la cisterna impedeix contrastar aquesta hipòtesi. Els treballs de consolidació han rejuntat les esquerdes del morter interior, que es degradava ràpidament. Posteriorment s'ha cobert amb una peça de teixit no teixit i s'ha omplert amb sediment per a protegir-la.

Sector 2
És l'espai entre l'accés des del sud, que ja havíem identificat l'any 2007 i el pati central. Consisteix en un espai quadrangular, que devia estar cobert amb teula àrab i que ens deixa veure part del paviment empedrat en la zona d'accés. Queda pendent d'excavar el nivell d'ús al 2010.

Sector 3
Un petit espai tipus corredor, molt estret, al costat nord de la cisterna i davant del sector dos, amb accés des del sector 5 o pati central. Al fons, el mur perimetral ens ha mostrat una perforació vertical des d'una alçada raonable que desemboca a l'exterior del recinte a la UE 1006, sobre la penya vertical. Pensem que correspon a la comuna. Queda pendent d'excavar el nivell d'ús durant el 2010.

Sector 4
És un espai rectangular de grans dimensions, al llarg del mur perimetral de llevant que només té accés des del pati central. Queda al costat del sector 3 (al sud) i del sector 8 (al nord). La part oest té poca potència però la part a la part est no s'ha pogut arribar a la roca mare arreu perquè presenta un fort pendent i diverses fosses. Un seguit de reguerons paral·lels en sentit oest-est i practicats sobre la roca mare ens plantegen la qüestió de la seva funcionalitat. Queda pendent acabar d'excavar el nivell d'ús durant el 2010.

Sector 5
Pati central i distribuïdor. Al centre i contra el sector de l'est, un cos d'escala fet amb pedra ens indica que es pujava a un nivell superior, que en cap cas s'ha conservat. Des d'aquest espai, en el nivell d'ús inferior, s'accedeix cap al sud a l'entrada (sector 2) i a la cisterna (sector 1), cap a l'est a la comuna (sector 3) i al sector 4, cap a l'oest al sector 6, cap al nord i mitjançant dos accessos, un a llevant i un a ponent, cap al sector 8 i cap al sector 9 i al sector 7, respectivament. Queda pendent d'excavar el nivell d'ús durant el 2010.

Sector 6
És un espai rectangular de grans dimensions, similar al sector 4, que s'estén al llarg del mur perimetral de ponent i que només té accés des del pati central. Queda al costat del sector 2 (al sud) i del sector 9 (al nord). Queda pendent d'excavar el nivell d'ús durant el 2010. Durant la intervenció de 2008 es va practicar un sondeig fins arribar al subsòl rocós. Bàsicament es va recuperar material ceràmic i osteològic de fauna.

Sector 7
Correspon a l'espai interior de la torre que queda al nord del recinte. Té accés des del sud, per una avantsala o sector 9 que la comunica amb el pati central. L'observació dels paraments visibles en aquest moment des de l'exterior ens indica que està construïda sobre una base quadrangular que podria haver actuat com a fonamentació sobre la roca mare, donant una falsa imatge de dues fases sobreposades a l'extrem NE. El perímetre circular de la torre es veu estroncat/destruït a la banda est (on limita amb sector 8) i substituït per un mur longitudinal (molt més estret i amb parament menys acurat) en sentit nord-sud i que tanca l'espai en escaire cap a ponent.

Sector 8
Aquest espai no ha quedat ben delimitat a l'est per raons de deterior del marge d'aquesta banda, mentre que es conserva bé el seu accés des del pati sector 5 i la seva relació amb el mur malmès de la torre sector 7, que ha patit una important destrucció i reparacions en el parament exterior d'aquest costat est. La dificultat per delimitar el mur perimetral es deu a que està gairebé completament destruït i la vegetació arbòria i arbustiva hi havia crescut a desdir, complicant molt les tasques tant de neteja com de consolidació.

Sector 9
Correspon a l'espai avantsala que queda entre el pati central sector 5 i la torre sector 7 al nord. Des del pati l'accés es fa per una petita llinda que conserva l'empremta d'un possible bastiment de fusta encastat en el mur oest. Des d'aquesta avantsala s'accedeix a la torre per un accés aixecat amb un esglaó i una portella molt estreta.

VALORACIÓ

Una primera anàlisi dels materials recuperats, especialment ceràmics i metàl·lics, ens indica que estan en un moment cronològic molt ben delimitat al segle XVI. Aquest seria probablement el moment d'abandonament del recinte. El material recuperat correspon majorment a residus de menjar i a recipients i utensilis de cuina. També hem pogut recuperar un bon nombre d'elements d'armament (ballesta, armadura, artilleria) que estan encara en procés d'estudi.

Queda pendent resoldre la funcionalitat específica de cada un dels àmbits d'habitació, que reservem per a la propera intervenció.

BIBLIOGRAFIA

AGUSTÍ, B. (INÈDIT) Projecte de consolidació del Castell de Rocabruna (Camprodon, Ripollès). Memòria intervenció arqueològica de la intervenció de 2007.

AGUSTÍ, B. 2008: Castell de Rocabruna (Camprodon, Ripollès). IX Jornades d'arqueologia de les comarques de Girona. 6 i 7 de juny de 2008.

ALMERICH, LL. 1984 Els castells de Catalunya. Editorial Millà, Monografies històriques de Catalunya, Barcelona.

BAYONA I PRATS, LL. (INÈDIT) Projecte de consolidació del Castell de Rocabruna. 2007.

CATALA I ROCA, P. 1990 Els castells catalans. Rafael Dalmau editor. Vol. I-VI, Barcelona.

CONTAMINE, PH. 1980 La guerre au Moyen Age. Ed. Preses Universitaires de France, Paris.

PI DE CABANYES, O.; POVO, M. 2002 Cases senyorials de Catalunya. Edicions 62, Barcelona.

PUIG I REIXACH, M. 2008 El segle XVIII. A Història de la Garrotxa, pg. 439. ed. Diputació de Girona.

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL CASTELL DE MONTSORIU (ARBÚCIES-SANT FELIU DE BUIXALLEU, LA SELVA). CAMPANYES 2008-2009

Gemma FONT i VALENTÍ *, Josep Mª LLORENS i RAMS **, Joaquim MATEU i GASQUET *, Sandra PUJADAS i MITJÀ *, Jordi TURA i MASNOU *

PRESENTACIÓ

El castell de Montsoriu es troba situat en el límit dels termes municipals d'Arbúcies i Sant Feliu de Buixalleu (la Selva), en els primers contraforts del sector llevantí del massís del Montseny.

Actualment, aquesta imponent fortificació, considerada com un dels exemples més notables de l'arquitectura militar medieval catalana, és propietat del Consell Comarcal de La Selva, i està gestionada per un Patronat, que és el responsable dels treballs de consolidació i restauració que s'hi porten a terme. Pel que fa a les tasques arqueològiques, desenvolupades en el castell de manera continuada a partir de l'any 1993, han estat dirigides pel Museu Etnològic del Montseny, La Gabella.

ANTECEDENTS

Des d'una perspectiva arqueològica les primeres ocupacions documentades a Montsoriu corresponen a època ibèrica (segles III-IV aC) i possiblement s'haurien de vincular a un punt de control territorial, en relació a una xarxa de poblament i explotació de recursos econòmics més extensa i de la que possiblement en formarien part altres jaciments com Torre de la Mora o Buixalleu (Sant Feliu de Buixalleu, la Selva).

Des d'una perspectiva documental, la primera cita en que es pot pressuposar l'existència d'un castell correspon a l'any 1002: *... ego habeo in locum qui dicunt Monte Suriz, vel in eius apendicio, sive infra eius terminis*, (Rius, J. 1946), coincidint també amb la primera menció documental d'Amat de Montsoriu, el primer personatge de la nissaga dels vescomtes de Girona vinculat amb el castell de Montsoriu: *Amatus Soricensis*, i ja a partir de l'any 1017 trobem la primera menció estricta del castell amb *Amato de Castro Surice* (Gil, X.: p. 66)

En aquesta primera fase constructiva, iniciada previsiblement a la segona meitat del segle X, Montsoriu ocuparà la zona de l'actual recinte sobirà i el seu model arquitectònic respon a la definició del típic castell roquer, format per una torre mestra, una petita capella d'origen preromànic, una cisterna i un petit clos de 30 x 19 metres, que encerclava, adaptant-se a la topografia, la part superior del turó (Font *et al.* 2000).

A partir de la segona meitat del segle XII, Montsoriu iniciarà un important procés de transformació, que tindrà continuïtat al llarg del segle XIII. En aquest segon període, Montsoriu desenvoluparà un segon clos de 75 x 52 metres situat en el nivell immediatament inferior seguint la topografia natural del turó. El model constructiu es basa en el bastiment d'un nou perímetre de muralles, amb la presència de quatre bestorres en els angles del recinte, organitzant les diferents construccions al voltant d'un pati central. Es tracta d'una nova modalitat de castell amb pati o amb plaça d'armes, que ja apareix a Europa a partir de la segona meitat del segle XII.

En el darrer quart del segle XIII, restarà configurada una potent fortalesa a Montsoriu, amb gairebé mig

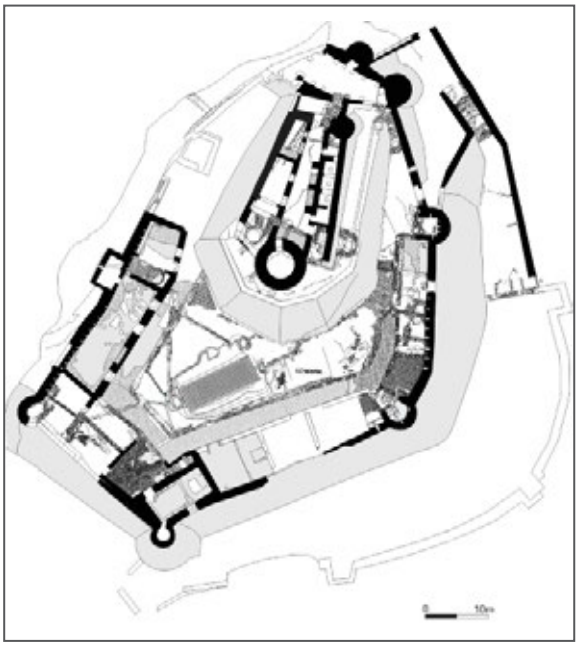

Figura 1. Planta general del castell de Montsoriu.

** Museu Etnològic del Montseny, la Gabella*

*** Museu d'Arqueologia de Catalunya - Girona*

quilòmetre de perímetre fortificat. Aquest serà el castell del que Bernat Desclot dirà *"...qui es l dels bells e dels nobles del mon e es del comte d'Empuries...".*
Ja en el segle XIV, i d'una manera molt especial a meitat d'aquest segle, Montsoriu tindrà un altre important procés de reformes, que el convertiran en un dels més extraordinaris castells de la Corona d'Aragó (Rueda, J.M.; Tura, J. 2004). En aquesta fase constructiva es remodelarà el conjunt de la fortalesa, tant des de la perspectiva residencial, cal no oblidar que en aquests moments Montsoriu es convertirà en residencia habitual de la família vescomtal Cabrera, com també des de la perspectiva de la seva funció militar. Així, l'albacar, la barbacana, els poderosos adarbs defensius, la cisterna, les bestorres, i les altes muralles amb troneres, merlets i matacans dibuixen un nou concepte de castell que reforça la seva funció defensiva.

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES PORTADES A TERME ENTRE ELS ANYS 2008 I 2009

Les tasques arqueològiques que es porten a terme a Montsoriu, es realitzen en base a camps de treball d'arqueologia (XVI i XVII campanyes) i excavacions programades (XIV i XV campanyes), ambdues dirigides pel Museu Etnològic del Montseny, la Gabella.

RESULTATS DE LES CAMPANYES ARQUEOLÒGIQUES 2008

L'àrea de treball s'ha situat en la zona anomenada Barbacana exterior (àmbit 30100), sistema de defensa situat en el punt de confluència dels dos recintes inferiors del castell: el Recinte Pati d'Armes (RPA) i el Recinte Jussà (RJ)
La barbacana exterior de Montsoriu és un espai ben defensat arquitectònicament i protegit per muralles, matacans, espitlleres, torres i passos de ronda que té per finalitat la protecció del punt estratègic més dèbil del castell que és el portal principal d'entrada al RPA, de manera que obliga a l'escissió i a l'escalonament de les ofensives enemigues en cas d'atac.
La cronologia constructiva dels murs i tancaments d'aquest sector es situa a mitjans del segle XIV (ca 1348-50), moment de la gran reforma urbanística del castell propiciada per Bernat II de Cabrera, de la qual en tenim constància documental (AH: ADM núm. 3404) i confirmació estratigràfica en la fonamentació del murs i els materials que s'hi relacionen.
En el moment d'iniciar l'excavació, eren visibles les restes de la part superior de l'escalinata que condueix a la portada del RPA, i també els murs de tancament laterals i les restes físiques dels passos de ronda superiors, que limiten l'estructura defensiva de la barbacana pel sector E. També es podia observar

Figura 2. Aspecte final de l'excavació del tram de la barbacana. Autor: MEMGA

l'existència d'una poterna oberta en el sector N, practicada en l'angle del mur fortificat que dóna al vall o fossat excavat a la roca del sector N del castell, i que comunica a través d'un passallís de rocam cap a la zona del poblat i més enllà amb la torre albarrana anomenada de les Bruixes.
L'excavació dels primers nivells arqueològics d'enderroc de les estructures. (UE 30103, 30105) va posar al descobert la totalitat de l'escalinata d'accés al portal del RPA, així com el mur i pas de ronda que la limita pel sector E i el mur inferior de tancament o de contenció (UE 30120).
Pel que fa a l'escalinata, es tracta de les restes força malmeses d'uns nivells de graons construïts en pedra local d'esquist i algun bloc de granit i marbre, disposat directament sobre la roca del turó, que en alguns trams apareix retallada. L'escalinata permet salvar el desnivell considerable d'uns 4 m, des de la placeta central de la barbacana fins al portal del castell.
També es posà al descobert les restes d'una estructura semicircular seccionada en part per la muralla i talús perimetral del RPA (UE 30107), que s'hi fonamenta al damunt (possiblement vinculada a una fase d'ocupació d'època romànica). A l'estructura circular

Figura 3. Escalinata de marbre Autor: MEMGA

s'hi adossa una canalització destinada a l'evacuació d'aigua des del portal del RPA (UE 30126). Apareix a la part superior retallat a la roca mare i en el tram baix es troba construït amb pedra i morter.

Finalment, es documentà per una banda la fonamentació d'aquestes estructures al damunt de la roca mare retallada, i per altra un paviment de morter de calç conservat a la part central de la placeta (UE 30106) relacionat amb un nivell de circulació (UE 30104) i d'abandonament (UE 30103) amb presència escadussera de materials ceràmics vinculats a la darrera fase d'ocupació de Montsoriu (segles XVI-XVII).

En l'angle N de la barbacana, un cop documentat el nivell d'enderroc (UE 30109) es procedí a excavar l'estrat d'abandonament (UE 30110) que recobria el paviment de morter de calç (UE 30113). Aparegueren materials corresponents a la darrera fase ocupació del castell, entre finals del segle XVI i mitjans del XVII.

El nivell d'abandonament cobria les restes físiques del tram superior d'una escalinata (UE 30116) obrada en la seva cara frontal amb carreus de marbre blanc de Gualba. En total s'ha documentat l'existència de 4 esglaons, a més de l'existència de les marques en negatiu de 2 esglaons més.

En l'excavació dels nivells d'abandonament inferiors del sector de l'escala de la barbacana (UE 30128) de forma similar que els nivells d'abandonament excavats anteriorment, en aquest sector també aportaren una cronologia d'època moderna, coincidint amb la darrera fase d'ocupació de Montsoriu (segle XVI-XVII).

Paral·lelament, s'excavaren els nivells de constructius de la banqueta de fonamentació de la muralla jussana (UE 30127). Es tracta de reompliments de tipus constructiu per a l'aixecament de la muralla gòtica, la no presència de material vidrat tipus pisa catalana, ens fa intuir *a priori* l'època de construcció a mitjans del segle XIV, abans de l'estudi definitiu dels materials ceràmics.

En el sector del portal de la barbacana es podia observar la protecció del pas de ronda elevat (UE 30118), que enllaça amb el pas de ronda de la muralla perimetral del RJ (UE 30115). El portal de la barbacana és una obertura realitzada en volta de mig punt i brancals de granit per la cara externa (avui la majoria perduts), mentre que presentava una

Figura 4. Portal de la barbacana. Autor: MEMGA

estructura d'arc rebaixat, possiblement en rajol, per la cara interna (també desaparegut). El sistema de tancament era amb porta de fusta de dues fulles, obertes vers l'interior i barrades per un travesser que anava de paret a paret lateral.

Consecutivament es procedí a la documentació de les estructures vinculades al portal de la barbacana. Concretament, al damunt de la llinda original de la porta, obrada en blocs de granit, aparegué una filada de pedra ben disposada que sobre aixecava el nivell de pas. Es tracta d'una estructura perible (UE 30122) que tanca el llindar de la porta d'accés a la barbacana en la seva part inferior, formada per una filada de blocs de pedra treballats reaprofitats (fragments de capitells i sobre capitells dels finestrals gòtics del castell) i altres fragments d'obra (rajols) disposats en línia, sense relligar, al damunt del llinda de la porta. El parament constructiu i els materials associats ens parlen d'una fase tardana d'ocupació del castell (s. XVII-XVIII) (UE 30123).

En el sector de l'avantporta de la barbacana (exterior), aparegué un replà construït en pedra i amb frontals de granit (UE 30124). L'estructura es lliura al talús i al llindar inferior de la barbacana i estava coberta per un nivell d'abandonament (UE 30125) situat cronològicament entre finals del segle XVI i primera meitat del XVII, corresponent a la darrera fase d'ocupació contínua del castell.

Àmbit 30200 – Camí fortificat

L'àmbit 30200 correspon al camí fortificat que permet l'accés des de la poterna del castell (RJ) fins al portal de la barbacana. Es tracta d'un espai allargat i estret en forma de camí directe que permet salvar el desnivell orogràfic d'uns 25 m de llargada i superar un desnivell aproximat de 7 m d'altura.

El camí es troba protegit en la seva part inferior per una torre d'angle o de flanqueig de planta rectangular (5 m d'alçada per la cara exterior). Seguint en direcció N, el camí es troba delimitat a l'E per la muralla perimetral del RJ, fonamentada directament sobre la roca mare retallada, amb pas de ronda superior en origen. Per altra banda, en el sector O el camí es troba delimitat pel talús de la muralla perimetral del RPA, i la torre de flanqueig del portal. El camí fortificat finalitza en el punt de contacte amb el portal de la barbacana, pel sector N, i amb el portal del RJ, pel sector Sud.

L'excavació s'inicià amb la retirada del nivell superficial (UE 30201) que cobria el camí. Dessota aparegué un potent nivell d'enderroc (UE 30202) amb presència de grans blocs de pedra procedents de les estructures aèries (muralla RJ i talús RPA) així com amb presència d'alguns blocs de granit i de marbre (RPA). Un cop excavat aquest potent estrat es procedí a l'excavació d'un segon nivell d'enderroc format per pedres de mida mitjana i petita (UE 30203). Aquest estrat cobria el nivell d'abandonament (UE 30204) del camí, amb presència de restes soltes de morter de calç procedents d'una fina capa de pavimentació que cobria la roca mare retallada del camí d'accés a la barbacana, sobretot en la part baixa del camí, entre la roca retallada de la part del talús i la muralla del RJ. En alguns trams apareix compactat pel pas. Els materials recuperats, sobretot ceràmics, ens situen la fase d'abandonament a partir de la segona meitat del segle XVI – XVII.

L'excavació d'aquest estrat va posar al descobert l'existència de la roca mare lleugerament retallada en la part alta del camí (UE 30205), en contacte amb el talús. Mentre que en el sector en contacte amb la muralla del RJ el camí continuada a un nivell inferior, i en aquest sector es documentà la presència d'un estrat d'abandonament (UE 30207) amb presència de pisa catalana de finals del segle XV.

Finalment, es documentà la presència d'un nivell de terra més compactada amb taques de morter, que en forma de nivell de circulació apareix al damunt de la roca retallada del camí fortificat de la barbacana, en el sector O arran de talús (UE 30208).

RESULTATS DE LES CAMPANYES ARQUEOLÒGIQUES 2009

Camí fortificat d'accés a la Barbacana (àmbit 30200)

En la campanya de 2009 l'àrea de treball arqueològic s'ha situat en la zona anomenada Camí fortificat d'accés a la Barbacana (àmbit 30200), concretament en la part inicial del camí, des de la poterna d'accés al castell fins al tram central, punt on es finalitzà l'excavació de l'any anterior.

En el moment d'iniciar l'excavació era visible la part superior del replà del portal de la barbacana (descoberta en l'anterior campanya de l'any 2008) i també els murs i passos de ronda que limiten l'estructura defensiva del camí pel sector E. També es podia observar l'existència de la torre del cos de guàrdia del RJ (5 m d'alçada conservada des de l'exterior), i l'obertura de la poterna que donava pas

al camí procedent del pla de Talavera i més enllà de Breda, així com els talussos i la roca mare retallada en alguns trams superiors del camí.

En un primer moment, els treballs es centraren en la neteja superficial de bardisses i vegetació, i de la runa fins arribar als nivells arqueològics (UE 30201; 30202). L'excavació del potent nivell d'enderroc I (UE 30202) permeté recuperar grans blocs de pedra procedents de les estructures aèries del camí de la barbacana (muralla RJ i talús RPA) així com amb presència d'alguns blocs de granit, de marbre i de columnes de les finestres coronelles.

Continuant amb les tasques arqueològiques, s'inicià l'excavació dels nivells d'enderroc inferiors procedents de la caiguda de les estructures. Arqueològicament parlant, s'excavà el nivell inferior d'enderroc II (UE 30203), i es posaren al descobert els límits físics del camí, delimitat pel sector E per la muralla jussana i pel sector O pel talús i per la roca mare retallada.

El segon nivell d'enderroc (UE 30203) cobria el nivell d'abandonament (UE 30204) del sector del camí, identificat cronològicament entre finals del segle XVI i el segle XVII. El nivell de circulació d'aquesta època presenta restes soltes de morter de calç procedents d'una fina capa de pavimentació que cobria la roca mare retallada del camí d'accés a la barbacana. En alguns trams apareix compactat pel pas. Els nivells de d'abandonament i circulació es troben en relació a una rampa construïda amb terra compactada que es lliura a uns esglaons de granit (UE 30222, 30223) que permeten superar el desnivell de mes de 6,5 m del camí fins a la Barbacana.

En el sector inicial del camí davant la poterna, van aparèixer nivells d'abandonament (UE 30209 i 30210) i de circulació (UE 30211 i 30212) relacionats amb l'estructura de l'escalinata de granit que obre el camí. Es tracta de les restes d'uns nivells de graons elaborats en pedra de granit treballada a la cara vista, i units per rampes de terra compactada que permeten superar el desnivell de 1,5 m des de l'entrada de la poterna fins al replà superior. Un cop superat aquest desnivell, i arribats al replà el camí es bifurca en dos sentits.

Per una banda, trobem l'accés superior del camí fortificat de més de 25 m de llargada i d'un desnivell de 6 m fins al portal de la barbacana. Per altra banda, des del mateix replà i girant a mà esquerra trobem una nova porta que permet l'accés a l'interior del RJ.

Els materials recuperats en l'estratigrafia dels nivells

Figura 5. Poterna d'entrada. Autor: MEMGA

d'abandonament inferiors d'aquest sector ens mostra una darrera fase d'ocupació en relació a l'època renaixentista, amb materials ceràmics datats a finals del segle XVI – inicis del XVII.

Finalment un nivell d'abandonament (UE 30229) cobreix l'empedrat original que formava el paviment (UE 30230) del primer esglaó de l'escala de la poterna, realitzat amb pedra i terra compactada disposades directament sobre la roca mare. Presenta restes de terra cremada.

En el sector exterior de la poterna del castell s'excavà l'estrat d'enderroc (UE 30218) que cobria la llinda inferior de la porta, realitzada en dos blocs de granit. Un cop excavat aquest estrat d'enderroc aparegué un nivell d'abandonament (UE 30227) format per pedres soltes i terra color marró fosc, juntament amb material ceràmic de la darrera fase d'ocupació del castell (finals del XVII).

L'excavació d'aquest sector exterior va posar al descobert la banqueta constructiva de la torre del cos de guàrdia (UE 30235), formada per una estructura en pedra i morter de dues filades. En la neteja vertical exterior de la torre també es documentà la conservació de 4 espitlleres (dues al sector N i 2 al

sector E), una de les quals havia estat reformada per a convertir-la en tronera per a arma de foc.

Per altra banda, en el sector de contacte de l'escalinata i la porta descoberta que donava pas al Recinte Jussà es documentà un nivell de circulació (UE 30234) relacionat amb l'estructura de la llinda de la porta del RJ.

L'àmbit 30300

Un cop traspassat el llindar de la porta del Recinte Jussà s'obrí una cala paral·lela al mur de tancament, d'1,5 m d'amplada. Dins d'aquesta cala, situada dins l'àmbit 30300, s'excavaren els nivells superficials (30301) i d'enderroc superior (30302) amb presència de material d'època moderna, fins al nivell 30303 de terra solta que cobria un nivell de pas (30304) relacionat amb l'espai d'entrada de la porta del RJ. En l'excavació del nivell d'abandonament (30303) es documentà la presència de pisa d'importació italiana i una punta de ballesta.

Dessota del nivell de circulació relacionat amb la porta es documentaren estrats de terra compactada, amb presència de pedruscall i fragments de ceràmica medieval i renaixentista (segle XV-XVI) molt rodada (UE 30307).

Finalment, es detectaren estrats d'abocament (pedruscall, morter i terra solta), que podria formar un estrat d'anivellació constructiva del RJ (UE 30309). L'estrat 30310 ens indica un nivell de terra compactada amb presència de pedruscall (possible nivell de circulació en la fase constructiva dels reompliments gòtics). L'estat 30311 correspon a un altre nivell de terra amb presència de pedruscall i pedres soltes de mida mitjana que forma un altre estrat de terraplenament constructiu. Aquests nivells continus de reompliments tenen en comú la presència de ceràmica grisa i algun fragment de pisa decorada en verd i manganès, fet que ens confirma la datació de mitjans finals del XIV. S'interpreten com a reompliments constructius per a l'aixecament de la banqueta de la muralla. També es documentà la presència de morter a redós de mur de tancament del RJ (UE 30312, 30313) relacionat amb la construcció de la sabata de fonamentació del mur (UE 30314)

TROBALLES DESTACADES

En el transcurs de la campanya s'han recuperat restes ceràmiques (algunes de procedència italiana del segle XVI), objectes metàl·lics com ara un gran tascó de picapedrer, claus, o sivelles i també monedes.

La troballa més singular, però, correspon a dos projectils fragmentats de pedra, d'uns 6-7 cm de diàmetre. Aquests tipus de projectils corresponen a peces d'artilleria de petit calibre, usades en el nostre entorn a partir del segle XIV i especialment en el XV i el XVI. Tot i que és difícil atribuir-los a un tipus concret d'arma, donada la diversitat tipològica d'aquests primers moments de l'artilleria, poden correspondre a un petit canó del tipus del falconet (d'aproximadament 1,50 m de llargada), molt manejable i que llençava projectils d'un calibre similar als localitzats: boles de pedra o de ferro d'entre 5 i 7 cm de diàmetre aproximadament.

D'aquesta manera es documenta l'ús d'artilleria a Montsoriu a partir del segle XV. Possiblement vinculat a la Guerra Civil catalana. Referències documentals ens parlen de l'ús de sarbatanes (un altre tipus de canó) durant la Guerra Civil Catalana de 1462-1472 en el setge de Girona i en la defensa d'Hostalric. En el mateix castell de Montsoriu, el 1463 la Diputació del General ordena donar al capità del castell per a la defensa de la fortalesa, *"un caxó de passadors, una roba de pólvora, L pessadors de leva, dos mertinets é XXX gansalles de fil de ballesta"*, es a dir, diversos elements i peces de ballesta i una rova de pólvora (entre 8 i 10 kg), la qual cosa implica l'ús de peces d'artilleria per a la defensa del castell.

CONCLUSIONS

L'excavació d'enguany ha permès conèixer una part fonamental de l'arquitectura defensiva del castell, es tracta del camí fortificat que donava accés a la barbacana i al portal d'entrada de Montsoriu. Aquest espai, de més de 25 metres de llargada, es troba situat en el recinte més baix del castell, anomenat RJ. Es tracta del tram final del camí que procedent del pla de Talavera i més enllà de la vila de Breda, permetia l'accés a l'interior de la fortificació.

Un cop traspassada la poterna una escalinata amb pedra de granit conduïa vers un camí retallat a la roca que ajudava a superar el desnivell d'uns 6,80 m, fins arribar al portal de la Barbacana o espai intermedi de defensa de la porta principal del castell. El camí seguia pujant per la barbacana, ara a través d'una magnífica escalinata de marbre fins arribar al vertader portal de Montsoriu. En total els possibles assaltants o visitants del castell havien de superar 3

portes fortament defensades per torres de guàrdia, espitlleres, matacans i passos de ronda elevats més 5 m.

L'anàlisi del sistema defensiu exterior de Montsoriu permet corroborar l'arquitectura del castell com un dels millors exemples de praxis poliorcètica i de fortificació castral d'època gòtica a Catalunya, conformant definitivament l'aparença de castell inexpugnable.

L'objectiu principal de la construcció, en la segona meitat del segle XIV, dels anells defensius exteriors i del complex sistema d'accessos era allunyar dels atacs hostils externs del nucli central del castell (RPA, palau i RS). L'albacar (RJ), el fossat N i el rocam de fonamentació pels sectors E i S, impedia o si més no dificultava en gran mesura l'eficàcia de les armes de llançament simple dels enemics (ballestes i trabuquets). La construcció del tercer recinte defensiu impedia a més l'excavació de mines o caves a la base dels murs (reforçats amb poderosos talussos).

L'albacar aportava també una línia de defensa exterior al mur frontal del sector E del RPA, i va permetre la construcció dels talussos i el terraplenament i anivellament de la part inferior de les muralles del RPA, estratègia recomanada pel mateix Francesc Eiximenis. L'albacar o RJ es troba defensat per 4 torres rectangulars i coronat segurament per un pas de ronda superior que envolta una gran esplanada sense divisions internes.

La funció d'aquest recinte inferior, a més de la militar, era la d'espai de refugi, així ho testifica l'afranquiment que feren Bernat II i el seu fill, el comte d'Osona, als habitants de la parròquia de Breda:

...deslliurant-los de pagues, obres manuals, cavalcades i contribucions fets al vescomtat de Cabrera, sota el pacte que hagin d'anar sempre que els vescomtes ho considerin convenient a defensar tot el vescomtat de Cabrera, que facin guaita i guardia al castell de Montsoriu, que participin en les obres d'enfortiment, contribueixin en el pagament de dites obres i que en temps de guerra entrin i hagin d'entrar al dit castell i allí introdueixen i reservin tots els seus bens mobles i semovents... (COLL 1994: 99)

La construcció del RJ i dels accessos intermitjos permetia protegir també l'obertura del portal del castell, el punt més dèbil defensivament parlant. El portal principal del castell es troba situat de forma oposada a la poterna d'entrada del RJ, d'aquesta manera s'evitava que una gran massa de soldats enemics pogués entrar amb un ariet o altre giny per a derruir-la de forma directa. Més modernament,

Figura 6. Vista aèria de l'espai intermedi de la Barbacana. Autor: MEMGA

en època d'armament pirobalístic el fet que les dues portes no estiguessin alineades dificultava o simplement impedia, l'eficàcia del tir d'artilleria.

En el castell del segle XIV el portal es troba situat entre dues grans torres de flanqueig, i està dotada d'un matacà superior i espitlleres a ambdós costats. Al damunt de la porta el matacà s'utilitzava també de bústia per apagar focs.

El camí fortificat que condueix des de la poterna del RJ fins a la barbacana, i d'aquí fins al portal del RPA (o palau), era un camí estret i dificultós, que ressegueix la pendent pronunciada i que a més, en arribar al capdamunt de la pendent forma un angle que trenca a mà esquerra bruscament. Si considerem també que el camí no ofereix massa espai entre el talús i la muralla superior i la muralla jussana, entendrem el grau dificultat per accedir-hi.

A Montsoriu la defensa del sector d'entrada al RPA i recintes superiors, incorporava a més a més del camí fortificat, al segle XIV, una barbacana situada davant el portal d'entrada al castell. La barbacana és una obra de fortificació avançada que controla el camí d'accés cap a la porta que defensa. L'avantporta o portal de la barbacana era un altre element afegit a la defensa del sector.

Tot plegat doncs, ens permet entreveure l'enginyós i complexa sistema de defensa d'aquest espai intermig del castell, punt de confluència dels dos recintes inferiors i zona d'accés al portal d'entrada al RPA. Es tracta de l'espai arquitectònic ben traçat i planejat, on hi conflueixen tots els elements característics de la poliorcètica medieval.

La reforma practicada per Bernat II en la fortalesa de Montsoriu va transformar el castell en un dels millors exemples de l'arquitectura militar del segle XIV, convertint Montsoriu en el paradigma de l'aplicació de les més modernes tècniques defensives de

l'època (recintes concèntrics, torre albarrana, adarbs poligonals, albacars, barbacanes, matacans i lladroneres... entre altres) i que configuren el disseny defensiu de la fortalesa tot just pels tombants de l'any 1350.

Històricament, podem relacionar la posada en pràctica d'aquests sistemes defensius de Montsoriu amb l'episodi històric dels setges del castell efectuats entre els anys 1367 i 1368 per l'host de Pere III. Setge que va resistir el castell i els seus homes durant més de dos anys, en diversos intervals de temps.

BIBLIOGRAFIA

COLL, J. 1994, El castell de Montsoriu, Parròquia de Santa Maria de Breda, Breda.

FONT, G., MATEU, J., PUJADAS, S., RUEDA, J.M., TURA, J. 2000, El castell de Montsoriu a l'entorn de l'any 1000, *Actes del Congrés d'Homenatge a Gerbert d'Orlhac*. Catalunya i Europa a l'any 1000, Eumo Editorial, Vic

FONT, G., MATEU, J., PUJADAS, S., RUEDA, J.M., TURA, J. 2001, El castell de Montsoriu al segle XIII, *Lauro*, 20, Ed. Museu de Granollers, Granollers.

FONT, G., MATEU, J., PUJADAS, S., TURA, J. 2008, *Síntesi històrica de Montsoriu*, Monografies del Montseny 23 , Amics del Montseny, Viladrau.

FONT, G., LLORENS, J. M., MATEU, J., PUJADAS, S., RUEDA, J. M., TURA J. 2008, El Castell de Montsoriu (Arbúcies – Sant Feliu de Buixalleu). Arqueologia i història d'un gran castell feudal, *Tribuna d'Arqueologia 2007*, Generalitat de Catalunya.

FONT, G., MATEU, J., PUJADAS, S., TURA, J. 2009, *Interpretació poliorcètica del castell de Montsoriu.* a: Monografies del Montseny, 24: Amics del Montseny, Viladrau.

RUEDA, J. M., TURA, J. 2004, Gènesi, evolució i decadència d'un gran castell medieval. *Actes del congrés els castells medievals a la mediterrània nord-occidental*, Museu Etnològic del Montseny, La Gabella, Arbúcies.

ARXIU HOSTALRIC: Fons digitalitzat ADM

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL JACIMENT DEL CONVENT DELS MONJOS (PLANOLES, RIPOLLÈS): UN POBLAT MEDIEVAL AL PIRINEU (SEGLES XI-XII)

Cristian FOLCH IGLESIAS i Jordi GIBERT REBULL

INTRODUCCIÓ

Durant el mes de gener de l'any 2008 es va dur a terme una primera intervenció al jaciment arqueològic conegut com el "Convent dels Monjos". La iniciativa, promoguda per l'ajuntament de Planoles en el seu interès per recuperar el seu patrimoni històric i arqueològic i encarregada a l'empresa Arkeòlik, ha tingut per objectiu establir una primera aproximació a les característiques i cronologia d'aquest jaciment per tal de valorar la possible continuïtat dels treballs.

Figura 1. Vista de l'àrea sondejada des del sud-oest.

SITUACIÓ GEOGRÀFICA I DESCRIPCIÓ DEL JACIMENT.

El jaciment conegut popularment com el "Convent dels Monjos" està situat davant per davant del nucli de Planoles, tot i que en la riba oposada, la meridional, del riu Rigard, en un coll (coordenades UTM: 425363/4684473, a 1310 m.s.n.m.) als peus d'un turó sense nom conegut i que s'aixeca en el vessant septentrional de la Serra de Montgrony, avui cobert per un bosc mixt de roures i avellaners, tot i que està envoltat d'àmplies extensions de prats de muntanya.

Abans d'aquesta intervenció el jaciment era identificable per l'existència d'evidents munts d'enderroc de pedres corresponents a edificacions esfondrades i la presència de diversos murs relativament visibles entre la fullaraca i la coberta vegetal; especialment, s'observava l'existència, sobretot en els límits sud i oest, del que semblaria ser un mur perimetral que delimitaria l'espai.

De fet, l'execució d'un primer aixecament topogràfic a instàncies de l'ajuntament va permetre identificar clarament fins a un mínim de 8 àmbits diferenciats i de dimensions relativament importants, sense que es pugui descartar la presència d'altres estructures i àmbits coberts per les fulles, la brossa i el propi enderroc.

DESENVOLUPAMENT DE L'EXCAVACIÓ.

En les excavacions, es tractava, a partir d'uns treballs de curta durada i centrats en l'execució de diversos sondejos, establir la seqüència estratigràfica genèrica del jaciment, així com una primera valoració de les seves característiques generals i de la seva cronologia. Així, s'han obert quatre sondejos, dos de 2 m. x 1 m. cadascun, situats un a l'interior i l'altre a l'exterior del mur perimetral oest del jaciment, als que cal adjuntar dos sondejos més, ara de 3 m. x 1,5 m., situats ambdós en les cantonades de dos àmbits, la planta dels quals s'endevinava parcialment abans d'iniciar-se els treballs.

Sondeig 1:

Situat a tocar d'un mur (1006), que forma part del perímetre del jaciment, per sota del nivell superficial definit per la coberta vegetal, es troba directament un nivell format a partir de l'enderroc del mur citat, amb abundants blocs de mides variables. Per sota d'aquest, es diferencia un estrat que podria correspondre a un nivell d'abandonament de l'espai, format prèviament a l'esfondrament de part del mur. Directament per sota, es troba un darrer estrat que anivella la roca natural i que identifiquem com un

Arkeòlik S.L (Estudi, gestió i difusió del Patrimoni). C/ Ramada, 2, 08500,Vic. www.arkeolik.cat.

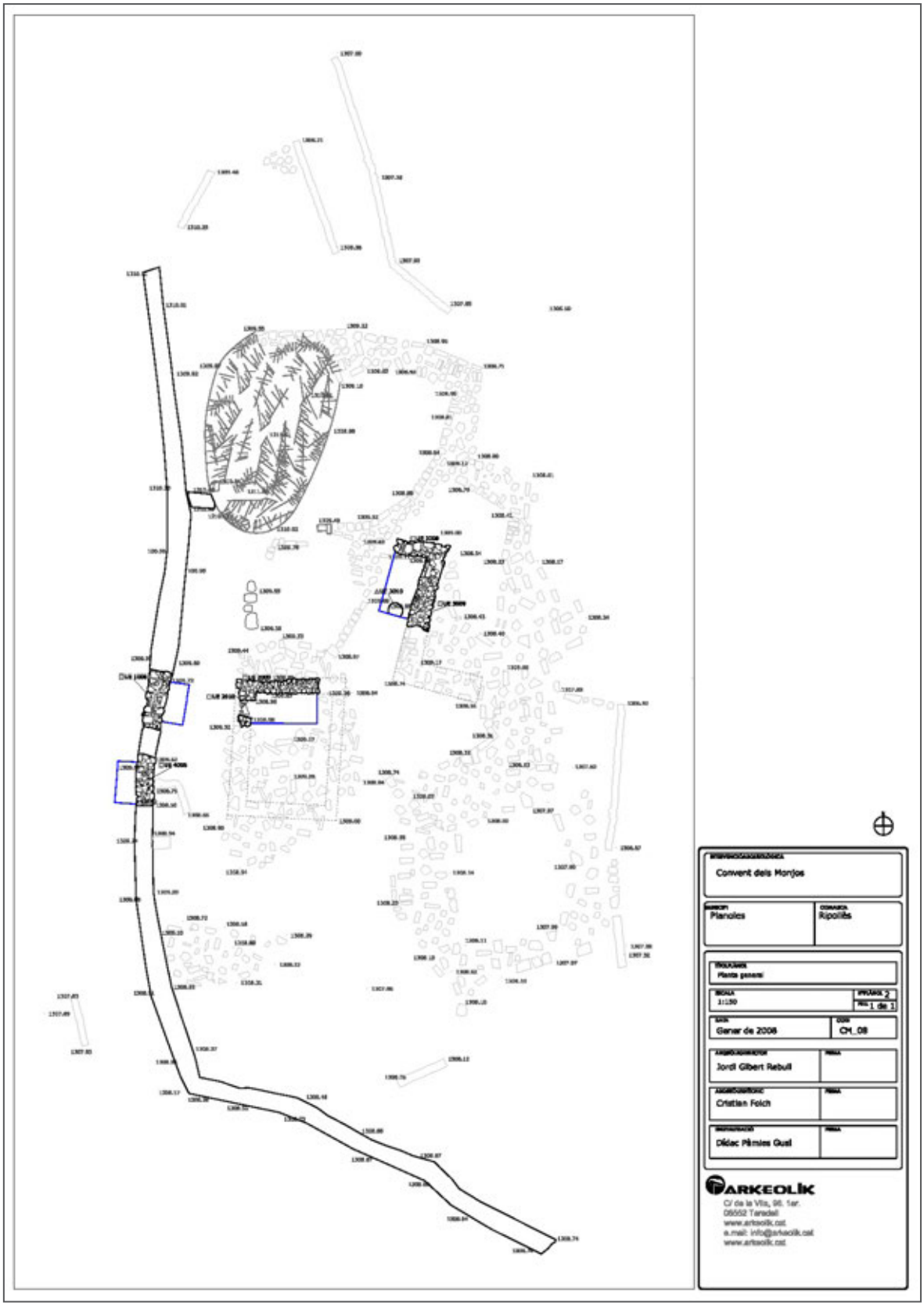

Figura 2. Planta general del jaciment.

nivell de circulació que s'hauria format per damunt d'aquesta, com sembla confirmar-ho la presència de material arqueològic.

Sondeig 2:

Aquest es localitza a tocar d'un mur (2009), que delimita un àmbit pel nord. Un cop extreta la coberta vegetal, s'observa clarament com el sector oest del sondeig, és a dir, la cantonada definida per dos murs, ha estat objecte d'una perforació en temps relativament recents, per tal com en aquest retall s'hi havia dipositat un estrat que contenia restes d'escombraries com ara llaunes i plàstics. Un cop extret aquest estrat i restituïda l'estratigrafia original, es troba un estrat d'enderroc amb abundants blocs. Just per sota d'aquest estrat, apareix un nivell força pla format per argiles groguenques amb presència de carbons. Així mateix, l'excavació del nivell d'enderroc ha permès localitzar una porta, oberta en el mur oest de l'àmbit, amb una amplada d'uns 70 cm. a l'exterior i d'uns 80 cm. cap a l'interior. Als peus d'aquesta porta es troben les restes d'un enllosat format per diverses lloses planes. No obstant, la potència d'aquest estrat, de pràcticament 30 cm. per sobre de la roca natural i la relació amb la base dels murs, ens porta a pensar en la possibilitat que es tracti d'un realçament del nivell de circulació posterior a la construcció de l'àmbit, probablement per anivellar l'espai interior amb l'exterior, recrescut aquest últim amb el pas del temps.

Sondeig 3:

Es tracta d'un sondeig localitzat en la cantonada formada per dos murs (3008 i 3009) que delimiten, pel nord i per l'est, un altre àmbit. Un cop extret el nivell superficial, es troba un estrat d'enderroc format per abundants blocs. Just per sota d'aquest, apareix un estrat que ocupa tot el sondeig amb abundants lloses planes i primes; es tracta clarament de l'esfondrament de la coberta de l'àmbit, construïda amb lloses lligades amb argila. Val a dir que, concentrat en el sector a tocar del mur nord de l'àmbit, per sota del nivell d'enderroc dels murs però per sobre del nivell d'enderroc de la coberta, hem identificat un estrat format per terra negra amb alguns petits blocs i abundants carbons de mida considerable; no podem precisar, però, si es tracta d'una reocupació parcial de l'espai on s'hi hauria fet foc o bé de l'incendi d'alguna estructura de fusta produït durant el procés d'enderroc de la construcció. Per sota del nivell d'enderroc de la coberta apareix el nivell d'ús de l'àmbit, amb material arqueològic dipositat directament sobre la roca natural. Finalment, i retallant la roca natural, trobem, en el sector sud del sondeig i quedant en part sota el tall del mateix, una estructura de planta circular, fons lleugerament còncau i d'uns 30 cm. de profunditat, reomplerta amb el mateix nivell d'enderroc de la coberta i de la qual es desconeix la seva funcionalitat.

Sondeig 4:

Es troba situat al sud del sondeig 1, a tocar d'un mur (4005) que delimita el jaciment. Per sota del nivell superficial definit per la coberta vegetal, es troba directament un estrat format a partir de l'enderroc del mur que hem esmentat. Per sota d'aquest, es diferencia un estrat força més pla amb alguns petits carbons i material arqueològic que cobreix la roca natural; entenem la formació d'aquest estrat en un moment previ a l'enderroc parcial del mur, si bé de moment i amb les dades que tenim no podem afirmar si el seu origen és anterior o posterior a l'abandonament de l'assentament.

EL MATERIAL ARQUEOLÒGIC.

El material arqueològic, força escàs tot i tenir en compte la superfície oberta, correspon bàsicament a fragments de ceràmica, alguns fragments de teula corba i un únic fragment de fauna.

En la ceràmica recuperada, hi predominen els fragments cuits en ambient reductor, amb coloracions grises i negres, tot i que les cuites òxidorreductores, amb coloracions marronoses, també hi són presents; els fragments que presenten cuites oxidants, d'un color ataronjat, formen el grup minoritari. Pel que fa a les formes, tan sols podem dir que la única vora presenta el llavi arrodonit, amb un lleugeríssim encaix en la part interior, i que la única base és plana. En relació a les pastes, aquestes presenten un relatiu grau de compactació, si bé alguns fragments mostren un desgreixant gruixut que dóna a la pasta un aspecte groller. Cal destacar un únic fragment informe de cuita reductora que presenta decoració: es tracta d'un cordó aplicat en el que probablement seria la panxa o l'espatlla d'una peça tancada i que presenta petites incisions verticals paral·leles en tot el seu traçat, a mode d'ungulacions; així mateix, per sota i perpendicularment a aquest cordó, s'observen

quatre marques de punxó disposades linealment. Es tracta d'un material ceràmic que presenta paral·lels en el jaciment de Santa Creu de Llacunes (Soriguera, Pallars Sobirà) (Roig 2003).

Mencio apart mereix la presència d'alguns fragments de teula corba d'aspecte més aviat groller en aquests estrats, més tenint en compte que, tant pel seu escàs nombre com per la important presència de lloses planes, cal pensar que les cobertes es construirien amb aquest últim material, fet que obliga a buscar alguna altra funció per a les teules documentades.

CONCLUSIONS.

La intervenció arqueològica realitzada al jaciment del "Convent dels Monjos" de Planoles s'ha ajustat als objectius explicitats per l'ajuntament de la localitat en promoure la iniciativa. Es tractava, a partir d'uns treballs de curta durada i centrats en l'execució de diversos sondejos, d'establir la seqüència estratigràfica genèrica del jaciment, així com una primera valoració de les seves característiques generals i de la seva cronologia. Aquesta la situem de forma general en els segles XI-XII a partir del material ceràmic documentat i d'una datació de radiocarbònica[1], tot i que la poca durada i l'extensió dels treballs d'excavació realitzats no permeten, ara com ara, més precisions. En tot cas i de forma general podem definir el jaciment con un poblat de muntanya d'època medieval format per un conjunt d'àmbits voltats per un mur perimetral.

BIBLIOGRAFIA.

CABESTANY, J. F. et al. 1994, *El castell de Mataplana. L'evolució d'una fortificació senyorial (s. XI-XV) (Gombrèn, Ripollès). Treballs arqueològics entre 1986-1993*, Monografies d'Arqueologia Medieval i Postmedieval nº1, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona.

COLL, J. M., ROIG, J. 2000, Consideracions entorn de la ceràmica de cuina al Vallès: de l'antiguitat tardana a la fi de l'any mil, *Actes del Congrés Internacional Gerbert d´Orlac i el seu temps. Catalunya i Europa a la fi del primer mil·lenni*, Vic, 457-474.

DDAA 1992, *Catalunya Romànica. El Ripollès, vol. X*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

DDAA 1997, Ceràmica medieval catalana. *Actes de la taula rodona celebrada a Barcelona els dies 15 i 16 de novembre de 1994*, Quaderns Científics i Tècnics 9, Diputació de Barcelona, Barcelona.

DDAA 1997, *Roc d'Enclar. Transformacions d'un espai dominant (segles IV-XIX)*, Monografies del Patrimoni Cultural d'Andorra, 4, Govern d'Andorra.

ROIG, J. 2003, Santa Creu de Llagunes (Soriguera, Pallars Sobirà): un vilatge ramader d'època medieval al Pirineu, *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Sant Cugat, 617-633.

RUF, M. A., YÁÑEZ, C. 1997, La céramique commune à cuisson réductrice du Ve au XIe siècle du Roc d'Enclar: formes et production, *La céramique médiévale en Méditerranée. Actes du 6e congrès*, Aix-en-Provence, 199-202.

UDINA, F. 1951, *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X. Estudio crítico de sus fondos*, CSIC, Barcelona.

NOTES

1) BETA 250391: edat radiocarbònica convencional: 980±40 BP; Cal. AD (1 sigma): 1020-1040/1100-1120; Cal. AD (2 sigmes): 990-1160.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LES PLACES STA. MARIA I DELS HEROIS DE PUIGCERDÀ (CERDANYA) 2009

Jordi GUÀRDIA i FELIP, Carme SUBIRANAS FÀBREGAS, Òscar Trullàs i Ledesma

INTRODUCCIÓ

Amb motiu del projecte d'obres de millora i reforma de les places de Santa Maria i dels Herois de Puigcerdà, la Direcció General del Patrimoni Cultural, d'acord amb l'Ajuntament de Puigcerdà, decidiren la realització d'un seguiment arqueològic de les obres per tal de documentar la possible existència de restes arqueològiques al subsòl.

L'indret presentava un elevat interès arqueològic davant la possible conservació de vestigis relacionats amb l'antiga església de Santa Maria i del cementiri parroquial annex a aquesta edificació, situat aquest a la Plaça dels Herois.

L'existència tant de l'església com de l'antic cementiri es remunta a finals del segle XII, quan és construïda l'església de Santa Maria a la qual s'associà una àrea de cementiri. Malgrat l'existència actual de dues places en aquest lloc, l'església de Puigcerdà ocupava el gran espai de l'avui plaça de Santa Maria, amb el cementiri a l'entorn, a l'actual plaça dels Herois.

Els treballs de seguiment arqueològic, s'iniciaren durant l'any 2008 sota la direcció de l'arqueològa

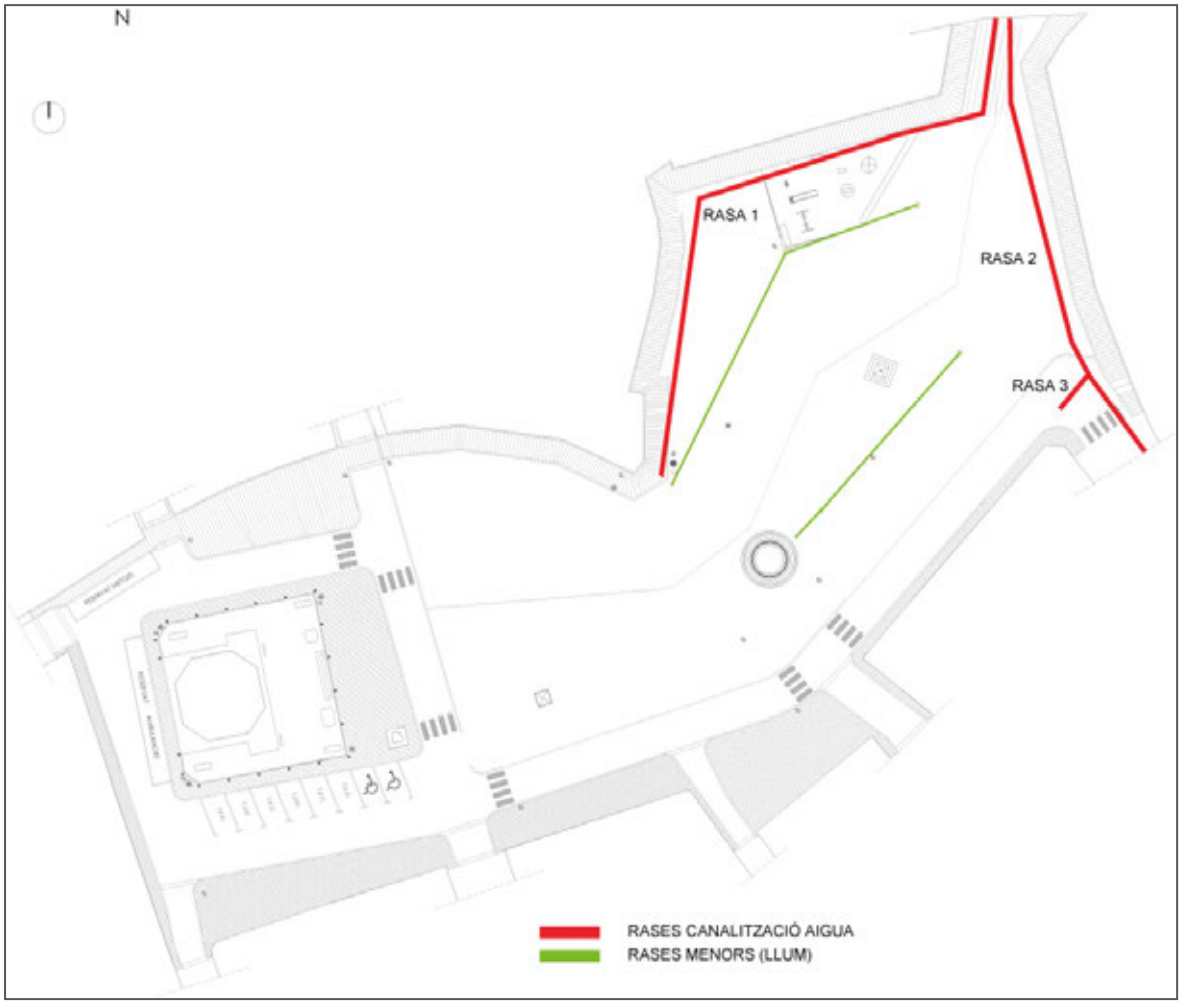

Figura 1. Planta general de la plaça amb indicació de les rases realitzades.

Carme Subiranas[1], concentrant-se aquests en la col·locació de diverses canalitzacions de serveis a la Plaça dels Herois. L'escassa potència de les rases obertes però, únicament va permetre la recuperació de diverses restes humanes disperses sense connexió anatòmica.

Posteriorment a aquest primer seguiment, a inicis de l'any 2009, s'inicià una segona fase dels treballs, aquest cop a l'espai on antigament s'ubicava l'església de Santa Maria, actualment plaça amb el mateix nom. Els treballs de seguiment arqueològic es realitzaren aquest cop sota la direcció tècnica de l'arqueòleg Òscar Trullàs i Ledesma, de l'empresa Arqueociència SCSL.

DESENVOLUPAMENT DELS SEGUIMENTS ARQUEOLÒGICS

Seguiment de rases - desembre de 2008

Malgrat la presència de restes òssies humanes enmig del nivell de terra sota el paviment existent, l'observació arqueològica indica que en tots els casos es tracta de restes fora de context, producte de remocions anteriors possiblement produïdes en el moment de conversió de l'antic cementiri en una plaça pública. Les restes òssies documentades no presentaven en cap cas connexió anatòmica ni estructures funeràries associades. Cal considerar per tant que, si bé la seva presència indica explícitament l'existència anterior d'un cementiri, la seva alteració i posició estratigràfica indiquen que es tracta de restes barrejades i residuals producte d'un procés previ d'alteració del subsòl.

Tot i la no documentació d'enterraments pròpiament dits, cal tenir present que els rebaixos efectuats afectaren espais o zones molt concretes de la plaça. Per aquest motiu no podem considerar les dades obtingudes com a vàlides en tota l'extensió de la plaça ja que podrien existir punts en els quals es conservessin restes a les cotes on en el nostre cas no s'han documentat. És per aquest motiu que qualsevol rebaix que es realitzi a la plaça ha de preveure la realització d'un seguiment arqueològic. La presència de l'antic cementiri parroquial en aquest espai des del segle XII fins al segle XIX pot implicar la conservació de restes de tombes en qualsevol punt del subsòl.

Així mateix, cal considerar probable la conservació de tombes antigues en cotes més baixes, situades per sota de la potència rebaixada – de 80cm -. La seva existència hauria de relacionar-se en primer lloc amb el llarg període en què la zona fou utilitzada com a cementiri parroquial – des del segle XII fins al segle XIX – i per tant en la important superposició de nivells d'enterrament que deurien existir.

Cal tenir present que el canvi d'ubicació del cementiri degué suposar únicament el trasllat de les tombes més modernes i que no degué produir-se una alteració ni rebaix del subsòl. És possible doncs que els nivells actuals de la plaça es troben probablement per sobre dels nivells d'enterrament més antics i també relacionar els nivells actuals amb el fet històric que suposà l'enderroc de l'església de Santa Maria, situada just al costat. L'enderrocament de l'església, l'any 1936, suposà la creació també d'una plaça pública, creada sobre la runa de l'antic temple. Ambdues places – plaça de Santa Maria (on se situava l'església) i plaça dels Herois (on se situava el cementiri) – presenten actualment un mateix nivell de pavimentació que segons les dades existents se situaria a 1,50 metres per sobre del nivell de pavimentació interior de l'església. Tenint present aquestes dades, cal doncs considerar probable la conservació de nivells d'enterrament per sota dels 80 cm rebaixats durant l'obertura de la rasa, o almenys dels nivells de tombes més antics, d'època medieval o dels segles moderns.

Seguiment arqueològic - gener de 2009

L'església de Santa Maria de Puigcerdà, antiga parròquia de la vila, fou enderrocada al inicis de la Guerra Civil espanyola, el 22 de juliol de 1936, quan membres de la CNT-FAI, pels volts de les sis de la tarda, iniciaren la cremar d'objectes i imatges.

Acabada la Guerra Civil Espanyola, hi hagué un intent de reconstrucció de l'església, però la complexitat de l'obra feu aturar els treballs, duent-se a terme la compactació del runam de l'antiga església, que restava encara *in situ* on antigament s'havia bastit el temple. Aquest fet va permetre transformar l'espai en l'actual Plaça de Santa Maria.

En el decurs del seguiment arqueològic, les obres d'instal·lació d'un conjunt de contenidors soterrats per a la recollida col·lectiva de les escombraries, va fer necessària l'obertura d'un quadrant de 2,5 metres d'amplada per 8 m de llargada.

En el moment d'iniciar-se els treballs, afloraren superficialment un conjunt d'estructures caracteritzades en la seva fase de delimitació per la presència de dues canalitzacions (UE 107 i 115), dos paviments (UE 118 i 119) i quatre murs (UE 104, 105, 112 i 108).

A partir de la constatació d'aquestes troballes, que afectaven l'espai del subsòl destinat a acollir els containers, s'inicià una excavació arqueològica manual dins l'espai de la rasa, tenint en compte els límits de fondària afectada per l'obra (2,5 m de profunditat).

Aquesta excavació arqueològica va tenir lloc entre els dies 11 i 15 de maig de 2009, sota la direcció tècnica del Sr. Oscar Trullàs, de l'empresa Arqueociència SCSL, i entre els dies 18 de maig i 5 de juny, sota la direcció tècnica del Sr. Jordi Guàrdia, de la mateixa empresa.

Figura 2. Vista general des del nord-est de la plaça, en el moment d'iniciar les obres.

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA DEL QUADRANT

Delimitació de les estructures

L'excavació va permetre documentar en un primer moment, un estrat de terres negroses molt soltes, amb elevada presència de peces de ferro i fragments de ceràmica (UE 103). Aquest nivell, amb materials recremats, cobria els murs i estructures d'època moderna, i podria pertànyer a les restes de les tasques d'enderroc de l'antiga església i anivellament del terreny per convertir-lo en plaça. La tradició oral de l'època parla d'una gran foguera encesa en aquest indret per cremar tot allò que sortia de l'església, el que podria indicar l'origen de l'estrat.

A continuació, per sota de la UE 103, es van anar definint restes de parets i murs que generalment prenien la orientació N-S, excepte en un dels casos, que formava una cantonada tallada pels dos extrems (UE 104). En aquest moment es decidí ampliar els límits de la cala fora de la part afectada, amb la intenció de comprovar l'entitat de les restes que anaven apareixent. Més a l'est, i una mica per sota del nivell d'aquests murs, es va anar definint un conjunt de dues canalitzacions de lloses.

Durant les tasques de delimitació de les estructures, es pogué observar com les canalitzacions eren fetes de pedra seca als laterals amb lloses en disposició horitzontal a mode de coberta en el cas de la UE 107. La canalització inferior, UE 115, no tenia les lloses de coberta, extretes segurament en el moment de construcció de la canalització més moderna. Les dues presentaven la mateixa factura, seguint una orientació NO/SE i NE-SO (UE 115). Ambdues es creuaven, passant l'una sobre l'altra, al centre del jaciment. Des del punt de vista funcional, sembla que una substituí l'altra.

Pel que fa als murs, es trobaven una mica separats de les canalitzacions, destacant-ne un d'ells, de considerable amplada i fondària, del que en resta una cantonada, l'UE 104. Es tractava de les restes d'un gran mur amb aparell de pedra i lligam de morter de gran duresa. D'aquest se'n documentà la trinxera de fonamentació (UE 122).

Els altres murs eren de menor entitat, fets de pedra amb alguna inclusió de rajoles, i es trobaven connectats amb el mur 104. Així, els murs 105 i 112 s'adossen al mur 104, creant-se una línia N-S que anul·la l'angle o cantonada que defineix l'estructura 104.

En quan als paviments, aquests es relacionaven estretament amb els murs. N'hi ha un de rajoles que se situa a l'angle intern del mur que fa cantonada (UE 118), i l'altre sembla tractar-se d'un paviment lliscant (UE 119).

Una vegada finalitzada aquesta fase de l'excavació i per tal de continuar amb les obres de reforma de la Plaça, i la documentació de l'estratigrafia amb interès arqueològic existent, l'Ajuntament de Puigcerdà sol·licità el desmuntatge de les estructures documentades, per tal de poder continuar l'excavació fins el nivell afectat per l'obra.

Desmuntatge de les estructures

La documentació i desmuntatge de les estructures prenia un doble objectiu: per una banda, la retirada de les estructures ja documentades, que impedien la continuïtat dels treballs, i per l'altra, l'excavació de l'estratigrafia que precisament no era accessible per trobar-se per sota del que s'enretirava.

Així doncs, en primer lloc es va procedir a la retirada de les lloses de coberta de la canalització UE 107 i a l'excavació del sediment acumulat al seu interior,

podent documentar la base de llosetes de pissarra que conformaven el seu fons.

La posterior extracció dels nivells associats a la part exterior d'ambdues clavegueres, feu aflorar les restes d'un nou mur, situat de manera parcial per sota de la canalització més antiga (UE 115). Es tractava d'una alineació rectilínia en la orientació N-S, i constava tan sols d'una filada de pedres.

Des del punt de vista estratigràfic, en el decurs de la 2ª fase d'excavació es va documentar l'existència d'un potent nivell de color blau-gris amb còdols, situat per sota de les canalitzacions, a l'interior del qual es va poder recollir una bona quantitat de fragments de ceràmica a torn lent reduït, la cronologia dels quals situem al llarg dels segles XII-XIII d.C. Es tracta doncs, dels vestigis d'un primer moment ocupacional d'època medieval, que cronològicament coincideix amb la primera ocupació del cementiri vell de Puigcerdà, situat a les immediacions. Precisament, al llarg de l'excavació d'aquest estrat, van aparèixer algunes restes humanes disperses, sense cap tipus de connexió anatòmica, testimoni de les remocions efectuades al cementiri.

En el moment d'aturar-se la intervenció arqueològica per arribar-se a nivells no afectats per l'obra, l'estrat on es trobava aquesta ceràmica encara continuava. S'ha de dir però, que la ceràmica dels segles XII-XIII ja havia aparegut en la primera fase d'excavació, però sempre en contacte o associada a altres ceràmiques o materials més moderns.

Una vegada desmuntades totes les estructures afectades, vam poder comprovar com el mur 112 continuava la seva trajectòria en sentit nord més enllà de la cala, i com a l'extrem oest de la cala, just en el tall i per això no afectat, va aparèixer un nou mur en alçat, que arribava gairebé a la cota superior de la cala, i seguia la direcció N-S. El seu aparell era un conglomerat de pedres de pissarra i morter. Degut a la seva ubicació, tan sols vam poder documentar-lo fotogràficament i situar-lo en la planimetria.

INTERPRETACIÓ

Una vegada finalitzada la intervenció, caldria esbrinar si les dades obtingudes (documentació d'estrats, estructures i materials), poden aportar-nos alguna informació que complementi les dades de que disposem de l'antiga topografia de la plaça dels Herois. Sobre tot pel que fa a les estructures ens hem de preguntar si els trams de murs apareguts poden relacionar-se o no amb antigues edificacions existents en aquest indret o a les immediacions.

En primer lloc cal descartar que les restes estructurals aparegudes guardin algun tipus de connexió amb l'església de Sta. Maria, degut a la distància física que les separa amb la parròquia. Tot i que enderrocada el 1936, i per això amb els límits originaris no visibles, existeixen nombrosos dibuixos i planimetries antigues que així ho testimonien.

En segon lloc, sabem que fins el 1890 l'espai físic que avui ocupen les dues places, era ocupat per l'església de Sta. Maria i el cementiri parroquial associat a ella. Per tant, s'hauria d'esbrinar si hi havia hagut tanques, parets, murs o alguna altra estructura de delimitació pertanyent al cementiri, i si les estructures documentades podien haver-se relacionat amb aquelles. Però la veritat és que aquí ens movem en el camp de la hipòtesi: per una banda no sabem si van existir al cementiri les estructures esmentades, i per altra banda sembla que les estructures documentades a l'excavació no serien d'aquest tipus.

Respecte al darrer dels murs apareguts a l'interior de la cala, tot i que es troba per sota del nivell de les canalitzacions, no podem verificar la seva antiguitat, degut a l'absència de nivells de circulació associats, i de ceràmica. Sembla haver estat fonamentat tallant l'estrat de ceràmiques medievals

És evident que les canalitzacions responen a una funcionalitat pròpia, segurament la de servir de conducte a l'aigua, probablement. La seva datació presenta dificultats, per què el material arqueològic recuperat als estrats relacionats amb les canalitzacions (UE 111), té una cronologia molt àmplia, que situem entre els segles XII i XVII. Per tant, una primera aproximació cronològica ens donaria que van ser construïdes en època moderna. No sembla que hi hagi cap relació amb el cementiri.

Pel que fa als murs, podem donar la cronologia dels estrats d'abocament que s'entreguen a ells. Els murs 104, 105 i 112, juntament amb el darrer mur aparegut al tall, creaven un espai tancat que en un moment donat va ser cobert amb diverses capes de material i runa: ceràmica, morter, pedres, i fins i tot cendra. Aquesta estratigrafia era ben visible tot observant els talls de la cala. La cronologia de la ceràmica inclosa en aquests enderrocs se situa

entre els segles XVII i XX, tractant-se sobre tot de ceràmiques vidrades. Per tant, en un moment no massa llunyà en el temps es decideix colmatar i amortitzar l'espai tancat que presenta la conjunció d'aquestes parets.

Com en el cas de les canalitzacions, sembla difícil establir una relació entre aquestes estructures i l'antic cementiri parroquial, i en tot cas ens hauríem de preguntar quina podria ser la significació funcional de la presència d'aquestes parets en aquest punt de la plaça dels Herois, i en quin moment es va efectuar l'abocament que pel que sembla va inutilitzar la funció originària de les parets.

BIBLIOGRAFIA

AAVV 2004, *L'art gòtic a Catalunya. Arquitectura I. Catedrals, monestirs i altres edificis religiosos.1*. Enciclopedia Catalana. Barcelona, 2004.

AAVV 2004, *L'art gòtic a Catalunya. Arquitectura II. Catedrals, monestirs i altres edificis religiosos.2*. Enciclopedia Catalana. Barcelona.

MERCADAL, O.; BOSOM, S.; DENJEAN, C. I SUBIRANAS, C. 1995, "Noves aportacions a l'estudi de l'urbanisme medieval de Puigcerdà. Segles XIII-XV". *Cultures i medi. De la prehistòria a l'edat mitjana-X Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Institut d'Estudis Ceretans. Puigcerdà.

SUBIRANAS, C. 2009, *Memòria del seguiment arqueològic a la Plaça dels Herois de Puigcerdà (Cerdanya); inèdit*, entregat al Servei d'Arqueologia l'any 2009.

NOTES

1) Subiranas, Carme; Memòria del seguiment arqueològic a la Plaça dels Herois de Puigcerdà (Cerdanya); inèdit, entregat al Servei d'Arqueologia l'any 2009.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL MOLÍ DEL MAS XIBECA (BÀSCARA, ALT EMPORDÀ)

Sílvia CALLAVÉ FELIPE, Maribel FUERTES AVELLANEDA, Joaquim GRAU SALVÀ

INTRODUCCIÓ

El molí del Mas Xibeca es troba al curs de la riera de Cassinyola, en el punt on es concentrava prou aigua com per poder generar l'energia que el molí necessitava per poder funcionar. Aquest curs d'aigua neix a Vilademuls i, després de creuar el sector més occidental del terme de Bàscara, desemboca al riu Fluvià. El lloc on es troba la riera amb el riu es coneix com el Camp de Cassinyola i està situat a l'oest del terme municipal de Bàscara.

Les obres de realització de la Línia d'Alta Velocitat van comportar la realització d'un estudi previ d'impacte ambiental. A partir d'aquest estudi es van establir zones d'expectativa arqueològica i es van inventariar tres edificis no catalogats, entre els quals hi havia el denominat ED.8, documentat com a restes del molí del Mas Xibeca, del Mas Costa o de la Rata. En començar les obres, va caldre, doncs, en primer lloc, que l'edifici del molí fos documentat gràficament (feina que es va realitzar en una campanya entre els dies 22 i 25 de octubre de 2007) i que, posteriorment, es realitzés una excavació completa de l'edifici, que havia de ser enderrocat per el pas de la LAV. La campanya arqueològica es va realitzar entre els mesos d'abril i maig de l'any 2008 i es van documentar la totalitat de les restes existents. Finalment, el jaciment fou eliminat el mes de setembre del mateix 2008.

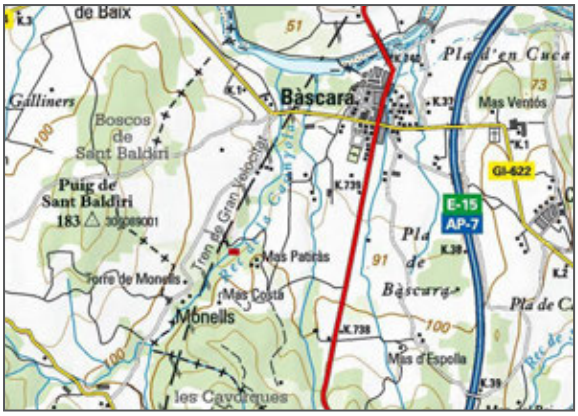

Figura 1. Plànol de situació del molí.

EL MOLÍ

El molí del mas Xibeca s'alimentava de les aigües de la riera Cassinyola, que travessa per la part oest el municipi de Bàscara, amb una orientació nord-sud. Es tractava d'un molí hidràulic de farina i va mantenir aquesta funcionalitat fins que a inicis del segle XX se'n va aprofitar l'estructura per produir electricitat.

Els mecanismes de la petita central hidroelèctica en què es va convertir el vell molí es conservaven força bé, però no es pot dir el mateix dels mecanismes del vell molí, afectat per la creació de la central i també pel propi abandó de l'edifici.

L'edifici del molí estava construït en tres plataformes difereciades, la qual cosa va permetre que, durant el procés d'excavació arqueològica, se subdividís en les zones 1, 2 i 3.

Zona 1.- Es tractava de la plataforma superior del molí, una elevació excavada a la roca natural de la zona, que es trobava a uns 4 metres per sobre del nivell de l'aigua de la presa, localitzada a la part est del molí. Per la funcionalitat dels sectors excavats en aquesta zona, era on s'efectuaven els treballs de moldre el gra.

Zona 2.- Estava localitzada al sud de la zona 1. En aquesta zona no hi vam localitzar cap habitació, ja que era un espai obert que comprenia diverses estructures modernes que pertanyien a la construcció, entre els anys 60 i 70 del segle passat, d'una petita central hidroelèctrica

Zona 3.- Era la plataforma inferior de l'edifici del molí i estava situada al nord del conjunt de l'edifici. Estava conformada por 8 sectors que es trobaven adossats al molí pels laterals nord i oest. La funcionalitat d'aquesta zona semblava correspondre a llocs d'emmagatzematge i, possiblement, de vivenda.

En conjunt, es van poder distingir al molí de mas Xibeca tres grans fases de construcció:

1.- Estructures prèvies al molí (diversos murs i forats de pal)

2.- Edifici del molí fariner

3.- Central hidroelèctica

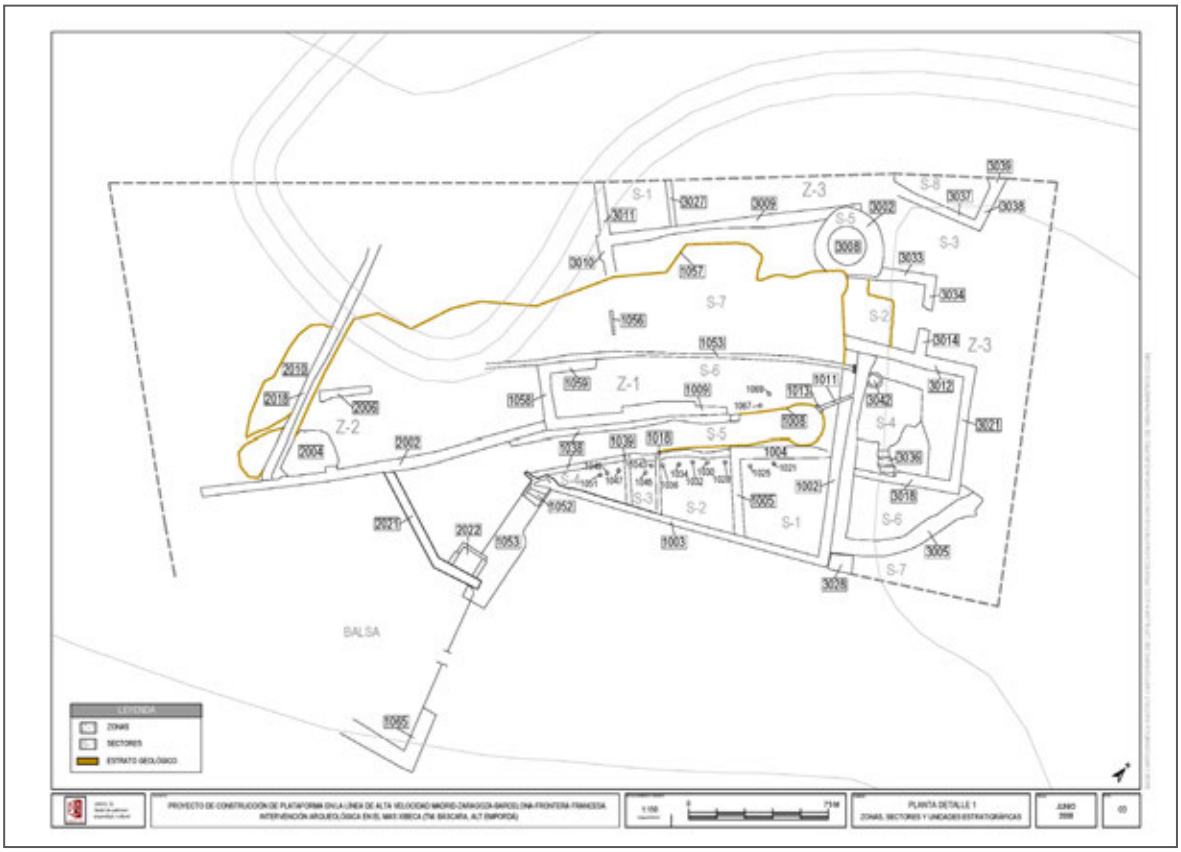

Figura 2. Planta general del molí, amb indicació de les zones i sectors.

La primera fase estava formada per diverses estructures que es localitzaren a la plataforma superior del molí (zona 1) i que semblaven pertànyer a una estructura prèvia a l'edificació que conformava el molí fariner. Es tractava de diversos murs i alineacions de forats de pal excavats a la roca, dels quals no se n'havien, però, conservat nivells arqueològics associats, fet que va impedir datar aquestes estructures.

Figura 3. Vista general del molí, al final de l'excavació.

La segona fase corresponia a la construcció del molí fariner i ocupava les plataformes de les zones 1 i 3. L'estudi arquitectònic d'aquestes zones ens va permetre observar les possibles reformes que va patir l'edifici durant la seva època de funcionament. L'edifici del molí estava format per un edifici principal de forma rectangular, amb l'eix principal en direcció nord sud, construït en una plataforma elevada excavada a la roca natural, i que tenia adossat a la part nord un segon edifici, de froma rectangular, en direcció est oest i construït a una cota inferior. El primer edifici corresponia a la zona de teball del molí, mentre que el segon podria haver estat destinat a zones d'emmagatzematge i vivenda.

Finalment, l'última fase documetada al molí pertanyia a la construcció d'una central hidroelèctica que afectava la part sud de les seves intal·lacions. Aquesta central va ser construïda en un moment en què el molí ja no s'utilitzava com a tal, cap a la segona meitat del segle XX, i ocupava quasi la totalitat de la zona 2, amb contruccions noves de formigó, i afectava també les zones 1 i 3, on es van fer reformes, com la instal.lació d'una turbina de ferro al sector 4 de la zona 3.

BIBLIOGRAFIA

ALONSO DE MEDINA, M.A., CARRERA, B. 1997, *Guia de l'arquitectura popular de les comarques gironines*, COAC.

BOLÒS, J i NUET, J. 1983, *Els molins fariners*. Ketres Editora, S.L. Barcelona.

BOSCH, C., EGEA, A. 2002, *Mil anys de domini episcopal a Bàscara (817-1845)*, Ajuntament de Bàscara.

DONAT, J., SOLÀ, X. 2003, *Els molins*. Monografies dels Quaderns de la Revista de Girona. 108.

LLINÀS, J., 2008, Evolució històrica i arquitectònica del molí de Verges (Verges, Baix Empordà), *Novenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Vol II. L'Escala-Empúries, p. 521-524.

LLINÀS, J., MERINO, J., TARRÉS, A. 2008, Estudi històrico-arquitectònic del Moli d'en Limbo (Cassà de la Selva, Gironès) *Novenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Vol II. L'Escala-Empúries, p. 597-601.

RIERA, A. 1995, " La guerra del Francès. El manuscrit parroquial de Bàscara (1808-1814)" *dins Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXIV, Girona, p. 175-200.

RIERA, A. 2001, " L'organització carolingia de l'espai al nord –est de Catalunya a principi del segle IX: El cas de Bàscara" dins *El Salner. Butlletí del grup cultural comtat d'Empúries*, 7.

VV.AA. 2000 *Història de l'Alt Empordà*. Diputació de Girona, Girona, 2000.

ACTUACIÓ ARQUEOLÒGICA ALS CARRERS VOLTES, NOTARIA I FORN VELL (SANT FELIU DE GUÍXOLS, BAIX EMPORDÀ)

Natàlia COLOMEDA FOLGADO

Entre els dies 4 de desembre de 2008 i 17 d'abril de 2009 es va dur a terme el control arqueològic de la segona fase d'urbanització del nucli antic (fase A), que comprenia els carrers Voltes, Notaria, Forn Vell i Call, de Sant Feliu de Guíxols. La direcció d'aquest control va anar a càrrec de l'arqueòloga Natàlia Colomeda Folgado, de Janus, SL, i fou finançat per l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols. Cal esmentar que l'actuació se centrà en els carrers Voltes, Notaria i Forn Vell, deixant de banda el carrer Call, on no s'hi va efectuar cap mena d'obra. Els treballs de reurbanització consistiren bàsicament en canviar tots els tubs de serveis, a més de les voreres i la pavimentació del carrer.

La zona objecte d'estudi es troba situada dins d'una zona protegida per l'Ajuntament de la localitat, anomenada nucli antic (AR002). Està delimitada per la Rambla d'Antoni Vidal, la Placeta St. Joan amb el carrer Hospital, l'Avinguda Juli Garreta i tanca pel Passeig del Mar. Aquesta àrea comprèn tot el centre històric de Sant Feliu, concretament tota la zona compresa dins de la muralla medieval de la vila. Aquest fet ja feia preveure la possible aparició de restes arqueològiques durant el control.

Figura 1. Situació dels carrers intervinguts

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

El control arqueològic efectuat als carrers Voltes, Notaria i Forn Vell de Sant Feliu de Guíxols va donar com a resultat la troballa de quatre trams de façanes corresponents a antigues alineacions de carrers, quatre fragments dels antics carrers empedrats construïts amb pedres granítiques i còdols i, finalment, dos trams de murs paral·lels corresponents a dos moments cronològics diferents de la muralla de la ciutat.

Carrer Voltes

Al carrer Voltes es va localitzar un llindar i un mur de la façana preexistent al C/ Voltes, 17, amb un empedrat que s'hi adossava. Es va realitzar un sondeig de 1,1 m de llarg per 0,8 m d'ample per identificar la datació d'aquestes estructures. L'estratigrafia va confirmar que l'empedrat tenia una cronologia de finals del s.XVIII-XIX, mentre que pel que fa al mur i al llindar, només podem dir que tenien una cronologia anterior al s.XVIII.

Una altra troballa localitzada en el mateix carrer va ser un tram de pavimentació de pedres adossada a la finca carrer Voltes, 5. Es tractava d'un altre tram de carrer empedrat, però en mal estat de conservació. La cala realitzada no ens va donar materials per poder donar una cronologia acurada; malgrat això, podem suposar que tindria una datació similar als altres trams localitzats en aquest carrer, és a dir, de finals del s.XVIII-XIX.

Al mateix carrer Voltes es va localitzar un esglaó de pedra granítica relacionat amb la mateixa casa existent al número 19 d'aquest carrer. En la finca número 21 es va localitzar un llindar i un mur de façana de la casa preexistent a l'actual, més avançada, seguint l'alineació de la casa corresponent al número 19. Pels materials recuperats i per notícies orals del propietari de la finca número 21, sembla que l'antiga edificació es construí a la segona meitat del s.XVIII. Adossat a aquesta façana s'observà la presència d'un empedrat tallat per rases de serveis, que devia haver funcionat com a paviment del carrer del s.XVIII o s.XIX.

Janus S.L.

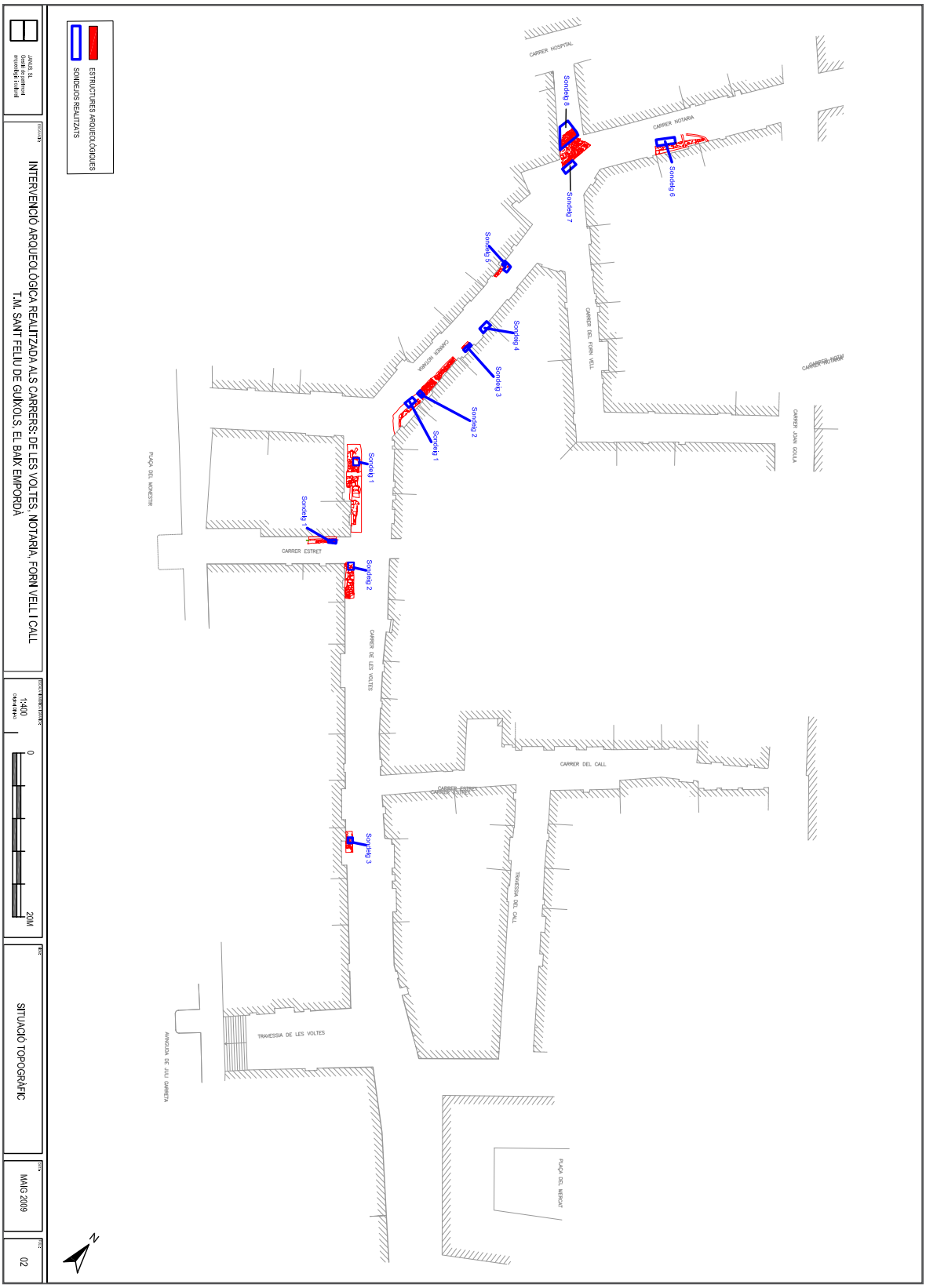

Figura 2. Planta general de la intervenció

Finalment, cal esmentar una darrera troballa situada gairebé a la confluència entre els carrers Voltes i Estret, on es va documentar un tram de paviment empedrat. Donat que només es va obrir una rasa de 0,3 m d'ample per passar un tub, només es va poder documentar aquesta amplada d'empedrat, tot i que cal suposar que podria estendre's en amplada pel carrer. Segons la cala realitzada en un cantó d'aquesta estructura, els materials ens portaren a concloure que podria datar-se a finals del s.XVIII o s.XIX.

Figura 3. Vista de la muralla localitzada i del mur paral·lel, des del sud

Carrer Notaria

Al carrer Notaria es van poder documentar diverses restes arqueològiques. Igual que en el carrer Voltes, es va localitzar l'antiga alineació del carrer, lleugerament diferent a l'actual. Es va veure un mur que sortia de sota de la finca actualment numerada amb el 4 i un altre mur que feia cantonada, que es ficava per sota de l'actual número 2 del carrer. Aquesta darrera estructura presentava una porta d'entrada, molt malmesa. Aquests dos murs no es pogueren datar acuradament ja que els materials recollits estaven barrejats, agafant una forquilla cronològica des del s.XV al s.XIX. Adossat a un tram d'aquesta estructura es documentà un empedrat que devia correspondre al nivell de circulació del carrer a finals del s.XVIII o XIX. Dins del sondeig realitzar per datar estructures també es va localitzar un forat de pal, que podria correspondre a la fonamentació d'una bastida, però sense poder-ho confirmar. A prop de la confluència amb el carrer Forn Vell es va poder documentar una altra estructura murària (U.E. 2020), de poca entitat i datable al s.XVII-XVIII o posterior.

Al tram nord del carrer Notaria es localitzaren dos murs fent cantonada, corresponents a l'antiga casa situada a l'actual finca C/ Notaria, 12. Pels materials recuperats durant l'excavació d'una cala al costat d'un dels murs, sembla que l'antiga edificació arrenca amb uns nivells associats datables al s.XIV o s.XV.

A la confluència del carrer Notaria amb el carrer Forn Vell es documentaren dos trams de murs d'amplada considerable. Tots dos tenien una orientació nord-sud i transcorrien en paral·lel, amb a uns 3-4 cm de distància entre si. El mur situat més a l'est estava alineat amb un altre pany de muralla localitzat més al sud, que ja es coneixia abans de la nostra intervenció. Donat que les característiques del mur eren similars als altres trams de muralla coneguts, ens podrien fer concloure que podria ser la continuació d'aquesta muralla vers el nord o una fase d'aquest aparell defensiu. Tot i això, a la cala realitzada al seu costat es va veure que els materials recuperats en els estrats associats a la seva banqueta de fonamentació no avalaven aquesta teoria, ja que la cronologia que se'n desprenia era del s.XVIII. Val a dir que els resultats d'un sondeig sempre són parcials i que en aquest cas ens podríem haver trobat amb una zona que hagués estat alterada amb intrusions. Malauradament, en aquests moments no podem ni confirmar ni desmentir aquesta hipòtesi.

L'altre mur, situat a l'oest, presentava un talús vers l'oest que s'acabava amb una petita banqueta de fonamentació. Per les seves característiques i la seva ubicació podem dir que es tracta de l'escarpa de la muralla de Sant Feliu de Guíxols. En diverses ocasions, s'esmenta documentalment la presència d'escarpa i contraescarpa a la part exterior de la muralla de la vila, creant un fossat que reforçava la seva defensa. Per altra banda, la seva situació coincidiria amb diverses descripcions fetes sobre la muralla ganxona. De fet, en aquest sector, es deia que la muralla discorria entre el carrer Hospital i el carrer Notaria, però sense saber per on passava concretament. L'estrat de sorres que s'associava directament amb la banqueta de fonamentació de l'escarpa no va donar cap mena de material arqueològic. No fou fins a mitja escarpa

que documentàrem un estrat datable de la segona meitat del s.XVIII. En aquest sentit, seria uns anys després que els francesos enderroquessin la muralla l'any 1696, però coincidiria amb la creació d'aquest tram del Carrer Notaria.

BIBLIOGRAFIA

AMIGO, R.M. 2007- 2008, *Seguiment al casc urbà de Sant Feliu de Guíxols*. Informe administratiu.

BUSSOT, G. 2000, *Carrers, cases i arquitectes. Sant Feliu de Guíxols dels inicis fins el 1931*. Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i Diputació de Girona, Sant Feliu de Guíxols.

COLOMEDA, N. 2006, "Actuació arqueològica a la Plaça del Mercat, 18-20 (Sant Feliu de Guíxols, Baix Empordà)" *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya, Sabadell, del 18 al 21 de maig de 2006*. Volum II. Ajuntament de Sabadell i Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval (ACRAM).

ESTEVA, L. 1967, "San Feliu de Guíxols: Al efectuar unas obras quedan al descubierto dos metros de muralla medieval", a *La Vanguardia Española*. Jueves, 27 abril. Pàg. 35

ESTEVA, L. 1967, " San Feliu de Guíxols: Ha sido localizada una torre de la antigua fortificación de la ciudad", a *La Vanguardia Española*. Domingo,8 de octubre. Pàg. 38

ESTEVA, L. 1968, " San Feliu de Guíxols: Localización de otro fragmento de la muralla volada en 1696 por los franceses", a *La Vanguardia Española*. Martes,2 Enero. Pàg. 25.

ESTEVA, L.; ESCORTELL, J.; MARULL, J. 1969, El sistema defensiu guixolenc a la segona meitat de segle XVII. *Setmanari Àncora*, Festa Major.

GONZÁLEZ, E. 1970, *Bosquejo histórico de la villa de San Feliu de Guíxols*. Recull del text publicat al setmanari Àncora de la seva Tesi d'oposició. Sant Feliu de Guíxols

JIMÉNEZ, A. 1997, *Sant Feliu de Guíxols una lectura històrica*. Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, Diputació de Girona.

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A QUATRE PONTS DE L'ANTIC CAMÍ RAL BARCELONA-FRANÇA AL SEU PAS PER VALLCANERA (SILS, LA SELVA)

Maribel FUERTES AVELLANEDA, Joan LLINÀS POL

Figura 1. Ortofoto amb la situació dels diversos ponts, a banda i banda de la GI-555. Font: ICC

INTRODUCCIÓ

Els mesos de setembre i octubre de 2009 es van efectuar intervencions arqueològiques en quatre ponts pertanyents a l'antic camí ral Barcelona-França, ubicats al sud de la parròquia de Vallcanera, en el terme municipal de Sils (la Selva) i a banda i banda de la carretera GI-555, entre la N-II i el nucli de les Mallorquines. Aquests treballs, patrocinats per l'Ajuntament de Sils, foren encarregats a Janus, SL.

L'objectiu principal de la intervenció era recuperar aquests elements del patrimoni històric del municipi, que havien estat redescoberts l'any 2005 arran d'una publicació sobre el pas d'aquest camí ral per la comarca de la Selva. Aquest treball posava de manifest com, a banda del pont de pedra sobre la riera de Vallcanera, ja conegut des de sempre, s'havien conservat en aquella zona dos ponts més, el del rec del Jonquet i el del rec de can Querós, i hi havia la possibilitat que n'hi haguessin les restes d'un altre al rec que passa a tocar de la discoteca Millenium (Borrell et alii 2005: 100-101).

El treball de camp, dirigit per l'arqueòloga Maribel Fuertes, es va centrar en la neteja de les restes del pont de la riera de Vallcanera i en l'excavació dels ponts del rec del Jonquet i del rec de can Querós. Igualment, es va posar de manifest la inexistència del pont del rec del costat del Millenium, es van localitzar les restes d'un altre pont a la riera de la Belladona i informacions orals van afirmar l'existència d'un darrer pont sobre el torrent de can Mullera, destruït arran de la construcció de la carretera GI-555.

Passem ara a descriure els diferents ponts del camí ral, de nord a sud.

Janus S.L.

Pont de la riera de la Belladona

Al marge dret de la riera de la Belladona, a uns 20 metres a ponent de la carretera, hi ha les restes amuntegades de l'antic pont de pedra que permetia travessar aquest curs d'aigua. L'existència d'aquest pont, que abans de la nostra intervenció ens era desconeguda, ens fou confirmada per informacions orals.

Pont de la riera de Vallcanera

El pont de la riera de Vallcanera és una estructura construïda en època medieval (segles XIII-XIV) que va estar en funcionament fins a les primeres dècades del segle XX i que va romandre dempeus, tot i que progressivament deteriorat, fins a l'any 1971, quan una riada el va enfonsar. Van quedar només a l'indret els dos estreps fins que la instal·lació d'un gasoducte l'any 1990 va enderrocar l'estrep de la riba sud (Llinàs, 1991). L'any 2003 es va realitzar una campanya d'excavació on es van recuperar les restes de l'estrep nord de la estructura (Llinàs i Merino 2003; Llinàs i Merino 2004), per la qual cosa a la campanya de l'any 2009 tan sols en vam realitzar el desbrossament i la neteja de les seves restes (fig. 2).

Figura 2. Vista general de l'estrep nord del pont de la riera de Vallcanera, un cop netejat

Pont del rec del Jonquet

El pont del rec del Jonquet es troba a uns 130 metres al sud-oest del de la riera de Vallcanera, quasi a tocar del costat de ponent de la carretera. En aquest pont, després de la neteja, s'hi van evidenciar dues fases de construcció que van comportar l'excavació d'un petit sondeig en el costat sud-oest. Aquest sondeig va permetre documentar la presència de dos paviments i conèixer les característiques del farciment intern de l'estructura del pont.

Es tracta d'un pont de pedra d'un sol arc rebaixat amb una primera fase construïda amb dovelles de pedra basàltica, volta amb cintra d'encanyissat i lligam de morter de calç, amb una amplada d'1,80 m i una llargària de 4 m (fig. 3). El paviment d'aquesta fase és fet amb pedruscall compactat a sobre d'un estrat de sorres fines que farcia el cos intern del pont.

Figura 3. Sondeig realitzat al sud-oest del pont del rec del Jonquet. S'observa, a sobre de la volta de rajol, l'estrat d'anivellament que suporta el nivell de pavimentació de l'última fase d'utilització del pont

Per la cara oest, el pont presenta una ampliació realitzada amb un afegitó d'1m de llargària construït amb rajol massís (fig. 4); d'aquesta manera el pas del pont assolia un amplada de 5 m. El paviment corresponent a aquesta fase és fet de morter de mala qualitat, disposat a sobre d'una capa de terra i runa a mode d'anivellament per equiparar l'alçada al nivell de l'antic paviment.

Figura 4. Volta de carreus de pedra basàltica de la part est del pont del rec del Jonquet

Atesa la utilització exclusiva de pedra, la primera fase del pont ha de ser baixmedieval o moderna, mentre que la segona fase, en canvi, s'hauria de situar en època ja contemporània per la utilització del rajol massís. L'abandonament del pont el podem lligar a la construcció de la carretera GI-555. En romandre fora de servei el pont quedà cobert de vegetació i es va anar degradant poc a poc.
L'excavació del pont del rec del Jonquet va posar en evidència que l'estat de conservació de l'estructura és força bo, tot i que hi caldria una actuació de consolidació i rehabilitació.

Pont del torrent de can Mullera

A pocs metres al sud-oest del pont del rec del Jonquet el camí ral prenia una direcció cap al sud, de manera que l'actual carretera passa per sobre del seu traçat durant uns metres. El punt on la carretera travessa el torrent de can Mullera, a poc més de 100 metres de distància del pont del rec del Jonquet, és pràcticament el mateix on hi havia un antic pont per on el camí ral travessava aquest curs d'aigua. Aquest pont, l'existència del qual vam conèixer per informacions orals, fou destruït en construir-se la carretera.

Figura 5. Costat est del pont del rec de can Querós. Es pot observar la utilització de grans lloses

Pont del rec de can Querós

El pont del rec de can Querós es troba a 210 metres al sud del pont del rec del Jonquet, a l'altra banda de la carretera. En aquest pont, en primer lloc vam netejar l'espessa vegetació que l'ocultava i, a continuació, vam excavar la terra que en cobria la part de dalt, la qual cosa va deixar al descobert la seva estructura.
Més que un pont, es tracta d'una passera, construïda amb dos murs de 8'20 m de llargària adossats al marges del rec, que sostenen una cobertura de grans lloses de pedra calcària. El nivell de pavimentació superior està construït amb un llit de pedruscall compacte i presenta marques de roderes de pas.
Tot i que entrà en desús arran de la construcció de la carretera (encara que ha estat emprat ocasionalment per accedir a les arbredes veïnes), l'estat de conservació del pont del rec de can Querós és força bo (fig. 5).

"Pont del Millenium"

La existència d'un darrer pont sobre el rec que discorre actualment al límit septentrional dels terrenys on s'ubica la discoteca Millenium era coneguda per habitants de la zona que encara podien recordar la seva ubicació més o menys precisa. Sembla tanmateix que la construcció del complex recreatiu a finals de la dècada de 1980, va comportar l'ampliació i modificació de la llera de la riera i, amb ella, la destrucció del pont.
Durant la nostra intervenció, vam dur a terme tasques de desbrossament de la zona, amb resultats infructuosos. Tot i així, vam poder deduir la ubicació del pont desaparegut resseguint les parcel.les veïnes antigament delimitades pel camí ral, a 111 metres al sud del pont del rec de can Querós.

CONCLUSIONS

En conjunt, la nostra intervenció va servir per documentar amb precisió una tramada de l'antic camí ral Barcelona-França que discorre al llarg d'uns 800 metres, des de la riera de la Belladona fins als entorns de la discoteca Millenium. En el seu darrer moment de funcionament aquest camí disposava dels sis ponts que hem comentat per salvar els diversos cursos d'aigua que es trobava en el seu recorregut. Es tracta d'un conjunt ara per ara únic en el que coneixem de camí ral (que solia emprar més guals que no pas ponts), tot i que se'n conserven bé només dos (el del rec del Jonquet i el del rec de can Querós) i les restes d'un altre (el de la riera de Vallcanera), mentre que es troben desapareguts els

del rec de can Mullera i el del Millenium. Pel que fa al pont de la riera de la Belladona, on no teníem previst intervenir-hi perquè desconeixíem la seva existència, no sabem si en queden restes in situ o tan sols en tenim els fragments amuntegats al marge de la riera.

BIBLIOGRAFIA

BORRELL, M.; FIGUERAS, N,; LLINÀS, J; MALLORQUÍ, E.; MERINO, J. 2005, *Deu llegues de pols i roderes. El camí ral de Girona al Tordera*. Col·lecció Estudis i Textos, 10, Centre d'Estudis Selvatans, Santa Coloma de Farners, 2005.

FUERTES, M. I LLINÀS, J. 2009, Els ponts del camí ral a vallcanera, *Quadern de Sils*, 66, p. 28-31.

LLINÀS, J. 1991, El pont de pedra sobre la riera de Vallcanera, *Quadern de Sils*, 9, p. 12-13.

LLINÀS, J. I MERINO, J. 2003, Excavació arqueològica en el pont de la riera de Vallcanera (Sils, La Selva), *Quaderns de Sils*, 46, p.12

LLINÀS, J. I MERINO, J. 2004, El pont del camí ral sobre la riera de Vallcanera (Sils, La Selva), *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, p. 407-408, La Bisbal d'Empordà.

DUES INTERVENCIONS AL NUCLI URBÀ DE SIURANA D'EMPORDÀ (ALT EMPORDÀ)

Josep FRIGOLA TRIOLA

Les dues intervencions es van dur a terme en zones molt properes l'una de l'altra, la primera a la Plaça de l'Església, situada al sud de l'església de Santa Coloma de Siurana, i la segona al Passeig de la Pujada de Llevant, a tocar de la carretera GIV-6218. Totes dues van ser motivades per la intenció de l'Ajuntament de Siurana d'endegar dos projectes d'obra que afectaven a aquests dos espais, i que van ser valorats per la Comissió de Patrimoni, que va determinar que es fessin cates arqueològiques previament a l'inici de les obres, degut a la possibilitat que existissin restes de l'antic castell de Siurana. Les dates de les intervencions van ser del 1 al 7 de juliol de 2009 per la intervenció a la Plaça de l'Església, i del 8 al 10 de juliol del mateix any per la intervenció del Passeig de la Pujada de Llevant. En tots dos casos la direcció va anar a càrreg de l'arqueòleg Josep Frigola i Triola, de Janus, SL.

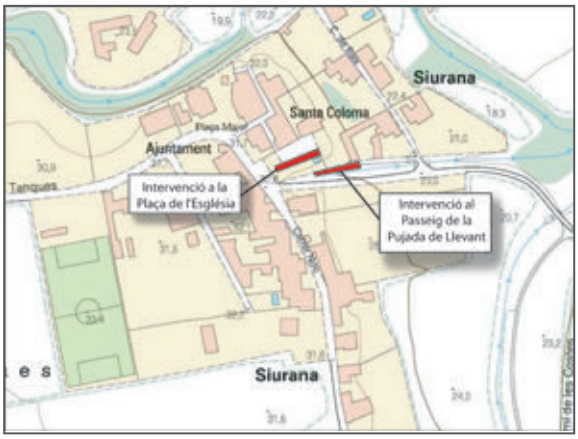

Figura 1. Situació de les intervencions dins el nucli de Siurana

Siurana d'Empordà està situat a la plana al·luvial de l'Alt Empordà, entre les conques del Fluvià i la Muga, en una cruïlla d'antics camins, el més important dels quals era el camí ral, que en època romana hauria estat un vial adjacent a la Via Augusta. El lloc va pertànyer al comtat d'Empúries. En documents del 974, 982 i 990 s'esmenten les propietats que hi tenia l'abadia de Sant Pere de Rodes, i en una butlla del 1017 trobem que també hi tenia possessions el monestir de Sant Esteve de Banyoles. El 1231 el comte Ponç IV d'Empúries va vendre a l'abat Ramon de Santa Maria de Roses alguns masos i bordes de la parròquia de Santa Coloma de Siurana i també el castell de Siurana. El poble, amb el castell, fou donat el 1302 com a fiança del comte Ponç V d'Empúries quan aquest fou comdemnat per les depredacions que havia comès contra els dominis de la mitra de Girona. El 1321 el castell fou adjuntat del dot que va aportar la infanta Elisabet, filla del rei Federic de Sicília, en casar-se amb Ponç VI d'Empúries. El 1413 era propietat de Gueraua de Senesterra. Durant la guerra contra Joan II, la senyoria fou atorgada a Lluís Duran, de Marsella, secretari de Renat I de Provença, que va ser rei de Catalunya durant el 1466-1472 per proposta de la Generalitat de Catalunya. El 1689 formaven part de la batllia de Siurana, a més del lloc, Baseia, Vilamalla, Garrigàs, Santa Eulàlia de Palau, Arenys d'Empordà, Ermedàs i Vilajoan.

El poble de Siurana d'Empordà està format per un petit nucli de cases agrupades a l'entorn de l'església paroquial. L'església parroquial de Santa Coloma de Siurana està ubicada en el punt més enlairat, i apareix documentada al segle XIII, tot i que el que es conserva avui dia correspon al segle XVIII. El temple està orientat al nord i reutilitza material de l'església romànica.

Per la seva banda, el castell de Siurana està documentat el 1231. A inicis del segle XIX ja es trobava enrunat i només en queden restes al voltant de l'església. A l'esplanada de davant es podien veure, abans de la darrera reforma de la plaça, alguns fonaments de murs i, al sud-est, al sector conegut com la Presó, hi ha un fragment de mur atalussat i la base d'una torre circular.

INTERVENCIÓ A LA PLAÇA DE L'ESGLÉSIA

L'espai sondejat corresponia a una zona atalusada que separava l'esplanada de la plaça de l'Església de la carretera GIV-6218 (carrer Llevant en el tram urbà). Aquest espai es disposava en sentit est-oest, amb una llargada de 41,16 metres. La part més ampla

Janus S.L.

corresponia a l'extrem de llevant, amb 6,81 metres, i la més estreta, situada a l'extrem de ponent, acabava en punxa. A la part baixa del talús hi havia un mur de contenció que marcava el límit, per migdia, de la zona intervinguda. De fet, el recreixement d'aquest mur i l'aportació de terres fins arribar a la cota de la plaça de l'Església és el que definia el projecte de reforma que va motivar la intervenció.

Les cates, que es van fer de forma manual, es van disposar per l'espai on s'havia de dur a terme la reforma, intentant cobrir al màxim l'espai afectat. Es van fer un total de quatre cates, de mides i formes diferents, segons les necessitats i els resultats obtinguts en cada una d'elles.

Cata 1

La primera de les cates es trobava situada a l'extrem oest de la zona sondejada. Estava orientada en sentit est-oest i es trobava definida per la troballa d'uns murs (1001 i 1002), l'aparició dels quals va condicionar tant la forma com l'extensió de la cata. Les mides d'aquesta cata eren 4,7 metres de llargada (en sentit est-oest) i entre 1,30 i 1,48 metres d'amplada (en sentit nord-sud).

Pel que fa als resultats, es va localitzar dues estructures (1001 i 1002). En el cas de 1001, es tractava d'un mur disposat en sentit est-oest, amb certa inclinació nord-est / sud-oest. Era fet de pedres desbastades, de mides diverses i lligades amb abundant morter de calç. Les cares exteriors és on el treball de les pedres era una mica més acurat. Tan sols es van poder documentar un màxim de dues filades d'aquest mur.

La cara més visible del mur era la que donava a migdia, ja que la cara nord, tot i que es marcava clarament, quedava tan propera al paviment de la plaça de l'Església (de fet el mur s'hi acabava ficant per sota) que va ser impossible veure-la en alçat. La gran quantitat d'arrels dels pins que es troben en aquesta zona va impedir penjar el mur en cap altre lloc que no fos el seu extrem de ponent.

Les mides d'aquesta estructura eren 2,85 metres de llargada documentada (el mur es trobava escapçat en el seu extrem de ponent) i 0,70 metres d'amplada mitjana. Pel que fa a la seva alçada conservada, es trobava al voltant dels 45 centímetres, corresponents a les dues filades documentades a l'extrem de ponent.

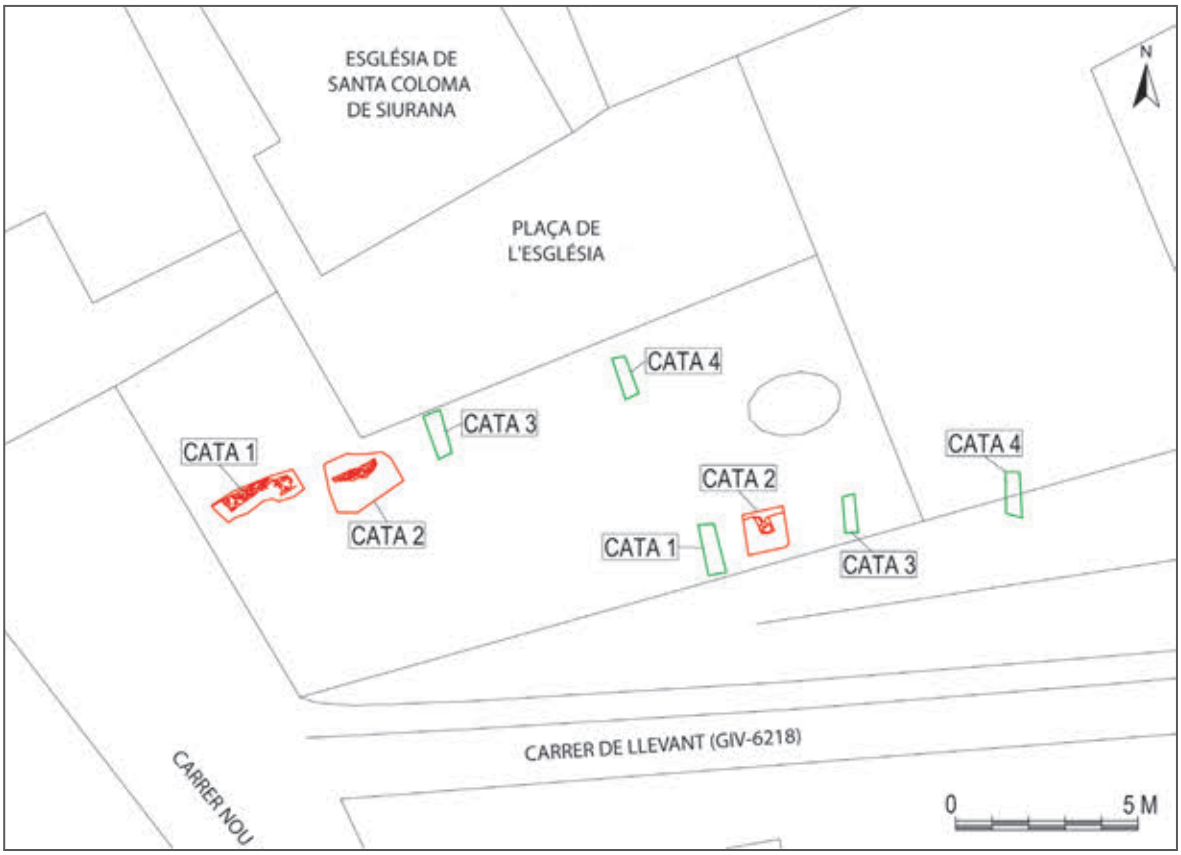

Figura 2. Planta de situació de les cates amb les estructures localitzades

Per l'extrem de llevant, el mur s'adossava a una altra estructura murària (U.E. 1002). L'estructura 1001 es trobava coberta directament per l'estrat 1000 i s'hi recolzava, en la seva part inferior, l'estrat 1004. L'estructura es trobava assentada directament sobre el subsòl natural, molt compacte i de color groguenc.

Pel que fa al segon mur localitzat, 1002, estava a la part de ponent de la zona sondejada, i era fet de pedres desbastades amb la cara exterior més ben treballada, tot unit amb un morter de calç força abundant, sobretot a la part interna de l'estructura.

La informació que es va poder obtenir d'aquesta estructura és molt minsa degut a l'existència d'un pi que hi havia crescut directament al damunt i que emmascarava, amb les seves arrels, la major part de l'estructura. Tan sols es va poder documentar un fragment de la cara de ponent de l'estructura, amb una llargada de 0,90 metres. Malgrat l'obstacle que representaven les arrels, sembla que l'estructura faria cantonada en el seu extrem sud-oest. Per les bandes nord i est, en canvi, no era possible veure'n l'acabament degut a les arrels. L'alçada de l'estructura semblava ser d'uns 30 centímetres, corresponents a una sola filada conservada.

Cata 2

La segona de les cates es va dur a terme també a la meitat oest de la zona a sondejar, inmediatament a llevant de la cata 1 i a ponent de la cata 3. La ubicació d'aquesta segona cata va venir marcada per la presència d'unes pedres que sobresortien del terreny i que denotaven l'existència d'una estructura. Igual que en en el cas anterior, la forma i dimensions d'aquesta segona cata van ser definides per la presència d'aquesta estructura, de manera que presentava una forma irregular, amb una amplada entre 1,90 metres i 1,26 metres (en sentit nord-sud) i una llargada màxima de 3,31 metres (en sentit est-oest).

L'estructura que s'hi va trobar (U.E. 1003) estava formada per pedres de mida més aviat petita, poc o gens treballades i unides amb un morter de calç molt abundant i que s'engrunava amb facilitat. L'orientació d'aquesta estructura era de nord a sud, amb una lleugera inclinació nord-est a sud-oest.

L'estructura tan sols presentava una cara bona, al nord, on es va documentar en una alçada màxima de 0,55 metres, corresponents a unes tres filades conservades. Per la resta de costats, el mur apareixia molt desdibuixat degut a la pèrdua de gran part de les seves pedres, ja sigui per l'acció de les nombroses arrels o per la simple erosió del talús en què es trobava. La resta de les mides d'aquesta estructura eren 2,60 metres de llargada conservada i una amplada màxima de 0,70 metres, corresponent a la seva part central.

El mur es trobava cobert directament per l'estrat superficial, tot i que a la cara nord, on conservava major alçada, s'hi va poder excavar un segon estrat que recolzava en la part baixa del mur.

Les cates 1 i 2 van ser les úniques amb resultat positiu de les quatre que es van fer, i les estructures que s'hi van documentar es trobaven cobertes per estrats de formació molt moderna (U.E. 1000, 1004 i 1005), cosa que fa pensar que haurien estat visibles fins a dates força recents. De fet, l'estructura que de la cata 2 ja era parcialment visible en el moment d'iniciar la nostra intervenció.

En aquest sentit, hem de fer referència a algunes publicacions que donen fe d'aquest fet, i que esmenten la presència, a l'esplanada que es troba davant de l'església, de "restes de construcció de menys de mig metre d'altura" i de "bocins de ceràmica vidriada" en el tall del marge[1].

També hem pogut recuperar una antiga fotografia, posterior a 1953, on veiem, tot i la baixa qualitat de la imatge, com la zona intervinguda hauria estat un marge en el qual s'endevina la presència d'algunes estructures que, amb pocs dubtes, corresponen a les trobades en la nostra intervenció.

Pel que fa a la interpretació d'aquestes estructures, alguns autors han situat prop d'aquesta zona la muralla que hauria tancat el poble per la seva banda sud[2]. Sense desmerèixer aquesta teoria, per altra banda prou ben fonamentada en un acurat estudi documental, no creiem que les estructures trobades en la nostra intervenció corresponguin a una estructura defensiva. L'obra, de poca qualitat, que conforma els murs trobats (tant 1001 com 1003), no sembla pròpia d'una muralla i més si comparem el tipus de pedra emprada (no gaire treballada) amb els múltiples blocs ben tallats, reaprofitats en les cases del poble i que provenen, segurament, del desmuntatge de la vella església, del castell i de les muralles.

Ignorem a què responen les estructures localitzades, tot i que és molt probable que corresponguin a una obra civil, possiblement murets de contenció o delimitació de la plataforma de la Plaça de l'Església.

INTERVENCIÓ AL PASSEIG DE LA PUJADA DE LLEVANT

Aquí la zona afectada pel projecte era un espai d'uns 750 m^2 situat entre la carretera GIV-6218 (carrer Llevant en el tram urbà) i unes finques particulars situades al nord de la mateixa carretera. Aquest espai es disposa en sentit est-oest, amb una llargada de 81,51 metres i una amplada, força regular, d'uns 9 o 10 metres. Malgrat l'extensió marcada pel projecte, la zona a sondejar es va limitar a l'extrem de ponent de l'àmbit del projecte. Aquest espai, d'uns 71 m^2, corresponia a la zona més propera a la Plaça de l'Església.

La intervenció va consistir en l'excavació, amb l'ajut d'una màquina excavadora, de quatre cates arqueològiques distribuïdes regularment per l'espai a sondejar, tres de les qual (cates 1, 3 i 4) van donar resultats negatius, tot i que cal fer esment de la troballa, a la cata 1, d'un carreu ben escairat i amb un encaix a la part central, que es trobava fora del seu context original.

La cata 2, que es trobava situada inmediatament a llevant de la cata 1, entre aquesta i la cata 3, és l'única que va donar resultats positius. Es tractava d'una cata força més ampla que la resta degut a l'ampliació que se'n va fer per poder documentar l'estructura apareguda (1001). La seva forma era la d'un quadrat força regular, amb costats d'entre els 2,23 i els 2,27 metres. La potència màxima de la cata es trobava al voltant dels 1,10 metres, on ja apareixia el subsòl natural, fet d'un material sorrenc molt i molt compactat i de color groc.

El mur aparegut es trobava orientat en sentit nord-sud amb una lleugera desviació de nord-oest a sud-est. Estava fet de blocs molt ben escairats que formaven les dues cares exteriors, amb un reblert format per algunes pedres irregulars, tot plegat lligat amb un morter de calç de molt bona qualitat, compacte i amb poca tendència a engrunar-se. Aparentement, els blocs tan sols eren ben treballats per la cara vista i per les que mantenien contacte amb els blocs adjacents, mentre que la cara que quedaria a la part interna del mur estaria menys treballada o tan sols desbastada.

Es conservaven fins a tres filades del mur, tot i que la inferior no va ser descoberta del tot degut a què es troba enfonsada en un estrat natural molt compacte, on es fonamentava l'estructura.

Els blocs que formaven aquest parament es trobaven disposats ajaguts sobre un dels seus costats llargs, a trencajunt i formant filades. Els que eren visibles tenien llargades entre els 43 i els 82 centímetres i una altura d'uns 25 centímetres (corresponent a l'altura de les filades).

Figura 3. Mur 1001 aparegut a la cata 2 de la intervenció al Passeig de la Pujada de Llevant

La part de mur descoberta mesurava 1,08 metres de llargada màxima, tot i que continuava vers el nord, on es ficava dins del perfil de la cata, vers el pati d'una casa veïna. Pel que fa a l'amplada, era de 72 centímetres i l'altura màxima conservada era de 66 centímetres. Apareixia escapçat pel seu extrem sud, i ignorem si tindria continuïtat uns metres més al sud, tot i que la presència d'un desguàs a una cota inferior a la que es trobava el mur ho fa força improvable. A l'extrem nord de la part documentada del mur se li recolzava la fonamentació de la paret de tancament de la propietat veïna. El mur es trobava cobert per un únic estrat (U.E. 1000), i no en coneixem la cronologia degut a la manca de materials datables.

La presència d'aquesta estructura en aquest lloc obre força interrogants. En primer lloc, s'ha de dir que la factura del mur és de gran qualitat, amb carreus molt ben treballats, cosa que ens pot fer pensar en un tipus d'edificació de certa importància. No sembla, per altra banda, que el mur estigui fet amb blocs reaprofitats, com passa amb la majoria d'edificis del poble, on els blocs ben tallats reutilitzats es barregen amb còdols i pedres poc o gens treballades, formant un parament mixt. Malauradament, la informació obtinguda en la intervenció fou tan poca que no va possibilitar aventurar gaire entorn de la funció d'aquesta estructura. La orientació que portava, de nord a sud, no sembla concordar amb el traçat proposat per a la muralla en alguns estudis[3], a menys que el tram de mur recuperat formés part d'una torre, extrem ara com ara impossible de comprovar.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. 1982, *Gran Geografia comarcal de Catalunya, volum 4. L'Empordà*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

AA.DD. 1989, *Catalunya Romànica. Volum VIII. L'Empordà*, Ed. Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

BADIA I HOMS, J. 1977, *L'arquitectura medieval de l'Empordà. Volum II-B. L'Alt Empordà*, Diputació de Girona, Girona.

EGEA, A.; PUJOL, D. 1998, *Siurana d'Empordà*, Quaderns de la Revista de Girona, Diputació de Girona i Caixa de Girona.

EGEA, A. 1994, *Aspectes històrics de Siurana d'Empordà (939-1803)*, Col·legi públic El Serrat.

NOTES

1) BADIA I HOMS, J., *L'arquitectura medieval de l'Empordà, vol. II-B Alt Empordà* (Pont de Molins-Vilaür), Diputació Provincial de Girona, 1981

2) EGEA i CODINA, A., *Aspectes històrics de Siurana d'Empordà (939-1803)*, Col·legi públic El Serrat, 1994.

3) EGEA i CODINA, A., *Aspectes històrics de Siurana d'Empordà (939-1803)*, Col·legi públic El Serrat, 1994.

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA PLAÇA DE CAMPDEMÀS (OLOT, GARROTXA)

Montserrat BUCH, Rafel ROSILLO

RESUM

El treball que presentem a continuació recull les tasques de documentació d'un antic dipòsit i de les restes d'un mur relacionat amb els habitatges del s.XV, localitzats a l'actual plaça de Campdemàs d'Olot (Garrotxa).

INTRODUCCIÓ

La intervenció es va dur a terme a la plaça de Campdemàs. Aquesta es localitza en el nucli històric de la ciutat d'Olot. La plaça resta delimitada de la següent manera: carrer de Bonaire al sud, carrer Alt del Tura a est i carrer de la Parra a l'est. Les coordenades centrals de la plaça són: 42º18'32''N i 2º49'07.14''E
Durant les obres de remodelació de la Plaça de Campdemàs promogudes per l'ajuntament d'Olot es va localitzar en la part nord de la plaça una estructura que semblava respondre a una cisterna.

Atesa la localització d'aquestes restes el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya va condicionar la continuïtat de les obres en aquest sector amb la realització d'una intervenció arqueològica que permetés documentar aquest element.

DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS I RESULTATS

Mitjançant una màquina retro-mixta es realitzà la neteja de la superfície que ocupen les restes. Un cop delimitades en planta s'efectuà una neteja més precisa de forma manual juntament amb una exhaustiva documentació fotogràfica i planimètrica.
Inicialment es projectà efectuar un sondeig a l'interior de la cisterna per tal de poder extreure dades que permetessin situar cronològicament i obtenir dades constructives de l'element. Malgrat això i per motius de seguretat aquest no es va poder realitzar fins al moment de la seva destrucció parcial.

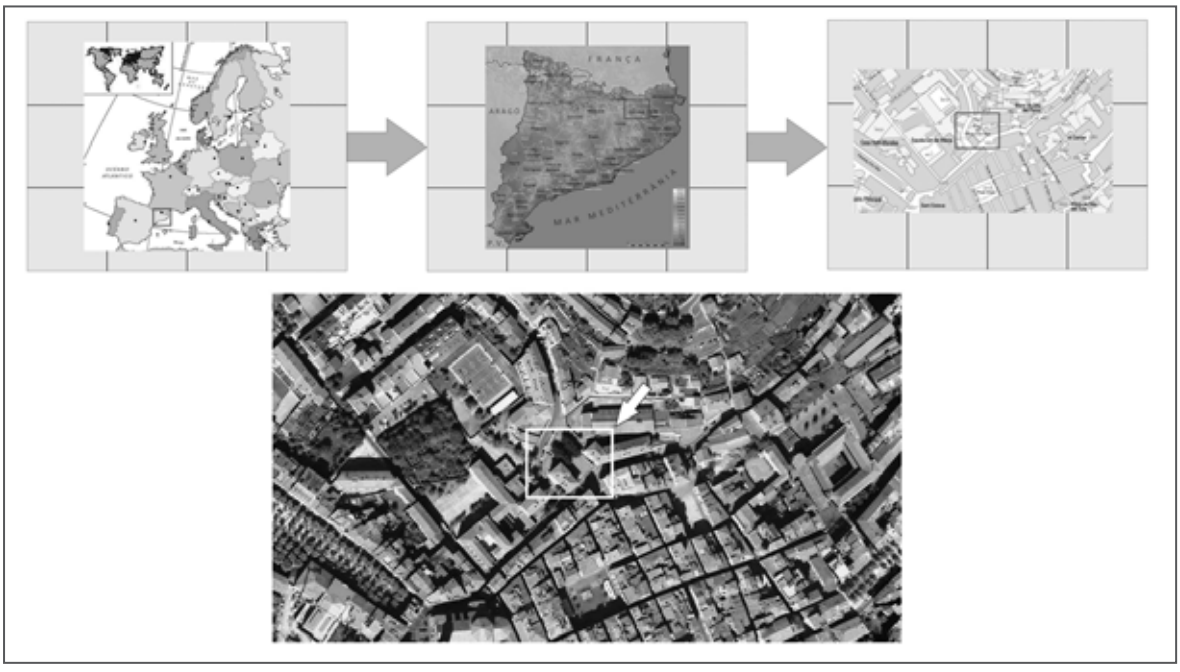

Figura 1. Localització.

Els treballs descrits anteriorment han tingut com a resultat la documentació de dues estructures arqueològiques.

Estructura 1

Es tracta d'un dipòsit rectangular construït al subsòl i format mitjançant blocs de pedra (bàsicament basalt) i morter de calç i sorra. Aquesta està coberta per una volta formada també per blocs de pedra i morter de calç i sorra. En aquesta coberta es poden observar diferents obertures i reparacions. (Fig 2)

L'espai interior té les mesures següents; 4,40m de llargada per 2,90m d'amplada per una fondària de 4,10m. Els quatre murs interiors estan coberts per dues capes d'arrebossat, un primer interior amb un morter de calç i sorra i un segon superficial amb una composició desconeguda i un color vermellós. Ambdós presenten un gruix màxim de 2 cm.

Amb els treballs de control de destrucció de la volta es va realitzar també el buidat del sediment interior caracteritzat per llims molt orgànics, restes de runa i tot tipus de brossa moderna. El buidat de l'interior de l'E1 posa el descobert el fons de la cisterna. Aquest presenta un rebaix a la zona central amb una planta, parets i fons irregular amb unes mesures de 1,60m de fondària màxima per 1,50m d'ample i 1,50m de llarg. Pensem que aquest rebaix aplicat a la base tindria una finalitat de drenatge, fet que confirmaria la reutilització de la cisterna inicial com a fossa sèptica.

Estructura 2

Aquesta estructura està formada únicament per un mur, un arrebossat i un nivell de circulació. Aquest mur s'adosa a l'Estructura 1. (Fig 2)

CONCLUSIONS

L'únic material arqueològic recuperat durant la intervenció prové de l'estrat superficial que cobria les restes. Aquest està format bàsicament per fragments ceràmics, l'adscripció cronològica dels quals és molt diversa pel fet que la unitat d'amortització de les estructures conté moltes intrusions fruit de la darrera remodelació de la plaça.

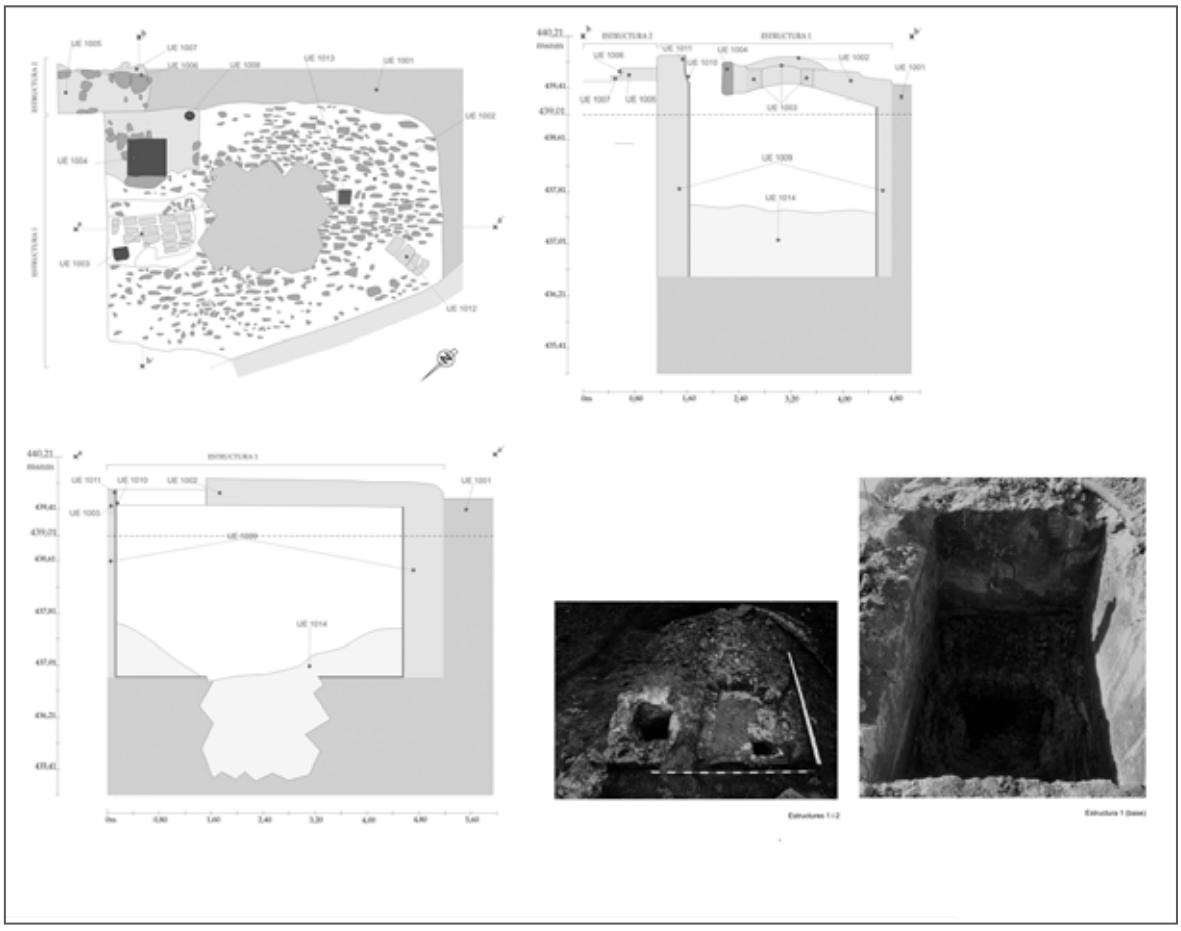

Figura 2. Estructures 1 i 2.

La interpretació de les Estructures 1 i 2 l'hem fet en base a un document provinent de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa, i és la següent:

1439, desembre, 30

Joana, esposa de Joan de Mas, de la parròquia d'Olot, com a administradora dels béns del seu marit nomenada per una sentència dictada per Pere Piquer, lloctinent del jutge, estableix en emfiteusi a Guillem Març, mestre de cases, de la vila d'Olot, la meitat d'[un solar per edificar-hi] unes cases amb una eixida contigua, tot situat a la Vila Nova d'Olot, a tocar d'un safareig, a canvi d'un cens anual de 15 diners barcelonesos de tern per Santa Maria d'agost i una entrada de 40 lliures barceloneses de tern. Es pacta que l'establert pot assentar la paret de les cases sobre el safareig i cobrir-lo, que disposarà de l'empriu de pouar-hi aigua amb un mecanisme damunt la volta, que hi farà una espiera tapada amb barres de ferro, que construirà una canal al teulat que hi conduirà l'aigua de la pluja perquè Joan Mas la pugui aprofitar i que contribuirà a les despeses de neteja i manteniment del safareig.

Figura 3. ACGAX, Notarials, Olot, Pere Piquer, *Manuale* 1440, 1v.

Tenim una primera construcció (E1) la qual definirem com a antic dipòsit o *"safareig"*. La cronologia d'aquest element seria anterior al 1439. Posteriorment a aquesta data, i en base al mateix document, es cobreix el safareig (volta de l'E1) i es dona permís per assentar-hi a sobre *"la paret de les cases"* (E2). Aquest dipòsit s'utilitzà llavors per conduir l'aigua de la pluja dels habitatges per tal que el propietari *"la pugui aprofitar"*. La utilització d'aquest dipòsit arriba als nostres dies. Tenint en compte el tipus de sediment del seu interior tot fa pensar que tingué en el seu darrer ús la funció de pou sec o fossa sèptica. La darrera remodelació de la Plaça de Campdemàs abans d'aquesta (Octubre de 2006) va consistir precisament en l'enderroc de dos edificis d'habitatges, l'Estructura 2 serien restes d'aquests habitatges.

BIBLIOGRAFIA

ARXIU COMARCAL DE LA GARROTXA (ACGAX), Notarials, Olot, Pere Piquer, *Manuale* 1440, 1v.

BUCH, M. 2009, *Memòria de l'excavació i documentació arqueològica a la Plaça de Campdemàs (Olot-Garrotxa)*. Inèdit.

EXCAVACIONS AL PARC DE LA MURALLA DE SANT JOAN DE LES ABADESSES (RIPOLLÈS).

Didier JOLY

A llarg del mes de juny de 2008 es va dur a terme un control i excavació arqueològica en els treballs d'adequació del sector oest de la muralla medieval de Sant Joan de les Abadesses. Els treballs anaren a càrrec de l'empresa ATICS S.L.

Un dels projectes de l'Ajuntament de Sant Joan de les Abadesses en el marc de la Llei de barris és el condicionament d'un hort abandonat a la part occidental del casc antic, per tal de fer-hi un jardí públic anomenat "Parc de la Muralla". Aquest sector es troba limitat a l'oest per un mur de contenció que es fonamenta 4m més a baix, al nivell del carrer de la torre Saltant, camí exterior del "passeig de la muralla" del poble. Aquest mur no és la muralla, ja que es va construir l'any 1944, uns metres mes a l'oest de la dita muralla, per tal de guanyar superfície de cultiu. El tram més antic el recorden gent del poble i és conegut per una foto dels anys 20. La muralla original encara es conserva en el mateix carrer de la Torre Saltant, on se'n pot apreciar un tram d'uns 150m així com una torre circular.

L'any 1206 s'atribueix un permís real per poblar la zona de cultiu del monestir de Sant Joan, que correspon a l'actual casc antic, i el 6 de abril de 1244 es conclogueren les obres d'emmurallament del poble per l'abat Ramon de la Bisbal. Set segles just, doncs, separen la construcció dels dos murs.

Prèviament a les obres i després de la realització de diversos sondejos (Roncero 2008) es va procedir a l'excavació en extensió de l'hort, d'una superfície de 763 m^2, ja que el projecte contemplava la possibilitat d'enderrocar el mur contemporani per tal de deixar vist el mur antic, per la qual cosa es feia necessari comprovar el seu estat.

Una vegada retirat el nivell superficial de terra vegetal es va observar en la part oriental de l'hort just a sobre del nivell geològic un nivell de circulació d'uns 5 cm de potència on es trobaven fragments de ceràmica comuna reduïda d'època visigoda. No es va documentar cap estructura associada, essent aquests fragments els únics testimonis d'aquesta època a tot el poble.

Més a l'oest es va documentar un conjunt de murs que constituïen les fases constructives principals que, estratigràficament parlant, es llegeixen horitzontalment, des de l'est cap a l'oest.

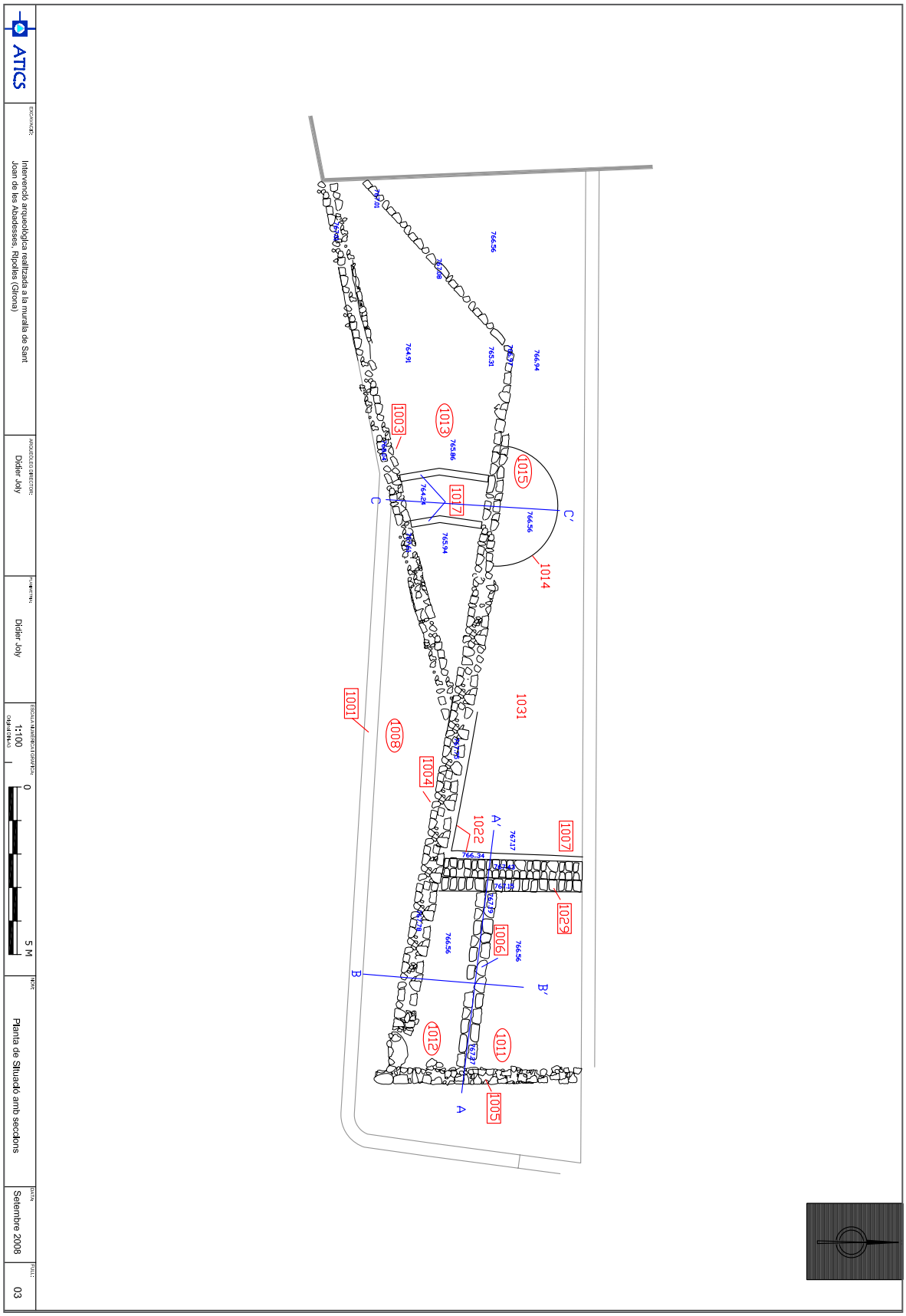
Recolzat en el nivell geològic que forma un barranc (2m d'altura en la part nord i 4m en la part sud) es documenta un mur (MR1) d'orientació general nord-sud, però que forma un angle d'uns 130° en la seva part mitjana, ja que el seu recorregut s'adapta al relleu del barranc. En la seva part sud es documenta una cantonada i un tram perpendicular de 10m observats (MR2), paral·lel d'uns 2m cap a l'interior a l'actual portal.

A nivell constructiu s'observen dues tècniques diferents. La meitat nord del mur està construït amb una única filera de còdols rierencs lligats amb morter, mentre que la part sud presenta dues fileres de còdols, falcats amb pedres i lligats amb un morter de la mateixa naturalesa, d'uns 0,60m d'amplada. Aquesta diferència constructiva no sembla tenir un caràcter cronològic ja que correspon exactament a un canvi del nivell geològic. En efecte, la part nord es caracteritza per una argila sorrenca barrejada amb còdols rierencs (utilitzats per la construcció del mur), i la part sud per un argila compacta.

Pel que fa a la cronologia, no tenim dades clares ja que no es van documentar rases de fonamentació. És probable que es pugui tractar d'una construcció del segle XIII comptant que les obres d'emmurallament daten de 1244 i que la vila va patir dos setges en els anys 1245 i 1285. També hi ha documentació sobre les obres de rehabilitació de les fortificacions existents l'any 1362, arran de les preocupacions defensives de Pere el Cerimoniós.

No obstant això, podem datar el tram orientat est-oest (MR2) que forma la part nord del portal i que no correspon a la mateixa fase constructiva. Aquest fet no es va poder observar arqueològicament, però es dedueix de l'estudi dels plànols antics. Se'n coneixen tres d'anteriors al segle XX, de 1689, 1845 i 1896. El portal només apareix en el plànol de 1896. Tot i que els altres dos siguin força esquemàtics, el seu caràcter militar i la importància que té la presència d'un portal en aquest context fa pensar que l'obertura del portal és posterior a 1845. Cal assenyalar, a més, que l'angle documentat en aquest tram apareix en el plànol de 1689.

Àtics S.L.

ATICS
Intervenció arqueològica realitzada a la muralla de Sant Joan de les Abadesses. Ripollès (Girona)
Didier Joly
Didier Joly
1:100
0
5 M
Planta de situació amb seccions
Setembre 2008
03
1001
1003
1004
1005
1006
1007
1008
1011
1012
1013
1014
1015
1017
1022
1029
1031
A
A'
B
B'
C
C'

En una fase posterior es va construir un mur (MR3) des de la part nord de l'hort, orientat sud-sud-est, i a l'oest del primer mur, fins a recolzar-se 10m abans de la cantonada sud, formant un angle de 150°. La tècnica constructiva consistia també en dues fileres de còdols lligades amb morter. En aquest cas el mur també es va construir recolzant-se en un barranc natural de 2m d'altura. L'espai que quedava entre els dos murs va ser reomplert amb un abocament de pedres i runes que va fer apujar el nivell en 2m fins a obtenir un terreny més o menys planer. D'aquesta manera es van guanyar 30m^2 de superfície.

La ceràmica recollida en l'anivellament indica una cronologia de la segona meitat del s XIX. Aquesta cronologia sembla confirmada pel plànol de 1896.

La tercera fase constructiva principal correspon al mur actual (MR4) construït l'any 1944. Es recolza al mur a uns 10m de la seva extremitat nord, pren una direcció nord-sud i fa cantonada 2m darrere. A l'igual que per la fase anterior, l'espai entre els dos murs va ser reomplert amb un abocament de runes d'uns 4m de potencià suposada (que correspon a l'altura del mur); se'n van poder observar 2,5m en un sondeig. La superfície guanyada es de 20m^2 al ponent i 15m^2 al sud.

Aquests tres murs marquen les etapes principals a nivell constructiu; tot i això, es va documentar un conjunt d'estructures associades, de cronologia i funció incertes.

A la banda sud de la zona excavada, es va documentar un conjunt de tres estructures construïdes.

La primera era un mur perpendicular a la muralla (MR5), construït amb dues fileres de còdols lligadedes amb morter, de 0,55m d'amplada. Estava construït a la part baixa d'un desnivell del terreny natural (uns 0,60m). Adossat a aquest mur, es documenta el que sembla ser una conducció d'aigua, construïda amb una sola filera de tres filades de pedres disposades en paral·lel al mur MR5, i a uns 30 cm d'aquest, deixant un espai interior a través del qual circularia l'aigua. Aquest espai té el terra empedrat. La coberta estava feta amb pedres recolzades en el mur 1007, en un espai a manera d'encaix, preparat per aquesta finalitat, ja que l'ultima filada es un mica mes estreta.

L'ús d'aquesta estructura no està del tot clar ja que no porta morter o calç en el seu interior, la qual cosa fa que no sigui estanca. Més que una conducció d'aigua, es podria interpretar com un drenatge, encara que no es va poder observar cap sortida d'aquest a través de la muralla, possiblement perquè va ser tapada quant es va colmatar el drenatge. Sembla que l'amortització d'aquest últim es va fer de manera voluntària ja que el seu farciment, tan per la seva geomorfologia com pel material trobat a dins (material de construcció i pedres de gran dimensions) no es pot atribuir a una a aportació regular de sediments dipositats per l'aigua, si no per un abocament, el que implica de fet un desmuntatge al menys d'una part de la coberta i la seva recol·locació un cop l'espai reomplert.

Perpendicularment a aquest drenatge es va

Figura 2. Vista general de la zona d'actuació. La muralla medieval presenta una inflexió en el centre i s'aprecia el refugi de la guerra civil començat a cosntruir.

documentar un mur (MR6), d'uns 0,50m d'ample i 0,60m de potència, fet de còdols lligats amb morter i construït damunt del nivell geològic sense fonamentació. És important fer esment que aquest mur no estava recolzat en el drenatge, sinó que els dos elements són imbricats, la qual cosa fa pensar en una contemporaneïtat entre ells. El mur continua fins a connectar amb el mur MR2, tot i que la paraula connectar no és la més apropiada. Més aviat, sembla que el mur MR6 fou destruït en part en el moment de construir al mur MR2, ja que es pot apreciar un espai entre ells dos reomplert amb pedres amb la finalitat de lligar els dos murs.

L'espai entre els murs MR1 i MR6 es va reomplir amb

una terra argilosa compacta que contenia poc material antròpic d'època moderna, amb una potencia d'uns 0,60, en el nivell superior del mur. A l'altre costat del mur MR6, també es va documentar un anivellament, però sobretot constituït per un abocament de pedres. Tot aquest espai estava cobert per una capa d'argila groga de 5cm de potència, segurament un nivell de circulació, on es va documentar un fragment de ceràmica vidrada de dòl, limitat pel mur MR5 i per sobre del drenatge. Aquest nivell estava, al seu torn, cobert per una capa d'argila marró estèril, que cobrava el mur MR5.

El fet que el primer nivell groc sigui limitat pel mur MR5 sembla indicar que aquest tenia una alçada i que va ser arrasat en una fase posterior. L'absència de material antròpic així com l'espai reduït d'excavació en aquest lloc impedeix caracteritzar les estructures més detalladament.

Per que fa a la cronologia, es va documentar la rasa de fonamentació del mur MR5. El material recollit es correspon amb la ceràmica reduïda visigoda ja comentada, així com un fragment del que sembla ser una teula. Aquest material prové amb tota seguretat del nivell de circulació comentat ja que la rasa el retalla i no pot datar la seva construcció, encara que constitueix un TPQ.

Cal senyalar que no es va observar material constructiu: (teules, tovots, rajoles) en el mur, el que podria indicar un construcció anterior als segles XIV-XV. En l'obliteració del drenatge es van documentar tres fragments de reflexos metàl·lics i material de construcció. El nivell de circulació que cobreix l'espai es situa a partir del segle XIX, gracies a la ceràmica de dol i és possiblement posterior a la construcció del portal ja que no es va observar cap rasa de fonamentació pel mur MR2. L'arrasament del mur MR5 correspon segurament a una fase anterior a la construcció del mur MR 4, ja que l'espai va ser cobert per una capa d'argila compactada que sembla correspondre a un nivell de circulació, quan el mur MR4 va ser construït amb objectiu de cultiu amb una aportació de terra vegetal.

A la part central de l'hort, tocant la muralla MR1, es va observar una fossa retallada en el terreny natural. El seu farciment contenia abundant material d'època contemporània (l'esquelet d'una vaca, un pot de pintura, vaixella d'alumini, material de construcció...). Un cop baixat el nivell de reompliment uns 1,50m es va localitzar la part superior d'una estructura construïda retallant la muralla en la seva part baixa, estructura que, un cop excavada del tot la fossa (3m de profunditat), es va observar que es tractava d'un passadís cobert amb volta que creuava la muralla. Es va tornar a excavar l'anivellament entre les muralles MR1 i MR3, ja que no s'havia exhaurit del tot i es va localitzar llavors la porta a l'altre costat de la muralla i un passadís construït retallant l'anivellament i el nivell natural, fins arribar a la muralla MR3, retallant-la de la mateixa manera per tal de construir-hi una porta voltada. Les parets del passadís estan construïdes amb el material del mateix anivellament, consolidat a l'encofrat perdut. Sembla que mai va ser cobert, ja que les parets no presenten cap signe de trencament en la seva extremitat, i no es van observar restes de coberta al fons del passadís, que va tornar a ser reomplert amb el mateix material de l'anivellament. Es tracta doncs d'una obra que no va ser acabada. Aquesta porta no apareix en la foto dels anys 20 y va ser tapada el 1944.

Es tracta d'una estructura relacionada amb la guerra civil segons testimonis. Va ser construïda a finals de l'any 1938 per servir d'abric en cas de bombardeigs; se'n documenten varis del mateix tipus al poble però cap va ser utilitzat, i sembla que els abrics van ser construïts després dels bombardejos de poble, en previsió.

Les excavacions portades a terme en el que serà el futur Parc de la muralla de Sant Joan de les Abadesses han proporcionat informació sobre quinze segles de la historia del poble, podent-se documentar el traçat original de la primera muralla .

BIBLIOGRAFIA

JUNYENT, E. 1976, *El Monestir De Sant Joan De Les Abadesses*, Junta del Monestir, Barcelona 1976.

RONCERO, A. 2008, La muralla de Sant Joan de Les Abadesses, *Novenes Jornades d'arqueologia de les comarques de Girona*, l'Escala-Empuriès, 6 i 7 de juny de 2008.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL PALAU DE L'ABADIA (SANT JOAN DE LES ABADESSES, RIPOLLÈS)

joaquim GRAU SALVÀ

INTRODUCCIÓ

El Palau de l'Abadia és un edifici situat a l'oest del Monestir de Sant Joan de les Abadesses. Les primeres notícies que en tenim d'aquest edifici són de la seva construcció i es remunten a abans de 1217, moment de la mort de l'abat que n'ordenà la construcció, Pere de Soler (1203-1217). De tota manera, l'edifici no tenia, ni molt menys, la fesomia que n'ha perdurat fins els nostres dies. Arnau de Vilalba (1397-1427) va efectuar-hi una important reforma, deixant el seu segell en el claustre, en el que l'escut de la casa de Vilalba està esculpit en diverses de les columnes. Tot i això, l'edifici també patí les conseqüències dels terratrèmols que afectaren la vessant meridional del Pirineu a principis de segle XV (Olot al 1427 i 1428 i, sobretot, Queralbs al 1428) i va haver de ser reconstruït per Pere de Montcorb (1427-1447).

L'edifici consta de dos cossos. El més occidental està distribuït entorn d'un claustre, voltat de diverses habitacions, que conformen l'oficina d'informació municipal i diverses sales d'exposició. El cos oriental, separat del claustre per un llarg corredor, té tres plantes. A la planta baixa, hi ha tres sales a les que s'hi accedeix a través d'aquest corredor. La sala a la que s'ha efectuat el seguiment en el seu rebaix correspon a la que està situada a l'angle sud-est de l'edifici.

No sabem a què estava destinat l'ús d'aquesta sala en el moment d'edificar-se el Palau de l'Abadia. La memòria oral, però, recull que va ser utilitzada, fins a temps de la II República, com a garjola i, encara en temps més recents, va ser el local de l'agrupació local d'escoltes. Fins a l'actualitat havia servit com a magatzem a càrrec de l'Ajuntament.

Figura 1. Plànol de situació del Palau de l'Abadia de Sant Joan de les Abadesses

TREBALLS REALITZATS

En primer lloc es va procedir a treure el paviment de formigó (UE 1001) que havia estat utilitzat en el darrer moment d'ús de l'habitació. Es tractava d'una capa de formigó d'uns 5 cm de gruix, sota la qual hi havia una fina preparació –no més de 2 cm– de sorra de riu (UE 1002), de color vermellós, procedent de la riera Arçamala, afluent del riu Ter. Sota aquesta capa hi havia, originàriament, un paviment de morter de calç, de 3 cm de gruix (UE 1003) del que només se'n conservava un petit fragment al costat del mur oest (UE 1021) de la cambra. Aquest paviment, molt malmès, estava construït sobre una preparació feta amb pedres de diversa mida (UE 1004), entre les que predominaven còdols de mida considerable- lligades amb morter de calç blanca. Sobre aquesta preparació es van trobar sediments de freqüentació de la sala d'entre mitjans de segle XIX i principis de segle XX (UE 1005). Aquests nivells estaven formats per restes de terra cremada, cendres, carbons i moltes restes òssies de fauna. Un cop retirada aquesta preparació per a fer el paviment, es van poder distingir una sèrie de murs que van delimitar l'espai en tres àmbits.

L'àmbit més gran (Àmbit 1), media 20,10 m2 i ocupava la major part de la sala, el costat oest de l'habitació, delimitat per UE 1006, UE 1007 i UE 1028. La UE 1006 correspon a un mur orientat est-oest, revestit amb morter de calç blanca que estava

adossat al mur de tancament sud de l'habitació (UE 1020) i tenia una amplada de 0,40 m. Aquest mur s'imbricava amb el mur UE 1028, que tancava l'àmbit per l'oest. El límit est d'aquest àmbit venia marcat per la UE 1007, que no és més que una paret feta amb encofrat només a la cara est, disposada a mode de feixa per aconseguir un nivell de circulació més elevat, respecte a l'àmbit 2. El límit nord d'aquest àmbit no s'ha pogut documentar, doncs la posterior construcció del mur UE 1024, es posa per sobre de la UE 1004. Estratigràficament, sota la UE 1004, va aparèixer una capa de terra poc compactada (UE 1009), de textura similar a la sorra, d'un color marró fosc, que servia de base per aquesta preparació de paviment. Sota aquest estrat n'aparegué un composat per argiles molt compactades (UE 1010) que contrastava molt amb l'anterior. Aquestes argiles, de color marró ataronjat, hauria actuat d'aïllant entre el sòl i l'interior de l'habitació. El material recuperat dins aquest estrat (l'únic que va proporcionar material

Figura 2. Vista del nivell de circulació més antic localitzat

ceràmic que permetés datar aquesta fase) s'ha de situar en un moment entre el segle XVI i XVII, i estava composat per fragments de vaixella vidrada groga, de parets molt primes (0,5 cm), fetes a torn ràpid, amb una pasta clara i molt depurada. També es van trobar fragments de ceràmica reduïda amb una vora amb perfil en S, amb la pasta molt depurada. Per sota d'aquest nivell d'argila (UE 1010) va aparèixer un nivell de circulació fet amb morter de calç (UE 1011), el qual no es conservava en tota la superfície de l'àmbit. Aquest nivell de circulació estava molt degradat i, immediatament sota seu va aparèixer un tercer nivell de circulació (UE 1012), aquest fet amb terra cremada, que es conservava millor que l'anterior, tot i que no acabava d'ocupar tota la superfície de l'àmbit. No va ser possible trobar els límits de cap d'aquests dos paviments, doncs tant el paviment de calç com el de terra cremada, es posaven per sota els murs que delimitaven aquest àmbit. Tampoc es va poder recuperar material arqueològic que serveixi per datar aquests moments d'ocupació.

Pel que fa a l'Àmbit 2, tenia una superfície d'uns 2 m2 i estava delimitat pels estrats UE 1007 a l'est, UE 1013 al sud i UE 1008 al nord. El seu límit oest es desconeix degut a les reformes posteriors que han modificat l'espai ocupat per l'habitació. Dins aquesta àmbit s'hi va trobar un gran farciment de terra i pedres (UE 1014) que arribava fins a la cota on apareix el nivell de circulació UE 1015, format per pedres disposades en planer i lligades amb morter de calç blanca. Aquest paviment no es va poder baixar donat que no s'havia de rebaixar l'habitació més avall de la cota a la que va aparèixer el nivell de circulació.

Pel que fa a l'àmbit 3 aquest estava delimitat al sud pel mur UE 1008, per l'oest pel mur UE 1007 i els límits nord i est els marquen els murs actualment construïts (UE 1021 i UE 1024, respectivament), tot i que, originàriament, havia de ser més gran, ja que tant UE 1008 i UE 1007 segueixen per sota els murs que es conserven actualment. La superfície d'aquest àmbit era d'uns 0,80 m2 i la seva estratigrafia estava formada per la UE 1017, que corresponia a un farciment força potent de pedra i terra (similar a UE 1014); i la UE 1018, un paviment de morter de calç blanca, molt prim (3 mm.), del que no es va poder baixar més per ser ja a la cota necessària per a fer-hi els treballs posteriors.

Degut a què per les especificacions tècniques de l'obra a realitzar-hi no calgués rebaixar més la cota de nivell, no es va procedir a continuar excavant, deixant cada àmbit amb un nivell de circulació vist.

CONCLUSIONS

Un cop efectuada la intervenció es poden establir diversos moments d'ocupació d'aquest espai, que ha anat patint, al llarg del temps, modificacions en l'ús i en les seves dimensions.

El primer moment que trobem és el que ens marca el

paviment de terra cremada (UE 1012), el més antic dels documentats, del qual no coneixem els límits, doncs aquest paviment es posa per sota dels límits actuals de l'habitació. El moment de funcionament d'aquest paviment, donat que no s'ha pogut excavar, el desconeixem. De tota manera, és molt possible que estigués en funcionament a la baixa Edat Mitjana, possiblement formaria part de l'edifici reformat per Arnau de Vilalba a principis del segle XV.

El segon nivell d'ocupació que s'ha pogut documentar ens vindria marcat pel paviment de morter de calç blanca (UE 1011). Aquest paviment, igual que l'anterior, no està limitat per cap dels murs que actualment es poden observar en l'habitació, doncs també s'hi posa per sota i els murs fonamenten sobre aquest nivell de circulació. El material que s'ha pogut recuperar sota aquest paviment és molt minso i, fins que no es faci un estudi detallat dels fragments ceràmics (majoritàriament ceràmica a torn, de cocció reduïda) no es podrà donar una cronologia. El fet que hi hagi poc material i que hi hagi poc gruix entre aquest nivell i l'immediatament anterior (UE 1012) podria indicar que es tractés de la reforma efectuada després dels terratrèmols de 1428.

En un tercer moment d'ocupació d'aquest espai hi hauria una redefinició de l'àmbit. Aquest es faria més petit, perdent espai en el seu costat oest. S'hi faria un canvi de nivell, marcat pel graó (UE 1013) i per la preparació per fer el paviment (UE 1004), a més de l'encofrat UE 1007, que seriviria per delimitar els dos espais d'ús, a l'est el més elevat i a l'oest un altre espai a una cota més baixa. Els murs de l'habitació s'estrenyerien. Es construeixen els murs UE 1006 i UE 1008, amb la tècnica d'encofrat i es crea l'àmbit 3, que surt dels límits de la zona excavada. En aquest moment els murs sud i oest ja estarien ben definits i, el paviment de morter de calç (UE 1003) s'hi entregaria. Aquesta reforma es podria datar entre els segles XVI i XVII, pel material aparegut (ceràmica vidrada groga, un fragment de blau "de la ditada", ceràmica de cocció reduïda...).

El quart moment d'ocupació que s'ha pogut documentar correspondria a una freqüentació de finals del segle XIX. Aquest espai, per memòria oral, havia passat a ser una presó, calabós o garjola, que va estar en funcionament fins als anys '30 del segle XX. D'aquest moment es trobaren, entre les pedres que feren de preparació del paviment d'època moderna, diverses intrusions de materials (monedes de la I República Espanyola, casquets de bala, fragments de cuir) que ens indicarien el moment d'ús.

Finalment, en un darrer moment, es tornaria a modificar la fesomia de l'habitació, deixant els límits que es conserven actualment, retallant els murs fins a la cota del paviment i construint-hi a sobre un darrer nivell de pavimentació fet amb formigó.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL FORN D'OBRA DEL MAS VEÍ (VILAFANT, ALT EMPORDÀ)

Sílvia CALLAVÉ FELIPE, Maribel FUERTES AVELLANEDA, Olegas USACIOVAS

INTRODUCCIÓ

La forn d'obra del mas Veí va ser localitzat durant els treballs de control arqueològic de les obres de la LAV al seu pas pel municipi de Vilafant, en una zona destinada a l'abocament de terres. L'estructura de l'edifici, totalment colgada, era inestable i presentava moltes probabilitats d'esfondrament un cop es comencessin a abocar terres al seu damunt. Aquest fet va motivar la realització d'una intervenció arqueològica, que es va dur a terme entre el 13 de juny i el 30 de setembre de l'any 2009.

La ubicació del forn d'obra era coneguda per la gent del lloc, ja que es troba a tocar la carretera que va de Santa Llogaia d'Àlguema a Vilafant. Tot i això, l'edifici no era visible degut a la gran quantitat de vegetació que el cobria. Els resultats de l'excavació van permetre conèixer la planta de l'edifici, i assignar algunes de les funcions per les quals estaven destinats els diversos àmbits que el constituïen i que es composava, bàsicament, per un forn d'obra, amb àmbits destinats al treball i possiblement a l'emmagatzematge, que va ser construït i utilitzat entre els segles XIX i XX.

El forn, que va ser abandonat i eliminat a partir de l'últim quart del segle passat, es trobava molt malmès i quasi desaparegut, ja que degué patir un fort arrasament, segurament realitzat amb maquinària, per tal d'anivellar el camp que ocupava el complex. Tan sols la cambra de combustió del forn i les basses d'argila conservaven tot el seu alçat en tractar-se d'estructures subterrànies.

Figura 1. Plànol de situació del forn d'obr

EL FORN D'OBRA

El forn d'obra es dedicava a la producció de materials de construcció derivats de l'argila. Es va localitzar l'edifici del forn (sector 2) i de diverses zones de treball on es pastava la argila i on s'escampava manualment en motlles de fusta que després es deixaven assecar al sol perquè s'evaporés la humitat (sectors 1, 3 i 4) abans de portar-los a coure al forn.

Durant l'excavació del complex artesanal del mas Veí, el jaciment es va dividir en diversos sectors. El sector 1 corresponia a una zona de treball relacionada amb les feines de l'argila. El sector 2 estava format per l'estructura del forn i per una sala subterrània d'accés, lloc on es realitzaven les feines d'encendre i mantenir el foc de la cambra de combustió i, a la part superior, es col·locava l'argila moldejada i secada per a la cuita. El sector 3 corresponia, igual que el sector 1, a una zona externa de treball, amb diversos dipòsits i paviments. Finalment, el sector 4 estaria format per diferents cubetes que podrien correspondre a funcions de decantació de l'argila o d'emmagatzematge d'aigua.

El sector 1 corresponia a una plataforma situada a l'oest del forn. Es tractava d'un espai delimitat per murs a les bandes nord, est i oest i que quedava obert per la part sud, on hi havia el retall al subsòl que conformava el sector 4. Aquesta zona es va trobar per sota del nivell de fonamentació dels murs i, per tant, no s'hi havien conservat els nivells relacionats amb l'ocupació de l'espai.

El sector 2 corresponia a l'edifici del forn d'obra, i es va subdividir en tres sectors. El sector 2A corresponia al sector de la graella i la cambra de cocció (no conservades), i a part de la cambra de combustió. El sector 2B corresponia a la caixa de l'escala i a l'accés a l'espai subterrani, i el sector 2C era l'espai subterrani associat al forn, on es trobava l'accés a la cambra de combustió o cambra de foc. La cambra de combustió pròpiament dita no es va excavar per motius de seguretat, ja que hi havia un seriós perill d'esfondrament.

Janus S.L.

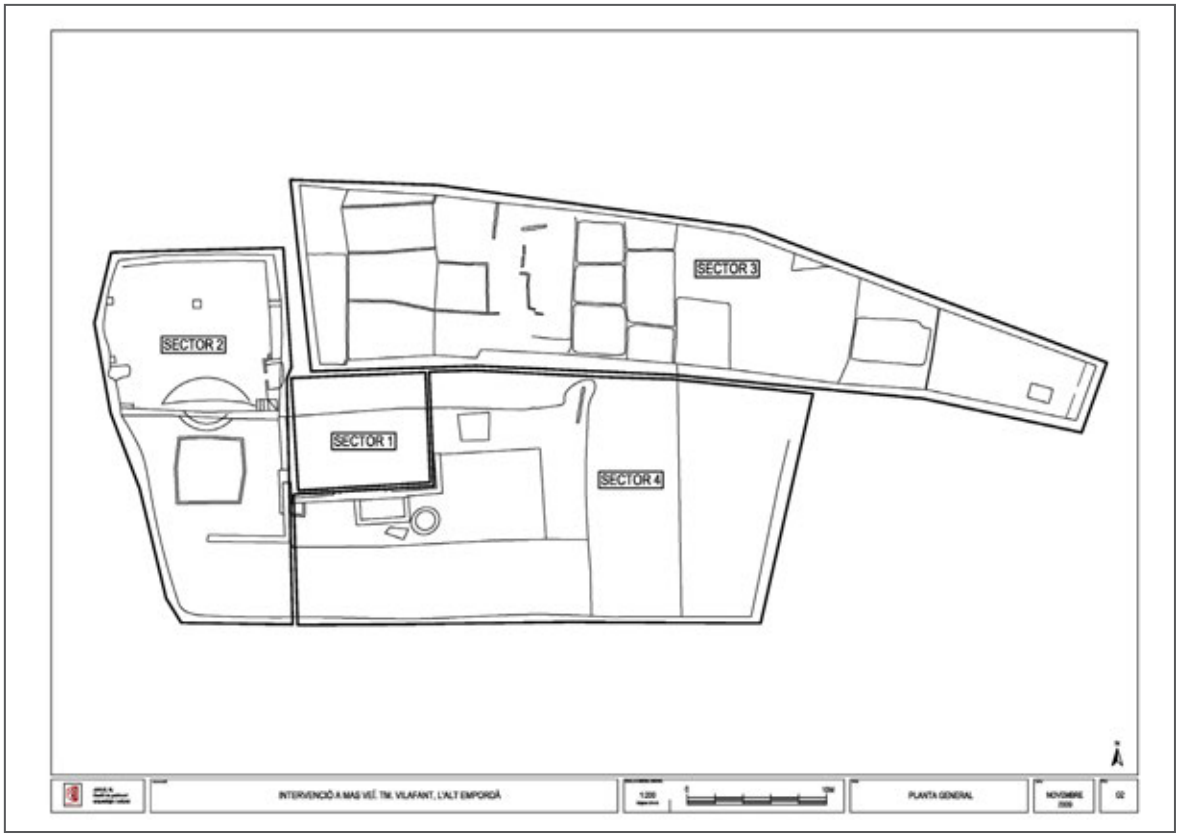

Figura 2. Planta del jaciment, amb la situació dels sectors

Pel que fa al sector 2A (graella i cambra de cocció), es tractava d'una construcció de planta aproximadament quadrada. La cambra de combustió es trobava a la part inferior i es tractava d'un espai tancat on es cremava el combustible, i era subterrani per tal de poder aprofitar mes l'escalfor. A la part frontal d'aquesta cambra hi havia l'accés per poder introduir el combustible.

Destaquem en aquest sector el mur d'entrada a la sala de combustió (UE1012), que conservava tot el seu alçat. La paret estava construïda amb rierencs i pedra de mida petita i mitjana sense treballar i fragments de materials de construcció (teules i rajols), tot lligat amb morter de calç. L'accés a la cambra de combustió es va construir mitjançant un gran arc de rajols (UE1013). El mur conservava una longitud de 11'17 metres, un gruix de 50 centímetres i una alçada de 3'21 metres. Per la banda sud presentava reforços laterals i s'hi observava la rasa de fonamentació, mentre que per la banda oest, dintre ja del sector 2C, se li adossava la caixa d'escala construïda per tal poder accedir a aquest espai subterrani.

El sector 2b corresponia a l'escala i la caixa d'escala que es localitzava a l'angle oest de la sala subterrània associada al forn o sector 2C. Constituïa l'únic accés a aquesta sala i es tractava d'una escala amb arrencament de quart de volta, construïda amb el sistema d'escala a la catalana amb petxina. Es va aprofitar la construcció de la caixa de l'escala per crear, a sota, un espai tancat destinat probablement a una petita zona d'emmagatzematge.

El sector 2C era la sala subterrània associada al forn. Es tracta de un gran retall realitzat al subsòl natural, que ocupava una àrea de 108 m^2, i corresponia a una zona d'emmagatzematge de combustible i de treballs de manteniment del forn quan estava en funcionament, ja que la cocció del material podia durar diversos dies. L'interior d'aquest sector es trobava pavimentat amb un sòl de còdols i graves compactes amb algunes restes de calç. Tant en els laterals de la sala subterrània com en el seu espai central s'havien conservat les restes dels basaments d'unes pilastres, construïdes amb rajol, que degueren funcionar com a sosteniment d'un porticat que cobria la sala.

El sector 3 era un espai exterior situat al nord-oest del forn i semblava correspondre a un espai de treball i aprovisionament d'aigua. Les estructures localitzades en aquest indret foren dos paviments de calç associats a dos dipòsits d'aigua i un pou.

Figura 3. Vista general de l'excavació

El sector 4, ubicat a la zona sud-oest del jaciment, era un gran espai compartimentat per grans retalls efectuats al subsòl natural d'argila. Es tractava d'unes cubetes de planta quadrangular o rectangular, de mides diverses, que ocupaven tot l'espai, excavat a mode de quadrícula. Hi vam poder identificar un total de 23 dipòsits, dels quals se'n van excavar 4. Com a exemple, el dipòsit 4N, situat a la part central del sector, presentava unes dimensions de 3,45 metres de llargària per 2.60 d'amplada i una profunditat d'uns 90 centímetres. Les parets, retallades a l'argila natural, presentaven un gruix variable d'entre 5 i 16 centímetres. El nivells de farciment de tots els dipòsits excavats eren argilosos i presentaven restes de materials de construcció en el seu interior. Funcionalment, aquesta zona podria correspondre a una zona de treball de l'argila, per tal de decantar-la i purificar-la a traves de l'estancament.

PREEXISTÈNCIES

Si bé el conjunt de materials arqueològics localitzats durant l'excavació de la teuleria de mas Veí estava format majoritàriament per fragments ceràmics corresponents a l'època moderna, en completa relació amb el moment de construcció, ús i abandonament de la teuleria, entre aquests materials apareixia també una bona representació de fragments ceràmics d'època romana republicana o ibèrica molt tardana, amb alguns exemplars altimperials. Entre aquest material cal remarcar ceràmiques comunes ibèriques, oxidades i de cocció reductora, kalathoi, àmfores itàliques, T.S. Sudgàl.lica (Drag. 37) i africana de cuina (Hayes 196).

Només dues unitats estratigràfiques eren totalment de cronologia antiga, amb un conjunt de materials datats entre els segles II aC- I dC, sense cap intrusió posterior d'època moderna. La ubicació d'aquestes dues unitats fou reveladora, ja que es van localitzar en els nivells inferiors a la construcció de l'edificació de la teuleria. La unitat 1057 corresponia al sondeig realitzat a la zona oest del conjunt (sota el paviment de calç 1002) i la unitat 1075 al sondeig realitzat a la zona on reposava la graella del forn.

Disposem de dues interpretacions. Per una banda, els materials citats podrien provenir d'un jaciment, existent en el subsòl de la zona, que no vam poder documentar durant l'excavació, o bé també que aquests materials podrien haver estat transportats juntament amb terres d'aportació per tal de anivellar i condicionar el terreny durant la construcció de la bòvila. De fet, pensem que si hi hagués hagut un jaciment anterior, fragmentat per la pròpia construcció de la teuleria, hagués deixat evidencies més consistents; cal recordar que en tota la excavació no es va localitzar cap tipus d'estructura associada a aquests materials antics, si bé les unitats on varen aparèixer fragments de ceràmica d'època ibèrica i romana foren nombroses: UE1001, UE1057, UE1058, UE1073, UE1075, UE1079, UE1082 i UE1083.

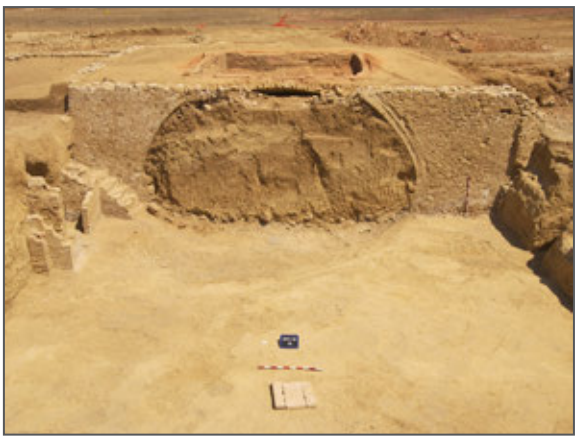

Figura 4. El forn, vist des de l'àmbit de davant de la cambra de combustió

CONCLUSIONS

A la zona de Vilafant, amb un ric subsòl argilós, s'han documentat diversos forns d'obra de caràcter familiar. Aquests edificis, dels que forma part el forn d'obra del Mas Veí, eren elements d'un sistema productiu més complex que ens ajuda a conèixer el món agrícola i preindustrial dels segles XVIII a XX. La dedicació de moltes famílies a aquesta tasca va fer que fins i tot arribés a crear-se un gremi amb molta influència social

A finals del segle XIX, amb la construcció de la bòbila d'en Soler dins del mateix municipi, es van abandonar els forns familiars i tota la producció de materials de construcció es va agrupar en aquest nou complex. Possiblement, fou doncs a partir de finals del segle XIX quan el forn d'obra del mas Veí va entrar en decadència fins que fou abandonat definitivament al llarg de les dècades següents. Finalment, la major part de les estructures del forn foren destruïdes al darrer quart del segle XX per condicionar el terreny per altres tasques.

BIBLIOGRAFIA

BERNILS, J. 1997, *Vilafant*. Quaderns de la Revista de Girona, 68. Diputació de Girona, Caixa d'estalvis provincial.

CABALLÉ, G., OLIVARES, D. 2002, Forns per a la producció de materials de construcció en època moderna. La fabricació de manos, teules, calç i guix en un entorn preindustrial, *II Congrés d'arqueologia medieval i moderna a Catalunya*, Sant Cugat del Vallès, p. 486-494.

ESCALA, O., LAFUENTE, A., MOYA, A. 2006, El forn de Les Franqueses (Balaguer, La Noguera): una estructura per la producció de materials constructius d'època moderna, *III Congrés d'arqueologia medieval i moderna a Catalunya*, Sabadell, p. 155-161.

SÁNCHEZ, M.P. 2008, *Memoria d'una indústria desapareguda: La Bòbila d'en Soler*. UdG. Facultat de lletres.

CEMENTIRI VELL DE BANYOLES (2008)

Bibiana AGUSTÍ

La descoberta del Cementiri Vell de Banyoles es va efectuar a finals de l'any 2007 arrel de les obres de construcció d'habitatges que estava desenvolupant Sacyr-Vallehermoso en l'espai on antigament es localitzava l'escorxador i el parc de bombers. L'excavació arqueològica va ser a càrrec d'Arqueolític-Terra Sub S.L. durant 5 mesos a inicis del 2008. Es van excavar de manera preventiva un total de 235 enterraments en fosses a terra, els fonaments de la petita capella que es localitzava a l'est del cementiri, així com les fonamentacions i elements de l'escorxador construït l'any 1936, amb el finançament de Sacyr-Vallehermoso.

MÈTODE

La situació d'urgència de les restes del cementiri Vell de Banyoles es va realitzar en base a la troballa dispersa d'ossos humans en una superfície d'uns 400 metres quadrats i la delimitació de la zona conservada mitjançant rases de prospecció. En el procés d'excavació van participar els següents arqueòlegs: Bibiana Agustí, Xavier Aguelo, Almudena García, Rafael Rosillo, Sergio Ibáñez, Rafael Dehesa, Robert García, Antoni Palomo, Helan Recasens, Enric Martí, Jordi Matamala, Gerard Loredo i Jesús de la Torre.

Es va excavar tota la superfície que havia donat resultats positius i es va eliminar cadascuna de les àrees i estrats a mesura que s'anava excavant.

RESULTATS (amb participació de X. Aguelo, R. Dehesa, A. Garcia, R. Garcia de Consuegra, A. Palomo, R. Rosillo)

Es van poder identificar almenys diversos moments diferents d'ús de l'espai ocupat: el primer corresponent a la seva utilització com a cementiri -en dos nivells- entre 1793 i 1912 (figura 1), el segon relacionat amb l'escorxador i el parc de bombers que van ocupar aquest espai durant bona part del segle XX.

També vam poder identificar les restes d'un antic camí que creuava l'espai en sentit sudest-nordoest. En el rebliment d'aquest nivell arqueològic s'han recuperat alguns fragments ceràmics d'àmfora itàlica informe amb una cronologia del segle II aC.

Nivells arqueològics del cementiri

Els treballs arqueològics duts a terme han permès excavar un total de 235 dipòsits d'inhumació, la majoria individuals, que conservaven la fossa excavada i es caracteritzen per conservar restes dels taüts de fusta, les restes òssies, els objectes personals d'acompanyament i fins i tot restes de teixit.

En alguns espais s'ha pogut determinar clarament com el subsòl geològic de travertí va ser anivellat en el moment de la construcció del cementiri. Així, els enterraments més antics es troben directament per sobre d'aquest subsòl. Dins de tot el conjunt, s'han identificat diversos estrats funeraris amb restes òssies humanes inconnexes i objectes funeraris procedents d'inhumacions obsoletes, algunes restes de fauna procedents de residus culinaris i material ceràmic modern (segles XVI-XIX). Durant els treballs arqueològics de camp també s'ha identificat una fossa ossera (EN113) i un dipòsit múltiple i simultani amb quatre individus (EN235), així com algunes estructures funeràries amb un caràcter més monumental.

Un panteó funerari (ES. 02) es trobava a la part occidental del cementiri. Es tracta d'una construcció de pedra de la que només s'ha pogut veure la part subterrània formada per una fossa quadrangular central retallada en el subsòl geològic de travertí. A la part de llevant està emmarcada amb un mur perimetral que sembla funcionar també com espai d'accés al centre, i en el seu extrem presenta continuïtat amb dues tombes individuals (EN119 i EN120), alineades en l'eix est-oest i que es troben centrades davant de la part més vistosa de l'estructura.

En el cas de les làpides de l'EN119 i l'EN120 hem pogut identificar els titulars: Amer Roura, que va ser comerciant i fabricant de mitges, així com regidor primer el 1792 i regidor tercer el 1793 i Administrador del Sant Hospital; Joan Gispert Viladevall, ecònom de Banyoles, que va morir el 31 d'octubre de 1896 als

Arqueolític-TerraSub, S.L.

27 anys. Es tractava de dues tombes preeminents, situades prop del panteó soterrat. Construïdes amb peces de travertí allargades a manera de grans lloses i una al costat de l'altre, seguint un eix longitudinal; una d'elles estava folrada amb una làmina de zenc i una tela. A l'interior de cada espai hi havia hagut un taüt de forma trapezoïdal que havia deixat l'empremta sobre la base de travertí.

Des de l'arqueologia funerària hem pogut valorar la presència d'objectes en l'interior de les tombes i la manera com estaven col·locats els cadàvers.

Habitualment trobem els esquelets en decúbit dorsal amb les cames estirades, molt comprimits en les caixes individuals, estretes i amb una longitud ajustada a la talla de cada difunt. Els braços estan lleugerament flexionats i les mans varien entre la postura estirada al costat dels malucs o sobre el pubis o l'abdomen; en comptades ocasions apareixen juntes o enllaçades. La posició de braços creuats sobre el tòrax és poc habitual però s'ha documentat en alguns casos. Per classes d'edat, els únics que presenten una certa variabilitat en la posició de les cames són els infants, amb flexions més lleus els de més edat i més marcades els més joves (nadons i perinatals).

A partir de l'observació de les connexions articulars craneo-vertebrals podem parlar sovint de la presència d'un coixí funerari intern de caràcter perible.

El dipòsit de cendra

Sovint localitzem una capa o un grapat de cendra dipositat a l'interior del taüt, fet del qual desconeixem paral·lels. L'ús tradicional de la cendra com a detergent ens fa pensar que podria tractar-se d'una apotropaica o purificadora.

La reinhumació

La reutilització d'un espai funerari és un fet habitual en el Cementiri Vell de Banyoles. Sovint un dipòsit funerari comporta la remoció de les restes esqueletitzades d'un difunt que ja fa temps que va ser inhumat. Aleshores un recurs freqüent és la reducció de l'esquelet anterior en un farcell o feix que es col·loca sobre la caixa recent. ho hem pogut observar a: paquet de restes de nadó als peus, feix amb restes inconnexes d'adult i de nadó al costat de la cama esquerra, feix d'ossos llargs sobre el tòrax, feix d'ossos llargs sobre les cames, també restes inconnexes repartides sobre la caixa. A vegades, les restes d'un dipòsit anterior s'aparten cap a un costat, però el més corrent és repetir un lloc de dipòsit conservant la mateixa orientació. En tots aquests casos la tomba anterior devia estar perfectament senyalitzada. El recurs d'utilitzar una fossa com ossera només ha estat testimoniat per l'EN113. En altres tombes hi havia evidències de restes infantils (nadons) disperses per tota l'àrea de reompliment de la fossa, sense que es pogués parlar d'individus amb entitat suficient per a comptabilitzar-los durant l'excavació.

Pensem que el dipòsit de restes infantils sobre les de restes adultes constitueix un més que probable acte voluntari d'agrupar individus emparentats. Aquest acte es repeteix en quinze ocasions, sense que es pugui parlar d'una preferència en l'associació infantil i gènere d'adult, de manera que sis infants estan sobre dones, quatre sobre homes i tres sobre individus de sexe indeterminat. En dos casos s'observa un dipòsit infantil doble, un sobre un home i un sobre una dona.

Entre altres informacions, aquesta pràctica ens indica que existia una senyalització exterior amb alguna identificació (numèrica o nominal) de titularitat, senyal que facilitava la pràctica de nous enterraments en el cas que s'esdevinguessin a la mateixa família.

El gran volum d'ossos erràtics o inconnexos que formen part dels estrats generals on es van practicar els enterraments l'interpretem en el sentit d'una intensa utilització del cementiri.

Un cas insòlit és el de l'EN235. Es tracta d'un dipòsit múltiple, és a dir, simultani, amb presència de quatre individus (un infant, un adolescent, un juvenil i un adult). La fossa té una amplada superior, mentre que la longitud i la profunditat no difereixen de la resta. Durant l'excavació vam poder reconstruir l'ordre de dipòsit: en primer lloc un adolescent i un adult van ésser col·locats de costat en capicua; per sobre d'aquests cadàvers es disposaren dos cadàvers més, corresponents a un adult masculí i un nadó mort entorn de l'any sobre l'abdomen de l'EN235-3, amb posició de decúbit lateral i orientació oest-est. Hi ha contacte directe entre EN235-1 i EN235-3 i entre EN235-2 i EN235-4, enmig dels que només es reconeix una fina capa de llims sobre la pelvis d'EN235-4. També hem pogut reconèixer una fina capa de cendra entre EN235-1 i EN235-3. La simultaneïtat ve argumentada per aquests contactes i per la superposició d'algunes elements esquelètics: EN235-3 té el braç esquerre sobre el peu d'EN235-4 i sota les cames d'EN235-2. No s'observa cap alteració tafonòmica dels EN235-3 i EN235-4, indicant també simultaneïtat en aquest dipòsit doble.

Vestits

Sovint els cadàvers havien estat vestits per al seu enterrament. Podem interpretar si els difunts havien estat vestits o amortallats pel registre de botons, sivelles, sabates. És cert que la presència d'agulles de cap no exclou que el cadàver pogués anar vestit, atès que sovint hem vist botons en esquelets que també tenien agulles de cap destinades a subjeccions de roba puntuals (un total de trenta-quatre ha estat recuperades en les inhumacions del Cementiri Vell, totes elles de bronze). En canvi, a la inversa, apostem perquè els esquelets que només presenten agulles de cap haurien estat amortallats amb un sudari. Els homes van majoritàriament vestits i cordats amb botons –amb camises, jaquetes i pantalons que poden ser a mitja cama- però no s'estableix una norma rigorosa i veiem també una bona part de dones amb vestits embotonats als punys, a l'esquena o al davant. En el cas dels infants, probablement els nadons només es vestien amb el vestit de bateig mentre que, a partir de l'any, trobem botons metàl·lics i restes de sabates de cuir en alguns casos. En canvi els fragments de cuir o traus metàl·lics de sabates són molt poc freqüents, la qual cosa ens fa pensar que sovint els cadàvers eren enterrats descalços, amb mitges o amb espardenyes, excepte uns pocs casos.

Un grup important d'elements dins aquesta categoria són els botons, formant part del vestuari del cadàver. Apareixen en setanta-set enterraments. Els botons de bronze són els més nombrosos (en 56 enterraments). La majoria de forma circular, alguns quadrats o esfèrics, amb diferents motius o dissenys. Destaca una sèrie de botons que podria correspondre a dos regiments militars francesos que passaren per Banyoles entre els segles XVIII i XIX i que reconeixem a partir dels números "2", "13" i "67" inscrits. De manera excepcional es va recuperar un botó circular de bronze localitzat amb una banda arrodonida a la part més exterior on apareix un napoleó coronat i la inscripció *"NAPOLEON IMP"*. També són nombrosos els d'os, circulars i amb perforacions per ser enfilats. Els de nacre són més escassos i encara més els de vidre (2 casos). A més, hi ha diferents elements de subjecció de bronze o gafets. De manera excepcional s'ha pogut recuperar en dos enterraments unes sabates, a més d'algun cas de traus de cuir en algun enterrament infantil.

La presència de joies és poc habitual però ha estat registrada en diverses ocasions: un anell, tres casos amb arracades i un penjoll de collaret i unes denes de collaret de vidre. L'arracada de l'EN102 presenta un disseny floral amb ànima de bronze i el nucli de gemma mineral, amatista de color lila. L'arracada de l'enterrament 149 és un aplic de circonita sobre base còncava de bronze. Les arracades de l'enterrament 209-2 són de bronze, de tanca catalana, amb aplic de vidre tallat. Van acompanyats d'un penjoll amb un disseny de gota força similant vidre tallat, anellat en bronze.

Objectes d'acompanyament

En aquest tipus d'inhumacions el més freqüent és la localització d'objectes litúrgics d'acompanyament com poden ser rosaris, medalles, creus, restes de teixit -que poden ser escapularis o missals- i que es troben enllaçats a les mans o col·locats sobre el tòrax (a vegades també en l'espai al costat de les cames). La majoria corresponen a la confraria dels Dolors, molt important a la vila.

A més dels elements litúrgics d'acompanyament recuperats durant l'excavació duta a terme al Cementiri Vell de Banyoles, van aparèixer altres objectes i elements molt diversos en tipologia, material i/o forma d'ornamentació personal dels individus que presentem a continuació: anelles de bronze o coure (en 7 casos), un bastó de fusta en l'enterrament 9 acompanyant un individu adult, en tres casos la recuperació d'elements de cuir per guardar i desplaçar elements de valor com monedes o joies.

També hem pogut documentar dipòsits de monedes de bronze (dins un saquet de cuir o sense) en diverses tombes:

EN124 amb dos maravedís de bronze del període comprès entre 1816 i 1833. Al voltant del retrat del monarca Ferran VII s'hi pot llegir *"M 2 / 182_ / FERDIN VII / D G HISP."*,

EN162 amb vuit maravedís de bronze d'una encunyació de l'any 1845. A l'anvers apareix la figura de la reina Isabel II amb la inscripció de *"8 M / 1845 / ISABEL 2ª / POR LA G DE DIOS Y LA CONST."*. Al revers apareix l'escut monàrquic isabelí amb la representació dels regnes de Castella i Lleó, al centre una creu amb centre de flors de Lis, representació de la casa francesa dels borbons i coronat per una llegenda *"REINA DE LAS ESPAÑAS"*,

EN230: un conjunt de set monedes a mena de tresoret on destaca una moneda francesa de bronze del monarca francès Lluis XVI, corresponent a dotze sous encunyats a l'any 1792 a la ceca de Perpinyà. Presenta un anvers amb el retrat del rei Lluís envoltat

de la inscripció *"Q / LOUIS XVI / ROI DES FRANÇOIS"*. El revers no es pot documentar ja que hi té adherides dues monedes més de bronze. Segurament hauria de correspondre's amb el revers on apareix una corona vegetal que encercla una banda amb tres creus i un barret frigi i on es presenta la inscripció *"12 D / LA NATION / LA LOI / LE ROI / 1792 / 4 DE LA LIB."*, comú en aquest tipus de monedes.

La presència de ganivets i objectes de ferro només es registra en homes (una navalla situada a nivell de la mà, la cintura o els malucs a l'EN133), mentre que la de monedes no ens dóna una distribució especial perquè apareixen en esquelets de sexe indeterminat.

Dos cadàvers més havien estat enterrats amb una pedra de sílex clarament usada com a encenedor (l'home de l'EN5 i la dona de l'EN42). També són relativament freqüents les sivelles metàl·liques, de bronze, coure o ferro, amb diverses morfologies. Trobem repetides en morfologia i matèria les localitzades als enterraments números 77 i 143. Es tracta de dues sivelles de bronze de forma rectangular amb secció circular i una barra a la part mitja. Una banda de l'estructura rectangular és plana, per on passa la cinta i on s'incorporen les dues agulles de fixació enganxades a la barra central. En una d'elles apareix la inscripció *"PARIS"*. La sivella més elaborada la trobem composada per tres elements de bronze: una estructura rectangular amb secció plana, un passador de tres ungles i una agulla de fixació per a les perforacions del cordó o cinta que ha de subjectar.

En altres ocasions es tracta d'objectes molt personals. Un home havia estat enterrat amb unes tisores de cosir sota el coxal (probablement dins una butxaca), fet que ens parla d'un gest ritual voluntari per part dels familiars de no separar el difunt d'una més que probable eina de treball.

Organització del cementiri

No hem pogut contrastar la informació de tota l'àrea cementirial perquè una part havia desaparegut abans de l'inici de la intervenció arqueològica. Tanmateix, dues observacions ens van suggerir una idea de l'organització funerària interna. D'una banda la constatació d'una major concentració de tombes a l'eix central est-oest, on es van poder reconèixer fins quatre capes d'enterraments –obeint també a una major potència de sediment-, mentre que l'àrea meridional es mostra menys densa; de l'altra, les diferents orientacions de les tombes, que tant aviat segueixen l'eix est-oest com el nord-sud i, fins i tot, alguns dipòsits al biaix. Aquests detalls ens parlen de probables espais de circulació, almenys al voltant d'aquesta àrea central, que devien condicionar la distribució i execució dels dipòsits així com l'orientació de la capçalera, per bé que sovint això no és obstacle per capicuar dues tombes de costat.

Algunes agrupacions espacials suggereixen una relativa simultaneïtat, per tal com no hi ha sediment entre les caixes ni rastres d'alteració entre elles, com sol succeir entre dipòsits fets en dos moments diferents. La distribució per gèneres no obeeix cap pauta en el cementiri, sinó que veiem dones i homes repartits per tots els sectors, de manera homogènia. Un sector central de l'àrea funerària concentra sobretot individus infantils (nadons i infants fins 4-6 anys), indicant potser alguna normativa d'ús intern o simplement un costum específic al respecte d'aquesta classe d'edat. En altres casos s'observen agrupacions espacials que poden respondre a criteris familiars o gremials per bé que difícilment podran ésser contrastades si no és a partir de material documental escrit. En l'apartat corresponent de l'estudi antropològic expliquem com intentem trobar nexes familiars entre els esquelets d'aquestes agrupacions.

Ha estat possible localitzar *in situ* els taüts on anaven col·locats els individus, tot i la seva superposició i mutilació a causa de la successió de dipòsits. La fusta de les caixes mortuòries, en la majoria de casos, es va poder registrar en un estat de conservació prou satisfactori, segurament per les condicions del terreny on estaven coberts, propers al nivell freàtic.

Els taüts mantenien, a més de la fusta, els elements d'unió de les seves taules, és a dir, elements metàl·lics com claus de ferro i gavarrots de bronze; aquests últims subjectaven la tela interior de les caixes amb les taules de les mateixes.

L'ANTROPOLOGIA (amb participació d'Antònia Díaz i Almudena Garcia)

Durant l'excavació vam poder descriure una mostra antropològica amb un perfil demogràfic propi d'una societat moderna, amb una majoria d'individus adults, una presència menor però representativa tant del grup senil com del juvenil i un percentatge notable d'infants (nadons i *infans I*). La taula 1 i la seva representació gràfica (gràfic 1) posen de manifest aquest perfil, que

l'estudi antropològic matisa amb més detall.
L'estudi antropològic ha seleccionat 103 individus (aproximadament el 50% de la mostra).

	masculí	femení	indeterminat	total
Perinatal-nadó			9	9
Infant			28	28
Juvenil	1	6	4	11
Adult	83	47	51	181
Senil	2	2	2	6
Total	86	55	94	235

Figura 1. Distribució de la mostra del CV08 a partir de les observacions del treball de camp.

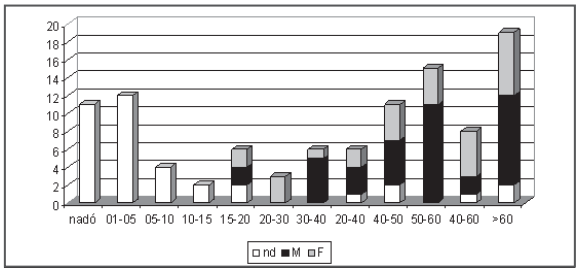

Figura 2. Distribució de la mostra en classes d'edat i sexe, amb les classes d'adults 20-40 i 40-60 anys desglossades en intervals de 10 anys.

La gràfica ens mostra uns estadis crítics de mortalitat en la primera infància i en les etapes madura i senil de l'estadi adult. Tanmateix, i a partir de l'observació de les estructures funeràries durant l'excavació, pensem en una infravaloració de la mortalitat infantil en aquesta mostra, atès que, en els casos en que vam poder registrar-les, es tractava de caixes molt aixafades i amb les restes esquelètiques molt alterades per la pressió del sòl i l'agressivitat dels seus components. Els grups d'adults queden classificats en 15 adults 20-40 anys, 24 madurs de 40-60 anys i 19 senils, indicant una certa dificultat per a la longevitat per sobre dels 60 anys.
A partir dels 15-16 anys el diagnòstic sexual obté molts efectius. Les diferències de mortalitat per sexe i edat resulten molt similars, amb petits matisos a nivell d'una major representació dels homes en les classes de 30-40 i 50-60 anys i de les dones de 20-30 i 40-50 anys que, en canvi, es veu compensada per la resta d'efectius de l'altre gènere si ens fixem en les classes més àmplies de 20-40 i 40-60 anys.
En la classe senil que hem anomenat simplement ">60 anys" els dos gèneres es veuen representats de manera equilibrada.
L'observació dels punts d'inserció muscular en els ossos de les extremitats dóna com a resultat un clar dimorfisme a favor d'una major robustesa dels individus masculins, d'una manera més marcada en els húmers, i clavícules que en les ulnes pel que fa als braços. En els ossos de les cames destaquen les insercions musculars femorals i mostren un clar dimorfisme en tota la mostra.
Les observacions patològiques *in situ* ens han aportat una informació molt valuosa. Les més habituals són les de caràcter degeneratiu a les superfícies articulars de la columna vertebral i les de caràcter infeccións a la boca, pròpies d'una població amb un alt índex de longevitat.
Quatre individus presenten lesions traumàtiques consolidades a la clavícula, costelles, ulna i radi. A més, mereix una menció especial una lesió mortal per traumatisme femoral comminuta amb ferida oberta en una dona; es tracta d'una lesió que únicament pot ésser detectada en el camp atès que el procés de consolidació no s'ha pogut iniciar en vida i un cop al laboratori els fragments recuperats es confonen amb els obtinguts per fractures tafonòmiques. També la presència d'un càlcul vesical *in situ* sobre la cara anterior del sacre consisteix en un tipus de lesió només identificable sobre el camp.
Tanmateix les observacions més espectaculars corresponen a la de dones mortes en estat de gestació avançat i que probablement moriren de part, conservant el fetus en posició.

BIBLIOGRAFIA

AGUSTÍ, B.; PALOMO, A.; PALMADA, G. 2009 *El Cementiri Vell de Banyoles*. Quaderns de Banyoles, n. 11. Ed. Ajuntament de Banyoles i Diputació de Girona.

ISCAN M. Y. ED. 1989 *Age markers in the human skeleton*. Ed. Charles C. Thomas, USA.

ISIDRO A.; MALGOSA A. 2004 *La enfermedad no escrita*. Ed. Masson, Barcelona.

RISQUES, M. (DIR.), DUARTE, A., RIQUER, B. DE, ROIG ROSICH, J.M. 1999 *Història de la Catalunya contemporània. De la guerra del Francès al nou Estatut*. Ed. Pòrtic, Biblioteca Universitària, Barcelona. 2ª Edició (2006).

TERRADAS, D. 2000 El lent pas cap a la demografia moderna. Dins *Història del Pla de l'Estany*. Col·lecció Història de les Comarques gironines. Volum II. Diputació de Girona, pgs. 507-22.

WHITE T.D.; FOLKENS P.A. 1991 *Human osteology*. Academic Press, Inc., USA.

Figura 3. Planta general del Cementiri Vell.

LA PLAÇA DEL PALLOL DE GIRONA. TROBALLES ARQUEOLÒGIQUES DES DEL SEGLE I-II DC FINS AL SEGLE XIX-XX

Anna AUGÉ SANTEUGINI, Josep FRIGOLA TRIOLA

La intervenció arqueològica a la plaça del Pallol de Girona es va portar a terme arran del projecte d'obres d'un aparcament soterrat en aquell indret. El lloc es troba en ple Barri Vell, just darrera l'edifici de l'Ajuntament de Girona i del Teatre Municipal. Per llevant, aquest solar fa cantonada amb el carrer Sant Josep i per migdia amb el carrer Talarn.

La zona era de gran expectativa arqueològica, ja que es troba dins del clos de les muralles baixmedievals de la ciutat, en una zona que es comença a urbanitzar al segle XIV i on, fins a l'actualitat, s'hi ha fet vida sense interrupció. A més, la troballa de tombes romanes en el solar de l'antic hotel dels Italians, proper a l'espai que ens ocupa, apuntava la possibilitat de l'existència de restes anteriors a la urbanització medieval d'aquest lloc.

Les tasques de seguiment i d'excavació van ser atorgades a l'empresa Janus S.L, i s'iniciaren durant el desembre de 2007 sota la direcció de Josep Frigola. A continuació, entre el gener i el juny de 2008, dirigí els treballs Anna Augé. L'excavació va posar al descobert diverses restes arqueològiques, distribuïdes en vuit fases constructives que anaven des dels segles I i II dC fins als segles XIX i XX.

FASE I: ÈPOCA ROMANA

Les restes de datació més antiga trobades pertanyen a una necròpolis formada per tres tombes, que s'agrupen al centre-nord del solar, dins del sector P. Dues (tombes 1 i 3) són incineracions segures, mentre que la tomba 2, encara que no es van trobar les restes del difunt, hi ha la suposició que també ho podria ser.

Les dues incineracions confirmades corresponen al tipus de fossa senzilla, excavades en el subsòl natural, però són diferents entre si. A la tomba 1 s'encabeix a dins de la fossa una urna cinerària de ceràmica reduïda, amb una tapadora. A més de l'urna, a dins

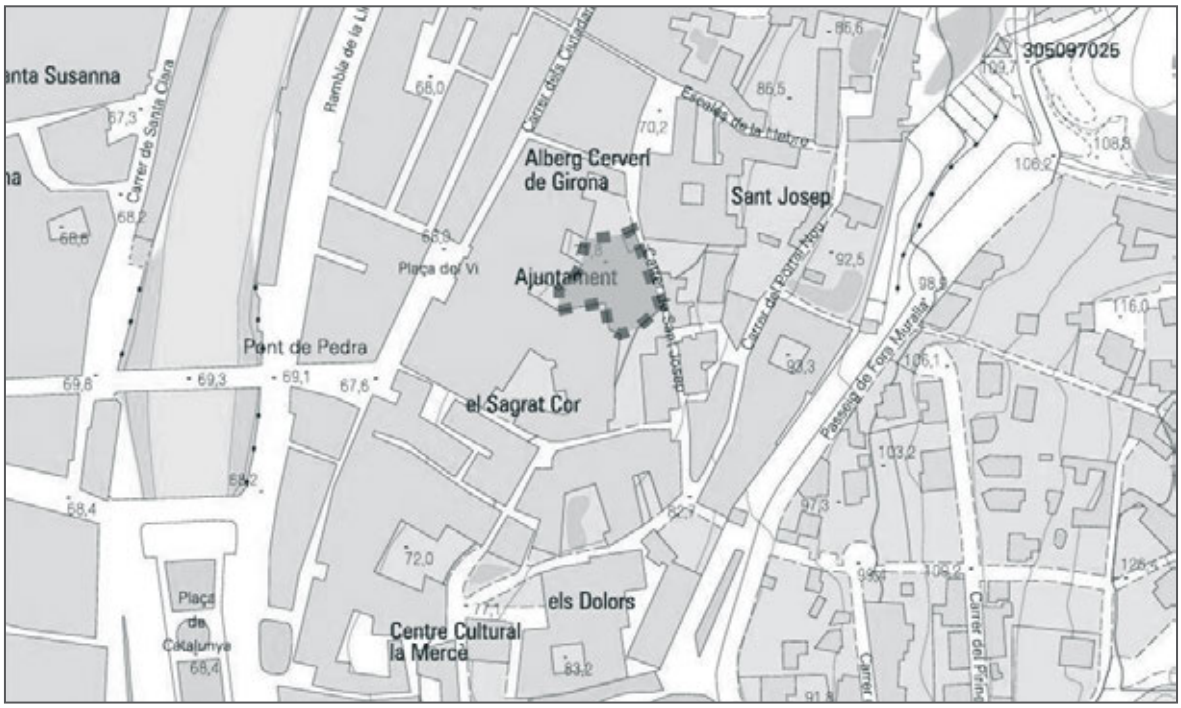

Figura 1. Plànol de situació de la zona d'excavació.

Janus S.L.

Figura 2. Vista de la tomba 1 de la necròpolis romana amb les restes d'un petit edifici sepulcral enderrocat, del sector P.

de la fossa també hi van aparèixer ossos cremats, molts fragments d'ungüentari de vidre mig fosos, fragments de llàntia i de ceràmica, quatre claus de ferro, fragments de cordó de bronze i un objecte de bronze indeterminat. La manera en què apareixen aquests materials, sense cap ordre, així com també l'estat en què va ser trobada la fossa, desprotegida de les restes conservades d'un petit edifici sepulcral enderrocat, va fer pensar que aquesta tomba podia haver estat remenada ja d'antic.

De l'estructura funerària de la tomba 1 (fig. 2) només se'n conservaven dues parets molt arrasades, construïdes amb pedres de mida mitjana i petita, lligades amb argamassa, que haurien configurat un receptacle quadrangular, buit per dins, emprat no només per a la preservació de l'urna sinó també per a la senyalització de la tomba. A la cara externa de les parets hi havia restes d'estuc pintat de color vermell.

A diferència de la tomba 1, a la tomba 3 no s'hi va localitzar cap urna cinerària. Directament a dins de la fossa es van trobar escampades les restes òssies cremades del mort, juntament amb cendres, quatre claus de ferro i un ungüentari de ceràmica. El voltant de la fossa estava delimitat amb alguna pedra, de mida mitjana i grossa, però sense cap coberta -si més no conservada- que protegís les restes del difunt. La manca d'un recipient de ceràmica assenyala que les restes òssies van ser col·locades directament a dins del retall, o bé que podrien haver estat embolcallades per algun material perible.

Pel que fa a la tomba 2, tenim una concentració de pedres (similar a l'enderroc trobat en l'estructura de la tomba 1) que sembla que hauria de senyalitzar un altre enterrament. Per sota va aparèixer una fossa retallada en el subsòl, ben delimitada, a dins de la qual, però, no hi havia cap rastre de restes òssies ni de cap urna cinerària. Només hi havia dipositada al fons de la fossa una gran llosa de pedra calcària, sense cap marca, que semblava haver estat col·locada expressament. Es desconeix el motiu d'aquest conjunt estructural, que qui sap si es podria tractar d'un *monumentum honorarium* construït a la memòria d'un difunt absent. En tot cas, sí que sembla força evident que hi ha una voluntat intencionada de senyalitzar aquest indret.

Cronològicament va ser difícil situar aquestes tombes degut a què es tracta d'una zona afectada per un seguit d'accions d'època posterior (retalls amb materials ceràmics que van des del segle V fins al XIII), que no van permetre trobar una seqüència estratigràfica fiable. A través del ritus funerari, però, vam situar cronològicament aquestes incineracions entre els segles I i II dC.

Al costat d'aquestes tres tombes es va localitzar una estructura de combustió que podria tractar-se d'una fossa de cremació o *ustrinum*, on s'haurien efectuat les incineracions. La part conservada és la que resta excavada en el subsòl natural, en forma de cubeta, i de mida considerable, 1,50 per 0,94 metres. Va aparèixer obliterada per cendres i carbons, amb alguna resta òssia humana calcinada, claus de ferro, vidres i ceràmica, trobades de manera dispersa. Les parets interiors havien adquirit un color vermellós producte de l'exposició prolongada del foc. En aquesta cavitat és on s'efectuaria el foc, mentre que a la part superior, i de forma suspesa, es col·locaria la llenya de la pira i, per damunt, el cos del difunt. El basament d'obra documentat a la cantonada sud-est podria ser un dels elements emprats per mantenir suspesa la pira. Les restes òssies calcinades, pertanyents a un individu adult, i l'existència d'algun paral·lel similar trobat en d'altres necròpolis romanes van fer suposar que aquesta estructura podria correspondre a un *ustrinum*.

La troballa d'aquesta àrea funerària no és estranya si tenim en compte el costum romà d'enterrar els seus difunts fora muralles i a prop de les vies de comunicació més importants. En aquest sentit, el lloc intervingut és ideal: proper però alhora separat del nucli de la ciutat antiga, i molt pròxim a la Via Augusta (actual carrer dels Ciutadans), que es troba a ponent, a només a 65 metres de distància. La presència d'aquesta zona d'incineracions evidencia, doncs, l'ocupació d'aquest sector de la ciutat des del segle I dC, en un ús, però, que no va més enllà del segle III.

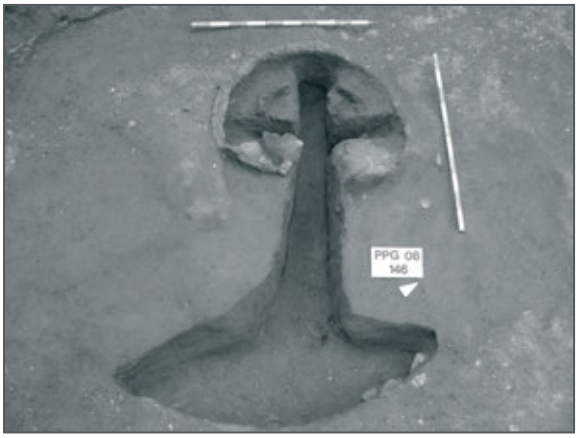

Figura 3. Detall del forn metal·lúrgic dels segles IX-XI, del sector O.

FASE II: ALTA EDAT MITJANA

Durant un llarg període de temps aquesta zona no experimenta gaires canvis. La documentació del segle XII assenyala que l'indret que es troba entre la riba dreta de l'Onyar i el pendent muntanyós de les Pedreres es trobava ocupat només per masos i horts (Canal *et al.* 1998: 10). Hi ha diversos indicis de la nostra excavació que mostren una ocupació d'aquesta època en el solar intervingut, com alguns del retalls del sector P i el forn metal·lúrgic que es troba en el sector O.

Aquest forn (fig. 3) estava situat a l'extrem oest del solar i es trobava parcialment arrasat, però mantenia en perfecte estat tot el sistema de conduccions per on circulava l'aire calent. La part conservada del forn és la que resta excavada en el terreny natural, que mostra una planta circular, amb un diàmetre exterior d'un metre. La cambra de cocció està feta de d'argila endurida amb una obertura al costat est, que correspon a la boca d'accés o *praefurnium*. Aquesta cambra s'aniria tancant de mica en mica fins a formar una volta, que no es va conservar.

L'accés al forn es feia mitjançant una rampa excavada en el subsòl, d'uns 50 centímetres de llargada, que descendia fins a la cambra combustió. La seva amplada interior varia entre els 30 i els 20 centímetres. La part més ampla es troba a l'inici del corredor i a mesura que s'endinsa a dins de la cambra es va estrenyent.

La cambra de combustió està formada per dos conductes per on hauria circulat l'aire calent, emmascarats per l'acció del foc, que s'entrecreuen a la part central. El passadís principal mostra una orientació d'est-oest i es comunica amb el *praefurnium*.

A la solera interior de la cambra de cocció es van documentar les restes d'un suport circular, fet també d'argila, que sostindria la graella on es dipositaria el metall per fondre.

Les dimensions reduïdes del forn i l'alta presència d'escòries de bronze procedents dels estrats que farcien tant la cambra de cocció com la de combustió evidencien que es tracta d'un forn metal·lúrgic destinat a la forja del bronze.

Els elements que es van fer servir per datar el forn van ser el material ceràmic recuperat en els farcits i el que va proporcionar l'estrat que cobria directament el mateix forn. Aquesta ceràmica està formada, en la seva majoria, per ceràmiques reduïdes, amb un repertori formal molt escàs, que corresponen a olles amb el llavi arrodonit, amb el perfil en "S" i el fons pla. Aquest tipus de ceràmica es troba en contextos dels segles IX-XI.

Durant el període altmedieval creiem que aquest solar potser hauria format part de l'àrea d'explotació d'un mas, relacionat amb l'activitat agrícola o ramadera, i que en un moment ocasional va ser necessària la creació d'un forn per la forja de bronze, ja que no es va trobar cap altra estructura que assenyalés l'existència d'una àrea de treball o taller especialitzat en la forja d'aquest metall.

FASE III: BAIXA EDAT MITJANA

L'expansió urbana del segles XI i XII que experimenta Girona més enllà de les muralles romanes no va afectar la zona fins a la primera meitat del segle XIV. La urbanització d'aquesta àrea va anar a càrrec de la família Bordils, que disposava del domini útil de les terres des del segle XII i, per aquest motiu, aquest lloc va rebre el nom de la Trilla d'en Bordils. La parcel·lació d'aquest indret es va fer de manera dispersa, ja que la topografia del terreny va condicionar-hi la construcció, deixant molts espais sense construir que passarien a convertir-se en patis i horts. Tota aquesta zona, coneguda amb el nom de Vilanova, quedaria a l'interior de la muralla bastida durant la segona meitat del segle XIV (Canal *et al.* 1998: 55).

Sembla que l'espai que ocupa aquest solar hauria donat a la part del darrera de les cases, on se situaven els patis i els horts, i per aquesta raó creiem que es va mantenir sense edificar; així, d'aquesta fase es van localitzar algun retall dispers a la part central del solar, que correspon als sector J i P, i un edifici en el sector N, situat a la cantonada nord-est.

Figura 4. Vista de l'edifici de mitjans del segle XIV i principis del segle XV, que correspon al sector N.

Aquest edifici (fig. 4) es tractaria d'un habitatge de planta rectangular, del qual només se'n va poder excavar una part; la resta creiem que tindria continuïtat cap a l'est, per sota del nivell de circulació de l'actual carrer Sant Josep, anomenat antigament carrer d'en Rossinyol (documentat l'any 1273). És probable que la façana principal d'aquest habitatge donés a aquest carrer i, per tant, la cota de circulació del carrer Rossinyol pensem que hauria estat inferior a l'actual.

La part que restava visible de l'edifici estava formada per dos murs que el tancaven per migdia i per ponent, fent cantonada. Per a la construcció d'aquests murs es va fer servir pedra de mida mitjana i petita, únicament desbastades, i sense cap tipus d'argamassa.

Pel que fa a la distribució interna d'aquest edifici només es van trobar les restes d'un mur molt arrasat, situat al centre, de construcció distinta a la dels murs perimetrals, on s'utilitzà morter de calç. Probablement hauria compartimentat l'estança principal en una modificació posterior de l'edifici original.

Malgrat no haver-se trobat cap nivell de circulació relacionat amb aquest sector, el material ceràmic recuperat en l'excavació de l'edifici i en el farcit de la rasa de fonamentació d'un dels murs, entre els quals es troben blau valencià, verd i manganès i reduïda de cuina, va permetre datar el moment d'ús del sector entre mitjans del segle XIV i principis del XV.

Els murs que formen aquest edifici presenten una línia d'arrasament molt regular, ja que foren inutilitzats per les construccions posteriors dels sectors C i F, que daten de mitjans del segle XVI.

FASE IV: FINALS DEL SEGLE XV – INICIS DEL SEGLE XVI

La zona d'excavació en aquest període es manté sense gaires construccions. Únicament es troben un parell de murs, que corresponen al sector K i que discorren de forma paral·lela per la part central, amb un traçat d'est a oest. Estaven construïts de forma irregular amb blocs reaprofitats, còdols i pedres escairades, lligades amb morter de calç.

Aquests dos murs sembla que haurien delimitat un espai allargassat, que estava al descobert, d'uns 8 m d'ample i sense pavimentar, que creiem podria ser interpretat com a carrer. Per l'orientació que porta hauria comunicat per l'est amb el carrer Rossinyol i per l'oest s'allargaria fins a trobar la part del darrera d'un dels habitatges que se situen al carrer de la Ferreria Nova (tram meridional de l'actual carrer dels Ciutadans) o bé fins a trobar el mateix carrer. Tant per la banda nord com la sud no es va trobar cap edifici que correspongui al mateix període cronològic.

Entre el material ceràmic recuperat a l'estrat d'ús es va trobar ceràmica de reflexos metàl·lics pertanyent a les produccions que apareixen a l'inici del segle XVI. Per aquest motiu es va considerar que aquesta zona de pas hauria estat en ús entre finals del segle XV i principis del XVI.

En la següent fase constructiva del solar aquest indret queda inutilitzat. Només tindrà continuïtat el mur meridional, que és reutilitzat en fases posteriors com a mur de contenció i de tancament. Aquest mur meridional es troba dividit en quatre tramades, que presenten totes la mateixa orientació, d'est a oest, i unes característiques constructives semblants. Per aquest motiu entenem que podria tractar-se de la mateixa línia murària, i que en un moment posterior hauria quedat dividida en quatre tramades.

FASE V: MITJANS DEL SEGLE XVI

A començaments del segle XVI, després d'un llarg període de crisi provocat pels conflictes armats de la guerra civil catalana (1462-1472) i les diverses epidèmies, de mica en mica la ciutat de Girona es va anar recuperant demogràfica i econòmicament. Aquesta revifalla de l'activitat econòmica queda reflectida en el nostre solar ja que en aquest moment és quan experimenta grans canvis constructius.

Per una banda, es produeix un terrassament de la zona. El pendent natural del terreny que presenta el punt més elevat, a l'est, va fer necessari l'aixecament de dos murs de contenció per l'est: un de superior i l'altre inferior, i l'aprofitament del mur de la fase anterior, que contindria les terres de migdia. Aquest fet va propiciar la creació de dos nivells graonats, situats en un mateix espai. Aquests murs, a part d'assegurar l'estabilitat del terreny, també remarquen un espai central i el delimiten per l'est, on hi havia el carrer Rossinyol, l'actual carrer de Sant Josep.

D'entrada cal assenyalar que a aquesta fase constructiva pertanyen els sectors B, C, F, K i L (fig. 5), i que algunes de les seves estructures seran reaprofitades en fases posteriors.

Figura 5. Vista general del pati de mitjans del segle XVI, amb els sectors B, C i F.

La zona emmarcada pels murs de contenció correspon al sector C. Ocupa pràcticament la majoria de l'espai del solar, i vindria a ser un gran pati clos i al descobert. La part més elevada, l'est, es deixa sense construir, i és probable que anés enjardinada, ja que s'hi van trobar alguns retalls de forma irregular que podrien correspondre a forats d'arrels d'arbres, mentre que l'esplanada central, la part més baixa, s'anivella per a la construcció d'un gran pati que es

Figura 6. Detall del sector B en la seva fase original de mitjans del segle XVI.

dota d'una cisterna d'aigua (sector B, fig. 6) i d'una estança porticada. Aquest anivellament implica l'arrasament de les anteriors construccions (sectors K i N).

La part central del pati està formada per uns passadissos enrajolats que s'entrecreuen i conformen una espècie de trama, alhora que creen uns espais quadrangulars alliberats d'estructures que probablement estigueren enjardinats. Aquesta trama central queda envoltada per uns passadissos exteriors, força simètrics, enrajolats i emmarcats a banda i banda per uns murs que no aixequen més de mig metre d'alçada des del terra. La part superior d'aquests murs hauria estat coronada amb un rajola quadrangular, tal i com mostren algunes de les empremtes localitzades a la seva part superior.

Les passeres centrals es comuniquen amb els passadissos exteriors a traves de les obertures fetes en els murs, de tal manera que el conjunt de passadissos i de passeres creen un recorregut que permetria deambular pel pati.

A l'extrem sud-est del pati se situa una habitació porticada que quedaria sota cobert, potser utilitzada per desar eines o simplement per aixoplugar-se. Aquesta estança aprofita com a paret de fons, a l'est, i com a lateral sud, l'angle que formen els murs de contenció inferior de llevant i el meridional. A la part davantera es van localitzar tres basaments d'obra, alineats i paral·lels amb la paret del darrera de l'estança. Els dos basaments laterals, de planta quadrangular, són equidistants respecte el basament central, de planta circular. Tots tres foren les bases d'uns pilars, probablement de fusta, que haurien aguantat el pes de la coberta. Les restes de teules àrabs trobades en aquest indret indiquen el tipus

de material utilitzat per fer la coberta, que hauria descansat sobre el mateix mur de contenció est, amb un lleuger pendent vers el pòrtic.

La passera central, orientada d'est a oest, s'allarga pel costat est fins a trobar una font, de planta hexagonal, que va ser col·locada en una reforma posterior al pati original, ja que el mur de tancament sud-est de la part central del pati, queda rebentat i foradat per la incorporació de la font i d'uns conductes relacionats amb aquesta. Sembla, però, que abans de la font hi hauria hagut un altre tipus de sortida d'aigua, ja que la canalització que alimenta aquest punt de sortida passa per sota de les passeres i no es veu cap indici d'una rasa posterior a la construcció del pati. Aquesta canalització fa un recorregut d'uns 18 metres fins a trobar el dipòsit que se situa al sud-oest del pati.

Aquest dipòsit, que forma part del sector B, és l'altra gran construcció del període. És de planta quadrangular, amb una capacitat d'uns 20,52 m^3, i està bastit amb parets de pedra i morter de calç i revestit per les dues cares amb una capa de calç. La paret sud del dipòsit s'adossa al mur preexistent de la fase anterior, que s'ha mantingut i refet per tancar la banda meridional del pati, i que en aquest sector B ajuda a aguantar la pressió que exerceix l'aigua contra les parets del dipòsit. Al mateix temps, les parets est i nord també es reforcen amb la construcció de contraforts. A través d'un canal que travessa la paret nord del dipòsit es subministrava aigua a la canalització que connecta amb la font del pati.

És en aquesta paret també que s'adossa un petit safareig de planta rectangular, que podria ser utilitzat per regar o bé per rentar roba. Es desconeix per on hi hauria entrat l'aigua, ja que no es va trobar cap canal que connecti amb el dipòsit; pensem que potser hi hauria un canal superior que no es va conservar. L'àrea d'ús del safareig es pavimenta amb el mateix tipus de rajola que es troba en el pati i a la solera del dipòsit, una peça rectangular de 29 cm de llarg per 14 cm d'ample i 2 de gruix.

Els murs que tanquen el pati del sector C pel nord-est formen part del sector F. Estan construïts a sobre d'un edifici anterior (el sector N), i són de pedra lleugerament carejada i lligada amb morter de calç. No sabem si formen part d'un habitatge, ja que només es va conservar una cantonada formada per dos murs, i que queda integrada en el pati del sector C. Els murs del sector F s'allarguen per l'est per sota del perfil del solar i pel sud fins a perdre's. Tampoc es va trobar cap nivell de circulació relacionat.

En aquest període part de la banda meridional del solar també queda ocupada per construccions, algunes de les quals aprofiten la solidesa del mur de contenció que delimita el pati del sector C per migdia com a paret de tancament. És el cas de l'edifici del sector L, que integra aquest mur de contenció com a tancament nord. Aquest sector es troba a la part central de la banda meridional del solar, i té una planta rectangular i una superfície de 31,50 m^2. Se'n conserven pràcticament tots els murs de tancament, excepte el de llevant, ja que per aquest darrer costat la roca natural presenta una cota més alta i, per tant, un major grau d'arrasament. Aquests murs van ser construïts amb pedres de mida mitjana i gran, algunes d'elles ben escairades, i lligades amb morter de calç, amb la presència d'algun rierenc. El mur de tancament de migdia va quedar afectat per construccions posteriors. La cota de circulació d'aquest edifici vindria marcada per un llindar, que se situa al mur de ponent, i per l'escassa resta d'un paviment de calç que es va conservar enganxat al mateix llindar. Aquest nivell coincideix amb el nivell d'ús del pati del sector C.

A la banda meridional també, però ara a ponent, apareixen una sèrie d'estructures que pertanyen al sector H, molt malmeses per la construcció del Teatre Municipal. Es tracta de les restes d'un passadís idèntic als trobats en el pati del sector C, enrajolat amb el mateix tipus de rajola, delimitat a banda i banda per dos murs de mig metre d'alçada, que en aquest cas van conservar el coronament amb una rajola quadrangular, i de la mateixa amplada. Aquest passadís pensem que hauria de pertànyer al pati d'una parcel·la veïna, amb la mateixa distribució, ja que l'alçada del mur, que delimita els dos sectors (C i H), no permetria la comunicació entre les dues bandes a no ser que hi hagués alguna porta o qualsevol altra obertura que permetés pensar en una mateixa propietat, però que no va ser trobada. La cota de circulació d'aquest passadís també coincideix amb la dels sectors C i L.

La discontinuïtat constructiva que hi havia entre els sectors meridionals L i H, causada per les obres del teatre, dificulta la interpretació i veure la relació, si és que n'hi ha, entre els dos sectors. Val a dir que el mur de ponent de l'edifici del sector L s'allarga més enllà de l'amplada del propi habitatge, fins que queda tallat per les obres del teatre. En aquest mur és on se situa la porta d'accés de l'edifici. No és del tot clar si aquest mur es tracta de la façana principal

d'una casa; en aquest cas hi hauria d'haver un camí d'accés que portés fins a l'entrada i, per tant, una separació entre els sectors L i H.

Per les característiques que presenta l'estança del sector L, sense cap paret interna divisòria, per les seves mides i per l'aflorament de la roca que es troba a mitja habitació, creiem que podria correspondre a la planta baixa d'una casa, utilitzada com a magatzem, o a un edifici senzill relacionat amb algun pati o hort.

El material arqueològic recuperat durant les excavacions de tots aquests sectors (B, C, F, K i L) va ajudar a situar cronològicament aquesta fase constructiva a mitjans del segle XVI. Destaca en abundància en els estrats de fonamentació i en els d'ús, la presència de ceràmica de reflex de metàl·lic, decorada amb pinzell-pinta, i la inexistència de blau català modern. Una altra dada cronològica important és l'aparició de diversos diners de billó de Girona de Carles I (1516-1558) que van ser trobats tant en els estrats d'ús com en els de fonamentació, i l'aparició també de dos diners de billó de Banyoles de Felip III (1600-1605) en un dels nivells d'ús del pati del sector C. Aquestes monedes van ser útils per acabar de fixar el període de funcionament d'aquests sectors, que aniria de mitjans del segle XVI fins a l'inici del segle XVII, moment en què trobem els primers indicis d'abandonament d'aquesta fase.

Al segle XVI, el carrer de la Draperia (actual carrer Ciutadans), a l'oest del solar, era un del carrers més senyorials de la ciutat, amb nombrosos casals que eren residència de l'antiga burgesia ennoblida (Canal *et al*. 1995: 30). Pensem que la zona que ocupa el solar correspondria a la part de darrera d'una d'aquestes cases benestants. Una evidència d'aquest alt nivell adquisitiu és l'existència de patis enjardinats, com el que hem pogut documentar, enmig d'una ciutat urbanitzada com Girona.

Com ja hem apuntat, a la primera meitat del segle XVII es comencen a trobar els primers nivells d'abandó del pati i d'alguns dels sectors relacionats. El que encara es mantindrà a la següent fase és el dipòsit del sector B, amb algunes modificacions.

FASE VI: SEGONA MEITAT DEL SEGLE XVIII

En aquest període es mantenen els límits ja establerts per l'anterior fase, que vénen marcats per la preexistència d'uns murs de contenció. El mur situat a llevant delimita l'espai amb el carrer Rossinyol (actual carrer de Sant Josep), i el de migdia el separa d'una finca veïna.

Es produeix un nou anivellament de la zona central del solar, obtingut per l'aportació de terres, de manera que s'estalvien l'esglaonament de la zona de llevant i es resol el pendent natural del terreny.

L'esplanada central del solar està conformada per un pati o hort que pertany al sector E, amb una sola edificació a l'extrem sud-oest, que correspon al dipòsit del sector B i que es manté de la fase anterior.

A diferència del pati de l'anterior fase, aquest és molt més senzill. En tot l'espai central només es troba alguna zona pavimentada, i la resta del pati està alliberada d'estructures.

Una d'aquestes àrees pavimentades és la que envolta la zona del dipòsit. Es tracta d'un paviment de morter de calç d'uns 3 cm de gruix, irregular, que també s'estén per la zona central i oest del solar en forma de petites clapes. Aquest paviment va relacionat amb un sistema de canalitzacions que parteix del canal situat a la paret est del dipòsit del sector B.

És tracta d'un circuit d'aigua format per un gran cossi de ceràmica reduïda que serviria per filtrar les impureses de l'aigua procedents del dipòsit, que es dipositarien al fons, i d'aquí derivaria l'aigua ja neta a dues canalitzacions situades al nord i a l'est, de rajoles i sense tapa que van quedar malmeses per actuacions posteriors a la zona. Aquest cossi porta una inscripció gravada amb l'any 1706. Creiem que podria ser reaprofitat, ja que principalment aquestes peces s'utilitzaven per fer la bugada, blanquejar roba o assaonar pells. En aquest cas, l'emplaçament i la connexió amb les dues canalitzacions no s'acaba d'ajustar gaire amb el seu ús més habitual. Aquesta és una de les raons per pensar que la peça va ser reutilitzada, i per tant la data no serveix per conèixer la cronologia d'aquest moment d'ús.

A la paret est del dipòsit del sector B també hi havia un altre canal, situat més al sud de l'anterior. D'aquí parteix una canalització que va ser documentada de forma discontínua i que discorre en direcció est-oest, adossada al mur de tancament sud del pati. Quan arriba al límit est del solar, canvia de direcció vers el nord i s'adossa al mur de tancament de llevant. Just passat el gir, aquesta canalització és substituïda per una altra canalització que s'allarga en direcció nord, adossada al mateix mur de llevant, fins que queda tallada per altres estructures posteriors. Ambdues canalitzacions estan construïdes amb teula àrab posada a l'inrevés i encastada dins d'un llit de morter de calç. No es va trobar cap tipus de tapa, fet que indica que podrien anar descobertes.

L'altra zona pavimentada va relacionada amb el recorregut d'aquestes darreres canalitzacions. Es tracta d'una franja pavimentada amb morter de calç, d'uns 3 cm de gruix, en forma d'L, d'entre 1,39 i 1,79 m d'amplada, que s'adossa a les parets de les canalitzacions.

Altres construccions posteriors en aquest indret i les obres del Teatre Municipal malmeten la zona de comunicació entre les dues àrees pavimentades, que per cota sabem que anirien relacionades.

Pel que fa al dipòsit del sector B, en aquesta fase pateix una sèrie de reformes, que consisteixen a grans trets en la col·locació d'un nou revestiment, la construcció d'un segon paviment i la substitució de canals anteriors per altres de nous. La col·locació d'un nou revestiment a la cara interna de les parets del dipòsit va inutilitzar el canal que subministrava aigua a la font del pati de mitjan segle XVI, fet que assenyala que en el moment de fer aquesta petita reforma el pati ja hauria estat abandonat, o si més no la font. En canvi, els canals que es troben a la paret est del dipòsit, esmentats anteriorment, que connecten amb les canalitzacions del pati de la segona meitat del segle XVIII, travessen el revestiment i, per tant, haurien funcionat amb aquest revestiment.

La següent reforma del dipòsit que es produeix en aquest període és la reducció de la capacitat original, que de tenir 20,52 m^3 passa a només 2,56 m^3. S'ha de tenir en compte que la capacitat del dipòsit va ser calculada a partir de l'alçada conservada de les parets i, per tant, no sabem si la seva capacitat original hauria variat gaire, ja que la part superior de les parets del dipòsit estan malmeses. Per fer aquesta reducció es van abocar a l'interior del dipòsit una bona quantitat de terres i runes per pujar el nivell, i es construí a sobre un segon paviment emprant el mateix tipus de rajola, quadrangular de 30 per 30, utilitzada en el revestiment.

L'aparició de ceràmica vidrada policromada amb decoracions jaspiades sobre fons grocs, tant en els estrats que farceixen l'interior del dipòsit com en els nivells situats per sota dels paviments del sector E, daten el moment d'ús d'aquest pati a la segona meitat del segle XVIII. Aquesta cronologia no coincideix, per tant, amb la inscripció de l'any 1706 trobada en el cossi, una raó més per pensar que aquesta peça és reaprofitada.

Un altre element interessant relacionat amb l'anivellament que es produeix en aquesta fase és l'existència d'una obertura amb una arcada rebaixada que se situa just en el perfil oest del solar. La cota de circulació d'aquesta zona de pas coincideix amb la de les pavimentacions del pati, i per aquest motiu pensem que podria tractar-se de l'accés que comunicaria el pati amb la casa emplaçada al carrer Ciutadans. Aquest espai no va ser excavat ja que queda just en el perfil del solar. En fases posteriors aquest lloc de pas queda inutilitzat.

Una característica d'aquest pati de la segona meitat del segle XVIII és que ja no es tracta del gran pati de fa dos segles, sinó d'un espai més modest. Els llocs on no es va trobar cap tipus de paviment pensem que podrien haver estat ocupats per hortes, com sembla indicar el color ennegrit de les terres.

FASE VII: SEGLES XIX I XX

Fins ara el solar s'havia anat mantenint pràcticament com a un espai obert, sense gaires construccions, ocupat per hortes o per patis. A partir del segle XIX en aquest espai pràcticament buit es comença a construir.

Així, trobem la part central del solar ocupada per un edifici de planta rectangular, que pertany al sector A (fig. 7), construït a sobre dels nivells de la fase anterior. Està format per tres murs de tancament, bastits amb pedres petites i mitjanes, algunes desbastades, amb fragments reaprofitats de teula àrab i rajol, lligades amb abundant morter de calç. El tancament oest queda per sota del perfil del solar i per aquest motiu no es va poder documentar. Tampoc es va poder identificar el nivell de circulació que hauria funcionat amb aquest edifici; segurament hauria anat a una cota superior no conservada. Aquesta construcció

Figura 7. Edifici del sector A, que se situa entre el segle XIX i la primera meitat del XX.

s'afegeix a la part del darrera de l'edifici que actualment ocupa l'ajuntament i que presentava les mateixes dimensions.

A la part exterior d'aquest nou cos es construeix un pati, que ocupa el sector G. A partir del material recuperat en el nivell inferior al de circulació del pati, on trobem fragments de porcellana llisa i decorada, es va poder establir el moment constructiu de la casa i del pati, que se situa en els segles XIX i primera meitat del XX.

En un moment indeterminat entre els segles XIX i XX, l'edifici del sector A s'enderroca i es produeix un altre terraplenament del solar, amb l'aportació d'una gran quantitat de runa i terra, que cobreix totalment les fonamentacions d'aquest edifici i d'altres estructures anteriors. D'aquesta manera, la part central i nord del solar queden alliberades d'estructures, mentre que l'àrea meridional, que correspon al sector M, encara pateix alguna transformació.

D'entrada, cal assenyalar que ens trobem en un espai on apareixen concentrades un bon nombre d'estructures. Algunes d'elles estaven relacionades, però n'hi havia d'altres de les que no se'n va poder identificar la funcionalitat. També cal remarcar l'abundant presència de serveis contemporanis, sobretot a la zona més propera al carrer Talarn. Alguna d'aquestes canalitzacions podrien anar relacionades amb el dipòsit localitzat a tocar del carrer, del qual només se'n va poder excavar la meitat. La resta del dipòsit quedava afectada pel pas de serveis i per la construcció posterior d'un gran edifici que donava al carrer Talarn.

D'aquest edifici només en quedava un mur, de 0,90 m d'ample, que travessava el solar de nord-est a sud-est, i tres basaments, situats més al sud, a uns 5 m de distància, que traçaven un eix paral·lel al del mur principal. Les dimensions de l'edifici i la seva llargada van fer necessàries la construcció d'uns pilars centrals per a la col·locació d'embigats per a un pis superior o de la teulada. D'aquest edifici no se'n va trobar cap nivell de circulació; probablement aniria a la cota de circulació de l'actual carrer Talarn, que ja es va trobar arrasada.

Per la part de darrera d'aquest edifici se situaven un parell de construccions, un safareig amb una planta de doble creu i una petita estança quadrangular que es trobava a dins del sector D, segurament relacionades amb una zona de pati.

Els estrats en què van ser fonamentades les estructures d'aquest període indiquen una cronologia molt moderna, amb un alt percentatge de ceràmica vidrada policromada (decoracions jaspiades, plats del niu...), porcellana llisa i decorada entre d'altres materials, que ens situa entre els segles XIX- XX, sense gaire més precisió.

Hem de remarcar, finalment, que en els afloraments de la roca natural que es troben per la banda de llevant i de migdia van aparèixer algunes empremtes de barrina, produïdes per l'extracció de la pedra calcària. No es d'estranyar, tenint en compte que al sud-est del solar, a uns 300 metres, es troba la zona de les Pedreres, dedicada a l'explotació d'aquest material. L'excavació dels estrats que cobrien la superfície de les roques on es van trobar alguna d'aquestes marques va permetre constatar que haurien estat realitzades en un moment indeterminat d'abans del segle XVIII.

BIBLIOGRAFIA

AADD, 2002, *Història del Gironès*, Diputació de Girona.

ALMAGRO, M., 1955, *Las necrópolis de Ampúrias*, Vol.II, Barcelona.

CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, J. M.; SAGRERA, J., 1995, *La ciutat de Girona l'any 1535*. Col. Història Urbana de Girona, 2, Ajuntament de Girona.

CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, J. M.; SAGRERA, J., 1998, *La ciutat de Girona en la 1a meitat del segle XIV*. Col. Història Urbana de Girona, 3, Ajuntament de Girona.

CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, J. M.; SAGRERA, J., 2000, *El sector nord de la ciutat de Girona. De l'inici al segle XIV*. Història Urbana de Girona, 4, Ajuntament de Girona.

CASTELLS, R.; CATLLAR, B.; RIERA, J., 1992, *Catàleg de plànols de la ciutat de Girona des del segle XVII al XX*. COAC demarcació de Girona. Ajuntament de Girona.

FRIGOLA, J., 2009, *Seguiment i excavació a la Plaça del Pallol, Girona (Gironès)*. Memòria d'excavació (inèdita).

SOLER, N., 2001, Terrissa gironina trobada a la Casa de Cultura, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, XLII*. (pàg. 397- 409)

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA CASA SOLTERRA (GIRONA, GIRONÈS)

Josep FRIGOLA TRIOLA

La Casa Solterra de Girona es troba situada en el número 18 del carrer Ciutadans i és la seu dels Serveis Territorials de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya. La intervenció arqueològica en aquest edifici va ser motivada per unes obres d'adequació de diversos espais de la planta baixa.

Les obres van ser promogudes i dirigides des del mateix Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació. La situació de la casa Solterra, en ple barri vell de la ciutat de Girona, feia preveure l'aparició de restes arqueològiques en el subsòl de l'edifici; no obstant això, la intervenció arqueològica no es va iniciar fins després d'haver-se fet, sense control arqueològic, un gran rebaix de més de 4 metres de potència d'una part de l'àrea afectada.

La intervenció arqueològica, encomanada a l'empresa Janus SL, es va iniciar el dia 22 de setembre de 2008 i es va allargar fins al 31 de desembre del mateix any. La direcció va anar a càrrec de Josep Frigola.

EL CARRER CIUTADANS

No és fins al segle XIII que la zona on trobem el carrer Ciutadans s'urbanitza (al 1247 aquest carrer apareix com a carrer Draperia i no serà fins a 1475 quan apareix amb el nom de Ciutadans). Això es va fer de manera planificada i va ser promogut, a parts iguals, per la Corona i per l'Església, que actuaren com a senyors útils dels terrenys.

La nova urbanització va permetre superar els límits de la ciutat romana per migdia i el nou espai va atreure aviat nous estadants, entre ells propietaris de grans fortunes, que amb el temps van donar nom a l'actual

Figura 1. Planta parcial de la casa Solterra, amb indicació dels sectors intervinguts.

Janus S.L.

carrer. El desplaçament del pes polític des de l'antic clos romà vers aquest eixample medieval ha quedat fossilitzat en la ubicació de l'actual ajuntament, a la Plaça del Ví, just a l'inici del carrer Ciutadans.
La parcel·lació feta en època medieval hauria configurat un tipus de propietat de petites dimensions. Res a veure, doncs, amb els grans casals construits més tard, en època moderna, com l'actual casa Solterra, producte de la fusió de diverses finques medievals en una sola finca. Aquest procés de creixement explica la complexitat arquitectònica, en la seva distribució interna, que poden arribar a tenir aquests grans casals, aparentment unitaris a nivell de la façana principal.

LA INTERVENCIÓ

La intervenció es va plantejar amb la intenció de recuperar el màxim de dades sobre la zona on s'havia fet el rebaix sense control arqueològic (sector 1), on es van documentar els perfils deixats, dibuixant-los, i es va poder acabar d'excavar una franja d'uns 30 centímetres d'amplada en un dels perfils (el nord).
Donat que el projecte preveia fer rebaixos en la majoria de l'espai afectat per l'obra, es va plantejar la continuació de la intervenció a partir de cates per tal de determinar l'existència d'estructures o d'estratigrafia arqueològiques en els sectors afectats.
La planta de l'edifici actual de la casa Solterra ocupa una superfície construïda d'aproximadament 1293 m^2, apart d'un gran pati situat a llevant. L'espai on es desenvolupava l'obra correspon a una part de la planta baixa, d'aproximadament uns 270 m^2, distribuïts en diverses estances i un pati de llums. En total, l'espai es va distribuir en 13 sectors, separats per parets o per arcades.
Les cates que es van dur a terme, de forma preventiva, van ser sis i es van practicar en els sectors 3, 6, 7, 8, 9 i 10. Aquestes cates, de mides variades segons les necessitats i possibilitats de cada sector, van assolir una potència màxima d'1 metre, corresponent a la cota màxima d'afectació de l'obra.
En tots els casos les cates van donar resultat positiu, i es van poder documentar diferents tipus de paviments anteriors al que estava en ús en aquell moment i, per sota, estrats arqueològics d'època medieval i moderna.
Degut al resultat positiu de les cates, es va plantejar obrir en extensió totes les zones on s'havien de fer rebaixos o, el que és el mateix, es van fer els rebaixos previstos excavant sota control arqueològic i per fases.
L'excavació es va fer manualment i amb l'ajut d'una màquina excavadora de petites dimensions i amb cullera plana allí on va ser possible (sectors 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 i 12). En els sectors 1, 10, 11 i 13, en canvi, l'excavació es va fer de forma manual degut a la impossibilitat de fer-hi arribar la màquina.

RESULTATS

Els resultats que podem oferir en aquest moment, amb l'estudi de materials encara no iniciat, són del tot provisionals i s'ha de tenir en compte que poden canviar sensiblement un cop fet l'estudi de materials i enllestida la memòria corresponent.
Per començar, s'ha de dir que la major part de l'excavació en extensió de la casa Solterra ha donat com a resultat la troballa de paviments que haurien estat en ús durant l'època moderna. Això ha estat així en els sectors 2, 3, 5, 6, 7, 8 i 9 (corresponents als baixos de la zona afectada pel projecte) on, sota el paviment en ús a l'inici de l'obra, es van trobar paviments ceràmics (U.E. 1002 / 1019) formats per rajoles quadrades de 18 centímetres de costat (sectors 2, 3, 5, 6 i 7) i paviments de còdols (U.E.1029) lligats amb morter de calç (sectors 3, 8 i 9). Donat que no s'ha fet més troballes en aquests sectors, no ens estendrem en els seus resultats i ens centrarem en els sectors que ofereixen resultats més interessants.

Sector 1

Pel que fa al sector 1, on s'havia fet el rebaix sense control, es van poder excavar uns 30 centímetres dins del perfil nord. Aquí es va poder documentar una seqüència estratigràfica formada per una quinzena d'estrats que sumaven una potència de 4,5 metres.
En aquest sector, malgrat la potència del rebaix practicat, no es va esgotar la seqüència d'estrats arqueològics i, per tant, encara queden restes per excavar per sota de la cota d'afectació del projecte.
A la part més baixa del sector van aparèixer dos murs (1085 i 1100) fonamentats en un estrat (1095) que hem de datar provisionalment entre finals del segle XIV i començaments del XV.
S'ha de destacar que un d'aquests murs (1100, que aparegué també al sector 12) és de grans dimensions i amb una sola cara vista, a ponent, a més d'estar

disposat de forma esbiaixada respecte a l'orientació dels murs actuals de l'edifici. A més, segons sembla, aquest mur va tenir una vida molt curta ja que queda ràpidament amortitzat a la primera meitat del XV. Aquest fet permet pensar que la trama medieval potser no s'ha mantingut tan intacta com pot semblar a primer cop d'ull i que els canvis d'època moderna i contemporània han de ser tinguts en compte, ja que poden ser més profunds del que la historiografia sobre el tema ha fixat en identificar la trama urbana actual amb la d'època medieval.

En el mateix sector 1, aproximadament a un metre per sobre del mur 1100, es va poder documentar un mur (1071) que retrobaríem en l'excavació del sector 12 (al pati posterior de l'edifici) amb el número d'U. E. 1189. Adossat a la cara sud d'aquest mur, hi havia un canal (U.E. 1069) fet de rajols ceràmics que es va trobar també en ambdós sectors. Com a curiositat, direm que reaprofità un fragment de capitell gòtic que va ser incorporat com a part de la coberta. Aquest canal, igual que el mur al que s'adossava, huarien estat amortitzats al segle XVII.

Sector 4

Al sector 4 es va poder excavar un dipòsit que ocupava la totalitat del sector. Aquest dipòsit es trobava delimitat pels costats est, nord i oest, per les mateixes parets de pedra que delimiten el sector 4. En canvi, el límit del dipòsit per la banda sud era format, pel que sembla, per un retall amb una certa inclinació. Tan sols a l'extrem est del tancament sud del dipòsit apareixien tres pedres lligades amb morter de calç. És de preveure que la totalitat del dipòsit hauria estat cobert per algun tipus d'enllluït hidràulic, tot i que la gran quantitat de calç adherida a les parets i el fons feia impossible assegurar aquesta dada.

Entre les pedres situades a l'extrem de llevant del tancament sud del dipòsit es va trobar un forat de desguàs. Aquest petit orifici, d'uns 10 centímetres de diàmetre, connectava amb un canal (U.E. 1153), ja dins del sector 2 i amb pendent cap al sud.

En un moment indeterminat, aquest dipòsit es va dividir en dues parts. La divisòria era formada per una estructura molt feble (U.E. 1159) feta de taulons de fusta (conservats, encara que de forma molt precària, degut a la humitat retinguda per la fusta) i algunes rajoles massisses posades verticalment. Aquesta estructura s'orientava de nord a sud, una mica esbiaixada respecte als eixos del dipòsit, i recolzava en un muret (U.E. 1160) fet de pedres desbastades lligades amb morter de calç. Aquest muret, orientat d'est a oest, formava angle de 90 graus amb la divisòria 1159 i quedava, per tant, una mica esbiaixat respecte als eixos del dipòsit.

Ignorem la funció d'aquest dipòsit, tot i que la gran presència de calç enganxada tant a les parets com al fons fa pensar que hauria contingut algun líquid amb gran presència de calç (possiblement aigües dures) de manera continuada. La presència d'un pou just al costat del dipòsit, amb connexió directa amb aquest a partir d'una obertura tapiada a la paret de llevant, referma la hipòtesi de la relació d'aquest dipòsit amb l'aigua.

Sector 10

Aquest és potser un dels sectors més interessants, ja que, tot i ser un dels que es conservaven a una cota més elevada (s'hi accedeix a través d'unes escales des del sector 3, a la planta baixa) fou el que va donar unes cronologies més reculades. Tots els estrats generals excavats aquí (on no es va arribar mai a nivells estèrils) anaven des del segle XI-XII fins al XV. Aquestes cronologies contrasten amb les obtingudes en el sector veí (el sector 11) on s'excavaren uns grans farcits del XV a cotes inferiors als estrats dels segles XI a XIII del sector 10. Això indica que les parets que envolten el sector 10 (1128, 1137, 1138 i 1144) i que encara es troben funcionant com a part integrant de l'edifici, podrien pertànyer a cronologies força reculades ja que (tot i no haver quedat penjades durant l'excavació) tots aquests estrats que s'hi recolzen tenen cronologies baixmedievals. A nivell d'estructures, en aquest sector cal destacar la presència d'una claveguera (1145) que, curiosament, es trobava parcialment integrada dins del mur que separava el sector 10 de l'11.

Sector 11

En aquest sector, situat immediatament al nord del sector 10, es van poder excavar una sèrie de farcits d'idèntica cronologia (segle XV) que obliteraven un pou (1105) i un mur (1117) en forma de xamfrà que retrobaríem més tard al sector 12 amb el número d'U.E. 1203. L'excavació no va permetre excavar els estrats fundacionals d'aquestes estructures ja que, novament, es va aturar a la cota d'afectació del projecte. Malgrat tot, ens podem fer una idea de la potència d'aquests grans farcits ja que en desmuntar, els paletes, una paret adossada a la paret 1129 (que tanca el sector 11 per ponent i el separa del sector

Figura 2. Sector 12. Passadís enrajolat (finals XVI- inicis XVII).

2) es va descobrir una porta tapiada que hauria connectat els sectors 2 i 11 i que hauria funcionat amb el nivell de circulació del sector 2 (uns dos metres per sota del nivell de circulació en ús al sector 11. A més, cal tenir en compte la considerable potència -més de 4 metres- del mur 1203 del sector 12 (identificat amb el mur 1117 del sector 11).

Sector 12

Aquest sector es troba situat a la part del darrere de la casa Solterra, on trobem un pati amb un tros de porticat provinent del claustre del desaparegut convent de Sant Francesc. El sector 12 correspon a l'excavació d'un forat rectangular de 7,5 per 4,37 metres, practicat en l'angle nord-oest del pati, on el projecte hi plantejava fer una escala per tal de connectar el pati amb els baixos de l'edifici a través del sector 1.

En aquest sector, que es va rebaixar finasa 3,1 metres, es van poder documentar parcialment dos murs (1207 i 1208) i tres canals (1175, 1176 i 1183) posteriors al segle XVII i situats a pocs centímetres sota el paviment actual.

A uns 80 centímetres de profunditat aparegué un gran farcit (1186) del segle XVII que amortitzava una sèrie d'estructures (murs 1194 i 1211 i paviment 1212) que haurien format un passadís enrajolat, orientat d'est a oest i que hauria estat en ús a finals del segle XVI i començaments del XVII. D'aquest tipus de passadissos d'època moderna en tenim un paral·lel proper a la recent excavació de la plaça del Pallol, on es van poder excavar en extensió un seguit de passadissos corresponents a un pati.

Amb una cronologia molt propera, funcionant també dins de la segona meitat del XVI, però amortitzats per la construcció del passadís que acabem d'esmentar, es van poder excavar una sèrie de murs corresponents a una habitació de funció desconeguda.

Sector 13

El darrer dels sectors excavats, el 13, és el situat més al nord de l'edifici, just al costat del sector 8. L'excavació d'aquest espai va donar com a resultat la troballa de la cantonada d'una habitació pavimentada amb lloses de pedra. La cronologia d'aquesta habitació podria ser de finals d'època medieval-inici d'època moderna, a jutjar per l'estudi preliminar dels materials. Les parets descobertes presentaven un acabat de pedres ben escairades a la part vista i una banqueta d'acabat menys polit. La funció d'aquestes estructures en és desconeguda, tot i que novament es constata el fet de la no correspondència entre el traçat de l'edifici actual amb les estructures medievals o d'època moderna.

La claveguera

Cal esmentar la "troballa", feta de forma paral·lela a la nostra intervenció, d'una claveguera de grans dimensions que travessa la casa Solterra d'est a oest. De fet, la claveguera ja era coneguda per algun treballador jubilat dels Serveis Territorials qui afirmava l'existència d'un túnel per on es podia circular dret.

L'accés a la zona transitable (i que no es troba en ús) de la claveguera es podia fer des de l'interior de la casa Solterra, des del sector 7, a través d'un forat fet en un envà pels mateixos paletes. En aquest punt, va ser possible remuntar el curs de la claveguera en una distància aproximada d'uns 33 metres en direcció est. Al llarg d'aquest recorregut, es va fer evident la diferència constructiva dels diversos trams que conformen la claveguera (trams on calia ajupir-se; trams en què es podia caminar dret i on no s'arribava a veure el sostre; trams coberts amb volta; trams coberts per grans lloses...). Aquestes

diferències constructives responen al fet que els diversos edificis que s'anaren construïnt al llarg del temps i que avui resten agrupats dins la finca de casa Solterra, es van fer respectant el curs de la claveguera, la qual van anar cobrint amb diferents solucions arquitectòniques (voltes, lloses planeres...).

La claveguera fa un canvi radical a l'alçada del sector 7, on perd alçada sobtadament, deixa de ser transitable, i on es manté encara en funcionament en direcció al carrer Ciutadans. De fet, en el sondeig practicat al sector 9 es va detectar la volta de la claveguera a pocs centímetres del darrer paviment en ús.

Segons converses mantingudes amb els doctors Josep Maria Nolla i Jordi Sagrera, aquesta claveguera es troba citada en la documentació medieval, en les afrontacions dels contractes d'establiment i on les normes urbanístiques de l'època insten als constructors a no ocupar l'espai del pas de l'aigua. Sembla que en un inici la claveguera hauria funcionat a cel obert i que els edificis que s'hi van construir a l'entorn van respectar el seu pas, tot i haver-la acabat cobrint com a forma d'ampliar el sostre edificable de les finques.

Figura 2. Sector 12. Passadís enrajolat (finals XVI- inicis XVII).

A TALL DE CONCLUSIÓ

L'excavació de casa Solterra fou complexa, tant per la natura del jaciment com per la necessitat d'adaptar-se a les tasques de l'obra que s'estava duent a terme. Malgrat no poder oferir, en aquest moment, unes conclusions acurades i de conjunt sobre l'evolució de l'edifici, cal destacar la rellevància de les dades obtingudes, sobretot pel fet que els canvis urbanístics de finals de l'edat mitjana i d'època moderna s'entreveuen profunds. Cal, potser, incidir en la necessitat de poder fer controls arqueològics (i excavacions si s'escau) sistemàtics al barri vell de Girona, lligats a les moltes obres de reforma que es van fent. Només així es podrà obtenir una visió del que ha estat l'evolució de la ciutat a través de l'arqueologia, fet que evitaria, per altra banda, la pèrdua, irrecuperable, de dades.

BIBLIOGRAFIA

CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, J. M.; SAGRERA, J. 1998, *La Ciutat de Girona en la 1a meitat del s. XIV: la plenitud medieval*, Història Urbana de Girona, 3, Ajuntament de Girona.

CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, J. M.; SAGRERA, J. 1995, *La Ciutat de Girona l'any 1535*, Història Urbana de Girona, 2, Ajuntament de Girona.

CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, J. M.; SAGRERA, J. 1996, *Girona comtal i feudal (1000-1190)*, Quaderns d'història de Girona, Diputació de Girona – Ajuntament de Girona.

GUILLERÉ, C. 1991, *Girona medieval. L'etapa d'apogeu (1285-1360)*, Quaderns d'història de Girona, Diputació de Girona – Ajuntament de Girona.

GUILLERÉ, C. 1992, *Girona medieval. Crisis i desenvolupament (1360-1460)*, Quaderns d'història de Girona, Diputació de Girona – Ajuntament de Girona.

RESULTATS DELS SONDEJOS REALITZATS A LA CAPELLA DE SANT BENET DEL MONESTIR DE SANTA MARIA D'AMER (AMER, LA SELVA)

Rafael DEHESA CARREIRA

MOTIVACIÓ DE LA INTERVENCIÓ

La parròquia de Santa Maria d'Amer ha anat realitzant petites actuacions al temple al llarg dels anys. Es va realitzar una actuació important en la coberta, el campanar i les façanes. Però ara el Consell Parroquial considerà que calia plantejar unes obres de major envergadura a realitzar en distintes fases, amb uns criteris bàsics a seguir a l'hora de procedir. Les obres de restauració i adequació havien de començar a la capella de Sant Benet i formarien part de la primera fase. Les obres a realitzar consistien bàsicament en la substitució de l'actual paviment i en el repicat del morter actual que recobreixen els paraments del cenobi benedictí.

Atès que les obres al paviment de la capella podien afectar restes anteriors, i que sota el morter actual que recobreix els murs podien conservar-se restes de pintures més antigues, el Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, proposà de realitzar dues cales a la nau de la capella, i uns seguit de cales a les parets de l' absis, on es tenia coneixement de l'existència d'unes pintures murals. El promotor de l'obra és el Bisbat de Girona, en particular la Parròquia de Santa Maria d'Amer.

DESCRIPCIÓ DELS TREBALLS REALITZATS

Com s'ha dit, el projecte de remodelació estava condicionat a la realització d'una intervenció arqueològica prèvia a l' inici de les obres. Per aquest motiu es realitzaren dos sondejos al tram de la nau de la capella de Sant Benet que es veien afectats per les obres de remodelació els resultats dels quals passarem a descriure tot seguit.

Sondeig 1

Realitzat a l'oest de la nau de la capella de Sant Benet, a tocar a la paret que delimita la mateixa per l'est, presenta unes mides de 1 metre d'amplada per 1'20 metres de llargada i 60 centímetres de fondària. Sota una capa de formigó de 10 centímetres de potència que formava el paviment actual, hi aparegueren les restes d'un mur (U.E. 101) bastit en pedra lligada amb un morter de calç i sorres de color groguenc que sembla discórrer en la mateixa direcció que el mur lateral de la capella de Sant Benet. A la mateixa cota que aquest mur hi aparegué un nivell runa (U.E. 102) format bàsicament per pedres, rajoles d'argila i fragments de morter de calç de color blanc. Aquest nivell presentava una potència de 50 centímetres i cobria directament les restes d'una inhumació (U.E. 103). D' entre les restes recuperades en aquest nivell, destaca la troballa d'una moneda de coure, possiblement un ardit en un estat de conservació força dolent. Com s'ha dit, aquest nivell cobria directament les rests d'una inhumació d'un individu. La tomba en qüestió, duia una orientació est – oest, i només ha estat possible excavar-ne la meitat inferior. L'enterrament està format per les restes d'un individu adult, segurament masculí, dipositat dins una caixa de fusta de la qual encara se'n conserva alguna resta, així com els claus de ferro. Tanmateix s'ha pogut constatar, que aquesta caixa de fusta, es trobava alhora dipositada a l'interior d'un sarcòfag obrat amb pedres lligades amb morter de calç de

Figura 1. Detall del final del sondeig núm. 1 amb les restes aparegudes.

Arqueolític Terra-Sub S.L.

color blanc. És molt possible que part de la runa de l'estrat que cobreix l'enterrament, provingui de la destrucció d'aquesta caixa d'obra. Segurament es tracti d'un enterrament d'algun membre de la comunitat del monestir, aquesta pràctica era un fet usual, com s'ha pogut documentar arran de l'existència d'altres enterraments a l'interior del temple. Pel que respecta a la seva cronologia, creiem que es pugui datar entre els segles XVII-inicis del segle XVIII, si ens atenim a la troballa del possible ardit de coure, ja que aquest tipus de numerari va estar en circulació fins a la victòria del rei Felip V.

Sondeig 2

El sondeig núm. 2 es va realitzar al centre de la nau de la capella de Sant Benet, just al davant del presbiteri. Les seves mides són de 1 metre d'amplada per 1'60 metres de llargada i la seva potència màxima és de 35 centímetres.

Un cop enretirada la capa de formigó de 10 centímetres de potència que formava l'actual paviment, hi aparegué un nivell molt compacte format per còdols lligats amb un morter molt dur compost per sorres i calç de color blanc de tant sols 10 centímetres de potència (U.E. 201). Per sota d'aquest, s'hi documentà un nivell (U.E. 202) de composició flonja, format un morter de calç i sorres de color groguenc, molt similar al que apareixia al sondeig núm. 1. Aquest aparegué un retall de forma allargassada (U.E. 203) que abastava gairebé la totalitat de l'amplada del sondeig en la seva zona sud. En un extrem d'aquest retall hi aparegueren les restes d'un fèmur pertanyent a un individu adult, i en el seu farcit més restes humanes, com per exemple les restes d'una mandíbula infantil. És molt possible que en el moment de dur a terme aquest retall, aquestes restes òssies fossin arraconades en un extrem, ja que no es trobaven en connexió anatòmica. Res no en podem dir de la seva cronologia, ja que en tot el sondeig, a banda de les restes humanes, només s'ha recuperat un fragment informe de ceràmica grisa de cuina a torn, i per tant de difícil adscripció cronològica.

Aquest retall també afectava en part el nivell o estrat inferior (U.E. 205), s'hi documentà l'existència d'un estrat format per pedres lligades amb un morter obrat amb sorres i calç de color groguenc, molt dur i semblant al documentat al sondeig núm. 1.

Figures 2 i 3. de les cales practicades a l' absis de la capella de Sant Benet i de les restes identificades durant la realització d'aquestes.

LES CALES REALITZADES A LES PARETS DE L' ABSIS

El segon objectiu de la intervenció, era determinar si les pintures que decoraven l' absis de la Capella de Sant Benet fins el final de la Guerra Civil Espanyola, es conservaven encara sota la capa de pintura que actualment decora la capella.

Per aquest motiu es realitzaren una quinzena de cales repartides en tota la superfície l' absis. Les mides d'aquestes cales varien segons el nivell d' accessibilitat a les parets, ja que tot i comptar amb una bastida, no era fàcil poder arribar a tot els indrets. Així s'hi practicaren cales amb unes mides de 50 x 20 cm., cales de 20 x 20 cm., cales de 30 x 15 cm. L'extracció de la capa de pintura que actualment decora l' absis fou enretirada de forma manual, amb l'ajuda de bisturís i pinzells. La capa de pintura existent ,és molt prima i just per sota que hi aparegueren les pintures. S'han pogut documentar restes de les diferents policromies que decoraven la capella, com els colors blau, els ocres i vermells., en totes les cales practicades. Així, ha estat possible veure restes dels núvols que formarien part del cel que decoraria la part superior o volta de l' absis així com restes de motius florals i del blau que decoraria els laterals de la capella. No s'ha pogut constatar, en canvi si la decoració figurada que representaria la Trinitat i els diversos àngels que es poden veure en les fotografies realitzades amb anterioritat a la Guerra Civil Espanyola, es conserven encara. Val a dir que les pintures es troben en un estat de conservació força precari i que en el cas que es pretengui conservar-les caldria una actuació urgent.

BIBLIOGRAFIA

MARQUÉS CASANOVAS, J. 1970, Amer. *Annals de l' Insitut d'Estudis Gironins*, vol. 20, pàg. 5-74.

SAGRERA, J.; AGUSTÍ, B. 2002, *El monestir de Sta Maria d'Amer. Evidències arqueològiques al claustre i a la nau central*. Quaderns de la Selva, núm. 14, pàg. 95-110.

INTERVENCIONS A FIGUERES (ALT EMPORDÀ). LES MINES D'AIGUA DEL CARRER PEP VENTURA I DEL MAS TORRENT

Anna Maria PUIG GRIESSENBERGER

LA INTERVENCIÓ AL CARRER PEP VENTURA NÚM. 9

La intervenció, portada a terme el març del 2008, va venir motivada per la troballa, fortuïta, d'una antiga mina d'aigua, durant les obres de construcció d'un habitatge plurifamiliar, segons *Projecte executiu d'habitatge plurifamiliar entre mitgeres, carrer Pep Ventura 9, Figueres*, de Collgorgot Arquitectes S.C. de Figueres, promogut per Promocions Vilacolum, S.L., els quals es feren càrrec de les despeses dels treballs arqueològics.

El carrer Pep Ventura es troba situat al nord-oest de la Rambla, fora del que seria el perímetre del recinte medieval, delimitat per les muralles. Aquesta zona, situada en els marges de l'antic camí de Besalú o d'Avinyonet, coneguda amb el nom d'Eres del portal de Besalú, va experimentar una urbanització molt lenta. Encara a principi del segle XVII estava pràcticament despoblada; de fet, la consideració de raval no li arribarà fins el 1680 (Egea 1999, 53-55). El major creixement, però, es produeix al llarg del segle XVIII, frenat, no obstant, per les prohibicions de construir més enllà d'una determinada línia que establia una zona no edificable, imposada com a àrea de seguretat del castell de Sant Ferran, encara vigent a principi del XIX.

La mina descoberta al carrer Pep Ventura se situa en una zona d'aigua abundant, que hem de relacionar amb el rec Gatillepis, un dels diversos recs que el creixement urbà de Figueres, amb el temps, ha anat cobrint, colgant o modificant, o malmetent amb el vessament d'aigües residuals. Segons l'historiador local Josep M. Bernils, aquest rec, també conegut com aqüeducte de Gatillepis, *"probablement era el mes cabalós i regular de tots. Es manifestava al carrer que portava aquest nom, avui dit d'Álvarez de Castro ... Encara avui, en èpoques de fortes pluges, el seu curs soterrani és sorollós en alguna casa de l'esmentat carrer"* (Bernils 1991, 281).

En plànols del segle XVIII s'aprecia el recorregut del rec des de l'esmentat camí de Besalú fins a la riera Galligans, on desembocava (Castells/Catllar/Riera 1994, 104-105, núm. 49). En un moment determinat, entre final del XVIII i principi del XIX, amb el creixement urbà de la zona al que ens hem referit, el rec es degué cobrir i canalitzar. En un plànol del 1804 veiem clarament com el traçat desapareix i en el seu lloc hi ha construïdes unes illes de cases (Castells/Catllar/Riera 1994, 112-113, núm. 55). Aquesta cronologia vindria confirmada pel material arqueològic que es va recuperar en els nivells que cobrien la mina.

Coneixem referències d'aprofitament d'aquest rec ja a principi del segle XVII, en relació a uns drets adquirits entre 1603 i 1667 per abastar un molí que hi havia a la riera Galligans, a la part alta de l'actual passeig de la Rambla (Bernils 1991, 294; Egea 1999, 81; Falgueras 2004, 19). Aquestes drets i l'establiment d'aigües i els aqüeductes que hi havia al Gatillepis, així com el mateix molí, cessaren entorn el 1831, quan el darrer propietari es veié obligat a vendre el molí, juntament amb la bassa, la presa, el terreny i els arbres situats a la riera Galligans, davant les imminents obres de cobriment d'aquesta riera (Bernils 1991, 294-296; Falgueras 2004, 22). Al segle XIX els aqüífers del Gatillepis continuaren subministrant aigua a les fàbriques de pells adobades i a les terrisseries que hi havia en aquesta zona, que abraçaria el carrer Lasauca, la Rambla i la pujada del Castell.

El tram descobert de la mina a la casa núm. 9 del carrer Pep Ventura no s'hauria vist de no ser per la perforació que es va fer a la volta a conseqüència de la construcció d'uns pilars de reforç per la casa veïna a l'oest. L'estructura es trobava soterrada per una capa d'anivellament, de terres i runa, d'una potència entorn 1 m, segurament disposada en el moment d'urbanitzar el lloc. Només a través del forat obert es va poder accedir a l'interior de la mina i observar-ne les característiques. Avui dia, a més, no hi ha cap altre manera de baixar-hi, ja que es troba seccionada al sud per una obra recent de maons, que impedeix seguir en direcció a la seva desembocadura cap a la riera Galligans, i per estar tapada al nord per una planxa de ferro, segurament a partir de les obres de

Figura 1. Traçat probable de la mina del rec Gatillepis, des del carrer Pep Ventura fins arribar al carrer Lasauca, on desemboca, coincidint amb el traçat de la riera Galligans.

reforma dels calabossos de l'edifici on avui hi ha la Policia Nacional, just a l'altre costat del carrer (Fig. 1).

La llargada total del recorregut practicable fou de 33,20 m, i resseguia tota la mitgera amb la casa immediata a l'oest, la núm. 11. En aquesta distància es varen diferenciar tres tramades (Fig. 2). La més meridional, el tram A, amida 11,80 m de llarg per una amplada mitjana d'1,24 m i una altura d'1,75 m –a l'extrem sud. Es caracteritza per estar enterament construït amb obra, amb alguns escassos afloraments de roca. Les parets laterals estan fetes amb pedres de mides i formes irregulars, majoritàriament de la mateixa calcària del lloc, amb trossos de maó massís, lligades amb morter de calç i sorra. La coberta és de volta apuntada, i està feta amb el mateix material de les parets, construïda amb tramades encanyissat –encara s'apreciaven molt bé les empremtes de les canyes i el punt d'unió de les tramades-; té una fletxa d'1 m per una llum d'1,32 m. La volta reposa directament sobre les parets laterals deixant un petit relleix. L'extrem sud la mina està seccionada per una construcció de maó massís, que deixa entreveure una antiga obertura, avui tapiada, també de maons, a la base de la qual hi ha una reixa de ferro d'un desguàs d'aigües brutes. La paret presenta també

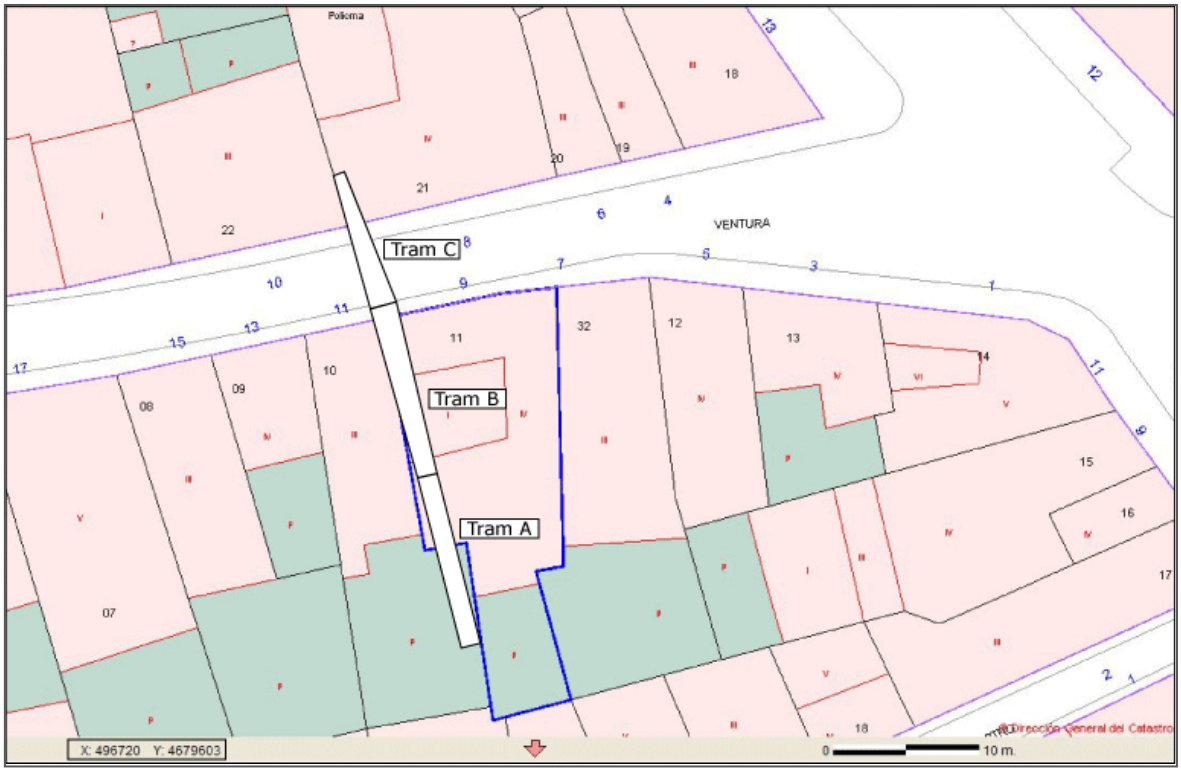

Figura 2. Recorregut i parts diferenciades en la construcció del tram de la mina descoberta.

una canalització de maons, de secció quadrangular, que continua en direcció al sud, seguint el traçat de la mina, segurament com a pas alternatiu després de tapiar-la[1]. En tot aquest tram el paviment és la mateixa roca, excepte davant del tapiat esmentat, que presenta un sòl de maons.

El tram B, que lliga perfectament, sense discontinuïtat, amb els trams A i C, amida 12,10 m de llarg per una altura variable, entorn els 3 m, i una amplada irregular, entre 1,29 i 1,95 m. Està cobert amb el mateix tipus de volta que el tram A, amb la diferència que aquesta reposa sobre les parets de roca, en algun punt completades amb parament de maçoneria. El terra també és la mateixa roca. En aquest tram, així com en el C, es veieren perforacions de barrina, tant a la base com a les parets, els quals se suposa són el resultat d'haver eixamplat el pas de la mina.

El tram C amida 9,30 m de llarg i està enterament obert a la roca natural, amb unes amplada i altura irregulars: d'1,95 m per 2 m d'altura al principi, que es van reduint a mesura que s'avança cap al nord, amb 1,30 m per 1,83 m d'altura, fins acabar en un petit forat de 0,80 m d'ample per 0,60 m d'alt. A partir d'aquí l'accés és va fer més difícil, no obstant això, es va poder veure com desembocava en una cavitat irregular, feta a la mateixa roca, parcialment colgada amb pedres, al fons de la qual hi ha el forat tapat amb una planxa de ferro al que ens hem referit. No sabem com continuaria la mina cap al nord, tot i que veiem que s'endinsa uns metres sota la mitgera de les cases núm. 8 i 10 de l'altre costat del carrer (Fig. 1); és possible que connectés amb un pou que fins no fa massa anys encara es conservava a l'edifici de la comissaria de policia.

LA INTERVENCIÓ AL MAS TORRENT

Aquesta intervenció, realitzada el juny de 2009 per encàrrec de l'empresa ÀTICS, Gestió i Difusió del Patrimoni Arqueològic i Històric, S.L., de Mataró, es féu per a comprovar l'expectativa arqueològica del mas Torrent, especialment pel que fa a la seva construcció i la relació amb la mina d'aigua que hi ha en el seu subsòl, a conseqüència de les obres de reurbanització del sector on es troba, segons Projecte de Reparcel·lació del Pla parcial del sector Avinguda Costa Brava de Figueres, aprovat per l'Institut Català del Sòl.

El mas Torrent, amb adreça a l'avinguda Costa Brava núm. 6, és un immoble situat al nord-est del terme municipal de Figueres. L'edifici, que està format per

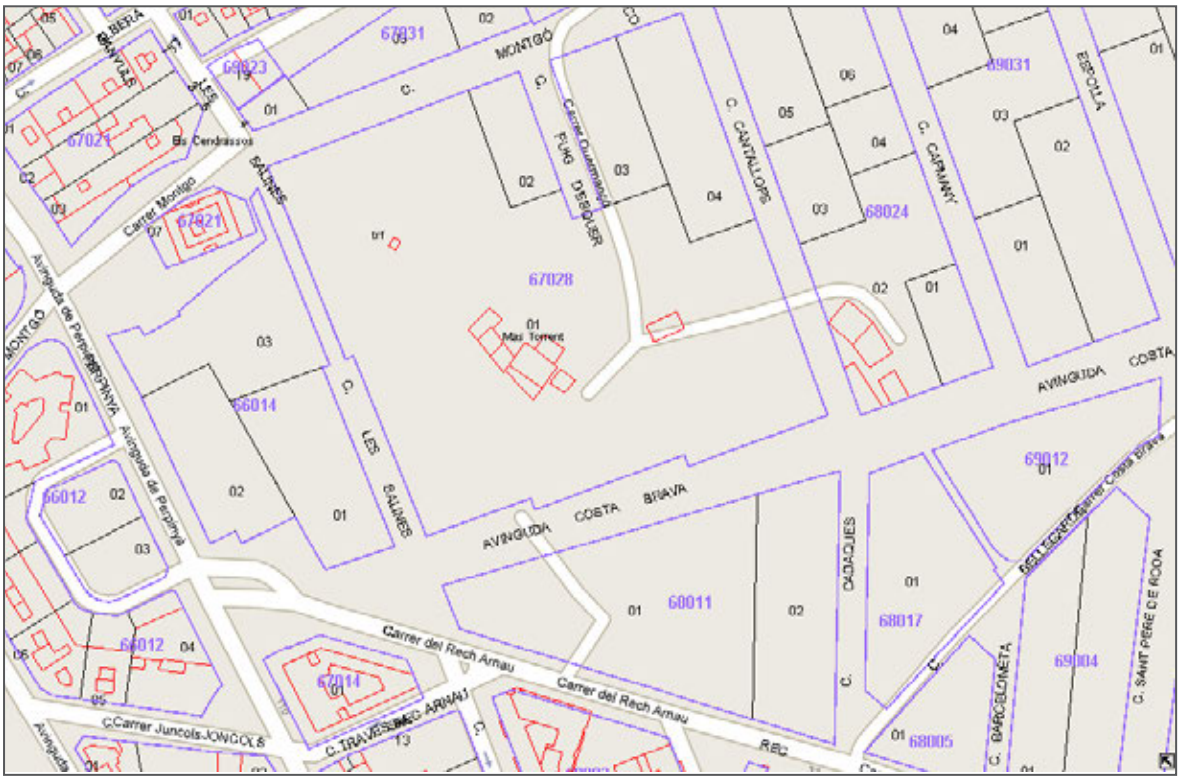

Figura 3. Emplaçament del mas Torrent a l'antiga parcel·lació, abans del projecte actual.

diversos cossos annexats, té una superfície d'uns 575 m², i queda emplaçat pràcticament al centre d'una parcel·la de 17.445 m² de superfície, avui modificada per l'esmentat projecte de reparcel·lació, delimitada al sud per l'avinguda Costa Brava, a l'est en part pel carrer Cantallops i en part per altres parcel·les, al nord pel carrer Montgó i a l'oest pel carrer les Salines (Fig. 3).

Sabem, pels treballs d'Antoni Egea, que el lloc on es troba el mas Torrent, al nord de la ciutat de Figueres, als segles XVI i XVII era coneguda amb el nom de vila d'Amunt i era poblada de masos (Egea 1999, 15). Al segle XVI Egea situa en aquesta zona el topònim Cendrassos, un espai que quedava partit en dos per un camí, el camí dels Lladres (Egea 1999, 56-57). En el segle XVII, a la part oest d'aquest camí, a més de dels Cendrassos o Horta Mitjana, s'esmenta la Font de n'Abril (Egea 1999, 104-105), ambdós separats per un altre camí, el qual sembla coincidir amb el que fins fa poc menava al mas Torrent des del carrer del Rec Arnau. Els límits dels terrenys de la Font de n'Abril, coincidirien amb el posterior mas.

Aquestes terres, al segle XIX, rebien el nom d'Horta Vella, propietat que, fins el moment de la desamortització de Mendizábal, era de la comunitat de preveres de la parròquia de Sant Pere. A mitjans del segle XIX passaran a mans de Narcís Prat, de Girona, i, segons la descripció de l'època, constava d'una casa i una horta, la qual es regava mitjançant una sínia a través d'un pou (Fumanal 2004, 4-5). En un plànol d'uns anys abans, de principi del mateix segle (Castells/Catllar/Riera 1994, 118-119, núm. 58), hi veiem representada una construcció, la qual, segons la llegenda del plànol, correspon a una *"Casa y huerta de la Reverenda Comunidad...* (falta part del text)*"*. Aquesta construcció queda més o menys al centre d'un terreny, d'una certa simetria i parcel·lat, ocupat per conreus, al qual s'accedeix per un camí que trenca des del carrer del rec Arnau (Fig. 4). Si seguim amb l'estudi de la planimetria antiga de la ciutat, aquest edifici semblaria coincidir amb una construcció dibuixada en un plànol del 1783, a l'est del convent de Sant Francesc i a tocar d'un rec (Castells/Catllar/Riera 1994, 106-107, núm. 50).

Aquesta franja de conreus i hortes, situada a la plana més immediata a la Muntanyeta (on a mitjans del segle XVIII es construeix el castell de Sant Ferran), quedava delimitada a l'oest per l'actual carrer de la Jonquera –antic camí de Perpinyà-, a l'est pel carrer de Peralada –antic camí de Vilabertran- i al sud pel carrer del rec Arnau, en un espai intermedi entre el convent de Sant Francesc, també conegut amb el nom de Santa Maria de Jesús –construït a final del segle XV, del qual no en queda cap traça- i el convent de Caputxins -construït a la segona meitat del XVIII.

Els treballs arqueològics consistiren en l'excavació de 4 cales, repartides en diferents punts del mas, per tal d'efectuar les comprovacions requerides pel projecte, a petició de l'arquitecte municipal, Joan Falgueras. Malgrat les limitacions de l'actuació, es varen poder apuntar un seguit de conclusions, tant relatives a la part construïda més antiga del mas, la més directament relacionada amb la mina d'aigua, com sobre aquesta.

L'edificació més antiga del mas Torrent correspon a dues naus adossades –juntes formen una planta quadrangular-, orientades en sentit est-oest, cobertes amb volta de canó, amb uns murs de prop d'1 m de gruix, a l'oest de les quals hi ha el pou a través del qual s'accedeix a la mina. Podem relacionar aquest pou, molt probablement, amb aquell que els documents del XIX esmenten com a l'element que proporciona aigua a la sínia a través de la qual es regaven les hortes immediates. D'aquest sistema no en queden traces, sí, però, d'un conjunt de dipòsits, units per canalitzacions, que més tard s'ompliren per la força d'un motor.

Figura 4. Detall d'un plànol de principi del segle XIX en el qual es dibuixa l'emplaçament de l'antic mas Torrent, propietat de la comunitat de preveres de Sant Pere (Castells/Catllar/Riera 1994, 107)

Pel que fa la cronologia de la construcció de les dues naus, el material recuperat en les cales fetes sobre les voltes, malgrat ser molt escàs, ens va permetre situar-la en un context post quem primer terç del segle XVII. Aquesta datació coincideix amb la dels materials més

antics presents en l'anivellament que es va excavar a l'est de les naus, el qual va proporcionar un individu d'un bol de ceràmica blava catalana, decorat amb l'orla de cercles concèntrics, que ens situa a partir del tercer quart del segle XVII. Malgrat la migradesa dels fragments, creiem que aquests elements són suficients per a considerar una ocupació dins la segona meitat del segle XVII.

L'estructura original del mas quedarà desfigurada per les successives ampliacions, la primera de les quals és la que s'adossa a l'est de les naus, de forma perpendicular, ocupant tota l'amplada, amb uns murs menys gruixuts, i una tipologia constructiva ben diferenciada. Pel material recuperat en l'anivellament disposat per a rebre la construcció i el paviment, considerem que l'obra es va fer en un moment del segle XVIII, sense precisar.

Pel que fa a l'estudi de la mina, es va poder comptar amb els resultats de la prospecció subaquàtica feta per l'empresa Arqueolític Terra-Sub S.L., de Banyoles. La prospecció va permetre resseguir el recorregut de la mina des del pou, seguint per sota del mas -pràcticament pel centre de les dues naus-, en uns 20 m de llargada, fins arribar a un punt, que quedaria fora de la part construïda del mas, en què hi havia un canvi de direcció, a partir del qual fou impossible seguir, atès que el pas s'estrenyia considerablement[2]

Els autors descriuen el pou com una estructura de planta quadrangular, de 3,20 per 1,60 m, amb la part superior construïda i la inferior, en part excavada a la roca i en part al sediment argilós –revestida, però, amb pedra. En la seva cara est hi ha l'entrada a la mina d'aigua, un estret túnel que amida 1,60 m d'altura per 0,70 m d'amplada, revestit amb maó massís, i amb una coberta de volta lleugerament apuntada, formada també per dues grans peces de maó, excepte en els punts on està excavada a la roca.

Per paral·lels amb altres mines de Catalunya, com ara la de Creueta, a Santa Perpètua de Mogoda (Vallès occidental), els autors de la prospecció proposaren una datació entres els segles XVIII-XIX. No obstant això, en base als resultats de les cales realitzades, creiem que caldria recular aquesta cronologia. En primer lloc, per l'existència d'un sobreeixidor que fou afectat i colgat en fer l'ampliació del mas a la que ens hem referit; i en segon lloc, per la suposició que la construcció de la mina no té per què ser posterior a l'obra de la part antiga del mas. De fet, tant el pou com la canalització, com tots els dipòsits que en formen part, donen a entendre que responen a la funcionalitat inicial de l'edifici, molt probablement la d'abastament d'aigua de la zona d'hortes. En conseqüència, proposem una cronologia entre la segona meitat del segle XVII i abans del XVIII.

En definitiva, creiem que la part més antiga del mas, que correspon a la de les naus del cos central i les estructures d'aprofitament d'aigües soterrànies, té sentit en el context de l'ocupació per conreus, especialment hortes, d'aquest sector al nord i nord-est de Figueres. Caldria fer una recerca documental completa per a veure l'evolució i el creixement d'aquest espai agrícola, i precisar l'extensió dels dominis, els límits de les propietats i la seva datació.

BIBLIOGRAFIA

BERNILS, J.M. 1977, *Figueres*, Figueres, Consell Municipal de Turisme.

BERNILS, J.M. 1991, Les fonts i les aigües de Figueres, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 24, 277-326.

CASTELLS, R., CATLLAR, B., RIERA, J. 1994, *Ciutats de Girona*, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya-Girona, Diputació de Girona.

EGEA, A. 1999, *Figueres als segles XVI i XVII*, Quaderns d'Història de Figueres 2, Figueres, Ajuntament de Figueres-Diputació de Girona.

FALGUERAS, J. 2004, La Rambla, síntesi de les contradiccions de la ciutat, in AAVV (ed.), Figueres. Llibre de la Rambla, Ajuntament de Figueres, edicions Brau, 18-51.

FUMENAL, M.A. 2004, *Restitució històrico-artística. Mas Torrent*, Culturània s.c., Àtics s.l., estudi inèdit.

PUIG, A.M. 2002, *Seguiment arqueològic de les obres de remodelació de la Rambla de Figueres*, memòria d'excavació inèdita, Servei d'Arqueologia.

PUIG, A.M. 2008, *Documentació arqueològica de la mina en el solar del carrer Pep Ventura 9*, memòria d'excavació inèdita, Servei d'Arqueologia.

PUIG, A.M. 2009, *Sondejos arqueològics al mas Torrent*, memòria d'excavació inèdita, Servei d'Arqueologia.

RODEJA, E. 1957, *Figueras. Notas Históricas 1387-1753*, Girona, Institut d'Estudis Empordanesos.

RODEJA, E. 1962, *Llibre de Figueres*, Barcelona, Biblioteca Selecta.

NOTES

1) En direcció al sud sembla que la mina passaria entre la mitgera de les cases núm. 10 i 12 del carrer Gatillepis, travessaria el carrer, i s'endinsaria sota l'illa de cases entre la Rambla, el carrer Galligans i el carrer Lasauca, probablement entre les cases núm. 11 i 13 del carrer Gatillepis. D'aquí seguiria per la partió dels patis de les cases núm. 15 de la Rambla i núm. 4 del carrer Galligans, travessaria sota el pati del casa núm. 16 de la Rambla, fins arribar a la mitgera de les cases núm. 4 i 6 del carrer Lasauca, per acabar desembocant dins la riera Galligans (Fig. 1). En aquest punt de la riera hi ha una canonada, de dimensions superiors a les de la resta que hi desemboquen, que fa 1,40 m d'alt per 0,50 m d'ample, i que surt a 0,20 m del nivell del llit de la riera. És molt probable que aquesta coincideixi amb la sortida de la mina. Al llarg d'aquest recorregut hem localitzat altres pous, que segurament se servien de les deus del Gatillepis: un a la casa núm. 12 del carrer Gatillepis i l'altre a la casa núm. 16 de la Rambla, al que també té accés la casa núm. 6 del carrer Lasauca.

2) Els arqueòlegs varen suposar que aquesta enllaçaria amb el pou accés que hi ha més a l'est, a uns 50 m de distància.

CAL SENYOR PERE (MAS GINESTET)

Daniel PUNSETI, Judith CABRA

INTRODUCCIÓ

La finca objecte d'intervenció arqueològica es troba situada en el terme municipal de Sant Martí Vell, (Gironès). En una petita boscúria situada a la zona oriental del terme municipal, molt a prop del terme municipal de Sant Joan de Mollet.

L'accés més senzill és per carretera. Des de la ciutat de Girona, cal agafar la C-66 en direcció a la Bisbal d'Empordà. Un cop s'arriba al trencat de la població de Flaçà, cal continuar uns 300 metres més per la mateixa C-66 fins que es troba una cruïlla a ma dreta amb una senyal que indica la direcció a seguir vers l'hípica C.A.V.A. Cal continuar per aquest carreta. Cal sr. Pere o Mas Ginestet es troba gairebé a tocar de les instal·lacions d'aquest centre eqüestre.

Amb anterioritat als treballs efectuats, aquesta finca, no ha estat intervinguda des d'un punt de vista arqueològic, de tal manera que els antecedents d'aquest tipus són completament nuls. Igualment, des d'un punt de vista històric tampoc s'ha realitzat cap treball d'investigació tot i que és un immoble breument citat per Arnau (1983)

Des d'un punt de vista documental tampoc s'ha realitzat cap estudi, tot i això, les recerques realitzades durant aquest treball a l'arxiu diocesà de Girona, han permès localitzar dos documents del segle XIII que esmenten els patronímics Bernat i Miquel de Ginestet de Sant Martí Vell. Ambdós documents són els següents: Llibre U-1, full-f21v *"A Guillem Tarascó. Monitòria perquè resideixi el benefici de Sant Martí Vell del qual és patró Miquel de Ginestet, que ha denunciat l'absència, 26 de maig de 1295"* i Llibre G-1, full-f20 *"Miquel de Ginestet presenta al bisbe Bernat de Vilosa, clerque de Sant Martí Vell, per al benefici fundat per Bernat de Ginestet a l'altar de Santa Maria de Sant Martí Vell, presentació que és admesa, 3 de febrer (1296)- 1297."*

MOTIVACIO DE LA INTERVENCIÓ I OBJECTIUS

L'empresa Mas Ginestet SL, té previst realitzar obres a l'immoble conegut com a mas Ginestet o cal Sr. Pere del municipi de Sant Martí Vell (Gironès). Les restes d'aquest immoble, un mas en ruïnes que es troba al mig de la boscúria, està situat en zona rústica

D'aquesta manera, abans d'iniciar les obres de rehabilitació de l'immoble es va realitzar una intervenció arqueològica consistent en l'estudi dels paraments de les restes del mas Ginestet i una prospecció arqueològica en els entorns de l'immoble.

Com ja s'ha comentat amb anterioritat, les restes del mas Ginestet es troben al mig de la boscúria i en un estat de conservació molt precari. L'estudi d'aquestes restes ha permès identificar un total de 14 unitats estratigràfiques verticals que corresponen a diversos murs amb llargades, alçades i composicions molt distintes.

La prospecció arqueològica es va realitzar a tota la zona que envolta el mas Ginestet o cal Sr. Pere. Les condicions del terreny no eren les més idònies ja que l'espessa cobertura vegetal del subsòl d'alguns indrets i la densa vegetació arbustiva d'un altres no han permès efectuar els treballs de prospecció amb tota l'eficiència esperada. Tot i això cal esmenar que els resultats d'aquestes prospeccions van ser completament negatius.

CONCLUSIONS HISTORIQUES I ARQUEOLOGIQUES (SÍNTESI EVOLUTIVA DE LA CONSTRUCCIÓ DEL MAS GINESTET)

Durant el procés de feudalització de la Catalunya medieval iniciat a l'any 1000 va haver-hi una proliferació de castells o cases fortificades arreu del territori. Durant els anys posteriors a aquesta data les petites cases fortes van esdevenir autèntics castells o vil·les murallades, mentre que altres edificacions de les mateixes característiques van caure en desús i van patir un procés d'abandó escalonat fins als segle XV-XVI en què molta població rural es va traslladar del camp a les ciutats com a conseqüència de l'abolició de molts dels poders feudals. Aquesta gran període històric comprés entre els segles XIII i XVI és el que possiblement es documenta a les restes de cal Sr. Pere o Mas Ginestet.

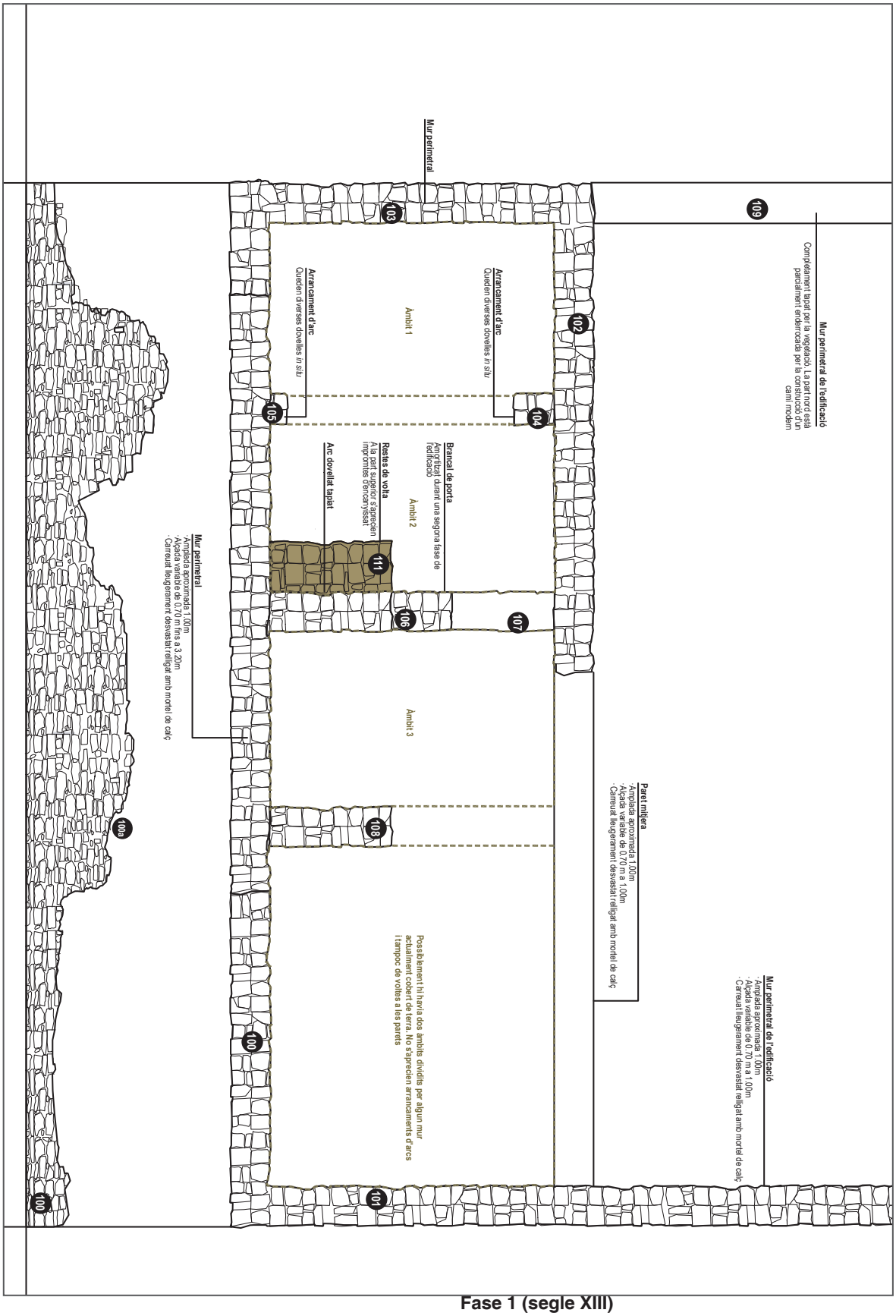

Figura 1. Planta i alçats de les restes del mas. Dibuix. Daniel Punseti & Sandra Fernández.

Moment de construcció de tota l'edificació. Tot i que no s'ha localitzat cap resta ceràmica que ens documenti amb prou claredat la construcció de l'edificació al segle XIII, si que és molt simptomàtic l'estil arquitectònic dels arcs que es conserven al seu interior. La forma apuntada que tindrien aquest arcs acoten una cronologia molt clara durant al segle XIII, moment més àlgid de l'arquitectura gòtica tant en les edificacions religioses com en les construccions civils.

És també clau saber que durant al segle XIII, això si, a finals d'aquest període (any 1296-1297), s'han localitzat dos documents a l'arxiu diocesà de Girona en què es citen dos persones amb el patronímic Ginestet. Això fa pensar que ambdós individus tenien en propietat o com a lloc de vivenda l'immoble estudiat, i de fet, en aquest cas, tant les restes arquitectòniques com les evidències documentals acoten una cronologia molt concreta.

Essent així podem deduir que l'estructura del segle XIII correspon a una planta quadrada lleugerament rectangular que mesuraria uns 23m per 17m de façana (391m^2). Aquesta estructura correspondria a les UE 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 109 i 110, i estaria compartimentada amb dues grans sales: la sala oest emmarcada per les UE 101, 110, 109 i 102, i una sala est que estaria construïda amb diferents arcs apuntats molt similar a la sala gòtica del castell de Montsoriu amb una cronologia gairebé idèntica.

Durant el mateix segle XIII aquesta gran estructura devia tenir un pis superior, si més no a la sala gòtica. Possiblement durant aquest període aquest pis estava sustentat amb enteixinat de fusta o coberta simple, o sigui un pis superior destinat a vivenda més que no pas a un ús laboral.

Fase 2 (segle XIV-XVI)

En posterioritat al segle XIII i possiblement durant moments indeterminats situats entre els segles XIV-XVI, la sala gòtica va quedar compartimentada en diferents àmbits. Nosaltres en diferenciem quatre. La llum de cada arc queda obliterada per una paret i es perd tota la llargada d'aquesta sala en detriment de petites estances.

Durant aquest període es construeix un pis superior molt més ferm. Així ho evidencia la resta de volta identificada com a UE 111, amb una orientació perpendicular a l'arc apuntat 106. Aquesta volta fa

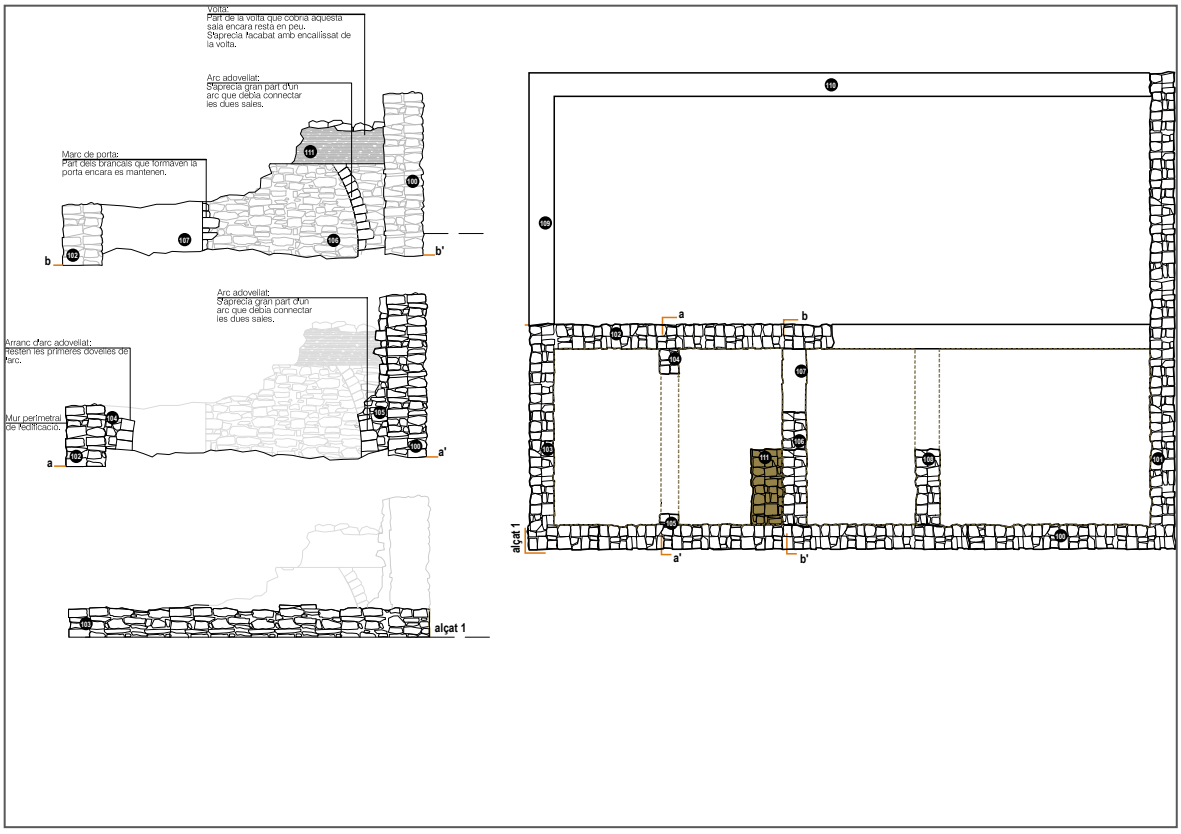

Figura 2. Alçats i seccions amb localització de la planta del mas. Dibuix Daniel Punseti & Sandra Fernández.

pensar que tota l'estructura havia d'aguantar una força superior que no pas un embigat de fusta, i és de pressuposar que durant aquest període hi hagi fins i tot dos pisos més. Essent així ens trobaríem, que durant el segle XIV o XV, l'immoble constaria d'una planta i dos pisos.

A finals del segle XVI tota l'estructura restaria deshabitada, entraria en desús i el seu abandó acabaria convertint-lo en una autèntica ruïna fins a l'actualitat.

BIBLIOGRAFIA

ARNAU GAROLA, M 1983, *Els pobles Gironins, festes històries costums i tradicions – el Gironès*, Olot, Impressions Aubert 1983.

MALLORQUÍ, E. 2000, *Les Gavarres a l'edat mitjana. Poblament i societat d'un massís del Nord-est català.* Girona: CCG Edicions : Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines : Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, octubre 2000. [Biblioteca d'Història Rural. Estudis ; 2]

CASTELL DE ROCABRUNA 2008-2009

Bibiana AGUSTÍ FARJAS, Dolors CODINA i REINA

TIPUS D'INTERVENCIÓ

El castell de Rocabruna està construït sobre un turó que té un bon control visual de la vall de Beget cap a l'est, l'alta Garrotxa al sud i la zona pirinenca de Coll d'Ares cap al nord. Està documentat des del 986 com a propietat de Pere de Rocabruna, partícip de l'expedició del comte de Besalú Oliba Cabreta en auxili de Borrell II de Barcelona, per tal de reconquerir la ciutat de Barcelona, presa per Al-Mansur. Els documents posteriors parlen de canvis de mans durant els segles XII i XIII, del terratrèmol que destrueix la capella al segle XV i de la participació de Pere Desbac, senyor de Rocapruna, com a valedor de Joan II en la Guerra civil catalana.

MÈTODE

La metodologia d'excavació i registre arqueològic ha estat l'habitual en àmbits habitacionals de petita superfície, aplicant el mètode Harris, segons el qual s'identifica cada unitat estratigràfica en extensió i en potència per tal de poder-les interpretar.

Les intervencions que s'han dut a terme fins el moment al castell de Rocabruna han consistit en retirar en primer lloc els nivells d'enderroc. El gros dels enderrocs ha estat retirat amb l'ajut d'una pala mecànica traslladada a peces al castell mitjançant un helicòpter. Tot seguit s'han començat a excavar els nivells d'ocupació del recinte sobirà, dins el projecte específic que duu a terme el Servei de Monuments de la Diputació de Girona des de l'any 2006. La finalitat del projecte consisteix en protegir el conjunt del procés de degradació en el que es troba.

Aquest projecte va començar amb les tasques de desbrossament i primeres consolidacions de salvament l'any 2006, la delimitació i primera consolidació dels murs més fràgils del recinte l'any 2007: es van delimitar i consolidar els murs perimetrals de la cisterna i la torre circular del sud, a més d'identificar l'accés sud del recinte sobirà i intuir la localització d'una torre al nord.

La segona intervenció arqueològica va tenir lloc entre el 10 d'octubre i el 4 de novembre de 2008, combinant novament les tasques de la intervenció arqueològica amb les feines de consolidació de murs i a mercè de la climatologia variable de la tardor. L'excavació va consistir en el rebaix de l'estrat superior de tot el recinte, l'excavació de la cisterna i un sondeig a l'àmbit 6. A partir dels resultats de la campanya de 2008 es va fer evident la necessitat de programar una intervenció arqueològica que pogués abordar l'excavació del nivell/s d'ocupació de les diferents estances del recinte, amb l'objectiu de poder seqüenciar aquesta ocupació, identificar i concretar la funcionalitat de cada un dels espais així com del conjunt del recinte sobirà dins el castell.

La tercera intervenció es va desenvolupar majoritàriament durant el juny de 2009, amb la intervenció d'un tècnic arqueòleg i un equip d'auxiliars d'arqueologia de l'empresa Janus, S.L. que excavaren manualment d'alguns àmbits d'habitació (Sectors 7, 9, 8 i 4). El seguiment de les tasques de consolidació de murs es va fer posteriorment, mentre l'equip de paletes intervenia en el conjunt.

RESULTATS

En conjunt, les intervencions han estat positives i han permès obtenir informació fonamental dirigida a projectar les properes campanyes. Bàsicament, el recinte sobirà s'estructura amb una entrada al sud, una torre al nord i un pati central al voltant del qual es distribueixen diverses estances. Hem rebaixat els nivells d'enderroc fins al nivell de teules –en els casos que es conservava- o fins poc abans de trobar el nivell de circulació, visible en algun tram per la conservació de paviment.

Dins el recinte sobirà hem pogut reconèixer 9 sectors diferents:

Sector 1

Correspon a l'espai de la cisterna, que consisteix en un acabat enlluït de les parets que folren tot el sector i que, alhora, les parets originals de l'estança també mostren restes d'un enlluït, que no és visible si

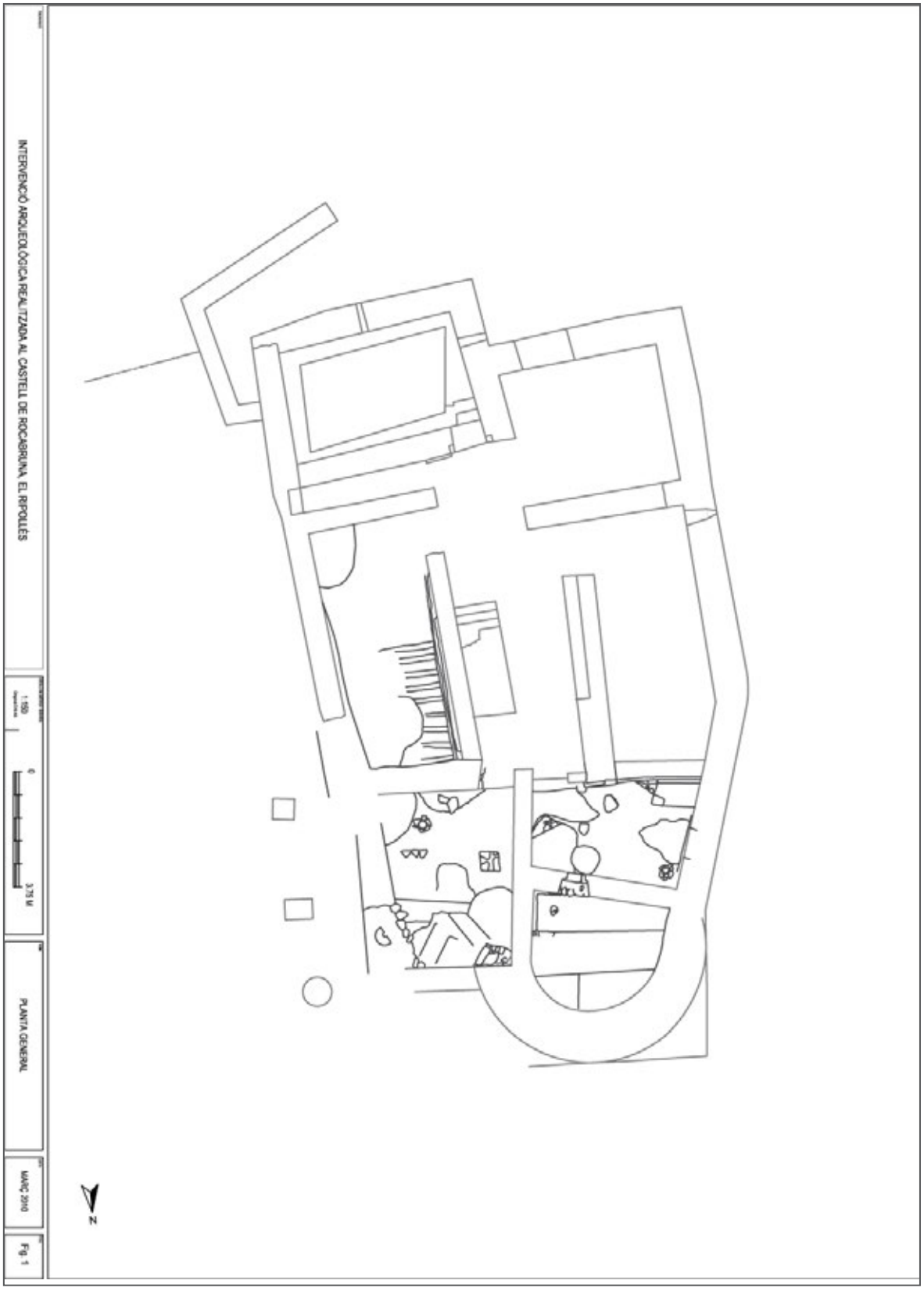

Figura 1. Planta general.

no és en petits trams defectuosos del primer. Aquest espai té unes dimensions que també podrien haver

tingut una altra funció anteriorment –pensem en una possible capella, probablement per la seva orientació, per bé que les finestres als extrems no deixen de ser espitlleres. Tanmateix, l'arranjament fet per a la cisterna impedeix contrastar aquesta hipòtesi. Els treballs de consolidació han rejuntat les esquerdes del morter interior, que es degradava ràpidament. Posteriorment s'ha cobert amb una peça de teixit no teixit i s'ha omplert amb sediment per a protegir-la.

Sector 2
És l'espai entre l'accés des del sud, que ja havíem identificat l'any 2007 i el pati central. Consisteix en un espai quadrangular, que devia estar cobert amb teula àrab i que ens deixa veure part del paviment empedrat en la zona d'accés. Queda pendent d'excavar el nivell d'ús al 2010.

Sector 3
Un petit espai tipus corredor, molt estret, al costat nord de la cisterna i davant del sector dos, amb accés des del sector 5 o pati central. Al fons, el mur perimetral ens ha mostrat una perforació vertical des d'una alçada raonable que desemboca a l'exterior del recinte a la UE 1006, sobre la penya vertical. Pensem que correspon a la comuna. Queda pendent d'excavar el nivell d'ús durant el 2010.

Sector 4
És un espai rectangular de grans dimensions, al llarg del mur perimetral de llevant que només té accés des del pati central. Queda al costat del sector 3 (al sud) i del sector 8 (al nord). La part oest té poca potència però la part a la part est no s'ha pogut arribar a la roca mare arreu perquè presenta un fort pendent i diverses fosses. Un seguit de reguerons paral·lels en sentit oest-est i practicats sobre la roca mare ens plantegen la qüestió de la seva funcionalitat. Queda pendent acabar d'excavar el nivell d'ús durant el 2010.

Sector 5
Pati central i distribuïdor. Al centre i contra el sector de l'est, un cos d'escala fet amb pedra ens indica que es pujava a un nivell superior, que en cap cas s'ha conservat. Des d'aquest espai, en el nivell d'ús inferior, s'accedeix cap al sud a l'entrada (sector 2) i a la cisterna (sector 1), cap a l'est a la comuna (sector 3) i al sector 4, cap a l'oest al sector 6, cap al nord i mitjançant dos accessos, un a llevant i un a ponent, cap al sector 8 i cap al sector 9 i al sector 7, respectivament. Queda pendent d'excavar el nivell d'ús durant el 2010.

Sector 6
És un espai rectangular de grans dimensions, similar al sector 4, que s'estén al llarg del mur perimetral de ponent i que només té accés des del pati central. Queda al costat del sector 2 (al sud) i del sector 9 (al nord). Queda pendent d'excavar el nivell d'ús durant el 2010. Durant la intervenció de 2008 es va practicar un sondeig fins arribar al subsòl rocós. Bàsicament es va recuperar material ceràmic i osteològic de fauna.

Sector 7
Correspon a l'espai interior de la torre que queda al nord del recinte. Té accés des del sud, per una avantsala o sector 9 que la comunica amb el pati central. L'observació dels paraments visibles en aquest moment des de l'exterior ens indica que està construïda sobre una base quadrangular que podria haver actuat com a fonamentació sobre la roca mare, donant una falsa imatge de dues fases sobreposades a l'extrem NE. El perímetre circular de la torre es veu estroncat/destruït a la banda est (on limita amb sector 8) i substituït per un mur longitudinal (molt més estret i amb parament menys acurat) en sentit nord-sud i que tanca l'espai en escaire cap a ponent.

Sector 8
Aquest espai no ha quedat ben delimitat a l'est per raons de deterior del marge d'aquesta banda, mentre que es conserva bé el seu accés des del pati sector 5 i la seva relació amb el mur malmès de la torre sector 7, que ha patit una important destrucció i reparacions en el parament exterior d'aquest costat est. La dificultat per delimitar el mur perimetral es deu a que està gairebé completament destruït i la vegetació arbòria i arbustiva hi havia crescut a desdir, complicant molt les tasques tant de neteja com de consolidació.

Sector 9
Correspon a l'espai avantsala que queda entre el pati central sector 5 i la torre sector 7 al nord. Des del pati l'accés es fa per una petita llinda que conserva l'empremta d'un possible bastiment de fusta encastat en el mur oest. Des d'aquesta avantsala s'accedeix a la torre per un accés aixecat amb un esglaó i una portella molt estreta.

VALORACIÓ

Una primera anàlisi dels materials recuperats, especialment ceràmics i metàl·lics, ens indica que estan en un moment cronològic molt ben delimitat al segle XVI. Aquest seria probablement el moment d'abandonament del recinte. El material recuperat correspon majorment a residus de menjar i a recipients i utensilis de cuina. També hem pogut recuperar un bon nombre d'elements d'armament (ballesta, armadura, artilleria) que estan encara en procés d'estudi.

Queda pendent resoldre la funcionalitat específica de cada un dels àmbits d'habitació, que reservem per a la propera intervenció.

BIBLIOGRAFIA

AGUSTÍ, B. (INÈDIT) Projecte de consolidació del Castell de Rocabruna (Camprodon, Ripollès). Memòria intervenció arqueològica de la intervenció de 2007.

AGUSTÍ, B. 2008: Castell de Rocabruna (Camprodon, Ripollès). IX Jornades d'arqueologia de les comarques de Girona. 6 i 7 de juny de 2008.

ALMERICH, LL. 1984 Els castells de Catalunya. Editorial Millà, Monografies històriques de Catalunya, Barcelona.

BAYONA I PRATS, LL. (INÈDIT) Projecte de consolidació del Castell de Rocabruna. 2007.

CATALA I ROCA, P. 1990 Els castells catalans. Rafael Dalmau editor. Vol. I-VI, Barcelona.

CONTAMINE, PH. 1980 La guerre au Moyen Age. Ed. Preses Universitaires de France, Paris.

PI DE CABANYES, O.; POVO, M. 2002 Cases senyorials de Catalunya. Edicions 62, Barcelona.

PUIG I REIXACH, M. 2008 El segle XVIII. A Història de la Garrotxa, pg. 439. ed. Diputació de Girona.

LES CAMPANYES DEL BIENNI 2008-2009 A LA CIUTADELLA DE ROSES (ALT EMPORDÀ)

Anna Maria PUIG GRIESSENBERGER

Els treballs realitzats a la Ciutadella de Roses durant el bienni 2008-2009 s'inscriuen en el programa *Intervenció arqueològica a la Ciutadella de Roses (Alt Empordà), bienni 2008-2009*, que forma part del *Projecte d'intervencions arqueològiques al jaciment de la Ciutadella de Roses (2008-2016). Cap al centenari de la descoberta (2008-2016)*, promogut per l'ajuntament de Roses[1] i avalat pel Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona. En aquest bienni s'han realitzat un total de quatre campanyes, dues amb estudiants, al mes de juliol, i les altres dues amb empreses d'arqueologia. La campanya d'estudiants ha comptat amb la participació de les tècniques Bibiana Agustí, responsable dels estudis antropològics al jaciment, i Dolors Codina, responsable de la planimetria. Les empreses que s'han adjudicat els treballs han estat CODEX - ARQUEOLOGIA I PATRIMONI S.L. de Tarragona i ÈPOKA, S.L., Serveis Culturals, de Barcelona.

En aquestes campanyes han col·laborat la Fundació Roses Història i Natura, que s'ha fet càrrec de les despeses de restauració dels materials arqueològics, portada a terme per l'empresa ÀBAC. CONSERVACIÓ-RESTAURACIÓ, S.L.; el Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya, amb la participació del topògraf Lluís Sant; el càmera professional Marc Faro, per la gravació de l'extracció i el procés de restauració del sarcòfag descobert el maig de 2009; l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya, per la restauració d'aquest sarcòfag, gràcies a la gestió de la seva professora Sílvia Franch; i el Grup d'Estudis Paleoecològics i Geoarqueològics, del Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia, de la Universitat de Barcelona, per l'analítica de fitòlits d'una olla.

Seguint el programa, les dues campanyes de l'any 2008 i una de les del 2009 s'han centrat a la vila medieval o zona 1, concretament a la meitat oest de l'illa I del sector 3, just allà on s'havien deixat l'any 1996 (Puig *et al.* 1996, 132-133), i a la meitat est de l'illa I del sector 5 (Fig. 1 i 2), en el punt on anteriorment es trobava un safareig, estructura moderna eliminada el mateix any, atès que impedia

Figura 1. Situació de les zones 1 i 3 de la Ciutadella, en les quals s'ha intervingut durant les campanyes dels anys 2008-2009.

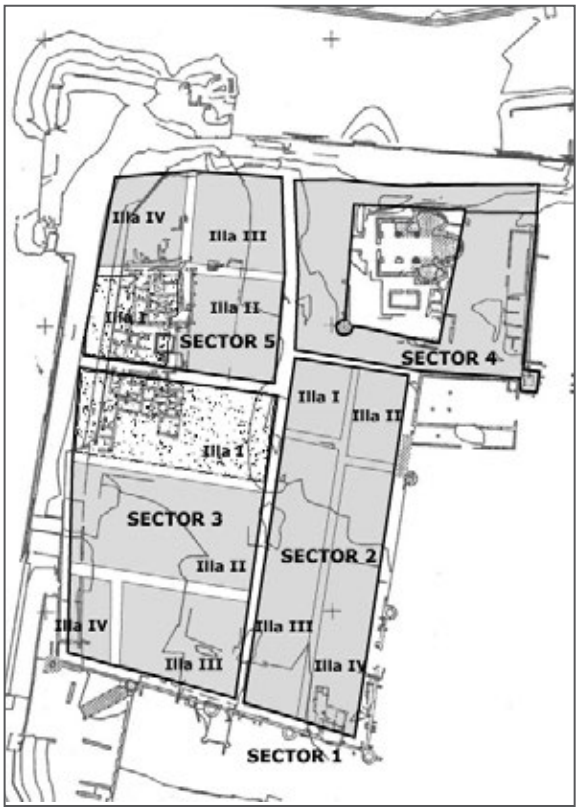

Figura 2. Situació de l'illa I del sector 3 i de l'illa I del sector 5, de la vila medieval

arribar a les restes arqueològiques presents en el seu subsòl. Ambdós sectors queden dins els límits del Jardí del Governador, superfície d'uns 4.000 m^2 que es va convertir en jardí després de la destrucció de les cases de la vila que hi havia en el lloc, a conseqüència del setge de 1645.

El mes de maig de 2009 també s'ha intervingut a l'espai on l'any 1995 s'havia localitzat la muralla hel·lenística (Puig *et al.* 1996; Puig et *al.* 1997), situada a la meitat oest de la zona 3 o Pati d'Armes, continuant els treballs allà on havien quedat l'any 2000 (Puig *et al.* 2001) (Fig. 1).

LA INTERVENCIÓ A L'ILLA I DEL SECTOR 3 DE LA VILA MEDIEVAL

En el moment de començar la intervenció, l'espai es trobava lliure del nivell superficial, el qual s'havia retirat amb màquina excavadora durant la campanya del 1996. Aleshores només havien quedat al descobert 3 àmbits, els designats amb les lletres N, R i S (Puig et al. 1996, 132-133). Els treballs dels bienni 2008-2009 han continuat amb l'extracció de la part que quedava de l'enderroc del setge de 1645, el que ha permès deixar al descobert 6 àmbits més, els designats amb les lletres T, U, V, X, Y, Z i AA (Fig. 3).

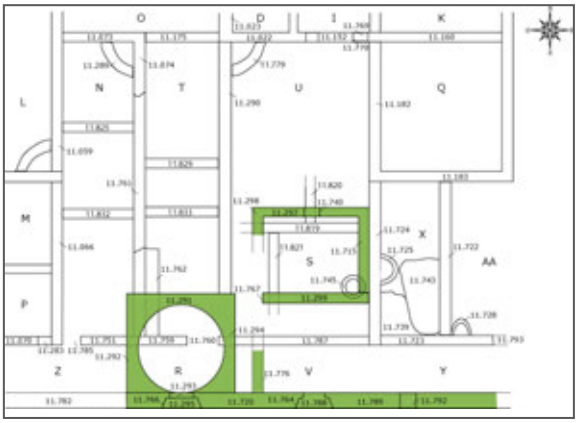

Figura 3. Estructures de la fase més recent localitzada a l'espai excavat de l'illa I del sector 3.

Fase 1: les obres posteriors al setge 1645

La fase més moderna s'ha identificat amb unes construccions aixecades sobre els nivells del setge, situades just en el límit sud del Jardí. Aquesta cronologia l'ha confirmada la presència de diversos fragments de ceràmica blava catalana, decorats amb orles de motius que es daten entre el 1600 i el 1635: esglaons, arc triple obert cap enfora, ull creuat, ull amb pupil·la, essa, palma doble, palma triple i esglaons, salsitxa triple o ales de gavina i esglaons (Telese 1991).

Es tracta dels àmbits R i S (Fig. 3). El primer correspon a un forn de pa de munició, que veiem representat per primer cop en un plànol de l'any 1693, de l'enginyer Jean Baptiste Joblot (Castells/Catllar/Riera 1994, 394-395, núm. 259). L'àmbit S, situat a tocar l'angle nord-est de l'anterior, podria tractar-se d'un magatzem o sala de treball, relacionat amb el forn, que s'hauria construït una mica més tard. Aquesta estructura podria ser la que apareix per primera vegada en un plànol de l'any 1713, de l'enginyer Louis Etienne Pretteseille (Castells/Catllar/Riera 1994, 400-401, núm. 266).

Aquestes construccions no haurien durat massa anys. De fet, ja no les veiem representades en el gravat de l'enginyer Miguel Marín, de l'any 1741 (Castells/ Catllar/ Riera 1994, 410-411, núm. 273). Aquest gravat, precisament, situa uns nous forns de munició més al sud-oest, en un altre lloc, ran de la muralla, dins d'un edifici que fins aleshores havia servit com a quadres de cavalleria[2]. En conseqüència, hem de considerar l'enderroc dels àmbits R i S entre els anys 1713 i 1741, si fem cas dels plànols als que ens hem referit.

Fase 2: la vila en el moment del setge de 1645

Aquesta fase l'hem vist representada pels àmbits N, T i U (Fig. 4). L'estrat que els colgava, que correspon a l'enderroc provocat pel setge, tenia una potència mitjana de 60 cm, amb abundant runa i bossades de cendres i carbons. En ell s'ha recuperat un bon nombre de fragments de bomba de morter de ferro, a més de dues senceres, les quals corresponen a

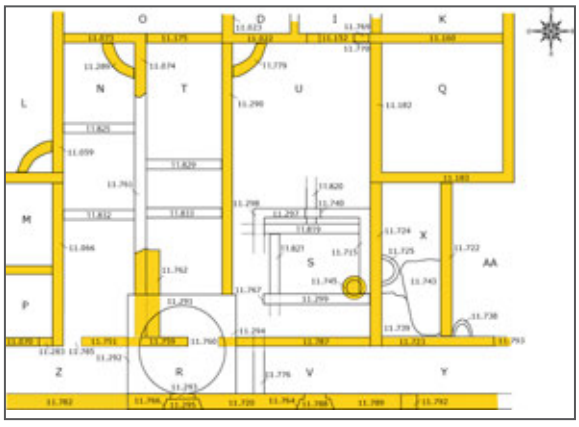

Figura 4. Estructures de la fase anterior al setge de 1645, a l'illa I del sector 3.

projectils d'uns 25 cm de calibre, que es carregaven amb pólvora i, en ocasions, també amb metralla, i que es feien esclatar encenent la metxa que es col·locava dins l'espoleta.

Es tracta d'unes naus llargues, adossades, orientades en sentit nord-sud, que es caracteritzen pel fet que l'obra de pedra dels murs està lligada amb argila vermellosa. La de més a l'oest i la central, les N i T, respectivament, tenen una superfície similar, de 42 m^2 i 44 m^2, mentre que la U equival a la suma de les dues anteriors, amb un total de 90 m^2. Aquesta ordenació i proporció dels àmbits N, T i U s'ha considerat resultat d'un urbanisme premeditat, el qual es reprodueix més al nord, però a l'inversa, amb l'àmbit O -que suma l'amplada dels àmbits N i T- i els àmbits D i I -que sumats donen l'amplada de l'àmbit U (Fig. 4).

No sembla que en aquesta fase els àmbits N, T i U estiguessin compartimentats amb habitacions; almenys no se'n ha conservat cap traça, a excepció de l'extrem nord de l'àmbit N, on hi ha indicis d'un mur que delimitaria l'espai d'un dipòsit. Ens referim a l'estructura semicircular, adossada a l'angle nord-est de l'àmbit, de la que en tenim diversos exemples en aquest sector de la vila. De fet, n'hi ha una altra de similar, molt mal conservada, adossada a l'angle nord-oest de l'àmbit U (Fig. 4). El mateix àmbit també disposaria d'un pou, situat prop de l'angle sud-est.

La façana sud dels àmbits s'obriria a un carrer empedrat, el qual coneixem amb el nom de carrer Ganyut, també descobert durant les campanyes d'aquest bienni, identificat amb els àmbits Z, V i Y (Fig. 4). S'han localitzat les respectives portes que permetrien l'accés a l'interior d'aquests àmbits, així com també les portes, tapiades, que donarien entrada a les cases de la façana oposada del carrer, pendents d'excavació, les quals corresponen a l'illa II del sector 3. L'anul·lació d'aquestes s'hauria produït en la fase 1, amb la construcció de l'àmbit R i la refacció de la façana de les cases que limitaven amb el Jardí.

Vistos els resultats, podem afirmar que estem davant de tres cases independents, les quals hem designat, seguint l'enumeració començada en anteriors campanyes, com a edificis I/3/4 –àmbit N-, I/3/5 –àmbit T- i I/3/6 –àmbit U/S- (Fig. 5). Aquests edificis s'haurien construït seguint una modulació premeditada, que només es detecta en aquesta illa I del sector 3, situada entre els carrers de l'Hospital i Ganyut, la qual, com sabem, correspon a l'ampliació baix-medieval de la vila. Del mòdul gran seria l'edifici I/3/6, una casa de planta rectangular d'uns 14 m per 8 m; del mòdul petit, la meitat de l'anterior, serien els edificis I/3/4 i I/3/5, d'uns 14 m per 4 m^3 .

Si bé la cronologia de l'amortització d'aquesta fase és clara, no s'ha pogut determinar la del moment inicial, que cal considerar, en realitat, una reforma de la fase 3, que descriurem a continuació, la qual s'ha identificat a partir de l'aparició d'uns murs que subdividien els àmbits N, T i U/S en uns subàmbits o habitacions de menor superfície. Apuntem la possibilitat que aquesta reforma fos conseqüència de l'alteració urbana provocada per la construcció, a mitjans del segle XVI, del mur de llevant de la fortificació moderna, que anul·la la muralla medieval, situat a pocs metres d'aquestes cases. Es tractaria de la mateixa reforma que es va detectar durant la campanya de l'any 1996 en els àmbits veïns a l'oest, els L, M i P -que formen l'edifici I/3/2 (Puig *et al.* 1996, 71-87 i 149-152) (Fig. 4).

Aquesta datació s'ha confirmat en l'excavació dels subàmbits U1 i S2, els únics que han proporcionat contextos fiables d'aquest moment. No obstant això, la podem fer extensible als àmbits veïns, en els quals s'han detectat uns estrats de les mateixes característiques, equiparables per cotes. A trets generals, es tracta d'unes capes d'anivellament, amb algunes escasses restes de paviment al damunt (sòls de morter de calç molt desfets, alguns dels quals sembla que haurien suportat lloses de pedra), que queden a nivell de la cota d'arrasament dels murs de la fase 3, sobre els quals es fonamenten els de la fase 2 que ens ocupa. Aquests sòls tenen en comú el fet de trobar-se uns 60 cm per sota de la cota del carrer Ganyut.

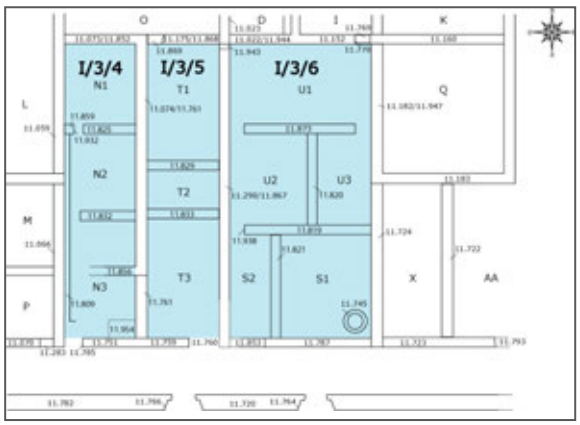

Fig. 5. Detall de la modulació urbana detectada a l'illa I del sector 3.

Fase 3: la vila medieval

La fase anterior, com hem dit, amortitza els murs que, fins a mitjans del segle XVI, compartimentaven les cases amb diferents estances. Aquestes estructures, a diferencia de les de la reforma, estaven construïdes a base de pedres més grans, disposades en sec. L'edifici I/3/4 estava subdividit en tres habitacions contigües, els subàmbits N1, N2 i N3 (Fig. 5). El més septentrional, l'N1, té una llargada total de 2,40 m; a continuació, l'N2, de 4 m; i l'N3, de 5,20 m. La connexió entre aquests subàmbits es feia a través d'unes portes, alineades, situades a l'extrem oest dels murs.

Pel que fa a l'edifici I/3/5, aquest estaria compartimentat amb els subàmbits T1, T2 i T3, també contigus (Fig. 5). El T1, el situat més la nord, té una llargada total de 5 m; el T2, d'uns 2 m; i el T3, de 5,20 m. En aquest cas no ens ha arribat cap traça de les portes de comunicació entre els subàmbits.

Finalment, l'edifici, I/3/6, el més gran, estaria subdividit amb els subàmbits U1, U2, U3, S1 i S2 (Fig. 5). L'àmbit U1, el situat més al nord, fa 3,10 m per tota l'amplada de la casa, el que representa una superfície de 21 m^2. A continuació, l'habitació contigua, d'uns 5 m de llargada, queda partida en dos per un mur, el que separa els subàmbits U2 i U3; el de més a l'oest, l'U2, amida 3,30 m d'amplada, el que fa una superfície de d'uns 17 m^2, mentre que l'U3 fa 2,75 m d'amplada i una superfície de 14 m^2. També l'estança de l'extrem sud, de 4 m de llargada, queda partida en dos per un mur, el que separa els àmbits S1 i S2. L'S1 té una amplada de 4,40 m, el que representa una superfície hàbil de 17,60 m^2, mentre que l'S2 té l'aspecte de passadís, amb 1,90 m d'amplada i una superfície hàbil de 7,90 m^2.

Malgrat no haver pogut excavar cadascun d'aquests àmbits, podem considerar, en base als resultats obtinguts fins ara, que aquesta subdivisió era l'original, la de la urbanització d'aquesta zona en època baixmedieval. Només s'ha arribat a nivells fundacionals en els subàmbits T1 i U1, els quals consisteixen en uns estrats d'anivellament sobre els quals es fonamenten els murs perimetrals dels edificis. La datació, però, ha estat difícil, atès que, malgrat la presència escassa d'algunes vidrades, amb un percentatge de l'1,55 %, la major part del material és tardoromà, amb formes de TS Africana D Hayes 99C i 104B, presents en contextos a la Ciutadella *post quem* final del segle VI, inici del VII dC. Sabem que aquests materials procedeixen de l'ocupació existent en el subsòl de la vila medieval; aquesta és una constant en tots els àmbits en els que s'ha arribat a cotes similars. El fet s'explicaria pel considerable moviment de terres, provocat per la necessitat de terraplenar del lloc per a rebre les construccions medievals.

Aquesta part de la vila, al sud del carrer de l'Hospital (límit nord de l'illa I del sector 3), seria conseqüència del creixement que experimenta la població a partir del segle XIII. Al nord del carrer, hi hauria la part corresponent a la vila vella, la que s'organitza a l'entorn dels carrers que la documentació dóna el nom de carrer de la Creu. En conseqüència, ens trobaríem extramurs del recinte altmedieval. No descartem que abans de la urbanització, aquesta àrea, més propera a la platja, experimentés alguna mena de freqüentació, potser derivada d'activitats relacionades amb el mar. D'haver-hi alguns habitatges, suposem que s'haurien enderrocat, tot i que no en tenim cap traça. Només s'han detectat indicis de llars de foc i forats de pal, els quals, per ara, no podem identificar.

LA INTERVENCIÓ A L'ILLA I DEL SECTOR 5 DE LA VILA MEDIEVAL

Els treballs s'han concentrat a l'espai on anteriorment hi havien el safareig i el pou que alimentava el reg del Jardí del Governador, conjunt d'estructures que es varen enderrocar l'any 1996 (Puig/Teixidor 1997), a fi de poder continuar amb l'excavació d'aquest sector de la vila, en el qual la documentació ens situa l'hospital. La primera part dels treballs han consistit en acabar de descobrir el carrer que delimita l'illa al sud, que coneixem amb el nom, precisament, de carrer de l'Hospital, el qual s'havia començat a excavar l'any 1995 (Puig *et al.* 1996, 100-105).

Pel que fa a la zona de cases, sota el safareig, hem de dir que l'excavació no s'ha pogut completar, atès que encara en queden part dels fonaments, molt sòlids, els quals està previst poder retirar amb martell compressor durant la campanya de 2010. No obstant això, s'han començat a excavar els àmbits d'aquesta part, alguns dels quals ja s'havien encetat en anteriors campanyes. A grans trets, els treballs han consistit en retirar els nivells d'enderroc del setge de 1645, per a deixar a la vista els sòls del darrer moment d'ocupació.

D'oest a est i de nord al sud, s'ha descobert bona part de la superfície de l'àmbit Z, el qual ja havia estat parcialment excavat l'any 1994 (Puig *et al.* 1995). La

retirada de l'enderroc ha permès deixar a la vista el mur que separa aquest àmbit del veí al sud, l'àmbit A, al qual s'accedeix des del carrer. En ambdós casos, la ceràmica recuperada, situa l'amortització definitiva d'aquestes construccions dins la segona meitat del segle XVII, per la presència de ceràmica blava catalana decorada amb orles dels motius de la ditada, de l'arc doble i punt, i de l'arc triple obert cap enfora (Telese 1991).

També s'ha desenrunat part l'àmbit W1, contigu al Z, a l'est, el qual també s'havia començat durant la campanya del 1994. La presència del fonament del safareig no ha permès veure el mur que el separaria de l'àmbit contigu al sud, l'àmbit AL, adossat a l'est de l'àmbit AI. L'excavació de l'enderroc ha deixat a la vista les restes d'un paviment de còdols, molt malmès per la construcció del safareig, que suposem part del carreró obert per a connectar el carrer de la Creu amb el de l'Hospital. Aquest paviment està relacionat amb una canalització, feta amb pedres clavades al paviment del carrer de l'Hospital, que ressegueix la façana de l'àmbit AL i sembla dirigir-se cap al seu interior.

Contigu a l'àmbit W1 també s'ha intervingut en l'àmbit V, un dels que també havia estat objecte d'excavació en la campanya del 1994. A més de les estructures ja conegudes, que funcionarien amb el darrer moment d'aquest àmbit, com ara la base d'una llar o cuina, s'ha localitzat una tapadora de sitja, desplaçada del lloc original[4], les restes d'un paviment de maons (de peces de 30 per 14,5 cm), i un abocament de calç que podria correspondre a una pastera. També s'ha descobert el mur que separa l'àmbit V del contigu al sud, l'àmbit AJ. D'aquest, després de retirar l'enderroc, s'ha documentat el darrer nivell de pavimentació, un sòl argilós de color ocre que s'entrega perfectament contra els murs perimetrals, tots ells enlluïts amb un morter de calç per la cara interior. Finalment esmentar l'àmbit AK, veí al sud i a tocar del carrer, del qual només s'ha tret una part de l'enderroc, atès que calia deixar un pas per a la sortida de terres.

LA INTERVENCIÓ A LA ZONA 3, SECTOR DE LA MURALLA HEL·LENÍSTICA

La muralla es va localitzar durant l'excavació de la rasa 3, cala oberta l'any 1995 per a poder determinar l'extensió d'unes construccions datades dins la primera meitat del segle IV aC que apareixien en el subsòl de la única torre altmedieval que es conserva. Gràcies a aquesta campanya i les següents, es va descobrir un tram llarg de muralla, traçat en sentit nord-sud, de 34,20 m de llarg, que a l'extrem nord girava en angle recte cap a l'oest -descobert en 8,10 m- i que a l'extrem sud quedava tallat per la presència d'una porta, a partir de la qual es reprenia cap al sud. Aquest darrer tram és el que es va descobrir l'any 2000; els treballs, però, es limitaren a retirar el nivell superficial i a deixar les estructures vistes, sense intervenir en els estrats hel·lenístics (Puig *et al.* 2001, 10). La campanya d'enguany ha continuat just en el mateix punt i, malgrat no haver finalitzat, ha permès establir un seguit de fases, que són les que resumim a continuació.

Fase 1: l'època moderna

Aquesta s'ha relacionat amb la disposició del pati d'armes de la fortificació moderna, l'àmplia esplanada que ocupa la meitat est del recinte, just a llevant de la vila medieval. La seva superfície original ens ha arribat molt alterada, sobretot a causa dels usos civils que se li varen donar al llarg del segle XX. Aquest estrat tant alterat és el que extraiem amb màquina excavadora, atès que no té excessiu interès. Immediatament per sota, apareix un estrat menys remogut i menys contaminat, que sí podem associar a la plaça d'armes. No és, però, un nivell exempt de incidències, sobretot si tenim en compte que des de la seva disposició, a partir de mitjans del segle XVI, i fins l'abandonament de la Ciutadella, a principi del XIX, els ocupants de la plaça hi feren diverses intervencions.

Al respecte, per sobre d'aquest nivell s'han detectat unes restes que cal atribuir tant al moment d'ús del pati com al d'amortització. Per ordre cronològic, les més modernes, posteriors a l'abandonament de l'espai, corresponen a una llar de foc i un seguit de forats de pal, alineats, fets amb ciment. Contemporània al pati seria la fossa d'esclat de bomba, localitzada al centre de l'espai excavat, que s'ha datat a partir del tercer quart del segle XVII, cronologia que la situa en el context del setge de 1693. Molt probablement també seria de la fase d'ús del pati una possible fossa d'arbre -de les que en coneixem altres, similars, trobades en anteriors campanyes, a prop-, que s'ha de relacionar amb les avingudes arbrades que apareixen a la planimetria militar a partir de la segona dècada del segle XVIII (Castells/Catllar/Riera 1994, 406-409). Finalment parlar d'un pou, encara no excavat.

Sabem que l'anivellament del pati d'armes, a mitjans del segle XVI, provoca una gran alteració de l'espai original que, fins aleshores, estava travessat per una riera. A partir dels seus marges, el terreny creixia en pendent tant cap a llevant, en direcció a l'actual turó de l'Escorxador –on avui hi ha el mercat municipal-, com cap a ponent, en direcció al turó de Santa Maria. Aquest espai natural, així com les antigues ocupacions que s'havien instal·lat en els marges de la riera, haurien resultat extremadament afectades per l'esplanació i els moviments de terra del Pati. Això explica els elevats percentatges de ceràmica antiga que hi trobem, que s'eleven fins a un 86 %.

L'esmentada destrucció és evident, sobretot, pel que fa a la fase 2, que descriurem a continuació, la qual correspon al període tardoromà. Les escombreres d'aquesta fase, queden notablement escapçades. L'alteració és tant gran, que pràcticament també han desaparegut indicis d'altres fases que sí es detectaren més al nord, en campanyes anteriors, com ara la de les construccions disposades sobre un anivellament fet entre final del segle V i el segle VI dC (Puig *et al.* 1997, 42-50, 140-141), o la del cementiri immediatament posterior a la fase d'escombreres (Puig *et al.* 1997, 29-31, 143-144; Puig *et al.* 2001, 83).

Fase 2: les escombreres tardoromanes

Repartides per l'espai de la rasa s'han excavat un total 3 escombreres, a les que hem de sumar almenys 2 més que s'han detectat en el límit sud de la rasa i que resten pendents d'excavació. Totes elles formen part d'un conjunt que es va trobar més al nord, durant la campanya de l'any 1996 (Puig *et al.* 1997, 33, 37-41, 142), i també al sud, a la rasa 4, excavada l'any 1995, a uns 20 m de distància (Puig *et al.* 1996, 153-160)[5]. Aquestes escombreres es varen situar cronològicament a partir de final del segle VI, inici del segle VII, quan ja s'havia produït l'abandonament de l'hàbitat existent en el lloc. Aquest hàbitat, que té una extensió notable, encara no del tot delimitada, s'estén per sota la meitat est del pati d'armes, en el marge oest de la riera, en una zona relacionada amb el port. Amb precedents en el segle II dC avançat, la fase inicial de l'ocupació s'ha situat dins del segle IV, amb una notable expansió a partir del segle següent i fins al VI. A partir del seu abandonament, el lloc també esdevé una àmplia àrea de necròpolis, la qual s'associa a un edifici cultual/funerari, que funciona al llarg del segle VII i possiblement també en el següent (Puig *et al.* 1996, 126-134).

La utilització de l'espai com a zona d'escombreres es concentra en uns pocs anys, entre l'abandonament de l'hàbitat i l'ocupació com a cementiri esmentades. Aquesta notable presència de forats d'escombrera, amb gran quantitat de rebuig, implicaria l'existència d'un hàbitat no molt llunyà, el qual encara no s'ha localitzat. En anteriors ocasions havíem afirmat la possibilitat d'una relació entre l'ocupació d'aquesta àrea a la plana, davant del mar, amb el poblat del Puig Rom, situat damunt d'un puig proper, a llevant de la vila actual. No podem descartar, però, que hi hagués algun tipus d'ocupació en la mateixa àrea portuària, propera a l'embarcador natural de la badia, de la qual només coneixem avui l'esmentat edifici de culte. És possible que aquesta ocupació, la més superficial, hagués estat totalment arrasada en fer el pati d'armes i, també, en aixecar el perímetre est de la fortificació de la Ciutadella.

Fase 3: l'anivellament a partir del segle V dC

Les escombreres afecten uns anivellaments de terres, detectats en diferents punts de la rasa, els quals ja havíem començat a veure l'any 2000, però que no poguérem excavar. En conjunt, es tracta d'uns estrats d'una potència irregular, entre 10 i 50 cm -segons el lloc-, que el que fan es arranjar i condicionar el sòl directament per damunt dels estrats d'abandonament d'època hel·lenística i, al mateix temps, amortitzar una primera fase de cementiri que hauria ocupat la zona, i que hem identificat amb la fase 4. Aquests estrats s'han datat a partir del segle V, probablement ja dins del segle VI dC, i correspondrien a la preparació del terreny per a rebre les construccions que s'associen al moment de màxima expansió de l'hàbitat tardoromà a la Ciutadella. En l'espai excavat enguany, però, no s'han trobat restes constructives d'aquesta època; és possible que apareguin en futures ampliacions cap a l'est, on si que es detecta una important ocupació.

Fase 4: el cementiri tardoromà

Enmig de la muralla hel·lenística, aprofitant uns buits, ja es localitzaren dues tombes d'aquest cementiri durant la campanya del 1996, una d'elles del tipus fossa simple excavada en el sòl i l'altra de *tegulae* (Puig *et al.* 1997, 51-54, 138-139). Ambdues es varen datar amb anterioritat a mitjans del segle V dC; i, per cronologia i per proximitat, es varen associar al cementiri del turó de Santa Maria, disposat a l'entorn de la basílica descoberta en el subsòl del temple romànic.

Enguany s'han localitzat noves tombes, concentrades en un espai extramurs de la muralla hel·lenística, excavat en una petita superfície, totes elles situades en el mateix context cronològic, dins la primera meitat del segle V. Entre aquestes destacar un sarcòfag de pedra i una tomba d'obra –parcialment descoberta-, paral·lela al nord, entre les quals s'haurien dipositat unes inhumacions simples, cobertes de terra, igual que al sud del sarcòfag. Aquest està format per una caixa de forma rectangular, de 185 cm de llargada per 66/63 cm d'amplada (capçalera i peus respectivament) i 8/9 cm de gruix de paret, per una alçada màxima de 45 cm; i una coberta, de forma lleugerament trapezoïdal, de 68 cm d'amplada al cap per 58 cm als peus, també de 185 cm de llargada i 7 cm de gruix, que presenta una lleugera inclinació a doble vessant, molt suau, i està decorada amb sis acroteris, posats de dos en dos a la capçalera, al centre i als peus. A l'interior, on reposaria el cap, hi ha una mena de coixí funerari, marcat en baix relleu en la mateixa pedra. Aquesta pedra és d'un color ocre/blanquinós, de tipus conglomerat, amb un nombre important de petits fòssils, el que provoca que es desfaci fàcilment. La col·locació del sarcòfag afectaria directament els nivells hel·lenístics de la fase 5, atès que va ser necessari excavar una fossa per encabir-hi la caixa, la qual es va falcar amb pedres grans.

Sobta la posició d'aquest sarcòfag relativament allunyat de la basílica, concretament a 75 m de la seva capçalera. A l'entorn d'aquest edifici se'n havien trobat altres, 6 en total, de tipologia similar, tant a l'any 1945 -en el subsòl del claustre (Oliva 1945-1946)-, com a l'any 1946 -durant l'excavació de l'espai del quarter de cavalleria, a llevant del temple (Pericot *et al.* 1952, Palol 1965)[6]-, alguns millors conservats que altres, alguns reaprofitats. És possible que el sarcòfag que ens ocupa també fos reaprofitat i, fins i tot, traslladat del seu lloc original. Recordem que aquestes sepultures s'acostumaven a col·locar a les immediacions del temple i corresponien a individus d'una certa categoria social.

Pel que fa a les inhumacions, dins del sarcòfag s'han diferenciat 3 dipòsit successius, el primer i el segon reduïts en els laterals i els peus de la caixa. A aquests cal sumar un màxim de 5 individus, trobats fora del sarcòfag, i indicis d'altres, més enllà del perfil de l'excavació. En quant a la litúrgia dels enterraments, esmentar només la troballa de 3 recipients de vidre, els tres localitzats en les inhumacions simples en el terra, tots ells col·locats al costat esquerre del crani, sobre l'espatlla. En un context cristià, aquestes ampolletes s'han interpretat com a contenidors d'aigua beneïda, una mena d'element protector per al traspàs del difunt davant les accions del diable (Nolla 1997, 132; *versus* Duval 1988, 111-139).

Fase 5: les estructures hel·lenístiques

La darrera fase i la més antiga correspondria a l'època hel·lenística, en concret, als nivells d'amortització que cobreixen els estrats associats al darrer ús de la muralla, encara pendents d'excavació. Extramurs s'han detectat uns anivellaments, amb restes de llars de foc/incendi, que no hem pogut datar de manera absoluta. Intramurs, dins l'àmbit de la suposada torre de la muralla, construïda per protegir la porta d'entrada, s'han recuperat només els nivells d'amortització i de darrera fase d'ús, també per excavar, que es relacionen amb una claveguera que travessava la torre en diagonal i es dirigeix cap a la porta, segurament per a vessar cap a l'exterior o fossat, el qual coincideix amb els marges de la riera.

Del moment d'ús de la muralla, per la cara est, extramurs, s'ha localitzat una estructura, feta enterament d'argila, que s'hi adossa, l'ús de la qual no hem pogut determinar. També s'ha descobert, per sota d'aquesta, la banqueta de fonamentació de la muralla, associada a uns nivells que esperem poder excavar en la campanya d'enguany. Finalment, esmentar les restes d'una construcció, adossada també a la cara est de la muralla, davant de la porta, de la que només hem vist part del mur que la delimitaria al nord, fins a 3,10 m de llargada, i part de mur que la delimitaria a l'oest, de 3,80 m de llargada, ambdós segurament més llargs atès que continuen sota els límits de l'excavació. No podem determinar el seu ús; només sabem que anaven revestits a l'interior amb un morter de qualitat d'*opus signinum*, material que també hauria servit per a fer el paviment. Aquestes restes ens han arribat molt malmeses per intervencions posteriors, sobretot pel cementiri anterior a la primera meitat del segle V dC i per les fosses d'escombreres de final del segle VI, inici del VII dC. No obstant això, sembla una construcció important, les dimensions de la qual podrem esbrinar en properes campanyes.

BIBLIOGRAFIA

CASTELLS, R., CATLLAR, B., RIERA, J. 1994, *Ciutats de Girona*, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya-Girona, Diputació de Girona.

DUVAL, Y. 1988, Auprès des saints corps et âme, *L'inhumation "ad sanctos" dans la chrétienté d'Orient et d'Occident du IIIe au VIIe siècle*, París, 111-139.

NOLLA, J.M. 1997, Roses a l'antiguitat tardana. El cementiri de Santa Maria, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos,* 30, Figueres, 107-146.

OLIVA. M. 1945-1946, *Roses. 1ª campanya tardor 1945. 2ª campanya estiu-tardor 46*, diari d'excavacions inèdit, Arxiu del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona.

de PALOL, P. 1965, Rosas de la antigüedad a la edad Media, *Revista de Gerona* 31, 19-29.

PERICOT, LL., OLIVA, M. 1946, Actividades de la Comisaría Provincial de Excavaciones en la provincia de Gerona, *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* I, 294-297.

PERICOT, LL., COROMINAS, J.M., OLIVA, M., RIURÓ, F., DE PALOL, P. 1952, La labor de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Gerona durante los años 1942 a 1948, *Informes y memorias 27, Comisaría General de Excavaciones Arqueológicas*, Madrid, 134-145.

PUIG, A.M. 1998, El jaciment de Rhode a la fi de l'antiguitat tardana. Els contextos del segle VII dC a la Ciutadella de Roses (Alt Empordà, Girona), *Pyrenae* 29, Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia, Universitat de Barcelona, 171-192.

PUIG, A.M., CARRASCAL, C., PUJOL, M., VIEYRA, G. 1994, *Memòria d'Excavació (maig-juliol 1994: segona campanya)*, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, memòria inèdita, Girona.

PUIG, A.M., CARRASCAL, C., PUJOL, M., TEIXIDOR, M., VIEYRA, G. 1995, *Memòria d'Excavació (octubre-desembre 1994: tercera campanya)*, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, memòria inèdita, Girona.

PUIG, A.M., CARRASCAL, C., VIEYRA, G. TEIXIDOR, M. 1995, L'evolució urbana a l'antic solar de la vila medieval de Roses (dels segles V a XVII), *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 28, 41-69.

PUIG, A.M., CARRASCAL, C., VIEYRA, G. TEIXIDOR, M. 1996, La Roses d'època visigòtica en el subsòl de la Ciutadella (Alt Empordà): darreres investigacions, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* XXXV, Congrés d'Homenatge al Dr. Pere de Palol, 1011-1026.

PUIG, A.M., CARRASCAL, C., TEIXIDOR, M., VIEYRA, G. 1996, *Memòria d'Excavació (maig-agost 1995: quarta campanya)*, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, memòria inèdita, Girona.

PUIG, A.M., CARRASCAL, C., TEIXIDOR, M., VIEYRA, G. 1997, *Memòria d'Excavació (setembre-novembre 1996: cinquena campanya)*, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, memòria inèdita, Girona.

PUIG, A.M., TEIXIDOR, M. 1997, *Memòria d'excavació. Control arqueològic de l'enderroc del safareig del Governador*, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, memòria inèdita, Girona.

PUIG, A.M., AGUSTÍ, B., TEIXIDOR, M., MARTÍN, A. 2001, *Memòria d'Excavació. Església de Santa Maria i Pati d'Armes (novembre-desembre 1999, març-maig 2000)*, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, memòria inèdita, Girona.

TELESE, A. 1991, *La vaixella blava catalana de 1570 a 1670*, Barcelona.

NOTES

1) L'encàrrec del projecte, redactat per qui signa aquest article, es féu per tal de disposar d'un pla de treball programat, fins el 2016, any en què se celebrarà el centenari de l'inici de les intervencions arqueològiques al jaciment.

2) Aquests forns encara avui es conserven en relatiu bon estat.

3) En aquesta part de l'illa I del sector 3 ja s'havien identificat altres tres edificis: l'I/3/1 –format per l'àmbit

A (Puig *et al.* 1996, 65-70)-, l'I/3/2 –format pels àmbits L, M i P- i l'I/3/3 –format pels àmbit B, G i O (Puig *et al.* 1996, 80-107). Del mòdul gran seria l'edifici I/3/3, mentre que del mòdul petit seria l'edifici I/3/1.

4) Es tracta d'una llosa de pissarra retallada en forma de cercle, de 63/66 cm de diàmetre, amb un forat central, de 6,5 cm de diàmetre.

5) En tot aquest espai, que ocupa uns 70 m de llargada (no totalment excavat), ha proporcionat, un total de 16 escombreres.

6) Són els que Nolla inventaria amb els núm. 16, 18 i 19, a l'est de l'església, i els núm. 27 a 29, al sud, en la revisió que fa d'aquestes campanyes antigues (Nolla 1997,121-124).

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A L'ESGLÉSIA DE SANT CLIMENT DE TALLTORTA, BOLVIR (LA CERDANYA) REALITZADA ENTRE NOVEMBRE-DESEMBRE 2008.

Laia CREUS GISPERT

PRESENTACIÓ

El projecte d'intervenció arqueològica a Sant Climent de Talltorta es va realitzar entre els mesos de novembre i desembre de 2008 com a actuació arqueològica prevista en la *"Memòria valorada de l'interior de l'església parroquial de Sant Climent de Talltorta"*, realitzada per l'arquitecte en cap del Servei de Monuments de la Diputació de Girona, Lluís Bayona i Prats.

La intervenció va consistir en un seguiment en extensió de l'extracció de terres del subsòl de l'interior del temple, segons metodologia arqueològica, i el registre i documentació de totes les estructures arqueològiques que poguessin aparèixer fins a una fondària màxima aproximada de 50 cm, espai requerit per la intervenció arquitectònica finançada per la Diputació i l'Ajuntament de Bolvir..

La raó per la qual es va realitzar la intervenció arqueològica d'aquesta església fou la voluntat d'evitar que la humitat existent a les parets continués malmetent les pintures barroques que decoren el temple en un 90% de l'espai; de manera que, per salvaguardar-les i poder-ne realitzar una restauració definitiva, es va preveure la creació d'una cambra d'aire per ventilar el subsòl i el canvi de la pavimentació, així com una millora de la il·luminació de tot l'espai.

INTRODUCCIÓ HISTÒRICA

L'església parroquial de Sant Climent de Talltorta està situada al terme municipal de Bolvir a la Cerdanya; el nucli de Talltorta està format per sis cases, tres de les quals pertanyen a una mateixa família. Actualment només la meitat d'elles estan habitades.

El municipi de Bolvir presenta diversos espais de culte de varis períodes: al mateix nucli de trobem l'església parroquial de Santa Cecília[1], de finals del segle XII-inicis del segle XIII; la capella de l'Esperança[2], del

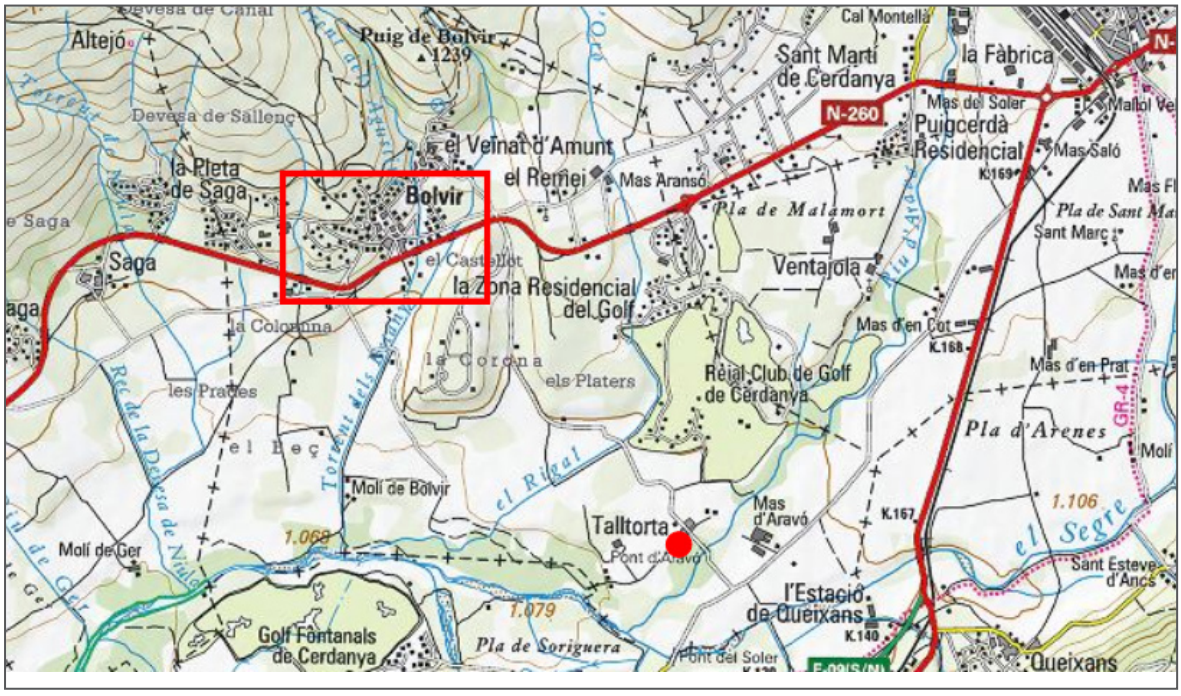

Figura 1.*Situació del municipi de Bolvir (rectangle) i del terme de Talltorta(punt).*

segle XIV; i el Santuari del Remei[3], del segle XIX; i a Talltorta, tres ermites romàniques actualment desaparegudes: Sant Climent del Soler[4], Santa Fe de Talltorta i Sant Grau de Talltorta; i l'església que aquí ens ocupa, Sant Climent de Talltorta, dels segles XVII-XVIII.

Per desgràcia, ni Santa Fe, ni Sant Grau de Talltorta han estat, ara per ara, catalogades en cap dels inventaris (arqueològic i/o arquitectònic) del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, i no estan localitzades amb exactitud. Alhora, cap de les restes del terme de Talltorta gaudeix de cap protecció especial.

De les ermites existents a Talltorta, Sant Grau i Sant Climent del Soler són mencionades per primer cop al capbreu de censos de Santa Maria de la Seu (pretesament del 819 però realment del segle XI), i ens consta que aquesta última encara existia el 1554, any en que pagà el cens a la Catedral d'Urgell. Amb tot, no en sabem la seva ubicació.

A més, a partir de les visites conservades a Vic i realitzades entre 1312 i 1314 , sabem que *Sancti Clementis de Solari* és l'església parroquial del lloc de Talltorta. Amb tot, això no significa que el seu emplaçament fos el de l'església de Sant Climent actual, i de fet és la única que està situada i catalogada en l'Inventari de Patrimoni Arquitectònic de Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, que ens la ubica vora el camp del Soler, allunyada del nucli actual.

Finalment, de Santa Fe de Talltorta sabem, segons la documentació de que disposem, que formava part de les propietats de Sant Martí del Canigó ja al segle XI; segons algunes fonts Santa Fe és un despoblat vora el riu Rigal desaparegut cap al segle XVII i també se'ns diu que aquesta església estigué en funcionament fins aquell segle. És possible que a l'arxiu de Sant Martí del Canigó (que encara no hem pogut localitzar) hi hagués documentació sobre Santa Fe i el nucli de Talltorta de període medieval.

El que si hem pogut trobar són les visites parroquials realitzades pel visitador del Bisbe de la Seu d'Urgell, conservades a l'A.C.U.: la de 1620 menciona que es fa visita de *l'església de Sant Climent i Santa Fe de Talltorta*; creiem que seria Sant Climent del Soler i algun altar secundari que conservava l'advocació de Santa Fe, doncs Sant Climent de Talltorta no apareix fins al 1667. Recordem, però que Santa Fe funcionà fins al segle XVII.

En canvi a les visites de 1672, 1687, 1718, 1724 i 1730 ja només es menciona Sant Climent; creiem que ja fa referència a l'església barroca que ens ha arribat fins a l'actualitat

Figura 2. Detall del terme de Talltorta amb la situació de l'Església de Sant Climent (fletxa).

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

L'església de Sant Climent de Talltorta presenta una planta rectangular d'una sola nau amb tres capelles laterals i una de molt petita als peus amb una pica baptismal, cor, sagristia i absis pentagonal. Alhora, sota l'escala d'accés al cor hi ha un petit armari que també s'intervingué arqueològicament.

L'anàlisi dels resultats obtinguts en la intervenció arqueològica de Sant Climent de Talltorta ens han permès documentar diverses fases de construcció i/o modificació del temple:

FASE 1: fase d'ocupació d'època medieval

A l'interior de l'absis actual s'ha localitzat un absis romànic (U.E. 136) i el mur que el seguiria per la zona sud (U.E. 257); tot i que aquestes dues estructures no estan en contacte físic entre elles creiem que són contemporànies i que formarien part del mateix edifici per tenir la mateixa composició arquitectònica i tipologia de morters. Els nivells de destrucció de l'absis i els d'anivellació de l'espai de l'absis no han reportat materials que permetin realitzar datacions.

Alhora creiem que el paviment de terra piconada U.E. 175 funcionaria amb les estructures medievals, tot i no estar en contacte amb la part de l'absis, i presenta reparacions d'èpoques posteriors (U.E. 184).

Per últim la U.F.5 suposem que pertanyeria a aquest moment històric, però com que no l'hem excavat no es pot confirmar aquesta hipòtesi. Amb tot, la seva

tipologia divergeix de les altres tombes localitzades i no presenta caixa de fusta, fet que ens fa creure que la seva realització és anterior.

FASE 2: Construcció de Sant Climent (finalitzat el 1667)

Les estructures que funcionarien amb la construcció d'aquest nou temple serien els murs perimetrals existents actualment i també el mur U.E. 171 que funciona com a fonamentació dels murs de les capelles nord de l'església. Sabem que aquest mur és modern per la reutilització de blocs amb pigment vermell d'una estructura anterior (església romànica).

En aquestes capelles nord trobem un nivell de paviment fet amb pedres i morter (U.E. 200 i U.E. 169) directament sobre el mur U.E. 171; aquest nivell d'ús també apareix a l'armari de sota l'escala (U.E. 201); a la capella nord (2) el nivell s'adossa a l'altar de la mateixa, en canvi, a la capella nord (1) passa per sota l'estructura que hem interpretat com a base de l'altar (doncs el possible altar no ens ha arribat).

Creiem que aquest paviments funcionarien com a nivells d'ús de la primera construcció de Sant Climent de Talltorta (segles XVII-XVIII) i que inicialment només la capella nord (2) tindria altar. Així, posteriorment es construí el de la capella nord (1) que després es suprimí.

A la capella sud, les coses no són tan clares. No tenim cap nivell d'ús tant evident com a les capelles nord i, a més, presenta un petit mur (U.E. 166) que sembla funcionar com a recolzament dels caps de biga del paviment de fusta de la nau que formarien part d'una reforma posterior del temple; presenta només una filada i es troba directament recolzat sobre l'estructura U.E. 257, interpretada com a medieval.

Amb tot, creiem que l'altar d'aquesta capella seria contemporani al de la capella nord (2), per estructura, tot i que no hi té un nivell d'ús evident en relació.

Pel que fa als paviments de l'entrada de l'església (zona de la porta), semblarien també funcionar amb les estructures modernes, tot i que no s'ha rebaixat més l'espai i per tant no s'ha pogut acabar de confirmar si l'estructura U.E. 257 (medieval) continuava en l'àmbit de la porta d'entrada.

El que si podem afirmar és que el primer altar principal d'aquest temple estaria adossat al mur perimetral de l'absis, la fonamentació del qual seria el mur U.E. 128; a més, la U.E. 130 i la U.E. 144 que farceixen l'espai entre el mur perimetral i la U.E. 128 han reportat fragments de ceràmica vidriada de color marró d'influència francesa que es pot datar de meitats del segle XVII.

Pel que fa a la nau, creiem que el paviment de terra piconada es seguiria utilitzant i que aniria patint reparacions (U.E. 184) a mesura que fossin necessàries fins a la definitiva pavimentació en fusta. Les monedes aparegudes en aquest estrat U.E. 184 porten data de 1643, 1648 i 1709; així, creiem que aquestes reparacions es realitzaren entre finals del segle XVII i inicis del segle XVIII, tot i que també podrien ser posteriors.

FASE 3: finals s.XVII-XVIII

D'aquest període creiem que són bona part de les inhumacions aparegudes a l'espai de la nau; una d'elles venia coberta per una estela funerària (U.E. 216) amb la inscripció: *HICIAC RTCORP USRDI FRANC ISAPRR IS 1780* segons les línies d'escriptura. La transcripció que en faríem és la següent: *HIC[i] IAC[e]RT CORPUS R[everen]DI FRANC ISAPRRIS 1780* La interpretació que n'hem fet és: *AQUÍ JAU EL COS DEL REVEREND FRANC(esc) (IS)APRRIS 1780*; per desgràcia el nom del Reverend no queda clar.

Gràcies a això podem datar alguns dels elements excavats en relació amb la mateixa: en relació directa amb l'estela trobem el retall U.E. 222 i la U.F. 1, que queda coberta per la mateixa, i la U.F. 8 que es troba en el mateix retall U.E. 222, però que no podem establir si es va realitzar en el mateix moment que la U.F. 1 o amb anterioritat, tot i que presenta contenidor de fusta. En canvi, els esglaons U.E. 177 i U.E. 138 serien posteriors (Fase 4).

A més, dos dels nivells que reomplen el retall U.E. 222 han reportat restes numismàtiques: la U.E. 179 una moneda amb data de 1653, i el farciment U.E. 210 una altra moneda de 1654. Com que ambdós cobreixen estela U.E. 216 (1780) creiem que l'únic que demostra és el llarg ús de certes peces monetàries.

En quant a les U.F. 2, 3, 4, 6, i 7, són també inhumacions en caixa de fusta que podríem datar en època moderna, i creiem que serien de la mateixa època que les tombes U.F. 1 i 8; tot i que el retall U.E. 222 de les tombes U.F.1 i 8 no toca els retalls de les altres tombes, el material recollit en concret al nivell de farciment (U.E. 213) del retall U.E. 214 que contenia les U.F.2, 3 i 4, es pot datar de meitats del segle XVII (vidrat marró), però també entre els segles XVI i XX (vidrat verd).

Pel que fa a la resta d'espais, a la capella sud, sobre el

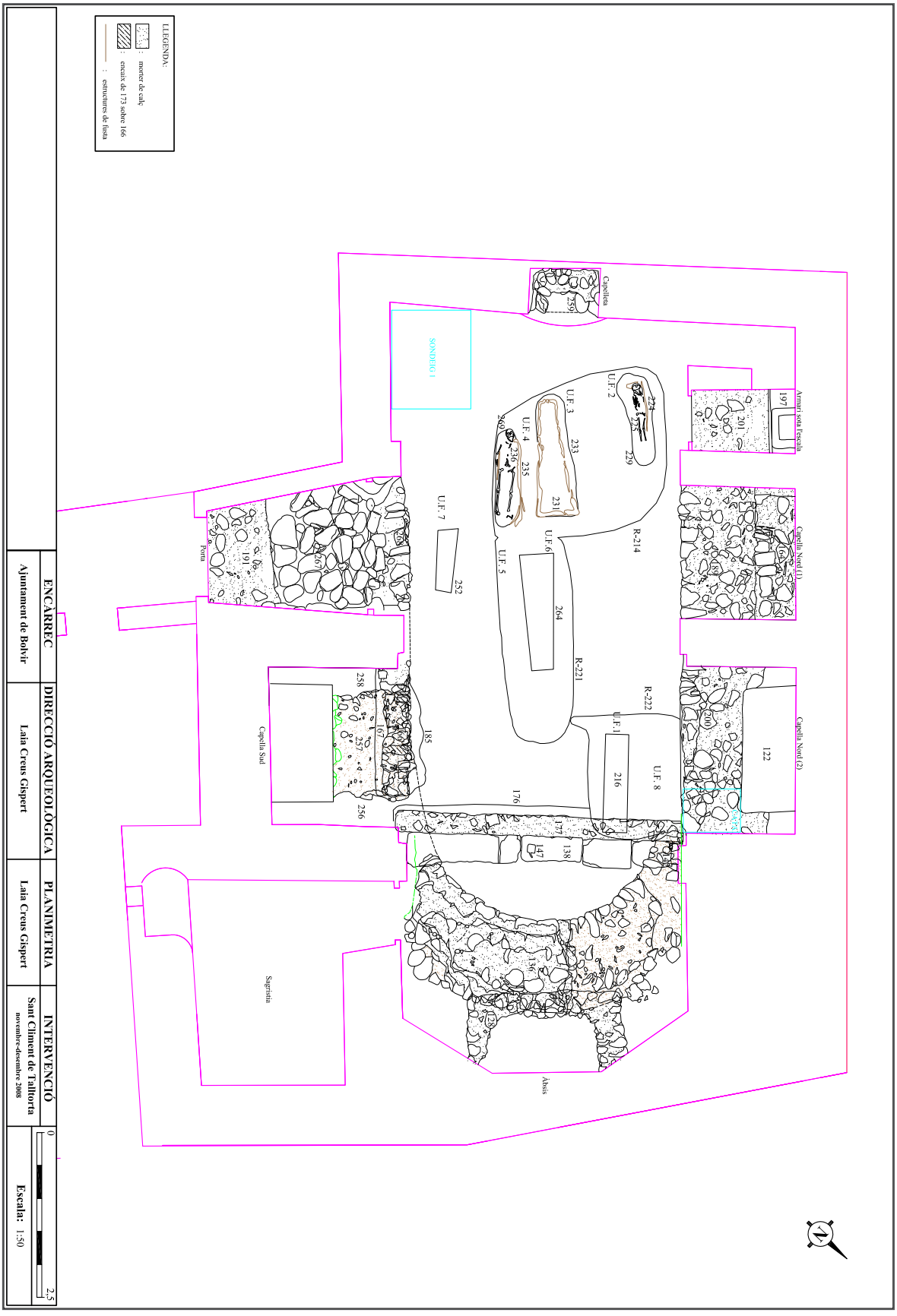

Figura 3. Planta general.

mur U.E. 167 aparegué el que semblaria una moneda quadrada que de moment no hem pogut datar i en el nivell de farciment de la fossa de fonamentació del mateix se'n localitzà una altra amb data 1709 juntament amb restes de material ceràmic que es poden datar entre el segle XVI i el XX.

Alhora, a un dels estrats d'anivellació de l'espai entre el mur U.E. 166 i l'altar de la capella sud, es va recollir un fragment de ceràmica blava catalana datable entre el segle XVIII i el XIX i un altre fragment vidrat groc i verd amb una cronologia entre els segles XVI i XX.

Alhora hem d'afegir que al nivell d'assentament de les bigues que sostenia les llates de fusta del terra de la nau central (U.E. 174) aparegué una moneda que no es pot llegir i també ceràmica de reflex metàl·lic amb datació entre finals del segle XVI i el segle XVII, i una melada que es pot situar entre el XVI i el XX.

Però hem de destacar que aquest nivell U.E. 174 és una anivellació per assentar les bigues del paviment de fusta de la nau, i que per tant tots els materials que ens reporta podrien ser d'un nivell ja existent en un altre lloc o que haguessin contaminat el nivell; per això hem d'anar alerta amb la interpretació d'aquest nivell.

FASE 4: Elements posteriors a 1780

Tal i com ja hem mencionat, els esglaons U.E. 138 i U.E. 177 d'accés a la zona de l'absis es troben físicament sobre estela funerària (U.E. 216) que porta la data de 1780, així com els nivells relacionats (retalls de fonamentació); creiem que formarien part d'alguna fase d'adequació de l'espai posterior als enterraments, però que podria anar relacionada amb la reforma que col·locà paviment de fusta sobre el de terra piconada anterior. A més, aquests esglaons presenten uns encaixos del que creiem que seria algun tancament (reixa) de l'espai de l'absis respecte a la nau.

El retall que funciona com a trinxera de fonamentació d'aquest esglaons apareix retallant tant les reparacions (U.E. 184) i el del nivell d'ús (U.E. 175) com el nivell U.E. 245, que es troba per sota el nivell U.E. 175 i que és on es troba el final de la fonamentació de l'absis romànic U.E. 136. Així també per aquí podem confirmar que la U.E. 175 (que hem mencionat com a possible paviment relacionat amb el temple romànic) és anterior a totes les fases modernes.

FASE 5: època contemporània (s.XX)

Els elements que caracteritzen aquesta fase són els que estan relacionats amb la modificació del temple que es produí després del Concili Vaticà II (anys 60

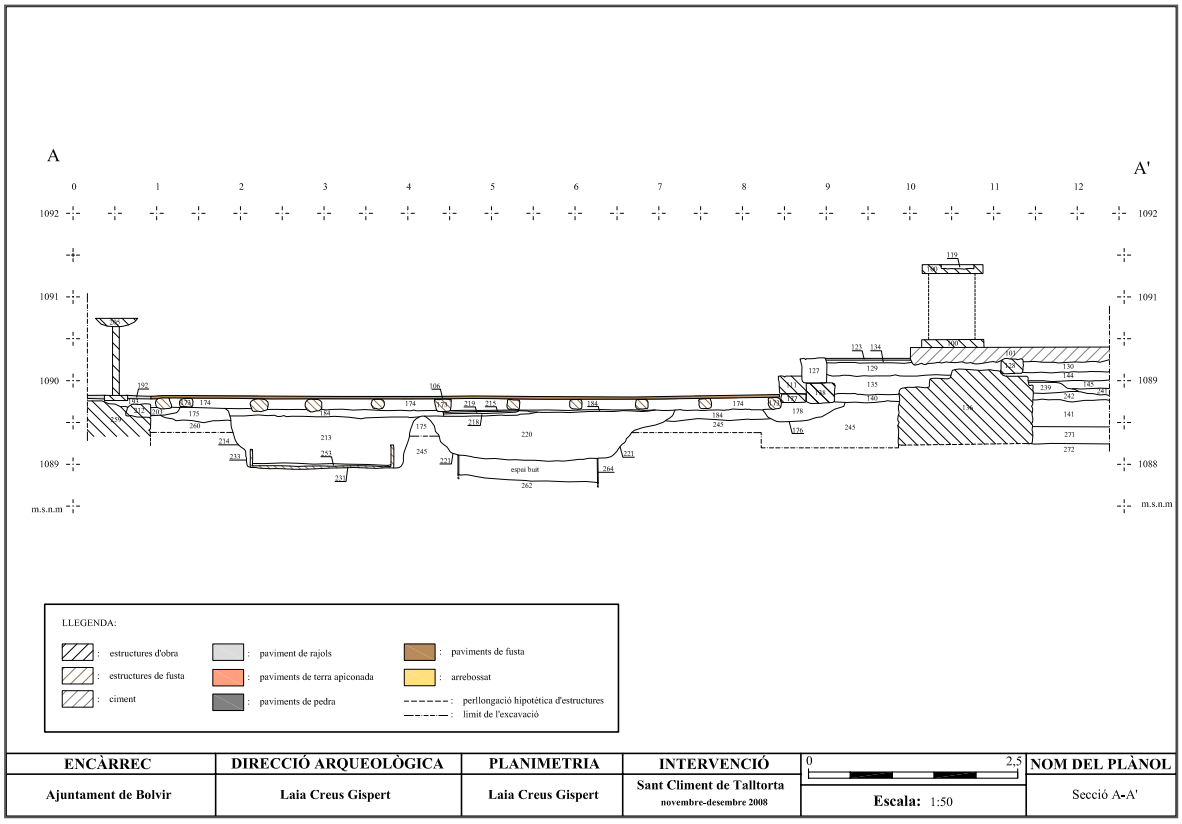

Figura 4. Secció A-A' de Sant Climent de Talltorta.

segle XX) el qual determinà, entre d'altres coses, que la celebració religiosa es fes més propera als creients, fent girar l'altar, que fins llavors es trobava adossat a la paret del fons de l'absis (U.E.128), i eliminant reixes i altres elements que separaven la zona de l'absis de la resta del temple.

Així, d'aquesta fase són l'altar (U.E.100) que es va desmuntar junt amb la seva tarima de ciment (U.E. 101), el paviment d'hidràulics (U.E. 123) i el sòcol de rajols negres (U.E. 126) que trobàvem a la zona de l'absis.

També la barana (U.E. 125) i els esglaons de ciment de l'altar i de totes les capelles (U.E. 109, 111 i 127), junt amb els paviments de rajols blanc i negres d'aquestes (U.E. 107, 110, 117). A la capella nord (1) és també d'aquest període l'anivellació de ciment (U.E. 108) que creiem que fou col·locada quan s'eliminà l'altar d'aquesta capella.

Alhora, en relació amb el paviment de fusta de la nau tenim el mateix nivell de fusta de l'armari de sota l'escala, el de ciment de l'entrada, junt amb la seva preparació i el sòcol de rajols negres i el de rajols de la capelleta; i a més, els altars laterals de les capelles sud i nord (2) han estat sobrealçats amb posterioritat a la seva construcció, en proporció amb el sobrealçament del paviment de la nau.

D'aquest període també eren les dues piques que hi havia a l'església, la de la capelleta (i la del costat de la porta d'entrada .

CONCLUSIONS

Un cop enllestida la intervenció arqueològica podem afirmar que l'església de Sant Climent de Talltorta, enllestida el 1667, es construí sobre les restes d'un antic temple romànic existent, reaprofitant en alguns punts l'estructura antiga i els materials per a la nova edificació. Amb tot, hem d'esperar la restauració definitiva de les pintures per poder afirmar que alguns dels murs van ser reutilitzats parcialment i no només en la fonamentació.

A partir de l'estudi documental realitzat creiem que aquest temple romànic podria ser la desapareguda església de Santa Fe de Talltorta, per diversos motius: inicialment es creuria que seria Sant Climent del Soler, antiga parroquial, però aquesta ja ha estat localitzada en un altre punt geogràfic de la zona; a més, de les dues esglésies restants, Santa Fe és la única que té documentat nucli habitat al voltant, i diu que queda vora el riu Rigal, proper a la zona.

BIBLIOGRAFIA I FONTS

BARAUT, CEBRIÀ 1978-1997, Els documents de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell, *Urgelia*, vols. 2-11, diverses pàgines.

BATLLORI I MUNNÉ, A. I LLUBIÀ I MUNNÉ, LL. M. 1974, *Ceràmica decorada catalana*, Barcelona, Ed. Vicens-Vives.

BOTET I SISÓ, J. 1921, *Les monedes catalanes, vol.3: estudi i descripció de les monedes carolíngies, comtals, senyorials, reials i locals pròpies de Catalunya*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, Oliva Impressor.

BOSSOM, S, FORNS, C 2009, *Catàleg de Pergamins de l'Arxiu Comarcal de la Cerdanya*, Direcció General de Patrimoni Cultural.

CASANOVAS, M. A., ET AL. 2005, *El descobriment de la ceràmica catalana a les col·lecions privades. Segles XIV-XVIII*, Barcelona, Fundación Francisco Godia.

CASTÁN, C., CAYÓN, J.R. 1978, *Las monedas españolas desde don Pelayo a Juan Carlos I (718-1979)*, Madrid, Editor Numismático.

CATALÀ ROCA, P. (DIR.) 1973,, *Els castells Catalans*. Barcelona, Rafael Dalmau editor.

COLL CONESA, J. 1998, Mallorca, moviments i corrents comercials a través de la ceràmica, a *Mallorca i el comerç de la ceràmica a la Mediterrània*, Palma de Mallorca, Fundació La Caixa i Govern Balear.

CRUSAFONT I SABATER, M (EDIT) 1997, *Obra numismàtica esparsa i inèdita de Joaquim Botet i Sisó*, Barcelona, Soc. Cat. d'Estudis Numismàtics.

GAVIN I BARCELÓ, J. M. 1978, *Inventari d'esglésies, vol. 3 Capcir, Cerdanya, Conflent, Vallespir, Rosselló*. Barcelona: Artestudi, Valldoreix: Arxiu Gavin.

LEDESMA R, F. 1989, *Guia de la Cerdanya*. Barcelona.

LLORENS, J. 1989, *Ceràmica catalana de reflex metàl·lic. Segles XV al XVII*, Barcelona, Ed. F. Llorens S.A.

PEYTAVÍ I DEIXONA, J. 2005, *Catalans i Occitans a la Catalunya Moderna (comtats del Rosselló i Cerdanya, ss. XVI-XVII)*, Barcelona, Rafael Dalmau editor.

PLADEVALL I FONT, A. (DIR.) 1995, *Catalunya Romànica, vol. 7 La Cerdanya i el Conflent*, pg. 45, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

SANABRE, J. 1960, *El Tractat dels Pirineus i la*

mutilació de Catalunya, Barcelona.

Inventaris del Patrimoni Arqueològic i arquitectònic de la Generalitat de Catalunya. Palau Moja, Barcelona.

A.C.U., Visites Parroquials dels segles XVI-XVIII.

A.C.V., Visites Parroquials del segle XIV.

NOTES

1) Inventari de Patrimoni Arquitectònic de Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya, núm. 7666.

2) Ídem, núm. 7672.

3) Ídem, núm. 7671.

4) Ídem, núm. 6022.

SEGUIMENT I EXCAVACIÓ A LA PLAÇA DEL CASTELL DE LLAGOSTERA I ENTORNS

Anna AUGÉ i SANTEUGINI

INTRODUCCIÓ

El projecte de les obres per a la millora de les xarxes dels serveis del casc antic de Llagostera van permetre portar a terme un control arqueològic dels treballs, tenint en compte que les obres es troben dins de la vila vella de Llagostera.

El casc antic de Llagostera se situa dalt d'un turó de 156 metres d'altitud. Concretament, el conjunt de carrers i places que van ser objecte de seguiment arqueològic foren el carrer Sant Pere, la Plaça de la Llibertat i la Plaça del Castell. Aquests treballs arqueològics van ser encarregats per l'Ajuntament de Llagostera a l'empresa Janus S.L. i es varen realitzar els dies compresos entre el 22 de juny i el 31 de juliol de 2009.

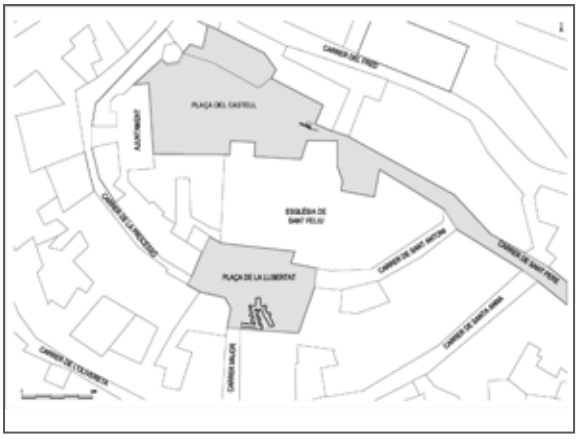

Figura 1. Plànol de la zona de seguiment i situació de les restes trobades

La zona on s'ubicaven aquestes obres era de gran expectativa arqueològica, ja que es trobava a dins del clos de les muralles medievals del poble, on s'emplacen l'església parroquial de Sant Feliu i el castell, que actualment ha esdevingut l'edifici de l'Ajuntament. A més, la troballa de material ceràmic d'època ibèrica a la zona apuntava la possibilitat de trobar restes anteriors a la urbanització medieval d'aquest lloc.

Actualment, del recinte emmurallat en resten visibles diversos trams que s'ubiquen a la plaça del Castell, amb dues torres rodones que pertanyen al recinte interior, i al carrer del Fred, amb una torre que forma part del recinte exterior. També a can Caciques, al carrer Olivareta, hi ha restes d'una torre, aquesta quadrangular, on s'hi ha intervingut recentment.

Durant les tasques de seguiment de l'obra es van localitzar un parell de zones amb restes arqueològiques. Una d'elles se situa al carrer de Sant Pere, a l'alçada de la confluència amb la plaça del Castell, on es va detectar un mur que formaria part d'un habitatge dels segles XVII-XVIII, juntament amb d'altres estructures relacionades. L'altra zona es troba a l'extrem sud de la plaça de la Llibertat, on fou identificada una fresquera, amb una cronologia d'època moderna.

CARRER SANT PERE

El carrer de Sant Pere segueix una orientació de nord-oest a sud-est, i presenta una llargada total d'uns 178 metres i una amplada màxima d'uns 6 metres. S'enfila per l'est de la vila vella fins a la plaça del Castell. Antigament aquest carrer era el camí públic que portava fins al veïnat de Ganix.

Al xamfrà que fa el carrer Sant Pere amb els carrers Santa Anna i del Fred, hi ha documentat el portal d'en Nicolau, a través del qual s'accedia al recinte emmurallat exterior que envoltava la part baixa del turó, actualment delimitat pels carrers Olivareta, del

Figura 2. Vista general de la zona excavada del carrer Sant Pere

Janus S.L.

Fred i Santa Anna. Seguint el recorregut pel carrer de Sant Pere, en pujada, s'arribava al primer recinte emmurallat que protegia el palau, l'església, el cementiri, les cases que hi devien haver al voltant de l'església i un àmbit sense edificar, conegut com l'Hort del Castell.

En aquest indret de confluència del carrer Sant Pere amb la plaça del Castell, durant les tasques de seguiment de l'excavació d'una de les rases projectades per l'obra es va detectar la presència d'un mur (U.E. 1002), que va donar lloc a una petita intervenció arqueològica limitada a la superfície d'afectació de les obres.

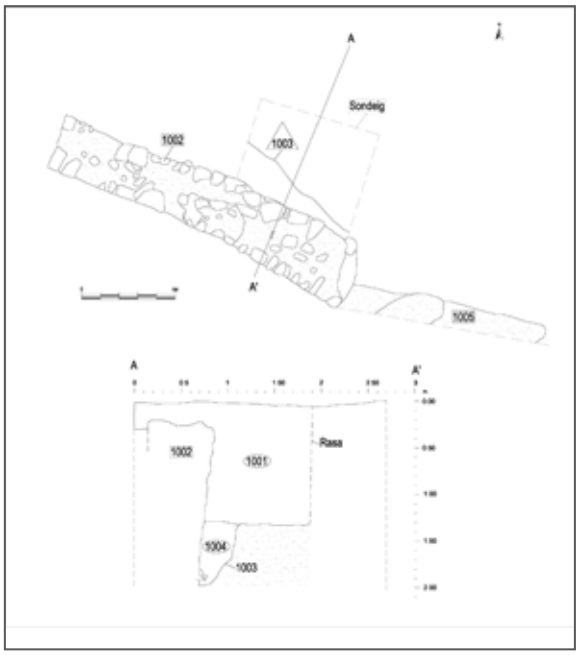

Figura 3. Planta i secció de la zona excavada del carrer Sant Pere

Aquest mur va ser bastit amb pedres de mida petita i mitjanes, desbastades i lligades amb una gran quantitat de morter calç i algun fragment de rajol reaprofitat. Es trobava malmès per l'extrem sud-est, on se li recolzava una cubeta de calç (U.E. 1005), de construcció posterior, mentre que pel nord-oest s'anava esglaonant fins a perdre's per sota de la cota d'afectació de la rasa. Se'n va poder documentar una llargada visible de 3,50 metres, i feia una amplada de 0,70 metres. Per tal de trobar els nivells de fonamentació del mur es va realitzar un sondeig que va permetre registrar l'alçada màxima en 1,70 metres, i identificar la seva rasa de fonamentació (U.E. 1003), que retallava el subsòl natural.

En un primer moment es va pensar en la possibilitat d'un tram de muralla. La seva ubicació, a prop de l'església - i per tant a dins del primer recinte emmurallat -, i la seva orientació de nord-oest a sud-est, coincidia força amb el possible traçat de la muralla que proposen els autors del llibre Les muralles de Llagostera (Cantó i Mascort 1999).

L'excavació de la rasa de fonamentació del mur va permetre resoldre aquesta primera suposició. El material ceràmic recuperat en el farcit (U.E. 1004) de la rasa, entre el qual vam trobar algun fragment de ceràmica blava catalana moderna, vidrades i alguna comuna reduïda de cuina, situava la construcció d'aquest mur entre finals del segle XVII i la primera meitat del segle XVIII. Aquesta cronologia, per tant, descarta totalment la primera hipòtesi de muralla, ja que el recinte emmurallat de Llagostera data del segle XIV.

Pel tipus de construcció i per la cronologia és més probable que aquest mur pertanyi a un habitatge del que només va ser visible aquesta estructura; la resta pensem que ocuparia l'espai que hi ha entre el propi mur i l'església actual, que s'ubica al sud, a uns 4 metres de distància. Testimonis verbals assenyalen que anys enrere, en la col·locació de la plataforma d'una grua, en aquest espai van aparèixer restes constructives. És probable que fossin la continuació d'aquest edifici. En tot cas, l'escassetat de les restes i la planimetria antiga que s'ha revisat no han permès afegir cap altra dada significativa sobre aquesta construcció.

PLAÇA DE LA LLIBERTAT

La plaça de la Llibertat se situa per sota de la plaça del Castell, al vessant sud del turó; per tant, s'ubicaria dins del recinte emmurallat exterior. En aquest indret es va documentar l'existència d'una galeria subterrània o fresquera, que es troba al costat sud de la plaça. L'accés original a la fresquera, que es va trobar tapiat, s'ubica just per sota de la línia de façana de la casa amb el número 2.

Aquesta galeria subterrània és una construcció excavada en el subsòl geològic de sauló. A la superfície de les parets són visibles les empremtes de les picades fetes durant la seva construcció.

El traçat total de la galeria és d'uns 15,04 metres. Està formada per tres trams rectilinis de passadissos que van en línia descendent per sota de la plaça. El primer tram, en direcció nord, és de 6,14 metres de

llarg amb una alçada d'1,60 m, que no permet anar gaire dret, i l'amplada és d'uns 0,80 metres. El traçat canvia de direcció vers l'est, en un angle de 90º, cap a un segon tram de 3,40 metres de llarg, 0,80 d'ample i 1,70 d'alçada. A la meitat del passadís hi ha un petit corredor rectangular, d'uns 2,15 metres de llarg per 1,10 d'ample que va decreixent en alçada fins als 1,25 metres. Aquest segon tram més curt torna a canviar de direcció fent un angle de 135º, cap al sud, per finalitzar en un tram de 5,50 metres de llarg, 1 metre d'ample i 1,66 d'alçada.

A les parets laterals de tot el traçat apareixen fornícules, excavades també en el subsòl, de diverses mides i sense una distribució clara, disposades tant a mitja alçada com a peu de terra. En el primer tram és on n'hi ha un major nombre, un total de nou; el segon només en té una i en el tercer tram n'hi ha dues.

Una part del primer tram, la més propera a l'accés, havia estat reformada amb obra de totxo. En aquesta zona, hi ha alguna fornícula amb rajols planers col·locats com base.

Aquests darrers anys, arran dels seguiment arqueològics efectuats a dins dels nuclis urbans, s'han descobert un bon nombre de galeries subterrànies. La gran majoria, o les més conegudes, es localitzen a la comarca del Vallés Occidental: Sabadell, Terrassa i Castellar del Vallés. A partir dels diversos estudis realitzats en aquesta zona s'ha pogut establir una uniformitat cronològica constructiva situada entre mitjans i finals del segle XVI i el segle XVIII (García i Moro, 2002; Coll i Roig, 2002; Cantos, 2006).

Aquestes estructures no es troben només en contextos urbans, sinó que es coneixen altres exemples en masies, esglésies rurals i castells. Totes elles presenten una gran diversitat morfològica, però com a norma general són construccions excavades en el subsòl natural, formades per un passadís llarg, descendent, amb la presència de petites fornícules a les parets, amb un traçat variable i que finalitzen en una cambra de planta circular o quadrangular. El cas de la fresquera de la plaça de la Llibertat de Llagostera, però, com en d'altres similars, no presenta en el seu extrem final cap cambra.

Sobre la funcionalitat i els trets constructius d'aquestes estructures hi ha diverses consideracions (García i Moro, 2002; Coll i Roig, 2002; Cantos, 2006). L'ús per a la conservació i manteniment d'aliments sembla ser el més acceptat. El que encara planteja seriosos dubtes és quins tipus de productes s'emmagatzemarien i com seria el procés.

Un altre interrogant obert és la complexitat constructiva que presenten aquestes galeries. Els reduïts passadissos, els girs sobtats i el traçat en forma de ziga-zaga segurament no només està pensat per evitar la llum de l'entrada i el corrent d'aire directe, per a mantenir una temperatura constant i així la conservació d'alguns productes, sinó com apunta Cantos, creiem que més aviat respondria a un tipus de construcció ideada per reduir el risc d'esfondrament, ja que dins de les fresqueres no hi ha cap altra obertura perquè circuli l'aire, i la llum de l'entrada ja es fa gairebé inexistent a partir del primer gir del passadís.

A Llagostera hi ha testimonis verbals que apunten l'existència d'un parell més de fresqueres. Una estava situada al carrer Santiago Rusiñol nº 2, i hauria estat destruïda per la construcció d'un pàrquing, i una altra es trobava al carrer Olivareta. Ara per ara aquesta darrera no ha pogut ser ubicada amb més exactitud. Cronològicament tampoc podem situar-les.

La neteja de la fresquera de la plaça de la Llibertat no ens ha proporcionat cap element cronològic, i només tenim alguna referència documental de la finca amb què es relaciona, del segle XVII.

Si ens atenim a l'existència de les altres dues fresqueres de Llagostera, podríem ubicar-les entre els segles XVI-XVIII, amb una datació post quem que coincidiria amb el creixement fora muralles, ja que els carrers Olivareta i Santiago Rusiñol quedarien fora del recinte emmurallat exterior. Les primeres edificacions del carrer Olivareta daten del segle XVI, mentre que l'expansió urbanística del carrer Santiago Rusiñol seria més tardana, de finals del segle XVII i primera meitat del segle XVIII.

Així doncs, podríem fer un primer intent per emmarcar la cronologia de les fresqueres de Llagostera dins de l'època moderna, que aniria entre mitjans-finals del segle XVI i la primera meitat del segle XVIII pel seu moment constructiu i d'ús. Per tant, cronològicament coincidiria amb les galeries subterrànies de la zona del Vallès Occidental.

Al llarg del segle XIX i la primera meitat del segle XX algunes haurien estat parcialment remodelades i reutilitzades com a rebost, com és el cas de la fresquera situada a la plaça de la Llibertat, on apareix alguna modificació a la zona de l'entrada amb obra de totxo.

Donades les característiques constructives i el bon estat que presenta la fresquera de la plaça de la Llibertat, l'Ajuntament de Llagostera va decidir

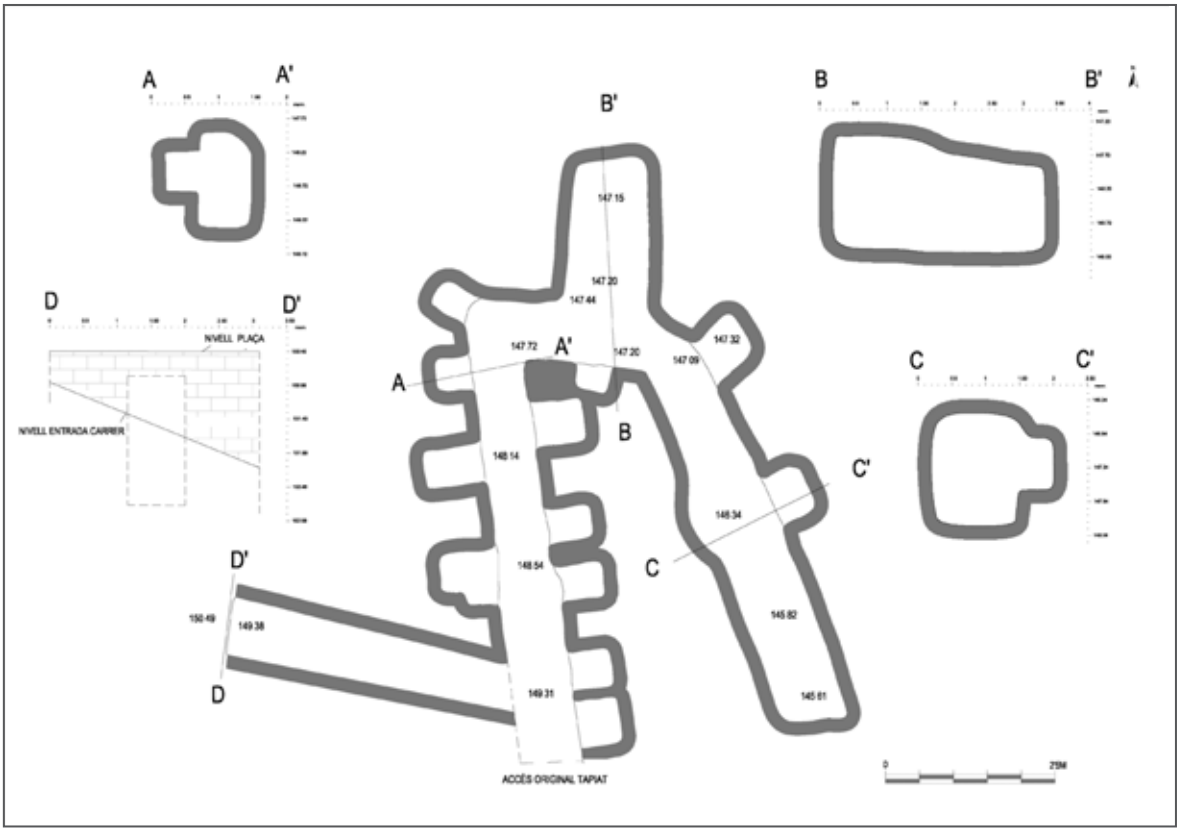

Figura 4. Planta i seccions de la fresquera documentada a la plaça de la Llibertat

integrar-la dins del projecte d'adequació del casc antic, i en un futur poder-la fer visitable.

BIBLIOGRAFÍA

CANTÓ, J.; MASCORT, A. 1999, *Les muralles de Llagostera*. Ajuntament de Llagostera.

CANTÓS, A. 2006, Noves aportacions a la problemàtica de les galeries subterrànies d'època moderna. *III Congrés d'arqueologia medieval i moderna a Catalunya*. Vol II. Sabadell, pàg. 717-720.

COLL, J.M.; ROIG, J. 2002, Galeries subterrànies d'època moderna (segles XVI-XVIII): tipologia i propostes de funcionalitat a partit de l'estudi arqueològic. *II Congrés d'arqueologia medieval i moderna a Catalunya*. Vol I. Sant Cugat del Vallès, pàg. 252-261.

GARCIA, M.G.; MORO, A. 2002, Les galeries subterrànies de Terrassa. Consideracions cronològiques i d'ús. *II Congrés d'arqueologia medieval i moderna a Catalunya*. Vol I. Sant Cugat del Vallès, pàg. 225-234.

LLINÀS, J.; MERINO, J. 2005, *Guia del patrimoni del Gironès*, 01. Consell Comarcal del Gironès.

SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC A LA PLAÇA MAJOR, EL CARRER DELS BOUS I EL CARRER MAJOR DE VERGES

Elisenda MOIX EZQUERRA

Entre els dies 7 de maig i 3 de setembre de 2009 es va dur a terme a Verges un control arqueològic a la plaça Major, el carrer dels Bous i el carrer Major, derivat dels treballs de reurbanització d'aquest sector de la vila. Els treballs anaren a càrrec de l'empresa ATICS S.L. Aquesta intervenció arqueològica va permetre documentar una petita part de la fonamentació de la muralla medieval, una inhumació infantil sense contextualització històrica, l'antic fossat del castell medieval, un conjunt de murs i un paviment d'època moderna.

Els treballs arqueològics es van efectuar durant el transcurs d'execució de les obres de sanejament de les canalitzacions antigues i obsoletes dels diferents serveis urbans.

Els treballs consistiren en l'excavació de dues rases d'aigües pluvials i aigües residuals, que travessaven la plaça Major de nord-est a sud-oest, una rasa per instal·lar-hi l'aigua que circumdava tota la plaça i tres rases més localitzades, dues al C/ dels Bous, direcció el Rec Major i una al C/ Major.

La fonamentació de la muralla medieval es va localitzar a sota d'una de les portes que té la mateixa muralla, la que dóna accés al carrer del portalet Nou. No es va trobar cap fragment ceràmic associat a la construcció o amortització de la muralla, doncs en els últims 100 anys la plaça Major i el C/ Major han estat excavats per a col·locar-hi serveis moderns.

La primera notícia de l'existència del castell de Verges data de principis del segle XII, quan el comte Hug II d'Empúries redacta el seu testament, en virtut del qual llega al seu fill Hug *ipsum castrum de Uirginibus*, segons Vega (2006, pàg. 36). Es tracta d'un *castrum*, construcció amb finalitats militars però que implica un principi d'urbanització. Els castells a Catalunya a partir dels segles X-XI edifiquen la torre rodona de pedra, amb carreus igualats i s'envolten d'una muralla també de pedra, adaptada al terreny, donant així lloc al tipus de castell senzill, propi del segle XI (Torelló). Amb el temps s'hi van anar afegint construccions annexes per tal d'estatjar homes i animals. Són el prototipus dels segles XIII i XIV, que tenen construccions força més complicades i diversificades. També van millorar les defenses, amb torres entre muralles, bastions i baluards. Fora de la murada s'obria un ampli espai per tal d'aïllar totalment el castell i facilitar la seva defensa. A partir del segle XVI, amb la decadència del sistema feudal i l'augment del poder reial, els castells van anar perdent la primitiva funció militar i esdevingueren residència-palau de la noblesa, o bé foren abandonats. La vil·la de Verges en aquesta època s'ha d'emmarcar dins la supremacia del comtat d'Empúries.

D'altra banda es va localitzar una inhumació infantil al C/ Major, a un metre de distància de la fonamentació de la muralla, per la seva cara externa, és a dir, fora dels límits marcats pel recinte murari. No es va poder excavar tot el cos, ja que es va canviar el projecte inicial de les obres, i per tant, el cos enterrat no va quedar afectat.

La inhumació es va documentar uns 70 cm per sota del nivell actual de la vorera i només s'apreciava el petit crani amb la mandíbula inferior i superior juntament amb les primeres quatre vèrtebres que configuraven la columna vertebral. Finalment se'l va cobrir seguint els procediments adequats per aquests casos. Tampoc en aquest cas es va trobar cap fragment ceràmic que indiqués l'època en què fou enterrat. L'únic que es sap és que fou inhumat fora muralles i no dins el cementiri intramurs que hi havia al costat de l'església de Sant Julià.

La següent troballa a descriure és el fossat que antigament vorejava la muralla. En no poder excavar-se en extensió tota la plaça i haver-se de fer a través de petites rases, les troballes apareixien fragmentades i sense un principi de connexió, la qual cosa dificultava saber les mesures exactes de la construcció en qüestió.

El fossat es va localitzar bàsicament a partir de la torre quadrada en direcció sud. Se sap que la data d'abandonament del vall fou en el segle XVII, doncs la ceràmica que es va trobar en el seu interior era típica d'aquesta època: reflexes metàl·lics de pinzell-pinta. Per tant s'abandonà la funció defensiva que devia

ATICS S.L.

tenir en un inici el fossat, s'omplí de terra el gran forat que hi devia haver i se li va donar a l'emplaçament una nova funció.

La funció de plaça que té actualment la Plaça Major de Verges no ha estat sempre així en el poble. A través de les restes de fonaments de murs trobats durant aquest seguiment arqueològic s'ha pogut deduir que a partir del segle XVII es començà a urbanitzar, fora muralles, el poble de Verges.

Al llarg dels quatre mesos de treballs es varen localitzar un total de 14 fonamentacions de murs: dos a l'est de la torre quadrada i pròximes al Portalet Nou, una altra a tocar de la masia de Can Font i onze més disposades entre l'àrea de la torre quadrada i la torre circular. D'aquestes catorze, només tres s'han pogut adscriure en un horitzó cronològic posterior al segle XVII ja que les fonamentacions s'assenten en la capa que cobreix i reomple el fossat, per tant són posteriors a aquesta època. La resta de murs no es van poder datar doncs només es van localitzar i no es van excavar les capes de terra de sota, tot i que probablement pertanyin al segle XVII o siguin més moderns.

Per últim, esmentar la troballa més moderna però no per això menys espectacular, un empedrat localitzat a l'antiga baixada dels Bous o C/ dels Bous. Un paviment que segons alguna font oral, es construí en el segle passat amb les pedres que originàriament pertanyien a la muralla de Verges. Encara hi ha gent gran i fotos que recorden aquest antic empedrat.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL C/VOLTES-NOTARIA-FORNVELL-CALL I HOSPITAL DE SANT FELIU DE GUÍXOLS (BAIX EMPORDÀ) MAIG-AGOST 2009

Almudena GARCÍA ORDÓÑEZ

INTRODUCCIÓ

Els resultats que es presenten en aquest article corresponen a les restes localitzades en els carrers de Sant Feliu de Guíxols on s'ha dut a terme la intervenció arqueològica. (C/Hospital, C/Baixada del Pont, C/Estret, C/del Call, Travessia del Call, Travessia de les Voltes, C/del Mall i Ctra. de Girona).

Durant aquesta intervenció s'han localitzat nombroses estructures arqueològiques que permeten obtenir un coneixement històric i arqueològic més ampli sobre la vila de Sant Feliu de Guíxols, des d'època medieval fins a època contemporània.

MOTIVACIONS DE LA INTERVENCIÓ

L'actuació en els carrers que ens ocupen es trobava dins la segona fase d'urbanització del nucli antic de la ciutat. Les actuacions que s'han dut a terme anteriorment en aquest àmbit, han posat al descobert diverses restes arqueològiques, entre les quals destaquen alguns trams del sistema defensiu de la vila, construït en època medieval.

El POUM de Sant Feliu de Guíxols, en vigència des de la publicació al DOGC núm. 4678 del 18/07/06, recull un seguit de normatives protectores sobre el patrimoni de la ciutat. Dins l'apartat de patrimoni cultural d'aquest document (Títol VIII, capítol I), es protegeix un seguit de zones d'expectativa arqueològica i es preveu la notificació al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat per tal de que, si s'escau, es faci un control arqueològic en qualsevol moviment de terres que afectin aquests espais.

L'àmbit d'actuació es troba inclòs en les zones d'expectativa arqueològica AR008 i AR039. Atesa aquesta situació la Comissió Local de Patrimoni de l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols va informar favorablement la llicència amb la condició de realitzar un control arqueològic de les obres i l'excavació dels elements que poguessin aparèixer.

ANTECEDENTS HISTÒRICS. L'ÈPOCA MEDIEVAL I MODERNA

La primera notícia documental de la vila alt medieval de Sant Feliu de Guíxols és de l'any 940, data de fundació del monestir benedictí. Aquest exercia una funció de control sobre la vila que s'anava formant al seu entorn i, al s. XI, amb el procés de feudalització que es donà en tot el territori, el monestir esdevingué una institució feudal dins el nou règim social. Són conegudes les tensions entre la vila i el monestir, i els intents d'aquesta de desvincular-se del domini del monestir lligant-se a la ciutat de Girona.

Ja al s. XIII, tenim notícies de l'ampliació de la vila fora del recinte del monestir, a l'altre costat de la riera cap a la plaça (del Mercat) i cap al carrer de les Voltes. La plaça del Mercat la trobem esmentada en un document del 1231, en concret, s'esmenta l'existència de la Plaça i un fossat, el que ens indicaria la presència d'una muralla. A grans trets, de la vila medieval es coneix que hi havia un nucli urbà, cenyit per muralles, torres i portals, diferenciat del recinte emmurallat que protegia el Monestir. El traçat de la muralla medieval seguia els actuals C/ Juli Garreta, cap al C/Hospital i la Placeta Sant Joan al nord, la Rambla Vidal a llevant i el passeig a migdia. Dins aquest recinte s'hi encabirien un o dos centenars de cases que confluïen a la Plaça del Mercat. (JIMÉNEZ, 1997).

També es coneix que durant els ss. XIV i XV la muralla es va refer per tal d'esdevenir una plaça més forta. A tal efecte, es van haver d'enderrocar algunes cases per realitzar aquesta obra. Va ser una època pròspera per Sant Feliu i esdevingué un port important dins de Catalunya. Tot i això, per diversos motius va haver una davallada d'aquesta puixança que s'aniria recuperant al llarg dels segles XVI i XVII.

L'any 1696 la ciutat va caure en mans dels francesos i aquests van dinamitar i derruir la major part de la muralla defensiva, quedant només algun tram on hi havia cases. Des de llavors la vila experimentà una

Arqueolític Terra-Sub, S.L.

evolució urbanística important, lligada a l'augment de població i un creixement econòmic que començà a ser notable a partir de mitjans s.XVIII.

TREBALLS REALITZATS

Els treballs arqueològics han constat, per una banda, del control de la maquinària que realitzava les obres d'urbanització i, per altra banda, de l'excavació arqueològica manual de les restes localitzades.
La urbanització dels carrers suposava la retirada del paviment (asfalt) i les voreres, i l'obertura de rases per renovar els serveis existents.
Pel que fa a l'excavació arqueològica, els treballs han consistit en l'excavació manual d'un sondeig fins a fonamentació, davant de les estructures localitzades, per tal de conèixer millor la seva factura i poder establir la seva cronologia. En el cas dels carrers Baixada del Pont, C/Estret i Travessia Voltes, malgrat que s'ha emprat la mateixa metodologia, gairebé es tractà d'una excavació en extensió, degut a les nombroses restes localitzades en cada carrer. En tots els casos es respectaren els marges de seguretat adients per tal de no afectar les fonamentacions dels edificis veïns.

METODOLOGIA

Control arqueològic

Els treballs de control arqueològic han constat del seguiment de la maquinària emprada per urbanitzar els carrers. Majoritàriament s'han emprat giratòries de petit tonatge (entre 7 i 15 tones) amb pales de pues entre 0,30m i 1m d'amplada, segons l'extensió que s'hagués de rebaixar. El fet que els rebaixos realitzats fossin, en moltes ocasions, per encabir els nous serveis, ha condicionat els treballs arqueològics al control de les rases que s'efectuaven, conseqüentment s'ha obtingut una visió parcial del terreny. Únicament en els tres carrers que donen accés al C/Juli Garreta, s'efectuà un rebaix en extensió degut a la poca longitud dels carrers, la localització de nombroses restes arqueològiques i la disposició de l'Ajuntament a localitzar la muralla i excavar les restes, al marge de la seva afectació. En aquests casos, un cop retirat el paviment existent i les escales s'utilitzà la maquinària amb pala de neteja per retirar el nivell superficial i netejar al màxim les estructures localitzades abans de realitzar l'excavació arqueològica manual.

Excavació arqueològica

Les estructures localitzades són estructures en positiu, com murs, paviments, dipòsits... Per tal de facilitar la localització de les restes s'ha dividit l'obra en sectors, que corresponen als carrers on s'actua.
El C/Hospital, correspon al Sector 1
El C/ del Call, correspon al Sector 2
El C/Estret, correspon al Sector 3
El C/ Baixada del Pont, correspon al Sector 4
La Travessia de les Voltes, correspon al Sector 5
El C/ del Mall, correspon al Sector 6
La Travessia del Call, correspon al Sector 7
Les estructures localitzades a cada carrer s'han numerat de tal manera que el número inicial indica el sector al qual corresponen, així, per exemple, l'UE 1000, indica l'actual paviment del Sector 1, C/ Hospital.
Cada carrer s'ha tractat com un jaciment independent dels altres, i s'han establerts àmbits i fases per a cada un d'ells, la qual cosa no impedeix que posteriorment es pugui oferir una visió global del conjunt de restes localitzades.
l mètode d'excavació aplicat és el que es segueix des de finals de la dècada dels setanta en jaciments arqueològics amb estructures constructives no periples: el mètode estratigràfic treballant en extensió i, sempre que es pugui, per fases, conegut amb el nom de l'investigador que el va desenvolupar, Harris.
Per al registre de camp s'han utilitzat fitxes d'UE (unitats estratigràfiques) on es recull el màxim d'informació de les unitats observades, com són les seves característiques, mesures, cotes, posició, funcionalitat...

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

El nostre punt de partida, cronològicament parlant, és l'època medieval, en concret el s.XIII, moment en que es construí el sistema defensiu de la vila. Pel que fa a les estructures que en formen part, disposem de nombrosa documentació recollida per alguns dels estudiosos de la ciutat des de principis del s. XX, com són Hurtebise o Lluís Esteva. La major part d'aquesta informació es refereix al sistema defensiu existent al 1696, moment en que va ser dinamitat per l'exèrcit del Duc de Vendôme, i que gràcies a la descripció dels fets, realitzada pel Secretari del Municipi Joan Blanch, podem reconstruir-lo (ESTEVA *et al.*, 1969).
Les parts del sistema defensiu localitzades en la

nostra intervenció, pertanyen al sector de la riera del Monestir, tal i com en Blanch el dividia (ESTEVA *et al.*, 1969). D'aquest sector coneixíem, per la documentació, les excavacions i/o les observacions d'Esteva, aproximadament tot el seu traçat i algun dels seus components, com la Torre de les Puces, localitzada el 1967. Aquesta torre sabíem per en Blanch, que estava a prop del portal d'anar a l'Església Parroquial que es situava a la Baixada del Pont, constava de tres portes i a diferència dels altres portals no es trobava sota cap torre. Aquesta informació l'hem pogut contrastar amb la que aporta Fèlix Domènech en les seves memòries (GIFRE I TORRES, 2001) i amb l'excavació arqueològica que hem realitzat a la Baixada del Pont.

Durant la nostra intervenció hem pogut documentar aquest portal, amb el seu paviment original (UE 4027), format per pedres de mida gran, tallades de forma planera i situades directament sobre el pany de muralla. Hem pogut observar 2,70 m de llargada fins que queda seccionat per l'edifici nord actual. D'amplada feia 1,20m i creiem que originalment no tenia tres portes com diuen els documents del s. XVII, o si més no, l'estructura que les suportaria no seria de pedra i/o no s'hauria conservat.

Aquesta hipòtesi sorgeix pel fet d'haver localitzat l'escarpa (UE 4016), davant del portal coberta pel mur UE 4008, que hauria estat construït en algun moment entre el segle XIV i el s. XVI, posteriorment a l'escarpa i abans de construir el pont de pedra. Aquest mur, pensem que constitueix part d'una estructura de tancament i reforç del portal, a mode de porxo, juntament amb el seu homòleg al costat nord que no hem pogut documentar. Aquesta estructura proporcionaria unes dimensions de 3,50 m al portal, suficient com per poder encabir tres portes.

Per altra banda, el pany de muralla al seu costat oest (a tocar de la riera) presenta un revestiment de morter de calç molt lliscat que ens fa pensar que durant un temps va estar la vista, a més de constituir un reforç per evitar que les aigües de la riera deterioressin la muralla.

Fins el 1586, el pas de la vila cap al monestir es realitzaria mitjançant una passera de fusta de la qual no s'ha conservat cap resta. A partir d'aquest any va entrar en funcionament el pont de pedra que durant un temps va ser l'únic accés al monestir per sobre de la riera, ja que el pont d'en Cruïlles, situat al costat de mar, al s.XVIII ja no existiria i no és fins la segona meitat del s.XIX que es construeixen altres accessos (BUSSOT, 2000).

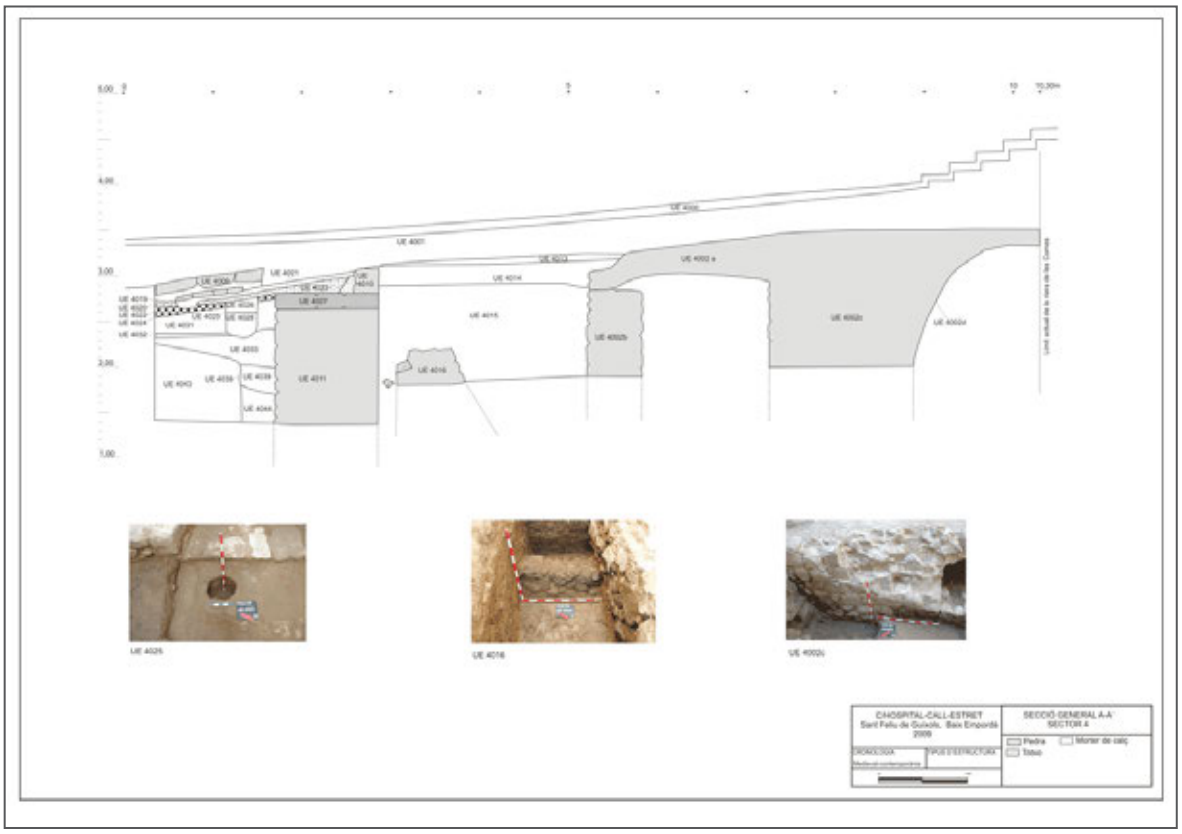

Figura 1

Les restes del pont de pedra (UE 4002) localitzades en aquesta intervenció han estat, part de la calçada, dos pilars, un arquet de desguàs i l'arrencament de l'arc principal (Figura 1).

Aquest pont es situava a 2,30m de distància de la muralla (UE 4011) i l'antic portal (UE4027). La seva calçada es recolza en part sobre el mur UE 4008, fet que ens informa que aquest és anterior al pont. Malauradament, no s'ha pogut excavar fins a fonamentació i no disposem de material que ens aporti la seva cronologia, per la qual cosa és possible que aquest mur (i portal) sigui anterior al pont constructivament, però comenci a funcionar en el mateix moment, sobretot si tenim en compte que la documentació ens parla de la voluntat dels jurats de la vila de construir un pont i un portal per anar a l'Església més adient[1].

A partir del 1586 i ja en ple s.XVII, l'aspecte del portal hauria canviat substancialment, passant de tenir només una porta i una pavimentació del carrer amb terra batuda (UE 4024) fins arribar a la passera de fusta, a tenir un portal amb porxo i tres portes que donaven accés al pont de pedra, per un carrer pavimentat, primer amb morter de calç premsat (UE 4023) i més tard empedrat (UE 4020). Amb aquestes reformes el pas va quedar més protegit i amb un aspecte molt més imponent i funcional alhora.

El 1934 s'iniciaren les obres de cobriment de la riera de les Comes i amb elles la destrucció dels accessos d'una banda a l'altra de la riera. Davant la impossibilitat de conservar qualsevol element i les peticions dels ciutadans de conservar el pont de pedra, el Consistori organitzà un concurs i exposició fotogràfica sobre el pont, que avui dia constitueix una documentació molt valuosa sobre aquest element[2].

Les fotografies conservades a l'Arxiu Històric de la Ciutat ens han permès confirmar que les restes localitzades es tracten del pont original i el que veiem a les fotografies seria una reconstrucció posterior. Hem de pensar que amb el pas del temps el pont hauria patit remodelacions a causa del propi deteriorament o com a conseqüència de l'atac dels francesos el 1696. Malgrat que no sabem l'abast real de la destrucció en aquesta zona, és lògic pensar que no devia quedar gaire ben parat.

Tanmateix, la modificació del traçat urbà i el llit de la riera[3] també ens mostren que algunes parts del pont quedarien inutilitzades. Aquest seria el cas de l'arquet de desguàs documentat arqueològicament, que a partir de la segona meitat del s. XVIII, amb l'avançament de la línia dels edificis cap a la riera, ja hauria deixat de funcionar.

Els murs 4006 i 4007 formen part d'un dels edificis construïts en part per sobre del pont original i cobrint l'arrencament de l'arc principal. A les fotografies podem observar com l'edifici es trobava molt més avançat a la riera, però sense arribar a l'arc principal, fet que juntament amb la troballa dels murs situats sobre la calçada del pont (UE 4003, 4004 i 4005), ens fa pensar que tant la muralla com el pont original a finals del s.XVIII ja estarien soterrats pel carrer (Figura 2).

Figura 2

A banda del tram de muralla localitzat a la Baixada del Pont, també s'han localitzat dos trams més, un a la Travessia de les Voltes (UE5012), que presentava un estat de conservació molt precari, i un altre al C/ Estret (UE 3006). Aquest últim tram presentava un element que no es coneixia fins ara, com és una obertura del pany de muralla pavimentada (UE 3017), amb una estructura semicircular adossada a l'oest de la muralla a banda i banda d'aquesta.

Una de les hipòtesis plantejades és que aquesta obertura es tractaria d'un desguàs de la muralla, ja que el paviment presenta un pendent pronunciat d'est a oest i es situa a 0,60m per sota del nivell de circulació del portal d'anar a l'Església, localitzat al carrer del costat. Pel que fa a l'estructura semicircular adossada, podria tractar-se d'un reforç de la muralla alhora que contribuiria expulsar les aigües cap a la riera evitant el contacte directe amb la fonamentació.

No es descarta que es pogués tractar d'una de les portes secundàries de la muralla, sabem que al costat de mar existia una, ja que l'obertura tot i ser estreta (0,50m) permetria el pas d'una persona, però aquesta no sembla l'explicació més plausible.

Les restes d'època contemporània les hem situat cronològicament, a partir del material arqueològic recuperat durant l'excavació, però també a partir de la seva posició en relació a la muralla i de la documentació disponible quan no ha estat possible realitzar una excavació al costat de les estructures.

Els plànols de la ciutat realitzats per la *"Dépot Général de la Marine. Service des Vasseux du Roi"* pels volts de 1760[4], han resultat de gran utilitat per a aquest objectiu, ja que ens mostren el traçat urbà de la vila després de la destrucció de la muralla i abans de solucionar el conflicte entre el monestir i el municipi pels terrenys deixats per la muralla, un cop destruïda.

Les estructures contemporànies localitzades són en gran part murs d'habitatges que ens informen de l'antiga alineació dels carrers, i també els empedrats dels carrers en aquesta època. D'aquesta manera, hem pogut documentar l'avançament dels habitatges sobre la riera al C/Estret i la Baixada del Pont, així com l'amplada d'alguns carrers com La Travessia de les Voltes, a partir de l'alineació nord del seu empedrat (UE5004) o l'amplada de 3 metres que tenia el C/ Estret, donada pels murs UE 3005 i 3004.

Potser l'estructura més interessant d'aquesta època localitzada en la nostra intervenció, ha estat el mur UE 1002, situat al mig del creuament entre el C/Hospital i el C/Joan Goula, ja que la seva posició ens indica que durant un temps, després de la destrucció de la muralla i un cop resolta la disputa entre l'abat i el municipi sobre l'espai deixat per la muralla, entre el C/ Notaria i el C/Hospital, el tram del C/Joan Goula entre els dos anteriors no existia. Segons els plànols de 1760 i la documentació cadastral proporcionada per Gerard Bussot en la seva publicació de 2000, podem situar aquest mur amb una existència aproximada d' entre la segona meitat del s.XVIII i la segona meitat del s.XIX, moment en què s'obrí el C/ de Capmany i s'enllaçarien ambdós carrers a través del C/Hospital.

CONCLUSIONS

La quantitat de restes localitzades en aquesta intervenció permeten obtenir un coneixement històric i arqueològic més ampli sobre la vila de Sant Feliu de Guíxols, des d'època medieval fins a època contemporània.

Resulta interessant veure com la informació documental es complementa amb l'arqueològica. En nombroses ocasions ens hem hagut de basar en la informació documental per poder situar cronològicament les estructures, bé per manca de material o bé, per la mateixa impossibilitat de realitzar una excavació arqueològica. També ens hem trobat amb el cas contrari, on l'excavació arqueològica ha aportat més informació que la documentació disponible fins ara.

De ben segur que un estudi més profund dels documents existents d'època medieval en combinació amb la documentació arqueològica recollida fins ara o que queda per recollir, ens podrà oferir una visió molt més àmplia i encertada sobre l'aspecte de Sant Feliu de Guíxols en les èpoques precedents.

BIBLIOGRAFIA

AJUNTAMENT DE SANT FELIU DE GUÍXOLS 2007, Plànol situació i estat actual de la muralla medieval. Àrea d'urbanisme, obres i medi ambient.

AMSFG, Fons Ajuntament, Plànols de l'arquitecte municipal Joan Bordàs, 1930.

AMSFG, Llibre Vermell, f.LXVI.

AMSFG. Reg. 3026.2 Concurs de fotografies de la riera del Monestir, amb motiu del seu cobriment. Dues nenes davant del pont medieval, entre 1933 i 1934. Fons Pere Rigau Roch. Autor: Pere Rigau Roch.

AHUAD-COAC 1983, "Descripción o planta de la Villa Antigua con sus muros de Sant Feliu de Guíxoles" (v.1760) dins *Una col·lecció de reproduccions de vuit plànols històrics de la ciutat*.

BATLLORI, A, LLUBIÀ, L. 1974, Ceràmica catalana decorada. Barcelona.

BUSSOT, G, 2000, *Carrers, cases i Arquitectes, SFG dels inicis a 1931*. Ed. Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i Diputació de Girona.

COLOMEDA, N. 2007, *El jaciment de la Plaça del Mercat, 18-20, Sant Feliu de Guíxols (Baix Empordà).* Memòria de la intervenció arqueològica. Inèdita Servei d'Arqueologia de Girona

COLOMEDA, N. 2009, Informes de la intervenció arqueològica als C/ Voltes- Notaria- Forn Vell. Inèdit. Servei d'arqueologia de Girona.

ESTEVA, ESCORTELL I MARULL 1969, "El sistema defensiu guixolenc a la segona meitat del segle XVII" *Setmanari Àncora*, Festa Major

ESTEVA, LL. 1987, "La muralla de Can Falgueres". *Àncora*. 3 de desembre. Sant Feliu de Guíxols

ESTEVA, LL. 1987, "El vall o fossat del sistema defensiu medieval guixolenc". *Àncora*. 10 de desembre. Sant Feliu de Guíxols

GARCÍA, A. 2009, *El jaciment C/St. Joan-C/St. Pere*, Sant Feliu de Guíxols (Baix Empordà). Memòria de la intervenció arqueològica. Inèdita. Servei d'Arqueologia de Girona.

GIFRE, P. I TORRES, X. 2001, *Treballs i desditxas que àn succeït en lo present Principat de Chatalunya y en particular a nostre Bisbat de Girona (1674-1700) de Fèlix Doménech*. CCG Edicions, Girona.

JIMÉNEZ, A.,1997, *Sant Feliu de Guíxols, una lectura històrica*. Ed. Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i Diputació de Girona, Girona.

LLADÓ, J. 1930, "Cobriment de la Riera". *La Costa Brava* núm. 2. 10 de maig, Sant Feliu de Guíxols, Any I.

SALA I MARTÍ, P. 2001, *L'evolució del paisatge de Sant Feliu de Guíxols*. Ajuntament de SFG i Diputació de Girona. Sant Feliu de Guíxols.

TELESE COMPTE, A. 1991, *La vaixella blava catalana de 1570 a 1670. Repertori, catalogació i proposta pera la seva nomenclatura*. Carrera ed.

VV.AA. 1934, "El Pont de Pedra del Monestir". *La Costa Brava* núm. 223. 18 d'agost Sant Feliu de Guíxols. Any V

VV.AA. 1997, "Testimonis defensius localitzats a la Rambla Vidal". *Arjau* núm. 29, Novembre.

VV.AA.1997, Restes de la muralla i de la torre del Consell", *Arjau* núm. 26.Gener de 1997. Sant Feliu de Guíxols

NOTES

1) Bussot, G, 2000, *Carrers, cases i Arquitectes*, SFG dels inicis a 1931. Ed. Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i Diputació de Girona. L'any 1572 els jurats de la vila manaren que es venessin algunes cases del carrer del Forn Vell, per tal de construir-hi un portal i pont, i les respectives obres no finalitzarien fins tretze anys més tard. Pp. 403
Una altra referència la trobem a AHMSFG, Llibre Vermell, f.LXVI. *"En lo any de MDLXXXVI essent ms. Anttoni Homs, Francesch Llopis y Joan Durban jurats de la vila de S. Feliu de Guixols se feu lo pont de pedra ab les arcades totes de cantons picat, per lo qual pont se va de la Iglesia a la vila y asso se fa per memoria"*.

2) *El pont de pedra del Monestir.* La Costa Brava núm. 223, 18 d'Agost de 1934. Any V

3) Pel que fa al curs de la riera hem pogut observar com des del s.XVI fins el 1934, va retrocedir uns 5 metres cap a ponent en aquesta zona

4) Aquests plànols s'han contrastat amb el plànols realitzats per l'arquitecte Joan Bordàs, el 1930, amb motiu de la reordenació del traçat urbà.

INTERVENCIÓ AL CARRER AVELLANERS (FORNELLS DE LA SELVA, GIRONÈS)

Jordi MERINO SERRA, Elisenda MOIX EZQUERRA

SITUACIÓ GEOGRÀFICA

La finca on es va dur a terme la intervenció arqueològica està situada el carrer Avellaners, en el pati posterior de l'edifici que actualment està destinat a Casal d'Entitats, i que correspon a l'antic Ajuntament. La finca està situada en el límit est del nucli urbà de Fornells de la Selva, al sud de l'església parroquial i al costat de ponent de la carretera que porta cap a Quart i Llambilles.

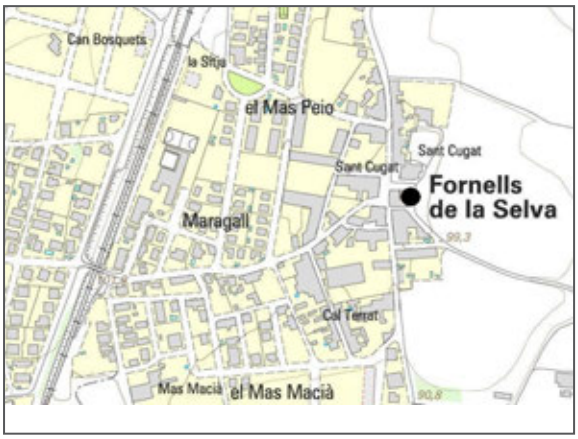

Figura 1. Plànol de situació de la intervenció arqueològica

MOTIUS DE LA INTERVENCIÓ

El mes de maig de 2008 l'Ajuntament de Fornells de la Selva dugué a terme el trasllat d'un transformador elèctric que estava situat al costat de l'església parroquial. El nou emplaçament estava situat en el pati posterior del Casal d'Entitats municipal, a pocs metres de l'emplaçament anterior, on el nou transformador havia d'anar soterrat.

Per a la nova col·locació del transformador va ser necessari obrir un forat quadrat d'uns tres metres de costat i dos metres de fondària. Una vegada obert, un veí del poble va observar que en el perfil nord del forat havia quedat visible un recipient globular de dimensions considerables, probablement relacionat amb un nivell format per terra amb algun fragment de material de construcció, de moment de cronologia indeterminada. La troballa es va posar en coneixement de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya, i aquesta ho va comunicar a l'Ajuntament de Fornells de la Selva.

La intervenció arqueològica, encarregada a Janus, SL, va tenir lloc el mateix mes de maig de 2008, sota la direcció de l'arqueòloga Elisenda Moix.

DESENVOLUPAMENT DE LA INTERVENCIÓ

L'actuació arqueològica es va centrar, d'una banda, en el control visual de la realització de la rasa per part del personal de l'obra i, de l'altra, en l'excavació manual per part de la direcció tècnica quan les característiques de la terra extreta o l'aparició d'estructures construïdes així ho exigien.

El projecte de l'obra constava de l'excavació d'una cata de 8 metres de longitud total, 4 metres d'amplada i una fondària de 2,7 metres. En executar-se les obres es va veure que un cop feta la cata, en el perfil sud, s'hi observaven les restes tallades d'un gran contenidor fet de ceràmica, així que l'objectiu de la intervenció consistia en excavar la tina i un estrat que l'amortitzava, que també s'observava en el perfil.

Amb una màquina giratòria eruga de mida petita es va procedir a obrir una rasa. Amb una pala de 40 centrímetres, es va excavar una rasa de 6,5 m de longitud per 1,1 m d'amplada màxima i una profunditat de 0,6 m. La màquina va extreure el que era la capa superficial, constituïda per argiles negres amb restes de totxos moderns, restes de plàstics barrejats amb fragments de teules, ceràmica vidrada i grisa.

Un cop oberta la rasa es van detectar en un tram restes de formigó d'1,3 m de longitud per 1 m d'amplada i 1 m de fondària. Aquestes restes de formigó tallaven el nivell superficial i l'estrat que hi havia a sota, un nivell arqueològic format per argila marró de matriu sorrenca amb restes de morter de calç, força material constructiu (teules) i fragments de ceràmica. Aquest nivell es datà entre els segles XVI i XVII a partir d'una ceràmica de tipus reflex metàl·lic amb la tècnica del pinzell pinta.

Per sota d'aquest nivell, i visibles a la rasa que va permetre la seva localització, hi havia les restes d'una tina o recipient contenidor de grans dimensions,

Janus S.L.

totalment esmicolat. Aquest gran contenidor presentava com a característica un pentinat com a decoració central datat, a grans trets, en els segles XV-XVI.

Un cop excavat aquest nivell, a la part oest de la rasa es va localitzar una sitja que també havia estat lleugerament perfilada pels treballs d'excavació de la cata i un forat de pal.

La sitja tenia unes dimensions de 0,7 m per 0,8 m. Possiblement tenia un diàmetre de 0,8 m però en fer la cata en van seccionar una part. Estava força arrasada i per això conservava molt poca fondària: 0,4 m. Estava farcida per un únic estrat, format per argila de matriu sorrenca de color gris, i retallava el subsòl natural. Contenia fragments de ceràmica grisa i restes d'escòria de ceràmica.

El forat de pal tenia un diàmetre de 20 centímetres i estava farcit per un nivell d'argila marró de matriu sorrenca amb un fragment de ceràmica reduïda de cuina i restes d'ossos.

El retall del contenidor presentava unes dimensions de 0,98 m de longitud per 0,36 m d'amplada i una fondària d'1 m i el seu farciment estava format per sauló. Tant la sitja com el retall del contenidor i el forat de pal retallaven el terreny geològic, que està format per argiles molt netes de color taronja.

CONCLUSIONS

La intervenció arqueològica portada a terme va permetre la documentació de tres estructures negatives: un contenidor o tina, una sitja i un forat de pal.

Els elements més antics són la sitja i el forat de pal, probablement corresponent a una estructura que s'hi relacionava, que es poden datar, a grans trets, en època altmedieval. Dins la sitja, l'escòria de ceràmica localitzada fa pensar en què a prop hi podria haver hagut un centre d'activitat i explotació de rajols o terrissa, ja que el terreny geològic és molt argilós.

La tina o recipient contenidor, situat en un retall fet en el subsòl natural, es pot situar en els segles XVI-XVII, d'acord amb el material del nivell d'amortització d'aquest recipient.

Finalment, cal destacar que la construcció del nou edifici de l'escola, en el segle XX, va modificar i alterar el subsòl d'aquest sector, provocant l'afectació parcial d'aquestes estructures.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. 1981, *Gran geografia comarcal de Catalunya. Vol. III. El Gironès, La Selva i la Garrotxa*, Ed. Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, pp. 138-139.

AA.DD. 1992, Excavacions a la variant est de Girona: la sitja romana de Fornells, *Quaderns de la Selva*, 5, p. 21-29.

AA.DD. 2007, *Fornells, ahir: Memòria fotogràfica d'un passat*, Ajuntament de Fornells de la Selva i Grup de Recerca de Fornells de la Selva.

BORRELL, M. 2003, *Fornells de la Selva*, Els pobles del Gironès, Ajuntament de Fornells de la Selva.

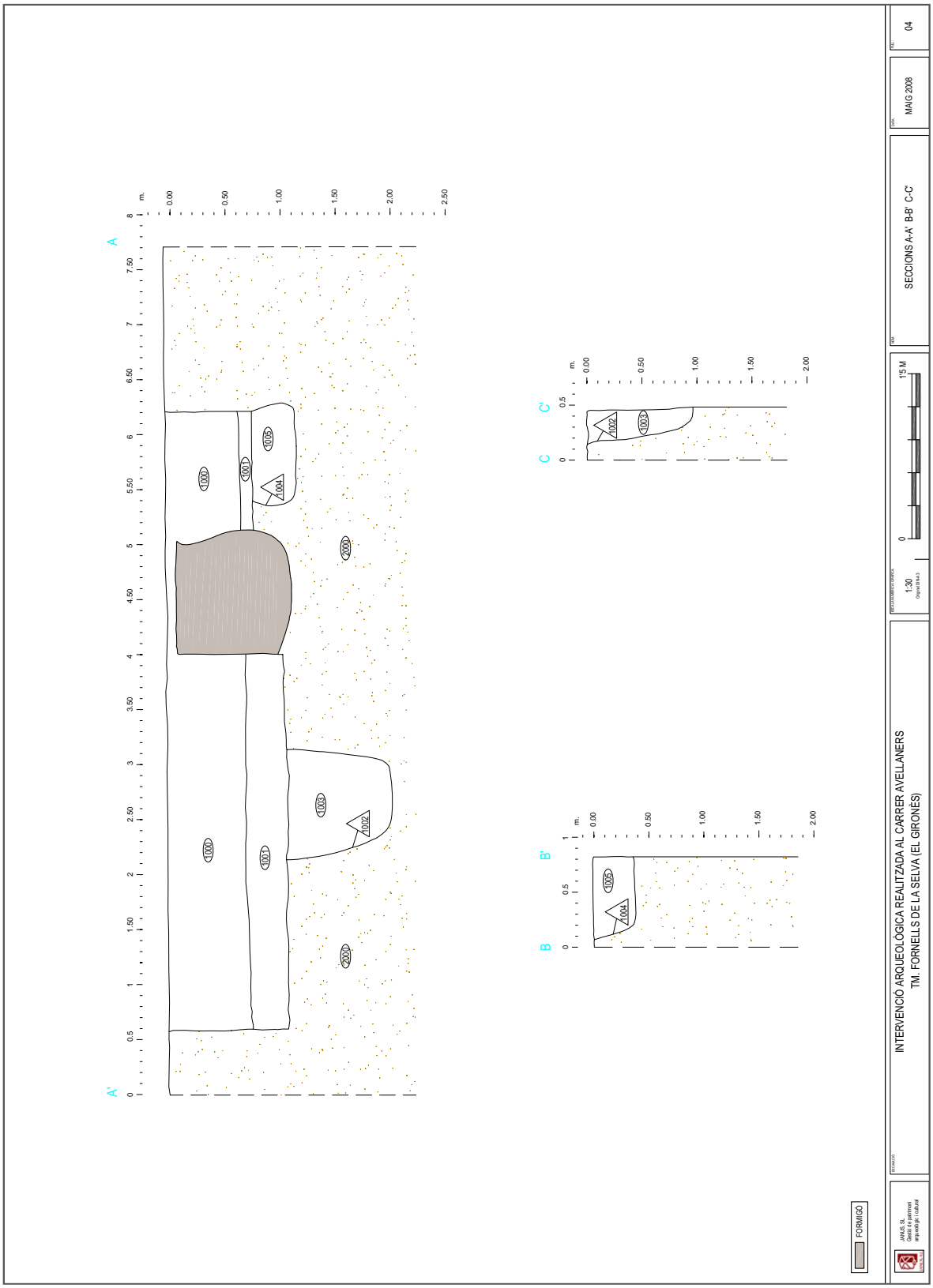

Figura 2. Seccions de la intervenció

ESTUDI HISTÒRIC I ARQUEOLÒGIC DEL MAS DEL FORN PETIT (FONTETA-FORALLAC, BAIX EMPORDÀ)

Daniel PUNSETI, Judith CABRA

La finca objecte d'intervenció arqueològica es troba situada a prop del nucli de Fonteta, en el terme municipal Forallac (Baix Empordà). L'accés més senzill és per carretera. Des de la ciutat de Girona, cal agafar la C-66 en direcció a la Bisbal d'Empordà i després continuar fins al nucli de Fonteta. Un cop allà cal agafar un camí asfaltat primer i de terra després en direcció a Fitor. Després de deixar enrera Fonteta uns 800 metres cal agafar un trencant a ma dreta i continuar per aquest nou camí uns 250 metres més.

NOTICIES HISTORIQUES I INTERVENCIONS ANTERIORS

El solar objecte d'intervenció arqueològica es troba situat en els primers contraforts del massís de les Gavarres, bastant a prop del nucli de Fonteta, en el municipi de Forallac. Està situat al llindar entre la zona boscosa d'aquest massís i un camp de conreu. Cal fer esment del topònim "forn petit" en contraposició al "forn gran", un altre forn de calç que hi ha a les proximitats d'aquest indret i que mai va ser utilitzat, ja que en el moment que es va construir va quedar completament inundat i conseqüentment inutilitzat.

No s'ha realitzat cap intervenció arqueològica en aquest indret en concret i tampoc s'ha documentat a nivell històric, tot i que la gent de la contrada coneixen abastament aquesta zona i l'explotació de calç que es feia en aquest indret durant el passat recent. (fa uns 60-70 anys).

Recentment aquesta zona ha estat objecte d'una prospecció arqueològica en el marc de l'estudi d'impacte ambiental de la carretera C-66, *variant de*

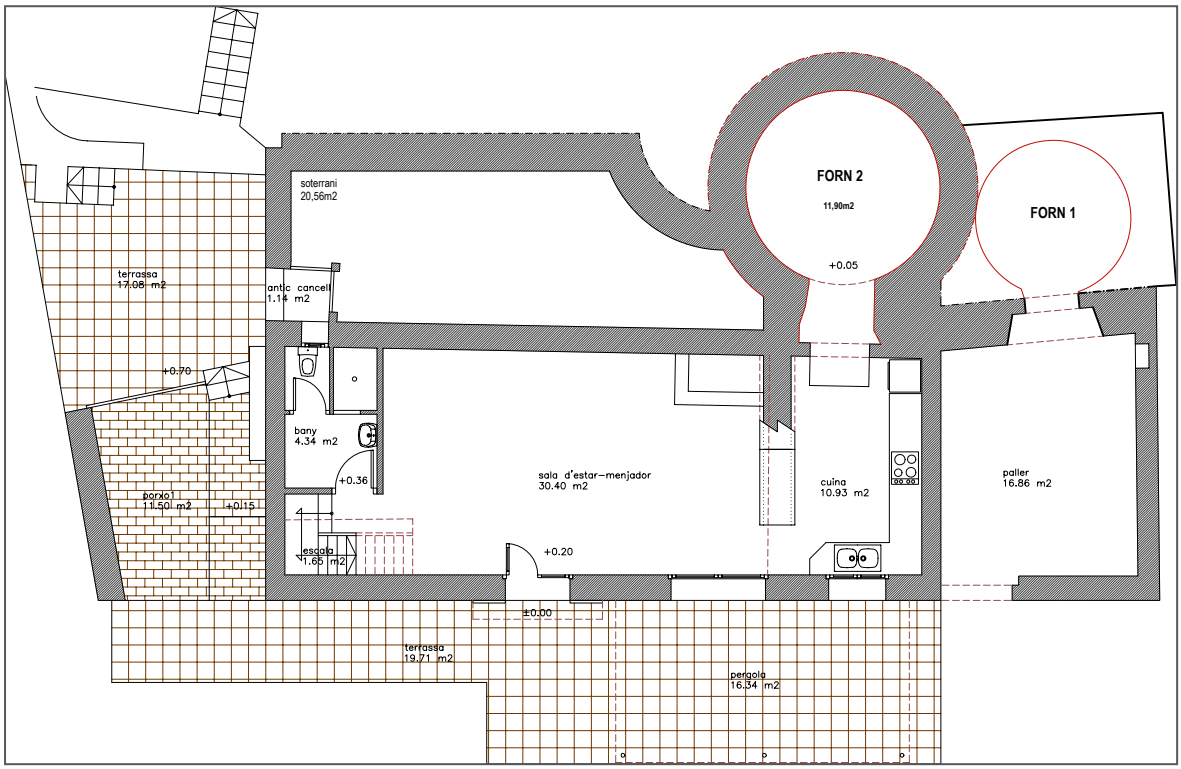

Figura 1. Planta baixa de l'immoble amb indicació del forn núm.1 i del forn núm.2.

la Bisbal d'Empordà, alternativa SUD-2. (any 2008, DOGC de 31 de juliol de 2008). Segons el projecte, la carretera passa a tant sol 20 metres del forn objecte d'estudi, i en la l'annex dedicat al patrimoni cultural no apareix localitzat el citat forn. És per aquest motiu que en el paràgraf anterior puntualitzem que no s'ha realitzat cap intervenció arqueològica a la zona.

MOTIVACIO DE LA INTERVENCIÓ I OBJECTIUS

L'empresa FVR Consulting SL, té previst realitzar obres a l'immoble conegut com el Mas del Forn Petit de Fonteta, municipi de Forallac (Baix Empordà). Aquest immoble consta de vivenda unifamiliar i les restes de dos forns de calç. Es troba en els primers contraforts de les Gavarres i està situat en zona rústica. D'aquesta manera, abans d'iniciar les obres de rehabilitació de l'immoble es va preveure realitzar una intervenció arqueològica consistent en l'estudi i documentació del Mas del Forn Petit i una prospecció arqueològica en els entorns de l'immoble.

DESCRIPCIÓ I ESTUDI DEL REGISTRE ESTRATIGRAFIC

La prospecció arqueològica

La prospecció arqueològica es va realitzar a la zona més immediata a l'edificació. Essent així es va prospectar el camp de conreu que hi ha davant de l'immoble i els boscos que circumden l'edificació per la banda sud, est i oest. Els resultats de les prospeccions van ser completament negatius. Les condicions del camp de conreu no eren les més idònies per tal de realitzar la prospecció però tot i això es va poder desenvolupar sense cap problema ja que l'herbei del camp no estava crescut i es podia observar el subsòl en tota la seva extensió. Com ja s'ha comentat, els resultats van ser negatius, només es van localitzar 4 o 5 bocins informes de ceràmica vidrada del segle XIX o XX i un broc de canti del mateix tipus ceràmic. No es va recollir cap fragment ceràmic, es van deixar *in situ.* L'aparició d'aquesta ceràmica contemporània fa pressuposat la freqüentació de la zona en una època molt recent, possiblement durant la construcció dels forns de calç o durant les tasques de forneig.

En els boscos que hi ha situats a la banda sud, est i oest de l'immoble tampoc es va localitzar cap jaciment arqueològic pròpiament dit. Això si, entre la boscúria encara es poden observar les restes de fronts d'extracció i pedreres que van servir per extreure la pedra calcària que s'havia de convertir en calç.

La documentació de l'immoble

El mas del forn petit és un immoble que s'ha estructurat i construït a l'entorn de dos forns de calç. La seva estructura general és de vivenda unifamiliar amb planta baixa i pis d'aparença rústica. La planta general és quadrangular amb un cos principal allargassat i de forma rectangular. La part posterior de l'immoble, o sigui la banda sud, està recolzat en un desnivell, per tant, en aquesta banda i a diferència de la façana, no hi ha practicada cap obertura. A l'angle sud-oest hi ha els dos forns de calç, un al costat de l'altre, si bé no és massa normal trobar un forn paral·lel a un altre, aquest fet ens fa suposar que degueren funcionar durant períodes cronològics diferents o alternant la cocció entre un i l'altre.

A la planta baixa de l'immoble i a la zona de la façana només hi ha tres obertures corresponents a una porta i dues finestres, una de dimensions més grans que l'altra. A la banda est hi ha un cobert mentre que a la banda oest hi ha les restes d'un altre cobert, sense teulada, del forn núm.1. En el pis superior, a la façana, hi ha dues obertures; una porta amb petita balconada i una finestra. A la banda posterior també hi ha dues

Figura 2. Boca d'entrada del forn núm.1.

obertures corresponents a dues finestres. La coberta és a dues vessants amb desaigües que vessen en direcció est i oest, o sigui perpendicularment a la línia de façana i contrafaçana.

Els forns documentats s'ha individualitzat com a forn núm. i forn núm.2. El forn núm. 1 es troba situat a l'angle sud-oest de l'edificació. La cambra de combustió és de planta circular, com tots els forns de calç, i està reforçada amb estructura de planta quadrangular que dona cohesió al forn en concret i que permetia sustentar el pes de la volta interior que es construïa durant el procés d'enfornada. A la part superior es conserva l'obertura o ull del forn, que permetia la sortida del fum durant el procés de cocció.

A la planta baixa i a la façana d'aquest forn núm. 1 hi ha la boca d'entrada. Mesura 175 cm de llum te una alçada que gairebé arriba als 200 cm. La part superior d'aquesta obertura està acabada amb un arc pla construït amb maó disposat en sardinell. Tot l'interior del forn està colgat de terra i restes vegetals. Si es buida aquest replè no seria estrany trobar-hi la banqueta correguda adossada a les parets de la cambra de combustió que servia per assentar la volta de cocció i que separava la llenya de la pedra que s'havia de calcinar.

A la part superior de la façana d'aquest mateix forn es poden observar els forats de l'embigat de fusta d'un cobert contemporani al forn i que servia per aixoplugar els calciners i mantenir la llenya seca. Hi ha quatre forats, un al costat de l'altre, i amb certa posició descendent vers l'oest, fet indicador que la teulada d'aquest cobert desaiguava en aquesta direcció.

El forn núm.2 es troba situat al costat de l'anterior, però a diferència d'aquest, ha estat bastant transformat ja que en bona part s'ha habilitat com a part de la vivenda. En efecte, la planta baixa del forn de calç, el que en origen era la cambra de combustió, actualment forma part del rebost de la vivenda, o sigui una part més de la cuina (veure planimetria núm.4). En aquest sentit el forn núm.2 només conserva la planta original i l'alçat de les parets. Ha perdut la boca d'entrada, i la part superior ha estat lleugerament transformada, ja que s'ha realçat una paret sobre l'ull del forn i s'hi han practicat dues obertures en forma de finestra (veure fotografies núms. 7 i 8).

Aquesta part superior s'ha cobert amb una teulada i a la banda oest s'hi ha adherit un cos volumètric cúbic. Aquest forn no es pot apreciar en la seva totalitat ja que ha quedat embolcallat pel cos arquitectònic de l'immoble.

CONCLUSIONS

Apreciació històrica i arquitectònica dels forns de calç

Les característiques naturals del massís de les Gavarres posaven a l'abast dels calciners tot el que els feia falta per fabricar la calç: la pedra calcària com a matèria primera, la llenya com a combustible per a la cocció i, no menys important, una orografia en pendent, adient per facilitar la dura tasca de carregar el forn.

Acabem de dir que, fins fa pocs anys, la calç tenia un paper important dins la vida quotidiana. En efecte, s'usava en la construcció, ja que mesclada amb sorra i grava constituïa una excel·lent argamassa o morter -avui el ciment i el formigó l'han superat...-. D'altra banda, la calç era utilitzada com a producte amb propietats reconstituents per a persones amb deficiències de calci als ossos -avui hi ha molts de productes a les farmàcies...-, i per a higiene i aïllament tèrmic de les cases o desinfecció de cisternes. Per emblanquinar cal tenir aigua, una petita escombreta, i òbviament, la calç,. Avui en dia, les pintures plàstiques sintètiques han deixat en l'oblit les tradicionals parets emblanquinades del les antigues edificacions i en conseqüència els forns de calç on aquesta es fabricava han passat a ser història, enmig dels boscos i garrigues... És així com, els forns de calç, singulars construccions cilíndriques, abandonades i normalment esbucades, localitzades a la vora de molts dels camins de les Gavarres -a les zones menys elevades, a diferència de les dels pous de glaç, amb les quals algú poc informat les podria confondre...-, constitueixen un dels pocs testimonis que encara avui es poden observar del que va ser la tradicional indústria de la calç.

Just al costat dels forns de calç es molt habitual trobar restes de les edificacions senzilles que servien com a habitacle per als calciners. Aquest ofici es trobava íntimament relacionat amb el de carboner -fabricació de carbó-,ja que els calciners aprofitaven les branques i els troncs prims que no servien per a fer carbó. Per això, és molt freqüent trobar a la muntanya conjunts arquitectònics on si ajunten sitges, forns de calç, barraques per a carboners i calciners i altres construccions auxiliars: forns de pa, aljubs, abeuradors per al bestiar... a més de nombrosos camins empedrats per poder transportar cap als pobles i possessions tant el carbó produït com la calç fabricada als forns. Alguns d'aquests grups semblen petits poblets abandonats.

Per posar en marxa el procés de producció de la calç, la primera cosa que calia realitzar era arreplegar la llenya necessària per encendre el forn. La millor era la rama seca, i com més brancam tingués, millor (aquests brancals apilonats es coneixen amb el nom de feixines). Ja hem apuntat que sovint existia un acord amb els carboners: la llenya gruixada per fer carbó i les branques primes per cremar en els forns de calç. La quantitat de llenya emprada en cada fornada era oscil·lava, entre 40 i 60.000 quilograms de llenya. L'altra matèria primera era la pedra calcària, també anomenada pedra viva. Generalment procedia de l'arraplegada exhaustiva dels voltants, però si provenia d'un penyal, havia de ser arrabassada i picada expressament: picons, picasses i barrobins ajudaven a fer aquesta duríssima feina. El transport fins al forn era també feixuc, i l'ajut de les bèsties esdevenia imprescindible. Una vegada carregat el forn de la pedra, s'encenia el foc. La cocció de les pedres, era molt lenta, fins convertir-se en calç durava deu o dotze dies. Constantment, el forn s'havia d'alimentar de llenya i s'havia de controlar per tal d'aconseguir una cocció equilibrada. La presència constant dels calciners era del tot necessària. Un cop acabat el procés el forn es buidava i s'abandonava fins una altra ocasió. En una bona fornada es podien treure al voltant de 150 tones de calç. Cal dir, però, que durant la segona meitat del segle XIX es posaren en funcionament un seguit de forns de calç de grans dimensions, diferents dels aquí descrits, que podríem qualificar com a industrials. Marxaven durant tot l'any, alimentats per carbó mineral en lloc de llenya, i la seva producció de calç podia arribar fàcilment als 4 o 5.000 quilograms diaris.

La transformació de la pedra calcària en calç va ser una industria puixant, que sobretot durant el primer quart del segle XX i durant el període de postguerra civil espanyola. Aquest procés econòmic ha deixat testimonis arquitectònics ben representatius com son els forns de calç, elements associats com ara les pedreres, i tot un seguit de records i frases fetes en l'ideari tradicional de molts nuclis de població (*"Qui fa calç va descalç"*, frase feta que feia èmfasis en el poc jornal que cobrava un calciner).

És important destacar que en una zona relativament propera que va des del nucli de Fonteta fins als propers nuclis de Sant Climent i Santa Susanna de Peralta, en la qual hi ha el forns que suara estudiem, hi ha una gran concentració de forn de calç i de pedreres. En aquesta zona, els autors Pujol i Juanola (1989), hi localitzen un total de 23 forns de calç i 7 pedreres. El llistat de forns és el següents: Forn del Pou de la Saula, el de ca l'Amatller, el d'en Pagès, el del Menut, el del Ferrer, el forn Nou, el de ca l'Anguila, el forn Gran, el del Bosc Fosc, el forn Petit, el del Bosc d'en Vinyes, el del Mas Vidal, el d'en Geronès, el d'en Massot, el d'en Solivera, el d'en Rabiol, el d'en Vilaür, el d'en Serra, el d'en Blai, el d'en Bonet i el de cal Monjo.

Les conclusions arqueològiques

Tal i com s'ha comentat en els apartats anteriors s'ha realitzat una prospecció arqueològica i una documentació de l'immoble. En aquest sentit les conclusions que s'arriben després de la realització d'aquestes actuacions són les següents:

1.- La prospecció arqueològica dels camps de conreu que hi ha davant de l'immoble ha resultat negativa, per tant no s'ha localitzat cap jaciment arqueològic en aquesta zona.

2.- La prospecció de la zona boscosa situada a la banda sud, est i oest de l'immoble ha permès localitzat els diferents fronts d'extracció i pedreres utilitzades per a l'extracció de pedra calcària que posteriorment es calcinaria en els forns.

3.- A l'immoble estudiat s'han documentat dos forns de calç i s'han individualitzat com a forn núm. 1 i forn núm.2.

4.- El forn núm.1 és el que es troba en millors condicions ja que conserva gairebé l'estructura en la seva totalitat. Tot i això el seu interior està farcit de terra, restes vegetals i possiblement runa. No es pot determinar la seva cronologia però es pot marcar un arc cronològic de construcció i utilització emmarcat entre l'últim quart del segle XIX i la primera meitat del segle XX.

5.- El forn núm.2 està embolcallat pel cos arquitectònic de l'immoble i ha restat completament alterat. Tot i això es pot apreciar la planta i s'intueix sense massa problemes la cambra de combustió i la boca d'accés a aquesta. No es pot determinar la seva cronologia però es pot marcar un arc cronològic de construcció i utilització emmarcat entre l'últim quart del segle XIX i la primera meitat del segle XX.

BIBLIOGRAFIA

PUJOL, D. I JUANOLA, J. 1989, *Fonteta i la calç*. Edita l'Ajuntament de Vulpellac, Fonteta i Peratallada i el Consell Comarcal del Baix Empordà. Girona.

BONET, J. 2004,. Fernando Colls, de Rabioses. *Revista de les Gavarres i de l'Ardenya*, núm. 6, pàg. 34-35. Cassà de la Selva.

BONET, J. 2005,. Els forns de calç,. *Revista de les Gavarres i de l'Ardenya*, núm. 8, pàg. 96-97. Cassà de la Selva.

CAN CORTADA (BORRASSÀ, ALT EMPORDÀ). UNA PETITA CONSTRUCCIÓ MILITAR DE LA GUÀRDIA CIVIL

Josep FRIGOLA TRIOLA, Ferran DÍAZ ÀGUILA

Can Cortada va ser localitzat durant les tasques del seguiment arqueològic de la construcció de la línia de tren d'alta velocitat en el tram Pontós-Borrassà, dirigides per Ferran Díaz Àguila. Davant la necessitat de l'afectació del lloc pel propi desenvolupament de l'obra, amb la consegüent eliminació de les restes, des dels Serveis Territorials del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació es va indicar la necessitat d'una excavació prèvia. L'excavació va ser dirigida per Josep Frigola Triola i va tenir lloc entre els dies 18 de maig i 12 de juny de 2009.

En el moment de la seva localització eren visibles, malgrat la presència de bardisses, un pany de paret (1005) i un cos en forma de petita torre circular espitllerada (1006), situat en un dels extrems d'aquest mur. La localització del jaciment era en un marge, a ponent i a tocar de la carretera N-II. En coordenades UTM la seva posició exacta era x: 495194, y: 4672536.

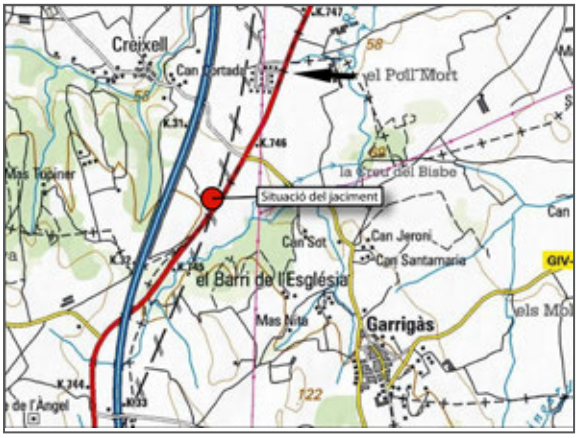

Figura 1. Situació del jaciment.

El jaciment de Can Cortada estava composat per les restes d'un sol edifici que es va construir en una sola fase. La conservació d'aquest edifici era totalment desigual, i així com hi havia panys de paret que es trobaven conservats en tot el seu alçat original (1005 i 1006), altres murs tan sols es van trobar a nivell de fonamentació (1002, 1003 i 1004) i fins i tot hi havia una darrera paret del tot desapareguda i de la qual tan sols en quedava una lleugera empremta de calç sobre el terreny (1010). L'excavació arqueològica va permetre descobrir els murs 1002, 1003, 1004 i 1010, que no eren visibles abans de la intervenció. Tots els murs de l'edifici havien estat fets amb la mateixa tècnica, usant pedres de mida mitjana i petites, no gaire treballades, i fragments de rajola o teula, tot lligat amb molt morter de calç. Tots els murs eren solidaris entre si.

L'estratigrafia conservada en el jaciment era molt simple i molt pobra en informació. Es van poder excavar tan sols quatre estrats (1001, 1008, 1009 i 1012), dels quals, els que van donar material (1001 i 1008) en van donar en molt poca quantitat i tot situat dins dels segles XIX i XX.

Pel que fa a la morfologia de l'edifici, se'n van obtenir dades suficients per refer el que hauria estat la planta original, que estaria formada per un espai quadrat (format per les estructures 1002, 1003, 1005 i 1010) amb dos cossos circulars (formats pels murs espitllerats 1004 i 1006) afegits a les cantonades est i oest. La bona conservació de la meitat nord de l'edifici i la presència dels murs 1004 i 1010 van permetre deduir que es tractava d'un edifici simètric respecte a un hipotètic eix que travessava l'edifici en diagonal. És per això que fou possible interpretar 1004 com les restes d'una segona torreta o garita similar a la formada pel mur 1006.

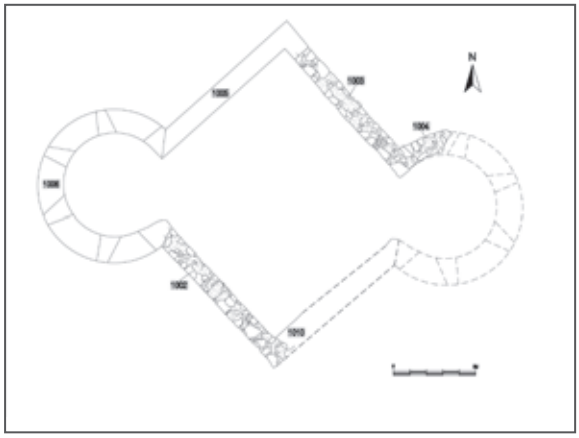

Figura 2. Planta i restitució planimètrica de l'edifici

Respecte a les mides de la construcció, veiem que es tractava d'un edifici de petites dimensions, ja que el cos principal tindria tot just uns 25m^2, mentre que cadascuna de les torretes o garites tindria uns 4,7m^2.

Les dues torretes o garites indiquen un innegable ús militar de l'edifici. Tenint en compte les reduïdes dimensions de la construcció i que des de cada garita se'n cobrien dues de les quatre cares, la defensa i protecció de l'edifici quedava totalment assegurada d'aquesta manera.

A banda de les dades arqueològiques obtingudes, fou de gran importància la informació aportada per veïns de la zona. En la memòria col·lectiva, l'edifici al que nosaltres donàrem el nom de Can Cortada (com a nom de jaciment i a partir del mas més proper), era conegut com a "Caseta dels Civils", fent al·lusió a la seva funció original com a post de la Guàrdia Civil. Segons expliquen, l'edifici servia com a punt d'intercanvi de presidiaris entre les ciutats de Girona i de Figueres: els guàrdies que custodiaven els presos durant el trasllat entre les dues ciutats eren rellevats en aquest punt. D'aquesta manera, els guàrdies pertanyents als quarters de Girona serien rellevats pels de Figueres en aquest punt i viceversa.

Aquesta informació és del tot plausible i concorda amb el tipus d'edifici documentat, especialment pel fet de tenir garites amb espitlleres. A més, la seva situació arran de la carretera N-II (abans Camí Ral) reforça aquesta hipòtesi i permet concloure que l'edifici hauria servit, a part de punt d'intercanvi de presos, com a post de control sobre la mateixa carretera. El poc material recuperat durant l'excavació concorda igualment, en cronologia, amb la informació obtinguda, ja que el cos de la Guàrdia Civil va ser fundat l'any 1844.

Pel que fa a la desigual conservació de l'edifici, s'ha de dir que, així com els murs 1005 i 1006, situats al nord-oest de l'edifici i els més allunyats de la carretera, s'havien conservat practicament a nivell de coberta (fet que ens permet deduir que l'edifici constava d'una sola planta), la resta de murs -com hem vist- tan sols havien conservat algunes filades de la base (1002, 1003 i 1004) o senzillament part de l'empremta sobre el terreny (1010). Aquesta desigual conservació es deu a la presència de la carretera N-II, que en principi estava situada al costat de l'edifici, però que les successives ampliacions de la qual (la darrera a la dècada de 1960) haurien anat menjant cada cop més terreny fins al punt d'afectar l'edifici.

En aquest sentit, el mur 1004 va aparèixer tallat per l'actual talús de la carretera, igual que el mur 1010, del que tan sols se n'havia conservat l'extrem oest, a l'arrencament de la cantonada que formava amb el mur 1002 i en forma d'empremta. Aquests dos murs haurien estat els més afectats per ser els més propers a l'ampliació de la carretera, encara que l'afectació també hauria estat per als murs 1002 i 1003, que segurament haurien estat expressament eliminats per tal d'evitar que poguessin desprendre's sobre la carretera, situada a una cota inferior.

Figura 3. Vista, des del nord, de la paret 1005 i la torre 1006

De fet, l'eliminació d'aquests murs hauria arribat a afectar al paviment de l'edifici, del que tan sols hauria quedat un breu testimoni (i encara dubtós) a la cantonada formada pels murs 1003 i 1005. La hipòtesi de l'eliminació expressa de l'edifici degut a l'ampliació de la carretera es va veure reforçada pel fet que no s'havien conservat estrats d'enderroc dels murs eliminats ni de la coberta.

Per contra, els murs 1005 i 1006 s'haurien conservat en millor estat degut a què es trobaven a uns quatre metres del talús de la carretera i no suposaven un perill per al trànsit rodat. La seva conservació era tan bona que fins i tot conservaven, a la seva part superior, algunes rajoles planes fragmentades que haurien format part d'una coberta catalana.

Per sota de l'edifici es va trobar una rasa (1011) en sentit nord-est a sud-est i situada a la meitat nord-oest de la construcció. Aquesta rasa, de 6,1 metres de llargada, 0,46 d'amplada i 0,34 de profunditat, no va aportar cap tipus de material en el seu farcit (1012), tot i que l'hem de situar cronològicament abans de la construcció de l'edifici. La seva funció ens és desconeguda.

RESULTATS DEL CONTROL ARQUEOLÒGIC ALS CARRERS PARAIRERIA, ESCRIVANIES I PLAÇA DE LA FONT (BANYOLES-PLA DE L'ESTANY)

Rafael DEHESA CARREIRA

MOTIVACIÓ DE LA INTERVENCIÓ I BREU CONTEXT HISTÒRIC

Els treballs de control i excavació s'han dut a terme arrel del projecte de pavimentació i urbanització de la Plaça de la Font, Carrer Parairería/Carrer Escrivanies que està realitzant l'àrea d'urbanisme de l'Ajuntament de Banyoles ja que els esmentats carrers es troben en el que era el recinte de la vila medieval, i per tant és una zona d'alta expectativa arqueològica. Per d'aquest motiu, el Servei d'Arqueologia de Girona va creure necessària la supervisió arqueològica de tots els moviments de terres que s'havien d'efectuar. Així doncs, l'empresa ARQUEOLÍTIC TERRA – SUB S.L. , es feu càrrec de les tasques de control arqueològic. Les tasques es desenvoluparen entre els mesos de desembre de 2008 i març de 2009.

El carrer de la Pararireia és un antic carreró que servia de capçalera occidental a la Vila Vella. Aquest uneix el carrer Nou amb l'antiga Plaça de la Vila Vella, actual Plaça de la Font, i és el carrer més curt i estret de la ciutat de Banyoles. Documentat d'ençà del 1301, es va dedicar al gremi dels paraires, un dels més antics de Banyoles i que es dedicaven a l'art de la llana, des del rentat fins al perxat o apelfat.

Pel que respecta al carrer de les Escrivanies, aquest formava un sol i mateix tram des de la plaça de la Vila Vella (actual plaça del Teatre) fins a la plaça de la Vila Nova, l'actual plaça Major. Així, durant els segles XIV al XVI s'anomena carrer Major. A partir del segle XVI (1573) passa a anomenar-se carrer Major Inferior o de les Escrivanies per diferenciar-lo del carrer Major Damunt o Major Superior, actual carrer Major, degut a que en aquest carrer hi residien els notaris i escrivans.

L'actual plaça de la Font, amb la seva fesomia, es deu a una reforma d'inicis del segle XVI. Anteriorment s'anomenava la plaça Mitjana en trobar-se ubicada enmig de la plaça de la Vila Vella i la de la Vila Nova, i des de principis del segle XVII, indistintament plaça de la Vila, per estar-hi ubicada la Casa de la Vila, a l'edifici de la Pia Almoina (actualment seu del Museu Arqueològic Comarcal i del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles), i plaça de la Font, per la font construïda a la paret exterior d'aquest mateix edifici l'any 1636 i que encara avui en dia es pot observar en el seu emplaçament originari. A l'interior de l'edifici, encara avui en dia es conserva el dipòsit que s'omplia per una conducció procedent d'una font monacal situada extramurs de la vila. Aquest fet fou prou rellevant com per a que es gravés en ella una inscripció on es poden llegir els noms del jurats del moment.

La font actual, situada al centre de la plaça és obra del segle XIX.

Dels edificis que defineixen l'espai de la plaça, cal destacar la Pia Almoina, i el situat a la banda de ponent, Can Mirambell, dels segles XV – XVI, amb baixos porticats, antigament oberts i públics, espais que foren tapats l'any 1788 pel perill que suposava que a la nit s'hi amagués gent. En aquesta casa, que havia tingut continuïtat després amb la de l'angle de la placeta, i que actualment són habitatges separats. S'hi poden veure uns finestrals ben tallats i datats de finals del segle XVI.

DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS I RESULTATS DEL CONTROL ARQUEOLÒGIC

Un cop enretirada la capa de formigó que servia de paviment del carrer Parairería, entre uns 20 i 25 centímetres, tasca que es va dur a terme de forma manual amb l'ajut d'un martell pneumàtic ja que no era possible l'accés d'una màquina retroexcavadora degut a l'estretor del carrer, i netejada tota la superfície de les runes, fou possible observar l'existència d'unes lloses de travertí que es podien veure en tota la longitud oberta del carrer. Tot seguit es va procedir a netejar totes les lloses i es pogué veure que es tractava de la coberta d'una antiga canalització, reutilitzada actualment com a claveguera. Aquest canal o canalització, discorre en direcció nord-sud, amb un pendent en el mateix sentit, i es troba a la

Arqueolític Terra-Sub S.L.

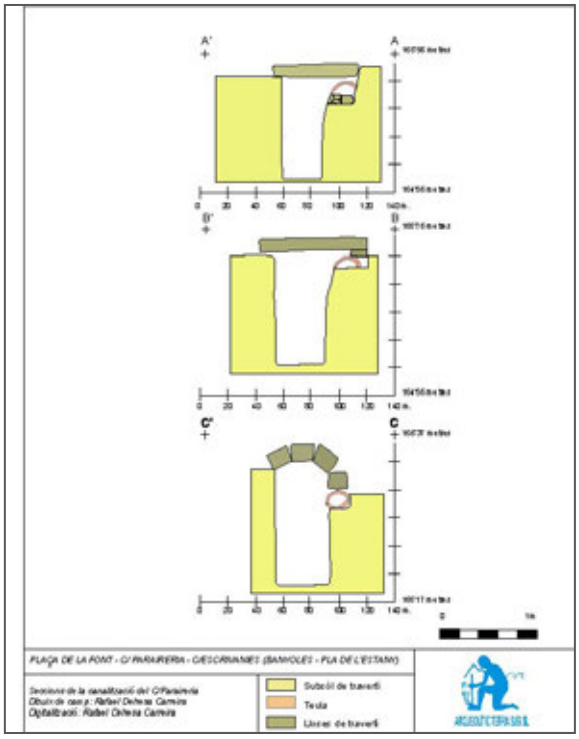

Figura 1. Seccions finals del Carrer de la Paireria.

banda de ponent, paral·lel a les façanes de les cases d'aquest costat del carrer. D'aquesta forma, en el punt on el carrer descriu una suau corba, la canalització s'adapta a aquesta. Amida entre 40 i 50 centímetres d'amplada, depenent del tram i del pendent, i la profunditat màxima és d'entre 90 centímetres i 1'10 metres. S'ha de tenir en comte però, que no ha estat possible de determinar la fondària real, ja que al seu fons hi ha força sediments i restes de runa procedent de les tasques d'extracció de la capa de formigó del carrer, ja que algunes de les lloses de la coberta varen resultar malmeses. La construcció de la canalització és senzilla, simplement es tracta d'una rasa de secció quadrada oberta directament al sòl de travertí. (Fig.1).

Pel que respecta al material emprat per a la realització de les lloses de la coberta, es va utilitzar el mateix tipus de pedra en la que es construeix la canalització, és a dir el travertí. Les lloses, de planta quadrada algunes, d'altres de planta rectangular, tenen un gruix mitjà d'entre 10 i 12 centímetres. Les mides són diverses, ja que no presenten un tamany estàndard. Així n'hi ha que amiden 60 centímetres d'amplada per 1'10 metres i d'altres que presenten unes mesures més reduïdes com per exemple només 40 centímetres d'amplada. Les lloses de planta quadrada són menys nombroses i tenen unes mesures de 1'20 per 1 metre. Totes elles estan disposades de forma transversal al sentit en el que discorre la canalització, és a dir en sentit est-oest. La forma en la que estan col·locades fa que la canalització disposi d'una coberta sigui plana. Això és així en bona part del recorregut de la canalització, exceptuant el tram que trobem més al nord, just en el punt on el carrer descriu la corba abans esmentada. Aquí el sistema canvia hi passa a de ser una coberta plana , a ser una coberta a doble vessant de secció triangular. En aquest cas també s'utilitzaran lloses de travertí per a la seva construcció, encara que de dimensions més reduïdes. En tot el tram en que s'ha efectuat el control les lloses de la coberta apareixen lligades amb un morter de calç de color groguenc.

Pel que s'ha pogut veure durant aquests treballs, sembla ser que l'estructura de la canalització i de la coberta, no serien vistos. En algun punt s'ha pogut entreveure el que podria ser un paviment o nivell de circulació de morter de calç amb sorres i petites pedres de color blanc que es trobava a una cota superior de les lloses de coberta.

Els resultats de la intervenció a l'espai de la Plaça de la Font, no difereixen massa als obtinguts al C/ Paraireria. També aquí, un cop enretirada la capa de formigó, aparegué la canalització localitzada en l'esmentat carrer. De fet, es tracta d'un tram que és la continuació de la mateixa i que continua cap al sud, cap a l'interior de l'edifici de la Pia Almoina, on fou tallat i desviat a causa dels constants problemes d'inundacions que provocava a les sales de la planta baixa del Museu Arqueològic. El recorregut original continua pel subsòl de l'edifici, fins al pati posterior d'aquest, tombant pel C/ Ronda de Sant Pere, on a l'alçada de la Llotja del Tint, desemboca al Rec Major. Les característiques d'aquest tram, són idèntiques a les que presenta en la part baixa del C/ Paraireria, és a dir, conducció excavada directament al sòl de travertí, amb una amplada de 40-50 cm, i coberta realitzada amb lloses planes del mateix material, col·locades de manera transversal al recorregut de la canalització i lligades amb morter de calç groguenc. També aquí ha estat possible veure-hi la conducció d'aigua potable adossada a la paret est de la canalització realitzada amb un tub de ceràmica recobert per teules.

La resta del seguiment efectuat a la Plaça de la Font, es desenvolupà sense efectuar troballes d'importància. En aquesta zona, el subsòl natural de travertí, es localitza a pocs centímetres de la superfície. Es

realitzà el control dels rebaixos i de les rases de serveis, constatant només la presència de restes de paviments o nivells de circulació de calç d'època contemporània. La major part de la superfície de l'espai de la Plaça de la Font, ja havia estat objecte de remocions de terres, a causa d'obres anteriors, per la qual cosa es fa difícil determinar si existia algun tipus d'estructura, a l'espai on actualment tenim la Plaça.

La darrera fase de les tasques de seguiment, són les que afectaven al C/ Escrivanies. En aquest carrer, tanmateix com en els altres afectats per les obres de peatonalització, el primer que es va dur a terme fou el control de l'aixecament del paviment que havia de ser substituït en tota la superfície del carrer i que era de formigó. L'estretor del carrer, i la quantitat de serveis que per ell hi passen, va malmetre les possibles restes que s'hi poguessin conservar.

CONCLUSIONS

Els resultats, des del punt de vista arqueològic, obtinguts en el decurs del seguiment de les obres de reforma i pavimentació dels Carrers Paraireria, Escrivanies i de la Plaça de la Font, han estat més aviat minsos. Les successives obres efectuades al llarg del temps en aquests indrets de l'antiga vil·la medieval, així com l'estretor dels carrers, i el fet que el subsòl de roca travertínica es trobi a pocs centímetres de la superfície, ha provocat la desaparició de les possibles restes d'edificacions o estructures que es poguessin conservat. Així, poca cosa podem dir de la suposada existència de cases en l'espai físic que actualment ocupa la plaça, ja que en el supòsit de que aquestes haguessin existit, haurien estat arrasades fins el nivell sòl durant les reformes efectuades al segle XVI, que és quan la Plaça de la Font pren la forma actual. A això, hi hem d'afegir el fet que les construccions no devien tenir fonamentació pròpiament dita, sinó que s'assentarien directament sobre el subsòl de travertí. Les restes de paviments de calç i picadís de ceràmica han de correspondre a diverses reparacions realitzades en època contemporània.

La font que s'alça al bell mig de la plaça fou instal·lada en aquest lloc l'any 1854, quan l'Ajuntament decideix traslladar-hi la font del Túmul, ubicada des del segle XV, i fins aleshores, adossada a una de les parets de l'absis de l'església de Santa Maria dels Turers. A conseqüència de les obres d'ampliació del temple, la font original fou desmuntada i es procedí a la construcció de l'actual, de cos cilíndric amb un remat semiesfèric. Aquesta restà en aquest lloc fins l'any 1915 en que fou substituïda per una font de ferro colat i traslladada l'original a la Rajoleria que era la deu que subministrava l'aigua. En aquest indret i va romandre fins l'any 1981, en que, per iniciativa de Jaume Butinyà i de diversos veïns de la plaça fou restituïda en el seu lloc original. Les restes de la canalització descobertes al C/ Paraireria no eren desconegudes pels veïns, ja que molts d'ells ens comentaren la seva coneixença. Es tractaria d'un ramal o derivació del rec Major, construït pel monjos benedictins vers mitjans del segle XI, o bé d'alguna ramificació d'aquest, i que en un primer moment hauria servit per al drenatge de les aigües de l'estany. Posteriorment, se li hauria donat un ús industrial, ja que la força hidràulica s'hauria emprat per molins adoberies o fabriques papereres. La conducció d'aigua, obrada amb teules, que ha estat localitzada a la seva paret est, creiem que ha de correspondre a unes reformes del segle XIX. Com ja s'ha dit, les obres d'ampliació de la nau est de l'església de Santa Maria dels Turers, haurien comportat tot un seguit de reformes a l'entorn del temple. Així, la portalada original, fou desmuntada del seu lloc original i traslladada al mur de migdia, fet que comportà la destrucció de l'antiga font del Túmul, i posterior emplaçament de la font que actualment es troba a la plaça del mateix nom. Per tal de proporcionar l'aigua potable a aquesta, fou incorporada a l'antiga canalització la conducció de teules.

Posteriorment, la canalització ha estat emprada com a desguàs o claveguera, ja que la gran majoria dels habitatges hi tenien connectats els desaigües.

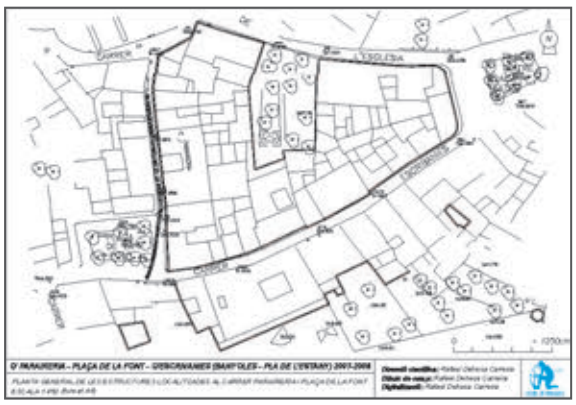

Figura 2. Planta general.

BIBLIOGRAFIA

A.A.V.V. 2000, *Història de les Comarques Gironines, vol. II, Història del Pla de L'Estany*. Diputació de Girona, Girona.

A.A.V.V. 2002, *Atles Comarcal de Catalunya. Pla de L'Estany*, Diputació de Girona, Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona.

A.A.V.V. 2005, *El Patrimoni del Pla de L'Estany. Inventari històric i arquitectònic de la comarca*, Consell Comarcal del Pla de L'Estany, Banyoles.

GRABULEDA, J.; TARRÚS, J. 1993, *Banyoles*, Quaderns de la Revista de Girona, nº 22, Monografies Locals, Diputació de Girona, Girona.

MONER, J.; 2009, Les fonts en el paisatge urbà. L'encant d'un modest i característic element del barri vell, *Revista de Banyoles*, nº904, Banyoles, pp. 26 i 27.

PALMADA, G.; 2006, La primera mina de Banyoles (1799-1805). Els episodis de la construcció. *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLVII, Girona, pp. 233-253.

EL PONT D'EN RUBAU (AIGUAVIVA, GIRONÈS)

Joan LLINÀS POL, Jordi MERINO SERRA, Marina SÁNCHEZ RODRÍGUEZ

INTRODUCCIÓ

El setembre de 2008 es va realitzar la documentació arqueològica del Pont d'en Rubau, situat a l'est del terme municipal d'Aiguaviva (Gironès), entre l'autopista AP-7 a l'oest, el polígon industrial de Fornells de la Selva a l'est i l'camí antic de Fornells a Aiguaviva al sud. La intervenció fou finançada per Acciona Infraestructuras, S.A., que realitza els treballs de construcció de la plataforma de la LAV en el tram Riudellots de la Selva-carrer Joan Torró de Girona, en el qual es troba el pont, afectat per les esmentades obres. La direcció dels treballs va anar a càrrec de Jordi Merino, arqueòleg de l'empresa Janus, SL., la mateixa que efectuava els treballs de seguiment i control de les obres.

L'afectació d'aquestes obres sobre el pont fou certificada per Marina Sánchez, l'arqueòloga de la mateixa empresa Janus que efectuava l'esmentat control i seguiment. Davant d'això, es va fer necessària la realització de l'actuació arqueològica que presentem, que va consistir en la documentació del pont a nivell planimètric, fotogràfic i històrico-arqueològic.

S'efectuà primer una neteja total de la vegetació que cobria el pont i es van enretirar els nivells superficials que ocultaven la part superior de l'element. Un cop es va comprovar que no existia cap vestigi del paviment, es va realitzar una cata arqueològica parcial, fins arribar a la part interior de l'arc, per tal de poder documentar arqueològicament el farcit de construcció.

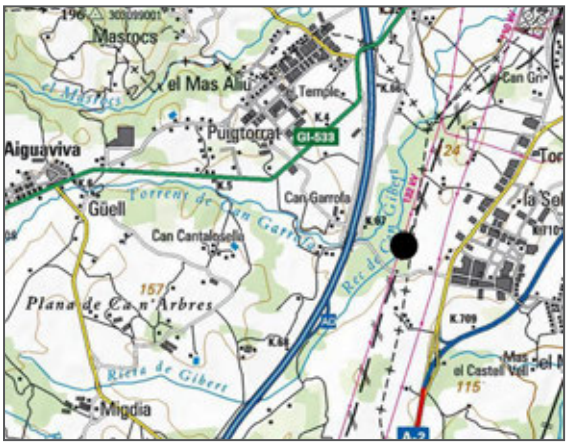

Figura 1. Plànol de situació del pont (font: ICC).

Descripció del pont

El pont d'en Rubau és un pont de pedra d'un sol arc que, orientat est-oest, servia per salvar el curs del rec d'en Gibert. Actualment fora d'ús, es tracta d'una obra de pedres de mida diversa, preferentment petites, escairades per la cara vista i unides amb morter de calç. El seu estat de conservació és deficient en alguns sectors, especialment al costat nord, on s'ha desprès una part important de la paret i de les dovelles de l'arc. Així mateix, no es conserva cap vestigi ni de la barana ni de l'hipotètic paviment.

El pont té una longitud de 7'5 m i la seva amplada oscil.la entre els 305 cm de l'extrem oest i els 330 de l'extrem nord. Tenint en compte que els murs laterals, que es perllongaven per sobre del paviment, servien també de baranes, i que el seu gruix és d'uns 60 cm, l'amplada del pas del pont era de 185-210 cm. Pel que fa a la seva alçada respecte a la llera del riu, la hipotètica pavimentació dicorreria a uns 230 cm, donat que l'alçada màxima de la llum de l'arc és de gairebé 200 cm.

L'arc és de mig punt, de 4'10 metres de llum màxima, i s'hi poden pareciar exteriorment restes de l'encanyissat que va servir de motllo per a la seva construcció, així com els carreus sobresortints, a la part inferior de l'arc, en els que s'assegurà aquest encanyissat.

No s'aprecien reformes ni subfases de construcció en tota l'obra del pont, ni tampoc restes d'una estructura anterior. La tècnica constructiva va consistir en realitzar primer l'arc mitjançant el sistema de l'encanyissat (U.E. 3) i adossar-li després els dos murs laterals (part exterior de l'arc inclosa) als dos costats (U.E. 4 i 5). Donades les característiques del terreny, per la part est es van haver de perllongar les dues parets uns 250 cm amb la construcció de dos murets (U.E. 6 i 7), que es lliuraven als murs principals pel seu extrem oest. Els quatre extrems de l'estructura es van remarcar amb sengles grans rierencs. Finalment, es va col·locar, sobre la volta de l'arc i entre els dos murs,

un farcit de terra compacta i considerablement neta d'inclusions (U.E. 2), sobre el qual es degué construir el paviment, que no es conservava.

Cronologia i interpretació

L'escàs material arqueològic que es va recuperar en el farcit de preparació del paviment va proporcionar una cronologia de construcció amb un terminus postquem de la primera meitat del segle XIX (ceràmica vidrada marró decorada amb un motiu en zig zag de color groc), pero no sembla, ni pel material, ni per la tipologia, ni examinant els plànols antics, que aquest pont pugui ser posterior a mitjans del segle XIX.

No sabem a quin camí concret pertanyia aquest pont, encara que hi ha dues hipòtesis:

a. El pont podria pertànyer a un recorregut antic, parcialment diferent, del camí públic que comunicava els nuclis d'Aiguaviva i Fornells de la Selva. Cal remarcar que aquest camí actualment discorre a uns cent metres al sud del pas del pont i no sembla haver sofert variacions des d'almenys els anys 30 del segle XX, donat que apareix en els mapes de l'època exactament igual que ara.

b. Per altra banda, hi ha documentada en un plànol de l'any 1709 l'existència d'un camí públic de Girona a Vilobí d'Onyar que discorria paral·lel al riu pel costat oest, en direcció nord-sud. Al mateix temps, a poca distància a l'est del riu, discorria, també en direcció nord-sud, el camí ral de Barcelona, actualment antiga N-II (Marquès 1999: 97; Borrell *et al.* 2005: 77-78). Hi ha la possibilitat que el pont d'en Rubau pertangués en realitat a un avui perdut camí que en el segle XIX comuniqués aquests dos camins públics, comunicació que fou facilitada, precisament, gràcies a la construcció del pont.

No es pot descartar, lligant les dues hipòtesis, que en una primera fase aquest camí fos també el camí Aiguaviva-Fornells de la Selva, i que quedés inutilitzat arran de la construcció d'un nou camí, amb un nou pont més sòlid, a uns cent metres al sud, que és el camí que encara avui es pot utilitzar.

BIBLIOGRAFIA

AUGÉ, A.; LLINÀS, J.; MOIX, E.; SÀNCHEZ, M.; ZABALA, M. (2009). Les troballes arqueològiques en el traçat del TGV al seu pas per Aiguaviva (II). *Tirinculis*, 27, p. 48-50.

BORRELL, M.; FIGUERAS, N.; LLINÀS, J.; MALLORQUÍ, E.; MERINO, J. (2005) *Deu llegües de pols i roderes. El camí ral de Girona al Tordera*, Santa Coloma de Farners.

COLLELLDEMONT, P.; LLADÓ, M. (2007) *Les masies d'Aiguaviva*, Ajuntament de Aiguaviva.

MARQUÈS, J.M. (1999) *Masos de Fornells*, Ajuntament de Fornells de la Selva.

Figura 2. Vista de la cara nord del pont.

Figura 3. Vista de la cara sud del pont. S'hi aprecia el sondeig realitzat a la part superior de l'arc.

ESTUDI D'IMPACTE SOBRE EL PATRIMONI HISTÒRIC I CULTURAL DINS EL "PROYECTO DE TRAZADO Y CONSTRUCCIÓN DE LA AUTOVÍA DEL NORDESTE A-2. BARCELONA-FRONTERA CON FRANCIA. TRAMO ORRIOLS-GARRIGÀS"

Emiliano HINOJO GARCÍA

En compliment de la legislació vigent, entre els dies 15 i 19 de juny de 2009, per encàrrec de l'empresa AEPO, l'arqueòleg Emiliano Hinojo García (CODEX – Arqueologia i Patrimoni) va dirigir l'estudi d'impacte sobre el Patrimoni Històric-Cultural del *"Proyecto de trazado y construcción de la autovía del nordeste A-2. Barcelona-Frontera con Francia. Tramo Orriols-Garrigàs"*.

El nou tram d'autovia, d'uns 11 km de longitud, es situa a la província de Girona, entre els termes municipals de Vilademuls (Pla de l'Estany), Orriols, Bàscara i Garrigàs (l'Alt Empordà). A nivell general, aquest tram discorre paral·lelament a l'actual autopista AP-7 fins aproximadament el PK-32.

L'objectiu d'aquest estudi era comprovar la presència d'elements d'interès arqueològic o arquitectònic que es poguessin veure afectats, de forma directa o indirecta, pel projecte de construcció de l'autovia pel seu pas pels termes municipals anteriorment citats. En segon lloc, i en cas d'afectació, proposar un conjunt de mesures correctores per a la seva construcció en relació amb el patrimoni històric i cultural i evitar, d'aquesta forma, la possible destrucció d'elements d'interès.

CODEX - Arqueologia i Patrimoni S.L.

METODOLOGIA

Com a resultat dels objectius plantejats per aquest estudi, en una primera fase, es va consultar una sèrie de documents per tal d'identificar els elements del patrimoni arqueològic i arquitectònic afectats directa o indirectament pel traçat del desdoblament de la N-II. Els documents consultats van ser els següents:

-Inventaris de Patrimoni Arqueològic i Arquitectònic de la Direcció General de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya.

-Memòria-Estudi d'impacte sobre el Patrimoni Històric-Cultural del projecte *"Línea de Red Eléctrica Española Bescanó-Santa Llogaia d'Àlguema"*. Octubre de 2007.

-*Registre de Plantejament urbanístic de Catalunya* (Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Generalitat de Catalunya).

En segon lloc, es va efectuar la prospecció superficial intensiva amb l'objectiu de valorar l'estat de conservació i comprovar sobre el terreny la possible afectació dels elements coneguts, com també la localització de possibles jaciments arqueològics o elements arquitectònics no coneguts fins al moment.

La nomenclatura utilitzada per identificar els elements del Patrimoni documentats en aquest estudi és la següent: numeració interna de cada element amb números àrabs seguida per les sigles Arq. o HC, segons pertoqui, i la categoria a la qual pertany l'element identificat.

RESULTATS OBTINGUTS I MESURES CORRECTORES

En relació amb els treballs desenvolupats cal assenyalar, en primer lloc, que molts dels camps o parcel·les per on s'ha projectat el nou traçat es trobaven conreats en el moment de realitzar la prospecció, fet que dificultà sensiblement la visibilitat de la superfície. El mateix podem dir de les zones de bosc on la vegetació és abundant i densa i, en alguns sectors, amb relleus força accidentats. Per aquests motius i per l'alta densitat de jaciments documentats a la zona, es recomana com a mesura correctora al conjunt de l'àrea estudiada un control arqueològic de qualsevol moviment de terra que es realitzi en el transcurs de les obres. D'aquesta forma es vol evitar la destrucció dels elements del patrimoni que no han estat detectats en superfície.

El traçat s'inicia just on finalitza el tram de l'A-2 entre Medinyà i Orriols, dins del terme municipal de Vilademuls. A pocs metres de distància, dins una paratge caracteritzat per la presència de camps de conreu situats a banda i banda de l'actual N-II, trobem el primer element del patrimoni arqueològic afectat directament per l'obra: 11 Arq-MC. Pla de Noguers. Autovia A2, Tramo: Medinyà-Bàscara (ZEA 1). En aquest punt, localitzat en el decurs de la prospecció superficial del tram Medinyà-Bàscara (maig 2008), es van documentar fragments informes de ceràmica ibèrica comuna, grisa de la costa catalana, comuna oxidada d'època romana, africana de cuina, Terra Sigil·lata Itàlica i algunes restes d'àmfora local. L'alta densitat de material romà i el fet que estigui enregistrat en els inventaris de patrimoni de la Generalitat, fa que la mesura correctora aplicable sigui la realització de rases de sondeig abans de començar els treballs de l'obra per tal de delimitar aquest jaciment.

A continuació, el traçat es dirigeix cap al nord-est, apartant-se de l'actual N-II i aproximant-se cada cop més a l'autopista AP-7. En aquest sector, al sud d'Orriols, travessa l'antiga carretera de Madrid a França, diversos camps de conreu, així com la riera de Joncar. Un cop passada aquesta, continuen els camps de cultiu fins arribar al camí de Can Motes, situat a l'est de les Granges d'en Prat. Entre aquest camí i la intersecció del traçat amb l'AP-7, es va prospectar una parcel·la on es detectà la presència de materials ceràmics en superfície d'època medieval i moderna. Aquest nou punt, afectat directament pel traçat, es relaciona amb l'element del patrimoni arqueològic catalogat com 5 Arq-MC. Casa Nova, el qual no es va poder comprovar ja que la parcel·la es trobava conreada. Com a mesura correctora es proposa un control exhaustiu, amb la maquinaria adequada i el seguiment de les directrius de l'arqueòleg, de tots els moviments de terra que es realitzin en aquest sector durant les obres.

Així doncs, un cop passada l'autopista i la carretera de Viladasens, el traçat s'apropa al cementiri i les Granges d'en Vila d'Orriols que, situats a l'est del nucli urbà, es localitzen dins una zona boscosa. Posteriorment, trobem els camps agrícoles de Rieral que s'estenen fins la carretera GI-623, tot ells cultivats en el moment de realitzar la prospecció.

Passada aquesta carretera, el traçat continua paral·lel a l'AP-7 fins l'alçada de Garrigàs. En aquest sector trobem de nou camps de conreu, i en un d'ells, lluny del traçat, es situa l'element del patrimoni arqueològic: 4 Arq-E. Camps dels Recs/Camps dels Grecs. Es tracta d'un forn d'època romana de planta circular que només conservava el *praefurnium*, part de la cambra de combustió i el pilar central de la graella. D'altra banda, just al límit entre els camps de conreu i una zona de bosc anomenada la Rompuda, trobem un element patrimonial que, afectat directament per la construcció de l'autovia, fou localitzat en el decurs de la present prospecció: 1 HC-MT. Monòlit Guerra Civil. Es tracta d'un monument commemoratiu amb data del 2 de novembre de 1936 que, com a mesura correctora, es podria traslladar de forma segura a un espai proper on no estigués afectat pel nou traçat.

Dins del bosc, es localitzaren dos nous elements que no es trobaven als inventaris de patrimoni de la Generalitat. En primer lloc, en un camp o parcel·la en guaret es documentà la presència de materials ceràmics com grisa medieval i comuna vidriada: 12 Arq-MC. Camp situat a l'oest del Mas Gustà. La mesura correctora per aquest element seria un control exhaustiu de tots els moviments de terres en el transcurs de les obres. Aquest punt, estaria relacionat amb un mas en runes, 2 HC-M. Mas Gustà, que es situa a pocs metres de distància. Afectat també directament pel traçat de l'autovia cal que durant els treballs de construcció es protegeixi el màxim possible per tal d'evitar qualsevol tipus d'alteració.

Més al nord, entre el bosc i un pont que creua l'autopista, es situen els Camps del Mas Gustà, que tampoc es van poder prospectar ja que també es trobaven conreats. A l'altra banda del camí d'accés al pont, es localitzaren dos elements del patrimoni: el

7 Arq-MC. Les Costes-Camp 7, afectat directament pel traçat, i el 6 Arq-MC. Les Costes-Camp 2, dins una parcel·la situada a l'altra costat de l'autopista AP-7 i, per tant, fora de l'àrea d'afectació. Amb les mateixes característiques, presència de fragments ceràmics de grisa medieval i comuna vidriada, així com també material constructiu, els dos elements podrien correspondre a l'assentament anomenat *Vilare Speculiaria*. Per aquest motiu i pel fet que es troba en els inventaris de la Generalitat, com a mesura correctora es proposa la realització de rases de sondeig per tal de delimitar el jaciment.

A continuació, el traçat creua una altra zona boscosa molt densa, anomenada la Guillona, que es localitza molt a prop de l'autopista. Un cop passada aquesta zona, trobem una sèrie de camps de conreu fins arribar a la carretera de Sant Miquel de Fluvià a Bàscara GI-622. En aquest sector, es situa un element que podria quedar afectar indirectament per la construcció del traçat: 1 Arq-MC. Puig de la Perdiu. A l'actual prospecció no s'ha pogut inspeccionar tot aquest sector ja que la visibilitat era nul·la degut als cultius, però segons l'inventari de patrimoni arqueològic de la Generalitat, es documentà la presència de fragments ceràmics i amfòrics d'època romana republicana. Per aquest motiu i pel seu baix grau d'afectació, es tindrà en compte la seva ubicació exacta per tal de protegir-lo de qualsevol afectació accidental. També dins d'aquest sector, però més allunyat encara del traçat, en direcció est i a prop del nucli de Calabuig, es troba l'element del patrimoni 2 Arq-MC. Sant Nicolau de Calabuig.

A l'alçada de la carretera GI-622, concretament al pont que creua l'autopista, hi havia un element que actualment no es conserva, es tracta del 3 Arq-MC. Bàscara/Calabuig. En el decurs de les obres de construcció de l'AP-7 es localitzaren fragments de ceràmica i material constructiu d'època romana, però a la revisió d'aquest punt no s'ha localitzat cap material arqueològic. Encara que no es troba afectat directament pel traçat, es recomana un seguiment arqueològic dels possibles moviments de terres que puguin realitzar a la zona.

Un cop passada aquesta carretera i en una zona de provisió d'àrids, trobem el Bosc d'en Figueroles, amb alguns camps de conreu que, situats entre el nou traçat i l'AP-7, també es trobaven cultivats. Més endavant, passat el Canal i el riu Fluvià, el traçat transcorre pel Bosc del Puig del Llop i els camps de l'Arbreda, també conreats, fins arribar a una zona de bosc amb un relleu força accidentat i amb vegetació molt densa (Puig del Llop). Situat a la ribera esquerra del riu Fluvià i pròxim al nucli de Vilajoan, trobem l'element 9 Arq-MC. Vilajoan que, al situar-se a certa distància del traçat, no es trobaria afectat. Es tracta d'una estació en superfície on es van recollir diversos materials lítics del Paleolític inferior.

Els camps de conreu i boscos continuen fins arribar al poble d'Ermedàs. En aquest punt, trobem dos elements que tampoc es troben afectats directament: 8 Arq-E. La Qüestió d'en Solà (conjunt de sitges i fons de cabana d'època ibèrica i republicana) i 10 Arq-MC. Can Marisc (acumulació d'uns 50 molins de mà i un fons de *dolium*). Finalment, passat Ermedàs i el camí del Bosc d'en Llac, el traçat continua pels camps de Mas Rigau, també conreats, i un bosc de vegetació densa, fins enllaçar de nou amb l'actual N-II, lloc on finalitza el tram objecte d'estudi.

ESTUDI D'IMPACTE SOBRE EL PATRIMONI HISTÒRIC I CULTURAL DINS EL PROJECTE DE "LA POSADA EN MARXA DE LA PRESA DE COLOMERS (BAIX EMPORDÀ)

Emiliano HINOJO GARCÍA

El projecte de posada en marxa d'una presa al municipi de Colomers motivà l'elaboració d'un estudi d'impacte sobre el Patrimoni Històric i Cultural de la zona. L'objectiu d'aquest estudi, en primer lloc, era el de comprovar si existia algun element d'interès arqueològic, arquitectònic i etnogràfic que es pogués veure afectat, de forma directa o indirecta, pel projecte de construcció de la nova presa. I, en segon lloc, evitar la possible destrucció d'elements d'interès patrimonial en el transcurs de les obres d'aquesta infraestructura amb la proposta d'una sèrie de mesures correctores.

Els treballs han estat duts a terme per l'empresa CODEX-Arqueologia i Patrimoni, a partir de l'encàrrec realitzat per l'Agencia Catalana de l'Aigua. La direcció ha anat a càrrec de l'arqueòleg Emiliano Hinojo Garcia, d'acord amb el corresponent permís de la *Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya*, que autoritzava la intervenció entre els dies 19 i 26 de novembre de 2008. En aquest projecte també han col·laborat els arqueòlegs Sergio Arroyo Borraz i Conxita Ferrer i Álvarez.

La posada en marxa de la Presa de Colomers afectarà un tram del riu Ter que discorre entre els termes municipals de Colomers, Foixà, Sant Jordi Desvalls i Jafre (Alt Empordà). La zona més afectada per la inundació es situa per sobre de la Presa de Colomers, on el riu forma un meandre. En concret l'àrea que es preveu que sigui inundada forma part del que es coneix com la partida de l'Illa o Planters que, amb una superfície aproximada de 832.000 m^2, forma part dels termes municipals de Colomers i Foixà.

Les coordenades UTM són: X 498343.22 i Y 4658988.04 al terme municipal de Sant Jordi Desvalls; X 497190.3 i Y 4656385.66 a la zona de l'Illa o Planters (entre els municipis de Colomers i Foixà) i, finalment, X 499901.62 i Y 4657229.4 dins del municipi de Jafre.

CODEX - Arqueologia i Patrimoni S.L.

METODOLOGIA

La metodologia emprada pel desenvolupament del nostre estudi contempla, primerament, la consulta de la documentació existent en els inventaris de Patrimoni Arqueològic i Arquitectònic de la *Direcció General de Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya* sobre els termes municipals de Colomers, Foixà, Sant Jordi Desvalls i Jafre. Aquest buidatge, a més de la bibliografia especifica de la zona, es fa per tal de confirmar o desmentir l'existència d'elements patrimonials susceptibles de ser afectats per les obres del projecte de construcció de la presa.

Posteriorment, s'ha efectuat la prospecció superficial intensiva, amb l'objectiu de revisar les zones prèviament identificades en la consulta i determinar, amb el treball de camp, l'estat actual de l'element Patrimonial identificat i l'afecció que hi podrien causar les obres. D'altra banda, la prospecció permet també la identificació i delimitació de nous elements patrimonials no documentats anteriorment.

RESULTATS OBTINGUTS

En primer lloc cal dir que al realitzar la prospecció superficial dels camps afectats per la posada en marxa de la Presa, no s'ha pogut localitzar cap element de cultura material com ceràmica, estructures, etc., que faci pensar en l'existència de jaciments a la zona. Els elements arqueològics documentats en la consulta es situen a certa distància o fora de la zona afectada (Torrent de les Bruixes, Poblat de Sidillà/Sant Romà de les Arenes, Camp de la Bassa, Entorns de l'Església de Sant Joan i El Montori) o, d'altra banda, a l'interior del nucli urbà de Colomers (Colomers). No obstant això, cal destacar que la major part de la zona afectada correspon a zones boscoses i de sotabosc amb força vegetació, que no ajuda a la visualització i detecció de materials arqueològics en superfície.

De l'estudi dels elements del patrimoni arquitectònic propers a la zona on es construirà la futura presa, tant sols se n'ha documentat un afectat directament per la construcció de la Presa. La resta d'elements es localitzen fora de l'àrea d'afectació (Cementiri, Església de Sant Romà de Sidillà, Castell de Foixà, Muralles del Castell de Foixà, Portal de la Vila o del recinte de Jussà, Santa Maria de la Sala, Sant Joan de Foixà, Sant Llorenç de les Arenes i Creu de Terme) o a l'interior del nucli urbà de Colomers (Portal de la Muralla, Ajuntament, Església Parroquial de Santa Maria, Can Quintana i Casa).

L'element que es localitza dins la superfície d'inundació un cop entri en funcionament la presa és La Resclosa i Bramador del Rec del Molí (Colomers). Es tracta d'una obra feta transversalment al riu, des de Sant Llorenç de les Arenes fins al Bosc del Comú de Colomers, amb l'objectiu d'elevar-ne el nivell de l'aigua per derivar-la una part fora del seu llit. Amb una longitud de 950 m, es va obrar amb morter hidràulic i folrada amb pedra calcària de grans dimensions. La resclosa té una paret vertical per retenir l'aigua i l'altra, que fa de sobreeixidor, és atalussada.

Al final d'aquesta es troba el bramador o punt de captació d'aigua del rec del molí i sobreeixidor de la bassa. La funció del bramador era la de regular el cabal d'aigua, mitjançant unes comportes, per conduir-lo al Rec del Molí o del Marquès de Sentmenat per tal de moure una sèrie de molins fariners d'aigua presents en tot el seu recorregut, que arrenca de Colomers, passa per Jafre, Verges, Bellcaire d'Empordà i mor al nord d'Empúries. Finalment, al costat del bramador, format per un arc de mig punt de pedra, trobem un safareig que aprofita l'aigua que surt.

Segons la documentació es tracta d'una obra originària d'una primitiva resclosa construïda l'any 1224. Cal esmentar que al llarg del temps ha estat destruïda i reconstruïda diverses vegades com a conseqüència de l'acció de les riuades.

L'estat de conservació del conjunt hidràulic és força bo, malgrat es detecten algunes irregularitats, com per exemple l'enfonsament parcial del pas o camí situat al costat del bramador. D'altra banda, cal destacar que com a conseqüència de la proliferació de la vegetació la visibilitat de la resclosa actualment és quasi nul·la, tant sols en algun punt es possible observar els grans blocs de pedra que la integren.

MESURES CORRECTORES

Les mesures correctores proposades s'organitzen en dos nivells diferents: les concretes per l'únic element de Patrimoni cultural afectat directament, però que

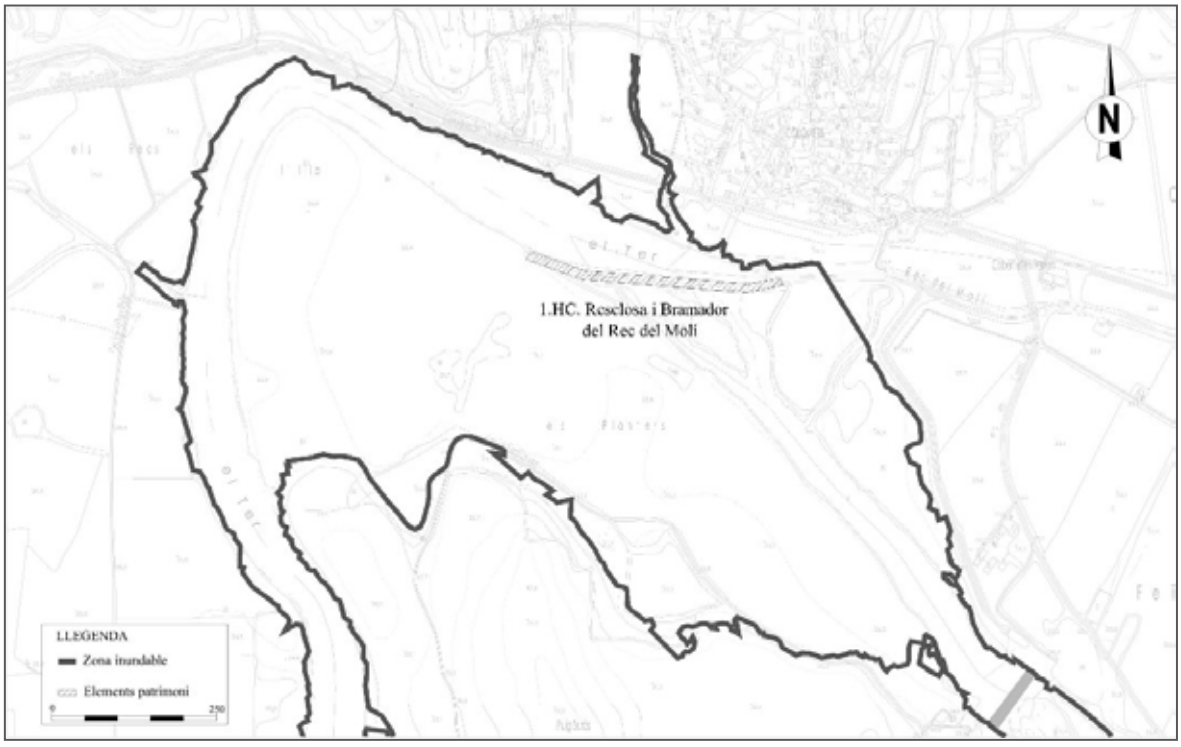

Figura 1. Plànol de la zona afectada per la presa de Colomers.

depenen de la situació final d'aquest un cop entrin en funcionament les instal·lacions de la Presa i, d'altra banda, les mesures de caire general aplicables durant les obres.

Pel que fa a l'element afectat, és a dir, La Resclosa i Bramador del Rec del Molí, es tracta d'un element declarat com Bé Cultural d'Interès Local (BCIL), a proposta de l'Ajuntament de Colomers, el 12 de juny de 2006 en el Ple del Consell comarcal del Baix Empordà, essent llurs condicions de protecció la *"no alteració de l'entorn de la resclosa i del bramador en futurs creixements urbanístics"*, el *"manteniment del nivell d'aigua a 2,5 m³"*, i el *"manteniment del cabal d'aigua visible"*.

En aquest cas, atenent a que es desconeix a quina cota arribarà la làmina d'aigua en aquest punt i per tant, en quina situació restarà l'estructura un cop entrin en funcionament les comportes de la presa, s'estableixen dos supòsits alhora de valorar el grau d'impacte i, per tant, les mesures aplicables, sempre en el ben entès de que es prioritzen els criteris de conservació d'aquest element i que en cap cas s'eliminarà.

Un primer supòsit que impliqui l'alteració de les condicions actuals de la Resclosa, restant les instal·lacions hidràuliques endegades completa o parcialment haurien d'anar precedides d'un estudi documental que descrigui i caracteritzi de manera detallada tot el conjunt hidràulic. En aquest cas es proposa una neteja general de l'entorn (actualment poc visible degut a la gran massa forestal que s'hi desenvolupa) i la preparació de l'element per tal de realitzar una documentació acurada, que contempli un aixecament planimètric de tota l'estructura, així com una documentació fotogràfica completa.

Un segon supòsit en el que no s'alterin les condicions inicials de l'element es consideraria d'impacte nul i, per tant, no seria menester l'aplicació de cap mesura mes enllà de les preventives de senyalització per a evitar qualsevol tipus d'efecte negatiu si s'executen actuacions relacionades amb les obres en les seves proximitats.

Finalment, s'ha recomanat, com a mesura preventiva durant les obres, el seguiment arqueològic dels treballs de neteja o desforestació de la zona, així com durant els possibles rebaixos o moviments de terra. Aquesta mesura, proposada per la gran quantitat de vegetació que no ha permès la prospecció sistemàtica de tota l'àrea afectada, pretén evitar la destrucció dels possibles elements del Patrimoni que no hagin estat localitzats durant els treballs de consulta i prospecció.

ESTUDI HISTÒRICO-ARQUEOLÒGIC DEL MOLÍ DE GUALTA (GUALTA, BAIX EMPORDÀ)

Joan LLINÀS POL

INTRODUCCIÓ

El molí de Gualta és una construcció ubicada a l'est del nucli urbà de Gualta, entre el carrer Major i els camps que delimiten per llevant el casc antic de la població. El rec del Molí passa per sota de l'edifici, provinent del nord-oest (de la resclosa de Canet de la Tallada) i continua cap al sud-est, en direcció a Pals.
Arran del projecte de reforma i rehabilitació de part de l'edifici per convertir-lo en un habitatge particular, el desembre de 2008 se'n va realitzar un estudi i una documentació històrica i arqueològica, a instàncies la Comissió de Patrimoni de Girona (Departament de Cultura-Generalitat de Catalunya). Aquest estudi fou encarregat pel promotor del projecte, Francis Cobbi, a l'empresa Janus SL i realitzat per Joan Llinàs i Pol.

DADES HISTÒRIQUES

El molí de Gualta, que s'alimenta de les aigües del rec del Molí, és un element inserit dins del complex sistema de regadiu i explotació agrícola de la plana del Baix Empordà des de l'edat mitjana. El rec del Molí s'origina a la resclosa de Canet, sobre el Ter, des d'on es dirigeix en direcció sud-est cap al municipi de Gualta, on el canal es creua amb el curs del riu Daró poc abans de la desembocadura d'aquest riu al Ter. El rec creua el nucli urbà, alimenta el molí de Gualta i, passat el poble i en direcció a Fontanilles, s'uneix amb el curs vell del Daró, amb el qual forma un únic curs, el Daró Vell.
El molí de Gualta fou construït reaprofitant el que sembla una antiga fortificació que s'ha identificat, sense proves definitives, amb el castell de Gualta, ja sigui el que es troba documentat l'any 1220 (Alberch 1996: 11 i 22) o el que Jaume II hauria permès construir a Ramon d'Empúries l'any 1313 i que es documenta (*castri de Gauta*) a les Corts de l'any 1358 (Badia 1977: 217). En qualsevol cas, la primera dada coneguda documentalment sobre l'existència d'un molí a Gualta és de l'any 1332, quan Domènec Granyana i Pere Calvet, aleshores senyors de Gualta, van enviar un requeriment al procurador reial de Torroella de Montgrí per tal que deixés de pertorbar-los la pressió de l'aigua que arribava al molí, uns problemes que encara es repetien l'any 1348 (APP, *Notas relativas a la posesión de la baronia de Gualta*). L'any 1368, el comte d'Empúries donà llicència per fer un rec per on l'aigua de l'estany d'Ullastret i dels aiguals de Serra i de Llabià passés per sota el rec del Molí, de Gualta, per tal d'eixugar la terra (Alberch 1996: 16). Més endavant, l'any 1376, una carta de venda del comte a Bernat Oliver, conferia a aquest darrer la facultat de formar presa i prendre l'aigua del Ter per aconduir-la al molí de Gualta (APP, *Notas relativas a la posesión de la baronia de Gualta*).
El molí de Gualta funcionà com a molí fariner i arrosser fins que l'any 1914-1915, aprofitant el salt d'aigua i sense deixar de fer de molí fariner, es transformà en una central elèctrica promoguda per la Companyia Mundet, de Torroella. L'any 1918 subministrava enllumenat a Gualta, la Bisbal d'Empordà i Torroella i, més endavant, arribà a donar servei a 29 pobles. Posteriorment s'instal. là la turbina, de pales amb rodets verticals dobles i tub d'expulsió central (i absorció), que alimentava un alternador més potent. S'acoplà també un motor de gas-oil que movia un segon alternador. L'any 1928 el molí de Gualta era un molí de dues moles i la central elèctrica produïa 28 Kw destinats a l'enllumenat públic. Als anys 1930-35 la central s'amplià amb dos alternadors més per abastir les necessitats dels pobles veïns i el sobrant de força es va aprofitar per fabricar gel. Igualment, al soterrani del molí hi va haver unes moles emprades per esmolar les eines dels ferrers de tall de la contrada, i també hi havia un trull d'oli. La central hidroelèctrica i el molí van conviure molts anys, fins que primer el molí i després la central van cessar l'activitat, tot i que encara l'any 1969 el corrent elèctric de l'enllumenat públic de Gualta era subminstrat per la companyia "Eléctrica Gualtense", que explotava el molí.

EVOLUCIÓ HISTÒRICA I ARQUITECTÒNICA DEL MOLÍ DE GUALTA

La nostra intervenció va consistir en una documentació *in-situ* de les diverses estructures del molí antic que restaven visibles, tant des de l'interior com

des de l'exterior. A les dades obtingudes afegírem les extretes d'un buidatge bibliogràfic complet i un recerca documental centrada, sobretot, a l'Axiu del Palau de Peralada . Amb totes aquestes dades vam poder dilucidar l'evolució històrica i arquitectònica de l'edifici des de la baixa edat mitjana fins a l'actualitat. El molí de Gualta (fig. 1) està format per quatre

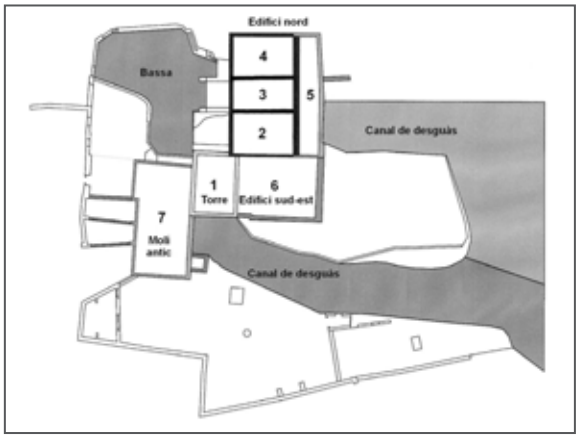

Figura 1. Planta general de l'edifici, amb indicació dels sectors esmentats en el text.

edificacions ben diferenciades, cadascuna de les quals té, al seu torn, reformes i refetes. En primer lloc, al nord, hi trobem l'edifici que hostatjà la central hidroelèctrica i l'habitatge principal del molí, subdividit en quatre estances a cada planta (que vam anomenar estances 2, 3, 4 i 5). Adossat al sud d'aquesta construcció hi ha un cos quadrangular, també de tres plantes, que va fer sobretot la funció de magatzem (estança 6). A l'oest d'aquest cos s'hi dreça l'edifici fortificat que anomenem "torre" (estança 1), de planta rectangular. Finalment, al sud-oest de la torre hi ha el cos de construccions format per l'estança 7, on hi havia el molí més antic.

Totes aquestes construccions s'articulen formant en planta una estructura en forma de "L" capgirada. La bassa ocupa l'espai entre els dos braços de la L i l'aigua discorre, subdividida en dos recs, per sota de l'edifici nord per una banda, i per sota de la torre i del molí antic per l'altra. Els dos canals de desguàs apareixen pel costat est d'aquestes construccions i s'uneixen uns metres més enllà en direcció cap al rec del Molí.

L'edifici de carreus (fase 1)

Anomenem "edifici de carreus" a les restes identificades més antigues que es conserven al molí de Gualta. Es tracta d'una construcció que trobem conservada en una part de l'estructura externa de l'edifici nord (estances 2, 3 i 4), feta a base de carreus rectangulars ben escairats i disposats formant filades regulars. Retrobem també vestigis d'aquest edifici a l'extrem més occidental de la paret que separa les estances 2 i 6 a la planta baixa, així com també a la part inferior de l'extrem més oriental del límit nord de la torre. Finalment, també podrien pertànyer a aquest mateix edifici vestigis d'obra que es veuen a l'extrem més meridional de la paret est de l'estança 2, a la segona planta i des de l'exterior, i unes poques filades de carreus just a la part inferior de la cantonada nord-oest de l'edifici nord. Ens trobaríem amb un edifici rectangular de 17'6 per 9 metres que ocuparia justament la mateixa superfície que l'edifici nord (llevat de l'estança 5), i que hauria servit de base i fonament per a les posteriors construccions que ocupen el mateix espai.

Hem de datar l'edifici de carreus als segles XIV i XV, i no és descartable que una construcció d'aquestes característiques pogués haver estat el castell de Gualta que trobem en els documents abans esmentats. La presència de la bassa i dels recs als seus peus haurien servit d'excel.lents defenses, unes defenses que haurien estat reforçades al cap d'un temps per la mateixa construcció de la torre.

El molí antic (fase 1)

Les estructures preservades a l'àmbit nord-est del soterrani de l'estança 7 pertanyen al carcavà d'un antic molí: hi conservem l'entrada de l'aigua i el forat, a la volta, per on passava l'arbre que connectava el rodet amb les moles, que es trobarien al pis superior. És possible que aquesta estança, encara que pugui tenir reformes i refetes posteriors, existís ja en els darrers segles de l'edat mitjana, tal com esmenta la documentació.

Figura 2. Carcavà del molí antic. A la volta del sostre s'aprecia el forat per on passava l'arbre

La torre (fase 2)

Anomenem "torre" a l'estança 1 atesos la seva estructura i els elements de defensa i fortificació (una espitllera i un matacà) que hi ha a la seva cara oest. Es tracta d'una construcció rectangular, de 9'20 per 7'30 metres. Llevat del pis superior, més tardà, la resta de la construcció és unitària i, per la banda est, s'adossa contra l'edifici de carreus.

Els extrems de tramuntana dels tres pisos originals de la torre tenien usos funcionals: el del pis superior, exercia de vestíbul, escala i distribuïdor, mentre que, als pisos de sota, constituïen un espai habilitat com a canal de desguàs de la bassa del molí. La resta eren habitacions.

La construcció de la torre és dels segles XV-XVI, i va unir l'edifici de carreus amb el molí, que fins aleshores segurament haurien estat separats per un canal que comunicaria la bassa del molí amb el canal de desguàs i hauria exercit, alhora, de fossat defensiu. La construcció de la torre sobre aquest rec-fossat no hauria provocat la pèrdua de funcions defensives, ans al contrari. Ella mateixa hauria actuat com a fortificació, ben defensada com estava per un matacà i una espitllera, a banda de la pròpia aigua de la bassa i del canal de desguàs.

Reformes a l'edifici de carreus (fase 3)

La major part de l'edifici de carreus fou enderrocada i substituïda per una nova edificació vers el segle XVII, el que hem anomenat "edifici nord" (estances 2, 3 i 4). De la nova construcció, que només respectà l'antiga a nivell de fonaments i a la zona més propera a la torre, en conservem bé bona part de les dues façanes longitudinals.

A la façana oest es preserven tres de les finestres pertanyents a aquesta fase, mentre que la façana est era en aquests moments la principal de l'edifici, i presentava una portalada d'arc rebaixat amb dovelles i brancals de pedra a la primera planta i tres obertures a la segona. En aquests moments el nivell exterior de circulació del costat est de l'edifici seria més elevat que ara i, sense encara l'existència del canal de desguàs nord, conformaria l'accés principal a la casa. Tot plegat indica que l'edifici havia deixat de ser una fortificació per esdevenir un habitatge normal i corrent.

El nou molí (fase 4)

Entre finals del segle XVIII i principis del XIX es va produir una gran reforma constructiva que va afectar la pràctica totalitat de les edificacions. Només la torre en va sortir amb unes reformes mínimes.

L'acció de més abast fou la reconversió de l'edifici nord en un molí de nova factura, més gran. D'aquest moment han de ser el portal i la finestra que veiem a l'extrem nord de la façana oest. Aquest portal, apte per a la circulació de carruatges, donava accés a una planta baixa on hi havia una zona de càrrega i descàrrega, l'obrador i els carcavans. Aquest nou molí comportà la construcció d'una nova entrada de l'aigua des de la bassa i d'un nou canal de desguàs, que es realitzà previ rebaix de l'esplanada existent a l'est de l'edifici. Alhora, avançant cap a l'est la façana, es va construir l'allargassada estança 5, que funcionà probablement com a zona d'emmagatzematge. La paret nord es va reconstruir pràcticament del tot.

Les obertures de la façana de llevant de l'antic edifici foren paredades i el portal adovellat de l'antiga torre va esdevenir l'entrada a la zona d'habitatge. La segona planta esdevingué unes golfes, que segurament en part també degueren exercir d'habitatge, encara que no hi podem descartar, també, funcions de magatzem. Bona part de la distribució interna de tota aquesta construcció -que essencialment és la que ara preservem- és d'aquest moment.

La reforma del molí vell

L'antic molí no només va continuar funcionant, sinó que fou reformat i ampliat. D'aquest moment és l'estructura principal del pis superior de l'estança 7, una construcció rectangular de 16'30 per 8'40 metres de superfície i d'una sola planta que degué hostatjar tant l'obrador del molí com una zona d'emmagatzematge.

Figura 3. Façana oest de l'edifici. Al centre, darrere l'arbre, hi ha un tram conservat de façana de l'edifici baixmedieval de carreus. A la seva dreta hi destaca la torre, amb el matacà, l'espitllera i el portal dovellat. A l'esquerra el molí nou (fase 4), amb l'entrada d'arc rebaixat. En pirmer pla, l'espai de la bassa, que en el moment de fer la fotografia estava sense aigua.

Els accessos principals a aquest nou edifici es realitzaven a través del portal d'arc rebaixat de pedra que hi ha a la banda sud de la paret oest, però també s'hi podia entrar per una porta oberta a la paret sud després de travessar el nou portal exterior construït entre aquest edifici i l'edifici auxiliar que hi havia al sud-oest, que donava accés a una àrea oberta entre el canal de desguàs al nord i els límits de la propietat al sud. Amb tota probabilitat també en aquest moment es reformà l'estança del soterrani adossada al carcavà, subdividida en diversos petits dipòsits destinats a l'oli que es produïa al trull. És a partir d'aquest moment, doncs, quan documentem que el molí de Gualta es dedicava també a produir oli.

La construcció de l'edifici sud-est (estança 6) i la central (fase 5)

Al segle XIX avançat o a principis del XX es va ampliar el molí de Gualta amb la construcció d'un nou edifici a l'espai (estança 6) que havia quedat entre la torre i el molí nou. Fou una edificació composada per una gran habitació per planta, tot i que el nivell superior s'engrandí integrant-hi el pis superior de la torre.

Aquesta construcció degué funcionar, en els pisos superiors, com a zona d'emmagatzematge, segurament perquè, a les primeries del segle XX, hagué de ser readaptada per hostatjar els mecanismes d'una central hidroelèctrica, per a la qual la planta baixa d'aquest nou edifici degué servir com a taller.

La nova central ocupà bona part de les estances del pis inferior de l'edifici nord. Es modificaren les entrades de l'aigua des de la bassa, s'instal.là la turbina entre les estances 3 i 4 i l'alternador a l'estança 5, preservant-se segurament el costat sud de l'edificació per a les tasques de mòlta tradicional de gra. Tot això comportà en bona part la recompartimentació que avui podem observar a la planta baixa de tot aquest edifici.

Finalment, també en un moment proper a la construcció de la central es va modificar la façana nord de l'estança 7, on s'obrí una nova porta d'entrada, i es va construir la porxada adossada al seu costat de ponent, paral.lela a la inutilització de les dues obertures (portal i finestra) que hi havia a la façana oest de l'estança.

Darreres reformes (fase 6)

A llarg del segle XX, mentre encara funcionaven el molí la central, es van realitzar petites reformes per tot l'edifici, que podem veure reflectides sota la forma de paredat d'algunes portes i finestres i l'obertura de noves, així com la compartimentació d'algunes estances amb petits envans de rajols i la construcció d'algunes estructures adossades exteriorment a l'edifici que actualment ja no es conserven. Per acabar, cal remarcar que a mitjan segle XX va deixar de funcionar el molí vell, que fou desmuntat, i l'obrador del molí es va readpatar com a espai d'emmagatzematge agrícola.

BIBLIOGRAFIA

ALBERCH, R. 1996, *Gualta*, Quaderns de la Revista de Girona, 63, Girona.

BADIA, J. 1977, *L'arquitectura medieval de l'Empordà. I*, Baix Empordà, Girona.

BAIG, M. 1996, L'arxiu comtal de Peralada. Elements per a la seva història, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 29, p. 307-340.

BASSAS, J.; OLIVERAS, J.M.; SUNYER, X. 1987. *El Ter*, Quaderns de la Revista de Girona, 12, Girona.

BOLÒS, J. I NUET, J. 1983, *Els molins fariners*, Ketres ed., Barcelona.

DONAT, J., SOLÀ, X. 2003, *Els molins*, Quaderns de la Revista de Girona, 108, Girona.

FERNÀNDEZ TRABAL, J. 2006, L'arxiu del marquès de la torre (Palma de Mallorca) i el seu interès per la història de Catalunya, *Butlletí de l'Arxiu Nacional de Catalunya*, 15, 2006.

LLINÀS, J. I MERINO, J., *Revisió i actualització de l'Inventari del Patrimoni dels usos vinculats a l'aigua dels rius Ter i Freser*, Consorci Alba-Ter, Salt, 2004-2006 (inèdit).

MOLAS, P. 1989 "Notes dobre la petita noblesa del Baix Empordà a l'edat moderna", *Estudis del Baix Empordà*, 8, p. 149-154.

SABATER, D. 2005, El rec del Molí, *Gavarres*, 7, p. 124-125.

PROSPECCIONS PRÈVIES A LA INSTAL·LACIÓ D'UNA PLANTA FOTOVOLTAICA ALS ENTORNS DELS JACIMENTS DE MAS GUSÓ I PUIG MORAGUES (BELLCAIRE D'EMPORDÀ, BAIX EMPORDÀ)

Joan LLINÀS i POL

INTRODUCCIÓ

Del 29 de maig al 3 de juny de 2008 va tenir lloc una intervenció arqueològica en el terme municipal de Bellcaire d'Empordà. El terreny en qüestió, d'una extensió de 39.200 metres quadrats, està situat en una zona agrícola al nord del nucli urbà de Bellcaire, entre la carretera GIV-6321, que porta cap a Albons, i el rec del Puig.

La intervenció fou motivada pel projecte de construcció d'una planta d'energia fotovoltaica en aquest indret que, a priori, podia afectar dos jaciments arqueològics propers, catalogats en l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya: Mas Gusó (que comprèn, per una banda, una primera ocupació neolítica i, després, un poblament continuat entre el Bronze final-primera edat del ferro i l'època romana altimperial) i el jaciment iberic del Puig Moragues. Aquests dos jaciments, que han estat objecte d'atenció arqueològica i Mas Gusó, concretament, de diverses campanyes d'excavació, formen de fet una única i extensa àrea arqueològica (Casas 1988-89, Casas 1996, Casas 2001).

Amb l'objectiu principal de documentar qualsevol resta arqueològica que pogués quedar afectada, el promotor de l'obra, Juan Alburquerque García, va contractar l'empresa Janus SL per tal que realitzés els sondejos arqueològics necessaris. Els treballs foren dirigits per qui subscriu.

RESULTATS

S'efectuaren fins a 114 rases de prospecció, numerades correlativament, de 4'5 metres de llarg per 80 cm d'amplada i amb una profunditat mitjana d'uns 150 cm, repartides per tota la superfície de la finca. S'assolí sempre el subsòl natural i, en molts casos, fins el propi nivell freàtic.

Janus S.L.

Tres de les rases efectuades (rases 30, 31 i 36), situades a l'extrem nord de l'àrea prospectada, van proporcionar resultats positius, amb l'aparició de ceràmica preferentment d'època romana altimperial, per la qual cosa vam decidir allargar-les mentre continuessin essent positives i, en aquesta zona, realitzar-hi noves rases (rases 82 a 87), de molta més longitud i amb orientacions diverses, per tal de delimitar al màxim aquest sector arqueològicament positiu. D'aquestes, foren positives les rases 82, 83 i 84.

El rebaix d'aquestes rases positives es va aturar en el moment en què es va documentar el primer nivell clarament arqueològic, per la qual cosa en cap cas el jaciment fou objecte d'excavació pròpiamen dita. Els materials arqueològics recuperats pertanyien a l'estrat d'abandó que estava en contacte directe amb les restes arqueològiques.

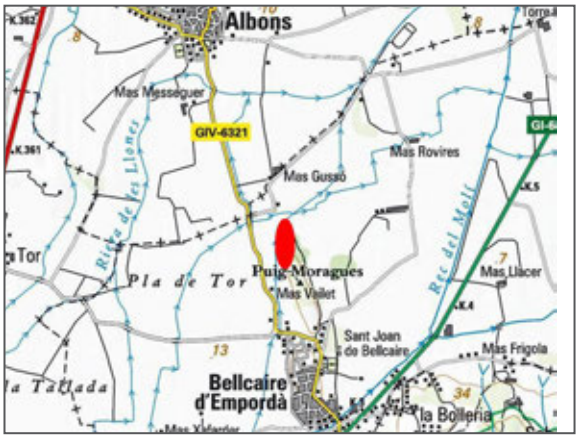

Figura 1. Plànol de situació de la zona prospectada (Institut Cartogràfic de Catalunya)

Rasa 30

La rasa 30 es trobava situada a l'extrem nord de la zona prospectada, entre 5'6 i 6'8 metres de distància del límit de tramuntana del camp. Discorria en direcció est-oest i tenia una amplada de 80 cm i una longitud de 13'1 metres.

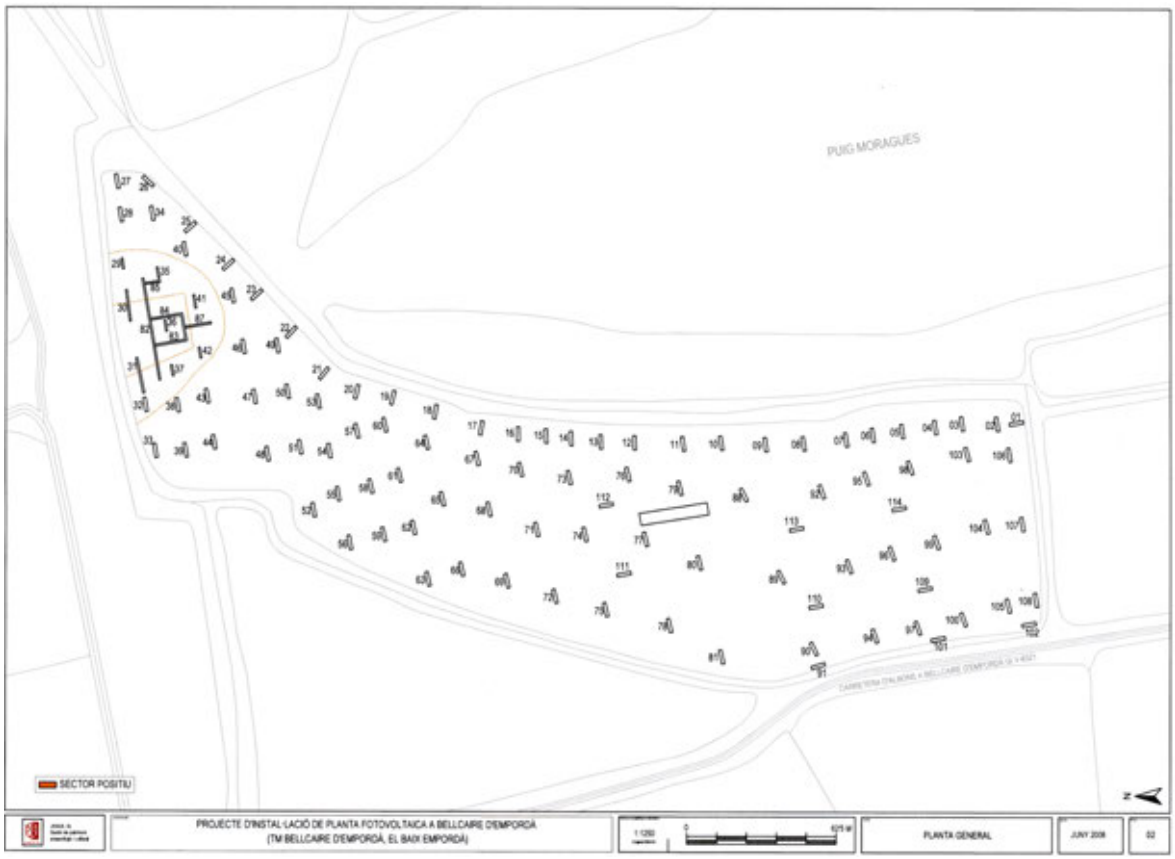

Figura 2. Planta del camp prospectat, amb els 114 sondejos. Es pot veure la zona positiva, a l'extrem nord del camp

Va donar resultats positius en els seus 4-5 metres més occidentals, gràcies a l'aparició, entre 50 i 70 cm de profunditat, d'un estrat (U.E. 3001) força ric en material arqueològic d'època romana altimperial (amb algun material clarament anterior, d'època ibèrica i fins i tot més antic), delimitat a ponent per un petit aflorament rocallós (U.E. 3002) que quasi assolia el nivell de circulació actual del camp.

La rasa, que inicialment mesurava 4'5 metres de llargada, com totes les altres, fou allargada en direcció est fins assolir els 13'1 metres comentats per tal d'esclarir fins a on arribava l'estrat arqueològic. Aquesta perllongació va donar resultats negatius, per la qual cosa es va poder delimitar bé el sector positiu per aquesta banda del camp.

Rasa 31

La rasa 31 es trobava a l'est de la rasa 30. Discorria en direcció est-oest i tenia una amplada de 80 cm i una longitud de 14'9 metres.

Va donar resultats positius en els seus 4 metres més orientals, gràcies a l'aparició, entre 50 i 70 cm de profunditat, d'un estrat força ric en material arqueològic d'època romana altimperial (U.E. 3101), que cobria dues possibles estructures molt malmeses: a l'est, entre 1'3 i 1'8 metres del límit de llevant de la rasa, el que podrien semblar les restes de la fonamentació d'un mur de pedra i morter (U.E. 3102) i, més a ponent, a 1'6 metres de distància d'aquesta estructura, un possible muret de pedra i morter de calç, de 35 cm d'amplada i conservat en una alçada de 25 cm, que discorria en direcció nord-sud, perpendicular a la rasa (U.E. 3103). A escassos centímetres a l'oest d'aquesta estructura, desapareixia també l'estrat arqueològic.

La rasa, que inicialment mesurava 4'5 metres de llargada, com totes les altres, fou allargada en direcció oest fins assolir els 14'9 metres comentats, per tal d'esclarir fins on arribava l'estrat arqueològic. Aquesta perllongació va donar resultats negatius, per la qual cosa també es va poder delimitar bé el sector positiu per aquesta banda.

Rasa 36

La rasa 36 es trobava situada al mig de l'espai que va quedar quasi encerclat per tres rases positives: 82 (al nord), 83 (a l'oest) i 84 (a l'est). Discorria en direcció est-oest, i tenia una amplada de 80 cm i una longitud de 4'5 metres.

Aproximadament al centre de la rasa, a entre 50 i 80 cm de profunditat, hi va aparèixer un petit aflorament rocallós (U.E. 3602), cobert per un estrat que va proporcionar una mica de material arqueològic (U.E. 3601), sobretot fragments de tegula i algun esquerdís de ceràmica romana. Tanmateix, a la major part de la rasa es va deixar al descobert ja el subsòl natural argilós.

Rasa 82

La rasa 82 tenia al nord les rases 30 i 31 i al sud les rases 35 (negativa), 36 (positiva) i 37 (negativa). Discorria en direcció est-oest, tenia una amplada de 80 cm i una longitud de 42'7 metres. La seva excavació fou motivada pels resultats positius de les rases veïnes 30, 31 i 36, i es va realitzar amb la finalitat de documentar la longitud en aquest sector de la zona arqueològica.

La rasa va donar resultats positius en tot el seu sector central, en una longitud de 17'9 metres, on van aparèixer un seguit de restes, cobertes per un estrat (U.E. 8201) amb força material arqueològic d'època romana altimperial (segle I dC), amb alguns exemplars més antics descontextualitzats. Sota aquest estrat va aparèixer, a entre 14'5 i 16'2 metres de l'extrem est de la rasa i a 50 cm de profunditat respecte el nivell de circulació del camp, un nivell de pedrigolet (U.E. 8202) assentat damunt del subsòl natural, que mesurava una longitud de 170 cm. A 5'8 metres més a l'oest es va documentar un segon nivell de pedrigolet (U.E. 8203), molt semblant a l'anterior, a 60 cm de profunditat i de 80 cm de longitud. Més a l'oest, a 4 metres de l'anterior i a 80 cm de profunditat, va aparèixer un altre estrat (U.E. 8204), molt semblant, d'un metre de longitud. Finalment, a 130 cm a l'oest d'aquest darrer estrat, es va poder documentar un nivell de còdols de mida petita i mitjana (U.E. 8205), en una longitud de 3'10 metres i a 90 cm de profunditat. A ponent d'aquesta darrera estructura, que finalitzava a 10'65 cm del límit oest de la rasa, desapareixia també l'estrat arqueològic i la rasa esdevenia negativa, la qual cosa va delimitar clarament la zona arqueològica en aquesta direcció.

Rasa 83

La rasa 83 es va excavar perpendicularment (en direcció nord-sud) i a partir del límit sud de la rasa 82, a la seva banda occidental. D'una amplada de 80 cm, tenia una longitud de 13'6 metres, i es trobava a l'oest de les rases 36 i 84 i al nord-oest de la 86. Va proporcionar, en el seu extrem nord, a tocar de la rasa 82, un petit estrat arqueològic (U.E. 8301), així com un nivell de pedrigolet assentat damunt del subsòl natural, al centre (U.E. 8302), al sud del qual ja no hi van aparèixer més restes. Així, aquesta rasa ens documentà els límits de la zona positiva pel seu costat sud-oest.

Rasa 84

La rasa 84 es va excavar perpendicularment (en direcció nord-sud) i a partir del límit sud de la rasa 82, a la seva zona central. D'una amplada de 80 cm, tenia una longitud de 13'6 metres, i es trobava a l'est de les rases 83 i 36. Va proporcionar, en el seu costat nord, un petit estrat amb força material arqueològic (U.E. 8401), també d'època romana altimperial, assentat damunt del subsòl natural. En aquesta rasa no hi van aparèixer estructures de cap tipus.

Delimitació de l'àrea arqueològica

Al final de la intervenció, doncs, va quedar clarament delimitada la zona amb restes arqueològiques, que s'ubicava a l'extrem nord del terreny, mentre que la resta va resultar totalment lliure d'afectacions. Tenint això en compte, el projecte de construcció de la planta fotovoltaica es va haver d'adequar a les noves circumstàncies, per tal d'evitar qualsevol tipus d'impacte de les obres sobre el jaciment arqueològic.

En conjunt, les rases positives van permetre la documentació d'algunes estructures molt malmeses (murs 3102 i 3103, nivell de còdols 8205) i uns nivells de pedrigolet dels quals fou molt difícil confirmar si eren d'origen antròpic, atesa la poca superfície que se'n va documentar. Tot plegat estava cobert per un estrat que va proporcionar material arqueològic datable preferentment al segle I dC (T.S.Sudgàl·lica, comunes romanes, tegulae), tot i que amb inclusions de material més antic (àmfora grecoitàlica, comunes ibèriques, ceràmica a mà), que denotava una llarga ocupació d'aquest sector.

Cal remarcar que la major concentració de material arqueològic es donà entre la zona central de la rasa 82, l'extrem nord de la 84, el costat oest de la 30 i el costat est de la 31, i que s'anava diluint a mesura que ens allunyàvem d'aquests sectors concrets. Ens trobem, així, que la zona més rica arqueològicament es concentrava en un sector molt determinat entre les rases 30, 31 i 82, i el límit nord del camp, tot i que continuava apareixent encara material arqueològic a la rasa 36 i a part de les rases 83 i 84.

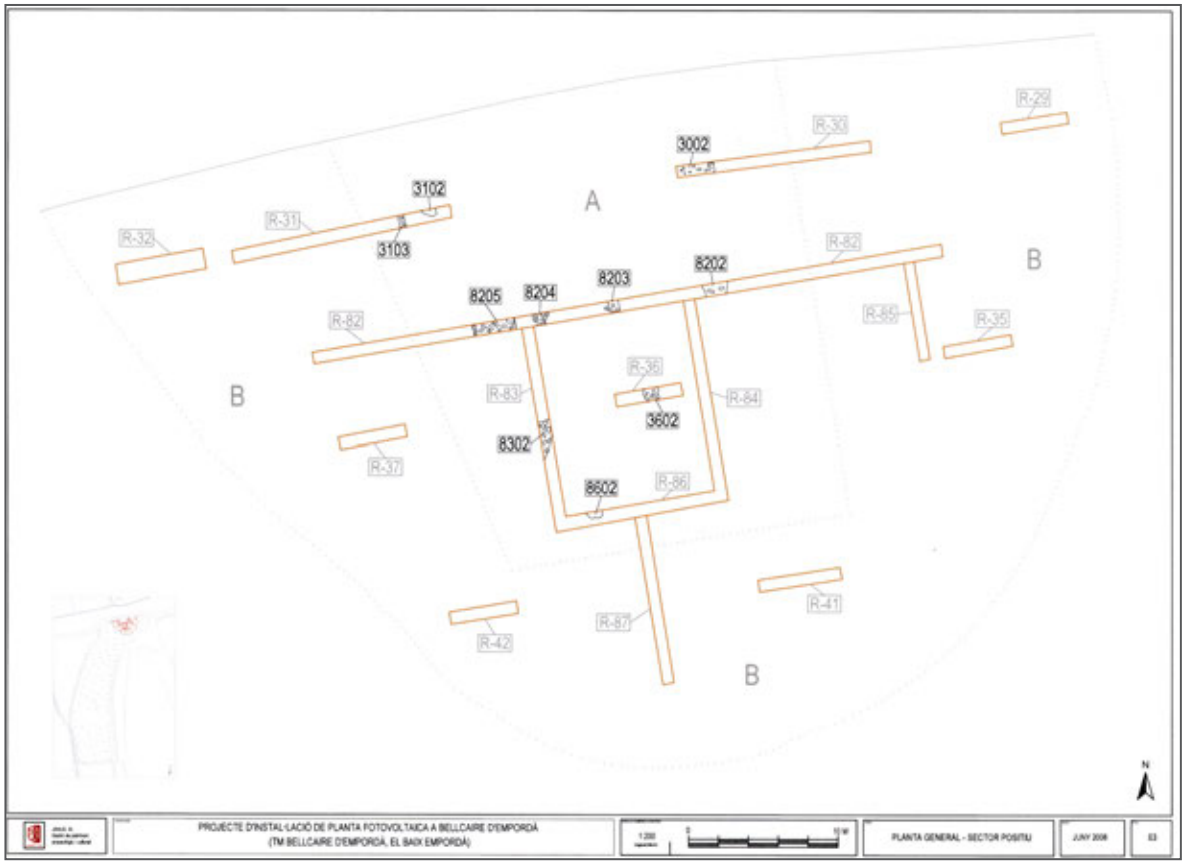

Figura 3. Planta de detall de la zona positiva arqueològicament

Aquests resultats ens van permetre delimitar una zona arqueològicament positiva que, ubicada a l'extrem nord del camp prospectat, abarcava la totalitat de les rases 36, 83, 84 i 86 (en la qual només hi va sortir un petit aflorament de roca, la U.E. 8602), quasi tota la rasa 82 (excepte els seus extrems est i oest), la meitat oest de la rasa 30 i la meitat est de la 31. Això va permetre delimitar una àrea amb resultats positius d'uns 840 metres quadrats de superfície enganxada pel nord al límit septentrional del camp, amb una llargada màxima de poc més de 32 metres cap al sud i amb una amplada, en direcció est-oest, d'entre 31 (extrem nord) i 23 metres (extrem sud).

A tot volt d'aquesta àrea positiva, s'hi va traçar una corona de seguretat que abarcava les rases negatives més properes a aquesta zona positiva, és a dir, les rases 29, 32, 35, 37, 41, 42, 85 i 87, així com els sectors negatius de les rases 30, 31 i 82. La funció d'aquesta àrea de seguretat era la d'impedir qualsevol afectació sobre unes hipotètiques restes que, encara que no s'haguessin documentat de manera fefaent, no eren del tot descartables atesa la proximitat immediata del jaciment documentat en el sector positiu.

Un sector més del jaciment de Mas Gusó-Puig Moragues

Pel que fa a la natura del jaciment documentat, hi ha pocs dubtes que ens trobem davant de l'extrem més meridional del jaciment que coneixem amb el nom de Mas Gusó, que ha estat objecte de diverses excavacions arqueològiques des de finals dels anys 80. Mas Gusó és un interessant jaciment que abasta una amplíssima cronologia, des del segle VII aC fins al segle III dC, tot i que la major part d'estructures documentades pertanyen a la darrera fase del jaciment, una vil·la romana (Casas 1988-89, Casas 1996, Casas 2001). Les diverses estances i estructures que se n'han documentat es troben ubicades en el camp veí al nostre per la banda de tramuntana.

Igualment, cal tenir en compte l'existència del jaciment d'època ibèrica al cim del Puig Moragues, el turó allargassat que es dreça a llevant del camp prospectat. De fet, sembla que ens trobem amb una única gran àrea d'ocupació humana a l'antiguitat, ubicada a la carena allargassada d'una elevació rocallosa que abastaria tant el propi Puig Moragues com l'indret, més baix, on hi ha les restes de Mas Gusó. Aquesta coma llargaruda es dreçaria a l'antiguitat per sobre d'una plana fàcilment

inundable -aleshores a una cota més baixa que l'actual-, que la major part del temps era zona d'aiguamolls. La part baixa d'aquesta elevació allargassada i habitada en temps antics hauria quedat colgada amb posterioritat degut als sediments sorrencs acumulats, tal com s'ha posat de manifest al Mas Gusó i, de fet, a la zona del nostre camp que vam identificar com a positiva. A banda de l'aparició de les restes arqueològiques, també és cert que aquestes rases positives foren les úniques de les 114 en les quals hi va aparèixer algun aflorament rocallós, més enllà de les sorres i argiles documentades a tots els altres sondejos, la qual cosa ens marcava on hi havia, per sota del nivell de circulació actual, l'antiga carena de la part menys elevada del turó, actualment sepultada.

BIBLIOGRAFIA

CASAS, J. 1988-1989, Exploracions i excavacions a la vil·la romana del Mas Gusó (Albons-Bellcaire, Baix Empordà), *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, XXX*, p. 9-35.

CASAS, J. 1996, Mas Gusó o Puig Moragues (Bellcaire d'Empordà). Campanyes de 1995 i 1996, *Terceres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Santa Coloma de Farners, p. 166-177.

CASAS, J. 2001, Mas Gusó-Puig Moragues (Bellcaire d'Empordà). Materials indígienes del període de transició Bronze-Ferro, importacions gregues i les seves imitacions occidentals, *Cypsela*, 13, p. 165-198.

PLA PARCIAL URBANÍSTIC DE L'ÀMBIT SAU 1 (BOADELLA D'EMPORDÀ, ALT EMPORDÀ). PROSPECCIÓ ARQUEOLÒGICA

Joan LLINÀS POL, Jordi MERINO SERRA, Carme MONTALBÁN MARTÍNEZ

INTRODUCCIÓ

L'àmbit objecte de la modificació puntual de les Normes Subsidiàries de planejament del sector SAU 1 està situat en el nucli urbà de Boadella d'Empordà. Ocupa una superfície de 59.377 metres quadrats a l'est del nucli, en el sector comprès entre la carretera GI-504, el carrer Nou i el carrer Escoles de Boadella.

L'Ajuntament de Boadella d'Empordà tramità la documentació corresponent a la Direcció General del Patrimoni Cultural per tal que aquesta pogués emetre el corresponent informe, d'acord amb el que disposa l'article 83.5 del decret legislatiu 1/2005 del text refós de la Llei d'Urbanisme.

Dins de l'àmbit afectat no hi ha havia a priori cap element de valor patrimonial, tot i que l'àmbit es troba proper al nucli històric del municipi, on hi ha tres elements declarats com a Bé Cultural d'Interès Nacional, cap dels quals quedava directament afectat pel projecte:

• Palau de Boadella. Castell. Casal refet el 1458, a tocar de la plaça del poble, actualment destinat a habitatges. R-I-51-5815.

• Castell de les Escaules. Castell termenat amb gran torre rodona i restes de murs medievals. R-I-51-5816.

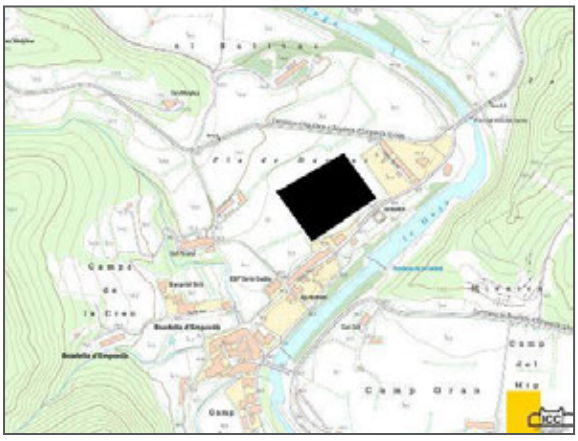

Figura 1. Plànol de situació de la zona prospectada.

• Creu de terme. BCIN. Número de jaciment: 30.609.

Tot i així, la Comissió dels Serveis Territorials de Cultura i Mitjans de Comunicació de Girona, en la reunió que va tenir lloc el dia 25 de gener de 2008, acordà la necessitat de realitzar una prospecció arqueològica sistemàtica a tota la zona afectada pel projecte de modificació per tal de documentar la possible existència de jaciments arqueològics no coneguts ni documentats.

DESENVOLUPAMENT DE LA INTERVENCIÓ

L'àrea objecte de prospecció tenia forma triangular i s'ubicava al nord-est del nucli antic de Boadella, delimitat a l'est per les parcel.les que donen al carrer de la Creu, al sud per la part posterior de les cases de la banda nord del carrer Nou, al sud-oest per la part posterior de les cases de la banda oest del carrer del Pi, i al nord-est i al nord per la carretera GI-504.

Aquest espai es va subdividir en 6 sectors, clarament diferenciats en funció de les diverses parcel.les i propietats que el composaven, i cada sector es va prospectar independentment. D'aquests, quatre van resultar totalment negatius quant a troballes arqueològiques o d'interès patrimonial. Els sectors 3 i 5, en canvi, foren positius.

Sector 3

El sector 3 és un antic camp, actualment sense conrear, de forma rectangular amb l'eix principal en direcció nord-sud, que s'ubica a la banda sud-est de l'àrea prospectada. Limita al nord amb el sector 2, a ponent amb el sector 4, a llevant amb la part posterior de les cases de la banda oest del carrer del Pi i al sud amb el carrer Nou. En aquest sector, la prospecció s'hi va poder realitzar de manera òptima i s'hi van recollir, en superfície i a la meitat meridional del camp, alguns fragments de ceràmica dels segles II-I aC, entre els que destacava l'àmfora itàlica, amb una nansa i tres fragments informes.

Janus S.L.

Sector 5

El sector 5 és un camp de forma trapezoïdal situat a l'oest de l'àrea prospectada. Limita al nord amb el sector 2, a l'est amb el sector 4, al sud amb el sector 6 i a l'oest amb unes parcel.les sense construir que donen al carrer de la Creu. Com la majoria de terrenys prospectats, es tracta d'un antic camp actualment sense conrear que va poder ser prospectat en la seva totalitat i amb tot detall, amb resultats negatius. Tanmateix, cal esmentar que, al centre del camp, hi ha les restes d'un molí aiguader i d'unes estructures annexes de rajol, que són els testimonis d'una antiga estructura de rec, inutilitzada des de fa anys. Si bé les estructures annexes no tenen un valor especial, sí que caldria valorar el molí aiguader, composat per una estructura metàl.lica al capdamunt de la qual hi ha les restes de les pales, les quals -a través d'un eix- movien una petita bomba que impulsava l'aigua del pou cap a la superfície.

Figura 2. Imatge de les restes del molí aiguader

CONCLUSIONS

La major part dels terrenys afectats pel Pla Parcial Urbanístic de l'àmbit SAU-1, de Boadella d'Empordà, fou prospectada visualment, amb uns resultats negatius des del punt de vista arqueològic i de patrimoni històric, amb dues excepcions, el sector 3 (Zona d'Expectativa Arqueològica 1), on es van recollir diversos fragments de ceràmica d'època romana i el sector 5, on es va documentar un molí aiguader d'època contemporània:

1. Zona d'expectativa arqueològica 1 (ZEA 1)

A la meitat meridional del sector 3, a l'extrem est de la zona afectada pel projecte, s'hi van recollir diversos fragments de ceràmica antiga, entre els que destacaven una nansa i tres fragments informes d'àmfora itàlica, datada als segles II-I aC. És molt possible que la presència d'aquest material ens estigui indicant l'existència, en el subsòl d'aquell indret, d'un jaciment d'època romana. Per tant, vam considerar necessària la realització d'una intervenció arqueològica prèvia consistent en l'obertura de rases amb una màquina excavadora per tal de documentar, si s'escau, el possible jaciment arqueològic.

2. Molí aiguader del sector 5

És una estructura que, tot i trobar-se força malmesa, és un testimoni de l'activitat agrícola de la segona meitat del segle XIX - principis del XX, actualment desapareguda. Seria interessant poder conservar aquesta estructura, així com el pou al qual va associada, tot i que cal remarcar que les construccions annexes de rajol no tenen un valor històric especial.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. 1982, *Gran Geografia comarcal de Catalunya, volum 4. L'Empordà*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

AA.DD. 1989, *Catalunya Romànica. Volum VIII. L'Empordà*, Ed. Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

BADIA I HOMS, J. 1977, *L'arquitectura medieval de l'Empordà. Volum II-A. L'Alt Empordà*, Diputació de Girona, Girona.

NOLLA, J.M., CASAS, J. 1984, *Carta arqueològica de les comarques de Girona*, Centre d'Investigacions Arqueològiques, Girona.

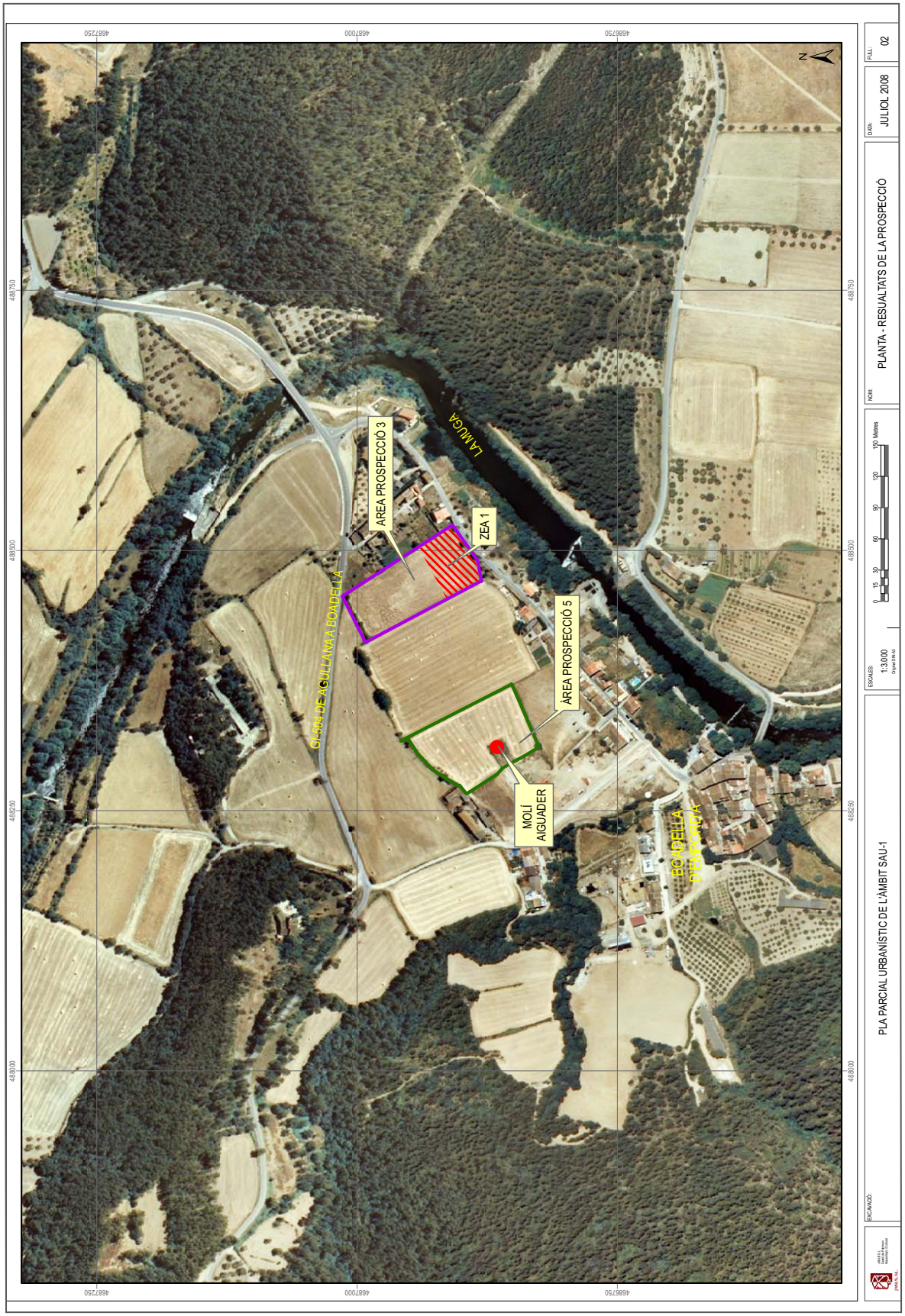

Figura 3. Plànol amb els sectors de prospecció

PROJECTE D'ACTUACIONS A LA ZONA DE LA PIA. ESTACIÓ D'ESQUÍ I MUNTANYA DE LA MASELLA

Didier JOLY

Entre els dies 20 i 26 de juliol de 2009 es va dur a terme una prospecció i una intervenció arqueològica a l'àrea afectada per un projecte d'actuacions a les pistes i de la nova xarxa de remuntadors de l'estació d'esquí de Masella, més concretament a la zona del coll i del Pla de les Tronques (Coord. E 410740, N 4687850, Alt. 1980m), que es veurà afectada per uns rebaixos de terra destinats a adequar el relleu a la construcció de la futura pista de l'Excursió. Els treballs anaren a càrrec de l'empresa ATICS S.L.

Fou durant les tasques de prospecció quan es va localitzar una construcció rectangular (22mx4m) dividida en dues habitacions (7,5mx4m i 14,5mx4 m). Aquesta edificació es va construir retallant el pendent oest del turonet on es trobava, en el pas del coll de la Mola. La part retallada fou consolidada amb un mur de contenció format per dues files de pedres seques. Se'n conservava una alçada d'un màxim de 1,60m. A aquest mur s'hi recolzaven tres murs més situats en perpendicular a aquest i amb la mateixa tècnica constructiva (alçada conservada d'1 m), formant així dos espais tancats a l'oest per dos murs en força mal estat, on s'hi obria l'entrada a cada espai.

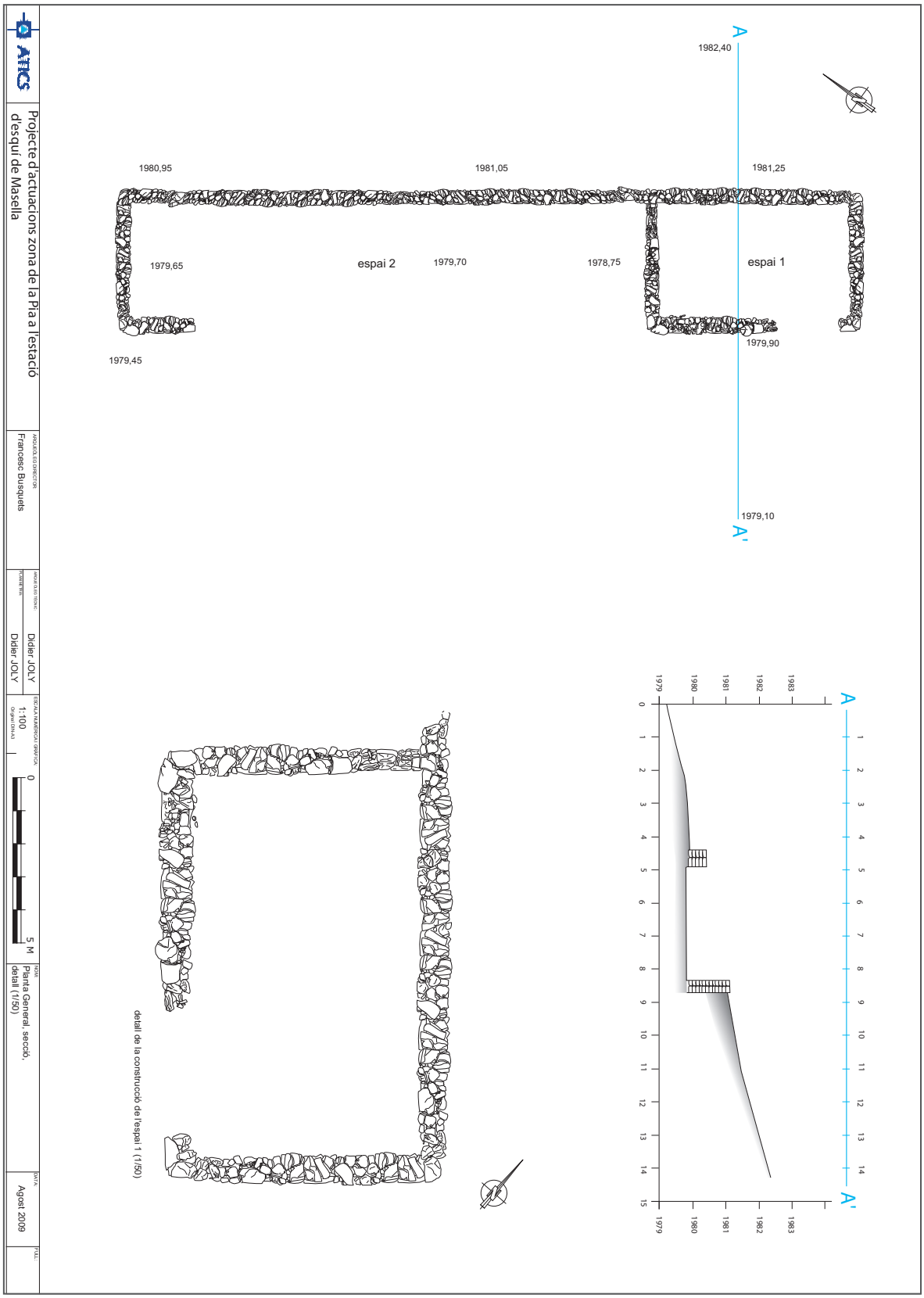
El terra dels dos espais delimitats estava cobert per l'enderroc de les parets. Tot aprofitant el treball de les màquines es va procedir a aixecar aquest enderroc, la qual cosa va permetre constatar la no presència de nivells d'ocupació significatius i com es trobaven fonamentats els murs, en aquest cas directament sobre el terreny natural i sense fonamentacions. Tampoc es va observar cap testimoni de coberta.

Aquesta construcció es tracta d'una pleta, un abric pels pastors i les ovelles. A l'estiu es deixa anar el bestiar oví a pasturar a primeres hores del matí, mantenint-lo tancat a l'ombra i lluny de les picades de les mosques des de mig matí fins a mitja tarda. Aleshores es torna a deixar anar fins que es fa de nit. Sovint, per a evitar grans desplaçaments fins el corral habitual o protegir-se dels fenòmens atmosfèrics, s'edifiquen tancats de parets altes per a resguardar el bestiar i el pastor.

Aquesta construcció no es correspon amb les típiques barraques de pastor cobertes amb volta ben conegudes; es tractaria més de un cortal, paraula que designa tant la zona de pasturatge (també s'utilitza orri) com, en aquest cas, la construcció destinada a guardar el ramat.

Pel que fa a la cronologia, no es va poder determinar la seva data de construcció. Segons els testimonis, es va deixar d'utilitzar als anys 70 del s XX, segurament relacionat amb el canvi d'ocupació del bestiar de les diferents zones. A l'àrea de la Masella i del Coll de la Mola es va passar d'una ocupació de bestiar oví al boví i aquests darrers ocupen actualment la zona de la Masella.

ATICS S.L.

Projecte d'actuacions zona de la Pia a l'estació d'esquí de Masella
Francesc Busquets
Didier JOLY
Didier JOLY
1:100
5 M
Planta General, secció, detall (1/50)
Agost 2009
A
A'
1982,40
1980,95
1981,05
1981,25
1979,65
espai 2
1979,70
1978,75
espai 1
1979,90
1979,45
1979,10
detall de la construcció de l'espai 1 (1/50)

PROSPECCIÓ ARQUEOLÒGICA DE LA RIBA DE L'ESTANY DE BANYOLES 2008-2009

Àngel BOSCH, Ramón BUXÓ, Júlia CHINCHILLA, Xavier NIETO, Antoni PALOMO, Maria SAÑA, Raquel PIQUÉ, Xavier TERRADAS, Josep TARRÚS[1]

Les intervencions arqueològiques realitzades s'emmarquen dins del programa de recerca del bienni 2008-2009 a les vores de l'Estany de Banyoles (Banyoles, Pla de l'Estany) en el si del projecte d'investigació: *"La Draga i les ocupacions lacustres prehistòriques de l'Estany de Banyoles dins del context de l'Europa Occidental"*.

DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS

Els treballs s'han dut a terme sota la coordinació de Josep Tarrús (Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles), responsable del projecte *"La Draga i les ocupacions lacustres prehistòriques de l'estany de Banyoles dins del context de l'Europa Occidental"*.
La direcció dels treballs arqueològics de les dues campanyes realitzades ha estat duta a terme per Ramon Buxó (MAC), Antoni Palomo (Arqueolític/CSIC-IMF), Raquel Piqué (UAB) i Àngel Bosch i Lloret (MACB).
També han col·laborat el Dr Francesc Burjachs de l'Institut Català de Paleoecologia Humana i Evolució Social, el Dr. Ramon Pérez Obiol del departament de Biologia de la Universitat Autònoma de Barcelona i els estudiants: Florencia del Castillo (UAB), Ferran Antolín (UAB), Marian Berihuete (UAB), Jonathan Cortijo (UAB), Ivo Arsovski, (UAB), Oriol López Bultó (UAB), Igor Bodganovic (UAB), Ana Maria Posada (UAB), Oriol Vila (UAB), André Colones (UAB-CSIC) i Manuela Pérez (CSIC-IMF).
La prospecció arqueològica s'ha realitzat entre els dies 17 d'octubre al 21 de novembre de 2008 i 2 i 30 d'octubre de 2009.

OBJECTIUS

Els objectius de la prospecció han estat centrats en documentar l'ocupació prehistòrica de l'Estany de Banyoles, tant en els moments previs com posteriors a les ocupacions neolítiques de La Draga, i contribuir a la caracterització de les estratègies econòmiques i organitzatives dels pobladors de la Draga. Per aquest motiu les prospeccions han anat orientades a:

- Determinar la presència de nivells arqueològics arreu de l'estany.

- Prendre mostres per a les anàlisis pol·líniques, de macrorestes vegetals, geològiques i en general indicadors d'activitat antròpica, a fi de fer una reconstrucció paleoambiental de l'entorn lacustre al llarg de l'Holocè.

- Prendre mostres per a les datacions C-14, amb l'objectiu de contextualitzar les ocupacions humanes i les seves evidències.

-Establir els límits de les paleoplatges per tal de poder documentar la geomorfologia de l'estany en el moment de les diferents ocupacions humanes.

LES PROSPECCIONS DELS ANYS 2008 I 2009

L'any 2008 es va treballar en la zona nord de l'estany i l'any 2009 el sector Oest de l'Estany de Banyoles, dins dels termes municipals de Banyoles i Porqueres (Pla de L'Estany). Cal remarcar que el sector sud-est de l'estany no ha estat prospectat atès que és una zona densament urbanitzada fins la mateixa vora.
En primer lloc es va delimitar l'àrea a prospectar a partir de l'anàlisi de fotografies aèries i cartografia. Donat que s'estava proposant intervenir en una zona de caràcter protegit pel seu interès medioambiental les zones a prospectar van ser supervisades pel Sr Miquel Campos, tècnic de medi ambient del Consorci del Pla de l'Estany, amb l'objectiu de determinar l'impacte de les actuacions i la seva viabilitat. Igualment es van tenir en compte les recents intervencions a les vores de l'Estany que han alterat els límits mitjançant dragats o aportacions de sediment. Aquest treball previ ens va permetre determinar zones d'interès prioritari i descartar aquelles que havien estat molt modificades per l'acció antròpica recent.
Un cop delimitades les àrees a prospectar es va procedir a realitzar sondejos sistemàtics a distàncies fixes establertes a priori cada 50 m, si bé segons la presència de vegetació o accidents naturals, que

impedien la realització del sondeig en una zona concreta, es desplaçava el punt.

Els sondejos es van realitzar utilitzant una sonda pneumàtica amb bateries de finestres que permeten un control estratigràfic directe en obtenir mostres posicionables dels sediments sotjacents i, per tant, detectar de manera ràpida i efectiva la presència de material orgànic i la seva posició estratigràfica. La sonda utilitzada va ser cedida pel Dr. Ramon Pérez Obiol del departament de Biologia de la Universitat Autònoma de Barcelona (Fig. 1)

Les profunditats a què han estat realitzats els sondejos són molt variables en funció de l'estratigrafia local. En general s'ha baixat entre 3 i 4 metres de profunditat, tot i que en alguns casos només s'han baixat dos metres ja que apareixia la creta molt ràpidament i el seu estat col·loïdal no permetia recuperar els paquets sedimentaris inferiors.

Tots els sondejos s'han posicionat amb GPS i estació total, i estan per tant referenciats al sistema de coordenades UTM. D'aquesta manera tenim la projecció espacial dels diferents estrats, podent restablir seqüències locals i de més ampli abast. Tanmateix, es va realitzar una fitxa amb cadascun dels sondejos on s'especificava la seva seqüència sedimentaria, percions observades i on també es detallaren les mostres agafades.

Els sediments dels sondejos han estat mostrejats amb diferents objectius:

- Determinar la composició geològica

- Recuperar restes orgàniques macroscòpiques

- Recuperar microindicadors d'activitats antròpiques als nivells de torba.

Es van guardar tots els nivells de torba, així com una mostra dels nivells amb altres tipus de matriu sedimentària per a la seva caracterització. Els sediments estan actualment sent processats mitjançant el rentat amb aigua en una columna de garbells (de 2-1-0,5 mm) al laboratori d'Arqueobotànica de la UAB, per tal de recuperar

Figura 1.

les macrorestes vegetals, així com malacofauna i altres restes que es puguin estudiar per assolir els objectius del projecte.

Es va guardar una petita mostra de torba de cadascun dels sondejos per a un estudi específic de microindicadors d'activitat antròpica, que està sent processada a l'IPHES per al seu estudi posterior per part del Dr. Ramon Pérez Obiol de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Un cop acabat el processat dels sediments es procedirà a seleccionar les restes més idònies per a la seva datació absoluta.

ELS RESULTATS

El nombre de sondejos realitzats és de 97 (Fig. 2), als quals cal afegir-ne dos d'específics que es van guardar per a l'estudi pol·línic (núm. 13 bis i 29 bis, nomenats així per la seva proximitat als sondejos núm. 13 i 29 respectivament). Detallem a continuació els resultats més rellevants del conjunt de sondejos.

Els sondejos 1 a 4 es van realitzar a l'interior del Parc arqueològic de La Draga. En tres d'ells es va poder observar la presència del nivell negre torbós característic que es va trobar per sobre del nivell arqueològic al jaciment de la Draga. En tots els casos aquest nivell es troba inclòs entre dos nivells de creta. La profunditat a què es troba el nivell de torba és variable ja que depèn de com han afectat els treballs d'adequació dels terrenys per a la construcció del parc de la Draga. En un dels sondejos apareix a només 75 cm de la superfície mentre que en els altres dos comença entre 130-140 cm de profunditat. Al sondeig núm. 2 es van localitzar carbons, el que indica la continuïtat del jaciment en aquest punt. La potència del nivell de torba és també variable, oscil·la entre els 15 cm del sondeig 3 i els 60 cm del sondeig 2.

A partir del sondeig número 5 s'inicià la prospecció fora del jaciment, resseguint la vora de l'Estany cap al Nord. Als sondejos 5 a 9 s'ha pogut detectar una important aportació de material modern (argiles barrejades amb runa) que descansa directament sobre els nivell de creta i que indica, per tant, una forta remoció dels nivells superficials. Aquests paquets de material aportat tenen un gruix variable entre els 90 cm del sondeig 9 i els 330 cm del sondeig 7. Als sondejos 7, 8 i 9 per sota de les cretes apareix un sediment fosc orgànic de poca potència (10-15 cm) que descansa de nou sobre un nivell de creta. Als sondejos 5 i 6 aquest sediment no ha estat observat, possiblement per la seva proximitat a l'estany.

A partir del sondeig número 10 s'observa un canvi en la estratigrafia, comença a aparèixer una successió de nivells de creta i argiles margoses per sota d'un paquet de material modern aportat de 150 cm de gruix. Les argiles margoses esdevenen dominants a partir del sondeig 11 i fins al sondeig 22. Aquest fet està relacionat amb la proximitat dels afloraments de margues eocenes situats al NE de l'estany de Banyoles. En general aquests, són d'argiles verdoses i grises que contenen molta matèria orgànica i que poden estar interrompudes en algun dels sondejos per petits nivells de sorra travertínica. Aquestes argiles es troben en la majoria dels casos cobertes per runa i argiles d'aportació antròpica recent.

Cal destacar que en al sondeig núm. 13 es va localitzar un fragment de carbó a aproximadament uns 180 cm de profunditat, dins del paquet d'argila, al costat d'aquest sondeig es va agafar una columna de sediment de 5 metres de profunditat per l'estudi pol·línic (sondeig 13 bis). Als sondejos 14 i 15 les argiles estan interrompudes per almenys dos estrats molt orgànics o torbosos que es van alternant amb les argiles per descansar finalment sobre la creta que apareix a uns 2,5 metres de profunditat al sondeig 14 i a uns 3,70 metres a, sondeig 15. Del sondeig 16 al 22 els paquets d'argiles són força homogenis i de gran potència, assolint els 4 metres de gruix en tots els sondejos, en els quals en cap cas s'ha pogut arribar a la creta. Cal assenyalar que les argiles d'aquests darrers sondejos contenien molta matèria orgànica (restes de fibres vegetals).

Entre els sondejos 21 i 23 es troba una zona molt alterada per moviments de terres recents, aquesta zona va ser dragada per adequar la vora de l'estany a les competicions de rem olímpic i a més es van construir unes grades per al públic, per aquest motiu en aquest sector es van espaiar els sondejos. De fet només se'n realitzar un de control (sondeig 22).

A partir dels sondeig 23 s'observa un canvi important en l'estratigrafia. Les argiles margoses esdevenen menys potents i descansen bé sobre els nivells de cretes a relativament poca profunditat, o bé sobre nivells de torba. El sondeig núm. 23 mostra encara un estrat d'argiles amb runa d'aportació recent de més d'un metre i mig de profunditat. Aquest nivell descansa sobre un sòl orgànic d'uns 10 cm per sota del qual es troba ja un paquet de creta. A partir

Figura 2. Ubicació dels sondejos vora l'estany de Banyoles.

del sondeig 24 l'estratigrafia es caracteritza per la presència d'una capa d'argiles margoses d'entre 60-70 cm de potència que descansa o bé sobre la creta (sondeig 24) o sobre un paquet de torba molt potent d'entre 40 a més de 100 cm de potència. Per sota de la torba apareix un nivell de cretes almenys fins al sondeig núm. 29. Cal destacar la presència d'un fragment de carbó al sondeig núm. 26 a 140 cm de profunditat dins del nivell de torba i de fragments de fusta de mida gran al sondeig 29 .

A partir del sondeig núm. 30 detectem de nou un canvi en la estratigrafia ja que els nivells de descansen directament sobre una capa d'argiles margoses. Entre els sondejos 30 a 32 es troben els paquets de torba més potents (més d'un metre). Al costat del sondeig 30 es va agafar una columna per a l'anàlisi pol·línica, a la qual varem donar el nom de sondeig 29 bis. Aquests tres sondejos són els més allunyats de les vores actuals de l'estany. Els sondejos on hem pogut observar que la torba descansa sobre argiles margoses són el 30, 31, 32, 35, 37. En canvi als sondejos 33, 34, 36, 38, 39 i 40 la torba descansa sobre la creta.

A partir del sondeig 41 es perd el nivell de torba, els tres metres que es van baixar corresponen a un paquet d'argila molt compacte.

Els dos darrers sondejos realitzats l'any 2008, el 42 i 43 mostren un paquet de material modern d'argiles i runa per sobre de la creta, que apareix a poca profunditat (100 cm.). No han estat detectats ni les argiles ni els nivells de torba característics del sector anterior. Sembla una zona molt remodelada en època recent.

Els nombre de sondejos realitzats durant l'any 2009 ha estat de 53 i els resultats preliminars són els següents:

El sondejos 62 a 59 es van realitzar al Sud de la zona prospectada durant aquest any, més o menys a les proximitats de l'estany del Vilar. En aquests sondejos es va detectar una alternança de nivells de poca potència d'argiles, llims i torbes. No es van detectar restes arqueològiques.

Els sondejos 56, 57, 58 i 59 presentaven un nivell mot potent d'entre 200 i 100 cm de reompliment d'època moderna amb vidre, ceràmica vidrada, etc., que correspon a l'antic abocador de la vila de Banyoles. Per sota d'aquests s'observava també una alternança de nivells de poca potencia d'argiles, llims i torbes. No es van detectar restes arqueològiques.

Els sondejos 52 a 55 es van realitzar al sud de l'església de Santa Maria de Porqueres. En tots ells es va baixar fins a 3 metres. El primer metre correspon a una capa d'argiles amb material modern. Per sota, entre 150-270 cm de profunditat, es va detectar presència de material lític, ceràmic i ossi. Aquests materials estan continguts en una capa d'argila potent que en alguns dels sondejos arribava fins a la base.

Entre els sondejos 44 i 73 es va detectar un paquet d'argiles d'entre 3 i 4 metres de profunditat. Només als sondejos 51 i 64 les argiles descansaven sobre la creta a 290 cm en el cas dels sondeig 51 i a 150 cm en el cas del 64.. En cap d'aquests sondejos es va detectar material arqueològic.

Els sondejos 74 a 77 van permetre detectar un nivell de torba certa potència, entre 1 metre i 30 cm segons el sondeig. La torba es trobava sota un paquet d'argiles i apareix cap a 250- 325 cm de profunditat segons el sondeig. No es va detectar la presència de materials arqueològics.

Als sondejos 78 a 80 es va detectar un nivell d'argila que arribava fins a 120-200 cm de profunditat segons el sondeig, per sota d'aquest va aparèixer un nivell de graves i sorres amb còdols, el dipòsit dels quals deu estar relacionat amb la propera riera de la Castellana. No es va detectar material arqueològic.

Entre els sondejos 81 a 87 tornen a aparèixer els nivells d'argila, si bé amb presència de còdols i alt contingut de matèria orgànica. Apareix una petita capa de torba entre 340-360 cm de profunditat al sondeig 84. No es detecta material arqueològic.

Als sondejos 88, 89, 90, 93, 94, 95, 96 i 97 hi ha un canvi en l'estratigrafia, de nou s'observen evidències d'una capa de torba molt potent (fins a 180 cm en algun sondeig). La seqüència estratigràfica observada consisteix en una capa d'argila d'entre 160-170 cm i 280-300 cm de potència segons el sondeig. Segueix una capa de sorra travertínica d'entre 50-20 cm de potència i finalment la capa de torba . En aquest sector es van trobar restes de carbó que van ser recollides per datar.

Als sondejos situats més al nord són el 91 i el 92. En ambdós casos destaca la presència d'un paquet potent d'argiles d'entre 3-4 metres de profunditat.

Tots els sondejos amb torba han estat mostrejats per a l'anàlisi de macrorestes vegetals (fustes, llavors, fruits) i de pol·len. Les mostres per a l'anàlisi de macrorestes vegetals es troben dipositades al laboratori d'Arqueobotànica de la Universitat Autònoma de Barcelona on es procedirà al seu

tractament per a la recuperació de les macrorestes vegetals. Les mostres recollides per a l'anàlisi pol·línica es troben al laboratori de palinologia de l'Institut Català de Paleocologia Humana i Evolució Social (IPHES).

SÍNTESIS DELS RESULTATS

L'anàlisi preliminar dels sondejos ens permet esbossar zones on l'expectativa arqueològica i/ o paleobotànica és molt rellevant i altres on els indicadors d'antropització són inexistents amb presència de potentíssims estrats argilosos sense cap presència de resta botànica conservada ni indicador antròpic. (Fig.3 k, i, g, d)

La presència de material arqueològic l'hem determinada entre els sondejos 52 a 55 (Fig.2), i es pot relacionar amb les ocupacions iberoromanes o bé amb l'ocupació prehistòrica identificada als anys 40 del segle XX al zona de Santa Maria de Porqueres (Pericot *et al.* 1952[2]). Pel que fa al primer supòsit, és probable que també existís una relació amb les restes localitzades a les prospeccions subaquàtiques realitzades davant del Mas Castell de Porqueres. Aquestes es varen dur a terme a poc més de 150 metres de distància i una d'elles va proporcionar un conjunt abundant de ceràmica de finals del segle II i inici del segle I aC (Bosch, Chinchilla/Tarrús 2000, 28).

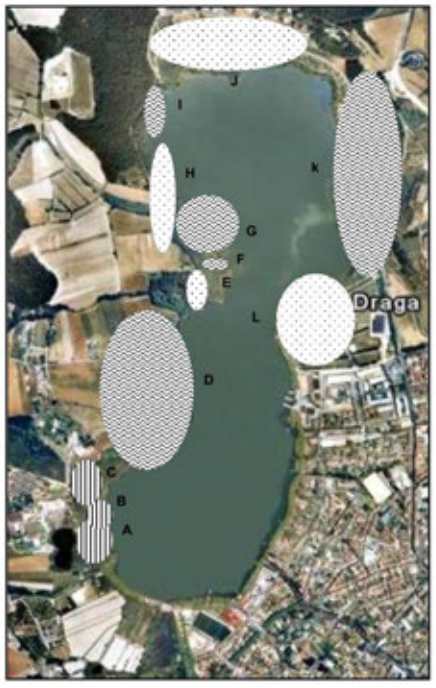

Fig 3. Síntesis dels resultats
A. Aternància nivells poc potents d'argiles, llims i torba; **B**. Reompliment modern; **C**. Nivell amb material arqueològic, església Porqueres; **D**. Argiles; **E**. Torba; **F**. Argiles sobre còdols i graves; **G**. Argiles; **H**. Torba; **I**. Argiles; **J**. Torba; **K**. Argiles, **L**.Torba.

Figura 3. Síntesi dels resultats.

Cal destacar la presència d'àmplies zones amb potents estrats de torba on apareixen abundants restes botàniques i en algun cas carbons. Justament la documentació de restes carbonitzades és un indicador fonamental a l'hora de valorar l'antropització de l'espai així com un element fonamental per realitzar valoracions cronològiques. Així, hem documentat tres zones torboses, una al Nord i dues a l'est; una d'aquestes al sud de la península de la Cuaranya accident geogràfic situat enfront del jaciment de la Draga (Fig.3. l,j, h i e).

Pel que fa a l'estudi de les macrorestes vegetals (fruits, llavors i fusta), hem iniciat el treball amb les mostres procedents dels sondejos núm. 26 al 40, on apareixen més indicadors antròpics, concretament de zona torbosa del nord de l'estany. Paral·lelament, s'han realitzat dues datacions C-14, una del sondeig 26 i una del 32. La datació del sondeig 26 ens ha proporcionat una data que ens situa en la segona meitat del II mil·lenni, fet que aporta una dada inèdita de gran importància, ja que documenta per primera vegada una ocupació de l'edat del bronze dins del context de l'estany de Banyoles. D'altra banda, la datació del sondeig 13 ha proporcionat una data d'època romana.

L'anàlisi de les restes llenyoses ha permès identificar fins al moment 5 tàxons arboris i/o arbustius: *Alnus glutinosa* (vern), *Fraxinus sp* (freixe), *Laurus nobilis* (llorer), *Salix sp* (salze) i *Rubus sp* (esbarzer).

L'anàlisi de les restes de fruits i llavors ha proporcionat una gran variabilitat d'espècies, a la qual, domina també la presència de plantes pròpies d'ambients de ribera i aquàtics. Les més freqüents són: *Chara sp*, *Cyperaceae*, *Cladium mariscus*, *Juncus sp*, *Lycopus europaeus*, *Mentha sp*, *Polygonum sp*, *Potamogeton sp*, *Ranunculus sp*, *Rorippa sp*, *Rumex sp*, tipus *Hieracium sp*, tipus *Scirpus lacustris*, *Trifolium sp*, *Verbena officinalis*.

Destaca també entre les restes de fruits la presència de diverses espècies llenyoses: *Alnus glutinosa*, *Cornus sanguinea*, *Corylus avellana*, *Rubus sp*, *Rubus ulmifolius*, *Sambucus ebulus*, *Sambucus nigra*, *Vitis vinifera subsp sylvestris*.

El conjunt, per tant, mostra espècies típiques de boscos de ribera que ens permeten caracteritzar la composició de la vegetació pròpia dels ambients

de ribera per a l'època de formació de la torba de l'edat del bronze. Un entorn on les espècies arbòries dominants serien els freixes, els llorers i els verns, amb un sotabosc on prosperarien diferents tipus d'arbustos com l'avellaner, l'évol, el sanguinyol i el salze. Al seu costat prosperarien els esbarzers i les lianes com la vinya silvestre. L'estrat herbaci seria molt divers amb presència de trèvol, menta, ranunculàcies, poligonàcies, gramínies, etc. Finalment, ja en zones més properes a l'aigua hi creixerien les ciperàcies i els joncs.

Actualment els estudis arqueobotànics, geoarqueològics, malacològics estan en procés d'estudi; així com també estem a l'espera de rebre més dades radiocarbòniques que ens permetin valorar amb més exactitud la cronologia dels dipòsits estudiats. Finalment tota la documentació s'integrarà en un SIG per tal de fer més efectiva i àgil l'explotació multidisciplinar de la documentació.

BIBLIOGRAFIA

BOSCH,A.,CHINCHILLA,J.,TARRÚS,J.*ET AL***. 2000.** *El poblat lacustre neolític de la Draga. Excavacions de 1990-1998*. Girona. Monografies del CASC,2.

BOSCH, A.; CHINCHILLA, J.; TARRÚS, J. *Els objectes de fusta del poblat neolític de la Draga. Excavacions 1995 – 2005.* Girona Girona. Monografies del CASC,

NOTES

1) Àngel Bosch (MACB), Ramón Buxó (MAC), Júlia Chinchilla (Escola Superior de Restauració Béns Culturals de Catalunya), Xavier Nieto (CASC), Antoni Palomo (CSIC-IMF/Arqueolític), Maria Saña 6, Raquel Piqué (UAB), Xavier Terradas (CSIC/IMF), Josep Tarrús (MACB)

Amb la col·laboració en els estudis carpològics de Ferran Antolín (UAB) i en la determinació de les macrorestes vegetals de l'Oriol López (UAB).

2) **PERICOT, LL; COROMINAS, J.M.; RIURÓ,F.; PALOL, P. 1952**, *La labor de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Gerona. Durante los años 1942 a 1948*. Madrid. Als nivells inferiors és on van aparèixer restes arqueològiques atribuïbles al calcolític Campaniforme i també al bronze final-edat del ferro-I, com ara ceràmica a mà i fragments de làmines de sílex.

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA LÍNIA D'ALTA VELOCITAT, TRAMS RIUDELLOTS DE LA SELVA (LA SELVA) - FIGUERES (ALT EMPORDÀ)

JANUS S.L. [1]

INTRODUCCIÓ

Des de mitjans de l'any 2007, la nostra empresa ha estat la responsable de les intervencions arqueològiques en els trams de la Línia d'Alta Velocitat Madrid - Zaragoza - Barcelona - frontera francesa compresos entre Riudellots de la Selva i Figueres, així com en diverses instal·lacions auxiliars (centres d'autotransformació, casetes elèctriques i antenes de telecomunicació) en els trams compresos entre Barcelona i Figueres. En el moment de redactar aquest text, l'abril de 2010, el control de les obres de construcció d'alguns dels trams encara segueix en execució.

DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS

A grans trets, els treballs que s'han portat a terme han estat els següents:

1. Prospecció superficial

Tot i que la prospecció superficial prèvia s'havia portat a terme a la totalitat dels trams durant la redacció dels estudis d'impacte ambiental corresponents, en alguns casos les empreses constructores han optat per efectuar una segona prospecció superficial, prèvia o paral·lela als treballs de tala i desbrossament del terreny, per confirmar els resultats que apareixen a la DIA.

2. Prospecció a les Zones d'Expectativa Arqueològica (ZEA)

En tots aquells casos en què la DIA establia Zones d'Expectativa Arqueològica on s'havia documentat material arqueològic en superfície, s'ha portat a terme una intervenció arqueològica consistent en la prospecció mitjançant l'obertura de rases, feta de forma al·leatòria a tota la superfície afectada mitjançant la participació d'una màquina excavadora.

Els trams on s'havien localitzat zones d'expectaviva arqueològica han estat els següents:

Tram Riudellots-Girona: 3 ZEA.
Tram estació de Girona i túnels urbans: 1 ZEA.
Tram Sant Julià de Ramis – Cornellà de Terri: 1 ZEA.
Tram Cornellà de Terri – Vilademuls: 3 ZEA.
Tram Vilademuls – Pontós: 3 ZEA.
Tram Pontós – Borrassà: 2 ZEA.

Cal destacar que en cap dels casos l'existència d'una Zona d'Expectativa Arqueològica ha permès la posterior documentació d'un jaciment. Tots els jaciments i elements arquitectònics documentats han estat descoberts durant la realització del control arqueològic dels moviments de terra, excepte el Molí del Mas Xibeca, a Bàscara, que ja apareixia a la DIA corresponent.

3. Control de les obres de construcció de plataforma i de les instal·lacions auxiliars

El control arqueològic de les obres de construcció dels diversos trams de la LAV i d'instal·lacions annexes ha afectat els següents trams:

Tram Riudellots – c/Joan Torró (Girona). Arqueòlegs responsables: Marina Sánchez i David Valldaura.

Tram c/Joan Torró – rotonda Mas Gri (Girona). Arqueòlogues responsables: Natàlia Colomeda i Rosa M. Amigo.

Tram estació de Girona i túnels urbans (Girona). Arqueòleg responsable: Gerard Prados.

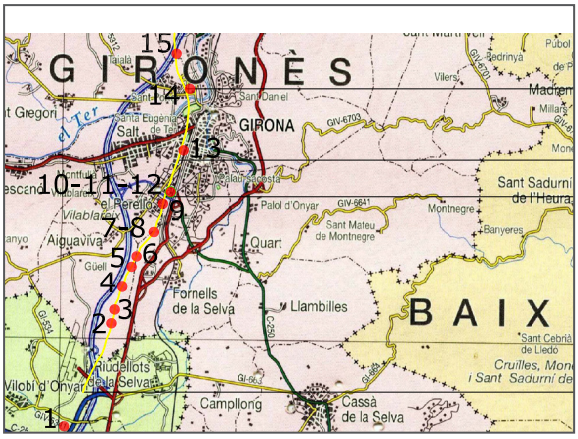

Figura 1. Situació dels jaciments, sector Selva-Gironès.

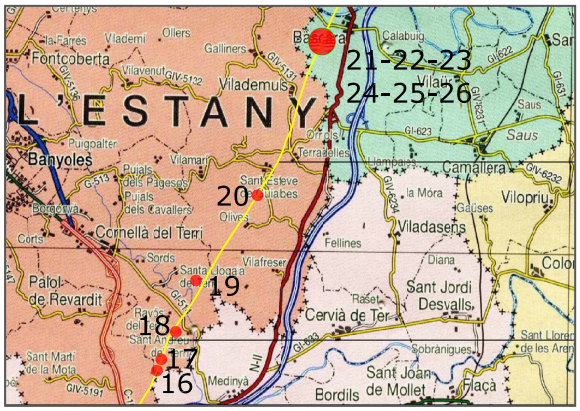

Figura 2. Situació dels jaciments, sector Pla de l'Estany-Bàscara.

Tram Sarrià de Ter – Sant Julià de Ramis. Arqueòlegs responsables: Albert Roncero, Isabel Muñoz i Karim Tarbai.
Tram Sant Julià de Ramis – Cornellà de Terri. Arqueòleg responsable: Albert Roncero.
Tram Cornellà de Terri – Vilademuls. Arqueòlegs responsables: Anna Tarrés i David Valldaura.
Tram Vilademuls – Pontós. Arqueòlegs responsables: Silvia Callavé i David Valldaura.
Tram Pontós – Borrassà. Arqueòlegs responsables: Ferran Díaz i David Valldaura.
Tram Borrassà – Figueres. Arqueòlegs responsables: Silvia Callavé, Olegas Usaciovas i David Valldaura.
Centres d'autotransformació, tram Barcelona – Figueres. Arqueòlegs responsables: Dolors Codina, Josep Frigola i Albert Roncero.
Casetes d'autoalimentació, tram Barcelona – Figueres. Arqueòlegs responsables: Josep Frigola i Silvia Callavé.
Antenes de telecomunicació, tram Barcelona – Figueres: Arqueòlegs responsables: Dolors Codina, Josep Frigola, Maribel Fuertes i Jordi Merino.
En tots els trams, el control no s'ha limitat estrictament a la zona afectada per la construcció de la traça de la LAV, ja que ha inclòs també les zones de préstec, d'abocaments temporals i definitius, les zones d'instal·lacions auxiliars i l'obertura de nous camins d'accés a les obres.

4. Documentació i excavació dels jaciments arqueològics i elements arquitectònics afectats pel projecte.

Tots els jaciments arqueològics i elements arquitectònics afectats pel projecte, tant els que ja s'havien documentat i mencionat a les Declaracions d'Impacte Ambiental corresponents, com els que s'han localitzat durant el control arqueològic de les obres, han estat excavats en extensió, gairebé sempre de forma total i, en alguns casos, només la part afectada per les obres de la LAV. Després de la realització dels informes finals i dels tràmits administratius corresponents, tots els elements i jaciments localitzats han estat coberts o eliminats, sempre amb control arqueològic.

ELS RESULTATS: JACIMENTS ARQUEOLÒGICS I ELEMENTS ARQUITECTÒNICS LOCALITZATS

Per ordre de localització, i seguint el projecte de sud a nord, les troballes efectuades han estat les següents:

1. Can Serra (Vilobí d'Onyar, la Selva)

Tipus: Camp de sitges
Cronologia: Medieval
Direcció: Josep Frigola
Descripció: Consulteu l'article corresponent a les Actes d'aquestes Jornades d'Arqueologia 2010.

2. Camps de mas Figueres (Aiguaviva, Gironès)

Tipus: Fosses
Cronologia: Neolític
Direcció: Elisenda Moix
Descripció: Consulteu l'article corresponent a les Actes d'aquestes Jornades d'Arqueologia 2010.

3. Camp de l'Abadia (Aiguaviva, Gironès)

Tipus: Camp de sitges i forn
Cronologia: segles II aC-I dC (camp de sitges), baixmedieval (forn)
Direcció: Marta Zabala
Descripció: Consulteu l'article corresponent a les Actes d'aquestes Jornades d'Arqueologia 2010.

4. Can Gelats (Aiguaviva, Gironès)

Tipus: Inhumacions i sitges
Cronologia: Neolític (inhumacions) i tardoromà/altmedieval (sitges)
Direcció: Anna Augé
Descripció: Consulteu l'article corresponent a les Actes d'aquestes Jornades d'Arqueologia 2010.

5. Pont d'en Rubau (Aiguaviva, Gironès)

Tipus: Pont
Cronologia: segle XIX

Direcció: Jordi Merino
Descripció: Consulteu l'article corresponent a les Actes d'aquestes Jornades d'Arqueologia 2010.

6. Camps d'en Nadal (Fornells de la Selva, Gironès)
Tipus: Material lític en superficie
Cronologia: Paleolític Inferior i Mig
Direcció: Isabel Muñoz, Miquel Rovira
Descripció: El possible jaciment estava format per dos sectors on es va documentar material arqueològic en superfície, sobretot indústria lítica datable en el Paleolític Inferior i Mig. En el primer sector hi havia gran quantitat de quarsos de mida petita i mitjana, mentre que en el segon sector, situat en el mateix camp i més al nord, va proporcionar quarsos de dimensions més grans i rierencs tallats.
A partir de les prospeccions realitzades en superfície es varen establir diverses acumulacions de material lític tallat, d'aparièncía mosteriana, realitzat fonamentalment en quars. En aquests indrets es varen realitzar diversos sondejos per valorar la importància de l'aflorament, la seva relació estratigràfica i el sistema d'excavació adequat. Aquests sondejos varen proporcionar molt poc material arqueològic, tot ell en posició secundària, procedent i arrossegat molt probablement des del turó veí, situat a llevant, i no afectat per les obres de la LAV.

7. Bosc de la Torre de Bac (Fornells de la Selva, Gironès)
Tipus: Forns
Cronologia: Època romana
Direcció: Marta Zabala
Descripció: Consulteu l'article corresponent a les Actes d'aquestes Jornades d'Arqueologia 2010.

8. Camps de mas Gri (Fornells de la Selva, Gironès)
Tipus: Estructura de combustió
Cronologia: Bronze final – Primera edat del ferro
Direcció: Marina Sánchez
Descripció: Fossa de planta circular excavada en el subsòl natural. Molt afectada a la part superior, tenia entre 90 i 100 centímetres de diàmetre i una fondària d'uns 35 centímetres. Les parets estaven afectades pels efectes de la combustió, fet que va permetre identificar l'estructura com un possible forn.
El material arqueològic recuperat en el farcit de la cubeta fou escàs, concretament diversos fragments sense forma i una vora de ceràmica a mà, que van permetre la seva datació a grans trets entre el Bronze final i el Ferro inicial.

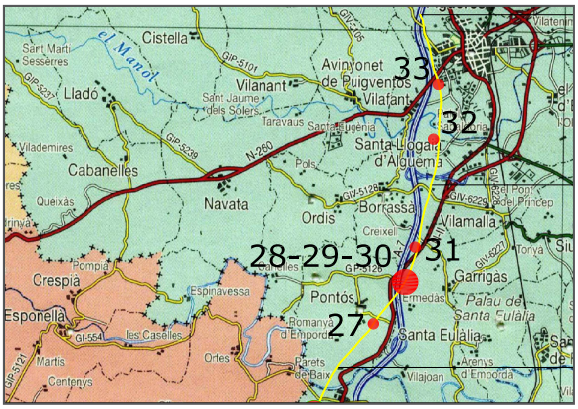

Figura 3. Situació dels jaciments, sector Alt Empordà (Pontós-Vilafant).

9. Pont de la RENFE (Girona, Gironès)
Tipus: Pont
Cronologia: Segle XX
Direcció: Joan Llinàs
Descripció: Pont d'un sol arc, orientat d'est a oest, relacionat amb la construcció de la línia de tren convencional, que travessa el riu Güell i que unia la carretera Nacional II amb el nucli de Salt per un antic camí, actualment desaparegut.
L'amplada del pont és de 3,45 m., lleugerament obert en els dos extrems. L'arc del pont és rebaixat, remarcat amb un fris de 3 línies de rajols verticals. La part superior del pont, on originalment hi havia la barana, està igualment remarcada per una banda de rajols col·locats de forma vertical. Pel que fa a la seva alçada respecte a la llera del riu, ha augmentat des de l'obra original, donat que el pas del pont va patir una reforma consistent en un realçament respecte a l'antic paviment, que va quedar amagat sota la nova pavimentació.

10. Mas Xirgu Sud, 11. Mas Xirgu, 12. Mas Xirgu Nord (Girona, Gironès)
Tipus: Hàbitat prehistòric i possible vil·la romana
Cronologia: Bronze-Ferro I (hàbitat prehistòric) i segles I-II dC (possible vil·la)
Direcció: Maribel Fuertes (Mas Xirgu Sud), Natàlia Colomeda i Estíbaliz Monguiló (Mas Xirgu) i Dolors Codina (Mas Xirgu Nord)
Descripció: Consulteu l'article corresponent a les Actes d'aquestes Jornades d'Arqueologia 2010.

13. Estació de Girona (Girona, Gironès)
Tipus: Andana i moll de càrrega i descàrrega
Cronologia: Segles XIX-XX
Direcció: Josep Frigola
Descripció: A l'indret on, fins a l'inici de les actuals obres de construcció de la nova estació del TGV, hi havia l'estació d'autobusos, es varen localitzar i documentar dos murs paral·lels, amb una separació d'entre 4 i 5 metres i d'una llargada aproximada d'entre 12 i 15 metres. Una vegada dibuixats i topografiats, es varen relacionar i superposar amb un plànol de l'any 1937 i una fotografia aèria del 1958, i es varen identificar com estructures corresponents a les andanes de càrrega i descàrrega de l'antiga estació de mercaderies, destruïda en el moment de la construcció de l'estació d'autobusos abans mencionada. Fou difícil establir-ne el moment de construcció, atès que des de l'arribada del tren a Girona, l'any 1862, aquesta zona s'ha utilitzat sempre com a estació de mercaderies.

14. Turó de la Bateria – Sector Fontajau (Girona, Gironès)
Tipus: Jaciment en posició secundària
Cronologia: Paleolític Inferior i Mig
Direcció: Anna Tarrés, Eduard Clemente
Descripció: El sector de Fontajau (Girona), on s'hi ha de construir un pou d'accés al túnel del TGV, es va considerar una zona d'expectativa arqueològica degut a la seva situació privilegiada, entre el turó del Puig d'en Roca i el de la Bateria, on hi ha dos importants i coneguts jaciments d'època prehistòrica.
La intervenció arqueològica portada a terme en aquest indret va proporcionar un interessant conjunt de materials prehistòrics, sobretot indústria lítica, que estava totalment en posició secundària, probablement procedent dels turons veïns.
Les matèries primeres utilitzades són molt pobres: dominen els quarsos i quarsites, seguits de les sorrenques i calcàries, mentre que, pel que fa a corneana, roques filonianes, sílex, pòrfid i granit, només estan presents de forma testimonial. Hi ha una manca total de restes arqueològiques no lítiques (fauna, estructures, carbons...).

15. Mas Boscosa (Sarrià de Ter, Gironès)
Tipus: Sitja i estructura construïda
Cronologia: Segles IV-III aC (sitja) i època moderna o contemporània (estructura)
Direcció: Maribel Fuertes
Descripció: Consulteu l'article corresponent a les Actes d'aquestes Jornades d'Arqueologia 2010.

16. Mas Vedruna (Cornellà de Terri, Pla de l'Estany)
Tipus: Sitja
Cronologia: Segles IV-III aC
Direcció: Albert Roncero
Descripció: Consulteu l'article corresponent a les Actes d'aquestes Jornades d'Arqueologia 2010.

17. Serra de Sant Andreu (Cornellà de Terri, Pla de l'Estany)
Tipus: Sitges
Cronologia: època ibèrica
Direcció: Joan Llinàs
Descripció: Consulteu l'article corresponent a les Actes d'aquestes Jornades d'Arqueologia 2010.

18. Pou del pla de Sant Andreu (Cornellà de Terri, Pla de l'Estany)
Tipus: Dipòsit d'aigua
Cronologia: Contemporània
Direcció: Maribel Fuertes
Descripció: La intervenció va permetre la documentació d'una cisterna de planta quadrangular, una arqueta de distribució exterior i diversos trams de canonada subterrània associats a l'estructura. La cisterna, pràcticament quadrada, tenia unes dimensions entre els 5,80 i els 6,20 metres de costat, amb l'interior arrebossat amb morter hidràulic i la base pavimentada amb rajols rectangulars. La seva funció era l'emmagatzematge d'aigua per a regar els camps de l'entorn. No es va poder determinar la data de construcció i d'utilització de l'estructura, llevat que el seu abandonament es va produir ben entrada la segona meitat del segle XX.
En el costat de ponent del dipòsit hi havia una arqueta que el connectava amb dos trams de canonada feta de ceràmica. El primer estava orientat cap a ponent, on hi havia el pou d'extracció de l'aigua, no afectat per les obres, i el segon canalitzava les aigües cap al nord-est.

19. Fossa de Santa Llogaia (Cornellà de Terri, Pla de l'Estany)
Tipus: Possible sitja
Cronologia: Època romana
Direcció: Anna Tarrés
Descripció: En efectuar la prospecció d'un nou

abocador després de la retirada de la capa superficial, es va documentar una possible sitja en un dels seus extrems. El farcit estava format per alguns fragments de ceràmica comuna romana i, sobretot, fragments de tegula, molts dels quals semblaven rebuigs de cuita. Tanmateix, l'estructura no quedava finalment afectada per les obres i no es va excavar. En tot cas, cal considerar-la una troballa interessant perquè ens pot indicar la possible existència d'un forn de ceràmica en aquell sector, no massa allunyat de la sitja.

20. Pla de Sant Esteve (Vilademuls, Pla de l'Estany)
Tipus: Camp de sitges
Cronologia: Segles II-I aC
Direcció: Dolors Codina
Descripció: Consulteu l'article corresponent a les Actes d'aquestes Jornades d'Arqueologia 2010.

21. Mas Costa (Bàscara, Alt Empordà)
Tipus: Sitges i forn
Cronologia: Segles XIII-XIV
Direcció: Maribel Fuertes
Descripció: Consulteu l'article corresponent a les Actes d'aquestes Jornades d'Arqueologia 2010.

22. Molí del mas Xibeca (Bàscara, Alt Empordà)
Tipus: Molí
Cronologia: Contemporani
Direcció: Maribel Fuertes, Joaquim Grau
Descripció: Consulteu l'article corresponent a les Actes d'aquestes Jornades d'Arqueologia 2010.

23. Camp d'en Pitu Porusia (Bàscara, Alt Empordà)
Tipus: Sitges i fosses
Cronologia: Bronze, Ferro I, època ibèrica i època romana republicana
Direcció: Maribel Fuertes
Descripció: Consulteu l'article corresponent a les Actes d'aquestes Jornades d'Arqueologia 2010.

24. Camp Gran (Bàscara, Alt Empordà)
Tipus: Sitges i fosses
Cronologia: Bronze, Ferro I, època ibèrica i època romana republicana
Direcció: Estibaliz Monguiló
Descripció: Consulteu l'article corresponent a les Actes d'aquestes Jornades d'Arqueologia 2010.

25. Rentador del mas Xibeca (Bàscara, Alt Empordà)
Tipus: Rentador
Cronologia: Contemporani
Direcció: Maribel Fuertes
Descripció: El rentador era una estructura de planta rectangular, de 9,50 metres de llargada i 2,50 d'amplada. La construcció disposava de dos sistemes de desguàs. Un, inferior, era utilitzat per a la neteja i manteniment del dipòsit, tenia l'orifici de sortida a nivell del paviment interior, a la part nord del mur de tancament est, i comunicava amb l'exterior mitjançant una teula àrab horitzontal. El segon desguàs, superior, era utilitzat per mantenir el nivell d'aigua del dipòsit, i també estava fet mitjançant una teula àrab. El rentador estava situat al centre de l'estructura, sobre l'aparell del mur de tancament est.

26. Camp del Bosc (Bàscara, Alt Empordà)
Tipus: Forns
Cronologia: segles IV-V dC
Direcció: Isabel Muñoz
Descripció: Consulteu l'article corresponent a les Actes d'aquestes Jornades d'Arqueologia 2010.

27. Riera de Santa Anna (Pontós, Alt Empordà)
Tipus: Mina d'aigua, dipòsit i pou
Cronologia: Moderna - contemporània
Direcció: Isabel Muñoz
Descripció: El conjunt estava format per diversos elements. Es va documentar un pou circular, de 2,40 m. de diàmetre exterior i 1,62 m. d'interior, fet amb rierencs i pedres sorrenques i lligat amb morter de calç. Hi havia també una mina d'aigua, excavada en el subsòl natural, que proveïa d'aigua un dipòsit de forma trapezoïdal, amb dimensions que variaven entre els 1,5 i els 7 m. de llargada. Les parets del dipòsit estaven fetes amb rierencs lligats amb morter de calç. Per la part interior, els murs estaven revestits amb morter hidràulic i el fons estava enrajolat. D'aquest dipòsit en sortia una canal feta amb pedres i rajols, parcialment destruïda. Les estructures documentades estaven destinades a l'abastiment i emmagatzematge d'aigua per al reg dels camps de l'entorn.

28. La Rabassada (Garrigàs, Alt Empordà)
Tipus: Dipòsit i edificacions
Cronologia: Moderna - contemporània
Direcció: Elisenda Moix

Descripció: El conjunt d'estructures estava format per dos dipòsits i dues petites edificacions. El primer dipòsit, de forma trapezoïdal, tenia unes dimensions d'entre 7,50 i 11 m. de llargada i entre 3,20 i 7 m. d'amplada. A l'interior tenia un paviment de rajoles rectangulars. Del segon dipòsit, que s'hi adosava, només en quedaven dos trams de mur de petites dimensions.

L'edificació 1 era una petita caseta de planta quadrada, feta de rierencs i fragments de material de construcció lligats amb morter de calç, amb teulat a un vessant, que estava enfonsat. Només tenia una obertura, la porta d'accés. La caseta 2 era molt moderna, amb planta quadrada i teulat a dos vessants, feta amb rajols i teules modernes. En els dos casos, molt probablement es tractava de casetes relacionades amb els treballs agrícoles dels camps de l'entorn.

29. Pou del rec de la Font Vella (Garrigàs, Alt Empordà)

Tipus: Pou

Cronologia: Modern - contemporani

Direcció: Elisenda Moix

Descripció: Conjunt format per un pou circular, construït amb rierencs i pedres sorrenques de dimensions considerables, ben tallades i unides en sec, sense morter. El seu diàmetre intern era de 0,67 m. Al seu costat hi havia un dipòsit de forma trapezoïdal, construït amb rajols i ciment, amb unes dimensions de 1,74 m.de llargada màxima i 1,08 m. d'amplada, amb una alçada conservada de 40 cm. Era una estructura destinada a l'abastiment i enmagatzematge d'aigua per al reg dels camps de l'entorn.

30. Rec de la Font Vella (Garrigàs, Alt Empordà)

Tipus: Mina d'aigua i font

Cronologia: Contemporània

Direcció: Elisenda Moix

Descripció: Mina d'aigua excavada en el subsòl natural. A la part exterior s'hi havia construït una petita estructura que permetia una mínima reserva d'aigua i una font, que ha estat en ús fins a dates ben recents. Igual que les estructures anteriorment documentades, permetia abastir d'aigua els camps de l'entorn.

31 Can Cortada (Borrassà, Alt Empordà)

Tipus: Construcció de caire militar (caserna, post de guàrdia)

Cronologia: Segle XIX

Direcció: Josep Frigola

Descripció: Consulteu l'article corresponent a les Actes d'aquestes Jornades d'Arqueologia 2010.

32. Mas Veí (Vilafant, Alt Empordà)

Tipus: Bòvila

Cronologia: Segles XIX-XX

Direcció: Maribel Fuertes i Silvia Callavé

Descripció: Consulteu l'article corresponent a les Actes d'aquestes Jornades d'Arqueologia 2010.

33. Els Pins (Vilafant, Alt Empordà)

Tipus: Rases, estructura de combustió i sitja

Cronologia: època romana (sitja i estructura de combustió) i indeterminada (rases)

Direcció: Elisenda Moix

Descripció: En aquest jaciment es van localitzar diverses rases, una sitja i una estructura de combustió. Hi havia dues rases de llargada considerable que aprofitaven el desnivell del camp per recollir l'aigua de la pluja i evitar la inundació de tot el camp. És un sistema documentat a altres indrets de l'Empordà i utilitzat fins a inicis del segle XX.

La sitja tenia forma semiesfèrica. Estava molt arrasada i només es conservava fins a una fondària de 0,50 metres. En el seu farcit només es van recollir dos fragments de material ceràmic sense forma que es pogueren situar, a grans trets, en època romana, igual que la veïna estructura de combustió.

Les 38 rases documentades i excavades no van proporcionar cap fragment de material arqueològic i no es van poder datar, tot i que eren posteriors a la sitja d'època romana, que estava retallada per una d'aquestes rases.

BIBLIOGRAFIA

AUGÉ, A.; LLINÀS, J.; MOIX, E.; SÀNCHEZ, M.; ZABALA, M. 2009A, Les troballes arqueològiques en el traçat del TGV al seu pas per Aiguaviva. *Tirinculis*, 26, p. 52-53.

AUGÉ, A.; LLINÀS, J.; MOIX, E.; SÀNCHEZ, M.; ZABALA, M. 2009B, Prehistòria recent i antiguitat a Aiguaviva i Fornells de la Selva: les troballes arqueològiques a les obres del TGV, *Quaderns de la Selva*, 21, p. 175-194.

CALLAVÉ, S.; CODINA, D.; FUERTES, M.; LLINÀS, J.; MONGUILÓ, E.; RONCERO, A.; SÁNCHEZ,

M.; TARRÉS, A.; ZABALA, M. (EN PREMSA), "L'explotació del camp a l'època ibèrica al nord-est de Catalunya: els camps de sitges trobats durant la construcció del TGV a les comarques de Girona", *Tribuna d'arqueologia 2008-2009*, Barcelona.

NOTES

1) Els arqueòlegs i arqueòlogues que han participat en els treballs de coordinació, control i direcció d'excavació d'aquests trams són:
Rosa M. Amigo, Anna Augé, Silvia Callavé, Eduard Clemente, Dolors Codina, Natàlia Colomeda, Ferran Díaz, Josep Frigola, Maribel Fuertes, Joaquim Grau, Joan Llinàs, Jordi Merino, Estibaliz Monguiló, Elisenda Moix, Carme Montalban, Isabel Muñoz, Gerard Prados, Albert Roncero, Miquel Rovira, Marina Sánchez, Karim Tarbai, Anna Tarrés, Olegas Usaciovas, David Valldaura i Marta Zabala.

ESTUDIS D'IMPACTE SOBRE EL PATRIMONI CULTURAL (ARQUEOLÒGIC, PALEONTOLÒGIC I ARQUITECTÒNIC) PER A PROJECTES D'OBRA PÚBLICA A LES COMARQUES DE GIRONA (BIENNI 2008-09)

Francesc BUSQUETS*, Montse FREIXA i VILA, Àlex MORENO**

Arran de l'elaboració de l' Estudi d' Impacte Ambiental de diferents Projectes d'obra pública, els promotors d'aquestes (GISA, MINISTERIO DE FOMENTO, ENAGAS, RED ELÉCTRICA DE ESPAÑA), directament o bé a través de consultories i enginyeries, han encarregat a l'empresa ATICS S.L. la redacció de la part d'aquests projectes dedicat a l' impacte sobre el Patrimoni Cultural (Patrimoni Arqueològic, Paleontològic i Arquitectònic).

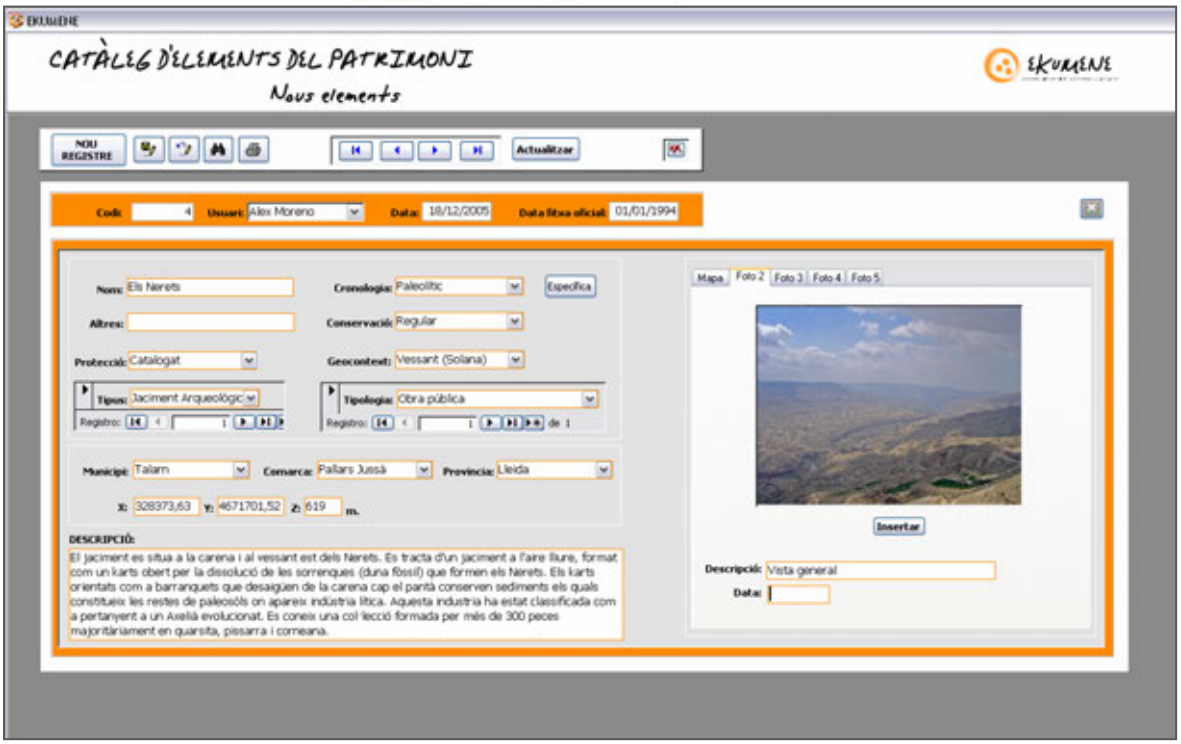
Els estudis realitzats durant el bienni 2008-2009 que suara presentem són els següents:

- Pla Parcial Sup C1 Poble Nou Nord de Llers.

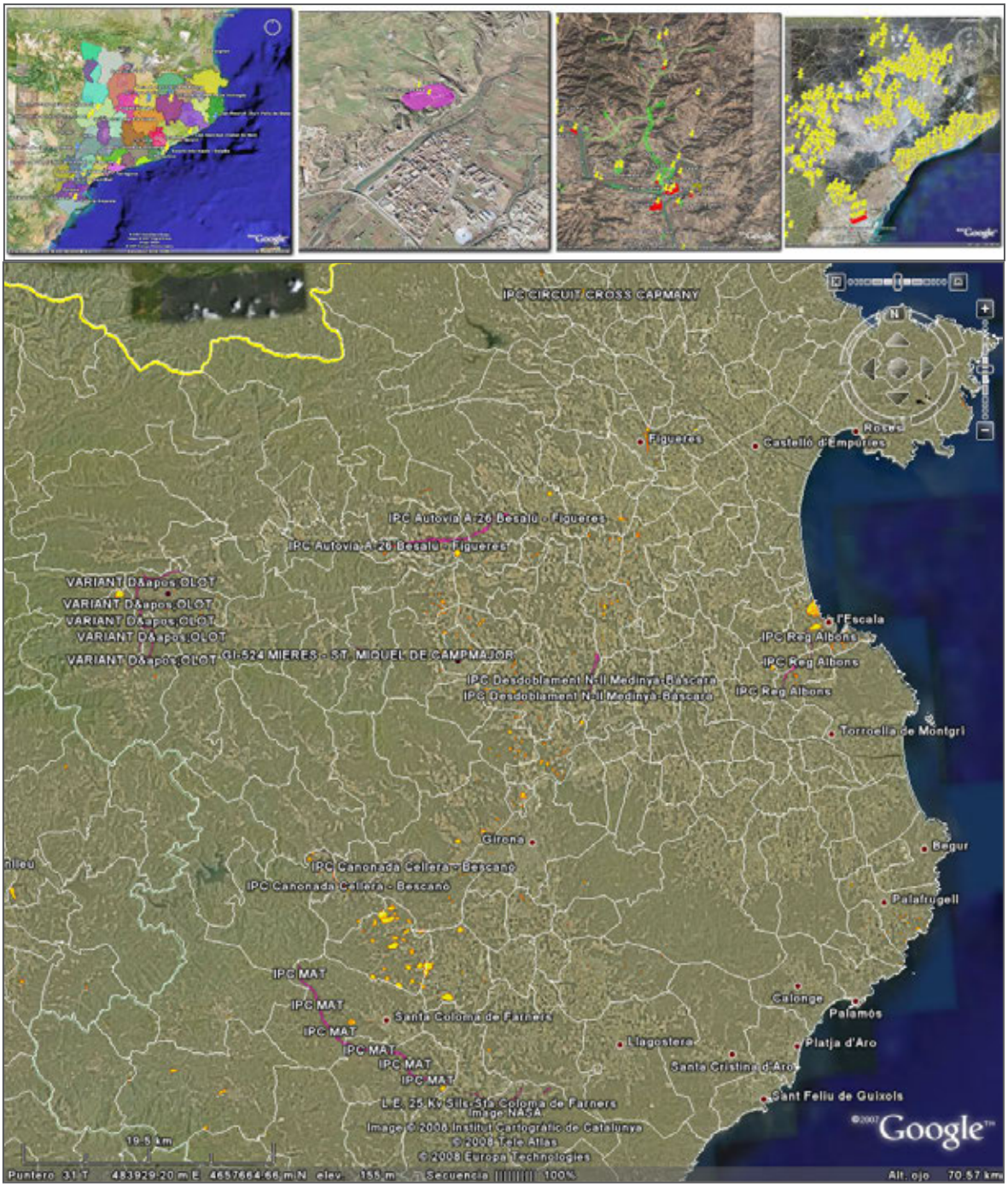
- Projecte de connexió dels sistemes de sanejament de Sant Pere Pescador i l'Armentera a l'EDAR de l'Escala (Sant Pere Pescador, l'Armentera, l'Escala i Albons; Alt Empordà).

L'eina per a realitzar aquest treballs ha estat el sistema d'informació geogràfica corporatiu d'ATICS SL, anomenat Ekumene,*sistema gestor del patrimoni cultural.*

EKUMENE
sistema gestor del patrimoni cultural

** Arqueòleg, Atics S.L., ** Geògraf tècnic especialista en SIG, Atics S.L.*

Ekumene és un sistema d'informació geogràfica orientat a la gestió de les dades espacials i alfanumèriques generades per Atics s.l. . Ekumene és un SIG corporatiu. Constitueix un recurs global per al funcionament diari dels treballs a realitzar per Atics S.L.

Ekumene organitza la informació cartogràfica i alfanumèrica que genera l'empresa, per tal que la gestió dels recursos d'informació sigui àgil i eficient. Suporta l' inventari i l'actualització de la informació completa (cartogràfica, planimètrica i alfanumèrica) dels elements necessaris per a gestió de projectes. A més a més, permet generar cartografia general (informació bàsica) i temàtica (en funció dels atributs alfanumèrics o elements georeferenciats) de caire genèric o resultant d'explotacions particulars.

Durant l'any 2007 hem donat un pas endavant integrant el popular *Google Earth* a Ekumene. Podem exportar la informació geogràfica del nostre SIG a format KML (acrònim de *Keyhole Markup Language*), que és format el propi de *Google Earth* per representar entitats geogràfiques.

Des del mes de juny de 2007 el territori català té una cobertura del 100% amb la incorporació a Google Earth de les ortoimatges de l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC). Ara podem explotar la potencialitat de Google Earth pel que fa a la visualització d'imatges de forma contínua (*streaming*).
Qualsevol ordinador amb connexió a Internet que tingui instal·lat *Google Earth* (gratuït) pot obrir els arxius KML i visualitzar la informació geogràfica (jaciments, intervencions, àrees de prospecció de forma simple i ràpida. És la manera més àgil de compartir informació i conèixer la localització de les entitats geogràfiques al moment.
Tots els estudis realitzats s'han estructurat en les següents parts:

• Buidatge exhaustiu de la documentació existent a l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya (Àrea de Coneixement i Recerca de la Subdirecció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya) dels jaciments arqueològics que es localitzen als entorns més immediats de cadascun del projectes. Aquest buidatge es complementa amb bibliografia especialitzada.

• Buidatge exhaustiu de la documentació existent a l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya (Àrea de Coneixement i Recerca de la Subdirecció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya) de tots aquells elements i construccions catalogades que es als entorns més immediats de cadascun del projectes. Aquest buidatge es complementa amb bibliografia especialitzada.

• Consulta i buidatge dels diferents Catàlegs municipals del Patrimoni, o bé dels Plans Especials de Patrimoni (si estaven aprovats).

• Realització d'una prospecció arqueològica preventiva (segons el procediment establert pel Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic de la Subdirecció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya) de les zones afectades pels nous projectes, per tal de cercar possibles nous elements patrimonials tant arqueològics com arquitectònics.

Per portar a terme aquesta tasca es seguia el traçat dels diferents projectes i es delimitaven Àrees de Prospecció (A.P.) en funció de l'orografia, l'ús del sòl, els límits dels camps, camins i carreteres actuals. Es prospectaven cadascuna d'elles per poder documentar les possibles concentracions i afloraments de materials arqueològics i restes de construccions.
Aquests treballs van estar realitzats per arqueòlegs que examinaren tota la superfície per on ha de transcórrer cada obra d'infraestructura.
Per dur a terme la prospecció, els arqueòlegs anaven fent passades a peu per les zones que s'havien establert amb anterioritat fins recórrer la superfície a estudiar, alhora que s'omplia una fitxa amb els resultats. Si en una àrea prospectada es constatava la presència de materials arqueològics i/o restes constructives susceptibles d'indicar l'existència d'algun jaciment, es determinava el camp o la zona on s'havia documentat el material com a Zona d'Expectativa Arqueològica (Z.E.A.).
Les edificacions, béns immobles i elements patrimonials localitzats durant la prospecció, que no es troben catalogats a l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya i/o als diferents catàlegs municipals però que tenen certa rellevància històrica i/o arquitectònica, han estat identificats amb les sigles E.D.

• Establiment d'una sèrie de mesures correctores a aplicar abans i durant la realització de cada projecte, a partir de tota la informació aconseguida gràcies als anteriors apartats.

RESULTATS OBTINGUTS I ESTABLIMENT DE MESURES PREVENTIVES/CORRECTORES

Els resultats obtinguts en els diferents treballs de camp s'han georeferenciat i s'ha elaborat cartografia temàtica i un estudi detallat de cada entitat patrimonial localitzada.
Tots aquests elements del Patrimoni Arqueològic i Arquitectònic s'han classificat en funció del grau de protecció de l'element patrimonial (B.C.I.N./ J.A. / P. A.) segons la Llei (9/1993, Llei del Patrimoni Cultural Català). Per tant cada un d'ells presenta un Nivell de Sensibilitat d'acord amb aquesta protecció. La divisió és la següent:

• Aquells elements del Patrimoni Arqueològic i Arquitectònic que estan declarats BCIN (Bé Cultural d'Interès Nacional, segons la Llei 9/1993, Llei del

Patrimoni Cultural Català). Els elements patrimonials amb aquesta catalogació reben la més alta protecció, segons la citada legislació. Els seu Nivell de Sensibilitat és Molt Alt i, conseqüentment, es produiria una pèrdua permanent d'aquest patrimoni, sense cap possible recuperació, ni amb l'aplicació de mesures protectores o correctores.

• Aquells elements del Patrimoni Arqueològic que estan catalogats i per tant protegits segons la Llei 9/1993, Llei del Patrimoni Cultural Català. Degut a aquest grau de protecció, cada un d'aquests elements té un Nivell de Sensibilitat Alt i el su entorn més immediat un nivell de Sensibilitat Moderat. És per això que s'haurien d'aplicar mesures correctores o protectores severes.
• Aquells elements del Patrimoni Arquitectònic que estan catalogats i per tant protegits segons la llei 9/1993, Llei del Patrimoni Cultural Català. Degut a aquest grau de protecció, cada un d'aquests elements té un Nivell de Sensibilitat Alt. És per això que hauran d'aplicar-se mesures correctores o protectores severes.

• Aquells elements patrimonials (Zones d'Expectativa Arqueològica / Edificacions no catalogades) documentats com a conseqüència de la prospecció arqueològica preventiva (segons el procediment establert pel Decret 78/2002, del 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic).
Zones d'expectativa arqueològica (Z.E.A.)
Edificis rellevants no catalogats (E.D.)

Així, depenent de la del grau de protecció de l'element patrimonial (B.C.I.N./ J.A. / P.A/ Z.E.A./ E.D.) s'establien una sèrie de mesures preventives/ correctores concretes per a cada element.

Pla Parcial Sup C1 Poble Nou Nord de Llers

Element	Afecció	Mesures correctores
Z.E.A. 1:	SI	- Intervenció arqueològica preventiva en la zona que consistirà en: .realització de sondejos arqueològics .si fos necessari una excavació exhaustiva

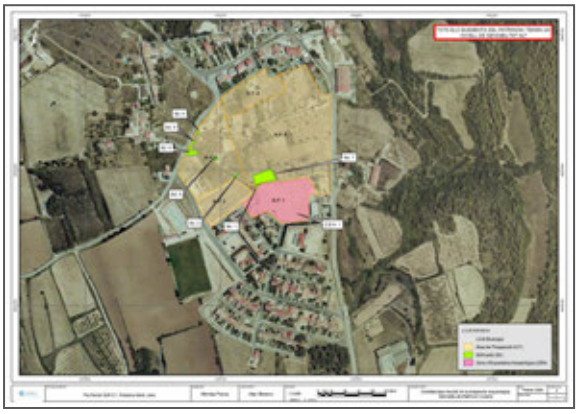
Element	Afecció	Mesures correctores
E.D.1: MURS FORMANT UNA ESTRUCTURA EN ANGLE RECTE.	SI	Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric. Excavació en extensió dels elements i de l'estratigrafia que s'hi associï.
E.D.2: PETIT PONT	SI	Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric. Excavació en extensió dels elements i de l'estratigrafia que s'hi associï.
E.D.3: POU	SI	Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric.
E.D.4: RENTADOR I DIPÒSIT	SI	Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric.
E.D.5: POU	SI	Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric.
E.D.6: RENTADOR	SI	Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric.
E.D.7: BASSA	SI	Control i seguiment arqueològic de la deconstrucció de l'element

Pel que fa a la Z.E.A. 1, on es localitzaren diversos fragments ceràmics, i les E.D. 1 i E.D. 2., les mesures correctores determinaren la realització de sondejos aqueològics (rases) i l'excavació en extensió dels elements i de l'estratigrafia associada. Aquests treballs es van dur a terme entre el 28 de juliol i 22 d'agost de 2008.
Pel que fa a les rases que es van excavar a la Z.E.A. 1, els resultats foren negatius. L'estratigrafia a la zona nord del camp la formaven tres UE's: la primera, un nivell de terra vegetal, la segona un nivell d'argila i finalment el nivell geològic compost per còdols rierencs barrejats amb argila. A la resta del camp es van localitzar dos UE's: un nivell de terra vegetal i el nivell geològic anteriorment citat.
No es va documentar cap estructura arqueològica positiva o negativa i nomes uns pocs fragments de ceràmica de tipus indeterminat d'època contemporània.
Tot i que en les rases no es va documentar cap estructura de tipus arqueològic, la naturalesa del

terreny observat fa pensar que ens trobem en el llit d'un antic riu, la qual cosa fa que siguin necessaris els desaigües que es van observar tant en aquest camp com en els camps de tota la zona a fi de poder-los drenar per al seu cultiu.

Pel que fa a les Edificacions, la primera estructura, E.D. 1, estava formada per dos murs: el primer era un mur de contenció al qual se li adossava una instal·lació hidràulica d'un sistema de transport d'aigua formada per un tub de ciment que arribava fins un imbornal que connectava amb un altre tub procedent del nord. El segon mur funcionava com a límit d'un camp, com es va poder observar en la seva continuació cap al nord. Aquesta estructura es trobava situada de forma quasi perpendicular al mur abans esmentat, encara que no s'arribaven a tocar. La cronologia d'aquesta construcció data d'època contemporània, del s XX.

La segona estructura on es va actuar, E.D. 2, es tractava d'un petit pont situat sobre un rec. Presentava una sola arcada assentada sobre dos estreps. Una vegada netejat i excavada en part la part superior de l'arcada, el material que es va poder recuperar era tot ell d'època contemporània, del s XX.

Projecte de connexió dels sistemes de sanejament de Sant Pere Pescador i l'Armentera a l'EDAR de l'Escala (Sant Pere Pescador, l'Armentera, l'Escala i Albons; Alt Empordà)

Element	Afecció	Mesures correctores
E.D.1: MURS FORMANT UNA ESTRUCTURA EN ANGLE RECTE.	SI	Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric. Excavació en extensió dels elements i de l'estratigrafia que s'hi associï.

Element	Afecció	Mesures correctores
B.C.I.N. 1: EMPÚRIES	ENTORN IMMEDIAT	Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...).
B.C.I.N. 1: CASTELL DE CINC-CLAUS	ENTORN IMMEDIAT	Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...).
J.A. 1: CINC-CLAUS	ENTORN IMMEDIAT	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
J.A. 2: SANTA CRISTINA	ENTORN IMMEDIAT	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
J.A. 3: MAS BALLET	ENTORN IMMEDIAT	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
J.A. 4: L'ARMENTERA	ENTORN IMMEDIAT	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
J.A. 5: CAMP DEL BOSC	PARCIAL	Evitar qualsevol afectació directa sobre aquest espai. - Intervenció arqueològica preventiva en la zona que consistirà en: .realització de rases arqueològiques. .si fos necessari una excavació exhaustiva.

Ronda nord de Figueres. Des de l'estació de Figueres del TGV fins el PK 7+000 de la NII-a. Tram: Figueres

Element	Afecció	Mesures correctores
B.C.I.N. 1: CASTELL DE SANT FERRAN	ENTORN IMMEDIAT	Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...).
J.A. 1: CASTELL DE SANT FERRAN	ENTORN IMMEDIAT	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
J.A. 2: CONVENT DE SANT ROC	ENTORN IMMEDIAT	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
P.A. 1: BANC DEL GENERAL	ENTORN IMMEDIAT	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
P.A. 2: MONÒLIT GENERAL ÁLVAREZ DE CASTRO	ENTORN IMMEDIAT	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
E.D. 1: MINA DE SORTIDA D'AIGUA DEL FOSSAT DEL CASTELL	ENTORN IMMEDIAT	- Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric. - Evitar qualsevol afectació directa sobre els elements (instal. lacions auxiliars...)
E.D. 2: MINA DE SORTIDA D'AIGUA DEL FOSSAT DEL CASTELL	ENTORN IMMEDIAT	- Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric. - Evitar qualsevol afectació directa sobre els elements (instal. lacions auxiliars...)
E.D. 3: MINA DE SORTIDA D'AIGUA DEL FOSSAT DEL CASTELL	ENTORN IMMEDIAT	- Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric. - Evitar qualsevol afectació directa sobre els elements (instal. lacions auxiliars...)
E.D. 4: MINA DE SORTIDA D'AIGUA DEL FOSSAT DEL CASTELL	ENTORN IMMEDIAT	- Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric. - Evitar qualsevol afectació directa sobre els elements (instal. lacions auxiliars...)
E.D. 5: MINA DE SORTIDA D'AIGUA DEL FOSSAT DEL CASTELL	ENTORN IMMEDIAT	- Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric. - Evitar qualsevol afectació directa sobre els elements (instal. lacions auxiliars...)

Projecte construcció: Autovia del nordeste A2. Barcelona - Frontera con Francia. Tramo: Medinyà – Orriols. Provincia de Girona

Element	Afecció	Mesures correctores
B.C.I.N. 1: FORT FUSELLER (TORRE DEL TELÈGRAF O TORRE DE FELLINES)	ENTORN IMMEDIAT	Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...).
Y.A. 1: RESTAURANT LA SAUSA	ENTORN IMMEDIAT	- Evitar una afectació directa sobre l'espai. - Intervenció arqueològica preventiva en la zona que consistirà en: .realització de sondejos arqueològics .si fos necessari una excavació exhaustiva
P.A. 1: MAS FONOLLET I CAPELLA DE SANT MIQUEL	ENTORN IMMEDIAT	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.

Element	Afecció	Mesures correctores
Z.E.A. 1:	ENTORN IMMEDIAT	- Evitar una afectació directa sobre l'espai. - Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
E.D. 1: CAN RIERA	ENTORN IMMEDIAT	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
E.D. 1: MINA DE SORTIDA D'AIGUA DEL FOSSAT DEL CASTELL	ENTORN	- Evitar qualsevol afectació directa sobre els elements (instal. lacions auxiliars...)
E.D. 2: CONSTRUCCIÓ SECUNDÀRIA RELACIONADA AMB CAN RIERA	SI	- Documentació planimètrica i fotogràfica de l'edifici. - Control i seguiment arqueològic de la deconstrucció de l'element.
E.D. 3: VIVENDA DELS PROPIETARIS DE LA RESIDÈNCIA RURAL MAS DELS FRARES	ENTORN	- Evitar qualsevol afectació directa sobre els elements (instal. lacions auxiliars...)
E.D. 4: RESTAURANT CAN MARET	ENTORN	- Evitar qualsevol afectació directa sobre els elements (instal. lacions auxiliars...)
E.D. 5: CAN MARET	ENTORN	- Evitar qualsevol afectació directa sobre els elements (instal. lacions auxiliars...)

Projecte d'expropiacions de l'arteria de la I.T.A.M. de la Tordera – Planta del Ter. Dipòsit al TM de Fogars de la Selva i connexions

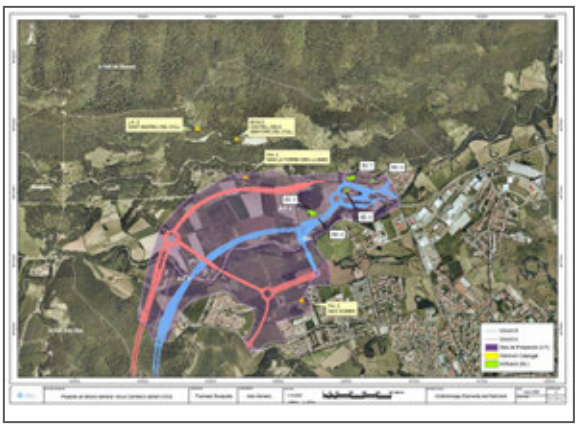
Element	Afecció	Mesures correctores
P.A. 1: MASIA DE CAN SAGRER	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.

Projecte de nova carretera. Variant d'Olot. (TT MM. La Vall d'en Bas – Les Preses. Olot)

Element	Afecció	Mesures correctores
B.C.I.N. 1: CASTELL DELS SENYORS DEL COLL	ENTORN	- Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...). - Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
J.A. 1: CODELLA	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
P.A. 1: MAS CODELLA	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
P.A. 2: MAS SOBIRÀ	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.

Element	Afecció	Mesures correctores
P.A. 3: MAS LA TORRE D'EN LLUNES	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
E.D. 1: MASIA DE LA CASA GRAN	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
E.D. 2: MASIA EL MIR	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
E.D. 3: MASIA LES COROMINES	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
E.D. 4: POU CIRCULAR DE CAPELLA	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
E.D. 5: AGRUPACIÓ DE CASES	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
E.D. 6: GRANJA	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
E.D. 7: L'HOSTAL DEL SOL	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.

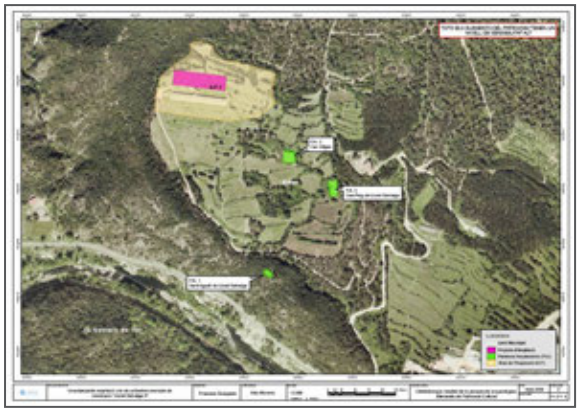
Projecte de desdoblament de la C-260 del Pk 29+000 al Pk 753+250 de la N II. Tram: Figueres – El Far d'Empordà

Element	Afecció	Mesures correctores
B.C.I.N. 1: ESGLÉSIA FORTIFICADA DE VILATENIM.	ENTORN	- Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...).
J.A. 1: ESGLÉSIA DE VILATENIM/ ESGLÉSIA DE SANT JOAN	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.

Avantprojecte ampliació cria pollastres exempts de medicació "Lloret salvatge II"

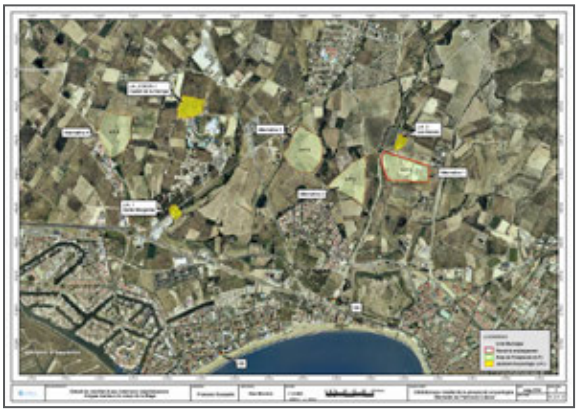
Element	Afecció	Mesures correctores
P.A. 1: SANT AGUSTÍ DE LLORET SALVATGE .	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
P.A. 2: CAN SITGES	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
P.A. 3: CAN PUIG DE LLORET SALVATGE	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.

Estudi de viabilitat d'una instal·lació dessalinitzadora d'aigua marina a la Conca de la Muga (Roses; Castelló d'Empúries. Alt Empordà)

Element	Afecció	Mesures correctores
B.C.I.N. 1: CASTELL DE LA GARRIGA	ENTORN	- Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...).
J.A. 1: SANTA MARGARIDA	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
J.A. 2: LA GARRIGA	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
J.A. 3: LES ARENES O VINYES D'EN GUERRA.	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
TROBADA AÏLLADA 1.	ENTORN	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.

Proyecto de Gaseoducto Martorell – Figueres

Element	Afecció	Mesures correctores
Y.A. 79: CAN CUCA	ENTORN IMMEDIAT	-Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...). -Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona. -Excavació en extensió en cas de documetntar-se restes arqueològiques.
Y.A. 46: NUCLI URBÀ DE VILABLAREIX	ENTORN IMMEDIAT	-Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...). -Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona. -Excavació en extensió en cas de documetntar-se restes arqueològiques.
Y.A. 55: BOSQUET DEL RAJOLER	ENTORN IMMEDIAT	-Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...). -Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona. -Excavació en extensió en cas de documetntar-se restes arqueològiques.
Y.A. 57: MONT ALEGRE	ENTORN IMMEDIAT	-Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...). -Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona. -Excavació en extensió en cas de documetntar-se restes arqueològiques.

Element	Afecció	Mesures correctores
Y.A. 59: ESGLÉSIA DE SANTA CÀNDIDA	ENTORN IMMEDIAT	-Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...). -Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona. -Excavació en extensió en cas de documetntar-se restes arqueològiques.
Y.A. 60: SANT ESTEVE DE GUIALBES	ENTORN IMMEDIAT	-Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...). -Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona. -Excavació en extensió en cas de documetntar-se restes arqueològiques.
Y.A. 61: CAMPS DE LA CARRETERA	ENTORN IMMEDIAT	-Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...). -Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona. -Excavació en extensió en cas de documetntar-se restes arqueològiques.
Y.A. 81: LES FONTS VELLES	ENTORN IMMEDIAT	-Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...). -Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona. -Excavació en extensió en cas de documetntar-se restes arqueològiques.

Element	Afecció	Mesures correctores
Y.A. 82: CARRETERA NII. KM 752	ENTORN IMMEDIAT	-Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...). -Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona. -Excavació en extensió en cas de documetntar-se restes arqueològiques.
Z.E.A. 5:	SI	- Control arqueològic previ a l'inici d'obra. - Excavació en extensió si els resultats fossin positius.
Z.E.A. 6:	SI	- Control arqueològic previ a l'inici d'obra. - Excavació en extensió si els resultats fossin positius.
Z.E.A. 7:	SI	- Control arqueològic previ a l'inici d'obra. - Excavació en extensió si els resultats fossin positius.
Z.E.A. 8:	SI	- Control arqueològic previ a l'inici d'obra. - Excavació en extensió si els resultats fossin positius.
T.A. 1 a T.A. 9:	ENTORN	-Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin en aquesta zona. -Excavació en extensió en cas de documetntar-se restes arqueològiques.
E.D. 10 A 46:	ENTORN	-Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...). -En cas d'haver d'actuar sobre l'edificació: . Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric.

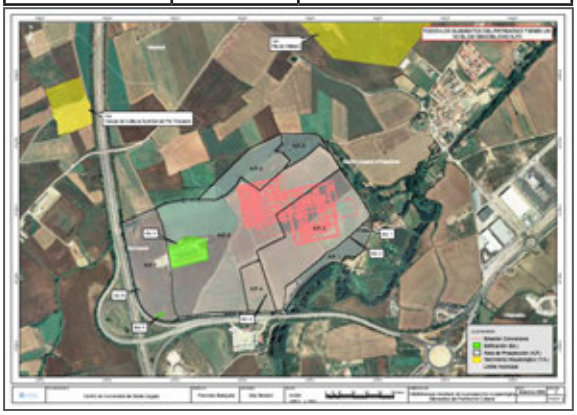
Element	Afecció	Mesures correctores
E.V.1: CAMÍ RAL I FITA DE MARCA DEL CAMÍ	ENTORN	-Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...). -En cas d'haver d'actuar sobre l'edificació: -Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric.

Proyecto de la estación conversora Santa Llogaia (Alt Empordà)

Element	Afecció	Mesures correctores
J.A.: CAMPS DE CULTIU AL SUD DE PLA DE TIMONERS	ENTORN	-Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
J.A.: PLA DE VILAFANT	ENTORN	-Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.
E.D. 1:	ENTORN	-Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin.
E.D. 2:	ENTORN	-Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin.
E.D. 3:	ENTORN	-Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin.

Element	Afecció	Mesures correctores
E.D. 4: FITA DE SEPARACIÓ DEL TERRENY	ENTORN IMMEDIAT	-Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...). -En cas d'haver d'actuar sobre l'edificació: -Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric. -Intervenció arqueològica de delimitació.
E.D. 5: GRAN DIPÒSIT	ENTORN IMMEDIAT	-Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...). -En cas d'haver d'actuar sobre l'edificació: - Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric. -Intervenció arqueològica de delimitació.
E.D. 6:	ENTORN	-Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin.

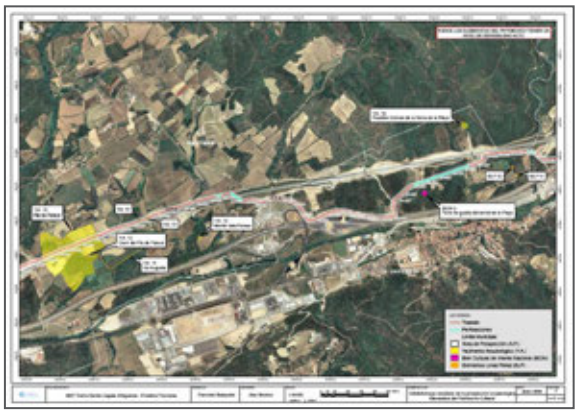

Proyecto de Gaseoducto Martorell – Figueres

Element	Afecció	Mesures correctores
J.A. 4: EL TERRAL	SI	-Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona. -Excavació en extensió en cas de documetntar-se restes arqueològiques.

Element	Afecció	Mesures correctores
J.A. 5: REC DE LA CALÇADA / VIA AUGUSTA	SI	-Intervenció arqueològica de delimitaicó i registre.
J.A. 6: PONT DE MOLINS	SI	-Realització de cales arqueològiques en fase de projecte. -Excavació en extensió en cas de documetntar-se restes arqueològiques.
J.A. 9: CAMÍ BANYS DE LA MERCÈ	SI	-Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona. -Excavació en extensió en cas de documetntar-se restes arqueològiques.
J.A. 10: PLA DE PALAUS	SI	-Realització de cales arqueològiques en fase de projecte. -Excavació en extensió en cas de documetntar-se restes arqueològiques.
J.A. 12: CAMÍ DE PLA DE PALAUS	SI	- Intervenció arqueològica de delimitaicó i registre.
J.A. 15: VIA AUGUSTA / TRAM DEL FORN DEL VIDRE	SI	-Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona. -Excavació en extensió en cas de documetntar-se restes arqueològiques.
J.A. 16: CAMPS DEL FORN DEL VIDRE	SI	-Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona. -Excavació en extensió en cas de documetntar-se restes arqueològiques.
J.A. 18: CARRERADA DEL FORN DEL VIDRE	SI	-Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona. -Excavació en extensió en cas de documetntar-se restes arqueològiques.

Element	Afecció	Mesures correctores
T.A. 1:	SI	-Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin en aquesta zona. -Excavació en extensió en cas de documentar-se restes arqueològiques.
E.L.P. 1 – 12: ELEMENTS LÍNIA P	ENTORN IMMEDIAT	-Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...). -En cas d'haver d'actuar sobre l'edificació: -Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric. - Intervenció arqueològica sobre les estructures localitzades.
E.D. 1 – 13:	ENTORN IMMEDIAT	-Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...). -En cas d'haver d'actuar sobre l'edificació: . Estudi històricoartístic, gràfic i planimètric. - Intervenció arqueològica de delimitació.

A la vegada, també per cadascun dels Projectes estudiats s'estblien mesures preventives/correctores de caràcter més general, consistents en:

• Efectuar un control arqueològic durant els moviments de terres en tots els seus aspectes (desbrossament, remocions de terres, zones de préstec de terres, obertura de nous camins, etc.).

VILA ROMANA DEL PLA DE L'HORTA. INTERVENCIONS DE CONSERVACIÓ-RESTAURACIÓ

David MALLORQUÍ GARCIA

INTRODUCCIÓ

Durant els mesos de juny i juliol de 2009, es va dur a terme l'intervenció de conservació-restauració de les restes de paviments musius i revestiments de murs descoberts en les darreres campanyes d'excavacions arqueològiques (2008 i 2009), dirigides per l'Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona[1]. Es tractava d'una actuació preventiva centrada bàsicament en la conservació i preservació *in situ* d'aquests elements per aturar-ne els processos de degradació que els afectaven i minimitzar-ne l'acció dels possibles factors d'alteració que els puguessin afectar en el seu futur més immediat, ja que presentaven signes d'una greu fragilitat, i quedant al descobert restaven totalment desprotegits davant qualsevol tipus agressió.

Davant l'importancia dels elements a intervenir i de l'estat de conservació que aquests presentaven, es feia necessaria una ràpida intervenció. Aquesta situació excepcional, juntament amb la naturalesa del jaciment, el qual està en procés d'excavació, i per tant amb moltes incògnites al seu voltant, i la important magnitud de les restes a intervenir (entorn els 70 m2 de superfície aproximadament), va condicionar tant la planificació i com el desenvolupament dels treballs de conservació-restauració duts a terme, per poder

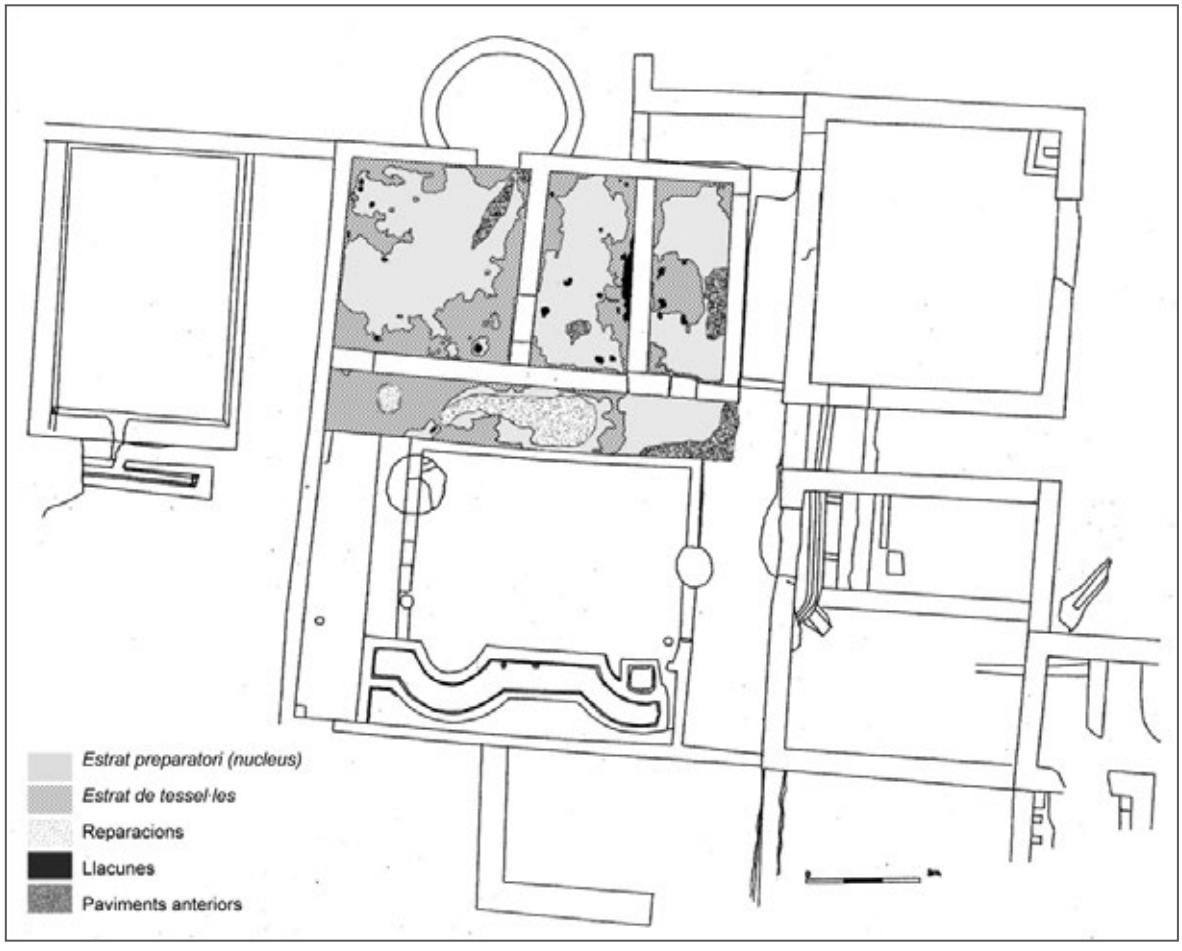

Figura 1

Conservador-restaurador.

Figura 2

Figura 3

respondre amb èxit les necessitats de conservació que requeria el conjunt d'estructures i elements intervinguts.

Dins la vil·la del Pla de l'Horta, l'àrea intervinguda es situa al nord de les estances descobertes en les excavacions dels anys setanta, un nou sector que ha aportat noves dades sobre l'edifici, els seus usos i la seva història. L'intervenció de conservació.restauració es va centrar en els àmbits A4, A8/10 i A15, una part del sector que correspondria a la reforma que va tenir l'edifici en època Severiana, on les estances A8/10 i A15 juntament amb A1 i A2, estarien organitzades entorn el gran pati central (A11) amb nimfeu i peristil, flanquejat per tres ambulacres (A4, A16 i A3), dels quals l'A4 conformaria el passadís d'entrada, des de llevant, a tot aquest sector de caràcter residencial i d'ús privat de la vil·la.

EXAMEN DE L'ESTAT DE CONSERVACIÓ

Just finalitzats els treballs d'excavació, es va iniciar l'intervenció de conservació-restauració seguint les prioritats marcades per la direcció arqueológica, la qual es va centrar principalment en les paviments musius i els revestiments murals dels àmbits anteriorment citats.

Respecte els paviments musius descoberts, es tracta de tres mosaics de tipus ***opus tessellatum*** amb dissenys de caràcter geomètric, polícroms, diferenciats entre sí i distribuïts en cadascun dels àmbits, amb la particularitat de que el paviment dels àmbits A8 i A10 és el mateix, degut a que el mur que el divideix per la meitat és sobreposat i per tant posterior. L'estat de conservació en general és dolent; l'estrat de tessel·les conservat varia entre el 20 i el 50% aproximadament segons l'àmbit, si bé les tessel·les a nivell material presenten un bon estat de conservació. Les pèrdues de l'estrat de tessel·les ha fet visible algunes de les seves capes de preparació, així s'observa la capa d'***alletamento***, que apareix de manera puntual en àrees concretes prop dels límits de l'estrat de tessel·les, en l'àmbit 15, però amb una manca de cohesió important; la capa del ***nucleus*** es conserva quasi en la seva totalitat allà on apareix al descobert i en general amb un estat de cohesió bo; finalment, a causa de les pèrdues sofertes en aquesta darrera capa del ***nucleus*** es fa visible en determinats punts dels àmbits A15, A10 i A4 els paviments anteriors que precediren als actuals, tots ells d'***opus signinum***, els quals funcionarien com a estrats preparatoris; entre aquests cal destacar el paviment d'***opus signinum*** amb tessel·les que apareix sota el paviment musiu del passadís A4 (fig.1). D'altra banda, i respecte les alteracions detectades, cal destacar la greu depressió que pateix una part del paviment de l'àmbit A10, a causa d'algun tipus de fractura en el subsòl que hauria ocasionat en el passat el seu enfonsament; també són rellevants els aixecaments que pateix en àrees puntuals l'estrat de tessel·les en els àmbits A15 i A8, a causa de la filtració de terres entre les tessel·les i el morter; i finalment també es detecten diverses reparacions amb ***opus signinum*** sobretot en l'àmbit A4 i puntulament en l'A15 que resulten notòries.

A grans trets, aquestes serien les principals alteracions que amb les primeres inspeccions oculars es podien observar de forma parcial, val a dir, ja que una fina capa de terra cobria tots els àmbits i impedia qualsevol exàmen més acurat. Fou amb l'inici del procés de conservació-restauració, i sobretot amb als treballs de neteja, que es va poder anar comprovant

Figura 4

paulatinament l'estat de conservació de tots els paviments, i per tant doncs no va ser fins al final de l'intervenció quan es va poder delimitar l'abast de la resta dels processos d'alteració que els afectaven, entre els s'hi observava: manca de cohesió de caràcter puntual en els estrats preparatoris, pèrdua de morter intersticial, fractures que afecten els diversos estrats, llacunes puntuals, incrustacions puntuals (carbonatacions, etc) i alteracions cromàtiques (a causa de factors biològics, històrics, etc).

La majoria dels murs que tancaven els àmbits intervinguts eren de fàbrica de tova cuita lligada amb morter de calç, tot i que s'observaven fases constructives posteriors de fàbrica de pedra lligada amb morter, i també de pedra amb terra com a material lligant, com el mur que separa els àmbits A8 i A10. Exceptuant aquest darrer mur, el qual estava molt arranat, la resta conservaven amb major o menor mesura els revestiments de calç que els cobrien. Aquests revestiments eren estucs blancs monocroms i formarien part d'una o varies reformes a la qual foren sotmesos aquests àmbits, aquests es sobreposaven damunt antics revestiments, de caràcter polícrom, que de nou apareixien a les parts baixes dels murs 152 i 154 dins l'àmbit A15, i els murs 130 i 136 dins l'àmbit A8 i A10. Respecte l'estat de conservació, els revestiments monocroms tot i les pèrdues sofertes

Figura 5

presentaven en general bon estat de cohesió, només les seves vores es presentaven més debilitades i amb acumulacions importants de terra, que va propiciar la separació respecte el mur posant en perill la seva perdurabilitat. Els revestiments polícroms presentaven un bon estat de cohesió, malgrat les pèrdues sofertes i el desgast superficial, cal dir que els estucs monocroms varen funcionar com capes de protecció eficaces en la seva preservació.

TREBALLS DE CONSERVACIÓ-RESTAURACIÓ

Els treballs de conservació-restauració realitzats varen seguir una seqüència lògica per no interferir-se entre ells. Per aquesta raó es va iniciar l'intervenció amb els murs i els seus coronaments i es va seguir de forma descendent per finalitzar amb els paviments musius.

A continuació es descriuen els treballs de conservació-restauració realitzats.

Murs i revestiments monocroms

Neteja. Va consistir en l'eliminació de la brutícia superficial, bàsicament les acumulacions de terres, present en els coronaments dels murs, i una fina capa argilosa adherida en la superficie dels revestiments i elements constructius dels murs, mitjançant processos de neteja mecànica en sec (aspirador, raspalls de diversa duresa, pinzells) i en humit. Es va considerar important realitzat una neteja prou exhaustiva per intentar evitar el regalim continuat de partícules terroses que es produiria durant les èpoques de pluges.

Consolidació dels revestiments. Es va extreure la terra present entre els revestiments i el mur, i es va substituir per una argamassa de morter tradicional a

base de calç amarada i àrids (sorra i pols de marbre de diferents granulometries) en proporció 1:4, prèviament es va injectar un morter líquid d'injecció a base de calç per donar cohesió als morters originals del revestiment. Finalment es va visellar en angle de 45º totes les vores dels revestiments. En determinades àrees, aquesta fase es va realitzar abans de la fase de neteja, per evitar comprometre la seva conservació.

Revestiments polícroms

Neteja. Es va realitzar una neteja lleu de la brutícia superficial per només delimitar la superfície que ocupava; no es va realitzar una neteja exhaustiva per precaució i per evitar accions que puguessin comprometre la seva conservació.

Consolidació. Es va aplicar un morter líquid d'injecció a base de calç en les vores del revestiment per augmentar la seva adherència al mur, i es varen visellar totes les vores amb morter tradicional de calç amarada i àrids (sorra de granulometria fina i pols de marbre) en proporció 1:4 per evitar la penetració d'aigua cap al seu interior.

Protecció final. Com a mesura de protecció, els murs on es situen aquests revestiments es varen protegir amb una capa de geotèxtil per evitar l'acció directa de l'aigua damunt la seva superfície. Aquesta és només una mesura de protecció provisional a l'espera d'una propera i necessària intervenció més completa que en garanteixi totalment la seva conservació.

Paviments musius

Neteja. Es va eliminar la brutícia superficial, bàsicament les partícules terroses, presents en la superfície dels paviments mitjançant sistemes de neteja mecànica en sec (aspirador, raspalls de diversa duresa, pinzells) i en humit. Aquesta neteja va permetres descobrir les superfícies conservades dels paviments, quedant totalment delimitat l'estrat de tessel·les conservat i fent visibles els estrats preparatoris en cada àmbit, alhora que va permetre descobrir els seus dissenys geomètrics i polícroms inèdits fins aleshores, almenys els paviments dels àmbits A15 i A8/10.

Adhesió de tessel·les. A mesura que s'anava eliminant la brutícia superficial, s'anaven recol·locat en la seva ubicació original les tessel·les que havien aparegut lleument desplaçades, mitjançant l'aplicació de morters tradicionals a base de calç amarada i àrids (sorra i pols de marbre) en proporció 1:3. Els dissenys geomètrics i repetitus d'aquests mosaics facilitaven molt aquesta tasca.

Reforçaments provisionals. Es va realitzar una protecció perimetral de tot l'estrat de tessel·les, amb una amplada d'uns 20 cm aproximadament, i es varen reomplir totes les llacunes de tots els paviments intervinguts per evitar el desgranament continuat de tessel·les. Aquest morter es va realitzar de forma tradicional a base de calç hidràulica i àrids (sorra i pols de marbre de diferents granulometries) en proporció 1:3. Respecte el paviment de l'àmbit A10, i a causa del seu estat particular de conservació, es va realitzar una protecció perimetral mínima d'uns pocs centímetres de gruix per facilitar les futures intervencions, ja que en una propera intervenció caldrà procedir al seu arrencament per garantir-ne la seva conservació.

Protecció final. Com a mesura de protecció provisional, tots els paviments mosaics es varen cobrir amb una capa de 10cm de gruix aproximament de graves de granulometria adequada, prèvia col·locació d'una capa de geotèxtil, per aïllar-los de les inclemències metereològiques (pluges, glaçades, etc).

BIBLIOGRAFIA

NOLLA, J.M., SAGRERA, J., 1993, Els mosaics de la villa romana del Pla de l'Horta (Sarrià de Ter), *Cypsela*, 10, 145-158.

PALAHÍ, LL., VIVÓ, D., 1994, Anàlisi estructural de la vil·la del Pla de l'Horta, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 33, 157-170.

PALAHÍ, LL., COSTA, A., 2010, Excavacions a la vil·la romana del Pla de l'Horta, dins aquest mateix volum de les jornades d'arqueologia 2010.

NOTES

[1] Veure l'article Palahí, Ll., Costa, A., 2010, Excavacions a la vil·la romana del Pla de l'Horta, dins aquest maeix volum.

ADEQUACIÓ DEL JACIMENT DE LA TORRE DELS MOROS I DEL SEU ENTORN (LLAGOSTERA, GIRONÈS)

Anna AUGÉ SANTEUGINI*, David MALLORQUÍ GARCIA**

INTRODUCCIÓ

El jaciment de la Torre dels Moros es troba situat al nord-est del terme municipal de Llagostera, en un pla de bosc espès d'alzines, pins i roures amb sotabosc de bruc, al bell mig del Pla de Panedes, als peus de les Gavarres.

Abans de les campanyes arqueològiques que s'hi efectuaren entre els anys 2003 i 2007, només n'era visible algun dels seus murs: la paret nord, de gruix considerable i d'una alçada aproximada d'un metre, la cantonada nord-est i un petit fragment del mur de llevant. Es tractava d'un element totalment desconegut i sense cap referència històrica.

La primera intervenció arqueològica, duta a terme el febrer de 2003, es va encarregar de fer una neteja superficial de la zona, que va deixar al descobert un edifici de planta quadrangular, d'uns 30 m^2 (Llinàs i Merino, 2003). A partir de l'any 2005 es van reprendre els treballs arqueològics, que es varen anar succeint en tres campanyes fins a exhaurir tots els nivells arqueològics relacionats amb aquesta construcció:

• En la actuació de l'any 2005 es va poder documentar l'existència d'un parell d'àmbits ben diferenciats a l'interior de l'edifici i se'n va situar cronològicament el període d'ús, que aniria des del segle III dC fins al segle XIII (Masvidal, 2008).

Figura 1. Plànol general i situació del jaciment de la Torre dels Moros

• Durant la campanya de 2006 es varen realitzar uns sondejos al voltant extern de l'edifici que posaren al descobert les restes d'un forn; mentre que a l'interior s'arribà als nivells de pavimentació. A partir d'aquí, s'iniciaren les primeres interpretacions sobre la seva funcionalitat: en un primer moment es va plantejar la hipòtesi d'un monument funerari (Masvidal, 2008).

• Finalment, a la campanya de l'estiu de 2007 l'excavació dels últims nivells de l'edifici van evidenciar les restes d'un hipocaust, fet que va permetre considerar aquestes estructures, d'acord amb el tipus de material recuperat (***tubuli***, totxo quadrat), com unes termes romanes rústiques (López i Masvidal, 2008). Aquesta darrera campanya posà fi a l'excavació.

L'Ajuntament de Llagostera, conscient de la importància d'aquest jaciment va emprendre una sèrie d'actuacions per tal de preservar les restes i de fer-les visitables. El conjunt dels treballs d'adequació del jaciment van ser coordinats per l'empresa Janus S.L, amb un procés que es va realitzar en tres fases, el febrer, el maig i el setembre de 2009.

INTERVENCIÓ DE CONSERVACIÓ-RESTAURACIÓ. TRETS GENERALS

A nivell general, la intervenció de conservació-restauració realitzada a la Torre dels Moros es va centrar bàsicament en la conservació i preservació de l'estat actual de les restes existents, respectant al màxim els materials originals i el seu sistema constructiu, i en l'eliminació dels factors d'alteració que poguessin afectar-les més per poder-ne garantir la seva perdurabilitat en el temps.

A causa de la naturalesa de les pròpies restes (un edifici termal) és molt probable que al seu voltant, amagades en el subsòl, apareixin en futures excavacions arqueològiques noves estructures i/o altres restes que podran documentar millor tot el jaciment. Per aquesta raó s'ha realitzat una intervenció estrictament de conservació

** Arquèologa. Janus, S.L., ** Conservador-restaurador.*

Figura 2. Estat inicial abans de l'intervenció (febrer 2009)

i preservació; serà a partir dels nous treballs arqueològics i de la informació que aportin que es podrà plantejar una actuació de conservació-restauració, de caràcter global i unificada, que tingui com a objectiu posar en valor tot el jaciment, amb especial atenció en els aspectes de comprensió didàctica i gaudiment visual per al futur públic visitant.

1ª fase. Febrer 2009

Amb aquestes premises es va realitzar una primera fase d'intervenció, el febrer de 2009, que va consistir bàsicament en una actuació directa damunt les estructures arqueològiques, per tal d'eliminar-ne els factors d'alteració i atorgar una lectura original a les restes conservades. Les actuacions realitzades, sota la direcció de David Mallorquí, conservador-restaurador, foren:

a. Neteja general de les estructures:

Extracció de l'aigua embassada a l'interior dels àmbits de l'edifici, mitjançant una bomba.

Extracció manual de les terres acumulades a l'interior dels àmbits, principalment en l'àmbit 1.

Eliminació de l'activitat biològica (molses, líquens i plantes inferiors) present en els murs de l'edifici, mitjançant l'extracció mecànica-manual de plantes inferiors i molses i l'aplicació de biocida (BIOTIN T) en tots els murs per tal d'eliminar els líquens i molses més adherides.

b. Consolidació-reintegració de murs:

Neteja prèvia. Eliminació mecànico-manual de les restes de terres i materials aliens presents en els coronaments i paraments dels murs

Reompliment de les juntes i forats dels paraments, amb morter natural a base de calç amarada, àrids i terres de granulometria i color semblants al morter original, en proporció 1:3:1.

Reparacions puntuals dels murs

Reintegració puntual del coronament del mur nord en l'àmbit 2 seguint el mateix sistema constructiu, utilitzant pedra de la zona i un morter natural a base de calç hidràulica i àrids de granulometria i color semblants al morter original, en proporció 1:4. Prèviament es va fixar en aquesta àrea una capa de malla inerta de fibra de vidre i resina (***mallatex***) amb la funció de distingir visualment l'àrea reintegrada de l'àrea original.

c. Consolidació i protecció dels paviments originals:

Neteja prèvia. Eliminació mecànico-manual de la capa de terres adherida damunt la superfície dels paviments d'***opus signinum*** dels dos àmbits. Aquesta acutació va permetre deixar al descobert a la cambra 1 les empremtes de les columnes de ***bessales*** que formarien part de l'hipocaust.

Consolidació preventiva de les vores dels paviments mitjançant l'aplicació d'un morter natural a base de calç hidraùlica i àrids, en proporció 1:5.

Abocament de graves rentades de granulometria adeqüada a la cambra 3, a l'àrea de la cambra 1 on no es conserva paviment original i a la zona de pas entre les cambres 1 i 2; prèviament s'havia col·locat en totes aquestes àrees una capa de geotèxtil per aïllar-les.

Com a mesura de protecció provisional, i sobretot per evitar l'entrada d'aigua i terres a l'interior de les cambres, es va tancar de manera provisional la boca d'entrada del ***praefurnium*** i una zona puntual del mur nord de la cambra 1 mitjançant murs de contenció de pedra i morter natural a base de calç hidràulica i àrids, en proporció 1:4. Prèviament s'havien protegit els murs originals amb una capa de geotèxtil, senyalitzat visualment aquestes dues àrees amb una capa de malla inerta de fibre de vidre i resina (***mallatex***), i s'havia donat un acabat arrebossat a aquests dos punts per distingir-los visualment de la resta de murs.

Com a mesura de protecció, els paviments originals d'***opus signinum*** de les cambres 1 i 2 es van cobrir amb una capa de 10 cm de gruix de graves rentades de granulometria adeqüada, prèvia col·locació d'una capa de geotèxtil, per aïllar-los i protegir-los de les inclemències metereològiques (pluges, glaçades, etc).

d. Adequació de l'entorn:

Eliminació de les plantes superiors que afectaven directament les estructures conservades i de les que es troben en un perímetre de 50 cm al seu voltant.

Obertura d'una rasa provisional de 50 cm. d'amplada i 15 cm. de profunditat darrera els murs est i nord, per evitar l'esllavissament de terres damunt les estructures i l'entrada d'aigües cap a l'interior de les cambres 1 i 2. La rasa es va aïllar amb geotèxtil, es va cobrir amb una capa de 10 cm de gruix de graves rentades de granulometria adeqüada, i es va protegir en el sector del mur nord amb taulers per contenir les terres acumulades.

2ª fase. Maig 2009

Un cop finalitzada aquesta intervenció, i havent examinat l'entorn i orografia del terreny que envoltava el jaciment, es van indicar a la institució responsable les directrius bàsiques per a la conservació preventiva del jaciment, que principalment consistien en la recerca d'una via de desguàs per a les aigues pluvials i en l'eliminació de les acumulacions de terres a l'entorn de les estructures, per evitar sobretot l'embassament de l'interior de l'interior de l'edifici. Aquests treballs requeriren un control arqueològic, que s'efectuà sota la direcció de l'arqueòloga Anna Augé.

Les feines es van limitar al control de dues tasques, necessàries i primordials per a la preservació de les restes, que implicaven el moviment de terres. La primera d'elles era el desboscament de l'entorn per tal de prevenir l'arrelament dels arbres en els murs, i la segona l'obertura d'unes rases de drenatge per poder desguassar l'aigua de pluja que fins ara quedava embassada en el jaciment. La majoria d'aquests treballs es van realitzar amb l'ajuda d'una màquina excavadora, que va ser supervisada en tot moment, per tal de detectar qualsevol indici d'estructura o estrat arqueològic.

El desbrossament de l'àrea pròxima al jaciment va comportar la tala d'alguns arbres i la retirada de la capa vegetal, d'uns 10 centímetres de potència, formada per terres fosques i flonges que no van evidenciar cap element arqueològic.

Pel que fa l'obra de drenatge, va consistir en l'excavació de quatre rases d'1,80 metres d'amplada, fetes longitudinalment al voltant de l'edifici, que permetrien la conducció de l'aigua fins a la canalització de desguàs. Al mateix temps, el rebaix

Figura 3. Paviment d'opus signinum de la cambra 1, després de l'eliminació de la capa de terres. Es poden observar les empremtes de les columnes de bessales que formarien part de l'hipocaust

posava al descobert la totalitat de l'alçat extern dels murs perimetrals de l'edifici.

La fondària de les rases variava entre els 0,40 i 0,80 metres, diferència marcada per la inclinació justa que havia de permetre l'evacuació de l'aigua, al mateix temps que aprofitava el desnivell del terreny, que presentava un lleuger pendent vers l'angle nord-est de l'edifici. Des d'aquest punt es va projectar l'obertura d'una cinquena rasa, d'uns 30 centímetres d'amplada i de fondària variable entre els 0,80 i 1,50 metres, per a la col·locació d'una canalització que havia de recollir l'aigua de les quatre rases anteriors i conduir-la fins a un rec natural que es troba a uns 26 metres al nord-oest del jaciment.

La secció de les rases només mostraren un únic estrat homogeni (U.E. 2001), composat per terres argiloses amb algun fragment de material constructiu i alguna pedra, que es recolzava en els murs perimetrals de l'edifici. La presència de fragments de ***tegula*** i de rajols va permetre deduir que es tractava d'un nivell d'abandó. En l'excavació d'aquest estrat, però, no es va trobar cap tipus de material ceràmic ni cap element arqueològic que pogués ser útil per a una datació precisa.

Durant l'excavació de les rases, l'única estructura arqueològica localitzada en el rebaix pròxim al mur de ponent (U.E. 1006) va ser les restes d'un forn, que ja havia estat excavat la'ny 2007 i interpretat com un ***praefurnium*** (López i Masvidal, 2008). La nostra tasca per tant, es va limitar a l'excavació de la solera d'aquesta estructura de combustió, de forma allargassada i de secció en U, que era obrada en el subsòl natural i que, per tant, no va donar cap mena de material arqueològic. Les parets i la base de la

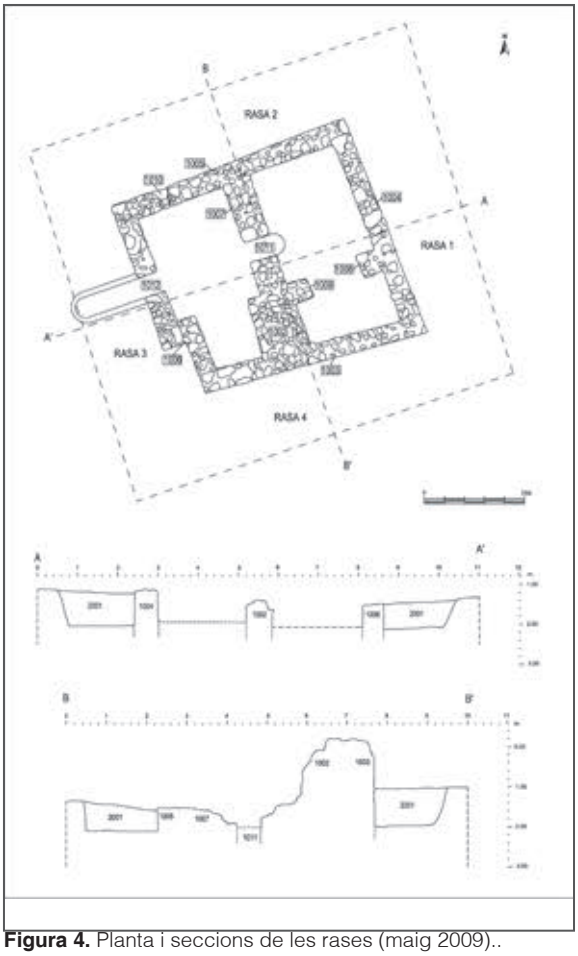

Figura 4. Planta i seccions de les rases (maig 2009)..

Figura 5. Finalització de l'intervenció de conservació-restauració (setembre 2009)

solera havien adquirit un to vermellós producte de l'acció constant del foc. A excepció d'aquest forn no es va detectar cap altre element arqueològic durant el seguiment, ni en el rebaix de les rases de drenatge ni en la retirada de la capa vegetal de l'entorn.

Així doncs, la nostra tasca es va limitar a documentar la base d'aquest forn i a registrar part de l'alçat exterior dels murs perimetrals de l'edifici. El mur de migdia (U.E. 1003), el més ben conservat de tots, es va documentar en una alçada màxima de 2,20 metres, l'alçada documentada del mur situat a llevant (U.E. 1004) va ser de 0,96 metres, la del mur de tramuntana (U.E. 1005) de 0,60 metres i, finalment, al mur que tanca per ponent (U.E. 1006) se li van documentar 0,70 metres d'alçada. En cap cas es va poder conèixer l'alçada total d'aquests murs, ja que no es va arribar a deixar-los penjats per tal d'evitar el debilitament de les estructures.

Les interpretacions donades fins al moment identifiquen el jaciment de la Torre del Moros com un edifici termal rústic que hauria de pertànyer a una vil·la que encara no s'ha pogut localitzar, però que és probable que s'emplacés en un entorn immediat. En aquest sentit, cal dir que la cinquena rasa, que anava des del vèrtex NW de l'edifici fins a la riera propera, tampoc va pemetre localitzar cap resta arqueològica.

3ª fase. Setembre 2009

Aquesta tercera fase es va dirigir d'una banda a finalitzar les actuacions directes damunt les estructures i, d'altra banda, a l'adeqüació de l'entorn immediat per garantir-ne la seva conservació i perdurabilitat en el temps. Els treballs, dirigits també per David Mallorquí, consistiren en:

a. Consolidació-reintegració de murs:

Reompliment de les juntes i forats de la part baixa de tots els paraments exteriors que van quedar al descobert amb la nova excavació al voltant de l'edifici. El reompliment es va realitzar amb morter natural a base de calç amarada, àrids i terres de granulometria i color semblants al morter original, en proporció 1:3:1.

b. Consolidació i protecció dels paviments originals:

Eliminació mecànico-manual dels murs de contenció provisionals, situats a la boca d'entrada del ***praefurnium***, en el mur oest, i en un punt del mur nord de la cambra 1.

c. Adequació de l'entorn:

Cobriment amb una capa de 15cm de gruix de graves rentades de granulometria adequada de tota la rasa realitzada al voltant de les estructures arqueològiques. Prèviament el sòl es va aïllar amb una capa de geotèxtil.

BIBLIOGRAFIA

LLINÀS, J. I MERINO, J. 2004, Intervenció arqueològica a la Torre dels Moros (Llagostera, Gironès). *Setenes Jornades d'Arqueologia de les comarques gironines*. Vol I. La Bisbal d'Empordà (p. 321-322).

LÓPEZ, M. I MASVIDAL, C. 2008, Intervenció arqueològica 2007 a la Torre dels Moros (Llagostera, Gironès). *Novenes Jornades d'Arqueologia de les comarques gironines*. Vol I. L'Escala- Empúries (p. 287-293).

MALLORQUÍ, E. 2004, Vies perdudes: el camí medieval de Girona a Sant Feliu de Guíxols. *XXVI Marxa de Primavera*. Cassà de la Selva: Colla Excursionista Cassanenca.

MASVIDAL, C. 2008, *La Torre dels Moros. El veïnat de Panedes de Llagostera entre els segles III-XIII*. Col·lecció Beca Esteva Fa Tolsanas, 3. Ajuntament de Llagostera.